

Ing. Jan Zeman, CSc.

Ekonomické základy (trvale) udržitelného vývoje

Praha 8. 12. 2023

Motta	7
Úvod	8
Kapitola 1 – Základní pojmy environmentální ekonomie	11
1.1. Základní pojmy environmentální ekonomie a vztahy mezi nimi	11
1.2. Problematika velkých klimatických změn na Zemi	48
1.2.1. Stručná historie velkých klimatických změn na Zemi	49
1.2.2. Vlivy na klima mimo základní koncepci klimatických změn	52
1.2.2.1. Vliv větších kosmických impaktů	53
1.2.2.2. Vliv kosmických cyklů	55
1.2.2.3. Geologické faktory	59
1.2.2.4. Změny proudění mořských proudů a větru	61
1.2.3. Základní koncept klimatických změn OPCC	62
1.2.4. Argumenty proti koncepci klimatických změn IPCC	75
1.2.4.1. Ignoranti klimatických změn	75
1.2.4.2. Klimaskeptici	76
1.2.5. Výpočet emisí oxidu uhličitého a metanu	85
Literatura ke kapitole 1	88
Kapitola 2 – Systém ekonomických zákonů	93
Úvod	93
2.1 Ekonomické zákony obecně	100
2.2 Ekonomickými zákony nejsou...	112
2.3 Zákon růstu pravých lidských potřeb	116
2.4 Zákon hodnoty	118
2.4.1 O tzv. rozporu mezi I. a III. dílem Marxova Kapitálu	124
2.5 Společenské potřeby a trh	129
2.6 Zákon maximalizace zisku	132
2.7 Zákon přirozené akumulace kapitálu	133
2.8 Zákon plánovitého rozvoje	137
2.9 Zákon rozdělování podle práce	138
2.10 Zákon společenského přivlastňování	140
Literatura ke kapitole 2	141
Kapitola 3 – Základní rozpory společenského mechanismu prosazení udržitelného vývoje	145
3.1 Války a další hrubé nedostatky společenského mechanismu	144
3.2 Ekonomický růst	151
3.3 Růst počtu obyvatel	160
3.4. Růst příjmové diferenciacie obyvatel	162
3.4 Tržní ekonomika	165
3.5 Rozporný vztah ekonomiky a externalit	170
3.6 Problém nepravých potřeb	173

3.7 Sociální otázky, zvláště pak nezaměstnanosti	181
3.7.1. Problém živoření v bídě	181
3.7.2. Otázka přiměřenosti sociálních rozdílů	182
3.7.3. Otázka práce, resp. nezaměstnanosti	183
3.8 Historie regulace trhu státem	187
3.9 Hodnotový systém euroamerické civilizace	191
3.10 Degenerace lidského rodu	193
3.10.1. Vysokého znečištění přírodních složek životního prostředí	193
3.10.2. Zdravotnický pokrok	194
3.10.3. Špatný životní způsob mnoha občanů	195
Literatura ke kapitole 3	197
Kapitola 4 – Možný věcný tvar udržitelného vývoje	200
4.1 Udržitelné (šetrné či racionální) využívání přírodních zdrojů obecně	200
4.2 Udržitelné využívání prostoru	204
4.3 Udržitelná doprava	211
4.4 Udržitelná energetika	225
4.5 Odstranění ekologicky závadných technologií a výrobků	252
4.6 Problematika odpadů	253
4.7 Zamezení plýtvání ve sféře spotřeby	256
4.8 Zabezpečení druhové diverzity přírody	257
4.9 Stabilizovat počet obyvatel na přijatelné úrovni	260
Literatura ke kapitole 4	265
Kapitola 5 – Možný věcný tvar udržitelného způsobu života	269
5.1 Vymezení možného věcného tvaru udržitelného životního způsobu	269
5.2 Společenské bariéry udržitelného způsobu života lidí	274
5.3 Ekonomické bariéry udržitelného životního způsobu	278
5.4 Reálná východiska	282
Literatura ke kapitole 5	284
Kapitola 6 – Ekonomický pilíř udržitelného vývoje	285
6.1 Základní makroekonomické problémy ekonomického pilíře udržitelného vývoje	285
6.1.1 Problematičnost užívaných základních makroagregátů	285
6.1.2 Stacionární ekonomika	296
6.1.3 Míra zespolečenštění ekonomiky	303
6.2 Administrativní nástroje prosazování udržitelného vývoje	307
6.3 Ekonomické nástroje prosazování udržitelného vývoje	314
6.3.1 Veřejné rozpočty	315
6.3.2 Problém daňové soustavy	318
6.3.3 Úvěrová soustava	330
6.3.4 Pojištění	331
6.3.5 Účetní osnova	331
6.3.6 Obchod s povolenkami na emise oxidu uhličitého	332

6.4 Informační, organizační a jiné měkké nástroje udržitelného vývoje	334
6.5. K tzv. alternativním ekonomickým	335
Literatura ke kapitole 6	339
Kapitola 7 – Sociální pilíř udržitelného vývoje	342
7.1 Bezplatné školství všech stupňů pro všechny občany	342
7.2 Bezplatná zdravotní péče pro všechny občany	345
7.3 Nulová nezaměstnanost	348
7.4 Garance mzdy za vykonanou práci, která by pracovníka uživila	352
7.5 Odstranit bezdomovectví, reálně zajistit právo na bydlení	353
7.6 Potírání chudoby a efektivnost	358
7.7 Základní nepodmíněný příjem silně kontroverzní	362
7.8 Kvalitní kultura	366
7.9 Podpora masovému sportu	368
7.10 Zvýšená ochrana zranitelných skupin obyvatel	369
7.11 Tzv. nová západní levice	376
7.12 Relativně vyrovnaný regionální rozvoj	379
7.13 Redukovat kriminalitu na velmi nízkou úroveň	379
Literatura ke kapitole 7	382
Kapitola 8 – Zabezpečení života všem občanům v míru	384
8.1 Zralost jednotlivých společností na socialistické přeměny	402
Literatura ke kapitole 8	404
Kapitola 9 – Poučení z historie ve vztahu k udržitelnému vývoji	406
9.1 Obecné problémy reálného socialismu a udržitelný vývoj	406
9.1.1 Nutnost přechodného období	407
9.1.2 Problémy nerozvinutého socialismu	427
9.1.3 Problémy parlamentní demokracie	470
9.1.4 Sociální stát	483
9.1.5 Levice dnes	496
9.2 Některá specifická poučení z kladů a záporů budování a pádu reálného socialismu v Evropě	504
9.2.1 Vojenská slabost	504
9.2.2 Chyby v ekonomické oblasti	508
9.2.3 Nedostatečná schopnost účinně řešit často značně vyhrocené ekologické problémy	522
9.2.4 Role tradičních sociálních problémů	522
9.2.5 Role kulturních problémů	523
9.2.6 Role násilí	547
9.2.7. Historický rozkol v československém dělnickém hnutí	565
9.2.8 Nerozvinutá versus rozvinutá socialistická společnost	571
9.2.9 Společenské zákonitosti socializace	572
9.2.9 Role tzv. Kondratěvových dlouhých cyklů	578
9.2.10 Vybraná fakta o státech, které budovaly socialismus	580
9.2.11 Čeho by se měl moderní socialismus vstříhat?	584

Literatura ke kapitole 9	587
Kapitola 10 – Některé další problémy udržitelného vývoje	591
10.1 Přejít k materiálně střídmé společnosti	591
10.2 Stačí to na novou kvalitu k udržitelnému vývoji?	594
10.3 Vědomá regulace rozvoje	597
10.4 Plán na záchranu lidstva	604
10.5 Směr světová ekologická katastrofa	607
10.6 Objektivní předpoklady pro udržitelný vývoj	611
Literatura ke kapitole 10	614
Závěr	616
Seznam použité literatury	619
Seznam tabulek	633
Seznam grafů	634
Seznam schémat	634
Seznam použitých zkratk	634
Příloha č. 1: Klimatická politika V ČR a v SR v letech 1989-2019	637
Příloha č. 2: Metodika měření efektivity jednotlivých druhů dopravy	671
Příloha č. 3: Návrh zásad zákona o dopravě	680
Konec	686

Motta:

„... Přírodu nemůžeme ovládnout jinak, než že ji budeme poslouchat ...“ (Francis Bacon)

„... Dva milióny let vykořisťoval člověk přírodu a konečně stvořil svět podle svých potřeb a přání... V ničem neznal míru... Nijak nešetřil ani vzduchem ani vodou, které ho spojují s ostatním životem planety, na níž je závislý. Porušuje život v divočině a ničí tak poslední společenstva, která se ještě udržují v přírodní rovnováze...“ (Peter Farb, 1962)

„... Marxova analýza životního prostředí v kapitalismu ukazuje, že záchrana planety je neoddelitelně spjata s transformací celé naší společnosti...“ (John Bellamy Foster)

„... Jenže si však příliš nelichotíme vítězstvími člověka nad přírodou. Za každé takové vítězství se na nás mstí. Každé má sice především důsledky, s nimiž jsme počítali, ale v druhé a třetí řadě má docela jiné, nepředvídané účinky, které příliš často první důsledky zase ruší. Lidem, kteří v Mezopotámii, Řecku, Malé Asii a jinde vymýtili lesy, aby získali ornou půdu, se ani nesnilo, že tím zavdali příčinu k dnešnímu zpustnutí těchto zemí, protože s lesy jim zároveň odňali sběrače a nádrže vláhy. Italové, kteří vykáceli na jižních svazích jedlové lesy, tak pečlivě udržované na severních svazích, netušili, že tím podřali kořeny salašnictví ve svém kraji; tím méně tušili, že tím odňali po valnou část roku vodu svým horským pramenům, takže pak v době dešťů zaplavovaly rovinu tím dravější povodně. Šířitelé brambor v Evropě nevěděli, že těmito moučnými hlízkami zároveň rozšiřovali skrofulózu.

A tak si na každém kroku připomínáme, že naprosto neovládáme přírodu tak, jako dobyvatel ovládá cizí národ, jako někdo, kdo stojí mimo přírodu – ale že jí tělem, krví i mozkiem patříme a stojíme uprostřed ní a že celá naše vláda nad ní záleží v tom, že dovedeme lépe než ostatní tvorové poznávat její zákony a správně jich užívat. A opravdu se učíme každým dnem správněji chápat její zákony a bližší i vzdálenější důsledky svých zásahů do odvěkého běhu přírody. Zejména zásluhou mocných pokroků přírodovědy v tomto století budeme stále více moci poznávat i vzdálenější přírodní důsledky své nejběžnější výrobní činnosti, a tak se učit ji ovládat. Čím víc se to bude dít, tím více budou lidé zase nejen cítit, ale i poznávat svou jednotu s přírodou, a tím nemožnější se stane ona protismyslná a nepřirozená představa o protikladu mezi duchem a hmotou, člověkem a přírodou, duší a tělem, která vznikla v Evropě po úpadku klasického starověku a nejvíc se rozšířila v křesťanství.“ (Bedřich Engels: Podíl práce na polidštění opice)

„Každý, kdo věří, že exponenciální růst může pokračovat do nekonečna, je buď blázen, nebo ekonom.“ Kenneth Ewart Boulding, ekonom, (1973 v americkém Kongresu v souvislosti se Zákonem o reorganizaci energetiky).

Úvod

Také socialistické Československo se nebylo s to vyvarovat hluboké ekologické krize, hrozící v nejpostiženějším severočeském Podkrušnohoří přerůst v ekologickou katastrofu. Konečně, neschopnost řešit vyhocené ekologické problémy byla jednou z příčin státního převratu v listopadu a v prosinci 1989 a následné restaurace kapitalismu u nás.

V letech 1990-92 skupina realistických ekologů vedených nezapomenutelným Josefem Vavrouškem, Ivanem Dejmalem, Bedřichem Moldanem a řadou dalších vybojovala zásadní zdokonalení řízení procesů ochrany přírodních složek životního prostředí, ekologizace v tehdejší Československu i v České republice (ČR). Tím došlo i k praktické realizaci mnohých nashromážděných teoretických poznatků environmentální ekonomie v praxi. Bouřlivé změny soustředily tehdy veškerou pozornost odborné veřejnosti na praktické problémy probíhajících procesů transformace společnosti, ekonomiky i ekologizace řízení. Na teoretické problémy mnohým nezbyl čas. Podobná situace, byť v obráceném gardu, nastala po volbách v červnu 1992. Mimo jiné byli poraženi ekologové a nastal čas čelit brutální protiofenzívě technokratů vedených tehdejší předsedou vlády Václavem Klausem.

Tyto skutečnosti, jakož i časté volání environmentalistů po udržitelném vývoji (rozvoji – sustainable development) při současném prosazování požadavků, jež jsou s ním ve zjevném rozporu, mě vedly nejprve k napsání studie *Přístup ke koncipování trvale udržitelného rozvoje*, Praha, ÚÚNV, č.k. 2768/1992, viz ¹⁾, popularizované ve více státech. Vybrané problémy udržitelného vývoje řešila i 7. kapitola mé poslední, na akademii věd publikované výzkumné práce *Dodatky k ekologickému programu*, Praha, VP, EÚ ČSAV č. 27/1992.

Ke stabilizaci nového systému řízení ekologizace v ČR docházelo od roku 1993, byť přetahovaná mezi environmentalisty a ekonomy, resp. formujícími se velkými hospodářskými lobby, byla, je a zřejmě i bude na denním pořádku. I když v 90. letech došlo k zásadnímu snížení znečišťování ovzduší a vod z bodových zdrojů a celkový vývoj ochrany životního prostředí v ČR je hodnocen pozitivně, řada vážných problémů ochrany životního prostředí přetrvává a další se vyhocují. Zvláště jde o málo úspěšný boj s narůstajícími změnami klimatu, poškozování půdy a vodních poměrů a redukce druhové i ekosystémové biodiverzity.

Bylo by neprozíravé zanedbávat rozvoj teorie environmentální ekonomie, zvláště pak ekonomické aspekty udržitelného vývoje, klíčové a přitom množstvím legend opředené části environmentální ekonomie. Podobně by bylo vážnou chybou zanedbávat analýzu systému ekonomických zákonů, které do značné míry regulují společenský a zejména ekonomický reprodukční proces.

Proto jsem v letech temné klausovské protiekologické ofenzívy 1993-95 především z pozic environmentální ekonomie napsal první verzi knihy *Ekonomické základy trvale udržitelného rozvoje*, kterou s menšími úpravami a aktualizacemi v roce 2002 zásluhou Pavla Nováčka vydala Palackého univerzita v Olomouci, čímž mu za to

ještě jednou děkuji. Mám za to, že její jádro bylo správné. To ale neznamená, že by v ní nebylo co zlepšovat. V první řadě je nutné se plně a mnohem důrazněji přihlásit k systému ekonomických zákonů, byť jde o oblast, která u řady zejména liberálních ekonomů a k nim se hlásících environmentalistů vyvolává největší kontroverze. Ať se nám to líbí nebo ne, ekonomické zákony, resp. soubor ekonomických zákonů významně reguluje společenské a zejména ekonomické aktivity lidské společnosti a také do značné míry podporuje nebo naopak brzdí prosazování udržitelného vývoje.

Tím spíše, že přes četné nesporné úspěchy politiky ekologizace ve vyspělých státech i v ČR zůstávají mnohé palčivé problémy ochrany životního prostředí neřešené. Zejména rychle postupující změna světového klimatického systému na planetě Země hrozí v nepříliš vzdálené budoucnosti překročit globální práh nenapravitelných škod a tím i učinit nastupující ekologickou katastrofu planety Země neodvratnou.

Lék na vyhocené ekologické problémy je oprávněně spatřován v přechodu lidstva na strategii (trvale) **udržitelného vývoje a udržitelného žití**. Anglický *development* má více významů, mimo jiné rozvoj a vývoj. Protože ve studii *Naše společná budoucnost* šlo o politický kompromis, v české environmentální literatuře běžně užívaný překlad „**udržitelný rozvoj**“ je správný. Mám za to, že přesnější je používat „**udržitelný vývoj**“, protože „rozvoj“ ve spojení s tržní ekonomikou je nutně spojen s ekonomickým růstem a ten je ze své podstaty trvale neudržitelný, byť „trvale udržitelný ekonomický růst“ nechybí v žádné české strategii udržitelného vývoje. *Sustainable development* objektivně žádá i stagnaci a pokles celkové ekonomiky, nejen jejích dílčích částí, k nelibosti velké části ekonomů. Politiky a ekonomy do omrzení omílaný požadavek zajistit „**(trvale) udržitelný ekonomický růst**“ považují za nereálný a neslučitelný s udržitelností. Přistoupení části environmentalistů na něj připomíná kapitulaci.

Slůvko „**trvale**“ považuji za nadbytečné, byť se v české environmentální literatuře dlouhá léta běžně užívalo a někde i dnes používá.

Přestože máme přijatelně vymezenou strategii udržitelného vývoje a přestože se k ní dnes slovy hlásí i prozíravější politikové, skutečností zůstává, že i ti ji v praxi svými rozhodnutími velmi často popírají a znemožňují, jednak pod tlakem těch či oněch lobby, jednak pod tlakem pravidelných voleb, resp. voličů, kteří zpravidla preferují své krátkodobé, konzumně orientované zájmy před zájmy dlouhodobými, pokud si své reálné zájmy vůbec uvědomují, viz rozsáhlá volební neúčast i časté hlasování v rozporu, resp. proti svým zájmům. Roli hraje i skutečnost, že o reálném obsahu udržitelného vývoje mají dosti mlhavé představy.

Volební realita je nejen v ČR ještě o dost horší, protože kromě voleb jednou za čtyři roky (i dříve) do dolní komory parlamentu – Sněmovny, která vyslovuje důvěru či nedůvěru vládě, máme i volby krajské (1x za 4 roky), komunální (1x za 4 roky), senátní (1x za 2 roky ve třetině obvodů), do Evropského parlamentu (1x za 5 let) a nově i 1x za 5 let přímou volbu prezidenta ČR, takže jdeme z jedné volební kampaně do druhé. Případné posunutí krajských voleb na termíny voleb komunálních by bylo jen dílčím zjednodušením a vzhledem k souběžným volbám do třetiny Senátu by volební kampaň jen územně omezilo ve dvou třetinách senátních obvodů.

Pojem *udržitelný rozvoj* považují za přesný překlad anglického *sustainable development*, jehož definici přijalo Valné shromáždění Organizace spojených národů (OSN) v roce 1987. Problémem je, že rozvoj svou podstatou nemůže být udržitelný, neboť předpokládá neustálé kvalitativní změny a neustálý ekonomický růst. Udržitelný vývoj ale vyžaduje pokles ekonomických aktivit rozvinutých států a pokles lidské populace, samozřejmě v příslušné struktuře a civilizovanými způsoby.

Pojmy udržitelný vývoj a udržitelné žití jsou si blízké, ale nikoliv totožné, a vzájemně se podmiňují. Udržitelný vývoj ekonomiky i společnosti je podmínkou udržitelného životního způsobu – žití občanů, a naopak. Mají ale i své samostatné specifické složky. S udržitelným žitím například prakticky nesouvisí výdaje na obranu, byť se v nemalém rozsahu vynakládají. Naopak ekonomicky málo významné činnosti, jako je výroba a distribuce drog, alkoholu či cigaret, významně destruuji udržitelné žití občanů – konzumentů těchto výrobků.

První kapitola se zabývá základními pojmy environmentální ekonomie a vztahy mezi nimi. Totiž, všeobecné zmatení jazyků se nevyhýbá ani problémům udržitelného vývoje a nejednou vážně ztěžuje diskusi.

Druhá kapitola rozebírá systém ekonomických zákonů se zaměřením na kapitalismus a socialismus. Bez jejich znalosti a vědomého využívání se budeme k udržitelnému vývoji těžko dostávat.

Třetí kapitola analyzuje základní rozpory společenského mechanismu prosazení udržitelného vývoje. Bez jejich dobré znalosti je k udržitelnému vývoji opět cesta zarabaná.

Čtvrtá kapitola načrtává možný věcný tvar udržitelného vývoje ekonomiky a společnosti. Oblíbená teze neoliberálních ekonomů, že „*směrodatné je, když je výrobek či služba koupěn(a) a zaplacen(a)*“, s udržitelností velmi špatně rezonuje.

Pátá kapitola rozebírá možný věcný tvar udržitelného způsobu života občanů a vybrané ekonomické problémy jeho realizace. Totiž, suverénní spotřebitel je nejednou obávaným poškozovatelem životního prostředí, nutná je střídmost a skromnost, zejména v hmotné spotřebě.

Šestá kapitola analyzuje ekonomický pilíř udržitelného vývoje, jeho základní problémy, jeho možné nástroje administrativní, ekonomické a informační. „*Blbče, je to v ekonomice!*“ Ale jinak, než tvrdil ve Spojených státech amerických (USA) Bill Clinton ve své předvolební kampani.

Sedmá kapitola analyzuje sociální pilíř udržitelného vývoje včetně pozitivních a negativních zkušeností budování reálného socialismu, zejména v ČSSR. Známa teze Tomáše Garrigua Masaryka : „*Česká otázka je především otázkou sociální!*“ ale platí všeobecně.

Osmá kapitola se zabývá problémy války a míru, resp. zabezpečení mírové budoucnosti. Jak je známo, kde hřmí děla, mlčí múzy. Samozřejmě je i vyloučen udržitelný vývoj a udržitelné žití. Zajistit mír ve světě přitom není vůbec snadné.

Devátá kapitola v první části řeší obecné problémy reálného socialismu a udržitelného vývoje. V prvé řadě se snaží vyhodnotit pozitivní a negativní zkušenosti

dosavadních pokusů o socializaci společnosti, zejména budování reálného socialismu. V druhé části řeší specifické problémy pokusu o socialistickou výstavbu se zaměřením na základní chyby, kterých se jednotlivé socializující státy dopustily.

Konečně desátá kapitola řeší některé další problémy mechanismů prosazování udržitelného vývoje v praxi. Na konci se zamýšlí nad obecnějšími otázkami, zčásti opět v konfrontaci s odkazem, resp. poučením z historie.

Knihu doplňuje závěr, soupis použité literatury, seznam tabulek a grafů a tři přílohy – Klimatická politika v letech 1989-2019, Zásady zákona o dopravě a Metodika hodnocení efektivnosti dopravních staveb.

Proti existujícím studiím o udržitelném rozvoji, které velmi často staví na filosofii, že pomocí ekologicky šetrné technologie, ekologické daňové reformy, více vzdělávání a více informací o životním prostředí a udržitelném rozvoji a větší demokracii bez podstatných změn stávající společnosti se dostaneme k udržitelnému rozvoji, se domnívám, že zásadní změny ve společnosti budou nutně zahrnovat i zásadní omezení plýtvání ve hmotné spotřebě ve vyspělých státech (pod tímto názvem jsou dále rozuměny někdejší země kapitalistické Evropy, USA, Kanada, Japonsko, Austrálie, Nový Zéland a Izrael), silná sociální a daňová politika a ukončení praxe odírání rozvojových států státy vyspělými. Zásadní otázkou zůstává, jak se k takovým změnám dostat, protože stávající manipulativní demokracie je zjevně nedostatečná a totalitní i autokratické postupy se neosvědčily. Výsledkem je, že k řešení řady problémů mechanismu prosazení udržitelného vývoje nenacházím stejně jako jiní ekologičtí experti dostatečně účinná řešení, byť to v zásadě přiznávám. Pokud tímto pomůžu překonat některé slepé uličky úsilí o prosazení udržitelného vývoje, mám za to, že kniha splnila svůj účel.

Kapitola 1

Základní pojmy environmentální ekonomie

V teorii environmentální ekonomie zůstává mnoho nejasného. Některé spory v environmentální ekonomii se přitom odvíjí od různého pojmání některých základních pojmů – kategorií. Proto se 1. kapitola pokouší dát přehled základních pojmů environmentální ekonomie a vztahů mezi nimi včetně základních odlišných přístupů jiných autorů.

1.1. Základní pojmy environmentální ekonomie a vztahy mezi nimi

1. Životní prostředí

Pojem *životní prostředí* (anglicky *environment*, rusky *okružajuščaja sreda*) je dosud používán ve více významech, což zakládá četná nedorozumění a spory. Existuje mnoho definic životního prostředí. Mezi nimi je nutné rozlišovat následující čtyři základní skupiny definic odrážející čtyři základní významy pojmu životní prostředí:

a) ***životní prostředí jako veškeré prostředí nás obklopující, tj. prostředí přírodní, umělé, lidé a společenské vztahy mezi lidmi.*** Životní prostředí v tomto pojetí rozhodujícím způsobem určují společenské vztahy mezi lidmi. Bylo a často i dnes je používáno obvykle v marxistické literatuře a v rozvojových zemích. Zákonitě vede k pojmání procesů zlepšování životního prostředí jako procesů překonávání bída. Jeho synonymem je souloví „*ekologie člověka*“.

Největším nebezpečím pro široce pojímané životní prostředí občana jsou pochopitelně války, terorismus, kriminalita, bída, vážné nemoci, nezaměstnanost a další pohromy, mající obvykle původ ve špatných společenských poměrech, ve špatných mezilidských, převážně společenských vztazích, ale též ve vztazích individuálních. Některé skupiny obyvatel mají specifická ohrožení životního prostředí: dlužníci věřitele, vymáhající zaplacení dluhů, narkomani policisty, zatýkající dodavatele příslušné drogy atp.

b) ***životní prostředí jako prostředí přírodní a umělé bez společenských vztahů mezi lidmi.*** Pojetí životního prostředí jako přírodní a umělé prostředí přijalo OSN, je zakotveno v ekologické legislativě mnoha zemí včetně ČR a Slovenské republiky (SR). Dominuje i ve státní ekologické politice, resp. v politice ochrany životního prostředí ČR.

c) ***životní prostředí jako prostředí přírodní, resp. příroda (anglicky nature, rusky priroda).*** Životní prostředí s přírodou ztotožňují obvykle přírodovědci – biologové. *Ekologické problémy vznikají poškozováním, resp. znehodnocováním přírody, přírodního prostředí, základních přírodních složek životního prostředí.*

d) ***životní prostředí jako konkrétní ekosystémy, niky, tj. přírodní i životní prostředí vhodné pro život toho či onoho rostlinného či živočišného druhu, toho či***

onoho jejich společenstva, ekosystému. Pojetí životního prostředí jako niky uplatňují opět především přírodovědci – biologové.

Zejména novináři a úzcí specialisté často píší o životním prostředí jako *o prostředí pracovním, obytném, rekreačním* apod. Jde vesměs o dílčí, ryze antropocentrická pojetí životního prostředí.

Pojetí životního prostředí pod a) se blíží i pojem **antropogenní krajina** geografů. Např. Demek ji člení na přírodní subsystém (přírodní prostředí), subsystém obyvatelstvo a subsystém umělé prostředí, viz ¹.

Pojem *ekologie duše* používají (kromě básníka Peterky) někteří společenskovední pracovníci pro podtržení nezbytnosti harmonického rozvoje osobnosti. Významem se blíží k **širokému pojetí zdraví, tj. zdraví jako stavu fyzické a duševní harmonie člověka.**

Rozlišení uvedených čtyř základních významů pojmu životní prostředí je východiskem pro každou seriózní diskusi o problematice životního prostředí i o ekonomii a ekonomice životního prostředí, o environmentální ekonomii a o udržitelném vývoji. Jinak může diskuse snadno zplanět, neboť její účastníci životní prostředí budou pojímat rozdílně široce.

V environmentální ekonomii, tj. ve vědě zkoumající ekonomické souvislosti životního prostředí, dominuje pojetí životního prostředí jako prostředí přírodní + umělé. Např. definice životního prostředí nestora československé environmentální ekonomie Rastislava Lacka zní: „*Životní prostředí je přírodní a člověkem přetvořený materiální svět, který obklopuje lidskou společnost a působí na ni, ve kterém člověk jako společenský tvor uspokojuje svoje potřeby a zpětně jej svojí činností přetváří.*“ ²

Lackovo pojetí životního prostředí je blízké pojetí životního prostředí profesora Vicka, jehož definici životního prostředí převzalo UNESCO. Podobnou definici přijal i československý zákon o životním prostředí č. 17/1992 Sb. *V této studii se rozumí životním prostředím prostředí přírodní a prostředí umělé, obvykle v souvislosti s pohodou pobytu, pokud není uvedeno jinak.*

Podobně je tomu i v jiných jazycích. Angličtina má *Environment* a *Ecology*, ruština *okružájuščuju sredu* a *okružájuščuju prirodnuju sredu*, resp. *ekologiju*.

Směšování ochrany životního prostředí jako ochrany přírodního a umělého prostředí s ochranou životního prostředí jako ochranou přírody a s ochranou životního prostředí jako ochranou přírodního + umělého prostředí + obyvatelstva před špatnými mezilidskými vztahy zakládá četné spory o rozsah a reálnost prováděné ochrany životního prostředí. Udržitelný vývoj bez vyřešení špatných mezilidských vztahů kolektivních i individuálních není možné zajistit.

Uvedené směšování proniká i do české legislativy. Máme Ministerstvo životního prostředí ČR (MŽP), které má v gesci tvorbu a koordinaci státní ekologické politiky. Výsledný dokument se ale nazývá Státní politika životního prostředí (SPŽP). Pro

¹ Demek, J.: Systémová teorie a studium krajiny, *Studia Geographica* č. 40/1974, str. 33

² Lacko, R.: Ekonomické problémy životního prostředí, Bratislava, Alfa 1975, str. 57

subsystém životní prostředí – část společenské vztahy mezi lidmi existují samostatná ministerstva – vnitra, práce a sociálních věcí, školství, zdravotnictví atd.

Mám za to, že máme-li účinně řešit existující ekologické problémy a zabránit diskreditaci ekologické politiky protlačováním četných neekologických akcí do investic na ochranu životního prostředí atd., je nutné životní prostředí pojímat jako přírodu, tj. jako ekologické problémy, a problémy ochrany životního prostředí vymezovat jako problémy poškozování přírody, přírodního prostředí, základních přírodních složek životního prostředí. K bližšímu vyjasnění problému je nutné nejprve vymezit a analyzovat další základní pojmy environmentální ekonomie.

2) Přírodní prostředí

Za vyhovující ekonomické vymezení pojmu přírodní prostředí (angl. *natural environment*, rusky *prirodnaja sreda*) považují definici K. G. Gofmana: „Přírodní prostředí je souhrn čistě přírodních a přírodně antropogenních faktorů vykazujících bezprostřední působení na životní úroveň obyvatelstva a ekonomické ukazatele fungování hospodářství. Sociální a ekonomické faktory nevcházejí do přírodního prostředí.“ Viz³.

Pojmu přírodní prostředí je blízký pojem *příroda* (angl. *nature*, rusky *priroda*). *Přírodní prostředí je prostředí přírody*. Přírodu známe *původní* (dnes už téměř neexistuje), *přírodu kulturní (antropogenizovanou)*, tj. *přírodu přeměněnou na polopřirozené až umělé ekosystémy*, obvykle na pole, louky a kulturní lesy, a *přírodu zničenou kvalitativní přeměnou přírodního prostředí lidmi*. Přírodu zničenou kvalitativní přeměnou přírodního prostředí lidmi nazýváme *prostředím umělým*.

Příroda a přírodní prostředí má kromě ekonomické hodnoty i *svou vlastní vnitřní přírodní hodnotu, hodnotu přírody samé*. Živá příroda, resp. biosféra, se velmi dobře obešla bez lidí, resp. bez antropogenních vlivů na Zemi 3-4 miliardy let, o neživé přírodě nemluvě. Lidé se naopak bez živé přírody nemohou obejít, byť silně znehodnocené životní prostředí velkoměsta, dálnice či průmyslové aglomerace dnešnímu „civilizovanému“ člověku nenormální nepřipadá.

Přírodní prostředí, resp. příroda plní vůči lidské společnosti 4 základní funkce. Slouží jako:

- a) *přírodní zdroj (potravin, surovin a energie),*
- b) *prostor pro život, tj. krajina,*
- c) *prostor pro ukládání odpadů, odpadiště,*
- d) *podpora života.*

Funkci přírody *podpora života* poprvé kvalifikovaně popsal J. Lovellock (nar. 1919) v koncepci Gaia, matce Země, viz⁴.

³ Gofman, K.G., Rejmers, N.F., Lemešev, M.J.: Sociálně ekonomické problémy využívání přírody, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 5/1974, str. 13

⁴ Lovellock, J.: Nový pohled na život na Zemi aneb Gaia, Praha, 1994; Lovellock, J.: Gaia vrací úder, ISBN 978-80-200-1687-4, 208 s., Akademie, Praha 2009

Od koncepce Gaia byly odvozeny *globální životodárné ekosystémy* (anglicky *global life-giving ecosystems*, ruský *глобальны́е живото́рные́е экосисте́мы*), které udržují příznivé přírodní podmínky pro život na Zemi. Jejich zachování by mělo patřit k základním prioritám snažení lidstva.

Dosud se největší pozornost věnovala funkci přírody odpadiště, podstatně méně již funkci prostoru pro život a přírodního zdroje, a funkce podpory života byla na okraji pozornosti. Pro přežití lidstva na Zemi se stává klíčovou funkce přírody podpory života, neboť reálné ohrožení globálních životodárných ekosystémů zásadně snížilo šance lidstva na přežití a odhalilo omezenost dosud uplatňovaného antropocentrismu, technokratismu a konečkonců i uplatňovaných ekologických politik.

Z hlediska funkce přírody jako odpadiště je důležitou vlastností přírody její větší či menší *asimilační (též samočisticí, pufrací apod.) schopnost*. Mluvíme o *asimilační schopnosti přírodního prostředí*, tj. o schopnosti přírody odstraňovat určitý rozsah svého narušení vnějšími negativními ekologickými vlivy.

3) Umělé prostředí

Umělým prostředím rozumím souhrn antropogenních objektů vytvořených lidmi kvalitativní přeměnou přírodního prostředí za účelem uspokojování lidských potřeb pravých i nepravých. Jde zejména o neživé pracovní prostředky, spotřební předměty, vytěžené nerostné suroviny a paliva, budovy a o území zastavěné budovami a komunikacemi, zejména silnicemi a železnicemi. V zásadě sem patří i antropogenní odpad.

Hranice mezi přírodním a umělým prostředím nemusí být ostrá. Sporné je, kam zařadit přírodní prostředí devastované lidmi skládkou odpadů, řeku otrávenou vypouštěním znečištěných odpadních vod, půdu zdevastovanou erozí, nadměrnou pastvou aj. I když má charakter přírodního prostředí kvalitativně přeměněného činností lidí, zachovává si v zásadě i přírodní parametry. Pořád jde o proud vody, byť silně znečištěný, někdy i bez života, a často i poškozený „spoutáním“ řeky do betonových koryt.

4) Přírodní zdroje

Za vyhovující *ekonomické pojetí přírodních zdrojů* (angl. *natural sources*, ruský *природные ресурсы*) považují definici: „*Přírodní zdroje jsou využívaným nebo k využití připraveným přírodním bohatstvím, tj. přírodní síly nevytvořené, ale využívané lidskou prací. Patří sem zvláště nerostné bohatství, lesní a vodní zdroje, půda, klimatické podmínky aj.*“⁵ Obdobně definuje přírodní zdroje Gofman v⁶, a četní další. V západní literatuře se přírodní zdroje často fetišizují pojmem *přírodní*

⁵ Slovník politické ekonomie, Bratislava, vydavatelství SAV, 1966, str. 518

⁶ Gofman, K.G.: Ekonomické oceňování přírodních zdrojů v socialistické ekonomice, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 2 a 3/79

⁷ Cobb, C., Halstead, T. a Rowe, J.: Pokud je HDP na vzestupu, proč je Amerika v útlumu? (If GDP is up, why is America down? Atlantic Monthly č. 10/1995), Národní hospodářství č. 7-8/1996

kapitál (anglicky natural capital,) Kapitál byl, je a bude ale vždycky výrobním vztahem.

Ekonomická definice přírodních zdrojů neříká nic o *trvalé udržitelnosti jejich využívání*. Přitom přírodní zdroje jsou buď vůbec neobnovitelné, nebo se mohou v daném čase obnovovat jen v určitém rozsahu a za určitých podmínek, na rozdíl od pracovních prostředků, které jsou v továrnách v zásadě plně reprodukovatelné na základě kritérií ekonomické efektivity, a pracovních sil, jejichž kvantitativní reprodukce závisí na demografických faktorech a kvalitativní reprodukce závisí na kvalitě vzdělávacího systému a výchovy.

Skutečností je, že makroekonomická kritéria hodnocení efektivity vývoje *národní důchod* (ND), *hrubý národní produkt* (HNP) a *hrubý domácí produkt* (HDP) čerpání neobnovitelných přírodních zdrojů i nadměrnou exploataci přírodních zdrojů obnovitelných hodnotí kladně až do chvíle, kdy vlivem jejich znehodnocení nebo vyrabování dojde k jejich zhroucení, kolapsu. Podobně hodnotí znečišťování přírodních složek životního prostředí. Náklady kompenzace sociálně ekonomických škod ze znehodnocování tyto ukazatele zvyšují a vytváří zdání prosperity. Podrobněji viz ⁷.

Proto je nutné přírodní zdroje vymezit i v intencích udržitelného vývoje. Za vhodnou definici udržitelného využívání přírodních zdrojů považuji definici H. Dallyho, podle kterého udržitelné využívání přírodních zdrojů je:

„- pro obnovitelné zdroje - půdu, vodu, lesy a ryby - nemůže být udržitelná intenzita spotřeby větší než rychlost regenerace. Například ryby jsou udržitelným způsobem využívány tehdy, je-li zbylá rybí populace schopna nahradit jejich odlov,

- pro neobnovitelné zdroje - fosilní paliva, vysoce kvalitní nerostné suroviny, podzemní vodu - nemůže být udržitelná intenzita spotřeby větší než rychlost, jakou mohou tyto zdroje být nahrazovány obnovitelnými zdroji, užívanými udržitelným způsobem. Např. ropná naleziště by byla využívána udržitelným způsobem tehdy, kdyby část zisku z nich byla systematicky investována do slunečních kolektorů nebo do vysazování stromů. V době vyčerpání ropy by byl k dispozici ekvivalentní tok obnovitelné energie.

- pro znečišťující látky nemůže být udržitelná intenzita znečišťování větší než rychlost, jakou může být znečišťující látka recyklována, absorbována či zneškodňována (asimilována) prostředím. Např. intenzita vypouštění splašků do vodního toku je udržitelná, jestliže odpovídá schopnosti přírodního ekosystému absorbovat v nich obsažené živiny“, viz ⁸.

I málo zběhlý v environmentální ekonomii konfrontací uvedené definice se světovou společenskou praxí shledává, že k udržitelnému využívání přírodních zdrojů má lidstvo dosud velmi daleko a ani o něj příliš neusiluje.

5) Základní a ostatní přírodní složky životního prostředí

⁸ Dally: nebo Meadowsová, D.H. a kol.: Překročené meze, Praha, Argo 1995 ?

Základními přírodními složkami životního prostředí (anglicky *natural elements of environment*, rusky *prirodnyje elementy okružajuščeje sredy*) rozumím vzduch, vodu, půdu, rostlinná a živočišná společenstva, reliéf, horninové podloží (anglicky *air, water, land, plant and animal ecosystems, landscape, minerals*, rusky *vozduch, voda, počva, biota flory i fauny, relef, gornych poród*). Za ostatní přírodní složky životního prostředí považují klima (anglicky *climate*, rusky *климат*), magnetismus (anglicky *magnetism*, rusky *магнетизм*) aj.

Vzduch, voda a půda jsou jako základní přírodní složky životního prostředí uznávány všeobecně. Na rostlinná a živočišná společenstva, reliéf a horninové podloží zejména někteří environmentální ekonomové zapominají. Jiní horninové podloží a reliéf popisují jako horninové prostředí. Další směřují přírodní složky životního prostředí s přírodními zdroji.

Přírodní a umělé prostředí nelze ztotožňovat s přírodními a umělými složkami životního prostředí, neboť se přírodní složky životního prostředí vyskytují i v umělém prostředí, např. vzduch v místnosti, a naopak umělé složky životního prostředí se vyskytují i v přírodním prostředí. Nemusí jít o nechvalný odpad z lidských aktivit.

6) Proces znehodnocování přírodních složek životního prostředí

Ekologické problémy a ekologické škody, resp. škody ze znehodnocování (anglicky *environmental* nebo *ecological damages*, rusky *ekologičeskie uščerby iz devastacij*) přírodních složek životního prostředí (dál *ekologické problémy a škody*) vznikají v procesu poškozování, resp. znehodnocování jedné až šesti základních přírodních složek životního prostředí - vzduchu, vody, půdy, rostlinných a živočišných společenstev, reliéfu, horninového podloží. Prostřednictvím poškozených, resp. znehodnocených základních přírodních složek životního prostředí bývají poškozovány další přírodní složky životního prostředí (ta či ona škodliviny se přenáší z jedné přírodní složky do druhé), ostatní přírodní složky životního prostředí (klima aj.), prostředí umělé, člověk i jeho společenské vztahy, bývá narušována ekologická rovnováha v přírodě a dochází k neracionálnímu, resp. nešetrnému využívání přírodních zdrojů. O nešetrném využívání přírodních zdrojů podrobněji viz ^{9, 10, 11} a ¹².

Pojmu proces znehodnocování odpovídá pojem proces poškozování, pojmu znehodnocování přírodních složek životního prostředí odpovídá pojem znehodnocování přírodního prostředí, viz ¹³. Běžně používaný pojem typu proces znehodnocování životního prostředí je ale nepřesný, neboť se pod pojem životní prostředí může vejít prakticky vše, viz první nejširší pojetí životního prostředí. Problematika životního prostředí se tak stává bezbřehá a ekologické problémy se v ní mohou ztrácet.

⁹ Zeman, J.: Ekonomické aspekty ekologických škod, KDP, Praha, VŠE, 1987

¹⁰ Zeman, J.: Ekologické škody jako prvek soustavy plánovitého řízení, Ekonomický časopis č. 12/1989

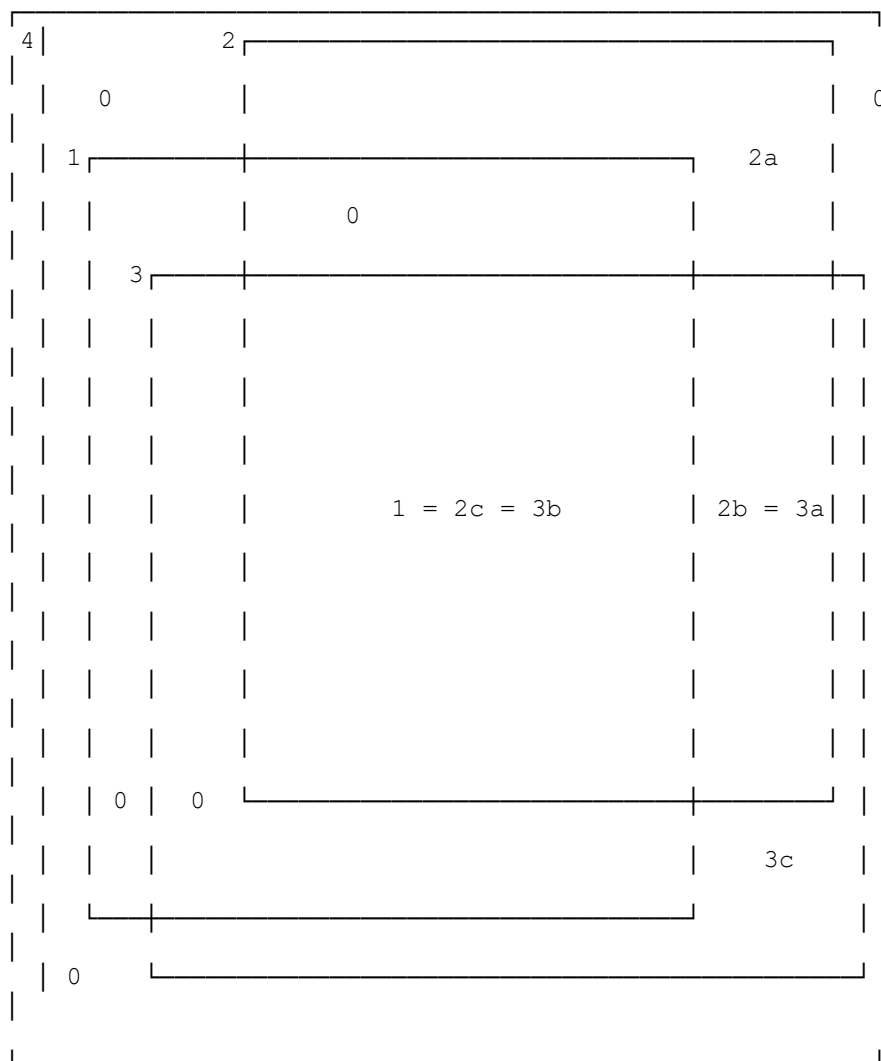
¹¹ Zeman, J.: Proces znehodnocování a teorie ekologických nákladů, EČ č. 2/1991

¹² Michal, I.: Ekologická stabilita, Brno, Veronika 1994

¹³ Kudrna, J. a kol.: Biosféra a lidstvo, Praha, Academia, 1988

Proces znehodnocování přírodních složek životního prostředí (dál proces znehodnocování) má 3 základní, částečně se překrývající formy: proces znečišťování přírodních složek životního prostředí, proces narušování ekologické rovnováhy a proces neracionálního využívání přírodních zdrojů, viz ⁹⁾, ¹¹⁾ a schéma č. 1.

Schéma č. 1 - Struktura procesu znehodnocování přírodních složek životního prostředí

Vysvětlivky:

0 - prázdná množina

1 = 2c = 3b - proces znečišťování

- 2 - proces narušování ekologické rovnováhy
- 2a - vymření nebo přemnožení určitého druhu
- 2b = 3a - devastace „neznečištěním“
- 3 - proces neracionálního využívání přírodních zdrojů
- 3c - ztráty surovin a energie jejich neefektivní těžbou a spotřebou
- 4 - proces znehodnocování přírodních složek životního prostředí

Pozn.: Narušování ekologické rovnováhy a neracionální využívání přírodních zdrojů jsou shodné v případě devastace přírodních složek životního prostředí neznečištěním.
Pramen: Vlastní rozbor.

Procesy znečišťování současně narušují ekologickou rovnováhu v přírodě a unikající odpad je ztrátou potenciálních surovin a energie, tj. představuje neracionální využívání přírodních zdrojů. Narušení ekologické rovnováhy vyhubením či přemnožením určitého druhu či zničením určitého ekosystému patří k nejběžnějším druhům jejího narušení. K devastaci půdy, rostlinných a živočišných společenstev, reliéfu a horninového podloží dochází nejen těžbou, ale i výstavbou, skládkami odpadů apod. Současně je ztrátou příslušných přírodních zdrojů. Konečně, z hlediska potřeb udržitelného vývoje jsou mimořádně důležité i ztráty surovin a energie jejich neefektivní těžbou, zpracováním, dopravou a spotřebou jako takové, neboť tvrdě postihují oprávněné potřeby dosud nenarozených generací.

Mnozí tvrdí, že Karel Marx škody na životní prostředí neznal. Není to úplně pravda, V Kapitálu ¹⁴⁾ i jinde psal zejména o degradaci půdy v rámci kapitalistického kořistění. Zaznamenal i kuriózní kradení půdy – ornice – a její vývoz z Irska do Británie po dobu 150 let, neboť degradace zemědělských půd postoupila v Británii podstatně dál než v Irsku. Psal mimo jiné, že degradace půdy a dalších přírodních zdrojů nejvíce postihuje chudé. V odstranění kapitalismu a tím i chudoby viděl i cestu k zastavení degradace půd a jiných přírodních zdrojů. Při hodnocení K. Marxe v této oblasti je třeba přihlížet jak k dobovým okolnostem, tak k určité dělbě práce (vztah lidí a přírody řešil především B. Engels) a zejména ke skutečnosti, že mnohé jeho zjištění upadly brzy v zapomenutí. Velmi dlouho je přehlížela i marxistická politická ekonomie.

7) Ekologická krize a katastrofa

Příroda se obvykle vyvíjí více méně ve stavu *ekologické rovnováhy*. Součástí přírodní ekologické rovnováhy jsou cyklické (denní, roční i víceleté cykly) a nahodilé výkyvy (fluktuační), které příroda svou autoregulační schopností rychleji či pomaleji vyrovnává. Pokud se v rámci fluktuací ekosystém vrací do původní podoby, mluvíme o jeho vývoji *homeostázi*. Pokud v rámci fluktuace dochází k jeho pozměňování, mluvíme o vývoji ekosystému *homeorhózu*. Podrobněji viz Míchal v ¹²⁾

K základním vztahům ekologické rovnováhy v přírodě patří vztah „*producenti – konzumenti – destruenti*“ (anglicky „*producers – consumers – destructors*“, rusky „*izgotovíteli – potrebiteli – destruenti*“). Producenti (zelené rostliny) vytváří asimilací oxidu uhličitého a vody za přítomnosti slunečního záření základní biologickou potravu – zelenou hmotu (cukry), jež je základem výživy celé biosféry.

S využitím dusíku, fosforu, draslíku a řady dalších prvků, resp. jejich sloučenin, vytváří podstatně složitější organické látky – tuky a zejména bílkoviny. Zelenou hmotu konzumují konzumenti – zvířata a jiní živočišné charakteru býložravců. Na konzumenty se vážou predátoři, kteří je loví a konzumují. Vrchol potravní pyramidy tvoří sekundární predátoři. Cyklus uzavírají destruenti, rostliny a živočišné, kteří se živí odumřelými těly rostlin a živočichů.

Klasickým vztahem přírodní rovnováhy je vztah *dravec (predátor) – kořist*. Kořist se za příznivých okolností může přemnožit. Její přemnožení vede k přemnožení predátora, jež zredukuje početní stav kořisti. Nízký stav kořisti vede následně k redukci stavu predátora, který se na zredukovaných stavech kořisti není s to uživit. Tento příklad byl popsán na příkladu rysa a zajíce v Kanadě, viz ¹²⁾.

Výše uvedená vzájemná regulace kořisti a predátora je případem modelovým. V přírodě se s ním lze setkat jen výjimečně. I. Míchal správně upozorňuje, že tento model je ve skutečnosti mnohem složitější: jednak je rozhodující závislost stavu zajíců na úživnosti pastvin, zatímco stavy rysů na stavech zajíců už tak jednoznačnou závislost nevykazují (pod jejich predačním tlakem jsou i mnohé jiné druhy zvířat), jednak je typická mnohokolejnost závislostí *predátor – kořist*, viz ¹³⁾. Růst mnohokolejnosti těchto vztahů zvyšuje jejich stabilitu a rovnováhu. Predátoři vesměs udržují stav kořisti hluboko pod hranicí úživnosti území. Nejsou-li predátoři přítomni, neexistuje příslušný predační tlak, dochází k přemnožení kořisti, jež si vynucuje redukci přemnožené populace náhradními mechanismy, např. nedostatkem potravy, nemocemi, parazity, patologickým chováním přemnožené populace apod. Pro kořist je zpravidla výhodnější regulace prostřednictvím predátorů.

Příroda narušení ekologické rovnováhy vyrovnává až do tzv. prahu asimilační (samočisticí, pufrací apod.) schopnosti přírodního prostředí sama a v plném rozsahu, po jeho překročení jen částečně a v klesajícím rozsahu, neboť asimilační schopnost přírodního prostředí jednak nestačí, jednak je narušována, resp. snižována procesem narušování ekologické rovnováhy.

Ekologové popsali vývoj ekosystémů, směřující od druhově chudých pionýrských ekosystémů k vyvrážděným druhově bohatým a stabilním klimaxovým ekosystémům. Teorii, že se přírodní ekosystémy rozvíjí směrem ke klimaxovému, nelze prokázat ¹³⁾, resp. jde spíše o modelový příklad než o realitu. Může platit jen pro některé typy ekosystémů, např. pro ekosystémy mírného klimatického pásu, ne však pro ekosystémy tundry či Středomoří, kde přírodní katastrofy rozsahu rozvracejícího homeostatický vývoj ekosystémů jsou běžným jevem. I v mírném klimatickém pásu dochází z řady příčin k zablokování klimaxu, např. relativně častými požáry, polomy, velkými povodněmi, většinou výkyvy klimatu, přemnožením některých druhů rostlin či živočichů s vážným dopadem na ekosystém atp. Klimax se nikdy nevyvíjí na extrémních stanovištích. Vlivem rostoucí lidské činnosti klimaxové ekosystémy v Evropě prakticky vymizely, resp. tu a tam přežívají ve zvláště chráněných územích.

Procesy narušování ekologické rovnováhy mají 3 stupně: *stadium poplachové, stadium rezistence či resilience a stadium vyčerpání ekosystému.*

Presáhnou-li negativní ekologické vlivy práh asimilační schopnosti přírodního prostředí, nastává poplach. Ekosystém začíná mobilizovat své síly k obraně proti rušivým vlivům.

Při dlouhodobějším působení výrazných negativních ekologických vlivů na ekosystém dochází k podstatnému narušení ekologické rovnováhy, k *ekologické krizi* (angl. *ecological crisis*, rusky *ekologičeskij krizis*). Ekosystém dál mobilizuje své síly k obraně, do jisté míry odolává. Odolávání ekosystému negativním ekologickým vlivům může mít podobu *rezistence*, kdy se ekosystém navenek chová jako by jim vystaven nebyl, ale je postupně ničen a po zhroutilí není schopen se obnovit, nebo *resilience*, kdy se ekosystém vystavený výraznějšímu působení negativních ekologických vlivů mění, ale je schopen se po jejich odeznění vrátit do původního stavu. Odolávání ekosystému resiliencí je provázáno mnohem většími riziky trvalého vychýlení ekosystému – vývoje *homeorhézou* proti návratu k *homeostáze* při rezistentním odolávání ekosystému. Asimilační schopnost přírody je negativními ekologickými vlivy stále více narušována a snižována.

Jsou-li negativní ekologické vlivy dostatečně silné a pokračují-li dostatečně dlouhou dobu, odolnost ekosystému se vyčerpá a ekosystém se zhroutí, klasicky při rezistentním odolávání ekosystému negativním ekologickým vlivům. Při resilienčním odolávání ekosystému se podstatně narušený ekosystém změní natolik, že se není s to vrátit do původního stavu. V obou případech nastává *ekologická katastrofa* (angl. *ecological catastrophe*, rusky *ekologičeskaja katastrofa*), ekosystém zaniká. V případě zhroutilí lesa se zhroutí, nebo aspoň zásadně oslabí, i jeho mimoprodukční funkce.

Ekologické krize a ekologické katastrofy mohou mít charakter místní, regionální a globální, mohou se týkat jedné přírodní složky životního prostředí nebo víceméně všech jeho složek, např. v důsledku komplexní devastace přírodních složek životního prostředí v severočeském Podkrušnohoří povrchovou těžbou uhlí a jeho spalováním v neodsířených elektrárnách nebyl postižen jen vymyšlený ropák bahnomylný. Obvykle mají dlouhodobý charakter, např. při zničení lesa imisemi či půdy toxickým odpadem nebo erozí. Mohou mít i krátkodobý charakter, např. při otrávení ryb v řece havarijním únikem toxických látek, ničivém výbuchu sopky atd.

Procesy narušování ekologické rovnováhy, ekologické krize a ekologické katastrofy známe místní (skládky odpadů, úhyn ryb pro havarijní znečištění řeky, místní eroze půdy, poškození či zničení přírodní rezervace aj.), regionální (černé a kyselé deště, menší změny klimatu, rozsáhlé znečišťování vod, odlesnění určité krajiny aj.) a globální (ohrožení přírody i lidstva zesilováním skleníkového efektu, rostoucí ozónovou dírou, ničením tropických deštných pralesů, mělkých tropických moří ad.).

Procesy narušování ekologické rovnováhy, ekologické krize a ekologické katastrofy mohou mít přírodní původ, např. přírodní pohromu. K přírodním pohromám, ekologickým krizím a katastrofám docházelo a dochází vlivem přemnožení toho či onoho rostlinného či živočišného druhu, tajfunů, velkých povodní, výbuchů sopek, horotvorných a pevninotvorných pohybů, výraznějších změn klimatu atd. Velké ekologické katastrofy mohou vést i k zániku určitých ekosystémů a vymření nedostatečně přizpůsobivých druhů. Mnohé minulé ekologické krize a katastrofy

nám dnes dokládají četné paleontologické nálezy, dále ložiska uhlí, ropy, vápenců. Rozhraní geologických útvarů bývá obvykle dobou velkých klimatických změn a na ně navazujících ekologických katastrof. Při největších podle odhadů paleontologů nepřežilo minimálně 80 % tehdy žijících druhů.

Protože problematika dnes mimořádně ožehavých klimatických změn na Zemi je poměrně složitá, jsou jí věnovány další subkapitoly 1.2. - 1.6.

Od vzniku prvního primitivního zemědělství rychle přibývá ekologických krizí a katastrof, způsobených nedomyšlenou bezohlednou činností lidí. Dnes ekologickou rovnováhu vesměs narušují svou činností lidé. Na rozdíl od minulosti, kdy přirozený běh přírody narušovaly přírodní pohromy jen občas a příroda vesměs měla dost času zahladit jejich následky, byť po výraznějších změnách podmínek nedostatečně přizpůsobivé druhy vymřely a ekosystémy se pozměnily, se ekologické krize a katastrofy vyvolané lidmi staly běžnou záležitostí v čase, který neumožňuje přírodě napravovat jejich následky. Přeměny přírody prováděné lidmi jsou svou rychlostí, rozsahem a dosahem bezprecedentní. Dnes už ohrožují i přežití lidstva na planetě Zemi.

Na nebezpečí světové ekologické katastrofy vyvolané destruktivním rozvojem lidské společnosti poprvé poukázal D. Meadows a kolektiv z Římského klubu v ¹⁶⁾. Navzdory některým chybám studie *Limity růstu* a přes její intenzivní kritiku nebyly její hlavní závěry vyvráceny. Dílčí, vesměs pouze technická řešení se ukazují nedostatečná. Nelze předpokládat, že pěstrosí strkání hlavy do písku hrožící světovou ekologickou katastrofu odvrátí. Tím spíše, že nová, podstatně hlouběji propracovaná studie *Překročené meze* z roku 1992, viz ⁸⁾, ukazuje, že nebezpečí je v řadě směrů podstatně větší než by se dalo soudit z *Limitů růstu*.

Gore v ¹⁵⁾ uvádí, že dnes se základní globální hrozbou ukazuje oteplování klimatu (sílicí skleníkový efekt), dále ozónová díra, hrožící ztráta samočisticí schopnosti atmosféry (kap. 4), redistribuce zásob sladké vody, vzestup hladin světových moří, všeobecné odlesňování, celosvětová kontaminace vodních zdrojů, tlak rychlého populačního růstu na vodní zdroje (kap. 5), s odlesňováním spjatý prudký růst eroze a zaselování půdy, mizení množství druhů rostlin a živočichů (kap. 6) a ničení globálních zdrojů potravin, zvláště pak genetické různorodosti jejich základu (kap. 8).

V souvislosti se sílicím rozvratem klimatu, způsobeným podle všeho masivními antropogenními emisemi tzv. skleníkových plynů (GHG), tj. oxidu uhličitého (CO₂), metanu (CH₄), oxidu dusného (N₂O), freónů a některých dalších, vznikl požadavek na jejich zásadní redukci, včetně volání po dosažení tzv. bezuhlíkové ekonomiky. Správně by mělo jít o dosažení klimaticky neutrální ekonomiky, protože ne ve všech emisích narušujících klimatický systém je obsažen uhlík, viz N₂O. Problém je i skutečnost, že lidstvo potřebuje takový rozvoj, kdy přírodní a antropogenní emise GHG se budou plus minus rovnat jejich odbouráváním v přírodě, například v důsledku asimilace a ukládání v rostoucí zásobě dřeva na pni v lesích. Samozřejmě, pokud lesů pronikavě ubývá, klimat se dál zhoršuje jak zánikem jejich mimoprodukčních funkcí, tak zvýšeným uvolňováním uhlíku do ovzduší v důsledku zániku lesů. Samotné nulové antropogenní emise CO₂ nejsou nutné a zřejmě ani

možné. Tento moment je velice závažný v případě silného skleníkového plynu metanu, který se v přírodě poměrně rychle rozkládá na vodu a CO₂, resp. zmizí asi za 10 let.

Problémy měření emisí skleníkových plynů jsou přiblíženy v příloze č. 1.

8) Ekologické škody, ekologické externality

V důsledku procesu poškozování, resp. znehodnocování jedné až šesti základních přírodních složek životního prostředí vznikají *ekologické škody* (anglicky *environmental* nebo *ecological damages*, rusky *ekologičeskije uščerby*), *škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí*.

Pojem ekologické škody nelze směřovat s pojmem *negativní ekologické externality* (angl. *negative ecologic externalities*, rusky *негативные экологические последствия*). Negativními ekologickými externalitami nejsou ekologické škody:

a) kde jejich původce a jimi poškozený je tentýž subjekt. Dnes jde sice o nevelkou část ekologických škod (např. když vlastník obhospodařuje svou půdu tak, že ji poškozuje), leč nejsou důvody tyto škody přehlížet. Nazvu je *negativními ekologickými internalitami* (angl. *negative ecological internalities*, rusky *негативные экологические внутренности*). Klasickým příkladem ekologických internalit je kuřák, který kouřením cigaret poškozuje své zdraví. Poškození zdraví nekuřáků nuceným pasivním kouřením je ale ekologickou a zdravotní externalitou. Pojem *internality* je obecnější. Internality vznikají, když jeden subjekt (fyzická nebo právnická osoba) netržně poškozuje sebe sama. Toto poškozování může, ale nemusí mít ekologický charakter.

b) Ztráty surovin a energie vzniklé jejich neefektivní těžbou, zpracováním, dopravou a spotřebou, snížené o ostatní skupiny ekologických škod, případ 3c ve schématu č. 1.

c) Poškozeny jsou budoucí generace ztrátou příslušných surovin a energie. Jejím čistým příkladem je znehodnocení ložiska druhotné suroviny v nadloží promícháním s hlušinou, jež nevyvolá jiné ekologické škody. Obvykle však současně produkuje i četné „běžné“ druhy ekologických škod.

Pojem externality je ryze antropogenní (příroda je zde pouze zprostředkovatelem netržních společenských vztahů mezi lidmi), postrádá časovou dimenzi, což je v příkrém rozporu s potřebami udržitelného vývoje, zejména s potřebou uchovat budoucím generacím možnost uspokojovat své oprávněné potřeby, a obsahuje i neekologické škody. Vztah pojmů *škody na široce pojímaném životním prostředí - negativní technologické externality* (angl. *external technological costs*) je podobný vztahu pojmů „*ekologické škody - negativní ekologické externality*“ (rusky *негативные экологические последствия*). Zatímco škody na životním prostředí a ekologické škody jsou vždy negativní, známe *negativní (external costs)* i *pozitivní (anglicky external benefits, rusky положительные внешние эффекты) druhy externalit ekologické i neekologické*.

Příkladem pozitivních ekologických externalit je přínos mimoprodukčních funkcí lesa pro společnost. Příkladem pozitivních neekologických externalit může být ekonomický efekt nasazení včel jejich chovateli pro zvyšování úrody v sadech pro sadaře, na kvetoucí řepkové pole pro pěstitele řepky apod.

Definice externalit je mnoho. Za nejpřesnější považují definici externalit švýcarského konzervativního ekonomy J. E. Meada (1907–1995), dle něhož externality jsou ze společenského hlediska za kapitalismu, v podmínkách převažujícího soukromého vlastnictví výrobních prostředků, vesměs „*externím mimotržním vztahem soukromých subjektů*“.

Dle J. E. Meada ¹⁶⁾ ¹⁷⁾, str. 5–6, „*vnější efekty vznikají tehdy, když efektivnost výroby v jedné hospodářské jednotce je závislá mezi jinými na rozsahu a nákladech výroby jiné hospodářské jednotky, přičemž:*

- a) *tato závislost má mimotržní charakter, nevyplývá z transakcí mezi prodávajícím a kupujícím,*
- b) *první hospodářská jednotka není s to kontrolovat činnost jiné hospodářské jednotky,*
- c) *vlivy jedné hospodářské jednotky na druhou nemají záměrný charakter, nejde tedy o projevy konkurenčního boje.*

Obvykle se rozlišují dvojí efekty: technologické a peněžní. Zatímco peněžní efekty se projevují nepřímým způsobem, prostřednictvím cen, technologické efekty se projevují přímo, buď jako škody, ztráty, újmy na hmotných statcích, anebo jako určité výhody. V prvním případě mluvíme o negativních externalitách či vnějších nákladech, v druhém o pozitivních externalitách či vnějších úsporách.“

Negativní technologické externality bývají nejčastěji ekologické škody. Jsou jimi ale i poškozené a zničené dopravní prostředky při nezáměrných dopravních nehodách, náklady na přeparkování auta vynakládané k umožnění mechanizovaného úklidu ulice aj. Příkladem pozitivních externalit mohou být pozitivní účinky lesa na životní prostředí chovu včel na úrodu v sadech, na řepkových polích apod.

Paul Anthony Samuelson při vymezení externalit neuvádí třetí Meadovu podmínku, viz ¹⁸⁾, str. 969. Z výkladu externalit na str. 770 ale plyne, že externality spojuje pouze s řádnou výrobou a spotřebou, nikoliv s nekalou soutěží, kam spadá i záměrné vyvolávání ekologických problémů s cílem poškodit konkurenci. Nepřesná je i definice externalit v Macmillanově slovníku, neboť připouští sepětí externalit s obchodem, viz ¹⁹⁾.

Vymezení externalit Raganem a Thomasem v ²⁰⁾, str. 912, je dosti kostrbaté. Správně uvádí externality jako příklad *selhání volného trhu v alokaci zdrojů*, v společensky optimálním způsobu chování. Externality vedou k vynakládání příliš mnoha zdrojů na výrobu zboží spojeného s negativními externalitami a k vynakládání nedostatečného množství zdrojů na výrobu zboží spojeného s pozitivními externalitami. Dále objasňují, proč externality vedou k tržnímu selhání a proč vládní intervence nabízí zlepšení alokace zdrojů.

V podmínkách dominujícího společenského vlastnictví výrobních prostředků v někdejších státech reálného socialismu ekologické škody měly vesměs *dvojaký charakter: na národohospodářské úrovni byly interní ztrátou socialistické společnosti (jejími ekologickými internalitami), na mikroúrovni byly vnějším (externím) mimotržním vztahem společenských subjektů, viz ⁹⁾ a ¹⁰⁾.*

Ekologickými internalitami byly, jsou a budou i ty spíše výjimečné případy, kdy původce a ekologickými škodami poškozený je tentýž subjekt, např. když vlastník obdělává svou půdu způsobem, který ji poškozují, což je ale v moderní společnosti běžná praxe.

Poškozuje-li za kapitalismu procesy znehodnocování jeden státní subjekt druhý státní subjekt, mají tyto ekologické škody dvojaký charakter, stejně jako je měly při vzájemném ekologickém poškozování jednotlivých státních podniků v reálném socialismu. Naopak vztah ekologickými škodami poškozovaných občanů za reálného socialismu vůči původcům procesů znehodnocování byl externím mimotržním vztahem soukromých subjektů stejně jako společenské vztahy vytvářené velkou částí ekologických škod za kapitalismu. Podrobněji v ⁹⁾ a ¹⁰⁾.

Externality a s výjimkou ekologických internalit i ekologické škody jako společenský vztah vyvolávají výrazný rozpor kapitalistické i reálně socialistické společnosti – rozpor mezi původci ekologických škod a těmito škodami poškozenými. Jeho řešení je nutné hledat jednak v omezování procesů znehodnocování, jednak v závazném stanovování náhrad za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování s povinností jejich původců je uhradit poškozeným. Proces stanovování náhrad za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování je *procesem internalizace externalit, internalizace ekologických škod jejich původcům ve prospěch poškozených*. Podrobněji viz ⁹⁾ a ¹⁰⁾.

Ekologické škody i externality mají stavový a tokový rozměr. V každém okamžiku máme jisté množství ekologických škod i externalit naakumulováno z minulosti. Každý rok vzniká jisté množství nových ekologických škod i externalit. Část minulých i letošních ekologických škod i externalit je v daném roce poškozenými realizována a tím i zlikvidována. Změna výše ekologických škod i externalit je pak dána jejich výchozí úrovní zvýšenou o ekologické škody a externality vzniklé v daném roce a sníženou o ekologické škody a externality v daném roce zlikvidované.

V souvislosti s ekologickými škodami je třeba upozornit na systematické zaměňování ekonomických škod ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí, resp. přírodního prostředí, za škody na životním prostředí, viz ²¹⁾ atp. Jak jsme si ukázali na začátku kap. 1, lze životní prostředí pojímat velice široce. V bezbřehosti široce pojatého životního prostředí se pak ekologické škody ztrácí.

V československé ekonomické literatuře poprvé škody ze znehodnocování přírodního prostředí od škod ze znehodnocování životního prostředí odlišil Zdeněk Lamser v ¹⁷⁾. Podobné problémy vznikají při směšování pojmů *ekologické externality a externality*.

9) Ekonomické a mimoekonomické škody ze znehodnocování

Škody ze znehodnocování známe *mimoekonomické a ekonomické*. *Ekonomické škody ze znehodnocování jsou ty škody vyvolané procesy znehodnocování, které dříve či později vyvolávají ekonomické ztráty*. Ekonomické škody ze znehodnocování známe *přímé* (anglicky *direct damage*, rusky *прямой ущерб*), např. pokles hektarových výnosů vlivem imisí v rostlinné výrobě, snížení užitkovosti v živočišné výrobě, rychlejší koroze materiálů vystavených působení znečištěného ovzduší (jsme nuceni je akceptovat), a *nepřímé* (anglicky *indirect damages*, rusky *косвенный ущерб*), *jež se transformují jednak na náklady kompenzace sociálně ekonomických škod*, např. vlivem pití znečištěné vody častěji nemocné občany musíme léčit, *jednak na náklady na zmírnění* (anglicky *mitigation costs*, rusky *затраты на смягчение*) *negativních dopadů znehodnocených přírodních složek životního prostředí na příjemce*. Příkladem nákladů na zmírnění mohou být náklady zvýšené protikorozi ochrany jako prevence před zrychlenou korozi materiálů vlivem znečištěného ovzduší. Náklady kompenzace reálně vyvolávají i přímé ekonomické škody, které musíme akceptovat, buď přímo jako ztrátu nebo nepřímo kompenzačním dovozem, např. ekvivalentu nevyrobené zemědělské produkce.

Mimoekonomické škody ze znehodnocování nevyvolávají náklady. Poškozují obvykle lidské zdraví včetně narušení pocitu pohody, historické památky, chráněné druhy rostlin, živočichů, chráněné ekosystémy a další cenné přírodní objekty. Hodnota všech těchto poškozených je nevyčíslitelná, byť ve vyspělých kapitalistických státech nepolevuje úsilí o jejich kvantifikaci, zpravidla metodou ochoty platit (anglicky *willingness to pay*, rusky *готовность платить*) *nebo metodou ochoty přijímat* (anglicky *willingness to accept* rusky *готовность получить*).

Jádrem metody ochoty platit je dotazování občanů, kolik jsou ochotni za to či ono zaplatit, např. za lepší kvalitu přírodních složek životního prostředí. Má řadu problémů, nedostatečnou informovaností občanů počínaje přes různé, svou podstatou subjektivní osobní preference jednotlivých občanů, až po zásadní podmíněnost ochoty platit na základě osobních preferencí občanů jejich důchodovou situací. Významnou roli může hrát i očekávaný dopad příslušných opatření na zaměstnanost v regionu. Variantou metody ochoty platit je metoda ochoty přijímat, tj. dotazování se občanů, jak vysokou částku jsou ochotni přijímat jako kompenzaci za život v silně narušeném životní prostředí. Problémy jsou obdobné. Navíc ochota přijímat bývá podstatně vyšší než ochota platit.

Řadu metodologických problémů mají i pokusy kvantifikovat ekologické škody na základě změn cen nemovitostí, neboť faktorů ovlivňujících ceny nemovitostí je zpravidla více. Případ podstatně nižšího nájemného, zjištěného v některých vyspělých státech v bytech zasažených hlukem z dálnice či z letiště, je spíše výjimečný, protože cenu nemovitostí obvykle určuje celá řada faktorů a vyseparovat z nich faktor narušeného životního prostředí je obtížné. Nelze ale popřít, že trh koneckonců určitým, byť zpravidla značně pokřiveným metrem oceňuje i mimoekonomické ekologické škody. Podrobněji možnosti a problémy metody ochoty platit rozebírá D. Pearce v ²²⁾ aj.

Mezi subjektivní metody ekonomického ocenění přírodních statků patří i jejich ocenění tzv. *neužitnou hodnotou* (anglicky *no valuation*, rusky *значение не используется*), v jejímž rámci západní autoři rozlišují tzv. *opční hodnotu* (rusky

значение опции, jakési pojistné možných rizik), tzv. *existenční hodnotu* (rusky *ценность существования*), např. za zachování možnosti dotyčné místo navštívit v budoucnosti, a tzv. *hodnotu odkazu* (rusky *значение ссылки*) pro potomky.

Nepochopitelné je odmítání kvantifikace skutečně vzniklých ekonomických škod ze znehodnocování *metodami expertního oceňování, zejména metodou komparativní analýzy* (anglicky *method of comparative analysis*, rusky *метод сравнительного анализа*), *metodou normativní* (anglicky *normative method*, rusky *нормативный метод*) či *metodou expertního odhadu* (anglicky *expert estimation method*, rusky *метод экспертной оценки*) neoklasickými ekonomy hlavního proudu. Nelíbí se jim, že se tak kvantifikují skutečně vzniklé ekonomické škody ze znehodnocování, nikoliv škody určené hypotetickým trhem. Je přitom zřejmé, že případný soud o náhradu za ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí se bude opírat spíše o přímo vyčíslené škody než o hodnotu, zjištěnou dotazováním na ochotu platit.

V souvislosti s dělením škod na ekonomické a mimoekonomické nelze směřovat *škody vratné* (anglicky *damages recoverable*, rusky *возмещаемый ущерб*) a *nevratné* (anglicky *damages irreversible*, rusky *необратимый ущерб*) se *škodami napravitelnými* (anglicky *damages recoverable*, rusky *ущерб восстановлен*) a *nenapravitelnými* (anglicky *irreparable damage*, rusky *ненеправимый ущерб*). Zatímco mírné poškození smrku exhalacemi je škodou vratnou, je koroze objektů škodou nevratnou. Škody vlivem koroze jsou ale s výjimkou vážného poškození historických památek napravitelné. Smrt člověka, těžká zdravotní újma, poškození či zničení historické památky, vyhubení kteréhokoli rostlinného či živočišného druhu, zničení unikátního ekosystému aj. je škodou nevratnou a současně nenapravitelnou. Tyto skutečnosti jsou známé a nevyvolávají spory.

10) Náklady vyvolané ekologickými škodami

Ekonomické škody ze znehodnocování se dříve či později transformují na náklady vyvolané ekologickými škodami. Náklady vyvolané ekologickými škodami mají dvě základní skupiny – *náklady na zmírnění dopadů znehodnocených přírodních složek životního prostředí na příjemce* (anglicky *the costs of mitigating the impact on the beneficiaries of degraded natural components of the environment*, rusky *затраты на смягчение воздействия деградированных природных отсеков на бенефициаров*), např. náklady na vyšší protikorozi ochranu preventivně vynakládané v regionech se znečištěným ovzduším, a *náklady kompenzace* (anglicky *compensation costs*, rusky *компенсационные расходы*), resp. *likvidace sociálně ekonomických škod ze znehodnocování* (anglicky *the costs of socio-economic damage from devaluation*, rusky *затраты на социально-экономический ущерб от девальвации*). Kompenzujeme např. náklady na léčení vlivem procesů znehodnocování častěji nemocných, ztráty ze zvýšené nemocnosti – z nucené pracovní nečinnosti osob v produktivním věku – vlivem znečištění, ušlý zisk z nemožnosti provozovat určitou, z ekologického hlediska přijatelnou činnost pro znehodnocené přírodní složky životního prostředí aj. Na náklady kompenzace se transformují i všechny přímé ekonomické škody ze znehodnocování – nižší výnosy

či užítkovost vlivem znečištění ovzduší atd. Nelze souhlasit s vydáváním nákladů na zmírnění za náklady na ochranu, jak činí Macmillanův slovník moderní ekonomie ¹⁹⁾ aj. Ve starší československé ekonomické literatuře byly decentně označovány jako „náklady na nepravou ochranu životního prostředí“.(anglicky *the cost of false environmental protection*, ruský *стоимость ложной защиты окружающей среды*).

Řadě autorů pojmy *ekonomické škody ze znehodnocování* a *náklady vyvolané ekologickými škodami* splývají. I když jsou kvantitativně stejné, resp. se liší jen určitým časovým posunutím (ekonomické škody se transformují na náklady vyvolané škodami), jde v prvním případě o škody, tj. kategorii záporného užítku, v druhém případě o náklady. Teorie společenského užítku říká, že nelze směřovat náklady a efekty. Platí pravidlo o netotožnosti nákladů a efektů, viz ²³⁾, str. 1–2.

11) Společenská nutnost ekologických škod a nákladů jimi vyvolaných

Ekologické škody a náklady jimi vyvolané známe:

-*jednoznačně společensky nutné*, tj. jsou-li za dané úrovně technologií, která vyrábí statky nutné k uspokojování základních hmotných potřeb obyvatel, efektivně těžko odstranitelné až neodstranitelné,

-*podmíněně společensky nutné*, tj. jde-li o náklady, které by být nemusely, kdyby společnost donutila poškozovatele přírodních složek životního prostředí k realizaci účinných dostupných opatření na ochranu, jež lze realizovat za přijatelnou cenu, nebo kdyby společnost netrpěla plýtváním hmotnými statky v procesech společenské i soukromé spotřeby,

-*jednoznačně společensky zbytečné*, tj. jde-li o náklady vyvolané provozní nekázní, haváriemi, pochybenými pozemkovými nebo vodohospodářskými úpravami, chybnými melioracemi, případnou výstavbou kanálu Dunaj–Odra–Labe, mnohých dálnic apod. Podrobněji viz ⁹⁾ a ¹¹⁾.

12) Internalizace externalit

Internalizací externalit (anglicky *internalization of externalities*, ruský *интернализация внешних факторов*), resp. *ekologických škod rozumím závazné stanovení náhrad za odhadované vzniklé ekonomické škody ze znehodnocování jejich původcům ve prospěch poškozených*. Západní environmentální ekonomie i státní ekologická politika ČR rozumí procesem internalizace externalit donucení poškozovatelů přírodních složek životního prostředí k provedení určitých opatření k jejich ochraně, k ekologizaci, což je ale význam silně posunutý.

Zatím je požadavek na stanovení náhrad za odhadované ekonomické škody mlčky obcházen a v praxi nenaplněn. Obchodní zákoník ČR ekologické škody ani nezná, resp. odpovědnost za objektivní škody obsaženou v posledním znění hospodářského zákoníku zrušil. Starý i nový občanský zákoník ČR toleruje tzv. objektivní škody, tj. škody způsobené povolenými technologiemi druhým subjektům za podmínky, že jsou řádně provozovány. Československý zákon o životním prostředí č. 17/1992 Sb.

náhrady ekonomických škod ze znehodnocování zůžil na ekologickou újmu, kterou v § 10 definoval: „*Ekologická újma je ztráta nebo oslabení přirozených funkcí ekosystémů, vznikající poškozením jejich složek nebo narušením vnitřních vazeb a procesů v důsledku lidské činnosti*“, tj. velmi úzce.

Pokud se někde mluví o praktické internalizaci externalit či ekologických škod, nerozumí se tím stanovování náhrad za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování, ale donucení poškozovatele k realizaci určitých ozdravných opatření, k odstranění části zvýhodnění poškozovatelů z nevynakládání nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí proti ekologicky šetrnější konkurenci. Znamená to i určitou úlevu pro poškozené, obvykle ale jen částečnou.

Jinak si nelze vysvětlit existenci požadavku internalizace externalit v návrhu zásad státní dopravní politiky Ministerstva dopravy ČR vedle požadavku na rozsáhlou výstavbu dalších dálnic, jež mocně stimuluje růst silniční dopravy, významného a na rozdíl od průmyslu stále rostoucího poškozovatele životního prostředí. Při skutečné internalizaci externích škod, tj. stanovování náhrad za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování, by se zřejmě silniční doprava natolik zdražila, že by budované dálnice byly málo využívané a tudíž zbytečné.

Ne přijatelné je i tvrzení, že poplatky za znečišťování a další ekonomické postihy poškozování přírodních složek životního prostředí a nešetrného využívání přírodních zdrojů jsou internalizací ekologických škod. Nejsou a ani být nemohou, protože jsou vesměs stanovovány nezávisle na vznikajících ekonomických škodách ze znehodnocování a ve srovnání s nimi bývají mnohem nižší. Podobná situace je i ve vyspělých kapitalistických státech.

Reálnou internalizaci ekologických externalit dosud neodmítá jen společenská praxe v ČR i ve světě, ale i dominující ekonomická neoklasická teorie hlavního proudu. Pojetí externalit jako „*donucení poškozovatele životního prostředí snížit externality na "optimální úroveň" s tím, že škodu nese poškozený,*“ obsahuje i Macmillanův slovník moderní ekonomie¹⁹⁾, *Principles of Economics* Ragana a Thomase²⁰⁾ a další. Samuelsonova *Ekonomie*¹⁸⁾ pojem internalizace externalit nezná vůbec.

Požadavek stanovovat za „*odhadované ekonomické škody na životním prostředí ekvivalentní náhrady*“ vyslovil v Československé socialistické republice (ČSSR) poprvé Vladimír Voráček v²⁴⁾. Různě důsledně ho podporují i někteří další autoři. Řada odborníků v českém environmentálním výzkumu problém internalizace externalit vidí jen jako problém okrajový. Jiní ho chtějí řešit uplatňováním zásady „*znečišťovatel platí*“ (angl. *Polluter Pays Principle, rusky*) nezávisle na výši způsobovaných škod. Znečišťovatel má platit, ale neuvádí se, kolik má platit.

Samotná zásada „*znečišťovatel platí*“ je přinejmenším jazykově neohrabaná. Pokud není řečeno, kolik znečišťovatel platí, resp. že je povinen uhradit způsobené škody, mohou být placeny jen symbolické částky charakteru odpustků hříchů či úplatků (ve slovenštině to odpovídá i jazykově), které nic podstatného neřeší, viz dlouhodobá praxe v Československu, v ČR i v SR, Polsku a dalších státech.

V praxi se náhrady za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování uplatňovaly jen výjimečně. Jejich objektem bylo zpravidla jen porušení platných zákonů k ekologizaci, např. při havarijním vytrávení rybníka či řeky se hradila

hodnota uhynulých ryb, nikoliv odpovědnost původců za všechny objektivní škody. Výjimkou byly náhrady škod způsobených exhalacemi zemědělské rostlinné výroby a lesnímu hospodářství, uplatňované v Československu v 70. a v 80. letech. Měly ale zcela nedostatečný rozsah. Jestliže se přímé škody na produkci u obou odhadovaly na asi 750 + 750 mil. Kčs/rok, náhrady lesnímu hospodářství činily jen asi 150 mil. Kčs a náhrady zemědělcům jen asi 40 mil. Kčs/rok. Po převratu byly již v roce 1990 zrušeny.

Rovněž vyspělé kapitalistické státy náhrady objektivních škod neuplatňovaly. K obratu mohla vést *Úmluva o civilní odpovědnosti za škody, vyplývající z činnosti nebezpečných pro životní prostředí* z r. 1993, viz ²⁵⁾. Nutno konstatovat, že k 1. 1. 2020 nevedla.

13) Náklady vyvolané technologickými škodami

Náklady vyvolané ekologickými škodami jednoznačně a podmíněně společensky nutné vytváří náklady vyvolané technologickými ekologickými škodami. Spolu s náklady vyvolanými technologickými neekologickými škodami vytváří náklady vyvolané technologickými škodami. Náklady vyvolané technologickými škodami vytváří ve spojení s náklady vlivem absolutní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů, zejména zdrojů přírodních, a ve spojení s náklady vlivem relativní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů, zejména pracovních prostředků (technologí) a pracovních sil, náklady zpětné vazby V. V. Novožilova (1892–1970). Podrobněji viz ⁹⁾ a ¹¹⁾.

14) Náklady zpětné vazby

Náklady zpětné vazby (angl. feed-back cost, rusky zatraty obratnoj svjazi) vymezil V. V. Novožilov v ²⁶⁾, str. 135–7, následovně: „Tzv. diferenciální, tj. přírůstkové náklady se skládají z nákladů výroby a z nákladů zpětné vazby, přičemž zpětná vazba mezi náklady vzniká vždy při splnění následujících tří podmínek:

- 1) *zaměnitelnosti různých výrobních prostředků, tj. schopnosti různých výrobních prostředků sloužit těmž cíli,*
- 2) *nestejně efektivnosti různých zaměnitelných výrobních prostředků,*
- 3) *nedostatku efektivnějších výrobních prostředků ve srovnání s jejich potřebou (přesněji s objemem jejich efektivního použití).“*

Uvedené podmínky nejsou nijak náročné. V ekonomice se běžně vyskytují a s nimi i náklady zpětné vazby. Problém je, že rychlý růst nákladů zpětné vazby v oblasti narušené ekologické rovnováhy zásadně zvyšuje váhu nákladů zpětné vazby, takže je stále těžší je přehlížet. To ale nebrání společnosti je vesměs ignorovat.

V. V. Novožilov popsal dvě skupiny nákladů zpětné vazby:

- 1) náklady vlivem absolutní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů,
- 2) náklady vlivem relativní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů.

Podle mého rozboru Novožilovovu vymezení nákladů zpětné vazby vyhovují i náklady vyvolané technologickými škodami ekologickými i neekologickými, viz ⁹⁾ a ¹¹⁾. Mám za to, že v tomto směru je nutné Novožilovovu teorii nákladů zpětné vazby doplnit.

15) Náklady na ochranu přírodních složek životního prostředí

Ekologickým škodám lze předcházet:

- 1) vynakládáním nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí (angl. *natural element of environment costs protection*, ruský *zatraty na zaščitu okružajuščej prirodnoj sredy*), dále náklady na ochranu,
- 2) absolutními úsporami spotřeby paliv, energie, surovin, materiálů, potravin, tvorby odpadů, při jejichž výrobě vznikají ekonomické škody ze znehodnocování,
- 3) neuskutečněním opatření poškozujících přírodní složky životního prostředí, byť by se podnikově jevila výhodná.

Náklady na ochranu vynakládáme jako:

- a) náklady na zařízení sloužící výlučně k zachycení a zneškodnění produkovaných škodlivin, tzv. ryzí ekotechniku, koncová zařízení (angl. *End of Pipe Technology*),
- b) náklady na zavádění a provozování ekologicky šetrnějších technologií a výrobků, které současně zvyšují efektivnost výroby. Jejich realizaci označujeme jako strategii dvojí výhry (angl. *win win strategy*),
- c) náklady na úspory energie, surovin a potravin včetně využívání odpadů jako zdrojů druhotných surovin a energie.

Při postupu ad a) vynakládáme náklady na ochranu, resp. na zneškodnění vznikajících negativních ekologických vlivů, při postupu ad b) a ad c) na zabránění jejich vzniku. Neuskutečnění ekologicky závadných projektů by mělo obnášet jen minimum nákladů (na vypracování ekologicky závadných projektů, na administrativní řízení apod.).

Ekologická část nákladů na zavádění ekologicky šetrnějších technologií a výrobků a na úsporu surovin a energie bývá někdy nazývána tzv. *integrovanými náklady na ochranu*. V zásadě sem patří i náklady na snížení potřeb dopravy.

Náklady na budování a provoz zařízení snižujících poškozování přírodních složek životního prostředí a část nákladů na ekologicky šetrnější technologie, výrobky a úspory paliv, energie, surovin a potravin a snížení tvorby odpadu, která odpovídá odvráceným ekonomickým škodám ze znehodnocování v rámci ekonomického užítku přinášeného příslušnými opatřeními, vytváří náklady na ochranu přírodních složek životního prostředí.

Náklady na ekotechniku i integrované náklady na ochranu známe investiční a provozní.

Část environmentálních ekonomů, např. A. Černá a kol. v ²⁷⁾, za náklady na ochranu považuje pouze náklady na budování a provoz koncových čistících zařízení, tzv.

ekotechniky. Vedou je k tomu jednak nemalé potíže při praktickém naplňování uvedeného širšího pojetí nákladů na ochranu, jednak podceňování problematiky ekologických škod. Možné dvojí pojetí nákladů na ochranu nemá smysl drammatizovat. Je třeba ale o něm vědět a rozlišovat ho.

Alternativnost nákladů na ochranu s ekologickými škodami, resp. náklady vyvolanými ekologickými škodami, je známý poznatek z neoklasické ekonomie i z teorie optimálního plánování. Často se ale zapomíná, že ekologické škody nejsou jen alternativou nákladů na ochranu, ale také alternativou neuskutečnění ekologicky závadných projektů.

Uvedené platí více pro ekonomickou teorii než pro společenskou praxi, která zavedla a rozvinula proceduru posuzování vlivů na životní prostředí (angl. *Environment Impact Assessment – EIA*, rusky *оценка воздействия на окружающую среду*), bez jejíhož kladného výsledku není ve slušné zemi zvykem vydávat povolení k realizaci příslušné činnosti s potenciálně vážnými negativními vlivy na životní prostředí.

Zákon č. 17/1992 Sb. obecně a zákon č. 244/1992 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí konkrétně zavedl proceduru EIA i v ČR s účinností od 1. 7. 1992. Zákon č. 127/1994 Zb. uzákonil EIA s účinností od 1. 9. 1994 i na Slovensku. V roce 2013 v ČR EIA řeší jeden samostatný zákon a problém je jen se vejít do příslušných směrnic Evropské unie (EU).

Určitým problémem vymezení nákladů na ochranu je skutečnost, že mnohá ochranná opatření mají též určitá ekologická negativa. Některá prakticky pouze přenáší ekologické problémy z místa na místo, např. budování vysokých komínů, z jedné přírodní složky životního prostředí do druhé (časté zejména u starších spaloven nebezpečného odpadu), či do budoucnosti (např. bezpečné uložení kontejnerů s vysoce toxickým odpadem).

Opatření přenášející problémy z místa na místo nelze považovat za opatření na ochranu.

Při opatřeních přenášejících problém z jedné složky do druhé lze doporučit přiměřený přístup. Ochrání-li se jedna složka plně tím, že asi 10 % jejího poškození se přeneso do složky druhé, např. při odsiřování spalin, půjde zřejmě o ochranné opatření. Při přenesení asi 90 % potenciálu poškození první složky do druhé složky či při vyvolání ještě větších ekologických škod jinde, např. u spalovny nebezpečného odpadu nevybavené dostatečnými filtry, nelze dané opatření počítat mezi opatření na ochranu.

V případě přenášení problémů do budoucnosti, obvykle vlivem důkladné izolace vysoce toxických odpadů, sice o opatření na ochranu půjde, ale není důvodu jásat podobně jako v případě budování úložiště popele a popílku uhelnou elektrárnou, které sice jsou opatřením na ochranu, ale současně jsou i základní podmínkou povolení provozu příslušné chemičky, uhelné či jaderné elektrárny.

Je užitečné vědět, že např. v ČR v roce 2017 se na 61 mld. Kč neinvestičních nákladů na ochranu podílelo odpadové hospodářství 40 mld. Kč a nakládání s odpadními vodami 11 mld. Kč. Na ekonomický přínos z aktivit na ochranu životního prostředí v ČR v roce 2017 ve výši asi 58 mld. Kč se podílely tržby z prodeje služeb 44 mld.

Kč, tržby z prodeje vedlejších produktů 13 mld. Kč a úspory z využití vedlejších produktů jen necelé 2 mld. Kč, přičemž 45 mld. Kč činily tržby spojené s nakládáním s odpady a 10 mld. Kč tržby s nakládáním s odpadními vodami.

Od nákladů na ochranu je nutné rozlišit *náklady na tvorbu životního prostředí*. Zahnují náklady na ochranu a náklady na akce zlepšující přírodní složky životního prostředí mimo akcí omezujících negativní ekologické vlivy, např. rozšiřováním veřejné zeleně ve městech či výsadbou lesa na zemědělské půdě, za podmínky, že je řádně pěstován a brzy neuschne. Náklady na obnovu územních systémů ekologické stability krajiny, v minulosti zničených, ale mají v první řadě charakter nákladů kompenzace sociálně ekonomických škod, vzniklých jejich předchozí devastací.

Náklady na ochranu nemohou být náklady na zmírnění dopadů negativních ekologických vlivů na příjemce, např. náklady na vyšší protikorozní ochranu vynakládané v oblastech s vysokým znečištěním ovzduší, přestože tak někteří činí.

16) Ekologické náklady

Náklady na ochranu přírodních složek životního prostředí a náklady vyvolané ekologickými škodami, resp. ekonomickými škodami ze znehodnocování, dohromady vytváří ekologické náklady (angl. ecological cost, rusky ekologičeskie zatraty). Za zavádějící synonymum ekologických nákladů považují výdaje na životní prostředí a náklady na životní prostředí (angl. defensive expenditures), používané mimo jiné Statistickým úřadem OSN i EU k vyjádření ekologické náročnosti společenského reprodukčního procesu na ekonomické zdroje. Pojem výdaje na životní prostředí je hantýrka Ministerstva financí, která z pohledu ekonomické teorie nemůže obstát. Náklady na životní prostředí představují obvykle zkrat, resp. autoři jimi obvykle míní náklady na ochranu přírodních složek životního prostředí.

V teorii nikým nezpochybněný poznatek o alternativnosti nákladů na ochranu a nákladů vyvolaných ekologickými škodami je bohužel v praxi často obcházen tvrzením, že náklady na životní prostředí, reálně náklady na jeho ochranu, činí tolik a tolik. Ne. Poškození přírody, přírodních složek životního prostředí nás stojí mnohem víc, a to o převelikou položku ekonomické škody ze znehodnocování, resp. náklady vyvolané ekologickými škodami. Protože náklady na ochranu jsou obvykle alternativou ekonomických škod ze znehodnocování, výše ekologických nákladů vypovídá jen o rozsahu ekologické závadnosti rozvoje příslušné společnosti, byť se z nich často odvozuje mnohem víc.

Do ekologických nákladů nelze na makroekonomické úrovni zahrnovat různé ekologické platby. Ekologické platby sice zatěžují poškozovatele životního prostředí, ne však společnost. Tu zatěžují reálně vynaložené náklady na ochranu a náklady vyvolané ekologickými škodami.

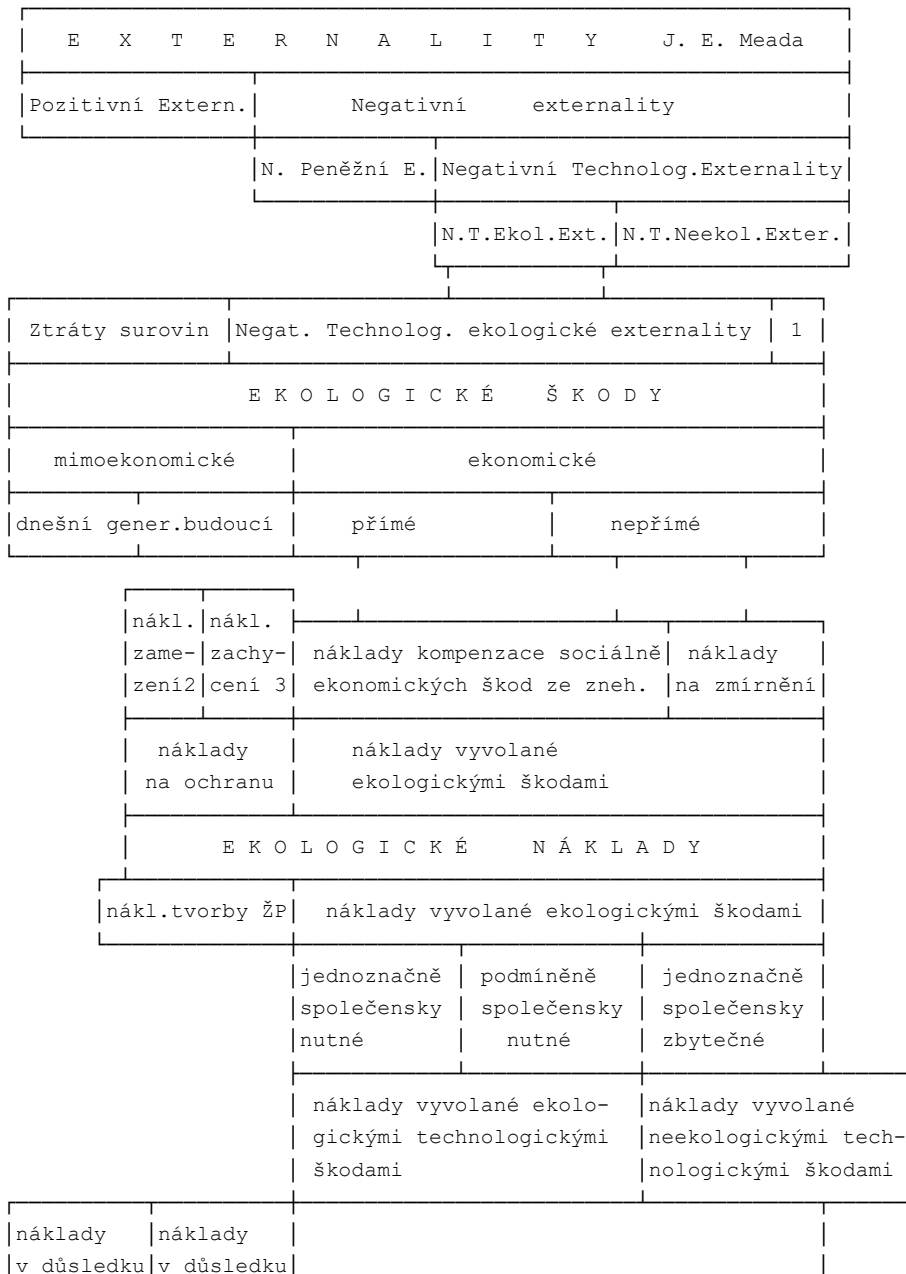
Výše vynaložených nákladů na ochranu říká velmi málo o efektivnosti přijímaných ozdravných opatření. Nízká výše nákladů na ochranu obvykle dokládá ignorantství společnosti vůči potřebám ekologizace. Může dokladovat ale jen špatnou evidenci nákladů na ochranu, může být i důsledkem dobrého stavu životního prostředí. Dobrý stav životního prostředí ale sotva bude případ ČR.

Počátkem roku 1995 dokončená ročenka Životní prostředí Evropy ukázala mimo jiné, že četné údaje o stavu životního prostředí v jednotlivých zemích Evropy včetně vykazovaných údajů o jejich ekonomických aspektech jsou pro různé metodologické a metodické odlišnosti prakticky neporovnatelné.

Vysoká úroveň nákladů vyvolaných ekologickými škodami vesměs dokládá hrubé podceňování ekologických problémů. Může být i důsledkem nízké efektivity realizace ozdravných opatření nebo mechanického přepočtu výsledků kvantifikací externalit západními experty na podmínky ČR. Nízká úroveň nákladů vyvolaných ekologickými škodami ale často dokládá absenci solidních kvantifikací vznikajících ekonomických škod ze znehodnocování, nikoliv dobrý stav přírodních složek životního prostředí.

Kategoriální systém „Externality J. E. Meada – náklady zpětné vazby V. V. Novožilova“ zobrazuje schéma č. 2.

Schéma č. 2 - Kategoriální systém „Externality J. E. Meada – náklady zpětné vazby V. V. Novožilova“

absolutní	relativní	náklady vyvolané technologickými škodami
omezenosti	omezenosti	
kvalitních	kvalitních	
výrobních	výrobních	
zdrojů	zdrojů	
N Á K L A D Y Z P Ě T N Ě V A Z B Y V. V. Novožilova		

1 ekologické škody, které způsobuje původce ekologických škod sám sobě, tzv. ekologické internality

2 náklady zamezení vzniku negativních ekologických vlivů

3 náklady na zachycení a zneškodnění produkovaných škodlivin

Pramen: vlastní rozbor, základ schématu viz ⁹⁾ a ¹¹⁾. Grafická velikost jednotlivých položek ne vždy odpovídá jejich skutečným kvantitativním rozměrům, resp. relacím.

17) Národohospodářské ekonomické optimum ekologických nákladů

Národohospodářské ekonomické optimum ekologických nákladů (anglicky national economy economical optimum of ecological costs, rusky narodno-chozjajstvennoje ekonomičeskoje optimum ekologičeskich zatrat) představuje při daných technologiích minimální, společensky efektivní možnou výši celkových ekologických nákladů společnosti. Je dosaženo, když přírůstek nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí při dostatečně malém snížení rozsahu znehodnocování je roven takto vyvolanému snížení nákladů vyvolaných ekologickými škodami, tj. za podmínek rovnosti – v absolutní hodnotě – marginálních nákladů na ochranu a marginálních nákladů vyvolaných ekologickými škodami. Vyžaduje dosáhnout národohospodářského ekonomického optima nákladů znečištění, národohospodářského optima nákladů devastace a vyloučení absolutně nešetrné exploatace přírody. Podrobněji viz ⁹⁾ a ¹¹⁾.

Národohospodářské ekonomické optimum nákladů znečištění je dosahováno při celospolečenském minimu nákladů vyvolaných znečištěním. „... rovnost (V.10) říká, že minimum celkových nákladů (ekonomické optimum znečištění) existuje tehdy, když je přírůstek nákladů na zamezení znečištění při dostatečně malém snížení jeho úrovně roven takto vyvolanému snížení nákladů na kompenzaci znečištění, tj. za podmínek rovnosti – v absolutní hodnotě – marginálních nákladů na kompenzaci sociálních následků znečištění,“ viz ⁶⁾, str. 71. Protože z kontextu citované práce je zřejmé, že K. G. Gofman rozumí náklady na kompenzaci znečištění i náklady na zmírnění jeho následků, např. vyšší protikorozní ochranou, je citovaná definice správná. Obdobně národohospodářské ekonomické optimum znečištění pojímá neoklasická ekonomie.

Podmínkou dosažení národohospodářského ekonomického optima nákladů znečištění je jednak optimalizace technologického režimu každého znečišťovatele, jednak celková optimalizace znečišťování v regionu. Problém znečištění z více zdrojů v jednom regionu je úlohou závislou, k dosažení národohospodářského

ekonomického optima nákladů znečištění nestačí optimalizovat znečišťování jednotlivých znečišťovatelů nezávisle na znečišťovatelích ostatních. K dosažení národohospodářského ekonomického optima nákladů znečištění je nutné jednak provést optimalizaci technologického režimu u každého znečišťovatele ovzduší v regionu, jednak provést optimalizaci znečišťování v celém regionu včetně významných znečišťovatelů ve vzdálenějších regionech.

V zásadě toto platí i pro sílící klimatické změny. Problém je ve skutečnosti, že když jedna nebo několik zemí sníží své emise GHG, pozitivní efekt nepocítí v situaci, kdy celosvětově pokračuje růst emisí GHG a jeho následků, zhoubného oteplování a rozvrat klimatu.

Modelově je to snad jasné. V praxi je dosažení národohospodářského ekonomického optima znečištění prakticky nemožné, protože nebývají vyčísleny ekonomické škody ze znečištění a tím i náklady vyvolané škodami ze znečištění a protože se mění jak technologie, tak emise, tak rozsah a struktura příjemců znečištění – poškozovaných recipientů. Navíc může být z mimoekonomických důvodů požadováno vyšší snížení úrovně znečištění, než které vede k ekonomickému optimu znečištění.

Ekonomická teorie v Československu v souladu s K. G. Gofmanem ⁶⁾ a ²⁷⁾ (podobně neoklasická ekonomie, pokud se externalitami zabývala) často vydávala národohospodářské ekonomické optimum nákladů znečištění za národohospodářské ekonomické optimum ekologických nákladů. K. G. Gofman a A. A. Gušjev sice v ²⁸⁾ matematicky dokázali, že ekonomické optimum nákladů znečištění je i racionálním, tj. šetrným využíváním přírodních zdrojů, ale nebrali v úvahu procesy devastace přírodních složek životního prostředí ani absolutně nešetrnou exploataci přírody. Proto jejich závěr, že národohospodářské ekonomické optimum znečištění je současně i národohospodářským ekonomickým optimumem ekologických nákladů, byl předčasný.

Národohospodářské ekonomické optimum nákladů devastace přírodních složek životního prostředí je dosaženo, když přírůstek nákladů na ochranu před devastací se v každém konkrétním případě devastace rovná přírůstku nákladů vyvolaných touto devastací. Nutnou a postačující podmínkou dosažení národohospodářského ekonomického optima nákladů devastace je optimalizace nákladů devastace každého konkrétního případu devastace, neboť jednotlivé případy procesů devastace jsou na sobě nezávislé, na rozdíl od jednotlivých případů znečišťování regionu více znečišťovateli, viz ⁹⁾ a ¹¹⁾.

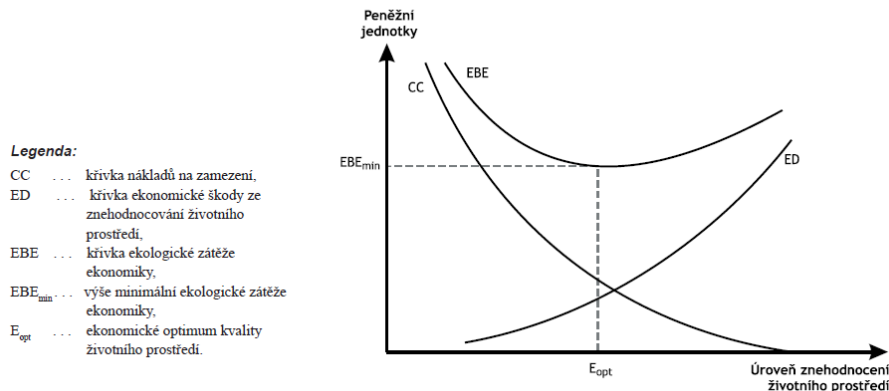
Ekonomické optimum devastace není dosahováno a podle všeho nehrozí ani náhodou, protože pokračuje zastavování půd. Technokraté zpochybňují i samotnou snahu chránit půdu před záboru pro nezemědělské a nelesní užití.

Případ absolutně nešetrné exploatace přírody, tak důvěrně známý ekologům, zatím ekonomové vesměs neberou v úvahu, přestože nulový či nízký efekt investice není v rozporu s možností napáchat příslušnou investicí citelné ekologické škody, viz ⁹⁾ a ¹¹⁾.

Vztah nákladů na ochranu a ekonomických škod ze znehodnocování, resp. nákladů vyvolaných ekologickými škodami, tj. národohospodářské ekonomické optimum ekologických nákladů, ukazuje graf č. 1.

Graf č. 1 – Národohospodářské ekonomické optimum ekologických nákladů

Obrázek 6-1: Optimální stupeň znehodnocování životního prostředí z makroekonomického hlediska

Zdroj: Šauer, P.: *Kapitoly z environmentální ekonomie a politiky*. Praha: UK, COŽP, 2007. 163 s. ISBN 978-80-87076-06-4, str. 138. = lit. ²⁹⁾.

Výše uvedený graf byl uveden v mnoha pracech socialistické i západní odborné literatury. Lze jej najít již v pracích K. G. Gofmana ze 70. let. Rozdíl byl zpravidla pouze v tom, že místo „znehodnocování životního prostředí“ bylo „znečištění životního prostředí“ a místo „nákladů na zamezení znehodnocování životního prostředí“ byly náklady na zamezení znečištění, tedy zjednodušeně jako (národohospodářské) ekonomické optimum znečištění, tj. bylo pojata úžeji. Mělo jen jeden skrytý předpoklad – že každý technologický režim je optimální, že nedochází k jevům jako špatné spalování paliv, produkující tzv. černý dým apod.

Jeho zobecnění na národohospodářské ekonomické optimum ekologických nákladů znamená zahrnutí dalších dvou podmínek:

- a) ekonomické optimum nákladů devastace přírodních složek životního prostředí. Ekonomické optimum nákladů devastace je dosaženo tehdy a jen tehdy, když je národohospodářsky optimalizován každý jednotlivý případ devastace, resp. tyto případy jsou, na rozdíl od případů znečištění, na sobě prakticky nezávislé.
- b) je vyloučeno absolutně nešetrné poškozování, znehodnocování přírody, tj. zásahy, které způsobují citelné ekologické škody, aniž by přinášely zjevný užitek.

18. Náklady vyvolané ekologickými škodami

S růstem nákladů na ochranu se zlepšuje kvalita přírodních složek životního prostředí. Jde o výrazně nelineární závislost, neboť stav přírody je výsledkem působení řady protichůdných faktorů a ekologická efektivnost jednotlivých opatření na ochranu je často velmi rozdílná.

Zatím jsem psal o národohospodářském ekonomickém optimu ekologických nákladů, nákladů znečištění a nákladů devastace. Tzv. podnikové ekonomické optimum ekologických nákladů je zásadně odlišné od optima národohospodářského. Jiné je i pro podnik – původce ekologických škod (v grafu leží napravo od národohospodářského ekonomického optima ekologických nákladů), jiné je i pro podnik ekologickými škodami poškozený (v grafu leží nalevo od národohospodářského optima ekologických nákladů). Pro podnik poškozující přírodní složky životního prostředí je při nulové státní regulaci procesů znehodnocování obvykle nejvýhodnější žádnou ochranu neprovádět, neboť ho zpravidla stojí určité náklady, jejichž efekt realizují vesměs jiní. Výjimkou jsou většinou jen opatření k optimalizaci technologického režimu, k vyhnutí se haváriím z nedbalosti a k vyhnutí se absolutně nešetřné exploataci přírody, klasicky zemědělské půdy. Proto musí původce ekologických škod do nápravných opatření nutit stát. Podnik – poškozený – je samozřejmě zainteresován na co nejvyšší ochraně u druhých, a to i nad úroveň národohospodářského ekonomického optima, neboť mu tím klesají náklady vyvolané procesy znehodnocování.

Národohospodářské optimum ekologických nákladů je značně vzdálené hledání tzv. *Pareto optima*. Paretovo optimum formuloval italský ekonom Vilfredo Pareto (1848–1923), viz ³⁰⁾, ³¹⁾. Je to takový stav společnosti (z hlediska ekonomického), kdy žádný jedinec nebo skupina již nemůže dosáhnout lepšího postavení bez toho, že by se naopak postavení někoho jiného zhoršilo. Je to tedy jakýsi rovnovážný stav, kdy, pokud se někdo chce mít ještě lépe, než na tom je, může tak učinit jen na úkor někoho jiného. Pareto optimum zůstává v zásadě na hledání optimální tržní situace, což je pro ochranu přírodních složek životního prostředí zjevně nedostatečné.

Problémy národohospodářského optima ekologických nákladů ilustruje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1 – Možné náklady na ochranu a možné ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí v ČR v letech 1990–2019

Rok	veřejné náklady na životní prostředí		ekonomické škody		
	investice na OŽP	výdaje na životní prostředí	tuhé, SO ₂ a NO _x	CO ₂	Jaderná konc.
	mld. Kč				
1990	6,048		15,245	12 654	0,462
1991	9,376		26,205	16 312	1,025
1992	16,954		22,217	18 510	1,237
1993	19,89		25,706	22 893	1,314
1994	28,272		25,351	26 467	1,334
1995	32,252		18,696	30 674	1,263
1996	37,036		18,549	35 232	1,203
1997	40,503	20,62	18,439	37 698	1,141
1998	35,16	19,392	14,284	41 232	0,792
1999	28,956	22,638	12,187	42 980	0,889
2000	21,399	22,821	10,954	36 215	0,643
2001	19,892	27,379	11,658	39 026	0,744

2002	14,919	25,999	10,422	41 143	1,022
2003	19,383	36,598	9,148	42 032	1,042
2004	20,208	33,952	8,484	45 753	1,240
2005	18,248	41,929	8,301	40 802	1,668
2006	23,3	48,425	8,511	43 340	1,824
2007	24,6	52,898	8,093	46 977	2,204
2008	17,4	42,946	6,634	48 452	3,403
2009	23,9	51,608	7,176	47 895	1,925
2010	22,6	56,574	7,451	48 815	1,991
2011	24,8	58,684	6,789	48 243	1,411
2012	25,6	54,85	7,758	48 182	1,525
2013	27,1	56,005	6,947	50 612	1,556
2014	31,4	71,159	8,997	51 385	1,548
2015	40,1	87,283	10,743	54 595	1,382
2016	25,5	43,612	10,227	57 129	1,224
2017	35,4	77,182	10,212	59 903	1,392
2018	31	82,826	9,290	63 268	1,481
2019	30	90,484	9,518		1,523

Zdroj: Investice na ochranu ŽP – Český statistický úřad (ČSÚ), výdaje na ŽP – výkazy MF, odhady škod Jan Zeman. V případě emisí tuhých, oxidu siřičitého (SO₂) a oxidů dusíku (NO_x) použita metoda Světové banky, v případě emisí oxidu uhličitého (CO₂) základem doporučení ministrů dopravy členských států EU z roku 1997 (výsledná čísla jsou ovlivněna jak změnou metody výpočtu HDP, tak emisí CO₂, PM, SO₂ a NO_x), u jaderné koncovky se vychází z potřeby odvodu na účet jaderné koncovky ve výši 10 % ceny vyráběné elektřiny.

Lze jistě namítat, že sběr dat ČSÚ a Ministerstva financí a zejména vyčíslení externalit může být zatíženo chybami. Jistě, sběr dat není dokonalý, externality se dají počítat různě, o kvalitě podkladů nejednou nemluvě, viz časté korekce podkladových dat. V každém případě zcela jiný dojem bude mít čtenář Statistické ročenky životního prostředí ČR, který tam najde jen investice na ochranu životního prostředí a výdaje na životní prostředí (může si snadno klást otázku, jaký je vlastně efekt poměrně vysokých investic a výdajů na životní prostředí) ve srovnání s čtenářem této tabulky, kde jsou, byť jistě nedokonale, zachyceny alespoň některé ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí.

19) Obecný vzorec ceny ve zboží výrobě

V. V. Novožilov kromě jiného odhalil obecný vzorec ceny ve zboží výrobě, v tržní ekonomice. *Dle V. V. Novožilova ceny zboží v tržní ekonomice konvergují k nákladům na přírůstek produkce příslušného druhu zboží, viz ²⁶⁾*. V závislosti na převaze nabídky či poptávky a na (ne) existenci volných kapacit marginální náklady mohou být vyšší i nižší než jsou společensky průměrné náklady.

Částečnou redukci obecného vzorce ceny ve zboží výrobě lze získat výrobní typ ceny, jež odvodil K. Marx v 3. dílu Kapitálu (za socialismu známý též jako fondový typ ceny), výraznou redukcí pak hodnotový typ ceny. Z hodnotového ani z výrobního typu ceny ale nelze přímo odvodit obecný vzorec ceny ve zboží výrobě.

Nejen nemožnost určit ceny statisíců výrobků z centra, existence množství dotací a individuálně stanovených cen a až na výjimky tolerance externalit, ale i za základ vzatý hodnotový a později výrobní typ ceny znemožňoval praxi reálného socialismu dobrat se k racionální cenové tvorbě.

Pro praxi tyto vzorce ale mají význam spíše orientační, protože o hladině cen nerozhodují ani tak náklady podniků výrobců (ty bývají jen hranicí, pod kterou cena nemůže dlouhodoběji klesnout) jako reálný stav konkurence a spekulace na trhu. Samozřejmě, zboží s nedostatečnou užitnou hodnotou se může snadno stát zcela neprodejným.

Ekonomickou hodnotu zboží od marginálních nákladů odvozuje i neoklasická ekonomie. Za základ ale bere subjektivní ocenění spotřebního zboží či služby spotřebitelem, jež vede k odvození hodnoty na základě mezních nákladů, jež je nutno vynaložit k uspokojení poslední koupěschopné jednotky příslušného druhu zboží. Hodnotu výrobních prostředků pak odvozuje nepřímo od hodnoty spotřebního zboží či služeb. Toto subjektivní odvození hodnoty považují za neodůvodněné.

20) Náklady na poškozování přírodních složek životního prostředí

Náklady na poškozování přírodních složek životního prostředí jsou náklady na opatření, která tyto složky poškozují. Mají 2 základní skupiny: náklady na relativní a náklady na absolutní poškozování přírodních složek životního prostředí.

Náklady na relativní poškozování přírodních složek životního prostředí jsou takové, kde ekonomický efekt příslušného opatření za podmínky vyloučení nenapravitelných mimoekonomických škod výrazně převyšuje rozsah vznikajících ekonomických škod ze znehodnocování včetně škod vyvolaných nepřímo, např. když náklady na vyšší koncentraci výroby výrazně zvyšují efektivnost výroby při mírném růstu dopravních externalit.

Náklady na absolutní poškozování přírodních složek životního prostředí jsou náklady na opatření, která buď vyvolávají nenapravitelné ekologické škody na lidském zdraví, vzácných ekosystémech či kulturních památkách nebo která nepřinášejí výraznější ekonomický užitek, popř. přinášejí pouze škody. Otázkou je, zda náklady spjaté s plýtváním ve společenské i soukromé spotřebě řadit mezi náklady na absolutní či náklady na relativní poškozování přírodních složek životního prostředí.

Klasickým příkladem opatření, jež nezvyšuje efektivnost, jsou navenek vysoké úspory dosažené budováním dálnic. Protože silně stimulují růst ekologicky vysoce závadné, nebezpečné a národohospodářsky velmi nákladné silniční dopravy, je výsledný dopravní, národohospodářský, bezpečnostní, urbanistický i ekologický efekt vesměs záporný, byť se HDP citelně zvýší.

Příkladem nákladů na absolutní poškozování přírodních složek životního prostředí absolutně nešetrnou exploatací přírody byly v Československu v 70. a 80. letech 20. století četné *meliorace* odvodněním a mnohá scelování polí, tj. ničením rozptýlené zeleně, rozoráváním protierozních mezí či napřimováním vodních toků.

Náklady na poškozování přírody se nesledují. Jejich nesledování nepřekvapuje, protože realizátoři opatření poškozujících přírodní složky životního prostředí nemají zájem o popularitu tohoto druhu.

21. Ekologická (environmentální) politika

Ekologická (environmentální) politika je souhrn systematicky prováděných činností směřujících k předcházení vzniku ekologických problémů a škod a ke zmírňování a odstraňování ekologických problémů a škod již existujících. Uskutečňuje se na mezinárodní, státní, regionální, komunální, podnikové, občanské i dalších úrovních.

V ideálním případě by v letech budování socialistické společnosti vytvářela tzv. ekosocialismus, ve vyspělých kapitalistických státech od 70. let 20. století sociálně a ekologicky regulované tržní hospodářství. Praxe ale značně pokulhávala.

Krátkodobým a střednědobým strategickým cílem české státní ekologické politiky v 90. letech 20. století muselo být odvrácení hrozící ekologické katastrofy ČR z domácích zdrojů.

Adekvátní jsou i základní cíle SPŽP ČR z roku 2001 (dříve státní ekologická politika) – postupně minimalizovat ohrožení zdraví lidí, minimalizovat nevratná poškození přírody, prosazovat šetrné a postupně i udržitelné využívání přírodních zdrojů a integrovat ekologická kritéria do celkového řízení ekonomiky i společnosti. Jiná je samozřejmě otázka jejich naplňování.

Dlouhodobým strategickým cílem SPŽP musí být snížení znečištění a devastace přírodních složek životního prostředí na úroveň nepoškozující lidské zdraví včetně pocitu pohody (základem jsou tzv. hygienické normy), přírodu, zejména přírodu zvláště chráněnou, historické památky, postupně vytvořit novou, byť značně pozměněnou ekologickou rovnováhu v přírodě, prosadit šetrné a postupně i udržitelné využívání přírodních zdrojů včetně prostoru a omezení hmotné spotřeby – konzumerismu společenského i soukromého. Trvalým úkolem SPŽP by mělo být postupně prosazovat udržitelný vývoj ČR i světa.

Dlouhodobě ČR ohrožuje i nastupující ekologická katastrofa světová. Kromě ekologické katastrofy vlivem atomové války hrozí zkáza přírody i lidstva vlivem silících klimatických změn vyvolaných masivními antropogenními emisemi tzv. skleníkových plynů (GHG) – CO₂, metanu CH₄, oxidu dusného N₂O, freonů a dalších), resp. zesilování skleníkového efektu, dále rostoucí ozónové díry, ničení tropických pralesů, masové eroze půdy, redukce druhové bohatosti přírody, růstu pouští, rostoucího znečišťování moří, populační exploze a zuboženosti rozvojových zemí a také od konfliktů, vyvolanými uvedenými i dalšími faktory. Její odvrácení bude mimořádně obtížné. Srovnej ¹⁴⁾ a ³²⁾. Kolem těchto základních strategických cílů se budou vrstvit různé sub a subsubcíle jednotlivých ekologických programů.

K prosazení ekologických cílů používá ekologická politika četných tradičních i netradičních nástrojů.

22.Udržitelný vývoj

Udržitelný vývoj (angl. *sustainable development*) lze vymezit jako *takový vývojový proces, který zajistí naplnění lidských potřeb, aniž by snížil potenciál naplnění potřeb příštích generací, potřeb jiných společností a snížil bohatství přírody*, viz ³³⁾, str. 265.

Citované definice je proti definici obsažené v ³⁴⁾, str. 20, jež přijalo Valné shromáždění OSN v roce 1987, přesnější. Dle Brundtlandové a kol.: *Lidstvo je schopno učinit svůj rozvoj udržitelným, aniž tím omezí možnosti příštích generací uspokojovat jejich budoucí potřeby* je deklaratorní, vágní, byť vzhledem k nutnosti dosáhnout mezinárodní politický kompromis pochopitelné. Užívaný překlad „rozvoj“ sice odpovídá záměrům autorům, leč považuji jej za nepřesný, neboť rozvoj se vesměs pojí s ekonomickým růstem, zatímco vývoj může znamenat i ekonomický růst, i ekonomickou stagnaci i ekonomický pokles (erozi).

Český překlad ⁸⁾ zdůvodňuje *development* jako *rozvoj* skutečností, že vývoj je v češtině u ekonomů obecnější než rozvoj a že má 3 základní formy: rozvoj, stagnace a eroze (úpadek). Právě pro tyto 3 základní významy používám pojmu vývoj na místo pojmu rozvoj. Někteří biologové ale tvrdí opak. Environmentálními ekonomy a politiky včetně Brundtlandové požadovaný *trvale udržitelný ekonomický růst* naznačuje, že v zásadě zůstávají poplatní trvale neudržitelným rozvojovým schémátům naší euroamerické civilizace uplynulých dvou století, byť se je snaží ozelenit. Jestliže se politička Brundtlandová kompromisům chtě nechtě nemohla vyhnout (jinak by představitelé rozvojových zemí nikdy studii *Naše společná budoucnost* neodhlasovali), výzkumná sféra takovou omluvu nemá.

Vážným problémem je, že neoklasická ekonomie hlavního proudu a četné další směry ekonomie nerozlišují pravé a nepravé potřeby. Pro ně je potřeba dána tím, že se najde někdo, kdo daný druh zboží či služby koupí a zaplatí, i když je reálný užitek záporný sebevíc. V této souvislosti jsou mnohem přijatelnější přístupy náboženských ekonomii na jedné a marxistické ekonomie na druhé straně, neboť si otázku reálné užitečnosti uspokojování potřeb lidí kladou a snaží se ji, byť vesměs málo úspěšně, řešit, viz kap. 5. Zde jen konstatuji, že by mělo jít jen o uspokojování pravých lidských potřeb. *Potřeby nepravé (falešné)* jsou nekonečné a jejich uspokojení nelze zajistit. Jejich masové uspokojování ve vyspělých státech výrazně prohlubuje ekologickou krizi na planetě Zemi a ohrožuje přežití lidstva, viz další kapitoly.

V případě využívání *neobnovitelných přírodních zdrojů je důsledně vzato jejich udržitelné využívání nemožné, neboť zanikají spotřebou* (plně fosilní paliva spálením, částečně kovy, jejichž recyklace vesměs nečiní 100 %). *Udržitelným využíváním neobnovitelných přírodních zdrojů tudíž rozumíme prodlužování jejich životnosti cestou minimalizace jejich spotřeby a jejich postupnou náhradou obnovitelnými přírodními zdroji využívanými udržitelně, u recyklovatelných surovin též jejich maximální recyklací. Udržitelné využívání obnovitelných přírodních zdrojů znamená jejich využívání pouze v rozsahu, zajišťujícím jejich alespoň prostou kvalitativní i kvantitativní reprodukci včetně sebe obnovovací schopnosti.*

Proti citovanému vymezení udržitelného vývoje nejsou vyslovovány, kromě požadavku na vyjmutí uspokojování nepravých potřeb, věcné námitky. Zásadní problém ale činí jeho konkretizace a zvláště pak mechanismus prosazení udržitelného vývoje v praxi. Dnes mnozí politikové sice vzali *sustainable development* za jeden z cílů svého snažení, ale v praxi jej svým rozhodováním vědomě i nevědomě znemožňují. Nejde jen o pokrytectví zjevných odpůrců ekologizace, ale i o ekologicky orientované politiky jako je norská expremiérka Brundtlandová, pod jejímž vedením byl mimo jiné *sustainable development* vymezen, známý ekolog bývalý viceprezident USA A. Gore aj.

„Stovky konferencí o *sustainable development* se již konaly a jejich užitek je roven nule,“ postěžoval si autor *Limitů růstu* D. Meadows 26. 8. 1994 v Praze na přednášce. V zásadě má pravdu a v následujících 27 letech se na tom nic nezměnilo. V⁸⁾ již nepíše o strategii udržitelného vývoje, ale o *strategii přežití* (anglicky *strategy of survival*, rusky *стратегия выживания*).

De la Court v³⁵⁾ přibližuje, jak skutečná trvalá udržitelnost v rozvojových státech odporuje pojetí trvalé udržitelnosti v intencích Brundtlandové zprávy *Naše společná budoucnost*.

Často se lze setkat s názorem, že pojem *udržitelný rozvoj* je nesmysl. Mám za to, že hlasatelé tohoto názoru tak dávají najevo buď své technokratické smýšlení, nebo svou neschopnost jej realisticky uchopit a hledat cesty k jeho realizaci.

V oblasti způsobu života pojmu udržitelný vývoj odpovídá sousloví *udržitelný způsob života* (angl. *sustainable society*). Problémem zůstává bližší neurčenost pojmu „společenské potřeby“. Proti tradičnímu pojímání společenských potřeb jako potřeb daných koupěschopnou poptávkou (s možností doplnění naturální výrobou k samozásobení) stojí problém racionality takto pojatých potřeb, neboť trh si agresivní reklamou, korupcí a dalšími postupy vytváří kromě pravých lidských potřeb i potřeby nepravé, falešné. Problém je podrobně analyzován v 5. kapitole.

23. Ekonomické cíle státní ekologické politiky

Z národohospodářského hlediska bychom měli co nejrychleji dosáhnout redukce ekonomických škod ze znehodnocování na úroveň národohospodářského ekonomického optima ekologických nákladů s tím, že zabezpečení přísných cílových ekologických norem si vyžádá v mnoha případech ekonomicky ještě náročnější ochranu. Je nutné se energicky dožadovat i odstranění zahraničních zdrojů znečištění, zvláště na území Polska. V zahraniční ekologické politice je nutné energicky prosazovat opatření k odvrácení nastupující globální ekologické katastrofy světa.

Pro ilustraci, nejuplněnější odhad ekonomických škod ze znehodnocování v ČSSR provedly k roku 1980 týmy vedené V. Voráčkem. Uvedly *asi 35 mld. Kčs/rok*, viz³⁶⁾. Analýzou jejich prací lze dospět k *asi 41 mld. Kčs/rok*, s přihlédnutím k ekonomickým škodám, které se jim nepodařilo vyčíslit (pro nedostatek výzkumné kapacity, pro nedostatky v evidenci, pro značná časová zpoždění, pro podhodnocení kvantifikací vlivem použití platných cen apod.), lze dospět k částce *asi 50 mld.*

Kčs/rok 1980 proti asi 5 mld. Kčs nákladů na ochranu. O obou uvedených cifrách lze dlouze diskutovat.

Dílčí odhady ekonomických škod ze znehodnocování po roce 1989, činěné na základě použití normativních metodik zemí Organizace pro evropskou spolupráci a rozvoj (OECD), dávají podstatně nižší výši ekonomických škod ze znehodnocování než starší kvantifikace prováděné metodou komparace V. Voráčkem a kol. Zarážející je, že zdaleka nejvíce *zlevnilo* lidské zdraví. Pokles ekonomických škod je přitom zjišťován i tam, kde rozsah ekologických škod nutně rostl, např. u nadměrného dopravního hluku či u obětí autonehod. Příčinou těchto rozdílů nemůže být oficiální kurs Kč, jež je ve srovnání s kursem na základě parity kupní síly Kč podhodnocuje 2,5–3x.

V důsledku prudkého zvyšování investic na ochranu životního prostředí (dál investic na ochranu) v letech 1986–99 došlo k citelnému zmírnění nepoměru nákladů na ochranu a ekonomických škod ze znehodnocování, reálně však nižšímu vlivem inflace.

Zatímco v roce 1989 činily podle ČSÚ v ČSR celkové investice na ochranu asi 3,6 mld. Kčs, v roce 1992 činily asi 17 mld. Kčs, v roce 1993 asi 20 mld. Kč, v roce 1994 asi 28 mld. Kč, v roce 1995 asi 32 mld. Kč, 37 mld. Kč v roce 1996, asi 40,5 mld. Kč v roce 1997, asi 35,2 mld. Kč v roce 1998, asi 24,6 mld. Kč v roce 1999 a asi 20,3 mld. Kč v roce 2000, 18,2 mld. Kč v roce 2005, 25,6 mld. Kč v roce 2012 a asi 31 mld. Kč v roce 2018. Nákladný odsiřovací program, který nejvíce zvýšil investice na ochranu životního prostředí v ČR, v roce 1998 skončil.

Z částky 17 mld. Kčs investic na ochranu v roce 1992 činily zjevně neekologické stavby, zejména vodovody a kanalizace, asi 4,5 mld. Kčs, smíšené a nejasné stavby ve vodním hospodářství dalších asi 2 mld. Kčs. Podrobněji viz ³⁷⁾. V roce 1996 dle B. Moldana činily komunální investice na vodovody a kanalizace asi 10 mld. Kč.

Drobné investice na ochranu, do roku 1989 do 10 mil. Kčs, od roku 1990 do 5 mil. Kčs, jsou obtížně kontrolovatelné. V roce 1992 činily v ČR kolem 4,5 mld. Kčs. Od roku 1993 je utajován i jmenný seznam investic na ochranu nad 5 mil. Kč. Provozní náklady ekotechniky se nesledují.

Inflace spotřebitelských cen v letech 1989–2000 činila dle ČSÚ asi 400 %, což se nemohlo neodrazit na nominální výši ekonomických škod. I při výrazném poklesu znečištění ovzduší a vod běžnými škodlivinami mohla absolutní výše ekonomických škod v Kč růst, navíc proti tomuto trendu působil nepříznivý vývoj v dopravě. Např. v Praze byl tak vysoký, že se stav životního prostředí i při značném poklesu emisí spíše zhoršil než zlepšil, zejména pokud jde o mikročástice PM a emise polycyklických aromatických uhlovodíků (PAU). Kromě vysokých investic na ochranu se uplatnil i hluboký propad výroby po roce 1989, v menším rozsahu i vliv mírných zim a přechod na přímé měření emisí na komíně. Emise NO_x se tak snížily asi o třetinu, emise SO₂ se tak snížily asi o 10 %. Ekologické škody klesly i vlivem zastavení pochybených pozemkových úprav a meliorací odvodněním a přísnějšího postupu proti nekázní. Nové ekologické škody ale vyvolal úpadek zemědělství a celého venkovského prostoru. Neobdělaná pole zarostlá plevelem, někde i bolševníkem a křídlatkou, samozřejmě neodráží ekologizaci, ale degradaci.

Podrobněji k metodologickým problémům kvantifikace ekologických škod viz ³⁸⁾.

24. Nástroje státní ekologické politiky

Státní ekologická politika využívá četné nástroje používané v ostatní ekonomice. Některé využívá s většími či menšími odchylkami. V zásadě jde o *nástroje administrativní (obvykle různé ekologické normy), nástroje ekonomické a nástroje informační*. Někteří uvádí i *nástroje institucionální*.

K základním administrativním nástrojům státní ekologické politiky patří:

- *limity znečištění emisní (angl. emission limits)*, limity škodlivin vypouštěných komínem či jinou výpustí,
- *limity znečištění imisní (angl. imission limits)*, přípustná koncentrace znečištění přízemní vrstvy ovzduší, vody apod.,
- *limity znečištění depozitní (angl. deposition limits)*, přípustný spad té či oné škodliviny z ovzduší na zem,
- *striktní (bez výjimek) či podmíněné (jen se souhlasem příslušného orgánu státní správy ochrany životního prostředí) zákazy*, např. v souvislosti s vyhlášením těch či oněch *ochranných režimů* v tom či onom území a jiná omezení,
- *procedura posuzování vlivů na životní prostředí (Environmental Impact Assessment – EIA)*. Jde o odbornou expertizu možných negativních vlivů realizace příslušného projektu na životní prostředí. Někteří ji považují za základní nástroj prevence vzniku nových ekologických problémů. Její závěry ale mají jen doporučující charakter. Vychází z *analýzy ekologických rizik (angl. Environment Risk Assessment – ERA)*,
- *územní plány* coby jistá (kompromisní) společenská dohoda o využití území. Krajinné plánování nebylo u nás, na rozdíl od Nizozemí, připuštěno.

K ekonomickým nástrojům řízení ekologizace patří *zejména ceny (angl. prices), daně (angl. taxes) a daňové úlevy (angl. tax exemption), dotace (angl. grants), veřejné účelové fondy, úvěry (angl. credit), úroky (angl. interest), náhrady škod (angl. damages compensations), různé ekologické platby (angl. ecological changes)*, uplatňuje se princip *znečišťovatel platí (angl. Polluter Pays Principle)*, *pokuty (angl. fines) atd.*

Důležité jsou i informační nástroje státní ekologické politiky, Statistickými ročenkami životního prostředí ČR a Zprávami o stavu životního prostředí v ČR počínaje. Činí užívané administrativní a ekonomické nástroje státní ekologické politiky pro veřejnost přijatelnější a přinejmenším omezuje spory o stav životního prostředí v ČR. Stává se, že i pouhé zveřejnění informací o určitém ekologickém problému vyvolá úsilí k jeho řešení.

Zřejmě nejvíce se od praxe uplatňované v ostatní ekonomice odchyluje tzv. *obchod s právy znečišťovat*, uměle vytvořená kombinace administrativního a ekonomického nástroje ochrany ovzduší. Vytváří kvazitru s právy znečišťovat ovzduší SO₂ v USA. Protože jde o derivát finančního trhu s citelnými spekulativními aspekty, jeho možný

národohospodářský pozitivní přínos se sice traduje, ale nebyl dokázán, resp. se za něj vydává možné úspory podniků, realizující opatření na snížení emisí SO₂. Po roce 2003 začala EU zavádět obchod s povolenkami na emise CO₂, vesměs s nulovými či negativními výsledky. Tím se ale nenechává odrazovat a učinila z něj přední nástroj své klimatické politiky.

25. Na životní prostředí si musíme nejprve vydělat?

Nepříznivá relace nákladů na ochranu a nákladů vyvolaných ekologickými škodami ze znehodnocování na národohospodářské úrovni je pádnou ekonomickou odpovědí těm, kteří vycházejí z názoru, že *na životní prostředí si budeme muset napřed vydělat*, viz příměr dortu a šlehačky.

Na často vznášená tvrzení, že na životní prostředí nemáme peníze, je nutné s odkazem na tzv. bílou³⁹⁾ a na tzv. modrou knihu³³⁾ odpovědět, že pokud si rozsáhlé prostředky na nezbytná opatření k ekologizaci nedovolíme, máme jistotu, že *nás a zvláště pak naše děti a vnuky ekologická katastrofa zahubí* bez ohledu na případné úspěchy v jiných oblastech života společnosti a úsilí o nápravu katastrofálního stavu životního prostředí budoucími generacemi. To platilo počátkem 90. let, to platí i dnes, kdy bezprostřední hrozba ekologické katastrofy ČR z domácích zdrojů je zažehnána.

Burcující je skutečnost, že rozsah ekonomických škod ze znehodnocování mnohonásobně převyšuje rozsah nákladů na ochranu. Jednoznačně ukazuje, že výdaje na ekologizaci jsou v ČR i v SR hluboce poddimenzované a že tato diskrepance citelně podlamuje ekonomický rozvoj přenosem svých důsledků. Podrobněji viz^{29), 24) a 36)}.

Ekonomické zdroje k ekostavbám jsou přitom jen jedním prvkem účinné ochrany přírodních složek životního prostředí. Stejně důležitý je účinný systém řízení ekologizace, účinná prevence, resp. nepřipouštění realizace ekologicky problematických projektů, zavádění ekologicky šetrnějších technologií a výrobků, proekologická státní strukturální politika v energetice, v dopravě, v zemědělství a v dalších odvětvích národního hospodářství, proekologické územní plánování, redukce uspokojování tzv. nepravých potřeb aj.

V ekonomicky silně krizovém počátku 90. let byla důležitou *otázkou stimulace ekonomického růstu aktivní ekologickou politikou*. Přijímané ekologické normy „*morálně opotřebovaly*“ četné technologie a výrobky a tím vytvářely a i dnes vytváří nezanedbatelnou poptávku. Nerespektování ekologických hledisek přispívá k ekonomické stagnaci, aktivní státní ekologická politika naopak stimuluje ekonomický růst a zejména ekonomický rozvoj. Platí to samozřejmě jen za podmínky, že je dělaná kvalifikovaně, což se ne vždy děje. Je dnes vícero problémů, kde není známo, co je vlastně efektivní. Chybou jistě byla zásadní redukce užívání vratných nápojových obalů. Je ale dnes efektivní se k nim vracet? Kde je hranice efektivní recyklace plastů? Atd.

Nová ekologická legislativa v ČR 90. let brzdila ekonomický propad. Možnost spojit zásadní restrukturalizaci ekonomiky s její zásadní ekologizací byla ale promarněna,

resp. k ekologizaci docházelo v rozhodující míře jen pod tlakem přijatých emisních norem, zpravidla cestou instalace „koncových zařízení“. V dopravě probíhala pro životní prostředí velmi nepříznivá restrukturalizace od šetrné (po ústupu parní trakce v 60. a v 70. letech) železniční dopravy k nešetrné dopravě silniční.

Pro pozitivní restrukturalizaci ekonomiky ČR se dosud udělalo velmi málo. Absolutní prioritu měla ekonomická reforma, viz ⁴⁰⁾, od roku 1998 přibližování se k EU. Vyjádřit to měla strategie udržitelného rozvoje. Ta z roku 2005, viz ⁴¹⁾ jej mírně oslabovala sociální pilíř udržitelného rozvoje, ta z roku 2010, viz ⁴²⁾ jej zásadně oslabovala, ta z roku 2017 ⁴³⁾ sociální pilíř mírně posiluje. Velmi negativní roli sehrává spoléhání se jen na „neviditelnou ruku trhu“. Naději na určité zlepšení, zejména v oblasti sociálního pilíře udržitelnosti, dává až poslední strategie udržitelnosti vlády ČR z jara 2017 – Strategický rámec Česká republika 2030.

Výraznou státní strukturální politiku ČR uplatňuje jen v dopravě. Bohužel státní dopravní politika ČR rozsáhlou preferencí silniční a potlačováním železniční dopravy těžce poškozuje životní prostředí, bezpečnost, ekonomiku i samotnou dopravu, o destrukci územní struktury sídel i přírody nemluvě. V letech 1990–97 měla 2 základní části – likvidace za socialismu velmi husté sítě veřejné dopravy včetně stále hrozivějšího zanedbávání údržby komunikací 3. a 2. třídy a nepřátelská politika vůči železniční dopravě. Po roce 1998 měla podobu „jen“ rozsáhlého zvýhodňování silniční dopravy proti dopravě železniční. Zatímco se intenzivně stavěly dálnice, železnice mohla jen rekonstruovat čtyři základní koridory, a to ještě často na nedostatečné parametry. Rozsáhlé zanedbávání údržby a oprav komunikací ohrožuje jejich existenci na stále větším území ČR. V zájmu světové i domácí automobilové lobby ji energicky prosazují zejména tzv. ekonomičtí ministři. Po roce 2006 nabyla charakteru všeobecného marasmu. Určité zlepšení v letech 2014–15 si vynutila hrozba nevyčerpání dotací na dopravní infrastrukturu v končícím rozpočtovém období EU. Asi 8 mld. Kč bylo přesunuto z výstavby dálnic (šlo o původně zamýšlenou dotaci na výstavbu neuvěřitelně špatné výstavby dálnice D 8 v úseku přes České středohoří, která v souladu s varováním kritiků skončila obřím sesuvem asi půl milionu m³ hornin na rozestavěnou dálnici a zničila 200 m železniční tratě, jež stála v cestě sesuvu) na modernizaci železnic, neboť Správa železniční dopravní cesty ČR je byla s to smysluplně utratit, na rozdíl od Ředitelství silnic a dálnic ČR a Ředitelství vodních cest ČR.

V energetice je ekologicky pozitivní omezování těžby a spalování uhlí, negativní dlouhodobé hrubé podceňování potřeb masových úspor paliv a energie (určitý obrat nastal až v roce 2010), neefektivní podpora využívání obnovitelným zdrojům energie, zvláště pak solární boom v letech 2009–10, masové rozšiřování elektrického vytápění v letech 1993–96, ohrožování centrálního vytápění a případy bezhlavé plynofikace. Energetická náročnost HDP ČR se sice zvýšila jen ve třech letech, byť vypovídací schopnost tohoto ukazatele je mizivá. Konečná spotřeba paliv a energií v ČR po roce 1992 mírně rostla, a to vesměs z důvodu energetického prosazování energeticky náročné silniční a letecké dopravy.

Ekologicky rozporná je i situace v zemědělství, v letech 1991–98 těžce drceném uplatňovanou státní zemědělskou politikou (transformační, dotační, cenovou ad.) a později sjednáním diskriminačních podmínek v rámci vstupu ČR do EU.

Důležitým impulsem pro pozitivní restrukturalizaci ekonomiky ČR byla nová ekologická legislativa, která nutila k významným ozdravným opatřením, zejména velké poškozovatele přírodních složek životního prostředí.

Jinou otázkou je, zda jde o ekonomický růst zdravý. V letech 1990–93, 1998–99, 2008–09 a 2012–13 šlo o hospodářský pokles. I když účinná státní ekologická politika příliš nenarušuje tendenci trhu uspokojovat jakékoliv potřeby, tj. uspokojovat kromě pravých lidských potřeb i potřeby nepravé, resp. falešné a tím i plýtvat omezenými výrobními zdroji včetně zdroji přírodními, jde vlivem omezování jedné ze skupin nepravých potřeb o menší zlo ve srovnání s ekonomickým růstem, resp. vývojem nerespektujícím základní ekologická omezení.

Důležitá je skutečnost, že *prevence ekologických problémů bývá vesměs levnější než jejich následné řešení, je-li vůbec možné, nebo neřešení*. Prevence ekologických problémů byla v ČR zásadně posílena novými zákony na ochranu životního prostředí, přijatými v letech 1991–92, včetně zákona č. 244/1992 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí. I když má určité nedostatky, o jejím pozitivním působení není pochyb.

Součástí prevence musí být předcházení a potírání nejrůznější nekázně, nepřipouštění ekologických havárií, nepřipouštění realizace různých ekologicky pochybených pozemkových úprav, kanálů, dálnic a dalších projektů, jež se často ukážou jako ztrátové i z hlediska podnikově ekonomického, viz Novomlýnské přehrady na Dyji pod Pálavou. Realizace ekologicky problematických projektů vytváří i velmi obtížně zodpověditelnou otázku, co s nimi, viz citované Novomlýnské přehrady.

Složitou otázkou zůstává, kolik bude účinná ochrana přírodních složek životního prostředí stát. *J. Vavroušek a kol. dospěl v roce 1989 k částce asi 140-400 mld. Kčs, viz*³⁹⁾. Odhady ekonomického zaostávání za 40 let reálného socialismu r. 1990 uváděly částku 1200–1800 mld. Kčs, z toho na ekologický dluh mělo připadat asi 600 mld. Kčs. Odhady z roku 1990 bylo nutné v roce 2000 násobit koeficientem inflace spotřebitelských cen asi 4. Odhady nákladů vyrovnání se s ekologickými normami EU v roce 2000 se měly pohybovat v řádu 200–300 mld. Kč, tj. mnohem méně.

Rozptýl je to značný. Vývoj po r. 1989 ukazuje, že tyto odhady byly příliš vysoké, že realita je po zohlednění inflace mnohonásobně nižší. Není však národohospodářsky zanedbatelná. Také náprava tzv. starých zátěží se ukazuje mnohonásobně levnější, než se krátce po roce 1989 odhadovalo. *Skutečné náklady na ochranu jsou a budou zásadně podmíněné účinností řízení ekologizace v ČR včetně proekologické státní strukturální politiky*. Do hry vstoupil také faktor ekonomické transformace. Ta zničila mnoho významných podniků – poškozovatelů životního prostředí a s nimi i potřebu realizace významných investic na ochranu přírodních složek životního prostředí.

Při málo účinném řízení ekologizace náklady na ochranu i ekologické škody by dále rostly, nemluvě o reálné hrozbě vzniku neřešitelné situace. Naopak účinné řízení ekologizace v ČR přineslo rozsáhlé efekty i s relativně nižšími, zdaleka však ne nízkými náklady.

Ilustrovat to můžeme na příkladu emisí SO₂, kde závazek snížit je proti roku 1980 k roku 1993 proti roku 1987 považuje modrá kniha³³⁾ za prakticky nesplnitelný, leč v roce 1993 splněn byl, resp. emise SO₂ v ČR klesla o 32 %. Přitom se nerealizovala jediná významnější odsiřovací akce! Uplatnila se zejména substituce části uhlé energetiky atomovou elektrárnou Dukovany a zemním plynem, absolutní pokles energetiky o 13 % v roce 1993 proti roku 1989, vytěžení nejsirnatějšího ložiska uhlí v Dolu Čs. armáda, zákaz spalování výrazně sirnatých druhů uhlí a měření emisí na komíně. Tím nemá být řečeno, že by nákladné odsiřovací akce nebyly potřebné. Jejich realizací dosáhla ČR snížení emise SO₂ v 90. letech o asi jeden řád, tj. asi na desetinu roku 1989. Jinou věcí je, že pochybný rozvrat přinesený Klausovou transformací zbrzdil využívání tepla kondenzačních elektráren k vytápění a tím zbytečně zvýšil náklady na odsíření, neboť toto využití tepla mohlo některé nákladné odsiřovací akce odvrátit. Z realizovaných a připravovaných akcí mu unikla jen dostavba horkovodu z Elektrárny Mělník do Prahy, jež byla dokončena jen se čtyřletým zpožděním.

Politika radikální ekologizace ekonomiky, prosazená počátkem 90. let, byla v řadě směrů úspěšná a na rozdíl od špatně uskutečněné radikální transformace ekonomiky nezruinovala ekonomiku ČR. Lze se důvodně domnívat, že přispěla ke zmírnění negativ transformace ekonomiky ČR. Její efekt ale mohl být vyšší, kdyby ČR prováděla rozumnou dopravní a zemědělskou politiku, kdyby v dopravní politice nerozbita systém kvalitní veřejné dopravy, nestavěla často dopravně neodůvodněné, špatně trasované a nejednou i zákony o ochraně veřejného zdraví a o ochraně přírody a krajiny porušující dálnice, kdyby se nerozhodla opakovat četné chyby, kterých se v dopravní politice v minulosti dopustily vyspělé státy, kdyby z ideových důvodů i pod nátlakem velmocenské politiky EU nezruinovala své zemědělství a nenechala zpustnout část venkovské krajiny.

1.2. Problematika velkých klimatických změn na Zemi

Předně je třeba rozlišovat počasí, které se může měnit i několikrát za den, od klimatu, dlouhodobého zprůměrovaného vývoje počasí, který by měl být dlouhodobě spíše stabilní, které by se měnit mělo jen pomalu. S výjimkou možných náhlých klimatických katastrof jsou ale menší kolísání klimatu dlouhodobě možná a obvyklá.

Změny klimatu známe mikroklimatické (po vykácení 1 ha lesa se lesní mikroklima změni na mikroklima louky), změny mezoklimatické (nastávají v důsledku změny využívání poměrně rozsáhlého území, například v Evropě v důsledku rozsáhlého odlesňování za středověké kolonizace) a změny globálního klimatu rozsáhlých území povrchu planety Země. Další text je věnován v rozhodující míře velkým globálním klimatickým změnám na Zemi, jejich možnému ovlivnění lidmi a jejich dopady na lidskou společnost.

Současný západní svět obnáší kromě jiného názorový střet dvou koncepcí globálního oteplování klimatu Země - mezi příznivci teorie rozhodujícího vlivu masivních, lidmi

vytvořených (antropogenních) emisí tzv. skleníkových plynů (GHG) na oteplování klimatu Země (experti IPCC) a jejich odpůrci (tzv. klimaskeptici). Existují také ignoranti klimatických změn. Má podobu laickou (když je nepřiměřeně teplé počasí, jsou na koni stoupeni klimatických změn IPCC, když je nepřiměřeně chladné, reálně může jít o normální počasí, jsou na koni jejich odpůrci a také klimageignoranti. Má podobu i odbornou, tj. spor mezi odborníky. Zde mají již řadu let výraznou převahu experti IPCC. Ke škodě odborné diskuse jsou klimaskeptici co údajní šarlatáni vykazováni z odborné diskuse. Do odborné diskuse o klimatických změnách nepatří jen popírači klimatických změn, klimageignoranti typu exprezidenta Václava Klause, viz ⁴⁰.

Vzhledem k velké složitosti problematiky klimatických změn musí být další výklad značně zjednodušený, k mnoha uváděným tezím existují ty i ony protinávozory, sem tam i hodně bizarní a uváděné údaje jsou vesměs hrubé, resp. přesnost měření je z hlediska potřeb objasnění problémů často nedostatečná. Text bude také s omezenou citací, resp. klimatické změny jsou jen jedním z mnoha témat této knihy.

Problém klimatických změn komplikuje skutečnost, že celá řada klimatických jevů nesouvisí se základním sporem o roli antropogenních emisí GHG na současných klimatických změnách. K snadnějšímu pochopení problematiky klimatických změn se nejprve podíváme na faktory nesouvisející se současným velkým klimatickým sporem, sporem o úloze antropogenních emisí skleníkových plynů. Probereme si tudíž:

- nejstručnější možné klimatické dějiny planety Země,
- vliv velkých kosmických impaktů,
- vliv přírodních kosmických cyklů,
- vliv geologických faktorů
- vliv změn proudění větru a mořských proudů.

1.2.1. Stručná historie velkých změn klimatu na Zemi

Předně velké klimatické změny na Zemi nejsou nic nového. Planeta Země za svou asi 4,5 mld. let dlouhou historii, z toho asi 3,5 mld. let s vyvíjejícím se životem, prožila mnohem drastičtější klimatické změny, než jaké zažíváme v současné době, a než jaké můžeme předpokládat v budoucnu. Její vývoj lze stručně shrnout asi takto:

* Planeta Země dostává významný, mimořádně stálý příkon slunečního světla a tepla, který se rovnoměrně velmi zvolna zvyšuje, asi o 25 % za 4,5 miliardy let existence planety Země,

* Planeta Země začíná jako shluk prachu, který se postupně taví a formuje do tekuté koule. Těžké prvky jako hojně se vyskytující železo a nikl klesají do středu Země,

* Tekutá koule Země se ochlazuje, až dochází k utužení povrchu Země a jeho dalšímu postupnému ochlazování. Ochlazení povrchu Země pod 100°Celsia

umožňuje vznik a existenci tekuté vody na povrchu Země a časem i vznik světového praoceánu, dílčích pramoří (na rozdíl od současnosti moře nebyla slaná), na pevninách též řek a jezer. Energeticky náročné odpařování a zpětná kondenzace vody, mnohem později i tuhnutí vody ve sněh a led a jejich zpětné rozmrzání, distribuují po povrchu Země obrovské množství tepla a stávají se důležitým regulátorem teploty povrchu Země a velmi stabilních teplot povrchu Země. Podobně působí mořské teplé a studené proudy.

* V hlubších vrstvách praoceánu vzniká před asi 3,5 miliardami let za příznivých okolností život. Nejprve vznikají jednoduché organické látky, později aminokyseliny, ještě později se z nich vyvíjí nejjednodušší jednobuněčné živé organismy, viz dnes už téměř stoletá, ale s určitými zpřesněními stále platná Oparinova teorie vzniku života, viz ⁴⁴). Vznik nejjednodušších organismů v praoceánu možná spustil dopad velkého kosmického tělesa (tzv. impaktu), ale celkem vzato je to dnes jedno. Zdaleka ne vše o této klíčové době i dnes víme,

* Rostoucí nedostatek potravy, fakticky živočišné, způsobuje, že se část primitivních mikroorganismů učí v hlubších vrstvách praoceánu za účasti slunečního záření asimilovat CO₂ a vodu v procesu fotosyntézy na cukry a vzdušný kyslík O₂ a vytvářet tak primární zdroje rostlinné potravy a kyslík. Kyslík se rozpouští v praoceánu, později se uvolňuje i do atmosféry.

* S rostoucím množstvím kyslíku v ovzduší dochází ke štěpení molekul kyslíku O₂ kosmickými paprsky ve stratosféře za vzniku ozónu O₃. Časem vzniká ve stratosféře ochranný ozónový štít, chránící povrch Země před kosmickým zářením. Umožňuje tehdejší mikroorganismům osídlit nejprve vrchní vrstvy praoceánu, po té mělká pramoře, řeky, jezera a nakonec v siluru (?) začít osídlovat i pevninskou souš.

* Časem vznikají mnohobuněčné organismy, nejprve mořské houby a sinice. Nedávno prošla zpráva, že se podařilo prokázat asi 810 miliónů let staré mořské houby (Fungi).

* Planeta Země podle paleoklimatologů prodělala v období asi 800 – 600 miliónů let zpátky úplné či téměř úplné zalednění. To se při kombinaci nepříznivých okolností mohlo stát. Jsou tu ale dvě zásadní, dodnes dostatečně nezodpovězené otázky:

1) Jak v podmínkách zalednění povrchu planety přežil život? Oceán měl být přikryt postupně až 1,5 km silnou vrstvou ledu.

2) Jak se jednou mohutně zamrzlý povrch planety Země odlednil? Není podstatné, že někteří píší až o trojím zalednění a následném odlednění planety Země. I zde platí, že z dnešního hlediska jde o nejasnosti nepodstatné.

Klimaspektik Miroslav Winkler ale tvrdí, že průměrná teplota na Zemi nikdy neklesla pod plus 10°C a nevystoupila nad 20°C, že k žádnému úplnému zalednění planety Země a pozdějšímu rozmrznutí v minulosti nedošlo, viz ⁴⁵). To považují za mnohem reálnější.

* Po údajném rozmrznutí povrchu Země před asi 600 milióny let začínají prvohory a rychlý rozvoj života v moři. Až později, snad v siluru (před 443 do 416 miliónem let), začínají rostliny, později i živočichové osídlovat také pevniny, nejprve řeky ve směru od moře a jejich okolí. Podstatné je, že část těl odumřelých rostlin a živočichů

vypadává z přírodního koloběhu a časem se mění na ložiska uhlí a podle jedné teorie i ropy a zemního plynu. Zatímco ložiska černého uhlí vznikla v karbonu z odumřelých kmenů stromů zapadaných do bahna a ložiska hnědého uhlí ve starších třetihorách rovněž z kmenů stromů zapadaných do bahna, u ropy a zemního plynu o jejich vzniku nevíme zdaleka dost a vyloučena není ani nebiologická cesta. Neví se jistě, zda jsou či nejsou vytlačovány z nitra Země nebo zda jde či nejde o pozůstatky pravěkého života. Jisté je, že vázání CO₂ na dřevo a následně fosilní paliva vede ke snižování jeho koncentrace v ovzduší. Současně se zvyšuje koncentrace kyslíku v ovzduší až na dnes obvyklých plus minus 21 %. Mohla být občas i vyšší, ale ne o moc, protože pak prudce narůstá riziko přílišného výskytu ničivých požárů vegetace na souši.

Známe nejméně tři období významného vázání CO₂, které mohlo snížit jeho výskyt v ovzduší a tím i oslabit jím způsobovaný skleníkový efekt na povrchu Země:

po vzniku prvních zelených organismů a dlouho poté, přinejmenším do vzniku významně kyslíkaté atmosféry Země (prahory),

v důsledku vzniku ložisek černého uhlí (mladší prvohory – karbon),

v důsledku vzniku ložisek hnědého uhlí (starší třetihory).

Pokud by byla pravdivá teorie o biologickém původu ložisek ropy a zemního plynu, také jejich vznik by vázal množství CO₂ a snižoval jeho výskyt v ovzduší. Jinou otázkou je, jak hodně „dotovaly“ či „nedotovaly“ CO₂ v ovzduší výrony CO₂ z nitra Země, například při velkých výbuších sopek či uvolnění velkých ložisek zemního plynu (horotvorné pohyby, velké kosmické impakty apod.). Vznik ložisek vápenců z ukládání vápenných skořápek, například mlžů a plžů žijících v moři, zřejmě probíhal bez většího ovlivnění emisí a imisí CO₂. Dominoval vesměs vápenc CaCO3.

* S životem se rozvíjejí i globální životodárné ekosystémy, které svou činností do jisté míry spoluvytváří příznivé podmínky pro život na Zemi. Kromě ochranného stratosférického štítu, který vznikl po rozšíření prarostlin asimilujících CO₂ a uvolňujících vzdušný kyslík, jde zejména o stále složitější vazby mezi množstvím organismů a jednotlivých ekosystémů, které tyto globální životodárné ekosystémy spoluvytváří a posilují. Těžiště globálních životodárných ekosystémů se obvykle klade do tropických deštných pralesích a do mělkých tropických moří, na rostlinné a živočišné druhy velmi bohatých ekosystémů. Obojí člověk intenzivně ničí, což je nebezpečné. Regiony vysokých zeměpisných šířek, které se ve čtvrtohorách a nejednou i dříve vícekrát ocitly pod ledovcem, prakticky vylučujícím život, z tohoto důvodu nemůžou hostit globální životodárné ekosystémy.

* Další vývoj probíhá relativně stabilně, byť nedostatečně přizpůsobivé druhy individuálně v případě větších klimatických změn i hromadně vymíraly a nedostatečně přizpůsobivé ekosystémy zanikaly. Následkům velkých klimatických změn bylo těžké odolat. Rozhraní jednotlivých geologických útvarů a podúvarů je často primárně vyvoláno významnými a někdy i velkými změnami klimatu, jež byly spojeny s masovým vymíráním nedostatečně přizpůsobivých druhů rostlin a živočichů a zánikem jejich tehdejších ekosystémů. Svou roli hrají dopady větších kosmických těles – impakty (prokázané rozhraní druhohor a třetihor), přírodní cykly,

geologické faktory i změny proudění mořských proudů a větru. Příčiny řady velkých klimatických změn dosud věrohodně neznáme. Klimatické dějiny Země mají i nadále mnoho bílých míst.

I když velké přírodní katastrofy měly značný regionální a někdy i globální rozsah, nejednou znamenají i značné vymírání stávajících rostlinných a živočišných druhů a zánik celých ekosystémů, v případě rozhraní „starohory / prvohory / druhohory / třetihory / čtvrtohor“ snad až 80 % v té době existujících druhů, zbylý život se byl schopen na změněné klima adaptovat a v obrovském biologickém reaktoru zvaném biosféra se začít znovu prudce v pozměněné podobě rozvíjet.

Území dnešní ČR existovala od hercynského vrásnění (v devonu a v karbonu v prvohorách před asi 390-310 milióny lety) v rozhodující míře na souši. Většinou se nacházelo v tropech, ale ve čtvrtohorách kontinentální ledovce stály dvakrát na jeho severním okraji a horské ledovce zabíraly hřebeny nejvyšších hor – Krkonoš, Hrubého Jeseníku a Šumavy, o větších horských ledovcích v nedalekých Tatrách a Alpách nemluvě. Klima u nás v těch dobách mělo charakter tundry.

* V mladších třetihorách dochází k ochlazování klimatu na Zemi (v důsledku vázání množství CO₂ v ložiscích hnědého uhlí?) až po nástup dob ledových, které se střídají s dobami meziledovými. Stalo se tak před 3-2,5 milióny let, podle některých před 1,8 milióny let. První nástup doby ledové je považován za rozhraní třetihor a čtvrtohor. Doby ledové ve čtvrtohorách jsou mnohem delší (100-150 tisíc let), než doby meziledové (10-15 tisíc let). Doby ledové jsou spojeny s výrazným poklesem hladiny moří v řádu desítek metrů. Při nástupu dob meziledových naopak hladina moře v důsledku velkého tání ledovců stoupala zhruba na současnou, někdy i vyšší úroveň. Tehdy u nás bylo někdy i teplejší klima než dnes. Střídání dob meziledových a ledových trvá dodnes, byť žijeme již 15-12 000 let v době meziledové, která by podle délky minulých meziledových dob měla pomalu končit. V rámci současné doby meziledové (poledové) zaznamenáváme menší výkyvy klimatu, „malé doby ledové“ a „malá teplá období,“ které ale nemusí mít celosvětový rozsah. Dílčí oteplování a ochlazování může mít jen regionální rozměr (známé „teplotní optimum“ v 11.-12. století n. l. se týkalo hlavně Evropy a severního Atlantiku, Vikingové nazvaly nově osídlované Grónsko „Green land“ (zelená země), což je při dnešním zalednění Grónska těžko pochopitelné. Celosvětově šlo o oteplení asi 4x slabší než v Evropě a severním Atlantiku), podobně „malá doba ledová“ v 17. století n. l. obnášela v Evropě podstatně větší ochlazování než mimo ni.

Stručně shrnuto, biosféra planety Země zažila mnohem drastičtější změny klimatu, než jsou ty současné. To ale neznamená, že stávající, rychle rostoucí změny klimatu nemůžou život na Zemi vážně narušit a značně zhýčkané lidstvo zničit. Ony minulé drastické klimatické změny na rozhraní prahor, starohor, prvohor, druhohor, třetihor a čtvrtohor provázelo masové vymírání tehdejších rostlinných a živočišných druhů a zánik četných tehdejších ekosystémů, odhady se pohybují kolem 80 %. Tyto velké klimatické změny obvykle probíhaly nesrovnatelně pomaleji. Výjimkou jsou obří katastrofy způsobené pády větších kosmických těles – impakty, dále obřími výbuchy sopek. Za velkého tání ledovců na konci poslední doby ledové hladina oceánu stoupala tempem asi 25 mm za rok, tudíž pro lidi a suchozemské ekosystémy nebyl problém stěhovat se do výše položených území, viz ⁴⁷⁾, s. 46. Dnešní zhýčkaná

sobecká lidská společnost, vedená často zhýralou elitou a zrůdnými ideologiemi, se ale nebude s to na ně adaptovat. Lidé se pobijí o mizející přírodní zdroje. Je řada důvodů, pro které je nebetýčná hloupost sílící klimatické změny bagatelizovat a ignorovat.

1.2.2. Vlivy na klima mimo základní koncepci klimatických změn

Klima mimo základní koncepci klimatických změn IPCC ovlivňuje zejména:

- 1) Vliv větších kosmických impaktů
- 2) Vliv přírodních cyklů
- 3) Geologické faktory
- 4) Změny proudění větru a mořských proudů

1.2.2.1. Vliv větších kosmických impaktů

Problematiku vlivu dopadu kosmických těles - impaktů - na klima dobře zpracoval Jiří Jiránek z České geologické služby. Protože zde jde jen o hrubou orientaci v problematice kosmických impaktů, může tato subkapitola vycházet především z jeho práce ⁴⁶⁾.

Předně, planetu Země systematicky bombarduje obrovské množství kosmických těles. Jejich velkou část tvoří mikročástice (kosmický prach). Zachytí je jen nejcitlivější přístroje. Na existence života na Zemi ani na klima nemají větší vliv. Malé meteority mohou lidé spatřit při závěrečné části letu, kdy rozžhavené v atmosféře zazáří, vypaří se a ovzduší a následně i vodu a půdu obohatí o látky, z kterých se skládají. Zbytky středně velkých meteoritů (obvykle kamenné či železné) dopadnou na povrch Země. Při dopadu na pevninu místo dopadu zničí. Výjimečně může na Zemi dopadnout malá kometa. Nejčastěji z ní nezbyde nic, jen zcela výjimečně zbytky jejího kamenného jádra. S růstem velikostí kosmických těles prudce klesá jejich počet a tím i pravděpodobnost jejich dopadu na Zemi. Naštěstí. Totiž, čím je dopadající kosmické těleso větší, tím ničivější je pro místo dopadu. Velké kosmické impakty jsou pro život na Zemi nebezpečné. Kosmická tělesa dopadající na Zemi od určité velikosti mají potenciál život na Zemi vážně narušit, popř. i zničit. S kosmickým tělesem schopným zničit život na Zemi dosud zřejmě život konfrontován nebyl.

Velké impaktní těleso má průměr větší 75 metrů. Pokud se kosmické těleso o průměru 5 km srazí se Zemí, devastační následky takové srážky se projeví na celé Zemi. Srážka Země s kosmickým tělesem o průměru 16 km může být smrtelná pro všechn život na Zemi.

Zásadní význam mají pády větších kosmických těles - impaktů, které vážně naruší klima a následně způsobí velkou klimatickou katastrofu na Zemi. Život ji přežije, ale ne v plném rozsahu.

Podle místa dopadu známe impakt oceánský (kosmické těleso dopadne do oceánu) a impakt pevninský (dopadne na pevninu). V obou případech při svém dopadu vyryje velký kráter, nejméně o řád větší, než je samo, a to i když dopadne do oceánu hlubokého 4 km.

Větší pevninský impakt nárazem na Zemi způsobí obří zemětřesení a aktivaci četných sopek, a to i na druhé straně Země, zažehne rozsáhlé požáry, zvedne obrovské mraky prachu, která na nějakou dobu zakryjí Slunce, Měsíc i hvězdy a počáteční vedro a sucho rychle změní na zimu, podobnou jaderné. Místo dopadu a jeho širší okolí je úplně zničeno, vzdálenější jen zle poničeno ad. V závislosti na svém složení uvolní množství často jedovatých plynů. Větší kosmický impakt zle poničí biosféru, zejména suchozemskou v širokém okolí místa dopadu. Jde-li o druhy žijící na relativně malém území, způsobí často i jejich vyhynutí, podobně zničení územně omezených ekosystémů. Ale i druhy s širším výskytem nemusí větší kosmický impakt přežít.

Větší oceánský impakt způsobí obrovský odpar vody v místě dopadu a po té mohutné lijáky (nemusí pršet jen voda, může také pršet kyselina, „smola“ ad.), provázené na souši velkými povodněmi, dále vytvoří obří, pobřeží pustošící vlny tsunami) ad.

Padající kosmické těleso může před dopadem vybuchnout. Vybuchne-li nad pevninou, může zažehnout obří požáry, např. impakt velkého železného meteoritu v Campo del Cielo v Argentině asi 2000 let př. n. l. byl pravděpodobně nadzemní výbuch kosmického tělesa v historické době nad Brazílskou vysočinou. Tunguzský meteorit vybuchl před svým dopadem na Zemi 30. června 1908 a zničil asi 80 miliónů stromů. Pokud padající kosmické těleso před dopadem ve vzduchu vybuchne, bývá úhonná jím způsobená spoušť podstatně menší, než když dopadne vcelku až na zem nebo do moře. Záleží ale i na výšce, v které vybouchne.

Pro život na Zemi včetně lidské společnosti je zdaleka nejhorší důsledkem dopadu většího impaktu do moře jím vyvolané mořetřesení – obří vlny – megatsuny, které zpustoší vše, co jim stojí v cestě. V místě dopadu impaktu mohou mít výšku až několika set metrů. Megatsuny významně tlumí jen mělké pobřežní šelfy, neboť se na nich roztříští, ztratí hodně na své ničivosti a způsobí jen středně velké škody. Tak je poměrně dobře chráněná Evropa s výjimkou Pyrenejského poloostrova. Přes nízko položené ostrovy se megatsuny převalí a zahubí na nich obvykle téměř vše živé. Pokud se před pobřežím nenachází mělké mořské šelfy, megatsuny se převalí i přes přilehlé velké nížinné pobřežní oblasti. Můžou proniknout i hluboko do vnitrozemí. Při propojenosti oceánů zasáhnou megatsuny v menším rozsahu i další oceány a ostrovy a světadily nacházející se u nich nebo kolem nich.

Největší prokázaný impakt způsobil pád kosmického tělesa o průměru asi 10 km do moře u pobřeží Mexika - impakt Chixkulub u Jukatánského poloostrova - před asi 65 milióny let. Tento impakt vytvořil rozhraní druhohor a třetihor. Dinosaury ale nezničil, jak se traduje, neboť velká část dinosaurů už byla vyhynulá a zbytky

afrických dinosaurů po této katastrofě ještě nějaký čas v Africe přežívaly. Vyhnuli tenkrát jen zbylí severoameričtí dinosauři.

Velký impakt do severní části Atlantického oceánu roku 10 900 +/- 100 let před naším letopočtem vyvolal megatsuny, které se mimo jiné převalily celou Amazonskou a Orinockou nížinou a zpusťily je. Nastala tma a později velká zima. Trend rychlého oteplování při nástupu poslední doby meziledové (poledové) byl na 1 300 let zvrácen nástupem nové doby ledové, viz spor o mladší Dryas v subkapitole 1.2.2.2. V důsledku impaktu měli vyhnout mamuti a mnohé další druhy velkých tehdejších savců. V Severní Americe během následujících 100 let vyhnulo 32-35 rodů velkých savců ze 41 původně existujících. Stejně druhy v Euroasii vymřely o několik set let později. Některé jejich zakrslé formy přežívaly ještě několik tisíc let po této katastrofě. V Mezopotámii, dnešním Iráku, megatsuny zničily první zemědělství a lidstvo tak vrhly zpět.

Kráter z dopadu tohoto impaktu nebyl dosud nalezen. Kvetou tak četné spekulace včetně možnosti rozpadu tělesa ještě před jeho dopadem do Atlantiku s tím, že tam dopadla jen jeho část. Krátery v oceánech se hledají mnohem hůř než krátery na souši. V roce 2018 bylo prozkoumáno jen asi 18 % dna světových oceánů.

Zhruba 1 300 let po tomto impaktu se obnovil trend oteplování klimatu. Poslední doba ledová definitivně skončila.

Jiný kosmický impakt o průměru 1,75 km vytvořil podmořský kráter Burckle o průměru 29 km v Indickém oceánu východně od jižní špičky ostrova Madagaskar asi před 4800 lety +/- 200 let (2800 let př. n. l.). Jím vyvolané megatsuny způsobily obří potopu světa. Realisticky ji popsal Epos o Gilgamešovi a mnohé další mýty, značně zkráceně Bible a některé jiné mýty. Megatsuny, v místě dopadu vysoké několik set metrů, musely mít při úderu na pobřeží kontinentů obepínající Indický oceán ještě výšku nejméně 100 m. Mimo jiné se převalily přes celou Mezopotámii. Málokdo nejen z lidí to přežil. Naopak málo postižena byla tímto impaktem blížká Afrika, kde břeh rychle stoupá, takže se megatsuny daleko do vnitrozemí nedostala.

Jiránek v ⁴⁶⁾ rozebírá mimo jiné i četné pověsti o potopě světa a z jejich popisu odvozuje výše uvedené dva velké kosmické impakty do moře.

Má za prokázané, že za posledních 15 000 let byl vývoj života na Zemi vážně narušen dvěma většími kosmickými impakty a větším počtem menších kosmických impaktů. Lze z toho usuzovat, že větší kosmické impakty nebyly zdaleka tak vzácné, jak se dříve soudilo. Zřejmě relativně často vážně narušovaly stabilitu klimatu a života na Zemi, zvláště na pevninách. Vysoká schopnost globálních životodárných ekosystémů odolávat a ekosystémů běžných se stěhovat je v úhlu této skutečnosti reálná.

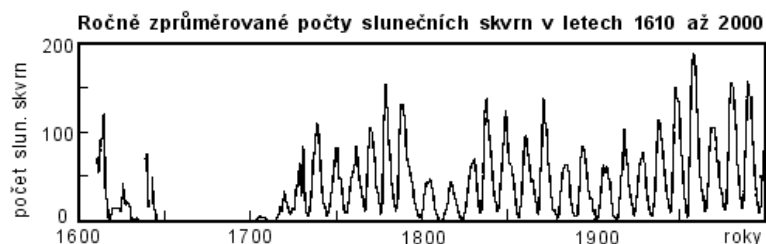
1.2.2.2. Vliv kosmických cyklů

Přírodních kosmických cyklů je více. V souvislosti s kolísáním klimatu se mluví obvykle o čtyřech cyklech. Tři dlouhodobé cykly sluneční aktivity a jeden cyklus

mírně se měnící vzdálenosti Země od Slunce. Nejznámější je 11,1 letý (obvykle 9-13 let) cyklus sluneční aktivity. Stručně řečeno, čím je Slunce aktivnější, tím na povrch Země dopadá víc slunečního světla a tepla a na Zemi je tepleji, a obráceně. Dále jde o asi 80 letý cyklus změn mohutnosti menších 11 letých cyklů (některý základní cyklus sluneční aktivity má podstatně větší maximum sluneční aktivity než předchozí a následné cykly sluneční aktivity) a o 22 letý cyklus změn polarity (přepólování) magnetického pole Slunce a slunečních skvrn –tzv. Halesův cyklus. Protože Země neobíhá kolem Slunce v kruhu, ale v mírné elipse, jsou období, kdy je ke Slunci blíž (perigeum) a kdy je od Slunce dál (apogeum). Obnáší to maximální rozpětí v dodávkách sluneční energie na Zemi 7 %, což není zanedbatelné.

V kolísání dodávání tepla na povrch Země se výše uvedené a možná i další cykly nejčastěji navzájem ruší, ale také se mohou zeslabovat nebo zesilovat. Pokud se jejich zeslabování časově protne, mluvíme o Maunderově minimu, které může, ale nemusí spustit novou dobu ledovou. Pokud se jejich zesilování časově protne, mluvíme o Maunderově maximu, které může, ale nemusí ukončit dobu ledovou, resp. spustit dobu meziledovou. Ne vše o nich víme. Směrem do minulosti mezery ve znalostech se nepřekvapivě zvyšují. Graf č. 2 ukazuje vývoj počtu slunečních skvrn od počátku měření, tj. od roku 1611:

Graf č. 2: vývoj slunečních skvrn po dobu měření (od Galilea)

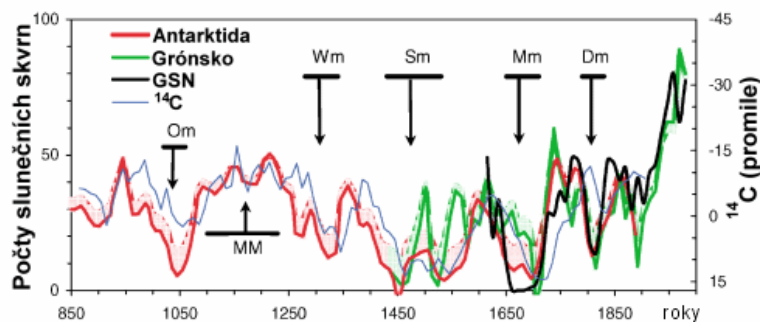

Zdroj ⁴⁷⁾ Hofman,J. – Nové maximum sluneční aktivity? [Jiří Hofman: Nové maximum sluneční aktivity? \(aldebaran.cz\)](http://aldebaran.cz)

17. století charakterizuje minimum slunečních skvrn i jejich úplná absence. Po roce 1715 se sluneční aktivita při značném, nejen cyklickém kolísání, zvyšuje.

Graf č. 3 ukazuje vývoj počtu slunečních skvrn a přírodních cyklů:

Graf č. 3: Počty slunečních skvrn a přírodní cykly.

Zdroj ⁴⁷⁾ Hofman,J. – Nové maximum sluneční aktivity? [Jiří Hofman: Nové maximum sluneční aktivity? \(aldebaran.cz\)](http://aldebaran.cz)

„Rekonstrukce počtů slunečních skvrn z koncentrací ¹⁰Be z ledovců v Antarktidě (červená) a Grónsku (zelená). Odpovídající profily jsou omezeny vlastními výsledky rekonstrukce (horní obálka k vystínované oblasti) a upravenými rekonstruovanými hodnotami (podrobnosti v [1,2]). Tlustá černá čára ukazuje skutečně naměřené GSN od roku 1610 a tenká modrá čára pře-škálovanou koncentraci ¹⁴C v letokruzích stromů, opravených o kolísání geomagnetického pole. Svislé šipky znázorňují polohy velkých minim a maxim: Daltonova minima (Dm), Maunderova minima (Mm), Spörerova minima (Sm), Wolfova minima (Wm), Oortova minima (Om) a Středověkého maxima (MM). Časový posun ¹⁴C je způsoben jeho dlouhým časem útlumu. (Graf převzat z [1].)“

Z grafu č. 3 lze odvodit, že klima na Zemi může citelně kolísat a reálně také kolísá v důsledku různých kosmických cyklů, počínaje cykly sluneční aktivity.

Na bázi gravitace těles sluneční soustavy s přesahem do Mléčné dráhy, zejména vliv gravitace Jupiteru a Saturnu na Slunce, vidí kosmické cykly Pavel Kalenda a kol., viz ⁴⁸⁾, s. 6., s dopadem na srážky, velké povodně a sucha. 28-35 let má být slapová perioda rázů Jupitera a Saturna. 62,5-65 let má být perioda excentricity dráhy Jupitera s odkazem na Scafetta. 88 let Gleisbergova perioda solární aktivity s odkazem na Peristykh a Damona 2003. 120 let má být perioda neuspořádaného oběhu Slunce okolo bary centra Sluneční soustavy (odkazuje na Charvátová 1990). 179 let má být perioda, ve které se největší planety Sluneční soustavy dostávají do podobných postavení vůči sobě (odkazuje na José 1965). 208 let má být DeVriesova perioda solární aktivity (odkazuje na Raspopov et al. 2008). Také tyto gravitační cykly se mohou sčítat nebo vzájemně tlumit. Mám za to, že při dopadech zejména na srážky, velké povodně a sucha nelze jejich vliv na větší klimatické změny přeceňovat.

Mohou existovat ještě delší astronomické cykly trvající řádově desítky tisíc let způsobující kolísání klimatu, které dosud nebyly určeny. Tzv. Milankovičovy cykly (desítky až stovky tisíc let), způsobující změnu radiace v desítkách W/m^2 . Podrobněji viz ⁴⁹⁾. Někteří je spojují se nástupem dob ledových a meziledových. Problém je, že zejména meziledové doby jsou mnohem kratší než Milankovičovy cykly, takže to bude asi mnohem složitější.

Klimaskeptici tvrdí, že současné oteplování klimatu je důsledkem přírodních cyklů kolísání klimatu. Aktuálně jim nahrává velmi vysoká sluneční aktivita, daná vrcholem zesíleného cyklu sluneční aktivity. Nevysvětlují ale skutečnost, že oteplování povrchu Země v rámci kosmických cyklů spojené s nárůstem koncentrací CO_2 se v posledních 50 letech jaksi „urvalo“ a probíhá na místo po sinusoidě po exponenciálně a koncentrace CO_2 se rychle zvyšuje až na 415 ppm v roce 2020.

Podle klimaskeptiků se klima stále ještě otepluje po předchozím teplotním minimu. Poukazují též na abnormality minulých výkyvů klimatu, např. „*V mladším Dryasu došlo k rychlému návratu k podmínkám z poslední doby ledové v ostrém rozporu k doposud probíhajícímu oteplování. Je podivuhodné, že k této dramatické změně došlo dramaticky v řádu let až jedné dekády a data z Grónska ukazují, že teplota v období mladšího Dryasu byla přibližně o 15°C nižší než dnes. Ve Velké Británii fosilní důkazy naznačují, že průměrná roční teplota klesla na pouhých -5°C a periglaciální podmínky převládaly v nížinách, zatímco v horách se opět rozšířily horské ledovce.*“ ⁵⁰⁾

Jiránek ale tuto epizodu dává do souvislosti s větším impaktem, s dopadem většího kosmického tělesa do severní části Atlantického oceánu k roku 10 900 před našim letopočtem +/- 100 let a s následným řaděním mohutných vln tsunami a ochlazením v důsledku zakrytí Slunce množstvím mračen, viz ⁴⁶⁾, způsobující následné 1 300 let dlouhé ochlazení klimatu (mladší Dryas).

Existuje odborný názor, že nástup doby meziledové může zbrzdit a krátkodobě vyvolat i zpětný vývoj klimatu náhlé uvolnění velkého množství sladké vody z tajících ledovců do moře, když se náhle ledovce sesunou do moře nebo když se uvolní obrovské jezero sladké ledovcové vody do moře, což mohlo začít i epizodu

„mladší Dryas“. Problém si jistě vyžaduje podrobnou diskusi. Možných vysvětlení může být více.

Podle klimaskeptiků teplota během čtvrtohor dramaticky poklesla ve srovnání s předchozím obdobím třetihor kypícím životem, začaly se střídát relativně dlouhé doby ledové a relativně krátké doby meziledové. Zásadní rozšíření ledovců znamená nutně další ochlazení klimatu. Pokud by nastala další doba ledová, lidstvo by to velmi poškodilo a civilizace by skomírala. Posledních 10 tisíc let je ale globální teplota až nepřírozeně stabilní. Zásahu na tom má nejspíš vznik zemědělství, které pozměnilo biologické cykly a mírně zvýšilo hladinu CO₂, ale také vedlo k rozsáhlému odlesňování a odvodňování, zejména nížin. Tato změna je zřejmě dostatečná, aby oddálila nástup doby ledové o nějakých 50 tisíc let. Následné zvýšení CO₂ v důsledku spalování fosilních paliv to jistě na delší období. To hlavní se už tedy stalo. Teplota ještě nějakou dobu zřejmě poroste, ale planeta a její biodiverzita na tom vydělá. Podle klimaskeptiků je rozumné mnohem větší díl peněz věnovat na přizpůsobení se změnám klimatu a jen malou část na zpomalování produkce emisí GHG, nedávat zbytečně peníze klimatickým rentiérům. Rychlejší ekonomický rozvoj dříve umožní zvrát v produkci emisí GHG a možná i rozumnou regulaci jejich koncentrace ve vzduchu. Mnohem méně nákladně se dá realizovat řada opatření ke zmírnění našich dalších nepříznivých vlivů na prostředí a přírodu.

Výše uvedené doporučení považují za problematické vzhledem ke zrychlujícímu se tání ledovců a stoupání hladiny moře. Zásadní otázkou je, zda do roku 2100 stoupne moře maximálně o 1 metr (nejpravděpodobnější varianta vývoje podle starších předpovědí IPCC, byť jednotlivé scénáře se dost liší v závislosti na dosaženém růstu koncentrací CO₂ v ovzduší), nebo v případě roztání ledovců v Grónsku a v západní Antarktidě stoupne moře o 5-7 metrů. Stoupnutí hladiny o 1 metr ohrožuje údajně asi jednu miliardu lidí, žijících na pobřeží. Zejména velká města na pobřeží je možné při takto zvýšené hladině moře ochránit hrázemi, byť by to bylo nákladné. Část území pobřežních měst se může „stěhovat“ do výše položených přilehlých míst. Stoupnutí hladiny moře o 5-7 metrů znamená, že ochrana pobřeží stavbou hrází je až na výjimky buď technicky nemožná, nebo natolik nákladná, že by nemělo smysl ji realizovat. Stoupaní hladiny moří přitom znamená pro zatápěné regiony zjevnou ekologickou katastrofu spojenou se zánikem obyvatelnosti. Před ní se ani velká pobřežní, zejména nížinná města, nepodaří ochránit, vyplavena může být značná část lidstva s nutností přesídlení do výše položených regionů. Řada ostrovů přitom zmizí zcela pod vodou, kontinenty se citelně zmenší.

Naopak musím souhlasit s odmítáním dávání peněz rentiérům, viz známý, převážně fotovoltaický tunel v ČR 2009-10 či obchod s povolenkami na emise CO₂, viz subkap. 6.3.6.

Zmatení jsou prý i sami klimatologové. V 70. letech někteří hlásali riziko ochlazování až po nástup nové doby ledové a nyní hlásají rychlé oteplování klimatu. Toto tvrzení se ukázalo jako chybné a klimatologové kompromitující. Obava z ochlazování klimatu až po nástup nové doby ledové pramenila tehdy z vysokých antropogenních emisí tuhých znečišťujících látek a oxidu siřičitého SO₂ v západních a socialistických státech, jejichž působení v ovzduší snižuje pronikání slunečních paprsků na povrch Země a tak její povrch ochlazuje. Neudržitelnost vysokých emisí

tuhých a SO₂ si v zájmu přežití lidí vynutila jejich zásadní snížení. Tím se ale jejich chladicí efekt podstatně snížil a někde i zaniknul a oteplování se dále zrychlilo. Stejně působí vysoké emise sopečného prachu, oxidů síry, oxidů dusíku ad., spojené s velkými sopečnými výbuchy. Mohou způsobit ochlazení klimatu o několik měsíců až o několik let.

Úvahy některých odborníků čelit rostoucímu oteplování klimatu rozprašováním oxidů síry či jiných ochlazujících látek ve stratosféře jsou nepromyšlené, navrhují zjevný hazard, o jejich ekonomické nerealnosti nemluvě.

Jsou i dílčí přírodní cykly ovlivňující klima, jako střídání přírodních jevů El Niño a La Niña v délce 2-5 roku, viz El Niño a La Niña. El Niño otepluje tropický Pacifik, zhruba mezi Peru a Austrálií, s nejasným vlivem na celoplanetární klima. Zřejmě spolu s oteplováním klimatu přispěl k dosud nejteplejšímu naměřenému roku 2016 na Zemi. La Niña ochlazuje. Poslední La Niña trvala od září 2020 do jara 2023. Přispěla k citelnému ochlazení povrchových teplot vody ve středním a východním rovníkovém Tichém oceánu spolu se změnami tropické atmosférické cirkulace, zejména větrů, tlaku vzduchu a srážek. Otázkou je, zda a jak moc návrat El Niño ovlivnil rekordní teploty, zaznamenané v létě a na podzim 2023. Protože jde o cykly krátkodobé a územně omezené, nemají zásadní vliv na globální klimatické změny, snad s výjimkou možných krajních situací.

1.2.2.3. Geologické faktory

Nejvýznamnější geologické faktory, ovlivňující klima, jsou velké výbuchy sopek. Protože jejich dopad na klima bývá obvykle jen do několika let, může být sporné, zda jde už o podstatnou změnu klimatu. Velké výbuchy sopek většinou zpusťují okolí příslušné sopky. Hlavní nejsou žhavé lávové proudy, stékající od kráterů sopek do níže položených míst. Problém je, že sopky při svém výbuchu často vyvrhnou do značných výšek ohromné množství jemných prachových částic (objemy vyvržených hornin se počítají někdy i na stovky kilometrů krychlových), které na několik let více či méně zastíní Slunce a způsobí snížení dopadů slunečních paprsků na povrch Země a tím i citelné ochlazení. Důsledkem jsou velké a často i černé a kyselé deště, několikaletá neúroda, hlad, drastická redukce počtu obyvatel hladem a doprovodnými společenskými otrěsy, o pokrytí okolí výbuchu sopky i několika metrovou vrstvou sopečného prachu nemluvě. Nachází-li se sopka na pobřeží nebo blízko pobřeží, způsobí svým výbuchem často i pustošivé vlny tsunami. Počet mrtvých lidí pak může jít do desítek tisíců i statisíců, o hmotných škodách nemluvě.

Třetí největší prokázaný sopečný výbuch sopky Toba na ostrově Sumatra v Indonésii před 74-70 tisíci lety (VE8) způsobil tak velké narušení klimatu (kromě přímého ničení širšího okolí sopky šlo zejména o zaclonění Slunce množstvím vyvrženého popela, obrovské kyselé deště, způsobené vyvržením obrovského množství oxidu siřičitého, víceleté ochlazení klimatu s následnou velkou mnohaletou neúrodou a hladem), že přežilo jen asi 10-11 tisíc lidí, převážně v regionu dnešní Etiopie. Přeživší dali jednotný genetický základ lidské populaci a také vysokou vitalitu.

O účincích velkých výbuchů sopek si můžeme udělat obrázek na základě relativně nedávných výbuchů sopky Tambora na Sumatře 10. 4. 1815 (VE7), sopky Krakatau v Indonésii 27. 8. 1883 (VE7) ad. Výbuch sopky Quilotoa v Kalifornii v roce 1280 vyvolal velké asi čtyřleté ochlazení mimo jiné i v Čechách a následný velký úbytek obyvatel. Velký výbuch islandské sopky Katla v roce 1625 decimoval v Evropě nejen české obyvatelstvo. Dlouhodobé soptění islandské zlomové pukliny Laki a islandské sopky Grímsvötn v letech 1783-84 uvolnilo do ovzduší velké množství drobných prachových částic a kyselých aerosolů, které způsobilo v Evropě dlouhodobě velké deště a neúrodu, jež v roce 1789 přizivila Velkou francouzskou buržoazní revoluci.

Méně významný je dobře zachycený výbuch sopky Pinatubo na Filipínách v červnu 1991. Způsobil ochlazení počasí na severní polokouli Země na dva roky vyvržením množství jemného prachu do vysokých výšek, který pak zastiňoval Slunce a snižoval dopad slunečního záření na povrch Země a tím i teploty zemského povrchu. Výbuch provázející výrony CO₂ nebyly zdaleka tak významné. Kdyby sopka nebyla v tropech, bylo by ochlazení klimatu na severní polokouli zřejmě podstatně větší a delší.

Silný výbuch sopky spojený s vyvržením množství popela do vysokých vrstev ovzduší vede krátkodobě (může být i několik let) k citelnému ochlazení a následně k neúrodě. Z toho plyne hlavně nutnost mít dostatečné zásoby potravin, aby v případě opakované velké víceleté neúrody nebyl hlad a následně hladové bouře. Státní zásoby asi 400 000 t obilí v ČR či potravin na 1,5 dne jsou zoufale nízké, o riskantním uskladnění části z nich v objektech soukromých subjektů nemluvě. Mohou dopadnout jako dva muniční sklady vybuchlé ve Vrběticích 16. října a 4. prosince 2014 v rámci zamezení stop po nelegálním vývozu zbraní či pokus Německa uzmut naši motorovou naftu, uskladněnou u krachující firmy v německém Kraillingu. Kradení roušek a jiných ochranných pomůcek Německem (značka krademe “všem”) na začátku pandemie nového druhu koronaviru SARS-CoV-2 na jaře 2020 bylo výmluvné.

V případě velké neúrody a nemožnosti efektivního dovozu potravin je nutné zabránit spekulaci s potravinami na trhu, i kdyby měl být dočasně zaveden přidělový systém.

Velké výbuchy sopek často vyvolávají velké deště a následně velké povodně. Druhá nejvyšší známá povodeň na Visle ve Varšavě mezi 15. květnem a 13. červnem 2010 následovala krátce po výbuchu islandské sopky Eyjafjallajökull, která vyvrhnula množství jemného prachu do stratosféry, který v Evropě ochromil leteckou dopravu a v Malopolsku vyvolal velmi intenzivní deště, které způsobily historicky druhou nejvyšší známou povodeň na Visle ve Varšavě.

Znepokojivá mohou být i obří tělesa žhavého magmatu, vystupující k povrchu Země. Obří kaverna (těleso žhavého magmatu), jež se aktivuje pod Yellostonským národním parkem v USA, může explodovat relativně neškodně (bude zničen jen region Yellostonu), nebo také katastroficky a zničit velkou část USA a vážně na řadu let narušit klima na celé severní polokouli.

Žhavé magma může způsobit i velké tání ledovců. Ledovce v západní Antarktidě a v severním Grónsku netají ani tak v důsledku globálního oteplování klimatu, ale protože tam k povrchu stoupají velká tělesa žhavého magmatu, viz ⁵¹⁾.

Také pohyb kontinentů na žhavé símě ovlivňuje klima. Největší klimatickou katastrofu v důsledku pohybu kontinentů je posun životem bující Antarktidy s tropickým pralesem k jižnímu pólu. Nejprve zanikl tropický prales, před 46 miliony let se v Antarktidě objevil sníh a led, před 34 miliony let došlo k úplnému zalednění kontinentu a zániku života v Antarktidě s malými zbytky na pobřeží.

Protože se Antarktida nachází kolem jižního pólu, dochází tam ke krouživému pohybu studených větrů po rovnoběžkách, které brání pronikání teplých větrů ze severu od moře. Zejména hlavní Východní antarktický ledovec je tak následně mimořádně stabilní, s výjimkou jeho pomalého sesouvání vlastní vahou do moře.

Spojení Střední a Jižní Ameriky v důsledku pohybu kontinentů před asi 2 miliónu let nemělo větší vliv na klima. Umožnilo ale vyšším savcům proniknout do Jižní Ameriky a vyhubit velkou část tamních vačnatců. Podobně oddělení se Severní Ameriky od Evropy „odřízlo“ některé migrující populace a donutilo je se vyvíjet odlišně.

Posunování kontinentů proti sobě může způsobit i horotvorné procesy, viz neukončené vrásnění Himaláje v důsledku nasunování indické kontinentální desky na desku euroasijskou. Provází je četné otřesy, zvláště tektonická, ale také sopečná zemětřesení. Naštěstí probíhají velmi pomalu, takže rozvoji života nekladou zvláštní překážky.

Horotvorné procesy mají určité dopady na klima. Horské klima bývá chladnější a vlhčí než klima nížinné, zaledněné velehory bývají zásobárnou vody pro podhorské oblasti, hory a zejména velká vysoká pohoří významně ovlivňují proudění vzduchu s citelným dopadem na klima. Například v Indii se tropické klima dostává na severní polokouli nejseverněji, protože Himaláje chrání Indii před chladnějšími severními větry.

Mnohem pomalejší jsou erozní procesy, které jednou vytvořená pohoří postupně zarovnáávají až do paroviny. Může je svým kořistěním urychlit člověk.

Napětí v zemské kůře vede v některých regionech k častým tektonickým zemětřesením. Silná zemětřesení ohrožují takřka vše živé v zasaženém regionu. Není snadné se naučit v takových regionech žít. Jejich dopad na klima je ale malý.

Sem tam dojde ke kombinovanému výskytu jevů, ovlivňujících klima. Například pád kosmického tělesa nebo výstup žhavého magmatu může uvolnit obří ložisko zemního plynu do ovzduší. Zemní plyn je asi z 95 % tvořen metanem. Ve starších třetihorách bylo zjištěno období, kdy průměrné teploty povrchu Země náhle stouply asi o 6 °C a setrvaly tak asi 200 000 let. Možný obrovský výron metanu je jen jedním z možných vysvětlení tohoto extrémně teplého, ne dost prozkoumaného období.

1.2.2.4. Změna proudění mořských proudů nebo větru

Klima zvláště v pobřežních oblastech citelně ovlivňují mořské proudy. Ty teplé klima oteplují, klasicky Golský proud západní a severní Evropu. Ty studené klima ochlazují, klasicky Labradorský proud východní pobřeží Kanady a USA. Kdyby se změnilo nebo zastavilo, významně by to v příslušných regionech ovlivnilo klima.

Ještě před zhruba šesti tisíci lety měla největší poušť světa Sahara bujnou, převážně lesní vegetaci a překypovala životem. Pak došlo ke změně proudění větru, na srážky bohaté pasáty přestaly nad území dnešní Sahary proudit a toto veliké, dosud lesnaté území začalo vysychat. Snad (diskuse na toto téma není ukončena) polovinu Sahary vytvořila tato změna v proudění větru, druhou polovinu pak vytvořil člověk svým neodpovědným kořistením: nadměrným kácením lesů, nadměrnou orbou půdy, nadměrnou pastvou dobytka ad. v zoufalé snaze se nějak uživit. Pod sebou si tak ale zjevně podřezával větev. Kartaginský vojevůdce Hannibal přitáhl do severní Itálie s větším počtem afrických slonů. Tehdy se v severní Africe ještě uživil. Dnes už se tam neuživí ani náhodou. Vážné problémy uživit se má i tamní obyvatelstvo

XXX

Kapitolka 1.2.2. ukazuje značnou zranitelnost stability klimatu faktory mimo vliv antropogenních emisí GHG – kosmickými impakty, kosmickými cykly, geologickými faktory, zejména velkými výbuchy sopek, a změnou proudů v oceánech či změnou proudění větru. Příroda a její globální životodárné ekosystémy v minulosti přežily obří klimatické katastrofy, nezávislé na antropogenních emisích GHG, byť za cenu značných ztrát druhů a ekosystémů. Život na Zemi tak prokázal mimořádně vysokou odolnost. Bylo by ale hrubou chybou se na tyto přírodní faktory spoléhat. Tak jako mnohé jiné rostlinné a živočišné druhy může při nich vymřít i tvor homo sapiens sapiens (člověk rozumný rozumný, zatím převážně hodně hodně nerozumný). Někteří z takových klimatických katastrof nemusí přežít lidská společnost, zvláště pak její zhýčkaná západní část.

1.2.3. Základní koncept klimatických změn IPCC

V diskusích o změnách klimatu dominuje Mezivládní panel pro změnu klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change = IPCC), pracující od roku 1988 na objednávku Organizace spojených národů (OSN) na základě dat, shromážděných zejména národními meteorologickými ústavy a jinými organizacemi zkoumající počasí a klima. Popisuje současné fyzické změny klimatu asi následovně:

* Skleníkový efekt (green house effect) je přírodní jev, který objevil a popsal na základě starších teoretických předpovědí Svante Arrhenius roku 1896, viz ⁵²). Byť v dalším vývoji byl mnohokrát upřesňován na základě nových poznatků klimatologie a vliv GHG na vývoj klimatu byl snížen, v zásadě je daný zákony fyziky. Skleníkový efekt říká, že v ovzduší Země existují tzv. skleníkové plyny (green house gases =

GHG), tj. vodní pára (H₂O), oxid uhličitý (CO₂), metan (CH₄), oxid dusný (N₂O), ozón (O₃), freóny, halony a některé další. Klima na Zemi ovlivňují nezávisle na místě emise.

Nezávislost působení jednotlivých druhů GHG na oteplování klimatu na místě emise musíme brát geograficky horizontálně (působí stejně v Evropě jako v Americe či v Austrálii), nikoliv vertikálně. Metan je lehčí než vzduch, otepluje spíše vyšší vrstvy ovzduší a rozpouští zejména horské ledovce. CO₂ je těžší než vzduch, otepluje zejména vzduch u země a rozpouští zejména ledovce, které se doplazily do moře či do jezera.

Když na povrch Země dopadají sluneční paprsky, asi 70 % jich pohlcuje povrch Země a asi 30 % se jich odráží zpět do vesmíru, viz ⁵³). Ze Slunce dopadá na zemský povrch krátkovlnné záření, které prochází atmosférou velmi dobře. Na toto záření mají GHG jen malý vliv. Stejně tak od povrchu odražené sluneční záření prochází atmosférou zpět do vesmíru snadno. Krátkovlnné záření pohlcené povrchem Země se mění na teplo, který se tím zahřívá a vyzařuje energii ve formě dlouhovlnného záření. Toto záření velmi účinně GHG pohlcují, čímž se samy zahřívají a následně energii vyzařují všemi směry, tedy i k povrchu Země. V konkrétních podmínkách Země je její povrch skleníkovým efektem oteplován aktuálně asi o 33°Celsia, viz ⁵³). Kdyby nebyl skleníkový efekt na Zemi, průměrná teplota povrchu planety Země by činila asi minus 15-16°C, její povrch by se vši pravděpodobností zamrzl a život na ní by zaniknul, popř. živořil v blízkém okolí těch moří, která by byla aktuálně oteplena aktivními sopkami či výrony horkých vod či plynů z nitra Země).

Skleníkový efekt je pro existenci života na Zemi i lidské společnosti absolutně nutný. Potřebujeme ale skleníkový efekt pouze určité velikosti (zajišťující průměrnou teplotu povrchu Země maximálně v rozpětí 10-20°C a relativně stálé velikosti. Rychle rostoucí teploty povrchu Země posledních desetiletí ale podle IPCC ukazují, že skleníkový efekt na Zemi sílí a že se na tom podle všeho stále významněji podílí stoupající koncentrace GHG, způsobené neodpovědnou činností lidí, zejména rozsáhlou těžbou a spalováním fosilních paliv, dále změnami využívání krajiny (úbytkem lesů, růstem pouští, zastavěných ploch ad.), skládkami odpadů aj.

* Velmi silný skleníkový efekt má planeta Venuše. Velikostí se Venuše příliš neliší od Země, je blíže ke Slunci a tudíž přijímá více slunečního světla a tepla, ale jen tím nevysvětlíme průměrné teploty povrchu Venuše kolem 480°C, které vylučují život, ani řádově vyšší tlak vzduchu na povrchu Venuše. Rozhodující je, že její velmi husté ovzduší z drtivé většiny tvoří skleníkový plyn oxid uhličitý CO₂. Naopak menší a od Slunce vzdálenější Mars v důsledku slabšího gravitačního pole postupně pozbyl velkou část svého ovzduší a svá moře, resp. velkou část své vody. Má jen velmi slabý skleníkový efekt. Marsovské dny jsou i na rovníku velmi chladné, marsovské noci zmrzlé. O prudkém kolísání teplot ve dne a v noci na našem Měsíci, který nemá ovzduší a tím ani skleníkový efekt, se snad není třeba zmiňovat.

* Skleníkových plynů je řada. Nejvýznamnější je vodní pára, která nemá významnější antropogenní emise (její úniky z vroucí vody v rámci různých lidských činností jsou při její krátké životnosti v ovzduší v průměru 9 dní z hlediska dopadu na teploty na povrchu Země a tím i na klima zanedbatelné) a jejíž koncentrace

v ovzduší na činnosti lidí prakticky nezávisí. Druhý základní GHG je oxid uhličitý CO₂. Třetí základní GHG je metan CH₄. Čtvrtý základní GHG je oxid dusný N₂O. Nikoliv oxidy dusíku = oxid dusnatý NO a oxid dusičitý NO₂, jak se občas můžeme dočíst či doslechnout. Pátým je ozón O₃, který také nemá primární emise. Vzniká sekundárními reakcemi (nárazy kosmických paprsků do molekul kyslíku O₂ v ovzduší je štěpí na atomy kyslíku a ty se následně spojují s molekulami kyslíku O₂ na O₃) za účasti slunečního záření. Dále jsou to výlučně člověkem vytvořené freony, které ničí ochranný ozónový štít Země ve stratosféře, leč jsou i silnými GHG, viz ⁵³⁾ ⁵⁴⁾. Halony, kterými se často nahrazují freony, jsou asi o řád ještě silnější GHG než freony. Existuje i řada dalších GHG, které se ale na Zemi až na výjimky vyskytují ve velmi malém množství, takže i velmi silný skleníkový efekt některých z nich nehraje v úhrnu planety větší roli.

* Pro potřeby analýzy skleníkového efektu přepočítáváme oteplovací účinek (radiační potenciál) jednotlivých GHG na oteplování klimatu na tzv. CO_{2ekv.}, tj. oteplovací účinek 1 tuny oxidu uhličitého CO₂ = CO_{2ekv.}, tj. radiační potenciál CO₂. Aktuálně CO₂ = 1, CH₄ = 25, N₂O = 298 CO_{2ekv.}, viz ^{53, 54, 55)}. Před lety se uváděly mírně odlišné hodnoty, CH₄ bylo 21, N₂O bylo 310. Určité upřesňování zde nelze ani do budoucna vyloučit. Vodní pára a oblaka tvoří 66-85 % GHG v ovzduší Země, ale její oteplovací efekt ve srovnání s CO₂ se neuvádí, podobně oteplovací efekt ozonu.

Nejsilnější skleníkový plyn je fluorid sírový SF₆, pro který platí „1 SF₆ = 26 087 CO_{2ekv.}“. Jeho životnost v ovzduší je asi 3 200 let. Objevuje se v aféře fotovoltaických panelů v ČR v letech 2009-10, kdy jeho vysoké emise, provádějící tehdy výrobu těchto panelů v Číně, významně přispěly k tristní skutečnosti, že kromě obřího, převážně fotovoltaického finančního tunelu v úhrnné výši asi 600 mld. Kč v ČR byl přínos oněch fotovoltaických elektráren pro stabilitu klimatu celkově záporný. Zatímco z řady výrob byl SF₆ již vytlačen, zůstává při výrobě větrných turbín. Někteří jejich výrobě přičítají asi dvojnásobné koncentrace SF₆ nad Německem, viz ⁵⁶⁾.

Roční bilance skleníkových plynů v ovzduší je zřejmá: množství GHG v ovzduší Země k 31. 12. roku X + přírodní a antropogenní emise GHG v roce X+1 minus GHG odbourané nebo izolované přírodou i člověkem v roce X+1 = množství GHG v ovzduší Země k 31. 12. roku X+1. Zvyšující se koncentrace GHG znamená, že emise GHG převyšují jejich odbourávání a izolaci, snižující se koncentrace GHG znamená převahu jejich odbourávání a izolace před jejich emisí. Kolísání množství GHG v ovzduší může být přirozené nebo antropogenní, tj. lidmi způsobené. S růstem těžby, zpracování a spalování fosilních paliv a dalších lidských aktivit množství GHG se zvyšuje, a to vysokým tempem. Následky jsou a zejména budou podle všeho významně negativní.

Podle IPCC před rokem 2021 v úhrnu příspěvek jednotlivých GHG ke skleníkovému efektu na Zemi činí vodní pára = 36-72 %, CO₂ = 9-26 %, CH₄ = 4-9 %, ozón = 3-7 %. Vliv N₂O, freonů a halonů na skleníkový efekt na Zemi je v úhrnu dle IPCC velmi nízký, viz ^{50) 55)}.

Problém je, že součet horních hranic uváděného rozpětí přesahuje 100 %, zatímco součet dolních hranic uváděného rozpětí se ani zdaleka neblíží 100 %.

Rozpětí vlivu jednotlivých GHG na velikost skleníkového efektu je vysoké a s ním i nejistoty. Horní hranice uváděných rozpětí odpovídá působení izolovaného GHG v ovzduší, dolní hranice jeho přibližnému podílu, pokud působí ve směsi GHG vlivem překrývání s absorpčními pásy ostatních GHG, přičemž jednotlivé GHG pohlcují sluneční záření různé vlnové délky. Povrch Země pohlcuje asi 70 % slunečního záření, zbytek odráží v infračervené podobě. Zčásti se odráží od GHG a vrací na Zemi, často i opakovaně, viz ^{53), 54)}.

Není problém měřit koncentraci vodních par a vlhkost ovzduší na určitém místě Země. Problém je určit průměrné množství vodních par a vlhkosti v ovzduší Země při její vysoké variabilitě v místě a v čase a při průměrné životnosti vodní páry v ovzduší 9 dnů.

Léta experti IPCC uváděli dlouhodobě neměnní se průměrné koncentrace vodních par v ovzduší, takže do modelů skleníkového efektu je zakomponovávali jako neměnní se konstantu, a za rozhodující považovali zásadní redukci emisí CO₂. Změnu přinesla až 1. část 6. zprávy IPCC, zveřejněná v srpnu 2021. Podle Winklera se průměrná koncentrace vodních par v ovzduší Země v letech 1990-2020 zvýšila o 10 %, viz ⁴⁵⁾, podle Radima Talasze, hlavního českého zástupce v IPCC, jinak pracovníka ČHMÚ, je zjištěný nárůst koncentrace vodních par v ovzduší za posledních 30 let v průměru 7 %, viz jeho reakce na ⁵⁷⁾. V citovaném článku se pokouším rozproudit diskusi na téma bílá a sporná místa v teorii příčin klimatických změn na Zemi. Zjištěný růst průměrné koncentrace vodních par v ovzduší Země znamená určité zúžení možnosti snižovat oteplování klimatu snižováním emisí GHG, protože beztak vysoký podíl vodních par na skleníkovém efektu se tak dál zvyšuje.

Při nemožnosti výrazněji ovlivnit vodní páru a ozón a po zásadní redukci emisí freonů zůstávají člověkem ovlivnitelné antropogenní emise CO₂ a metanu s podílem 13 – 35 % na emisích GHG (podstatně blíže 13 než 35 %) + halony a některé další GHG o celkovém malém významu. Tento spíše nízký podíl lidmi ovlivňovaných GHG klade velmi vysoké nároky na formulování strategie boje za stabilitu klimatu, zejména strategie snižování antropogenních emisí GHG, viz ^{53), 54)}.

Podle lit. ⁵⁴⁾, s. 21, rozhodujícím rezervoárem uhlíku je hluboký oceán, který obsahuje asi 37 000 Gt (miliard tun) uhlíku. Na zemském povrchu, převážně v živých organismech, je kolem 2 300 Gt uhlíku. Další 750 Gt uhlíku je v atmosféře a 900 Gt ve svrchních vrstvách oceánu. Antropogenní emise CO₂ se mohou zdát malé, ale zásadně narušují rovnováhu přírodních cyklů. Například v roce 2008 antropogenní emise CO₂ činily asi 8 mld. t, z toho 4,5 mld. t. pohltila půda a oceány a o 3,5 mld. t se zvýšil obsah CO₂ v ovzduší, viz ⁵³⁾, s. 22.

* Problém změny velikosti skleníkového efektu, jeho aktuálně rychlé zesilování, jež se projevuje mimořádně rychlým oteplováním povrchu Země, je velký. Klimatologové z IPCC ale považují za velmi nepravděpodobné, že by se vývoj mohl ubírat směrem k nehostinné Venuši s velmi silným skleníkovým efektem, viz ⁵³⁾.

Oteplování klimatu provází zvyšování průměrných teplot ovzduší i moří, tání ledovců, stoupání hladiny moří, zatápění nízkopoložených území mořem, nárůst

extrémů počasí (typicky vedra, sucha, srážky), způsobující velké povodně, velká sucha, někteří jim přičítají i ničivé vichřice (zvýšené teploty dávají ovzduší vyšší sílu, ale u zvýšeného výskytu vichřic a tornád meteorologové a klimatologové dosud tápou), nejednou se střídajících v rychlém sledu (po velké povodni velké sucho apod.) atd. Protože se nejvíce otepluje Arktida, nejde o vichřice na bázi proudění teplých a studených proudů vzdušných mas ve směru „sever – jih“. Rozhodují proudění mezi velkými tlakovými výšemi a nížemi postupuje obvykle ve směru „oceán – pevnina“.

Vedra citelně decimují zdraví, zejména nemocných a starých osob. Vyvolávají i četná předčasná úmrtí, nejčastěji ve spojení se zanedbáním ochrany před vedry příslušnými osobami. Za nezměněných srážek vedra prohlubují sucho s řadou negativ.

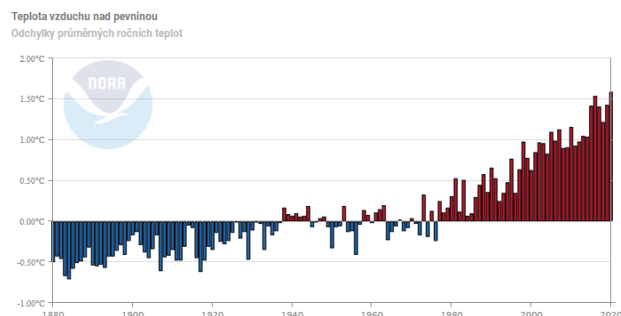
V důsledku výraznějších klimatických změn obecně a silících klimatických změn obzvláště vymírají četné nedostatečně přizpůsobivé druhy rostlin a živočichů a zanikají četné dosavadní ekosystémy, byť mohou vymírat a také vymírají i z dalších příčin. Další se stěhují, nejčastěji ve směru sever jih nebo do vyšších (při ochlazování klimatu do nižších) nadmořských výšek, pokud to umožňují geografické podmínky. Při severojižním průběhu pohoří v Americe není problém stěhování se druhů na sever nebo na jih při pozvolném, nikoliv náhlém (šokovém) oteplení nebo ochlazování klimatu. Při západovýchodním průběhu pohoří v Euroasii to problém je, s výjimkou Východočínské nížiny. Pokud se kdekoliv šíří pevninské ledovce, tamní ekosystémy pod nimi komplexně zanikají. Pokud ledovce ustupují, část vracejících se druhů není s to v Euroasii příslušná pohoří překonat. Vznikají ekosystémy nové, více či méně pozmeněné. Podobně ekosystémy ničí zatápění nízko položených regionů stoupajícím mořem, resp. obnažování mořského dna klesajícím mořem.

Sekundárním efektem rostoucích veder a such je množství často velmi ničivých požárů. Bohužel se na nich v rozhodující míře podílí lidská neodpovědnost (špatné hospodaření, hrubá neopatrnost a nejednou i přímé žhářství) nezávisle na klimatických změnách, byť rostoucí sucha a vedra v řadě regionů usnadňují šíření požárů a stěžují jejich hašení. Podrobněji, viz ⁵⁸⁾.

Do katastrof způsobených antropogenními GHG ale nelze zahrnovat katastrofy vyvolané pády větších kosmických těles, tzv. impakty, sopečné výbuchy, pohyby kontinentů, tektonická a sopečná zemětřesení, vrásnění a následná eroze pohoří atd. S výjimkou eroze půdy a někdy i pohoří tyto katastrofy člověk dosud neovlivňuje.

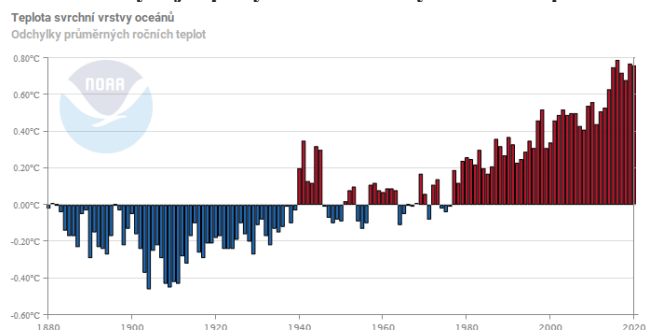
Za posledních 140 let se na povrchu Země prudce zvyšovaly průměrné teploty vzduchu, a to jak na souši, tak v povrchových vrstvách moře, viz grafy č. 4 a 5:

Graf č. 4. - Vývoj teplot vzduchu nad pevninou za posledních 140 let

Zdroj: ⁵⁹⁾ [Jaké důkazy potvrzují, že změnu klimatu způsobuje člověk? | Onlineschool.cz](https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020), resp. primární zdroj: <https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020>

Graf č. 5 - Vývoj teploty svrchní vrstvy oceánů za posledních 140 let

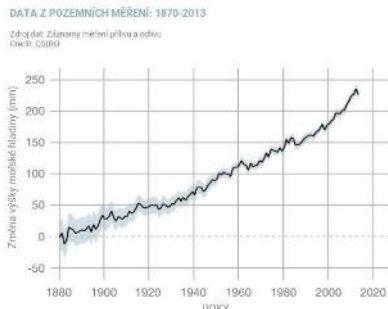

Zdroj ⁵⁹⁾: [Jaké důkazy potvrzují, že změnu klimatu způsobuje člověk? | Onlineschool.cz](https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020), resp. primární zdroj: <https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020>

Časové řady na grafech č. 4 a 5 nejsou metodologicky a metodicky homogenní. Jednak se zvyšoval počet měřících stanic, jednak se zdokanalovaly metody měření teploty vzduchu i vody. V 60. letech se významným pomocníkem sledování počasí staly umělé družice Země. I když obě uvedené časové řady nejsou minimálně do roku 1960 metodologicky a metodicky homogenní s pozdějšími měřeními, obě ukazují prudký růst průměrných teplot povrchu Země, který plus minus odpovídá realitě. Otázkou je, čím je tento prudký vzrůst teplot způsoben. Je zřejmé, že přinejmenším ve velkých městech a průmyslových aglomeracích se významně uplatňuje též faktor „tepelného ostrova“, často s nižšími srážkami a s vyšším suchem.

Jedním z důsledků zvyšujících se průměrných teplot povrchu Země je rostoucí tání ledovců a zvyšování hladiny moře, resp. oceánů, viz graf č. 6:

Graf č. 6 - Vývoj hladiny mořské hladiny podle pozemních měření 1880-2020

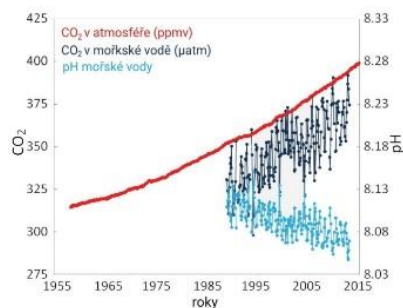
Zdroj: ⁵⁹⁾ [Jaké důkazy potvrzují, že změnu klimatu způsobuje člověk? | Onlineschool.cz](https://www.onlineschool.cz), resp. primární zdroj: <https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020>

Ke zvyšování mořské hladiny dochází ze dvou důvodů. Jednak má teplejší voda větší objem než voda chladnější (zatím asi 2/3 zvyšování hladiny moří), jednak zásoby vody posiluje rostoucí tání ledovců (zatím asi 1/3 zvyšování hladiny moří). Jiná otázka je, zda je to hodně nebo málo. Obrazně řečeno, není to mnoho, ale vysvětlujte to občanům, žijících v územích zatápných stoupajícím mořem, zvláště pak těch s plochým pobřežím, kde dost dobře nelze ustoupit do výše položených území. Shoda je, že se zvyšování hladiny moře zrychluje. Kolem roku 1900 činilo asi 1 mm za rok, dnes činí 3-3,3 mm za rok. Na Světové klimatické konferenci COP 28 bylo zástupci IPCC uvedeno, že tempo růstu hladiny moří překročilo rychlost 4 mm za rok. Za nástupu doby poledové ale činilo 25 mm za rok, tj. bylo asi 6 krát rychlejší. Při tempu zvyšování hladiny moře o 4 mm za rok by do roku 2100 došlo ke zvýšení hladiny moře o více než 3 metry, byť modely IPCC ještě nedávno uváděly 0,2 -1,5 m. Tedy, zvýšení hladiny moře o 0,2 mm už dávno nastalo.

* Ožehavou otázkou je, jak se vyvíjely koncentrace GHG v ovzduší v minulosti. Současná, značně přesná a celosvětově reprezentativní měření jsou krátká, od roku 1990. Starší údaje jsou méně přesné a méně reprezentativní. Přesnost údajů klesá (nepřekvapivě) směrem do minulosti. Podle IPCC jsou ve spojení s datováním stáří jednotlivých vrstev ledu relativně přesně získávány koncentrace CO₂ hlubokými vrty do ledovců v Grónsku a v Antarktidě, v Antarktidě až do minulosti 800 000 let staré. V ledových bublinkách se vyskytuje tehdejší vzduch včetně CO₂.

Měření koncentrace CO₂ v ovzduší i v moři ukazuje na růst jeho koncentrací a na růst kyselosti moří v důsledku rostoucí koncentrace slabé kyseliny uhličitě H₂CO₃ v mořské vodě, viz graf č. 7:

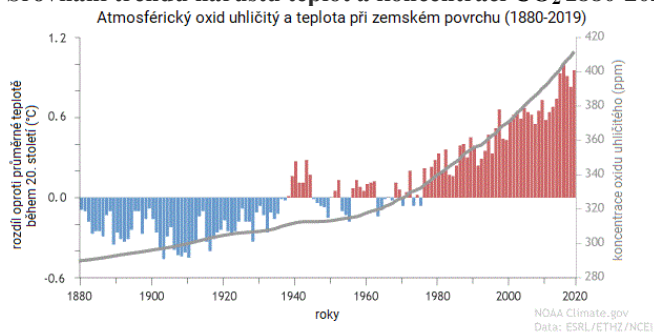
Graf č. 7 – Vývoj koncentrace CO₂ ve vzduchu, v mořské vodě a pH mořské vody 1955-2015

Zdroj: lit. ⁵⁹⁾. [Jaké důkazy potvrzují, že změnu klimatu způsobuje člověk? | Onlineschool.cz](https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020), primární zdroj: <https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020>

Z výše uvedeného je zřejmé, že s růstem koncentrace CO₂ roste průměrná teplota povrchu Země a obráceně, s poklesem koncentrace CO₂ průměrná teplota povrchu Země klesá. Za poslední desetiletí to ilustruje graf č. 8:

Graf č. 8 - Srovnání trendu nárůstu teplot a koncentrací CO₂ 1880-2020

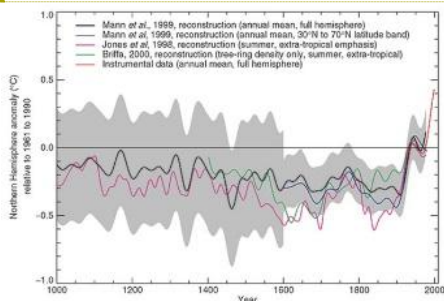
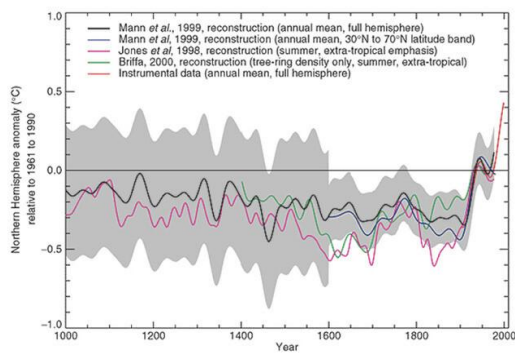

Zdroj: lit. ⁵⁹⁾. [Jaké důkazy potvrzují, že změnu klimatu způsobuje člověk? | Onlineschool.cz](https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020), resp. primární zdroj: <https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/ytd/12/1880-2020>

Výše uvedený graf č. 8 lze možné vysvětlit třemi způsoby: buď rostoucí teploty povrchu Země zvyšují koncentrace CO₂, nebo zvyšující se koncentrace CO₂ zvyšují průměrné teploty povrchu Země, nebo tato závislost není těsná. Experti z IPCC zastávají od počátku odborný názor, že pravdivá je druhá možnost, tj. že rostoucí koncentrace CO₂ zvyšují průměrné teploty ovzduší i vody na Zemi.

Na základě výše uvedeného vznikl graf klimatologa Michaela Manna, publikovaný poprvé v roce 1998, zvaný hokejka. V roce 2001 ho převzala 3. zpráva panelu IPPC, viz graf č. 9:

Graf č. 9 – Mannova klimatická hokejka

Naformátováno: Barva písma: Vlastní
barva(43;134;145))

Zdroj: lit. ⁶⁰⁾ [The Hockey Stick: The Most Controversial Chart in Science, Explained - The Atlantic](#), resp. Třetí hodnotící zpráva IPCC/Wikipedie

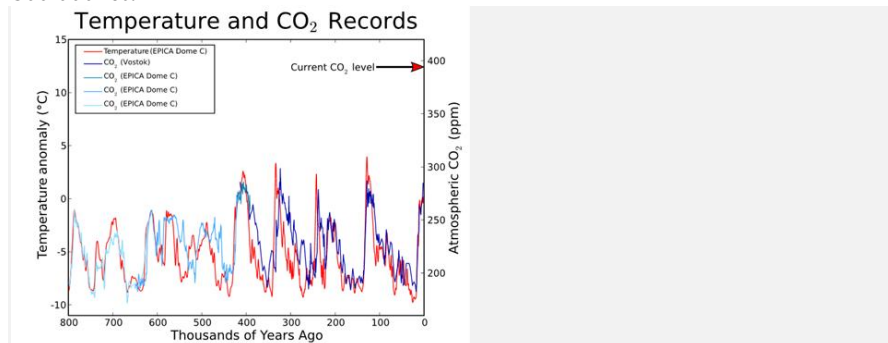
Tento graf se stal předmětem střetů mezi stoupenci IPCC a klimaskeptiky. Jisté je, že s tímto grafem stojí a padá celá teorie klimatických změn IPCC.

Z výše uvedeného se odvozuje, že prudký růst antropogenních emisí GHG a následně koncentrací GHG v ovzduší, v zásadě CO_2 , zvyšuje průměrné teploty povrchu Země, byť méně, než uvažoval S. Arrhénius. Růst emisí CO_2 generuje stále větší spalování fosilních paliv, dále snižování rozsahu lesů, nešetrná exploatace půdy apod. Růst emisí metanu zvyšují zejména rozsáhlé úniky zemního plynu při těžbě ropy a zemního plynu včetně těžby z břidlic, dále úniky při těžbě uhlí, velkochovy dobytka, skládky různých biologických odpadů a růst jeho uvolňování z věčně zmrzlé půdy a polárních moří v důsledku oteplování klimatu. Rostoucí antropogenní emise GHG způsobují růst koncentrací CO_2 a CH_4 v ovzduší a následně i růst teploty ovzduší. Klima se otepluje. Podobně působí freony a halony. Rozdíl je ve skutečnosti, že freony do stratosféry stoupají asi 20 let, pak tam asi 50 let poškozují ochranný ozonový štít a přispívají k oteplování klimatu a poté zanikají. Protože se na emisích GHG, zejména CO_2 a metanu, významně a dnes už v rozhodující míře podílí lidská činnost, jde především o antropogenní oteplování klimatu, na rozdíl od minulých oteplení klimatu vlivem v zásadě přírodních faktorů.

Vznikl tak základní graf vývoje teplot na Zemi a koncentrace CO_2 , kdy zvyšování koncentrací CO_2 v ovzduší následuje zvyšování průměrných teplot povrchu Země a obráceně, včetně vzniku dob ledových a dob meziledových. Další metody určování minulých koncentrací CO_2 v ovzduší Země jsou méně přesné.

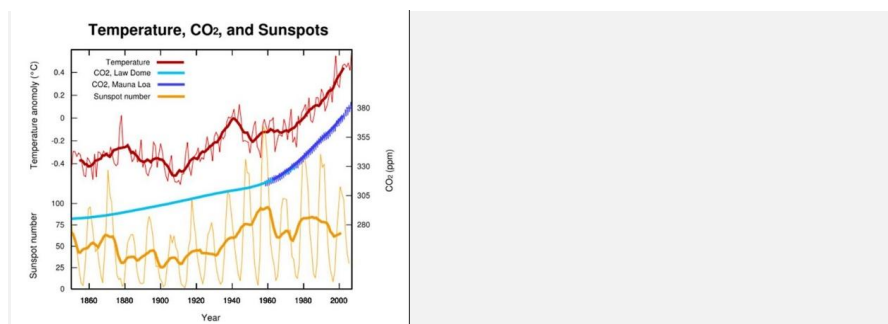
Za posledních 50 let se někdejší sinusoida koncentrací CO₂ v ovzduší změnila na exponenciálu, viz graf č. 10 a 11:

Graf 10: Vývoj koncentrací CO₂ a průměrných teplot povrchu Země za posledních 800 000 let:

Zdroj ⁶¹⁾ : <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Co2-temperature-records.svg>

Graf 11: Vývoj koncentrací CO₂ a průměrných teplot povrchu země v letech 1850–2010.

Zdroj ⁶²⁾ : <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/10/Sunspot-co2.jpg>

Na konferenci [Stav ochrany světového klimatu aneb Jaké jsou výsledky světové konference COP 27](#), kterou zorganizovalo Informační centrum OSN v Praze, Komise pro životní prostředí Akademie věd ČR, Klimatická koalice a Společnost pro udržitelný život dne 9. ledna 2023 v Praze, Radim Talasz zdůraznil, že základní závěry teorie oteplování klimatu, které konstatovala již 1. zpráva panelu IPCC z roku 1990, potvrdily všechny další Zprávy včetně té 6. poslední ze srpna 2021. Základním rozdílem mezi jednotlivými zprávami je zvyšující se jistota, že koncept klimatických změn je reálný, že klimatické změny způsobené masivními antropogenními emisemi GHG sílí a stále více ohrožují lidstvo. Základní klimatickou „hokejku“, viz graf č. 9, nezpochybňuje ani skeptický ekolog Lomborg, viz ⁶³⁾. Jeho kritika míří především na přijímání neefektivních postupů ke snižování emisí GHG.

Emise GHG jsou jednak přírodního původu, jednak antropogenního původu. Ty přírodního původu jsou plus minus v rovnováze, co příroda „vyemituje“, to současně váže. Tu plus minus rovnováhu je třeba brát v geologickém čase, resp. zvýšené emise CO₂ v důsledku velkého sopečného výbuchu či metanu v důsledku náhlého uvolnění velkého ložiska zemního plynu při velké geologické katastrofě se nesrovnají za rok, o důsledcích většího impaktu nemluvě. Nemusí stačit ani 10 let a u velkých přírodních katastrof ani tisíc let.

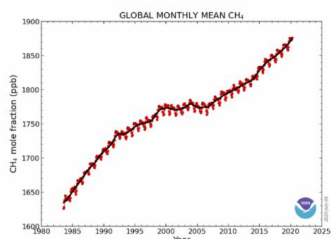
Významné je, že prudký růst antropogenních emisí GHG, v první řadě CO₂ a metanu, zesilují jejich pozitivní zpětné vazby. Jde zejména o:

- 1) Zvyšování množství vodních par v ovzduší, jež lze přičíst samotnému oteplování klimatu. Čím je na Zemi tepleji, tím víc se vody v podobě vodních par vypařuje do ovzduší, tím víc vodních par se pak nachází v ovzduší, byť také tím víc jich brzy kondenzuje a padá na zem, nejčastěji v kapalném skupenství vody.
- 2) Zvyšování množství metanu v ovzduší. Metan uniká ve velkém nejen při těžbě fosilních paliv, zejména ropy a zemního plynu, dále při těžbě uhlí, z velkochovů dobytka a skládek odpadů, ale také se ve velkém uvolňuje z věčně zmrzlé půdy na Sibiři a v Kanadě a z mělkých arktických moří v důsledku oteplování.
- 3) Zhoršování albeda, tj. ubývání bílých ploch pokrytých sněhem a ledem ve prospěch ploch tmavých, dobře pohlcujících většinu slunečních paprsků.
- 4) Pokračující úbytek lesů a nárůst pouští a polopouští v tropech a v subtropích, což zvyšuje zejména emise CO₂. Stejněho druhu je destrukce lesů požáry, vichřicemi, kůrovcem, zástavbou. Určitý optimismus ve vyspělých státech kolem roku 2010, že se lesnatost u nich nesnižuje, ale mírně zvyšuje, vzal za své během série ničivých lesních požárů posledních let, v ČR zejména v důsledku obří kůrovcové kalamity 2015-20.

Pořadí pozitivních zpětných vazeb u GHG nemusí odrážet jejich význam. Na míru jejich významu se názory odborníků dosud do jisté míry rozcházejí.

O prvních dvou faktorech experti IPCC v diskusích s laiky vesměs mlčí. O druhých dvou ne, ale jejich vliv mají jen za dílčí. Za zásadní problém musím považovat, že veškeré zesilování skleníkového efektu dosud přičítali antropogenním emisím CO₂ s tím, že příspěvek vodních par, metanu a dalších GHG ke skleníkovému efektu se dlouhodobě nemění. Přitom koncentrace metanu v ovzduší rostou ještě rychleji než koncentrace CO₂, viz graf č. 12.

Graf č. 12 – vývoj průměrných koncentrací metanu v ovzduší Země

Globální průměr ročních koncentrací metanu od 80. let, zdroj: gml.noaa.gov

Graf č. 12 jednoznačně ukazuje, že koncentrace metanu v ovzduší Země rostou mnohem rychleji než koncentrace CO₂. Protože je metan asi 25x silnější skleníkový plyn než oxid uhličitý, příspěvek metanu ke globálnímu oteplování se ve srovnání s CO₂ velmi rychle zvyšuje. Vyhlášení svaté války CO₂ při přehlížení metanu a válka proti uhlí při podpoře plynofikace za jinak nezměněných okolností urychluje klimatické změny – globální oteplování.

O předpokladu stability příspěvku vodní par k velikosti skleníkovému efektu byly léta pochyby. Objasnění vlivu vodních par zásadně ztěžuje jejich značně diferencovaná a rychle se měnící přítomnost v ovzduší, takže je obtížné je na celoplanetární úrovni dlouhodobě spolehlivě měřit. Pokrok v jejich měření přinesly moderní meteorologické družice. 1. část 6. Zprávy IPCC ze srpna 2021 shledává, že na základě dlouhodobého měření pomocí družic není průměrné množství vodních par v ovzduší konstantní, ale že se zvyšuje, a to asi o 7 % za léta 1990-2020, viz R. Talasz v diskusi k⁵⁷⁾. Jaký to má dopad na základní teorii klimatických změn, ale neuvádí, což je škoda. Chápu ale, že to určit není vůbec jednoduché.

* Emise GHG příroda do jisté míry zachycuje a odstraňuje. Jde zejména o koloběh vody včetně koloběhu vodní páry v ovzduší. Koloběh CO₂ realizuje zejména fotosyntetická činnost rostlin, v malém množství i odbourávání metanu a ukládání CO₂ v geologických vrstvách (časem vznikají ložiska uhlí ad.). Větší část antropogenních emisí CO₂ se dosud rozpouští v mořské vodě za cenu negativního okyselení moří, která se mění na roztok slabé kyseliny uhličitě H₂CO₄, viz graf č. 7). To je velmi negativní jev, který ohrožuje mořské ekosystémy, nejvíc zřejmě značně zranitelné jikry. Jezera ve Švédsku, kde kyselý déšť z Velké Británie (emise SO₂, NO_x ad.) v 70. letech zahubily vše živé, nevyžadují komentář. Ani zde ale mnohé dosud nevíme, což zvyšuje míru nejistoty.

Vyšší koncentrace CO₂ povzbuzuje fotosyntézu rostlin. Ale jen za podmínky, že ji jiné faktory, například nedostatek vláhy, přílišné vedro, choroby a škůdci, nelimitují. Příroda “skladuje” velké množství metanu ve svých hlubinách (ložiska zemního plynu a doprovod ložisek ropy, mnohem méně jako doprovod ložisek uhlí), ve věčně zmrzlé půdě a na dně moří vysokých zeměpisných šířek. Oteplování klimatu spouští přímou pozitivní zpětnou vazbu - jejich uvolňování z věčně zmrzlé půdy a ze dna arktických moří ve velkém a tím další zesilování skleníkového efektu. Některé druhy emisí GHG příroda neprodukuje, například freony a halony.

* Antropogenní emise GHG lze snižovat zejména snižováním spalování fosilních paliv, snižováním jejich těžby (podmínkou je ale jejich náhrada vhodným mixem tří

skupin opatření - úspor paliv a energie, výrobou elektrické a tepelné energie využíváním šetrných druhů OZE (hlavně solární energie) a v jaderných elektrárnách a teplárnách), dále ochranou a rozšiřováním lesů, zachycováním a spalováním emisí metanu (za vzniku vody a CO₂, který má 25x slabší radiační účinek než CH₄), snižováním chovu dobytka, regulací dalších výrob produkujících významné emise GHG. Základním předpokladem takového úsilí je stabilizace počtu obyvatel na Zemi a omezování konzumerismu bohatých vrstev obyvatel. Samotné mechanické snižování těžby a spalování fosilních paliv, aniž by byla zajištěna jejich náhrada, ale nutně způsobuje energetickou krizi, jak nám od podzimu 2021 svou zlou energetickou a klimatickou politikou předvádí vedení EU a jemu se podřídívší většina členských států EU, ČR s vládou Petra Fialy v ČR včele.

* V roce 2015 se na emisích GHG na Zemi v mld. t CO_{2ekv.} nejvíce podílely Čína (13), USA (6,4), EU (4,5), Indie (3,3), Rusko (2,2), Japonsko (1,4), Brazílie (1,2), viz ⁶⁴. Ostatní státy emitují méně než 1 mld. t CO_{2ekv.} ČR emitovala 123 mil. t. CO_{2ekv.} Kromě ročních emisí GHG musíme znát také emise historické (od roku 1750 je má zdaleka nejvyšší USA a státy EU15) a přenesené (Čína jako dílna světa má i výrazně vyšší emise CO_{2ekv.}, viz asi 50 % podíl Číny na světové výrobě oceli ad., velcí exportéři fosilních paliv s nimi vyvážejí i nemalé nepřímé emise metanu, provázející zejména těžbu ropy a zemního plynu) ad. V roce 2017 činily světové antropogenní emise GHG asi 37 mld. t. CO_{2ekv.}

Pro hodnocení závadnosti jednotlivých států z hlediska stability klimatu nejsou důležité ani tak absolutní, jako měrné emise GHG, tj. emise GHG přepočtené na obyvatele a rok. Zde jsou dlouhodobě nejhorší USA a Kanada, do nejhorší dvacítky patří i ČR.

V bilanci emisí GHG chybí emise GHG, které produkují armády, snad 5 % vykazovaných celkových emisí GHG, viz ⁶⁵, z toho asi polovina připadá na největší armádu světa - USA. Vojenský sektor je dosud vyloučen ze sledování a žádné dohody o snižování emisí GHG se ho netýkají, ačkoliv se jeho podíl na emisích GHG USA odhaduje až na 25 %.

„V letech 2013-21 utratily nejbohatší země (příloha II) za armádu 9,45 bilionu USD, což představuje 56,3 % celkových globálních vojenských výdajů (16,8 bilionu USD), zatímco na dodatečné financování opatření v oblasti klimatu se odhaduje 243,9 miliardy USD. Vojenské výdaje se od r. 2013 zvýšily o 21,3 %.

Zpráva platformy Tipping Point North South z r. 2020 odhaduje, že uhlíková stopa světových armád a souvisejícího zbrojního průmyslu činila v r. 2017 přibližně 5 % celkových globálních emisí GHG. Pro srovnání, civilní letectví se na celosvětových emisích GHG podílí 2 %.

Kdyby byly světové ozbrojené síly ve spotřebě pohonných hmot hodnoceny společně jako jedna země, byly by největším spotřebitelem ropy na světě, těsně před Belgií a JAR.

Podle dalších odhadů organizací CEOBS a Scientists for Global Responsibility (SGR) činí roční uhlíková stopa armády 205 milionů t v případě USA a 11 milionů t CO_{2ekv.} v případě Velké Británie, přičemž na Francii připadá přibližně třetina z odhadovaných 24,8 milionu tun v EU.

Antropogenní emise GHG v ČR v roce 2020 činily 125,6 mil. t CO_{2ekv.} Emise CO₂ činily 104,6 mil. t (83,3 %), z toho vlastní emise CO₂ činily 91,9 mil. t CO₂ a změny ve využívání krajiny přispěly k zesílení CO₂ v ČR 12,7 mil. t (10,1 %), viz ⁵⁵⁾. Růst emisí GHG v ČR, jejich zvyšování z titulu změn ve využívání krajiny, se u nás od roku 1990 objevuje v roce 2018 poprvé. Jde zejména o negativní dopad bezprecedentní kůrovcové kalamity ve smrkových lesích ČR. Emise metanu včetně LULUCF (změny ve využívání krajiny) činily plus 11,5 mil. t CO_{2ekv.} (9,2 %), emise N₂O včetně LULUCF činily 5,4 mil. t CO_{2ekv.} (4,3 %), emise freonů 4,1 mil. t CO_{2ekv.} (3,3 %), mezinárodní letecká doprava 0,4 mil. t (0,03%), resp. reálněji v roce 2019 1,3 mil. t CO_{2ekv.} (0,1 %).

* Ze sektorového hlediska energetika ČR v roce 2019 přispěla 93,6 mil. t CO_{2ekv.} (68,4 %), z toho na spalování paliv ve stacionárních zdrojích připadalo 71,3 mil. t (52,1 %), na dopravu 19,1 mil. t (13,9 %), na fugitivní emise 13,6 mil. t (9,9 %), dále na průmyslové procesy a použití produktů 15,5 mil. t (11,13 %), na zemědělství včetně lesnictví a vodního hospodářství 8,2 mil. t (6 %), na odpady 5,3 mil. t (3,9 %) t CO_{2ekv.}, viz ⁵⁵⁾. V jiných státech jsou tato procenta jiná.

Tato oficiální čísla Statistické ročenky životního prostředí ČR jsou v ostrém rozporu s kampaní za vybíjení skotu v ČR s tím, že údajně produkuje 25 % emisí GHG. Kde takové údaje někteří ekologové – vedoucí tuto kampaň – berou, netuším. I v roce 1990 zemědělství přispívalo k emisím GHG v ČR jen 8 %. Podobně argumentuje i Evropská komise v rámci programu Zelená dohoda pro Evropu. Ignoruje i ten zásadní fakt, že bez hnojení statkovými hnojivy se orná půda (snad kromě té nejúrodnější - ukrajinské černozemě) postupně degraduje a přestane rodit.

Podle mého rozboru oficiální tzv. Kyotská metodika měření emisí GHG má několik zjevných vad. Nejzávažnější je skutečnost, že emise metanu při těžbě fosilních paliv zahrnuje do jiné skupiny a u tzv. těžby plynu z břidlic v USA je nezachycuje vůbec, čímž se citelně zkrlesuje příspěvek spalování jednotlivých druhů fosilních paliv ke změně klimatu a také reálný příspěvek jednotlivých států – vývozců a dovozců fosilních paliv. V přepočtu na energetický obsah těženého fosilního paliva je nutné emise GHG u uhlí zvýšit asi o 0,5 % metanu, u ropy a zemního plynu o 3-6 % metanu, bez zahrnutí emisí GHG v důsledku četných válek, vedených často právě o ropu. Dále je nutné připočítat emise vzniklé při přepravě paliv od místa těžby ke spotřebitelům. Rozptyl měrných emisí metanu mezi jednotlivými ložisky stejného fosilního paliva může být citelný. Závisí na geologických podmínkách a použitých technologiích těžby včetně technologické kázně. Podrobněji příloha č. 1.

Problém je, že se přínos lesa počítá v hektarech lesa, protože v mnoha zejména rozvojových státech přesnější hodnoty nejsou známy. Přesnější je přínos lesa počítat podle vývoje zásob dřeva na pni. Pokud je les trvale likvidován, je nutné připočítat ještě asi 1/3 zásoby dřeva na pni na podzemní část lesních dřevin, dále ocenit uhlík v lesní půdě, který se následně uvolňuje jako CO₂ do ovzduší.

Spor na světové konferenci o klimatických změnách v Glasgowě 2021, zda lesy Ruské federace pohlcují ročně 60 nebo 180 mil. t CO₂, nevyžaduje komentář. Pokud se čísla takto dramaticky rozcházejí, nelze kvalifikovaně rozhodovat.

Konečně je nutné zohlednit, že emise CO₂ vznikající při výrobě cementu a vápna rozkladem vápence se po jejich spotřebě během 4-5 let opět vážou s tím, jak se cement a vápno mění zpět na vápenec a váže příslušné množství CO₂.

* Podstatné je, že ČR s emisemi CO_{2ekv.} ve výši asi 12,8 t na obyvatele a rok 2019 patří mezi 20 států dlouhodobě s nejvyššími měřými emisemi CO_{2ekv.} na obyvatele a rok. Ač ČR své klimatické závazky v zásadě plní, mezinárodní nepřijemnosti v této souvislosti jí hrozí. Argument snižování náročnosti ekonomiky, náročnosti tvorby hrubého domácího produktu (HDP) na emise CO_{2ekv.} může znamenat i jejich absolutní zvyšování, pokud HDP roste ještě víc.

Ve výzkumu skleníkového efektu se sice dosáhlo citelného pokroku propojením modelu změn teploty vzduchu a vody v mořích v roce 1990, ale i nadále jej někteří zpochybňují. Stále o klimatu mnohé nevíme. Varující je výzkum ozónové díry, jehož důkazy středně velká firma Du Pont, hlavní výrobce freonů ve vyspělých kapitalistických státech, „úspěšně“ vyvracela 15 let, takže její účinky na Zemi jsou zejména ve vysokých zeměpisných šířkách vskutku katastrofální. I když byly freóny až na výjimky zakázány, ozónová díra se zaceluje a bude zacelovat jen pomalu.

Dominuje shoda vědců z IPCC, že zvýšení průměrné teploty povrchu Země o 2 °C proti předindustriálnímu období je nejpravděpodobnější hodnota, po jejímž překročení již nebude možná antropogenní regulace klimatických změn a celý planetární klimatický systém se citelně vychýlí z běžného rovnovážného stavu. Za bezpečnou hranici oteplování považují 1,5 °C. Její překročení hrozí a při stávajících společenských poměrech ve světě je neodvratitelné. Agresivní politika Západu činí snahu o obnovení stability klimatu druhořadou. Nejlépe nám to dokládá současná zástupná válka „Rusko versus Západ“ na Ukrajině o zachování, resp. zrušení nadvlády Západu nad světem. Podstatné dále je, že zvýšení průměrné teploty povrchu Země o 1,1 °C již nastalo.

1.2.4. Argumenty proti koncepci klimatických změn IPCC

1.2.4.1. Ignoranti klimatických změn

Spor o skleníkový efekt v ČR začal již v roce 1990 krátce po převratu. Ministr financí a tehdy nejvlivnější politik Václav Klaus razil heslo, že „na životní prostředí si musíme nejprve vydělat“ a že „skleníkový efekt je šarlatánská hypotéza“ (skleníkový efekt jako fyzikální jev, ne jeho zesilování v důsledku neodpovědné činnosti člověka či přírodních faktorů a následný rozvrat klimatu na Zemi). Ostře mu oponovali nevládní a často i vládní ekologové s tím, že jde o vážné a stále rostoucí ohrožení lidstva, nejen ČR. Paradoxní je, že radikální ekologové přitom velmi často stejně zuřivě bojují proti prakticky bezemisním jaderným elektrárnám, které můžou rozvrat klimatu na Zemi přinejmenším přibrzdit.

Pokud je ideologií V. Klause teze, že vše vyřeší „neviditelná ruka trhu“, je vše netržní včetně sociální, kulturní, ochrany životního prostředí a stability klimatu nežádoucí a ignoruje se. Různě se to zdůvodňuje, i tezí o šarlatánské hypotéze.

Účastnil jsem se v roce 1994 s několika nevládními ekology odborné diskuse s mladými ekonomy z Liberálního institutu na téma „*Skleníkový efekt je šarlatánská hypotéza*“. O problematice klimatu přítomní mladí liberální ekonomové neměli ani ponětí, jen argumentovali prokázáním teze o šarlatánské hypotéze ze strany stovek předních světových odborníků, z nichž žádného pro jistotu nejmenovali. Sám V. Klaus u této teze setrval asi čtvrt století. Pak připustil změny klimatu, ale vysvětloval je jeho přirozeným kolísáním, tak jako mnozí klimaskeptici. Velmi negativně diskusi o klimatu ovlivňoval i jako prezident ČR v letech 2003–13, i jako autor řady knih, klasicky ⁴⁰⁾.

Mizernou úroveň diskusí o klimatu ukazuje i článek ⁶⁶⁾. Vojtěch Pecka oprávněně kritizuje klimatické omyly Petra Pokorného (klimaskeptika či klimaignoranta), zvláště pak neschopnost správně číst grafy a manipulace s časovými řadami, které někdy ukončuje před 50 i 70 lety, kdy se sinusoida začíná měnit v exponenciálu, či tezi, „*že v nové době ledové vlastně už jsme*“. To je nepřijatelný postup, hrubá chyba či podvod. Těch nesrovnalostí tam má mít mnohem víc. V. Pecka vydává NO_x (oxidy dusíku = NO a NO₂) za skleníkový plyn, kterým je ale oxid dusný N₂O. Kolaps smrkových lesů přičítá suchu a teplotnímu stresu, nikoliv katastrofální transformaci lesního hospodářství ČR v letech 1990-95, které umožnilo katastrofální přemnožení kůrovce za přispění sucha a vedra, u požárů ignoruje rozhodující roli člověka při jejich vzniku, byť vedra a sucha jistě ztěžují jejich hašení, ad.

1.2.4.2. Klimaskeptici

Není přesné nazývat odpůrce klimatických změn v pojetí IPCC klimaskeptiky. Tento pojem se ale už vžil a tak u něj zůstanu. Klimaskeptici koncepci IPCC kritizují ve více směrech.

K nepřekvapivým argumentům klimaskeptiků patří tvrzení, že měření jednotlivých parametrů klimatu je nedokonalé.

Neznám experta na klima, kteří by měl měření emisí a koncentrací GHG, podobně teploty a vlhkosti vzduchu, síly větru, množství srážek, výšky hladiny moří apod. na Zemi za dokonalé. A to přesto, že jsou měření již delší dobu standardizovaná, takže v zásadě dávají metodicky homogenní řady. Např. pro území ČR máme homogenní reprezentativní časovou řadu měření teploty a vlhkosti vzduchu, síly větru, množství srážek, průtoků řek ad. od roku 1960. Zdokonalují se i metody rekonstrukce minulého vývoje klimatu. Klimatologové také netvrdí, že následky rostoucích antropogenních emisí GHG jsou na 100 % prokázány. Nemluvím zde o časté novinářské zkratce, ale o jednotlivých zprávách IPCC. Skutečnost, že stále větší část klimatologů IPCC se shoduje na antropogenních emisí GHG jako hlavním strůjci sílícího oteplování klimatu na Zemi (dnes podle IPCC přes 97 % s jistotou nad 90 %) je docela výmluvná. Dosud v řadě směrů nejasná úloha mraků při ovlivňování klimatu (s růstem koncentrací CO₂ v ovzduší oblačnost klesá, ale tím se problém nevyčerpává), letadel (zanechávají za svými lety exhalační šmouhy, které mají určité dopady na počasí a klima, ale trvají tu určité nejasnosti, a některé další snižují přesnost předpovědí. Určitě by věci prospělo, kdyby experti IPCC o nedostacích používaných metodik a způsobů měření veřejnost vhodně více informovali.

Kritika standardizovaného měření upozorňuje na problematické rozmístění měřicí stanic (většina měřících stanic je rozmístěna ve velkých městech a průmyslových aglomeracích s citelným a většinou i rostoucím tepelným ostrovem, na velkých letištích apod.), což činí problém jejich reprezentativnosti, a metodické změny měření – místo někdejší standardní výšky 2 metry nad zemí se začalo měřit přímo na povrchu země, čímž vykazované teploty nejsou metodicky plně srovnatelné ad., viz ⁶⁷⁾.

Základní Mannovu klimatickou hokejku někteří experti zpochybňují. Vytýkají ji kromě přesnosti měření plus minus 10 %, což není zanedbatelné, že koncentrace CO₂ byly měřeny na velké aktivní havajské sopce Mauna Loa (!!!) a sopka je podle všeho významně ovlivňuje, a že ledu odebíranému z vrtů v ledovcích v Antarktidě a v Grónsku se přisuzují chybné vlastnosti, neboť se ignorují procesy difuze CO₂ do okolí. Podrobněji viz ⁶⁸⁾. Jsou to tvrzení proti tvrzení, ale vznesené námitky je nutné prověřit. Jsou totiž zásadní.

Z jiných pozic Mannovu klimatickou hokejku kritizuje statistik Jiří Svoboda, viz ⁶⁹⁾. Se svými kolegy studiem četných kronik a jiných historických materiálů shledal, že takové klimatické hokejky máme za posledních 1 000 let na území země někdejší koruny české tři, viz ⁷⁰⁾. Kromě současného růstu teplot jde o 11. a 12. století, tzv. klimatické optimum, a o většinu 15. století, kromě okrajových dvou desetiletí. Kniha ⁷⁰⁾ sleduje klima v Českých zemích, rok po roku, zpětně až do roku 1000. Zhruba do roku 1750 je možné sledovat počasí a odvozovat z něj klima téměř s denní přesností, ale dále do minulosti již údajů pochopitelně ubývá.

Totéž platí i pro někdy vznášený argument, že se vlastně mnoho nezměnilo, jen ty jevy více známe a hlavně se o nich mnohem více píše. Sledování počasí po roce 1900 nic takového nepotvrzuje. Naměřené teploty na povrchu Země i v mořích se stále rychleji zvyšují, ledovce stále rychleji tají, hladina moře stále rychleji stoupá, dnes už tempem přes 4 mm za rok, což znamená výrazné zrychlení, byť je to stále něco víc než šestina stoupaní hladiny moří z doby velkého tání ledovců na rozhraní doby ledové a meziledové - asi 25 mm/rok s tím, že někdy bylo tání ještě rychlejší a jindy zase pomalejší. Rychle přibývá letních a tropických dní, naopak rychle ubývá mrazivých a ledových dní. Teplotní rekordy rychle narůstají, a to vesměs směrem nahoru. V Česku klasicky přibývá letních dní (nad 25°C), tropických dní (nad 30°C) a tropických nocí (nad 20°C) a naopak ubývá ledových, mrazových a arktických dní (pod -10°C). Podobně přibývá obřích povodní, such, vichřic a jejich ničivosti. Otázkou ale je, zda lze časovou řadu 123 let považovat za dostatečně reprezentativní, s přihlédnutím k nárůstu tepelných ostrovů. Více do minulosti jsou totiž naše znalosti vývoje klimatu značně omezené a z hlediska metodologie sledování poněkud sporné.

Jako ročník 1956 můžu zodpovědně říci, že v 60. letech bývala ve vyšších polohách okrajových částí Prahy v zimě sněhová pokrývka po dobu asi šesti týdnů, takže lyžování a sánkování kousek od domu v té době patřilo k našim oblíbeným dětským zábavám. Po roce 2010 se ve vyšších polohách okrajových částí Prahy v zimě nedostanu zpravidla ani na běžky, protože sníh není a pokud dva dny náhodou v trochu větším množství napadne, nestává se tak o víkend. Podobně, pokud za mého dětství v létě nastal náhodou tropický den, byla toho plná média. Prostě byla to

událost. Dnes jsou tropické dny v létě běžné a píše se o nich hlavně jako o trapičích lidí, zvířat i přírody a rady, jak je pokud možno bez větší úhony přežít.

Kolaps zdraví, někdy i s následky smrti, se sice za mého dětství vyskytoval také, ale sanitky nemávaly za letních veder zvýšenou pohotovost a své výjezdy stihaly, což dnes bývá problém, přestože jde sem tam o život.

Velká vedra ve Francii v létě 2003 způsobila předčasnou smrt 25-35 tisíc občanů. Pravdou ale též je, že šlo zpravidla o staré nemocné lidi, které jejich děti a vnoučata opustili v sobeckém zájmu svých dovolených a v řadě případů i nemyšlení. Určitá poučení a prevence snížila počet obětí letních veder v dalších letech, ale problém trvá. Netýká se zdaleka jen Francie.

Tato a podobné zkušenosti jsou samozřejmě jen místní, v parametrech ČR regionální a v tomto smyslu geograficky omezené. Jsou také omezené na období asi 60 let. Ke klimatické změně zcela jistě došlo a dochází. Otázkou ale je, jak velké parametry, jak velký význam ji přisuzovat a jaké jsou její příčiny.

Měření fyzických parametrů jednotlivých veličin, popisujících dlouhodobě vývoj klimatu, a tím i velikost katastrof, je obtížné. Nejpřesněji se rekonstruuje dlouhodobý vývoj teplot povrchu Země prostřednictvím stoupání a klesání hladiny moří. U povodní jsme odkázáni na staré povodňové značky, které ale nezohledňují následné změny v povodí. Vůbec neznáme srážky, předcházející starým velkým povodním. Neznalost srážek v minulosti vážně komplikuje i vyhodnocování suchých period. Totiž, neúrodu nejčastěji způsobuje sucho, ale závisí i na dalších okolnostech. Jinak probíhá v nenarušené krajině, jinak probíhá v krajině, kde půdu vážně znehodnotila eroze, odvodňování, zástavba či jiné nešetrné využívání. Jinak probíhá, přidají-li se obávání škůdci či choroby rostlin nebo nemoci zvířat. Jinak probíhá v míru, jinak za války, kdy táhnoucí vojska drancují a někdy i vypalují. Teplotu a vlhkost vzduchu, srážky, sílu větru ad. měříme relativně krátce. Tyto údaje se v Česku pravidelně každodenně zapisují v Klementinu až od roku 1775, přitom jde o jednu z nejdelších časových řad měření parametrů počasí na světě. Nejstarší je v Anglii od roku 1680. Reprezentativní časová řada pro celé naše území začíná ale až rokem 1960, v případě emisí GHG ve světě i v ČR začíná až rokem 1990.

S ochlazením klimatu se životní postavení obyvatel významně zhoršovalo, viz ⁶⁹⁾ rozhovor. Jiří Svoboda mimo jiné říká: „*popisují, jak studené roky vždy korelují s hladomory, válkami a migracemi. Tak třeba ve 4. – 7. století n. l. došlo k ochlazení, které vyvolalo velmi pravděpodobně známé „stěhování národů“.* Pokud se totiž v tehdejších primitivním zemědělství vícekrát za sebou neurodilo, vypukl hladomor a populace musela vyrazit někam za teplem. V roce 1350 pustošila Evropu velká morová epidemie. Uvádí se, že vymřela asi třetina až polovina obyvatelstva. Populace se však během 1-2 generací opět obnovila, protože bylo relativně teplé a optimální podnebí umožňující bohaté sklizně. Rčení „Za krále Holce byla v Čechách za groš ovce“ zase odkazuje k Ladislavu Pohrobkovi (1453–1457) a naznačuje, jak nesmírně rychle se v teplém období po husitských válkách ekonomika vzpamatovala.“ Kdo zná trochu historii, tomu tento citát zní velice věrohodně. Podrobněji viz ⁷¹⁾. Také s těmito argumenty by se měli IPCC solidně vypořádat, což se ale zjevně neděje.

Tady je třeba ale připomenout, že jde o územně diferencované zkušenosti Euroasie. Obyvatelé Sahary a dalších pouští mohou na klimatické změny čekat jako na zdroj vyšších srážek a tím i snesitelnějšího klimatu, podobně občané severní Kanady a severní a střední Sibíře mohou doufat, že klimatické změny ukončí kruté zimy, s kterými musí žít. V tropech lze předpokládat, že se mnoho nezmění. Po územích zatápěných stoupající hladinou moře klimatické změny nejvíce poškodí obyvatelstvo žijící v mírném a subtropickém klimatickém pásu Země.

Klimaskeptici odmítají tvrzení IPCC, že rychle roste výše ekonomických škod, způsobená stále častějším výskytem katastrof (velké povodně, sucha, vedra a s nimi spjaté požáry, vichřice včetně tajfunů, byť v případech ovlivnění tajfunů neodpovědnou lidskou činností klimatologové dosud tápou) a jejich ničivosti.

Tato teze IPCC je z řady důvodů sporná. Tyto škody se často zkresleně vyjadřují jako škody uhrazené pojišťovnami, což ale bývá jen část vznikajících škod, podstatně vyšší ve vyspělých a často velmi nízká v rozvojových státech, o vzdálenější minulosti nemluvě. Scestné je tzv. oceňování lidského života a zdraví, zpravidla neprůkaznými subjektivními metodami dotazování se občanů na ochotu platit za předejití škod (obvykle se uvádí podstatě nižší částky, než jaká je skutečnost) nebo na ochotu přijímat kompenzace škod (obvykle se nadsazuje). Správná odpověď je ale odmítnout na takovou otázku odpovědět, neboť si dělají z lidí blázny. Odpovědi ovlivňuje znalost problému (čím větší informovanost, tím větší ochota platit či přijímat). Zejména závisí na důchodové situaci dotazovaného. Má-li chudý odpovědně odpovědět, musí říci, že chtít nechtě není ochoten platit vůbec, protože nemá z čeho. Závažná je i skutečnost, že klimatologové zatím tajfuny nespojují s antropogenními klimatickými změnami, resp. pro takové spojování nemají dostatečně průkazná data. Konečně, sílu větru v oku tornáda pro jeho ničivost neumíme přímo měřit ani dnes.

Snaha počítat sílu vichřic i tornád podle rozsahu vzniklých škod je nereálná, protože výše škod zásadně závisí na množství, hodnotě a odolnosti poškoditelného majetku v zasaženém území. Rozhodující je, kudy tornádo táhne. Táhne lesní krajinou, zničí lesy. Táhne přes města, zničí města nebo jejich části. Plošné rozrůstání se měst a obcí zvyšuje pravděpodobnost jejich zasažení tornádem i růstu škod jím způsobovaných. Podobně rostoucí neodpovědná zástavba v záplavových územích tváří v tvář velkým povodním zvyšuje povodňové škody. Velké povodně vesměs ničí majetek lidí, neodpovědně umístěný v záplavových územích. Jde běžně o 90 i víc % vzniklých přímých ekonomických škod způsobených velkými povodněmi. Povodňové škody jsou především funkcí této neodpovědné výstavby, ztráty na životech pak důsledkem nedostatečného varování a nedostatečné kázně ohrožených občanů.

Ani nárůst fyzikálních parametrů, rozměrů přírodně ekologických katastrof nemusí být jednoznačný. Povodeň v srpnu 2002 byla podle dochovaných povodňových značek v Praze a v Děčíně druhá nejvyšší. V Praze rekord drží povodeň z února 1342 na bázi velkého kerného zátarasu, takže srovnatelnost těchto dvou povodní z hlediska srážek i jinak malá. Průtok povodně Prahou v srpnu 2022 představuje absolutní zaznamenaný rekord, byť díky zábranám nevyplavila Staroměstské náměstí, na rozdíl od jiných včetně února 1342 a 5. září 1890. V Děčíně na Labi je nejvyšší známá povodeň z roku 1845. Při povodních v červenci 1997 na Moravě a ve Slezsku

a v srpnu 2002 v Čechách na mnoha místech zřejmě padly absolutní povodňové rekordy ve výšce povodňových vln a velikosti průtoků za posledních 1 000 let, což může podporovat teorii klimatických změn IPCC. I zde je ale dost nejistot: neznáme srážky, které způsobily předchozí povodně, lišil se stav krajiny (nebyla zdaleka tolik odvodněná, řeky neměly přehradu ad.) a vyloučit nelze ani vliv nějakého dlouhého přírodního cyklu. Velká povodeň na Visle s kulminací ve Varšavě 22. května 2010 měla druhou nejvyšší zaznamenanou hladinu, poté z roku 1875, ale na jejím vzniku – srážkách – se zřejmě významně podílely jemné emise prachu vyvržené islandskou sopkou.

Podobně přibývá rekordních such. Jihočeské centrum AV ČR sucho v ČR v letech 2014-19 vyhodnotilo dost kontroverzní metodou jako nejhorší za posledních 2100 let, viz ⁷²). Hodnotit takové období podle kmenů ve stavbách, když nejstarší zachovalá stavba, rotunda na Budči, byla založena snad roku 905, je jaksí mimo mísu. Problém je i hodnocení kmenů nalezených v náplavech. Jsou místní nebo je velká voda přinesla, například z hor či podhůří?

Zásadní problém je hodnocení vichřic a jejich ničivosti. Starší hodnocení prakticky nejsou možná. Ničivost vichřice v roce 1870 v Česku, v Rakousku a na Slovensku byla největší z těch, co jsme byli s to jakž tak vyhodnotit. Ve Vysokých Tatrách byla srovnatelná vichřice až 19. listopadu 2004 (zasazeným a poničeným územím ale byla podstatně menší), na Šumavě ji vůči smrkovým lesům zřejmě překonaly až orkány Kyrill 15. ledna 2007 a Emma 5. března 2008. Podobně je tomu s hodnocením tornád, které se sice vyskytují, ale jen vzácně a na malých plochách, takže většina minulých tornád unikla pozornosti kronikářů. Kdyby 30. července 1119 tornádo neřádilo přímo v Praze, kronikář Kosmas by ho se vši patrností nezaznamenal.

Vyhodnocování má stránku fyzikální, viz rozsah srážek, výška povodňové vlny či síla větru – vichřice, a ekonomickou. Hodnocení následků sucha v Česku je značně rozporné: významně je zmírnily četné vodní nádrže, postavené v minulosti lidmi, vážně je zhoršila rozsáhlá likvidace územních systémů ekologické stability krajiny, zvláště těch na orné půdě a vodních tocích (odvodňování půdy, napřimování koryt vodních toků). Srovnání s minulými suchy je tudíž už proto poněkud problematické.

Sekundárním efektem rostoucích veder a such je jistě i množství často velmi ničivých požárů a zdravotních problémů včetně zvýšené úmrtnosti zdravotně slabých osob. Problém je, že 95-99 % požárů ve Středomoří v červenci 2023 (jindy a jinde to zřejmě není o moc lepší) svou neodpovědnou činností způsobil člověk – rozděláváním ohňů, odhazováním žhavých vajglů, neopatrnou manipulací s ohněm, technickými závadami na zařízeních a co je nejhorší, část požárů zakládají žháři, nejen v Brazílii, v Indonésii či ve Středomoří. K současnému nárůstu ničivých požárů v krajině včetně těch obřích „krajinných“ (na jihovýchodě Austrálie od září 2019 do ledna 2020 shořelo na 286 tisíc km² lesů a jiných porostů, celkem vyhořelo území větší než Bulharsko), v jižní Kanadě (od 1. ledna do 25. srpna 2023 shořelo 153 tis. km² lesů, 200 000 osob bylo evakuováno a způsobily 2 400 Mt emisí CO₂ proti 670 Mt antropogenní emisí/rok) či na západě USA ve Skalístých horách jistě přispívají vedra a sucha, jsou jejich zákonitými doprovodnými jevy. Lesní požáry může zhoršit zrušení protipožárních chodníků v lesích v rámci kořistění, takže se oheň snadněji šíří. Pokud ale požáry pomáhá šířit silný vítr, protipožární chodníky

nepomůžou. Na západě USA požárům významně napomohla 120 let trvající praxe ponechávání odumřelého dřeva v lesích, takže v nich vznikla obrovská palivová nálož a opravdu tam mělo co hořet. Množství drobných požárů z dob indiánů s minimálním negativním dopadem nahradil menší počet obřích požárů, které hasiči nebyli s to zastavit. V létě 2021 zde bylo popsáno i “ohnivé tornádo” a další neznámé jevy. Také v Řecku v létě 2023 ničivosti požárů vydatně napomohlo minulé donucení Řeků vedením EU po 1. lednu 1980 se zřeknout pastvy koz, takže se na tamních pastvinách a lesích začala hromadit suchá tráva a suché dřevo. Podrobněji viz ⁵⁸⁾.

Čítankovým příkladem zlé lidské praxe je i největší lesní požár na území ČR v Národním parku České Švýcarsko ve dnech 24. 7. července – 12. srpna 2022 v režii tamní správy. Správa NPCŠ v rámci zavádění bezzásahového režimu nechala tamní smrkové monokultury sežrat kůrovci. Následně tam nechala stát či ležet 2-2,5 miliónu kubíků souší. Do toho za velkého vedra a sucha neopatrní turisté v Malinovém dole přes přísný zákaz rozdělali oheň a neuhášený ho opustili. Na začínající požár správu NPCŠ upozornili pracovníci správy sousedního Národního parku Saské Švýcarsko. Následně správa NPCŠ 36 hodin nechala v přítomnosti místních hasičů oheň v lese hořet s tím, že za enormního vedra a sucha (!) provede regulované vypalování porostu s cílem zvýšit biodiverzitu. Poté se oheň za pomoci větru začal nekontrolovaně šířit. Požár se dlouho nedařilo lokalizovat ani českým hasičům, ani rozsáhlé zahraniční pomoci. Za velkého sucha a vedra v úzkých skalních soutěskách se hasilo velice obtížně. Český stát byl s to na hašení poskytnout jen čtyři vrtulníky. Shořelo na 1 100 ha lesů v NPCŠ, 250 ha lesů v sousedním NP Saské Švýcarsko, zničeny byly četné vzácné ekosystémy, vážně byly poškozeny četné erozní prvky skalních věží, s lesními porosty shořely i jejich mimoprodukční funkce, shořely i tři obytné domy v Mezné, do kytek šel tamní cestovní ruch, základní odvětví tamní ekonomiky, jen české náklady na hašení se odhadovaly na 400 miliónů Kč. Úředně činily nakonec „jen“ 270 miliónů Kč. Tento velký ekologický zločin část ekologů – dogmatiků – slavila a cynicky hájila s tím, že oheň do přírody patří, že tak má vypadat řádná péče o národní park!!! Kritika se tvrdě potlačovala nejen v médiích, přiznala se jen nezvládnutá komunikace s veřejností... Ředitel správy NPCŠ byl v září 2022 prý odvolán neprávem! Podrobněji viz ⁷³⁾. V Polsku byl ředitel Biebrzanského národního parku odvolán poté, co zemědělci, kteří v rámci údržby národního parku měli za tučný peníz kosit bahenní louky, si práci usnadnili vypalováním, které se jim vymklo z ruky a 11. - 12. dubna 2020 shořelo na 560 ha tamních vzácných bažinných ekosystémů včetně hnízdišť vzácného vodního ptactva. Samozřejmě, takové a podobné požáry připsat klimatické změně je problém, a to i přesto, že velká sucha a vedra citelně zhoršují jejich průběh a vážně ztěžují hasičům jejich velice záslužnou, ale také značně nebezpečnou práci.

Ani bilance tajfunů není jednoznačná, jak se nejednou tvrdí. Ničivý tajfun Katrina v USA 30. srpna 2005 nezničil New Orleans hnáním mořských vln na město, ale zničením chatrné hráze nedalekého jezera, jehož vody poté město zaplavily. Prostě, vymstila se hrubě zanedbaná péče o hráz, nezvládnutá evakuace (všichni odkázáni na auta, ne všichni je měli) a řádění tamních gangů a úchylů, jež v zaplaveném městě vraždily, znásilňovaly a drancovaly bez skrupulí a policie jen přihlížela.

Podobně neúrodu způsobenou suchem a následný hlad zásadně zhoršuje spekulace a korupce, velmi častá ve vládních kruzích mnoha nejen rozvojových států. Problémem jsou nejednou i války, které sem tam znemožní dodat humanitární potravinovou pomoc hladovějícím civilistům, o časté praxi konfiskace humanitních dodávek bojujícími ozbrojenci nemluvě.

Podle klimaskeptiků toto vše nejsou ukazatele změny klimatu, slouží však dokonale k rozpoutávání klima hysterie. Jistě, v kdejakém neštěstí se zejména bulvární novináři doslova rochní. Problém je, že ta neštěstí jsou reálná, byť podání bulvárem mívá k plné objektivnosti daleko.

Klimaspektici viní klimatology z IPCC, že z opatrnosti přešli od pojmu „globální oteplování“ ke „globální změně“. Vliv rostoucí koncentrace GHG na změny záření dopadajícího na zemský povrch nejsou měřitelné ($1-3 \text{ W/m}^2$ z celkových cca 1100 W/m^2), jsou jen z modelů vypočítané.

K nedokonalosti měření klimaspektici přiřazují špatnou znalost dynamiky přírodních cyklů prvků, jimž se přičítá vliv na globálním oteplování. Neustále se objevují další významné až zásadní vlivy do modelů nezahrnuté, zejména další zdroje emisí GHG, například metanu, který se uvolňuje v důsledku silícího oteplování. Pochybnosti jsou o skutečném vlivu vodní páry na klima. Klimatologům z IPCC se ale podařilo propojit modely teploty povrchu Země s teplotami oceánů, čímž významně zpřesnili své analýzy. Nadále v nich je ale nejasná role mračen na oteplování klimatu ad.

Klimatologie se díky klimatické změně stala významnou a dobře financovanou vědou. Jsou finančně zainteresovaní, nemohou být zcela objektivní. Experti z IPCC toto odmítají.

V souvislosti s přírodními katastrofami, ke kterým svou činností přímo i nepřímo přispívá člověk, narážím na paradox. I když k nim zřejmě více či méně přispívá oteplování klimatu, vyvolané či spolu vyvolané neodpovědnou činností lidí, jejich průběh a následky zásadně zhoršuje mnoha způsoby svým neodpovědným chováním člověk. Drtivá část takto vzniklých škod jde na vrub neodpovědnosti lidí mimo globální oteplování: riskantní výstavby v záplavových územích, ignorování často i základních pravidel protipožární ochrany, špatnou péčí o lesy a půdu, podceňováním zdravotních rizik veder a jiných extrémů počasí, absencí dostatečných rezerv pro případ nouze, nedostatečnou kapacitou záchranných složek, tolerováním spekulativního chování, lhováním mnoha lidí i přímým zháňstvím některých. Pokud ale začne moře významně stoupat, tento argument bude vyvažován rostoucím vyplavováním obyvatel od moře.

Vliv nešetrného obhospodařování krajiny

Vliv nešetrného obhospodařování krajiny je zřejmý, kácením lesů ve velkém počínaje. Největší poušť světa Sahara vznikla v důsledku náhlé změny klimatu před asi 6 000 lety, spojené s drastickým snížením srážek, postupným vysycháním jen z poloviny. Z druhé poloviny ji vytvořil člověk kácením lesů, nadměrnou pastvou dobytka, nadměrnou orbou apod. Mnoho škod napáchal člověk kácením lesů ve Středomoří a na mnoha dalších místech světa. Negativní dopady kácení lesů a jejich přeměny na zemědělskou půdu postihovaly mikroklima i mezoklima celých regionů. Vedly i k určitému, ale ne výraznému zvyšování emisí a koncentrací CO_2 .

Otázkou je, jak velký byl vliv člověka na klimatické změny až do poloviny 19. století. Neměl by být zásadní problém spočítat přibližný dopad vlivu obhospodařování krajiny na globální klima a porovnat jej s následky rostoucích antropogenních emisí GHG v důsledku rostoucího spalování fosilních paliv. Taková analýza a bilance emisí GHG mně dosud není známa, resp. poměrně věrohodná je jen historická i aktuální bilance antropogenních emisí GHG vlivem spalování fosilních paliv. Zatím se má za to, že ještě za malé doby ledové v 17. století rozhodujícím způsobem klimatické změny ovlivňovaly jiné faktory, než je těžba a spalování fosilních paliv lidmi.

Bilanci emisí GHG v ČR dlouhodobě snižovaly tzv. propady, na nichž se v rozhodující míře podílely lesy, a to jak růstem lesnatosti území, tak růstem zásob dřeva na pni. Obrat nastal v roce 2015, kdy propady LULUCF v důsledku kůrovcové kalamity mají kladnou hodnotu 7,3 mil. t CO_{2ekv.} (tj. emise GHG zde mnohem víc rostly, než se vázaly), v roce 2016 6,2 mil. t, v roce 2017 3,9 mil. t, v roce 2018 4,3 mil. t, v roce 2019 asi 13,6 mil. t CO_{2ekv.} a v roce 2020 se zvýšily předběžně o 12,8 mil. t CO_{2ekv.}, viz ⁵⁵⁾, tj. úhrnně asi o 48 mil. t. Plocha lesů se přitom v ČR prakticky nezměnila.

V roce 2020 se přehodnocuje průběh odvodňování ČR v čase. Tzv. modrá kniha „Životní prostředí ČR“ z roku 1990 přičítá lví podíl na odvodňování krajiny u nás 40 letům socialistické výstavby, viz ³³⁾. To ve srovnání s fakty neobstojí. První velká vlna odvodňování byla spojena nepřekvapivě s odlesňováním nížin, později i pahorkatin a nakonec i hor už v raném středověku. Zlá rýnská koncepce technických úprav vodních toků a odvodňování krajiny z roku 1809 byla uplatňována i v někdejším Rakousku-Uhersku včetně českých zemí, s vysokými škodami na vodních poměrech a na krajině. Vrchol odvodňování spadá do let socialistické výstavby. Obří sucho v letech 2014–20 vedlo ke zkoumání sucha v minulosti. Podle předběžných závěrů sucho 2014–20 bylo největší a nejdelší, viz ⁷²⁾, ale k odvodňování české krajiny docházelo už od příchodu prvních Slovanů v 6. století našeho letopočtu, a to jak kácením lesů, tak vlastním odvodňováním krajiny, obojí nejčastěji s cílem získat další zemědělskou půdu. Narůstající sucho ukazuje tuto praxi jako chybnou. Přes její zřejmou zhoubnost ji i nadále hájí vodohospodáři z resortu zemědělství ČR. Svou nekompetentností jsou součástí vážného problému sucha. Ukončení nejdelšího sucha u nás vydatnějšími dešti od května 2020, je jistě pozitivní, ale sucho může udeřit znovu.

Někteří vodohospodáři – ekologové – v zásadě pláčou nad stále více narušovaným malým koloběhem vody (Michal Kravčík), až fakticky popírají velký oběh vody, významně ovlivněný silnými změnami klimatu. To je jistě jednostranné.

Nejintenzivněji změněná krajina je ve velkoměstech. Rozsáhlé zastavění všeho druhu znamená zásadní narušení krajinného rázu, rozsáhlé zábory půdy, nedostatek zeleně a většinou i vodních ploch, podstatné změny přirozených parametrů prostředí volné krajiny. Výše uvedené vytváří mimo jiné výrazný tepelný ostrov a zejména nad centry větších měst také citelný tepelný komín, kdy vzhůru stoupá teplý vzduch a snižuje oblačnost a tím i potenciální srážky. Ve velkoměstech, zejména v jejich centrech, vlivem rozsáhlých zdrojů antropogenního tepla může být i o 2-5°C tepleji než v okolní volné krajině. Tepelný ostrov vytváří sušší klima ve srovnání s okolní

venkovskou krajinou. Intenzivní doprava přináší těžké dělicí efekty. Městský ekosystém se tak rozpadá na množství dílčích, druhově chudých ekosystémů, v kterých jsou invazní druhy zastoupeny mnohem víc než v okolní krajině. Podrobněji viz ⁷⁴⁾.

Prudký růst sucha v povodí intenzivně v odlesňované Amazonii považují především za důsledek probíhajícího odlesňování, byť i zde se projevují i další faktory.

Kácení lesů a odvodňování krajiny citelně zhoršuje klima v ČR, ale zřejmě není hlavní příčinou současných klimatických změn. Otázkou ale je, zda v procesech klimatických změn nehraje větší roli, než si připouštíme.

Na Zemi v minulosti byly mnohem drastičtější klimatické změny.

Ano. Na Zemi byly mnohem drastičtější změny klimatu, než jaké zažíváme dnes, a to nejen na rozhraní základních geologických útvarů Země. Některé měly charakter jednorázové katastrofy (dopad většího kosmického impaktu, velký ničivý výbuch sopky ad. Zde platilo: *„Zachraň se do můžeš!“*). K dalším docházelo postupně, viz nástup doby ledové či nástup doby meziledové. V druhém případě je tu jeden zásadní rozdíl: probíhal nesrovnatelně pomaleji než dnes, takže příroda byla s to se s nimi jakž tak vyrovnat. Na rozhraní starohor, prvohor, druhohor, třetihor a čtvrtohor došlo mimo jiné k velkým změnám klimatu a k obrovským vymíráním tehdejších rostlinných a živočišných druhů a rozpadům četných ekosystémů. Pokud masové vymírání druhů nezpůsobila jednorázová klimatická katastrofa, způsobená například dopadem většího kosmického tělesa na Zemi - impaktu, byly i velké změny klimatu mnohem pomalejší.

Podle klimatologů z IPCC, je současné vymírání rostlinných a živočišných druhů s tehdejšími vymíráními svým rozsahem srovnatelné. Jeho hlavním pachatelem dnes ale nemají být vrtochy přírody, ale sobecký nerozumný člověk a jeho stále šílenější civilizace.

Toto tvrzení odmítají klimaskeptici. Jednak s aktuálním vymíráním druhů rostlin a živočichů v důsledku klimatických změn to prý není zdaleka tak zlé, jednak hlavní příčinou současného vymírání druhů mají být změny ve využívání krajiny lidmi. Spor není jednoduché rozsoudit, neboť zde existují dva vážné metodologické problémy. Nevíme, kolik rostlinných a živočišných druhů obývalo a obývá planetu Zemi a kolik jich lidé tak či onak vyhubili. Hlavní nejasnosti jsou u na druhy a ekosystémy nesmírně bohatých tropických deštných pralesů (podle klimaskeptiků se tropické deštné pralesy místně často “stěhovaly”) a mělkých tropických moří, zvláště pak korálových útesů. Tato pravděpodobná sídla globálních životodárných ekosystémů lidé intenzivně ničí i s množstvím druhů, z nichž značná část, zejména těch malých, není vědci ani popsána, podobně jejich rozšíření. Ani dnes neznáme mnohé zejména velmi malé druhy.

Není ani jednoduché rozhodnout, které druhy a které bohaté druhové ekosystémy vymírají v důsledku silících klimatických změn a které z jiných důvodů. Zatímco u tropických deštných pralesů podle všeho dominují jiné faktory, zvláště pak pila, sekera a oheň v rukou neodpovědného člověka, nejednou doplněná i střelnými zbraněmi ke střílení tamních nesouhlasících domorodců a ekologů, vymírání korálů se zdá být úzce provázáno s antropogenními změnami klimatu, zejména

okyselováním mořské vody rozpouštěním CO₂ v ní. Působí tam i dovoz invazních druhů (mořská hvězdice trnová koruna ad.). Největším problémem je okyselování moří v důsledku zvyšujících se koncentrací CO₂ v mořské vodě a také globálního oteplování, byť ani zde nejde o jediný negativní antropogenní faktor. V každém případě by zprávy, že „Velký bariérový útes u východní Austrálie je ve stadiu klinické smrti“, měly děsit, byť interpretace tohoto sousloví je mírnější, než by se z doslovného překladu dalo soudit.

Platí, že jak ničení tropických deštných pralesů, tak ničení mělkých tropických moří a korálů, obojí spojené s významnou redukcí druhové bohatosti ekosystémů, urychluje negativní klimatické změny na Zemi a snižuje šance lidí na přežití.

Nejasná role vodních par

Zásadní problém je, že IPCC dosud v rozhodující míře přičítá zesilování skleníkového efektu antropogenním emisím CO₂ s tím, že příspěvek vodních par ke skleníkovému efektu se dlouhodobě nemění a příspěvek ostatních GHG se málo bere v úvahu. Jak už bylo uvedeno, tento přístup definitivně padnul v srpnu 2021 v 1. části 6. zprávy IPCC, viz ⁴⁵⁾, ⁵⁷⁾ a ⁷⁵⁾. Toto zjištění by mělo korigovat základní teorii klimatických změn. Děje se tak?

Mám za to, že by si obě strany sporu měly sednout k jednomu stolu, předložit a porovnávat disponibilní fakta k objasnění podstatných aspektů reality, viz ⁵⁷⁾, ⁷⁵⁾ a také si říci, která potřebná data buď zcela chybí nebo jsou považována za problematická. Zatím jsou příkopy mezi oběma stranami spíše hluboké a ochota k dialogu malá. Vzhledem k narušení základní koncepce klimatických změn zjištěním růstu koncentrace vodních par v ovzduší je zřejmé, že míček je na straně IPCC.

1.5. Výpočet emisí oxidu uhličitého a metan

Teprve 1. část 6. Zprávy IPCC ze srpna 2021 shledává, že se koncentrace vodních par v ovzduší zvyšují. "Obsah vodní páry v atmosféře se od r. 1988 zvýšil asi o 0,41 kg / m² za desetiletí a přirozená proměnlivost klimatu tuto změnu vlhkosti prostě nedokáže vysvětlit. Nejpravděpodobnějším vysvětlením je, že je to způsobeno člověkem." ⁴⁵⁾, uvádí Vinkler s odkazem na 1. část 6. Zprávy..., resp. o 7 %, uvádí Talasz v ⁵⁷⁾. Ještě výrazněji se zvyšují i koncentrace metanu, viz graf č. 12:

Na aktuálním růstu teplot (červen až listopad 2023) se podílí EU prosazovaný:

- ústup od uhlí k zemnímu plynu, jehož těžbu provází mnohonásobně vyšší úniky zemního plynu, prakticky metanu, ve srovnání s těžbou uhlí,
- asi od roku 2010 konjunktura zkapalněného zemního plynu LNG, která je jednak energeticky náročná, jednak je provázena značnými úniky metanu jeho odpařováním,
- těžba zemního plynu z břidlic v USA, provázená značnými úniky metanu, zejména z nezajištěných vytěžených ložisek, viz ⁷⁵⁾.

Podíl vodní páry a metanu na skleníkovém efektu a jeho zesilování se zvyšuje na úkor ostatních GHG, mimo jiné i CO₂. Ožehavou otázkou je, jaké má, resp. by mělo mít toto zjištění dopady na strategii úsilí o stabilitu klimatu, na klimatickou politiku. Ticho ze strany expertů IPCC je výmluvné. Jeden důsledek je podle mého rozboru zjevný: musíme minimalizovat nejen emise CO₂, ale také metanu, dále N₂O, freónů, halonů a ostatních, a to v celém reprodukčním cyklu jednotlivých lidských činností, v první řadě při těžbě, dopravě, zpracování a spalování fosilních paliv.

V diskusi, která se strhla kolem mého článku viz ⁷⁶⁾, Vinkler uvádí: „*Nehodlám polemizovat, ale pokud i Světová meteorologická organizace (WMO) tvrdí, že se podíl vodní páry v atmosféře navyšuje, musíme uznat, že její podíl na oteplování je vyšší než u oxidu uhličitého (CO₂). Budeme-li proto uvažovat o průměrném obsahu vodní páry ve vzduchu na úrovni 10 000 ppm, což odpovídá teplotě vzduchu kolem 10°C, je obsah vodní páry ve vzduchu 25x vyšší než obsah CO₂. Z tohoto údaje lze odhadnout zcela jiný podíl CO₂ na skleníkovém efektu v zemské atmosféře, a to řádově na 2-4 %. Vodní pára je pak zodpovědná nikoliv za 35-70 %, ale 96-98 % skleníkového efektu.*“ Také toto zásadní tvrzení je nutné podstatně lépe vysvětlit.

Již v roce 2017 jsem do analýzy procesů oteplování klimatu zapojil k CO₂ emise metanu, neboť byly měřeními prokázány narůstající koncentrace nejen CO₂, ale také metanu v ovzduší, viz ⁷⁷⁾. Při posuzování jednotlivých druhů fosilních paliv v jejich celém výrobním cyklu jsem dospěl k závěru o problematičnosti boje za přednostní ukončení těžby a spalování tuhých paliv – černého a hnědého uhlí a lignitu. Můj orientační výpočet, založený na odhadu 0,5 % úniku metanu při těžbě tuhých a 2-4 % (zřejmě mělo být 3-6 %) úniku metanu při těžbě kapalných a plyných paliv v přepočtu na energetický ekvivalent vytěženého paliva, dává následující pořadí náročnosti základních druhů fosilních paliv na emise GHG. Závisí na parametrech ložisek, používaných technologií těžby a také na technologické kázni při těžbě.

Z hlediska celkových emisí GHG v CO₂_{ekv.} jsou, viz ^{77), 78), 79)}:

1. Absolutně nejvyšší měrné emise GHG má zemní plyn těžený z břidlic či z klasických ložisek, zkapalňovaný za účelem přepravy,
2. Druhá nejhorší je ropa těžená z břidlic a z klasických ložisek I když se její menší část na delší dobu uchovává v různých plastických hmotách (tam působí jiné škody), vede se o ni kdejaká válka a je tak spoluodpovědná za milióny mrtvých, desítky miliónů zraněných a vysídlených, obrovské válečné škody a za enormní plýtvání v podobě obřího zbrojení aktuálně ve výši asi 2 000 miliard dolarů za rok 2020,
3. Třetí nejhorší je zemní plyn těžený z břidlic i klasicky, přepravovaný jen klasickými plynovody,
4. Čtvrtý nejhorší je lignit,
5. Páté nejhorší je hnědé uhlí,
6. Šesté nejhorší, z fosilních paliv nejméně špatné, je černé uhlí.

Úniky metanu při těžbě ropy a zemního plynu z břidlic v USA se nesledují. Je ale zřejmé, že i když vlastní těžba může být bez úniku metanu (těží se ve velkých hloubkách, ale při nulové kontrole jsou údajné nulové úniky metanu otázkou), praxe

následného přeprodávání vytěžených břidlicových ložisek ropy a plynu firmám, bílým koňům, které je ponechávají osudu, takže z nich následně uniká neznámé množství zemního plynu, v rozhodující míře metanu, je pro ochranu stability klimatu velice zlá.

Zkapalňování zemního plynu na LNG pro potřeby přepravy tankery spotřebuje asi třetinu energie, kterou zkapalňovaný LNG obsahuje. Další energii, obvykle ze špinavého mazutu, spotřebuje tanker na přepravu LNG přes moře. LNG vykazuje ztráty odpařováním, a to i v tankerech. Tím se zásadně snižuje jeho proklamovaná energetická účinnost a klimatická šetrnost, resp. takový plyn se stává z hlediska měrných skleníkových plynů absolutně nejhorším. Samozřejmě, čím delší přeprava, tím větší energetické a jiné náklady takové přepravy.

Při započtení uniků metanu při těžbě fosilních paliv, vychází z hlediska dopadů na oteplování klimatu ropa a zemní plyn hůř než uhlí. Nejhůř vychází zejména USA tolik preferovaná těžba plynu a ropy z břidlic ve spojení se zkapalňováním zemního plynu na LNG, dále těžba zemního plynu z klasických ložisek, který je zkapalňovaný za účelem přepravy. Na zkapalňování zemního plynu a jeho následnou konverzi do plynného skupenství se totiž spotřebuje asi jedna třetina energie, v zemním plynu obsažená. Německými zelenými, vedením EU a dalšími požadované rychlé ukončení těžby uhlí znamená vesměs jeho náhradu zemním plynem. Navíc má jít především o LNG z břidlic, byť USA preferují více platící asijské odběratele, takže EU inkasuje energetickou krizi, kterou svou špatnou energetickou a klimatickou politikou vyvolala. Znamená to v úhrnu zvýšení emisí GHG na Zemi, zvýšení příspěvku k oteplování klimatu. Tím není dotčena potřeba rychlého ústupu od těžby a spalování všech druhů fosilních paliv a biopaliv, protože je ničemné spalovat potraviny v situaci, kdy je ve světě hlad, resp. kácet další lesy pro otop.

Je nutné rozlišovat dva okruhy problémů:

1) Emise zdraví poškozujících škodlivin, zejména tuhých znečišťujících látek, oxidu siřičitého SO_2 , oxidu dusičitého NO_2 a PAU, které má spalování pevných a ropných paliv mnohem vyšší než spalování zemního plynu. K tomu se pojí i rozsáhlá devastace vodních poměrů, přírody a krajiny, spojená zejména s povrchovou těžbou uhlí, a znečišťování vod, spojené zejména s těžbou ropy.

2) Emise GHG, zejména CO_2 a metanu, které má těžba a spalování ropy a zemního plynu na jednotku získané energie vyšší než těžba a spalování tuhých paliv.

Je na politickém rozhodnutí, který ze dvou uvedených okruhů ekologických problémů se rozhodnou přednostně řešit, a na ekolozích, za kterou možnost budou lobbovat. V každém případě by neměli lhát sobě i široké veřejnosti, že přednostním útlumem uhelné energetiky chráníme stabilitu klimatu, protože opak je pravdou. Protijaderní politici a ekologové by měli přiznat, že svým šíleným bojem proti atomovým elektrárnám citelně zhoršují jak problémy emisí zdraví poškozujících škodlivin, tak problémy ochrany stability klimatu, resp. emisí GHG, a hlavně tento šílený boj zastavit. To ale nehrozí, takže nejen ochrana stability klimatu bude mít i nadále smůlu.

Výše uvedeným nemůže být zpochybněna naléhavá potřeba rychlého ústupu od exploatace všech druhů fosilních paliv a biopaliv. Výše uvedené jen říká, že se na to

bude muset jít poněkud jinak. Východiskem je odložení idiotské ideologie rusofobie, sinofobie a atomfobie dřív, než její uplatňování EU zničí.

Závěr kapitolek o klimatu

Problematika změn klimatu je velmi závažná. I přes rozsáhlé výzkumné úsilí zůstává nedostatečně odborně zpracovaná, což při její složitosti sice příliš nepřekvapuje, ale velmi negativně se projevuje ve společenské řídicí praxi. V zásadě jde o faktory stojící mimo antropogenní emise skleníkových plynů, zejména o vliv velkých kosmických impaktů, o vliv kosmických cyklů, o vliv geologických faktorů, o vliv změn mořských proudů a větrů ad.) a o faktory antropogenních emisí GHG a mimo GHG. Tento rozbor ukazuje, že změny klimatu výrazně ovlivňuje více faktorů a že nejsme schopni dostatečně přesně vysvětlit, v jakém rozsahu současné oteplování klimatu způsobují kosmické cykly, geologické faktory, špatné obhospodařování krajiny a antropogenní emise GHG, resp. jen větší kosmické impakty se v současné době neuplatňují. Kontroverze jsou i u způsobu výpočtu emisí antropogenních GHG. Je to špatný základ pro společenskou řídicí praxi, která se ve snaze o zastavení silícího oteplování klimatu dopouští hrubých, těžko pochopitelných chyb.

Současné citelné změny klimatu jsou pravděpodobně vyvolány vícero faktory – od masivních antropogenních emisí skleníkových plynů přes dlouhodobé kosmické cykly (nejde jen o aktuální velmi silný vrchol sluneční aktivity), výstup mohutných těles žhavého magmatu k povrchu Země (tání ledovců v severním Grónsku a v západní Antarktidě), špatným obhospodařováním krajiny, zejména vznikem a růstem velkých měst a průmyslových aglomerací (mívají teplotu v průměru o 2-5 stupňů Celsia vyšší a klima podstatně sušší) a ničení lesů, zvláště pak tropických deštných. Současné zlé sucho v řadě regionů nejen Brazílie je způsobeno především brutálním odlesňováním, které přímo i nepřímo zvyšuje emise a koncentrace oxidu uhličitého. Zavírat před nimi oči je neodpovědné.

Dostatečně nezodpovězenou zůstává otázka, v jakém rozsahu se jednotlivé faktory na oteplování klimatu podílí. Situaci citelně komplikuje dva roky staré zjištění, získané za pomoci meteorologických družic, že průměrné koncentrace hlavního skleníkového plynu – vodní páry – v ovzduší nejsou stálé, jak se dosud předpokládalo, ale že se za léta 1990-2020 zvýšily o plných 7 %. Vodní pára (a ozón) přitom nemá významnější antropogenní emise.

Literatura ke kapitole 1:

- 1) Demek, J.: Systémová teorie a studium krajiny, Studia Geographica č. 40/1974, str. 33
- 2) Lacko, R.: Ekonomické problémy životného prostredia, Bratislava, Alfa 1975
- 3) Gofman, K.G., Rejmers, N.F. a Lemešev, M.J.: Sociálně ekonomické problémy využívání přírody, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 5/1974, str. 13

- 4) Lovellock, J.: Nový pohled na život na Zemi aneb Gaia, Praha, 1994; Lovellock, J.: Gaia vrací úder, ISBN 978-80-200-1687-4, 208 s., Akademie, Praha 2009
- 5) Slovník politické ekonomie, Bratislava, vydavatelství SAV, 1966, str. 518
- 6) Gofman, K.G.: Ekonomické oceňování přírodních zdrojů v socialistické ekonomice, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 2 a 3/79
- 7) Cobb, C., Halstead, T. a Rowe, J.: Pokud je HDP na vzestupu, proč je Amerika v útlumu? (If GDP is up, why is America down? Atlantic Monthly č. 10/1995), Národní hospodářství č. 7-8/1996
- 8) Meadowsová, D.H. a kol.: Překročené meze, Praha, Argo 1995
- 9) Zeman, J.: Ekonomické aspekty ekologických škod, KDP, Praha, VŠE, 1987
- 10) Zeman, J.: Ekologické škody jako prvek soustavy plánovitého řízení, Ekonomický časopis č. 12/1989
- 11) Zeman, J.: Proces znehodnocování a teorie ekologických nákladů, EČ č. 2/1991
- 12) Míchal, I.: Ekologická stabilita, Brno, Veronika 1994
- 13) Kudrna, J. a kol.: Biosféra a lidstvo, Praha, Academia, 1988
- 14) Marx, K.: Kapitál I., II., III.1. a 2., Praha, Svoboda 1978
- 15) Gore, A.: Země na misce vah, Praha, Argo 1994
- 16) Meadows, D. a kol.: The Limits of Growth, New York 1972
- 17) Lamser, Z.: Energetika a škody ze znečištění ovzduší, Praha, EÚ ČSAV, 1982, str. 5-6. Studie cituje Mead, J.E.: External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation, Economic Journal, 1952, č. 254, Mead, J.E.: The theory of Economic Externalities, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, International Economic Series. No.2. Leiden Geneve 1973
- 18) Samuelson, P.A. a Nordhaus, W.D.: Ekonomie, Praha, 1991
- 19) Macmillanův slovník moderní ekonomie 35, Praha, Victoria Publishing 1993, resp. Ekonom 35/94
- 20) Ragan, J.F. a Thomas, B.L.: Principles of Economics, USA 1993, str. 912
- 21) Klacková, J.: Ekonomie a životní prostředí, Praha, Akademie 1982
- 22) Pearce, D.: Ekonomické hodnocení a přírodní svět, Návrh zprávy o světovém rozvoji 1992 Rozvoj a přírodní svět, Světová banka, Washington DC, Závěrečná zpráva o řešení projektu Ekonomické nástroje pro udržitelný rozvoj ČR – Překlady ze zahraniční literatury, Praha, UK 1993
- 23) Vaner, J.: K teorii a měření efektivnosti a materiálního efektu, Praha, EÚ ČSAV, 1983, str. 1-2
- 24) Voráček, V. a kol.: Metodika hodnocení pozitivních a negativních vlivů hospodářské činnosti v geografickém prostředí I., Praha pobočka Geografického ústavu ČSAV 1970

- 25) Šturma, P.: Nové trendy a návrhy úprav mezinárodní a civilní odpovědnosti za škody na životním prostředí, Právník č. 8/94
- 26) Novožilov, V.V.: Měření nákladů a výsledků, Praha, Svoboda 1972
- 27) Černá, A. a kol.: Otázky zjišťování a vymezení ekologických nákladů, Praha, EÚ ČSAV, 1985
- 28) Gofman, K.G. a Gusjev, A.A.: Ekologičeskije izderžki i koncepcija ekonomičes-kogo optimuma okružajuščej prirodnoj sedy, Ekonomiko-matematičeskije metody č. 3/1981
- 29) Šauer, P. a kol.: Základy ekonomiky životního prostředí, str. 86, skripta, VŠE 1992
- 30) Pareto, V.: Kurs politické ekonomie (1896-97)
- 31) Pareto, V.: Příručka politické ekonomie, 1906
- 32) Zeman, J.: Hrozí lidstvu světová ekologická katastrofa? Národní hospodářství č. 5/1992
- 33) Moldan, B. a kol.: Životní prostředí ČR, Praha, Akademie, 1990
- 34) Brundtlandová, G.H. a kol.: Naše společná budoucnost, Praha, Akademie 1991
- 35) De la Court: K Brundtlandovej, z originálu Beyond Brundtland: Green Development in the 1990s New York, New Horizont Press 1990, zpracoval M. Huba, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 36) Voráček, V. a kol.: Současný trend negativních vlivů, Praha, Geografický ústav ČSAV 1982
- 37) Zeman, J.: Náklady na ochranu životního prostředí v ČSFR, Finance a úvěr č. 10/1993
- 38) Zeman, J.: Metodologické problémy kvantifikace ekologických škod, Politická ekonomie č. 7-8/1991
- 39) Vavroušek, J., Moldan, B. a kol.: Stav a vývoj životního prostředí v Československu, expertýza, Praha, výtiskl ÚÚNV 1989
- 40) Klaus, V.: Modrá, nikoliv zelená planeta, Praha, nakl. Dokořán, 2007
- 41) Strategie udržitelného rozvoje České republiky, schválená vládou ČR usnesením č. 1242 ze dne 8. prosince 2004
- 42) Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky, schválený usnesením vlády České republiky ze dne 11. ledna 2010
- 43) Strategický rámec Česká republika 2030, schválený usnesením vlády České republiky 19. 4. 2017
- 44) Oparin, A.I.: Proizchoženije žizni (Původ života), Moskva, Moskovskij rabočij 1924

- 45) Vinkler,M.: VI. hodnotící Zpráva IPCC a její problémy, Ekolist 8.9.2021 <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/miroslav-vinkler-vi.hodnotici-zprava-ipcc-a-jeji-problemy>
- 46) Jiránek,J.: Byla – nebyla potopa světa? Praha, Česká geologická služba 2021
- 47) Hofman,J. – Nové maximum sluneční aktivity? [Jiří Hofman: Nové maximum sluneční aktivity? \(aldebaran.cz\), cit. 23. 8. 203](#)
- 48) Kalenda,P.: Klimatické cykly způsobené kolísáním sluneční aktivity, 12. 2020 https://www.researchgate.net/publication/347421603_Klimaticke_cykly_zpusobene_kolisanim_slunecni_aktivity Kalenda,P., Tesař,M., Šír,M. - Cykly srážek a průtoků ve střední Evropě po roce 1800, únor 2022, cit. 15. 8. 2023, [Bulletin2021-Kalenda-cykly-RG.pdf](#)
- 49) [Čilek,V.](#) - Milankovičovy cykly Astronomické teorie klimatických změn, 5. 9. 1995, Vesmír 74, 488, [1995/9](#)
- 50) <https://www.klimatickazmena.cz/cs/vse-o-klimaticke-zmene/pruvodce-zmenou-klimatu/>, 3. Kapitola, s. 8, cit. 30. 3. 2020
- 51) Vědci objevili skutečnou příčinu tání ledovců [Vědci objevili skutečnou příčinu tání ledovců - YouTube, cit. 20. 1. 2022](#)
- 52) Arrhenius,S.: „O vlivu kyseliny uhličité ve vzduchu na teplota země.“, referát Stockholm Physical Společnost 1895
- 53) Metelka,L., Tolasz, R. – Klimatické změny, fakta bez mýtů, COŽP, Henri Boll Stiftung, 2009, <https://cz.boell.org/sites/default/files/klimaticke-zmeny.pdf>
- 54) https://cs.wikipedia.org/wiki/Sklen%C3%ADkov%C3%BD_efekt, cit. 12. 10. 2021
- 55) Statistická ročenka Životní prostředí ČR, tab. 3.1.2.1., CENIA, 2021
- 56) Větrné turbíny vypouštějí vysoce nebezpečné látky, První zprávy 23. srpna 2022, cit. 23. 8. 2022 [První zprávy - Domáci - Větrné turbíny vypouštějí vysoce nebezpečné látky \(prvni zpravy.cz\)](#)
- 57) Zeman,J.: Ke sporu o koncepci klimatických změn, 30.9.2023, [Jan Zeman: Ke sporu o koncepci klimatických změn - Ekolist.cz](#)
- 58) Zeman,J.: Krajina či lesy hoří, hoří, hoří... Ekolist, 15.8.2023 [Jan Zeman: Krajina či lesy hoří, hoří, hoří... - Ekolist.cz](#)
- 59) Jaké důkazy potvrzují, že změnu klimatu způsobuje člověk? [Jaké důkazy potvrzují, že změnu klimatu způsobuje člověk? | Onlineschool.cz](#), primární zdroj: https://www.ncdc.noaa.gov/cag/global/time-series/globe/land/yt/12/1880-2020_ciz. 18. 8. 2023
- 60) [The Hockey Stick: The Most Controversial Chart in Science, Explained - The Atlantic, resp. Třetí hodnotící zpráva IPCC/Wikipedie](#)
- 61) Graf č. 10 – Průměrné teploty a koncentrace CO2 za posledních 800 000 let, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Co2-temperature-records.svg>

- 62) Graf č. 11 – Průměrné teploty na Zemi a koncentrace CO₂ v letech 1850-2010, <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/10/Sunspot-co2.jpg>.
- 63) *Lomborg, B.: Skeptický ekolog. Jaký je skutečný stav světa? 592 stran, ISBN 80-7363-059-1, ISBN koeditora 80-86389-42-4, EAN 9788073630591, 2006.*
- 64) Skleníkové plyny: emise podle zemí a odvětví, infografika, [Skleníkové plyny: emise podle zemí a odvětví \(infografika\) | Zpravodajství | Evropský parlament \(europa.eu\)](#), cit. 20. 8. 2023
- 65) Jak vojenské výdaje urychlují rozpad klimatu, 3.1.2023 [Jak vojenské výdaje urychlují rozpad klimatu – !Argument \(casopisargument.cz\)](#)
- 66) Pecka,P.: Klimatické omyly Petra Pokorného, Ekolist 16.10.2023, [Vojtěch Pecka: Klimatické omyly Petra Pokorného - Ekolist.cz](#)
- 67) Staněk,P.: [Válka na Blízkém východě a geopolitická křižovatka. Profesor Staněk odpovídá | AC24.cz](#), 13. 10. 2023
- 68) Tenzler,D.: Oteplování klimatu – stoupá opravdu koncentrace CO₂ v atmosféře? 15. 6. 2017 <https://danatenzler.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=609170> cit. 18. 8. 2023
- 69) Rozhovor s Jiřím Svobodou - Jaká nás čeká klimatická budoucnost? „Ještě se nikdo neupekl. A ani neupeče,“ tvrdí vědec, zabývající se historií planetárního systému, 7. 7. 2019, [Jaká nás čeká klimatická budoucnost? „Ještě se nikdo neupekl. A ani neupeče,“ tvrdí vědec zabývající se historií planetárního klimatu – Muži v Česku \(muzivcesku.cz\)](#)
- 70) Cílek,V. Svoboda,J., Vašků,Z.: Kniha o klimatu zemí koruny české, [Leda](#), 15.08.2023, ISBN 978-80-7335-853-2
- 71) Svoboda,J.: Utajené dějiny podnebí, Ivo Železný, 2002
- 72) Marek,L. - Sucho v Česku bylo nejhorší za 2100 let, přečetli vědci ze stromů, 17. 3. 2021 [Sucho v Česku bylo nejhorší za 2100 let, přečetli vědci ze stromů - Seznam Zprávy \(seznamzpravy.cz\)](#)
- 73) Zeman,J.: Ničivý požár v národním parku České Švýcarsko je selháním jeho správy, Ekolist 23.8.2022 [Jan Zeman: Ničivý požár v národním parku České Švýcarsko je selháním jeho správy - Ekolist.cz](#)
- 74) Šturma,J.A., SedláčekO., Šípek ,P.: Planeta Praha, 2022, ISBN: 978-80-907800-2-6
- 75) [Prestižní studie z USA: LNG je pro Zemi emisně mnohem horší než spalování uhlí - Seznam Médium](#), resp. [Howarth LNG assessment preprint archived 2023-1103.pdf \(howarthlab.org\)](#)
- 76) Zeman,J.: Ke sporu o klimatické změny, Ekolist 1. 6. 2020 <https://ekolist.cz/publicistika/nazory-a-komentare/jann-zeman-ke-sporu-o-klimaticke-zmeny>
- 77) Zeman,J.: Klady a zápory ochrany životního prostředí v Československu v letech 1945-89, http://forum.klubspolved.cz/Ochrana_zivotniho_prostredi_CS.doc, vyvěšeno 3.3. 2017, 71 s.

78) Zeman,J. - Metodologické problémy skleníkového efektu a klimatických změn
27.11.2021 <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jann-zeman-metodologicke-problemy-sklenikoveho-efektu-a-klimatickych-zmen>

79) Zeman,J.: Ke koncepci klimatických změn: Nepřímé emise GHG (7. část)
8.7.2021 <http://casopisargument.cz/?p=36847>

Kapitola 2

Systém ekonomických zákonů

Úvod

Nejprve si problematiku systémů ekonomických zákonů zasaďme do širšího filosofického rámce.

Filosofie od svého úsvitu v antickém Řecku se dělí na **idealistickou** a na **materialistickou**.

Idealistická filosofie odvozuje hmotný materiální svět od vyššího objektivního principu duchovní povahy. Nemusí jít nutně o Boha. Známe **objektivní idealismus**, který respektuje existenci materiálního světa nezávislého na našich počtcích, ale jeho podstatu odvozuje od vyššího principu duchovní povahy, a subjektivní idealismus, který materiální svět zná jen v počtcích člověka. **Subjektivní idealismus** nutně ústí v tzv. **solipsismus**, tj. „*existuji jen já a moje vědomí*“ (a ostatní jsou jen počitky v mém vědomí), byť subjektivně idealističtí filosofové takový závěr vesměs odmítají.

Materialistická filosofie vše odvozuje od matérie, hmoty, která je též základním zdrojem poznání. Vladimír Iljič (Uljanov) Lenin definoval hmotu jako základní zdroj poznání (gnoseologicky) následovně: „*Hmota je filozofická kategorie k označení objektivní reality, která je člověku dána v jeho počtcích, která je kopírována, fotografována a zobrazována našimi počitky a existuje nezávisle na nich.*“, viz ¹⁾. Správný překlad nezní „odrážena“, jak se obvykle uvádí, ale „zobrazována“. Známe materialismus:

a)naivní živelný materialismus starořeckých filosofů, zvláště pak Demokrita,

b)mechanický, metafyzický materialismus francouzských osvíceneckých filosofů 18. století, stavící objektivní protiklady do nesmiřitelného rozporu,

c)dialektický a historický materialismus Karla Marxe a Bedřicha Engelse,

d)tzv. **gajský materialismus** J. Lovellocka, viz ²⁾.

Je otázka, zda je nutné gajský materialismus vyčleňovat jako samostatný, protože je formou dialektického a historického materialismu. Vlastně ho jen doplňuje v jedné, ale podstatné věci: zásadní závislosti lidské společnosti na přírodě a globálních životodárných ekosystémech zvlášť. Protože se tato skutečnost zpravidla přehlíží, vyčleňují jej samostatně. Gajský materialismus není v rozporu s materialismem dialektickým a historickým, pouze ho rozšiřuje o nutnost chránit přírodu, zvláště pak globální životodárné ekosystémy, má-li lidstvo na planetě Země přežít.

S výše uvedeným úzce souvisí světónázor. Lidstvo zná tři základní světónázory:

a)theocentrický (centrem dění je vyšší princip duchovní povahy, nejčastěji Bůh u monoteistických náboženství nebo bohové u polyteistických náboženství),

b) antropocentrický (centrem dění je člověk, resp. lidská společnost. Může se vyskytovat ve spojení s theocentruismem. Křesťanství mělo a má za nejvyššího Boha, ale současně šlo vesměs tvrdě proti přírodě ve jménu potřeb lidí),

c) biocentrický (centrem dění je příroda přinejmenším v tom smyslu, že je člověk na ní závislý, že ji musí dostatečně respektovat a nadměrně ji nesmí ničit. Zvláště pak globální životodárné ekosystémy nesmí výrazně narušit).

Lidstvo má dlouhodobě šanci přežít na planetě Zemi jen při uplatňování biocentrického světového názoru. Problém je, že s biocentrickým světovým názorem nelze vyhrát tzv. svobodné volby, což klade nad budoucností lidstva nebo alespoň její západní „demokratické“ části velký otazník.

Živý svět významně ovlivňují zákony dialektiky. Základní zákony dialektiky odhalil významný německý objektivně idealistický filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel, viz ³⁾. Jde o zákony:

a) jednoty a boje protikladů,

b) přerůstání kvantitativních změn v kvalitativní,

c) negace negace.

Problém byl, že G. W. F. Hegel jako objektivně idealistický filosof popsal zákony dialektiky jako zákony sebeuvědomování se vyššího duchovního principu – Ducha. Volně s K. Marxem, u Hegela stojí dialektika na hlavě. Je nutno postavit ji na nohy, na materialistický základ, aby se v mystické slupce objevilo její racionální jádro.

K základním přínosům Karla Marxe a Bedřicha Engelse patří, že z Hegelova idealistického pojetí zákonů dialektiky jako zákonů sebeuvědomování Ducha vylouplí zdravé jádro, že je tvořivě aplikovali na hmotný, materiální svět, mimo jiné na formy vzniku, vývoje a zanikání společenskoeconomických formací lidstva. V předmluvě knihy *„Ke kritice politické ekonomie“*, která byla poprvé vydána v Berlíně roku 1859, píše K. Marx kromě jiného: *„Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých, nutných, na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil. Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří ekonomickou strukturu společnosti, reálnou základnu, nad níž se zvedá právní a politická nadstavba a které odpovídají určité formy společenského vědomí. Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec. Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím. Na jistém stupni svého vývoje se materiální výrobní síly společnosti dostávají do rozporu s existujícími výrobními vztahy, nebo – co je jen právní výraz toho – s vlastnickými vztahy, v jejichž rámci se dosud pohybovaly. Z vývojových forem výrobních sil se tyto vztahy proměňují v jejich pouta. Nastává pak epocha sociální revoluce. Se změnou hospodářské základny převrací se pomaleji nebo rychleji celá ohromná nadstavba. Zkoumáme-li takový proces převratů, musíme vždy rozlišovat mezi materiálním převratem v hospodářských výrobních podmínkách, jež lze přírodovědecky přesně zjistit, a mezi právními, politickými, náboženskými, uměleckými nebo filosofickými, zkrátka ideologickými formami, v nichž si lidé tento konflikt uvědomují a jej vybojuávají. Jako neposuzujeme jednotlivce podle toho, co si sám o sobě myslí,*

právě tak nemůžeme takovou převratovou epochu posuzovat podle jejího vědomí, nýbrž naopak toto vědomí musíme vysvětlovat z rozporů materiálního života, z existujícího konfliktu mezi společenskými výrobními silami a výrobními vztahy. Společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny výrobní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní vztahy nikdy nenastupují na její místo, dokud materiální podmínky jejich existence nedozrály v lůně staré společnosti samé. Proto si lidstvo ukládá vždy jen takové úkoly, které může vyřešit, neboť při podrobnějším zkoumání se vždy ukáže, že úkol sám vzniká tam, kde materiální podmínky jeho řešení jsou již dány nebo kde jsou alespoň v procesu vzniku.“ viz ⁴⁾ ME sv. 13/36-37.

Kromě tří základních zákonů dialektiky tato zná i mnohé další zákonitosti a rozpory, klasicky rozpor „*podstata a jev*“.

Hmota je forma energie a energie je forma hmoty. Hmota je v neustálém pohybu, resp. s hmotou je těsně spojen pohyb. Bedřich Engels v ⁵⁾ na základě tehdy známých výsledků přírodních věd popsal následující základní druhy pohybů:

a)mechanický, který dál dělil na velký kosmický a malý pozemský,

b)fyzikální,

c)chemický,

d)biologický,

e)společenský.

Každý vyšší pohyb v sobě obsahuje i pohyby nižší (známe pohyb fyzikálně chemický, biologicko-společenský atp.). Vyšší formy pohybu vyrůstají a vyvíjejí se z forem pohybů nižších, avšak zákony vyšších forem materiálního samopohybu a samovývoje se nemohou redukovat na zákonitosti forem nižších, resp. jen z nižších druhů pohybu vyšší druhy pohybu nevysvětlíme. Proto zákonitosti sociálně historického vývoje lidské společnosti není možné redukovat na zákony biologické (biologický pohyb), které objevil a formuloval Charles Darwin v knize „*O původu druhů cestou přírodního výběru z roku 1859*“ ⁶⁾, na něž se falešně odvolává dnes u některých značně populární obrozené neomalthusiánství. Tzv. „*univerzální materiální pohyb*“ je svou podstatou samopohyb a samovývoj.

Určitým problémem je, že vzhledem k tehdejšímu stavu poznání B. Engels nepopsal některé tzv. metapohyby, s výjimkou pohybu kosmických těles. Jde o:

a)pohyb geografický (kontinentů, vrásnění pohoří, výbuchy sopek, velké pohyby ledovců ad.),

b)pohyb gaiský.

Planetu Zemi – Gaiu – popsal poprvé ekolog Lovellock, viz ²⁾. K jejím základním vlastnostem patří, že rozvíjející se na ní život si vytvářel a zdokonaloval stále složitější a důmyslnější „gaiské“ mechanismy dlouhodobého udržování a obnovování příznivých podmínek pro život na Zemi. Jde o tzv. **globální (gaiské) životodárné ekosystémy**. Tedy, dělo se tak až do chvíle, kdy se na Zemi objevil člověk a začal globální životodárné ekosystémy narušovat a ničit. Gaiští ekologové se domnívají, že

hlavním sídlem globálních životodárných ekosystémů jsou tropické deštné pralesy a tropická mělká moře. Obojí lidstvo bezohledně ve velkém ničí.

Lze mluvit o dvojí pyramidě pohybů, základních malých pohybů a velkých metapohybů. Doplnění koncepce pohybů B. Engelse metapohyby geografický a gaiský koncepci pohybů ale v zásadě nemění, pouze vyvrací některé námitky proti ní vznášené.

Jak je známo, marxismus má tři zdroje a tři součásti:

a) Německá klasická filosofie, zvláště pak objektivní idealistická filosofie G. W. F. Hegela, jeho analýza zákonů dialektiky, a materialistická filosofie Ludvík Foyrbacha,

b) Francouzský utopický socialismus, zejména Sant Simon, Robert Owen,

c) Anglická politická ekonomie (William Petty, Adam Smith, David Ricardo).

Na ně K. Marx a B. Engels kriticky navázali a postavili tři základní součásti marxismu:

a) Dialektický a historický materialismus,

b) Vědecký socialismus a komunismus,

c) Marxistickou politickou ekonomii, viz ⁷⁾.

Samotný komunismus může mít tři základní podoby:

1) Prvobytně pospolný, aneb komunismus z nouze. Jeho základním rysem je, že všichni společně pracují na jediné věci, aby se jakž tak uživilí a jako tlupa či rod přežili velmi těžké přírodní podmínky.

K prvobytně pospolnému komunismu patří i málo známý jezuitský experiment v paraguayské Amazonii v letech 1620 – 1765, kdy jezuité tamní pokřesťanšelé indiány vedly k životu v indiánských obcích – redukcích, pozůstatku prvobytně pospolné společnosti, v primitivním komunismu. Tedy, určitý nadprodukt zde vznikal. Odčerpávali ho jezuité jednak pro svou potřebu, jednak jako daň pro španělské místodržící. Situaci měli významně usnadněnou, protože indiáni neznali soukromé vlastnictví a byli zvyklí kolektivně pracovat, takže se u nich reálně mnoho nezměnilo. Podrobně, viz ⁸⁾.

2) Válečný, aneb komunismus, vyvolaný potřebou přežít společenskou, obvykle válečnou katastrofu, ubránit se nelítostnému nepříteli.

V českých dějinách známe válečný komunismus zejména v husitském Táboře. Husité měli do náboženského roucha zahalený program společenské rovnosti, reálně primitivní komunismus, vzhledem k nerozvinutým výrobním silám a silnému vnějšímu ohrožení vzniknul jen válečný komunismus, komunismus z nouze. Samotná husitská revoluce postupně, počínaje potlačením radikální sekty Adamitů Janem Žižkou z Trocnova na Táboře v roce 1421, ale zejména po porážce radikálních husitů v bitvě u Lipan 30. května 1434, degenerovala zpět k feudálním poměrům, pravda citelně pozměněným a méně brutálním. Katolická církev přišla prakticky o všechno, poddanské povinnosti byly významně omezeny, královská

města získala nemalý pozemkový majetek a stala se součástí politického života království Českého.

Ještě větší bezmoc vládla mezi vůdci známého Spartakova povstání ve starém Římě v letech 73-71 před n. l., podobně u vůdců mnohých selských povstání, nejen u nás.

Válečný komunismus známe zejména ze sovětského Ruska v letech 1918-21 a ze zvláštních oblastí Číny s metropolí Jeans, ovládané v 30. letech 20. století Rudou armádou Komunistické strany Číny. Menších pokusů o primitivní komunismus zná historie víc. Často se mu blížily revoluční povstalecké oblasti.

3) Vědecký komunismus, který někteří vulgarizovali jako výrok Karla Marxe „*až hmotné statky potečou proudem*.“ Problémem je, že K. Marx tím rozhodně nemyslel konzumní společnost, ale společnost hmotného dostatku a spravedlivého rozdělování, kde pro velkou část lidí skončil boj o prosté přežití a kde se velká část lidí věnuje svému dalšímu rozvoji. „*Každý podle svých sil, každému podle jeho (pravých lidských – JZ) potřeb*“.

Celá jmenovaná Marxova teze v Kritice Gothajského programu zní: „*Ve vyšší fázi komunistické společnosti, až již jednotlivci nebudou v zotročujícím područí dělby práce a až zmizí také protiklad mezi duševní a tělesnou prací; až práce nebude pouhým prostředkem k živobytí, nýbrž stane se sama první životní potřebou; až s všestranným rozvojem jednotlivců vzrostou i výrobní síly a všechny zdroje kolektivního bohatství potečou plným proudem - teprve tenkrát bude moci být nadobro překonán úzký obzor měšťáckého práva a společnost bude moci napsat na své prapory: Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb!*“ , viz ⁹⁾. Z citace celé teze je zřejmé, že tato teze nemůže zdůvodňovat tzv. konzumní společnost či „spotřební socialismus“, jak někteří hlásali v Československu roce 1968.

Komunistická společensko ekonomická formace má stádia přechodné období (vzniká), nerozvinutý socialismus (nemusí být), rozvinutý socialismus a vlastní komunismus. Podrobněji budou probírána v dalších částech této knihy.

S tím úzce souvisí problém pojmání **svobody**. Líbezná a bezpočtu krát zneužitá slovo „*svoboda*“ pojímal filosof Baruch Spinoza v Etice ¹⁰⁾ z roku 1667, jako „*svoboda je poznanou nutností*“. Později začala být svoboda pojímána nejčastěji v tom smyslu, že „*svoboda jedince končí tam, kde omezuje svobodu druhých lidí*.“ Z hlediska trvalé udržitelnosti jde o pojetí nedostatečné. Svoboda musí být omezena kromě nutnosti respektovat svobodu druhých lidí také nutností respektovat potřeby budoucích, dosud nenarozených generací včetně nutnosti nenarušit globální životodárné ekosystémy. Široce rozšířené pojetí svobody v současné vyspělé kapitalistické společnosti jako libovůle (svoboda je právo dělat si co chci, bez ohledu na druhé, přírodu a budoucí generace) je nepřijatelné.

Zásadní problémy přináší také dnes zbožňovaný pojem **demokracie**. Přeloženo z řečtiny znamená „vláda lidu“ (spojení slov démos = lid a craté = vládnout). Měla by se pohybovat v rámci dvou mantinelů – jedním je diskuse (T. G. Masaryk), druhým jsou relativně svobodné volby. Nepřímá zastupitelská demokracie by měla být doplňována demokracií přímou, prostřednictvím referend. Podle svých starořeckých i současných ideologů demokracie obsahuje zejména svobodu slova,

tisku a shromažďování, pluralitu názorů a pluralitu politických stran, svobodné volby a dnes zcela jistě i svobodu tisku, resp. médií. Média ve starém Řecku neexistovala.

Tyto svobody jsou ve vyspělých kapitalistických státech s většími či menšími omezeními zabezpečeny, leč jejich realizace stále více upadá. Není to nic nového, i podle historických zkušeností demokracie obsahuje sebedestruktivní mechanismy. Ve starých Athénách skončila rozpoutáním tzv. Peloponézké války ze strany otrokářsky demokratických Athén a jejich spojenců. Po porážce Athén a jejich spojenců v nich demokracii zlikvidovala vítězná aristokratická Sparta. Sebedestrukci feudální šlechtické demokracie známe z Polska 18. století. Vleká krize Polska, charakterizovaná právem veta každého šlechtice v polském šlechtickém parlamentu, který tak nebyl s to nic rozhodnout a panovník byl bezmocný, skončila trojím dělením Polska mezi jeho nedemokratické sousedy – Rusko, Prusko a Rakousko v letech 1772-95. Totální krach buržoazní demokracie představuje rozpoutání první světové války v roce 1914, za aktivní účasti všech parlamentů zúčastněných zemí. Totální krach demokracie v Evropě spojený s její likvidací představuje úspěšné tažení německého nacismu a jeho spojenců v letech 1933-41. Demokratické velmoci nejprve Itálie, po té Německo, pak i Velká Británie a Francie totálně selhaly, a kromě Velké Británie podlehly nacistickému Německu a jeho spojencům. V současnosti evropská demokracie podle všeho páchá kolektivní sebevraždu. Nejde jen o sebevražednou politiku sinofobie a rusofobie, kde jde primárně o velmocenskou nadvládu pod taktovkou USA. Šílená je EU vládnoucí ideologie multi kulti, prosazující masovou, převážně muslimskou migraci do Evropy a její islamizaci, ideologie gender (rozvracející normální heterogenní rodinu, základ společnosti) i další perverze.

Nutno dodat, že starořeční filosofové (známe jen jednu výjimku) demokratickou formu vlády odsuzovali co by zástěrku pro vládu různých demagogů, podvodníků, šarlatánů apod. Dožadovali se vesměs vlády aristokracie.

Nemám zde recept na léčení naší stávající těžce nemocné buržoazní demokracie, kdy se stále více demonstruje proti jejímu základními atributu – proti výsledkům svobodných demokratických voleb. Selhávají ale i mnohé další atributy demokracie, zejména nezávislost policie, státních zástupců a soudů a nově i svoboda slova, tisku a shromažďování. Shrnuji tudíž jen, že problémy současné demokracie jsou zcela zásadní a zřejmě nikdo si s nimi neví rady.

K. Marx a B. Engels vytvořili dialektický a historický materialismus, rozvoj lidské společnosti pojali jako **přírodní historický proces**. Radim Valenčík z toho správně odvozuje:

„1. Člověk a společnost se z přírody vyvinuli, vývoj člověka a společnosti je pokračováním vývoje přírody.

2. Proces vývoje, resp. sebeutváření člověka i společnosti se odvíjí od procesu aktivního přetváření přírody člověkem, resp. společností“, viz ¹¹⁾.

Děje se tak v procesu společenské výroby. Z věcného hlediska má tyto základní prvky:

1) člověk, resp. pracovní síla,

2) pracovní prostředek,

3) pracovní předmět,

4) možná i pracovní energie.

Základní prvky pracovní síla, pracovní prostředek a pracovní předmět zná už Marx v Kapitálu, viz ¹²⁾, a nejspíš není zdaleka první. Zpochybňovány nejsou. Z hlediska udržitelnosti nejsou podstatné změny v oblasti pracovního prostředku, tj. vývoj od nástroje řemeslníka k pracovnímu stroji (za Marxe zahrnoval pohonnou jednotku, převodní jednotku, vlastní pracovní stroj), k elektrickému stroji, kde pohonná a převodní jednotka a vlastní pracovní stroj splývají v jeden organický celek stroje, až po automatický stroj, pracující bez bezprostřední pracovní obsluhy člověka.

Závažný je pracovní předmět. Klasická strojová velkovýroba měla filosofii jednak čím větší (a obudnější) stroj, tím lépe (myšleno ale pro podnikatele, nikoliv pro stroj obsluhujícího dělníka), jednak prohnat jím co největší množství surovin a energie. Takový rozvoj je z hlediska ochrany životního prostředí nepříznivý, protože plodí neúnosnou koncentrací výroby a enormní dopravní toky, navíc masová výroba umožňuje masové plýtvání s hmotnými zdroji, zvláště pak výrobky ve sféře hmotné spotřeby. Tím je v příkrém rozporu s udržitelností. Moderní výroba v letech vědeckotechnické revoluce by měla usilovat o maximální využívání příslušných surovin a paliv včetně maximální recyklace odpadů co by druhotných surovin, dále o produkci kvalitních výrobků s dlouhou životností. Častá kapitalistická praxe zakomponování různých kazítek, aby životnost výrobku nebyla o moc delší než je záruční doba, sice zvyšuje obrát a zisk podnikatelů a také tzv. prosperitu, ale je velmi nepříznivá k ochraně životního prostředí a zvláště pak k udržitelnosti.

Myšlenka pracovní energie jako čtvrtého základního prvku společenské výroby se objevila u Stanislava Erbena na pobočce Ekonomického ústavu ČSAV v Ústí nad Labem počátkem 80. let. Vycházela ze zjištění, že moderní společenskou výrobu nelze prakticky provozovat bez pracovní energie, zvláště pak ne bez elektrické energie, viz ¹³⁾. Již tehdy a tím spíš dnes je těžké hledat výrobu, kde by se energie, zejména elektrická, nevyskytovala. Má-li jít ale o obecný prvek, měla by se vyskytovat v každém výrobě bez výjimky. Při obhajobě KDP se ale výjimka našla. Je to kráva a jiná zvířata, která sice má něco statické elektriny v srsti, ale nejde o pracovní energii.

K. Marx a B. Engels shledali, že každý typ společnosti, společensko-ekonomické formace, se objektivně řídí určitým **systemem ekonomických zákonů**, který odpovídá této společenskoekonomické formaci.

Ekonomické zákony si nelze představovat jako zákony kauzální, kdy jeden jev vyvolá zákonitě jiný jev, ale jen jako dlouhodobě působící tendence, prosazující se cestou častého porušování příslušných tendencí, a to subjektivní činností lidí.

Ekonomické zákony jsou základní objektivní nutné dlouhodobě působící společenskoekonomické vztahy mezi jednotlivými ekonomickými subjekty společnosti, které regulují nejpodstatnější aspekty jejich ekonomické činnosti. Obvykle působí soubor ekonomických zákonů. Prosazují se cestou neustálého

porušování těchto zákonitostí jen jako dlouhodobá tendence. Rozhodně nejde o přímé kauzální vztahy, jak si někteří představují a problematiku vulgarizují.

Každá společenskoekonomická formace vznikla na troskách předchozí staré společenskoekonomické formace. Působí v ní obecné ekonomické zákony i zákony specifické – základní ekonomický zákon příslušné společenskoekonomické formace, systémový zákon příslušné společenskoekonomické formace, systémový zákon pro určité stádium společenskoekonomické formace i zákon, který působí ve více společenskoekonomických formacích, například zákon hodnoty.

Společnost může na základě poznání objektivnosti působení ekonomických zákonů využívat jejich působení ve svůj prospěch a urychlovat tak svůj rozvoj. Pokud tak nečiní, ať už pro nedostatečné poznání nebo protože působení ekonomických zákonů je v rozporu se zájmy vládnoucí třídy či skupiny, ekonomické zákony působí živelně za zády společnosti, způsobují jí značné ekonomické i mimoekonomické ztráty a brzdí její rozvoj.

Problematika ekonomických zákonů byla ekonomickou teorií i praxí reálného socialismu před rokem 1989 poněkud zkompromitována, leč velkou chybou bylo odmítnutí ekonomických zákonů jako takových po roce 1989 s tím, že jde o přežitek komunismu, jímž byl myšlen reálný socialismus. Současná hluboká všeobecná krize kapitalismu znovu a ještě naléhavěji ukazuje, že neznalost a ignorování ekonomických zákonů způsobuje velké ekonomické i mimoekonomické ztráty a vede stávající vyspělé kapitalistické státy Evropy, USA a další do záhuby. Konečně, proto je ve Velké Británii a dalších vyspělých kapitalistických státech opět velký zájem o dílo K. Marxe a zvláště pak o jeho teorii ekonomických krizí z nadvýroby, proto také ve Velké Británii v anketě intelektuálů byl v roce 2000 Karel Marx ohodnocen jako největší myslitel 2. tisíciletí po Kristu. Je zbytečné si stěžovat, že už při vyslovení sousloví *ekonomické zákony* dostává někdo kopřivku. To je výlučně jeho problém. Euroamerické civilizace se totiž potápí. Neznalost a ignorace objektivního působení ekonomických zákonů na tom má nemalý podíl. I převážně liberalizovanou soukromokapitalistickou tržní ekonomiku vyspělých kapitalistických států zásadně ovlivňuje působení souboru ekonomických zákonů, zejména zákon hodnoty, zákon maximalizace zisku, zákon přirozené akumulace kapitálu a zákon oběhu neplnohodnotných peněz.

Ekonomické zákony jsou základní objektivně nutné dlouhodobě působící společenskoekonomické vztahy mezi jednotlivými ekonomickými subjekty společnosti, které regulují nejpodstatnější aspekty jejich ekonomické činnosti. Obvykle působí soubor ekonomických zákonů. Prosazují se cestou neustálého porušování těchto zákonitostí jako dlouhodobá tendence. Rozhodně nejde o přímé kauzální vztahy, jak si někteří představují.

Ekonomické zákony kapitalismu popsali v prvé řadě K. Marx a B. Engels v *Kapitálu*, viz ¹²⁾ a v dalších svých pracích. Od některých omylů, které přinesla pozdější doba, ekonomické zákony očistila vynikající práce Z. Háby *Socialismus: systém ekonomických zákonů*, viz ¹⁴⁾.

2.1. Ekonomické zákony obecně

Vědeckou politickou ekonomii v 17. století založil anglický buržoazní ekonom William Petty (1623–1687), viz ¹⁵⁾. Bojoval proti tehdy dominujícím merkantilistům ad. Jako první z ekonomů teoretiků shledal, že ekonomickou hodnotu zboží vytváří lidská práce, viz jeho slavná teze: „... práce je otcem bohatství a zem je jeho matkou.“

Významný anglický buržoazní politický ekonom Adam Smith (1723–1790) vědecky rozpracovával problematiku ekonomických zákonů, viz ¹⁶⁾. Rozpracovával pracovní teorii hodnoty, byl autorem teze o „neviditelné ruce trhu“, byť jí rozuměl zejména jako potřebu odbourat různá přežívající feudální omezení výroby a nedopustit obnovu těch již odstraněných. Nepřikládal jí význam, který v ní viděli a dodnes vidí mnozí liberální a neoliberální ekonomové po něm. Hájil svobodu podnikání (*laissez-faire*) a člověka ekonomického (*Homo Oeconomicus*). U člověka ekonomického se hluboce mýlil, člověk zdaleka není jen ekonomický. I v prvních kapitalistických státech Nizozemí a Velké Británii měl tehdy kapitalismus manufakturní podobu.

Významný buržoazní politický ekonom David Ricardo (1772–1823) působil v době nastupující průmyslové revoluce, viz ¹⁷⁾. Rozpracovával pracovní teorii hodnoty, vyhnul se četným zjednodušením A. Smitha, měl starosti o další rozvoj kapitalismu v souvislosti se zákonem klesající míry zisku z vloženého kapitálu ad.

D. Ricardo jako obránce britské průmyslové buržoazie se kromě jiného střetl s Thomase Robertem Malthusem ve sporu o obilní zákony, cla na obilí. Žádal je zrušit a tím zlevnit dovoz obilí a tím i pracovní sílu a umožnit snížení mezd. Malthus jako obránce zemědělské buržoazie je hájil. Založil tzv. protekcionismus, na který navazovala řada významných politiků, například prezidenti USA Abraham Lincoln, Franklin Delano Roosevelt a Harry S. Truman, německý kancléř Otto Bismark, ad. Hlavní baštou ekonomického liberalismu byla dlouhodobě nepřekvapivě ekonomicky nejsilnější Velká Británie.

Po smrti D. Ricarda došlo k první krizi buržoazní politické ekonomie, tj. k situaci, kdy základní postuláty ekonomické teorie (politické ekonomie) byly zjevně v rozporu s realitou. Bulvární buržoazní ekonomové napadli Ricardovu ekonomickou teorii, zejména její část pracovní teorii hodnoty. Ricardovi stoupenci sice Ricardovo učení urputně hájili, ale přitom ho silně zvlugarizovali. Buržoazní ekonomie tak svůj vědecký základ – pracovní teorii hodnoty – zcela opustila a stala se plně bulvární.

Na první krizi politické ekonomie pozitivně reagovali K. Marx (1818–1883) a B. Engels (1820–1895) dalším rozpracováváním pracovní teorii hodnoty. V prvé řadě jde o základní ekonomické dílo K. Marxe (a B. Engelse) Kapitál, viz ¹²⁾, ale i o přípravné Rukopisy Grundrise, viz ¹⁸⁾, v 19. století nepublikovanou Teorii o nadhodnotě, viz ¹⁹⁾ a mnohé další. I když B. Engels autorství Kapitálu plně připsal K. Marxovi, podle všeho se na něm také nemálo podílel, a to nejen jako hlavní Marxův oponent Kapitálu. Zatímco 2. díl Kapitálu připravil k vydání po Marxově smrti zřejmě podle Marxova rukopisu, 3. díl Kapitálu psal podle Marxova konceptu a zřejmě je jeho spoluautorem.

Z novější literatury jde zejména o dílo Zdeňka Háby: Socialismus: systém ekonomických zákonů, viz ¹⁴⁾. Totiž, zkoumání ekonomických zákonů po smrti K. Marxe a B. Engelse se neobešlo bez řady omylů, s kterými je nutné se rozejít.

Druhá krize buržoazní politické ekonomie je spojována se vznikem subjektivní teorie mezního užítku v 70. letech 19. století. Jestliže po smrti D. Ricarda vědecká větve buržoazní politické ekonomie opustila jen pracovní teorii hodnoty, nyní opustila i makroekonomii, viz William Stanley Jevons (1835–1882), Alfred Marshall (1842–1924), Artur Cecil Pigou (1877–1959) ad. Ekonomové subjektivní teorie mezního užítku se zaměřili na vybrané problémy mikroekonomie a na matematické modelování jednotlivých tržních situací. Buržoazní politická ekonomie tak prakticky přestala existovat i ve své bulvární podobě. Ani na tak zásadní výzvu, jako byl Říjnový převrat v Rusku v roce 1917 a jím nastolený kurs socializace Ruska, od 1. ledna 1923 Svazu sovětských socialistických republik (SSSR), a s ním spjatý rozvoj politické ekonomie socialismu, buržoazní politické ekonomie prakticky nereagovala. V zásadě na ni ani reagovat nemohla, protože reálně neexistovala a vůbec jí to nevadilo.

Třetí krizi buržoazní politické ekonomie způsobilo pokračující spoléhání se ekonomů subjektivní teorie mezního užítku a liberálního kapitalismu na neviditelnou ruku trhu tváří v tvář dosud největší a nejničivější ekonomické krizi 1929–33, která kapitalismus postihla. Jejich terapie *„do ekonomiky nezasahovat protikrizovými opatřeními“*, dále citelně prohlubovala bezprecedentní ekonomickou krizi vyspělých kapitalistických ekonomik. Stalo se tak navíc v letech tzv. ruského zázraku, enormně rychlého hospodářského a sociálního rozvoje socializujícího se Sovětského svazu, popoháněného mimo jiné trvalým ohrožením ze strany světového imperialismu.

Klasickým příkladem politiky nezasahování do tržních mechanismů tváří v tvář hluboké sociálně ekonomické krizi je i meziválečné Československo. Tehdy se z mohlo kromě mu vnucené účasti na celních válkách jen na poskytování tzv. žebračenek nezaměstnaným, takže v rámci této krize patřilo k nejvíce postiženým. Stalo se tak mimo jiné na základě doporučení tehdejších teoretických buržoazních ekonomů „volné soutěže“. Poněkud naivně zní dnes v Česku velmi populární volání předního podnikatele Tomáše Bati po morálce, tj. nesekat dluhy a chovat se odpovědně. Když kde co krachuje, v obuvnictví především Baťovou zásluhou, jde o hraběcí rady.

Teorii praktické neregulace kapitalistických ekonomik kritizovala nejprve ve Švédsku teorie nedokonalé konkurence (Piero Strafa (1898–1963), viz ²⁰⁾, na kterou navazují angličtí ekonomové John Maynard Keynes (1883–1946), ²¹⁾ a jeho žáci Edward Hastings Chamberlin, J. V. Robinsonová (1903–1983, počínaje její dizertací ²²⁾ z roku 1933 ad.). J. V. Robinsonové Akumulace kapitálu z roku 1951 ²³⁾ je rozhodným rozchodem s neoliberální ekonomii. Dokonalá konkurence a monopol vlastně reprezentují pouze měnící se aspekty konkrétní tržní situace. Jejich učení vede mimo jiné k požadavku na rozsáhlé státní zásahy do vyspělých kapitalistických ekonomik po roce 1945 s cílem zajistit rychlou poválečnou obnovu, ekonomické krize mírnit a optimálně jim i předcházet, zejména cestou vysokého zdanění vysokých příjmů a majetků a následně podstatně vyšších veřejných výdajů v sektorech, které jsou potřebné a zároveň nejsou atraktivní pro soukromé investice,

byť samotná J. V. Robinsonová zde byla hodně zdrženlivá. Zatímco praví keynesiánci (neokeynesiánci) žádali zvyšovat veřejné výdaje v první řadě na zbrojení, tj. zcela neproduktivně a nebezpečně, protože zbraně mohou být snadno použity či spíš zneužity ve válce, středoví keynesiánci žádali podporovat ekonomický růst zejména daňovými úlevami, leví keynesiánci (postkeynesiánci) žádali zvyšovat veřejné výdaje především na rozvoj sociální sféry – školství, zdravotnictví, sociálního zabezpečení apod. Všichni keynesiánci řešili vesměs J. M. Keynesem nastolený makroekonomický problém „*teorie nedostatečné agregátní poptávky*“, řečeno moderním jazykem. Byli příznivci vysokého ekonomického růstu v rámci tehdejšího soupeření „*světový kapitalismus – světový socialismus*“, z hlediska dopadů na životní prostředí to tendenci zjevně negativní. Časem zejména postkeynesiánci podporovali významní matematictí ekonomové, snažící se modelovat podmínky rychlého ekonomického růstu. Na post keynesiánci a rychlý poválečný rozvoj vyspělých kapitalistických ekonomik navazují západní ideologové „*společnosti hojnosti*“, „*státu blahobytu*“, „*konzumní společnosti*“, „*konvergence*“ (myšleno vyspělého kapitalismu a reálného socialismu), ideologové (nebo jen měšťáctí žvanilové) nemarxistického „*spotřebního socialismu*“ v Československu v roce 1968 ad. Neokeynesiánci pod vedením P. A. Samuelsona v 60. letech provedli tzv. velkou neoklasickou syntézu s neoklasickou ekonomikou a do jisté míry se vrátili k neoklasické ekonomii hlavního proudu, odtržené od potřeb společenské řídicí praxe. P. A. Samuelsonova *Ekonomie* ²⁴⁾ je základním učebním textem pro studenty vysokých ekonomických škol dodnes.

Ač J. M. Keynes a keynesiánci vyšli ze subjektivní teorie mezního užítku neoklasické ekonomie, rozvíjením teorie nedokonalé konkurence, dynamizací analýz ad. mimo jiné obnovili makroekonomii a s ní i politickou ekonomii kapitalismu. Protože keynesiánci včetně V. J. Robinsonové vesměs odmítali pracovní teorii hodnoty, šlo o bulvární politickou ekonomii.

Čtvrtá krize buržoazní politické ekonomie je spojená s krizí keynesovské regulace ekonomik vyspělých kapitalistických států v 70. letech 20. století v důsledku rozsáhlé strukturální krize (potravinová, environmentální, surovinová, energetická - 1. a 2. ropný šok ad.). Keynesiánská ekonomie řešila především problém rozsáhlého nevyužívání disponibilních výrobních zdrojů ve zmonopolizované kapitalistické ekonomice 20. století. Nepředpokládali vážné problémy na straně nabídky. V 70. letech se keynesovská regulace střetla s významnými strukturálními bariérami ekonomického růstu, které neuměla řešit. Léčení strukturální krize keynesiánskou terapií krizi prohloubilo zvýšením inflace. Zejména dva ropné šoky způsobily stagflaci (současná relativně vysoká míra inflace a stagnace reálného hrubého domácího produktu HDP), slumpflaci (současně relativně vysoká míra inflace a pokles reálného HDP) apod. Krize keynesiánské regulace vyspělých kapitalistických ekonomik vedla:

1)K formování environmentální ekonomie, která má aspirovat na vytvoření trvale udržitelné ekonomie, ekonomiky a společnosti. Že tomu tak v praxi není a že si většina environmentálních ekonomů nechala vnutit „**trvale udržitelný ekonomický růst**“, „**hrubý domácí produkt**“ (HDP) a mnohé další nesmysly tradiční liberální ekonomie včetně jádra samotné liberální ekonomie, byť s ní nejdou zacházet hůř

než J. V. Stalin, je reálné. Tlak sílící ekologické a zejména klimatické krize může zde situaci změnit, byť se tak dosud neděje, resp. tzv. Zelená dohoda pro Evropu, viz ²⁵⁾, je odstrašující pravicově liberální pseudokoncept řešení drtivé environmentální krize.

2) Čínský předák Teng Siao Ping socialistickými tržními reformami od roku 1978 nastartoval prudký ekonomický růst a sociální rozvoj Číny s cílem vybudovat v dlouhodobém období „*socialismus s čínskými rysy*“ při rozsáhlém využívání zákona hodnoty, zachování silného efektivního centrálního plánování rozvoje ze strany státu, rozsáhlého veřejného sektoru a vedoucí úlohy Komunistické strany Číny. Při takové politice není Západ Číně s **monetární ekonomikou** s to konkurovat. Nejde o politiku bezproblémovou, rubem je rozsáhlé poškozování životního prostředí v Číně, vysoká majetková a důchodová polarizace obyvatel Číny, teprve v posledních letech vytváření základního důchodového zabezpečení, účinné ochrany životního prostředí včetně potření obávaných smogů nejen v Pekingu ad. Někteří proto kladou zásadní otázku, zda v Číně ještě lze mluvit o socialismu či zda jde o státní kapitalismus.

Politická ekonomie socialismu, rozvíjená v tehdejších sovětském bloku, v zásadě ustrnula odmítáním aktivní role zákona hodnoty při rozvoji socialistické ekonomiky a společnosti. Přispěla k zaostávání a v letech 1989-91 i k pádu evropských socialistických států. Významná zjištění některých marxistických ekonomů jako Zdeňka Háby ¹⁴⁾ nebyla brána vážně.

3) K nástupu **monetární ekonomie**, monetarismu v 70. letech (v teorii Friedrich August von Hayek (1899–1992), zosobněný v jeho silně kontroverzním manifestu Cesta do otroctví z roku 1944, ²⁶⁾ (ostatní jeho díla v zásadě jen rozvíjí tento manifest), Milton Friedman (1912–2006) ad.), v 80. letech 20. století i v praxi Velké Británie a USA, po roce 1989 i v praxi bývalých evropských socialistických států, viz diktát tzv. Washingtonského konsenzu světové finanční oligarchie, a po roce 2000 do jisté míry i ve vyspělých kapitalistických státech kontinentální Evropy. Politika monetarismu oslabuje a ničí sociální stát a beztak nedostatečný sociální pilíř udržitelného vývoje. Tato politika od počátku krachuje, dlouhodobě ji nezachraňuje ani kolaps evropských socialistických států. Cestu z ní ale vládnoucí neoklasická, resp. neoliberální buržoazní politická ekonomie hlavního proudu nenalézá a ani se nepokouší nalézat, neboť se nachází mimo její kontroverzní zásady. Společenská řídicí praxe je sice pragmatičtější, ale v zásadě tápe a hlavně respektuje ekonomické zájmy vládnoucí světové finanční oligarchie.

F. A. Hayek argumentuje suverenitou spotřebitele, myšlenkou rozvíjenou subjektivní teorií mezního užítku v rámci neoklasické ekonomie. V jejím zájmu se svými stoupenci žádá nulové státní zásahy do ekonomiky a likvidaci sociálního státu, ačkoliv takové požadavky vedou k ještě většímu zotročení většiny neprivilegovaných občanů. Svoboda pro chudé otročit za mzdu nezajišťující často ani existenční minimum nebo shnit bez pomoci prakticky kdekoliv, je šílená. Nezanedbatelná je i kritika této teorie ze strany části buržoazních ekonomů, že i za západního sociálního státu i za reálného socialismu zůstal spotřebitel v rámci nabídky zboží a služeb na trhu ve své koupí suverénem, neboť si sám v rámci nabídky na trhu vybíral, co koupí. Vzhledem ke stále důkladnějšímu vymývání mozků komerční reklamou byl tehdy suverénnější víc než dnes, takže Hayekova svoboda rozhodovat se na trhu je

převážně iluzorní. Dále argumentovali, že sociální stát v severní a západní Evropě nevedl k „totalitě“.

Monetarismus nereaguje ani na tak zásadní skutečnost, že se dosavadní v zásadě věcné ekonomiky obsluhované penězi mění stále více na ekonomiky virtuální, dluhové, kde stále větší část domácí výroby nahrazuje dovoz z vyspělejších rozvojových států včele s Čínou a s Indií a nejproduktivnějším oborem podnikání se stává inflační tištění veřejných i soukromých peněz (nejčastěji v podobě cenných papírů), spekulace s nimi na burze a jiné druhy dobývání veřejné renty. Dobýváním veřejné renty je i velký, převážně fotovoltaický tunel v ČR z let 2005-10 i řada menších tunelů pod praporem environmentální politiky (některé druhy zářivek atd.).

Že politika rostoucích spekulací vede k velkým bublinám a následně k velkým krachům a politika rostoucího zadlužování veřejného sektoru vede k bankrotům celých států, je zřejmé. Plně to prokázala velká ekonomická krize 2008–09, kterou vyspělé kapitalistické státy „řešily“ jen mohutným sanováním krachujících velkých soukromých bank na účet daňových poplatníků s odůvodněním, že jsou tak velké, že je nemohou nechat zkrachovat. Ekonomický krach Řecka a jeho následné léčení brutálním „pouštěním žilou“, resp. ožebračováním Řecka a Řeků (HDP Řecka se v důsledku takového léčení snížil asi o 25 %, přičemž míra zadlužení Řecka se dál mírně zvýšila), v zájmu splácní řeckých dluhů především německým a francouzským bankám, je typickým produktem monetární ekonomie. Tím nemají být ospravedlnovány zjevné hříchy lehkomyšlného zadlužování na řecké straně.

Politická ekonomie vědecká i bulvární včetně subjektivní ekonomie mezního užítku a také marxistické ekonomie byly a jsou vesměs ekonomie, které ekonomický růst jako takový požadují, byť určité pochybnosti o trvalém ekonomickém růstu můžeme najít u T. R. Matlhuse v souvislosti s problémem zabezpečení výživy obyvatelstva, u D. Ricarda ad. v souvislosti se zákonem klesající míry zisku z vloženého kapitálu, u K. Marxe v souvislosti se zákonitostí ekonomických krizí z nadvýroby za kapitalismu, v dlouhodobém časovém horizontu i u Johna Stuarta Milla (1806–1873 – myšlenka, že „*V daleké budoucnosti bude efektivnější stacionární nerůstová ekonomika*“), viz ²⁷⁾ apod. Časem zejména postkeynesiánce, podporují významní matematictí ekonomové, snažící se modelovat podmínky rychlého ekonomického růstu, John Kenneth Galbrait (1908-2006) ad.

J. K. Galbrait kritizuje velké plýtvání ve společenské i soukromé spotřebě, monopolní zvlášti, suverenitu výrobce proti spotřebiteli spotřebních předmětů (uspokojování potřeb je proces, který potřeby vytváří, na což reaguje výroba, která vyplňuje prázdnotu, kterou sama vytváří. Vzniká paradox, kdy uspokojování potřeb nesnižuje jejich naléhavost, nýbrž naopak v lidech vytváří „*chtění*“ ohledně uspokojení potřeb dalších a dalších) a jiné neduhy vyspělého kapitalismu, nejen USA. Nenachází k nim ale reálná řešení. Pro „*společnost hojnosti*“ má být charakteristické, že si lidé uvědomí své nové potřeby teprve tehdy, jsou-li „*uměle vyvolány, pečlivě zpracovány a živěny reklamou a uměním prodávat*“ viz ²⁸⁾ s. 24).

Vyhrocující se ekologická a zejména klimatická krize a na její bázi se rozvíjející environmentální ekonomie potřebu ekonomického růstu jako takového zpochybňují zatím nedostatečně. Ironií je, že zpochybňování ekonomického růstu přichází

převážně od neekonomů, ať už jde o manžele Meadowsovi, o Erika Fromma, o E. J. Mishana, o Tomáše Husáka, o Jana Kellera ad. Ze známých ekonomů se proti ekonomickému růstu postavil zejména Kenneth Ewart Boulding (1910 – 1993), viz ²⁹⁾, ³⁰⁾ nebo moje maličkost. Bouldingův koncept Země coby uzavřeného systému přispěl ke vzniku obsáhlé literatury ze sféry ekonomie životního prostředí.

Přesně řečeno, i v časech největších závodů v ekonomickém růstu (s výjimkou let válečných) byla kvalita ekonomického růstu v socializujících státech podmíněna rozvíjením základních sociálních jistot a tím byla i podstatně vyšší než v nejvíce sociálních vyspělých kapitalistických státech. Kromě politiky plné zaměstnanosti šlo zejména o bezplatné školství, bezplatné zdravotnictví, základní sociální zabezpečení, výrazná podpora rozvoji vědy, kultury, bytové výstavby, veřejné dopravy, masového sportu. Pod tlakem sílících socialistických států kladli realističtější uvažující buržoazní ekonomové důraz na kvalitu ekonomického růstu, nejčastěji ve smyslu sociálně reformního ražení, včetně J. K. Galbraita.

Velká část dnešních buržoazních ekonomů objektivní existenci ekonomických zákonů buď zcela popírá, nebo zásadně redukuje, čímž si uzavírá cestu k analýze nejpodstatnějších zákonitostí rozvoje ekonomiky. Má-li obhajovat věčnost kapitalismu, nemá jinou možnost. Hluboká všeobecná krize kapitalismu ale žádá důkladné poznávání a využívání ekonomických zákonů. Nová je jen zvýšená naléhavost zkoumání ekonomických zákonů a potřeba spojit jejich analýzu s analýzou problémů (trvale) udržitelného vývoje (rozvoje).

Základní metodou zkoumání ekonomických zákonů zůstává **metoda dialektického a historického materialismu**. Není to metoda jednoduchá. I významní marxisté s ní mívají značné problémy. Nejzdařileji je uplatněna v dílech K. Marxe a B. Engelse, zvláště pak v Kapitálu, viz ¹²⁾. Metodologicky významná je kniha Jindřicha Zeleného „O logické struktuře Marxova Kapitálu“, viz ³¹⁾, upozorňující mimo jiné na použitou strukturálně genetickou metodu výkladu kapitálu.

Východiskem ale nemůže být filosofie **antropocentrismu** (středem všeho dění je člověk, vše se činí pro člověka), jak tomu bylo v minulosti, ale filosofie **biocentrismu**, tj. že základem všeho je příroda, zejména ta živá, člověk je jen její součástí, je na ní bytostně závislý a v zájmu svého přežití ji nesmí narušovat nad míru únosnou. Zvláště pak nesmí rozvracet klima, narušovat a ničit gaiské globální životodárné ekosystémy. Absence biocentrismu patřila k významným slabinám marxismu 19. i 20. století, pokračující ignorace biocentrismu některými marxisty je neúnosná.

Problematičnost **theocentrismu** je zřejmá: v podstatě nic neřeší. Podle theocentrismu existuje nad Zemí a lidstvem vyšší ideální princip duchovní povahy, nejčastěji Bůh. Ten ale jen kdysi dávno uvedl svět do pohybu a dál už jen přihlíží k lidské činnosti i zločinnosti, pustošení planety Země nevyjímaje.

Problematičnost dosud vládnoucího antropocentrismu (člověk vládcem přírody, kterému se vše podřizuje, který více méně přírodu neomezeně exploatuje a často také nenapravitelně ničí) je dána zásadní závislostí lidstva na stavu biosféry, zvláště pak na stavu globálních životodárných ekosystémů planety Země, které vytváří příznivé podmínky pro život na Zemi. Pokud lidstvo nenapravitelně naruší globální

životodárné ekosystémy (činí pro to velmi mnoho), nepřežije, resp. vyhyne. O jisté závislosti lidstva na kosmu, zvláště pak na Slunci, spor nikdy nebyl (některá polyteistická náboženství znala i boha Slunce), ale role Slunce byla a je stálá (výkyvy ve sluneční aktivitě nejsou tak velké, aby výrazněji ovlivnily život na Zemi) a ani dnes ji lidstvo neohrožuje. Tím není dotčena vysoká závislost lidstva na stavu půdy, vod, ekosystémů, ovzduší atd.

Všechny tři dominující filosofie 19. a 20. století, tj. **liberalismus, konzervatismus a socialismus**, reflektují ekologické problémy nedostatečně, v nejlepším případě jen jako vnější omezení (externalitu), a to ještě vesměs nedostatečně vymezenou. Ekonomický liberalismus svým prakticky výlučným spoléháním na neviditelnou ruku trhu a soukromé vlastnictví výrobních prostředků je ochraně životního prostředí a úsilí o udržitelný vývoj zjevně zákonitě nepřátelský, je s ní v antagonistickém rozporu. Různá řvaní ekonomických liberálů a politiků o „ekoteroristech“ či „klimateroristech“ je jen onou pověstnou špičkou ledovce. Konzervatismus může být sympatický svým důrazem na ochranu tradičních hodnot, tj. rodiny, školy, obce, přírody, krajiny a životního prostředí, tradic, společenského řádu či zlořádu, ale v praxi trpí dvěma zásadními neduhy. Velká část konzervativců se v praxi od ekonomických liberálů příliš neliší, konzervatismus reálně spíš předstírají, v praxi ochranu životního prostředí (podobně ochranu rodiny, školy či obce) řeší spíš jen slovně či drobnými, nepodstatnými korekcemi (nebývají nadšeni různými moderními projekty rozvoje, tu a tam pomáhají i znemožnit realizaci obzvláště křiklavě špatných záměrů), ale obvykle hrubě podceňují a někdy i zcela ignorují ochranu životního prostředí stejně jako ekonomičtí liberálové. Tradičně křesťansky, židovsky či muslimsky orientovaná část konzervativců prosazuje porušování základních lidských práv, zejména odmítá právo na antikoncepci a u žen i právo na interrupci na žádost, právo žen rozhodovat o svém vlastním těle, ortodoxně orientovaní prosazují i takové zhovadilosti jako je ženská obřízka apod. Mnohé církve mají problém i s tolerancí umělého oplodnění. Základním problémem socialistů, komunistů a jiné levice je hrubé podceňování ekologických problémů a nejednou i jejich neadekvátní řešení s tím, že musí prosazovat vysokou životní úroveň občanů a co nejvyšší základní sociální jistoty. Klasický je názor ČSSD, že rozhodnutí EU jsou i pro životní prostředí svatá, a pokud snad ne, platí zákon číslo jedna. Přerozdělovat nově vytvořené hodnoty ve prospěch sociálně slabých, školství, zdravotnictví a dalších je ve značném rozsahu nutné, ale jednou z podmínek efektivnosti přerozdělování je respektovat ekologická omezení, tj. snižovat ekologickou zátěž společenského reprodukčního procesu, a to pokud možno efektivně. Nestavět dálnice, ale zásadně modernizovat železniční síť a další kolejovou dopravu včetně její nezbytné dostavby atd.

Biocentrismus i dnes hlásají zejména přírodovědci – ekologové. Problém je, že jejich obvykle oprávněná kritika poškozování přírodních složek životního prostředí na Zemi není dotažena v realizovatelnou strategii udržitelného vývoje. Lépe či hůře řeší vesměs jen dílčí ekologické problémy. Četná dílčí řešení jsou jistě nutná, ale nestačí. Nesmí přitom kolidovat s řešením jiných dílčích ekologických problémů. Někteří navíc stále více škodí bezhlavým prosazováním bezzásahovosti, zejména v národních parcích.

Ekonomické zákony nelze pojímat kauzálně, tj. jako nutnost přímého vztahu **příčiny** a **následku**, ale vždy jen jako objektivní dlouhodobé tendence v rozvoji vztahů společenské výroby, rozdělování, směny a spotřeby, které se realizují pouze v dlouhodobém průměru, neustálým porušováním těchto tendencí, prostřednictvím více méně subjektivní činnosti lidí. V každém okamžiku působí ne jeden, ale určitý soubor ekonomických zákonů. Jednotlivé ekonomické zákony přitom často působí proti sobě. Jejich působení mohou narušovat také vnější neekonomické vlivy (válka, velká neúroda, epidemie, ničivé zemětřesení atd.). Tak ekonomické zákony pojímali K. Marx a B. Engels, viz ¹²⁾ a lépe či hůře i jejich následovníci.

Závažné spory se vedou o počet a význam jednotlivých ekonomických zákonů. Celkově lze říci, že význam ekonomických zákonů roste s jejich obecností, resp. význam zákonů regulujících dílčí ekonomické vztahy bývá malý, pokud vůbec o ekonomické zákony jde.

Některé uváděné ekonomické zákony nejsou reálně ekonomickými zákony, ale banalitami nebo byly na banalitu z vulgarizovány, např. tzv. zákon proporcionality v někdejší politické ekonomii socialismu. O skutečnosti, že se každá výroba může uskutečňovat jen v určitých proporcích, není pochyb. Otázkou samozřejmě je, zda jde o proporce jako výsledek reprodukčního procesu (ex post) nebo o proporce cíleně prosazované státní mocí (ex ante).

Ekonomické zákony jsou různé. Za důležité kritérium dělení ekonomických zákonů považují míru jejich obecnosti, podle níž rozlišujeme ekonomické zákony:

1) Obecné ekonomické zákony, které působí v každém typu společnosti, v každé společenskoekonomické formaci. Jde o:

a) zákon ekonomie času (výroba se z hospodárňuje), který je základním ekonomickým zákonem každé lidské společnosti,

b) zákon růstu společenské produktivity práce (je přímým důsledkem realizace zákona ekonomie času, tj. z hospodárňování výroby),

c) zákon závazného souladu výrobních vztahů s charakterem výrobních sil (určitě kvalité výrobních sil může odpovídat jen určitá kvalita výrobních vztahů. Existují přitom rozhraní, kdy je po určité, obvykle nikoliv krátkou dobu možná existence končící společensko ekonomické formace i existence nově nastupující společensko ekonomické formace),

d) zákon růstu pravých lidských potřeb.

Potřeby lidí objektivně rostou. Zde asi není sporu. Zásadní problém je, že musíme rozlišovat pravé lidské potřeby, které člověk ke svému životu a rozvoji opravdu potřebuje, od potřeb falešných, obrazně řečeno pozlátka, přepychu či potřeb, jejichž uspokojováním vážně poškozuje sebe, jiné lidi či životní prostředí. Přitom i v případě pravých lidských potřeb je nutné rozlišovat jejich určení. I potraviny mohou být zkonsumovány proto, že máme hlad, nebo proto, že provozujeme nezdravé slavnosti obžerství. Problém podrobněji řeším v kapitole 5. Zde je podstatná ta skutečnost, že musí jít o růst pravých lidských potřeb. Růst uspokojování nepravých, falešných lidských potřeb nesouvisí s rozvojem člověka, ale s jeho rozmařilostí a často i sebedestrukci a vždy souvisí s plýtváním a s destrukci životního prostředí.

Rozbor ekonomických zákonů a podmínek udržitelného vývoje mě vede k závěru, že obecné ekonomické zákony, tj. zákony, jež se prosazují při každé výrobě bez ohledu na konkrétní společenskoekonomickou formaci (výrobní způsob) – zákon ekonomie času, zákon růstu společenské produktivity práce a zákon závazného souladu výrobních vztahů s charakterem výrobních sil – nevytváří zásadní překážky pro prosazení udržitelného vývoje. Zákon ekonomie času, tj. tendence z hospodářňovat výrobu, jež se odráží v růstu společenské produktivity práce a v poklesu měrných nákladů výroby včetně poklesu měrné výrobní spotřeby surovin a energie a produkce odpadů, udržitelný vývoj neohrožuje, stejně tak závislost výrobních vztahů na charakteru výrobních sil. Zákon růstu pravých lidských potřeb bude podrobněji vysvětlen v subkapitole 2.3.

2) Ekonomické zákony platné ve více typech společnosti. Jde o:

a)zákon hodnoty,

b)zákon oběhu neplnohodnotných peněz.

Tyto zákony v různém rozsahu působily a působí v asijské, otrokářské, feudální, kapitalistické i v nižším stádiu komunistické společenskoekonomické formace – socialismu. Nepůsobily ale v prvobytně pospolné společnosti a nebudou působit ve vlastním komunismu, pokud vznikne.

3) Ekonomické zákony specifické jen pro jeden typ společnosti. Dělí se na základní zákony příslušné společensko ekonomické formace a na systémotvorný zákon příslušné společensko ekonomické formace. Určitá společensko ekonomická formace může mít i zákon specifický pro její jedno konkrétní stádium.

V případě základních ekonomických zákonů jednotlivých společensko ekonomických formací jde o:

a)zákon společného (kolektivního) zabezpečení svých základních životních potřeb tlupou lidí v prvobytně pospolné společnosti (reálně primitivní komunismus z nouze),

b)zákon výroby nadproduktu neprivilegovanými a jeho bezplatné přivlastňování si úředníky států asijského výrobního způsobu,

c)zákon výroby nadproduktu otroky a jeho bezplatné přivlastňování si otrokáři,

d)zákon výroby nadproduktu – feudální pozemkové renty – poddanými a její bezplatné přivlastňování si feudály světskými i církevními,

e)zákon výroby nadproduktu – nadhodnoty – a její bezplatné přivlastňování si kapitalisty všeho druhu (průmyslovými, zemědělskými, obchodními, bankěři apod.) za kapitalismu, viz K. Marx v ¹²⁾,

f)zákon výroby nadproduktu a jeho přivlastňování si společností jako celek v komunistické společenskoekonomické formaci, zákon společenského přivlastňování, viz Z. Hába, resp. ¹⁴⁾.

V případě systémotvorných ekonomických zákonů jednotlivých společensko ekonomických formací jde o:

a) **Zákon přirozené akumulace kapitálu za kapitalistické společensko ekonomické formace,**

b) **Zákon plánovitého rozvoje za komunistické společensko ekonomické formace.**

4) Ekonomické zákony specifické pro jedno stadium jedné společensko-ekonomické formace. Jde např. o:

a) **zákon sestupné tendence míry zisku**, který prokazatelně působil v kapitalismu volné soutěže v 18. a v 19. století, ale jeho působení nelze prokázat v monopolním kapitalismu 20. století. Podle empirických dat došlo k zásadnímu zpomalení rozvoje vyspělých kapitalistických států v letech 1914–45, k zásadnímu zrychlení jejich rozvoje v letech 1945–73 a k významnému zpomalení jejich rozvoje po roce 1973, vždy s citelným dopadem na rentabilitu výroby. Po roce 1973 přitom narůstal problém měření ekonomického růstu prostřednictvím stále více kontroverznějšího indikátoru HDP.

Jak už bylo uvedeno, se zákonem sestupné míry zisku se potýkali již klasičtí a vulgární političtí ekonomové kapitalismu před Marxem. Přínos K. Marxe a B. Engelse není v objevu tohoto zákona, ale v jeho materiálním objasnění, tj. že je poháněn růstem organického složení kapitálu (roste podíl hmotných výrobních prostředků - c na úkor mezd a zisků - v. Kapitalisté jsou nuceni si snižující se míru zisku nahrazovat zvyšováním objemu svých zisků na základě růstu rozsahu výroby.

b) **zákon rozdělování podle práce**, který působí jen v nižších stadiích komunismu – v přechodném období, nerozvinutém a v rozvinutém socialismu. Příjmy občanů zahrnují prakticky jen mzdy a jim obdobné platy, dále odměny a sociální dávky. Jsou prakticky vyloučeny kapitálové příjmy. V jeho vyšším stadiu, tj. vlastním komunismu, pokud vznikne, jeho působení nahradí specifický zákon rozdělování podle pravých lidských potřeb.

5) Ekonomické zákony regulující dílčí oblasti reprodukčního procesu.

Toto dělení se z hlediska obecnosti liší tím, že reguluje jen určitou dílčí část společenského reprodukčního procesu. Může působit ve více společenskoekonomických formacích. Příkladem je kvantitativní zákon oběhu neplnohodnotných peněz, který popsal K. Marx, viz ¹²⁾, ale i mnozí jiní před Marxem i po něm. Říká, že jich může nominálně obíhat jen tolik, kolik by místo nich jinak obíhalo zlata, resp. nadměrná emise papírových peněz vyvolává jejich znehodnocení růstem cen, inflací.

Zákon oběhu neplnohodnotných peněz není ekonomy – teoretiky – zpochybňován ani dnes. Strašidlo tištění nekrytých papírových peněz, ústící v hyperinflaci, jako tomu bylo po první světové válce nejen v Německu za „rúrské“ krize v roce 1923, ekonomové teoretici znají, podobně možný úplný kolaps měny. Problém je jen ve skutečnosti, že politici jej velmi často hrubě podceňují, viz stále rostoucí tisk nekrytých dolarů USA, eur a dalších měn včetně dluhopisů vyspělých i rozvojových kapitalistických států. Prý bližší košile než kabát.

System ekonomických zákonů podrobněji, viz Z. Hába ¹⁴⁾.

System ekonomických zákonů z hlediska jednotlivých společenskoekonomických formací ukazuje schéma č. 3:

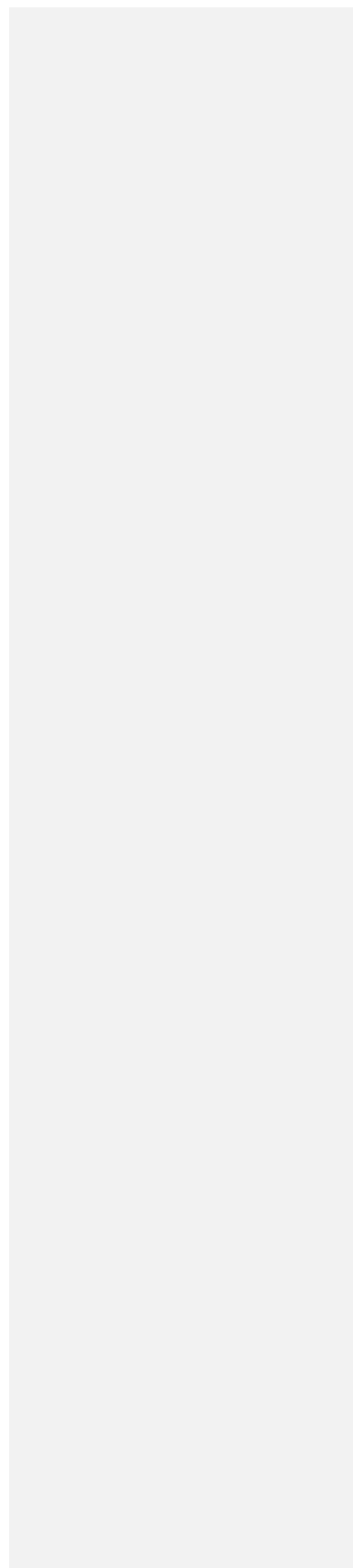

Schéma č. 3 - Společenskoekonomické formace a ekonomické zákony

Společensko-ekonom	Prvobytně pospol	Asijská	Otrokářská	Feudální	Kapitalistická		Komunistická		
Stadia					Předmonopolní	Monopolní	Nerozvinutý	Rozvinutý	Vlastní komunismus
Obecné ekonomické zákony	Zákon ekonomie času								
	Zákon růstu společenské produktivity práce								
	Zákon závazného souladu výrobních vztahů s charakterem výrobních sil								
	Zákon růstu pravých lidských potřeb								
Základní ekonomický zákon společensko-ekonom	Zákon společného zabezpečení svých základních životních	Zákon výroby nadproduktu - neprivilegovanými a jeho bezplatné přivlastnění	Zákon výroby nadproduktu - otroky a jeho bezplatné přivlastnění	Zákon výroby nadproduktu - feudální pozemkové renty - poddanými a její bezplatné	Zákon maximalizace nadhodnoty a jejího přivlastňování kapitalisty		Zákon společenského přivlastňování vytvořeného nadproduktu		
Systémové ekonom					Zákon přirozené akumulace kapitálu		Zákon plánového rozvoje		
Specifické zákony					Zákon klesajících		Zákon rozdělování podle práce		Zákon rozdělování podle pravých
Zákon hodnot	Neplatí	Platí	Platí	Platí	Platí	Platí	Platí	Platí	Neplatí
Základní rozpor	Potřeba zajištění alespoň minimální obživy versus možnosti opatřit	Privilegovaní úředníci versus neprivilegovaní	Otrokáři versus otroci	Feudálové versus poddaní	Buržoazie versus pracující - proletariát		Společnost versus jednotlivce		

Zdroj: vlastní rozbor s využitím zejména prací Z. Háby, viz níže.

Poznámka 1: Ekonomické zákony nejsou: tzv. zákon klesajících výnosů, tzv. Malthusův populační zákon, Sayův zákon trhů, tzv. zákon proporcionality, popisovaný některými autory též jako zákon plánového proporcionalního rozvoje, a tzv. zákon přednostního růstu výroby výrobních prostředků před růstem výroby spotřebních předmětů.

Poznámka 2: Zákon hodnoty je základním ekonomickým zákonem prosté zboží výroby, která se ale jednoznačně neváže na konkrétní společenskoekonomickou

formaci. Vše uvedené pro zákon hodnoty přiměřeně platí i pro zákon oběhu neplnohodnotných peněz.

Poznámka 3: K. Marx a B. Engels neznali asijský výrobní způsob. Jeho zahrnutí do marxismu odstraňuje jeden z nedostatků, které v jejich díle zůstal.

2.2 Ekonomickými zákony nejsou

a) tzv. zákon klesajících výnosů

První výklad tzv. zákona klesajících výnosů se často uvádí u fyziokrata Turgota, snad v roce 1767. Řada ekonomů popsala situace, kdy další vklady kapitálu do výroby nepřináší vyšší míru zisku, ale s rostoucími vklady kapitálu se zisk relativně a někdy i absolutně snižuje. Někteří v této souvislosti píší o zákonu klesajících výnosů. Při interpretaci zákona klesajících výnosů se standardně abstrahuje od technologického pokroku, který působí ve směru jeho "proražení". Obdobně problém interpretuje T. R. Malthus. Aplikace zákona klesajících výnosů na zemědělství bývá spojována se Seniozem, na průmysl s Francisem Ysidro Edgeworthem, na všechny výrobní faktory pak s Johannem Heinrichem von Thünenem. Dále John Bates Clark, Phillip Henry Wicksteed aj. D. Ricardo to přebíral jako zákon klesající výnosnosti kapitálových vkladů do půdy ve smyslu přírodní vlastnosti půdy. Může se objevovat i v modifikacích, např. jako tzv. zákon klesající efektivity vkladů do životního prostředí. Kritický rozbor této modifikace, viz ³².

Ekonomické rozborů ukazují, že uvedená situace krátkodobě nastává. Dílčí případy klesajících výnosů nemají ale dlouhodobý či trvalý charakter. Co se zdá v krátkodobém časovém horizontu jako zákonité, v dlouhodobém časovém horizontu neguje vědeckotechnický rozvoj, inovace výrobků i technologií, zejména vysokých řádů. Vývoj je nerovnoměrný, zejména inovace vysokých řádů revolucionují výrobu a zvyšují její výnosnost v technickém i v ekonomickém smyslu. Vyskytují se ale v čase nepravidelně, takže krátkodobě se další investice do určité činnosti opravdu nemusí vyplatit. Dílčí krátkodobé poklesy výnosnosti kapitálu nelze vydávat za ekonomický zákon.

b) tzv. Malthusův populační zákon

Bulvární ekonom Thomas Robert Malthus (1766–1834) ve svém známém eseji *An Essay on the Principle of Population* z roku 1798, podrobněji v 2. vydání z roku 1803 tvrdil, že lidé se rozmnožují geometrickou řadou, zatímco zdroje potravin rostou jen řadou aritmetickou, lineárně, viz ³³. Zde odkazoval na tzv. zákon klesajících výnosů v zemědělství. Vzniká tak zákonitě nedostatek potravin a dalších základních životních potřeb. Rozpor mezi nadbytečným obyvatelstvem a nedostatečnými zdroji obživy se pak řeší podobně jako v přírodě: přežijí jen ti nejsilnější. Slabí umírají hladem, bídou, nemocemi, válkami. Přebytečné obyvatelstvo se podle T. R. Malthuse musí redukovat.

Výše uvedené tvrzení T. R. Malthuse bylo velice odvážné, protože demografické statistiky obyvatelstva s výjimkou USA v té době neexistovaly. Odhady expertů USA byly sice reálné, ale byly zásadně zkresleny rozsáhlým přistěhovalectvím.

K. Marx při rozboru Malthusova populačního zákona shledal, že byl učiněn na základě značně neobjektivních dat, viz ¹²⁾. T. R. Malthus vycházel jen z růstu počtu obyvatel USA. Přitom nebral v úvahu velký vliv přistěhovalectví. Malthusův zákon tudíž nelze prokázat. To ale nebrání tzv. sociálním darwinistům jej v mírně upravené podobě hlásat dodnes s cílem vydávat neospravedlnitelné pořádky ve společnosti za přirozené.

Nelze tvrdit, že by neexistoval na řadě míst na Zemi problém přelidnění, klasicky ve velkých městech. Hlad se může vyskytovat i na venkově. Tento problém je ale řešitelný kromě intenzifikace zemědělské výroby spravedlivějším rozdělováním a zvyšováním životní úrovně chudých, nikoliv jejím dalším snižováním v zájmu zisků bohatých. Je tragické, když chudí umírají hladem a bídou a boháči žijí v přepychu. Pokud se odstraní bída, rozhodující část lidí dobrovolně sníží svou porodnost. Proti době K. Marxe je to mnohem snadnější, protože je k dispozici dostupná antikoncepce. Bída totiž stimuluje velký počet dětí (aby aspoň některá přežila a postarala se v budoucnu o staré nemohoucí nezajištěné rodiče) a vysoká porodnost plodí zpětně bídu (uživit velký počet dětí a dát jim slušnou životní úroveň bývá nemožné). Konečně, tento problém v obecné poloze řešila již klasická buržoazní politická ekonomie.

Mnohé kalamity hladu ale nejsou způsobeny absolutním nedostatkem potravin, ale chaosem v některých zemích, kdy je zásadní problém i humanitární pomoc ze zahraničí potřebným dopravit a zajistit její spravedlivou distribuci. Rozkrádají ji ve velkém ozbrojené bandy i zkorumpovaní úředníci. Jiným problémem je, že poskytování humanitární a ještě více rozvojové pomoci ruší místní výrobu a prohlubuje bídu a závislost obyvatelstva na vnějších dodávkách „pomoci.“ Rozvojovou pomoc je nutné poskytovat na budování základů technické a další infrastruktury a ne na dodávky spotřební zboží! Zatímco pomoc někdejších evropských socialistických států řadě rozvojových států byla vesměs efektivní, současná pomoc – fakticky odírání – ze strany vyspělých kapitalistických států situaci ve většině rozvojových států dále zhoršuje.

Ekologové pro toto mají pěkný příměr: „*Když potkáš chudáka, kterému hrozí smrt hladem, dej mu rybu, aby se nasytil. Pokud mu smrt hladem nehrozí, nauč ho chytat ryby, aby se sám uživil.*“

Vyspělé kapitalistické státy dnes mají problém opačný: nízká porodnost nezabezpečuje ani prostou reprodukci počtu obyvatel, což řeší značně problematickým přistěhovalectvím.

c) Tzv. Sayův zákon trhů

Bulvární ekonom Jean Baptiste Say (1767–1832) zformulovat mimo jiné v makroekonomii velmi složitý zákon trhů, též Sayova totožnost, identita, rovnost apod. Má různé interpretace. Jde o to, že v průběhu tvorby nabídky mají vznik

důchody, které jsou schopny nabídku realizovat. Agregátní nabídka si tudíž vždy tvoří příslušnou agregátní poptávku. Agregátní poptávka tak nepředstavuje bariéru na trajektorii rozvoje kapitalistické ekonomiky. Jádrem tvoří přeměna úspor v investice. Důchod se z hlediska užití rozpadá na spotřebu a úspory. Co se nespoteřebuje, to se uspoří, a co se uspoří, tak se automaticky proinvestuje. Rovnost úspory = investice zajišťuje v neoklasickém systému pružná úroková míra na trhu kapitálu. Úspory i investice jsou zde totiž závislé na úrokové míře, viz ³⁴).

Kromě kritiky a vyvrácení Sayova zákona tržů K. Marxem, viz jeho teorie krize z nadvýroby v Kapitálu ¹²), proti tomuto mechanismu byly formulovány teorie třetích osob (Jean Charles Leonard Simonde de Sismondi (1773–1842)), podle T. R. Malthuse je k realizaci vyrobeného produktu jsou potřeba důchody odjinud - od neproduktivních osob či z kolonií, a především Keynesova teorie nedostatečné agregátní poptávky. Podle J. M. Keynesa plánované výdaje (agregátní poptávka, především soukromé investice) jsou nedostatečné, aby generovaly důchod při plném využití zdrojů. Musí nastoupit stát, aby doplnil nedostatečnou soukromou agregátní poptávku, např. vládními výdaji. Rovnost úspory a investice tady platí také, ale nikoli při plném využití zdrojů, důchodu na úrovni potenciálního produktu. J. M. Keynes rozbil jádro Sayova zákona tržů zpochybněním mechanismu pružné úrokové míry. Rovnost spotřeby a investice je pak nastolovaná přes velikost důchodu. U J. M. Keynesa úspory (a spotřeba) závisí na důchodu, nikoli na úrokové míře, a je zde i slabší vazba investic a úrokové míry. Ta není generována trhem kapitálu, nýbrž trhem peněz. Sayův zákon tržů patří k tomu nejsložitějšímu v makroekonomii. Jako druhá strana téže mince bývá uváděna kvantitativní teorie peněz (implikující jejich neutralitu), což však neplatí např. u Rakušanů atd. atd.

d) tzv. zákon proporcionality, popisovaný některými autory též jako zákon plánovitého proporcionalního rozvoje

V marxistické literatuře zejména 50. let se často psalo o zákonu proporcionality, resp. o zákonu plánovitého proporcionalního rozvoje. Jak ukázal správně Z. Hába, jde o omyl, viz ¹⁴). Proporcionalita znamená, že se každý proces společenské výroby, rozdělování, směny a spotřeby uskutečňuje v určitých proporcích. Ty mohou vzniknout jako chtěný či nechtěný výsledek předchozího (zpětně, ex post – takové jsou proporce a tím i proporcionalita vždy, reálně jde o banalitu) nebo uvědomělou plánovací řídicí činností lidí – dopředu, ex ante. Socialističtí političtí ekonomové měli na mysli zejména vytváření proporcionality na národohospodářské úrovni ex ante. Proto mnozí psali o zákonu plánovitého proporcionalního rozvoje. Základním nástrojem vytváření proporcí měl být vždy státní centrální plán, resp. národohospodářské plánování.

Tomu lze mnohé vytknout. Jednak to s vytvářením proporcí ex ante pomocí plánu za dosavadního reálného socialismu bývalo různé. Byly oblasti, které se dařilo proporcionalně rozvíjet:

- velmi dobře (školství, zdravotnictví, doprava, od roku 1965 čs. zemědělství atd.),
- s problémy (klasicky mnohá průmyslová výroba),

- vůbec ne (vytváření proporcí ve vztahu k ochraně životního prostředí, nejen v někdejší Československu, prakticky chybělo).

Proporce národního hospodářství se vytváří i jinými nástroji než národohospodářským plánováním:

- ekonomickými nástroji,
- regulací nebo i vytvářením cen,
- územními plány,
- organizační činností atd.

Určité formování národohospodářských proporcí rozvoje ekonomiky ex ante zná i kapitalismu i předkapitalistické společenskoekonomické formace. Stát stavěl či zásadně usměrňoval výstavbu železnic (v Prusku řídilo Ministerstvo války, v Rakousku Uhersku Ministerstvo obchodu), silnic a jiné dopravní sítě, podporoval vědu, školství, zdravotnictví atd., více či méně přerozděloval nově vytvářené hodnoty, zbrojil, vedl koloniální a jiné války o území, o ropu, o jiné suroviny atd.

Formování proporcí na národohospodářské úrovni není výlučným specifickým socialismu. Hlasatelům zákona plánovitěho proporcionalního rozvoje šlo samozřejmě o vysokou míru oné proporcionality, která by měla být vlastní komunistické společensko-ekonomické formaci. Podle dostupných dat lze tvrdit, že vytváření národohospodářských proporcí ex ante bylo za reálného socialismu vyšší než v tehdejších státně monopolním kapitalismu. K optimální proporcionalitě mělo ale daleko a s rozvojem reálného socialismu se jí spíš vzdalovalo, neboť v důsledku soupeření s vyspělým kapitalismem i v důsledku lidské omezenosti narůstalo uspokojování nepravých, falešných potřeb lidí. Z hlediska tržního to ale bylo v pořádku, neboť socializující ekonomika vycházela vstříc koupěschopné poptávce bez ohledu na její účelnost.

Stejně jako Z. Hába v ¹⁴⁾ mám za to, že zákon plánovitěho proporcionalního rozvoje nelze prokázat, resp. že působí jen zákon plánovitěho rozvoje.

e) tzv. zákon přednostního růstu výroby výrobních prostředků před růstem výroby spotřebních předmětů

Protože jednotlivé socializující státy byly nuceny překonávat předchozí, historickým vývojem vytvořenou velkou zaostalost svých zemí a v prvé řadě dohánět to, co nedokázal naplnit u nich kapitalismus, nutně se mnohem rychleji rozvíjela výroba výrobních prostředků než výroba spotřebních předmětů. Jde o zákonitý projev vrcholné industrializace, který není specificky kapitalistický ani socialistický. Někteří marxističtí ekonomové z toho udělali ekonomický zákon přednostního růstu výroby výrobních prostředků před růstem výroby spotřebních předmětů. Empirická data jej ale vyvrací. Když základní úkoly industrializace v jednotlivých socializujících státech byly splněny, tempa růstu výroby výrobních prostředků a spotřebních předmětů se sblížila, samozřejmě v té či oné modifikaci dané mezinárodní dělbu práce.

2.2. Zákon růstu pravých lidských potřeb

Zmínky o zákonitosti růstu pravých lidských potřeb můžeme najít v dílech klasiků K. Marxovi a B. Engelsovi, ale k ucelené teorii mají jejich dílčí poznámky daleko. Analyzovali především tehdejší společenské poměry. V předpovídání budoucnosti byli velice zdrženliví.

Praktický pokus o vybudování nové socialistické společnosti přitom mimo jiné ukázal, že vážné problémy vznikají v důsledku přehlížení obecného ekonomického zákona růstu pravých lidských potřeb, který byl a i dnes je často chybně popisován jako obecný zákon růstu lidských potřeb, v zásadě vymezených koupěschopnou poptávkou. Z ekonomického hlediska je nepřijatelné pojmání zákona růstu pravých lidských (společenských) potřeb jako potřeb vymezených koupěschopnou poptávkou, neboť je silně deformována:

- způsobem rozdělování nově vytvářených hodnot,
- prioritami států a dalších veřejných subjektů. Můžou vést i ke skutečnosti, že některé potřeby je možné uspokojovat jen zbytečně nákladně, například dopravu osobním autem, když veřejná doprava buď zcela chybí nebo je nedostatečná,
- vymýváním mozků komerční reklamou a dalšími nedokonalostmi společensko-ekonomického mechanismu.

Historická zkušenost říká, že koupěschopná poptávka může znamenat, že prostí lidé umírají hladem a bídou, zatímco boháči řeší problém, zač své milióny či miliardy vyděné z práce prostého lidu utratit. Není také překvapivé, že zde reálný socialismus na svém začátku udělal zásadní řez a vykořisťovatelskou třídu vlastníků výrobních prostředků vyvlastnil.

Jistě, stát do ekonomického systému odjakživa vstupoval a i nadále vstupuje jako jeden, a to značně privilegovaný vlastník. Vybírá daně a získané peníze vynakládá na uspokojování těch či oněch společenských potřeb. A i když tak reálný socialismus činil mnohem více a lépe než tehdejší i současný kapitalismus, s problémem důsledné realizace zákona růstu pravých lidských potřeb se nedokázal dostatečně vypořádat. Mnohé jistě způsobila zděděná zaostalost a mu vnucené konfrontace s tehdejším vyspělým kapitalismem, který ve strachu z šíření reálného socialismu vytvořil ve většině vyspělých kapitalistických států tzv. sociální stát (blahobytu), přesněji řečeno konzumní společnost (převážně samoučelného plýtvání v hmotné spotřeba), mnohé ale sehrávalo i nerozpoznání a přehlížení problému.

Nepřijatelné je pojmání lidských potřeb jako jakýchkoliv potřeb lidí. Proto jsem zákon růstu potřeb upřesnil jako **zákon růstu pravých lidských potřeb**, nikoliv jakýchkoliv lidských potřeb či potřeb vymezených koupěschopnou poptávkou.

Uspokojováním pravých lidských potřeb rozumí Tomáš Husák „spotřebu předmětů, sloužících zdravým fyziologickým, kulturním a sociálním potřebám, při jejichž výrobě a spotřebě není způsobována společnosti ztráta větší než je prospěch bezprostředního spotřebitele. Ostatní formy spotřeby jsou z celospolečenského hlediska v nejlepším případě neúčinné. Jde zejména o:

1) Spotřebu, která je jednotlivcem vyhledávána, neboť odpovídá některým jeho přirozeným sklonnům a slabostem, ale je pro něho škodlivá a on sám si to uvědomuje, případně si to vlivem jednostranných nesprávných informací neuvědomuje. Jde zejména o drogy všeho druhu.

2) Spotřeba, při níž dochází k růstu ekonomické, nikoliv však užitné hodnoty zboží. Hodnota věcí v očích kupujících je dána jejich finanční cenou. Uplatňují se 3 motivy:

a) touha po nedosažitelném. Její samo sebe negující uspokojování je plýtvání prostředky,

b) koupě dražších výrobků na základě mylného přesvědčení (bohatě vytvářeného reklamou), že jsou lepší než ty levnější,

c) koupě drahých předmětů proto, aby "reprezentovaly" jejich vlastníka, aby sloužily zvyšování jeho společenského statutu, prestiže.

3) Spotřeba, při níž je užitek jednotlivce menší než sekundární škoda, způsobená jím obvykle nepřímou a často nevědomky společností. Příkladem je individuální automobilová doprava ve městech, některé nevhodné formy individuální chatové výstavby v hustě osídlených zemích, znehodnocující přírodně či rekreačně nejcenější oblasti“, viz ³⁵⁾, str. 18–19.

V literatuře se lze setkat i s jinými názvy pravých a nepravých potřeb a mírně odlišnými přístupy k jejich pojetí. Sociolog J. Keller píše o *lidských potřebách* a o *potřebách trhu*, viz ³⁵⁾, ekonomický růst prizmatem pravých a nepravých potřeb rozebírá filosof Erich Fromm (1900–1980), viz ³⁶⁾, E. J. Mishan (1917–2014), viz ³⁷⁾ ad. Angličtina pro pravé a nepravé, resp. falešné potřeby používá výrazů *true* a *false needs* a *right* a *wrong needs*.

Všimněme si, že pravé a nepravé, resp. falešné lidské potřeby rozlišují především neekonomové, zatímco drtivá většina ekonomů zůstává u velice problematické teze, že potřeby na pravé a falešné není třeba (možná až na výjimky) rozlišovat a že společenská potřeba je daná tím, že příslušné zboží či službu někdo koupí a zaplatí.

Zákonitost, že uspokojení nižších potřeb lidí je předpokladem vzniku a uspokojování vyšších potřeb lidí (odtud zákon růstu potřeb) platí pro lidstvo jako celek jen dlouhodobě a značně nedokonale. Výkyvy vlivem neúrody, epidemií, válek či ekonomických krizí vrhají lidstvo často zpět. Kromě uspokojování pravých lidských potřeb zejména privilegovaní ve velkém uspokojují potřeby nepravé, falešné. Nepravé potřeby jsou přitom prakticky neomezené. Chci-li sousedovi ukázat, že si to mohu dovolit, musím neustále kupovat, kupovat, kupovat to či ono luxusní či módní zboží. Je přitom zřejmé, že neustálý růst uspokojování nepravých potřeb do nekonečna na omezené planetě Zemi není možný. Stejně závažné je zjištění, že není ani smysluplný.

Uspokojování základních hmotných potřeb je základní podmínkou rozvoje uspokojování potřeb vyšších, duchovních. Vyšší potřeby nelze ztotožňovat s náboženskými potřebami, ty jsou jen jednou z možných duchovních potřeb. Vyšší potřeby lze pojímat vícero způsoby. Američan Abraham Herbert Maslow vytvořil v roce 1943 tzv. pyramidu lidských potřeb. Na nejvyšší příčku postavil „*potřebu seberealizace*“ (rozvoj osobnosti), na druhou příčku „*potřebu uznání*“ (sebeúcta, uznání, status), na třetí příčku „*potřebu lásky, přijetí a spoluičasti*“, na čtvrtou příčku „*potřebu bezpečí a jistoty*“, na pátou příčku „*základní tělesné, fyziologické potřeby*“, viz ³⁸⁾.

Praktické rozlišování pravých a nepravých lidských potřeb je v mnoha případech obtížné a někdy i těžko realizovatelné. Že kouření cigaret nepatří k uspokojování pravých lidských potřeb, že je zdraví škodlivé a perverzní, je zřejmé, byť kuřáci tvrdí opak. Ve jménu své zhoubné závislosti, jak jinak. Méně zřejmé je, zda si občan drahý kožich kupuje proto, aby mu v zimě nebyla zima, nebo proto, aby sousedům a známým ukázal, že na to má peníze. Obvykle jde o prestiž. Jde o problém určení reálné funkce kupovaného výrobku či služby. Málo zřejmá je hranice, kdy konzumace potravin přestává sloužit k ukojení hladu a zabezpečení základních životních funkcí lidí a mění se ve zdraví škodlivé slavnosti obžerství. Jde o problém určení reálné míry uspokojení té či oné potřeby, který může rozhodovat o jejím zařazení mezi pravé či nepravé potřeby. Samostatnou kapitolou je zmanipulovanost mnoha občanů komerční reklamou.

I když se pravé lidské potřeby spojují více s duchovními potřebami a nepravé s materiálními, není zde ostrá hranice mezi nimi. Abychom mohli existovat, musíme v prvé řadě dýchat, pít, jíst. Východiskem je uspokojování základních materiálních (hmotných) potřeb. Cíl se může poeticky nazývat „*maximum slasti s minimem strasti*“.

Lze shrnout, že také obecný ekonomický zákon růstu pravých lidských potřeb není v rozporu s požadavky udržitelného vývoje. Abychom se ale nedostali do neřešitelných rozporů, musíme přísně rozlišovat pravé lidské potřeby od potřeb nepravých, falešných a vztahovat ho jen na uspokojování pravých lidských potřeb.

2.3. Zákon hodnoty

V politické ekonomii vesměs vládne shoda o mimořádně důležitém významu působení zákona hodnoty pro tržní ekonomiku. Zákon hodnoty je základním ekonomickým zákonem prosté zboží výroby, viz K. Marx ¹²⁾, Z. Hába ¹⁴⁾ ad. Zákon hodnoty má významné souvislosti s udržitelným vývojem, neboť při obvykle nulovém ekonomickém ocenění přírody, resp. přírodních zdrojů, a při ocenění paliv, energie, surovin a potravin neúplnými náklady na jejich exploataci, resp. výrobu, jsou přírodní statky a z nich získávaná paliva, energie, suroviny a potraviny levné až velmi levné, což je stimulem k plýtvání s nimi při spotřebě a tím i k jejich nadměrné výrobě a k nadměrným ekologickým škodám spojeným s jejich nadměrnou výrobou

a spotřebou. Tyto trendy zesiluje přenášení většiny ekologických škod provázejících jejich získávání, zušlechťování, dopravu a spotřebu na poškozené.

Jak správně psal K. Marx v ¹²⁾, rozpory přinášené zákonem hodnoty se odvíjí už od základní buňky zboží výroby – zboží (a služeb). Zboží a služby v sobě obsahují rozpor mezi:

2.3.1. užitnou hodnotou a ekonomickou hodnotou (užitná hodnota každého zboží či služby je předpokladem jeho ekonomické hodnoty, ale ekonomickou hodnotu zboží či služeb konkrétní podoba užitných hodnot, obsažená v konkrétním zboží či službě, nezajímá, resp. zboží či služba s vysokou užitnou hodnotou může mít velmi nízkou ekonomickou hodnotu, např. čistá voda, a obráceně, např. zlato),

2.3.2. konkrétní a abstraktní prací vynaloženou na výrobu zboží či služby (každá práce vynaložená na výrobu konkrétního zboží či služby je konkrétní, ale ekonomickou hodnotu zboží či služby určuje množství abstraktní společensky nutné práce na jejich výrobu za daných podmínek a v daném čase, zbavené všech jejich konkrétních zvláštností),

2.3.3. soukromým a společenským charakterem výroby zboží či služby. Práce vynaložená na výrobu konkrétního zboží či služby se realizuje primárně jako soukromá v dílně, v továrně, na poli apod. Společenský charakter jí dává až směna zboží či služby na trhu, viz ¹²⁾, 1. díl Marxova Kapitálu.

Hodnototvorný proces konkrétní užitné hodnoty konkrétního zboží či služby nezajímají. Ekologii, resp. ochranu přírodních složek životního prostředí ale konkrétní užitné hodnoty zboží a služeb zajímají velmi silně, neboť více či méně, přímo i nepřímo poškozují přírodní složky životního prostředí a vytváří četné ekologické problémy a škody. Navíc se prakticky každé zboží dříve či později stává odpadem, s jehož zneškodněním jsou stále větší problémy.

Zákon hodnoty je různými ekonomy vykládán různě. Kromě extrémních názorů, tj. že zákon hodnoty neexistuje (jak ale pak vysvětlit, že směna zboží na trhu dlouhodobě tíhne ke směně hodnotových ekvivalentů?) a že zákon hodnoty je totožný se zákonem ekonomie času, základním ekonomickým zákonem, na který se slovy K. Marxe redukuje veškerá ekonomie (jak pak ale vysvětlit, že ke zhospořádání výroby a k růstu společenské produktivity práce docházelo ve velkém i v netržních společnostech, např. v uzavřené samozásobitelské feudální vesnici či ve státech reálného socialismu?), jsou nejdůležitější tato čtyři pojetí ekonomické hodnoty zboží, resp. zákona hodnoty:

1) pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb odvozené z prosté pracovní teorie hodnoty, jež lze nejstručněji a poněkud zjednodušeně vyjádřit jako *práce je jediným zdrojem ekonomické hodnoty zboží, suma cen se rovná sumě hodnot, přičemž odchylky jednotlivých cen od svých hodnot se v úhrnu vzájemně ruší*. Nejznámější autoři prosté pracovní teorie hodnoty jsou W. Petty, viz ¹⁵⁾, A. Smith, viz ¹⁶⁾, D. Ricardo, viz ¹⁷⁾, K. Marx a B. Engels, viz ¹²⁾. Tomuto pojetí pracovní teorie hodnoty odpovídá tzv. hodnotový typ ceny, tj. cena určitého druhu zboží či služby = vlastní náklady na jeho výrobu + průměrný zisk. Hodnotový typ ceny se prosazuje

především v prosté zboží výrobě. Základním ekologickým nedostatkem uvedeného pojetí zákona hodnoty je absence nákladů zpětné vazby, které někdy i podstatně zkreslují efektivnost výroby, zejména ve vztahu k přírodním zdrojům, tj. k přírodě.

K. Marx a B. Engels novou společnost načrtli jen v nejobecnějších rysech. Nová společnost měla mít dvě etapy – vyšší (*komunismus*) a nižší (*socialismus*), viz ⁹⁾. Jejím základním rysem měla být plánovitost a rozdělování nezávislé na vlastnictví výrobních prostředků, kapitálu. V nižší etapě nové společnosti – socialismu – se mělo rozdělovat podle množství, kvality a společenského významu práce. Ve vyšší etapě nové společnosti – vlastním komunismu – již neměly tržní vztahy existovat a na místo zásady „každý podle svých sil, každému podle jeho práce“ (tj. zákon rozdělování podle práce) se měla uplatňovat zásada „každý podle svých sil, každému podle jeho (pravých) potřeb“. Pozorný čtenář vidí, že jde o mírně zpřesněnou Marxovu tezi. Zpřesnění je inspirováno T. Husákem, resp. zohledněním nepravých, falešných potřeb, viz ³⁴⁾ ad.

Přístup k přírodě jako k bezplatnému statku, neboť není výsledkem lidské práce, byl odvozován z Marxovy pracovní teorie hodnoty. Absence reálných hodnotových vztahů vedla i k přehlížení reálnosti „*diferenciálně rentních*“ vztahů při využívání přírodních zdrojů. Ceny paliv, energie, surovin a potravin se neodvozovaly od nákladů, jež bylo nutno vynaložit na přírůstek produkce příslušné suroviny (zpravidla šlo o náklady vynakládané v nejhorsích ještě potřebných přírodních podmínkách), ale od nákladů vynakládaných v podmínkách produkujících rozhodující část příslušné suroviny, paliva či energie. Navíc šlo často o náklady neúplné, zkrácené dotacemi, daňovými úlevami, přenášením externalit, objektivních technologických ekologických i neekologických škod produkovaných původci na poškozené a nulovým či nízkým zdaněním využívání omezených přírodních zdrojů. Ztráty podprůměrným podnikům prvovýroby byly dotovány, vysoké zisky nejlepším podnikům prvovýroby byly odčerpávány. Výše uvedené čtyři faktory vytvářely praxi tvorby cen paliv, energie, surovin a potravin podle neúplných exploatačních nákladů. V jejím důsledku byla paliva, energie, suroviny a potraviny vesměs levné, což stimulovalo plýtvání s nimi v procesu jejich spotřeby. Nízká cena paliv, energie, surovin a potravin přispívala k vysoké energetické, surovinové, dopravní a odpadové náročnosti ekonomiky, k hypertrofii těžkého průmyslu, k posilování na externality velmi náročné silniční dopravy a tím i k vyhrcování ekologických problémů. Ani rychle se šířící otylost z častých slavností obžerství neměla se socialismem nic společného.

Nulové nebo spekulativní ocenění přírodních zdrojů, nízké ceny surovin a energie a přenášení objektivních škod produkovaných původci na poškozené bylo a je vlastní jak tržním, tak netržním ekonomikám, prosazují je jak liberální (ti vždy), tak konzervativní, tak socialističtí ekonomové. Nízkou cenu dovážených surovin a energie udržoval a udržuje světový trh, kde ceny paliv, energie, surovin a potravin určovali a určují jejich největší vývozci při přenášení technologických škod na poškozené včetně přírody a nenarozených generací a při nízkém nebo spekulativním ocenění přírodních zdrojů. Dodnes v některých státech nezmizely ani dotace a daňové úlevy ani na těžbu a spalování fosilních paliv, přestože produkuje masové emise skleníkových plynů oxidu uhličitého a metanu, rozvrací klima a ohrožuje

přežití lidstva na Zemi. Nízké ceny paliv, energie, surovin a potravin produkuje i skutečnost, že největší výrobci se nachází často v rozvojových kapitalistických státech s velmi levnou pracovní silou a s nízkou ochranou přírodních složek životního prostředí. Zdanění těžby nerostných paliv, energie a surovin ve vyspělých kapitalistických a některých rozvojových státech tuto skutečnost výrazněji neovlivňuje, neboť je s výjimkou ropy a pohonných hmot vesměs nízké. Samozřejmě, objevují se i spekulace, např. s cenami ropy a na ropu navázanými cenami paliv a energie.

Marxovu teorii vykořisťování člověka člověkem či neprivilegovaných tříd a vrstev privilegovanými třídami je nutné doplnit v tom smyslu, že kromě vykořisťování člověka člověkem existuje také vykořisťování přírody lidmi a vykořisťování až likvidace předpokladů pro život budoucích generací generacemi současnými. Pokud se někomu nelíbá pojem „vykořisťování“, ať jej nahradí decentním souslovím „žítí na úkor budoucnosti“. Jde jistě i o určitou formu zadlužování budoucích generací. Žítí na dluh, na úkor budoucnosti známe v řadě souvislostí – vytváření finančních dluhů neodpovědným braním půjček, zanedbávání péče o technickou infrastrukturu, budovy, techniku spojení s jejich chátráním atd. Existuje ale i tzv. ekologické zadlužení.

Jinak řečeno, základní rozpor kapitalismu – rozpor mezi prací a kapitálem – má jako další, vedlejší rozpory nejen rozpor mezi buržoazií a maloburžoazií a mezi vyspělými a rozvojovými kapitalistickými státy, ale také rozpor mezi přírodou a společností, který při pokračující ignoraci, dále křehkosti a zranitelnosti globálních životodárných ekosystémů živé přírody ze strany lidstva může přerůst v globální ekologický kolaps biosféry planety Země i lidstva, které na biosféře bezprostředně závisí a přitom na ní bezohledně bují jako rakovinový nádor na zdravé tkáni.

Kolaps místních, ale také regionálních ekosystémů s velmi tragickými dopady na lidskou společnost zažili v minulosti lidé mnohokrát. Jen pro ilustraci, asi půlka dnes největší pouště světa Sahary je důsledkem významné klimatické změny, odklonu dešťů z oblasti Sahary. Druhá půlka Sahary je dílem bezohledné lidské exploatace. Nové je, že dnes není před ekologickou katastrofou kam utéci v geografickém smyslu. Ohroženy jsou již i globální životodárné ekosystémy planety Země, na nichž jsou příznivé podmínky pro život na Zemi fatálně závislé, viz J. Lovellock ²⁾, ³⁹⁾ ad.

2)objektivní (nákladové) pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb částí neoklasické ekonomie, jež lze nejstručněji, s jistým zjednodušením vyjádřit jako *suma cen je suma hodnot, odchylky jednotlivých cen od ekonomické hodnoty se v úhrnu vzájemně ruší, práce vytváří mzdu, kapitál vytváří zisk a půda, resp. přírodní zdroje vytváří rentu* (coby formy nadhodnoty, resp. nadproduktu – JZ), viz J. B. Say, viz ³²⁾, J. S. Mill, viz ²⁶⁾ ad. Podrobný rozbor viz ¹²⁾.

Objektivní pojetí ekonomické hodnoty zboží se poprvé objevuje u A. Smitha jako jeho druhá teorie hodnoty vedle teorie odvozující ekonomickou hodnotu zboží výlučně od množství vynaložené lidské práce, viz ¹⁶⁾. Jako jediné pojetí ekonomické hodnoty ji hlásal J. B. Say ³³⁾, J. S. Mill ²⁶⁾ ad. Odpovídá jí tzv. výrobní typ ceny, kdy ceny zboží a služeb dlouhodobě tíhnou k průměrným

výrobním nákladům na jejich výrobu + zisku přímo úměrnému velikosti zálohovaného kapitálu, za reálného socialismu výši vázaných výrobních fondů. Stejně jako u pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb na základě prosté pracovní teorie hodnoty ignoruje otázky náležitého ekonomického ocenění přírodních zdrojů a náležitého zdanění jejich exploatace, obecně pak otázku nákladů zpětné vazby. Základním ekologickým nedostatkem objektivního pojetí zákona hodnoty je, že příroda je zajímavá, jen pokud lze její exploataci dosahovat zisků, resp. renty. Ekologický faktor se v objektivním pojetí zákona hodnoty neobjevuje buď vůbec, nebo jako externalita a je mimo zájem takové ekonomie, stejně jako v pojetí hodnoty v prosté pracovní teorii hodnoty. Také objektivní pojetí ekonomické hodnoty vede k hypertrofii ekologicky závadných činností, k nadměrnému čerpání přírodních zdrojů a k nadměrnému poškozování přírodních složek životního prostředí.

Po roce 1989 se v ČR objevila, snad ve vazbě na objektivní pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb, sousloví „*lidský kapitál*“ a „*přírodní kapitál*“. Lidským kapitálem je myšlena práce, zejména ta kvalifikovaná, a možnost lepšího uplatnění jejího nositele – příslušné pracovní síly – na trhu pracovních sil. S kapitálem ale nesouvisí. Jde o klasickou fetišizaci jevů. Přírodním kapitálem se rozumělo využívání disponibilních přírodních zdrojů. S kapitálem rovněž nesouvisí, resp. jde o fetišizaci. Obojí je matením pojmů. Totiž, kapitál jako společenskoekonomický výrobní vztah je protikladný práci i přírodním zdrojům. Svou podstatou je nelidský a antiekologický, byť o míře této nelidskosti a antiekologičnosti spolurozhoduje užívaná státní regulace.

3) subjektivní pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb částí neoklasické ekonomie od 70. let 19. století, jež lze nejstručněji a poněkud zjednodušeně vyjádřit jako *ekonomická hodnota je dána mezní užitečností poslední jednotky příslušného druhu spotřebního zboží či služby pro spotřebitele*, viz W. S. Jevons, A. Marshall, A. C. Pigou ad.

Subjektivní pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb neskrývá, že není s to vysvětlit hodnotu pracovních prostředků a předmětů, leda jejím odvozením od hodnoty jimi vyráběného spotřebního zboží či služeb. Z ekologického hlediska jde o přístup zcela nepřijatelný, neboť životní prostředí ignoruje. V zásadě zde platí to co o prostém a objektivním pojetí hodnoty. Příroda je dobrá jen potud, pokud lze její exploataci vydělat. Také subjektivní pojetí hodnoty toleruje přenášení objektivních škod ekologických i neekologických na poškozené, ignoruje fakt omezenosti přírodních zdrojů a nákladů zpětné vazby se všemi nutnými negativními ekologickými i dalšími důsledky, pokud občan není ochoten platit za opak a má na to peníze.

Problematická je i s ním spjatá metoda kvantifikace ekologických škod *ochota platit* či *ochota přijímat*, tj. dotazování se, kolik jsou občané ochotni platit za to či ono včetně za zlepšení životního prostředí, resp. jak vysoké kompenzace by žádali za život v narušeném životním prostředí. Osobní preference jednotlivých občanů jsou různé, dezinformováním a informováním silně ovlivňované a zásadně závisí na

důchodové situaci občanů. Jednotliví občané své reálné preference často neznají, nechtějí znát a zejména nechtějí či nemají dost sil je respektovat. Jinak si četné absurdity života, masovým snobismem počínaje, nelze vysvětlit.

Nevím jak druzí, ale já věřím jen objektivním metodám vyčíslování ekonomické části externalit – metodě komparace, metodě expertního odhadu ad.

4)pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb na základě rozšířené pracovní teorie hodnoty, rozšiřující vlastní náklady výroby jako základ společenských nákladů výroby o náklady zpětné vazby.

Myšlenkový vývoj pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb na základě rozšířené pracovní teorie hodnoty, rozšiřující vlastní náklady výroby jako základ společenských nákladů výroby o náklady zpětné vazby, se zjednodušeně odvíjel od autorů pracovní teorie hodnoty W. Pettyho, A. Smitha, D. Ricarda, K. Marxe a B. Engelse přes:

a)V. V. Novožilova (v marxistické ekonomii objevil obecný vzorec ceny ve zbožní výrobě: ceny konvergují k mezním, uzavíracím nákladům – nákladům na přírůstek produkce –, tj. mohou být vyšší i nižší než průměrné výrobní ceny), prokázal objektivní existenci nákladů zpětné vazby vlivem relativní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů (pracovních sil a výrobních prostředků) a absolutní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů (přírodních zdrojů) a doporučil jejich zohlednění v metodice výpočtu efektivity investic na národohospodářské i podnikové úrovni jako závazný korektor (koeficient) a tzv. kritériálními odvody, viz ⁴⁰⁾.

b)K. G. Gofmana, viz ⁴¹⁾ a Josefa Sejíka, viz ⁴²⁾, kteří v 80. letech 20. století rozvíjeli oceňování přírodních zdrojů v socialistické ekonomice na základě rentních vztahů.

c)V nákladech vyvolaných technologickými škodami neekologickými i ekologickými jsem našel třetí skupinou nákladů zpětné vazby V. V. Novožilova, viz J. Zeman ⁴³⁾ a ⁴⁴⁾. Možná aplikace kritériálních odvodů viz Zeman ⁴⁵⁾.

Požadavek stanovovat náhrady za způsobené ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí druhým subjektům v Československu jako první vyslovil V. Voráček ⁴⁶⁾. Upřesnil jsem je ve smyslu požadavků náhrad za náklady vyvolané technologickými škodami ekologickými i neekologickými, viz ⁴³⁾ a ⁴⁴⁾. I v pracovní teorii hodnoty je nutné respektovat pravidlo o netotožnosti a neslučitelnosti nákladů a efektů, viz Josef Vaner, resp. ⁴⁷⁾.

V. V. Novožilov chtěl prostřednictvím nákladů zpětné vazby korigovat především makrorozhodování státu. Při nízké úloze zbožně peněžních vztahů měla rozhodování podniků ovlivnit zejména závazná metodika výpočtu efektivity investic, méně již kritériální odvody. Domníval jsem se a i nadále se domnívám, že vznikající náklady zpětné vazby je nutné podnikům zpoplatnit, internalizovat a tím překonat rozpor mezi národohospodářskou a podnikovou efektivností, vyplývající z reálné existence nákladů zpětné vazby, viz ⁴⁵⁾. V tržní ekonomice jde o jediný postup, který umožňuje překonat podstatné zkreslování společenských nákladů výroby při kalkulaci efektivity v podnikové sféře.

Rozšířené pojetí zákona hodnoty zahrnuje náklady zpětné vazby do společenských nákladů výroby, směny, distribuce a spotřeby. Vede nutně k požadavku na jejich zpoplatnění jejich původcům, internalizaci. Jejich zpoplatnění musí zajišťovat stát. Požadavek stanovovat náhrady za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování způsobované druhým (náklady vyvolané technologickými škodami) dosud ve větším rozsahu nezrealizoval žádný stát na světě. Ještě smutnější je, že ani ekologická fronta většinou náhrady za tyto škody nepožaduje. Kapituluje před diktátem technokratů velkých hospodářských lobby a údajnými, sociálními, reálně pseudosociálními problémy.

Se zákonem hodnoty jsou těsně spojeny peníze, které fungují jako prostředek směny zboží na trhu. Jako speciální zboží ve funkci peněz se postupně vyčlenilo zlato, popř. jiné drahé kovy. Sekundárně mohou existovat i peníze neplnohodnotné, např. papírové, garantované státní mocí. Peníze fungují jednak jako všeobecná míra hodnot, jednak jako oběživo, jednak jako platidlo, jednak jako poklad, jednak jako světové peníze (v otevřené zboží ekonomice). Platí přitom zákon oběhu neplnohodnotných peněz, tj. papírových peněz může obíhat jen tolik, kolik by jinak obíhalo zlato. Inflační tisknutí zlatem, zbožím či službami nekrytých peněz způsobuje nutně jejich znehodnocování inflací. Masové tisknutí nekrytých peněz může skončit gigantickou inflací.

2.4.1 O tzv. rozporu mezi I. a III. dílem Marxova Kapitálu

Kritiků a vyvracečů Marxovy pracovní teorie hodnoty je dost. Nejčastěji vychází z díla Ladislava Bortkiewicze. Cituji, viz ⁴⁸⁾: „*Ruský ekonom a statistik polského původu Ladislaus von Bortkiewicz – o němž ještě víme a můžeme sdělit, že většinu svého profesního života prožil v Německu, kde byl profesorem matematiky na berlínské univerzitě¹⁴, vstupuje do hry na té vývojové úrovni marxistické pracovní teorie hodnoty, kdy ještě za Engelsova života poprvé vychází III. díl Kapitálu, v němž Karel Marx prozkoumal logiku procesu přeměny hodnoty ve výrobní cenu: jedná-li se o volně konkurenční výrobní cenu zboží, jde vlastně o hodnotu, upravenou volnou konkurencí tak, že díky zespolečenštění (přelévání) mas nadhodnot, vyrobených produktivními kapitály, z jednoho odvětví do druhého zahrnuje nakonec její struktura masu společensky průměrného (všeobecného rovného) zisku a investované produktivní kapitály tak dosahují v jednotlivých sférách stejné míry zisku bez ohledu na to, jak velký objem živé práce zaměstnávají a kolik nadhodnoty se v nich pohlcuje.*

¹⁴ Zdroj: *Zvláštnosti Bortkiewiczovy algebraické metody při řešení „transformačního problému“*. Zpracoval PhDr. František Neužil. Autor začal na své studii pracovat na konci 1. dekády listopadu 2016 a skončil v 1. lednovém týdnu 2017. – 45)

Neužil rozebírá text Bortkiewicz, L. von: *Dodatek. O opravě základní Marxovy teoretické konstrukce ve III. díle Kapitálu*, což je z internetu stažená Bortkiewiczova práce, kterou autor napsal původně v němčině a z anglické verze ji v prosinci 2010 do češtiny přeložil doc. PhDr. Miloslav Formánek, CSc; str. 1. Překlad Bortkiewiczovy práce i údaje o anglickém originálu, z něž byl pořízen překlad, lze nalézt na webovém portálu <http://nestalinsky-marxismus.webnode.cz>. Originál: BORTKIEWICZ, L. von: *Appendix: On the Correct of Marx's Fundamentals Theoretical Construction in the Third Volume of Capital*. In: *Karl Marx and the close his system* by Eugen Böhm-Bawerk's criticism of Marx by Rudolf Hilferding; Augustus Kelley, New York 1949 – viz <http://mises.org/books/karlm Marx.pdf>.

Když Marx ukázal, že celková suma výrobních cen se rovná celkovému součtu hodnot a celospolečenská suma vyprodukovaných mas nadhodnot se rovná celospolečenskému součtu mas všeobecného rovného zisku, dokládá zároveň, že společensky průměrná míra zisku má zákonitě klesající historickou vývojovou tendenci, čímž odhaluje hranice vývojových možností kapitalistického způsobu výroby.¹⁵

I. díl Marxova Kapitálu ukazuje, že nadhodnota je plodem výlučně oné části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci neboli kapitálu variabilního. V 1. díle III. svazku Kapitálu se ale dočteme, že nadhodnota, která se pak dále přetváří v zisk, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu.¹⁶ Mezi těmito dvěma teoretickými postuláty se rozvíjí celá soustava, celý řetězec zprostředkujících článků, zároveň se však mezi nimi uchoval vztah vzájemně se vylučujícího rozporu, pro nějž platí zákaz formální logiky. (Právě z toho důvodu začali představitelé buržoazní vulgární politické ekonomie poté, co spatřil světlo světa III. díl Kapitálu, slavnostně prohlašovat, že Marx nesplnil své sliby, že antinomie pracovní teorie hodnoty nedokázal vyřešit, a tudíž že i celý Kapitál není nic jiného než spekulativně-dialektický kouzelnický trik). Všeobecné (čili všeobecná platnost zákona hodnoty) tak v Kapitálu nadále protičečí svému vlastnímu projevu, vývojové modifikaci ve formě výrobní ceny, a rozpor mezi nimi nemizí z toho důvodu, že se mezi nimi rozvinula celá řada zprostředkujících článků. Antinomie pracovní teorie hodnoty nemají v Kapitálu v žádném případě pouze logickou (neboli čistě subjektivní, z nepřesnosti či nedbalosti myšlení plynoucí) povahu, ale jedná se o reálné rozpory reálného objektu teoretického rozboru, které se neodstraňují jako něco subjektivního, ale dospívají ke svému pochopení a snímají se tedy v obsahu hlubšího a konkrétnějšího teoretického pojetí. Řečeno jinými slovy: jsou uchovány, ztratily však charakter logických rozporů, přeměnily se v abstraktní momenty konkrétního porozumění ekonomické skutečnosti kapitalistické společenskoekonomické formace.“¹⁷⁾

Marxova pracovní teorie hodnoty

Marxovu pracovní teorii hodnoty popisuje první odstavec z citace L. Bortkiewiczze. Lze ji shrnout následovně: hodnota zboží se skládá z konstantního kapitálu /c/ + variabilního kapitálu /v/ + nadproduktu /m/, který v podmínkách soukromě kapitalistické zboží výroby má nutně charakter nadhodnoty. Tedy ekonomická

¹⁵ Viz Marx, K.: *Kapitál III-1*; Svoboda, Praha 1989, str. 37–286. Okrajová poznámka: vznik monopolní výrobní ceny zboží na základě monopolu nízkých výrobních nákladů nastiňuje Marx ve 2. části III. dílu „*Kapitálu*“, když zkoumá utváření pozemkové renty v sociálně ekonomických podmínkách kapitalistických výrobních vztahů – viz Marx, K.: *Kapitál III-2*. SNPL, Praha 1956, str. 161–361. Hodnota zboží odpovídá společensky nutnému množství práce při nejhorších výrobních podmínkách, které umožňují kapitálovým podnikatelským subjektům dosahovat ve výrobní ceně minimální zisk, i z rozdílů ve výši výrobních nákladů – dané především dosahovanou úrovní produktivity práce – se odvíjející odstupňovaná množství zisku zvláštního, dodatečného a mimořádného. V této souvislosti viz Smetana, L.: *Tržní mechanismus v monopolistickém kapitalismu*. In: Politická ekonomie; Svoboda, Praha 1966, str. 149–199. = 49)

¹⁶ Viz Marx, K.: *Kapitál III-1*, v citovaném vydání str. 49, kde se doslova praví: „Ať je tomu jakkoli, výsledkem je, že nadhodnota, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu.“ = 50)

¹⁷ Viz Iljenkov, E. V.: *Dialektičeskaja logika, očerki istorii i teorii*; Izdatěl'stvo političeskoj literatury, Moskva 1974, str. 238–239 = lit.⁵¹

hodnota zboží $h = c + v + m$. Odchylyky cen od hodnoty se v úhrnu vzájemně ruší, resp. vyšší zisky nadprůměrně efektivních výrobců jsou hrazeny nižšími nebo žádnými zisky podprůměrně efektivních výrobců příslušného druhu zboží. Ekonomickou hodnotu zboží vytváří jen práce v tzv. produktivní, materiální výrobě a s ní souvisejících výrobních službách, viz I. díl Marxova Kapitálu.

Ve II. díle kapitálu K. Marx analyzuje zákonitosti pohybu kapitálu ve sféře oběhu. Vytvořené zboží se musí prodat, což stojí určité náklady. K. Marx předpokládá, že se hradí též z vyprodukované nadhodnoty. Původní výrobní zisk průmyslového či zemědělského kapitalisty se pak štěpí na jeho vlastní výrobní zisk, na obchodní zisk prodejce kapitalistova zboží, na bankovní úrok (k úhradě nákladů na použité úvěry, tzv. finanční náklady výroby) a na pozemkovou rentu. Pro účely této analýzy nemusím řešit členění pozemkové renty na diferenční a absolutní.

Ve III. díle kapitálu K. Marx analyzuje důsledky meziodvětvové konkurence kapitalistické výroby, které způsobují přelévání kapitálu do odvětví s vyšší mírou zisku, v důsledku čehož dochází k vyrovnávání míry zisku pro stejně velké kapitály bez ohledu na přínos příslušného odvětví pro tvorbu nadhodnoty. Vše je jistě hodně zjednodušeně řečeno.

Druhý citovaný odstavec pak popisuje tzv. rozpor mezi I. a III. dílem Marxova Kapitálu.

Problémy aplikace Marxovy pracovní teorie hodnoty

Mám za to, že nepřesná je věta „*I. díl Marxova Kapitálu ukazuje, že nadhodnota je plodem výlučně oné části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci neboli kapitálu variabilního*“. Nadhodnota je plodem jen a jen nezaplacené práce dělníka, nikoliv té části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci, variabilní kapitál. Netvoří ji jen dělnické mzdy, ale také mzdy za práci vynakládanou na přípravu a na řízení výroby, mzdy úředníků výroby, včetně vrcholových manažerů (dnešním jazykem). Možná zde jde jen o nepřesnou formulaci Františka Neužila. Samotná výše nadhodnoty pak závisí na míře vykořisťování. Marx počítal se 100 % mírou vykořisťování, což mohlo odpovídat jeho době. Samotných 100 % ale zvolil pro názornost jednoduchých ilustrativních výpočtů. Míra vykořisťování se s růstem produktivity práce zvyšovala rychlejším tempem než růst reálných mezd. V 80. letech 20. století se uvažovalo o míře vykořisťování v řádu 500 %, dnes je zřejmě ještě podstatně vyšší. Nenechme se mýlit skutečností, že velkou část nadhodnoty z materiální výroby vysává bankovní sektor systémem rozsáhlého, velmi málo průhledného přerozdělování či spíš odírání. Do variabilního kapitálu je nutné zahrnout také sociální a zdravotní pojištění všech pracovníků materiální výroby. To jen pro přesnost.

Nyní k podstatě problému. Ano, od napsání Marxova Kapitálu uplynulo více než 150 let. Jestliže I. díl Kapitálu napsal Marx více méně (po konzultacích s Bedřichem Engelsem) sám a korigoval jeho 2. a 3. vydání + některá vydání v dalších jazycích, II. díl Kapitálu vydal Bedřich Engels v zásadě podle Marxova rukopisu a oba svazky III. dílu Kapitálu podle všeho Bedřich Engels do značné míry psal sám na základě Marxových textů a konspektů. III. díl Kapitálu je značně rozvláčný a nejméně

přesný. V kapitalistické výrobě se za tu dobu lecos změnilo, byť její základ zůstal stejný. Podívejme se nyní blíže na problémy, které mohou nastat s aplikací Marxovy pracovní teorie hodnoty na stávající ekonomiku.

První problém vyvstává s pojetím služeb. Zatímco výrobní služby včetně správního režie výrobního podniku jsou jednoznačně součástí produktivní materiální výroby, která vytváří výrobní produkt a nadprodukt, ekonomickou hodnotu a nadhodnotu, u nevýrobních služeb tomu tak být nutně nemusí, viz spor o (ne)produktivnost osobní dopravy pracujících na pracoviště z dob reálného socialismu. Karel Marx předpokládal, že nevýrobní služby jsou uspokojovány z důchodů vzniklých ve výrobní sféře, tj. užitím výnosů z variabilního kapitálu (mezd) a z nadhodnoty (zisků). Snad lze říci, že v tomto smyslu jsou „nevýrobní“.

Za Marxe hrály nevýrobní služby mnohem menší roli než dnes. Od té doby došlo k obrovské expanzi nevýrobních služeb. Otázkou je, zda zproduktivňování materiální výroby natolik zvyšuje ekonomickou hodnotu a nadhodnotu, aby byla s to uspokojit stále rostoucí náklady na nevýrobní služby. Rychlý růst jak podnikatelských zisků, tak mezd po roce 1945 ukazuje, že se to může do značné míry dařit.

Druhý problém vyvstává s náklady na oběh. Po roce 1945 rostou nejméně do závratných výšin. Dnes je běžné, že jen náklady na reklamu, bez níž je často i sebelepší zboží neprodejná, několikrát převyšují náklady na jeho výrobu. Navíc se zboží často přepravuje z jednoho konce planety Země na druhý. Jistě to umožňuje nevídaný a neoddiskutovatelný technický pokrok v dopravě a nezahrnutí rozsáhlých externalit do nákladů dopravy. Ale není to zdaleka jen tím. Jak již bylo uvedeno, míra zisku z kapitálu s výkyvy (1945-73) dlouhodobě klesá. Náklady na oběh zboží se ale uhradit musí. Obvykle je hradí spotřebitel. Buď příslušné zboží koupí za cenu vyšší hodnoty a uhradí tak náklady na oběh včetně reklamy, nebo konkurence posune náklady na oběh do pozice produktivních nákladů (asi jako bankovní úroky), byť reálně produktivní nejsou. I v tomto případě je hradí spotřebitel.

Třetí problém vyvstává s monopoly. Monopol je v první řadě výrobní vztah ekonomické výhody jednoho ekonomického subjektu vůči ekonomickým subjektům druhým. Karel Marx v III. 1. dílu Kapitálu píše, že monopolní cenu určují náklady ve společensky nejhorších, ještě potřebných výrobních podmínkách pro příslušný druh zboží. Tímto zbožím je myšlena zejména zemědělská produkce včetně dřeva a ryb a produkce nerostných surovin a paliv.

Známe tři základní typy monopolů:

a) Monopol vlastnictví kvalitnějšího přírodního zdroje, například bohatého ložiska uhlí či jiné nerostné suroviny, monopol vlastnictví kvalitní zemědělské či lesní půdy či kvalitního spádu řeky, který lze ekonomicky efektivně využít. Soukromý vlastník příslušného přírodního zdroje kvalitnějšího než nejhorší pak dosahuje kromě průměrného zisku ještě další zisk – diferenční (diferenciální) rentu. Marxův rozbor monopolní ceny směřuje k tomuto typu monopolu.

b) Monopol vlastnictví technické infrastruktury, kterou není efektivní zdvojit či ztrojit s cílem vytvářet konkurenci. Zde platí, že náklady příslušné infrastruktury musí být monopolní cenou pokryty a že musí poskytnout ještě určitý zisk. Pokud je

příslušná technická infrastruktura v soukromém vlastnictví, jde obvykle o nadprůměrný, monopolně vysoký zisk. Připočteme-li k tomu časté zanedbávání řádné péče o příslušnou technickou infrastrukturu jejími soukromými vlastníky, nepřekvapuje, že požadavky na znárodnění odvětví technické infrastruktury byly časté a chtě nechtě je realizovaly i některé pravicové vlády. Mnohé soukromé železnice byly u nás zespolečenštěny již za Rakouska-Uherska. Tento typ monopolu Marx prakticky neřeší.

c) Monopol z koncentrace výroby. Velký výrobce může dosáhnout monopolního, byť obvykle jen oligopolního (několik velkých ekonomicky silných podniků a větší počet menších ekonomicky slabších podniků) postavení, které mu (jim) umožňuje diktovat své prodejní ceny nad ekonomickou hodnotu. Zdroje vysokých monopolních zisků jsou ale v zásadě tři. Monopolní výrobce obvykle provozuje velkovýrobu, kdy dosahuje větších úspor z rozsahu výroby než jeho menší konkurenti, takže může prodávat levněji s cílem zničit konkurenci nebo prodávat za hodnotu a inkasovat vyšší (monopolní) zisk. Kromě vyšších úspor z rozsahu se může uplatnit také vyšší užitná hodnota zboží monopolisty. Monopol z koncentrace výroby může diktovat svým dodavatelům nízké ceny jimi dodávaných surovin a výrobků a tak si přisvojovat část nadhodnoty jimi produkovanou, jak to dnes klasicky vidíme u velkých obchodních řetězců či automobilek, dosahujících vysokých zisků zejména ožebračováním svých dodavatelů. Konečně monopol z koncentrace výroby může prodávat své výrobky za cenu vyšší než ekonomická hodnota zboží. Postupují-li tak všechny monopoly, vytváří tak inflaci. V 50. a v 60. letech 20. století platilo, že ve vyspělých kapitalistických státech inflace 3–5 % je nutným „mazivem“ (reálně cenou či daní) relativně úspěšného ekonomického rozvoje. Do jaké míry se tyto tři základní složky monopolního zisku realizují, závisí na řadě okolností na trhu příslušného zboží. Základ teorie monopolů z koncentrace výroby načrtnul V. I. Lenin v ⁵²⁾.

Čtvrtý problém vyvstává s náklady zpětné vazby. K. Marx je neuvažoval. Vymezil je až mnohem později sovětský ekonom V. V. Novožilov.

Dopad faktorů relativní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů (výrobních prostředků a pracovních sil) a absolutní omezenosti kvalitních výrobních zdrojů (přírodních zdrojů) Marx řešil prostřednictvím mechanismu konkurence, tj. vyrovnáváním míry zisku vnitrodvětvovou a meziodvětvovou konkurencí.

Náklady vyvolané tzv. objektivními (zpravidla technologickými) škodami ekologickými i neekologickými se v cenách zboží projevují zvráceně, tržní mechanismus, ale i někdejší centralisticko-přikazovací soustava řízení států reálného socialismu je obvykle přenáší od původců na poškozené výrobce, dále domácnosti a budoucí generace. Dochází k jistému skrytému přerozdělování vytvořené nadhodnoty tržním, ale také převážně netržním mechanismem reálného socialismu.

Celkem vzato, výše uvedené čtyři problémy nedávají odpověď na otázku: „*I. díl Marxova Kapitálu ukazuje, že nadhodnota je plodem výlučně oné části investovaného kapitálu, která byla vyplacena na dělnické mzdy a přeměnila se v živou práci neboli kapitálu variabilního. V I. díle III. svazku Kapitálu se ale dočteme, že nadhodnota, která se pak dále přetváří v zisk, vzniká současně ze všech částí použitého kapitálu*“, tzv. rozpor mezi I. a III. dílem Marxova Kapitálu. Mám za

to, že druhá část uvedeného rozporu není reálná, resp. **nadhodnota, která se pak dále přetváří v zisk, ekonomicky (nikoliv fyzicky) nevzniká ze všech částí použitého kapitálu, ale pouze z nezaplacené dělníkovy práce.** Přesně řečeno, všechny části kapitálu se musí fyzicky účastnit výrobního procesu, aby vznikla nadhodnota. Všechny tři přispívají k ekonomické hodnotě zboží. Hodnota konstantního kapitálu c se do hodnoty výrobku pouze přenáší – materiál, energie, výrobní režie ad. plně, stroje, zařízení a budovy částečně, a to ve výši svých odpisů. Variabilní kapitál vytváří novou ekonomickou hodnotu zboží. Jednak vytváří dělníkovu mzdu (zde jde o směnu ekvivalentů), jednak nadprodukt, který si po jeho transformaci na nadhodnotu bez náhrady přisvojuje kapitalista. Pouze nezaplacená část dělníkovy práce (tzv. nadpráce) vytváří nadprodukt, jež se v soukromě kapitalistické tržní ekonomice transformuje na nadhodnotu a ta dál na jednotlivé druhy kapitalistických zisků.

Mám za to, že se zde Karel Marx či jeho jménem Bedřich Engels mýlil. Pokud odmítneme citovanou větu z III. 1. dílu Marxova Kapitálu a zůstaneme při ostatním v Kapitálu uvedeném, zákon hodnoty platí v plném rozsahu a k rozporu mezi I. a III. 1. dílem Kapitálu nedochází.

Jinou věcí je, že v procesu vytváření a přerozdělování ekonomické hodnoty zboží a služeb je třeba uvažovat také náklady zpětné vazby, tj. sociální a zdravotní pojištění (za Marxe neznámé, dnes běžně užívané a uvažované, zde v teorii větší problémy nevznikají) a zejména náklady vyvolané technologickými škodami (způsobené řádným provozem povolených technologií) druhým subjektům, domácnostem i budoucím pokolením, které Marx ani jeho kritici neuvažovali. Okázalá ignorace technologických externalit velkou částí ekonomů samozřejmě neznamená, že neexistují.

Vůdčí ekonomce postkeynesiánství V. J. Robinsonové, mimo jiné perfektní znalkyni Marxova Kapitálu, která ale neuznávala Marxovu pracovní teorii hodnoty, údajný rozpor mezi I. a III. dílem Kapitálu L. Bortkiewiczze nestál za zmínku, viz ⁵³⁾. Protože je ale dlouhá léta apologety kapitalismu uváděn jako základní a prakticky jedině beranidlo proti Marxově pracovní teorii hodnoty (je tak prý vyvrácena), považoval jsem za nutné teze pana L. Bortkiewiczze podrobně rozeznat.

2.4. Společenské potřeby a trh

Všechna výše uvedená pojetí ekonomické hodnoty zboží a služeb předpokládají, že ekonomická hodnota zboží či služeb je postavena na existenci jejich společenské užitné hodnoty, tj. užitné hodnoty pro druhé občany, výrobce či spotřebitele, kteří ji získávají směnou zboží na trhu, a to směnou ekvivalentů, tj. že se zboží a služby prodávají za svou ekonomickou hodnotu. Oba tyto předpoklady jsou velmi silné, málo reálné. Dokonalý trh se v praxi vyskytuje jen výjimečně a prakticky jen v oblasti pracovních prostředků, kde kupující i prodávající jsou profesionálové, kdy jeden nemá výraznou informační převahu nad druhým. Už za předmonopolního

kapitalismu volné soutěže K. Marx psal, že reálný trh představuje jednotu volné soutěže a monopolních omezení volné soutěže. Tehdy šlo především o monopoly z vlastnictví kvalitních omezených přírodních zdrojů, jež jsou v zásadě nerozmnožitelné, a o monopoly z vlastnictví technické infrastruktury, kterou se pro její nákladnost ekonomicky nevyplatí zdvojit či ztrojit s cílem vytvořit umělou konkurenci.

Analýza nepravých, resp. falešných potřeb ukazuje, že velmi problematické je i vymezení koupěschopné poptávky jako hlavního kritéria společenské užitné hodnoty zboží a služeb. Pro potřeby analýzy udržitelného vývoje je nutné přísně rozlišovat kategorie **užitná hodnota zboží** a **jeho užitečnost**.

Jen pro ilustraci, cigarety mají společenskou užitnou hodnotu, protože je kuřáci kupují a platí za ně nemalé peníze, ale jejich reálná užitečnost je záporná, protože kouření cigaret vážně poškozuje zdraví kuřáků a nejméně i nekuřáků při nuceném pasivním kouření. Paradoxem přitom je, že silný kuřák počítá cigarety mezi své základní potřeby.

Výjimkou je neoklasické ekonomie. Její vymezení užitné hodnoty na základě ocenění spotřebního zboží a služeb jejich konečným spotřebitelem je ale stejně nepřijatelné jako obvyklé odvození užitné hodnoty zboží a služeb od koupěschopné poptávky. Nejde přitom zdaleka jen o vysoké ekonomické ocenění drog všeho druhu a jiných závislostí, které reálně destruuji své spotřebitele, konzumenty.

Zatímco v 19. století převažovala v rozvíjejícím se kapitalismu volná soutěž a do jisté míry se prosazovala „*fair play*“, počátkem 20. století rozhodující ekonomickou moc ve vyspělých kapitalistických státech získaly monopoly z koncentrace výroby a kapitálu. První náčrt monopolního kapitalismu pochází od V. I. Lenina, viz ⁵²⁾. Lenin nově nastupující imperialismus charakterizoval vznikem monopolů z koncentrace výroby, srůstáním výrobního a bankovního kapitálu (vznik vlády finanční oligarchie), vývozem kapitálu (zatímco v předmonopolním kapitalismu byl typický vývoz zboží, v monopolním kapitalismu se stal typickým vývoz kapitálu, aniž by byl dotčen vývoz zboží), snahou o ekonomické (pře)rozdělení světa, snahou o politické (pře)rozdělení světa a s ní spjatou politikou agrese (imperialismu), jež mimo jiné v roce 1914 vyústila v první světovou válku. Snahu o politické přerozdělení světa podrobně rozebral již v roce 1910 (7 let před Leninem) Rudolf Hilferding v ⁵³⁾. a Leninův Imperialismus... inspiroval i ovlivnil.

V nemarxistické literatuře na potlačování mechanismu svobodné konkurence na trhu monopoly z koncentrace výroby upozornila až teorie nedokonalé konkurence počátkem 30. let, jež reagovala na do té doby největší hospodářskou krizi kapitalismu v letech 1929–33. Socializující SSSR naopak zažíval bezprecedentní hospodářský vzestup. Společenskou praxi ale výrazně ovlivnil až J. M. Keynes, viz ²¹⁾. Samotný protikrizový plán prezidenta USA F. D. Roosevelta New Deal z roku 1934 ale J. M. Keynes významněji neovlivnil, resp. J. M. Keynes se s panem prezidentem tehdy velmi málo shodl.

Keynesovskou regulaci vyspělých kapitalistických ekonomik rozvíjeli Keynesovi žáci. Srovnej ⁵⁴⁾. Ve velkém se uplatňovala až po roce 1945. Úspěšná byla až do počátku 70. let 20. století, kdy se tváří v tvář hluboké strukturální (energetická,

surovinová, potravinová) a ekologické krizi vyspělých kapitalistických ekonomik ukázala nedostatečná. Velká ekonomická moc monopolů donutila vyspělé kapitalistické státy věnovat značné úsilí na omezení moci monopolů na společensky ještě tolerovatelný rozsah.

Milan Zelený správně rozlišuje *svobodný trh* a *volný trh*. „*Svobodný trh. Svobodný trh se definičně liší od volného trhu. Volný trh zaručuje „svobodu“ producenta a poskytovatele, svobodný trh chrání svobodu zákazníka a spotřebitele. Na volném trhu lze podvádět, manipulovat, zkreslovat a lhát; na svobodném trhu je účast v transakci chráněna před okradení, újmou a poškozením. Svoboda neznamená možnost vzít někomu po hlavě, ale zajištění, že účastník tržních transakcí po hlavě nedostane – a zůstane svobodným,*“ viz⁵⁵.

Rozumný stát přísně chrání svobodný trh před zvůli monopolů. Tak jako základem svobody občana je jistota, že nebude na ulici přepaden, oloupen či zabit, tak základem svobodného trhu je jistota kupujícího, že nebude napálen, podveden a zejména nucen k nevýhodnému nákupu v důsledku vydírání monopolním prodávajícím, jak tomu bývá na volném trhu nejen v ČR. Otázkou je, zda jde o neznalost nebo o jazykovou ngramotnost (je užíván buď jako vymyšlený ideál 19. století nebo jako protiklad převážně potlačenému trhu v bývalých státech reálného socialismu nebo o velký cynismus V. Klause).

Kromě základních činitelů deformujících trhy, jako jsou ekonomické monopoly z koncentrace výroby, monopoly vlastnictví technické infrastruktury, monopoly vlastnictví omezených přírodních zdrojů a fakt přenášení technologických škod ekologických i neekologických na poškozené, trhy citelně deformuje reklama, jež úspěšně přesvědčuje spotřebitele o užitečnosti nabízeného zboží či služby a uměle tak zvyšuje jejich prodejnost, byť skutečná užitečnost zboží či služby bývá pro spotřebitele nižší, může být i nulová nebo i záporná. Zanedbatelné není ani, že užitečnost zboží či služby může být konkrétním uživatelem subjektivně posuzována odlišně ve srovnání s jeho reálnou objektivní užitečností. Nejde zdaleka jen o obchod s drogami, cigaretami či alkoholem.

Prosté pracovní a objektivní nákladové pojetí odvozuje ekonomickou hodnotu zboží a služeb z průměrných výrobních nákladů, subjektivní pojetí hodnoty ji odvozuje z mezního užítka poslední jednotky příslušného spotřebního zboží či služby pro spotřebitele a rozšířené pracovní pojetí hodnoty ji odvozuje z mezních národohospodářských nákladů reprodukce na přírůstek dané výroby zboží či služby. Skutečná tržní cena se ale od ceny teoretické (modelové) většinou liší, protože hodnota zboží či služby se vlivem působení neshody nabídky a poptávky transformuje na tržní cenu zboží či služby. Problémem v moderním globalizovaném světě je, že hodnota téhož zboží či služby může být v různých místech a zejména v různých zemích různá a rozdíl nečiní jen rozdílné, dnes nízké dopravní a celní náklady. Uplatňuje se i různá kupní síla obyvatel, odlišné potřeby obyvatel, deformace trhu atd.

V ekonomicky normálních podmínkách jsou spodní hranicí ceny výrobní náklady příslušného zboží či služby včetně nákladů dopravy a prodeje. Mohou být státními zásahy modifikované, např. internalizací nákladů zpětné vazby příslušného výrobce

zboží či služby. Nulový zisk a zejména ztráta jsou vesměs signálem k zastavení výroby. Horní hranicí ceny je ekonomický přínos konkrétního zboží či služby pro spotřebitele, neboť racionálně uvažující spotřebitel za normálních podmínek nekupuje zboží či službu za cenu vyšší než je ekonomický užitek, jež mu skýtá. Ekonomický efekt výroby zboží či služby se v normálních podmínkách dělí mezi jeho výrobce, spotřebitele a distributora, pokud prodej zprostředkovává.

Za určitých podmínek může distributor úspěšně odírat dodavatele nebo odběratele. Potravinářský průmysl v minulosti např. úspěšně odíral zemědělskou prvovýrobu. Obchod s potravinami na bázi dnešních obchodních řetězců úspěšně odírá kromě zemědělců také potravináře a občany – spotřebitele. Drobné obchodníky často vrhá do bezvýhodné situace.

Nerovnovážený stav nabídky a poptávky určitého zboží či služby ovlivňuje dělení zisku z jejich výroby, distribuce a spotřeby: zvýhodňuje poptávku, je-li nadměrná nabídka, resp. nabídku, je-li nadměrná poptávka.

Problémy přinášené působením zákona hodnoty jsou značné. Vyžadují kromě významných ekonomických regulací, ucelené soustavy ekonomických nástrojů ekologizace včetně ekonomických nástrojů šetrného využívání přírodních zdrojů i rozsáhlé využívání mimoekonomických kritérií efektivity a omezení při předcházení i následném zmírňování mnohých ekologických problémů

2.5. Zákon maximalizace zisku

Problémy prosazení udržitelného vývoje se násobí, když do analýzy ekonomických zákonů zapojíme zákon maximalizace zisku, který K. Marx nazval zákonem nadhodnoty.

Zákon maximalizace zisku je základním ekonomickým zákonem kapitalistické zboží výroby, viz K. Marx ¹²⁾, Z. Hába ¹⁴⁾ ad. V zásadě to přiznávají i četní ekonomové a politici hlásící se k neoklasické ekonomii hlavního proudu. Říká-li opakovaně Václav Klaus, že v soukromokapitalistické, resp. v demokratické tržní společnosti veškeré chování lidí určují možnosti dosáhnout maximálního zisku („o peníze jde až na prvním místě“), hlásí se reálně k Marxovu zákonu nadhodnoty, coby základnímu regulátoru hospodářských aktivit v kapitalistické společnosti.

Maximalizovat zisk lze v zásadě pěti cestami.

Pozitivní cesty zvyšování zisku jsou:

- a) snižování nákladů výroby zboží nebo služeb,
- b) zvyšování užitné hodnoty vyráběného zboží nebo služeb.

Negativní cesty zvyšování zisku jsou:

a) okrádání (napalování) jiných podnikatelů a spotřebitelů včetně méně rozvinutých států (zahrnuje i používání levnějších, méně kvalitních surovin a materiálů, vnucování jim zboží s užitečností nízkou, nulovou či zápornou),

b) vyšší vykořisťování pracovníků,

c) vyšší produkce externalit neekologických i ekologických včetně ohrožení existence dosud nenarozených generací.

Tendence maximalizace zisku tudíž mimo jiné snadno stimuluje rabování přírody, zvláště její části charakteru veřejného statku, tj. statku, který je každému přístupný ke spotřebě bez omezení (vzduch, voda, tzv. divoká příroda aj.), podobně znečišťování přírodních složek životního prostředí (přenáší škody na poškozené), drancování ložisek nerostných surovin, půdy atd.

Veřejný statek je pro uživatele vesměs levný. Proto se s ním plýtvá. Vlastnická práva se u veřejného statku nemohou účinně prosadit, jde o klasické tržní selhání. Např. dělení volného vzduchu není technicky možné. Návštěvnost městského parku sice snížit oplocením lze, ale není to společensky žádoucí. Při využívání veřejných statků se široce uplatňuje princip černého pasažéra – spoléhání se na nekontrolovatelnost exploatace příslušného zdroje včetně vědomí, že podobně postupují i ostatní. Nekontrolovatelnost exploatace přírodního zdroje vede často k jeho přetěžování a nejednou i ke zničení. Klasický je případ zničení občinské pastviny, na níž každý rolník pustil jednu ovci navíc. Tím byla překročena její úživnost, nadměrný počet ovcí pastvinu nadměrně spásal a postupně zničil.

Kvalita užití řady veřejných statků vlivem jejich nadměrné exploatace se snižuje, např. při přetížení telefonní sítě či jiné technické infrastruktury, zácpě na silnici atp.

Nadměrné exploataci přírodních zdrojů charakteru rabování může zabránit jen uvědomělá energická veřejná moc, v prvé řadě státní. Má k tomu sloužit státní ekologická politika, resp. státní politika ochrany životního prostředí, jejímž základním úkolem je znemožnit maximalizaci zisku na úkor přírody, na úkor nešetřivého využívání přírodních zdrojů, cestou poškozování přírodních složek životního prostředí. Dosavadní zkušenosti ukazují, že vyspělé kapitalistické státy jsou s to přírodní složky svého životního prostředí do určité míry chránit, zejména pokud jde o odstraňování ekologicky vysoce závadných výrobků a technologií a pokud cítí silný odpor veřejnosti, reprezentované nejčastěji ekology. Základem hospodářské prosperity vyspělých kapitalistických států ale zůstává rozsáhlé plýtvání v hmotné spotřebě a odírání rozvojových států včetně mrzačení jejich ekonomik a přírody, což ohrožuje přežití lidstva na Zemi, stejně jako jejich enormní emise skleníkových plynů na obyvatele a rok.

Neustávající snaha odtěžit Horní Jířetín a ještě více zdevastovat nejpostiženější Mostecko, prosazování maximální výstavby nešetřivých, dopravně ne vždy zdůvodněných, nejednou špatně trasovaných a silně konfliktních dálnic, často i v citlivých regionech a za jakoukoliv cenu, neefektivních technických úprav vodních toků, pokračující snaha zatopit obec Nové Heřminovy neodůvodněnou, zato extrémně drahou, údajně protipovodňovou přehradou, pokračující riskantní výstavba v záplavových územích, snaha ještě více zvýhodnit silně devastační a nebezpečnou silniční dopravu aj. jsou jen nejkřiklavější případy prosazování zákona maximalizace

zisku na úkor ochrany životního prostředí v ČR. Je smutné, že se v tom po boku pravicových politiků angažují i politici levicovní na základě falešně pojímaného pokroku, ekologické ngramotnosti a ignorace rozsáhlé kvalifikované kritiky, byť ne od oficiální, na státu a investorech ekonomicky závislé odborné sféry. Se socialismem takové a podobné aktivity nesouvisí, snahu o moderní socialismus vážně kompromitují.

2.6. Zákon přirozené akumulace kapitálu

Negativa zákona maximalizace zisku zesiluje souběžné působení **zákona přirozené akumulace kapitálu**, tj. tendence kapitálu hromadit bohatství na jednom pólu společnosti a bídu na druhém pólu společnosti, až na výjimky vždy relativně a nejednou i absolutně. Tuto problematickou tendenci kapitálu může opět zmírňovat jen třídní boj (prosazování vyšších mezd odbory) a uvědomělá energická státní moc, jak se dělo v dobách koexistence vyspělého kapitalismu s reálným socialismem (1945–89), byť hlavním motivem byl strach vládnoucí buržoazie z hrozby socialistické revoluce.

Otázkou je, kam až může státní regulace mírnit tendenci přirozené akumulace kapitálu. Je nesporné, že poměrně rozsáhlá státní sociální politika vyspělých kapitalistických států po roce 1945 podstatně zmírnila důchodovou propast mezi podnikateli a pracujícími, nejvíce v Japonsku. Japonský vrcholový manažer má příjem jen asi 7x vyšší než nově přijímaný dělník, příjmy japonských manažerů nesmějí v průměru přesahovat příjmy jimi řízených dělníků více než 5x. Při vážných ekonomických problémech preferují mzdy před dividendami, viz Lutz⁵⁶⁾.

Neregulovaný, reálně málo regulovaný kapitalismus 19. století dnes není v žádné zemi světa. I značně konzervativní Velká Británie a USA představují značně regulovanou ekonomiku se smíšeným vlastnictvím, byť s výraznou převahou soukromého vlastnictví. Důsledně vzato, neregulovaný kapitalismus je možný jen v modelech některých ekonomů. Od 80. let 20. století nastoupený kurs ekonomického neoliberalismu rozkládá vyspělé kapitalistické státy a rychle je přivádí k propasti. Může jí být rostoucí konkurence nových, rychle se rozvíjejících ekonomik BRICS (Brazílie, Rusko, Indie, Čína, Jihoafrická republika - JAR), které neoliberální hospodářskou politiku nepraktikují, může jí být socialistický převrat, může jí být nastupující světová ekologická, zejména klimatická katastrofa, může jí být světová válka. I když jsme po roce 1945 až do konce 70. (80.) let zaznamenali jisté zmírnění rozporu mezi prací a kapitálem ve vyspělých kapitalistických státech, není rozumné tyto skutečnosti přeceňovat. Ve všech kapitalistických státech zůstávají rozsáhlé důchody z vlastnictví kapitálu. Navíc jde stále víc o dosud nevytvořené zisky, tištěné inflační peníze a spekuláční bubliny a tím i hustý sled finančních krizí ruinujících reálnou ekonomiku. Zrušení zákonů prezidenta USA Roosevelta, regulujících burzovní spekulace, prezidentem R. Reaganem po roce 1981 otevřelo dveře k tzv. kasínovému kapitalismu. V USA rozdíl v příjmech mezi

manažery a dělníky byly a jsou zásadní, dvou řádové a dále se prohlubují. Až do cca roku 2000 se dále prohluboval protiklad mezi bohatými státy Severu a chudými státy Jihu. Bída Jihu má přitom často absolutní rozměry včetně redukce přebytečného obyvatelstva hladem, bídou, nemocemi a válkami. Obrat po roce 2000 přináší ponejvíce sebedestrukce reálné ekonomiky většiny vyspělých kapitalistických států politikou ekonomického neoliberalismu v zájmu finanční oligarchie, podporovanou politikou multikulturalismu EU typu.

Zkušenosti ukazují, že rozpor mezi prací a kapitálem, přímý důsledek působení zákona maximalizace zisku a zákona přirozené akumulace kapitálu, lze tlumit do politicky přijatelných mezí jen systematickou korupcí pracujících vyspělých kapitalistických států vysokou úrovní hmotné, převážně samoúčelné konzumní spotřeby. Tím je ale zásadně podryvána ekologická stabilita planety Země. Ekologická stabilita Země je ale podryvána i současnou vlnou neoliberální politiky, neboť v zájmu ještě vyšších zisků finanční oligarchie znovu vytváří masovou bídu i ve vyspělých kapitalistických státech. Bída, zejména ta absolutní, je základním nepřitelem socialismu i udržitelného vývoje lidstva.

Vysoká hmotná spotřeba většiny obyvatel vyspělých kapitalistických států byla do nedávna zajišťována vysokým progresivním zdaněním vyšších příjmů a státním financováním četných sociálních opatření z výnosů tohoto vyššího zdanění. Tyto státy si přitom významně přilepšují okrádáním rozvojových států neekvivalentní směnou a vážným poškozováním jejich přírody včetně ničení přírodních předpokladů života dosud nenarozených generací. Základní rozpor kapitalistické společnosti, rozpor mezi prací a kapitálem, se po roce 1917 transformoval na rozpor mezi vyspělým kapitalismem a socializujícím SSSR při zachování rozporu mezi prací a kapitálem v kapitalistických státech a v letech 1945–89 (91) na rozpor mezi vyspělým světovým kapitalismem a světovým socialismem. Dále se zostřily rozpory *vyspělé – rozvojové kapitalistické státy*, *rozpor lidstvo – příroda* a *rozpor současné – budoucí generace*. Tím, že zákon přirozené akumulace kapitálu plodí a zesiluje bídu, likviduje beztak zjevně nedostatečný sociální pilíř udržitelného vývoje. Ve spojení se zákonem maximalizace zisku zákon přirozené akumulace kapitálu pomáhá vést lidstvo do světové ekologické katastrofy.

Jestliže rozporné působení zákona hodnoty lze sice obtížně, ale přeci jen ze strany společnosti reprezentované racionálně se chovajícím státem korigovat (mimo jiné internalizací – zdaněním – nákladů zpětné vazby), působení zákona maximalizace zisku ve spojení s působením zákona přirozené akumulace kapitálu vytváří neřešitelné rozpory: každý podnikatel může svůj zisk zvyšovat nejen zvyšováním užitečnosti výrobků a snižováním nákladů jejich výroby, ale také okrádáním druhých podnikatelů a spotřebitelů včetně méně rozvinutých zemí, vyšším vykořisťováním pracujících a vyšším poškozováním přírody.

Nemusí jít primárně o zlý záměr toho či onoho podnikatele ani podnikatelů jako celku. Nemilosrdná konkurence nutí každého podnikatele pod hrozbou neúspěchu v konkurenčním boji usilovat o neustálý růst výroby, jejíž výrobky se dříve či později stávají více či méně obtížným odpadem. Obdobně hrozba hospodářského zruinování státu zahraniční konkurencí nutí jednotlivé státy uplatňovat politiku ekonomického růstu, ať je jinak sebevíc nesmyslná. Planeta Země ale není

nafukovací, globální životodárné ekosystémy jsou schopné narušení odolávat jen do určité míry. Podobně stabilita světového klimatu snese jen určitou míru emisí skleníkových plynů, dnes výrazně překročenou s perspektivou brzkého ještě mnohem vyššího překročení.

Praxe, kdy ne jeden podnikatel dané území vyrábí a poté opustí a kapitál vloží do jiné sféry podnikání, kde je větší naděje na zisk, je v souladu s ekonomickými zákony kapitalistické výroby, konkrétně v souladu se zákony maximalizace zisku a přirozené akumulace kapitálu, nikoliv v rozporu s nimi, jak občas slyšíme.

Hospodářská politika jednotlivých států by v první řadě nesměla být ovládána silnými ekonomickými lobby, které si potřebu zvyšovat zisk zajišťují vesměs společensky neracionálně, tj. vnučováním občanům i společnosti uspokojování stále většího množství nepravých, falešných potřeb i přenášením svých neefektivních nákladů na spotřebitele. To zní ale jako utopie, a to nejen pro dominující praxi vymývání mozků občanů i politiků otevřenou i skrytou komerční reklamou a nejednou i korupcí.

Zkušenosti ukazují, že přímé poškozování přírody masivní produkcí ekologických externalit je vyspělá soukromě kapitalistická ekonomika s to při důsledné ekologické regulaci významně zmírňovat. Neznamená to ale prosazování udržitelného vývoje, resp. tuto potřebu dnes ve vyspělých kapitalistických státech znemožňuje zejména potřeba kapitálu neustále hospodářsky expandovat, k čemuž vytváří a společnosti vnučuje stále další a další pseudopotřeby, stále větší plýtvání v hmotné i nehmotné spotřebě a s nástupem neoliberalismu i stále větší relativní a nejednou i absolutní bídu neprivilegovaných. Co se ve vyspělé kapitalistické výrobě ušetří proti výrobě reálně socialistické, to se navíc proplývá na samoúčelnou konzumní hmotnou spotřebu včetně vyvolané dopravy, reklamy, odpadů a obalů. Pokračuje i odírání méně rozvinutých a nerozvinutých kapitalistických států, spojené často s katastrofálními sociálními i ekologickými dopady na ně včetně dopadů na globální životodárné ekosystémy Země. Proti těmto důsledkům zákona maximalizace zisku a zákona přirozené akumulace kapitálu kapitalismus dosud ani po všech svých reformách nenašel účinný lék, viz opakované krachy světových konferencí o klimatu (v zásadě platí i o poslední Pařížské konferenci) aj. Není naděje, že by se tak stalo v budoucnu. Zatím ale ani socialistické ani zelené hnutí nepředložilo realizovatelný koncept přechodu k udržitelné ekonomice a společnosti.

I o úspěších státně monopolní regulace v ekologii lze diskutovat. Vcelku úspěšně Nizozemí sice po roce 1970 citelně snížilo rozsah produkovaného znečištění ovzduší a vod, leč ve stejné době v něm vymřelo cca 20–30 % druhů rostlin a živočichů. Nizozemí dosáhlo nejvyššího podílu cyklistů na osobní dopravě, ale současně má nejhustší síť dálnic. Nechávám stranou tristní fakt, že pokud stoupne oceán o 1 metr, hrozí mu za velkých bouří zatápění vysokými vlnami stoupající hladiny oceánu. Případné roztání ledovců v Grónsku znamená zvýšení hladiny oceánu asi o 7 m. Takové katastrofě by se ani vcelku bohaté Holandsko nebylo s to účinněji bránit. Podobně rozporně vyznívá hodnocení EU. Úspěchy jsou značné, ale trend vyhocování mnohých nezvládnutých ekologických problémů v EU zůstává zachován, klasicky u klimatu, o zpackaném budování eurozóny nemluvě.

Analýza ekologických dopadů ekonomických zákonů maximalizace zisku a přirozené akumulace kapitálu vede k závěru, že jejich působení vede do slepé uličky světové ekologické katastrofy. Bude v nepříliš vzdálené budoucnosti zrušeno: buď jejich působení ukončí příroda v rámci likvidaci přemnoženého, biosféru těžce devastujícího druhu *homo sapiens sapiens* (reálně ale člověk nerozumný a už vůbec ne moudrý), jež ničí i globální životodárné ekosystémy planety Země, nebo je zruší lidé svou volbou v zájmu svého přežití na Zemi na základě uvědomění si nedostatečné regulace svého rozvoje. Přesně řečeno, svrhnou přezrálý přežitý kapitalismus a vybudují moderní socialistickou společnost, v níž se sociální rozvoj bude snoubit s účinnou ochranou přírodních složek životního prostředí a ve výsledku bude zajišťovat (trvale) udržitelný vývoj (rozvoj). Země není nafukovací, její přírodní zdroje jsou omezené a vyčerpitelné, globální životodárné ekosystémy jsou značně zranitelné, v první řadě silnými změnami klimatu. Zatím vývoj směřuje k první možnosti.

2.7. Zákon plánovitého rozvoje

K. Marx a B. Engels charakterizovali kapitalistickou ekonomiku jako živelně se vyvíjející, v které je mimo jiné rozpor mezi plánovitým uspořádáním uvnitř kapitalistického podniku a živelným chaotickým vývojem kapitalistické ekonomiky a společnosti jako celku v důsledku tvrdé konkurence jednotlivých soukromých subjektů na trzích. Komunismus (socialismus a komunismus) se podle nich vyznačuje v prvé řadě plánovitým rozvojem národního hospodářství i společnosti jako celku. Zákon plánovitého rozvoje by měl být základním systémovým zákonem, který odlišuje komunismus od kapitalismu. Otázkou je, jak rozumět a jak zabezpečovat využívání zákona plánovitého rozvoje, resp. plánovitý rozvoj socializující, později socialistické a ještě později i komunistické ekonomiky a společnosti.

Ze zkušeností reálného socialismu, zejména československého, jsou zřejmé zejména následující postupy:

- 1) jednotné bezplatné školství, zdravotnictví, základní sociální zabezpečení, poskytované na základě povinného placení vzdělávacího, zdravotního a sociálního pojištění státu podnikateli (asi ze 75 %) a pracujícími (asi 25 %), obdoba tzv. parafiskálu reálného socialismu,
- 2) zajištění plné zaměstnanosti obyvatel. Při rychle rostoucí produktivitě práce a nutnosti redukovat stále větší a obludnější nános nepravých potřeb je už dnes a bude ještě obtížnější v budoucnu ji zajišťovat. Základní cestou může být jen reálné zkracování pracovní doby. Těžiště lidských aktivit se bude přesouvat k růstu volného času, k materiálně skromnějšímu způsobu života a do duchovních sfér, jež ale obvykle neznamenají náboženství,
- 3) zásadní podpora rozvoje vědy a techniky,
- 4) optimální rozvoj technické infrastruktury (chátrání technické infrastruktury nejen v ČR je nepřijatelné),
- 5) dopravní obslužnost celého obydleného území při prioritě šetrných druhů dopravy v trasách dostatečně velkých přepravních toků (železniční, tramvajové, trolejbusové, metra),
- 6) vyrovnaný rozvoj regionů na celém obydleném území jednotlivých států. Nepřijatelné jsou regiony výrazně chudé, s nedostatkem cenově dostupných bytů, s nedostatečnou technickou, sociální a ekologickou infrastrukturou, s nedostatkem pracovních míst, se špatným životním prostředím,
- 7) silná veřejná podpora rozvoje bydlení, veřejné dopravy osob na bázi integrovaných dopravních systémů a kvalitní lidové kultury,
- 8) zajištění soběstačnosti v potravinách našeho klimatického pásu.

Nemá být řečeno, že výše uvedené bylo v reálném socialismu, např. Československa, v plném rozsahu zajišťováno. Nedostatky nebyly jen dědictvím kapitalismu včetně

nacistické hrůzovlády v letech 1939–45. Existovaly určité disproporce v dopravní síti (role kolejové a zejména železniční dopravy v přepravě osob měla být ještě vyšší), nedostatečná byla ochrana životního prostředí. Kritérium nepřipustnosti regionů se špatným životním prostředím nebylo zajištěno.

Ze zkušeností reálného socialismu, zejména československého, jako nezvládnuté, ale nezbytné musíme vidět následující:

- 1) účinná ochrana životního prostředí,
- 2) efektivní využívání zákona hodnoty, zbožně peněžních a tržních vztahů, včetně účinné antimonopolní politiky. Velké, byť rozporuplné využívání zákona hodnoty v Číně je třeba důkladně studovat a z pozitivních i negativních čínských zkušeností se náležitě učit,
- 3) rozlišování sociálních a pseudosociálních opatření, klasicky placení za neodvedenou práci. Pseudosociální opatření nelze podporovat, byť to není jednoduché,
- 4) zatlačování až potlačování nepravých, falešných potřeb lidí. V zásadě jsou čtyři základní postupy:
 - osvěta, resp. odhalování zhoubnosti nepravých potřeb ve spojení s propagací udržitelného životního způsobu,
 - vysoké zdanění uspokojování nepravých potřeb + dotace uspokojování těch pravých lidských potřeb, které by se při komerčních kritériích nemusely prosadit,
 - omezování nepravých potřeb podle zásady „*nepatří na veřejnost*“,
 - nepravým potřebám konkurovat bohatou nabídkou možností kvalitního uspokojování pravých lidských potřeb. Při plánování na všech stupních preferovat řešení omezující nepravé – falešné – potřeby. Klasicky v dopravní infrastruktuře nepreferovat urbanisticky a ekologicky zjevně neúnosnou a nebezpečnou silniční dopravu, ale preferovat šetrnou dopravu kolejovou. Odmítání preference ochrany nekuřáků s tím, že by byly restaurace ekonomicky ohroženy, je zřejmé fiasko české zdravotní politiky.

2.8. Zákon rozdělování podle práce

Přímým důsledkem zespolečenštění rozhodujících výrobních prostředků, potlačení zákona maximalizace zisku a zákona přirozené akumulace kapitálu je prosazování **zákonu rozdělování podle práce**. Zde existuje dvojitý přístup. Podle jedné se zákon odměňování podle práce v zásadě uplatňoval, neboť byly reálně potlačeny příjmy z vlastnictví kapitálu. Podle druhé se zákon odměňování podle množství, kvality a společenského významu práce neuplatňoval, neboť se platilo i za nekvalitně odvedenou či dokonce za neodvedenou práci, horník měl vyšší plat než učitel, tolerovalo se přilepšování si drobným rozkrádáním majetku v socialistickém státním

a družstevním vlastnictví ad. Obě tyto argumentace mají racionální základ ve společenské praxi reálného socialismu. Realita byla taková, že zákon odměňování podle práce za reálného socialismu působil, tak jako jiné ekonomické zákony, nedokonale.

I když se to může ve srovnání s dnešními zlořády v odměňování včetně tolerance rozsáhlého rozkrádání veřejných prostředků zdát okrajové, nebylo by moudré uvedené nedostatky v odměňování za reálného socialismu bagatelizovat. Určité zlepšení nabízí kvalifikované využívání zákona hodnoty, regulovaného trhu. Nabízí asi tolik, že za kvalitní práci by měly být v komerční sféře vyšší odměny než za práci nekvalitní. To je jistě plně v souladu se socialismem i se zákonem odměňování podle práce, leč může se to týkat jen komerční sféry. V neziskovém sektoru je reálné jen stanovit co nejobjektivnější kritéria hodnocení práce a ta důsledně uplatňovat, byť to není snadné.

Mnohé se čeká od mnohem širší účasti pracujících na řízení příslušných podniků, participace zaměstnanců, včetně mnohem větší úlohy družstev a výrobní samosprávy, než tomu bylo v letech 1948–89. Podmínky řízení ale jsou a budou i v moderním socialismu značně diferencované a tím i možnosti uplatnění družstev (především v menších podnicích) i samosprávy (stejně jako u družstev je problematičtější tím víc, čím je podnik větší a lidé vědí o celém podniku reálně méně) též diferencované. Totiž, samospráva nesmí rušit odpovědnost za příslušnou činnost. Princip samosprávy nelze efektivně uplatnit na úřadech státní správy, krajské a obecní samosprávy, v resortech obrany, vnitra, spravedlnosti, školství, zdravotnictví, v technické infrastruktuře, kde rozhodující kritérium musí být její spolehlivé fungování, a v nebezpečných oborech činnosti – v hornictví, v dopravě, v chemickém průmyslu, v atomových elektrárnách, v hromadných sdělovacích prostředcích apod. Výčet není jistě úplný. Pokud někdo chce zavést samosprávu do všech pracovních činností lidí, zřejmě si neuvědomuje diferencovanost podmínek pro její efektivní uplatnění, viz Josef Heller ⁵⁷). Myšlenka socialismu a výrobní samosprávy tak koná medvědí službu.

Mezi plnou podnikovou samosprávou, požadovanou J. Hellerem, a řízením podniku prostřednictvím jediného plně odpovědného ředitele s prakticky neomezenými pravomocemi (v rámci platných zákonů) není vakuum, ale řada mezistupňů. Pracující by měli mít v první řadě právo kontrolovat dodržování zákoníku práce, podmínek bezpečnosti a hygieny práce na svém pracovišti, být pravdivě informováni o situaci a záměrech podniku včetně zásad odměňování apod. Takové požadavky zákoník práce v ČR v roce 2013 naplňuje zjevně nedostatečně.

Zejména velké podniky bývá efektivní více či méně decentralizovat. Jednotlivé části podniku mohou hospodařit na vlastní účet (v Československu zavedl ve svém podniku poprvé Tomáš Baťa). Součástí hospodaření na vlastní účet může být i právo volit vedoucího. Pokud by ale v příslušné samosprávné části podniku byly vážné problémy, musí vedení podniku mít právo udělat v problematice samosprávné části podniku pořádek. Podobně nelze připustit, aby samosprávné podniky či jejich části preferovaly svou spotřebu (mzdy) na úkor rozvoje podniku. Samosprávu nelze ponechat bez odpovědnosti, viz nepodařené „*samostatné základní výrobní jednotky práce*“ (OORy) v někdejší socialistické Jugoslávii.

Mnohé bude i v moderním socialismu záviset na rozhodnutí centra, v první řadě tvorba mzdových tabulek platných v nekomerčním sektoru. Obrana proti subjektivismu zde nebude snadná. Lobbovalo se za ty či ony požadavky od rozpadu prvobytně pospolné společnosti ve všech společenskoeconomických formacích. Jisté se za příslušné úpravy odměňování bude lobbovat i v moderní socialistické společnosti, jak naznačil rok 1968 v Praze, s hrozbou inflace. Nejtěžší bude ochránit nízkopříjmové skupiny pracujících v drobných podnicích, které se k lobbování organizují jen těžko. V žádném případě by se ale nemělo stát, že se poctiví pracující neuzíví ze svých nízkých mezd či odměn a jsou nuceni chodit žádat o sociální dávky, jak se děje nejednou v současné ČR. Platí přitom, že výši platů všech stupňů bude významně ovlivňovat i výše životních nákladů. Klasicky ekonomické x současné lichvářské nájemné. Faktor stále vyšší možnosti tvůrčí práce pro významnou část lidí bude relativně snižovat význam výše mezd.

2.9. Zákon společenského přivlastňování

Podle Z. Háby je zákon společenského přivlastňování základním ekonomickým zákonem komunistické společenské formace – socialismu a komunismu, viz ¹⁴⁾. S tímto závěrem se ztotožňuji. Rozsáhlé přerozdělování nově vytvořené hodnoty za reálného socialismu nebylo v rozporu se základním ekonomickým zákonem komunismu a nebylo vynuceno jen obtížnými podmínkami budování základů socialismu, jak se někdy uvádí. Často se uskutečňovalo „jen“ v rozporu s využíváním zákona hodnoty, hmotné zainteresovanosti. Dělo se tak ale s vážnými negativními důsledky takto rozporného uplatňování zákona hodnoty.

Má-li se moderní ekonomika a společnost efektivně rozvíjet, přerozdělování vytvořených zdrojů musí být značné i při uzavření různých penězvodů z veřejné do soukromé sféry. Toto přerozdělování ale nemůže být založeno na odčerpávání celého vyprodukovaného nadproduktu (v krajním případě i odpisů) nebo na individuálních odvozech nerozděleného zůstatku zisku podniků, jak se nejednou dělo za reálného socialismu nejen v Československu. Musí mimo jiné zohledňovat zásluhovost. Musí efektivně využívat působení zákona hodnoty, ekonomicky zvýhodňovat ekonomicky úspěšné podniky a jejich pracovní kolektivy a ekonomicky znevýhodňovat ekonomicky neúspěšné podniky a jejich pracovní kolektivy s tím, že dlouhodobá ekonomická neúspěšnost je důvodem zániku příslušných komerčních podniků. Samozřejmě, jiný režim musí mít podniky neziskových služeb, od kterých se vytváření zisku neočekává.

Celkem vzato, zespolečenštění výrobních prostředků ve státech reálného socialismu bylo jen formální, tj. od okovů kapitálu, nikoliv od dělby práce určené strojovou velkovýrobou, neboť tyto státy vesměs nedisponovaly materiálně technickou základnou odpovídající rozvinutému socialismu, a značně nedokonalé. Na nedokonalém zespolečenštění se významně podílelo nedostatečné využívání zákona hodnoty, což bylo do jisté míry vynucováno extrémní situací – více méně trvalým

ohrožením ze strany světového kapitalismu a nutností urychleně budovat to, co měl, ale nedokázal v daných státech vybudovat předchozí kapitalismus.

Základní rozpory jednotlivých společenskoeconomických formací ukazují základní hybné síly rozvoje. Pokud jde o minulost, je situace zřejmá jak v prvobytně pospolné společnosti, tak v otrokářské společnosti, tak ve společnosti asijského výrobního způsobu, tak ve feudální společnosti. Jak Marx správně psal, základní rozpor kapitalistické společnosti – rozpor mezi buržoazií a proletariátem, resp. nepřivilegovanými – bývá zakryt hustou sítí přediva málo průhledných zbožně peněžních vztahů. Jak víme z dob pokusu o nerozvinutý socialismus, můžou se tržní vztahy vydávat i za svobodu a demokracii. Vydátně se v nich daří zbožnímu fetišismu, až po odpozorování ze staré Anglie: „*Ovce žerou lidi*“ (drobné, dříve poddané rolníky, vyháněné z půdy politikou ohrazování půdy).

Základní rozpor komunistické společenskoeconomické formace je podle Z. Háby rozpor mezi společností a jednotlivci, celospolečenským a individuálním. Jistě, každá společnost více nebo méně omezuje své jednotlivé členy, aby mohla fungovat. Tato omezení jednotlivci berou někdy s malou, někdy se střední a někdy i s velkou nevolí. Specifikem komunistické společenské formace je skutečnost, že čím je rozvinutější systém základních životních a sociálních jistot (a ten komunistická společensko-ekonomická formace generuje), tím víc tyto jistoty berou občané jako samozřejmost a tím víc bývají citlivější na různá omezování. Na nízké (měšťácké) pudy může hrát nepřítel domácí i zahraniční. Degenerace společnosti se tak může spustit i zevnitř. Konečně, co říci k současným požadavkům nejen českých fetišáků na legalizaci užívání ničujících drog, které počítají k základním svobodám občanů? Jinak řečeno, rodící se socialistická společnost musí životní a sociální jistoty pečlivě dávkovat, resp. nadměrné sociální jistoty ji ohrožují stejně jako životní a sociální jistoty nedostatečné.

Za cenné rady při zpracovávání této kapitoly děkuji zejména prof. Ing. Zdeňku Hábovi, DrSc a prof. Ing. Pavlu Sirůčkovi, Ph.D.

Literatura ke kapitole 2:

- 1) Lenin, V.I.: *Materialismus a empiriokriticismus*, Svoboda, Praha, 1984, str. 151
- 2) Lovellock, J.: *Gaia aneb nový pohled na planetu Zemi*, Praha, Mladá fronta 1994
- 3) Engels, B.: *Dialektika přírody*, Praha, Svoboda 1950, s. 207–213
- 4) Darwin, Ch.: *O původu druhů cestou přírodního výběru z roku 1859*
- 5) Hegel, G.W.F.: zejména knihy *Fenomenologie ducha* a *Logika*
- 6) Marx, K. a Engels, B.: *Ke kritice politické ekonomie*, předmluva, *Sebrané spisy*, sv. 13/36–37
- 7) Lenin, V.I.: Článek *Tři zdroje a tři součásti marxismu* napsal Lenin k třicátému výročí úmrtí Karla Marxe. Původně *Prosvěščenije* č. 3. číslo 1913.

- 8) Dučák,K.: "Božie svetlo v temnotách Paraguaja, Jezuitský štát 1609 - 1768", vydala Spoločnosť Božieho Slova, Nitra 2012
- 9) Marx,K: Ke kritice Gothajského programu, 1977
- 10) Valenčík,R.: Jak porozumíme Marxovi, když chceme porozumět/1 <http://radimvalencik.pise.cz/6223-jak-porozumime-marxovi-kdyz-chceme-porozumet-1.html>, cit. 30. 10. 2018
- 11) Marx, K.: Kapitál I., II., III.1. a 2., Praha, Svoboda 1978
- 12) Erben,S. : K problematice místa energie v kategoriích systému politické ekonomie, KDP 1981
- 13) Hába, Z.: Socialismus – systém ekonomických zákonů, Bratislava, Alfa 1987
- 14) Petty, W.: Rozpravy o daních a poplatcích, z roku 1662
- 15) Smith, A.: Bohatství národů, z roku 1776
- 16) Ricardo, D.: Zásady politické ekonomie a zdanění z roku 1817
- 17) Marx, K.: Rukopisy „Grundrisse“ I, II a III, Svoboda, Praha 1971, 1974 a 1977
- 18) Marx, K.: Teorie o nadhodnotě I, SNPL 1958
- 19) Sraffa,P.: The laws of Return under Competition Conditions, economic Journal řoč. 36, č. 144, s.535-550, ISBN 0013-0133, 1926
- 20) Keynes, J.M.: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz, Praha, ČSAV, 1963, ISBN nemá
- 21) Robinsonová,J. V.: The economic of Inperfect Competition, 1933 London Macmillan, ISBN nemá. Slovensky Ekonomie nedokonalé konkurence, dizertace, Bratislava. Pravda 1987
- 22) Robinsonová,J.V.: The Acumulation of Capital, London, Routledge and Kegan Paul, 1955, ISBN nemá
- 23) Samuelson, P.A. a Nordhaus, W.D.: Ekonomie, Praha, 1991
- 24) Hayek,F.A.: Cesta do otroctví, originál 1944
- 25) Galbrait,J.K.: Společnost hojnosti, Praha, 1967,
- 26) Mill, J.S.: Principles of Political Economy and Chapters on Socialism. 2. vyd. Oxford a New York: Oxford University Press, 1994. 450 s. ISBN 0-19-283081-3. (ed. J. Riley; vychází ze 7. vydání Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy z r. 1871)
- 27) Boulding,K.E.: Evolutionary Economics, 1981
- 28) Boulding,K.E. v americkém Kongresu v souvislosti se Zákonem o reorganizaci energetiky, 1973, viz <https://citaty.net/autori/kenneth-e-boulding/>
- 29) Zelený, J.: O logické struktuře Marxova Kapitálu, Praha, nakladatelství ČSAV, 1962, 238 s.

- 30) Zeman, J.: O tzv. zákonu klesající efektivity vkladů do životního prostředí, Politická ekonomie č. 2/1983
- 31) Malthus, T.R.: An Essay on the Principle of Population..., 1803, resp. Esej o principu populace, Brno 2002
- 32) Say, J.B.: Pojednání o politické ekonomii z roku 1803
- 33) Husák, T.: Lidstvo před rozhodnutím, Praha, Melantrich 1986
- 34) Keller, J.: Až na dno blahobytu, Brno, Ekocentrum, 1993
- 35) Fromm, E.: Mít či být, Praha, Naše vojsko, 1991
- 36) Mishan, E.I.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994
- 37) Maslow, A. H.: *O psychologii bytí*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0618-7
- 38) Marx, K.: Kritika Góthajského programu, spisy, sv. 19, NPL, Praha 1966
- 39) Lovelock, J.: Gaia vrací úder, ISBN 978-80-200-1687-4, 208 s., Akademie, Praha 2009
- 40) Novožilov, V.V.: Měření nákladů a výsledků, Praha, Svoboda 1972
- 41) Gofman, K.G.: Ekonomické oceňování přírodních zdrojů v socialistické ekonomice, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 2 a 3/1979
- 42) Seják, J.: Stav a možnosti oceňování přírodních zdrojů v ČSSR, Praha, EÚ ČSAV, VPE č. 179/1983
- 43) Zeman, J.: Ekologické škody jako prvek soustavy plánovitého řízení, Ekonomický časopis č. 12/1989
- 44) Zeman, J.: Ekonomické aspekty ekologických škod, KDP, Praha, VŠE, 1987
- 45) Zeman, J.: Úloha kritériálních odvodů v přestavbě hospodářského mechanismu v ČSSR, Finance a úvěr č. 2/1989
- 46) Voráček, V. a kol.: Metodika hodnocení pozitivních a negativních vlivů hospodářské činnosti v geografickém prostředí I., Praha, pobočka Geografického ústavu ČSAV 1970
- 47) Vaner, J.: K teorii a měření efektivity a materiálního efektu, Praha, EÚ ČSAV, 1983
- 48) Neužil, F.: Zvláštnosti Bortkiewiczovy algebraické metody při řešení „transformačního problému“, zpracoval v listopadu 2016 až v lednu 2017
- 49) Marx, K.: Kapitál III-1; Svoboda, Praha 1989, str. 37–286 Citace z citace, proto zachováno č. 16
- 50) Marx, K.: Kapitál III-1, v citovaném vydání str. 49 Citace z citace, proto zachováno č. 17

- 51) Iljenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, očerki istorii i teorii; Izdatělstvo političeskoi literatury, Moskva 1974, str. 238–239. Citace z citace, proto zachováno č. 18
- 52) Lenin, V.I.: Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu, Spisy, Sv. 2, SNPL, Praha 1957
- 53) Hilferding, R.: Das Finanzkapital (Finanční kapitál), 1910
- 54) Robinsonová, J. V.: An Essey on Marxian Economics, London, Macmillan. ISBN nemá (česky Esej o marxistické ekonomice, Praha, Práce 1948, ISBN nemá)
- 55) Zdroj: <https://citaty.net/citaty/267246-milan-zeleny-svobodny-trh-svobodny-trh-se-definicne-lisi-od-vo/>
- 56) Lutz, M.A. a Lux, K.: Humánní ekonomie, The New Challenge, The Bootstrap Press, New York 1988
- 57) Heller, J., Neužil, F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál? Praha Futura 2011

Kapitola 3

Základní rozpory společenského mechanismu prosazení udržitelného vývoje

Ekologické problémy lze členit různě – podle postižených složek životního prostředí, podle skupin příčin procesů znehodnocování aj. Zřejmě nejjednodušším je dělení *na faktory dané úrovní technologií, na faktory dané společenskými vztahy mezi lidmi a na faktory přírodní*. Josef Vavroušek v ¹⁾ analyzuje příčiny ekologických problémů a jejich následky v rovině *primární, sekundární a terciární*. V terciární rovině shledává příčiny nejhlubší, nejpodstatnější. Zde bude postupováno od příčin nejhlubších a nejpodstatnějších k příčinám druhořadým. Nejhlubší a nejpodstatnější příčiny společenského mechanismu znemožňující prosazení udržitelného vývoje shledávám tyto:

- 1) *války a další hrubé nedostatky společenského mechanismu,*
- 2) *ekonomický růst,*
- 3) *růst počtu obyvatel,*
- 4) *růst příjmové diferenciacie od úrovně uspokojení základních hmotných potřeb všech občanů,*
- 5) *tržní mechanismus,*
- 6) *rozporný vztah ekonomiky a externalit,*
- 7) *hodnotový systém euroamerické civilizace,*
- 8) *rostoucí degenerace lidského rodu.*

V dalším textu budu probírat uvedené základní rozpory mechanismu prosazení udržitelného vývoje a některé důležité související problémy.

3.1. Války a další hrubé nedostatky společenského mechanismu

Že války přinášejí zabíjení, mrzačení a zraňování lidí a ničení veškerých hmotných i nehmotných hodnot včetně hodnot ekologických, o devastaci mezilidských vztahů válkami nemluvě, je všeobecně známo. Zanedbatelné nejsou ani škody nepřímé, vyvolané potřebami materiálně se připravovat na válku, vést válku a po válce napravovat lidské, hmotné i morální válečné škody. Vždy jde o nehorázné plýtvání, ničení, zabíjení a mrzačení z velké části nevinných lidí, vyvolané hrubými nedostatky společenského mechanismu, selháním vládnoucích elit počínaje.

Války nejsou jen ani především výsledkem usilovného snažení se o seberealizaci různých militantních politiků, generálů, fundamentalistů a teroristů, byť bývají s nimi úzce propojeny. Slovy pruského generála von Clausewitze: „*Války jsou především pokračováním politiky jinými prostředky.*“ Valerij Viktorovič Pjakin válku nedávno definoval takto: «*Válka je komplexem opatření na zmocnění se cizích přírodních, energetických a lidských zdrojů*». Vedou se nejčastěji v zájmu vládnoucích tříd, popř. skupin s cílem rozšířit svou politickou, ekonomickou a vojenskou moc za hranicemi a potlačit vnitřního nepřítele. Vedou se ale i za změnu společenského zřízení, na obranu národních zájmů, práv menšin, utlačovaných vrstev obyvatel apod. Nelze tudíž mávnutím ruky odsoudit všechny účastníky válek jako zločince, byť účastníci válek zpravidla zabíjejí nepřátelské vojáky a nejednou nejen je. Historie o tom podává svědectví bezpočet. Navíc původce války není vždy zřejmý, jak tomu bylo nejen v občanské válce v Chorvatsku a v Bosně v letech 1991–95, vydatně přizívaná ze zahraničí.

Pokrok zbraní, zejména zbraní hromadného ničení biologických, chemických a jaderných stále více ztěžuje jejich použití, resp. následky jejich použití jsou stále ničivější a mohou se stále snadněji obrátit proti straně, která je použila. Na druhé straně je pro někoho velice lákavá představa vést proti nesrovnatelně slabšímu protivníkovi likvidační válku bez rizika jeho protiúderu, jak se stalo v roce 1999 při letecké válce států NATO proti Jugoslávii, v roce 2001 při letecké válce USA proti Afganistanu, v roce 2003 při převážně letecké válce USA a Velké Británie proti Iráku či v roce 2011 při převážně letecké válce Francie, USA, Velké Británie a dalších států NATO proti Libyi.

Biologické zbraně hromadného ničení, které ve velkém použily USA proti Severní Koreji v letech 1950–53, sice způsobují vážné epidemie a jiné zdravotní problémy, ale samotné životní prostředí výrazněji neohrožují. Naopak chemické zbraně hromadného ničení vážně poškozují jak lidi, tak přírodu a životní prostředí.

Zřejmě první obětí vlastního útoku provedeného chemickými zbraněmi hromadného ničení se stali němečtí vojáci u pevnosti Osowiec v dnešním Polsku v červnu 1915, kde Němci poprvé úspěšně použili jedovatý chlor proti ruské armádě. Pustili ho totiž na ruské vojáky přes své vojáky, které tím také otrávil. Použití chloru proti Francouzům v roce 1916 se proti Němcům obrátilo ve chvíli, kdy se vítr obrátil proti nim a otrávil je také. Nespolehlivost chemických zbraní hromadného ničení a poměrně snadná ochrana před nimi protiplynovými maskami způsobila, že se v první světové válce používaly jen málo. V druhé světové válce se ze stejných důvodů prakticky nepoužívaly. Výjimkou byla silně zaostalá Habeš, proti které fašistická Itálie v letech 1935–36 použila zpuchýřující jed yperit.

Válka USA proti Vietnamu byla prvním případem, kdy se cílem útoku stala ve velkém i příroda. Stříkání jihovietnamských džunglí chemikálií *Agent Orange* letectvem USA způsobovalo kromě těžkých škod na zdraví postižených obyvatel i ekologickou katastrofu zasažených pralesů, které USA ve velkém ničily s obviněním, že skýtají úkryt partyzánům. Velké ekologické škody způsobilo i vypouštění ropy do moře a zapalování ropných vrtů v Kuvajtu Irákem v únoru 1991.

Na pomezí chemických a jaderných zbraní hromadného ničení je používání tzv. ochuzeného uranu, primárně k zesílení údernosti pum a střel. Ochuzený uran se při výbuchu vypaří a zamoří široké okolí. Kdo se ho tam nadýchá, riskuje vznik nemoci z ozáření (též ze Zálivu, z Bosny apod.), např. rakovinu plic. Postihovala samozřejmě také živou přírodu, byť sledovaná byla hlavně z hlediska dopadu na zdraví lidí. Munice s ochuzeným uranem dosud mezinárodními dohodami zakázána nebyla, i když její účinky jsou již řadu let známe.

Při bombardování Iráku spojenci v lednu a v únoru 1991 zdaleka nejvíc obětí spojenců bylo mezi vojáky, zasaženými ochuzeným uranem, použitým USA při bombardování Iráku. Podobně byli postiženi okupační vojáci v Bosně od roku 1995 a v Kosovu od roku 1999. Samozřejmě, obětí z řad iráckých, bosenských, jugoslávských a dalších domorodců bylo řádově víc. Ty ale statistiky nesledují.

Jaderné zbraně mají mnohostranné účinky. Sežehnou zasažené místo i jeho široké okolí, zpustoší ho tlakovou vlnou a hlavně zamoří vysoce i nízko radioaktivními látkami na celá desetiletí (i staletí?). Jde o nejničivější zbraně hromadného ničení.

Použití atomových bomb v Hirošimě a v Nagasaki 6. a 9. srpna 1945 v samém závěru války Spojenými státy sice urychlilo kapitulaci Japonska a odvrátilo krvavé boje na japonských ostrovech, ale také umožnilo USA vydírat svět možností použití této strašné zbraně hromadného ničení až do srpna 1949, kdy atomovou bombu vyvinul, vyrobil a vyzkoušel Sovětský svaz. V roce 1954 SSSR jako první na světě vyzkoušel vodíkovou pumu, kterou „zapaluje“ malá atomová puma.

Vlastnění jaderných zbraní USA od roku 1945 a SSSR od roku 1949 (později se přidávaly další mocnosti – Velká Británie, Francie, Čína...) zásadně komplikuje jejich použití ve válce. Již v 60. letech vznikla situace, kdy případné nasazení jaderných zbraní ve válce mezi velmocemi znamenalo perspektivu *vést další válku klacky*, tj. stalo by se pro účastníky konfliktu sebevražedným a ohrožovalo celý svět. Horečné jaderné zbrojení USA a SSSR ale pokračovalo a dosáhlo v 80. letech úrovně, kdy by i první jaderný úder, na který by druhá strana nestačila odpovědět, způsobil celoplanetární ekologickou katastrofu, například typu jaderné zimy ze zatmění Slunce obrovským množstvím radioaktivního prachu zvednutého jadernými výbuchy.

Ohromná ničivost jaderných zbraní hromadného ničení je základní příčinou skutečnosti, že se od roku 1945 podařilo udržet světový mír mezi velmocemi. Desítky lokálních válek (často v zastoupení velmocí) s milióny obětí na životech ale ukazují, že jsme mírové budoucnosti na Zemi na hony vzdáleni. Překonání válek přitom nevyžaduje jen skoncování s historickým zápasem na život a na smrt, s nepolevujícím úsilím vospělých států odírat chudé rozvojové státy pod heslem svobody podnikání a zkrocení bojechtivých politiků, generálů a dalších fundamentalistů, byť ani tyto problémy nelze podceňovat. Vyžaduje především odstranění příkrých sociálních rozdílů, které jsou hlavním semeništem konfliktů všeho druhu. Ostré sociální konflikty se totiž nejednou halí do národnostních, náboženských a dalších rouch.

Budování občanské společnosti, demokracie, přísná ochrana základních práv a svobod občanů a důsledná politika ochrany přírodních složek životního prostředí

omezuje, ale nevylučuje možnost vypuknutí válek, jak nám drasticky ukázalo přeapadení Jugoslávie letectvem Severoatlantické aliance (NATO) v březnu 1999, činěné na podporu narkomafie kosovsko-albánské teroristické UCK, provádějící v srbském Kosovu genocidu na nealbáncích i umírněných Albáncích. V roce 2001 UCK s tichou podporou NATO začala terorizovat i Makedonii a čistit od nealbánců její západní regiony. V roce 2008 vyhlásilo narkomafiánské Kosovo, okupované vojsky USA, nezávislost na Jugoslávii. Totiž, ušlechtilé cíle zůstávají jen v proklamacích, vymývání mozků hromadnými sdělovacími prostředky je vcelku úspěšné. Afganistan a Irák jsou od „osvobození“ prakticky rozpadlé státy, kde se ale po mnoho let válčí. Z Iráku vojáci USA v zásadě odešli až v roce 2011, načež následovala krvavá léta řádění tzv. Islámského státu v Iráku a v Sýrii a z Afganistanu neslavně utekli v létě 2021.

Nelze pouštět též ze zřetele, že občanská společnost je i ve vyspělých státech stále více potlačována jednak růstem vlivu nikým nevolených nadnárodních korporací a nadnárodních organizací typu Mezinárodního měnového fondu (MMF), Světové banky (SB) a Světové obchodní organizace (WTO), jednak národních emisních bank, které nejsou zodpovědné parlamentům příslušných zemí, a dalších „nezávislých“ ústředních orgánů státní správy s citelnými pravomocemi, jednak z veřejných i zjevně podivných zdrojů placených nevládních organizací, zřizovaných formálně na ochranu lidských práv, reálně k rozvracení příslušných států včetně svrhávání nepohodlných vlád, vzniklých ze svobodných voleb (tzv. barevné a další revoluce). Nezodpovídají nikomu, přestože mají ekonomický vliv srovnatelný s vlivem volených vlád.

Bagatelizovat nelze ani fakt, že světový mír mezi velmocemi byl udržován za stálého řinčení zbraní, v podmínkách prudké militarizace, jež patřila a patří i mezi velké a zjevné zdroje plýtvání. Al Gore považuje za zásadní úspěch, že se navzdory přehmatům typu korejské a vietnamské války (opravdu obludných přehmatů, chce se dodat), podpory mnohých tyranských režimů a dalších podařilo *uzbrojit* SSSR a další socialistické státy, viz ²⁾. Pokud by šlo o reálnou úvahu, šlo by o mimořádně drahé a plýtvavé uzbrojení, vykoupené milióny zabitých a nejménou i zavražděných, nezměrným utrpením občanů mnoha států světa a těžkou destrukcí životního prostředí na Zemi, jehož cenou může být i zničení lidstva světovou ekologickou katastrofou. Přitom z globálního hlediska je mimořádně nebezpečné jádro *hodnot civilizace USA* – podpora tyranským režimům v mnoha částech světa a bezprecedentního konzumerismu pod rouškou svobody a demokracie. Že jde o Pyrhovo vítězství, naznačuje i úspěšné uzbrojení mnoha rozvojových států, mlhavé představy vítězů studené války o udržitelném vývoji a zejména jejich zřejmý nezájem ho realizovat, viz odmítání ratifikovat Kjótský protokol prezidentem USA Bushem mladším i B. Obamou nikoliv pro jeho hrubé nedostatky, ale protože požaduje něco málo pro ochranu klimatu od USA učinit. Výmluvné je i nedávné odstoupení prezidenta USA D. Trumpa od pařížské dohody o omezování emisí skleníkových plynů s cílem odvrátit hrozící klimatickou katastrofu Země.

Je dobře, že pád železné opony přinesl alespoň dočasné podstatné omezení výdajů na armády, což uvolnilo nemalé prostředky na důležitější úkoly lidstva včetně ekologizace. Jak se dalo očekávat, udržitelný vývoj je a bude i nadále vyvrácen

jménem tzv. blíže nedefinované hospodářské prosperity. Snaha prezidenta USA Bushe mladšího realizovat program hvězdných válek a odstoupení od smlouvy o omezení protiraketové obrany (ABM) roztočily nové kolo jaderného zbrojení. B. Obama v této politice pokračuje, takže šlo o omezení vojenských výdajů jen dočasné. V roce 2013 hrozí sebeuzbrojení USA, resp. ve spojení s podivným léčením finanční krize 2008–09 (obří státní půjčky nebo i přímé státní dotace, resp. odkup toxických pohledávek soukromých bank za stamiliardy amerických dolarů – USD) se zdá být jisté, stejně jako rozpad eurozóny pro obdobné léčení velkých soukromých zadlužených bank vládami odkupem jejich toxických pohledávek na účet daňových poplatníků za stovky mld. eur. Platí i pro rok 2022.

Množství válek se odehrávalo i po roce 1989. Ne vždy byli a jsou zřejmí jejich původci. I nadále dominovalo vměšování vyspělých kapitalistických států do vnitřních věcí států rozvojových a bývalých socialistických států a jejich ekonomické zájmy.

Přepadení Jugoslávie zeměmi paktu NATO v čele s USA bez souhlasu Rady bezpečnosti OSN, v rozporu s mezinárodním právem včetně helsinské deklarace a statutu samotného NATO, 24. března 1999 je jen vrcholem ledovce. Po více než 50 letech evropského míru vrátilo válku v nejhrušší podobě do Evropy.

Bombardování Afganistanu letectvem USA a Velké Británie na podzim 2001 a svržení tamního fundamentalistického režimu Tálibánu bylo přinejmenším pololegální. Oporu v rezoluci Rady bezpečnosti OSN nemělo. Prezident USA G. Bush mladší zdůvodnil bombardování Afganistanu potřebou pomsty za atentáty na Světové obchodní centrum v New Yorku 11. září 2001 (asi 3000 mrtvých), aniž by předložil jediný důkaz proti jejich údajnému strýjci bin Ládínovi, šéfovi teroristické Al-Káidy, tehdy sídlícímu v Afganistanu. Atentát nebyl dodnes objasněn, podezřelých okolností tam i dnes zůstává mnoho. USA se sice koncem roku 2001 podařilo Afganistan okupovat a udělat z něj hlavního dodavatele heroínu do světa, kterým se zbídačené obyvatelstvo a četní válečníci tam živí, ale partyzánská osvobozovací válka v něm pokračuje a sílí. Vede ji USA svržené fundamentalistické hnutí Tálibán. 15. srpna 2021 obsadilo Kábul a svrhlo proamerickou loutkovou vládu v Afganistánu.

Záminkou k přepadení a dlouhodobé okupaci Iráku na jaře 2003 si G. Bush ml., T. Blair a další ochotní vzali ničím nepodložené obvinění S. Husajna z vlastnictví zbraní hromadného ničení a hrozbě jejich použití. Tyto zbraně se po okupaci Iráku nenašly, protože tam od roku 1992 nebyly.

Prezident USA B. Obama, nositel Nobelovy ceny míru za nic, nechal s Francií, Velkou Británií a dalšími západními státy věrolomně bombardovat na ropu bohatou Libyi a ve spojení s teroristickou Al-Káidou se jim tam po půl roce podařilo svrhnout levicového vůdce M. Kaddáfího a nastolit povolný režim se silným vlivem islámských fundamentalistů a ukrást ropné a plynové bohatství státu. Od té doby vládne v Libyi chaos, války, více vlád a i pohonné hmoty musí země dovážet.

Přepadení Jugoslávie letectvem NATO bombardováním rafinérií a chemiček a dalších způsobilo mimo jiné asi 80 velkých ekologických havárií, z nichž mnohé postihly i sousední státy, a stovky ekologických havárií menších. Že masovým

ničením ekonomiky Jugoslávie, pokračujícím embargem i vlastním bombardováním způsobilo bezprecedentním utrpení občanů Jugoslávie a koneckonců i pozdější odtržení Kosova a Metohije a Černé Hory od Srbska, snad netřeba připomínat. Je nejhrubším výsměchem úsilí o udržitelný vývoj. Pro úsilí o udržitelný vývoj je tristní, že mezi organizátory této zbabělé agrese patří vedení silné strany Zelených (německé), vedení francouzských ekologů a přední ekolog, viceprezident USA A. Gore. V zájmu velmocenské politiky svých států to dotáhli až na válečné zločince I. kategorie. Horlivě i opatrně přitakávající lokajové nových vládců světa včetně mnohých ekologů v ČR prokázali, že o obsahu udržitelného vývoje nemají či nechtějí mít ani ponětí. V mnoha směrech pochybné a nejednou i zvrácené hodnoty euroamerické civilizace mají za samozřejmé včetně jejich vývozu do světa. Úsilí o udržitelný vývoj je pro ně jen slovní rétorika. Lze jen souhlasit se zakladatelem strany Zelených v Německu panem Martensem, že pacifismus patří k základním pilířům ekologického hnutí. Jestliže sjezd německých Zelených na jaře 1999 odhlasoval podporu tehdy probíhající útočné válce proti Jugoslávii, nemá ve straně Zelených co dělat a stranu opustil.

V souvislosti s přepadením Jugoslávie tragicky selhala i velká část protijaderných ekologů v ČR. S výjimkou J. Kellera, zpočátku i ministra životního prostředí Miloše Kužvarta a ke konci války překvapivě i sjezdu strany Zelených ČR tváří v tvář barbarské agresi včetně použití bomb s ochuzeným uranem mlčeli, tehdejší předseda Hnutí Duha Jakub Patočka psal i články na podporu agrese. A to přesto, že se v zájmu udržitelného vývoje dožadovali ekonomicky, energeticky i environmentálně katastrofálního zastavení výstavby jaderné elektrárny Temelín. Situace je o to horší, že až na několik výjimek, kam počítám i sebe, ekologové bojující proti mírovému využívání jaderné energie v ČR splývají s ekology bojujícími za udržitelný vývoj. Něco hodně shnilého je v českém ekologickém a zvláště pak protijaderném hnutí.

Přepadení Jugoslávie letectvem NATO odstartovalo nové kolo závodů ve zbrojení ve světě. V průběhu války státy NATO změnily svou dosud oficiálně obrannou doktrínu na právo podle potřeby vojensky přepadnout kohokoliv pod jakoukoliv záminkou, což zatím poznal Afganistan, Irák, Libye a v zásadě i Sýrie. V případě Iráku a Libye šlo jednoznačně o jejich bohatá ložiska ropy.

Na druhé straně ruská pomoc přepadené Sýrii od 30. září 2015 ukazuje, že zásadně přezbrojená a modernizovaná ruská armáda dokázala se syrskou státní armádou s nesrovnatelně nižšími náklady islamistické teroristy podporované západem, Saúdskou Arábií, Tureckem a dalšími státy v Sýrii rozdrtit.

Nutno konstatovat, že ne vždy je snadné určit původce války. Podle různých odhadů až dvacet dílčích válek na Kavkaze po rozpadu Sovětského svazu má v první řadě národnostní (klasicky azerbájdžánsko arménské války o Náhorní Karabach) a náboženský podtext. Odráží i meziklanové spory.

Ne vždy je snadné určit, zda jde o válku nevyprovokovanou nebo vyprovokovanou.

3.2. Ekonomický růst

Úloha ekonomického růstu na vyhrocování ekologických problémů je zřejmá. Obecně platí, že *čím větší a čím rozvinutější jsou ekonomiky, tím větší destrukci přírodních složek životního prostředí přímo i nepřímo způsobují*. Tento vztah ale není lineární, rozsah vznikajících ekologických škod spoluurčuje struktura ekonomického růstu, jeho energetická, surovinová, dopravní a odpadová náročnost a ekologická šetrnost či nešetrnost používaných technologií, budovaných a rekonstruovaných staveb, vyráběných a spotřebovávaných výrobků. Zanedbat nelze ani znehodnocování přírodních složek životního prostředí způsobované ekonomickým růstem v jiných státech na základě mezinárodní dělby práce.

Je jistě nesprávné se chlubit zásadním snížením znečištění ovzduší a dalším, když USA a EU podstatnou část svého hutního průmyslu přestěhovala do Číny, Indie a dalších rozvinutějších rozvojových států a tam zásadně zhoršila čistotu ovzduší ad.

Značné bývají i škody vyvolané ekonomickým růstem nepřímo. Neplacení většiny ekologických škod jejich původci podstatně zvýhodňuje ekologicky závadné druhy výroby, dopravy, oběhu a spotřeby a stimuluje jejich nadměrný rozvoj.

Naopak přijímání přísných ekologických norem bývá stimulem nejen k realizaci nezbytných ozdravných opatření, ale také k odsunu ekologicky „špinavých“ výrob a nebezpečných odpadů do méně rozvinutých států s méně přísnou či vůbec žádnou ekologickou legislativou. Rozvinutý zahraniční obchod stimuluje nešetrné využívání přírodních zdrojů rozvojových států, často charakteru rabování, včetně vzniku rozsáhlých ekologických škod.

Vývozu nebezpečných odpadů z vyspělých do rozvojových států má bránit tzv. basilejská dohoda. Leč aféry s jejím nerespektováním známe a představují zřejmě jen špičku ledovce.

Závažné je, že vyrobení těch či oněch statků je s výjimkou zbraní dostatečnou legitimací k jejich spotřebě, ať je sebevíc nesmyslná. Právě lidské potřeby uspokojit všem lidem na světě je možné. Uspokojit potřeby nepravé všem lidem nejde, plýtvání vysokou hmotnou konzumní spotřebou svou podstatou nemá hranice, viz K. Marx ³⁾, J. S. Mill ⁴⁾, J. M. Keynes ⁵⁾, J. K. Galbraith ⁶⁾, J. E. Mishan ⁷⁾, T. Husák ⁸⁾, J. Keller ⁹⁾ aj.

Zatím byl uvažován ekonomický růst jako takový. Jeho klasickým vyjádřením může být socialistické Československo 50.–70. let 20. století, kdy výroba i spotřeba kdečeho výrazně prokazatelně rostla, ale k výrazné spokojenosti občanů v letech 1970–89 nevedla, což nelze připsat jen společenské frustraci ze vzniku, rozvoje a porážky tzv. pražského jara roku 1968 a už vůbec ne činností prozápadních disidentů. Vyvolávala problémy podobné těm, které v jiných společenských podmínkách USA a Velké Británie popsal J. Mishan ad.

Pro diskusi s ekonomy je zásadním problémem i používaný způsob měření ekonomického růstu – ukazatelé hrubý domácí produkt (HDP), dále hrubý národní

produkt (HNP) a do značné míry i za reálného socialismu užívaný ukazatel národní důchod (ND).

Předně, jde o ukazatele ekonomického výkonu, nikoliv o ukazatele blahobytu, jak se z těžko pochopitelných důvodů uvádí. O efektivnosti prakticky nevyovídají. Výjimkou je asi tříměsíční výhled příjmů státního rozpočtu. Naopak, řadu klíčových skutečností zakrývají. HDP lze zvyšovat bujením sociálně patologických jevů, destrukcí rodiny, obce, přírody, devastací životního prostředí ad. HDP neobsahuje vesměs neplacenou práci pro rodinu, pro přátele, pro obec. Jde o ukazatele objemového typu, takže málo vypovídají o souladu struktury výroby se strukturou společenských potřeb.

S jistým zjednodušením lze nejhorší z ukazatelů ekonomického výkonu - HDP - definovat jako sumu důchodů přihlášenou ke zdanění. HDP se od HNP liší tím, že HDP vývoz zisků do zahraničí neodečítá, takže i tento vývoz statisticky zvyšuje „vyvázející“ zemi blahobyt. Vytváří statistickou potěmkinovskou vesnici blahobytu. Národní důchod zahrnuje pouze materiální výrobu a materiální služby jí sloužící. Tím sice má méně vad než HDP a HNP (neobsahuje ztráty všeho druhu, náklady na obranu, bezpečnost, státní správu a také četné tzv. nevýrobní služby), ale o efektivnosti uspokojování těch či oněch hmotných potřeb vypovídá v rozvinutějších státech rovněž málo.

Totíž, i vozidlo rozbité při dopravní nehodě přispívá k prosperitě měřené HDP, pokud je vzápětí opraveno či zakoupeno nové. Podobně HDP zvyšuje náprava škod způsobených požáry, tajfuny, povodněmi, suchem, válkami. Ztráty všeho druhu se od HDP ani HNP neodečítají, takže i obudný atentát v Oclahoma City s cca 175 mrtvými zvýšit HDP USA, neboť milióny občanů USA na něj reagovali zakupováním si bezpečnostních zámků, poplašných zařízení a střelných zbraní za miliardy USD ve snaze zvýšit svou bezpečnost. Všimněte si dobře: ohrožení obyvatel se zvýšilo, bezpečnost se snížila, ale HDP se citelně zvýšil a s ní i údajná prosperita občanů USA.

Zahnutí do HDP i aktivit nepřihlášených ke zdanění, viz revize HDP, kterou ČSÚ na pokyn Eurostatu vyhlásil 30. 9. 2011, HDP ještě více vzdaluje od původních představ jeho tvůrců. Není zřejmé, zda je cílem vylepšovat neutěšený obraz rozvoje společnosti statistickými kouzly (platilo i pro velkou revizi HDP k roku 2000) nebo jen o cynickou snahu zobrazit v HDP vše, čím tečou peníze, ať už legální nebo nelegální.

Všechny tři základní makroekonomické ukazatele mimo řady jiných podstatných defektů, včetně zastírání výrazné důchodové diferenciaci příjmů občanů, nezachycují fakt přímých ekologických škod, pozitivně hodnotí náklady kompenzace ekologických i neekologických škod způsobených předchozím ekonomickým růstem, nulově oceňují čerpání a ničení neobnovitelných přírodních zdrojů až do jejich vyčerpání a nadměrné nebo nešetrné čerpání obnovitelných přírodních zdrojů hodnotí pozitivně až do okamžiku jejich zhroucení pro nadměrnou exploataci. S reálným blahobytem nemají zejména od dosažení úrovně uspokojující základní hmotné potřeby obyvatel nic společného, reálný blahobyt může růst, stagnovat i klesat i při jejich růstu, i při jejich stagnaci, i při jejich poklesu, zůstává-li nad úrovní

uspokojující základní hmotné potřeby obyvatel při daném rozdělení důchodů. Studie ¹⁰⁾ ukazuje, že v USA a Velké Británii v 70. a v 80. letech HNP rostl, zatímco reálný blahobyť měřený indexem trvale udržitelného blahobytu (ISEW) klesal. Je dost možné, byť obtížně dokazatelné, že podobnou situaci zažívala ČSSR nebo alespoň některé její regiony v 80. letech 20. století.

Někteří environmentalisté se léta marně snaží nahradit měření ekonomického výkonu ukazatelem HDP ukazatelem – indexem trvale udržitelného blahobytu (ISEW) a ekologickou stoupou. ISEW k HDP na jedné straně přičítá HDP neuvažované položky, zejména veřejně prospěšnou práci pro rodinu, obec a pro společnost, na druhé straně odečítá spotřebu zjevně neúčinnou a škodlivou: cigarety, alkohol, náklady na pochybnou prestiž, náklady na ochranu před rostoucí kriminalitou, externality všeho druhu, náklady na obranu, bezpečnost a státní správu atd. Zohledňuje i nadměrnou diferenciaci příjmů obyvatel tak, že velmi vysoké příjmy do ISEW nezahrnuje. Ekologická stopa počítá, jak velká je náročnost procesů společenské reprodukce vzhledem k regenerační schopnosti přírody. Obvykle zjišťuje, že vyspělá společnost by potřebovala několikrát větší území, než které obhospodařuje, aby své potřeby pokryla udržitelným způsobem. Z konstrukce ekologické stopy je zřejmé, že společnost nesmí spotřebovat více, než odpovídá indexu ve výši 1. Při výpočtu by se přitom měla zohledňovat mezinárodní dělba práce, např. podíl ČR na externalitách z těžby a dopravy ropy a zemního plynu, které ČR spotřebovává. Zjištění, že ten či onen stát svou ekologickou stopu vyčerpá před 31. prosincem (realita se v řadě států blíží k 30. červnu), by měla být varující. Zdá se ale, že kromě určitého poštekávání ekologů se do společenské řídicí praxe výrazněji nepromítá.

Skutečnost bývá ale ještě horší. Vykazovaná ekologická stopa státu dovážejícího paliva, energie, suroviny a potraviny je podstatně nižší, protože část ekologické stopy vzniká ve státech, odkud jsou příslušné komodity dováženy, dále při dopravě.

Vážný problém je, že oficiální kyotská metodika výpočtu emisí GHG IPCC neuvažuje nepřímé emise, které vznikají při těžbě, dopravě a zpracování paliv a energie, resp. počítá emise jen z jejich spálení. Podle dat Českého hydrometeorologického ústavu (ČHMÚ) je nutné přímé emise CO₂ ze spálení uhlí zvýšit koeficientem 1,022745, tj. o 2,2745 % ekvivalentu CO₂, tzv. CO_{2ekv}. V případě zemního plynu a jeho úniku od těžby po spálení cca 3 % musíme přímé emise ze spálení zvýšit koeficientem 1,3865, tj. přičíst asi 38,65 %. V případě spalování ropy a ropných paliv při předpokladu úniku 75 m³ zemního plynu na vytěženou 1 tunu ropy nepřímé emise CO_{2ekv} zvyšují přímé emise CO_{2ekv} asi o 58,9 %. Určitou roli hraje i různá životnost a způsob zneškodnění emitovaných skleníkových plynů. Zatímco emise CO₂ mají dlouhou životnost a vážou se na recipienty, které se postupně vyčerpávají, emise metanu CH₄ mají životnost mnohem kratší a končí oxidací na CO₂ a vodu (H₂O), takže jejich celkový potenciál ohřívání klimatu je v dlouhodobém časovém horizontu podstatně menší, než na kolik bychom usuzovali z jejich celkových emisí bez zohlednění jejich životnosti a způsobu odbourávání.

Metodika IPCC je chybná i při výpočtu emisí CO₂ z výroby cementu a vápna, neboť neuvažuje zpětné vázání CO₂ při jejich spotřebě, a při výpočtu propadů emisí CO₂

vlivem lesů. Uvažuje jen vliv zalesňování a odlesňování na bilanci CO₂, nikoliv změny zásoby dřevní hmoty na pni při nezměněné výměře les. Zdůvodnění, že v řadě zejména rozvojových států není znám vývoj zásoby dřeva na pni, je sice pochopitelný, ale na citelném zkreslování klíčových dat mnoho nemění.

I na první pohled je patrné, že transformace ČSSR po roce 1989 zásadně snížila reálný blahobyt většiny obyvatel, zejména podstatnou redukcí až úplnou likvidací rozvinutého systému základních sociálních jistot, rostoucí neodůvodněnou příjmovou a majetkovou diferenciací obyvatel, výrazným hospodářským poklesem (až roku 2005 přesáhl HDP ČR úroveň roku 1989, odhlédneme-li od pozdějších metodických změn), destrukcí části infrastruktury a zásadním zhoršením vnitřní bezpečnosti. Kriminalita dosáhla alarmující úrovně, bezpečnostní složky státu jsou v rozkladu, justice je nezávislá na platných zákonech, o chaosu v legislativě nemluvě. Proti působilo jen výrazné zlepšení přírodních složek životního prostředí, přičemž i tento trend má v důsledku rostoucích klimatických změn a silící silniční dopravy vážné vady na kráse, dále zásadní zlepšení spojů (v první řadě nástup internetu a mobilních telefonů) a možností cestovat na Západ, má-li občan na to peníze.

Na hrozbu světové ekologické katastrofy v případě pokračování dosavadních trendů *rozvoje* jako první poukázala v roce 1972 studie Římského klubu *Limity růstu* ¹¹⁾. Jako jednu z možností k nápravě uvažovala zastavení růstu ekonomiky, tzv. nulový růst. Tím udeřila na jeden ze základů *moderní společnosti*, proto byly *Limity růstu* odmítnuty a nevybíravě kritizovány ze všech stran. I když je manévrovací prostor lidstva o dost širší, než ve svém silně zjednodušeném modelu globálního rozvoje lidstva uvažoval D. Meadows a kol. v roce 1972, nebyla dotčena základní skutečnost, že planeta Země je omezená, křehká, nenahraditelná a další ekonomický růst jsou její globální životodárné ekosystémy s to stále méně vydržet. Zastavení globálního ekonomického růstu ve světě je tudíž jednou z podmínek záchrany lidstva před světovou ekologickou katastrofou. Pokračující nevybíravá kritika teorie nulového růstu na tom nemůže mnoho změnit.

Oprávněnost Meadowsových obav do jisté míry potvrzuje i reakce lidstva: studie *Limity růstu* byla sice hodně nevybíravě zatracena a její autoři skandalizováni, ale obavy z realizace v ní předložené světové ekologické katastrofy přispěly k vyvolání nemalého úsilí o její odvrácení.

Rozhodující úsilí lidstva o odvrácení světové ekologické katastrofy se ale napřelo na ekologizaci používaných technologií, částečně i výrobků, nikoliv na zastavení ekonomického růstu, růstu počtu obyvatel a růstu plýtvání v hmotné spotřebě.

20 let po vydání studie *Limity růstu* vydali Meadowsovi studii *Překročené meze*, viz ¹²⁾. I když některé parametry svého modelu museli zkorigovat (zejména zpomalení růstu počtu obyvatel, zvýšení geologických zásob některých surovin, zejména ropy, a zpomalení růstu tempa znečišťování životního prostředí), jádro modelu zůstalo nedotčeno, stejně jako ignorace potřeby odmítnout ekonomický růst ze strany nejen vyspělých kapitalistických států.

Ekonomický růst zůstává jedním ze základních cílů politiky všech vlád světa, politických stran vládních i opozičních, politických stran svým obsahem konzervativních, křesťanských, liberálních, republikánských, socialistických,

sociálně demokratických, komunistických, národních. Nemají s ním problém ani strany multi kultí EU typu. Ekonomický růst kupodivu neodmítají ani strany zelených, jež by odmítání ekonomického růstu z titulu své orientace na ekologizaci a udržitelný vývoj měly mít v programu. Některé strany zelených otázky ekonomického růstu zcela ignorují, další se jimi zabývají okrajově. Nejlepší strany zelených se zabývají jen strukturou ekonomického růstu, obvykle podle zásady, že by, zjednodušeně řečeno, ekonomický růst neměl být zajišťován růstem výroby železa a oceli, ale růstem výroby elektroniky. Přijetí strategie *udržitelného ekonomického růstu* zelenými naznačuje, že jejich úvahy o udržitelném vývoji nepředpokládají radikálnější změny ve společnosti a k udržitelnému vývoji nemohou vést. SZ v ČR zde není výjimkou.

Proti minulosti se vesměs neusiluje o růst maximální, ale o růst *optimální*, respektující řadu omezení včetně omezení ekologických - tj. dosažení určité, podle představ svých tvůrců únosné míry procesů znehodnocování přírodních složek životního prostředí ve své zemi.

Globální ekologické problémy se do programu politických stran výrazně promítají jen snahou omezit výrobu a spotřebu freonů - původců ozónové díry. Opatření k radikálnímu snížení emisí freonů přišlo dosti opožděně. Dosavadní úsilí o omezování emisí kyslíčnicku uhličitého CO₂, hlavního skleníkového plynu, dosud nevedlo a vzhledem k nebetyčnému sobectví vyspělých kapitalistických států ani nemohlo vést k přijetí významnějších praktických opatření na snížení globálních emisí CO₂. Praxi odírání a ekologického rušení rozvojových států rozhodně odmítají jen strany komunistické a částečně i strany zelené. SZ přitom vesměs neodmítají vedení válek v rozvojových státech bohatých na ropu. Úvahy o odepsání dluhů rozvojových států výměnou za kontrolovatelné závazky chránit tropické deštné pralesy a další cenné ekosystémy se sice objevují, ale realizují se jen ojediněle.

Výrazné reálné úsilí o snižování emisí GHG - CO₂, CH₄ a N₂O - zatím prakticky chybí. Sledování jejich antropogenních emisí samozřejmě nemůže stačit. Důsledky jsou tragické. Politika snižování emisí CO₂ pomocí plynofikace přehlíží zásadní problém úniku zemního plynu (asi 95 % CH₄) rozsahu 2-4 %, což znamená náročnost na CO_{2ekv.} srovnatelnou s emisemi ze spalování tuhých a kapalných paliv (rozuměj uhlí a ropy, byť vzhledem ke kratší životnosti metanu v ovzduší a způsobu jeho odbourávání asimilací k určitému snížení CO_{2ekv.} dlouhodobě dochází. Podobný přínos pro omezení CO_{2ekv.} má i nově v USA zvládnutá průmyslová těžba břidlicových plynů. Tedy, její negativní ekologické dopady se přísně tají. Takto silící změnu klimatu nelze odvrátit. Ještě nepříznivější je těžba ropy, která je provázena citelnými úniky zemního plynu. Podle některých expertů činí úniky zemního plynu při jeho těžbě a těžbě ropy asi 10-15 % jejich těžebního objemu v CO_{2ekv.}, takže by z hlediska ochrany klimatu (nikoliv z hlediska toxických emisí) bylo uhlí mnohem čistší než ropy a zemní plyn.

Výsledkem jsou opakované krachy světových konferencí o klimatu – v roce 2009 v Kodani, v roce 2010 v Cancúnu, v roce 2011 v Durbanu, v roce 2012 v Dauhá a v roce 2013 ve Varšavě. EU se sice snaží hrát roli lídra v boji za odvrácení neúnosných změn klimatu, ale na světové konferenci o globálních změnách klimatu přijíždí se zjevně nereálným programem na bázi prohlubování beztak nedostatečného,

kontroverzního a neplněného Kyotského protokolu. Pravda, ostatní přijíždí vesměs s pevným rozhodnutím se k ničemu podstatnému nezavázat. V každém případě nereálnými představami jim realizaci takového cíle usnadňuje. Podrobněji viz ¹³⁾.

Uvedený postup nepřekvapuje, neboť ekologizace technologií a výrobků je společensky mnohem průchodnější než zastavení ekonomického růstu ve vyspělých státech s cílem skoncovat s plýtváním ve spotřebě společenské i soukromé. Ekologizace technologií a výrobků ale neřeší jádro problému. Přestože zejména vyspělé státy mohou vykázat citelné úspěchy v doma prováděné ekologizaci, hodnocení ekologické efektivity jejich rozvoje vychází rozporně a z globálního hlediska spíše neúspěšně.

Požadavek nezbytnosti nulového růstu světové ekonomiky je nutné v některých směrech upřesnit. Předně, nulový růst nemůže znamenat zastavení rozvoje, nahrazování starších méně dokonalých technologií a výrobků technologiemi a výrobky novějšími, úspornějšími a ekologicky šetrnějšími, u staveb pak s nižšími nároky na vytápění, opravy apod. Vítané je zmenšování rozměrů a hmotnosti příslušných výrobků při jejich nezměněné či zvýšené užitné hodnotě.

Nesmlouvavá kritika problematičnosti nové techniky od J. S. Mishana ⁷⁾, J. Kellera ⁹⁾ a dalších je sice vcelku oprávněná (v zásadě každý nový výrobek přináší větší či menší ekologické a další problémy a vesměs též platí, že co se ušetří ve výrobě, to se nově proplývá v hmotné spotřebě a často i v dopravě.

Není to poznatek úplně nový, tento jev je znám jako „Jevonsův paradox“, nazvaný podle ekonoma W. S. Jevonse, který jej roku 1865 popsal ve své knize, zabývající se postupným vyčerpáváním zásob uhlí ve Velké Británii.

Je velice nepravděpodobné, že by současné problémy mohly být významně redukovány novými technologiemi, neboť za kapitalismu je technický rozvoj podřizován výhradně potřebám rozšiřování výroby. To pak nutně vede k rostoucí spotřebě přírodních zdrojů a energií, a tím i k rostoucímu tlaku na biosféru. Clark a York došli k závěru, že „technologický rozvoj nemůže být řešením uhlíkového problému, dokud nebude osvobozen od diktátu kapitálových vztahů.“

Jediné skutečné – to znamená udržitelné – řešení globální ekologické krize vyžaduje, slovy K. Marxe, společnost „sdružených výrobců“, kteří budou kolektivně kontrolovat výrobu. Vztahy s přírodou přitom budou rozvíjet racionálně a cíleně, a nikoli živelně jen podle požadavků trhu. „Zespolečenštěný člověk, *sdružení výrobců, řídící tuto svou výměnu látek s přírodou racionálně, podřizují ji své dodatečné kontrole, místo aby jí byli ovládáni jako slepou silou...*“ ⁸⁾ Kapitál III.2/, s. 336.

Úsilí o svobodu člověka a úsilí o ekologickou udržitelnost jsou tedy od sebe neoddělitelné a představují hlavní podmínku pro budování socialismu v 21. století.

Určitým problémem je, že Jevonsův paradox či efekt je nedostatečně doložený empirickými daty, a to i v dnes velmi ožehavém vztahu „výše sazeb *spotřební daně za pohonné hmoty – intenzita silniční dopravy*“, leč nemůže vyústit v požadavek na zastavení v řadě případů víc než problematického vědeckotechnického rozvoje, neboť stávající technologie a výrobky jsou většinou ekologicky podstatně závadnější

než ty nové. Jinou věcí je, že by nové výrobky měly být proti stávajícím kritériím posuzovány mnohem přísněji a nejednou i komplexněji.

S požadavkem na snížení spotřeby energie na vytápění a jinou existenci bytů a domů je jistě oprávněný. Zatím ale nehrozí jeho komplexní podoba, tj. že by komplexnost měla zahrnovat nízké požadavky na vytápění, nulové požadavky na klimatizaci, nízké požadavky na výtahy a nízké požadavky na dopravu. Znamená to stavět sídliště s 5-10 podlažími, nejlépe v pasivním standardu bez potřeby klimatizace a s dobrým napojením na veřejnou dopravu, nejlépe kolejovou. Tzv. ekovesničky obvykle trpí problémem citelné dopravní náročnosti, která jejich výhody do jisté míry maže. Problematické jsou výškové budovy, neboť mají i při dobré teplotě stěn a oken vysoké nároky na energeticky náročnou klimatizaci a na výtahy. Obojí přitom spotřebovává nemálo energie i peněz. Zjevnou katastrofou jsou tzv. milionářské čtvrti, prakticky plně závislé na individuální automobilové dopravě, ve kterých navíc většinou chybí téměř veškeré občanské vybavení (školky, školy, zdravotní střediska, pošty, služby a často i obchody), takže se prakticky za účelem uspokojit téměř jakoukoliv potřebu mimo vlastní bydlení musí jezdit autem, často na nemalé vzdálenosti. Zjevně neudržitelné jsou hypermarkety, neboť vyvolávají velké, energeticky náročné dopravní toky, zajišťované vesměs silniční dopravou. Povolování hypemarketů a supermarketů mimo veřejnou dopravu by mělo být zakázáno.

K častým chybám radikálních ekologů patří odmítání ekologicky mírně závadných nových staveb a technologií, jež nahrazují ekologicky mnohem nepříjemnější technologie stávající.

Odmítání spaloven odpadů, neboť spalovaný odpad je příliš heterogenní a tudíž těžko kontrolovatelný a zbytky odpadu po spálení ve spalovně jsou zvláštním a často i nebezpečným odpadem, lze zásadně relativizovat nejen problematičností i zabezpečených skládek, ale i nechvalnou praxí spalování plastických hmot a jiných odpadů v domácích topeništích některými občany, jež produkuje do přízemní vrstvy ovzduší četné velmi silné jedy včetně karcinogenních dioxinů a furanů, spalování PVC pak chloru. Jinou skutečností je, že čištění spalin spaloven odpadů se zásadně zlepšilo, takže mnohé staré aféry spaloven se dnes prakticky nevyskytují.

Zásadním problémem zůstává konzumní přístup spotřebitelů k užívání techniky. Je neúnosné, aby stávající technologie a výrobky byly ve stále rychlejších cyklech nahrazovány technikou a výrobky novými, progresivnějšími či jen módnějšími. Zdá se, že je tady nutné změnit cílovou funkci systému, neboť stávající funkce orientovaná na dosažení dlouhodobého maximálního zisku zákonitě vede výrobce k co největšímu zkracování životnosti výrobků, aby se obrat co nejvíce zvyšoval, a zákazník se není s to účinně bránit.

U nových výrobků je zásadní problém otázka, zda jsou vůbec společensky potřebné. Tvzení všech škol buržoazní ekonomie, že užitná hodnota zboží je dána koupěschopnou poptávkou, tj. zakoupením a zaplacením příslušného výrobku, podobně služby, nemůže obstát. Většina nových výrobků je z hlediska potřeby rozvoje člověka zbytečná a mnohé jsou i zjevně škodlivé. Svízelnou otázkou je, jak

se má společnost proti takovým výrobkům bránit. Poptávka po nich byla i za reálného socialismu a ne vše lze připočítat na vrub vtíravé reklamy.

Kromě účinné ekologizace musí nulový ekonomický růst zabezpečit uspokojení základních hmotných potřeb všem lidem na Zemi, možnost nekonsumní seberealizace všem, stabilizovanou lidskou populaci a vyloučit plýtvání ve hmotné spotřebě ve všech podobách.

Ve vyspělých kapitalistických státech musí nutně znamenat hluboký ekonomický pokles (reálný a zvláště pak pokles HDP), zatímco ve většině rozvojových států musí znamenat poměrně rozsáhlý ekonomický růst, který ale musí být převážně v intencích udržitelného vývoje, což se dosud vesměs neděje. Naopak dochází k ničení i těch předpokladů udržitelného vývoje, které se v nich zachovaly z minulosti.

Pokračující politika ekonomického růstu ve světě, vyjádřená dnes falešným cílem *udržitelného ekonomického růstu*, ukazuje, že vyspělé kapitalistické státy potřebu udržitelného vývoje přes slovní rétoriku části politiků ignorují podle zásady bližší košile než kabát. Podobně, do značné míry tlačeny vyspělými kapitalistickými státy do nesmyslné soutěže o nejvyšší hmotnou spotřebu, postupovaly státy reálného socialismu a postupují státy rozvojové, byť potřeba *udržitelného ekonomického růstu* u nich nevznikla. Pokusy vyspělých států vnutit v 70. letech rozvojovým státům nulový růst s odkazem na studii Limity růstu byly pokrytecké a spadaly plně do praktik neokolonialismu. Zejména chudým rozvojovým státům nelze politiku ekonomického růstu vyčítat. Jejich drtivá chudoba byla a ještě dost dlouho bude jejich základním problémem sociálním, ekonomickým i environmentálním a bez významného ekonomického růstu ji nelze překonat.

Pokud byl výsledkem politiky ekonomického růstu shodou okolností hospodářský pokles (v kapitalistické ekonomice je cyklickému vývoji těžké zabránit, i keynesovská regulace jej většinou jen zmírňovala, byť v 50. a v 60. letech 20. století v Japonsku a ve Spolkové republice Německo (SRN) nedocházelo k poklesům HDP, pouze ke zpomalení růstu HDP), bylo a stále je to oficiálně hodnoceno vesměs jako velké a nezamýšlené neštěstí. Vládní politické strany, které hospodářská krize zastihne v době voleb, při průměrné schopnosti stran opozice volby zpravidla prohrají.

K odmítání zastavení ekonomického růstu nedochází jen pro neznalost a velkou obtížnost úkolu. Rozhodující jsou ekonomické zájmy podnikatelů, zejména silných ekonomických lobby, a vážné sociální a ekonomické komplikace, které prosazování udržitelného vývoje v krátkodobém, střednědobém a možná i v dlouhodobém časovém horizontu přináší.

Pozitiva rozvoje občanů se při nulovém růstu nemusí vůbec projevit, pokud si bohatí ohlížejí své, a negativa nulového růstu přesunou na střední a dolní vrstvy obyvatel. I kdy se pozitiva nulového růstu projeví, stane se tak až za delší dobu, přičemž část občanů je bude pociťovat jako příkoří v důsledku svého komerční reklamou vymytého mozku tím spíš, že reálná hrozba zničení lidstva na Zemi světovou ekologickou katastrofou se dosud vesměs bagatelizuje, o podvrtné propagaci konzumerismu reklamou nemluvě. Mechanismus voleb jednou za 3-6 let způsobuje, že se úsilí kteréhokoliv politika o nulový ekonomický růst, o ekonomickém poklesu

nemluvě, rovná politické sebevraždě, byť by sledovalo prosazení udržitelného vývoje. Podrobněji viz ⁹⁾.

Starší sociologické rozborů ukazují, že asi jedna třetina občanů USA se cítí velmi dobře vlivem reálné možnosti velmi mnoho konzumovat. Vůbec jim nevádí, že svým konzumerismem přispívají k devastaci planety Země a že tak svým a nejen svým potomkům kopou hrob.

J. Vavroušek sice na jaře 1994 na stáži v USA shledal pocit snad všech vrstev občanů USA, že musí v dohledné době dojít ke zcela zásadní změně, ale k 1. 10. 2018 se nic podstatného k lepšímu nezměnilo. Vyhlášení války terorismu prezidentem Bushem mladším po dodnes neobjasněných atentátech 11. září 2001 bylo velkým krokem zpět pro USA a vzhledem k postavení USA jako první velmoci i pro celý svět. Ani zvolení B. Obamy, od něhož mnozí čekali zásadní obrát, k žádným podstatnějším změnám nevedlo. Bushovu válečnickou politiku provádí jen obratněji.

Československý reálný socialismus byl na tom lépe, protože se domníval, že je tu na věky. Proto rozvoj státu plánoval v mnoha směrech dlouhodobě. Ochranu přírodních složek životního prostředí ale hrubě zanedbával, zpravidla ve falešné představě, že musí uspět v soutěži s vyspělými kapitalistickými státy o co nejvyšší růst ekonomiky a hmotné životní úroveň. Podrobněji viz ¹⁴⁾. Představy o své věčnosti k realizaci udržitelného vývoje dostatečně nevyužíval zejména na úseku běžné ekologizace výroby, ale třeba i v dopravní politice, kde se nesnažil šetrnou železniční dopravu rozvinout na maximálně efektivní rozsah a některé ekologicky šetrné systémy trolejbusů (České Budějovice, Praha, Děčín) a tramvají (Ústí nad Labem, meziměstské tramvaje na Ostravsku) v letech levné ropy nahradil nešetrnými autobusy.

O nedostatku plánování jsme za socialismu hovořit rozhodně nemohli. Ochrany životního prostředí se ale plánování netýkalo. Zjišťujeme, že např. generální plán vytěžení Severočeské Podkrušnohorské pánve, který mohl předejít řadě ekologických a dalších škod a ušetřit jisté náklady těžby a rekultivace, vypracován nikdy nebyl a vzhledem k privatizaci dnešní Mostecké uhelné zřejmě už vypracován nikdy nebude. Podobně se rozsah znečištění ovzduší v 70. a v 80. letech jen orientačně bilancoval, ale rozhodná opatření k zásadnímu snížení jeho úrovně se nepřijímala.

Pečlivým rozbořením poměrů v člověčenstvu dospívá Římský klub ve své studii k smutnému závěru, že se na sebevražedném rozvoji lidstva ve světě pravděpodobně nic podstatného nezmění a naši potomci pomřou v 21. století na následky světové ekologické katastrofy, kterou naše generace svou bezzubou sobeckostí ve spojení s nedokonalostí stávajících společenských mechanismů regulace vyvolala ¹²⁾. Ke stejným závěrům dospívají další významní ekologičtí experti.

Ekonomický růst vyvolává celou řadu dalších negativ, která vyvolávají oprávněnou otázku, stojí-li za to. Kromě literatury ^{8), 9), 10), 11), 12), 15)} a ¹⁶⁾ je nutné zmínit knihu J. S. Mishana ⁷⁾.

Skutečností zůstává, že celá řada studií usilující o (trvale) udržitelný vývoj příliš neuspěla právě pro skutečnost, že požadovali jen mírné, převážně technologické a informační korekce stávající euroamerické civilizace, přičemž požadavek

ekonomické růstu zůstal posvátnou krávou, na čemž nic nemohla změnit jeho modifikace na „trvale udržitelný ekonomický růst,“ viz studie ¹⁷⁾, (kriticky ji rozebírá studie ¹⁸⁾), dále studie ¹⁹⁾, ²⁰⁾, ²¹⁾ a ²²⁾. Důsledně strukturálně šly jen studie Českého a Slovenského dopravního klubu (ČSDK), například ²³⁾ a ²⁴⁾. Byly ale orientovány v rozhodující míře na sektor dopravy a samotnou otázku ekonomického růstu ano či ne neřešily.

3.3. Růst počtu obyvatel

Vývoj počtu obyvatel je dán jednoduchou rovnicí: výchozí počet obyvatel plus počet v daném roce narozených dětí minus počet v daném roce zemřelých osob je počet obyvatel na konci příslušného roku. Počet narozených dětí je dán porodností. Dnes je pro prostou reprodukci počtu obyvatel ve vyspělých kapitalistických státech nutná porodnost ve výši asi 2,1 živě narozené dítě na ženu. Ve vyspělých kapitalistických státech je porodnost žen podstatně nižší, což zakládá trend vymírání populace, resp. nesnižování počtu obyvatel krátkodobě zajišťuje prodlužování střední délky života a dlouhodobě značně kontroverzní migranti, přicházející do vyspělých států, zpravidla „za lepším“ a často i s malou ochotou se přizpůsobit a pokud možno i splynout s hostitelskou společností.

Pokud ve starověku, ve středověku a v novověku byla dětská úmrtnost do šesti let věku asi 50 %, byla k prosté reprodukci počtu obyvatel nutná porodnost ve výši minimálně 4 děti na ženu. Z řady důvodů musela být vyšší: smrt ženy při porodu nebyla ničím mimořádným, děti umírali i po dosažení šestého roku života, předčasné umírali i dospělí v důsledku epidemií, hladu, válek ad., počet obyvatel nejednou ve velkém snižovaly smrtelné infekční nemoci (následoval pokles počtu obyvatel nejednou na dvě třetiny, na polovinu i na pouhou jednu třetinu), hlad v důsledku neúrody a nespravedlivého rozdělování, války. Proto také až do nástupu kapitalismu rostl počet obyvatel na Zemi pomalu a se značnými výkyvy.

Porodnost zakládá u lidí stejně jako u zvířat sex. Sex je příjemný, zvláště pro muže (samce), takže vesměs rádi plodí potomky. Lidová zábava sex, obvykle spojená s plozením dětí, se ale týkala prakticky všech vrstev obyvatel společnosti, většinou se nezakazovala ani otrokům. V lidské společnosti zpravidla vládl patriarchy, tj. ve společnosti dominovali muži a ženy jim byly podřízeny. Protože volná láska znamenala podstatně méně stabilní partnerské vztahy a zásadně tak komplikovala péči o děti, vytvořila se instituce rodiny – jednak majtkové, jednak z hlediska potřeby zdárně vychovávat děti, které spolu manželé obvykle zplodí. Patriarchální rodina se stala přísně chráněnou, vesměs bez ohledu na kvalitu manželského soužití.

Právní i náboženské předpisy rodině vesměs dávaly vysokou míru ochrany. Rozvod manželství byl zakázán. Výjimku mohl dostat jen panovník, pokud mu manželka

nedávala dědice. Prostě, „*Co jednou pán Bůh spojil, se nesmí rozpojit!*“ ať už manželství fungovalo sebehůř. Zatímco nemanželský sex byl ve většině společností vesměs zakázán a u žen tvrdě postihován (postavení hříšnice na pranýř nebylo zdaleka to nejhorší, v některých společnostech se nevěra ženy trestala ukamenováním), v manželství byl sex povinností pro oba manžele. V manželství se tak obvykle rodil větší počet dětí, za daných společenských poměrů v zásadě samovolně, byť také z nutnosti jako pojistka proti vysoké úmrtnosti, zejména malých dětí, méně jako pojistka na stáří. Toho se totiž rodiče většinou nedožili. Lidé se dožívali poměrně nízkého věku, běžně umírali předčasně, na infekční nemoci, hladem, bídou, při práci nejen v dolech, na upracování se, muži i na válečném poli. Antikoncepce byla zakázána a hlavně kromě přerušení pohlavního styku prakticky nebyla k dispozici. Zakázána, nejednou pod hrdelními tresty, byla i homosexualita.

V tvrdých dobách vzdálenější minulosti šlo v zájmu přežívání a rozvoje společnosti s výjimkou stíhání homosexuality o nutnost. Nástup kapitalismu navzdory obrovské genocidě domorodého obyvatelstva Evropany kolonizovaných zemí všech tří Amerik, Asie a Afriky vedl k rychlému růstu počtu obyvatel Země, zvláště pak Evropanů. Časem se objevil problém přelidnění a potřeba regulovat počet obyvatel. Je zřejmé, že 8 miliard jedinců homo sapiens sapiens, dosažených na Zemi údajně 15. listopadu 2022, je pro biosféru a udržitelný rozvoj zjevně neúnosných. Prognózy přitom mluví o možnosti dosažení populačního vrcholu lidí na Zemi kolem 11 miliard osob.

Samozřejmě, usmrcovat lidi s cílem snížit počet obyvatel je všeobecně nepřijatelné. Zbývá tudíž regulovat porodnost. Možností je řada. Nejjednodušší je zakázat sex, což je ale opatření reálně neproveditelné a společensky nepřijatelné. Lze ale a v mnoha zemích se úspěšně prosazuje sex s ochranou – kondomem, tzv. tělískem, hormony apod.

Je pravda, že mezi chudými vrstvami obyvatel rozvojových států může být problém i ekonomická cena kondomu. Zdá se ale, že základním problémem jsou kulturní vzorce, že velký počet dětí je tam společenskou normou.

V subsaharské Africe jsou i dnes státy, kde je znásilňován žen muži na denním pořádku a při znásilnění žen je počata jedna třetina dětí, které poté vyrůstají obvykle bez otců, bez domova (jejich matky často nevlastní ani půdu, na níž mají postaveny chatrče), v bídě a v negramotnosti. Navíc jsou často znásilňovány i nedospělé ženy – dívky od jedenácti let. Předčasná těhotenství jsou zdravotně značně riziková, schopnost těchto velmi mladých matek se starat o své děti je nepřekvapivě nižší. Muslimské ženy, plně podřízené svým manželům, jsou na tom mnohem lépe, protože žijí v pevných manželstvích, byť tvrdě podřízeny svým mužům. Muslim je ale podle Koránu povinen o svou ženu a děti se starat a chránit je.

Velikou překážkou snižování porodnosti je leckde pokračující tvrdý patriarchát, tj. plně podřízení žen mužům, svým manželům, za vydatného přispění církví a šamanů. Zákaz interrupcí a antikoncepce je tam samozřejmostí. Tuto situaci významně konzervuje přežívající negramotnost, která postihuje mnohem víc ženy než muže. Z toho plyne, že je nutné v první řadě dát dívkám vzdělání. Vzdělávat je ke gramotnosti, k emancipaci (nemusí se vdávat v patnácti), ke kultuře používání

antikoncepce, že dvě tři děti mnohem snáze a lépe vychová než dětí pět či deset. Těhotenství by mělo být vždycky oběma rodiči chtěné, podobně sex nemůže být samozřejmostí, kdykoliv si manžel (ka) vzpomene. Značnou roli v řadě rozvojových států zde hrají vhodné televizní seriály, kde v hlavní roli bývají tři rozdílné rodiny. Nemůže jít ale o brak, plnicí televizní programy vyspělých kapitalistických států. Důležitá je reprodukční etika, prodlužování generací. Těhotenství před osmnáctým rokem života dívky je ze zdravotního i sociálního hlediska nežádoucí. Společnost by měla přinejmenším tolerovat bezdětné ženy. Vyčítání bezdětným ženám, že nemají děti, je špatné, byť i v české společnosti značně rozšířené.

Problém přelidnění názorně demonstrují pokusy se zvířaty. Když necháme myši či krysy v malém prostoru s dostatkem vody a potravy, rychle se přemnoží. Pak se začnou na malém prostoru tísnit, začnou mezi nimi bujet sociálně patologické jevy, které zastaví další růst jejich populace v daném prostoru. Obrazně řečeno, požerou se navzájem. Podobně se chovají lidé, když jsou nuceni žít v příliš stísněném prostoru. Navíc dříve nebo později narazí na nedostatek přírodních zdrojů, které potřebují pro svou obživu. Problém přemnožení lidí je ale podstatně širší.

3.4. Růst příjmové diferenciaci obyvatel

Úloha počtu obyvatel na vyhocování ekologických problémů je zřejmá. *Obecně platí, že čím víc obyvatel, tím za jinak nezměněných okolností mají vyšší potřeby a tím i způsobují vyšší ekologické škody.* Tak jako určité území může uživit jen určitý počet zajíců, jelenů či medvědů, může určitý region uživit jen určitý počet lidí. Na rozdíl od zajíců, jelenů či medvědů úživnost každého regionu závisí nejen na přírodních podmínkách regionu, ale také na kvalitě používaných technologií a na výši a struktuře hmotné spotřeby po modifikaci struktury vyrobené produkce zahraničním obchodem. Vyšší počet lidí obvykle přetěžuje region a zpravidla i regiony sousední a sebe samo.

Stejně jako v případě ekologicky závadných technologií nejde o vztah lineární. Ekologické škody se zvyšují s růstem příjmů obyvatel (nízké příjmy neumožňují vyšší hmotnou spotřebu a tím ani větší plýtvání hmotnými zdroji při spotřebě, v souběhu s chudobou ale mohou stimulovat ničení životního prostředí z titulu bídy) a s rostoucí příjmovou diferenciací obyvatelstva. Rostoucí příjmová diferenciaci stimuluje bohaté občany k plýtvání v hmotné spotřebě. Historická zkušenost říká, že je k plýtvání v hmotné spotřebě stimuluje i v situaci, kdy chudí umírají hladem či živoří bídou. Výsledkem je, že při stejné úrovni ekonomiky rozsah plýtvání s růstem příjmové diferenciaci nad úrovní danou uspokojováním základních hmotných potřeb výrazně roste.

Známe to i v ČR 33 let po převratu 17. listopadu 1989. Umírání bezdomovců na podchlazení je na denním zimním pořádku, státní a samosprávné orgány jim v mnoha případech nejsou s to zajistit ani střechu nad hlavou s trochou tepla v situaci, kdy je v ČR více než 600 000 neobydlených bytů, ale růst plýtvání ve hmotné spotřebě v ČR

dotčen není. Společnost ho mnoha způsoby zvyšuje, předstíraje úsilí o blíže nevymezenou prosperitu.

Plýtvání v hmotné spotřebě citelně stimuluje i mechanismus falešné společenské prestiže. Bohatí občané obvykle v hmotné spotřebě plýtvají z titulu pochybené falešné prestiže. Zároveň jsou svým plýtváním nebezpečným vzorem pro ostatní. Stávají se pochybným vzorem i standardem. V rozvinutých kapitalistických státech mnoho občanů ze středních a často i z nižších vrstev (s výjimkou nejchudších, kteří jsou rádi, když se najedí a často ani to jim není dostatečně dopřáno) napodobuje plýtvání bohatých i za cenu nedostatečného uspokojení svých základních hmotných potřeb. S uspokojováním pravých lidských potřeb nemá plýtvání v hmotné spotřebě nic společného.

Představy části ekologů 90. let, že se lidé hmotného konzumu nabaží a dají posléze přednost materiálně nenáročným aktivitám v duchovní oblasti se nepřekvapivě nenaplnil. Za kapitalismu to je prakticky vyloučeno, vytváření falešných umělých potřeb obecně a zhoubný vliv komerční reklamy patří k zákonitostem kapitalismu. Je to jedna z cest tažení tzv. prosperity. Pravda, méně zhoubná než zbrojení a válčení.

Státy reálného, převážně netržního socialismu prokázaly, že lze politikou rovnostářství v odměňování zásadně omezovat příjmovou diferenciaci občanů a tím i plýtvání ve hmotné spotřebě jí vyvolaného. Obrovské plýtvání horních deseti tisíc vyspělého kapitalismu neznaly. Cena rovnostářství je ale podle tradičních ekonomických kritérií vysoká - nižší ekonomické stimuly vysokých výkonů a kvalitní práce, nižší inovační schopnost a i nižší ekonomická dynamika. Citelná omezení v hmotném konzumerismu byla pociťována jako negativum. Z hlediska udržitelného žití šlo ale o významnou přednost, resp. zrušení převážně rovnostářského odměňování po pádu reálného socialismu je z hlediska ochrany životního prostředí a zvláště pak udržitelnosti vývoje závažným negativem. Negativní je i značné hýčkáni občanů nadměrnou úrovní základních sociálních jistot, zejména v oblasti placení za špatně odvedenou či vůbec neodvedenou práci, která spolu se západní propagandou konzumerismu vedla k nevážení si ničeho. Tyto jevy se staly významnou příčinou neúspěchu evropských států reálného socialismu v ekonomické soutěži s vyspělým kapitalismem a nakonec i jejich pádu.

Z ekologického hlediska je nežádoucí i hýčkáni populace, neboť ohrožuje přežití populace v případě výraznějšího zhoršení životních podmínek. Plně to platí i o populaci lidské. Z historie známe řadu případů, kdy v důsledku válečného rozvratu nebo velkých přírodních pohrom zemřela třetina obyvatel i více. Protože *civilizační pokrok* stále více hýčká, rozmazluje lidskou populaci, oslabuje současně její vitalitu a může snadno vést ke zkáze lidstva. Samozřejmě, nepůjde o jednoduchou přímou vazbu, jako bylo zvětšování se špičáků k vyhynutí tygrů šavlozubých (nakonec se mohli žít pouze krví ulovených zvířat, což ale bylo stále těžší až nemožné) či zvětšování se paroží (umožňující vítězství v soubojích o laně) k vymření jelenů s velkými parohy. Stejným směrem působí rostoucí homogenizace společnosti na základě konzumního způsobu života. Snaha o „malé je hezké“ a o zachování rozmanitosti je na místě. Musí se ale realizovat inteligentně, jinak se zkompromituje.

Odpověď na otázku, zda jsou horší příkré rozdíly v příjmech nebo rovnostářství, není jednoznačná, jak se může na základě zkušeností států reálného socialismu zdát. Ekologické důsledky výrazné majetkové diferenciaci občanů jsou totiž kruté. *Kdyby 90 % chudších obyvatel planety z ní bylo přes noc odstraněno, celkové znečištění by kleslo jen o 10 %*, píše J. Keller v ⁹⁾. Dále upozorňuje, že máme na Zemi 1 mld. lidí, nadměrných konzumentů, 3 mld. lidí, žijících chudě, ale obstojně, a 1 mld. lidí, kteří žijí v bídě. Planetu Zemi nejvíce ohrožuje skupina nadměrných konzumentů. *Objektivně nejpříjemnější je skupina lidí žijících chudě, ale obstojně.*

Od té doby uplynula řada let. Sociální rozdíly se mezi tím dál podstatně zvětšily. Zvláště poučné je srovnání nároků 1 % nejbohatších s nejchudší třetinou lidstva.

Otázku, zda je horší *méně ekonomický systém s nulovou inflací a nulovou nezaměstnaností za cenu nižší hmotné životní úrovně a ztráty politických svobod v SSSR před Gorbačovovou perestrojkou ve srovnání se západní svobodnou konzumní tržní společností* si přední ekonom USA P. A. Samuelson ve své známé Ekonomii ²⁵⁾ ani v roce 1989 netroufl zodpovědět. Zcela oprávněně, protože to není otázka vůbec jednoduchá.

Závažné je zjištění psychologů a sociologů, že hmotný blahobyt vede velkou část lidí k lhostejnosti takřka ke všemu, včetně rezignace na vlastní život, na vlastní zdraví, na vlastní seberealizaci, na vlastní svobodu atp. ⁹⁾. *Sytý hladovému nevěří*, říká staré moudré lidové přísloví. Zdá se, že lhostejnost lidí prakticky ke všemu roste s růstem jejich reálných důchodů, s růstem jejich nadměrného hmotného blahobytu. Největší lhostejnost nacházíme v hospodářsky nejvyspělejších státech s nejvyšší hmotnou životní úrovní. Určitý růst lhostejnosti jsme mohli pozorovat i v ČSSR s poměrně vysokou hmotnou životní úrovní, kdy lidé žily v dostatku a bez ohrožení základními sociálními nejistotami. K mnohem většímu růstu lhostejnosti v ČR ale došlo po roce 1989, a to i při poklesu hmotné životní úrovně významných vrstev obyvatel a ztráta řady základních sociálních jistot, která vyvolala všeobjímající strach.

Nacházíme v nich i největší přecitlivělost, svědčící zejména o těžkém odtržení od reality. Projevuje se nejednou i hysterií kvůli „kravinám“.

Je paradoxem, vysvětlitelným rozmazleností a naivitou z dob paternalistické reálného socialismu, že ač z velkých ideálů listopadu 1989 nezbylo mnoho, ač došlo opakovaně k hluboké ekonomické krizi (ČR v letech 1989-2013 prošla již čtyřmi recesemi ekonomiky a po 1. 7. 2022 začíná ekonomická recese pátá, jež může být pro ČR zničující), ke ztrátě významné části základních sociálních jistot, zvláště pak práva na práci a jistoty zachování si střechy nad hlavou, k výraznému snížení hmotné životní úrovně významných vrstev obyvatel, k velké korupci a k obrovskému morálnímu rozvratu společnosti včetně nesmyslného nelegitimního rozbití Československa a zatažení ČR do vojenského paktu NATO a zločinné války proti Jugoslávii, Iráku a Afganistanu, zůstávají významné vrstvy občanů i nadále pasivní, loajální a to i v relativně svobodných tajných volbách. Začíná to neúčasti ve volbách, která bývá podle typu voleb a výkyvů třetinová až dvoutřetinová i nižší a nejnižší v druhých kolech senátních voleb. Z části jistě z neznalosti, ve slepé víře v šťastný zítřek, nejčastěji ale z důvodů důkladného vymývání mozků včetně hloupé představy, že jeho hlas stejně nic nezmění, a zvláště proto, že se neumějí bránit.

Mnozí zřejmě ani nepochopili, že by svou účastí na volbách měli především hájit své oprávněné sociálně ekonomické a další zájmy. O nějaké výraznější sociální sebeobraně sociálně nejpostiženějších nelze ani 33 let po roce 1989 v ČR mluvit. Podobná situace je i v jiných bývalých socialistických státech. Snad nejlépe to dokládá, že sociálně silně orientovaná KSČM a reformní ČSSD se po volbách v říjnu 2021 ocitly mimo Sněmovnu.

Mám za to, že řešením nemohou být ani příkré rozdíly v příjmech, ani rovnostářství, ale *přiměřené, v zásadě pracovním výkonem podložené rozdíly v příjmech občanů v produktivním věku při existenci silných, ne ale nadměrných sociálních jistot*. Heslo: „*Kdo (je práce schopný a) může pracovat a nepracuje, ať nejí!*“ není vůbec špatné. Ale jen za podmínky, že je přiměřeně placená práce k dispozici.

Jeich bližší rozbor přesahuje možnosti této knihy i mou kvalifikaci. Zkušenosti japonského manažerského systému naznačují, že efektivní rozdíl mezi mzdami dělníků a vrcholových manažerů by mohl být asi pětinasobný.

Problémem může být i struktura příjmové diferenciace. Výše příjmů horních a dolních 10 % zaměstnanců v ČSSR cca 3x (50-150 % průměru) mohla být dostatečná, kdyby se zejména tvůrčí inteligence s průměrnými i podprůměrnými platy necítila vcelku oprávněně platově diskriminovaná. Mívala průměrné platy, resp. vysoké platy měli horníci a další fyzicky náročné a často i rizikové profese, dále vládnoucí elita a lidé s významnými problematickými vedlejšími příjmy. Meloucháři, pokud tak činili v pracovní době a z kradeného materiálu, hospodští (spropitné a nejednou i okrádání zákazníků), hoteliéři a zákazníci okrádající prodáváči, zejména masa, ovoce a zeleniny.

3.4. Tržní ekonomika

K vyhocování ekologických problémů výrazně přispívá i *tržní ekonomika*, resp. *trh*. Činí tak několika způsoby.

Předně, trh dlouhodobě stimuluje ekonomický růst, pro který na naší omezené planetě je stále méně místa. Činí tak stále více ve prospěch iracionální potřeby trhu expandovat a kapitálu se zhodnocovat, nikoliv ve prospěch lidí, jak se často mylně uvádí.

V povaze trhu je neustále něco měnit. Udržitelný vývoj ale vyžaduje co nejvíce materiálově uzavřený, energeticky nenáročný koloběh látek, nejlépe na bázi uzavřených reprodukčních cyklů s minimem odpadu, a co nejmenší zasahování do přírody.

Je zřejmé, že neustálé změny generované trhem škodí obzvláště různým relativně stabilním ekosystémům. Jediný neuvážený zásah je může i zničit, o dopadu nastupujících změn klimatu nemluvě.

Opravování mnohého až do úplného opotřebení, známé z dob reálného socialismu, sotva bude ideálem. Praxe vyspělých kapitalistických států, kdy opraváři umí pouze

vyměnit poškozený agregát, ne však opravit poškozenou součástku, je ale z hlediska udržitelného vývoje podstatně horší, neboť většinou znamená rozsáhlé plýtvání. Pomáhá tak vytvářet zdání blahobytu, byť reálný užitek spíše snižuje.

Trh může dlouhodobě existovat jen v podmínkách převažujícího ekonomického růstu. V opačném případě nastává kolaps tržní ekonomiky i společnosti. Protože není problém základní hmotné potřeby lidí na dnešní úrovni technologií ve vyspělých kapitalistických státech uspokojit, zajišťuje si trh růst odbytu vesměs neracionálně stále větším vytvářením potřeb nepravých, falešných, potřeb trhu: podněcováním militarizace a válek, výstavby různých často zcela pochybných prestižních staveb, preferencí silně devastační silniční dopravy včetně budování rozsáhlé dálniční sítě, nepřetržitým přesvědčováním občanů komerční reklamou o nutnosti mít všechno možné i nemožné, neustále měnit užívané statky, slovy E. Fromma přestat „být“, tj. existovat jako osobnost, ve prospěch „mít“, tj. vlastnit, hromadit hmotné statky a konzumovat je, ve prospěch konzumentství. Podrobněji, viz ¹⁶⁾.

Trh úspěšně hraje na lidskou nedokonalost a sobectví, osvědčeným nástrojem přesvědčování občanů o nutnosti mít všechno možné i nemožné je všudypřítomná vtíravá komerční reklama. Svoboda podnikání má tak velmi závažné negativní ekologické důsledky, s jejichž řešením si nikdo neví rady.

Rozsáhlé plýtvání v hmotné spotřebě obyvatel ale není jen funkcí trhu. Vyskytovalo se ve velkém i u vládnoucích vrstev ekonomik netržních (vzhledem k nízké úrovni výrobních sil ale bylo u otrokářů a feudálů značně omezené co do rozsahu), v určitém rozsahu existovalo i za reálného socialismu.

Tržní ekonomika založená na soukromém vlastnictví více méně reprodukuje existující nerovnosti a obvykle ještě více obohacuje bohaté a ochuzuje chudé - relativně a nejednou i absolutně. Tuto tendenci zaznamenala již anglická klasická politická ekonomie - A. Smith a D. Ricardo, dále anglická bulvární ekonomie (J. B. Say a T. R. Malthus). K. Marx v ³⁾ tento proces nazval *zákonem přirozené akumulace kapitálu* (na jednom pólu společnosti se hromadí bohatství, na druhém bída), viz kap. 2. Tento proces může mít relativní rozměry (bohatí bohatnou rychleji než chudí, popř. bohatí chudnou pomaleji než chudí) nebo může být absolutní (bohatí bohatnou při chudnutí chudých, zde mluvíme o absolutním zbídačování). Světová hospodářská krize 1929-33, z níž světový kapitalismus nakonec našel cestu ve vytvoření fašismu a v rozpoutání 2. světové války a následný rostoucí tlak států reálného socialismu donutily po roce 1945 vyspělé kapitalistické státy provádět politiku rozsáhlých státních zásahů s cílem urychlit ekonomický růst a zmírňovat příkré sociální rozdíly. Tato politika měla částečný úspěch - trend akumulace bohatství na jedné a chudoby na druhé straně ve vyspělých kapitalistických státech citelně zmírnila. Umožnila sociální smír.

V 50. a v 60. letech šlo o tzv. *keynesiánskou regulaci, o sociálně* a od 70. let 20. století *o sociálně a ekologicky regulované tržní hospodářství*, které bylo nazváno *státem blahobytu*. Stát hmotného blahobytu je ale státem velkého plýtvání ve hmotné spotřebě. Jeho tzv. demokratizace reálně znamená, že se na tomto plýtvání v hmotné spotřebě výrazně podílí i příjmově střední vrstvy společnosti, na rozdíl od dřívějšíka, kdy to bylo více méně vyhrazeno jen „horním deseti tisícům“ obyvatel.

S růstem nároků na kvalifikovanost pracovní síly a na kvalitu jí odváděné práce se politika zabezpečování vysoké hmotné životní úrovně ukázala jako nezbytná i z hlediska potřeb zhodnocování kapitálu. Smithovo tvrzení, že *největším bohatstvím země je masa pracovitých chudáků*, přestalo platit. Významná je i rozsáhlá stimulace rozvoje výroby potřebou zabezpečit vysokou hmotnou životní úroveň většině občanů vyspělých kapitalistických států, byť je to ekologicky problematické. Naopak kurs na snižování hmotné životní úrovně zejména středním vrstvám obyvatel po roce 1989 se negativně promítá i do stimulů pro rozvoj výroby, která navíc byla významně přesouvána do vyspělejších rozvojových států, zvláště pak do Číny a Indie.

I když politika relativně vysokých mezd měla nepopiratelné úspěchy, rozpor mezi prací a kapitálem, resp. bohatstvím a chudobou pouze zmírnila. *Současně vyhrotila rozpor mezi lidmi a přírodou, mezi rozvinutými a rozvojovými kapitalistickými státy a mezi současnou generací a generacemi budoucími.* Tato regulace byla a je založena na rozsáhlém plýtvání omezenými přírodními i dalšími výrobními zdroji a na pokračujícím odírání rozvojových kapitalistických států vyspělými kapitalistickými státy, včetně odírání ekologického. Účel tohoto snažení - zabezpečit vysokou úroveň samoučelné hmotné konzumní spotřeby (a porazit tak reálný socialismus) - je pochybný. Odkazy na lidskou přirozenost a podobně jsou jen ideovou frází.

I když vyspělé kapitalistické státy více méně svou environmentální politikou odvrátily jim hrozící ekologickou katastrofu z domácích zdrojů, zásadně svoji bezpečnost ohrozily vyhrocováním světové ekologické krize s reálnou hrozbou přerůstání v globální ekologickou, zejména klimatickou katastrofu planety Země. Její nejtěžší dopady lze čekat na nízko položeném plochem pobřeží moří, zejména ve vysokých a nízkých zeměpisných šířkách, tj. zejména ve státech rozvojových, ale vážně dopadne i na vyspělé kapitalistické státy, nacházející se převážně ve středních zeměpisných šířkách. Vzhledem ke známým nedokonalostem ekonomického a společenského mechanismu se lze důvodně domnívat, že ve svých konečných důsledcích nutně zničí i je. Trochu zjednodušeně, lidé se pobijí navzájem ve snaze získat pro sebe mizející přírodní zdroje, o hrozbě rozsáhlého stěhování národů ze zatápěných nebo jinak zplundrovaných regionů nemluvě. Bez zásadní změny stávající mezinárodní i vnitrostátní dělby práce a praktik ve světě není možné světovou ekologickou katastrofu odvrátit.

Rozsah plýtvání v USA už před lety zpochybňoval většinu ekologických investic ve Švýcarsku. Přitom *Kdyby dnes měli všichni z více než pěti miliard obyvatel světa stejnou spotřební úroveň (jako USA pozn. JZ.), svět by zahynul naprostým vyčerpáním zdrojů a masivním znečištěním* ²⁵⁾.

Zanedbatelné není ani, že *trh významně stimuluje procesy znehodnocování přenášením většiny ekologických škod na poškozené, tolerancí poškozování přírodních zdrojů a nešetrného, tj. neracionálního využívání přírodních zdrojů.* V těchto aspektech se neliší od centralisticko příkazovacího systému řízení většiny evropských států reálného socialismu.

Nešetrné využívání přírodních zdrojů se odvíjí od skutečnosti, že ceny paliv, energie, surovin a potravin se ve světě vesměs neodvíjí od národohospodářských

reprodukčních nákladů na jejich získávání ve společensky nejhorších, ještě potřebných přírodních podmínkách, ale od neúplných nákladů jejich exploatace jejich největších exportérů, kteří je těží a zpracovávají obvykle v nejpříznivějších přírodně ekonomických podmínkách, viz cena podle uzavíracích nákladů. Tato uzavírací cena je pak zákonitě vnučována všem ostatním účastníkům světového trhu, byť ji zatěžují ještě dopravní a někdy i celní náklady. Proto je nutné hledat adekvátní ekonomickou i mimoekonomickou stimulaci racionálního využívání omezených přírodních zdrojů, jejich adekvátní ekonomické ocenění a náležité zdanění procesů jejich využívání a poškozování. Vhodný základ vidím v teorii diferenční (diferenciální) renty, rozšířené o faktor nákladů vyvolaných ekologickými škodami. U obnovitelných přírodních zdrojů základní podmínkou přípustnosti jejich exploatace musí být jejich udržitelné využívání.

Obecný vzorec ceny odvodil V. V. Novožilov jako dlouhodobou konvergenci cen ve zboží výrobě k společensky nutným nákladům na přírůstek výroby příslušné produkce, viz ²⁶⁾ a 1. kapitola. Tyto náklady podle převisu nabídky nad poptávkou mohou být i vyšší i nižší než průměrné společensky nutné náklady, resp. ve srovnání s průměrnou cenou.

V. V. Novožilov neuvažoval náklady vyvolané technologickými škodami jako součást společensky nutných nákladů výroby. Je to pochopitelné, neboť tržní i administrativně direktivní praxe řízení je ignoruje, přesně řečeno je přenáší na poškozené. Navíc za V. V. Novožilova (zemřel v roce 1970) nebyly zdaleka tak velké jako dnes. Mám za to, že obecný vzorec ceny je nutné rozšířit o náklady vyvolané technologickými škodami ekologickými i neekologickými.

Negativa tržního mechanismu výrazně zesilují monopolní deformace trhu, tj. znásilňování trhu ekonomicky silnými výrobci, monopoly, cenovým diktátem počínaje a vnučováním iracionálních potřeb společnosti, podnikům, regionům, obcím i občanům konče. Masivní kampaně za účelem zvýšit spotřebu toho či onoho zboží či služby si mohou dovolit jen ekonomicky velmi silné podniky. Jedním z důsledků znásilňování trhu monopoly je silné nadhodnocování potřeby uspokojovat nepravé, falešné potřeby a podhodnocování potřeby uspokojovat pravé lidské potřeby. Děje se tak v neprospěch lidí, společnosti, přírody i životního prostředí.

Potlačování trhu monopoly poprvé popsal V. I. Lenin, viz ²⁷⁾. Má řadu negativ. Jde o cenové nůžky, tj. diktování monopolně nízkých cen dodavatelům a monopolně vysokých cen odběratelům produkce monopolů, zvláště pokud je produkcí spotřební zboží. V zemědělství časem dosáhlo rozměrů, kdy moderní evropské zemědělství vzhledem k velkým cenovým nůžkám nemůže bez rozsáhlých dotací z veřejných rozpočtů fungovat. Na situaci se jistě podílí i skutečnost, že pro zemědělství nejpříznivější přírodně ekonomické podmínky se nenachází v Evropě. Převaha objemu monopolně vysokých cen nad cenami monopolně nízkými v ekonomice ovládané monopoly vede ke zvyšování cen, k inflaci.

Otevřenou otázkou je, jak čelit důsledkům tržní ekonomiky i převážně netržní ekonomiky reálného socialismu - nereálně nízkému ekonomickému ocenění omezených přírodních zdrojů a tendenci ke koncentraci výrobních i dalších společenských aktivit do stále větších a obludnějších měst. Jde přitom zjevně o

kardinální problémy ekonomické teorie, bez jejichž efektivního řešení není reálné usilovat o trvalou udržitelnost vývoje.

Zatím sebevětší problémy obyvatelnosti velkých měst nevedly dlouhodoběji k zastavení jejich růstu. Tendence snížení počtu obyvatel v největších městech vyspělých kapitalistických států, zaznamenaná v 70. letech vlivem hluboké strukturální krize, byla v 80. letech negována jejich dalším růstem, jistě i v důsledku uplatňování ekologicky šetrnějších technologií, zejména u aut, a monetarismu v regionální politice.

Politika podpory venkova, uplatňovaná ve většině socialistických i vyspělých kapitalistických států Evropy, sice likvidaci venkova významně brzdila a významně přispívala k tzv. urbanizaci venkovského prostoru, ale samotný fakt růstu velkých měst byl tím jen zmírněn.

Udržitelný vývoj vyžaduje především dlouhodobá kritéria efektivnosti při ekonomickém oceňování přírodních zdrojů, kritéria počítající se staletým či spíše tisíciletým časovým horizontem. Tato kritéria není s to trh, reagující vesměs jen na momentální nebo v blízké budoucnosti očekávanou efektivnost, zajistit. Ve staletých časových horizontech nám nepomůže ani důsledné uplatňování teorie diferenční renty ani různé metodiky výpočtu efektivnosti, neboť při časovém horizontu 40 a více let začíná úrokovaná částka neomezeně růst a výsledek výpočtu se stává nic neříkající bez ohledu na použitou metodiku. Velmi obtížně prosaditelné závazné stanovování náhrad za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování může odstranit jen jeden faktor deformující hodnotové vztahy.

Při analýze trendů ve staletých časových horizontech i nepatrná nepřesnost v odhadu kteréhokoliv vývojového trendu způsobí zásadně odlišný výsledek. Konečně, úrokování čtyřicetileté a delší časové řady vede i při nulové inflaci k nekonečnému růstu úrokováných hodnot nezávisle na výši úrokové sumy ve výchozím roce.

U obnovitelných přírodních zdrojů lze problém mimořádně dlouhých časových horizontů obejít důsledným vymáháním požadavku zabezpečit jejich alespoň prostou kvantitativní i kvalitativní reprodukci, klasicky v případě lesa. Jak A. Gore poznamenává, v praxi je to velmi těžké, neboť nemilosrdný tlak konkurence nutí vlastníky zemědělské půdy ji plundrovat bez ohledu na dlouhodobější efektivnost, o nájemcích půdy nemluvě, viz ²⁾. To je dobrý postřeh. U neobnovitelných přírodních zdrojů požadavek zajistit jejich alespoň prostou kvantitativní i kvalitativní reprodukci selhává tím víc, čím menší jsou možnosti únosné recyklace příslušné suroviny. Na 100 % selhává u principiálně nereprodukovatelných fosilních a jaderných paliv, která spotřebou (spálením) zanikají.

Problém koncentrace aktivit do stále větších a obludnějších měst řeší teorie komparativních výhod v zásadě jako více či méně složitou soustavu rovnic, na jejíž jedné straně figurují úspory z koncentrace (může jít i o soustředění odborníků, například na univerzitách či ve výzkumných centrech) a na straně druhé touto koncentrací vyvolané náklady výrobců a občanů - obyvatel. Mělo by jít především o vyvolané dopravní náklady a jejich externality. Protože v nich vesměs nebývají zahrnutы vznikající externality, zpravidla se značně liší od skutečně vynakládaných národohospodářských nákladů reprodukce.

Rostoucí dopravní náklady zatěžují rozptýlené venkovské osídlení i velké aglomerace. Zatím převažovaly úzce pojaté ekonomické výhody z vyšší koncentrace hospodářských aktivit a osídlení a venkov byl stále více omezován, zbídačován a v řadě států i sociálně ekonomicky likvidován. Zda tyto trendy zvrátí rozvoj internetu, jak někteří doufají, zůstává otázkou. Existence venkova totiž závisí i na řadě dalších faktorů. Redukce škol, lékařské péče, veřejné dopravy atd. rozvoj venkova těžce poškozuje.

Z hlediska udržitelného vývoje je optimální samozásobitelská vesnice, nezávislá na svém okolí, cíl to v roce 2022 zjevně nereálný a v řadě směrů i neúčelný, neboť města byla centrem obchodu, vzdělanosti a kultury už v dobách otrokářských. Nelze ale nevidět, že stále větší koncentrace obyvatel do měst má mnoho negativních stránek, rostoucím odpřírodněním obyvatel počínaje přes stále rostoucí náklady na údržbu městských a zejména velkoměstských organismů, špatné životní prostředí ve velkoměstech až po rostoucí degeneraci lidského rodu vlivem této koncentrace. Ani z ekonomických hledisek není koncentrace obyvatel do měst zdaleka tak výhodná, jak se uvádí, neboť množství externalit městy produkovanými nese venkov, příroda a budoucí pokolení.

Neregulovaný tržní mechanismus venkov ničí, politika podpory venkova československého reálného socialismu i států EU venkov udržuje, byť za cenu nemalých státních dotací, které se stávají pravidelně terčem útoků ze strany monetaristů.

3.5. Rozporný vztah ekonomiky a externalit

K vyhrocování ekologických problémů tržních i netržních ekonomik citelně přispívá ignorace externalit, které jsou vesměs přenášeny na poškozené, a nulové, popř. spekulativní oceňování přírodních zdrojů. Tyto skutečnosti vedou k nízkým cenám paliv, energie, surovin a potravin, obvykle na základě neúplných exploatačních nákladů. Podhodnoceny bývají i další výrobky, jejichž výroba nebo spotřeba vyvolává rozsáhlé ekologické i neekologické externality a škody. Mnohé přírodní zdroje mají současně charakter veřejných statků.

Centralisticko příkazovací soustava řízení v ČSSR uzákoňovala toleranci přenášení tzv. objektivních škod na poškozené v § 145, odst. 2 hospodářského zákoníku před 1. 5. 1990, s výjimkou škod ze znečištění ovzduší na lesích a na polích. Tento stav dočasně odstranil § 145a poslední novely hospodářského zákoníku. Obchodní zákoník od 1. 1. 1992 z nepochopitelných důvodů povinnost hradit ekonomické škody na životním prostředí zrušil. Starý i nový občanský zákoník též staví mimo jiné na zásadě, že objektivní technologické škody nese poškozený.

Vyspělé kapitalistické tržní ekonomiky též tolerovaly objektivní škody a náhrady ekonomických škod ze znehodnocování na původcích těchto škod vesměs de facto, nikoliv de jure. Náhrady v zásadě nevyžadovaly, byť nebránily nikomu se jich soudně domáhat. Poškození náhrady vymáhali jen výjimečně vzhledem k vážným

problémům prokázat konkrétní původce jim způsobených ekologických škod, způsobovaných zpravidla větším počtem poškozovatelů přírodních složek životního prostředí velkému počtu poškozených.

Ekonomické ocenění a zpoplatnění využívání přírodních zdrojů se sice dnes uplatňuje, ale jen v silně omezené míře. Přírodní zdroje vesměs zůstávají levné, což stimuluje jejich nešetrnou, neracionální spotřebu a zvyšuje tak rozsah jejich čerpání a velikost vznikajících ekologických škod, viz ^{28), 29)}.

Spekulace umožňovaná monopolem státního i soukromého vlastnictví omezených přírodních zdrojů ale může učinit určitý přírodní zdroj i drahý. Cenu paliv, energie, surovin a potravin zpravidla neurčují národohospodářské společensky nutné náklady reprodukce vynakládané na přírůstek jejich získávání, ale neúplné exploatační náklady a ještě častěji světová cena, určovaná hlavními vývozci. Obvykle je nižší než cena národní, takže mimo jiné destruuje v minulosti často nákladně vybudované těžební kapacity. Trh tak podhodnocováním cen paliv, energie, surovin a potravin stimuluje neracionální využívání přírodních zdrojů ³⁰⁾. Obvykle se jako nedostatečná ukazuje i státní regulace.

Problémy přinášené externalitami ignoroval i hlavní autor čs. radikální ekonomické reformy V. Klaus v ³¹⁾. „*Tyto (rozuměj externí - JZ) efekty nevcházejí do vnitřní kalkulace subjektů buď proto, že nemají cenu, nebo že tuto cenu žádný další subjekt nevytváří.*“ S tím je nutné souhlasit. V dalším hledá příčiny v deformacích přinesených administrativně direktivní soustavou řízení (deformace cen, nenaslouchání cenovým informacím vlivem měkkého rozpočtového omezení podniků, přetíženost centra i podniků operativou, nedostatečné oceňování přírodních zdrojů). Z nepodřízenosti ekonomické aktivity principům ekonomické kalkulace odvozuje nadměrné čerpání přírodních zdrojů.

Citované i další bariéry administrativně-direktivní soustavy řízení, např. plnění ukazatelů hrubá výroba a upravené vlastní výkony zvyšováním materiální spotřeby, placením poplatků za znečišťování a podobnými negativními způsoby nesporně v ČSSR vedly i k nadměrnému čerpání přírodních zdrojů a k nadměrnému znehodnocování přírodních složek životního prostředí. Nešlo však o příčiny jediné a hlavní. Přenášení externalit na poškozené je totiž také tržní ekonomice vlastní.

Očekával jsem, že z uvedených skutečností V. Klaus vyvodí závěr o nutnosti ekonomického ocenění externích efektů společenské výroby a o nutnosti je internalizovat hospodářským subjektům ze strany státu. Oprávněně jsem se nedomníval, že se uvedené problémy vyřeší jen odbouráním administrativně direktivní soustavy plánovitého řízení. Mám za to, že bez ekonomického ocenění externalit a jejich internalizace, tj. zpoplatnění hospodářským subjektům státem, nelze dosáhnout účinné zainteresovanosti podnikatelů na ochraně přírodních složek životního prostředí a na šetrném využívání přírodních zdrojů. Nestačí říci, že životní prostředí a mnohé přírodní zdroje mají zjevný charakter externalit a veřejných statků. Protože jejich nulové, popř. spekulativní ocenění je stimulem k plýtvání s nimi, musí stát adekvátně zdanit jejich využívání.

Podobně pokud praktická nemožnost domoci se náhrad za způsobované ekonomické škody ze znehodnocování před soudem je pro původce těchto škod stimulem k

zanedbávání opatření na ochranu (když jejich negativní efekt realizují vesměs jiní, zatímco náklady na ochranu by musel hradit on), musí stát zajistit internalizaci těchto škod jejich původcům ve prospěch poškozených, viz ³²⁾, ²⁸⁾. Odkazy na neregulovaný trh, který zřejmě nikdy neexistoval a zcela jistě již dávno neexistuje nikde na světě, jsou neadekvátní. Stát je odpovědný za vytváření příznivých ekonomických i legislativních podmínek pro podnikání a této odpovědnosti se nemůže zbavit.

Šokující přístup k problematice omezených přírodních zdrojů uvedl V. Klaus v článku ³³⁾: „*Nic takového jako přírodní zdroje totiž neexistuje. Zdrojem pro člověka je až ten přírodní materiál, pro který člověk objevil nějaké použití. Protože neexistují „přírodní zdroje“ jako takové, nemůžeme je ani nikdy vyčerpát. Přírodní materiály jsou bezcenné, dokud lidský mozek nevymyslí, jak je využívat.*” K takové ignoraci není mnoho dodat, viz má reakce na něj v ³⁴⁾. Podivné výroky V. Klause lze najít i v ³⁵⁾ aj.

Protože ekonomické nástroje ekologizace obvykle nepůsobí dostatečně účinně nebo dostatečně rychle, musí stát používat i nástroje direktivní povahy - povolovací řízení, emisní, imisní a depozitní limity znečištění, limity využívání těch či oněch území včetně zákazů určitých způsobů jejich využívání, někdy i celých regionů, územní plány apod. Zkušenosti vyspělých kapitalistických států ukazují, že po vybudování ústředních orgánů státní správy životního prostředí a po uzákonění relativně přísné ekologické legislativy se právě uplatňování povolovacího řízení, limitů znečištění a ochranných režimů stalo základním nástrojem ekologizace společenského reprodukčního procesu v těchto státech. Často se zapomíná, že vyspělé kapitalistické státy ekonomických nástrojů ekologizace příliš nevyužívaly. Podnikatelé totiž argumentují, že i tak musí financovat opatření na ochranu přírodních složek životního prostředí, tak proč by ještě měly platit za jeho znečišťování či jiné poškozování v rámci platných norem.

Nedostatečné využívání ekonomických nástrojů ekologizace způsobilo, že administrativní nástroje ochrany tuto ochranu v některých případech poškozovatelům životního prostředí, nikoliv společnosti, poněkud zdražily. Míru jejich (ne)efektivnosti ale nelze určit, neboť chybí kritérium odvrácené ekonomické škody ze znehodnocování a není jasná míra účinnosti uplatňovaných ekonomických nástrojů. Za socialismu byla vesměs mizivá a většina ekonomických nástrojů ekologizace chyběla. Přitom systém ekonomických nástrojů ochrany životního prostředí v někdejším Československu a Polsku patřil k největším na světě. I když ČR, SR a Polsko má zřejmě od roku 1992 nejucelenější soustavu ekonomických nástrojů ekologizace na světě, jejich stimulační efekt je, stejně jako v jiných státech OECD, velmi nízký. Významnější je jen naplňování státního fondu životního prostředí (na Slovensku byl ale zrušen), který spolufinancuje ozdravná opatření. Jediným dlouhodobě působícím ekonomickým nástrojem ekologizace je spotřební daň na pohonné hmoty, uplatňovaná ale z fiskálních, nikoliv z neekologických důvodů.

Otevřenou otázkou zůstává, jak nejlépe vznikající ekonomické škody ze znehodnocování, ekologické externality a náklady zpětné vazby internalizovat. Prosazení náležitého zdanění využívání přírodních zdrojů v praxi je úkol velmi obtížný a do značné míry závislý na postupu ve světě, nebo alespoň v rozhodujících státech. Ve světě se vyskytuje obvykle formou vývozního cla, jímž si vyvážející stát

zajišťuje podíl na příjmu z příslušné těžby a vývozu. Zásadně ho komplikuje vysoká nabídka levných surovin a paliv na světovém trhu (poučný je zde trh s ropou), zčásti ale podmíněná právě absencí náležitého zpoplatnění exploatace příslušných přírodních zdrojů a nejednou i uzákoněním a vymáháním přísných ekologických norem v řadě států - exportérů. Jedno se zdá být jisté: v podmínkách převažující ignorace externalit ve světě jde o úkol těžko řešitelný.

Úvahy o zavedení tzv. uhlíkaté daně, tj. daně za emisi každé tuny CO₂, se neodvíjí od omezenosti zásob fosilních paliv, ale od hrozby zničení lidstva na Zemi v důsledku stále masivnějších antropogenních emisí skleníkových plynů, jež zesilují skleníkový efekt a tím způsobují i klimatické změny, které lidstvo nemusí přežít. Úroveň uhlíkaté daně je ale dosud ve světě nedostatečná, velká část emitentů CO₂ je od jejího placení osvobozená (včetně všech v ČR), uvažované zavádění bylo pomalé a v roce 2022 v podmínkách aktuálně hluboké energetické a následně sociálně ekonomické krize je zjevně i politicky neprůchodné. Kromě toho je vysoce aktuální zpoplatnit i emise dalších skleníkových plynů, v první řadě CH₄ a N₂O.

Jak už bylo uvedeno, orientace některých vládních i nevládních ekologů na někdy i zběsilou plynofikaci je problematická v tom směru, že při úniku 2-6 % zemního plynu během jeho těžby a dopravy je dopad plynofikace sice příznivý z hlediska ochrany čistoty ovzduší a veřejného zdraví, ale nepříznivý z hlediska dopadu na změny klimatu ve srovnání s dopady těžby a spalování uhlí. Podobně či spíše ještě hůře je tomu s těžbou tzv. břidlicového plynu v USA, které se vydávají za základ odvrácení narůstající světové klimatické katastrofy. Situaci dál o celou třetinu emisí skleníkových plynů zhoršuje případné zkapalňování plynu za účelem jeho přepravy. Pravda, hodnocení exploatace břidlicových plynů v USA zůstává obtížné, protože řada věcí zde zůstává utajená. V každém případě je nutné kalkulovat s komplexními emisemi GHG od těžby až po spotřebu příslušných fosilních paliv.

3.6. Problém nepravých potřeb

Problém *nepravých (též falešných, iracionálních) potřeb* je starého data. Rozmařilost bohatých kritizovali moralisté už v antice a sem tam i prosadili opatření proti nim, viz starořímský zákon proti zhýralcům (nesměly zasedat v Senátu země). Skromnost a střídmost u chudých prosazovaly snad všechny církve. Pravda, s malým úspěchem a nepomáhalo ani strašení peklem. Zvláště, když privilegovaní šli v rozmařilosti vesměs příkladem. V minulosti se k nim vyjádřila řada myslitelů neekonomů i ekonomů, z ekonomů mimo jiné K. Marx, viz ³⁾, J. S. Mill, viz ⁴⁾, J. M. Keynes, viz ⁵⁾, John Kenneth Galbraith (1908 – 2006), viz ⁶⁾, E. J. Mishan, viz ⁷⁾ ad. Hluboká ekologická krize a státně monopolní regulace procesů znehodnocování vedla k jeho obohacení o další prvky. Proto zůstanu u pojetí nepravých potřeb, které v roce 1986 v Československu přinesl matematik T. Husák v ⁸⁾, viz kap. 2.3.

Jak už bylo uvedeno v 1. kapitole, Husák pravé lidské potřeby, resp. spotřebu vztahuje „na předměty sloužící uspokojování fyziologických, kulturních a sociálních

potřeb, při jejichž výrobě a spotřebě není společnosti způsobována ztráta větší než prospěch bezprostředního spotřebitele". Ostatní formy spotřeby považuje z celospolečenského hlediska v nejlepším případě za neužitečné, viz ⁸⁾, str. 19. Nepravými potřebami rozumí:

a) *spotřebu, která je jedincem vyhledávána, neboť odpovídá některým jeho přirozeným sklonům a slabostem, ale je pro něho škodlivá a on sám si to uvědomuje.* Z materiálních jde v zásadě o drogy všeho druhu (tzv. tvrdé typu heroinu i měkké typu marihuany, tradiční alkohol, nikotin, kofein, thein, zneužívání léků, nadměrná a nezdravá výživa. Podobný zhoubný účinek mají i „drogy“ charakteru závislosti nemateriální – gamblerství (hráčská závislost včetně počítačových her), pracovní mánie (workoholik), ad. Nemateriální závislost sice není z hlediska vlastní ochrany přírodních složek životního prostředí moc nebezpečná, ale destrukcí svého nositele je nebezpečná tak jako tvrdé drogy a alkoholismus.

b) *spotřebu, při níž dochází k růstu ekonomické, nikoliv však užité hodnoty zboží.* Stává se tak vlivem touhy po nedosažitelném (chce mít hodinky s vodotryskem), vlivem koupě výrobků na základě mylného přesvědčení, že dražší výrobky jsou lepší než ty levnější, a koupě drahých předmětů k reprezentaci jejich vlastníka,

c) *spotřebu, při níž užitek jednotlivce je menší než sekundární škoda, způsobená jím obvykle nepřímo a často nevědomky společnosti,* např. individuální automobilovou dopravou ve městech, některými nevhodnými formami individuální chatové výstavby, znehodnocujících přírodně či rekreačně nejčennější oblasti, viz ⁸⁾, str. 18-19, atd.

Spotřebu uvedenou pod bodem b) považuje T. Husák v nejlepším případě za zbytečnou, spotřebu pod a) a c) za škodlivou. Spotřebou pod a) poškozuje spotřebitel především sám sebe, spotřebou pod c) poškozuje především životní prostředí, tj. druhé. Hranice nemusí být příliš ostrá. Např. kuřák svým zlozvykem v prvé řadě poškozuje vlastní zdraví, ale nucené pasivní kouření poškozuje i nekuřáky a může na jeho následky předčasně zemřít i nekuřák.

Uvedené pojetí nepravých potřeb považuji za důsledné, byť se může zdát maximalistické.

Určit nepravé potřeby pod b) je v řadě případů obtížné, neboť užitečnost mnohé spotřeby se liší v závislosti na způsobu užití. Např. občan x si kožich může koupit proto, že mu je zima, nebo proto, aby ukázal sousedům, že si ho může dovolit koupit.

Vážným problémem je i T. Husákem neuvažovaný fakt, že i spotřeba výrobků řazených do pravých lidských potřeb může být škodlivá, uskutečňuje-li se v nadměrném množství, např. nadměrná strava vede ke zdraví škodlivé otylosti. Spotřeba jednoznačně užitečná, jako je dýchání čistého vzduchu, se vyskytuje spíše výjimečně. Vychovávat lidi ke střídmosti v hmotné spotřebě je velice obtížné. Pokud reklama neomezeně nabádá lidi k soutěži o co nejvyšší hmotnou i nehmotnou spotřebu, je téměř nemožná.

Mám za to, že jen na základě výše uvedeného pojetí pravých a nepravých potřeb lze za podmínky postupného vylučování nepravých potřeb, zejména ve hmotné spotřebě, uvažovat o udržitelném vývoji. Nebude to ale vůbec jednoduché.

Udržitelný vývoj je neslučitelný s plýtváním v hmotné spotřebě ve všech podobách. Plýtvání vede zákonitě k neustálému růstu hmotných společenských potřeb a tím i k dalšímu čerpání omezených přírodních zdrojů a tvorbě dalšího odpadu, jehož ekologické následky mohou ekologicky šetrné technologie pouze zmírňovat. Statky využití na uspokojování nepravých potřeb se musí vyrobit, což si vyžaduje určité suroviny, paliva a energii, na jejich výrobu je spotřebovávána lidská práce, opotřebovávají se pracovní prostředky a většina těchto statků se posléze stává odpadem, s kterým jsou stále větší problémy.

Uspokojování nepravých potřeb není nic jiného než plýtvání ve spotřebě, v lepším případě vyhazování prostředků oknem, v horším případě vynakládání prostředků na ničení přírody, životního prostředí a zdraví lidí, zabíjení, mrzačení a zraňování zvířat, přírody i lidí, a na deformování životního způsobu.

T. Husák v⁸⁾, str. 10 odhaduje, že se stejnými zdroji bychom mohli v Československu v roce 1980 dosáhnout dvojnásobné životní úrovně při podstatném zlepšení zdravotního stavu obyvatel, životního prostředí a zkvalitnění životního způsobu, resp. s polovičními zdroji bychom mohli dosáhnout hmotné životní úrovně roku 1980 při radikálním omezení poškozování zdraví lidí, životního prostředí a deformací způsobu života. Může se to zdát hodně, ale uvážíme-li, že plýtváním jsou i položky jako cigarety, alkohol, velká část automobilismu, rozsáhlá a nejednou i obtížně určitelná prestiž, rozpočet ministerstva obrany, u T. Husáka i potraviny živočišného původu atd., nemusí jít o údaje nadsazené. Pro srovnání, podle T. Husáka podíl nepravých potřeb činil v státech Evropského hospodářského společenství v roce 1980 asi dvě třetiny HNP a v USA čtyři pětiny HNP.

Rezervy československé ekonomiky cca 50 % vypočetl Valtr Komárek na základě komparace efektivnosti československé ekonomiky s ekonomikami vyspělých kapitalistických států koncem 80. let, viz³⁶⁾. Nešlo především o plýtvání z titulu uspokojování nepravých potřeb, ale především o plýtvání z titulu nižší efektivnosti československé výroby, odhlédneme-li od hrubých nedostatků ukazatelů národní důchod, HNP a HDP. HDP má přitom závad o dost víc než ND. Podstatně vyšší energetická, surovinová a dopravní náročnost tvorby HDP byla v ČSSR 80. let dána ale z 50 % nerozvinutostí sektoru služeb, což v případě řady druhů služeb (klasicky mnohé finanční služby včele se spekulacemi na burzách) nelze považovat za negativní. Přispívala k ní i těžká struktura ekonomiky, daná tehdejší mezinárodní dělbou práce, a nerozvinutostí řady služeb, ad. Protože se obě skupiny plýtvání jen částečně překrývají a ne všechno plýtvání lze odstranit, domnívám se, že československá ekonomika 80. let mohla beze škody snížit svou úroveň o asi 50 %, tj. klesnout na asi 50 % HDP. Snížení by se ale muselo konat prostřednictvím radikálních úspor paliv, energie a surovin, zásadního zkvalitnění výroby a zásadního omezování uspokojování nepravých potřeb, tj. v intencích T. Husáka, nikoliv V. Komárka (táhnout životní úroveň rozvojem automobilismu apod.). V podmínkách ekonomické soutěže s vyspělými kapitalistickými státy to bylo prakticky neproveditelné.

Rozbory vývoje československé ekonomiky po roce 1989 ale při značně chatrných datech ukazují, že k těmto žádoucím procesům nedochází, resp. energetická náročnost tvorby HDP v ČR po prudkém poklesu výroby v letech 1990-92 klesala jen mírně. K většímu snížení energetické náročnosti HDP v ČR došlo až v letech 2005-07 vlivem vysokého růstu HDP. Velmi negativní úlohu zde hrála mocná preference energeticky náročné silniční a letecké dopravy při potlačování dopravy železniční a městské hromadné, která pohltila všechny úspory paliv a energie dosažené v ostatních sektorech ekonomiky včetně značného odprůmyslnění ČR v letech 1992–2008. V 90. letech se zvýšil i export surovin, československý a český trh byl zaplaven kdejakým šmejdem, došlo k likvidaci základních sociálních jistot obyvatelstva, k rozvrácení zdravotnictví, školství a kultury, k citelnému poklesu životní úrovně, vzrostla spotřeba cigaret a alkoholu aj. Nejde tudíž o ozdravení československé ekonomiky, ale o Klausovu cestu *až na dno*, měnící vyspělou ekonomiku ČR v ekonomiku rozvojovou, nesvéprávný přívěsek vyspělých západních ekonomik, zvláště pak Německa. To výrazněji nedokázala změnit ani vláda České strany sociálně demokratické (ČSSD), jistě i proto, že vládla nuceně (1998-2002) či dobrovolně (2002–06) s pravicí. Uspokojování pravých lidských potřeb se v mnoha směrech přitom snižuje podstatně více než uspokojování potřeb falešných, jež v řadě směrů vzrostlo. Cesta na dno byla urychlena po nástupu pravicové vlády Mirka Topolánka v roce 2006 a pokračovala i za vlády Petra Nečase 2010–13. Stabilní byl jen růst zadluženosti ČR, což je ale jev zjevně nežádoucí. Název knihy Ilony Švihlíkové „*Jak jsme se stali kolonií*“ je přesný, viz ³⁷⁾.

V sociálním pilíři udržitelného vývoje došlo v ČR k mírně pozitivnímu vývoji od roku 2014 s nástupem vlády B. Sobotky a hospodářského oživení, využívaného k zalátání těch nejhorších děr z dob vlády tvrdé pravice. Netýkalo se ale ekonomického a ekologického pilíře udržitelnosti. Tento trend pokračuje i v roce 2018 pod taktovkou oligarchy Andreje Babiše a po nástupu pravicové vlády pětikoalice Petra Fialy v prosinci 2021 dále výrazně zrychlil.

V praxi probíhá uspokojování pravých a nepravých potřeb někdy ruku v ruce, většinou jsou ale nepravé potřeby uspokojovány na úkor potřeb pravých. Děje se tak přímo, neboť při omezeném rozpočtu vynakládání peněz na uspokojování nepravých potřeb znemožňuje jejich vynakládání na uspokojování potřeb pravých (v rámci omezeného rozpočtu si koupí kuřák potraviny nebo cigarety), i nepřímo, když kuřák kouřením cigaret poškozují kromě svého zdraví i zdraví nekuřáka, když auta ohrožují svým ježděním všechno živé na silnicích a u silnic, o ničení životního prostředí nemluvě, aj.

Problém nepravých potřeb je primárně vyvoláván nedokonalostí lidí a lidské společnosti. Nepravé potřeby provázely lidskou společnost od dob vzniku významnějšího nadproduktu. Lze říci, že jsou funkcí rostoucí ekonomické vyspělosti státu, rostoucí příjmové diferenciaci společnosti od úrovně uspokojení základních hmotných potřeb, hrubých nedokonalostí společenského mechanismu (válek) a tržního mechanismu včetně monopolní zvrůle.

První tři body jsou zřejmé a byly již probírány. Monopolní zvrůle se uplatňuje prostřednictvím ekonomické síly monopolních podniků, která jim umožňuje nucovat společnosti potřeby, jejichž uspokojování by se jinak těžko prosadilo,

zpravidla cestou dezinformace spotřebitelů včetně údajné potřeby zajišťovat *hospodářskou prosperitu*, ale také likvidací možnosti pravé lidské potřeby přirozeně uspokojovat, klasicky rozvrácením veřejné dopravy za účelem prosazování automobilismu, klasicky v USA.

Necháme-li stranou náklady ministerstva obrany, kde se argumentuje vesměs skutečným, domnělým nebo vymyšleným nepřítelem, uspokojování nepravých potřeb prosazují monopoly neustálým přesvědčováním spotřebitelů i státních orgánů, že potřebují věci či služby, jež jejich skutečnými potřebami nejsou. Způsobů vnucování nepravých potřeb spotřebitelům monopoly je celá řada. Nejznámějším prostředkem je všudypřítomná komerční reklama. Do přízně spotřebitele vtírá uspokojování potřeb, které spotřebitel obvykle nepotřebuje.

Skutečnost, že náklady na reklamu mnoha výrobků převyšují i několikrát náklady na jejich výrobu, nevyžaduje komentář. Přitom jsou v ostré konkurenční soutěži nezbytné, neboť sebelepšímu výrobku hrozí v případě absence náležité reklamy neprodejnost.

V praxi se ve velkém uplatňují i skrytější cesty zabezpečení vyššího odbytu: přímé i nepřímé ovlivňování veřejného mínění, např. zdůrazňováním, že automobilismus je jediný druh moderní dopravy, demoralizování orgánů státní správy i samosprávy včetně přímé korupce, znemožňování přirozeného uspokojování pravých lidských potřeb tím, že se výrobky a služby přirozeně uspokojující pravé lidské potřeby přestávají vyrábět a dodávat na trh aj. K desinformování veřejnosti se provozují celé výzkumné ústavy. Nelze zapomínat, že asi 80 % světového výzkumu je otevřeně placeno tou či onou velkou hospodářskou lobby. Velmi podstatné je, že prostřednictvím ekonomické závislosti na zadávání reklam jsou velkému byznysu podřízeny i rozhodující hromadné sdělovací prostředky. Realitou je, že ekonomická nezávislost hromadných sdělovacích prostředků znamená jejich zřejmě nejúčinnější cenzuru velkým byznysem.

Pokud si stát ještě zničí vlastní odborné zázemí, jak se stalo v ČR v energetice, dopravě a leckde jinde, stává se slepým. Příslušná lobby s ním dokonale manipuluje.

Protože rozsáhlé uspokojování nepravých potřeb vážně škodí ochraně přírodních složek životního prostředí a protože monopolní zvůle významně přispívá k uspokojování nepravých potřeb, je nutné rozvíjet účinný mechanismus omezování a potlačování zvůle monopolů i mechanismus omezování nepravých lidských potřeb.

Ve vyspělých kapitalistických státech jsou s opatřeními k omezování monopolní zvůle značné zkušenosti, existuje na ně i rozsáhlá literatura. Výsledky omezování monopolní zvůle ve vyspělých kapitalistických státech jsou ale značně rozporné a při potlačování nepravých potřeb hubené. Z části jistě i proto, že na úseku nepravých potřeb měla protimonopolní činnost velmi skromné cíle. V každém případě i nadále vítězí zásada „*obchod je obchod*“.

Mám za to, že opatření k omezování uspokojování nepravých potřeb by měla dovedně sladovat 4 základní postupy:

a) *Maximálně odhalovat pochybenost nepravých potřeb na jedné a propagovat zdravý životní způsob na straně druhé.*

I když vyspělé kapitalistické státy již delší dobu propagují zdravý životní způsob, jsou i zde značně nedůsledné a pozitivní výsledky lze zaznamenat jen dílčí, např. v poklesu kouření a někde i v poklesu otylosti. ČR má v propagaci zdravého životního způsobu rozsáhlé a v 90. letech i značně rostoucí rezervy. Setkal jsem se vícekrát před i po roce 1989 s útoky kuřáků a pijáků na značně umírněné úsilí státu o propagaci zdravého životního stylu (nekouřit, neopíjet se), o demonstracích mladých feťáků za legalizaci tzv. měkkých drog v posledních letech nemluvě.

Demonstrace asi 6 000 feťáků za svobodný fet 1. května 2011 v Praze + dalších 6 000 je podporovalo v parku vsedě, nevyžaduje komentář. V květnu 2014 v Praze demonstrovalo asi 8 000 feťáků za svobodný fet a další je podporovalo vsedě. Perspektiva národa? Nikoliv, jeho tragédie.

b) *Ekonomicky postihovat nepravé potřeby a ekonomicky zvýhodňovat pravé lidské potřeby.*

Ekonomický postih nepravých potřeb se obvykle realizuje přímo, neboť dotyčný zpravidla plýtvá za své peníze. Může tak činit dobrovolně, např. kuřák, piják atp. nebo z donucení společenským mechanismem. Donucení k plýtvání může být přímé, např. když občané USA většinou nemají možnost jezdit společensky mnohem efektivnější, bezpečnější a ekologicky šetrnější hromadnou dopravou, neboť vesměs neexistuje a na většině území USA se vzhledem k velkým deformacím urbanismu nevyplatí ji provozovat. Společenské donucení může být i nepřímé, v důsledku ekonomického znevýhodnění. V západní Evropě veřejná doprava obvykle existuje, byť řidší ve srovnání s Československem 80. let, ale je pro občana podstatně dražší proti jízdě autem. Tržně jednající občan tudíž preferuje ježdění autem před ježděním veřejnou dopravou i za cenu rostoucích ekologických, bezpečnostních (že se stane obětí autonehody) a urbanistických škod (destrukce územní struktury přírody a sídel potřebami dopravních cest, zejména dálnic). Doufá přitom, že se nestane obětí autonehody. Běžně přitom kalkuluje pouze náklady na projeté pohonné hmoty s tím, že odpisy, pojištění a četné další fixní náklady auta by musel vynaložit bez ohledu na míru ježdění autem a způsobované externality nesou jiní.

Některé nepravé potřeby, kouření tabákových výrobků a konzumace alkoholických nápojů, jsou tradičně vysoce zdaňovány, leč vzhledem ke vznikajícím společenským škodám jde o zdaňování velmi nízké. Vyššímu zdanění ale obvykle brání reálná hrozba masového pašování alkoholu a cigaret ze států s nižší spotřební daní a často i hrozba rozšíření domácí výroby.

Krach prohibice na alkohol v USA v 50. letech a v SSSR v letech 1985-91 je dobře známa. V těchto a podobných případech se v první řadě významně rozmohla mafie.

Nedostatečné je i zdanění paliv a energie získávaných z fosilních paliv, ať už jej nazveme tradičně spotřební daní nebo daní ekologickou. Navíc je méně zdaněna motorová nafta ve srovnání s automobilovým benzinem, přestože její spotřeba nebezpečněji znečišťuje ovzduší. Nesladěnost zdanění pohonných hmot v EU ve spojení se snahami o daňový dumping stimuluje „čerpací“ turistiku.

Mnohé plýtvání, zvláště v souvislosti s prestiží, není zdaněno spotřební daní vůbec. Zde mají vyspělé kapitalistické státy stejně jako ČR velké rezervy.

Stát kromě spotřební daně diferencuje daňové zatížení zboží a služeb nejčastěji dvěma sazbami daně z přidané hodnoty (DPH), kdy ve snížené sazbě jsou služby (pokud nejsou zcela osvobozeny – zdravotnictví, školství apod.), potraviny, vodné, stočné, veřejná doprava, léky a další zboží základní spotřeby a v základní sazbě je „ostatní zboží“. To je obvykle v pořádku, ale je to málo. Problémem může být otázka, zda z důvodů ochrany životního prostředí zařazovat do snížené sazby DPH centralizované teplo, vodné, stočné, odvoz odpadků. Zahrmovat základní životní potřeby do základní sazby DPH či zvýšit sníženou sazbu DPH na úroveň její základní sazby je nejen hrubě asociální, ale i vůči ekonomice destruktivní, neboť omezuje, až likviduje možnosti použít DPH a daňové úlevy z ní jako ekonomický nástroj ochrany životního prostředí i jako nástroj znevýhodňující uspokojování falešných potřeb. Stimuluje také přeshraniční nákupní turistiku, takže v úhrnu prohlubuje deficitní hospodaření veřejných rozpočtů.

Na Slovensku zahrnutí potravin do základní sazby DPH stimuluje rozsáhlou nákupní turistiku do Polska navzdory hradbě hraničních hor. Podobné účinky má zvyšování snížené sazby DPH v ČR – z 5 % od 1. 1. 2008 na 9 %, od 1. 1. 2012 na 14 %, od 1. 1. 2013 na 15 % a 21 %. Přitom na takové chybné změně sazby DPH zákonitě prodělává i státní rozpočet, který má být tak zachraňován. Je dobře, že po roce 2013 začala politika alespoň dílčího snižování snížené sazby DPH.

Reálný socialismus služby zdravotnictví a školství poskytoval občanům zdarma, kulturu, veřejnou dopravu, nájemné, vodné, stočné, paliva a energii poskytoval citelně pod hodnotu (nepřiměřeně silně dotoval vodné, stočné a odvoz tuhých komunálních odpadů) a průmyslové spotřební zboží vesměs vysoce zdaňoval a tím i nadhodnocoval. Vycházel přitom z požadavku umožnit všem občanům uspokojení základních hmotných potřeb, patřících k základním předpokladům pro pokud možno všestranný rozvoj občanů. Proto uspokojování základních hmotných potřeb více či méně dotoval a klíčové nevýrobní služby školství a zdravotnictví poskytoval bezplatně. Peníze na to získával zejména ze zisků výrobní sféry a relativně vysokým zdaněním prodeje ostatních spotřebních předmětů a služeb, jež považoval za zbytné.

Nešlo o postup bez problémů. Pozitivní bylo, že četné základní potřeby lidí poskytoval stát zdarma či se značnou slevou, typicky bezplatné školství a zdravotnictví a levnou veřejnou dopravu. Šlo o pozitivum, přestože docházelo k určitému zneužívání bezplatných a značně dotovaných služeb. Ceny vodného, stočného a odvozu tuhého komunálního odpadu byly ale neúnosně nízké, takže tyto činnosti byly pro veřejný sektor značně náročné na dotace a brzdily jejich efektivní rozvoj. Žádné odůvodnění neměla tzv. záporná daň z obratu, zvláště pak na paliva a energii pro domácnosti. V první řadě stimulovala nadměrnou energetickou náročnost domácností a podlamovala zájem o úspory paliv a energie, nejen při vytápění.

Politika nízkých cen paliv, energie, surovin a potravin vedla k plýtvání s nimi při spotřebě a tím i k jejich nadměrné výrobě, resp. k nadměrné exploataci ložisek paliv a zemědělské půdy, jež dál zvyšovala ekologickou závadnost reprodukčního procesu, což u energie a surovin bylo těžko zdůvodnitelné. Složitější to bylo u potravin, které jsou sociálně politicky citlivou položkou. Podobný přístup se uplatňoval u ceny vodného a stočného, které ale byly pro domácnosti téměř zanedbatelnou položkou.

Vysoké zdanění průmyslového spotřebního zboží bylo vcelku oprávněné. Problematické bylo tím, že stálo na silně diferencované dani z obratu uvalované na spotřební zboží v malé závislosti na míře jeho společenské užitečnosti. Diference zdanění spotřebního zboží odrážely více než úsilí omezit nepravé potřeby úspěšnost nátlaku příslušných výrobců na cenové orgány. Sporné bylo i vysoké zdanění některých progresivních výrobků, např. spotřební elektroniky a zejména úplná absence některých z nich na trhu.

Problematicky občas fungovala i socialistická ekonomická integrace. Mezi auty z někdejších socialistických států nejméně znečišťovala domácí škodovka a nejvíce znečišťovaly z tehdejší Německé demokratické republiky (NDR) dovážené dvoutaktní trabanty a wartburgy. Ekologické hledisko žádalo jejich dovoz zakázat z důvodů ochrany ovzduší. V praxi byl v důsledku nízkého zdanění malý trabant nejlevnějším a proto značně rozšířeným osobním autem v ČSSR, ke škodě ochrany ovzduší a veřejného zdraví. V roce 1989 se dvoutaktní auta podílela na parku osobních aut v ČR asi 10 %.

Je smutné zjištění, že v rámci ekonomické reformy byly nepravé potřeby vesměs zvýhodňovány a pravé lidské potřeby vesměs znevýhodňovány. Dělo se tak zejména politikou „každý se o sebe musí postarat sám“ a politikou „sjednocování ekonomických podmínek.“ Podstatné snižování reálných rozpočtů na školství, zdravotnictví, vědu, kulturu, bytovou výstavbu a další má vážné negativní důsledky na jejich rozvoj. Zatímco za reálného socialismu se vesměs řešily otázky účinného rozvoje těchto oborů, po roce 1989 se vesměs řeší, jak na jejich rozvoji ušetřit, i za cenu jejich nižší funkčnosti.

c) *Zatlačování nepravých potřeb podle zásady, že nepatří na veřejnost.*

Mnohé činnosti uspokojující nepravé potřeby jsou společensky krajně nežádoucí, ale není možné ani účelné je potlačovat zakazováním. Mám za to, že by se vůči nim měla uplatňovat politika jejich zatlačování podle zásady „nepatří na veřejnost“.

Mělo by jít o opatření jako zákaz kouření na pracovišti, ve veřejné dopravě, na veřejnosti i v restauracích, omezování konzumu alkoholických nápojů na veřejnosti, vytlačování aut z center měst, z městských památkových rezervací, z lázní, resp. z lázeňských čtvrtí, z národních parků aj.

Zatím mnozí čeští politici jdou v kouření cigaret příkladem i na veřejnosti. Někteří novináři tvrdí, že mají zásadní problém mnohé politiky vyfotografovat bez cigarety. Něco naznačuje i lita bitva o zákaz kouření v hospodách v parlamentu ČR v l. 2015-18.

Pokrokem jistě je zákaz kouření na pracovišti, který se vcelku dodržuje. Pokusy zakázat kouření v restauracích byly až do roku 2017 vždy odraženy se zdůvodněním, že by to zruinovalo české hospody. Také k zásadnímu zvýšení sazeb spotřební daně za cigarety ČR donutil až vytrvalý tlak EU, snažící se odstranit velké diference v důsledku jejich rozdílného zdanění.

d) *Nepravým potřebám konkurovat bohatou nabídkou možností hodnotného využívání volného času.*

Jde o zabezpečení dostatečné, kvalitní a levné hromadné dopravy, o rozvoj kvalitní kultury, masového sportu, nemotorizované turistiky, zájmové a umělecké činnosti ap.

V 90. letech jsme byli svědky vesměs opačných trendů. Veřejnou dopravu drasticky zdražovali, omezovali a nejednou i likvidovali, četná kulturní zařízení a domy dětí a mládeže rušili v zájmu byznysu či pochybených úspor, kultura se od roku 1990 topí v záplavě komerčního braku, organizace masové tělovýchovy jsou bez peněz, turistům stát některé roky nedal ani na nákup barev nutných k obnově turistického značení atd. Pro mnoho obyvatel organizované aktivity skončily z ekonomických důvodů. Nejčastěji mají problém vůbec přežít.

Příznačné je sportovní zpravodajství. Zatímco před rokem 1989 bylo především o sportu, byť hlavně o sportu vrcholovém, po roce 1989 je v rozhodující míře o aférách ve vrcholovém sportu: kdo koho podplatil, kam přetáhl, kdo který klub si koupil, kdo byl usvědčen při dopování apod.

Vzhledem k zásadním nedokonalostem lidí je značně pravděpodobné, že i obratná kombinace těchto čtyř postupů nebude dostatečná a že ekologickému kolapsu vlivem masového uspokojování nepravých hmotných potřeb nezabrání.

I kdyby se podařilo prosadit důsledně demokratické zřízení a zásadně omezit moc monopolů, což je málo pravděpodobné, zůstává tu „potřeba“ hospodářské expanze, s kterou se soukromě kapitalistická tržní ekonomika ani při sebelepší státní regulaci není s to vypořádat. V této souvislosti bude nutné se znovu vrátit ke zkoumání základních ekonomických zákonů zboží výroby, viz např. zásadní předlistopadové studie Z. Háby³⁸⁾ a L. Rasmicha³⁹⁾. Podrobněji viz kap. 5.

V úhlu požadavků na omezování nepravých potřeb je nutné hodnotit vývoj Československu, resp. v ČR i v SR po roce 1989 vesměs negativně, resp. zrušení četných omezení pro monopoly bez účinné antimonopolní politiky umožnilo podstatně zvýšit monopolní zvlů a výrazně snížit životní úroveň významných vrstev obyvatel včetně decimování uspokojování pravých lidských potřeb. I když pád životní úrovně postihl i nepravé potřeby (spotřeby cigaret na obyvatele ale dál rostla z beztak nebezpečně vysoké úrovně roku 1989, spotřeba alkoholu jen nepatrně klesla) a objevily se i nové možnosti rozumného využívání volného času, rozvrat školství (dnes už i ministři školství přiznávají výrazný pokles odborné úrovně žáků), zdravotnictví, kultury, bytové výstavby, citelný propad životní úrovně sociálně nejslabší třetiny obyvatel, rostoucí nezaměstnanost, mnohonásobné zvýšení kriminality, exploze narkomanie, podstatně delší pracovní doba v části soukromého sektoru, redukce veřejné hromadné dopravy osob aj. zásadně ztěžuje seberealizaci občanů, o zaplavení trhu kdejakým šmejdem nemluvě. Průměrný občan nemá šanci se vyznat v přebohaté, často značně problematické nabídce, která v první řadě útočí na jeho peněženku, nemluvě o skutečnosti, že sociálně nejslabší třetina obyvatel často nedosáhne ani na dotovanou nabídku zájmových kroužků pro děti aj. Část programů, např. prevence proti drogám, je vynucena jejich dnes prakticky všude přítomnou hrozbou. Úvahy o novém životním způsobu se rozplývají pod náporom každodenních starostí i ohlupující komerční reklamy. Přitom k omezování některých druhů plýtvání obyvatel dochází pod brutálním tlakem klesající životní úrovně (přes určité výkyvy jejího růstu) a rostoucí existenční nejistoty, což vyvolává oprávněné

pochybnosti o trvalosti zaznamenaných trendů. Pravda, občasná vysoká konjunktura působí opačně, ale spíše jen jako přechodný jev.

Otázkou jistě je, zda 33 chaotických let po 17. listopadu 1989 je dostatečně dlouhá doba pro vyslovení zásadních závěrů.

3.7. Sociální otázky, zvláště pak nezaměstnanosti

Vážné sociální problémy provázely lidstvo od rozpadu prvobytně pospolné společnosti. Byla období, kdy svou pouze průměrnou konfliktností příliš nekomplikovaly rozvoj lidské společnosti. V jiných obdobích svou konfliktností rozvoj lidstva určovaly. Mezi tato období je nutné zařadit i celé 20. století, které podle některých v létě 1914 rozpoutáním velké (1. světové) války zešílelo a šílí dodnes. Jako ekonom nemohu jít do hloubky. Zůstanu jen u načrtnutí základních problémů, za něž považuji:

3.7.1. problém živoření v bídě

Jak už bylo ukázáno, je bída krajně nežádoucí, neboť totálně degraduje člověka, někdy až zpátky na opici. Produkuje populační explozi a ta zpětně prohlubuje bídu, o provokování nejrůznějších konfliktů bídou nemluvě. Tyto skutečnosti znemožňují udržitelný vývoj.

Specifickým projevem bídy je bezdomovectví. V podmínkách údajně svobodné demokratické společnosti je občan připraven o střechu nad hlavou (není podstatné, zda legálně či podvodně) a odsouzen k přežívání, kde se dá. U známých se to stane časem neúnosné, takže skončí „na ulici,“ bez možnosti pravidelně se stravovat, pravidelně se mýt, pravidelně prát si oděv, pravidelně spát v posteli v teple, omezený přístup má ke zdravotní péči ad. Bezdomovec se tak propadá do absolutní bídy, změní se ve smradlavý žebrající přízrak, závislý na zjevně nedostatečné charitě, propadající alkoholu a obvykle i předčasně umírající (běžně o dvacet let i více) jak onen pověstný prašivý pes. Nemusí jít o klasické umrznutí pod mostem či nejdrastičtější uhoření, když od ohně či cigarety začne hořet spacák, v kterém se hřeje. Svobodná demokratická ČR po roce 1989 tak nechala utýrat tisíce svých občanů. Bezdomovectví je absolutně nepřijatelné a tvrzení, že bezdomovci to většinou chtěli sami, je hrubou apologetikou neutěšených poměrů. Odsuzování občanů k živoření na ulici je absolutně nepřijatelné jak z hlediska humánních, tak společenských, a také z hlediska potřeb udržitelného vývoje a žití. Zajistit jim ubytovnu se základními podmínkami pro bydlení hodné 21. století nemůže být pro moderní společnost větší problém.

Podle Dennis Culhane, poradce prezidenta USA B. Obamy pro sociální otázky, výzkumníci shledávají, že v USA vyjde zhruba 2x draž bezdomovec žijící na ulici,

než když mu poskytnou sociální byt, viz ⁴⁰⁾. Citovaná informační zpráva ale už neuvádí, že výhoda existence bezdomovců může spočívat ve skutečnosti, že bezdomovci žijící na ulici jsou výborným nástrojem šíření strachu ve společnosti, protože se jím může kdekdo snadno také stát.

Používaný indikátor příjmové chudoby je zjevně neobjektivní a málo říkající, protože nezohledňuje splácení hypoték a exekuce, nejen v ČR široce rozšířené. Skutečná chudoba je nejen v ČR mnohem vyšší, než kolik soudíme z indikátoru příjmové chudoby.

3.7.2. Otázka objektivnosti sociálních rozdílů

Veřejné zájmy sociální i ekonomické žádají, aby moderní stát zajišťoval uspokojování některých důležitých společenských potřeb z celospolečenských zdrojů a další ekonomicky podporoval nezávisle na pracovním výkonu jednotlivých občanů. Mělo by jít zejména o bezplatnou lékařskou péči ve standardním provedení s výjimkou zákroků pro krásu a luxusních lůžek v nemocnicích, o bezplatné základní a střední školství všem, o vysoké školství všem nadaným (zpoplatnit lze jen opakování ročníku na vysoké škole), o dostatečné zabezpečení občanů v nemoci, v invaliditě, ve stáří, žen v těhotenství, žen matek aj., o ekonomickou i mimoekonomickou podporu rodinám s dětmi, kultuře, ochraně životního prostředí, veřejné dopravě, bytové výstavbě, masovému sportu pro širokou veřejnost apod.

Otevřenou otázkou je, v jaké formě je nutné příslušnou podporu poskytovat. Ponechání těchto sfér na trhu zásadně ohrožuje jejich poslání, přílišná a nevhodná péče o ně hrozí neefektivním vynakládáním prostředků. S obojím má lidstvo bohaté negativní i pozitivní zkušenosti. Za socialismu dominovala buď přímá naturální pomoc, nebo nepřímá pomoc prostřednictvím cenově výrazně zvýhodněných služeb, nebo významné sociální dávky. Po roce 1989 jsme svědky silné snahy co nejvíce pomoc omezit a zbylou naturální pomoc převést na přímé peněžní dávky. Necháme-li stranou, že ty jsou někdy a za určitých okolností nízké a jindy zase vysoké, skutečností zůstává, že přímé finanční dávky nebrání části příjemců je užít jinak, např. je propít, prokouřit nebo prohrát v hazardu. Nově nejsou chráněny před exekutory. Mám za to, že jak výši, tak formu pomoci sociálně potřebným je nutné pečlivě vážit a preferovat naturální dávky a v případě peněžních praxí, kdy například nájemné hradí příslušný orgán sociální péče potřebnému přímo, aby se nepokoušel tyto dávky zneužít na jiný účel.

Polsko po roce 1989 učinilo dobrou zkušenost se stimulací řádné docházky a dobrý prospěch žáků z chudých rodin bezplatným poskytováním obědů těmto žákům. Problém hladových dětí ve školách přitom po dlouhé přestávce v dobách socialismu se po roce 1989 znovu objevil i v ČR. Jejich zavádění v ČR je na místě.

Zásadní sociální rozdíly jsou semeništěm nejrůznějších konfliktů i uvnitř vyspělých kapitalistických států. Otázka, kde končí pozitivní vliv důchodové a jiné majetkové diferenciací občanů a kde začínají převažovat negativa této diferenciací, je

historická (proměnlivá v čase) a diskusní. To ale nemůže být důvodem k její ignoraci.

3.7.3. otázka práce, resp. zaměstnanosti

Předně, práce polidštila opici, viz ⁴¹⁾. Na tomto zásadním objevu B. Engelse není ani dnes třeba něco měnit. Být nezaměstnaný znamená být v první řadě přebytečný, být společnosti a časem i vlastní rodině na obtíž, postupně zakrňovat ve schopnosti pracovat. Tím, že trh produkuje zákonitě nezaměstnanost, zásadně deformuje a ničí občany postižené nezaměstnaností a strachem z nezaměstnanosti zastrahuje i nezaměstnaností nepostižené občany. Zdůvodnitelná je pouze nezaměstnanost pro ty, kdo pracovat nechtějí, i když můžou. I když bývají při propouštění často první na řadě a bývá s nimi rozvažován pracovní poměr i když se nepropouští, skutečností zůstává, že za kapitalismu trpí nezaměstnaností i mnoho lidí, kteří pracovat chtějí, o neustálém strachu z nezaměstnanosti nemluvě. Nezaměstnanost od ukončení školní docházky navíc rychle učí zahálčivému životu, z kterého je později obtížné se dostat. Vážným problémem je, že část zaměstnavatelů sice shání pracovníky, ale odmítá jim platit mzdu, která by je uživila, zajistit jim důstojné pracovní podmínky apod.

Situace, kdy první cesta mnoha mladých lidí po ukončení školní docházky (není podstatné, zda základní, střední nebo vysoké školy) vede na úřad práce, kde se obvykle dozví, že pro ně placená práce není (nejde jen o nesoulad struktury kvalifikace žáků a studentů se strukturou společenských potřeb, ale i o skutečnost, že potenciální zaměstnavatelé dost nepochopitelně chtějí, aby měli pracovní zkušenosti, ale nezajímá je, že je neměli šanci získat), je tristní, demoralizující.

Někdo možná namítne, že od zahálky ještě nikdo neumřel. Pravdou zůstává, že nucená zahálka ještě nic dobrého nepřinesla.

Dost záleží i na okolnostech nezaměstnanosti. Čím je míra nezaměstnanosti vyšší a čím trvá nezaměstnanost déle, tím ničivěji dopadá na nezaměstnané. V 50. a 60. letech se ve vyspělých kapitalistických státech za „přirozenou“ nezaměstnanost, nezbytnou k udržení kapitalistické pracovní kázně a k zabránění nadměrným mzdovým požadavkům pracujících, považovala nezaměstnanost ve výši 2–3 %, v 70. a v 80. letech pod tlakem neradostné reality byla „experty“ hranice přirozené míry nezaměstnanosti podstatně zvýšena na 5–8 %. V 90. letech se oficiální nezaměstnanost v státech EU pohybuje kolem 10 %, reálná bývá ještě podstatně vyšší, neboť statistika nejen ČR situaci zachycuje jen částečně. Samozřejmě, pojem přirozená nezaměstnanost je jen hrubou apologetikou kapitalismu, který není s to dát všem svým občanům práci a tím i obživu. V humánní společnosti je každá nedobrovolná nezaměstnanost nepřirozená, nelidská, nenormální.

ČSÚ vykazuje tři různé ukazatele míry nezaměstnanosti:

a) *tzv. všeobecnou podle metodiky ILO* (nezaměstnaný je pouze občan, který v daném měsíci neodpracoval za mzdu ani jednu hodinu),

b) *úřady práce registrovaná nezaměstnanost,*

c) osoby registrované na Úřadech práce jako nezaměstnané + osoby, které nepracují, aktivně práci nehledají a nesplňují tak podmínky ILO pro nezaměstnané, ale uvádějí, že by chtěly pracovat. Tento údaj je vesměs nejvyšší a k reálné celkové míře nezaměstnanosti má nejbliže.

Existují ale i jedinci, vedení jako nezaměstnaní, kteří ale reálně pracují v *šedé ekonomice*.

Dílčí variací jsou tzv. dosažitelní uchazeči o zaměstnání.

Někdy se porovnává počet nezaměstnaných s počtem volných pracovních míst. Jak ukazuje ČSÚ, zásadně se liší údaje Úřadů práce, signalizující určitý přebytek volných pracovních míst nad počtem nezaměstnaných, a ČSÚ, který vykazuje v ČR pětinaový počet volných pracovních míst ve srovnání s Úřady práce. Příčinu vidí ČSÚ v nefungující vnitřní komunikaci ve velkých podnicích, Úřady práce často vykazují reálně obsazená pracovní místa, vykazuje se minulé situace, nekvalitní práce pracovních agentur ad., viz ⁴²⁾. Existuje samozřejmě i problém kvalifikačního a územního nesouladu mezi nezaměstnanými a potenciálními zaměstnavateli.

Zřejmě nejvážnější je vznik vrstvy lidí dlouhodobě nezaměstnaných, kteří prakticky ztratili šanci se opět do pracovního procesu zařadit, lidí absolutně přebytečných. Tragické je, když v tzv. ghetech (vyloučených lokalitách) vyrůstají děti v rodinách, jejichž rodiče do práce nechodí. Co z takových dětí asi vyrostě?

S dalším růstem společenské produktivity práce hrozí její rychlé rozšiřování. Experti předvídají tzv. dvoutřetinovou a později jen tzv. třetinovou společnost. To je tuze neradostná perspektiva.

Prof. Milan Zelený vysvětluje situaci v intencích Daniela Bella následovně, viz ⁴³⁾: primární sektor dnes v USA zaměstnává zanedbatelný a dál klesající počet pracovníků. Sekundární sektor v USA též snižuje zaměstnanost. Dnes zaměstnanost snižuje i sektor terciární (služeb). Stát včetně podpor v nezaměstnanosti je s to zaměstnat maximálně 17 % disponibilní pracovní síly. Situace je tak již asi 20 let prakticky neřešitelná, resp. se její řešení odkládá prudkým růstem zadlužení, které ale nelze zvyšovat do nekonečna. Podobně je na tom již asi 20 let Japonsko. Do stejné situace se dostávají státy EU. Lépe jsou na tom rozvojové státy, zvláště pak skupiny Brazílie, Rusko, Indie, Čína, Jihoafrická republika (BRICS), neboť jejich průmysl a zejména služby jsou s to zaměstnat ještě značné množství lidí a tím umožňovat vysoký ekonomický růst těchto států. Zkracování pracovní doby ale Zelený odmítá, co by ekonomicky nereálné.

Také vytváření nových pracovních míst má problémy. pro kvalifikované jsou nová místa vesměs otázkou disponibilních peněz a priorit, u nových oborů též prozíravosti školství. Zásadní problém je vytvářet nová pracovní místa pro nekvalifikované.

Vážným problémem je hmotná životní úroveň nezaměstnaných. Materiální nezaopatřenost nezaměstnaných před rokem 1945 (za 1. Československé republiky tzv. žebračky na tom mnoho nezměnily) byla sociálně krutá i z hlediska hmotné životní úrovně nezaměstnaných a jejich rodin. Relativně dobré hmotné zabezpečení nezaměstnaných ve vyspělých kapitalistických státech od 60. let říká, že hmotné zabezpečení nezaměstnaných nemusí být ve vyspělých kapitalistických státech

neřešitelný problém. Ale i při slušné podpoře v nezaměstnanosti znamená ztráta zaměstnání podstatně nižší hmotnou životní úroveň. Rozbory ukazují, že ji lze do značné míry utlumit snížením plýtvání. Některé položky jako alkohol či cigarety by neměly činit problém, ale často činí. Občan frustrovaný nezaměstnaností upadá mnohem snáze do různých závislostí, než pracující člověk. Problém je, že hmotně šetrný způsob života je společensky obtížně realizovatelný, neboť příslušný jedinec se tak vážně společensky znemožňuje. Pochybná prestiž byla vždy dosti drahá. Prežití nezaměstnaných bez velkých újem zvyšuje všeobecná dostupnost základních služeb jako je bezplatné školství a zdravotnictví či levná veřejná doprava, bydlení, kultura, masový sport. Vážným a nejednou smrtícím problémem je nutnost splácet dluhy, dnes zvláště pak hypotéky na byt.

Dostatečně vysoké podpory v nezaměstnanosti ve spojení s možností *neplýtvat* naráží na problém nezájmu o opětné zařazení se části nezaměstnaných do pracovního procesu. V západní Evropě raději žijí z podpory v nezaměstnanosti. Tento zájem ovlivňuje zejména rozdíl mezi výší minimální mzdy a výší podpory v nezaměstnanosti. V ČR k tomuto problému přispívá velmi děravá sociální síť a zejména na venkově nedostatečná dopravní obslužnost (nákladnost, někdy i úplná dopravní nedostupnost zejména vzdálenějšího potenciálního pracoviště nutí nezaměstnaného zůstat na sociálních dávkách), přestože jsou zpravidla zjevně nedostatečné. Protože se nezaměstnaným může stát bez vlastní viny téměř každý a ne každý je s to si novou práci sehnat, je nejednou obtížné určit, kdo opravdu nemůže práci sehnat a kdo o práci reálně nestojí. Historie říká, že se dá zneužít a také zneužívá prakticky všeho, podpor v nezaměstnanosti nevyjímaje. Tzv. sociální záchranná síť, budovaná v ČR od počátku 90. let, je ale hodně děravá a pseudo reformy vlád M. Topolánka, Miroslava Kalouska a P. Nečase tuto děravost dále zvětšily.

Problém je i popohanečský charakter tržní regulace pracovních aktivit občanů, jež jednak občany v pracovním procesu neomaleně ždímá, jednak nutí relativně vysoké výdělky realizovat převážně na plýtvání. K plýtvání ve hmotné spotřebě v mnoha případech nutí celý společenský systém, neplýtvat se považuje za podivinství, viz rozbor nepravých potřeb. Teoreticky by občané vyspělých kapitalistických států mohli pracovat podstatně méně za podstatně nižší mzdu a žít přitom mnohem lépe. Ve vyspělých kapitalistických státech jde opravdu jen o teoretickou možnost, neboť konkurence na trhu pracovních sil nutí občany pracovat ze všech sil pod hrozbou ztráty zaměstnání, neboť bývá dostatek těch, kteří jsou ochotni se v práci honit a uhonit. Kromě toho jim vtírá komerční reklama neustále vtlučná do hlavy, že by si měli koupit to, to, to...

Vyhýbání se práci a žití z podpory v nezaměstnanosti je tudíž rozporné: z hlediska zájmu kapitálu i sociální spravedlnosti jde o jev nežádoucí, z hlediska udržitelného vývoje může jít o ekologicky šetrný způsob života, využívá-li nezaměstnaný podporu v nezaměstnanosti k materiálně skromnému slušnému životu. Kritickým bodem je, zda mu podpora v nezaměstnanosti umožní relativně čínorodý život, aby se nenudil a nefrustraval včetně přístupu jeho okolí.

Takový přístup může mít vícero modifikací. Nezaměstnaný může svou podporu výhodně utrácet v méně rozvinuté zemi s výrazně podhodnocenou měnou, např.

občan SRN v ČR či v Řecku. Může se uchýlit do odlehlých končin a žít prostě relativně *v souladu s přírodou*, viz ⁴⁴⁾, pokud za ním ovšem nepřitáhne naše civilizace. Může rozsáhle vypomáhat při dobročinných akcích, např. v nevládním sektoru (nevládní veřejně prospěšné organizace).

Problém nezaměstnanosti lze podstatně zmírňovat zkracováním pracovní doby. Má tři základní podoby – prodlužování doby přípravy na povolání, prodlužování doby dovolené a přímé zkracování pracovní doby, např. zaváděním čtyřdenního pracovního týdne nebo dřívějším odchodem do penze. Problém je, že v kapitalisticky tržních ekonomikách se vesměs preferuje nezaměstnanost. Neprosazují ji jen podnikatelé. Zkušenost říká, že jakmile si dělnictvo vybojovalo osmihodinovou pracovní dobu, část dělníků se v mnoha případech sama podílela na jejím opětném skrytém prodlužování, např. dobře placenými přesčasy s cílem si vydělat více peněz. U drobných živnostníků je problém, že si délku pracovní doby stanovují sami, resp. zákonné zkrácení pracovní doby se u nich nemusí projevit.

Historie zná i jiné způsoby donucování k práci. V předkapitalistických společenských formacích se k práci donucovalo zpravidla hrozbou použití hrubé fyzické síly, drábova karabáče.

Reálný socialismus stavěl obvykle na morálních pohnutkách k práci. Dal sice práci všem práce schopným občanům, leč nebyl s to zabránit jevům souhrnně zvaným jako *špatná pracovní morálka*. Technika ještě nebyla rozvinuta natolik, aby se práce stala prvotní potřebou každého občana, a tak se apely na morálku do značné míry zákonitě mýjely účinkem, zvláště s časovým vzdalováním vzpomínek na někdejší kapitalistické poměry, s přibývajícím podílem občanů, kteří reálný kapitalismus na vlastní kůži nezažili a byli tudíž podstatně přístupnější k přijímání nejrůznějších iluzí o něm.

Otázka, jak řešit rozpor mezi tvrdými sociálními důsledky nezaměstnanosti a potřebou ekonomiky stimulovat vysoké kvalitní výkony, zůstává otevřená. Není řešitelná teorií *homo oeconomicus* (tj. člověk se chová výlučně ekonomicky = tržně), není řešitelná bez příznivého morálního klimatu ve společnosti. Zkorumpovaná společnost dává špatná příklad.

Za perspektivní považují přesun orientace lidí od konzumerismu k duchovním hodnotám. Rostoucí podíl tvůrčí práce k tomu vytváří příznivé objektivní předpoklady. Problém je, že by tím kapitalistická tržní společnost v nám známé podobě přestala existovat.

K určitému přesunu lidských hodnot od konzumerismu k duchovním hodnotám docházelo už v praxi reálného socialismu. Např. vědci, učitelé, lékaři, sociální pracovníci a další vysoce kvalifikovaní občané běžně pracovali za průměrnou mzdu, v podstatě z lásky k profesi, která je bavila a kterou považovali za své poslání. Podobné tendence v menším rozsahu byly zaznamenávány například i ve špatně placeném základním a středním školství řady vyspělých kapitalistických zemí.

Jev zvaný špatná pracovní morálka není vlastní jen reálnému socialismu, ale sílil do 90. let 20. století i ve vyspělých kapitalistických státech v souvislosti s růstem hmotné životní úrovně a donedávna i s dosažením určité výše základních sociálních jistot, byť proti zemím reálného socialismu dosahovaly podstatně nižších hodnot.

Stará dělba práce, kdy v podmínkách strojové velkovýroby je dělník přívěskem stroje, se stále více přežívá. Stále aktuálnější je její plné překonání, tj. plné vytlačení dělníka z výroby do předvýrobních a povýrobních etap reprodukčního procesu.

V praxi se tak vesměs děje, resp. kapitalistická racionalizace úspěšně pokračuje. Produktivita práce značně rostla i ve státech reálného socialismu. Tyto trendy přitom mají dalekosáhlé důsledky, které nejsou příliš domyšleny. Masová dlouhodobá nezaměstnanost ve vyspělých kapitalistických státech, o masové nezaměstnanosti v rozvojových kapitalistických státech nemluvě, je prvním a hodně krutým důsledkem tohoto rozvoje. Současná technika je s to v nepříliš dlouhé době učinit významnou část obyvatelstva pracovně přebytečnou. Další růst společenské produktivity práce dále vyostří absurdnost stávajících společenských poměrů.

Masová nezaměstnanost vytvořila novou argumentaci zdůvodňující plenění životního prostředí *potřebou zaměstnat lidi*. Znamé je zdůvodňování nutnosti mohutného všeničícího rozvoje individuální automobilové dopravy potřebou zajistit pracovní místa a prosperitu. Ano, nová pracovní místa vytváří i početné oběti silničních nehod. Argumentuje se tak ale i při rozvoji výroby zbraní.

Sociální problémy jsou mimořádně závažné a bez jejich uspokojivého řešení není naděje na udržitelný vývoj. Ignoraci těchto skutečností mnohými radikálními ochranáři není na místě. Dostatečné recepty na ně nemám.

3.8. Historie regulace trhu státem

Historie ukazuje, že kapitalismus volné soutěže v 19. století byl značně rozporný. Předně nešlo zdaleka jen o volnou soutěž, jak se v ekonomických příručkách nejednou tvrdí. Vyspělé kapitalistické státy budovaly silné armády, policii a vězeňství, vedly koloniální a jiné války, budovaly základní železniční síť, cesty, pošty, telegraf atd. Z ekologického hlediska je podstatné, že mizivá regulace tržního mechanismu ekologickými hledisky státem přivedla většinu průmyslově vyspělých kapitalistických států, a to i při demokratickém zřízení, na okraj ekologické katastrofy k symbolickému datu roku 1970. Výjimkou je několik vyspělých kapitalistických států se specifickými podmínkami - země skandinávské a alpské s vysokým podílem hydroenergetiky a řídce zalidněná Austrálie, Nový Zéland a většina Kanady. Tím nemá být řečeno, že by i v těchto státech nevznikly v podmínkách svobodného působení tržního mechanismu vážné ekologické problémy a rozsáhlé ekologické škody.

Volání V. Klause a dalších po návratu do kapitalismu volné soutěže bylo tudíž v zemi, jež se v roce 1990 nacházela na kraji ekologického kolapsu jednoznačně voláním po pádu ČR do propasti ekologické katastrofy, z které by nebylo návratu a která by zmařila i případný úspěch ekonomické reformy.

Problém má širší dimenzi: snaha vrátit se výrazněji zpátky, v ČR dokonce o více než půl století a bez ohledu na rozsáhlé změny, které se od té doby ve světě staly, je

neprůchodná nejen pro vyhocené ekologické problémy ČR. Historie ukazuje, že různé restaurace starých poměrů po porážkách revolučních hnutí vedly buď k novým revolucím, nebo ke katastrofálnímu úpadku příslušných zemí. Léta 1990-97, 2006-13 i rok 2022 v ČR říkají, že tomu u nás není jinak. Snahy o moderní kapitalismus v ČR v letech 1998–2006 a 2014-17 za vlád vedených ČSSD av2017-21 za středové vlády ANO 2011 – ČSSD s podporou KSČM byly zjevně nedostatečné.

Samotný svobodně fungující tržní mechanismus byl ale zatlačen monopoly již na přelomu 19. a 20. století.

M. Zelený správně rozlišuje *volný trh* (kde stát nechrání kupujícího před zvůli prodávajícího) a *svobodný trh*, kde slušný stát chrání trh jako nástroj směny ekvivalentů, aby nemohl být kupující napalován prodávajícím, viz kap. 2.

Svobodný trh ve vyspělých kapitalistických státech potlačila na přelomu 19. a 20. století zvůle nastupujících monopolů z koncentrace výroby. Neregulovaný trh vážně narušila 1. světová válka, v Rusku ho potlačila Velká říjnová socialistická revoluce, v kapitalistické Evropě ho definitivně rozdrtila velká hospodářská krize v letech 1929-33 a dočasně nahradila administrativně direktivní soustava řízení uplatňovaná německými nacisty nejprve v Německu a posléze i v dalších nacisty dobitých státech. Svobodná tržní regulace byla po roce 1945 nahrazena tržně konformní státní regulací ekonomik vyspělých kapitalistických států a administrativně direktivní soustavou řízení v státech reálného socialismu. V řízení ekonomik 20. století převládá státní kapitalismus, po roce 1945 se v něm začaly objevovat a až do 70. let sílit postkapitalistické prvky.

I když se po roce 1945 ve vyspělých kapitalistických státech vcelku úspěšně rozvíjela státně monopolní regulace kapitalistických ekonomik z hlediska hospodářského a z hlediska sociálního, vyhocovaly se i nadále ekologické problémy, resp. kapitalismus regulovaný z hledisek ekonomického růstu a sociálního rozvoje, ale neregulovaný z hlediska ekologického (obvykle spojováno s tzv. keynesiánskou regulací v letech 1945-70) přivedl vyspělé kapitalistické státy na okraj ekologické katastrofy. Historie ukázala, že relativně účinnou ochranu přírodních složek životního prostředí nemůže zajistit svobodně působící ani neekologicky regulovaný tržní mechanismus, ale jedině důsledná státní regulace aktivit negativně ovlivňujících přírodní složky životního prostředí.

Hrozba ekologické katastrofy přinutila vyspělé kapitalistické státy uskutečňovat po roce 1970 poměrně rozsáhlou regulaci tržního mechanismu ekologickými hledisky. S odstupem 50 let je nesporné, že se *ochrana životního prostředí* uvnitř vyspělých kapitalistických států proti minulosti výrazně zlepšila. Objemy základních emitovaných škodlivin se s výjimkou emisí kyslíčnicku uhličitého CO₂ podstatně snížily. Měřeno kritérii udržitelného vývoje se ale zlepšila nedostatečně, vyspělé kapitalistické státy ekologicky odchází dál, i když ne tak zjevně jako před rokem 1970 či ve srovnání s bývalými socialistickými zeměmi, o rozvojových kapitalistických státech nemluvě.

Ekologové trefně konstatují, že zatímco vyspělé kapitalistické státy směřují k ekologické katastrofě v luxusním rychlíku, bývalé socialistické státy ve vagónech

třetí třídy a rozvojové státy, při vědomí značných rozdílů mezi nimi, ve vagónech dobytých.

Příčiny až na výjimky neleží v problémech technické povahy (lze podat rozsáhlý výčet, kolik ekologicky vysoce závadných technologií bylo nahrazeno technologiemi ekologicky šetrnějšími, o kolik se snížilo znečišťování produkované tou a tou technologií, o kolik se snížila měrná, popř. i absolutní spotřeba paliv, energie či surovin, kolik může ušetřit již dnes známý pokrok v mikroelektronice apod.). Srovnej⁴⁵⁾.

Příčiny leží ve společenských poměrech, které produkují ohromné plýtvání ve vyspělých kapitalistických státech a katastrofální bídu ve státech rozvojových a stále více i ve státech vyspělých. Bez překonání plýtvání ve vyspělých a bídy v rozvojových státech není naděje na odvrácení hrozící ekologické katastrofy lidstva na planetě Země. Trh efektivně zprostředkuje uspokojení jakékoliv koupěschopné společenské potřeby. I souboru potřeb a pseudopotřeb, které vedou k celoplanetární ekologické katastrofě, ke zničení živé přírody a lidstva na Zemi včetně lidské populace.

Všechny výše uvedené skutečnosti vedou k závěru, že tržní mechanismus je efektivním mechanismem uspokojování pouze bezprostředních (krátkodobých) společenských potřeb lidí pravých i nepravých. Ignoruje externality a zpravidla drtí hospodářsky slabé podniky, zaostalé regiony a zaostalé státy. Při rozumném využívání je dobrým nástrojem pro zefektivnění uspokojování běžných potřeb lidí, při nerozumném využívání je nástrojem jejich zbídačování, vyhrocování ekologických problémů i velkého plýtvání hmotnými statky, přírodními zdroji i lidským potenciálem. Z trvajících nepříznivých podmínek v člověčenstvu ale nemůžeme vinit trh, byť ho můžeme oprávněně kritizovat, že ignoruje dlouhodobá kritéria efektivnosti a že je sociálně a ekologicky slepý. Kritizovat musíme především bezohlednou lidskou společnost, že takové následky v horším případě podporuje, v lepším *jen* trpí.

Dosavadní uplatňování regulace tržního mechanismu ekologickými kritérii ve vyspělých kapitalistických státech jen přibrzdilo ekologickou devastaci planety Země směřující ke globálnímu ekologickému zhroucení. Ekologická regulace tržního mechanismu byla vesměs nedostatečná i v těch ekologicky nejúspěšnějších státech, nikoliv nadměrná, jak nám tvrdí někteří politici a ekonomové naši i zahraniční.

Z tíživé hrozby světové ekologické katastrofy vyvozují nutnost regulovat tržní mechanismus ekologickými hledisky v mnohem větším rozsahu než se dnes děje ve vyspělých tržních ekonomikách s nejrozvinutější environmentální politikou, nutnost uplatňovat mnohem důkladnější regulaci tržního mechanismu antimonopolními hledisky včetně omezování nepravých potřeb a nutnost přistoupit k regulaci trhu na celoplanetární úrovni tak, aby byl prosazován celoplanetární udržitelný vývoj. Jeho nutnou součástí musí být radikální omezení plýtvání ve hmotné spotřebě vyspělých kapitalistických států a odstranění bídy ve státech rozvojových. Alternativou je celoplanetární ekologická katastrofa.

Tzv. Zelená dohoda pro Evropu a některé další přehmaty ekologické fronty zásadně zvyšují naléhavost (samozřejmého) požadavku na kvalifikovanou ochranu životního

prostředí, bez ideologické předpojatosti. Ideově zdůvodňované odmítání atomových elektráren, v ČR i spaloven odpadu, politika nezasahování do přírodních procesů za každou cenu či používání spekulativního nástroje obchodu s povolenkami na emise oxidu uhličitého těžce kompromituje ochranu životního prostředí a stability klimatu a v roce 2022 ohrožuje přežití EU.

Zatím jsou i vyspělé kapitalistické státy s nejučinnější environmentální politikou udržitelnému vývoji hodně vzdáleny. I nejradikálnější úvahy skandinávských a alpských států obejít se bez fosilních paliv a atomové energie bez deficitní palivoenergetické bilance se ukazují s výjimkou Norska neprůchodné, přestože možnost využívat jejich ohromný hydroenergetický potenciál jim tento chvályhodný úkol nesmírně usnadňuje. Snaha Rakouska vyvážet svůj nejaderný základ do ČR jen zhoršuje situaci. V ČR je oprávněně přijímána jako hrubé vměšování do vnitřních věcí s cílem oslabit konkurenci ČR. Škodí ale i vlastní ochraně přírodních složek životního prostředí, protože alternativou jaderné energetiky je v prvé řadě ještě větší těžba, zpracování, doprava a spalování fosilních paliv, pro ochranu klimatu krajně nepříznivé. Nejnověji to potvrzují data z Německa, které se v reakci či spíš pod záminkou těžké havárie v japonské jaderné elektrárně Fukušima v březnu 2011 rozhodlo skoncovat s mírovým využíváním jaderné energie k výrobě elektřiny do roku 2022 a hned zavřelo svých 8 nejstarších jaderných reaktorů. V důsledku toho se významně zvýšilo spalování fosilních paliv a emise skleníkových plynů, a to i při značném rozvoji získávání energie z obnovitelných zdrojů.

Času je málo a voda povážlivě stoupá. Přední světoví experti na globální ekologickou katastrofu - optimisté - dali roku 1990 lidstvu na rozhodný obrat asi 30 let. Jejich kolegové - pesimisté - pouhých 20 let. D. Meadows a Vladimír Kočurov 26. srpna 1994 odhadli nezávisle na sobě překročení globálního prahu nenapravitelných škod při stávajících trendech ekologické destrukce i ochrany nejpозději za 20 let, tj. k roku 2014. Zda to bylo reálné, zůstává otázkou (při obrovské setrvačnosti klimatu a jeho změn to není snadné vyhodnotit), stejně jako zda již byl více méně překročen globální práh nenapravitelných škod. Je možné, že dosud nebyl. Na druhé straně co není dnes, může být v blízké budoucnosti. Vzhledem ke grandióznosti úkolu a tvrdošíjně lidské individuální i společenské bezohlednosti a omezenosti, podmíněné z velké části panujícími společenskými a ekonomickými mechanismy, je ovšem i časový horizont 25 let velmi krátký. V této souvislosti je i velmi poučná studie Římského klubu První globální revoluce, viz ¹⁵⁾.

3.9. Hodnotový systém euroamerické civilizace

Málo úspěšný zápas o odvrácení světové ekologické katastrofy je dán do určité míry špatným hodnotovým systémem euroamerické civilizace, jež ovládá a drtí ostatní svět včetně ničení ostatních kultur. J. Vavroušek uvádí následující špatné hodnoty euroamerické civilizace, jež mají charakter jednostrannosti, viz 1):

- 1) extrémní individualismus a extrémní kolektivismus, neboť likvidují odpovědnost,

- 2) hedonismus, tj. snaha o vysoký hmotný konzum, vytváření mnoha umělých potřeb. Nutná je uvědomělá skromnost, odříkání, což prosazovala prakticky všechna náboženství,
- 3) důraz na kvantitativní růst, jeho fetišizace. I nepatrný pokles HDP vyvolává velké otřesy ve vyspělých kapitalistických státech. Přitom po uspokojení základních potřeb je rozhodující rozvoj lidí, ne hmotná spotřeba,
- 4) jednostranný důraz na lidská práva bez odpovědnosti. Nutná je symetrie práv a odpovědnosti, svoboda jednotlivce musí být omezena nejen svobodou druhých lidí, ale i povinností nepoškozovat přírodu,
- 5) kořistnický vztah k přírodě. Je nutná úcta k přírodě a k životu ve všech jeho formách,
- 6) přeceňování rozsahu a hloubky našich znalostí, pýcha rozumu. Nutný je princip předběžné opatrnosti,
- 7) důraz na soutěživost na úkor kooperace a solidarity,
- 8) oslabení zpětných vazeb a pudu sebezáchovy,
- 9) rezignace na spolurozhodování i ve vyspělých kapitalistických státech. Nutný je rozvoj samosprávy, participativní demokracie,
- 10) nesnášenlivost k názoru druhých a z toho plynoucí agresivita,
- 11) neomezený počet dětí v rodině,
- 12) preferování krátkodobých zájmů před zájmy dlouhodobými.

Nutné je mezinárodní hnutí za udržitelný život. S uvedeným přístupem se ztotožňuji. Další vývoj po roce 1993, kdy tato J. Vavroušek formuloval, mu dává plně za pravdu.

Podobně v ⁴⁶⁾ problém špatných hodnotových vztahů euroamerické civilizace formuloval přírodovědec P. Pecina.

Shnutí uvedených jednostranností hodnotového systému euroamerické civilizace umožňuje jejich hlubší a komplexnější analýzu. Není pochyb, že změnit zavedený společenský mechanismus destrukce životního prostředí planety Země bude mimořádně obtížné.

K hodnotovému systému euroamerické civilizace je nutné dodat ještě dvojí. Historická zkušenost ukazuje, že ekonomický liberalismus mohl relativně úspěšně fungovat jen za podmínky důrazného tlaku na morálku, čestnost, bezúhonnost. Částečně ji prý zajišťoval protestantismus v USA a ve Velké Británii, byť to historie neprokazuje. Nezajišťuje ji ale katolicismus. Jeho *odpouštění hříchů* na základě vyzpovídání se vyvolává ve spojení s ekonomickým liberalismem vážné otřesy včetně ekologických. Dostatek příkladů lze najít ve starší i novější historii doma i v zahraničí. V praxi plnění přírody a životního prostředí ale rozdíl mezi protestantismem a katolicismem nepozorujeme. Podobně je tomu i s dalšími velkými náboženstvími.

Samotná náboženství udržitelný vývoj zpravidla nepodporují. Vznikala před tisíci lety, kdy o hrozbě zničení lidstva na Zemi světovou ekologickou katastrofou nebylo ani potuchy, obrací pozornost věřících k Bohu, zatímco ekologické problémy sužují Zemi. Křesťanství, židovství a islám jsou ve vztahu k přírodě náboženstvími silně rozpornými. Přijatelnější je hinduismus a zejména buddhismus, neboť svým systémem převtělování (inkarnací) učí k úctě k životu ve všech jeho podobách. Zneužit lze ale vše, viz časté krvavé náboženské řeže mezi hinduisty a muslimy v Indii nebo zneužití buddhismu japonskými militaristy při rozpoutání 2. světové války v Asii či teokratické buddhistické režimy asijského výrobního způsobu nejen v Tibetu před rokem 1959. Problém je i ve skutečnosti, že velké modernizace řady asijských zemí včele s Čínou tradiční buddhistické společnosti rozkládají, až likvidují.

Patří mezi přední zločiny lidstva, že prakticky všechny společnosti rozvíjející se udržitelně byly bílými Evropany buď vyvražděny, nebo "zcivilizovány," tj. byly jim vnuceny pochybné hodnoty euroamerické civilizace, byly jim ve velkém vnuceny nepravé potřeby na místo potřeby rozvíjet se udržitelným způsobem.

Základním problémem severoamerických indiánů byla jejich vysoká morální vyspělost, že je nebylo možné zneužít pro vytloukání zisku. Proto je běloši *museli vyvraždit*, proto západ USA osidlovali běloši pod heslem: „*Dobry indían je mrtvý indían.*“

Zboží slovy K. Marxe bylo tím základním kanónem, který rozstřílel i nejpevnější feudální čínské zdi (rozuměj asijského výrobního způsobu). Rozstřílelo ale i četné údajně primitivní společnosti žijící v souladu s přírodou a zavleklo je na divokou cestu „tržní kultury.“ Do jisté míry rozstřílelo i převážně netržní evropské země reálného socialismu. Zdá se, že to nebyla ani tak absence demokracie a nedostatek politických svobod jako nezajištěnost hmotného konzumu na úrovni států tehdejší EU, navíc uměle zvětšovaná západní propagandou, jež podněcovala nespokojenost obyvatel socialistických států, vládnoucí komunistické a dělnické strany k pokusům o ekonomické reformy a posléze protisocialistické převraty roku 1989, jež znamenaly reálně kontrarevoluční zvraty zpět ke kapitalismu, zpravidla navíc ke kapitalismu spíše předpotopnímu než modernímu.

K těmto závěrům nasvědčuje i zkušenost ČR, kde se potřeba účinně řešit vyhocené ekologické problémy propadla z priority č. 2 v roce 1989 na jedno z posledních míst po roce 1992 a na tomto místě od té doby setrvává. Rychle se zhoršující sociálně ekonomická situace většiny občanů, touha dohonit západ v hmotném konzumu a růst individualismu sehrály své, stejně jako úpadek kultury, školství, vzdělanosti, kritického myšlení ad.

Druhé úskalí spočívá ve víře ve všemocnost demokracie. Historické zkušenosti oprávněnost této víry nepotvrzují. I když se demokratické režimy po roce 1970 k ekologizaci vesměs stavěly pozitivněji než režimy totalitní, v klíčových otázkách vesměs selhávaly stejně jako režimy totalitní. V otázkách trvalé neudržitelnosti, zvláště pak v rozvíjení konzumerismu ve hmotné spotřebě a v odírání rozvojových států, byly *demokratické* vlády mnohem zdatnější než autokratické režimy reálného socialismu. Keller správně ukazuje, že vážnou brzdou případného úsilí o udržitelný vývoj v demokratických státech je už samotný fakt voleb jednou za 3-6 let, neboť

nedovolí politikům realizovat nepopulární opatření, jež přinesou pozitivní efekt až po volbách⁹⁾. Připočteme-li i jiné než parlamentní volby, máme v ČR volby minimálně jednou za dva roky.

Světovou ekologickou katastrofu neodvrací ani důsledná realizace Listiny základních práv a svobod občanů, jak ji v horší podobě známe z ČR, v lepší podobě v SR, přestože má vesměs jeden či více ekologických paragrafů. Samotné ekologické paragrafy nemusí mnoho znamenat, je-li měřítkem všeho jen člověk a jeho práva jsou omezována jen právy druhých občanů. Nedostatečná je i povinnost respektovat přijaté ekologické normy. V praxi nejen Slovenska se často prostě ignorují.

Povinnost státu sledovat udržitelný vývoj dosud ukládá pouze ústava Nové Guinei-Papui. I tato povinnost zůstává jen na papíře. Kromě otázky souladu praxe s ústavou jde o zásadní skutečnost, že jeden stát sám udržitelný vývoj není s to na Zemi zajistit. Hlavní viníci nastupující světové ekologické katastrofy – vyspělé kapitalistické státy – přitom nebudou v její první etapě nejvíce ohroženi.

Bez radikální změny hodnotového systému euroamerické civilizace není naděje na odvrácení světové ekologické katastrofy. Z významných neevropských hodnotových systémů se pro udržitelný vývoj jeví jako nejhodnější buddhismus. Je ale v hlubokém rozkladu, právě pod tlakem euro americké civilizace a tržní prosperity v tradičně buddhistických státech.

3.10. Degenerace lidského rodu

Lidstvo je od 2. poloviny 20. století vážně ohroženo i *degenerací vlastního lidského rodu*, zvláště ve vyspělých kapitalistických státech, vlivem mnohých výplodů moderní civilizace, zejména:

3.10.1. vysokého znečištění přírodních složek životního prostředí

Neblahá účast znečištění na poškozování lidského zdraví včetně genofondu je zřejmá, byť při poškozování lidského zdraví dosud nedominuje, jak se občas tvrdí. Kromě tradičních škodlivin nastoupilo množství škodlivin produkovaných a emitovaných moderním chemickým průmyslem, ale také antibiotika, hormony ad. Jejich častým problémem je, že než se zjistí, jak poškozují lidské zdraví, přestanou se vyrábět a jsou nahrazeny výrobou jiných, obvykle srovnatelně problematických látek, klasicky u prostředků chemické ochrany rostlin.

Nové je, že vysoké znečištění ovzduší, vody a půdy je i v řadě zejména vyspělejších rozvojových států. Ve smogu je dnes nejhorší indické Dillí, před deseti lety to byl čínský Peking. Těžko se komentuje statistika, podle níž ČR spotřebuje asi 1 kg prostředků chemické ochrany rostlin na 1 hektar zemědělské půdy a rok, zatímco jinak sympatická Kostarika, nemající ani armádu, jich spotřebuje 10-11,5 kg na hektar a rok, viz⁴⁷⁾.

3.10.2. zdravotnický pokrok

Zdravotnický pokrok paradoxně nejvíc lidstvu škodí tím, že zachovává a umožňuje se rozmnožovat i neduživým jedincům, kteří by v rámci přirozeného výběru museli zahynout.

Zvyk starověkých Spartánů odnášet neduživá novorozeňata do lesa vlkům k roztrhání odsuzujeme. Podobně odsuzujeme vládu někdejší Komunistické strany Československa (KSČ) v ČSSR za nižší pokles kojenecké a dětské úmrtnosti proti vyspělým kapitalistickým státům. Vyčítáme jí i vysoký počet vad dětí i dospělých, přestože snižování kojenecké a dětské úmrtnosti je významnou příčinou růstu počtu a vážnosti genetických vad (v opačném případě by vadné děti zřejmě zemřely v útlém věku a nevstoupily by do procesu reprodukce lidského rodu) a tím i degenerace lidského rodu.

Ani výše uvedené nelze absolutizovat, neboť statistiku zkreslují nepodchycené mikropotravy aj. Navíc se ne všechny genetické vady projeví hned při narození dítěte. Kojenecká a dětská úmrtnost se přitom neváže především na genetické vady. Základní negativní trend degenerace lidského rodu tím ale dotčen není.

Osvědčená je pouze část lékařských zákroků. Lékařské zákroky mají vesměs větší či menší vedlejší negativní účinky. Mnohá vedlejší negativa těch či oněch lékařských zákroků neznají ani lékaři. Jejich nadměrným používáním škodí zdraví pacientů. Vinní jsou i mnozí pacienti, požadující co největší péči ze strany lékařů bez ohledu na svůj skutečný zdravotní stav.

Hypochondři představují onu pověstnou špičku ledovce. Negativním stimulem pro podstatné prodražování lékařské péče a nejednou i pro poškozování zdraví pacientů lékaři je připuštění léčení soukromými lékaři, zainteresovanými na zisku. Lékařské výkony a tím i tržby se dají nahánět různě, i realizací zbytečných vyšetření (v lepším případě) a zbytečných zákroků a zbytečných léků (v horším případě). Ne vše zachrání kontrolní systém. Zvláště hypochondři se pro ně stávají zlatým dolem vesměs v neprospěch svého zdraví.

V 80. letech výzkum, proč k operacím slepého střeva dochází v některých státech západní Evropy až 5x častěji než v jiných, zjistil těsnou korelaci operací slepého střeva s rentabilitou jejich provedení. Ve státech, kde byly málo rentabilní, k ní docházelo relativně až 5x méně často než ve státech, kde šlo o lukrativní operaci. Potřeby operace slepého střeva se přitom mezi jednotlivými státy západní Evropy příliš nelišily.

Kvalifikovaný výzkum by ve zdravotnictví zřejmě objevil mnoho podobných korelací. Takový stav je zjevně špatný. Podobná situace je zřejmě v oblasti léků. Pozitivem je jen, že se při vydávání léků na předpis lékaře zavádí programy, vylučující předepisování léků, které při společném podávání poškozují zdraví pacienta.

Podobně prakticky není lék, který by neměl vedlejší negativní účinky. Přesto se jich mnozí pacienti ke své škodě dožadují bez ohledu na svůj zdravotní stav.

3.10.3. špatný životní způsob mnohých občanů

Špatný životní způsob mnoha občanů má mnoho rozměrů. Špičkou ledovce jsou jevy jako narkomanie, alkoholismus, nikotinismus, kofeinismus, gamblerství, workoholismus, otylost, televize a nově i mobilomanie, zneužívání léků, systematické stresování se, nedostatek pohybu a vysoká konzumace živočišných potravin. S nimi je úzce spjat konzumní způsob života, a to jak snahou mít všechno možné i nemožné, tak nedostatkem pohybu a tvůrčí práce, tak v oblibě mnohých nebezpečných činností, ježdění autem počínaje. Heslo: „*Honit se!*“ (za kdečím a uhonit se) je špatné, ale mnoho občanů se jím reálně ke své škodě řídí.

Problematičnost televize a rozhlasu spočívá ve skutečnosti, že výrazně posiluje prvky konzumentství. Je ideálním nástrojem odstranění starostí, co s volným časem, a ohlupování občanů. Při větším výběru programů budí i zdání svobody, ač je reálně ideálním prostředkem ovládnutí lidí nejrůznějšími mediálními manipulátory. Z ekologického hlediska televizi nelze zatracovat, neboť mnoho televizních diváků by se bez televize mohlo věnovat ekologicky mnohem závadnějším činnostem včetně přímého poškozování přírody. Je nutné zatracovat dominující bulvární televizní pořady, nejen typu krvávek made in Hollywood, záplavu stupidních reklam v televizi, podobně v rozhlase a v novinách a četné manipulace, kterých bývají hromadné sdělovací prostředky plné.

Podstatné snížení fyzické námahy na většině pracovišť se mnoha lidem nedaří rozumně nahradit, takže fyzicky zakrňují a při nezřízeném stravování i povážlivě tloustnou. K tomu vydatně přispívá i miláček většiny obyvatel vyspělých kapitalistických států i bohatších obyvatel států ostatních – osobní automobil. Způsobuje, že ujití i jednoho kilometru pěšky dělá mnohým občanům potíže. Podobné problémy zaznamenáváme, byť v menším rozsahu, i v jiných motoristicky rozvinutých státech včetně ČR a Slovenska.

Zhoubné pro fyzické i duševní zdraví občanů je i jejich rostoucí odpřírodnění. Přibývá lidí beznadějně uzavřených v kulturní poušti velkoměst, průmyslových aglomerací a aut včetně megalopolí a slumů velkoměst rozvojových zemí, kteří přírodu znají jen z filmů. Mnozí přitom mají subjektivní pocit, že jim nic moc neschází. I pravidelnou šikanu auty berou jako nutnou daň pokroku, stejně jako dělníci do 50. let 20. století považovali kouřící komín za symbol hospodářské prosperity a tím i zaměstnanosti a snesitelnější životní úrovně. Objektivně jim ale schází hodně. Že tato situace vážně komplikuje ekologickou výchovu, je zřejmé.

Tragédie velkoměst je ale mnohem hlubší a závažnější. Obyvatelé velkoměst především ztrácejí přehled o začátku a konci svého jednání, což se v případě ekologie projevuje obzvláště zhoubně. Pro ilustraci, asi 80 % významných českých osobností 19. a 20. století vyrostlo na venkově, v přírodě. Že se přehmatů proti ochraně životního prostředí dopouštějí více ekologové z měst než z venkova, také není náhoda.

I když se v řadě vyspělých kapitalistických států podařilo osvětou snížit nemoci srdce, nikotinismus, otylost a prodloužit průměrný věk života obyvatel, ke spokojenosti je daleko, nemluvě o skutečnosti, že obyvatelstvo těchto států plýtvá

v hmotné spotřebě řádově více než obyvatelstvo států rozvojových a že toto plýtvání si vynucuje otřesnou bídu ve většině rozvojových států.

I když některé aspekty degenerace lidského rodu jsou plně řešitelné a nejednou závisí jen a jen na dotyčném občanu, zda je ochoten respektovat základní zásady zdravé životosprávy, problém je zatím vcelku spíše ignorován. Mechanismus přirozené selekce, kdy v přírodě přežijí a rozmnožují se jen nejzdatnější, resp. nejvitálnější jedinci, u lidí nefunguje. Historie naznačuje, že vítězí obvykle ti nejbezohlednější. Obrazně řečeno, obvykle lump zavraždí 10 slušných lidí, než ho chytanou, usvědčí a zavrou do vězení. Dnes je z pseudohumánních důvodů zakázáno i mnohonásobného cynického vraha popravit, neboť co je dovoleno Bohovi, není dovoleno volovi.

Pokud v minulosti mohla degenerovat jen nepříliš početná vládnoucí vrstva privilegovaných a nezuživé, částečně i vitální chudé lidi kosil hlad, bída a nemoci, degenerace lidstvu nehrozila. Zdegenerované příslušníky vládnoucí třídy snadno nahradil nevelký počet úspěšných kariéristů ze středních vrstev a genofond panstva byl zachován. Zdravotnický pokrok a růst hmotné životní úrovně nad úroveň uspokojení základních hmotných potřeb s touto tvrdou přírodní selekcí skoncoval. Stavidla degenerace lidí se ve vyspělých státech otevřela naplno. Ozdravování populace vyspělých států emigrací ze států rozvojových má ve větším rozsahu příliš mnoho problémů, viz krach politiky multikulturalismu v EU a počínající náhrada domorodého evropského obyvatelstva nelegálními migranty v západní, severní a jižní Evropě. Protože z humánních důvodů nelze žádat nejen utrácení nezuživých dětí, ale ani zákaz nezuživým občanům přivádět na svět často ještě nezuživější potomky, vidím budoucnost lidského rodu černě.

Genofond lidstva zhoršuje i stále vyšší průměrný věk rodičů při pořizování si dětí. Z hlediska duševního zdraví jsou starší rodiče samozřejmě vyspělejší, z hlediska fyzického zdraví tomu ale je naopak.

XXXXX

Závěry rozborů 3. kap. jsou více než chmurné. Destrukce předpokladů pro udržitelný vývoj se odvíjí od základních principů společenského reprodukčního procesu, resp. udržitelný vývoj znemožňují zejména faktory:

- a) růst počtu obyvatel, pro které na naší omezené planetě Zemi je stále méně zdrojů potravin, paliv, energie, surovin a místa,
- b) zvyšování příjmové diferenciace obyvatel od bodu uspokojení základních hmotných potřeb,
- c) ekonomický růst, pro který na naší omezené planetě Zemi je stále méně místa,
- d) války včetně militarizace,
- e) tržní mechanismus se svými potřebami neustálého hospodářského růstu a plýtvání ve spotřebě (problém nepravých potřeb), neustálých změn reprodukčního procesu společenské výroby, přenášením externalit od jejich původců na jimi

poškozené, nízkým oceněním přírodních zdrojů a odíráním rozvojových států, jakož i vytvářením monopolů a monopolní zvláště, kterou se jen zčásti daří omezovat,

- f) růst uspokojování nepravých hmotných potřeb,
- g) mnohé sociální problémy za daného společenského uspořádání vystupují proti potřebám udržitelného vývoje,
- h) deformace hodnotového systému euro americké civilizace,
- i) růst degenerace lidského rodu.

Je toho trochu moc na naši křehkou modrou planetu a na naši značně nedokonalou, sobeckou a krátkozrakou lidskou společnost, jež si z nadutosti říká společnost homo sapiens sapiens - lidí rozumných. K tomu přistupuje stále drtivější závod s časem. Zákony mívají výjimky, ekologické problémy hubí život bez výjimek a ne jinak bude postupovat světová ekologická katastrofa s nerozumným lidstvem.

Přestože jde o závislosti nelineární, výsledkem průniku uvedených trendů je prázdná množina a cesty k záchraně lidstva jsou blokovány z více stran. Lze vyvodit závěr, že pokud se lidstvo rychle zásadně nezmění, zničí jej v 21. století světová ekologická katastrofa, kterou svým neodpovědným jednáním vyvolává.

Existuje tisíc a jedna cesta k oddalování nastupující světové ekologické katastrofy aktivní ekologickou politikou. Zejména technická řešení se stále více využívají. Ač již přinesla nemalé výsledky a mají ještě značný ekologicko ozdravovací potenciál, v zásadě nestačí, protože nastupující ekologická katastrofa je především společenským problémem, bez skoncování s ožebračováním rozvojových států a bez skoncování s hmotným konzumerismem ve státech vyspělých i u elit států rozvojových ji nelze odvrátit. Technická řešení jakkoliv radikální vesměs nejdou na společenské kořeny problémů.

Zatím je prakticky jen jedna významná pozitivní zpráva – populační exploze slábne, ale i tak současných asi 8 miliard obyvatel Země k 15. 11. 2022 obnáší velmi vysoký počet lidí a s nimi i velmi vysoké ekologické a další problémy.

Literatura ke kapitole 3:

- 1) Vavroušek,J.: vystoupení na konferenci Lidské hodnoty a společnost v pohybu, konané 25. - 6. 9. 1993 v Praze v UK
- 2) Gore,A.: Země na misce vah, Praha, Argo 1994
- 3) Marx,K.: Kapitál I, II, III.1. a 2., Praha, Svoboda 1978 ad.
- 4) Mill,J.S.: Principles of Political Economy and Chapters on Socialism. 2. vyd. Oxford a New York: Oxford University Press, 1994. 450 s. ISBN 0-19-283081-3. (ed. J. Riley; vychází ze 7. vydání Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy z r. 1871)
- 5) Keynes,M.J.: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz, Praha, 1963

- 6) Galbraith, J.K.: Ekonomía a spoločenské ciele, Bratislava 1984
- 7) Mishan, E.J.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994
- 8) Husák, T.: Lidstvo před rozhodnutím, Praha, Melantrich 1986
- 9) Keller, J.: Až na dno blahobytu, Brno, Ekocentrum 1993
- 10) Jackson, T., Marks, N.: Hodnocení udržitelného ekonomického blahobytu. Zkušební studie: 1950 - 1990, Londýn 1994, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 11) Meadows, D. a kol.: Limits of Growth, New York, 1970
- 12) Meadows, D. a kol.: Překročené meze, Praha, Argo 1992
- 13) Zeman, J.: Je snaha Evropské unie o rozšiřování Kyotského protokolu reálná? aneb S čím EU měla do Durbanu přijet a nepřijela, Internetový Ekolist 12. 12. 2011, <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-zeman-je-snaha-evropske-unie-o-rozsirovani-kyotskeho-protokolu-realna>
- 14) Zeman, J.: Klady a zápory ochrany životního prostředí v Československu v letech 1945-89, http://forum.klubspolved.cz/Ochrana_zivotniho_prostredi_CS.doc, vyvěšeno 3.3. 2017, 71 s.
- 15) King, A., Schneider, B.: První globální revoluce, Bratislava, Bradlo 1991
- 16) Fromm, E.: Být či mít? Praha, Naše vojsko 1991
- 17) Brundtlandová, G.H.: Naše společná budoucnost, Praha, Akademie 1991
- 18) De la Court: K Brundtlandovej, z originálu Beyond Brundtland: Green Development in the 1990s New York, New Horizont Press 1990, zpracoval M. Huba, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 19) Nováček, P. a kol.: Udržitelná budoucnost ČR a Slovenska I, II a III, Olomouc 1993, 1993, 1994
- 20) Nováček, P., Mederly, P. a kol.: Strategie trvalé udržitelnosti, Olomouc 1996
- 21) Hudek a kol.: K trvalé udržitelnosti Slovenska, 2000
- 22) Spangenberg, J.H. a kol.: Smerovanie k trvalo udržateľnej Európe, Brusel, Wuppertalský institut, Přátelé země 1995, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 23) Kol.: K trvalé udržitelnosti dopravy, Brno, ČSDK 2000
- 24) Robeš, M., Zeman, J.: Strategie rozvoje železniční a s ní související cyklistické dopravy v ČR, studie pro Ministerstvo životního prostředí (svého času byla na internetu www.env.cz), listopad 2003
- 25) Kohák, E.: Oh, beautiful for spacious skies, Právo lidu 26. 4. 1991
- 26) Novožilov, V. V.: Měření nákladů a výsledků, Praha, Svoboda 1972
- 27) Lenin, V. I.: Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu, Spisy, Sv. 2, SNPL, Praha 1957
- 28) Zeman, J.: Ekonomické aspekty ekologických škod, KDP, Praha, VŠE, 1987

- 29) Zeman,J.: Proces znehodnocování a teorie ekologických nákladů, Ekonomický časopis č. 2/1991
- 30) Seják,J.: Stav a možnosti oceňování přírodních zdrojů v socialistické ekonomice, Praha, EÚ ČSAV, VPE č. 179/1983
- 31) Klaus,V.: Ekonomie, ekonomika a ekologie, Hospodářské noviny č. 35/1990
- 32) Zeman,J.: Ekologické škody jako prvek soustavy plánovitého řízení, Ekonomický časopis č. 12/1989
- 33) Klaus,V.: Problém znečištění přírodního prostředí, Lidové noviny 14. 2. 1994
- 34) Zeman,J.: K ekologickým omylům pana V. Klause, Nika č. 2/1994
- 35) Klaus,V.: Stát a řízení porodnosti, Lidové noviny 26. 9. 1994
- 36) Komárek,V. a kol. Souhrnná prognóza ČSSR do roku 2010, Prognostický ústav ČSAV 1988
- 37) Komárek,V.: Prognóza a program, Praha, Akademie 1990
- 38) Švihlíková,I.: Jak jsme se stali kolonií, Rybka Publisher 2015
- 39) Hába,Z.: Socialismus - systém ekonomických zákonů, Bratislava, Alfa 1987
- 40) Rasmich,L.: Zbožně peněžní vztahy v rozvinutém socialismu, Praha, Akademie 1988
- 41) Bezdomovectví stojí víc než sociální byty, Halo n. 10. 10. 2018
- 42) Engels,B.: Podíl práce na polidštění opice, Praha, Svoboda 1949
- 43) Holý,D.: Kolik máme volných pracovních míst, Statistika&My 8/2022
- 44) Bell,D.: Stádia růstu
- 45) Librová,H.: Pestří a zelení, Brno, Ekocentrum 1993
- 46) Weizsacker,E.U. a kol. - Faktor čtyři, Phare, Frýdek Místek 1996
- 47) Pecina,P.: Kořeny zla, seriál v Nice 1988-90
- 48) Kostarika - Země plná jedu 14.12.2022 [Kostarika: Země plná jedu – !Argument \(casopisargument.cz\)](http://casopisargument.cz)

Kapitola 4

Možný věcný tvar udržitelného vývoje

Udržitelný vývoj máme relativně dobře vymezen. Dnes se na něj odkazuje již kdekdo. Svou praktickou činností ho ale i mnoho jeho přívrženců velmi často popírá. Jistě v prvé řadě proto, že mají o jeho obsahu mlhavé představy. Nejde zdaleka jen o obvyklý kontroverzní překlad „(trvale) udržitelný rozvoj“.

Udržitelný vývoj musí mít určitý věcný tvar, jehož východiskem je rozdělení činností na ty, jež jsou jednoznačně v souladu, podmíněně v souladu a jednoznačně v rozporu s udržitelným vývojem, a musí mít určitý mechanismus svého prosazování. Jak už to bývá, reálnější jsou představy o tom, co se nechce, než o tom, co se chce, co je potřeba. V obou oblastech přitom zůstává dost problémů. Tato kapitola se pokouší vymezit možný věcný tvar udržitelného vývoje.

Z vymezené definice udržitelného vývoje vyplývá, že strategie jeho dosažení musí zabezpečit především:

1) *racionální, tj. ve smyslu (trvalé) udržitelnosti šetrné využívání přírodních zdrojů.* Úkol zabezpečit šetrné využívání přírodních zdrojů je problémem základní a pro udržitelný vývoj klíčový. Má řadu aspektů. *Zahrnuje zejména:*

a) *odstranění ekologicky závadných technologií a výrobků včetně plýtvání ve sféře výroby a oběhu,*

b) *zamezení plýtvání ve sféře hmotné spotřeby společenské i soukromé,*

c) *zabezpečení zachování druhové i ekosystémové diverzity přírody.*

2) *stabilizaci počtu obyvatel na přijatelné úrovni.* Globální celoplanetární udržitelný vývoj zahrnuje nutnost stabilizovat počet obyvatel na přijatelné úrovni, což je problém především rozvojových zemí, ale nejen jich.

4.1 Udržitelné (šetrné či racionální) využívání přírodních zdrojů obecně

Udržitelné využívání přírodních zdrojů bylo v 1. kap. definováno z ¹⁾ s odkazem na Dallyho jako:

„- pro obnovitelné zdroje - půdu, vodu, lesy a ryby - nemůže být udržitelná intenzita spotřeby větší než rychlost regenerace. Např. ryby jsou udržitelným způsobem využívány tehdy, je-li zbylá rybí populace schopna nahradit jejich odlov,

- pro neobnovitelné zdroje - fosilní paliva, vysoce kvalitní nerostné suroviny, podzemní vodu - nemůže být udržitelná intenzita spotřeby větší než rychlost, jakou mohou tyto zdroje být nahrazovány obnovitelnými zdroji, užívanými udržitelným

způsobem. Např. ropná naleziště by byla využívána udržitelným způsobem tehdy, kdyby část zisku z nich byla systematicky investována do slunečních kolektorů nebo do vysazování stromů. V době vyčerpání ropy by byl k dispozici ekvivalentní tok obnovitelné energie.

- pro znečišťující látky nemůže být udržitelná intenzita znečišťování větší než rychlost, jakou může být znečišťující látka recyklována, absorbována či zneškodňována prostředím.

Např. intenzita vypouštění splašků do vodního toku je udržitelná, jestliže odpovídá schopnosti přírodního ekosystému absorbovat v nich obsažené živiny."

Udržitelný vývoj vyžaduje mimo jiné účinnou ochranu přírodních zdrojů a životního prostředí před procesy jejich znehodnocování, viz kap. 1. *Proces znehodnocování má 3 základní částečně se překrývající formy:*

- formu znečišťování přírodních složek životního prostředí,
- formu narušování ekologické rovnováhy,
- formu nešetrného, neracionálního využívání přírodních zdrojů.

Narušování ekologické rovnováhy zahrnuje znečišťování přírodních složek životního prostředí, jejich devastaci a vyhubení či přemnožení určitého druhu(ů) rostlin či živočichů. Neracionální využívání přírodních zdrojů zahrnuje část procesů znečišťování (znečišťující odpad je současně ztracená potenciální surovina), procesy devastace přírodních složek životního prostředí a neefektivní výrobu a spotřebu potravin, surovin a energie, viz ²⁾ a ³⁾ a schéma č. 1 v 1. kap.

Protože znečišťování přírodních složek životního prostředí způsobuje vesměs větší či menší ekologické škody, navíc nám často v podobě znečišťujícího odpadu unikají potenciálně cenné suroviny, jde o jev krajně nežádoucí a kategorickým požadavkem je jej minimalizovat, nejlépe pod hranici danou prahem asimilační schopnosti přírodního prostředí, a zbylé odpady maximálně využívat jako zdroje druhotných surovin a energie.

Snižování odpadovosti výroby je až na výjimky technicko ekonomicky zvládnutelné. Relativně novým problémem je, že do přírodních složek životního prostředí jsou vypouštěny stále nové a nové škodliviny, jejichž přesné účinky neznáme. Mnohé škodliviny reagují mezi sebou a vytváří ještě škodlivější látky, uplatňuje se synergický efekt, kdy společné působení více škodlivin ve směsi vyvolává větší škody, než které by vznikly při odděleném působení jednotlivých škodlivin. Mnohé škodliviny jsou eliminovány dříve, než jejich škodlivé účinky spolehlivě určíme. Kontrola procesu znečišťování přírodních složek životního prostředí se tak komplikuje i v zemích s technicky rozvinutou environmentální regulací.

Snaha EU o důslednou prevenci, resp. analýzu možných negativ těch či oněch chemických látek je na místě. Naopak přístup USA, kdy se regulace zavádí až po vzniku prokazatelných škod, je zjevně nedostatečná. Tím spíš, že doba užívání těch či oněch problematických látek je nejednou kratší, než se jejich negativní dopady na zdraví projeví.

Navíc se vyostřuje problém principiálně neodstranitelného odpadu, především emisí kyslíčniku uhličitého CO₂ a dalších skleníkových plynů a vyhořelého jaderného paliva.

Rostoucí znečišťování ovzduší CO₂, CH₄, N₂O a do jisté doby i freony a dalšími skleníkovými plyny za více méně stabilní spoluúčasti vodní páry vyvolalo a vyvolává zesilování tzv. skleníkového efektu. Znečišťování ovzduší freony a halony vyvolalo ve vyšších zeměpisných šířkách navíc tzv. ozónovou díru. Obojí ohrožuje existenci života na Zemi včetně lidí. Zatímco emise freonu se podařilo v poměrně krátké době, byť opožděně, zásadně snížit, proti ostatním antropogenním emisím skleníkových plynů a tím pádem i proti silicím skleníkovému efektu není s to lidská společnost účinně zasáhnout, zejména pro hrubé nedostatky společenského mechanismu, jež se často maskují za nedostatečné poznání uvedeného jevu.

Např. hlavní emitent CO₂ USA odmítá výrazněji investovat do snížení emisí CO₂, neboť dosud není znám mechanismus, kterým se část emisí CO₂ na Zemi odstraňuje, s ohledem na rozdíly ve výsledcích modelování účinků zesilování skleníkového efektu apod. Riskují, že v době plného objasnění mechanismů zesilování skleníkového efektu tento jev natolik zesílí, že zničí lidstvo na Zemi včetně USA bez ohledu na následné akce lidí k zastavení jeho růstu. Možnost podobných konců naznačuje i fakt, že omezování až zastavování výroby a užívání freonů přichází opožděně, neboť freony asi 20 let stoupají do stratosféry a asi 50-60 let ve stratosféře ničí ozón.

Jiným problémem je metodika výpočtu emisí skleníkových plynů. Počítá jen emise ze spálení fosilních paliv. Nepočítá emise z jejich získávání, zpracovávání a dopravy, viz kap. 3.2., resp. tyto emise uvádí v jiné skupině, což zkresluje hodnocení nebezpečnosti jednotlivých druhů fosilních paliv vůči klimatu.

Nejde jen o ohromné emise skleníkových plynů CO₂, CH₄, N₂O a donedávna i freonů. Závažná je i rychlá destrukce hlavních likvidátorů CO₂, světových moří a tropických deštných pralesů (na asimilaci CO₂ a tvorbě kyslíku O₂ se podílí plnými 60 % + 30 %). Účinná ochrana hlavních likvidátorů CO₂ je zřejmě stejně důležitá jako omezování jeho emisí, leč nedaří se, viz hořící tropické deštné pralesy v Brazílii, Kongu, Indonésii, na Sibíři (zde shořelo území o velikosti Belgie), v Kalifornii, v prvních třech případech navíc většinou lidmi úmyslně zapálené s cílem získat další zemědělskou půdu. Lidstvo pokračuje v bezohledném ničení rozhodujících likvidátorů CO₂ - moří a tropických deštných pralesů a kope tak nejen svůj hrob.

Podle Greenpeace energetika založená na fosilních palivech se na zesilování skleníkového efektu podílí pouze 10 % (? JZ). Argumentují tak proti atomovým elektrárnám, jež ale ve světě nejsou příliš rozšířeny, jistě i pro blokování jejich rozvoje stranami zelených, Greenpeace a dalšími protijadernými organizacemi. Vezmu-li ale data za ČR, ať už oficiální ČHMÚ nebo vlastní korigovaná o nepřímé emise GHG, vychází mi zásadně vyšší podíl energetiky na emisích GHG. Jistě i proto, že podíl dopravy na emisích GHG se sice zvyšuje, ale stále je o dost nižší ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy. Hrubé chyby úsilí o odvrácení klimatické katastrofy v roce 2019 popisují v ⁴⁾

Vysoká úroveň znečištění přírodních složek životního prostředí (vedle zdravotnického pokroku, který umožňuje přežít a rozmnožovat se i zdravotně neduživým občanům), přispívá k vysokému výskytu různých genetických vad a tím i k degeneraci lidského rodu.

Forem procesů devastace je několik. Před devastací je nutné účinně chránit půdu, mimo produkční funkce lesa, vodní poměry, cenné ekosystémy, ložiska nerostných surovin aj. Záběr půdy pro potřeby výstavby je do určité míry nevyhnutelný, na rozdíl od procesů znečišťování jej nelze omezit na neškodné minimum. Přesto by se měl zvažovat mnohem pečlivěji než dosud. Převrat roku 1989 ale v ČR přinesl opovrhování ochranou zemědělské půdy před zábory pro nezemědělské a nelesní užití.

Vyvozovat ze současné relativní nadvýroby potravin v EU bezproblémovost ztráty potravinové soběstačnosti ČR v potravinách našeho klimatického pásu a možnost se zbavovat půdy ve prospěch výstavby některými taky ekonomy je krajně neodpovědné a protiekologické.

Ztráty nerostných zdrojů vlivem jejich neefektivní těžby a výrobní spotřeby signalizují nízkou efektivnost těžby a výrobní spotřeby nerostných zdrojů. V případě realizace dosud těžko prosaditelného požadavku na racionální ocenění a na jeho základě adekvátního zpoplatnění využívání přírodních zdrojů uživatelům by neměl být problém je ze společenské praxe vymýtít. Politiku by zde ale nesměla určovat těžařská lobby.

Zásadní problém představuje plýtvání nepřímé prostřednictvím masové nevýrobní hmotné spotřeby společenské i soukromé.

Minimalizace procesů devastace vyžaduje racionálně hospodařit s lesním a s vodním bohatstvím, tj. nepohlížet na les, resp. na vodní zdroje jen jako na zdroje dřeva, resp. vody, ale především jako na složité ekosystémy, na ekologickou páteř krajiny, kterou je nutné úzkostlivě chránit a kde lze jen v rozsahu je nepoškozujícím připustit získávání dřeva a vody, podobně jejich znečišťování antropogenními emisemi. Získávání dřeva a vody se samozřejmě nemůže uskutečňovat za cenu narušování krajiny. Racionální spotřebu surovin a paliv vlivem tržní regulace lze předpokládat jen za podmínky jejich racionálního ocenění a zpoplatnění státem. Tomu se však i vyspělé i rozvojové státy vesměs zuby nehty brání.

Racionální ocenění surovin a energie se při výlučně tržní regulaci vyskytuje jen výjimečně. Cena surovin a energie obvykle neobsahuje jak ekologické škody, vznikající při jejich těžbě, zušlechťování, dopravě a spotřebě, tak jejich vzácnost a v mnoha případech i nereprodukovatelnost. Je tudíž podstatně nižší, což je ekonomickým stimulem k plýtvání se surovinami a energií a tím i k jejich nadměrné výrobě včetně ekologických škod, provázejících jejich nadměrnou těžbu, výrobu a spotřebu. K tomu přistupuje mezinárodní dělba práce, znamenající nejčastěji drancování nejkvalitnějších přírodních zdrojů světa nadnárodními monopoly a tím i další výrazné podceňování surovin a energie. Environmentálně nedostatečně regulované tržní mechanismy ekonomicky stimulují hypertrofii odvětví environmentálně náročné prvovýroby, těžkého průmyslu, silniční dopravy.

Protože neregulovaný trh podstatně zkresluje efektivnost exploatace nerostných zdrojů, musí nedostatky tržní regulace substituovat stát adekvátní daňovou politikou v oblasti využívání přírodních zdrojů a přísnou regulací ekologických podmínek jejich využívání. Zejména adekvátní zdanění využívání ložisek nerostných surovin v ČR dosud chybí. Podrobněji viz ^{5), 6), 7), 8), 9), 2)}, a kap. 6 této knihy.

Jisté je, že v racionalizaci spotřeby surovin a energie dosáhlo lidstvo velké úspěchy. Další rozsáhlé úspory surovin a energie může přinést dosud známý vědeckotechnický pokrok. Jeho možnosti nejsou dosud zdaleka vyčerpány. Proti působí a budou působit zejména potřeby většiny rozvojových států určité industrializace a pseudopotřeby vyspělých států na ekonomickém růstu za účelem zvyšování převážně samoúčelné hmotné konzumní spotřeby, zejména bohaté menšiny obyvatel.

Pokračování rozsáhlého plýtvání v hmotné spotřebě vede nutně k ekologickému kolapsu planety Země. Bariéry dalších úspor surovin a energie zůstávají i nadále vesměs společenské, nikoliv technické. Podrobněji budou rozebírány v 6. kap.

Vyspělé kapitalistické státy se dosud v rozhodující míře orientují jen na technická řešení ekologických problémů. I když jsou technická řešení ekologických problémů nesporně nutná, k odvrácení ekologické katastrofy planety Země nestačí.

Příliš nepomáhají ani *výrobky přátelské životnímu prostředí*. Jakkoliv jsou nezbytné a pomáhají řešit ty či ony konkrétní ekologické problémy, např. odstranění olova z benzínu či freonů z řady výrobků, vzhledem k pokračujícímu rozsáhlému plýtvání ve sféře spotřeby se nestávají a ani nemohou stát zásadním řešením vyhrocených ekologických problémů. Spíše spotřebu lakuj na zeleno.

Jisté je, že přírodní zdroje jsou omezené co do rozsahu i co do kvality. I při značných chybách v odhadu se na tomto základním konstatování *Limitů růstu* ¹⁰⁾ nezměnilo nic. Jestliže jsme 20 let po jejím zveřejnění a v rozporu s jejími závěry zjistili, že lidstvo vyčerpalo "jen" asi 50 % zdrojů neobnovitelné ropy, jde sice o mnohem příznivější zjištění než tvrzení obsažené v Limitách růstu, ale i při možnosti dalších významných nepřesností v odhadu zásob ropy a velkých možnostech snižování její spotřeby jde i nadále o zjištění mimořádně alarmující. *Problémem je, že trh nesignalizuje tento negativní trend a nenutí k výrazným úsporám ropy*. Podobně je tomu s úsporami uhlí, zemního plynu, kovů, stavebních a dalších nerostných surovin.

Zatím se rýsuje pouze stabilita spotřeby železa. Kvalitní železné rudy je ale shodou okolností ve světě dostatek.

1.2. Udržitelné využívání prostoru

Výrazně omezený je i prostor. Požadavky na prostor jsou často rozdílné, využívání prostoru je většinou limitováno soukromým vlastnictvím půdy. Názory, že tržní mechanismus sám o sobě povede k racionálnímu využívání půdy, resp. prostoru, jsou vesměs naivní.

Ponechávání většiny úrodné zemědělské půdy ladem etiopskými feudály, bezplatně užívajícími své rozsáhlé pozemkové vlastnictví před rokem 1974, v době masového hladu v zemi, bylo jen špičkou ledovce. Známe ale i případy, kdy půdu přidělenou na základě pozemkové reformy někdejší bezzemci obdělávali jen v rozsahu zabezpečení výživy své rodiny, nikoliv pro trh a problém zabezpečení výživy v zemi se tak neřešil.

Stávající společensko ekonomické mechanismy vedly mimo jiné ke stále větší koncentraci obyvatel do stále větších sídel při vyliďňování venkova. Dělo a děje se tak přesto, že provoz větších sídel je stále nákladnější, je provázen stále větším množstvím externalit, děje se stále víc na úkor venkovských oblastí a že větší sídla neumožňují technicko ekonomicky vytvořit přijatelné životní prostředí v nich.

Racionální ocenění půdy je i teoretický problém, viz ¹¹⁾ a ¹²⁾. Např. ocenit půdu zabranou jednotlivými druhy dopravy je obtížné, neboť dobré dopravní zpřístupnění pozemku podstatně zvyšuje jeho tržní cenu a přitom je zejména u letecké a silniční dopravy zdrojem rozsáhlých ekologických a urbanistických, u silniční dopravy i bezpečnostních škod, o vysoké náročnosti letecké a silniční dopravy na energii nemluvě.

Harmonické využívání prostoru zásadně ztěžuje neúnosná centralizace politické i ekonomické moci moderním státem demokratickým i totalitním, o vlastnění rozsáhlých pozemků velkými firmami nemluvě. Moderní stát je vesměs příliš velký, aby respektoval svéráznost jednotlivých regionů, a současně příliš malý vzhledem k potřebám být převážně soběstačný, viz ¹³⁾. Výsledkem jsou neúměrné dopravní toky zboží i osob včetně nadměrné, vysoce vychvalované, leč převážně škodlivé mobility obyvatel a všeobecná devastace životního prostředí nadměrnou silniční dopravou. Nejinak je tomu s nadnárodními integračními seskupeními.

Např. Maastrichtská smlouva povede podle J. Patočky k zásadnímu změkčování ekologických norem, neboť ty se budou v mnoha případech srovnávat na nejměkčí platnou úroveň v zemích EU, k zruinování mnoha regionálních ekonomik ve všech zemích EU a k dalšímu bujení automobilismu včetně výstavby dalších asi 11 000 km dálnic, viz ¹⁴⁾.

Jako přímé ohrožení životního prostředí v EU je nutné hodnotit sjednávání tzv. transatlantické smlouvy TTIP s USA a CETA s Kanadou, podle níž by firmy z USA (Kanady) mohly uplatňovat podstatně měkčí normy USA, např. v oblasti léků, přípustného množství škodlivin v potravinách apod. Ta s Kanadou byla schválena!!!

K disharmonickému využívání prostoru významně přispívají i ekonomické faktory, zejména absence náležitého zdanění vlastnictví půdy, tj. zdanění půdy sazbami blížeícími se výši očekávané diferencální (diferenční) renty. Podrobněji viz ^{6), 7), 8), 9), 13)} ad. Nízké zdanění půdy přispívá k relativně levným potravinám pro obyvatele vyspělých států, ale problém relativní nadvýroby potravin neřeší, o problému neřešení hladu v mnohých rozvojových státech nemluvě. Ani vysoká a nadměrná spotřeba potravin ve vyspělých státech nebrání vzniku značných zemědělských přebytků a *nutnosti* ekonomicky prosazovat snižování zemědělské výroby v nich. Vývoz levných potravin do rozvojových států ničí tamní zemědělství, podvazuje

jejich potravinovou soběstačnost, o rozsáhlých takto způsobovaných ekologických škodách nemluvě.

S tím jde ruku v ruce vnučování rozvojovým státům orientace jejich zemědělství na exportní monokultury i za cenu značného hladu v mnohých z nich. Jde o podivnou praxi: vyspělé státy celá desetiletí prosazují snižování domácí výroby potravin a jejich pomoc zemědělství rozvojových států způsobuje každoročně smrt hladem miliónů lidí v nich.

Rozsáhlá bída v rozvojových státech významně přispívá k populační explozi v nich a tím i k plenění tamních přírodních zdrojů z titulu bídy, kromě plenění těchto zdrojů nadnárodními monopoly. Masová bída a populační exploze v rozvojových státech (dnes jde zejména o subsaharskou Afriku) na jedné a vysoká marmotratná konzumní spotřeba ve vyspělých kapitalistických státech na druhé straně patří k základním překážkám prosazení udržitelného vývoje ve světě a ruku v ruce planetu Zemi ekologicky i jinak ničí.

Problém disharmonie využívání půdy vážně zesiluje politika levné dopravy, zvláště pak dopravy mezinárodní (mezinárodní veřejná doprava neplatí daň z přidané hodnoty včetně paliv a energie jí spotřebovávaných), mezinárodní vodní a letecká doprava neplatí spotřební daň za pohonné hmoty. Žádný obor dopravy neplatí externality, které způsobuje. Ty jsou obzvlášť velké u silniční dopravy, značné jsou ale také u dopravy letecké a vodní, nelze je přehlížet ani u motorové trakce železniční dopravy. Možnost levně převážet kdeco z regionu do regionu i z kontinentu na kontinent zásadně rozvrací možnosti relativně harmonického rozvoje jednotlivých regionů, protože mezinárodní konkurence, založená často na dumpingu sociálním či ekologickým, ekonomiky příslušných regionů potápí.

Levná doprava podporuje trend ztráty soběstačnosti v dodávkách klíčových komodit – paliv a energie, potravin a někdy i vody. Jejich doprava ze vzdálených regionů dál zvyšuje, o negativních dopadech na životní prostředí a stabilitu klimatu nemluvě.

K harmoničtějšimu a k efektivnějšimu využívání půdy, resp. prostoru přispívá vhodná státní, regionální a komunální regulace. Hrozba vysokých spekulací s půdou si zejména na území sídel vynucuje zavedení předkupního práva státu, krajských a obecních zastupitelstev na odkoupení pozemků nabízených na prodej v příslušném území pro vybrané veřejně prospěšné stavby. Přírodně cenné pozemky by měly mít právo vykupovat orgány ochrany přírody. Zejména rozvoj zaostalejších regionů je vhodné stimulovat daňovými úlevami na užívání půdy, byť *ekonomická zaostalost* nemusí být z ekologického hlediska nežádoucí. Regulace využívání půdy je nejednou limitována vnějšími vlivy mimo region včetně vlivů světových.

Převažující praxe rozsáhlého regulování a dotování zemědělství ve vyspělých státech si dnes vynucuje kvotaci zemědělské výroby i dovozu potravin, jinak zemědělství hrozí zničení silně dotovanou zahraniční konkurencí. Dále vyžaduje minimální, státem garantované a dotované výkupní ceny zemědělské produkce. Dotace je nutné směřovat do zemědělské prvovýroby, ne do potravinářského průmyslu, jak se v ČR dělo v letech 1991-92.

Dotace musí být podmíněny produkcí potravin, resp. česká podpora tzv. ekologických zemědělců bez vazby na výrobu potravin vede k likvidaci živočišné

výroby a nízké produkci domácích potravin. Fialova vláda v roce 2022 tento trend dále posílila přesměrováním částí dotací do zemědělství od produkčních zemědělců k neprodukčním či málo produkčním ekologickým zemědělcům bez vazby na zemědělskou produkci. Přitom likvidace živočišné výroby podstatně zhoršuje péči o půdu ve dvou směrech:

1) Redukuje zdroje statkových hnojiv (v roce 2021 jsou proti roku 1989 asi na 40 %), takže není čím hnojit, půda ještě víc ztrácí organické látky, humus a prohlubuje se její beztak vysoká a nebezpečná degradace.

2) Redukuje pěstování jetelovin a dalších plodin zlepšujících půdu, například vázáním vzdušného dusíku.

Podobně o výstavbě dálnic se vesměs rozhoduje na základě neomaleného nátlaku domácí, evropské i světové automobilové lobby na stát a nejednou i problematické mezinárodní dohody o rozvoji dopravy.

V případě lesní půdy je nutné vycházet z naprosté priority mimoprodukčních funkcí lesa. Těžba dřeva, chov zvířete, sběr hub a lesních plodů lze povolovat jen v rozsahu neohrožujícím mimoprodukční funkce lesů, což by v zásadě nemělo činit problém. Zákaz pastvy dobytka v lese, rozdělování ohňů v lese a další musí být samozřejmostí v zájmu ochrany lesů. Těžbu dřeva je nutné limitovat jeho přírůstkem, což na území ČR, resp. někdejšího rakouského Předlitavska začala zavádět již Marie Terezie v 18. století. Bohužel to vedlo k preferenci smrkových monokultur, k častým kalamitám v nich včetně té současné bezprecedentní. Kůrovcová kalamita rozjetá v roce 2018 v rozsahu, ohrožujícím přežití smrkových lesů v ČR (asi 50 % lesů) je katastrofální ani ne tak ztrátou dřevní produkce jako zásadním dlouhodobým oslabením mimoprodukčních funkcí lesů a zásadními komplikacemi obnovy zničených lesů v podmínkách silících klimatických změn. V případě relativně rychlé úspěšné obnovy lesů se mimoprodukční funkce lesních porostů plně obnoví nejdříve za 30 let, v případě méně úspěšné obnovy za delší dobu.

Zvýšené požadavky společnosti na vybrané mimoprodukční funkce lesa si u řady lesů vynucují jen odlišný způsob hospodaření a jen u některých lesů i vyšší náklady lesního hospodářství a jen někde znamenají snížené výnosy. Zvýšené náklady na zabezpečení příslušných společenských funkcí lesního hospodářství (můžou mít podobu zvýšených nákladů např. na rekreační či lázeňské lesy nebo podobu nižšího výnosu dřevní produkce např. v oblasti ochranných vodárenských pásem nebo obojí – rekreační lesy) by měl financovat veřejný sektor včetně zabezpečení úrokové přiměřených úvěrů pro lesní hospodářství.

Dlouhodobost výrobního cyklu v lesích by se měla promítat i do financování lesů včetně úvěrování. Jak nás učí už praxe Rakouska-Uherska, mělo by jít o úvěry dlouhodobé a o úvěry s výhodnou, tj. s maximálně 2% ní úrokovou sazbou. Vládou v 90. letech nabízené úvěry na zalesňování s 3% ní sazbou znemožňují racionální hospodaření v lese a nutí lesní podniky i nové majitele lesy rabovat. Komerční bankovní úvěry s úrokem 15 %, 20 % i více, pokud je banky ČR v l. 1994-98 vůbec poskytly, byly pro lesy nepoužitelné.

Stížnosti vlastníků lesů na údajné omezování vlastnických práv k lesu zákonem č. 289/1995 Sb. o lesích jsou neoprávněné. Smutné je, že možnost rabovat lesy se v

ČR proti letům reálného socialismu podstatně zvýšila. Po šestiletém bezvládní lesy v ČR účinně nechránil ani nový zákon o lesích č. 289/1995 Sb., například mlhavě vymezenými pravomocemi a povinnostmi odborného lesního hospodáře (k nápravě došlo až v roce 2019, když už bezprecedentní kůrovcová kalamita vrcholila), jen symbolickými pokutami za nadměrnou těžbu dřeva v lesích (k dílčí nápravě došlo až v roce 2000, k další nápravě došlo až v 2005) atd.

Současná kůrovcová kalamita na území ČR, ukazuje, jak idiotské bylo zrušení lesních provozů Lesů ČR v rámci transformace Lesů ČR v 1. polovině 90. let a jejich nahrazení objednávaním si těchto prací u soukromých firem na základě výběrových řízení. Samozřejmě, smlouvy na několik let jsou v příkrém rozporu s potřebou dlouhodobě o lesy řádně pečovat. Musí-li Lesy ČR všechny práce soutěžit včetně prací na řešení havarijních situací, pak jsou kůrovci, bekyně mniška, sypavka či jiní škůdci rychlejší, nemluvě o odvolávání se některých neúspěšných účastníků výběrového řízení či o vypovídání smluv v případech podstatných změn ekonomických podmínek lesního hospodářství. Než Lesy ČR zřadují výběrové řízení, je les sežrán. Přitom tradičně stačila parta dvou tří dřevorubců, poslaná hajným porazit, odkornit a spálit kůru malé skupiny napadených smrků ve chvíli, kdy kůrovcová kalamita teprve začínala. Podrobněji ¹⁵⁾.

Sloučení 3-4 revírů do jednoho s tím, že hajný má místo procházení lesy projíždět autem, má tu zásadní vadu, že z auta toho moc neuvidí a začínající kalamitu může snadno přehlédnout.

Vážným problémem je omezení masového poškozování půdy při jejím využívání. Asi 40 % zemědělské půdy ve světě ohrožuje eroze (v ČSSR v roce 1986 to bylo 53 %, v roce 2013 asi 60 % (v roce 1999 uváděných téměř 100 % má problém v použité metodice, která za půdu ohroženou erozí považuje každou půdu potenciálně i reálně erozí ohroženou, což samozřejmě neznamená, že je opravdu erozí poškozená). Mnoho půdy znečišťují imise a agrochemikálie, byť tyto zátěže se v 90. letech významně snížily. Mnoho obvykle nejúrodnější zemědělské půdy zabírá výstavba. Území ČR ztratilo v letech 1937-2013 asi 800 000 ha zemědělské půdy, z toho na zalesnění připadala jen jedna třetina. Půda je rozsáhle devastována těžkou zemědělskou, částečně i lesní mechanizací (hutnění půdy). Ne všechna zemědělská půda se využívá pro zemědělskou výrobu. Rezervy pro získávání nové půdy prakticky nejsou. Protože se šlechtitelství rostlin vesměs orientuje na zkvalitnění pěstovaných rostlin, nikoliv na růst výnosů, lze čekat v dohledné době další prohloubení potravinové krize ve světě.

Stav, kdy na následky podvýživy, pití závadné vody, absence základní lékařské péče (suma sumárum na následky bídy) v rozvojových zemích umírá každoročně asi 60 milionů lidí, viz ¹³⁾, podle materiálů blízkých OSN „jen“ asi 15 milionů, je stav hluboce krizový, byť vyspělé země a od roku 1990 i ČR pokračují v politice snižování výroby potravin a dále ji prohloubili politikou pěstování biopaliv.

K uzlovým bodům využívání prostoru patří pokračující orientace lidí ve vyspělých státech i zemědělství na výrobu a spotřebu živočišných potravin, přestože podle některých škodí lidskému zdraví, přestože je dospělí lidé ke svému zdámemu vývoji v zásadě nepotřebují. V každém případě jsou nákladné, na přírodní zdroje náročné a

jejich výroba vyvolává rozsáhlé ekologické škody. Citelné posílení rostlinné části stravy lidí na úkor stravy živočišné by mohl mnohé problémy výživy a zdraví zásadně zmírnit nemluvě o skutečnosti, že úživnost planety Země neumožňuje zajistit požadovanou spotřebu masa ve výši asi 80-100/kg na osobu a rok pro všech téměř 8 miliard obyvatel Země (2022).

Samozřejmě, zásadním problémem je stále větší se přejídání významné části občanů s následkem rostoucí otylosti a četných nemocí s ní spojených.

Citelné snížení životní úrovně významných vrstev obyvatel ČR v 90. letech není vhodnou cestou k prosazení odklonu od vysoké spotřeby živočišných potravin v ČR. Obyvatelé ji posuzují jako příkoří stejně jako administrativní snižování spotřeby masa a dalších potravin v protektorátu Čechy a Morava německými nacisty v letech 1939-45.

Zlá je i skutečnost, že cca třetina ve vyspělých státech vyrobených potravin končí v popelnicích. Nejvíc se na tom podílí neodpovědný spotřebitel, byť ztráty lze snižovat i na úseku výroby, dopravy a skladování.

I v případě účinné regulace racionálního využívání půdy a zabezpečení racionální výživy zůstává problém častých změn ve využití jednotlivých pozemků, který vážně narušuje ochranu přírody i úsilí územního plánování o racionální využívání prostoru. Při rozvoji zemědělství a venkova nelze pouštět ze zřetele, že připuštění zbídačení venkova vede nutně k růstu velkoměst se všemi negativy včetně znemožnění udržitelného vývoje, viz zkušenosti mnoha rozvojových i vyspělých států. Racionální zemědělská politika včetně účinné podpory zaostávajícím regionům naopak přispívá k prosazování udržitelného vývoje. Pravda, krajinné plánování je v Česku i v roce 2022 neznámý pojem.

Politika polistopadové České a Slovenské federativní republiky (ČSFR) a zejména ČR za vlády V. Klause je vůči venkovu likvidační: zemědělská výroba se do roku 2000 snížila asi o 30 %, resp. do roku 2010 asi o 40 % (pokles v rozhodující míře připadá na výrobu masa), 10-15 % orné půdy se zapleveluje ležíc ladem, zredukovala se veřejná doprava na venkov, vážně ubylo obchodů, služeb, někde i zdravotních středisek a základních škol. A. Anderle konstatuje v ¹⁶⁾, po roce 1989 se vylidňují jednak obce do 500 obyvatel (zde se negativně projevuje vládní politika vůči venkovu), jednak větší města (zde se negativně projevuje radikální omezení bytové výstavby a drastické zdražování nájmu bytů po roce 2006). Větší obce a malá města zaznamenávají určitý růst počtu obyvatel. Do roku 2020 se soběstačnost ČR snížila v zelenině na 25-27 %, v ovoci na 33 % ve vepřovém mase na 36-38 %, v drůbežím mase 55 %, u vajíček 60 % a u mléka 85 %. Zatímco Vavrouškova novela zákona o územním plánování a stavebním řádu reagovala zejména na obnovu tržní ekonomiky a obecního zřízení (obec suverénním správcem svého území), další novely samostatnost obcí omezovaly ve prospěch často kontroverzních vyšších veřejných zájmů, zvláště pak na výstavbě ekologicky silně ničivých dálnic. Velká novela zákona o územním plánování a stavebním řádu vlády, zákon č. 83/1998 Sb., neúměrně liberalizovala územní plánování vůči podnikatelům a centralizovala ho vůči obcím. Relativně komplexní územní plánování velkých územních celků zredukovala na pro obce a města závazné plány výstavby technické infrastruktury

(tím podlomila obecní zřízení a zlikvidovala komplexnější územní plánování rozvoje regionů) a územních systémů ekologické stability krajiny. Kromě otevření cesty k četným škodám z nekoordinace rozvojových aktivit jde o jev mimořádně riskantní nejen v ekologicky silně konfliktní oblasti těžby, rekultivací či výstavby dálnic. Obce i města mohou být opět devastovány ve jménu tzv. rozvojových potřeb společnosti, resp. machinací těch či oněch lobby, byť těchto potřeb je méně a jsou vyjmenovány zákonem. Krajině plánování v ČR nemělo šanci se rozvíjet.

Ideální je potravinová suverenita, kdy stát více méně ovládá jak zemědělskou výrobu, tak potravinářství, tak prodej potravin. Potravinovou suverenitu ČR ztratila za vlády V. Klause privatizací obchodních řetězců zahraničnímu kapitálu. V 90. letech ČR ztratila i potravinovou soběstačnost (dovoz potravin našeho klimatického pásma začal převyšovat vývoz potravin našeho klimatického pásma). V posledních letech ČR ztrácí i potravinovou bezpečnost. Stává se tudíž potravinově velice zranitelná.

Nový zákon o územním plánování a stavebním řádu č. 183/2006 Sb. sice uzákonil soudní přezkum přijímaných územních plánů a územních rozhodnutí a stavebních povolení, zavedl tzv. nezastavitelné území, proceduru posuzování souladu návrhu územního plánu se zásadami udržitelného vývoje, ta se ale odehrává čistě formálně tím spíš, že státní politika udržitelného rozvoje z roku 2004 a z roku 2010 je děravá jako cedník a Strategický rámec (udržitelnosti) ČR 2030 z roku 2017 zlepšuje hlavně sociální pilíř udržitelnosti a nemá žádné nástroje realizace. Účast veřejnosti na projednávání byla navíc tvrdě omezena, o svévolném zrušení konceptu připraveného nového územního plánu Prahy v roce 2011 a zadání vypracování nezákonného developerského metropolitního plánu Prahy v roce 2012 primátorem Hudečkem nemluvě. Ve směru zjednodušování a potlačování ochrany životního prostředí jde i novela zákona o územním plánování a stavebním řádu z roku 2017 a ta, kterou v červnu 2018, resp. v nové verzi v prosinci 2022 projednává Sněmovna.

Faktor měst a zvláště pak velkoměst a průmyslových aglomerací je ve vztahu k racionálnímu využívání půdy, prostoru i udržitelnému vývoji velmi negativní. Města a zvláště velkoměsta mají řadu těžko odstranitelných negativních ekologických dopadů, vysokou energetickou, surovinovou, dopravní a odpadovou náročností počínaje přes zvýšené potřeby obyvatel měst se rekreovat vlivem více či méně špatného životního prostředí ve městech až po vysokou závislost měst na okolí, které je pro ně zásobárnou energie, surovin, potravin, čisté vody a vzduchu, odkladištěm odpadu a rekreačním zázemím. Hodně záleží i na konkrétním řešení města. V zásadě ale platí: *(Ve městě je) Smrádek, ale teploučko!*

V zájmu většího, byť značně problematického pohodlí se venkovští lidé odjakživa stěhovali do měst. I když tato migrace nemusí znamenat vylidňování venkova, lze tvrdit, že města a zvláště pak velkoměsta a průmyslové aglomerace jsou vesměs v rozporu s potřebami udržitelného vývoje, nikoliv předností, za kterou se dosud z hlediska civilizačního pokroku vesměs považují.

Negativní je i podstatně vyšší odpřírodnění obyvatel měst ve srovnání s obyvateli venkova. Lehkovážný přístup obyvatel měst k přírodě se začíná odvíjet už od skutečnosti, že vesměs ve velkých městech nevidí, kde věci začínají a kde končí.

Zásadní omezování pobytu v přírodě je ale věcí složitější a týká se i venkova. Jak dostat venkovské děti od televize do přírody řešila československá ekologická výchova už v 80. letech. Kromě objektivních trendů jako je úbytek práce v přírodě, přímé i nepřímé potlačování chůze preferencí ježdění auty a rostoucí technizace prostředí existují i závažné faktory subjektivní, tj. honba za penězi a dalším hmotným majetkem a spotřebitelsky konzumní přístup k životu. Kromě vysoké hmotné spotřeby zahrnuje i rozsáhlé zabíjení času u televize, nověji i u mobilů, počítačů a tabletů. Na rozdíl od 80. let se konzumerismus stal pro pravici chtěným, pro ČSSD nechtěným cílem politiky. V praxi ale platí: *čím víc peněz lásky míň.*

Rozvoj zemědělství a venkova nelze realizovat na úkor lesů a vod. Zatím jsme zejména v rozvojových státech svědky rozsáhlého ničení tropických deštných lesů i vodních (též *vodohospodářských, hydrologických*) poměrů, čímž jsou ekologické problémy těchto zemí dále vyhrcovány s výrazným přesahem do celého světa. K rozsáhlé destrukci vodních poměrů v minulosti došlo ale i u nás politikou „technických úprav koryt vodních toků“ co by údajného opatření proti povodni (inspirací byla tzv. rýnská koncepce technických úprav koryt vodních toků z roku 1809, uplatněna poprvé ve velkém na Rýnu a jeho přítocích, v které se do značné míry pokračuje i dnes navzdory sérii katastrofálních povodní let 1997-2013.

Racionální využívání prostoru je podmíněno i dalšími momenty. Dvěma z nich, problémům zabezpečení udržitelné dopravy a energetiky je věnován další text.

1.3. Udržitelná doprava

Efektivnost přepravy zboží a osob závisí na řadě okolností, především na rozsahu a druhu dopravních potřeb, druhu a kvalitě dopravních cest a používaných dopravních prostředků, částečně i na přírodních podmínkách. Všechny tyto skutečnosti zásadně ovlivňuje mezinárodní společenství, jednotlivé státy, jejich regionální a místní samosprávy. Významnou roli hraje i rychlost, nákladnost a bezpečnost přepravy. Vyvíjejí se spíše protisměrně. Nejrychlejší a nejbezpečnější letecká doprava je obvykle nejdražší, nejpomalejší vodní doprava naopak nejlevnější. Zásadně se přitom liší náklady přepravce (toho, kdo posílá zboží nebo cestuje), náklady dopravce (dopravní firmy) a národohospodářské náklady na dopravu příslušného zboží či osob. Národohospodářské náklady deformuje zejména množství dotací z veřejných rozpočtů, daňových úlev a tolerance obrovského balíku externalit, zvláště pak u silniční dopravy.

Cílem dopravy bylo vždy přepravit zboží nebo cestující z místa X do místa Y. V této souvislosti vznikají hrubé přepravní výkony (celkové, kolik musí dopravní prostředek ujet) a čisté přepravní výkony, které se reálně fakturují, byť v ceně jízdného i přepravného bývají rozdíl hrubé x čisté přepravní výkony zohledněn. Tento rozdíl bývá dvojího druhu:

- neproduktivní jízdy dopravního prostředku technologického charakteru, například do garáže, k čerpací stanici pohonných hmot, objížďení smyčky na

konečné tramvaji či soupravy lokomotivami v koncových stanicích, zajištění do dopravních uzlů za účelem umožnění přestupu. Snaha tyto jízdy minimalizovat nepřekvapují, leč málokdy se daří tak efektivně jako u drážních vozidel jezdících na obě strany.

- kombinace více dopravních prostředků. Klasicky jde o dopravu na letiště a z letiště, protože letiště vzhledem ke značné hlučnosti letadel musí být umístěno mimo město, což nejen prodlužuje celkové přepravní vzdálenosti cestujících, ale hlavně prodlužuje dobu přepravy, až ji na kratší vzdálenosti činí časově nekonkurenceschopnou.

Při dostatečně velkých dopravních tocích v průměrných přírodně ekonomických podmínkách vnitrozemského státu a při středních požadavcích na rychlost dopravy je pro dopravu některých nákladů v tekutém a plynném skupenství nejefektivnější doprava potrubní, poté pro velkou část druhů přeprav železniční, pak pro některé druhy přeprav vodní vnitrozemská, ještě méně silniční a nejméně efektivní je doprava letecká. Záleží ale také hodně na požadavcích na rychlost přepravy. Vysoké požadavky na rychlost vedou k preferování drahé letecké přepravy, nízké požadavky na přepravu velkoobjemových materiál, zejména paliv, surovin a potravin, dávají šanci i pomalé vodní dopravě.

Z nejdůležitějších modifikací je nutno uvést omezenost potrubní dopravy na několik málo surovin (zejména ropa, zemní plyn, pára, horká voda, pitná voda, odpadní voda, etylén), vodní dopravy ve vnitrozemí na větší řeky, jezera a umělé kanály, kterých bývá nedostatek, a omezenost letecké dopravy jejími vysokými náklady a částečně i její vysokou hlučností vynucenou lokalizací letišť mimo hustě osídlená území, což významně prodlužuje reálný čas přepravy i při vysoké rychlosti letadel. Železniční síť je mnohem řídkší proti silniční síti, silniční doprava je, resp. by měla být objektivně ve vnitrozemí vždy určitou nadstavbou nad dopravou železniční, která by měla být základem, páteří vnitrozemské dopravy, ne naopak.

Podceňovaným a nejednou i ignorovaným jevem je dopravní indukce. Postavíme-li ucelenou komunikaci v trase s určitými nemalými dopravními potřebami, tato komunikace stimuluje citelný růst přepravy, jednak na účet jiných druhů dopravy v téže trase, jednak vytváří dopravu novou, která by bez příslušné komunikace nevznikla. Platí pro dálnici, železnici, trať metra, tramvaji, trolejbusů, silnici, cyklostezku...

Pro strategii rozvoje dopravy, zvláště pak infrastruktury je podstatná skutečnost, že ocelové kolo drážního vozidla má asi šestinový odpor proti pneumatice silničního vozidla na asfaltové silnici. Protože je drážní vozidlo hmotnější než vozidlo silniční, je celkový rozdíl asi pětinasobný ve prospěch energeticky a emisně úsporné jízdy drážního vozidla. Důvod potřeby zásadní preference drážní dopravy proti dopravě silniční je tím daný, byť nejde o důvod jediný. Že to společenská praxe, znásilňovaná po roce 1945 stále víc tzv. automobilovou lobby, ignoruje, je druhá věc. Emisní úspornost u toxických škodlivin bývá řádově nižší u elektrické trakce železniční dopravy proti trakci motorové, což ale platí pro elektromobilitu obecně. Přesný poměr závisí na řadě okolností, zvláště pak na elektroenergetickém mixu státu.

Pro rozvoj dopravy je důležitá skutečnost, že *přednostní rozvoj silniční dopravy je mimořádně rozporný. Na jedné straně významně táhne ekonomický růst měřený indikátorem hrubý domácí produkt (HDP), na druhé straně je národohospodářsky mimořádně nákladný, nutně vede k rozsáhlým ztrátám půdy, k vážné destrukci přírody a osídlení silnicemi dělicími efekty, které beznadějně roztíná a šikanuje), k zásadnímu růstu nehodovosti, k zvyšování emisí včetně emisí NO_x, i přes nesporný přínos trojcestných katalyzátorů, k růstu nadměrného dopravního hluku a dalších negativ, přičemž jeho rozvoj je převážně samoučelný, tj. vede k dopravně velmi náročné dělbě práce, zvyšuje vysokou, z velké části samoučelnou dopravní mobilitu obyvatel a vyhrocuje dopravní problémy, místo aby je řešil. Nezanedbatelný je i růst energetické náročnosti ekonomiky vlivem přednostního rozvoje silniční a letecké dopravy a tím i zesilování skleníkového efektu (tato závislost se navíc uskutečňuje především v dovážené ropě, dále v dováženém zemním plynu), v přímém i nepřímém potlačování zdraví pěší chůze a cyklistiky automobilovou dopravou, jakož i všeobecný stres, systematicky vyvolávaný rozvinutou silniční dopravou. Děti mrzačí často už od početí.*

Vážným negativem silniční a letecké dopravy je, že vyvolávají četné další dopravní potřeby: letecká z důvodů ochrany obyvatelstva měst před nadměrným hlukem z letecké dopravy je nucena lokalizovat letiště mimo města a tím i uskutečňovat nemalou dopravu na letiště a z letiště, silniční doprava paradoxně svou lákavou nabídkou možnosti jet prakticky kdykoliv odkudkoliv kamkoliv výrazně zvyšuje mobilitu obyvatel, o neblahé zábavě ježdění autem, zejména v USA, nemluvě. Silniční doprava vyvolává i potřebu budovat složité křižovatky, zvyšující počet ujetých kilometrů zejména v sídlech, zásadně zhoršuje životní prostředí v okolí dálnic a hlavních silnic a v sídlech, čímž vyvolává vyšší potřebu rekreace včetně dopravy s ní spojené, potlačuje pěší a cyklistickou dopravu všudypřítomnou hrozbou úrazu motorovým vozidlem aj.

Je hrubou chybou mnoha států světa a také vládních i velké části nevládních ekologů, že na místo rozumné dopravní politiky, tj. na místo maximalizace prosazovat minimalizaci přepravních toků a na místo preference hrubě závadné silniční dopravy (i po všech možných ekologizacích) se dali cestou minimalizace emisí silničních vozidel. Nemá být řečeno, že by snižování měrných emisí vozidel silniční dopravy nebylo užitečné. Problém je, že zásadní problémy silniční dopravy neřeší, zvláště pak obrovské požadavky na silniční infrastrukturu a tím i na obrovskou destrukci přírody, krajiny, obcí a měst, obrovské požadavky na paliva a energie a negativa s tím spojená, problematickou bezpečnost ad. Jak to chodí v praxi, ukazuje nejen velká emisní aféra automobilky Volkswagen ad.

Plně to platí i o tzv. Zelené dohodě pro Evropu, viz ¹⁷⁾. Na místo minimalizace dopravních potřeb a rozhodné preference šetrné drážní dopravy učinila páteří svého snažení v dopravě prosazování elektromobility pohonů dopravních prostředků, ať to stojí, co to stojí, ať to poškozují životní prostředí sebevíc, i za cenu obrovských přímých i nepřímých dotací z veřejných rozpočtů. Samotný cíl dosáhnout klimatické neutrality je chvála hodný. Otázkou je, zde jej lze dosáhnout do roku 2050. Mimo realitu je představa, že EU strhne ke stejné politice svět a zachrání tak stabilitu klimatu. Protože GHG působí nezávisle na místě a protože EU v roce 2019 emitovala

asi 9 % antropogenních emisí GHG (v roce 2022 jen 8 %), celosvětové emise GHG porostou dál, navíc vyštvání řady výrob do ciziny jejich bilanci neovlivní.

Nepochopitelné je, že vedení EU nenechalo zpracovat dopadovou studii svého velkého záměru. Šokující je, že nepovažovala za nutné spočítat komplexní energetickou a komplexní emisní náročnost základních ekonomických procesů, tj. získávání paliv a energie z jednotlivých zdrojů a zvláště pak komplexní energetickou a emisní náročnost v energetice, v dopravě, v zemědělství... Takže se prosazuje vodíková ekonomika, přestože výroba vodíku spotřebuje víc energie, než kolek jí obsahuje. Prý bude šetrné bezemisní energie dost... U elektromobility a u větrných elektráren není jasné, zda vůbec přispějí k ochraně stability klimatu a pokud ano, za jakou cenu.

Od počátku narážím na absenci základních údajů, zda je vůbec elektromobilita smysluplná. Nebyly vůbec nebo byly přísně tajeny. Mnohé objasňuje studie italských expertů, viz ¹⁸⁾, analyzujících celkový životní cyklus typického benzínového vozidla ICEV, typického elektrohybridu HEV a typického bateriového elektromobilu BEV modelem GREET (vše v roce 2019, průměrné najetí 150 000 km, tj. průměrná ujetá vzdálenost v Evropě 12 529 km za rok, 34 % elektřiny z obnovitelných zdrojů a 25 % z jaderných zdrojů). Podle této studie dopad BEV na emise skleníkových plynů činí 60 % ICEV a HEV 85 % dopad. Podobně vychází náročnost na fosilní paliva. Cenou je celkové dvojnásobné okyselení a dvojnásobné tuhé částice u BEV proti ICEV. Bateriové elektromobily potápí zejména těžké lithiové baterie včetně skutečnosti, že jejich nucené výměna po ujetí 160 000 km potápí jakoukoliv environmentální smysluplnost BEV, o vysokém deficitu elektřiny, potřebné pro masovou elektrifikaci, a těžké závislosti na dovozu baterií z Číny nemluvě. Skutečností je, že významná část negativ by zůstala v Číně, resp. počítá se s dovozem baterií z Číny. S takovými technologiemi to životně nemůže být.

Emise CO₂ v EU-28 emise odpovídají 10,8 % celosvětových emisí CO₂. V r. 2017 přispělo odvětví dopravy k emisím CO₂ v EU-27 9,28 % s účastí 43,5 % osobních automobilů, což představuje přibližně 12,1 % celkových emisí CO₂ v EU-28; ICEV odhalil 34,9 t CO₂ekv. vozidlo se skladbou zdrojů elektřiny z r. 2010 a 29,7 t CO₂ekvalizér/vozidlo s modelem 2014; pokud jde o BEV, 42,5 tCO₂ekv. na vozidlo (tj. +21,7 %) byly hodnoceny s mixem elektřiny z r. 2010 a 31,4 tCO₂ekvalizér/vozidlo (tj. +5,72 %) s r. 2014.

Rozbory rozvoje dopravy v ČR po roce 1989 ukazují, že podstatná část přírůstku přepravy je reálně vyvolána jednak nekoordinovaným rozvojem v území (nekomplexní výstavba nutí občany za kdečím jezdit, zpravidla autem, přepravní výkony ale zvyšuje i svobodná volba základních škol spojené s asociálním vožením dětí auty do těchto škol), jednak prosilniční dopravní politikou (hlavní reálnou prioritou je výstavba dálnic a silnic) a hrubými manipulacemi se spotřebitelem.

E. J. Mishan právem označuje soukromé auto a letadlo za jedno z největších neštěstí, které lidstvo postihlo ¹⁹⁾. I když jde trochu o nadsázku, nelze nad tímto tvrzením mávnout rukou.

Podstatně méně mobilitu občanů zvyšuje kvalitní veřejná doprava. Nutnost cestovat z domova na nádraží a po dojetí do oblasti cíle z nádraží ke konečnému cíli cesty od

mnohých zbytečných cest odrazuje. Cesta na zastávku veřejné dopravy a zpět bývá důvodem i určitého pohybu a přispívá ke zlepšení zdraví jedince včetně omezení otýlosti uživatelů veřejné dopravy, podobně jako pravidelné venčení psů. Naopak mezi horlivými uživateli osobních aut bývá nadprůměrný podíl otýlých.

Vybudování každé moderní dopravní cesty v trase významných dopravních toků citelně zvyšuje objem přepravy i mobilitu obyvatel, resp. ani metro či rychlovlaky TGV nepředstavují optimální řešení, neboť stimulují růst mobility obyvatel. Nejeftivnější je vždy ta doprava, která se nemusela uskutečnit. Pravda, stejný účinek má i vybudování cyklistické stezky. Dříve cyklisté chyběli, po jejím postavení se v hojném počtu objevili.

Z uvedených skutečností plyne přibližně následující schéma rozvoje moderní dopravy, jež by měla předpoklady stát se udržitelnou: kromě komplexních sídlišť, tj. sídlišť s nezbytným občanským vybavením, a kromě vhodné regulace prostorového rozmístování výroby, zejména pro vybrané suroviny, by měla pro vybrané suroviny dominovat přeprava potrubní, poměrně hustá síť kvalitních železnic jako základu dopravy ve vnitrozemských regionech včetně rychlých železnic pro hlavní dopravní tahy, v rámci disponibilních velkých vodních cest nákladní vodní doprava (v ČR prakticky nejsou), hustá síť silnic jako nadstavba železniční dopravy pro oblasti, kde železnice není a jako jisté minimum silniční dopravy souběžné s dopravou železniční (v zásadě by neměla obsahovat komunikace dálničního typu = dálnice + někdejší rychlostní silnice, dál jen dálnice, s výjimkou šetrně vedených silničních obchvatů velkých měst), jisté minimum letecké dopravy zejména pro mezikontinentální dopravu lidí a dopisů, pro města a aglomerace pak hustá síť kvalitní a levné městské hromadné dopravy, pokud možno kolejové a s elektrickým pohonem, při významném omezení vjezdu soukromých aut do center měst a vyloučení ekologicky silně závadných dopravních prostředků z provozu a ekologicky středně závadných vozidel z dopravní obsluhy měst. Součástí dopravního systému obcí a měst by měla být hustá síť pěších zón a cyklistických stezek.

Rozvoj jednotlivých oborů dopravy do značné míry určují politická rozhodnutí. Politická rozhodnutí se sice do jisté míry opírají o *ekonomická kritéria, ale ta jsou vesměs zásadně zkreslena rozdílným způsobem financování jednotlivých druhů dopravních cest, rozdílným zdaněním jednotlivých oborů dopravy a tolerancí externalit, které jednotlivé druhy dopravy produkují velmi rozdílně*. Do hry vstupují i hlediska strategická (výstavba dálnic se zdůvodňuje také potřebami vojenského paktu NATO), a skutečnosti, že nově postavené dopravní cesty si do jisté míry dodatečně vytváří (indukují) poptávku. Tvrzení ministerstva pro místní rozvoj, že k moderním dopravním cestám – dálnicím – se stahuje hospodářská činnost i osídlení, je ale vybájené. Pravdou je jen skutečnost, že dopravně izolovaná území stagnují, upadají a vylidňují se, resp. dopravní politika ČR po roce 1989 přehlížející venkov přispívá k úpadku venkova.

Je jistě tristní, když ČR k 1. 12. 2023 nemá ani jeden kilometr vysokorychlostní železnice, má jediný kvalitní železniční spojení do Německa (přes Děčín), jedině kvalitní železniční spojení do Rakouska (přes Břeclav) a jedině kvalitní železniční spojení do Polska (přes Petrovice u Karviné), takže se ČR stále více po kolejích objíždí. Těch chybějících železničních tratí v ČR je mnohem víc.

Mezinárodní veřejnou dopravu zásadně zvýhodňují a tím stimulují její nadměrný rozvoj mezinárodní mnohostranné smlouvy o osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení daně z přidané hodnoty včetně jí spotřebovaných paliv a energie a o osvobození mezinárodní námořní, námořně rybářské, vnitrozemské vodní a letecké dopravy od placení spotřební daně za pohonné hmoty charakteru zvykového práva, u letecké dopravy tzv. chicagskou konvencí z roku 1944. Jejich efekt v ČR ukazuje tabulka č. 2:

Tabulka č. 2 - Výše osvobození u spotřební daně a DPH v dopravě podle položek v ČR v letech 1990 – 2018

Rok	Celkem	SD	DPH en.	DPH mezinár.
	mil. Kč			
1990	2 119	2 119		
1991	2 729	2 729		
1992	2 627	2 627		
1993	4 306	1 748	2 128	430
1994	9 134	1 419	2 140	5 576
1995	16 596	1 880	2 530	12 187
1996	18 156	1 813	3 033	13 310
1997	20 868	1 586	3 980	15 302
1998	19 081	1 810	3 023	14 248
1999	22 630	2 221	3 785	16 625
2000	24 402	1 936	4 626	17 840
2001	27 832	1 933	4 855	21 044
2002	27 864	1 960	4 523	21 381
2003	32 351	2 325	5 400	24 625
2004	36 479	3 737	6 029	26 713
2005	39 042	4 106	7 022	27 914
2006	43 559	4 345	8 205	31 010
2007	46 683	4 448	8 229	34 006
2008	46 279	4 566	8 000	33 713
2009	40 983	4 383	7 697	28 903
2010	45 643	4 518	8 710	32 415
2011	52 652	4 445	12 468	35 739
2012	52 025	4 202	12 762	35 062
2013	52 084	5 081	11 797	35 206
2014	52 854	5 019	11 584	36 252
2015	51 646	4 793	11 342	35 511
2016	49 012	4 527	11 272	33 213
2017	49 726	5 079	11 554	33 094
2018	47 290	5 859	11 946	29 485

Zdroj: Vlastní výpočty na základě dat ČSÚ, MF, MD, CDV. DPH

Tabulka č. 2 ukazuje, že perverzní daňová osvobození v mezinárodní veřejné, letecké a vodní dopravě činila v ČR po roce 2011 asi 45-53 mld. Kč za rok. Z toho podpora spotřeby ropných paliv činila asi 15-16 mld. Kč/rok. Jde o vysokou částku, která na jedné straně vyživuje tzv. prosperitu a globalizaci, na druhé straně sílí ekologickou a klimatickou krizi s tendencí přerůst v katastrofu. Časté metodické změny statistiky mohou zakládat dílčí chyby, ale ty nic nezmění na skutečnosti, že jde o mimořádně velkou a nebezpečnou perverznost, ohrožující přežití lidstva. Má-li lidstvo přežít, musí mimo jiné tato osvobození zrušit. Včera bylo pozdě. Problém je, že na žádné z 28 světových klimatických konferencí žádný stát jejich zrušení nenavrhl včetně států na korálových ostrovech, stále více zaplavovaných stoupající hladinou moře.

Z výše uvedeného je zřejmé, že optimální dopravu nemůže vytvářet trh. Trh dopravu může zefektivňovat jen za podmínek důsledné harmonizace ekonomických podmínek podnikání a při respektování dlouhodobých celospolečenských hledisek efektivnosti v dopravě. Protože tyto podmínky dosud nikde splněny nejsou, přispívá trh ke společensky neefektivní hypertrofii silniční, letecké a vodní dopravy. Hypertrofie vodní dopravy se v praxi týká hlavně dopravy námořní, resp. říční doprava i na středně velkých řekách Evropy skomírá na nepřekvapivý nezájem přepravců.

Enormní nákladnost a závadnost automobilismu dosud s výjimkou Švýcarska nevedla k výrazné změně v přístupu k dopravě, neboť podstatná část nákladů automobilismu je přenášena na poškozené a na společnost. Mrtví nejen na silnicích si nemohou stěžovat. Např. v SRN je každé osobní auto ročně společností dotováno částkou asi 6 000 marek¹⁸⁾. Navíc se přednostním rozvojem silniční dopravy úspěšně táhne prosperita měřená růstem HDP.

Francouzský prezident Francois Mitterrand v 80. letech problém auty přečpaných dálnic řešil výstavbou vysokorychlostních železničních tratí, s tím, že vysokorychlostní vlaky budou stimulovat omezení silniční dopravy mezi velkými francouzskými městy. Projekt se ukázal úspěšný, vysokorychlostní vlaky jezdí v hojném počtu, zpravidla slušně vytížené. Dálnice se ale tímto nepodařilo uvolnit, resp. uvolněný prostor zabrali další motoristé, které dosud odrazovaly zácpy na dálnicích. Podařilo se jen vymýt leteckou dopravu na krátké a částečně i střední vzdálenosti, protože na mnoha trasách jede vysokorychlostní vlak méně než 2,5 hodiny, takže půl hodinový let letadla + 2 x 1 hodina na cestu z centra na letiště a obráceně včetně odbavení není schopno časově konkurovat, o podstatně vyšší ceně letenek nemluvě. Podobné zkušenosti mají i další státy. Některé letecké linky zrušila autobusová doprava po dálnici (v Československu Praha – Brno po zprovoznění dálnice v listopadu 1980) či nevysokorychlostní vlaky (v Česku Praha – Ostrava po výstavbě železničního koridoru, srážející cestovní rychlost vlaků na této trase na 3 hodiny).

Doprava včetně silniční je enormně nákladná i v ČR, viz tabulka č. 3:

Tabulka č. 3 - Nekalkulované náklady v dopravě ČR v roce 2010 v mld. Kč:

Druh nákladů		Silniční	Želez.	Vodní	Letecká	MHD	Celkem
Veřejné výdaje	na dopravní	60,436	23,328	1,501	0,000	2,795	88,060
	na obnovu vozidel	0,079	0,100	0,000	0,000	1,894	2,073
	na osobní dopravu	5,193	12,528	0,000	0,000	14,675	32,396
	na dopravní policii ČR	3,614	0,039	0,000	0,000	0,026	3,680
	Na podporu	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Veřejné výdaje celkem	69,322	35,995	1,501	0,000	19,391	126,209
Daňové úlevy pozitivní	od daně z nemovitosti	0,016	0,000	0,000	0,000	0,016	0,032
	od daně silniční	1,833	0,000	0,000	0,000	0,043	1,876
	od daně spotřební	1,500	0,000	0,000	0,000	0,012	1,512
	Celkem	3,349	0,000	0,000	0,000	0,071	3,420
Daňové úlevy negativní	Spotřební daň + daň z	0,000	0,033	0,052	5,227	0,012	5,325
	DPH mezinárodní	27,956	1,747	0,151	1,748	0,000	31,602
	DPH mezinár. paliva a	6,412	0,221	0,019	1,045	0,000	7,697
	DPH na lehká užitková	6,650	0	0	0	0	6,650
	Celkem	41,017	2,001	0,222	8,020	0,012	51,273
Externí škody	Nehody na zdraví	19,729	0,096	0,010	0,000	0,010	19,846
	Hluk na zdraví	12,783	0,783	0,000	0,010	1,740	15,316
	Emise CO,NO _x , VOC, SO ₂ , PM včetně el. na	12,620	0,216	0,003	0,088	1,005	13,933
	oběti přízemního ozónu	2,400	0,030	0,001	0,016	0,081	2,529
	Emise CO ₂ celkem včetně elektřiny	10,783	0,648	0,008	0,672	0,679	12,791
	Veřejné dopravy zácpami na silnicích	2,240	0,000	0,000	0,000	0,000	2,240
	Otylosti	8,888	0,000	0,000	0,000	0,000	8,888
	Solení silnic proti sněhu	2,974	0,000	0,000	0,000	0,267	3,241
	Zabíjení zvířat auty a	0,322	0,002	0,000	0,000	0,005	0,329
	Vraky z aut	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	Externality celkem	72,741	1,776	0,023	0,786	3,788	79,114
Hrubé nekalkulované náklady	186,428	39,773	1,747	8,807	23,262	260,016	
Spotřební daň za pohonné hmoty	-71,810	-1,199	0,000	0,000	-3,561	-76,570	
Platby za silnice	10,619	0,000	0,000	0,000	0,000	10,619	
Čisté nekalkulované náklady	104,410	38,573	1,747	8,807	19,701	173,28	
Účetní přidaná hodnota	49,440	5,606	0,140	3,437	-0,960	57,64	
Čistá ekonomická ztráta	54,970	32,967	1,607	5,369	20,661	115,574	

Zdroj: MD, MF, ČD, DI ČR, Policie ČR, vlastní výpočty JZ. MHD u infrastruktury jen Praha a Liberec. Z významných položek chybí škody na urbanismu způsobené

potřebami intenzivní silniční dopravy. Nelze vyloučit citelné podhodnocení škod vlivem otylosti. DPH mezinárodní paliva a energie jsou data roku 2009.

Z významných položek jsou výrazně podhodnoceny tuhé emise z motorových druhů dopravy a s přihlédnutím ke skandálu s měřením emisí firmy Volkswagen i emise NO_x. Zcela chybí vyčíslení škod způsobených dělicím efektem komunikací.

Rozdíl čisté nekalkulované náklady a mimořádné výnosy silniční a železniční dopravy v ČR v r. 2010 vychází asi 65,837 mld. Kč v neprospěch železniční dopravy.

Vývoj rozdílu čistých nekalkulovaných nákladů a výnosů silniční a železniční dopravy v ČR byl při srovnatelné metodice výpočtu následující: v roce 1993 = 28,945 mld. Kč, v roce 1994 = 42,693 mld. Kč, v roce 1995 = 51,043 mld. Kč, v roce 1996 = 53,105 mld. Kč, v roce 1997 = 64,034 mld. Kč, v roce 1998 = 61,665 mld. Kč, v roce 1999 = 60,241 mld. Kč, v roce 2000 = 63,847 mld. Kč, v roce 2001 = 61,218 mld. Kč, v roce 2002 = 70,632 mld. Kč, v roce 2003 = 76,791 mld. Kč, v roce 2004 = 78,253 mld. Kč, v roce 2005 = 71,986 mld. Kč, v roce 2006 = 76,465 mld. Kč, v roce 2007 = 76,328 mld. Kč, v roce 2008 = 80,112 mld. Kč a v roce 2009 = 72,365 mld. Kč. Ve všech letech brala silniční doprava mnohem víc než doprava železniční.

Tabulka č. 3 také ukazuje *absolutní ekonomickou ztrátovost všech pěti základních oborů dopravy v ČR v roce 2010*. Týká se i předchozích let, resp. záporné hodnoty (kladná rentabilita) se vyskytovaly jen u železniční dopravy v roce 1995 a u letecké v roce 1998. V letech 1993-94 není známa výše účetní přidané hodnoty jednotlivých oborů dopravy ČR.

Zjištění absolutní národohospodářské ztrátovosti základních oborů dopravy neznamená absolutní neefektivnost dopravy, ale její nadměrnou (uživatelé platí málo a jsou stimulováni k nadměrné přepravě) a nesladěnou a tím i málo efektivní podporu ze strany společnosti. Lze důvodně předpokládat, že podobné problémy sužují i jiné vyspělé i rozvojové státy. Dává mnoho námětů k zamyšlení a ke zlepšení dopravní politiky ČR. Problém je i několik metodických změn výpočtu účetní přidané hodnoty (čisté) v dopravě a v absenci údajů o ní před rokem 1997.

Západní dopravní experti zjistili, že se na mohutné preferenci silniční dopravy včetně masového rušení "nerentabilních" železničních, tramvajových a trolejbusových tratí a omezování městské hromadné dopravy (dál MHD) osob ve vyspělých státech ve velkém podílela tzv. automobilová lobby, tj. představitelé automobilek, ropných společností, stavitelé silnic a dálnic, které tímto získávali veliké veřejné zakázky včetně velkých zisků a „táhli“ tak hospodářskou prosperitu měřenou HDP. Zejména intenzivní výstavba dálnic byla příčinou vysokých státních dluhů, neustále ucpaných silnic a dálnic, rozsáhlých záborů půdy, vážné destrukce struktury krajiny i osídlení, velkého množství dopravních nehod a jejich obětí, byť převážně realizovaných mimo dálnice, vysokých exhalací i zátěže nadměrným dopravním hlukem, vysoké energetické a dovozní (pohonné hmoty se v rozhodující míře vyrábí z dovážené ropy) náročnosti, viz tabulka č. 4:

Tabulka č. 4 – Konečná spotřeba energie v ČR dle odvětví v letech 1990–2021

Rok/odvětví	Průmysl	Domácnosti	Doprava	Ostatní	Zemědělství a lesnictví	Stavebnictví	Celkem	Podíl dopravy
	PJ							
1990	616	290	106	180	81	30	1 303	0,081
1991	567	278	102	171	67	32	1 217	0,084
1992	543	235	97	135	51	36	1 096	0,088
1993	529	246	95	138	50	34	1 092	0,087
1994	485	243	100	136	46	28	1 038	0,097
1995	502	251	111	145	51	34	1 094	0,102
1996	514	288	125	142	50	33	1 152	0,109
1997	484	273	136	124	47	32	1 095	0,124
1998	475	242	138	115	47	30	1 047	0,131
1999	458	245	147	106	46	37	1 039	0,141
2000	438	235	149	108	43	29	1 003	0,149
2001	448	262	164	120	42	20	1 057	0,155
2002	442	248	194	116	21	13	1 034	0,188
2003	449	256	221	126	21	15	1 089	0,203
2004	456	260	235	132	21	15	1 119	0,210
2005	463	253	250	127	21	15	1 131	0,221
2006	459	274	262	117	25	11	1 147	0,228
2007	462	247	278	123	23	11	1 144	0,243
2008	431	252	271	115	23	10	1 102	0,246
2009	343	261	282	114	23	9	1 031	0,273
2010	332	307	260	132	23	45	1 099	0,237
2011	328	281	261	127	23	13	1 033	0,253
2012	325	292	255	123	24	1	1 019	0,250
2013	315	301	252	121	26	22	1 035	0,244
2014	310	266	261	117	26	19	1 000	0,261
2015	316	275	272	119	25	37	1 044	0,260
2016	308	290	282	128	27	2	1 036	0,272
2017	274	302	277	136	27	8	1 023	0,271
2018	280	295	279	131	26	8	1 013	0,275
2019	277	292	284	134	27		1 014	0,280
2020	274	299	267	125	27	0	995	0,269
2021	294	329	288	124	27	0	1 064	0,271
2021/19								
90	0,48	1,14	2,72	0,69	0,33	0,00	0,82	3,34

Zdroj: ČSÚ a vlastní dopočet. Od roku 2010 změna metodiky. Stavebnictví se stává součástí průmyslu, mění se položka ostatní ad. Ostatní je spotřeba školských a zdravotnických zařízení, armády a policie, úřadů ad. Rok 2021 předběžné údaje.

Tabulka č. 4 ukazuje, že v roce 2010 měla ČR vyšší konečnou spotřebu energie než v roce 1992, navzdory vysoké redukci průmyslové a zemědělské výroby. Zatímco nedopravní sektory konečnou spotřebu energie snižovaly, domácnosti spíše stagnovaly a dopravní sektor ji zvyšoval často i o více, než kolik činilo snížení konečné spotřeby energie v úhrnu nedopravních sektorů. V rámci dopravy se na tom podílela výlučně mocně preferovaná silniční a letecká doprava, které jsou energeticky velmi náročné. Konečná spotřeba energie expandujícího metra stagnovala, ostatní obory dopravy konečnou spotřebu energie snižovaly. Konečná spotřeba energie ČR se v letech 1990-2021 zvýšila na 272 %, v letech 1992-2021 na téměř 300 %.

V létě 2009 byl reálně uvolněn program Zelená úsporám. Od roku 2011 mohl přinést určité efekty. Dostupná data o konečné spotřebě energie v sektoru domácnosti ale tyto úspory nedokládají. Naopak, konečná spotřeba energie v domácnostech při určitém kolísání stagnovala a v některých letech se i zvyšovala.

Vznikla palčivá otázka, co s tím. Úvahy o omezení zejména nákladní silniční dopravy v zemích EU se zatím odvíjí především od neřešitelného problému neustále ucpaných silnic a dálnic, vyvolávajících kolapsy silniční dopravy, ke kterým dochází navzdory nepřetržitému vynakládání ohromných investic na údržbu i rozvoj silniční sítě v zemích EU včetně ČR. V praxi ale významnějším pokusům o omezení aut brání schizofrenní politika EU, která se sice dožaduje převodu části přeprav na šetrnou železniční a vodní dopravu, ale současně vytváří podmínky, který takový přesun podvazují. Totiž, efektivní švýcarský model rozvoje dopravy v EU nehrozí ani náhodou. Srovnej ²⁰⁾.

Zatím ale v EU pouze o nové dopravní politice diskutují a budování dálnic vesměs pokračuje za nemalé finanční účasti fondů EU, čímž se naděje na úspěch nové dopravní politiky dále snižuje. Na tom za stávajících ekonomických podmínek mnoho nemění ani rozšiřování vysokorychlostních železničních tratí v některých státech EU. Jak už bylo uvedeno, francouzská TGV jezdí vytížena a rentabilně, ale dopravních kolapsů na souběžných dálnicích nebylo, pouze se zásadně zredukovaly souběžné letecké linky.

Vlaštovkou obratu v dopravní politice vyspělých zemí se stalo Švýcarsko, jehož občané v březnu 1994 referendem rozhodli převést mezinárodní nákladní kamionovou dopravu ze silnice na železnici do deseti let a na rozvoj železniční infrastruktury přeměrovaly část výnosu spotřební daně za pohonné hmoty. Zahájená revoluce v nákladní dopravě vnitrozemské Evropy bohužel zůstala omezena na Švýcarsko, kterému ji USA ani EU jako nečlenskému neutrálnímu státu nemohly zakázat. Zatím odolávají neomalenému vydírání EU a zastavili růst nákladní silniční dopravy v zemi.

Kamiony před svým vstupem do EU omezovalo též sousední Rakousko. Místo aby se ČR připojila k tomuto progresivnímu proudu dopravní politiky v Evropě, ČR se rozsáhle kamionům otevřela, navíc za ekonomicky velmi nevýhodných podmínek, zejména pokud jde o velmi nízké zpoplatnění užívání silnic a dálnic. Utrpěla tím rozsáhlé mnohostranné škody ekonomické, ekologické, zdravotní, bezpečnostní a na

územní strukturu přírody i sídel, došlo i k rozsáhlé devastaci silniční sítě ČR často přetíženými kamiony, které resort dopravy dlouhodobě v praxi odmítá i vážit.

Nejkrutější bilanci vykazuje diktát automobilové lobby v USA. V době svého největšího vlivu, tj. v 70. letech, se postaral o prakticky úplnou likvidaci osobní železniční dopravy a velké části železničních, tramvajových a trolejbusových tratí v zemi. Výsledkem je prakticky 100 % závislost velké části obyvatel na autech, zásadní deformace osídlení včetně soustředění většiny obyvatel do tzv. megalopolí charakteru „urbanistické kase“, zamořených "automobilovým smogem", značné paralyzování ekologických úspěchů v jiných oblastech a nejvyšší energetická náročnost ekonomiky USA na světě včetně potřeby vést války o ropu. Výmluvná je i skutečnost, že USA v roce 2011 mají jedinou elektrifikovanou železniční trať a že mnohá města v USA neznají chodníky pro chodce.

Není náhodou, že bývalá SRN vlivem přebujelého automobilismu a značných úspěchů při odstraňování klasických špinavých výrob dosáhla dvou třetin nového podílu automobilové dopravy na vznikajících ekologických škodách.

Náprava uvedeného stavu nebude nijak snadná. I když byla např. v USA v 80. letech 20. století obnovena osobní železniční doprava mezi velkými městy a v jejich okolí (jde zejména o příměstskou železniční dopravu v megalopolích USA), zůstává veřejná doprava v USA popelkou. Realizaci projektu budování rychlých železnic na východě USA zabránila v roce 2000 opět mocná automobilová a letecká lobby. V roce 2011 se o jeho oživení pokouší prezident B. Obama. Potřebu výstavby rychlých železnic vyjadřuje i prezident USA D. Trump. Prý se staví, ale i nadále v provozu v US není ani jeden km vysokorychlostní tratě.

S mnoha problémy zápasí úsilí o prosazení tzv. *kombinované* dopravy *silniční - železniční a silniční - vodní* v EU i v ČR. V podmínkách vysokého ekonomického zvýhodnění silniční dopravy prostřednictvím financování silniční sítě ze státních prostředků a nízkých poplatků za její užívání, nezdanění půdy využívané dopravou a tolerance rozsáhlých externalit vyvolávaných v rozhodující míře silniční dopravou se společensky přijatelnější kombinovaná doprava ukazuje často jako ztrátová. Podobně se jako drahá ukazuje železniční a v mnoha městech i MHD ve srovnání s dopravou silniční. Ponechání dopravní služby půlmilionového města výlučně na autech se ale rovná souhlasu se zásadním znehodnocením jeho životního prostředí i územní struktury auty.

Přeprava kamiónů na lodích či na vagónech není příliš hospodárná a perspektivní. Má význam jako přechodné opatření vynucené buď státní mocí (Rakousko), nebo neustálými dopravními kolapsy do doby, než se prosadí přeprava kontejnerů dosud převážených kamióny po železnici či vodě. K zavedení kombinované dopravy *Lovosice - Drážďany* v září 1994 přispělo pravidelné kolabování kamionové dopravy na hraničním přechodu Cínovec. Tato doprava zkolabovala krátce po vstupu ČR do EU v červnu 2004, neboť odpadly velké časové ztráty kamiónů na hranicích v souvislosti s celním odbavením. Obdobná linka *České Budějovice – Villach* skončila poté, co její ztrátovost přestalo Rakousko platit.

Rozsáhlé rezervy se naopak ukazují přes dosažený veliký pokrok v oblasti spojů a informatiky. *Rozvinutá spojová a informační infrastruktura se stává pro všestranný*

rozvoj člověka i pro udržitelný vývoj lidstva jednou z nejdůležitějších a přitom energeticky a materiálově nenáročných a ne příliš nákladných podmínek. Jejich zahrnutí do základní sazby DPH ale nesvědčí o realnosti její deklarované veřejné podpory v ČR.

Uvážnutí vyspělých zemí v bludném kruhu silniční dopravy mělo být důrazným varováním bývalým socialistickým a rozvojovým státům před napodobováním nepovedených západních vzorů. Toto varování se ale vesměs ignorovalo a ignoruje pod tlakem domácí i zahraniční automobilové lobby vedené SB i vlivem nevzdělanosti a technokratické nadutosti vlád. Slibované vlády odborníků se nekonaly a podle všeho nehrozí. Odborná úroveň státní správy v ČR po roce 1989 dlouhodobě klesá.

Příkladem může být ČR, která měla v éře reálného socialismu nejhustší síť veřejné dopravy na světě, byť technicky mírně a v případě železničních tratí výrazněji zastaralé, resp. asi 40 leté zaostávání z doby Rakouska Uherska i 1. republiky se u nás táhne dodnes. V letech 1990–97 zejména veřejná autobusová doprava výrazně prořídla, část odlehlejšího venkova se ocitla bez veřejného dopravního spojení. Bylo a některými i nadále je prosazováno i drastické omezení husté sítě železniční dopravy, nejen ve Středočeském kraji v letech 2021–22. Kromě velkého poklesu výroby a životní úrovně včetně zásadního zdražování jízdného ve veřejné dopravě dochází k přesunu dopravních toků na silnici v důsledku nerovných ekonomických podmínek, jejichž odstranění se sice slibuje, ale neuskutečňuje. Silniční doprava se v praxi výrazně zvýhodňuje proti dopravě železniční dál, o rozdělování investic nemluvě. Vytváření integrovaných systémů dopravy osob v okolí velkých měst je sice nutné, ale zatím kvantitativně nedosahuje rozsahu veřejné dopravy osob ve venkovských regionech, jak jsme ho znali před rokem 1989. Naopak je přesahuje v regionech velkých měst, zvláště pak Prahy, Brna a Ostravy, kde se zásadně zvýšily dopravní potřeby, zvláště pak cestování do zaměstnání.

Kromě řešení mnohých systémových problémů prosazování trvale udržitelné dopravy je v ČR vysoce aktuální i soubor věcných opatření k přednostnímu rozvoji kolejové, zejména železniční dopravy. Podrobně viz ²¹⁾. Kromě dokončení tzv. 1. (Česká Třebová a Brno s hlavním nádraží v dosavadní dopravně optimální poloze v centru města na hlavním uzlu tramvají), 3. (Praha – Beroun) a 4. (Ševětín – České Budějovice) tranzitního železničního koridoru (včetně výstavby chybějících odboček na dlouhých mezistaničních úsecích a odstranění dalších úrovnových křížení s pozemními komunikacemi) jde o opatření typu:

1) Výstavby vysokorychlostních železničních tratí (VRT = rychlost nad 250 km/hod. v trasách Drážďany – Praha – Brno – Ostrava – Katovice, Brno – Břeclav – Bratislava / Vídeň a když ne VRT, tak aspoň tzv. rychlé železnice (rychlost 200 km/hod.) v trase Wroclaw – Hradec Králové – Praha – Plzeň – Mnichov / Norimberk při propojení VRT a rychlých tratí s konvenčními železničními tratěmi a při provozním modelu francouzském (vysokorychlostní vlaky často sjíždí z VRT na běžnou železniční trať, čímž se zásadně zvyšuje využití VRT a zkvalitňuje železniční doprava i v regionech mimo VRT), někde též německém (na rozdíl od francouzské VRT po německých VRT jezdí i nákladní vlaky, resp. Krušnohorským tunelem budou jezdit též nákladní vlaky), tj. budou po nich jezdit i klasické rychlíky, které

budou dále pokračovat po konvenčních tratích. Tzv. japonský model VRT (speciální trať, po které jezdí pouze šikanzeny, které přitom nemohou jezdit po jiných tratích) je pro ČR zjevně nevhodný dopravně, ekonomicky a tím pádem i jinak.

2) Výstavba chybějících konvenčních železničních tratí v ČR, popř. jejich prodloužení do míst potřeby (typicky z okraje do centra města), k odstranění jízd úvratí apod.

3) Výstavba druhých, popř. dalších kolejí u vybraných železničních tratí.

4) Elektrizace vybraných železničních tratí a konverze méně efektivní stejnosměrné proudové soustavy 3 kV na efektivnější střídavou proudovou soustavu o napětí 25 kV.

5) Realizace tzv. evropského zabezpečovače železničních tratí 1. a 2. třídy.

6) Přeložky železničních tratí za účelem jejich zkrácení a zvýšení rychlosti vlaků.

7) Výstavba chybějících železničních zastávek tam, kde zcela chybí, jako náhradu za dopravně nevhodně umístěná místa zastavování osobních vlaků, někde i rychlíků, a samozřejmě také na nových železničních tratích. Podle studie Robeš, Zeman a kol.²¹⁾ jde v roce 2022 asi o 500 (konzervativní odhad JZ) - 1 300 (maximální odhad Martina Robeše) chybějících nebo dopravně špatně umístěných míst zastavování vlaků.

8) Výstavba chybějících tratí metra v Praze, tramvajových a trolejbusových tratí v městech stávajících příslušných dopravních systémů včetně chybějících tramvajových tratí pro meziměstské tramvaje z Ostravy do Orlové a Karviné / Havířova, do Hlučína (tzv. Regiotram Nisa v Liberecké aglomeraci je dopravně neefektivní a právem se od něj ustoupilo), dále chybějících trolejbusových systémů na Kladně, v Přerově, Frýdku Místku a snad i v Karlových Varech a v Děčíně. V Děčíně by šlo o obnovu trolejbusového systému. Začínající obnova (spíš výstavba) trolejbusového systému v Praze, prosazená radou hl. m Prahy v letech 2018-22, je sice možná, ale v rámci pražské veřejné hromadné dopravy bude hrát jen doplňkovou roli, o hrubých logistických chybách prosazovaného řešení nemluvě.

Systémové řešení problémů dopravy by mohla napomoci jednotná *metodika měření efektivnosti jednotlivých druhů dopravy*, viz²²⁾ a příloha č. 2 a zákon o dopravě, jehož možnou podobu ukazuje²³⁾ a příloha č. 3.

Stávající metodika hodnocení efektivnosti staveb infrastruktury železniční, silniční a vodní dopravy EU i ministerstva dopravy ČR je neobjektivní u silniční dopravy, protože vážné poškozování životního prostředí a veřejného zdraví stavbou silnic a dálnic vydává za přínos, ač jde o zjevné negativum, a následně jej nekalkuluje. Bez větších problémů je tato metodika uplatňovaná pro železniční a vodní dopravu. Problémy u vodní dopravy vznikají zásadním nadhodnocením možných dopravních přínosů investic na zlepšení plavebních podmínek investory. Proti takové zvůli je sebelepší metodika bezbranná. Podobně je metodika bezmocná proti zvůli brněnských a jihomoravských radních, prosazující dopravně nesmyslný odsun ústředního osobního železničního nádraží z dopravně optimální polohy v centru Brna na hlavní uzlu tramvají do dopravně odlehle polohy za účelem spekulativního zhodnocení jeho atraktivních pozemků.

Trapná je absence metodiky hodnocení efektivnosti u koncepcí výstavby tramvajových tratí v Praze z roku 2017 a 2021. Vydávat seznam možných staveb za koncepci a stavbu příslušné tramvajové tratě za efektivní proto, že byla do příslušného seznamu rozhodnutí politického orgánu zařazena, je trapné. Podrobněji viz ²⁴⁾. Vedení Prahy to ale netíží, hlavně když jsou dotace na podporu programu Zelená dohoda pro Evropu. Nějak je prý utratí, na efektivnosti nezáleží.

1.4. Udržitelná energetika

Ve světové energetice dosud dominují její neobnovitelné přírodní zdroje uhlí, ropa, zemní plyn (tzv. fosilní paliva) a uran a thorium (jaderná paliva na základě tzv. štěpné reakce). Těžba, zpracování, doprava a spalování fosilních paliv těžce poškozují přírodní složky životního prostředí. Jejich postupné nahrazení rozsáhlými relativními i absolutními úsporami energie, energií z obnovitelných zdrojů, získávanou efektivně a udržitelně, a bezpečnými jadernými zdroji patří vzhledem k zásadnímu selhávání mechanismů racionálního chování lidí k nejobtížnějším úkolům lidstva na cestě k prosazení udržitelného vývoje. Dnes je jisté, že *jak energetika založená na fosilních palivech, tak energetika založená na štěpné jaderné reakci, nemůže principiálně splňovat kritéria udržitelného vývoje.*

Trvalá neudržitelnost energetiky založené na fosilních palivech je dána jednak omezeností zásob fosilních paliv, jednak rozsáhlými ekologickými škodami, které přes všechny dosažený vědeckotechnický pokrok a přes vysoké investice vynaložené na její ekologizaci jejím provozem vznikají. Spalování fosilních paliv produkuje mimo jiné svou podstatou neodstranitelná ohromná kvanta kyslíčnicku uhličitého CO₂, dle IPPC nejvýznamnějšího skleníkového efektu na Zemi. Těžbu ropy a zemního plynu provází rozsáhlé a uhlí určité úniky silného skleníkového plynu metan CH₄. K únikům CH₄ a emisím CO₂ dochází i při jejich dopravě, zpracovávání a spalování. Zesilování skleníkového efektu, způsobujícího zhoubné oteplování klimatu na Zemi, se stává jedním z rozhodujících úderných čel nastupující světové ekologické katastrofy. Tuhé emise a emise SO₂, NO_x, oxidu uhelnatého CO a další lze zneškodnit, byť to stojí dost peněz. Jejich množství přitom zásadně závisí na druhu a kvalitě spalovaného paliva, použité technologii spalování a použitých zařízení na ochranu ovzduší.

Bilance energetiky na bázi fosilních paliv je ještě mnohem tragičtější. Exploataci uhlí v povrchových lomech provází velkoplošná likvidace krajiny včetně osídlení. Např. povrchová těžba hnědého uhlí v severních Čechách v letech 1952-89 zničila asi 85 obcí včetně čtyřicetitisícového okresního města Most plně, dalších 26 obcí částečně, byly zničeny i četné historické památky, některá zvláště chráněná území atp. Zejména hlubinná těžba uhlí je provázána množstvím nejednou i smrtelných pracovních úrazů a nemocí povolání, klasicky silikózy plic horníků a dalších těžářů. Problémem jsou i haldy (nejen ty dýmající) a propady poddolovaných území.

Exploataci ropy provází četné války o ropu, klasicky útok na Irák v roce 2003 a na Libyi v roce 2011. V málokteré válce po roce 1900 nefigurovala ropa, byť známe i beznadějnou válku Afgánskou, kde se ropa nevyskytuje. O moc lepší není ani situace ve 20. století. Také ve dvou světových válkách se bojovalo kromě jiného o zdroje ropy.

Exploataci zemního plynu provází četné tragédie, neboť metan rád vybuchuje a tím mění příslušné objekty v sutiny a zabíjí v nich přítomné lidi. Stačí jen určitá nedbalost. V minulosti užívaný svítiplyn byl pro změnu zdrojem četných otrav oxidem uhelnatým.

Jak už bylo uvedeno, mimořádně energeticky náročné je zkapařňování zemního plynu s cílem jeho přepravy námořními tankery a jeho následná konverze do plynného stavu – spotřebuje asi třetinu energie, kterou obsahuje. O třetinu se tím také zvyšuje náročnost na emise.

Shrneme-li výše uvedené, pak z hlediska negativního dopadu na stabilitu klimatu je nejhorší zemní plyn těžný z břidlic, který se zkapařňuje, na druhém místě je ropa těžná z břidlic, na třetím místě je zemní plyn, který se těží klasicky a zkapařňuje, na čtvrtém místě ropa těžná klasicky (samozřejmě, šetrnější je doprava ropy ropovody proti tankerům, které kromě vyšší energetické náročnosti přepravy zatěžuje skutečnost, že se po vyložení ropy tankery proplachují mořskou vodou a 1-2 % dopravované ropy je „vypláchnuto“ a i přes čištění těchto vod část ropy končí v moři, což je tragédie pro moře, ale bez většího negativního dopadu na klima), na pátém místě zemní plyn, který se těží klasicky a dopravuje výlučně plynovody (nezkapařňuje se), na šestém místě lignit, na sedmém místě hnědé uhlí a na osmém uhlí černé, resp. jeho exploatace zatěžuje stabilitu klimatu nejméně na jednotku získané užitečné energie. Vzhledem k značným nejistotám ve výši úniku metanu při těžbě břidlicového plynu (hlavním problémem je ponechávání vytěžených ložisek do péče „bílým koňům“, kteří je beztržně ponechávají osudu včetně úniků zbytkového plynu) jsem vynechal jeho těžbu + dopravu plynovody, tj. bez zkapařňování. Nejspíš by zaujmul 4. místo a ostatní fosilní paliva posunul o jednu příčku dolů.

Náročnost získávání elektřiny a tepla z jednotlivých zdrojů je nutné hodnotit komplexně – od získávání paliv až po likvidaci odpadů a zařízení po skončení životnosti. Taková hodnocení se ale ne vždy konají, takže dochází někdy i k hrubým chybám v energetické politice a v politice ochrany klimatu.

Nejde o málo. Například poslanec Zahradník v interpelaci na premiéra A. Babiše 5. 3. 2020 cituje materiál z roku 2015, podle kterého energetická výtěžnost elektřiny za dobu její životnosti, resp. její energetická návratnost, měla činit u uhelných a jaderných elektráren 120-+40 násobek, u větrných elektráren 12-18 násobek, u fotovoltaických elektráren 2-5 násobek. To je pořádný rozdíl, viz tabulka č. 5:

Tabulka č. 5 - Ziskovost energie zá jednotlivých typů elektráren za dobu jejich životnosti

Druh elektrárny	Energetická výtěžnost el.	energetická návratnost el.	životnost el.
Uhelné	120 až 140x	3-4 měsíce	30-60 let

Jaderné	120 až 140x	3-4 měsíce	30-60 let
Větrné	12 až 30x	8-16 měsíců	20 let
Fotovoltaická ve střední Evropě	2-5x		20 let

Zahradník (ODS) - Zlepšení energetické účinnosti na mikroúrovni vedou k vyšší spotřebě energie na makroúrovni 5.3.2020, cit. 6. 6. 2020, viz ²⁵⁾ <https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Zahradnik-ODS-Zlepseni-energeticke-ucinnosti-na-mikrourovni-vedou-k-vyssi-spotrebe-energie-na-makrourovni-615871>. Na můj dotaz MPO tato čísla nepotvrdilo ani nepopřelo. Snad i v případě větší nepřesnosti má tabulka smysl k ilustraci problému celkové energetické náročnosti získávání jednotlivých druhů paliv a energie.

Argument hustoty energie v palivu mluví v neprospěch OZE. Požadovaný přechod na OZE znamená zvýšení nárok na zabranou plochu 100x – 1000x, viz ²⁶⁾. Jaroslav Čížek uvádí, že hustota OZE je o několik řádů nižší ve srovnání s energií ropy (1,2 milionu W na m²). Jádru je dle něj energeticky hustší 10 000 krát proti OZE. Na GWh dodané solární energie je podle Čížka třeba 14 t oceli. Na vítr 7,5 t, na uhlí necelé 2 t a na jádro 0,5 t, viz ²⁷⁾.

Existují návrhy ve velkém zachycovat emise CO₂, zkapalňovat je a zkapalněný bezpečně ukládat ve vhodných geologických podmínkách. Je tu ale vícero ale. Předně, zachycování emisí CO₂ je realizovatelné jen u jeho velkých emitentů a ty jsou na „odštělu“, spolu s jeho zkapalňováním je energeticky velmi náročné, takže jde proti svému smyslu, a jeho tzv. bezpečné uložení reálně neexistuje. Někteří navrhuji využít vytěžená solná ložiska nebo vytěžená ložiska ropy ve stabilních geologických podmínkách. Problém je, že ani to není dostatečně bezpečné. Ti, kdo by žili nad takovými úložišti CO₂, by riskovali, že v případě jeho uvolnění z jakýchkoliv příčin se udusí, stejně jako kdyby spadli do tzv. psí jeskyně.

Krutá je perspektiva uschnutí stávajících smrkových lesů střední Evropy až do výšky 1 000 m n. m. v důsledku zvýšení průměrné roční teploty na povrchu Země o 2 C silicím skleníkovým efektem. Vzrůst průměrné teploty povrchu Země vlivem silicího skleníkového efektu v roce 2100 odhadují klimatologové IPCC v závislosti na výši růstu koncentrací GHG v ovzduší v rozmezí 1,5-5,5 C s tím, že při stávajících trendech vychází růst průměrné teploty povrchu Země asi o 3,9°C proti předindustriální éře. Protože již k oteplení klimatu o 1,1°C došlo, mělo by se oteplít ještě asi o 2,8°C.

Vážný problém odhadu zesilování skleníkového efektu jsou i četné přímé vazby, které se stále více aktivizují. Jde zejména o zhoršování albeda (s táním ledovců a ubýváním sněhové pokrývky ubývá bílých ploch, které dobře odráží sluneční záření zpět do vesmíru, takže se oteplování klimatu urychluje), v důsledku oteplování se uvolňuje metan dosud zmrzlý v mořích vysokých zeměpisných šířek a z tundry, ubývá lesů a mokřadů (vážou množství emisí CO₂), přibývá zastavených ploch atd.

Trvalá neudržitelnost jaderné energetiky na bázi štěpné jaderné reakce je dána jednak omezeností zásob paliva – uranu a thoria, jednak problémem vysoce toxického vyhořelého jaderného paliva, které vzniká asi na 90 000 let a tím ohrožuje

přírodu i lidstvo přímo, neboť zabezpečit tento odpad proti zubu času a přírodním katastrofám na 100 % není v lidských silách, i prostřednictvím rizika zneužití. Ohromné prostředky investované do bezpečnosti jaderné energetiky neřeší všechny její ekologické problémy. Nesporným pokrokem je, že současné palivové články lépe „vyhoří“ než v minulosti a že v roce 2011 jsou ve stadiu zkoušek v průmyslovém poloprovozu první tři „množivé“ reaktory, které umí „spalovat“ vyhořelé jaderné palivo a tím pomáhat řešit ožehavý problém, kam s ním. Zásadním pokrokem je, že v roce 2021 byl v Rusku úspěšně zprovozněn první a v roce 2022 druhý množivý reaktor průmyslové velikosti. Začala tak éra efektivní likvidace jednoho z nejobtížnějších odpadů – vyhořelého jaderného paliva. To zásadně rozšiřuje zdroje jaderných paliv a dává perspektivu jaderné palivo spálit a ušetřit tak vysoké náklady na jeho trvalé úložiště. Bazény pro krátkodobé skladování a tzv. mezisklady klasicky vyhořelého jaderného paliva musíme stavět a provozovat v každém případě.

Za v zásadě trvale udržitelnou lze považovat jadernou energetiku založenou na slučování jader lehkých prvků, byť to zřejmě nebude původně sledované slučování jader vodíku deuteria a tritia (1 atom deuteria + 1 atom tritia = 1 atom helia + 1 neutron). Tedy, vyčerpání zásob paliv by nemělo i v dlouhodobém časovém horizontu hrozit a nevytváří se obtížný jaderný odpad. Problém je, že se ji dosud nepodařilo průmyslově vyvinout a využít. Půl století stará prognóza, že termojaderná fuze bude do deseti let zvládnuta, zní dnes úsměvně. Nedávný pokus, kdy se podařilo vyrobit syntézou atomových jader více energie, než se na něj spotřebovalo, je jistou vlašťovkou. Jeho realizace v průmyslovém měřítku ale bude ještě dlouho trvat, pokud se vůbec zvládne.

Kritéria udržitelné energetiky mohou za určitých podmínek splňovat tzv. obnovitelné zdroje energie (OZE), tj. využití energie proudící vody, využití energie větru, využití energie slunečního záření, tzv. solární energie, využití energie biomasy. Nepřesně je sem řazena i využití energie geotermální (energie nitra Země) a využití energie získávaná tepelnými čerpadly (odnímají teplo ze svého okolí a umožňují lidem jej využít, princip obrácené ledničky). Někteří sem nesprávně řadí i druhotné zdroje energie – využití tepla kondenzačních elektráren, tepla získaného spalováním odpadů, skládkového plynu, bioplynu z čistíren odpadních vod ad.

Také OZE je nutné hodnotit podle kritérií efektivnosti energetické, ekonomické, ekologické, regionální a sociální.

-Využívání biomasy k výrobě elektrické energie a tepla je problematické svými sociálními a ekologickými dopady i svou ekonomickou náročností.

Sociální aspekt je zřejmý. Pokud se spaluje biomasa pěstovaná na zemědělské půdě, znamená to fakticky přímé či nepřímé spalování potravin a tím i přímé či nepřímé prohlubování hladu ve světě. Při pokračujícím hladu ve světě jde o politiku genocidy chudých občanů chudých států hladem, což ji činí zjevně neefektivní.

Trapně pak vyznívá obviňování Ruska ze strany EU, že při své válce na Ukrajině jistou dobu bránilo vývozu ukrajinského obilí ve výši údajně až 20 mil. t, když toto obilí do chudých států nesměřovalo (mířilo převážně do EU na výkrm dobytka) a státy EU coby biopaliva každý rok spálí asi 60 mil. t produktů ze zemědělské půdy,

tj. v zásadě potravin, a ještě tuto sabotáž světové výživy vydávají za opatření na ochranu životního prostředí a klimatu. EU tak spálí výživu asi 110 milionů obyvatel.

EU v minulosti tolik propagované biopalivo – olej z palmy olejné – má zásadní problém, že se v zájmu jeho získávání na plantážích palmy olejné vypalují tropické deštné pralesy, nejen v Indonésii, takže škody 3-4 krát převyšují užitek, o ničení životního prostředí ve velkém nemluvě. Tristní dopad je na stabilitu klimatu – 6 krát vyšší než kdyby se tropické deštné pralesy v zájmu výroby oleje palmy olejné neničily. Tzv. certifikace tohoto oleje mají ten zásadní problém, že se snadno zfalšují. Stačí prales vypálit a nějaký rok tam pěstovat něco jiného. Přijímaný zákaz dovozu palmového oleje EU přichází po dvaceti letech jednak zoufale pozdě, jednak nepomáhá proti praxi „očistění“ palmového oleje tím, že první roky po zničení pralesa se bude palmový olej spotřebovávat „doma“.

Kukuřice je naše nejerozivnější plodina, takže její pěstování na výrobu bioplynu vážně poškozuje ornou půdu erozí, o kompromitaci dotační politiky EU i ČR nemluvě. V roce 2019 šla na bioplyn v ČR asi třetina pěstované kukuřice. Škody na životním prostředí převyšují užitek. Ochrana půdy pláče.

Rozporná je i řepka olejka, pěstovaná v ČR asi z jedné třetiny na výrobu tzv. bionafty, převážně na vývoz. Zlepšuje sice půdu, ale vyžaduje za sezónu 10-13 chemických postřiků, které decimují biotu. Mizí hmyz i žížaly v půdě. Výroba bionafty je přitom energeticky značně náročná, což dále snižuje její energetickou i klimatickou efektivnost. Dotace EU i ČR na pěstování řepky a výrobu bionafty jsou kontroverzní.

Velmi zlé je využívání beztak nedostatkové chlévské mrvy na výrobu bioplynu, neboť chlévská mrva by se jako organická hmota měla vracet do půdy a obnovovat v ní humus, její úrodnost. Vrchovatě to platí o kvalitní chlévské mrvě z chovu koní, králíků a v zásadě i skotu. U nekvalitní prasečí kejdy z koncentrovaných chovů prasat je to trochu „do pranice“. Vzhledem k ochuzování půdy o humus je zjevně špatné i pálení slámy, jež je prý levnější než jeho zaorání nebo svoz jako stelivo či krmivo.

Nelze namítat proti energetickému využívání bioplynu z čistíren odpadních vod.

Problematické je i užívání dřeva jako biopaliva: jednak se to děje nejednou na úkor dřevozpracujícího průmyslu, jednak je to provázáno vysokými emisemi tuhých škodlivin a silně toxických karcinogenních PAU. Listí, jehličí, kůra a menší větve by měly být vždy ponechány v lese k zetlení. Odvoz odkorněných kmenů, složených z celulózy, nevadí.

Je třeba brát v úvahu dopravní náklady, které rostou s délkou nezbytné přepravy biopaliv ke spotřebitelům. Vykazovanou výhodnost tzv. biopaliv mohou vynulovat nebo i překlopit do záporu. Větší přeprava biopaliv zejména po silnici ji činí problematickou i energeticky, o vývozu kůrovcového dřeva do Číny nemluvě. Týká se to zvláště vývozu a dovozu biopaliv a velkých spalovacích jednotek na biomasu v ČR. Také jejich přínos pro venkovské regiony bývá malý a může být i záporný.

Efektivní je ale zachycovat a energeticky využívat důlní plyn, skládkový plyn a bioplyn z čistíren odpadních vod, jejichž hlavní složkou je metan, byť obsahují také

dost CO₂ ad. Samozřejmě, k jejich energetickému využití by mělo docházet pokud možno na místě vzniku. Požadavek na jejich čištění pro pohon motorových vozidel je ale chybný, resp. čištění je komplikované, s efektivností nesouvisí.

ČR po roce 1989 ztratila soběstačnost v potravinách našeho klimatického pásma. Dovozy základních potravin do ČR, zvláště pak dovoz vepřového, dále drůbežního masa, ovoce a zeleniny jsou přitom velmi vysoké. Přesto je výroba biopaliv za vydatné finanční podpory z EU v ČR podporována.

K silně kritickým závěrům o neefektivnosti využívání většiny biopaliv dochází i zahraniční studie. Jako příklad uvádím ²⁸⁾. Výjimkou je bioplyn z čistění odpadních vod.

-Energie proudící vody lidé pro výrobu energie využívají odpradáвна. Od konce 19. století začíná dominovat její využití pro výrobu elektřiny.

Problém je, že zajištění příslušného spádu vody vyžaduje až na výjimky (využití energie vodopádu) postavit umělé vodní dílo jez nebo přehradu, které komplexně devastuje zátopové území, zvláště pak zničí vodní poměry, půdu a ekosystémy v oblasti zátopy. Ekologické, ekonomické, urbanistické a další škody rostou progresivně s růstem velikosti zatopeného území. Množství problémů vyvolávaných přehradními jezery v nížinách říká, že výstavba přehrad nížinách by měla být z důvodu ochrany půdy a krajiny až na výjimky zakázána na celém světě a výstavba přehrad v údolích by měla být zvažována mnohem pečlivěji než dosud. Inspirativní je příklad Finska, kde z důvodů ochrany přírody uzákonili zákaz výstavby nových přehrad. Vodní elektřina je sice prakticky bezemisní, ale není zdaleka tak ekologicky čistá, jak se uvádí.

K energetickému využití jsou jen energeticky nevyužívaná vodní díla, jež se v ČR také vyskytují. Určitá rezerva je i v instalaci modernějších turbín s mírně vyšší účinností proti turbínám stávajícím. Rostoucí sucho snižuje výrobu elektřiny ve vodních elektrárnách.

Vodní elektrárny na izolovaných vodních dílech lze provozovat jen jako průtočné, nemá-li být devastován příslušný ekosystém vodního toku pod vodním dílem. Energetický výkon takové vodní elektrárny závisí na velikosti průtoku vody, velikosti jejího spádu a účinnosti použité turbíny. Pološpičkový provoz je možný jen u kaskády na sebe navazujících přehrad. Ostatní přehrady pracují jen v době zvýšené spotřeby elektřiny, tzv. ve špičce, a stabilizují tak elektrorozvodnou soustavu. Výjimkou je ta poslední dolní, která musí pracovat v průtočném režimu. Vodní elektrárny v režimu přečerpávání pracují na bázi spolupráce dvou vodních nádrží. V době přebytku elektřiny se voda čerpá nahoru, v době zvýšené potřeby elektřiny se pouští na turbíny. Přečerpávací vodní elektrárny slouží výlučně výrobě deficitní špičkové elektřiny. Vynucují si zábor půdy a devastaci přírody horní nádrží. Přečerpávání vody do horní nádrže je ale zatíženo energetickou ztrátou ztrátou asi jedné třetiny vyrobené elektřiny, což je dost.

Možnosti získávat vodní energii jsou v Česku omezené a vyčerpané na asi 3 % objemu vyrobené elektřiny. Nové turbíny vodních elektráren sice mají o něco vyšší účinnost, ale při rostoucím suchu hrozí spíše pokles výroby elektřiny ve vodních

elektrárnách v Česku, o vodních elektrárnách závisících na tajících ledovcích v Alpách a v dalších pohořích s ledovci nemluvě.

Norsko své potřeby elektřiny pokrývá vodními elektrárnami v rozsahu 98-99 %, což je až na masové ničení vodních poměrů jezery podmiňujícími provoz vodních elektráren příznivé. Finsko, Švédsko, Rakousko a Švýcarsko své potřeby elektřiny z vodních elektráren pokrývají v rozsahu asi 40 %, což je dost. Málomocný stát má ale tak příznivé přírodní podmínky. Ta česká či polská 3 % jsou mnohem častější. Je dost států, které vodní elektrárny nemají vůbec.

-Energii větru lidé využívají rovněž od pradávna, například pro čerpání vody nebo pro pohon mlýnů. Od 90. let 20. století narůstá využívání energie větru pro výrobu elektřiny.

Tato výroba má více problémů. Předně větrné elektrárny pracují nepravidelně a málo předvídatelně (prognózy větrnosti jsou značně nejisté), takže při větším podílu větrných elektráren na elektro energetické bilanci vážně destabilizují elektrizační soustavu, což prostřednictvím větrných elektráren na německém pobřeží Severního moře tvrdě pociťuje i elektrizační soustava ČR. Nepravidelný provoz větrných elektráren si vynucuje ve stejném rozsahu výroby budovat záložní elektrárenské zdroje (zpravidla jde o elektrárny spalující zemní plyn), nebo vyřešit problém uskladnění elektřiny. Kromě silně deficitních přečerpávacích vodních elektráren lze elektřinu skladovat jen do baterií, které přes nemalý pokrok mají zcela nedostatečnou kapacitu, nebo jí použít na výrobu vodíku energeticky náročnou elektrolyzou vody. Vodík se navíc obtížně skladuje (atomové číslo 1, resp. je extrémně malý), obtížně dopravuje, velmi snadno vybuchuje aj. Představy zelené vodíkové energetiky jsou zjevně neodůvodněně optimistické. Experti předvídají, že dvacet let na její zvládnutí nebude stačit. Totiž, dostatek zelené energie na výrobu vodíku není a zřejmě jen tak brzy nebude.

Pokud je větrných elektráren hodně a mají vysoké výkony, mají dopad na kontinentální proudění vzdušných mas. Mohou ho snižovat, mohou snižovat množství srážek přenášených z oceánů na kontinent a prohlubovat tak sucho. Pro tuto nejasnost byla pozastavena jejich další instalace v Izraeli až do vyjasnění podezření. V EU jsou přesto větrné elektrárny dál bezhlavě podporovány.

Otázkou je, jak velké množství větrných elektráren ovlivňuje proudění větrů a jak ovlivňuje přenos dešťových mraků. Fungují jako umělé větrolamy. Jiří Hanika a Radim Hrdina shledávají, že množství větrných elektráren na pobřeží Velké Británie (19 GW), Německa (56 GW), Dánska (5 GW) a Nizozemí (4 GW), dohromady účtyhodných 84 GW, snižuje srážky ve střední Evropě. Pokud vyrábí elektřinu na úkor energie větru, zmenšují jeho sílu s dopadem na větrnost i daleko od těchto území, dále větrných elektrárnách kondenzuje část vody z mraků, takže se jí část nedostane dál nad kontinent. Srážky za jinak nezměněných okolností ve střední Evropě klesají, sucho roste.

"Větrné turbíny totiž v noci, kdy se vzduch blízko u povrchu ochladí, promíchávají studený vzduch s teplejším, upozorňuje studie zveřejněná v časopise Nature. Vzhledem k obrovským počtům turbín v některých oblastech tak vznikají tepelné ostrovy. Za posledních 10 let se v takových oblastech zvýšila teplota až o 1°C. Ačkoli

se to nemusí jevit jako dramatická změna, ovlivňuje to formování srážkových mraků a vzdušných proudů, a tedy i změnu v přísunu vláhy do určité oblasti." ... „Strážné síly na hranách listů vrtulí větrné elektrárny nepochybně vyvolávají při teplotách kolem rosného bodu, nebo bodu mrazu vody její kondenzaci, tedy tvorbu kapek či vloček. Separací vody se tak ochudí proud vzduchových mas po průchodu „farmou“ větrných elektráren,“ viz²⁹⁾

Mám za to, že uvedené argumenty jsou reálné. Vznikají dvě otázky:

1) Jak silný je dopad stávajících větrných elektráren v Evropě na snížení srážek a růst sucha u nás? Možných několik procent se nemusí zdát moc, ale dopad může být citelný, zvláště v suchých obdobích.

2) Jak kvalitní bylo posuzování vlivů na životní prostředí jednotlivých koncepcí energetické politiky jednotlivých států v případě větrných elektráren. Obávám se, že tak jako v řadě jiných případů se nad některými problémy „zamhouřily oči, aby to vyšlo.“

Problémem jsou listy větrných elektráren: vyrábí se z vzácných tropických dřev, takže stimulující ničení tropických deštných pralesů. Nezávládnutá je recyklace jejich vysloužilých listů, resp. jejich zahrabávání do země ve Velké Británii je špatné. Ve Velké Británii shledali, že mají asi jen poloviční životnost proti té projektované.

Problémem je i poměrně krátká životnost větrných elektráren, pětinašobná náročnost na ocel a dvojnásobná náročnost větrných elektráren na beton proti srovnatelné výrobě elektřiny v jaderné elektrárně, akustické znečištění (pracující větrné elektrárny „hvízdají“), proto zákaz je umísťovat 500-1000 m od lidských obydlí, zabíjení ptactva (!) a hyzdění krajinného rázu větrnými elektrárnami. Nad tím vším se zavírají oči.

Vysoký podíl větrných elektráren na uspokojování svých potřeb elektřiny má v Evropě sousední Německo (hlavní oblast větrných elektráren na pobřeží Severního moře má během roku větrnost asi 80 %, ČR jen 15-20 %). Záměr Němců zastavět plně 2 % plochy Německa větrnými elektrárnami v rámci své zelené energetické politiky je podivný. Možnosti větrných elektráren v ČR snižuje skutečnost, že velká část větrných lokalit v ČR má až na výjimky zákaz budování větrných elektráren z důvodu ochrany přírody a krajinného rázu. Masová výstavba větrných elektráren v ČR naráží na ochranu krajinného rázu a houževnatý odpor obcí. Mnoho elektřiny z větru v Evropě vyrábí i Velká Británie, Dánsko, Nizozemí... Zásadní je otázka jejich efektivnosti, kdy oficiální metodiky jejího měření nejsou objektivní. Efektivnost větrných elektráren roste s růstem větrnosti lokality a s růstem výkonu větrné elektrárny.

Rentabilita větrných elektráren silně závisí na větrnosti příslušné lokality, dále se zvyšuje s růstem výkonu větrné turbíny. Turbíny vysokých výkonů mívají vyšší efektivnost než výkony turbín nízkých výkonů. Ceny nemovitostí v jejich okolí se ale nejdnou významně snižují

Dle J. Drábové, viz³⁰⁾ zatímco na jednotku výroby elektrické energie zabere areál jaderné, uhelné či plynové elektrárny jednotky km² (3,3 km²), u fotovoltaiky je to 117 – 194 km² a u větrných elektráren to může být 673 - 932 km², protože mezi větrnými elektrárnami musí být rozestupy. Vodní a větrné elektrárny jsou enormně

náročné na ocel. Solární a geotermální elektrárny jsou enormně náročné na cement. 14 000 solární x 8 000 geotermální x 760 jaderná elektrárna. Na jednotku vyrobené elektrické energie činí životní cyklus CO₂ – 974 u uhlí, 469 u plynu, 15 u jádra, 18 u hydro, 46 u biomasy, 14 u větrné elektrárny, 39 u fotovoltaiky, 15 u geotermální elektrárny. Budeme-li ale uvažovat přímé a nepřímé emise metanu, vychází z hlediska negativních dopadů na stabilitu klimatu elektrárna ze zemního plynu podstatně hůř než elektrárna z uhlí. Z hlediska bezpečnosti je zdaleka nejbezpečnější výroba elektrárny v jaderných elektrárnách, řádově bezpečnější než její výroba ze zemního plynu. Proti výrobě elektrárny ze zemního plynu je 3x-4x nebezpečnější elektrárna ze spalování produktů ropy. Ještě nebezpečnější je elektrárna vyrobená ve vodních elektrárnách, ale její údaje jsou zásadně ovlivněny jednou velkou tragédií v Číně - protržením přehrady Banqiao and Shimantan z roku 1951-52 dne 5. 8. 1975 údajně s desítkami až 240 tisíci mrtvými, viz [Banqiao Dam - Wikipedia](#)³¹⁾. Nejméně bezpečná je výroba elektrárny z uhlí. Havárie jaderné elektrárny v ukrajinském Černobylu úhrmně obnáší 200 mrtvých / rok při přísné statistice x jiné faktory. Pro srovnání alkoholismus zabíjí 3 mil. osob za rok, motorismus 1,25 mil., utonutí 360 000 atd.

*** Také energii Slunce lidé využívají odpradávná. Činí tak:**

- správnou orientací budov a místností v nich (okna obytných místností se orientují na jih, ložnice a jiné místnosti bez většího nároku na vytápění se orientují na sever),

- výrobou teplé užitkové vody slunečními kolektory pro její ohřev a k vytápění objektů, umístěných na jejich střeších. Sluneční kolektory jsou málo problémové. Sezónnost jejich provozu činí problém hlavně tím, že nejvíc tepla získávají v létě a nejmíň v zimě, kdy je s výjimkou zařízení letní rekreace nejvyšší potřeba. Také ekonomicky již dnes nejsou příliš vzdáleny rentabilitě.

- výrobou elektrárny ve slunečních fotovoltaických elektrárnách. Zatímco energetická účinnost fotosyntézy rostlin je asi 0,1 % slunečního tepla, účinnost fotovoltaických elektráren dnes činí asi 17 %, při značném rozpětí vzhledem k různým přírodním podmínkám a k různému typu použitých fotovoltaických panelů. Získávání energie ze Slunce je ale nepravidelné, nulové v noci, nejvyšší v červnu, nejnižší v prosinci, resp. využití slunečních panelů činí v ČR 15-20 %, což není mnoho.

Také recyklace slunečních panelů není dosud efektivně zvládnuta. Zásadním problémem fotovoltaických elektráren je jejich sezónní provoz, vynucující si při jejich větším využívání zálohování klasickými zdroji, podobně jako větrné elektrárny. Vůbec elektrárnu nevyrobí v noci. Na severní polokouli jsou nejvýkonnější 21. června, nejméně elektrárny vyrobí 21. prosince, přitom více elektrárny vyrábí za jasného dne, méně, případně podstatně méně elektrárny nevyrobí za zamračeného dne.

Problémem je i výroba fotovoltaických článků (přes velký pokrok), problém je i likvidace těchto článků po dožití, neboť fotovoltaické panely obsahují velmi jedovaté kadmium. Situace, kdy výroba na trhu vítězících čínských panelů pro fotovoltaické elektrárny byla zatížena kromě vysokých nároků na energii také vysokými emisemi SF₆, asi 27 000 krát silnějšího GHG proti CO₂, takže v úhrnu jsou emise CO_{2ekv.} z těchto elektráren vyšší, než kdybychom použili špičkovou uhelnou technologii výroby elektrárny, viz ³⁰⁾, nevyžadují komentář. Patří k létům 2009-10. Při neřešení

velkého, převážně fotovoltaického tunelu zůstává v ČR fotovoltaická elektřina dosud extrémně drahá a kompromituje tento perspektivní obor energetiky.

Je pravda, že se výroba fotovoltaických panelů v posledních deseti letech zásadně zdokonalila a zlevnila. Reálná cena elektřiny z takové elektrárny instalované v roce 2021 je ale otázkou. V roce 2019 i v roce 2022 uváděná cena 3 Kč / kWh totiž nezahrnuje náklady na její případnou distribuci elektrorozvodnou sítí a negativní dopad této výroby na elektrizační síť, takže reálně je rentabilní jen, pokud její výrobce ji také spotřebuje a nepotřebuje užívat elektrorozvodní síť na její dodávky jiným subjektům. Jinak stále není ekonomicky srovnatelná s elektřinou z velkých tradičních zdrojů, v případě výroby z fosilních paliv navíc zatížených kontroverzními emisními povolenkami, z kterých EU udělala špinavý kšeft burzovních spekulantů. Otevřená je přitom kalkulace externalit a špatné řízení elektrizační soustavy ze strany Energetického regulačního úřadu. Nejen trh s elektřinou, ale také úřady znemožňují určit ekonomickou cenu elektřiny.

Připravovaný zákon o komunitní energetice má zavést zejména povinnost distributora elektřiny ji dodávat za reálné ceny, tj. když ji občan z obce A bude dodávat občanovi ze sousední obce B, tak náklady na distribuci nebudou zahrnovat průměrné náklady za rozvod elektřiny velmi vysokým, vysokým a středním napětí a bude přihlížet k délce příslušné přepravy elektřiny.

Míra využití slunečního záření jimi je v ČR i nadále nízká. Nejméně se využívá v zimě, kdy je tepla i elektřiny nejvíc potřeba. Pracují nepravidelně, byť se jejich výroba snáze předpovídá, než u elektráren větrných. Větší rozsah provozu slunečních elektráren je podmíněn existencí záložních elektráren, což jejich efektivnost dále zásadně snižuje.

V ČR je výroba fotovoltaické elektřiny dosud relativně malá. Její vliv na destabilizaci elektrizační soustavy roste přímo úměrně s nárůstem podílu fotovoltaiky na elektroenergetické bilanci.

Problémem je, že pokud fotovoltaické panely nejsou instalovány na střeších budov, jejich parky zabírají větší množství půdy. Požadavek instalovat je jen na střeších a zdech budov všeho druhu je oprávněný. Návrhy je instalovat nad silniční a železniční komunikace jsou z hlediska ochrany půdy přijatelné, ale z urbanistického hlediska jsou ujeté. Naopak zkoušená instalace na hladině vodní nádrže plovoucích fotovoltaických panelů (a.s. ČEZ na horní nádrži Štěchovické přehrady Homole 2022) se zdá užitečným vykročením novým směrem i proto, že může zmírnit problém rostoucího přehřívání se vodních nádrží.

Vážným problémem je neskladovatelnost elektřiny a nerovnoměrnost požadavků na její spotřebu. „Uskladnění“ elektřiny pomocí přečerpávacích vodních elektráren je náročné energeticky (účinnost asi dvě třetiny) i ekologicky, energeticky a ekonomicky náročná je i elektrolýza vody, kterou lze získat jakž tak skladovatelný vodík s možností zpětné výroby elektřiny vodíkovým článkem v čase potřeby. Přesto může jít dlouhodobě o perspektivní směr vývoje „skladování elektřiny“. Rozvíjí se i skladování elektřiny pomocí baterií. I když v ČR byly instalovány první bateriové sklady elektřiny (velké proti dosavadním, ale malé z hlediska potřeb. Mají své nemalé náklady, zaznamenávají velký rozvoj, ale mohou pomáhat vyrovnat tyto

rozdíly ve výrobě a spotřebě elektřiny nejvýš v relaci „den a noc“ v malém, ale rozhodně ne ve velkém a mezi létem a zimou.

Potřeba omezit elektroenergetické špičky přispěla k prosazování elektromobility na základě představy, že čisté elektřiny bude dost. Že energetičtí experti dospívají ke zcela jiným závěrům? Stoupence OZE to nezajímá.

Klasickým problémem poměrně úspěšného rozvoje využívání OZE v Německu je, že v zimě, zejména v prosinci a v lednu, větrné a fotovoltaické elektrárny pracují jen minimálně, takže je nutné jejich stoprocentní zálohování, obvykle plynovými elektrárnami. Palivo zemní plyn ale patří k těm drahým.

-Možnosti využívat geotermální energii (nitra Země) jsou na Zemi rozmístěny velmi nerovnoměrně. Česko zde patří spíše k chudým regionům (aktivní sopky nemáme), takže případné vrty musí jít do značné hloubky. Dokud se neuvolní asi půl miliardy korun pro pokusný průmyslový dvou vrt v Litoměřicích do hloubky 3-4 km, který by technologii prověřil v českých podmínkách, nelze doporučovat orientaci ČR na využívání geotermální energie. Deset let trvají sliby a skutek utek. V podmínkách ČR jsou nejasné možnosti efektivního využívání tepla zemského nitra. Půl miliardy korun na pilotní projekt (dvouvrt do hloubky 3-4 km k získávání horké vody k vytápění Litoměřic) stát léta odmítá uvolnit.

Velmocí ve využívání geotermální energie je dlouhodobě Island. Jeho příznivé přírodní podmínky se ale málo kde vyskytují. Vazba rozsáhlého využívání geotermální energie na aktivní sopky na Islandu je riziková, protože sopka občas vybuchne a zničí své okolí.

Tepelná čerpadla pracují na principu odnímání tepla svému okolí a jeho využívání k ohřevu vody nebo k vytápění budovy. V podstatě jde o obrácenou ledničku. Ke svému pohonu potřebují elektřinu. Jsou investičně značně nákladné, ale mají levný provoz. Nesmí se jich ale na jednom místě umístit nadměrné množství, protože by lokalitu tepelně „vytěžili“ a jejich energetický zisk by se poté snižoval. Kromě vysokých investičních nákladů (nutno posuzovat každý projekt zvlášť) a obsahu freonů, GHG a látek ničících ochranný ozónový štít, nemají větší negativa či problémy. I když jejich řádné užívání nemusí vést k ohrožení ozónosféry, nutné je nahradit freony v tepelných čerpadlech (i jinde) látkami mnohem méně škodlivými, nejlépe neškodnými. Je zde ještě nutné rozlišovat dva základní typy tepelných čerpadel:

- Tepelná čerpadla využívající hlubinné teplo Země. V ČR zatím nejsou, problém je jejich ekonomická stránka, ne možnost vyčerpání zdroje hlubinného tepla Země. Projekt jejich využití pro vytápění Litoměřic za půl miliardy korun se neustále odkládá.

- Tepelná čerpadla odnímající teplo více méně povrchu Země (z vody, vzduchu, povrchové půdy) a předávající ho vytápěným objektům. Kapacita takového zdroje tepla je ale omezená, zvláště v podmínkách větších měst a za větších mrazů. Při mrazy vyšší než 10°C tepelné čerpadlo nefunguje a vytápění se mění na drahé elektrické.

Nevyužívání tepla kondenzačních elektráren k vytápění signalizuje špatné hospodaření s energií. I když se teplo kondenzačních elektráren v ČR jako dědictví socialismu využívá mnohem více než v západní Evropě, citelné rezervy zde zůstávají a ani ekologové o něj nejeví zájem, často se i podílí na blokování snad o jejich využití.

Podobně je tomu s teplem získaným spalováním odpadu. Zde část českých ekologů vede „svatou válku“ proti energetickému využívání odpadu (stejně jako proti jaderným elektrárnám), přestože alternativou jsou obvykle ještě mnohem horší skládky odpadu. Jejich argument dát přednost materiálovému využívání odpadu vypadá rozumně. Problém je, že to v praxi často bývá velmi obtížně uskutečnitelné.

Dělal jsem v roce 2015 srovnání dopadů na životní prostředí a klima prodloužení životnosti skládky komunálních odpadů v Praze Ďáblicích versus jejich spalování ve Spalovně Praha Malešice. Z hlediska dopadů na životní prostředí vyšla výrazně lépe spalovna, z hlediska dopadu na klima vyšla spalovna asi 20 krát lépe.

Je trestuhodné, že česká technická norma ve věci skládkového plynu i v roce 2015 žádá pouze jeho jímání tak, aby ve skládce nedošlo k výbuchu. Silný skleníkový plyn metan tak uniká do ovzduší v mnohem větší míře, než by bylo nutné. Ztrácíme cenné palivo a přispíváme tak zbytečně k rozvratu klimatu.

Ano, je nutné reálně multikriteriálně hodnotit možnosti jednotlivé zdroje paliv a energie včetně OZE. Nelze vyhlásit svatou válku jaderným a fosilním palivům v situaci, kdy nás mnohem víc ohrožuje fosilní energetika a kdy potenciál efektivních úspor paliv a energie a efektivního využívání OZE je není s to efektivně nahradit. Při naší obrovské plynatosti tak hrozí energetická krize, blackouty (kolaps v dodávkách elektriny), mrznutí občanů v zimě (sem patří i návrh tehdejšího předsedy SZ a ministra životního prostředí Martina Bursíka zakázat lidem spalování uhlí v domácích kamnech s ohledem na značně znečištěné ovzduší) aj. Tedy, velká energetická krize na podzim 2021 udeřila na EU i ČR. Její efekty jsou drtivé, reakce EU i ČR na energetickou krizi je katastrofální. Podrobněji, viz příloha č. 1.

Pokud jsou OZE podporovány nevhodnou formou, např. nepřímými křížovými dotacemi cen nebo v neúměrném rozsahu nad možnosti ekonomiky, mohou škody převažovat a tento perspektivní obor kompromitovat, viz tabulka č. 6:

Tabulka č. 6 – Podpora OZE v ČR v letech 2004 – 2021

Druh OZE / rok	OZE	Sluneční	Větrná	Vodní	Biomasa	Bioplyn, důlní plyn, skládkový a kalový plyn
	Mil. Kč					
2004	1 126	0,099	21	583	302	149
2007	2 006	23	157	663	517	284
2008	2 602	139	301	696	535	413
2010	6 937	2 648	584	1 049	1 192	1 105
2011	32 526	24 909	1 049	1 438	1 541	2 801
2012	33 496	24 735	747	1 448	1 669	4 033

2013	34 922	23 279	936	1 803	2 490	6 413
2014	38 361	24 601	1 017	1 861	3 331	7 551
2015	41 098	26 804	1 215	1 927	3 458	7 694
2016	40 752	25 911	1 100	2 057	3 787	7 897
2017	43 154	27 002	1 332	2 541	4 115	8 163
2018	43 689	29 203	1 273	1 837	3 641	7 735
2019	42 475	29 076	1 344	1 965	3 281	6 810
2020	43 218	29 147	1 341	2 454	3 278	6 999
2021	42 976	27 084	1 081	2 204	3 691	

Zdroj: 2004-2012 ERÚ, od r. 2013 OTE. Podpora jde z menší části ze státního rozpočtu, z větší části ji platí spotřebitelé elektřiny. Lví podíl z té obří částky bere fotovoltaika.

Tabulka č. 6 ukazuje, že tzv. podporované environmentálně šetrné zdroje paliv a energie jsou podporované obrovskou částkou 41-44 mld. Kč/rok, přičemž lví podíl na ní má podpora výroby elektřiny z fotovoltaických elektráren, instalovaných z velké části v letech 2009-10. Mluví se o velkém českém, převážně fotovoltaickém tunelu.

Jak vznikl? Na začátku byla směrnice EU o podpoře využívání obnovitelných zdrojů energie. Jejím obsahem bylo, podpořit z OZE, jak jen se dá, bez ohledu na náklady a přínosy. V pozadí byla hrubě chybná teze, že co je ekologické, musí být i ekonomické. Na ní navázal návrh zákona o podpoře využívání obnovitelných zdrojů vlády ČR č. 180/2005 Sb. Podle návrhu vlády ČR měl umožnit snižovat ceny elektřiny z obnovitelných zdrojů v rozsahu maximálně o 10 % za rok, a to jen k 1. lednu, tj. z roku na rok. To bylo zjevně málo, protože ceny zařízení pro OZE měly potenciál značného kolísání, a to i na základě spekulace. Na základě pozměňovacího návrhu poslanců byla tato zjevně nedostatečná brzda dále podstatně oslabena, možné snížení o 10 % z roku na rok bylo nahrazeno možností snížit cenu jen o 5 % z roku na rok, viz zákon č. 180/2005 Sb., viz ³³⁾.

Na základě tohoto zákona Energetický regulační úřad byl nucen svým Cenovým rozhodnutím č. 10/2005, viz [cr200510.pdf](#), ³⁴⁾ přiznat velmi vysoké výkupní ceny elektřiny z obnovitelných zdrojů. Nejvyšší byly u elektřiny ze slunečního záření, a to 6 710 Kč/MWh u zdrojů instalovaných před 1. 1. 2006 a 13 200 Kč / MWh pro zdroje uvedené do provozu po 1. 1. 2006, viz část 1.9, bez možnosti podstatného snížení v případě možného podstatného zlevnění fotovoltaických panelů bez změny zákona.

Nepochopitelné bylo, že v Česku nebyly, na rozdíl od jiných členských států EU, uzákoněny efektivní brzdy pro případ zásadní změny podmínek využívání toho či onoho druhu OZE. Tím byl založen velmi nebezpečný mechanismus, který se ukázal jako mimořádně tragický.

V letech 2004-08 byl stimulační vliv tohoto zákona prakticky zanedbatelný, resp. příslušné technologie byly vysoce ztrátové a málokdo zde zkoušel podnikatelské štěstí.

Do jaké míry jde o daň za masové zavádění technicko ekonomicky nezralé technologie a do jaké míry jde o superzisky solárních a dalších baronů, není známo. Skandální nezákonný proces s předsedkyní Energetického regulačního úřadu Alenou Vitáskovou (8,5 let nepodmíněně nepravomocně za nic, fakticky za snahu omezit drancování veřejných peněz a peněženek spotřebitelů elektřiny na úroveň umožněného kmotrovským zákonem č. 180/2005 Sb.) dovršuje beztak těžkou kompromitaci politiky podpory OZE v ČR. Jisté je, že sociálně ekonomická cena za boom zjevně neefektivních, zejména fotovoltaických elektráren je v ČR zjevně neúměrná.

Celková společenská podpora získávání elektřiny z OZE v ČR je ještě vyšší, viz tabulka č. 7:

Tabulka č. 7 – Základní bilance podpory výroby elektřiny z OZE v ČR v letech 2011-14 v mld. Kč

Rok	2011	2012	2013	2014
Náklady vstupující do výpočtu ceny na podporované zdroje	32,1	35,71	44,44	44,42
Dotace na úhradu nákladů spojených s podporou elektřiny	11,7	11,7	11,6	16,46
Vybrané částky odvodu ze slunečního záření	5,94	6,4	5,82	1,12*
Celkem	37,9	41,01	50,22	65,76
Cena na podporované zdroje - příspěvek odběratelů	370	419	583	495

Zdroj: ERÚ. Odvod ze záření 2014 je jen částka vybraná do 31. 7., tj. 53,5 % plnění oproti schválenému rozpočtu.

Pokud se slibují nová pracovní místa a ta vzniknou v zahraničí (není podstatné, zda v Číně, v Dánsku či v Německu), zatímco doma se pracovní místa v důsledku zvýšených cen elektřiny ruší, jde opět o kompromitaci perspektivního oboru.

Pokud se podporují způsoby využívání OZE, které jsou zatíženy rozsáhlými ekologickými škodami, jde opět o kompromitaci ochrany životního prostředí. *Některé formy využívání OZE mají vážné ekologické a jiné problémy.* Zásadním je přitom jejich z hlediska současné i budoucí spotřeby paliv a energie nedostatečný rozsah, u některých i jejich nízká kvalita, nízká nebo žádná regulovatelnost výkonu, u jiných vznikající ekologické a jiné škody.

Stoupenci masového využívání OZE v ČR se rádi odkazují na závěry analýzy možností energetiky ČR komise předsedy Akademie věd Václava Pačese z roku 2008. Necháám stranou, že komise vypracovala vícero scénářů. Zásadní problém je, že jejich oblíbený scénář táhne revoluci ve využívání OZE v ČR masovým využíváním biomasy, což je z řady výše uvedených důvodů problematické.

Možnosti získávání paliv a energie v hlavních rysech ukazuje tabulka č. 8:

Tabulka č. 8 - Závažné problémy efektivního využívání OZE

DRUH OZE	Biomasa na zemědělské půdy	Biomas dřevní	Vodní energie	Větrná energie	Sluneční solární kolektory	Fotovoltaické elektrárny	Geotermální energie	Tepelná čerpadla

Vztah k hladu	prohlubuje hlad ve světě!	v zásadě může hlad nepřímo prohlubovat	mírně negativní - zatápí p.	v ČR problém nákladnost	spíše neutrální	v ČR problém nákladnost	?	spíše neutrální
Vztah k půdě	vážně poškozují	spíše neutrální	mnoho půdy zatápí	mírně negativní	jen na budovách bez problému		mírně negativní	
Vztah k čistotě ovzduší	spíše poz.	zhoršuje víc než uhlí	Příznivý					
Vztah k ochraně vodních poměrů	negativní	spíše neutrální	velmi negativní	spíše neutrální				
Stabilita elektrizační sítě	pozitivní	pozitivní	neutrální až pozitivní	velmi negativní	X	Negativní	pozitivní	pozitivní
Ekonomická přijatelnost	špatná	ohrožuje dřevozprac. Průmysl	Přijatelná		špatná z		?	vysoké investice, levný provoz
Vydatnost	Nízká			nízká v ČR	Střední		?	nízká
Energetická účinnost	střední	Vysoká		nízká v ČR	Nízká	nízké	nízká, nepodstatné	
možnosti ef. Rozvoje	Žádné		vyčerpány	Mírné	Vysoké		?	mírné

Zdroj: vlastní rozbor

Vědeckotechnický rozvoj nabízí potenciálně dva velké zdroje energie, které by za určitých podmínek mohly vyhovovat požadavkům udržitelného vývoje. Jde o výrobu solární elektřiny na oběžné dráze kolem Země s její následnou dopravou na Zemi a o průmyslové ovládnutí jaderné fúze. Více než slučování atomů vodíku deuteria a tritia se dnes jeví reálnější průmyslové ovládnutí jaderné fúze na bázi slučování jader těžších prvků, např. lithia. Mezistupněm může být jaderná energetika založená na tzv. množivých reaktorech, štěpících a tím do značné míry recyklující vyhořelé jaderné palivo, zvládnutá v průmyslovém měřítku k 1. 1. 2023 jen v Rusku. Současně efektivně řeší nebo alespoň zásadně zmírňuje problém velmi nebezpečného odpadu – vyhořelého jaderného paliva. Zůstává to ale během na dlouhou trať. Rada dalších

druhů OZE má smysl, otázkou je ale jeho rozsah, což platí i pro fotovoltaiku na střechách a obvodových zdech budov.

Bezprostředně jde jistě o nepříjemnou skutečnost. Protože stávající energeticky, materiálově, dopravně, odpadově a jinak mimořádně náročný životní způsob lidí ve vyspělých zemích včetně ČR je z hlediska udržitelného vývoje obecně i z hlediska udržitelné energetiky zvláště dlouhodobě neudržitelný, může to být i dobře. Čím dřív ho budou vyspělé země donuceny opustit, tím větší naději bude mít lidstvo na přežití. Platí to ale jen za předpokladu, že lidstvo bude skutečně účinně reagovat. Dosud to vypadá, že nikoliv, přes četné řeči o opaku.

Stagnace absolutní spotřeby energie ve vyspělých státech a přesun jejich průmyslové výroby včetně na ni připadající spotřeby energie do vyspělejších rozvojových zemí (Čína, Indie, Indonésie, Brazílie atd.), s udržitelností vývoje nijak nesouvisí.

Shnutí výše uvedených požadavků je tvrdé. Průměrného občana vede zřejmě k závěru, že radikální ekologové, domáhající se často bez dostatečných technických a ekonomických znalostí udržitelné energetiky, jsou blázni pokoušející se lidi vrátit na stromy, do jeskyň, ke svíčkám. Nutno dodat, že takové a podobné názory mnozí radikální ekologové – energetici – živí svou přímočarostí a ignorací četných širších souvislostí, snad podle vzoru exprezidenta Václava Klause: „*Trh vše ukáže!*“. Uvedu dva příklady:

- 1) Požadavek odstoupit od využívání fosilních a jaderných paliv a mocně rozvíjet využívání OZE (snad aby se jí mohlo i nadále nehorázně plýtvat?) je zjevně mimo realitu a poškozování životního prostředí a stability klimatu na Zemi jen zvýší.
- 2) Požadavek odstoupit od využívání fosilních a jaderných paliv a mocně rozvíjet úspory paliv a energie je sice reálnější (razantní absolutní úspory spotřeby energie by měly tvořit základ energetické politiky na všech úrovních), ale též nereálný, protože OZE nám nejsou s to poskytnout požadované množství energie ani v dlouhém časovém horizontu roku 2050, pro který byly oba požadavky vysloveny. Důsledná realizace obou požadavků by při známé nedokonalosti společenských a ekonomických mechanismů včele se špatnou dopravní politikou zřejmě skončila ekonomickým kolapsem nejen ČR z důvodů nedostatku energie nebo jejím zřejmě velmi drahým dovozem ze zahraničí, pokud by bylo odkud, nejspíš z oněch odmítnutých fosilních a jaderných paliv.

Budování udržitelné energetiky bude jistě velmi obtížné. Základem jejího budování bude muset být zásadní absolutní snížení spotřeby paliv a energie ve vyspělých státech, cílevědomým zamezováním plýtvání energií ve všech podobách počínaje. Rozsáhlé zbrojení a tzv. konzumní společnost je škodlivý neudržitelný luxus. Analýza komplexní energetické náročnosti celého reprodukčního cyklu jednotlivých výrobků, technologií i činností a její následné využití pro prosazování minimalizace spotřeby energie se bude muset stát samozřejmou pomůckou pro racionální rozhodování stejně jako zastavení plýtvání ve spotřebě státu, obcí, podniků i obyvatel. Minimalizaci spotřeby energie bude muset doplnit rozhodná podpora využívání těch druhů OZE, které lze efektivně a udržitelně využívat, byť se v podmínkách střední Evropy mohou zdát zcela nedostatečné a v konkrétních podmínkách ČR jde jen o solární energetiku. K 1. 1. 2023 se perspektivní jeví jen

perspektiva masového využívání slunečních kolektorů pro ohřev teplé užitkové vody k vytápění a výroba elektřiny ve fotovoltaických elektrárnách. Žádný univerzální model udržitelné energetiky pro všechny státy neexistuje. Každý stát i každý region bude muset hledat svůj zpravidla suboptimální model udržitelné energetiky.

I když se využívání OZE v Evropě i mimo ni rychle rozvíjí a zvyšují se procenta pokrytí energetických potřeb jednotlivých států, dosud zůstávají jen doplňkem palivo energetické bilance vyspělých států, které nemají velký hydroenergetický potenciál (Norsko, Rakousko, Švýcarsko, Švédsko), velký větrný potenciál (Německo, Dánsko, Británie) ad., vzhledem k ohromné spotřebě energie vyspělými kapitalistickými státy, méně už přírodními podmínkami. Hlavní rezervy OZE, zejména solární energie, mají ale rozvojové, nikoliv vyspělé státy, neboť leží v tropickém a subtropickém klimatickém pásu s vysokým příjmem slunečního světla a tepla. V rámci Evropy pak největší zdroje solární energie mají k dispozici státy jižní Evropy, nejméně státy severní Evropy.

Zavádění trhu s elektřinou otevřeně podporují nevládní protijaderní ekologové a jejich organizace. Jde ale o velmi problematický mechanismus, neboť výrazně destabilizuje rozvoj elektroenergetiky. Investice do výstavby a modernizace velkých elektráren jsou vysoké a mají návratnost jen v dlouhém časovém horizontu. Při své hrubé diskriminaci na trhu s elektřinou nemají zaručenou návratnost. Protože je výroba elektřiny z nových OZ dnes v EU zásadně ekonomicky i jinak zvýhodňována (o trhu zde rozhodně mluvit nejde, když je tato elektřina povinně vykupována často za velmi vysokou výkupní cenu), nedělají si ekologové s možnou energetickou krizí starost, To se ale může snadno vymstít.

Podle ekologických aktivistů trvalá udržitelnost světové energetiky vyžaduje, aby vyspělé kapitalistické státy včetně vyspělejších bývalých socialistických států v krátké době asi 20 let snížily absolutně spotřebu energie na asi 20 % úroveň roku 1990 a rozvojové země svou spotřebu energie nezvýšily více než 2x.

Pro srovnání, *dle projektu Udržitelná Evropa by měly evropské země bez bývalého SSSR do roku 2050 snížit své emise CO₂ ze 7,3 t na obyvatele a rok 1990 na 1,7 t na obyvatele při vyloučení mírového využívání jaderné energie, viz ³⁵⁾*. Dodávám, že dnes je na pořadu dne cíl do roku 2050 dosáhnout klimaticky neutrální EU, jinak řečeno s nulovou bilancí antropogenních emisí GHG. Vyslovil ho dokument „Zelená dohoda pro Evropu“, schválený Evropskou radou 13. prosince 2019, viz ¹⁷⁾. Cíl je to chvályhodný, mlhavá představa o jeho realizaci je zjevně mimo realitu, stejně jako hrubě chybné mechanismy jeho dosažení. Názorně to dokládá skutečnost, že ropa, zemní plyn, jaderná energie a mnohé další mu nestály za zmínku a že z nástrojů dosažení uvažuje jen dotace a zjevně neefektivní obchod s povolenkami na emise CO₂. S jadernou energetikou přitom nepočítá. Může urychlit pád zemí EU do třetího světa. Už ne může, rok 2022 v důsledku zběsilého embargování Ruska a odpojení se od ruských dodávek zemního plynu a ropy posílá prosperitu EU za jásotu zejména protijaderných ekologů a tichého potlesku hlavních konkurentů EU – USA, Číny, Indie, Ruska ad.), do třetího světa. Hluboká energetická a následně sociálně ekonomická krize států EU, způsobená jednak dlouhodobě špatnou energetickou politikou, zesílenou v posledních letech realizací

Zelené dohody pro Evropu a po 24. únoru 2022 zběsilými sankcemi EU vůči Rusku za jeho speciální operaci na Ukrajině, se stala zjevnou realitou.

Neměla by nás plést „záchrana“ v podobě mírné zimy a značného nákupu ruských fosilních paliv od překupníků po jejich „derusifikaci“ za podstatně vyšší cenu.

Je možné, že skutečným cílem Zelené dohody není zachraňovat klimát, ale krachující německou zelenou politiku Energiewende. Zelenou dohodu později Evropská komise rozvinula o zákaz zemního plynu. Pro odpor projaderného bloku vedeného Francií nakonec vzala jádro a plyn na milost, ale za podmínek, prakticky znemožňující jejich efektivní využívání. K 1. prosinci 2022 boj o podmínky Zelené dohody pokračuje. Evropská komise diletantsky prováděným bojem za klima (krach potvrdil i zjevný neúspěch světové klimatické konference COP 27, konané v listopadu 2022 v Egyptě) a proti Rusku riskuje i svůj rozpad EU. Válka na Ukrajině s její podivnou energetickou politikou dále prohloubila.

Požadavek dosáhnout klimatické neutrality je na místě, ale je pro EU velmi tvrdý. S výjimkou chybného požadavku vyloučit využívání jaderné energie (bez ní bude problém klimatické katastrofy vlivem silícího skleníkového efektu zřejmě neřešitelný) je ale oprávněný. Je neudržitelné, aby asi 20 % lidské populace spotřebovávala asi 80 % světové energie, převážně na nehorázné plýtvání, a zbytek lidstva živořil v otřesné bídě. Tedy, dnes již ten poměr je menší, ale při celosvětovém rychlém růstu spotřeby paliv a energie, zejména v rozvojových státech včele s Čínou a s Indii.

Uvedený požadavek ale není reálně dosáhnout. A to přesto, že E. U. Weizsacker a kol. ve Faktoru čtyři ukazuje, viz ³⁶⁾, například 50 následujících technicko ekonomicky a organizačně plně zvládnutelných možností úspor paliv a energie, materiálů a dopravy, jež zvyšují efektivnost využití zdrojů asi 4x.

U energie jde o hyperauto (faktor 4-6), první plně biologická administrativní budova světa v Rocky Mountain institutu (nevyžaduje vnější vytápění), švédská norma ztráty tepla v domech x norma německá (3,6), přirozeně klimatizované domy v Kalifornii (3), superokna (4), Queem,s Building (2-4), renovace řadového domu z pálených cihel (9), nový bankovní dům Baring (9 x stará, 4,5 x nová budova), domácí spotřebiče v Dánsku (4), ledničky (9), úsporné žárovky a zářivky (2,5 a 9), kancelářské stroje (9), ekologické zemědělství (4), lepší izolace skleníků (4), ventilátory (3,3), mělké jezírko na střeše budovy k lepší tepelné izolaci (až 9), řada menších kroků k úsporám energie místo jednoho velkého kroku - např. nová elektrárna na bázi paroplynového cyklu = 25 %, využití odpadního tepla = 25 %, redukce potřeby tepla v místnostech = 33 %, domácnosti sníží plýtvání = 7 %, akceptují snížení komfortu = 3 % a lokální OZE dodají 20 % energetické potřeby, takže 72% x 75% x 67% x 90% x 80% = 26 %, tj. (4). Podobné rezervy jsou ve snižování spotřeby paliv a energie ve výrobě a při využívání odpadů.

Čtyřnásobně lze zvýšit i materiálovou produktivitu např. u hyperaut (min. 4), knihy na disketě (min. 10), ocelové stožáry místo betonových (6), zavlažování kapkami (4), voda v průmyslu papíru (20), voda v domácnostech (4), minimalizace tvorby odpadu v průmyslu, kolektivní pračky (10), sanace budov místo bourání (4), zemědělství

napodobující prerii s víceletými plodinami bez chemie s externí energií jen na sklizeň (10-100), bio intenzivní drobné zemědělství (8,8 voda, 99 externí energie pro stroje a hnojiva, žádná chemie), pronájem chlorovaných rozpouštědel místo prodeje (100), zpevňování staveb (min. 4), nové obaly ze syntetického odpadu (4-10), opakovaně použitelné přepravky (4), stavění dřevem x cihly a beton (10), rodinné domky ze dřeva (4).

Realizace těchto razantních úspor materiálu vyžaduje uplatňovat strategii pronájmu výrobků místo prodeje, rozšíření ručení za výrobky, společné využívání výrobků, výměnu opotřebovaných částí při zachování stabilní kostry výrobku a tvorbu snadno recyklovatelných výrobků. Úspory materiálu (a dopravy) současně významně zvyšují úspory paliv a energie.

Čtyřnásobně lze zvýšit i dopravní produktivitu - videokonference místo cestování (100, možná ale jen 4), elektronická pošta (1000 nebo jen 20), jahodový jogurt z místních zdrojů (4), šťáva bohatá na vitamíny zblízka x zdaleka (min. 10), inteligentní železnice (4), vlak ICE (4), město s chytrou dopravní politikou Curitiba (4), náhradní auta vlastněná skupinou uživatelů (4), čtvrť bez aut (min. 4) a města výrazně omezující auta (4).

O tom či onom směru zvýšení efektivity se jistě dá tak či onak diskutovat. Ne každý je uplatnitelný v podmínkách Evropy či ČR. Přesto část I knihy ukazuje, že faktor čtyři je technicko ekonomicky dosažitelný bez větší ztráty komfortu pro uživatele a při realizaci nemalých dalších úspor. Problém je, že se ho nedaří uplatnit v praxi.

Otevřenou otázkou je, jak uvedeného cíle dosáhnout. Administrativně direktivní metody užívané v ČSSR do roku 1989 příliš nepomáhaly a tržní ekonomika si zde počíná vysoce rozporně: v závislosti na ceně energie stimuluje její úspory ve výrobě a současně stimuluje ohromnou samoúčelnou konzumní spotřebu a s ní spjaté rozsáhlé plýtvání s energií, surovinami, potravinami a dalšími zdroji. Také o reálnosti termínu 20 let na tak zásadní změny lze úspěšně pochybovat. Totiž, 15 let od napsání Faktoru čtyři uplynulo a v praxi se mnoho nezměnilo, jistě i pro zjevný nezájem společnosti. Největší a přitom plně oprávněné pochybnosti vzbuzuje ale pokračující nezájem vládnoucích garnitur i obyvatelstva se potřebou transformace energetiky na udržitelný základ seriózně zabývat.

Lze namítat, že vyspělé kapitalistické státy dokázaly mnoho energie ušetřit a ještě svou energetiku značně ekologizovat. To je sice pravda, ale jde jen o část problému. Ne všechny ekologické problémy energetiky dokázaly vyspělé státy novými technologiemi a instalací koncových čistících zařízení (ekotechniky) v energetice vyřešit, viz problémy s vyhořelým jaderným palivem a s emisemi CO₂. Nezanedbatelným problémem je i zbytkové znečištění. I přes rozsáhlé úspory energie zůstává spotřeba energie ve vyspělých státech neudržitelně velmi vysoká. Spotřebu energie je přitom nutné počítat na obyvatele, resp. její vztažení k HDP je zavádějící. Přihlížet je nutné i k mezinárodní dělbě práce. Nelze též zapomínat, že více států vyspělé kapitalistické státy pod vedením USA, Velké Británie a Francie prakticky zničily (Afganistán, Irák, Libye, Sýrie...).

Kromě orientace vyspělých kapitalistických států na rozsáhlou samoúčelnou konzumní spotřebu je tomu tak proto, že *energetická politika vyspělých zemí je vesměs ovládána velkou energetickou lobby, kde sice probíhají tvrdé spory mezi její atomovou, uhelnou, ropnou, plynárenskou a dnes už i lobby OZE, ale všechny ruku v ruce brzdí přímé a zvláště pak nepřímé úspory energie, tj. odbourávání rozsáhlé samoúčelné konzumní spotřeby obyvatel, podniků, obcí a měst i státu. Vyspělé státy svou rozmařilostí znemožňují účinné řešení energetického problému ve světě. Plýtvání s energií ve vyspělých zemích a zvláště pak v USA dosahuje úrovně, která zpochybňuje úsilí o racionální řešení energetických i ekologických problémů v ostatním světě.*

Podrobněji o praktikách velké energetické lobby v SRN a možných východiscích z nich viz ³⁷⁾. Německo po tragické havárii v jaderné elektrárně Fukušima v Japonsku 11. března 2011 přijalo zásadní plán ekologizace energetiky SRN spojený se zásadním přechodem na OZE a s přednostním ukončením jaderné energetiky v SRN do 31. prosince 2022. Už po třech letech se ukazuje, že jde o plán nereálný. Způsobuje velké ekonomické problémy v SRN a prostřednictvím růstu energetiky uhelné a plynové také růst emisí CO₂ a CH₄ v SRN a nepřímo i v dalších státech včetně ČR. Ano, emise GHG tak zvyšuje, místo aby je snižoval. Přesto se v něm pokračuje a provoz posledních dvou jaderných elektráren v Německu bude ukončen v prodlouženém termínu dubna 2023. Podobně lze vytknout poslednímu rozhodnutí vlády SRN o ukončení využívání uhlí do roku 2039 tu základní skutečnost, že se vůbec nezmiňuje o ropě a zemním plynu. Totiž, očekávaná náhrada spalování uhlí spalováním zemním plynem z hlediska ochrany klimatu situaci zhorší.

Lidstvo nejsou jen vyspělé státy. I přes značné úspory energie její celková spotřeba ve světě neustále roste. Při velké zaostalosti většiny rozvojových států není naděje na zastavení absolutního růstu spotřeby energie ve světě v dohledné době, o transformaci energetiky na udržitelný základ nemluvě. Přitom schopnost či neschopnost lidstva vybudovat udržitelnou energetiku zásadně limituje (ne) odvrácení světové ekologické katastrofy.

V ČR a v řadě dalších méně vyspělých států jde o přímé plýtvání v rámci získávání a využívání energie ve sféře výroby, oběhu a ve sféře spotřeby obyvatel, např. na vytápění a osobní dopravu, dále o těžkou strukturu ekonomik, nejen v ČR. Ve vyspělých kapitalistických státech jde o obrovský rozsah konzumní spotřeby, vyvolané *potřebou* neustálé ekonomické expanze. Trh si zabezpečuje odbyt vesměs neracionálně, válkami a zbrojením počínaje přes potřebu vysoké hmotné životní úrovně zejména bohaté části obyvatel, v zásadě rozsáhlého plýtvání (*konzumerismus je útočištěm před civilizovanou společností, jež zpřetrhala své svazky s přírodou* – J. Keller), až po velkoměsta, přebujelou automobilovou a leteckou dopravu, jež jsou nesmírně energeticky náročné a přitom neumožňují vytvořit příznivé životní podmínky nejen ekonomicky, ale i technicko organizačně.

Životní způsob, při němž průměrný občan USA musí ujet denně autem asi 200 km, aby mohl existovat, patří mezi největší bariéry prosazení udržitelné energetiky i dopravy světa a vážně ohrožuje bytí lidstva na Zemi. O problémech udržitelné dopravy viz předchozí subkapitola, o problémech udržitelné dopravy v ČR, viz ²⁵⁾, ³⁸⁾ a ³⁹⁾.

Z výše uvedeného rozboru plyne, že pouze masivní absolutní úspory energie a surovin a razantní omezování plýtvání ve výrobě, dopravě i spotřebě dávají naději na přebudování energetiky na udržitelný základ a tím i na odvrácení světové ekologické katastrofy. Zatímco vyspělé kapitalistické státy musí svou spotřebu energie snížit na 20 % současné úrovně, je v rozvojových zemích nutné očekávat růst spotřeby energie 2x. Problém plýtvání ve sféře spotřeby bude podrobněji rozebírán v kapitole 5.

Neudržitelné je spoléhání se na neviditelnou ruku trhu při realizaci úspor energie. Odstrašujícím příkladem může být ČR v letech 1989-93, která dokázala průmyslovou výrobu snížit o asi 40 %, přitom strojírenství o 50 % a elektrotechnika dokonce o 65 %. Energetika přitom klesla jen o 13 %. Vývoj energetické náročnosti tvorby HDP v důsledku množství přepočtů lze zpochybňovat. Bez přepočtů ČR teprve v roce 2005 přesáhla ekonomické úrovně roku 1989, přičemž četné základní sociální jistoty byly zlikvidovány a v hmotné spotřebě narostlo plýtvání. Nelze přitom opomíjet, že ukazatel energetické náročnosti HDP má vzhledem k hrubým závadám ukazatele HDP mizivou vypovídací schopnost. Ukazují to i léta velké konjunktury po stupu ČR do EU, kdy při 6 % růstu HDP klesla energetická náročnost HDP zhruba též o 6 %, resp. absolutní spotřeba paliv a energie v ČR stagnovala.

Nízké, mnohonásobně deformované ceny paliv a energií v ČR, dotace na přechod k elektrickému vytápění, z hlediska komplexní energetické náročnosti nejnáročnějšího, pro domácnosti silně zvýhodňovaného nepřímými křížovými dotacemi a i tak nejdražšího, neodůvodněná revize programu využívání tepla kondenzačních elektráren k vytápění, rozbíjení veřejné dopravy, snaha rychle postavit asi 1 200 kilometrů dálnic, a další vytváří předpoklady pro další růst energetické náročnosti ČR, viz ³⁹⁾, ⁴⁰⁾, ⁴¹⁾ a ⁴²⁾

Přibližný rozsah deformací cen paliv a energie v ČR v r. 1989-2021 ukazují tabulky č. 9 - 12:

Tabulka č. 9 – Dotace cen paliv a energie v ČR v letech 1989–2022 (mil. Kč)

Položka / rok	1.1. centralizované teplo domácnostem	1.2. Změn a systému vytápění	1.3. útlum těžby uhlí	1.4. útlum těžby uranu	1.5. úspory paliv a energie	1.6. OZE	1.7. Dotace na podporu pohonných hmot z biomasy	1. Celkem
	mil. Kč							
1989 ¹⁾	261	.	5 700	2 000	.	.	0	7 961
1990 ¹⁾	328	.	5 607	2 214	.	.	0	8 149
1991	252	.	0	252
1992	4 667	.	.	.	255	.	147	5 069
1993	5 631	.	2 793	993	400	17	455	10 289
1994	6 588	159	3 348	1 908	422	0	264	12 689
1995	7 300	1 042	3 287	1 303	211	0	485	13 628
1996	7 016	1 564	3 600	1 400	230	0	567	14 377
1997	4 327	2 379	2 700	1 200	424	37	573	11 640
1998	407	1 473	2 905	1 319	349	0	1 570	8 023
1999	236	2 015	2 682	1 230	554	193	1 678	8 588
2000	87	1 682	2 728	1 187	1 568	1 322	3 713	12 287
2001	0	1 753	982	940	1 666	1 522	2 492	9 355
2002	0	1 419	1 936	1 215	1 948	1 826	2 751	11 095
2003	0	799	1 989	1 062	2 078	1 934	3 691	11 553
2004	0	819	4 287		1 821	1 693	2 657	11 277
2005	0	459	616	3 208	847	662	111	5 903
2006	0	613	609	3 194	1 265	961	219	6 861
2007	0	402	628	2 890	686	446	23	5 075
2008	0	99	510	2 673	1 023	132	124	4 429
2009	0	160	2 953	2 513	2 526	119	0	8 271
2010	0	985	0	0	2 334	.	1 004	4 322
2011	0	1 503	1 802		20 301	11 700	8 601	43 907
2012	0	779	692	314	13 747	11 700	2 016	29 249
2013	0	707	2 483	400	14 616	11 700	.	29 905
2014	0	2 284	1 472		20 068	14 700	.	38 524
2015	0	1 824	1 386		23 112	15 700	.	42 022
2016	0	3 558	1 989		22 113	20 499	.	48 159
2017	0	4 892	.	.	27 465	22 600	.	59 708
2018	0	3 484	.	.	27 203	24 200	.	57 350
2019	0	3 743	1 765	1 142	29 522	26 565	.	63 337

2020	0	4 348	1 804	1 126	30 173	26 185		60 706
2021	0	3 816		5 855	31 817	25 309		66 828
2022	5 000	2 109		4 540	55 308	22 224		66 828

Zdroj: výpočty Česká informační agentura životního prostředí (CENIA), resp. JZ.

V červnu 2022 Praha poskytla úvěr 5 miliard Kč Pražské plynárenské, aby nemusela tolik plyn a centrální teplo zdražovat. S jeho splacením se nepočítá

V roce 1989 a 1990 jde o tzv. záporná daň z obrátu, poskytovanou v tehdejším Československu, za celé Československo. U centralizovaného tepla odpovídá pozdějším dotacím. Poskytovala se též na spotřebu uhlí, viz údaj, a na spotřebu zemního plynu (uvedena pod útlumem těžby uranu). Podpora tzv. ekologických pohonných hmot v posledních letech z hlediska dotací obsahuje jen běžné dotace na hektar zemědělské půdy a dotace za jednotku sklizené plodiny.

Tabulka č. 10 - Nepřímé křížové dotace cen paliv a energie v ČR v letech 1989–2020 (mil. Kč)

Položka/rok	ZP celkem z Transgas	ZP velko-odběr domácnostem	ZP podnikový malo-odběr domácnostem	Elektriny poskytované velkooběrateli domácnostem	Elektriny domácnostem poskytované malooběrateli	Chybné ceny el. uvnitř domácností	Podpora výroby elektriny z OZE	Podpora výroby pohonných hmot z biomasy	Celkem
	mil. Kč								
1989					2 174				2 174
1990					2 257				2 257
1991					6 160				6 160
1992					10 622				10 622
1993		557	267	3 110	10 716	-336	0	0	14 314
1994	400	0	0	5 492	12 443	679	0	0	19 014
1995	1 500	2 191	1184	7 315	13 561	-959	0	0	24 792
1996	2 400	4 442	0	3 088	13 950	1 491	0	0	25 371
1997	6 300	4 520	1464	6 116	12 304	3 264	0	0	33 968
1998	756	2 468		3 763	11 203	4 139	0	0	22 329
1999	-500	-380	0	8 521	8 792	6 334	0	0	22 767
2000	7 400	1 818	0	-267	6 673	4 598	0	0	20 222
2001	400	0	0	0	4 433	5 404	0	0	10 237
2002	0	0	0	0	2 395	6 171	541	0	9 107

2003	0	0	0	0	1 288	2 165	641	0	4 094
2004	0	0	0	0	1 673	4 149	1 785	0	7 607
2005	0	0	0	0	2 149	4 255	2 018	0	8 422
2006	0	0	0	0	4 303	6 945	1 958	0	6 261
2007	0	0	0	0	4 547	6 524	2 659	706	14 436
2008	0	0	0	0	6 593	8 349	3 203	3 547	21 476
2009	0	0	0	0			3 144	5 500	3 144
2010	0	0	0	0			7 764	3 316	11 080
2011	0	0	0	0			20 826		20 826
2012	0	0	0	0			21 796		21 796
2013	0	0	0	0			23 222		23 222
2014	0	0	0	0			23 661		23 661
2015	0	0	0	0			25 398		25 398
2016	0	0	0	0			20 253		20 253
2017	0	0	0	0			20 554		20 554
2018	0	0	0	0			19 489		19 489
2019	0	0	0	0			15 910		15 910
2020	0	0	0	0			17 033		17 033

Zdroj: výpočty CENIA, resp. JZ. Od roku 2008 s odkazem na zavedení trhu s elektřinou se neuvádí průměrné ceny elektřiny v ČR, takže nepřímé křížové dotace cen elektřiny v ČR nelze vypočítat.

Zdroj: výpočty CENIA, resp. JZ. Od roku 2008 s odkazem na zavedení trhu s elektřinou se neuvádí průměrné ceny elektřiny v ČR ani tarifní statistika cen elektřiny domácnostem a maloodběru, takže některé nepřímé křížové dotace cen elektřiny v ČR nelze vypočítat.

Tabulka č. 11 – Daňové úlevy v oblasti paliv a energie v ČR v letech 1990–2021 v mil. Kč

Položka / rok	snížená sazba DPH pro paliva a energie	22 % DPH na elektřinu z OZE	z nemovitosti k ekologizaci energetiky - písm. R	u spotřební daně na ekologické pohonné hmoty spotřebované v dopravě	u DPH směsná nafta vyrobená v ČR	osvobození paliv a energie spotřebovaných v dopravě	Celkem
1990	X	X	.	0	X	2 807	2 807
1991	X	X	.	0	X	2 987	2 987
1992	X	X	.	0	X	3 247	3 247
1993	24 179	X	0	462	0	3 662	2 303
1994	24 663	X	42	897	45	3 600	29 247

1995	46 195	X	65	1 354	19	4 540	52 173
1996	46 619	X	78	326	90	5 078	52 192
1997	49 807	X	101	1 507	182	5 552	57 149
1998	5 791	128	113	1 725	118	5 218	12 965
1999	5 924	107	100	2 330	220	6 421	14 995
2000	6 138	105	82	1 041	958	7 632	15 851
2001	6 435	169	58	830	624	8 071	16 018
2002	7 365	X	38	1 111	835	7 343	16 692
2003	8 407	X	25	1 525	836	9 052	19 845
2004	4 774	X	16	1 802	0	11 025	16 827
2005	4 401	X	12	1 289	0	12 378	17 323
2006	4 714	X	18	881	0	13 105	18 685
2007	4 600	X	19	1 007	0	13 411	18 777
2008	3 836	X	31	968	0	12 983	17 795
2009	4 058	X	31	1 261	0	12 130	17 848
2010	4 467	X	51	1 500	0	12 940	19 615
2011	2 410	X	41	1 003	0	16 443	17 072
2012	2 648	X	29	2 353	0	16 507	18 352
2013	2 747	X	0,728	1 535	0	15 919	18 641
2014	2 413	X	0,449	2 212	0	15 856	18 911
2015	2 312	X	0,28	2 003	0	15 631	18 336
2016	2 338	X	0,235		0	15 365	16 047
2017	2 317	X			0	16 632	18 949
2018	2 200	X			0	17 805	20 005
2019	2 256	X			0		2 256
2020	2 280	X			0		2 280
2021	2 585	X			0		2 585

Zdroj: výpočty CENIA (JZ) na základě daňových zákonů a odhadů výroby a spotřeby paliv a energie v ČR, provedených CDV Brno. 3.1. na základě dat ČSÚ. 3.6. bylo za roky 1990-92 vypočteno podle tehdy platných sazeb daně z obratu. R. 2003/2004 a DPH pro paliva a energii - větší metodická změna.

Tabulka č. 12 – Některé neinternalizované externality paliv a energie bez dopravy v ČR v letech 1989–2021

Položka a / rok	emise PM,	emise GHG	jaderná koncovka	Celkem	Kumulat. Inflace %
	mil. Kč				
1989			438	438	100
1990	15 245	12 654	462	28 361	109,7
1991	26 205	16 312	1 025	43 542	171,8
1992	22 217	18 510	1 237	41 964	190,9
1993	25 706	22 893	1 314	49 913	230,6

1994	25 351	26 467	1 334	53 151	253,6
1995	18 696	30 674	1 263	50 633	276,7
1996	18 549	35 232	1 203	54 984	301
1997	18 439	37 698	1 141	57 278	326,6
1998	14 284	41 232	792	56 307	361,6
1999	12 187	42 980	889	56 057	369,2
2000	10 954	45 394	643	56 991	383,6
2001	11 658	48 971	744	61 372	401,6
2002	10 422	51 351	1 022	62 795	408,8
2003	9 148	53 762	1 042	63 952	409,2
2004	8 484	58 583	1 240	68 308	420,7
2005	8 301	62 321	1 668	72 290	428,7
2006	8 511	67 052	1 824	77 386	439,4
2007	8 093	73 251	2 204	83 548	451,7
2008	6 634	76 968	3 403	87 005	480,2
2009	7 176	75 180	1 925	84 281	485,0
2010	7 451	75 991	1 991	85 433	492,2
2011	6 789	76 186	1 410,6	82 975	501,6
2012	7 758	76 869	1 525	86 153	518,1
2013	6 947	81 725	1 556	90 228	525,4
2014	8 997	85 323	1 548	95 868	527,50
2015	10 743	91 092	1 382	103 217	529,08
2016	10 227	95 360	1 224	106 811	532,79
2017	10 211	100 904	1 392	112 507	546,11
2018	9 290	106 574	1 481	117 345	557,58
2019	9 527	115 830	1 523	126 880	573,19
2020	10 066	114 182		124 248	
2021	10 071				

Zdroj: výpočty CENIA, resp. JZ. Škody vlivem emisí PM, SO₂ a NO_x metodou Světové banky, škody vlivem emisí CO₂ na základě doporučení ministrů dopravy států OECD z roku 1997 jako 2 % HDP, resp. podílu sektoru paliv a energie na emisích CO₂. Protože datová základna prodělává určité změny, nemusí čísla přesně odpovídat těm, která jsem v minulosti publikoval.

I když lze o některých výpočtech, uvedených v tabulkách č. 9 – 12 diskutovat, nesevědí o ekonomických cenách paliv a energie, ale o Augiášově chlévě v těchto cenách. Stimulace neracionálního rozvoje energetiky tomu plně odpovídá.

Několik vyspělých států vyhlásilo program budování udržitelné energetiky. I když mají tyto programy vesměs četné nedostatky, jsou vykročením správným směrem. Pro ostatní země včetně ČR by měly být inspirací i poučením.

O udržitelnou energetiku usiluje sousední Rakousko. Ve velkém k tomu využívá svůj rozsáhlý hydroenergetický potenciál, využívá i další OZE, v referendu těsnou většinou zamítlo zprovoznění vybudované jaderné elektrárny, má středně hustou síť

veřejné dopravy, jen jedno velkoměsto ad. Přesto má rakouská energetika k trvalé udržitelnosti daleko, neboť Rakousko musí ve značné míře využívat fosilní paliva včetně výrobků z ropy k výrobě elektřiny (negativní efekt nezprovoznění jaderné elektrárny) a topení i pro pohon motorových vozidel a musí dovážet mnoho elektřiny z uhelných a jaderných elektráren v zahraničí. Rozsáhlé využití rakouského hydroenergetického potenciálu způsobilo rozsáhlé nenapravitelné ekologické a další škody v zátopových oblastech, zadržení asi 90 % dosavadních nánosů v přehradách ohrozilo gabčíkovské lužní lesy na Slovensku a v Maďarsku ad. Dosažení udržitelné energetiky Rakousku značně ztěžuje i rozvinutá silniční a letecká doprava, svoboda volit si otopný systém aj. Např. ve Štýrském Hradci lze najít v jednom domě i čtyři druhy topení, což je ne hospodárné.

Je možné, že k udržitelné energetice má nejbližší Norsko. I když norské vodní elektrárny, hlavní (99 %) dodavatel norské elektřiny, byly stavěny vůči přírodě šetně, k řadě ekologických škod při jejich výstavbě došlo. Také těžba ropy a zemního plynu v Severním moři má určité ekologické problémy, byť menší než jejich zpracování a spalování. Velká část těžené ropy a zemního plynu jde na export, takže škody vznikají v cizině.

Projekt udržitelné energetiky vlády Švédska zahrnuje odstavení stávajících švédských atomových elektráren, produkujících asi 45 % švédské spotřeby elektřiny, v letech 1990-2010. 50 % elektřiny jimi vyráběné chce ušetřit, 50 % chce získat z nových zdrojů, např. vyšším využitím hydro energetického potenciálu. To ale vyvolá četné nenapravitelné ekologické a další škody na vodních poměrech ad. Švédská odborná veřejnost shledala nereálnost projektu, neboť Švédsko nemá výrobu elektřiny z atomových elektráren čím nahradit. Zatím se s jejich odstavením ve Švédsku nezačalo. Uvažuje se, že se chybějící elektřina doveze z nové jaderné elektrárny, jež se staví v sousedním Finsku. Tedy, bude-li mít Finsko elektřinu na vývoz.

Možnosti realizace masivních úspor energie si můžeme ukázat na vytápění domů. ČSSR počátkem 80. let 20. století zpřísnilo normy spotřeby energie při vytápění na budované domy o asi jednu třetinu. V roce 1991 normu dále zpřísnila na úroveň platnou v zemích EU. Ani norma EU není špičkou, např. Švédsko má normu ještě o 20 % přísnější, která umožňuje udržet v domě přiměřenou teplotu s minimální spotřebou fosilních paliv i při 40°C mrazu s pomocí slunečních kolektorů a tepelných čerpadel. Fosilní paliva se uplatňují jen v nouzi.

Přijetí přísnější normy vytápění pro nové a zásadně rekonstruované objekty ze strany EU na tzv. nízkoenergetický standard přinese rozsáhlé úspory paliv a energie na vytápění. Od roku 2016 se začíná povinně uplatňovat i v ČR.

Zejména venkov, zemědělství a rodinné domky lze do budoucna vytápět slunečními kolektory a tepelnými čerpadly, tj. bez kouře, elektřiny a četných ekologických škod. Nestane se tak ale automaticky, je nutné přijmout příslušné technické normy, odstranit četné byrokratické překážky a vytvořit vhodné ekonomické podmínky pro takovouto pře orientaci vytápění nových objektů. Jejich rentabilitu zlepšuje zásadní zdražování energie v ČR. Jak ukazují tabulky č. 9 – 12, rezervy zlepšení tvorby cen paliva energie v ČR jsou i nadále citelné. Největší rezervou je zavedení přiměřené

daně z paliv a energie, nejlépe přímo úměrné emisím CO_{2ekv}. Tzv. 1. etapa ekologické daňové reformy (zpoplatněna pevná a plynná paliva a elektřina), prosazená k 1. 1. 2008, je zjevně nedostatečná. Její výnos kolísá od 2,4 do 3,2 mld. Kč/rok. Podrobněji, viz ⁴³⁾. Samozřejmě, bude-li podstatná část venkova zlikvidována, stane se ekologizace vytápění u ní bezpředmětná.

Zřejmě nejlepší přírodní předpoklady pro udržitelnou energetiku mají rozvojové státy subtropického a tropického pásma. Energetické využití rozsáhlého potenciálu sluneční energie bez větších ekologických škod i na výrobu elektřiny by nemělo činit problém. Některé rozvojové státy mají rozsáhlý hydroenergetický potenciál, který lze využít budováním drobných vodních děl mnohem efektivněji a ekologicky šetrněji než budováním velkých přehrad, jejichž ekologické (zatopení rozsáhlých území) a sociální (nucené přesídlení množství obyvatel) dopady jsou vesměs katastrofální, viz Asuánská přehrada na Nilu, přehrada na Voltě v Ghaně, přehrada Tři soutěsky v Číně atd.

Zjevnou sociální, zemědělskou i ekologickou katastrofou se staly velké přehrady v nížinách evropského SSSR, v ČR Novomlýnské přehrady na Dyji pod Pálavou ad. Jejich rychlé zanášení splaveninami je problematizuje i z hlediska vodní dopravy. Požadavky na jejich zbourání jsou oprávněné, ale obtížně realizovatelné.

Přesto jsme svědky tragické situace, kdy četné tropické deštné pralesy zanikají nejen v zájmu těžby dřeva mezinárodními monopoly a získání trochy nekvalitní, erozí rychle degradované zemědělské půdy domorodci, ale i pro energetické účely, klasicky na plantáže palmy olejné, jejíž olej je ve státech EU stále vydáván za OZE! Přitom energetické potřeby rozvojových států jsou uměle zvyšovány vnučováním jim orientace zemědělství na export, dopravy na silniční a celkově rozvoje na industrializaci. Děje se tak především vlivem neomalého nátlaku vyspělých kapitalistických států, nadnárodních monopolů a mezinárodních organizací jako je MMF (půjčky podmiňuje škrcením beztak podvyživené sociální sféry), SB (prosazuje silniční dopravu), WHO (prosazuje mezinárodní obchod bez omezení a osvobození mezinárodní dopravy od placení daní), Organizace OSN pro zemědělství a výživu FAO (prosazuje kontroverzní monokultury), dále vlivem nemístných ambicí většiny představitelů rozvojových států a rozsáhlé korupce v nich. Korumpují ale obvykle podnikatelé z vyspělých kapitalistických států.

Pře orientaci energetiky na udržitelný vývoj pomáhá *zákon o hospodaření s energií*, viz ⁴⁴⁾. Mnohá jeho ustanovení obsahuje stejnojmenný zákon č. 406/2000 Sb. s účinností od 1. 1. 2001 a jeho novely. Ne vždy se ale v praxi dodržuje.

Hlavní téma energetické politiky nevládních ekologických organizací v ČR – odmítání dostavby jaderné elektrárny Temelín – je ve výše uvedeném rozboru problémů udržitelné energetiky chybné, byť jak jaderná, tak fosilní energetika je trvale neudržitelná. Environmentálně podstatně závadnější se jeví energetika na bázi fosilních paliv ve srovnání s energetikou jadernou, byť vzhledem, k dalekosáhlým dopadům obou nelze jednoznačně říci, že absolutně šetrnější je energetika jaderná (vyplývá z kritérií EU) nebo fosilní, viz ⁴⁵⁾. Jisté však je, že nasazení rozhodujících sil radikálních nevládních ekologických organizací na militantní tažení proti Temelínu usnadnilo četné prohry jinde, zejména v kritické dopravě, včetně oslabení

důvěry veřejnosti v nevládní ekology a jejich organizace. Enormní ekonomická ztrátovost případného nedokončení Temelína (kalkulace závěrečné zprávy tzv. temelínské komise ukazuje na stovky miliard Kč za celou životnost) tuto ekologové popírali, což by si solidní experti neměli dovolit. Totéž platí i o snahách stavět další bloky jaderných elektráren v Dukovanech (5 a 6) a o dostavbě Temelína na původně plánované 4 bloky.

Jak v praxi vypadá prosazování trvale udržitelného rozvoje na příkladu české energetiky, zemědělství a dopravy, jsem ukázal mimo jiné v ⁴⁶⁾.

1.5. Odstranění ekologicky závadných technologií a výrobků

Výchozím, byť nedostatečným opatřením k realizaci udržitelného vývoje je odstranění ekologicky závadných technologií a výrobků, v případě ekologicky závadných technologií též jejich vybavení nezbytnou ekotechnikou ke zneškodňování vznikajících škodlivin a odpadů. Prvním předpokladem odstraňování ekologicky závadných technologií a výrobků je vývoj a výroba technologií a výrobků ekologicky šetrnějších, dále vývoj a výroba nezbytné ekotechniky. K tomu je nutné přijmout příslušná věcná a zejména systémová opatření, především uzákonit povinnost vyhovět omezujícím ekologickým normám, emisním limitům. Účinným nástrojem prevence ekologických problémů se stala procedura EIA.

Přijímání a vymáhání různě přísných ekologických norem samo o sobě není příliš převratné. Jde o aplikaci bezpečnostních, hygienických, protipožárních a podobných norem na oblast ekologizace, snižování znečištění přírodních složek životního prostředí.

Opatření nutná k ekologizaci vesměs stojí větší či menší peníze. Potřeba vyhovět přísným ekologickým normám vede často k vývoji technicky i jinak dokonalejších výrobků a technologií. V řadě případů se stává jedním ze základních předpokladů konkurenceschopnosti výrobce, resp. prodejnosti výrobků. Realizace opatření k ekologizaci redukuje ekologické škody (obvykle ale u poškozených, ne u původců). Nejednou je i podmínkou zachování obyvatelnosti příslušného regionu.

Zkušenosti zejména vyspělých států ze 70. - 90. let 20. století ukazují, že výroba a instalace ekologicky šetrnějších technologií a výrobků je technicko ekonomicky v zásadě zvládnutelná a že záleží na důslednosti postupu státní moci, jak rychle se daří ekologicky silně závadné výrobky a technologie odstraňovat, popř. ekologizovat. Podstatně příznivější předpoklady pro tuto záměnu mají hospodářsky vyspělé kapitalistické státy ve srovnání se státy rozvojovými.

Zde je nutné vidět dvojí. Předně je zavádění ekologicky šetrných výrobků a technologií ekologicky vysoce přínosné, naprosto nezbytné a bude nutné jej dále stupňovat. S odmítáním nových technologií a výrobků J. Kellerem v ¹³⁾ s tím, že nic podstatného neřeší, nelze souhlasit. Zároveň je nutné s Kellerem souhlasit v tom, že jde jen o první a nejjednodušší část řešení složitých ekologických problémů a

zejména pak problémů prosazování udržitelného vývoje. I při úspěšném zavádění ekologicky šetrných výrobků a technologií včetně ekotechniky žádná hospodářsky vyspělá a silná ekonomika uspokojivě nevyřešila své ekologické problémy (klasickým příkladem je mnohostranná destrukce životního prostředí přinášena rozvinutým automobilismem), o katastrofálních dopadech jejich rozvoje na ekologii světa nemluvě.

Při kritice nedostatečnosti ekologizace technologií a výrobků nesmíme zapomínat, že ani žádné slabé ekonomice se nepodařilo vyřešit ekologické problémy. Nejhorší ekologické výsledky mají ekonomiky rozvrácené. Necháme-li stranou rozvrat způsobený válkami, byť na většině z nich se vyspělé kapitalistické státy významně podílely jejich provokováním, dodáváním zbraní, zpravidla oběma válčícím stranám, a nejednou i přímou intervencí, tak je hospodářský rozvrat ve většině rozvojových států do značné míry způsoben jejich léčením pochybnými recepty vyspělých států a jejich mezinárodních finančních institucí, MMF, SB a WTO, někdy i FAO.

Podobně je tomu v bývalých socialistických zemích včetně ČR a SR, jež si daly naordinovat léčbu MMF. Hospodářský rozvrat ČR 90. let je bezprecedentní podobně jako v jiných bývalých socialistických státech, byť určité odchylky byly (pozitivní v Polsku a ve Slovinsku, v bývalém SSSR pak v Kazachstánu a v Bělorusku).

Ale ani případný (zcela nepravděpodobný) úspěch radikální ekonomické reformy pana Klause by ekologii ČR příliš nepomohl, pokud by se i nadále uplatňovaly zásady, že si na životní prostředí musíme nejprve vydělat, že se každý musí o sebe postarat sám, vstoupí-li ČR do NATO a nákladně a zbytečně přezbrojí armádu (orientačně 150-200 mld. Kč investic na nákup zbraní z vyspělých kapitalistických států na přezbrojení + pravidelný roční příspěvek ke krytí společných nákladů paktu), bude-li se účastnit neodůvodnitelných válek (nemusí jít nutně o intervenci v Afganistanu), bude-li ČR budovat kanál *Dunaj-Odra-Labe*, rozsáhlou sítí dálnic a rychlostních silnic a další stavby vážně poškozující životní prostředí.

1.6. Problematika odpadů

Odpad příroda reálně nezná. Ne že by se nevyskytovaly pro biosféru problematické látky, počínaje lávovými proudy a emitovaným sopečným prachem a někdy i toxickými plyny a konče organickými zbytky, uvězněnými kdesi na dně moří a jezer a postupně se měnící za nepřístupnou vzduchu na ložiska uhlí, vápenců atp. Přesto v živé přírodě v zásadě platí, že „odpad“ jedněch je v zásadě surovinou, resp. potravou druhých a koloběh živin při trvalém přísunu světla a tepla ze Slunce se víceméně uzavírá.

Odpad je naopak letitým problémem lidské společnosti. S průmyslovým rozvojem v 19. století problém antropogenního odpadu prudce rostl a tento trend se dál stupňoval ve 20. století. Množství odpadů závisí na přírodních poměrech, resp. na kvalitě těžených surovin, na rozsahu, struktuře a technologiích jejich těžby a zušlechťování, na rozsahu, struktuře a dokonalosti, resp. nedokonalosti používaných výrobních

technologií, na rozsahu, struktuře a efektivnosti procesů dopravy, oběhu a spotřeby včetně plýtvání při spotřebě. Zatímco problémy většiny odpadů vznikajících při těžbě a zušlechťování surovin a při výrobě zboží jsou v zásadě řešitelné obdobně jako ekologicky závadné technologie a výrobky (velké problémy bývají s odpadem vysoce toxickým a zejména radioaktivním), vznikají specifické problémy při využívání odpadů jako druhotných surovin a energie a zejména při likvidaci nevyužitelného odpadu skládkováním. Odpad vznikající ve sféře spotřeby sice nebývá příliš toxický (podíl nebezpečného odpadu na tuhém komunálním odpadu se odhaduje na 2-3 %, přičemž může být snížen vytríděním některých jeho nebezpečných složek), ale jeho využitelnost je zpravidla nízká vlivem jeho pomíchání. Bývá obtížný svým množstvím včetně místa vzniku. Většina tuhého komunálního odpadu vzniká ve městech, jež nemají vhodné prostory pro jeho nezávadnou likvidaci skládkováním. Neustále se bude zostřovat problém, kam odpad uložit. Vhodných míst v okolí měst rychle ubývá.

Moderní skládky jsou podstatně lépe zabezpečené, než byly skládky před 20 nebo 40 nebo 60 lety. Významné zlepšení je zejména v zabezpečení proti úniku toxických výluhů do spodních vod. Podle požadovaného těsnění by k úniku toxických výluhů do spodních vod nemělo minimálně 30 let dojít a za tu dobu by se měly organické zbytky ve skládkovaném odpadu rozložit. Nezbytností je dnes i jímání vznikajícího a unikajícího skládkového plynu, jehož hlavní složkou je významný skleníkový plyn metan. Zjevně nedostatečný je ale požadavek odplyňovat skládky tak, aby nedošlo v nich k výbuchu, viz ČR 2015. Skládkový plyn se hodí zejména k energetickému využití.

Skládkování odpadu se právem považuje za nejméně efektivní způsob zneškodňování odpadu. Jistě i proto, že znamená promrhávat potenciální druhotné suroviny a energii.

V rámci nakládání s odpady platí následující hierarchie:

- 1) předcházení vzniku odpadu, resp. minimalizace vzniku odpadu,
- 2) využití odpadu jako druhotné suroviny (tzv. materiálové využití),
- 3) využití odpadu kompostováním (též tzv. materiálové využití),
- 4) spalování odpadu spojeného s využitím spálením uvolněné energie (tzv. energetické využití odpadu),
- 5) skládkování odpadu.

Hustě zalidněné Holandsko už dnes má zásadní problémy s lokalizací skládek odpadů a kaly z čistíren odpadních vod je nuceno vypouštět do řek či moře, což je špatné. Nebezpečný odpad vznikající spalováním komunálního odpadu ukládá do těles dálnic, což je též problematické tím spíš, že Holandsko doslova plave na vodě. Dodržení požadované izolace moderní skládky od podloží na asi 50 let je z hlediska historického času velmi krátkou dobou nejen pro Holandsko.

Jedním z řešení problematické potřeby skládkovat odpad je stavět a provozovat závody na energetické využití odpadu, nejčastěji spalovny odpadu s využitím spálením odpadu získaného tepla pro vytápění a výrobu elektřiny. Objem odpadu

redukuje asi na desetinu, při instalaci moderních čistících zařízení nejsou dnes ani zásadním problémem z hlediska ochrany čistoty ovzduší, umožňují využívat spalováním odpadů uvolňované teplo k zásobování centrálním teplem nebo k výrobě elektřiny. Lze je provozovat i v centru Vídně. Některé druhy odpadu, např. nemocniční, nelze efektivně likvidovat jinak než spalováním v moderních spalovnách. Spalovny průmyslového a zejména nebezpečného odpadu jsou z hlediska přísných požadavků na ochranu přírodních složek životního prostředí ještě náročnější než spalovny komunálního odpadu a ne všechny splňují požadavky na ochranu ovzduší.

Rozhodnutí EU během několika let ukončit v členských státech EU skládkování tuhých komunálních odpadů jde správným směrem, ale není reálné. Rozhodnutí vedení EU jeho realizaci odložit z roku 2024 asi o 10 let je asi nutné, ale snahu o efektivní politiku nakládání s odpady kompromituje.

V ČR jsou i jiné bariéry šetrného nakládání s odpady. Již třetí zákon o odpadech nevyhovuje a příprava nového zákona o odpadech se vlekla již 5 let. Nakonec byla v roce 2021 přijata nová čtvrtá právní úprava nakládání s odpady. Její účinnost je otázkou.

Materiální využití odpadu, zejména z domácností, je problém. Rozvinutý systém třídění tuhých komunálních odpadů v ČR je jistě na místě. Neřeší ale zdaleka vše. Asi bez problémů je oddělený sběr skla, byť se od někdejšího sběru za socialismu liší hlavně umístěním kontejnerů v obci, resp. sběr přes sběrný druhotných surovin dnes hraje u domácností okrajovou úlohu. Vytříděný papír je značně různorodý, resp. jeho využití je jen částečné. Mnohem vyšší je sběr a následně využití obalového papíru a plastických hmot v obchodní síti. Plastických hmot je velmi mnoho druhů, mnohé se nedají dost dobře využít. PVC obsahem chloru je toxické a může činit problém i ve spalovně komunálních odpadů. Podobně je tomu se zaváděným sběrem vyřazených elektrických přístrojů, počítačů apod. Pro sběr řady druhů odpadů jsou efektivnější tzv. sběrné dvory, budované v posledních 20 letech.

Nutnost zásadně revidovat statistiku sběru a třídění odpadů starého papíru a plastu, protože se polovina i víc sebraných odpadů musí vytřídit a většinou končí ve spalovnách, nevyžaduje komentář. Neschopnost vymezit pojem „druhotné suroviny“ je zarážející.

Zásadním problémem je zkracování životnosti výrobků výrobci pomocí různých „kazítek“, aby si tak vynucovali vyšší obrat. Jiný nástroj než prodloužení minimální životnosti výrobku zárukou se zatím nenašel, resp. dlouhodobé pronájmy výrobků výrobci uživatelům nejsou příliš rozšířeny.

Produkcí odpadu významně zvyšují výrobky na jedno použití, klasicky podávání jídel a nápojů včetně příborů v plastech, podobně nahrazování porcelánových talířů papírem, o kultuře takového stolování (jedení rukou, někdy i ve stoje a občas také za chůze) nemluvě.

Velký, odborně nerozhodnutý spor se vedl v 90. letech, kdy došlo k nahrazování vratných skleněných lahví plastovými lahvemi na jedno použití. V roce 2019 je aktuální spor, zda je efektivní plastové lahve na jedno použití zálohovat s možností vracení, přinejmenším ve velkých prodejnách potravin nad 200 m². Jistě i absence

nezávislého výzkumu způsobuje, že existují jen studie zaplacené tou či onou lobby, o jejichž objektivnosti se oprávněně pochybuje.

ČR v rámci EU v recyklaci odpadů zaostává. I když ne všechny požadavky EU jsou rozumné, jisté je, že rozhoduje lihavost. Občas se objeví návrhy i snížit recyklaci pod úroveň už dosaženou. To se opravdu těžko komentuje.

1.7. Zamezení plýtvání ve sféře spotřeby

Podob plýtvání zdroji ve sféře společenské i soukromé (osobní) spotřeby je více. Plýtvání začíná prostředky vynaloženými na *potřebu vést války* či na *potřebu zabezpečit dostatečnou obranu před skutečným, domnělým či vymyšleným nepřítelem*, pokračuje přes *zkracování životnosti spotřebních předmětů pomocí různých kazítek, samoučelnou konzumní spotřebu* (prestiž aj.), *vyšokou konzumaci drog všeho druhu*, zahrnuje tzv. *úspory znekválitňující či omezující školství, zdravotnictví, kulturu, bytovou výstavbu, základní sociální zabezpečení* a končí *neefektivními technologiemi spotřeby včetně znehodnocování odpadu pomícháním*.

Dvojím plýtváním je i důležitá podnikatelská pomůcka *reklama*: svými náklady a zejména vnučováním občanům koupě zboží nebo služeb zpravidla zbytečných a nejednou i škodlivých, o velkých zásluhách reklamy na omezování svobody tisku prostřednictvím ekonomické závislosti redakcí na podnicích, zadavatelích reklam, nemluvě.

Co reklama dokáže, ukazuje příběh balené tzv. „Dobré vody“, vody stáčené do pet lahví na jedno použití z plastických hmot a převážených nejednou přes půlku republiky, zpravidla auty. I když Dobrá voda má horší kvalitu než voda z vodovodů (pokud jsou ale vodovodní trubky v přijatelném technickém stavu), podařilo se falešnou reklamou přesvědčit významnou část spotřebitelů kupovat Dobrou vodu podsunutím jim mylného přesvědčení, že si tak chrání své zdraví. Známe ještě otřesnější úspěšné reklamy: kampaň tabákových firem za zrovnoprávnění žen v kouření cigaret roku 1929, film tabákového průmyslu „*Děkujeme, že kouříte!*“, reklama „*To jsou ti muži, co dobili svět, kouří cigarety značky Marlboro!*“ atd.

Plýtvání zvyšuje potřebu výrobních zdrojů a tím i přírodních zdrojů, surovin, paliv a energie a produkci odpadů. Každý výrobek se dříve či později stává odpadem, jehož přijatelným řešením je jen jeho stále nedostatečná recyklace. I ekologicky značně šetrné technologie výroby mohou růst odpadovostí společenského reprodukčního procesu pouze zmírňovat. Odpadovost se může přesouvat z procesu výroby do procesu spotřeby, např. vlivem používání nevrátných obalů. Protože plýtvání ve sféře spotřeby má vesměs společenské, nikoliv technické příčiny, budou jeho problémy rozebírány v kapitolách 6 a 7.

1.8. Zabezpečení druhové diverzity přírody

Rostoucí lidská populace, ekologicky nešetrné technologie a rozsáhlé a stále rostoucí plýtvání ve sféře společenské i soukromé výroby, dopravy, oběhu a spotřeby a s ním těsně spjatý kořistnický vztah k přírodě a nově i stupňující se změny klimatu jsou základními příčinami, proč se nedaří udržet její druhové bohatství, diverzita. Některé druhy zvířat a rostlin člověk vyhubil již v pravěku, další za otrokářství a za feudalismu. Hlavní ničení druhové diverzity přírody je ale spojeno až s novověkem, politikou kolonizace neevropských kontinent, a zejména s 20. stoletím. Ve zrychlujícím se tempu pokračuje i po roce 2000. Plány nejen EU na ochranu biodiverzity jsou vesměs neúspěšné.

O rabování přírody v rámci různých kolonizací bylo již napsáno hodně. Chuť zabít, bezzubé kořštění, vrtochy módy a zvláště pak hospodářské využívání nedotčené přírody změnilo rozsáhlá území k nepoznání, někdy i v kulturní poušť. Příbylo vyhubených a ohrožených rostlinných a živočišných druhů a ještě mnohem více bylo těch, které zmizely dříve, než je vědci stačili popsat. Byly zničeny četné přírodní ekosystémy, nejednou i na rozsáhlých územích. Vystřílení bizonů a vyhubení holuba stěhovavého, jehož hejna před příchodem bílých čítala desítky miliard jedinců, ve spojení s rozoráním préríí v USA je jen jedním z mnoha případů. Katastrofou se stala populační exploze v rozvojových státech, nastartovaná rozvrácením původních společností třetího světa kolonizátory a importem zdravotnického pokroku, byť ten je i nadála v těchto státech jen omezeně dostupný. O neokolonialismu, viz ⁴⁷⁾.

K vyhlásování ochrany jednotlivých ohrožených druhů a jednotlivých chráněných území se přistupovalo vesměs v hodině dvanácté a nejednou i po ní. Zvláště chráněná území (nejen přírodní rezervace) společnost vyhlášovala a i dnes nejednou vyhláší s velkými potížemi, neboť hospodářské zájmy resortů za reálného socialismu jsou stejně svízelnou překážkou jako posvátnost soukromého vlastnictví pozemků vhodných k vyhlášení za chráněné v reálném kapitalismu a svobody podnikání. Pokračují vážné problémy se zabezpečením reálné ochrany mnohých ohrožených chráněných druhů i území, přestože ochranu rezervací ve vyspělých státech dnes výrazně usnadňuje potřeba snížit výrobu potravin, potřeba chránit zdroje kvalitní pitné vody pro zásobování obyvatelstva a vysoké požadavky společnosti na rekreační využití lesů. Od 90. let ochranu přírody a biodiverzity stále více komplikují silící klimatické změny, jež vyvolal též člověk, zejména masivními emisemi antropogenních skleníkových plynů. K málo účinné ochraně druhů a ekosystémů přispívají i orgány ochrany přírody, neboť proti invazním druhům rostlin a živočichům bojují zjevně nedostatečně a nejednou vůbec.

Situace v rozvojových státech je vesměs tragická. Přírodně cenná území jsou pleněná především všude přítomnou bídou, korupcí, zvlí zahraničních monopolů i industrializací ne příliš úspěšně rozvíjenou v Africe a úspěšně rozvíjenou ve východní Asii či v Indii. Pytláci bývají lépe vyzbrojeni než strážci afrických národních parků, o nízkých platech strážců nemluvě.

Svízelná situace nutí ochránce přírody i k zoufalým kuriózním akcím, např. k odstraňování rohů nosorožcům, kvůli kterým jsou vybíjeni pytláky.

Také v ČR se myšlenka doplnit nedostačující druhovou ochranu přírody ochranou ekosystémů prosazovala velmi těžce stejně jako nezbytnost lidských zásahů v přírodních rezervacích k zachování chráněných ekosystémů v nich. Uzákonil ji teprve zákon č. 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny a vyhláška č. 395/1992 Sb. Jak se ukazuje, není lehké je uhájit a v praxi prosazovat. Chránit naši přírodu před invazními druhy se ochrana přírody v ČR ani moc nesnažila a nadále nesnaží. Nezviklala ji zde ani nová, již dvakrát novelizovaná směrnice EU. V ČR byla uzákoněna teprve v roce 2020 a pouze pro druhy tzv. evropského seznamu, což je trochu málo. Ochrana přírody ČR považuje za vážný problém přes 200 invazních druhů. Boj s invazními druhy může dále zkomplikovat záměr EU zakázat užívání oliva v nábojích ve snaze humanizovat, reálně zakázat lov.

Vážným problémem je, že orgány ochrany přírody se nejednou věnují divokým experimentům s bezzásahovostí, což kromě jiných negativ znamená, že nechávají chráněné ekosystémy invazním druhům ke zničení.

Úspěšný boj některých ekologů a přírodovědců za zničení donedávna dominujících nepůvodních stejnověkých smrkových monokultur mýtního věku Národního parku Šumava ČR kůrovcem ukazuje, že politika bezzásahovosti efektivní ochranu přírody znemožňuje. Ano, ochranařská svévole způsobuje i velké ekologické katastrofy.

Ještě šilenější se ukázala politika nezasahování proti kůrovci v Národním parku České Švýcarsko včetně ponechání asi 2-2,5 miliónů kubíků suchého smrkového dřeva, což za přispění vedra a sucha a hrubé neopatrnosti kohosi způsobilo obří lesní požár na ploše 2 x 5 km², jež se stal ve dnech 24.7. – 12. 8. 2022 v historii českého lesnictví plošně největším. Přestože zničil četné vzácné, přísně chráněné ekosystémy, produkční i mimoprodukční funkce tamních lesů, poškodil četné tamní chráněné skalní útvary (voštiny ad.), vážně narušil cestovní ruch v regionu, shořely i některé obytné budovy, na 400 miliónů korun přišel zásah hasičů včetně zahraniční pomoci a požár se rozšířil i do sousedního národního parku Saské Švýcarsko, někteří ekologové ho vítali, že zvýší biodiverzitu, a že vedení správy Národního parku České Švýcarsko prý nepochybil. Mělo se jet dál, pan ředitel neuznal za vhodné rezignovat a paní ministryně ho odmítala odvolat. Nakonec ho odvolala 26. září 2022 „pro špatnou komunikaci o požáru“, nikoliv pro obří diletantství a hazard. Třešničkou na dortu tohoto diletantství jsou smrkové lesy sousedních Lužických hor, které zničil v Českém Švýcarsku přemnožený kůrovec. Podrobněji viz ⁴⁸⁾.

Ochrana druhové diverzity přírody vážně škodí plody soudobé civilizace jako je vysoká úroveň emisí, rozsáhlá chemizace zemědělství, rozorávání a odvodňování všeho možného i nemožného, rozvinutý motorismus, o rostoucích klimatických změnách, vyvolaných ponejvíce masivními antropogenními emisemi GHG a rostoucí (v roce 2018 snad už mírně klesající) ozónové díře. Hrubě je podceňována nebezpečnost mimořádně vysoké četnosti změn požadavků člověka na využívání těch či oněch území.

Ač postup pozemkových úprav a meliorací odvodněním v 70 a v 80. letech v ČSSR vážně zvyšoval erozi a znehodnotil nejedno přírodně cenné území, z mezinárodního hlediska nešlo o nic mimořádného. Proti mnohým vyspělým státům probíhal jen opožděně. Bezzubé odvodňování je vydatně finančně podporováno v řadě států USA

i dnes. Zjevně nadměrná chemizace zemědělství ČSSR přitom citelně zaostávala za chemizací zemědělství zemí tehdejší EU. Holandsko se svými 400 kg čistých živin na hektar a rok byla o je prostě nepřekonatelné, podobně je rekordní ve spotřebě prostředků chemické ochrany v přepočtu na účinné látky a hektar. Podobně je tomu se zprávami typu, že pod hladinou jezera Lipenské přehrady zmizela třetina šumavských mokřadů.

Odhaduje se, že asi 50 % rostlinných a živočišných druhů žilo v tropických deštných pralesích. Žilo, neboť podstatná část těchto pralesů byla bezohledně zničena drancováním přírodních zdrojů kolonialismem a neokolonialismem a v důsledku otravné bída většiny obyvatel rozvojových států. Zjištění, že tropické deštné lesy, v kterých žila asi polovina rostlinných a živočišných druhů, je z větší části k roku 2000 in memoriam (podle knihy „Zachraňme Zemi“ jich zůstane k roku 2030 jen jedna šestina), je tristní a zapíše se mezi přední zločiny lidstva. Vážným problémem se objektivně stává i podstatně vyšší zranitelnost ekosystémů tropů ve srovnání s ekosystémy mírného klimatického pásu. Podrobněji ⁴⁷⁾.

Snaha zlikvidovat tropické deštné pralesy v Amazonii co by zdroj zaostalosti brazilským prezidentem Bolsonaroem (2018-22) nevyžaduje komentář. V Indonésii hoří tropické deštné pralesy kvůli získávání půdy pro pěstování palmy olejné, jejíž olej ve velkém dováží EU jako „ekologické“ palivo, v Kongu s cílem získat zemědělskou půdu pro obživu, v Brazílii v zájmu velkofarem a exportu potravin, na Sibiři a v Kalifornii v důsledku zvyšujících se letních teplot a velmi řídkého osídlení, které neumožňuje efektivní zásah proti samovolně vzniklým, někdy i plošně velkým požárům.

Domácí přírodu nejen u nás stále více ničí šíření se tzv. invazních druhů rostlin a živočichů, které u nás nemají přirozené nepřátele, takže se rychle šíří a vytlačují domácí druhy a ekosystémy. Činnost státních a samosprávných orgánů ochrany přírody a krajiny proti invazním druhům je zjevně nedostatečná, navíc obvykle omezená na velkoplošná a maloplošná zvláště chráněná území.

V lesích ČR je velký problém s invazními druhy stromů tmovník akát, borovice vejmutovka, dub červený, neinvazní borovice černá ad. Břehy našich vodních toků stále více zabírá invazní křídlatka japonská, křídlatka sachalinská (dnes i jejich ještě agresivnější kříženec - křídlatka česká) a netýkavka žláznatá. Domácí netýkavku nedůtklivou vytlačuje invazní netýkavka malá, domácího raka kamenáče a říčního invazní rak pruhovaný a další druhy amerických raků. Nejsnáze k nám pronikají invazní druhy ptáků (husice nilská ad.). Invazní bolševník velkokvětý je i zdravotním rizikem. Atd.

Zpracování směrnice EU o regulaci invazních druhů do zákona č 114 / 1992 přišlo s několikaletým zpožděním v roce 2021 a při minimální vůli tento vážný problém ochrany naší přírody řešit. Státní ochrana přírody na realizaci této povinnosti nedostala ani 1 pracovníka ani 1 Kč do rozpočtu, o negativním dopadu minulých válek části ekologů proti myslivcům či lesákům a nezájmu zejména správ národních parků, preferujících divoké pokusy s bezzásahovostí, nemluvě.

Největší soustředění invazních druhů zažívají velkoměsta, jejichž životní prostředí a ekosystémy jsou rozparcelovány na množství malých, často rychle se měnících

lokalit. Bývají obzvláště zle narušeny, značným znečištěním ovzduší, množstvím výkalů a moči, skládek, navážek atd. K nejrychleji se šířícím invazkám ve velkoměstech patří pajasan žláznatý, trnovník akát, zlatobýl kanadský, třtina křovištní, křídlatky...

K 1. 1. 2023 nutno konstatovat, že sílí klimatické změny pokládají do nedávna úspěšnou „českou lesní fabriku.“ Sílí vedro a sucho, transformací 90. let zdecimované lesní hospodářství a bojovníci za divočinu způsobili, že se smrkové monokultury staly snadnou kořistí kůrovce, borovice sypavek, břízy a jasany některých hub atp. Za zkázou lesů postupuje zkáza nebo aspoň zásadní oslabení jejich mimoprodukčních funkcí.

Že se zabezpečovat ochranu přírody a krajiny včetně druhové a ekosystémové biodiverzity nedaří, potvrzuje i návrh nového Státního programu ochrany přírody a krajiny ČR pro období 2020-27, jeho první část (analýza současného stavu), viz ⁴⁹⁾.

Samozřejmě, brutální prosazování divočiny za každou cenu (zničení smrkových reálně monokulturálních lesů na Šumavě násilným prosazováním politiky bezzásahovosti a velký požár v národním parku České Švýcarsko v létě 2022, obojí v režii příslušných správ národních parků, cynicky částí ekologů obhajovaný, kompromituje ochranu přírody vzorně.

1.9. Stabilizovat počet obyvatel na přijatelné úrovni

Nutnost stabilizovat počet obyvatel na přijatelné úrovni se týká především rozvojových zemí, zvláště v subsaharské Africe. Počet obyvatel vyspělých států je rovněž nadměrný, ale stabilizovaný a již nějakou dobu klesající, odhlédneme-li od kladného znaménka migrace. Ve vyspělých kapitalistických státech by počet obyvatel na základě přirozeného přírůstku bez doplňování legální i nelegální imigrací z rozvojových a po roce 1989 i z bývalých socialistických států klesal. Dosažení vyšší hmotné životní úrovně, resp. snaha si ji zachovat vede k malému počtu dětí v rodině a v řadě případů jen imigrace zabraňuje snižování počtu obyvatel ve vyspělých kapitalistických státech. Podobná situace je i v ČR, kde klesající porodnost Čechů vyrovnávala v 80. letech vyšší porodnost cikánů, po roce 1989 i imigrace z Balkánu, z bývalého SSSR a východní Asie. V polovině roku 1994 začal absolutní pokles počtu obyvatel ČR i při klesající úmrtnosti. Zvýšení porodnosti po roce 2000 sice zlepšilo demografický trend ČR, ale vykazovaný růst počtu obyvatel ČR je zajišťován v rozhodující míře imigrací a prodlužováním střední délky života.

Potřeba stabilizovat počet obyvatel vyplývá z faktu, že čím víc je lidí, tím jsou za jinak nezměněných okolností vyšší nároky na výrobní zdroje a tím i na zdroje přírodní. Roste také znečištění. Růst nároků na přírodní zdroje zákonitě zvyšuje ekologické problémy, rostoucí lidská populace zákonitě zvyšuje tlak na přírodní zdroje a životní prostředí. Odvozeným problémem je stimulace tvorby větších měst vyšší zalidněností, neboť jejich životní prostředí bývá zákonitě horší, zákonitě produkují podstatně více ekologických problémů včetně mnohem vyšší energetické,

surovinové a dopravní náročnosti. Zřejmou ekologickou katastrofou jsou velkoměsta, kde případná snaha zajistit přijatelné životní prostředí přesahuje ekonomické a obvykle i technicko organizační možnosti společnosti. Platí přitom, že s růstem počtu obyvatel velkoměst problémy všeho druhu rostou progresivně. Z hlediska růstu HDP jsou ale hlavním motorem velká města a zvláště pak metropole.

Počet obyvatel a nároky na přírodní zdroje se historicky vyvíjí. Již od 14. století je aktuální snižovat počet obyvatel, samozřejmě civilizovanými způsoby.

Obyvatelstvo rozvojových států v předkoloniální době bylo více méně stabilizováno. Kolonialismus ale tyto společnosti rozvrátil a nová stabilita dosud dosažena nebyla. Nebezpečný se ukázal i import zdravotnického pokroku, neboť snižování úmrtnosti v jinak nezměněných podmínkách vedlo zákonitě k populační explozi. Populační exploze při nedostatečném rozvoji výroby zákonitě zvýšila bídu v rozvojových státech. Bída nutí obyvatelstvo využívat přírodní zdroje často velmi neracionálně, např. spalovat tropické deštné pralesy pro potřeby otopu i pro potřeby získání trochy zemědělské půdy, která v konkrétních podmínkách bývá rychle degradována erozí. Stejně zhoubné je podbízení se zahraničním monopolům při využívání jejich přírodního bohatství většinou vlád rozvojových států, viz ⁴⁴.

Populační exploze není jev nevyhnutelný. Lze jí čelit účinnou osvětou a vytvářením vhodných sociálních podmínek. Prvním předpokladem boje proti populační explozi je potření negramotnosti, zejména u žen. K přesvědčování negramotných zbývají jen televizní pořady. Ty ale v rozvojových státech nejsou všeobecně dostupné.

Populační explozi lze nejučinněji a nehumánněji čelit antikoncepcí. Antikoncepce není záležitost v Evropě drahá. Pro chudé obyvatele rozvojových států ale drahá je. Rozšíření antikoncepce v rozvojových státech brání i různé kmenové přežitky a náboženství, odmítající antikoncepci (zjevným podrazem je boj nejen křesťanských církví proti potratům a antikoncepci), pochybná prestiž mít hodně dětí, bída a negramotnost. Bída nutí k většímu počtu dětí jednak skrz vysokou dětskou úmrtnost, kterou rodina pojišťuje větším počtem dětí, jednak potřebou dětské práce pro obživu rodiny. Kruh se uzavírá. Bída plodí vysokou porodnost a vysoká porodnost zase bídu. Udržitelný vývoj ve světě nelze prosadit bez odstranění bídy v rozvojových státech.

Rozsah bídy v rozvojových státech nebezpečně zvyšuje rozvrat zemědělství, jež nebylo a není v mnoha rozvojových státech orientováno na zabezpečení potravinové soběstačnosti, ale na export. Tento chybný rozvoj zemědělství v rozvojových státech byl založen již v koloniální éře, leč vydatně k němu přispívá nepolevující tlak vyspělých kapitalistických států, zabezpečujících si tak odbytky produkce svých agrokompexů na jejich účet. Potravinová soběstačnost většiny rozvojových států se povážlivě zhoršila. Ještě negativnější je, že bída a často i přímá hrozba smrti hladem vedla k vyhladňování venkova a ke vzniku velkoměst včetně rozsáhlých slumů kolem nich, které jsou s to poskytnout pouze živoření. Problémy rozvojových států se tak dále vyhrocují.

Vyhrocující se rozpor mezi Severem a Jihem vedl i ke značně hubeným výsledkům světové konference OSN o životním prostředí a rozvoji, konané 3.-16. 6. 1992 v brazilském Rio de Janeiru. Nazvání problémů pravými jmény je ale prvním

předpokladem jejich účinnějšího řešení. Tristní je, že se následujících 26 let pro realizaci beztak nedostatečných závěrů z Ria vykonalo velmi málo, s jistým zjednodušením nic podstatného.

Katastrofální bída v mnoha rozvojových státech může vést k novému stěhování národů, které vyspělé státy smete. Stěhování národů může vyvolat i výraznější stoupání hladiny světových moří, vyvolané táním ledovců v důsledku oteplování. I mírné zvýšení hladiny světového oceánu, např. o 1 metr, bude mít kruté dopady o katastrofálních důsledcích stoupaní moře o 8 metrů v případě roztání ledovců v Grónsku nemluvě. Podrobněji, viz ⁴⁸⁾ a ⁴⁹⁾.

Odstranění bídy v rozvojových státech není možné za stávající mezinárodní dělby práce, kdy velmocí udržují nízké ceny surovin a potravin, hlavních vývozních artiklů většiny rozvojových států a prostřednictvím neekvivalentní směny je odírají. Stejně tak nebezpečné je i zaplavování těchto států levnými výrobky vyspělých kapitalistických států. Obojí vede k drtivé zadluženosti většiny rozvojových států. Jen úroky z dluhů rozvojových států převyšují celou rozvojovou pomoc vyspělých kapitalistických států a celkový finanční tok z Jihu na Sever je asi 3x větší než finanční tok ze Severu na Jih. Chudý Jih je tak nucen spolufinancovat mamotratné plýtvání bohatého Severu, byť užívaný ukazatel rozvoje HDP vývoz zisků vydává za prosperitu země, z které je zisk vyvážen. Velká část rozvojových států je tak odsouzena k živoření co by surovinový, v minulosti i potravinový přívěsek vyspělých kapitalistických států. Slabost rozvojových ekonomik jim znemožňuje vybudovat nezbytnou infrastrukturu a tím i vytvořit základní předpoklady pro ekonomický rozvoj, natož uvažovat o jeho udržitelnosti. Bránit ožebračování rozvojových států izolováním se od světa znemožňují jak vyspělé státy, tak logika tržní ekonomiky. *Zboží je kanón, který spolehlivě porazí i nejpevnější feudální čínské zdi*, viz ⁶⁾.

Vnějším projevem této situace je enormní zadlužení většiny rozvojových států. Vnucování omezování výdajů těchto zemí na beztak silně podvyživené školství, zdravotnictví apod. monetaristickými ekonomy MMF a SB vyhrocené problémy rozvojových států dále prohlubuje a udržitelný vývoj ještě více znemožňuje.

Jisté je, že poskytování neadresných úvěrů není efektivní cestou pomoci rozvojovým státům, že je nutné používat pomoc na vybrané projekty, u kterých lze předpokládat efektivnost. Zahraniční pomoc může být efektivní, jen bude-li orientována k vybudování základů ekonomik rozvojových států v intencích udržitelného vývoje.

Zuboženost většiny rozvojových států vytváří situaci, že v zájmu záchrany světa před světovou ekologickou katastrofou budou muset vyspělé kapitalistické státy jim místo dosavadního vykořisťování a dodávání zbraní poskytovat rozsáhlou, skutečnou nenávratnou pomoc. I když rozsáhlé přerozdělování prostředků vyspělých států zemím rozvojovým bude netržní, bude nejen spravedlivé vzhledem k dosavadnímu odírání rozvojových států státy vyspělými, ale i nezbytné, bude-li chtít lidstvo předejít světové ekologické katastrofě. Na takové myšleni ale ani politici ani občané vyspělých kapitalistických států nedorostli, o šéfech mezinárodního finančního kapitálu nemluvě. Čest výjimkám.

Klasickým kruhem ukazujícím neudržitelnost stávající mezinárodní dělby práce je již zmiňovaný osud tropických deštných pralesů. Ničení tropických pralesů drancováním mezinárodními monopoly i vlivem bídy může významně přispět ke světové ekologické katastrofě. Lidstvo si může vybrat, zda k těmto trendům bude i nadále přihlížet s rukama v klíně, nebo zda podnikne rozsáhlá opatření na zastavení ničení a částečnou obnovu tropických deštných pralesů, byť to bude znamenat rozsáhlou, skutečnou a nenávratnou pomoc bohatých států Severu chudým státům Jihu. Srovenj ⁵¹⁾.

V zásadě to jde, jak ukazuje relativně úspěšná realizace projektu ochrany a obnovy pralesů v Kostarice. Bohužel jde o příklad ojedinělý. Typické je neomalené vydírání mnohých rozvojových států státy vyspělými. Západní velmoci také stojí v pozadí většiny válek, které se v rozvojových státech po pádu kolonialismu odehrávaly. Falešné jsou i představy o nezištné pomoci ze světa hladovějícím. Mnohem častější jsou vojenské intervence a dosazování zkorumpovaných a často i krvavých diktatur, nově pod rouškou ochrany lidských práv. Nejvíce jsou ohroženy ropné země, viz přepadení a okupace Iráku v roce 2003 a nezákonné půlroční bombardování Libye letectvem některých zemí NATO v roce 2011 a následné svržení zákonné vlády plukovníka Kaddáfího a zničení libyjského státu. Zejména pro USA a jim ochotným není problém vést i velmi nákladnou válku bez zjevného cíle, viz pokračující krvavá okupace Afganistanu od roku 2001 a silící odpor chatrně vyzbrojených rebelů proti okupantům.

Mnohem reálnější pomoc zejména rozvojovým státům Afriky realizuje Čína. Problém je, že i v Africe vzniká přetahovaná „vyspělé západní státy – Čína,“ že se boj o vliv vede ze strany vyspělých kapitalistických států nevybíravě včetně podněcování válek a realizace vojenských intervencí.

J. Lavellock správně upozorňuje, že ledovce se v dobách ledových připlazily až na asi 50° severní zeměpisné šířky a vše zajímavé pro život zničily, viz ⁵²⁾. Mechanismy Gaii, jež vytvářejí příznivé podmínky pro život na Zemi, jsou situovány zřejmě do tropických a subtropických zeměpisných šířek - mělkých mořských šelfů i tropických deštných pralesů tamní pevniny.

Nelze ze všeho zla v rozvojových státech vinit jen státy vyspělé. Neudržitelné jsou i praktiky mnohých rozvojových států, kde představy mnohých předáků nemají s potřebami svých států nic společného, nemluvě o katastrofální korupci státní moci ve většině rozvojových států. Ale i úplatkářství má dvě strany – kromě strany beroucí úplatek i stranu úplatek dávající. Tou jsou nejčastěji nadnárodní společnosti z vyspělých kapitalistických států.

Plně souhlasím s J. Kellerem, že *by rozvojové země neměly usilovat o vyrovnání se v hmotné životní úrovni vyspělým zemím, viz ¹³⁾, jak je jim to vnucováno a jak se o to také vesměs neúspěšně snaží. Nejen proto, že na to vesměs nemají a při neustávajícím odírání rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy nikdy mít nebudou. Za závažnější argument považuji, že v řadě směrů není o co stát. Rozvojové státy by měly usilovat o uspokojení základních hmotných potřeb svých obyvatel na základě využívání vlastních zdrojů. Až na výjimky to možné je. Ale jen za podmínky, že nebudou své ekonomiky orientovat na uspokojování potřeb vyspělých států a*

budou odmítat diktát vyspělých států, mezinárodních monopolů i institucí typu MMF, SB, WTO a FAO, jež je ekonomicky, ekologicky i sociálně rušivé, ale že se budou orientovat na uspokojování základních potřeb svých občanů.

V roce 2018 se rýsuje perspektiva stabilizace počtu obyvatel světa na 11-12 miliardách jedinců k roku 2100. V Evropě, Austrálii a Amerikách již dnes počet jejich obyvatel klesá, resp. poklesu absolutního počtu obyvatel v nich brání jen aktivní saldo migrace. V Asii dosud pokračuje citelný růst počtu obyvatel, ale především z důvodu prodlužování střední délky života, nikoliv z titulu vysoké porodnosti, která se v průměru pohybuje kolem 2,15 dítěte na ženu, což je hodnota blízka prosté reprodukci (2,1 dítěte na ženu). Zásadním problémem zůstává subsaharská Afrika, kde porodnost sice klesla z průměrných 7,9 na 4,9 dítěte na ženu, ale to je i nadále hodně a zakládá pokračování populační exploze v subsaharské Africe. Perspektiva asi 1 miliardy obyvatel v Africe je děsivá. Totiž, případná migrace 100 miliónů Afričanů do Evropy stávající Evropu spolehlivě zničí, ale Africe od přelidnění výrazněji nepomůže! Naopak ji ublíží, protože migrovat budou především mladí, na tamní poměry vzdělaní muži a ještě víc podvážou tam tak rozvoj.

Váženým problémem je i skutečnost, že v některých regionech Afriky obyvatelé nežijí v rodinách, resp. znásilňování žen a dívek a nestaráni se o potomky ze strany otců je tam běžné. Vzdělávat tam dívky a ženy je nesmírně obtížné. Zásadním problémem je i skutečnost, že se některá náboženství, zvláště islám, snaží ovládnout nová území vysokou porodností muslimek. V islámských státech Asie a severní Afriky je ale též porodnost dnes nízká, nejednou i pod úroveň prosté reprodukce.

XXXXX

Čtvrtou kapitolu lze shrnout asi následovně: věčný tvar udržitelného vývoje světové ekonomiky je možný jen při šetrném hospodaření s přírodními zdroji a při stabilizované, mírně klesající lidské populaci. I když efektivnost využívání přírodních zdrojů ve výrobě nezanedbatelně roste, situace zůstává neuspokojivá. Rozsáhlé plýtvání převážně na samoúčelnou konzumní spotřebu většiny občanů vyspělých kapitalistických států a bohaté menšiny občanů rozvojových států a velká bída většiny občanů rozvojových států jsou 2 strany téže mince. Doplňuje je plýtvání jednotlivých států a nadnárodních uskupení. Ve svém souhrnu spolehlivě ekologicky odrovnávají planetu Země. Pokud lidstvo nenajde účinný lék proti plýtvání ve vyspělých a bídě v rozvojových státech, nemá naději přežít. Tuto skutečnost ale dosud nepochopili ani politikové, ani řadoví občané vyspělých kapitalistických států, resp. slovně ji uznávají, ale skutek dosud vždycky utekl. S touto myšlenkou si nevedí rady ani Strany zelených.

Zatímco mírný pokles počtu obyvatel ve vyspělých kapitalistických státech je nutné uvítat, byť politikové jsou obvykle jiného názoru, za zkázonosnou je třeba považovat pokračující, byť nižším tempem, populační explozi v rozvojových státech. Prvním předpokladem jejího zastavení je potření bídy a negramotnosti v nich. Samotné

snižování přírůstků počtu obyvatel v rozvojových státech je ale pozitivní trend a jedna z mála nadějí do budoucna.

S řadou problémů se daří ekologizovat výrobky a technologie nebo technologie vybavovat koncovými zařízeními na zneškodňování škodlivin. Ve vyspělých kapitalistických státech jde především o otázku priorit. Hůře jsou na tom méně rozvinuté a zejména chudé rozvojové státy. Určitým problémem je i snaha podniků vyspělých kapitalistických států odsouvat ekologicky špinavé výroby a vyvážet toxický odpad do států s mírnější či žádnou ekologickou legislativou - ekologický neokolonialismus, byť to naštěstí v řadě případů není možné.

V konkrétních výrobcích zůstává zásadní problém poškozování zemědělské půdy imisemi, těžkou mechanizací, erozí, agrochemikáliemi apod. Imise vážně poškozují i lesy, půdu, přírodu a vodu. V rozvojových státech je základním problémem ničení přírodních zdrojů z titulu bídy a jejich drancování mezinárodními monopoly. Silící nedostatek čisté vody už dnes vyvolává ostré spory o deficitní vodu Nilu, Eufratu, Jordánu ad., jež provází i řinčení zbraní. Tyto spory mohou přerůst v mezinárodní ozbrojené konflikty.

Cest k řešení je řada, dlouhodobě zřejmě v orientaci na alternativní zemědělství. Nutná je ale i střídmost stravování, zásadní snižování imisí, zkvalitnění zemědělské techniky a agrochemikálií, účinná ochrana a obnova územních systémů ekologické stability krajiny aj. Lesní a vodní hospodářství lze provozovat jen na základě alespoň prosté kvantitativní a kvalitativní reprodukce, přísná ochrana přírody je nevyhnutelná.

V dopravě zásadní ekologické problémy vyvolává silniční doprava, která vesměs mnohostranně ničí životní prostředí, zvláště ve větších městech a při hlavních silnicích. Dálnice problémy silniční dopravy vyhrocují a zásadně ztěžují realizaci ozdravných řešení. Nutné je zbavit silniční dopravu všech neoprávněných výhod, které požívá (financování dopravní cesty a rozdělování investic, tolerance přenášení škod na poškozené, v územním plánování, výchově ad.). Nutné je podporovat minimalizaci dopravních potřeb, zejména komplexním územním plánováním, budováním kvalitních spojů, náležitou péčí o dopravu železniční, městskou hromadnou, cyklistickou, pěší a v ČR na stávajících vodních cestách i o dopravu vodní. Budování dálnic by nemělo být s výjimkou dálničních obchvatů větších měst připouštěno.

V energetice je v rozporu s udržitelným vývojem nejvíc energetika založená na spalování fosilních paliv, méně na spalování biomasy, na štěpné jaderné reakci a hydroelektrárny vyžadující výstavbu přehrad. Řešením je především orientace na radikální úspory energie, dále na rozvoj energetiky využívající OZE udržitelným způsobem a v dohledné době i na rozvoj energetiky jaderné. OZE při současném plýtvání vyspělých států ve spotřebě nemohou stačit, o citelných ekologických negativách některých z nich nemluvě. Za stávající situace je i z hlediska životního prostředí podstatně menším zlem jaderná energetika ve srovnání s energetikou založenou na spalování fosilních paliv.

Literatura ke kapitole 4:

- 1) Meadowsová,D.H. a kol. : Překročené meze, Praha, Argo 1995
- 2) Zeman,J.: Ekonomické aspekty ekologických škod, kandidátská disertační práce, Praha, VŠE, 1987
- 3) Zeman,J.: Proces znehodnocování a teorie ekologických nákladů, Ekonomický časopis č. 2/1991
- 4) Zeman,J. : Zastavení rozvalu klimatu? Zapomeňte! Halo n. 2. 10. 2019
- 5) Gofman,K.G.: Ekonomické oceňování přírodních zdrojů v socialistické ekonomice, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 2 a 3/1979
- 6) Marx,K.: Kapitál I a III.1., Praha, Svoboda 1978
- 7) Novožilov,V.V.: Měření nákladů a výsledků, Praha, Svoboda 1972
- 8) Seják,J.: Stav a možnosti oceňování přírodních zdrojů v ČSSR, Praha, EÚ ČSAV, VPE č. 179/1983
- 9) Zeman,J.: Ekologické škody jako prvek soustavy plánovitého řízení, Ekonomický časopis č. 12/1989
- 10) Meadows,D. a kol.: The Limits of Growth, New York 1970
- 11) Seják,J. a kol.: K oceňování přírodních a environmentálních statků, Praha 1995, připravováno pro tisk v nakladatelství Brada
- 12) Zeman,J.: Ekonomické a ekologické souvislosti územních vazeb, Praha, ČEÚ, VP pro MŽP ČR 1996
- 13) Keller,J.: Až na dno blahobytu, Brno, Ekocentrum 1993
- 14) Patočka,J.: diskusní vystoupení na konferenci Lidské hodnoty a společnost v pohybu, Kostelec n. Č. L. 1993
- 15) Zeman,J.: České lesy v letech 1989 až 2019, Halo n. 12. 10. 2019
- 16) Andrlé,A.: Zpomalení urbanizace obyvatelstva ČR, Planeta č. 8/1996
- 17) Zelená dohoda pro Evropu, dokument schválený Evropskou radou 13. 12. 2019
- 18) Emiliano Pipitone, Leonardo Occhipinti - Srovnání dopadu tradičních, hybridních a elektrických vozidel na životní prostředí v evropském kontextu, Katedra inženýrství, Univerzita v Palermu, 90128 Palermo, Itálie, 3. říjen 2021, <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/19/10992?fbclid=IwAR3UvuqcvzFBmJP39SE3off-7qtGbxpDuk3YmwIsbbmBA88XNFkAOwIplAA>
- 19) Mishan,E.J.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994
- 20) Kol. autorů: Doprava, životní prostředí a politika, Brno, Český a slovenský dopravní klub 1994

- 21) Robeš,M., Zeman,J.: Strategie rozvoje železniční a s ní související cyklistické dopravy v ČR, studie pro Ministerstvo životního prostředí (svého času byla na internetu www.env.cz), listopad 2003
- 22) Zeman,J.: Metodika měření efektivity jednotlivých druhů dopravy, Doprava č. 1/1992
- 23) Zeman,J.: Návrh zásad zákona o dopravě, Národní hospodářství č. 12/1994
- 24) Z.J.: Jak hodnotit efektivitu výstavby tramvajových tratí v Praze? 16.3.2023 [Jak hodnotit efektivitu výstavby tramvajových tratí v Praze? – !Argument \(casopisargument.cz\)](http://casopisargument.cz)
- 25) Zahradník (ODS) - Zlepšení energetické účinnosti na mikroúrovni vedou k vyšší spotřebě energie na makroúrovni 5.3.2020, <https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Zahradnik-ODS-Zlepseni-energeticke-ucinnosti-na-mikrourovni-vedou-k-vyssi-spotrebe-energie-na-makrourovni-615871>
- 26) Smil,V.: [Proč „čistá nula“ do roku 2050 opravdu nebude fungovat. !Argument 14. 8. 2022, !Argument \(casopisargument.cz\).](http://casopisargument.cz)
- 27) Kdyby EU přestala dýchat, tak se toho s emisemi CO2 moc nestane. Bezpečnostní inženýr Čížek o nerealistických touhách Zelených Parlamentní listy 6.4.2023 [Kdyby EU přestala dýchat, tak se toho s emisemi CO2 moc nestane. Bezpečnostní inženýr Čížek o nerealistických touhách Zelených | ParlamentniListy.cz – politika ze všech stran](http://ParlamentniListy.cz)
- 28) Magdoff,F: Politická ekonomie a ekologie biopaliv, Monthly Review, červenec-srpen 2008 www.monthlyreview.org, překlad Vladimír Sedláček 2014
- 29) Hanika,J., Hrdina,R.: Změna klimatu a větrná energetika? Chemické listy 112, 573-574 (2018) <http://www.chemicke-listy.cz/ojs3/index.php/chemicke-listy/article/download/3171/3148/>
- 30) Drábová,J. - [dr. Drábová: Jaderné rozjímání \[Fyz. čtvrtek, on-line\] - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...), 44 minut 27 vteřin
- 31) [Banqiao Dam - Wikipedia](https://en.wikipedia.org/wiki/Banjiao_Dam)
- 32) www.ac24.cz/zpravy-ze-sveta/3727-analyza-ukazuje-ze-solarni-jednotky-zpusobuji-vice-emisi-sklenikovyh-plynu-nez-moderni-uhelne-elektrany, vytvořeno 27. 3. 2014 v 6:52 Zdroj: <http://notrickszone.com/2014/03/25/analysis-shows-solar-modules-cause-more-greenhouse-gas-emissions-than-modern-coal-power-plants/> \l " _blank" \h cit. 1. 6. 2015. Překlad: Miroslav Pavlíček
- 33) návrh zákona vlády ČR a schválený zákon o podpoře využívání obnovitelných zdrojů, zákon č. 180/2005 Sb.
- 34) Cenové rozhodnutí Energetického regulačního úřadu č. 10/2005 ze dne 18. listopadu 2005, kterým se stanovuje podpora pro výrobu elektřiny z obnovitelných zdrojů energie, kombinované výroby elektřiny a tepla a druhotných energetických zdrojů, viz [cr200510.pdf](http://www.ero.cz/cr200510.pdf)

- 35) Kol.: Udržitelná Evropa - shrnutí, zkrácený překlad studie Wuppertalského institutu, 1995, Brno, Hnutí Duha 1996
- 36) Weizsacker,E.U. a kol.: Faktor čtyři, Phare, Frýdek Místek 1996
- 37) Rekonstrukce a demokratizace zásobování energií, návrh zákona předložený skupinou poslanců Německému spolkovému sněmu
- 38) Zeman,J.: K některým aspektům programu ekologizace dopravy v ČSFR, Doprava č. 3/1992
- 39) Zeman,J.: Problémy dopravy, Národní hospodářství č. 7/1993
- 40) Zeman,J.: Systémové příčiny nízkých úspor paliv a energie, Energetika č. 10/1996
- 41) Zeman,J.: Deformace hospodářského mechanismu v palivo energetickém komplexu ČR, Energetika č. 12/2006
- 42) Piha,M.: Cena elektřiny z výroby do distribučních soustav, Energetika č. 12/2006
- 43) Zeman,J.: Ekonomické aspekty ekologické daňové reformy v ČR, Praha, ČEÚ, I. 1996
- 44) Zeman,J.: Zásady zákona o hospodaření s energií, Energetika č. 11/1995
- 45) Zeman,J.: Jaké jsou hlavní výhody a nevýhody jaderné energie? !Argument, 6.2.2020, <http://casopisargument.cz/2020/02/06/jake-jsou-havni-vyhody-a-nevyhody-jaderne-energie/>
- 46) Zeman,J.: Velký spor eko versus eko 12.6.2020, <http://casopisargument.cz/2020/06/12/velky-spor-eko-versus-eko/>
- 47) Texler,J.: K příčinám ekologických problémů rozvojových zemí, Ekonomický časopis č. 8/1990
- 48) Zeman,J.: Ničivý požár v národním parku České Švýcarsko je selháním jeho správy, Ekolist 23.8.2022 [Jan Zeman: Ničivý požár v národním parku České Švýcarsko je selháním jeho správy - Ekolist.cz](http://www.ekolist.cz/2022/08/23/jan-zeman-nicivy-pozar-v-narodnim-parku-ceske-svycarsko-je-selhanim-jeho-spravy)
- 49) Státní program ochrany přírody a krajiny ČR pro období 2020 – 2025, MŽP 2019
- 50) Zeman,J.: Hrozí lidstvu světová ekologická katastrofa? Národní hospodářství č. 5/1992
- 51) Kužvart,P. a kol.: Změnou k přežití, brožura, Praha 1994
- 52) Lovelock,J.: Nový pohled na život na Zemi aneb Gaia, Praha, 1994
Lovelock,J.: Gaia vrací úder, ISBN, 978-80-200-1687-4, 208 s., Akademie, Praha 2009

Kapitola 5

Možný věcný tvar udržitelného způsobu života

Neodmyslitelnou součástí udržitelného vývoje je *udržitelný způsob života* lidí. Stávající, z hlediska hmotné spotřeby převažující, v podstatě konzumní způsob života lidí ve vyspělých státech včetně ČR, jehož rubovou stránkou je masová bída obyvatel států rozvojových a rychle postupující ekologická zkáza planety Země, znemožňuje udržitelný vývoj lidstva a žene ho do světové ekologické katastrofy. Cílem této kapitoly je zabývat se možným věcným tvarem udržitelného životního způsobu lidí, jeho ekonomickými a dalšími aspekty.

5.1 Vymezení možného věcného tvaru udržitelného životního způsobu

Mám za to, že věcný tvar udržitelného životního způsobu musí zajistit všem občanům reálnou možnost uspokojovat své základní hmotné (materiální) potřeby, tj. přiměřenou výživu, ošacení, obutí, bydlení, dále reálné právo na práci, na v zásadě bezplatné vzdělání, na v zásadě bezplatnou zdravotní péči, přiměřené sociální zabezpečení, zajistit dostatečnou bezpečnost občanů, příznivé přírodní prostředí, vytvářet příznivé podmínky pro rozvoj masového sportu, kvalitní kultury, zájmové a umělecké činnosti. Současně po všech občanech, podnicích výrobní i nevýrobní sféry, orgánech samosprávy i státní správy nekompromisně vyžaduje žít materiálně skromně a přímo i nepřímo materiálně neplýtvat. Jde o požadavek, který je v příkrém rozporu s tzv. konzumní společností, společností hojnosti J. K. Galbraita, viz ¹⁾.

U občanů jde plýtvání v hmotné spotřebě např. od jídla vyhozeného v popelnicích či zkonsumovaného výrazně nad fyziologickou potřebu (nadspotřeba vedoucí k otylosti je přitom pro konkrétní jedince sebedestruktivní) přes potřebu měnit kde co z titulu pochybené prestiže či změny módy až po preferenci ježdění autem v dopravě včetně zbytečného ježdění. Neplýtvání ve spotřebě nevyžaduje asketismus. S některými činnostmi, např. se zábavou typu ježdění autem, motokrosu atp., se ale budeme muset rozloučit.

Konkrétní přírodní a společenské podmínky budou požadavky na udržitelný životní způsob konkrétních lidí citelně modifikovat, třeba i tím, že v tropickém klimatickém pásu není z důvodu ochrany před zimou nutné topit, ale je tam naopak větší potřeba klimatizace.

V oblasti výživy udržitelný způsob života nemůže obsahovat zejména přejídání se, spotřebu drog a tabákových výrobků, větší konzumaci alkoholu, nadměrnou

konzumaci léků, soli a koření. O zdravotní škodlivosti přejídání se, resp. otylosti, nadměrného solení a kořenění jídel již bylo napsáno dost, stejně tak o škodlivosti pití alkoholu, kouření cigaret, o zneužívání léků a drog.

Dle některých v důsledku chybné minulé výchovy je pro ČR nová skutečnost, že živočišné potraviny lidé ke svému zdárnému vývoji s výjimkou mléka u dětí nepotřebují a že si jejich konzumací přivozují četné civilizační choroby, zejména artherosklerozu, infarkt myokardu (mozkovou mrtvici), rakovinu tlustého střeva, prostaty, částečně i žaludku, ženy též rakovinu prsu, viz ²⁾. Riziko onemocnění uvedenými chorobami údajně roste s růstem konzumace živočišných potravin a s růstem dalších rizikových faktorů (kouření, pití alkoholu, stres, znečištění přírodního prostředí, nedostatek pohybu ad.). Dle T. Husáka by nemělo docházet ani k větší konzumaci potravin živočišného původu. Pravdou ale také je, že za světových válek se umíralo především přímo v důsledku války a nepřímo v důsledku bídy, válkou přinesené nebo zásadně zesílené.

Udržitelný způsob života požaduje po každém občanu nesnažit se vyhovět kdejaké módě. Současně všichni mají být slušně, tj. čistě a neroztrhaně oblečení a obuti.

V oblasti bydlení lze za základ vzít požadavek, aby každá rodina měla svůj byt o počtu obytných místností odpovídající počtu členů, viz praxe reálného socialismu v ČSSR 70. a 80. let 20. století. Náš panelový dům s byty 1. kategorie ideálem nebude. Otázkou ale je, zda zejména v rozvojových státech a v hustě zalidněných územích je reálně uvažovat pro většinu občanů o něčem lepším.

Luxusní vily s půlhektarovými zahradami či parky, jsou problematické i v podmínkách relativního dostatku prostoru USA, neboť vytváří příliš řídké osídlení, které mnohostranně devastuje přebujelá silniční doprava, o nákladnosti takového bydlení nemluvě.

Provádění radikální ekonomické deformy v ČR, zejména pak zrušení komplexní bytové výstavby, prosazování tržního nájemného při vysokém deficitu bytů, tolerance přeměny bytů na nebytové účely bez náhrady, faktická absence státní bytové politiky s tím, že vše vyřeší trh, vytváří situaci, kdy zejména málo přizpůsobiví chudí občané přichází i o své dosavadní bydlení v panelových domech. Decimování obyvatel stěhováním do tzv. holobytů a nejednou i na ulici je kruté. Vytváření bezdomovců vystěhováním obyvatel na ulici, tj. vytváření absolutní bídy, je v příkrém rozporu s potřebou prosazovat udržitelný způsob života. V roce 2018 se v Praze a dalších velkých městech stalo nedostupné bydlení i pro příjmově středně vydělávající vrstvy obyvatel. Drahota v bydlení přitom podle všeho se bude dál stupňovat.

Součástí uspokojování potřeb bydlení je i zabezpečení technické a sociální infrastruktury sídel. U technické infrastruktury jde zejména o zabezpečení elektřiny, teplé a studené vody, kanalizace, telefonu, v zimním období tepla ad., u sociální infrastruktury přiměřené sítě obchodů a služeb, škol, zdravotnických, sociálních a kulturních zařízení, přijatelné veřejné dopravy, možnosti krátkodobé rekreace, masového sportu a přijatelného přírodního prostředí.

Zásadní problémy s obyvatelostí měst vedly v meziválečném období k formulování funkcionalistického přístupu k řešení problémů výstavby měst. Funkcionalistický

přístup má nesporné, vesměs využívané přednosti, např. při výstavbě technické infrastruktury. Rychle rostoucí ničivý automobilismus po roce 1945 ukázal i vážné limity funkcionalistického přístupu k budování měst. S únosným řešením problému devastace zejména větších sídel intenzivní automobilovou dopravou si dosud nikdo neví moc rady. Omezovat auta je nepopulární a ustupovat jim znamená vesměs ještě více ničit životní prostředí.

Problém ničivého automobilismu je do jisté míry tlumitelný zabezpečením husté sítě kvalitní levné veřejné dopravy, omezením pohybu aut zejména v centrech větších měst, výstavbou neprůjezdných silnic na sídlištích a politikou drahé silniční dopravy, resp. rozsáhlé ekonomické zvýhodňování silniční (a letecké a vodní dopravy) je neodůvodnitelné. Veřejnou dopravu je nutné rozvíjet tak, aby občané měli v zásadě zabezpečenu možnost využívat kvalitní (hustotou spojů, dostatečnou kapacitou i cenou) veřejnou hromadnou dopravu na pracoviště a zpět, na nákupy, úřady a do značné míry i za rekreaci, nejlépe na bázi integrovaných systémů osobní dopravy. Je nutné zabezpečovat bezpečné stezky pro chodce a pro cyklisty a pěší zóny v sídlech. Užitečné jsou i zákazy vjezdů aut mimo obsluhu do center měst či jejich zpoplatnění, uplatňované v některých městech vyspělé Evropy. Povinností všech a zvláště pak orgánů zodpovědných za dopravu by mělo být tlumení automobilismu, nikoliv prosazovat jeho maximalizaci pod rouškou budování prosperity.

Vysoká, do značné míry samoúčelná dopravní mobilita říká, že není únosné počítat s dalším výrazným rozvojem dopravy a zvláště pak ne s rozvojem individuálního motorismu, a to i kdyby byl technicko ekonomicky zvládnutelný. I životní způsob je nutné podřídit mimo jiné potřebě minimalizovat dopravní potřeby, viz ³⁾, spotřeby energie a zvláště pak zvyšovat bezpečnost občanů, zlepšovat životní prostředí a kvalitu života.

V oblasti práce je nutné vycházet ze zásadního požadavku reálně zajistit právo na práci všem praceschopným občanům, kteří o ní stojí, pokud možno v souladu s jejich kvalifikací, v přijatelném pracovním prostředí a s denní dojížděkou do jedné hodiny. Samozřejmostí by měla být přiměřená odměna za práci a zabezpečení všech občanů v nemoci, v invaliditě a ve stáří na základě povinného zdravotního a sociálního pojištění, jehož rozhodující část hradí zaměstnavatel. Příjmová diferenciacie obyvatelstva by neměla být příliš velká, neboť příkré a zejména nezasloužené rozdíly v příjmech vyvolávají nutně sociální napětí až po nenávist a stimulují rozsáhlé, zpravidla mamotratné plýtvání ve hmotné i nehmotné spotřebě nejen u plýtvajících bohatých, ale i u chudých, kteří se je často snaží napodobit, nejednou i za cenu neuspokojení svých základních hmotných potřeb.

Je to i požadavek moderních technologií. Jedním z pilířů japonského hospodářského zázraku se stalo úzké sepětí pracovníků se svými firmami, spolurozhodováním o rozvoji firem počínaje a kapitálovou svázaností konče. Podrobněji, viz kap. 6.

Bezplatnou zdravotní péči při povinném placení zdravotního pojištění placeném převážně zaměstnavateli by měli mít zajištěni všichni občané. Zabezpečování léčení mnohých nemocí a úrazů drahými špičkovými zdravotními technikami ve velkém ale nemusí být vždy reálné a v některých případech ani účelné (udržování při životě beznadějných pacientů).

Proti praxi reálného socialismu v ČSSR, kde z prevence bylo na špičkové úrovni zejména očkování proti infekčním nemocem, ale výchova ke zdravému životnímu způsobu se moc nedařila, by mělo zdravotnictví mnohem více rozvinout výchovu ke zdravému životnímu způsobu. Nejen proto, že prevence je mnohem levnější než následné léčení zdravotních neduhů všeho druhu. Zdraví je přitom nutné pojímat nejen jako stav *ne akutně nemocný či zraněný*, ale jako stav trvalé fyzické i duševní rovnováhy občana. Situace v ČR po roce 1989 je opačná. Kvete mimo jiné hazard všeho druhu a následky bývají často tragické. Ani další pokrok ve zdravotnictví je nejjednodušší s to napravovat.

Občané si musí své zdraví chránit mnohem více sami, než činí dosud. Názor, že zdravé občany potřebuje především společnost, je hrubě zjednodušující a pokrytecký. Ochrana zdraví je především bytostným zájmem každého občana samého, byť je též významným zájmem společnosti. Se zdravým člověkem bývají menší problémy než s člověkem nemocným. Podobně zdravý člověk mívá menší problémy než člověk nemocný nebo dokonce invalidní.

Stížnosti alkoholiků, že lékaři nemají lék na jejich vychlastané ledviny, kuřáků, že lékaři nejsou s to účinně léčit jejich pokročilá stadia rakoviny plic atd., jsou pokrytecké a bezpředmětné. Kdo si lehkomyšlně zničil zdraví, má smůlu a může si nadávat jen sám sobě. Zdravý člověk mívá tisíc přání, nemocný jen jedno. Uzdravit se. Ne vždy je to reálné. Praxe ale působí dojmem, že rozsáhlý zdravotnický pokrok slouží zejména rozšíření možnost mnohých lidí se svým zdravím hazardovat.

Široce rozšířený názor mladých kuřáků, že protože svým kuřáctvím riskují vážné zdravotní problémy až za 15-20 let, se jich to netýká, je jen smutným dokladem lehkovážného přístupu mnoha mladých občanů ke svému zdraví. Jak správně píše J. Lovelock, kuřák se v průměru dožívá o 7 roků méně než nekuřák.

V oblasti školství by měly mít v zásadě všechny děti zabezpečenu reálnou možnost bezplatně navštěvovat základní a střední školu, nadání i bezplatné studium na škole vysoké, nejnadanější i vědeckou přípravu. V případě základní školy by mělo jít současně o povinnost. Zbavovat se talentů, kterým rodiče studium nejsou s to zaplatit, je velké mrhání nejcennějším kapitálem společnosti - vzděláním lidí. Je plně srovnatelné se ztrátami vzdělanosti vlivem někdejšího kádrování. Podobně k zájmové a umělecké činnosti by měli mít zajištěný přístup všichni nadání přes hustou síť zařízení zájmové umělecké činnosti štedře podporované státem, regionálními i místními samosprávami. Současně je nutné, aby stát aktivně formoval strukturu vzdělávacích institucí všech stupňů v souladu s očekávanými společenskými potřebami. Systém vyššího vzdělávání v ČR roku 2011, kdy významná část absolventů středních a vysokých škol míří ze škol rovnou na úřad práce, je neudržitelná.

Zkušenosti vyspělých států ukazují, že sítím chudoby málokdo pronikne. V ČSSR ale sítím kádrování prošlo i mnoho kádrovým kritériím nevyhovujících občanů včetně řady zjevných odpůrců reálného socialismu.

Rozsáhlou státní podporu si zaslouží kultura, což není v rozporu s požadavkem potírat „kulturní“ brak, např. vysokým zdaněním různé porno literatury, akčních filmů atp. Systém reálného socialismu v ČSSR zde nebyl bez problémů, ale tuto

základní funkci plnil, na rozdíl od období po roce 1989, kdy skutečná kultura živoří pod horami komerčního braku, jemuž se navíc nejednou dostává podpory i z veřejných rozpočtů. Je tristní, když část podvyživeného rozpočtu kultury žerou církev, část místní plátky samospráv a část podporuje brak.

Nejsou racionální důvody podporovat vrcholový sport. Je drahou prestiží jednotlivých států. Stojí nemalé peníze, často vede k hazardování se zdravím vrcholových sportovců a k rozvoji pasivního konzumentství diváků. Některé jeho druhy, zejména motokros a akrobacie motorových letadel, jsou velmi riskantní a vážně poškozují životní prostředí. Otázka jejich redukce až zákazu je tudíž legitimní.

Existují zásadní ekonomické, zdravotní i sociální důvody vytvářet příznivé předpoklady pro široký rozvoj masového sportu, který by měl být dostupný v zásadě všem zájemcům, tj. i zájemcům sociálně slabým. Významným druhem masového sportu by měl být pobyt v přírodě bez četných *vymožeností civilizace*, auty, televizí a dnes i počítači a tablety počínaje. Vysoce perspektivní je tradiční pěší turistika, cyklistika (ne ale na silnicích s běžným automobilovým provozem), vodáctví (pokud budou pro rostoucí sucha sjízdní řeky) a běžky (pokud bude sníh). Oprávněná je i podpora zahrádkářství, lidového rybářství, za podmínky dostatečné společenské kontroly i lidové myslivosti, ad. Kromě příznivých objektivních předpokladů vytvářených společností vyžaduje na občanech překonat lenost.

Požadavky na kvalitu přírodního prostředí je reálné mít střední. I tak budou vyžadovat mnohem větší spolupráci nejen státu s podniky, regiony a obcemi, ale i s občany. Bez uvědomělé skromnosti a slušného chování se lidí k přírodě i sobě navzájem nelze přiměřeně přírodní prostředí zajistit.

Se značným vzestupem hmotné spotřeby lze uvažovat zřejmě jen v oblastech spojů, spotřební elektroniky a počítačů. Ani zde nemá být řečeno, že by každý občan, resp. rodina měla mít své video, počítač či videofon, leč jejich všeobecnou dostupnost lze poměrně snadno zabezpečit, aniž by byl ohrožován udržitelný vývoj. Je důležitá i pro četné úspory jinde (od náhrady přepravy osob a zboží přepravou informací až po citelné úspory energie a materiálu) i pro zásadní rozšíření vzdělávacích možností a možností seberealizace. Plně souhlasím s J. Lovelockem, že „*pro začátek jsou dobré mobily, internet a počítačové hry jako náhrada cestování, zvláště auty a letadly*“.

I tyto oblasti mají problémy, neustálým vysedáváním u televize, kde občané ČSSR 80. let trávili, či spíše zabíjeli v průměru 50 % svého volného času, počínaje. Na tom nic nezměnil ani dramatický pokles kvality televizních pořadů po roce 1989, záplavou reklam počínaje a záplavou stupidních amerických krváků konče. Dnes začíná být hloupnutí mnohých lidí u televize zesilováno jejich hloupnutím u počítačů a u mobilů. Byly již vyvinuty i počítačové hry rozvíjející zuřivost hráčů až k sebevraždě. Zejména děti jsou s to uštvat k smrti.

Důležitým požadavkem udržitelného životního způsobu je, aby každá rodina měla nejvýše dvě, jen výjimečně tři děti. Požadavek zakládat mírný pokles populace při prodlužování střední délky života je i v Evropě plně oprávněný, byť při nízké a spíše klesající porodnosti snadno zajistitelný. Růst populace udržitelný způsob života ohrožuje nejen v rozvojových státech. Ve vyspělých státech je ale problém i praxe

častých rodin s jedním nebo také žádným dítětem a rostoucí počet osaměle žijících osob.

Prudký útlum porodnosti v ČSFR po roce 1990, v řadě jiných bývalých socialistických států navíc spojený se značným růstem úmrtnosti, ale odráží tragické sociální důsledky restaurace kapitalismu v těchto zemích. S udržitelným vývojem nemá nic společného.

Například v pobaltských státech to navenek vypadá tak, že skončili se socialismem, aby se mohli „svobodně“ vystěhovat za lepším do vyspělých kapitalistických států. S udržitelností to nijak nesouvisí, je to odstrašující příklad.

5.2. Společenské bariéry udržitelného způsobu života lidí

Předložený možný věcný tvar udržitelného způsobu života lidí je aplikací důsledného potírání plýtvání v hmotné spotřebě soukromé i společenské ve všech podobách, důsledného potírání aktivit, které T. Husák a další autoři označují jako nepravé, falešné potřeby, viz ²⁾ a ³⁾. *Uspokojováním pravých lidských potřeb rozumí T. Husák „spotřebu předmětů, sloužících zdravým fyziologickým, kulturním a sociálním potřebám, při jejichž výrobě a spotřebě není způsobována společnosti ztráta větší než je prospěch bezprostředního spotřebitele“, viz ²⁾, str. 18. „Ostatní formy spotřeby považuje z celospolečenského hlediska v nejlepším případě za neužitečné.“*

V literatuře se lze setkat i s jinými názvy pravých a nepravých potřeb a s mírně odlišnými přístupy k jejich pojetí. Keller píše o *lidských potřebách* a o *potřebách trhu*, viz ⁴⁾, ekonomický růst prismatem pravých a nepravých potřeb rozebírá E. Fromm, viz ⁵⁾, E. J. Mishan, viz ⁶⁾ ad. Angličtina pro pravé a nepravé, resp. falešné potřeby používá výrazů *true a false needs* a *right a wrong needs*.

Požadavek zásadně omezit uspokojování falešných potřeb připomíná důslednou ekologizaci korigovaný program uspokojování základních hmotných potřeb všech občanů + vytváření systému základních sociálních jistot tehdejší KSČ z roku 1949, z počátků socialistické výstavby v Československu, zasvěceným může připomínat praxi budhistických mnichů, jogínů v Indii, obyvatel řady ekologických vesniček (komun) ve vyspělých zemích aj. K uvedeným vzorům bylo přihlíženo, ale jsou korigovány důsledným promítnutím požadavků ekologizace a některými zkušenostmi, které v minulosti nebyly k dispozici (možnosti moderních spojů, počítačů, těžká demoralizace občanů vyspělých zemí *manipulativní demokracií* a rozsáhlým *hmotným konzumerismem* a zemí reálného socialismu přílišným potlačováním zbožně peněžních vztahů a politické plurality a nadměrným rozsahem základních sociálních jistot, zejména v zaměstnání (placení za nekvalitní či dokonce neprovedenou práci) aj.

I pro mírně znalého evropských poměrů je uvedený program prosazení možného věcného tvaru udržitelného životního způsobu prakticky nerealizovatelnou utopií. Jeho případná realizace bude narážet na bariéry společenské a na bariéry ekonomické. Základní společenskou bariérou realizace udržitelného způsobu života

je bezuzdné sobectví lidí, neblahý zvyk lidí neustále se honit za hmotnými statky a za mocí (často ve jménu boha, vlasti či ideologie, což nejednou splývá v jedno) a posléze předčasně umírat, aniž by z dosaženého něco užitečného vítězný, napůl uštvaný jedinec měl.

Zničujícím činitelem pro lidi i lidstvo se stává i vysoká četnost změn. Člověk je není s to kontrolovat, natož zvládnout. Nebezpečná je ale i nuda.

Udržitelným způsobem života žili živočišní předchůdci člověka v tropických deštných pralesích Afriky. Dodnes jím spokojeně žijí některé údajně primitivní národy v tropech, které *civilizované* národy nestačili *vyvraždit* či *zcivilizovat*. Aklimatizace živočišných předchůdců člověka na život ve stepích byla oním biblickým vyhnáním z ráje. Zostřil se boj o přežití pravěkých lidí (v pralese byl v zásadě omezen na úsilí nebýt sežrán predátory, resp. potravy bylo relativně dost), kterým nouze vnutila život v podmínkách společenské rovnosti prvobytně pospolné společnosti, primitivního komunismu.

Opolidé a pralidé postupně zdokonalovali své schopnosti vyrábět nástroje a lovit zvířata a zvyšovali svůj počet, až po poslední době ledové ovládli primitivní zemědělskou výrobu. Jejím prostřednictvím začali výrazněji měnit své životní prostředí - přeměňovat pralesy a lesy na pole a pastviny. Později začali vytvářet i výraznější nadprodukt.

Výraznější nadprodukt mohl lidem zabezpečit podstatně lepší život. Je otázkou, zda výraznější nadprodukt lidem lepší život opravdu zajistil. Podle vývoje hmotné životní úrovně lze soudit, že ano. Podle vývoje mezilidských vztahů lze soudit, že vedl k zásadnímu zhoršení života. Nadprodukt si totiž brzy nejbezohlednější jedinci začali přivlastňovat. Většinu svých spoluobčanů současně degradovali v horším případě na otroky (Římané je výstižně nazývali mluvící nástroje), v lepším případě na své služebníky - poddané.

Další vývoj lidstva byl provázen nelítostným vykořisťováním člověka člověkem, bezuzdným terorem vládnoucích tříd a skupin vůči porobeným i mezi sebou navzájem, přemnožováním se lidí, které si vzápětí vynucovalo podstatné redukce jejich počtu hladem, bídou, epidemiemi a válkami. Zkušenosti lidstva za několik tisíc let ukazují, že vytvářený nadprodukt přinesl lidem kromě větší naděje přežít nepřízeň přírody i bezprecedentní agresivitu, utrpení a nezájem bohatých a mocných lidí o problémy chudých a bezmocných.

Na této základní skutečnosti se dodnes mnoho nezměnilo, všechny pokusy o nápravu byly buď utopeny v krvi, nebo přinesly jen dílčí zlepšení (sem patří i tak zásadní pokrok jako je nahrazení otrokářského vykořisťování vykořisťováním feudálním a feudálního kapitalistickým) nebo zdegenerovaly zpět v poměry blízké napravovaným poměrům.

Degenerace revoluce se v mírných formách projevovala jak v pozdních letech husitské revoluce, tak v 2. polovině úsilí o vybudování reálného socialismu v ČSSR. Příkladem degenerace revolucionářů mohou být mnozí husitští hejtmani, kteří po porážce radikálních husitů v bitvě u Lipan roku 1434 se změnili na šlechtice a v útisku staronových poddaných se někteří vyrovnali i praxi šlechticů rodem, proti kterým předtím bojovali. Podobně v Československu po převratu 17. listopadu 1989

řada překabátovaných bývalých komunistů přešla do tábora antikomunistů a mnozí patří k nejhrošivějším pronásledovatelům občanů s odlišnými názory, k největším ničitelům ekonomiky pod rouškou Klausovy transformace a k největším tunelářům veřejného majetku. Úspěšně konkurují nejhorším jedincům někdejší protisocialistické opozice.

Život pro prosté lidi až do nástupu kapitalismu znamenal sice velkou fyzickou dřinu a velkou nespravedlnost, byť páni a kněží slibovali blažený život po smrti, ale také chudý poklidný život ve stabilních poměrech v rámci přísných přírodních a společenských zákonů, jejichž porušování se tvrdě trestalo. Stres znal prostý člověk předkapitalistického období sice často (klasicky urodí se nebo neurodí, přijde epidemie moru či jiné smrtící nemoci nebo nepřijde, bude válka nebo nebude válka), ale ne systematicky, na rozdíl od dnešní *moderní* uspěchané doby, kdy je stres prakticky všudypřítomný a obvykle nepramení z přímého existenčního ohrožení.

Kromě neustálých pohrom přinášovaných prostým lidem kvůli vládnoucí moci vlastní cizí si mnoho škod dělali neprivilegovaní lidé sami závidí, z nevědomosti aj. Zla, které si neprivilegovaní lidé způsobovali sami, obvykle prudce přibývalo v obdobích, kdy polevil strach ze zvůle vládnoucích tříd. Lidé jsou prý ve své malosti a zlobě nepoučitelní.

Nevážení si reálného zabezpečení základních hmotných potřeb a nebývalých sociálních jistot známe i z dob československého reálného socialismu. Jejich zavržení po roce 1989 většinou obyvatel, činěné ponejvíce s vidinou zlatého telete, konzumerismu alespoň na úrovni vyšších vrstev vyspělých zemí EU, dosažitelného údajně primitivním, téměř neregulovaným, společenskou praxí dávno překonaným kapitalismem, vydávaným pokrytecky za svobodné tržní hospodářství, je jistě největším zklamáním a současně i důrazným varováním pro všechny, kdo přímočaře hájí sociální spravedlnost.

Historická zkušenost říká, že dobro se mezi lidmi prosazovalo vesměs obtížně a pomalu. Zlo se mezi lidmi naopak šířilo rychle a nejednou i snadno. K přeměně národa ve zfanatizovaný dav stačí někdy v podmínkách hluboké sociálně ekonomické krize jeden vůdce - führer.

Tím nemá být řečeno, že historie nezná i příznivější stránky lidské činnosti - zdokonalování pracovních prostředků a předmětů, rozvoj pracovních sil i mezilidských vztahů individuálních i společenských, o vrcholných uměleckých dílech nemluvě. Historická zkušenost ale říká, že lidstvo zůstává velmi špatné, sobecké, bezohledné a krátkozraké.

Historii lidstva lze mimo jiné charakterizovat jako historii téměř nepřetržitých zločinů proti lidskosti, zločinů proti přírodě a nejobecněji pak jako historii ničení předpokladů pro udržitelný vývoj i život lidí.

Prudce narůstající ekologické problémy a zásadní problémy kontroly využití četných vynálezů lidstva naznačují, že lidstvo rychle spěje ke své zkáze.

Nejnebezpečnější se jeví tvorba genetických mutantů, které se mohou ukázat ještě mnohem nebezpečnější než obávaná dosud nevyhlášená nemoc AIDS, jež podle jedné z hypotéz vznikla při nehodě v rámci vývoje *biologické bomby*.

Hubené výsledky měly i četné pokusy o reformy jednotlivých lidských společností. Nelze tvrdit, že by se lidská společnost výrazněji zlepšila, byť mezi společnostmi otrokářskou a společností tzv. občanskou ve vyspělých zemích počátku 21. století jsou samozřejmě podstatné rozdíly.

Nepřekvapuje, že přírodovědec P. Pecina vylíčil nemohoucnost lidí následovně: *"A tak dnešní člověk, který se o sobě stále zaslepeně domnívá, že je vrcholem tvorstva a dokonalosti, překročil a porušil kdejaké tabu, zpochybnil vše, co bylo veliké, funkční i krásné, a zotvíral kdejakou třináctou komnatu a kdejakou láhev, aby z ní vypustil běsy a džiny, o nichž se v samolibé nadutosti domníval, že mu budou sloužit. Ve jménu zbožnění své lenosti a náročnosti dělá to, co nedělá a neumí skutečně žádný jiný živočich na světě - totiž ireverzibilně ničí své (a bohužel nejen své) prostředí a navíc dosáhl (a v tom má mezi živočichy opět primát) nejvyšší a nejkrutější míry vnitrodruhové agrese, stále se pachtí za mocí a hmotnými statky a předčasně umírá, aniž mu něco pozitivního přineslo. A tak se nemohu ubránit dojmu, že něco tak disfunkčního a sebezničujícího nemůže být v okouzlivícím proudu vývoje života víc než evoluční epizodou, která se neosvědčila."*⁷⁾

Abych neodcházel ke krajnostem typu válek, nelze vinit československý socialismus z nedostatečného varování obyvatelstva před zhoubnými zdravotními následky otylosti, kouření cigaret a konzumace alkoholu. Leč ani značná osvětová práce, ani relativně vysoké ceny alkoholu a cigaret, ani realizace některých omezení pro tyto aktivity nepřinesly pozitivní výsledky a to přesto, že chránit si své zdraví je v první řadě bytostným zájmem každého občana. Nadávat na neschopnost lékařů léčit choroby si takto způsobené je ale prý jednodušší.

Při polistopadové euforii byla znevažována mimo jiné i vysoce humánní kampaň *Šance pro 3,5 miliónů* (kuřáků), praxe bezplatného dárčování krve aj.

Demokratičtí politici ve vyspělých státech zpravidla jednají jen s ohledem na časový horizont nejbližších příslušných voleb, tj. do čtyř, maximálně šesti let, což je časový horizont dosti krátký a to i krátce po příslušných volbách. Tím automaticky preferují krátkodobé zájmy před zájmy dlouhodobými a zájmy domácí před zájmy celosvětovými. Do značné míry je k tomu nutí reklamou masírování voliči, kteří neoprávněně preferují vysokou úroveň současné hmotné spotřeby, konzumní způsob života, jež je na rozdíl od mlhavých perspektiv relativně vzdálené udržitelné společnosti či ekologické katastrofy planety Země, hmatatelný. Rozumnější politici - diktátoři - postupují podobně, viz⁴⁾.

Je jisté, že v nápravě musí sehrát velkou roli výchova. Zatím ale rozhodující výchovný prostředek, komerční reklama, vychovává ke konzumerismu. To samo o sobě nepřekvapuje, komerční reklama je používána výlučně za účelem přímo či nepřímo zvýšit odbyt příslušného zboží nebo služby. Překvapuje spíše skutečnost, že se daří vytvářet společnost „vymytých mozků.“ Přitom konzumerismus podporuje i školství a většinou i rodina a zaměstnavatelé. Zavedení konkurence ve školství (placení škol podle počtu žáků, resp. studentů) v ČR po roce 1989 vedlo nutně k významnému snížení jeho úrovně, neboť školy v zájmu přilákání a udržení žáků a studentů si nově konkurují snižováním úrovně výuky.

E. J. Mishan právem kritizuje britské školství, že na místo výchovy k humanitě vychovává k obsluze oblundné mašinérie zvaná civilizace, viz ⁶⁾.

Podceňovat nelze požadavky na čestnost a bezúhonnost politiků, na důsledné prosazování právního státu při striktním respektování charty lidských práv politických, sociálních, ekonomických, kulturních a *charty práv přírody*. Stejně důležitá je i jejich dostatečná prozíravost a nadhled nad problémy. Mezi českými politiky vládnoucími po roce 1989 je jí ale jako šafránu a v jiných bývalých socialistických státech to vypadá podobně.

Praxe je rozumu ale dosti vzdálená. Dokládá to nejen množství afér z vyspělých zemí, ale i přeapadení Jugoslávie státy NATO za to, že chránila své občany před teroristickou UCK, že se odmítla podříditi velmocenskému diktátu USA, NATO, že jí nebyli po chuti problematické hodnoty euroamerické civilizace ad.

Překonat absenci politické kultury v ČR nebude snadné. Ale ani zkušenosti vyspělých zemí s dlouhými demokratickými tradicemi nejsou nijak povzbudivé, viz např. rozpoutání 1. světové války, na němž se s výjimkou Srbska podílely všechny zúčastněné státy, kapitulantská politika Velké Británie a Francie před Hitlerem, jež mu umožnila rozpoutat 2. světovou válku, o politice kolonialismu a neokolonialismu nemluvě. K výraznému rozvoji demokracie ve vyspělých státech po roce 1945 přitom do značné míry docházelo ze strachu před reálným socialismem. Převažuje názor, že demokracie byla, je a nadále bude slovy Winston Churchilla *nejméně špatné společenské zřízení z těch, co máme k dispozici*.

Rozsáhlé plýtvání ve vyspělých státech v situaci, kdy mnoho obyvatel rozvojových států umírá na následky podvýživy, pití závadné vody (když nezávadná není k dispozici), na běžné snadno léčitelné nemoci (když chybí i základní zdravotní péče) a je nuceno plundrovat své životní prostředí a ohrožovat tak život na planetě Zemi, aby nezemřelo hladem, nevyžaduje komentář. K problémům vyvolaným lidskou malostí a bezohledností navíc zásadně přistupují ekonomické problémy, které zákonitě vyvolá úsilí o praktickou realizaci udržitelného vývoje.

5.3. Ekonomické bariéry udržitelného životního způsobu

Ekonomie a zvláště pak reálný ekonomický život dosud řešil problém, jak uspokojení té či oné společenské potřeby při daných omezeních zabezpečit co nejlevněji. Ekonomické zabezpečení udržitelného způsobu života je atypické tím, že jeho obsahem je ve vyspělých kapitalistických státech v řadě případů snižování uspokojování hmotných potřeb, konkrétně odbourávání uspokojování nepravých hmotných potřeb, ústící v požadavek na rozsáhlé omezování materiální výroby a spotřeby s cílem radikálně omezit plýtvání v hmotné spotřebě, ideálně dosáhnout stavu ne příliš vzdáleného uspokojování pouze základních hmotných potřeb, které činí vývoj ekonomiky a životního způsobu trvale udržitelný, při zabezpečení objektivních předpokladů pro co nejvšestrannější rozvoj všech občanů. Uvedený obrat je obtížné realizovat zejména z politických důvodů. Špatně průchodný je ale i

ze sociálně ekonomických důvodů, neboť činí významné části ekonomiky zbytečné. Platí přitom, že čím rozvinutější je ekonomika, tím větší omezení bude nutné přijmout.

V zájmu udržitelné ekonomiky a udržitelného způsobu života bychom měli orientačně odepsat zbrojní výrobu, tabákový průmysl, velkou část výroby alkoholických nápojů, velkou část výroby osobních aut, část průmyslu textilního a obuvního a další včetně četných předcházejících oborů, zejména oborů prvovýroby, energetiky, strojírenství a stavebnictví, i navazující obchodní a opravárenské sítě. Dle některých, např. T. Husáka, bychom měli odepsat i velkou část živočišné výroby v zemědělství. Podle T. Husáka mělo jít v Československu v roce 1980 asi o 50 % výroby, v EU asi o 67 %, v USA asi o 80 % výroby.

Problémem není ani tak přebytečnost příslušných výrob (ty lze dát do šrotu, nechat zrezivět či spadnout, jak se z různých důvodů mnohokrát v historii stalo) jako přebytečnost lidí v těchto výroбах pracujících a ztráta zisků přináššených těmito výroby. Např. potřebnost konverze zbrojního průmyslu nevyvolává v obecné rovině spor, leč nemožnost zajistit konkurenceschopné náhradní programy při přesycenosti trhu užitečnějšími produkty jej činí nejen v USA politicky velmi problematickým a pak, byznys je byznys. Zisk ve zbrojním průmyslu bývá vysoký a méně rizikový než zisk v nevojenské výrobě. I to je důvod, proč USA vedou útočné neospravedlnitelné války a i tímto zločinným způsobem znemožňují úsilí o udržitelný vývoj a udržitelné žití.

Klasickým příkladem neúspěchu zbrojní konverze je krach zákazu vývozu zbraní z rozhodnutí vlády ČSFR na jaře 1990 na nátlak prezidenta Václava Havla. Za naše zbrojovky ihned nastoupila zahraniční konkurence. Protože zákazem vývozu zbraní bylo Slovensko postiženo mnohem víc než ČR a navíc šlo o negativní dopady územně velmi koncentrované, vedl tento zákaz k vážné roztržce v ČSFR.

Bagatelizovat nelze ani, že účinný boj za snížení spotřeby alkoholu a cigaret podryvá příjmovou stránku dnešního státního rozpočtu, byť současně odbourává jeho četné budoucí výdaje. Momentální efekty se ale oceňují zpravidla mnohem více než efekty ve vzdálenější budoucnosti, a to nejen před volbami. Totéž hlásá i ekonomická teorie.

Vysoké dlouhodobé deficity a relativně vysoké daňové zatížení podnikatelské sféry dostávají veřejné rozpočty většiny států světa do navenek těžko řešitelných problémů, jak zabezpečit finanční prostředky pro (oprávněné) společenské potřeby a současně nepodlomit rozvoj podnikání v jednotlivých státech. Technokratické přístupy činí problém neřešitelný. Otázka veřejných rozpočtů ale řešitelná je zavedením adekvátních ekologických daní zohledňujících jednak způsobované ekonomické škody ze znehodnocování druhým (například na emise skleníkových plynů), jednak poškozování a využívání přírodních zdrojů, dále zavedení dostatečně vysokých daní na luxusní zboží a služby a také daně z finančních transakcí na kapitálovém trhu (tzv. Tobinova daň, podle ekonomy Jamese Tobina 1918-2002, který ji navrhl v roce 1972). Pokud budou ekonomiku ovládat silná hospodářská lobby, je důsledná ekologizace daňové soustavy málo pravděpodobná.

Zájmy lidí, jež se živí uspokojováním nepravých potřeb, jsou vážnou překážkou jejich omezování. Nelze se jim divit, každý pochopitelně hájí svůj chléb. Nelze ale nevidět, že je tak ohrožována existence lidstva na planetě Země. Základním řešením může být jediné zkracování pracovní doby při zachování výše platů a stále výraznější přesun lidských činností do materiálně nenáročných, převážně duchovních aktivit, založených na kvalifikované duševní práci. Otázka přesvědčit lidi, že konzumní spotřeba je pozlátkem (obecně pak jak je učinit odolnými vůči manipulacím všeho druhu), zůstává otevřená. Reálný socialismus zde úspěšný nebyl, jistě i pro historicky vynucenou konfrontaci s vyspělými kapitalistickými státy. V praxi manipulování s občany měli vyspělé kapitalistické státy ohromnou výhodu masovým, systematickým využíváním či spíš zneužíváním komerční reklamy. Dnes ČR karikuje konzumní společnost, resp. často klesající kupní síla většiny obyvatel snižuje možnosti konzumu včetně možnosti uspokojovat základní hmotné potřeby a rozvíjet se.

Ve vyspělých kapitalistických státech vtírává komerční reklama i nadále vnucuje občanům uspokojování dalších a dalších falešných potřeb. Proto mezi základní podmínky potírání falešných potřeb počítal E. Fromm zákaz komerční reklamy⁵⁾. Realizace tohoto humaního požadavku z roku 1976 se ale plně nekonala ani za socialismu. V obnoveném znovu zvitězlivším kapitalismu se reklama stala prakticky posvátnou krávou. Její omezování se podle všeho jen tak konat nebude. Svoboda vymývat občanům mozky komerční reklamou je organickou součástí svobody podnikání. Přitom je zřejmé, že i když je zákaz reklamy naprosto nutný, k většímu omezení konzumerismu nemůže stačit. Reklama jednak činí zboží prodejných vůči konkurenci, jednak samotnou spotřebu zvyšuje údajně asi o 10 %.

Problém potírání nepravých potřeb má přitom výrazný mezinárodní rozměr. Má-li být boj proti nepravým potřebám účinný, je nutné jej provádět na celosvětové úrovni. Postup jedné země může být snadno paralyzován zahraniční konkurencí včetně reklam vysílaných zahraniční televizí, šířených internetem atd.

Velmi negativní roli mohou sehrát i tzv. vnější okolnosti. Např. přibližná vojensko strategická rovnováha mezi SSSR a USA v 70. a 80. letech vedla postupně k silnému omezení rozvoje řady druhů konvenčních zbraní. Válka spojenců proti Iráku počátkem v roce 1991 opět oživila zájem o tyto zbraně a tím i o jejich rozvoj, stejně jako pozdější válka a okupace Afganistanu, Iráku a nejnověji zničení Libye.

Mezi nejkruťější nepravé potřeby patří nesporně *tvrdé* drogy. Nedostatečně odstrašuje i skutečnost, že na požívání tvrdých drog narkomani vesměs předčasně umírají. Mezi začátkem užívání tvrdých drog a předčasnou smrtí jejich uživatele je často období pouhých dvou let. Morálně slabí jedinci systematicky psychicky deprimovaní svobodnou tržní společností jsou vesměs náchylní podlehnout možnosti iluzorně uniknout z chmurné reality prostřednictvím drog. Na enormní zisky z nelegálního prodeje tvrdých drog je i trest smrti udílený v některých státech krátký. Výsledky mnohaletého boje policistů celého světa, někde i vojáků proti tvrdým drogám zůstávají hubené. Vážným problémem je i skutečnost, že mnohé tajné operace některých velmocí doprovází masová podpora pěstování drog, jak se stalo po okupaci Kosova vojsky NATO v roce 1999 či po okupaci Afganistanu koncem roku

2001 koalicí ochotných, vedenou USA. Tato okupace vedla ke zvýšení výroby heroínu cca 10x a učinila z Afghánistánu hlavního dodavatele heroínu ve světě.

Podobně je tomu se zisky z prodeje alkoholu a cigaret a se spoluprací s mafií, od které odstupuje málokdo živý. Pokusy o prohibici na alkohol vedly jen k prudkému růstu organizovaného zločinu, počátkem 50. let v USA a v roce 1986 v SSSR. Novum je, že někteří čeští kmotři se nestyděli v roce 2012 obohacovat nezdaněný alkohol metanolem, čímž otrávil desítky jeho konzumentů a další stovky přiotrávili.

Problém motorismu se liší od problému drog zejména nejistotou důsledků v poloze autonehody. Zkušenost říká, že neukáznění řidiči riskují mnohem víc, leč bezohlednost neukázněných řidičů pravidelně zabíjí i řidiče ukázněné, slušné, cyklisty a chodce. Neukáznění řidiči v ČR mají jen asi 20 % podíl na počtu mrtvých vlivem úrazů způsobených motorovými vozidly. Ostatní negativa automobilismu jsou daná více méně předem a přes všechnu hrůznost následků automobilismu veřejnost a zvláště pak motoristickou veřejnost s výjimkou neustálých dopravních kongescí na silnicích a někdy někde i smogů vesměs nezajímají. Státy místo hledání cest k zásadnímu omezení zhoubného bezperspektivního automobilismu hledají v zájmu domácí i světové automobilové lobby vesměs cesty ke zmírnění jeho negativ, které rychle překonává a zvyšuje jeho další růst, který špatnou dopravní politikou mocně stimuluje. Čest švýcarské výjimce. Podobně je tomu se zisky z nejrůznější módy, byť na jejich rubové straně obvykle nefigurují lidské oběti, ale jen životní prostředí zhoršené nadměrnou exploatací přírodních zdrojů, někdy i růst ohrožení beztak vážně ohrožených druhů zvířat, nositelů kožesliny apod. Zisk je zisk a na lidské malosti se vydělávají veliké peníze. Účet platí příroda i lidé.

Ke srovnatelným závěrům dospívá studie ⁸⁾. Začíná analýzou velikosti environmentálního prostoru Evropy, tj. rozsahu trvale únosné ekologické zátěže. Od jeho stanovení odvozuje požadavky na potřebné snížení využívání přírodních zdrojů a produkci znečištění. Za indikátory trvalé udržitelnosti volí spotřebu paliv a energie včetně struktury zdrojů, výrobu cementu, surového železa, hliníku, sloučenin chloru, výrobu potravin, zejména obilí a masa, těžbu dřeva a spotřebu vody. Tyto indikátory považují za šťastně zvolené, byť i ony obsahují četná vážná zjednodušení.

Dle ⁸⁾ je nutné do roku 2050 snížit emise CO₂ ze 7,3 t na 1,7 t/os. a rok, tj. o 77 %, spotřebu cementu o 85 %, surového železa o 87 %, hliníku o 90 %, těžbu dřeva o 15 %, využívání orné půdy o 58 %, luk a pastvin o 47 %, jiných ploch o více než 50 %, nechráněné lesní půdy o 16 %, zastavěných ploch o 3,2 % a využívání zdrojů jaderné energie a sloučenin chloru vyloučit úplně. Dále považuje za nutné zvýšit plochu chráněných území (přírodních rezervací) asi 19,33x a podíl OZE na její spotřebě asi 4x. Je zřejmé, že realizace uvedených požadavků znamená zcela zásadní změny v ekonomice, v hmotné životní úrovni i ve společnosti. Problém je, že požadavek na vyloučení využívání jaderné energie za jinak nezměněných okolností zvyšuje emise GHG a tím prohlubuje problém zhoubného oteplování klimatu na Zemi.

Environmentální prostor pro vodu nelze vypočítat na úrovni Evropy, neboť má principiálně regionální charakter. V EU uvažovali o možných úsporách vody ve veřejném sektoru asi o 50 %, v průmyslu asi o 40 % a v domácnostech asi o 10 %.

V dalším diskutují tzv. intenzivní, odpojený a dematerializovaný růst. Intenzivním růstem rozumí růst intenzivní z hlediska objektu intenzifikace hmota, viz ⁹⁾. Za velice problematické považují odvozování ekonomického růstu podle ukazatele HDP, viz ¹⁰⁾. Odpojený růst má být z hlediska objektu intenzifikace hmota neutrální. Dematerializovaný růst má mít absolutně intenzivní charakter, tj. se stejnými vstupy má produkovat vyšší výstupy, tj. nemá záviset na růstu hmotných vstupů. Autoři dále konstatují neudržitelnost stávající vysoké míry nezaměstnanosti v EU, nezbytnost zavedení ekologických daní a nízký vliv příjmu na reálný blahobyt lidí ve společnostech, kde jsou v zásadě uspokojeny základní hmotné potřeby lidí, neboť tam o reálném blahobytu rozhoduje existence či neexistence sociální spravedlnosti. V závěru autoři konstatují, že i při značných možnostech úspor paliv, energie, surovin a materiálu nejde udržitelnou ekonomiku dosáhnout při stávající úrovni hmotné spotřeby zemí EU, resp. že bude muset být podstatně snížena.

Mezi ekology značně populární heslo „**Malé je krásné**“ je převzaté ze stejnojmenné knihy Ernsta Friedricha Schumachera. V mnoha případech je reálné, klasicky při srovnání tradičního venkova, resp. vesnic s velkými městy, jež se na Zemi rozrůstají jako rakovinné nádory. Neplatí ale vždy, klasicky při srovnání velkého, ale environmentálně a energeticky šetrného a bezpečného vlaku s malým, environmentálně nešetrným, energeticky náročným a nebezpečným autem, po převedení na srovnatelné parametry výkonu.

5.4. Reálná východiska

Z dosavadní analýzy ekonomických problémů udržitelného způsobu života mnoho optimismu nevyplyvá. Existují 4 tržně konformní cesty k prosazování udržitelného způsobu života, viz ³⁾:

- a) osvěta, resp. odhalování zločnosti uspokojování nepravých potřeb ve spojení s propagací udržitelného životního způsobu,
- b) vysoké zdanění uspokojování nepravých potřeb ve spojení s dotací uspokojování těch pravých lidských potřeb, které by se při komerčních kritériích nemusely prosadit,
- c) omezování nepravých potřeb podle zásady „*nepatří na veřejnost*“,
- d) nepravým potřebám konkurovat bohatou nabídkou možností kvalitního uspokojování pravých lidských potřeb.

Tyto postupy se neprosadí sami od sebe, ponecháme-li věčný vývoj na *neviditelné ruce trhu*. Dokládají to i ekonomické výsledky ČR po roce 1989, kdy se neprováděla regulace věcné struktury ekonomiky buď vůbec, nebo nedostatečně a vesměs nezávisle na potřebách udržitelného vývoje. Kriminalita zaznamenala několikanásobný vzestup. Rostl oficiální prodej cigaret a alkoholu. Reálná spotřeba ale rostla ještě více vlivem rozsáhlého pašování cigaret a alkoholu do ČR i při větší spoluúčasti cizinců na této spotřebě. Trh byl zaplaven kdekým brakem. Úspory

státního rozpočtu brzdily a nejednou i tlumily zdravotnictví, školství, kulturu, bytovou výstavbu, vědu, veřejnou dopravu a četné další pro rozvoj lidí klíčové sféry. Jistě, k těmto negativním trendům významně přispívala i nekompetentnost většiny příslušných poslanců, ministrů a dalších vysokých státních úředníků.

Ale ani správné používání čtyř výše uvedených tržně konformních cest k udržitelnému způsobu života podle všeho nestačí. Naznačují to i výsledky reálného socialismu v ČSSR, který tyto cesty často používal, zpravidla k prosazování zdravého životního způsobu, byť zdaleka ne vždy a důsledně, leč ke zdravému způsobu života lidí ani k udržitelnému způsobu života fakticky nesměřoval. Růst spotřeby cigaret a alkoholu na obyvatele je toho názorným dokladem. Od 60. let, ale zejména v 70. a v 80. letech 20. století se prosazovala převážně imitace západního konzumerismu, ve zjevném rozporu se zdravým rozumem i socialismem.

Formování udržitelného způsobu života ve světě bude vyžadovat rozsáhlou pomoc citlivě organizovanou jednotlivými státy při společném postupu všech rozhodujících států světa. Nemůže zahrnovat dodávky zbraní, organizování terorismu či nepokojů, rozeštvávání obyvatel atd. Riziko chybných státních zásahů pochopitelně zůstává. Jde o to jej minimalizovat.

Smutné je zjištění, že osamocený postup jednotlivých států bude nutně neúspěšný pro celoplanetární ekologickou katastrofu a pro destruktivní působení zboží a reklamy druhých států. Podobně byly kdysi zbožím „rozstříleny“ *primitivní* společnosti žijící trvale udržitelným způsobem, nejpevnější čínské feudální zdi či nedávno státy reálného socialismu. Pokud je ale rozstřílí armády vyspělých kapitalistických států, jak se v nejedné zemi děje, byť z jiných příčin. Pečlivé studium cizích zkušeností nám sice nedává účinné recepty na zásadní obrat, ale může nás uchránit před uplatněním postupů, které se jinde zjevně neosvědčily.

Není na místě čekat větší pomoc od zastupitelské demokracie. Diktátorské přístupy ale naději na úspěch také nemají, i kdyby mělo jít o ekologickou diktaturu osvícených.

Někteří západní ekonomové mají za to, že zelená diktatura by mohla být mnohem horší, než někdejší diktatury komunistických a dělnických stran ve státech reálného socialismu. I když jde vesměs o názor tvrdých technokratů, trhoveců, obavu z negativních následků nekvalifikovaných zásahů mnohých zelených do řízení společnosti mám za oprávněnou. Neúspěchy koalic stran zelených se sociálními demokraty na místní, regionální i celostátní úrovni ve vyspělých kapitalistických státech nebyly zaviněny jen koaličními partnery zelených. Naopak koalice „SPD – Zelení“ na celostátní úrovni SRN v letech 1998-2006 byla prý sice úspěšná, ale neuskutečňovala *zelený* program, natož program udržitelnosti. Otravování ovzduší ve věci Temelína německým zeleným ministrem životního prostředí Tritinem ale s bojem za udržitelný vývoj nesouvisí. Ironií osudu šéf německých Zelených J. Fischer se stal v březnu 1999 také válečným zločincem, spoluorganizováním teroristického a ekoteroristického bombardování Jugoslávie a následnou okupací a genocidou většiny zbylého původního obyvatelstva Kosova a Metchochie i demokratických Albánců narkomafiánskou UCK.

Velmi rozporná a převážně negativní je i bilance účasti Strany zelených ČR na vládě M. Topolánka a J. Fischera v letech 2007-10. Sice urychlila řešení řady běžných ekologických problémů v ČR, ale hlavně myšlenku ochrany životního prostředí a prosazování trvalé udržitelnosti vývoje zásadně zkompromitovala. Spolu se podílela na likvidaci i tak nedostatečného sociálního pilíře udržitelného vývoje v ČR, dále rozbíjela školství, ohrozila přijatelný rozvoj energetiky (odmítání jádra, bezhlavá podpora využívání OZE i za cenu vytvoření obřího, převážně fotovoltaického tunelu, který Nejvyšší kontrolní úřad odhaduje úhrnně na cca 400-1000 mld. Kč) a Národní park Šumava (prosazením politiky neregulace kůrovce v druhotných stejnověkových smrkových monokulturách převážně mýtního věku v 1. zónách národního parku). První etapa ekologické daňové reformy v rámci Topolánkova batohu se stala fraškou (výše výnosu kolem 3 mld. Kč/rok proti desítkám miliard Kč výnosu spotřební daně za pohonné hmoty) a zásadním zvýhodněním emisně šetrnějších aut na silniční dani, přihodila ročně velmi nešetrné silniční dopravě další 2 mld. Kč. Další ekonomické zvýhodnění dostala auta u dálniční známky a elektronického výkonového zpoplatnění.

Nejde o novou věc. Po 17. listopadu 1989 se vážných přehmatů vůči životnímu prostředí v ČSFR dopustili i někteří ekologičtí a zelení aktivisté nekvalifikovanou kampaní proti mělnickému a dukovanskému horkovodu do Prahy, resp. do Brna, vysílači v Praze na Žižkově ze zdravotních důvodů, odmítáním zásahů proti kůrovci v národním parku Šumava, modernizace hliníkárny v Žiaru n. Hronem tzv. norskou cestou, požadavkem zbourat Gabčíkovo, militantním tažením proti jaderným elektrárnám ad. Mnohé klíčové problémy ochrany životního prostředí včetně legislativy v ČSFR jim přitom unikaly.

I poměrně značné pravomoci místních a regionálních samospráv vyspělých kapitalistických států mohou těžko měnit celkově trvale neudržitelný trend prosazovaný vládami příslušných států a nadnárodními uskupeními. Nezanedbatelný není ani tlak koaličních partnerů zelených poslanců, zvláště když některé ekologické požadavky mohou snadno rozvrátit ekonomický i sociální rozvoj.

Organické sepětí ekonomických, sociálních, ekologických a bezpečnostních kritérií dosud většině radikálních ekologů v ČR i ve světě chybí. Jak se snažím v této knize ukázat, jde věcně a zvláště z hlediska mechanismu realizace o problém mimořádně obtížný. Je spíše zákonité, že jsou při jeho řešení místní a regionální koalice za účasti zelených neúspěšné.

Literatura ke kapitole 5:

- 1) Galbraith, J.K.: Společnost hojnosti, Praha, 1967
- 2) Husák, T.: Lidstvo před rozhodnutím, Praha, Melantrich 1986, 1. kap.
- 3) Zeman, J.: Ekologické problémy a tržní mechanismus, Národní hospodářství č. 2/1993
- 4) Keller, J.: Až na dno blahobytu, Brno, Ekocentrum, 1993
- 5) Fromm, E.: Mít či být, Praha, Naše vojsko, 1991

- 6) Mishan,E.I.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994
- 7) Pecina, P.: Kořeny zla, 13. část, Nika č. 1/1991
- 8) Spangenberg,J.H. a kol.: Smerovanie k trvalo udržitelnej Europe, Štúdia, Brusel, Wuppertalský institut, Přátelé Země 1995, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 9) Vaner,J.: Teoretické otázky intenzifikace společenské výroby, Praha, EÚ ČSAV 1981
- 10) Jackson,T., Marks,N.: Hodnocení udržitelného ekonomického blahobytu. Zkušební studie: 1950-1990, Londýn 1994, Šok z prosperity, Olomouc 1996

Kapitola 6

Ekonomický pilíř udržitelného vývoje

Ekonomický pilíř udržitelného vývoje má dvě základní části: věcný tvar ekonomiky a mechanismus jeho zabezpečení. Pravděpodobný věcný tvar ekonomického pilíře udržitelného vývoje byl popsán v kapitole 4 (vlastní ekonomiky) a zčásti i v kapitole 5 (životní úroveň a životní způsob, kterou by měla udržitelná ekonomika zabezpečovat). Veřejný sektor řízený přímo nebo nepřímo státem a územními samosprávami musí vést ekonomiku výše uvedeným směrem. Zde je role státu, resp. veřejného sektoru nenahraditelná. K tomu musí volit vhodné nástroje k jejich dosažení.

V této kapitole se zaměřím na problémy:

- 6.1 Základní makroekonomické problémy ekonomického pilíře udržitelného vývoje
- 6.2 Administrativní nástroje
- 6.3 Ekonomické nástroje
- 6.4 Informační a organizační nástroje

6.1 Základní makroekonomické problémy ekonomického pilíře udržitelného vývoje

Ekonomický pilíř udržitelného vývoje naráží na základní paradigmaty ekonomické teorie:

- 1) problematičnost užívaných základních makroagregátů,
- 2) zákonitost ekonomického růstu, měřeného navíc zcela špatným indikátorem (ukazatelem) hrubý domácí produkt,
- 3) míru zespolečenštění ekonomiky.

6.1.1. Problematičnost užívaných základních makroagregátů

V 21. století úsilí o nápravu věcí veřejných nutně začíná mimo jiné kritikou základních používaných makroagregátů – indikátorů (ukazatelů) hrubý domácí produkt (HDP), hrubý národní produkt (HNP) a národní důchod (ND), viz ¹⁾.

K pozitivům společnosti před rokem 1945 patřilo neohlupování hodnotovými makroagregáty typu HDP, HNP, ND ze strany ekonomů a následně i politiků a novinářů. Totiž, dnešní makroekonom si až na výjimky neumí představit, že by alespoň jeden z těchto tří makroagregátů neměl k dispozici.

Ekonomové před rokem 1945 zkoumali zejména ukazatele vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti, inflace a deflace, úvěrů a zadlužení, vývozu a dovozu zboží a služeb (zahraničního obchodu), růst výroby základních produktů, jako byly v 19. století těžba uhlí, výroba surového železa a oceli, výroba cementu, výroba kyseliny sírové, výroba parních lokomotiv, vypěstovaná pšenice, brambory, vyrobené maso ad. S růstem objemu výroby rostla zaměstnanost, inflace a klesala vyrovnanost zahraničně obchodní bilance a opačně. Marx na základě takové analýzy dokázal předvídat cyklické ekonomické krize z nadvýroby, viz ²⁾. Ukazatelé HDP, HNP a ND byly neznámé.

Za 2. světové války jistí akademičtí ekonomové v USA začali vytvářet souhrnné národní účetnictví, jehož výsledkem byl nutně ústřední makroagregát hodnotového typu, konkrétně HNP. Nebyli zcela originální, protože první národohospodářské reprodukční schéma v ekonomii vymyslel již F. Qeusnai (1694 – 1774), byť zůstal dlouho nepochopen. Na něj až o mnoho let později navázal K. Marx, viz ²⁾. I u Marxe šlo spíše o didaktickou pomůcku k zobrazení základních podmínek reprodukčního procesu než o nástroj analýzy reálného vývoje konkrétní ekonomiky. Také u autorů HNP šlo jen o akademickou diskusi. Této akademické diskuse se ale vzápětí chopili jiní ekonomové a použili ji zcela jinak, i přes protesty tvůrců HNP.

HNP státu byl definován jako suma příjmů všech ekonomických subjektů na území příslušného státu včetně domácností, přihlášená ke zdanění, snižovaná o spotřebu materiálu a energie (meziproductů). Základní podmínkou zahrnutí do HNP bylo, že dané zboží či služba byla koupena na trhu a zaplácena kupujícími. Pokud nebylo příslušné zboží či služba od daně z obrátu osvobozeno, musela být též státu zaplácena daň z obrátu, později daň z přidané hodnoty (DPH), u některých produktů též spotřební daň. Naturální spotřeba nevstupovala do HNP. Problém užitečné, podmíněně užitečné a neužitečné výroby ekonomové ignorovali. Statistické úřady vyspělých kapitalistických států začaly po roce 1945 počítat HNP, ukazatel výkonu ekonomiky, a ekonomové, ekonomičtí novináři a politici ho začali prohlašovat za základní ukazatel ekonomiky a později i za základní ukazatel blahobytu, kterým nikdy nebyl a ani být nemohl.

Vznikající státy reálného socialismu v Evropě začali počítat makroagregát ND. Od HNP se lišil zejména rozlišováním tzv. produktivních a neproduktivních činností s tím, že pouze produktivní činnosti vytváří ND. Na základě značně zjednodušeného pojetí pracovní teorie hodnoty K. Marxe do ND zahrnovali všechna odvětví materiální výroby a materiálních (výrobních) služeb. Tzv. nevýrobní služby do ND nezahrnovali. Známa zběsilá soutěž o co nejvyšší ekonomický růst prvního poválečného třicetiletí se odehrávala v úsilí o maximální růst makroagregátů hodnotového typu. Efektivnost takového růstu se považovala více méně za samozřejmou. Teprve rozsáhlá strukturální krize 70. let 20. století – krize potravinová, surovinová, energetická, zejména ropná a krize ekologická si vynutily diskusi na téma kvalita ekonomického růstu a snahu korigovat cíl maximální ekonomický růst na cíl růst optimální. ND skončil s pádem zemí reálného socialismu na přelomu 80. a 90. let.

Snaha vypočítat HNP a HDP ČSSR v 80. letech v rámci úsilí o ekonomickou reformu v jistém smyslu předcházela pádu reálného socialismu. Samotný výpočet

HNP a HDP za účelem mezinárodního srovnání chybný nebyl, byť vhodnější by bylo se snažit přepočítat HNP a HDP vyspělých kapitalistických států na ND. Problém byl, že jeho autoři ho neoprávněně zbožštili a zcela ignorovaly jeho četná zásadní negativa včetně mizivé vypovídací schopnosti. To platí i o zjištěném zaostávání tehdejších socialistických států na základě propočtů stínového HNP či HDP, resp. výši odhadovaného HNP či HDP v paritě kupní síly na obyvatele. Tak jako ve vyspělých kapitalistických státech byl zbožšťován indikátor HNP, byl podobně ve státech někdejšího reálného socialismu zbožšťován indikátor ND, byť měl méně vad než HDP. Po roce 1989 byl ND zavržen, aby nepřekážel budování prosperity trhu či spíš lidožravých hostin HNP a HDP.

Mezinárodní rozvojový establishment v roce 1991 základní makroagregát HNP nahradil HDP. Rozdíl je ve skutečnosti, že zisky vyvezené do zahraničí se od HNP odčítají, zatímco ve statistice HDP též spoluvytváří ekonomickou „prosperitu“ příslušného státu. Jde tudíž o indikátor ještě horší než HNP.

Může to být hodně. V roce 2015 HDP ČR převyšuje HNP asi o 10 %. Jen čistý vývoz zisků zahraničních firem do zahraničí činí v ČR asi 300 mld. Kč/rok, tj. asi 8 % HDP.

Problémem je i jev, který je nazýván „phantom GDP“ (rozuměj HDP). Tento jev vzniká v souvislosti s uplatňováním metod outsourcingu a offshoringu nadnárodními firmami. Znamená nadhodnocení ekonomické výkonnosti mateřských zemí nadnárodních firem v důsledku produktivity „dovezené“ ze zemí s nižšími náklady a cenovou hladinou, viz ^{3), 4)}. V USA se tak zvyšuje HDP až o půl procentního bodu za rok.

V září 2011 ČSÚ přepočítal dosavadní řady HDP po roce 1990 ve smyslu „plného“ zachycení ekonomických aktivit. HDP se dál zvýšil. Míra blahobytu se tím ale nezměnila.

Kromě řady jiných metodických korekcí výpočtu HDP byl do HDP nově zahrnut přechod na tržní ceny naturální spotřeby (tzv. imputované nájemné u občanů bydlících ve vlastním bytě je při současném šmelinářském nájemném absurdním), kapitalizaci softwaru vyrobeného ve vlastní režii, odhadovaná nezjištěná ekonomika (úmyslně neregistrované jednotky - tzv. meloucháři), nelegální ekonomika - zpřesnění metody již prováděného odhadu za prostituci a nelegální výroby, spotřeby, dovozu a vývozu tabákových výrobků a zahrnutí dosud neprováděných odhadů za nelegální výrobu, spotřebu, dovoz a vývoz drog, alkoholu, cigaret a za nelegální kopírování originálů – dopad, individuální bytová výstavba; podhodnocení rozpočtovaných cen a absenci zisku a navýšení výdajů na novou výstavbu a rekonstrukci obydlí podle údajů z rodinných účtů, jednotky nepodléhající zjišťování, úmyslné zkreslování vykazovaných údajů, ostatní typy nezjištěné ekonomiky. Zkrátka a dobře, HDP nám začaly zvyšovat i oficiálně prapodivné aktivity jako je prostituce, obchod s drogami, malá i velká kriminalita.

Další přepočet HDP, spojený se zvýšením jeho hodnoty, ČSÚ provedl na podzim 2014.

Stávající členění ekonomických aktivit ukazuje tabulka č. 13:

Tabulka č. 13 – Členění lidských ekonomických aktivit HDP podle současné statistiky

Kód	CZ-NACE sekce
A	Zemědělství, lesnictví a rybolov
B	Těžba a dobývání
C	Zpracovatelský průmysl
D	Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu
E	Zásobování vodou; odpadními vodami, odpady a sanacemi
F	Stavebnictví
G	Velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba motorových vozidel
H	Doprava a skladování
I	Ubytování, stravování a pohostinství
J	Informační a komunikační činnosti
K	Peněžnictví a pojišťovnictví
L	Činnosti v oblasti nemovitostí
M	Profesní, vědecké a technické činnosti
N	Administrativní a podpůrné činnosti
O	Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení
P	Vzdělávání
Q	Zdravotní a sociální péče
R	Kulturní, zábavní, rekreační činnosti
S-U	Ostatní činnosti

Zdroj: ČSÚ

S jistým zjednodušením, aktivity A-H s výjimkou osobní dopravy vytvářely za reálného socialismu ND. Aktivity I-U a osobní doprava byly považovány za aktivity neproduktivní, ND nevytvářely. Neproduktivnost ale neznamenala nepotřebnost, jak to někteří vulgarizovali. V souvislosti se složkami HDP je nutné upozornit na značně problematické položky peněžnictví a pojišťovnictví a činnosti v oblasti nemovitostí. Vytváří peníze z peněz a spekulací.

Peněžnictví a pojišťovnictví vytváří HDP mimo jiné tištěním peněz a dluhopisů, tj. v podstatě fiktivně a inflačně. Ekonomika USA v posledních 30 letech v rozhodující míře žije z tisku US dolarů, zejména dluhopisů, které pak vnucuje ostatním, někdy i za použití armády, viz Irák 2003. Tím prakticky znehodnocuje měnu, vyvolává obří spekulaci bubliny a obří krachy, klasicky krizi 2008-09. Může být i příčinou ekonomického úpadku, když se prakticky vyplatí investovat jen do spekulací. Klasicky opět v USA, ale nejen tam.

Nejspornější částí HDP státu je HDP vytvořené tzv. finančním sektorem. Jde reálně o peníze vydřené z jiných států (před lety se uváděl případ: zboží se vyrobí v Číně za 1

USD, 1 USD stojí jeho doprava do USA, v USA se prodává za 10 USD, čímž je HDP USA uměle zvyšován) a emitované, hodnotami nekryté peníze – cenné papíry i běžné papírové peníze. V USA tuto situaci zásadně zlepšuje pozice USD jako vlastníka základní mezinárodní měny, byť již delší dobu beznadějně předlužené. Ale na pouhý požadavek platit místo USD eury ze strany Iráku z února 2003 přišla za pouhý měsíc vojenská invaze USA a Velké Británie, která Irák zničila.

Činnosti v oblasti nemovitostí mohou zásadně zhodnocovat majetek, aniž by byly vytvářeny užitečné hodnoty. Znamý je závratný růst cen nemovitostí v centrech velkých měst. Prosazení stavby dálnice v určité trase znamená zásadní zhodnocení pozemků v jejím okolí pro účely podnikání, byť jsou současně degradovány pro potřeby bydlení, školství, zdravotnictví apod. I zde může jít o výraznou bublinu, která praská v případě, že se společnosti dlouhodobě nedaří. Velká ekonomická krize ve vyspělých státech v letech 2008-09 začala krizí na hypotečním trhu s nemovitostmi v USA. Pozemky může zhodnotit pro potřeby bydlení a občanské vybavenosti výstavba stanice metra, tramvajové či trolejbusové tratě aj.

Kromě výše načrtnuté výrobní metody výpočtu HDP se HDP počítá také na základě spotřeby – co vytvoří svou spotřebou sektor podnikatelský, co domácnosti, co státní správa a samospráva (ta z výnosu daní, popř. i z výnosu dluhopisů) apod. Ve výsledku se musí krýt, resp. rozdíl pokrývá „změna zásob,“ reálně fiktivní ukazatel. Ale i spotřeba se v praxi běžně realizuje v nemalé míře na dluh a vytváří bubliny, které po prasknutí vytváří finanční, ekonomické a sociální krize.

Ukazatel hrubé přidané hodnoty HPH vzniká odečtením dotací do výroby od HDP a vybraných daní na produkty – DPH a spotřebních daní. V tomto směru je přesnější než HNP a HDP.

Předním statistikům ČR se podařilo z národního důchodu ČR let 1970-89 vypočítat i v ČR tehdy dosahovaný HDP, viz ⁵⁾. Tradovaná zásadní nepropustnost těchto makroagregátů tak byla překonána. Zatímco v roce 1970 podle tohoto přepočtu HDP převyšoval ND v ČR asi o 32 % (rozdíl asi jedna třetina se v Československu tradoval po celá 70. a 80. léta), v roce 1989 jej převyšoval již o 45 %.

Jde vesměs o údaje značně hrubé. Jistě i proto, že podniky se do toho či onoho odvětví zahrnují podle své převažující činnosti, což může rozsah některých odvětví citelně zkreslovat. Výkaznictví ale obsahuje i řadu jiných nepřesností, včetně vícero změn metodiky. Dlouhodobé časové řady při stabilní metodice by ale měly mít případné odchylky přibližně ve stejných směrech.

Ostatní základní makroagregáty – nezaměstnanost, inflace, veřejný i soukromý dluh, zahraničně obchodní a platební bilance, bilance veřejných rozpočtů aj. si svou funkci v zásadě udržely, byť zůstávaly a zůstávají ve stínu základního makroagregátu hodnotového typu. Rozumný stát minimalizuje nezaměstnanost, inflaci a veřejný i soukromý dluh, usiluje o aktivní zahraničně obchodní a platební bilanci i o aktivní bilance veřejných rozpočtů.

HDP, HNP i ND se počítají jednak v běžných cenách, jednak ve stálých cenách (očištěny o inflaci). Protože přesné zohlednění inflace není snadné, může být zdrojem chyb, zejména v dlouhodobém časovém horizontu.

Základní makroekonomické agregáty HDP, HNP a ND mají ten zásadní nedostatek, že ignorují soulad struktury výroby a služeb se strukturou reálných společenských potřeb, takže na jejich bázi nelze budovat udržitelnou ekonomiku. ND za produktivní považuje jen materiální výrobu a výrobní služby. I když má za socialismu počítaný ND méně vad než HDP a HNP, mimo jiné odčítá zjevné ekonomické ztráty (HDP a HNP je reálně vykazují jako klad), neuvádí jako produktivní náklady na obranu a bezpečnost (blahobyt určitě nevytváří, jsou jen nutnou daní za nedokonalosti společenského mechanismu), náklady na státní správu ad., jeho základní defekt – ignorace souladu struktury společenské výroby se strukturou společenských potřeb - je podobný jako u HDP a HNP, byť zúžený. ND vyžaduje odlišné účetnictví. Jak ukazuje kapitola č. 5, nepravé (falešné) potřeby vesměs zvyšují makroagregáty HDP, HNP a některé i ND. Například výdaje na obranu, bezpečnost, státní správu a ztráty všeho druhu ND nezvyšují.

„HDP je hrubé měřítko tržních aktivit, peněz, které legálně přecházejí z jedné rukou do druhé. Nerozlišuje mezi žádoucím a nežádoucím, mezi náklady a ziskem. Navíc se zaměřuje jen na tu část reality, jež se podílí na peněžních transakcích. Důležité ekonomické funkce provozované domácnostmi a neziskovým sektorem ignoruje, maskuje zhroucení společenských struktur a přírodního prostředí, na nichž ekonomika i sám život zcela závisí. Toto zhroucení vydává za hospodářský přínos.

Zpráva „Aktivity na ulicích se zvýšily o 15 %“ s málokým hne. Lidé se ptají, co se zvýšilo. Sázení stromků nebo loupeže? Dobrovolnická výpomoc nebo rvačky? Dopravní nehody nebo skutky sousedské laskavosti? Pouhý součet aktivit neříká nic o změnách kvality života na ulicích. V ekonomice to funguje stejně. "Méně" nebo "více" nemá smysl, pokud se neříká, čeho. Proto má samotný HDP mizivou vypovídací schopnost. Jako pouhý výčet celkové hodnoty hotového zboží a služeb v dolarech tvrdí, že vše vyrobené je "zbožím".

Nerozlišuje mezi náklady a výnosy, ziskem a ztrátou, tvořivými a ničivými, udržitelnými a neudržitelnými činnostmi. Ústřední národní měřítko blahobytu pracuje jako sčítající kalkulačka, která nedokáže odečítat. Vše, co se odehraje na trhu, přijímá jako přínos, přičemž zcela ignoruje to, co se odehrává vně sféry peněžní směny, bez ohledu na její důležitost a prospěšnost.

K růstu HDP účinně přispívá pacient v závěrečném stadiu rakoviny, nákladná rozvodová řízení, ničivá zemětřesení nebo hurikány, vynucující si nákladnou obnovu. Tyto položky zvyšují HDP, neboť díky jim peníze mění své majitele. Je to totéž, jako kdyby podnik vedl své bilanční záznamy prostým sčítáním veškerých "transakcí" bez rozlišování mezi příjmy a výdaji, mezi aktivy a pasivy. Synonyma úpadku (zločinnost, rozvodovost, masmediální posedlost ad.) výrazně přispívají k růstu HDP. Vyvolávají rozsáhlé náklady, které zvyšují HDP. Rozvody přinášejí na konta právníků miliardy dolarů / rok, zvyšují podnikání s nemovitostmi, je třeba zajistit druhou domácnost, dopravu, zastupování dětí atd. Zločinnost zajišťuje obrat odstrašovacímu a zabezpečovacímu podnikání ve výši 65 mld. dolarů / rok. Také návyková konzumace (narkomanie, alkoholismus, nikotinismus ad.) zvyšuje HDP. 50 % Američanů sama sebe označuje za otělé. Miliardy se vynakládají na přejídání, miliardy na zbavení se nadváhy.

Podobně je tomu s přírodou. Čím více vyčerpává národ své přírodní zdroje, tím víc HDP roste, což znásilňuje základní účetní principy: odčerpávání základního kapitálu mění na běžný příjem. Odlovení veškerého pokolení tresek celonárodní účetní knihy vykazují jako hospodářský vzestup - až do zhroucení rybářského odvětví. Podle H. Dalyho "současný celonárodní účetnický systém zachází se zeměkouli jako s obchodním případem v likvidaci". HDP zvyšuje produkce znečišťování, jeho zneškodňování a náklady kompenzace sociálně ekonomických škod z narušení prostředí.

HDP zaměňuje prosté vypůjčování si z budoucího za skutečný zisk. Je to obdoba tvrzení, že rezerva pro stárnoucí kapitál musí být na úkor podnikání.

Podobně HDP ignoruje hospodářský přínos obcí a domácností, vykonávající velkou část celonárodně nejdůležitější práce (výchova dětí, péče o staré lidi, rozmanité neziskové práce). Úpadek těchto sfér zvyšuje HDP. Rodičovství je stále častěji zastupováno péčí o děti, společné sedánky před domovním vchodem psychiatrií a televizí, ostražitě oči sousedů poplašnými zařízeními a policisty, kuchyňský stůl McDonalidem. Vzájemná výpomoc se mění v nakupované služby. Denní jesle a školky zvyšují HDP o více než 4 mld. dolarů, televize a příbuzná zábava téměř o 60 mld./rok. Vláda i trh tloustne z lidožroutských hostin na rodině, obci a přírodě, jež jsou podmínkou přežití lidstva. " viz ¹⁾.

Výše uvedená poměrně dlouhá citace z práce Cobb a kol. zobrazuje starší realitu USA. Situaci ale vystihuje přesně. Totiž, dnes již HDP tvoří i výnosy organizovaného zločinu, obchodu s drogami, z prostituce aj. Jinak ale výše uvedené hodnocení můžete aplikovat na mnohé. Zůstala za hurikánem ekonomická škoda ve výši 1 nebo 10 miliard USD? Nikoliv tragédie, jak by prostý občan ne makroekonom usuzoval, ale ekonomicky pozitivní událost, neboť zhruba ve výši ekonomických škod proběhne obnova a HDP se o tu částku zvýší. Je pacientovi dva roky léčena rakovina, na níž nakonec ve velkých bolestech umírá? Pro něj jistě tragédie, ale HDP se na jeho nákladném léčení „napase.“ Že atentát v Oklahoma City se 170 mrtvými byl obludný? Pro zahynuvší a pozůstalé určitě. Ale na růstu HDP USA se projevil kladně, protože kdekdo si po té začal pořizovat lepší bezpečnostní zámky, střelné zbraně, připojovat si své obydlí na pult centrální ochrany a jiné v naději si tak zvýšit svou bezpečnost. Prodej zboží a služeb se zvýšil, byť blahobyt zjevně klesl.

Škody na dopravních prostředcích rozbitých při dopravních nehodách, škody způsobené požáry, vichřicemi a jinými přírodními pohromami, škody způsobené hospodářskou kriminalitou atd. snižují reálný blahobyt. ND za reálného socialismu jimi způsobené škody, tyto defenzivní výdaje, právem odečítal. HDP a HNP je ale neodečítají, protože rozbité dopravní prostředky se musí opravit nebo koupit nové, tím se zvýší obrát a s ním i HDP a HNP.

Využívání přírodních zdrojů a poškozování životního prostředí křivě odráží HDP, HNP i ND. Když nám rostou škody korozi v důsledku znečištění ovzduší, musíme je akceptovat a napravovat. Mohou se projevit zkrácením životnosti ocelových konstrukcí nebo zvýšenými náklady na jejich pořízení, aby příslušná konstrukce vydržela v silně znečištěném ovzduší plánovanou dobu. Obojí jsou zvýšené náklady.

S blahobytem nesouvisí, byť zvyšují základní makroagregáty HDP, HNP, ND. Podobně je tomu se zvýšenými potřebami rekreace.

Těžbou a spalováním fosilních paliv je ničíme pro jejich možné využití budoucími generacemi a ještě přitom rozvracíme klima, což naši potomci nemusí přežít. V oficiální statistice tak ale vytváříme pochybnou statistickou prosperitu. Zvyšuje se HDP, HNP i ND. Podobně je tomu s těžbou jiných nerostných surovin, byť zde jsou větší či menší možnosti jejich recyklace. Produkci odpadu škodíme sobě i společnosti, byť statistika makroagregátů mluví o opaku. Totiž, i zneškodňování odpadu je užitečná činnost, byť vyvolaná nutností napravovat negativní důsledky předchozích nedokonalých aktivit lidí.

Také všechny nekalkulované náklady v dopravě ČR s výjimkou daňových úlev v roce 2009, uvedené v tabulce č. 2 v kapitole č. 4, resp. v ⁶⁾, zvyšují HDP. Že je tomu často zjevně neefektivně (včetně v posledních 25 letech prohospodařeným stamiliard Kč na dopravních stavbách, které se buď neměly stavět vůbec, nebo ne v prosazených silně devastacích či jinak rizikových trasách, nebo se zásadně zdražily v průběhu výstavby), statistice HDP nevadí. Podobně je tomu u deformací cen paliv a energie, částí dotace a externality, viz tabulky č. 9-12 v téže kapitole č. 4, resp. v ⁷⁾.

Můžeme těžit lesy rychleji, než přirůstají, a makroagregáty se budou zvyšovat. Tedy, zvyšovat se budou jen do chvíle, kdy lesy vytěžíme. Pak nastane kolaps těžby dřeva a makroagregáty klesnou. Přestane-li nám les bezplatně poskytovat své významné mimoprodukční přínosy (funkce klimatická, hydrologická, půdoochranná, rekreačně zdravotní ad.), zhorší se nám podmínky pro život. Ať už je nahradíme umělými zásahy (V. Voráček se pokoušel spočítat, na kolik přijdou technická opatření na omezení eroze půdy a zmírnění rizik povodní po té, co v důsledku přílišného znečišťování ovzduší odumřely nepůvodní smrkové lesy v Krušných horách, kolik by stálo zajištění náhradních zdrojů pitné vody či náhradní rekreace, viz ⁸⁾ a ⁹⁾ nebo budeme trpět jejich absencí, vznikají větší či menší ekonomické i mimoekonomické škody. Mohou mít i podobu vícenákladů, například na zajištění náhradních zdrojů pitné vody nebo na vyšší potřebu rekreace. Ty by se měly odečítat od vytvořeného HDP, HNP a ND, nikoliv je tam zahrnovat a vykazovat tak statistickou Potěmkinovskou vesnici prosperity. Podobně HDP, HNP a ND zvyšují náklady na zmírnění - náklady vyšší protikorozi ochrany, náklady na výstavbu vyšších komínů, aby okolí znečišťovatele přežilo, aj.

Mimo HDP, HNP a ND je i volný čas, podle K. Marxe základní to bohatství společnosti. Volný čas je ale nutné uvažovat jen reálný, nikoliv vynucený nezaměstnaností, jež blahobyt snižuje, nikoliv zvyšuje.

Samotný **blahobyt** se ale od základních makroagregátů výrazně liší. Nečadová do něj zahrnuje hmotnou životní úroveň (důchod, spotřeba a bohatství), zdraví, vzdělání, osobní aktivity včetně pracovních, účast na politice a vládnutí, společenské styky a vztahy, životní prostředí, nejistota ekonomická i fyzická. Index ekonomického blahobytu (IEWB) hledá na bázi:

„- současné prosperity odvozené ze spotřeby (na jednoho obyvatele). Zahrnuje spotřebu statků a služeb realizovanou na trhu, služby poskytované vládou, hodnotu produkce domácností poskytované sobě samotným, volný čas a změny v délce života;

- *čisté společenské akumulace zásob výrobních zdrojů – zahrnuje čistou akumulaci do fyzického kapitálu, do bydlení, změny hodnoty přírodních zdrojů, náklady související se stavem životního prostředí, změnu v úrovni zahraničního zadlužení, akumulaci do lidského kapitálu a investice do VaV;*

- *sociální nerovnost (rozdělení příjmů, resp. důchodů) – obsahuje ukazatel intenzity chudoby (sleduje se výskyt chudoby a její rozsah) a nerovnost v důchodech pomocí Giniho koeficientu;*

- *ochranu před sociálními riziky – je brána v úvahu ztráta práce a výše nezaměstnanosti, nemoci, rozvrat rodiny a chudoba ve stáří.*“, viz ⁴⁾, s. 10.

Za základní ukazatele udržitelné ekonomiky považují někteří environmentální ekonomové některý z **indexů trvale udržitelného blahobytů** (Index of Sustainable Welfare - **ISEW**), viz ¹⁰⁾ a jako doplňující (kontrolní) **indikátor ekologické stopy**.

ISEW počítáme tak, že od HDP odečítáme četné neefektivní položky (odhadované ekonomické ztráty všeho druhu, náklady na obranu, bezpečnost a státní správu, náklady na škodlivou spotřebu, přírůstek nadměrných příjmů a na ně vázané luxusní spotřeby, náklady kompenzace vznikajících ekologických i neekologických škod) a naopak přičítáme četné efektivní položky, které neobsahuje (bezplatná péče o děti, bezplatná práce v domácnosti, bezplatná práce pro obec, bezplatná práce pro ochranu přírody a krajiny ad.). Bezplatnou práci oceňují náklady, které by bylo nutné vynaložit, kdyby se na zajištění stejných prací musely na trhu najímat pracovní síly, včetně jejich sociálního a zdravotního pojištění. Samozřejmě, sebelepší tým pracovníků dětského domova plnohodnotně nenahradí svěřeným dětem rodinu, o kterou byly připraveny, dobrovolní nevládní ekologové obvykle o chráněné území pečují lépe a v každém případě mnohem levněji než profesionální pracovníci ad.

Tabulka č. 14 - Ukazatele korigující HDP k jeho vyšší vypovídací schopnosti
(Návrh úprav HDP pro vytvoření reálnějšího ukazatele)

Položka	Úprava HDP
Domácí a nezisková ekonomika	přičítá se
Zločinnost	odčítá se
Ostatní ochranné výdaje	odčítá se ¹⁾
Silně nerovné rozdělení příjmů	odčítá se přírůstek vysokých
Odčerpávání zdrojů a ničení životního prostředí	odčítá se
Ztráty volného času	odečítá se ve výši mzdy
Odčerpávání zisků do zahraničí	odčítá se

¹⁾ např. zvýšené protikorozní výdaje

Zdroj: Cobb,C., Halstead,T.,Rowe,J.: If GDP is up, why is America down? (Pokud je HDP na vzestupu, proč je Amerika v útlumu?) Atlantic Monthly č. 10/1995

Variant přičítání a odčítání položek ke korekci HDP je více, proto i více variant indikátoru ISEW.

Například po roce 1989 se v bývalých socialistických státech náklady na vyšší zabezpečení pracovišť a bytů zvýšily reálně sto krát i vícekrát (zásadní růst nároků na bezpečnostní zámky, bezpečnostní kamery, k pracovníkům policie, vrátných a různých inspekci přibýlo množství pracovníků soukromých bezpečnostních služeb atd.), ale bezpečnost se podstatně snížila a mnoho trestných činů, zejména z oblasti velké i drobné hospodářské kriminality a vandalismu, zůstává nepotrestáno a drobná kriminalita se vesměs přestala hlásit a tím i sledovat. Podobně se dramaticky rozevřely příjmy obyvatel, navíc se zásadně zdražovaly základní životní potřeby v rámci tzv. transformace ekonomiky a společnosti.

Index ekologické stopy počítá, jak hodně žije populace příslušného státu (odvozeně její průměrný jedinec či obec) nad nebo pod ekologickými možnostmi planety Země, přepočtené na území příslušného státu, v procentech. Pokud vykazuje, že daná společnost žije pod ekologickými možnostmi Země, tj. využívá své území na méně než 100 %, může, ale nemusí jít o vývoj udržitelný. Pokud vykazuje, že daná společnost žije nad ekologickými možnostmi Země, tj. dané území využívá na více než 100 %, jde vždy o vývoj neudržitelný. ČR roku 2010 vzhledem ke své velikosti a lidnatosti měla ekologickou stopu asi 250 %. Koefficient ekologické stopy činil asi 2,5, tj. spotřebovávala a i nadále spotřebovává asi 2,5x víc než činí ekologická únosnost planety Země, vztahená na území ČR. Rozvíjí se tudíž zjevně neudržitelně. Přitom je nutné zohlednit možné přesuny části negativ v rámci mezinárodní dělby práce na druhé státy – dodavatele paliv, surovin či výrobce environmentálně náročné produkce.

Shrneme-li výše uvedené, udržitelnost ekonomiky lze hodnotit jen na základě více indikátorů, přičemž růst musí ISEW a směrem k udržitelnosti musí směřovat indikátor ekologická stopa. Indikátory HDP, HNP či ND růst nemusí. Mohou i klesat.

Neprůkazné jsou indikátory typu „energetická, materiálová, dopravní či odpadová náročnost tvorby HDP“, neboť HDP má z hlediska udržitelnosti mizivou vypovídací schopnost. Indikátor HDP efektivně maskuje četné neduhy rozvoje společnosti a jeho různá zdokonalování situaci dále zhoršují, viz jeho přepočet ze strany ČSÚ ze září 2011. Nutné je vztahovat výrobu, spotřebu, dopravu, emise, produkci odpadu a další na obyvatele a na km².

Složitou otázkou zůstává, jak zohlednit mezinárodní dělbu práce. Je zřejmé, že emise skleníkových plynů ze spalení fosilních paliv by v případě dovozu těchto paliv ze zahraničí měly zahrnovat i emise provázející jejich těžbu, zpracování a dopravu ze zahraničí. V případě dovozu energie musíme zohledňovat emise spojené s jejím získáváním. Podobně je nutné přiměřeně zohlednit, že dnešní Čína vyrábí asi 50 % světové výroby surového železa a tím má i vysokou spotřebu paliv a energie a emise GHG, PM ad.

Složitou otázkou zůstává, jak zohlednit vysokou náročnost přírodních podmínek. Působí v nich ekonomika Ruska, Kanady, částečně i USA ad. Velké vzdálenosti, drsné klima apod. jsou náročné na paliva a energii, mají vyšší náklady apod.

HDP má zřejmě jediné významnější pozitivum, že na základě jeho vývoje ministr financí může předvídat asi na čtvrt roku dopředu vývoj příjmů veřejných rozpočtů,

zvláště pak výnosů z nepřímých daní. Projevuje se například při zjištění, že zvýšení HDP o 1 % znamená vyšší inkaso daní asi o 12 mld. Kč. Čísla se samozřejmě mění v čase a podle jednotlivých států. Nechci toto pozitivum shazovat, ale je to trochu málo. Problém příjmů veřejných rozpočtů bude řešen samostatně v kap. 6.2.

ISEW se počítá přes HDP. Výpočet ISEW tudíž není principiálně v rozporu se statistikou HDP. Problém je, že statistika zpravidla neposkytuje většinu dat potřebných pro výpočet ISEW z HDP.

Řešení otázky, co má či nemá růst, stagnovat či klesat, je poměrně složité. Pro ekonomy je vesměs naprosto nepřijatelný požadavek stagnace či dokonce určitého poklesu základních hodnotových makro agregátů ve vyspělých kapitalistických státech, a to i při současném stále větším žití na dluh. Totiž, pokud světem hýbe tvrdá konkurence, platí zde „peníze nebo život,“ resp. „musíš růst a požírat druhé nebo budeš sám sežrán druhými.“ Tato soutěž prakticky znemožňuje úsilí o udržitelný vývoj. Nejvíce plýtvající ekonomiky (USA zde zdaleka nejhorší) se nemusí dosti dlouho zhroutit. Extrémně zadlužené USA díky své mocné armádě a dominujícímu postavení US dolaru jako hlavní světové měny své enormní zadlužení dosud úspěšně zvládají tištěním dalších a dalších nekrytých inflačních papírových peněz a cenných papírů a jejich vnučováním světu, který je dobrovolně i nedobrovolně přijímá. Irák byl přepaden vojsky USA a Velké Británie v březnu 2003 asi měsíc poté, co požádal o placení za vyváženou ropu eury.

Jestliže odmítavý postoj neenvironmentálních ekonomů k nerůstové, stacionární ekonomice lze do jisté míry pochopit, je ho velmi těžké chápat u environmentálních ekonomů. Myšlenka „udržitelného ekonomického růstu,“ kterou obsahují i vládou ČR schválené Strategie udržitelného rozvoje České republiky, viz ¹¹⁾, ¹²⁾ a ¹³⁾ a kterou obvykle hlásají i environmentální ekonomové, svědčí o nepochopení problému a zjevné kapitulaci velké části environmentálních ekonomů i ekologů před technokraty.

Knížička „*Krásný zelený svět*“ z německé marxistické literatury ukazuje správně vícero rozporů „zelené ekonomiky,“ viz ¹⁴⁾. Předně neaktivuje udržitelný rozvoj, ale nové „zelené“ odvětví ekonomiky, které se zeleně nejednou jen tváří. Ekonomická krize není šancí pro zelenou ekonomiku, ale je pro ni spíše špatnou zprávou. Zelená ekonomika nesmiřuje ekonomii a ekologii. Zelená ekonomika nevytváří dobrá pracovní místa. Větší efektivita nevede k většímu růstu s menší spotřebou zdrojů. Ochrana prostředí a udržitelnost nevyžadují silný stát. Vyžadují efektivní stát. Podniky nejsou motorem zelené ekonomiky, resp. bez silné státně ekologické regulace by se žádná větší ekologizace výroby nekonala. Zelené peníze obecně nepodporují zelenou ekonomiku, ale stěhují se za možností zhodnocení. Německo sice může vybudovat svou pozici světového lídra v oblasti zelených technologií, ale jen na úkor druhých, a pokud nebude druhými, například Čínou, předstiženo a převálcováno, jak se stalo ve výrobě fotovoltaických panelů. Moc spotřebitelů nenutí firmy k výrazné ochraně životního prostředí. Zelená ekonomika nenabízí Jihu šance na rozvoj, viz plundrování rozvojových států podporou spalování biopaliv ve vyspělých státech, zvláště pak oleje z palmy olejné. Zelená ekonomika nepotírá chudobu. Nemá být shazována samotná zelená ekonomika. Knížka dospívá k závěru, že „*sociálně ekologická transformace je nutná (a možná).*“ Musí se ale dělat

kvalifikovaně. Velký fotovoltaický tunel v úhrnné výši asi 400- 1000 mld. Kč z let 2009-10 na účet spotřebitelů elektřiny i státu s ochranou životního prostředí a prosazováním udržitelného vývoje v ČR nesouvisí, byť se tváří velmi zeleně. Podobně je tomu s řadou dalších zeleně se tvářících aktivit.

Kapitulací je i faktická rezignace ekologů na výpočet ISEW a ekologické stopy. Je jistě smutné, že ČSÚ s posvěcením Eurostatu tyto indexy nepočítá a způsobem získávání statistických dat zásadně ztěžuje i druhým tyto klíčové indexy počítat. Ale nemělo by to být důvodem k rezignaci na tento zásadní výpočet.

Když mluvíme o potřebě stacionární či klesající ekonomiky, nelze spouštět ze zřetele dvě zásadní limity této stacionárnosti:

- a) vývoj struktury ekonomiky a životní úroveň obyvatel musí probíhat směrem k udržitelnosti, viz kap. 4 a 5,
- b) musí se tak dít v podmínkách zajištění základních hmotných a základních sociálních potřeb všech občanů. Společnost, kde chudí umírají hladem, zimou, na nucené pití závadné vody či na reálnou nedostupnost základní lékařské péče, nemůže být udržitelná, stejně jako společnost s negramotností, bezdomovectvím ad. Podobně je tomu s doháněním bezdomovců k alkoholismu aj.

Vývoj Československa, resp. ČR a SR po roce 1989 omezováním až rušením základních sociálních jistot a jejich stále větším nezabezpečováním nás od udržitelného vývoje vzdaluje. Stejným směrem působí i časté ekonomické krize či recese. Již čtvrtá ekonomická recese ekonomiky ČR po roce 1989 v letech 2012-13 ČR dál vzdálila od udržitelného vývoje, protože ke snižování HDP docházelo a dochází cestou omezování základních sociálních jistot a základních životních potřeb obyvatel a při praktickém nedotčení rozsáhlého plýtvání v hmotné spotřebě veřejné i soukromé. Toto plýtvání v řadě směrů naopak narůstá, mimo jiné mocnou podporou silně destruktivní silniční dopravy nejen v ČR.

6.1.2. Stacionární ekonomika

Jednotlivé ekonomické školy hlásaly vesměs nutnost ekonomického růstu, byť někteří ekonomové si uvědomovali problémy dané omezenými přírodními zdroji. Asi nejznámější byl kontroverzní T. R. Malthus, viz ¹⁵⁾, podle kterého se počet obyvatel zvyšuje rychleji, než roste výroba potravin, takže se „přebytečné“ obyvatelstvo musí redukovat pomocí bídy, hladu, válek apod.

Přijatelnost stacionární ekonomiky popsal jako první anglický ekonom J. S. Mill: „*Je sotva zapotřebí poznamenat, že stacionární stav kapitálu a populace nevede v žádném případě k zastavení lidského pokroku jako takového. Naopak se uvolní mnohem více prostoru pro pěstování kultury ducha, pro morální a sociální rozvoj, ... stejně jako pro zlepšování technických dovedností, pouze s tím rozdílem, že tyto budou místo hospodářskému růstu sloužit legitimnějšímu účelu, a sice zkrácení pracovní doby,*“ viz ¹⁶⁾, kniha IV, kapitola VI, 1994, s. 129.

J. S. Mill tak významně předběhl svou dobu. I dnes jeho analýzu někteří ekonomové popisují jen jako nutnou didaktickou pomůcku. Za zakladatele teorie stacionární

ekonomiky jsou tudíž považováni manželé Meadowsovi, viz známé, kdekým proklínané a překrucované studie *Limity růstu*, viz ¹⁷⁾, a pozdější neméně zajímavé *Překročené meze*, viz ¹⁸⁾. Jejich známé odmítnutí nezbytnosti ekonomického růstu znamená žádat směřování ke stacionární a objemem klesající ekonomice. Tímto požadavkem pobouřili mnoho ekonomů, politiků a dalších. Následně rozpoutaná svatá štvánice na strašidlo stacionární ekonomiky byla srovnatelná s honem na strašidlo komunismu po zveřejnění Manifestu komunistické strany v únoru 1848.

Stejného „deliktu“ jsem se dopustil v knize *„Ekonomické základy trvale udržitelného rozvoje.“* Bylo jistě mou chybou, že jsem tuto tezi a zejména cestu k stacionární ekonomice dostatečně podrobně nerozpracoval. Tady se uvedený problém pokusím rozpracovat víc. Totiž, obnáší řadu otázek a problémů:

- a) co má nebo nemá ekonomicky růst?
- b) vyspělé versus rozvojové státy,
- c) jak zabezpečit stacionární ekonomiku?

a) Co má nebo nemá ekonomicky růst?

Má nebo nemá růst počet obyvatel, zastavěná půda, spotřeba vody, těžba a spotřeba dřeva, paliv, výroba a spotřeba energie, oceli, aut, cementu, kyseliny sirové, počítačů, vystavěných bytů, ND, HNP, HDP? Můžeme doplnit i mnohé další indikátory výroby, resp. spotřeby.

Pokud jde o **počet obyvatel**, lidstvo má šanci přežít jen při stabilizovaném mírně klesajícím počtu obyvatel. Toho lze dosáhnout jednak stabilizací porodnosti (prostá reprodukce počtu obyvatel žádá průměrně 2,1 dítě na ženu) a stabilizací úmrtnosti. Zde je situace jednoznačná. Moderní, ale i mnohé rozvojové státy vykazují dlouhodobě klesající porodnost, často i citelně pod úroveň prosté reprodukce 2,1 dítěte na ženu, i klesající úmrtnost.

Zdá se, že nastoupit trend klesající porodnosti není obtížné, byť setrvačností, zejména prodlužováním střední délky života, počet obyvatel planety Země může vystoupat ještě ze stávajících asi 7,6 miliard na asi 9 miliard. Dosáhnou-li lidé určité míry uspokojování svých základních hmotných potřeb, obvykle charakterizované překonáním bídy, a určité vzdělanosti, zejména žen, sami vesměs omezují porodnost s cílem si příslušnou životní úroveň udržet, neboť se při větším počtu dětí udržuje těžko. Tento trend zásadně usnadňuje současná, prakticky všeobecná dostupnost antikoncepce a stále širší dostupnost potratu na žádost při nechtěném otěhotnění do tří měsíců od početí. Problémem zůstává jen náboženské tmářství, byť nízký počet dětí se prosazuje i v silně religiózních státech, kde náboženství zakazuje potraty a nejeďnou i antikoncepci. Jde zejména o státy, kde dominuje křesťanství nebo islám.

Problém je, že stávající pokles porodnosti nepředstavuje vzhledem k řadě dalších okolností udržitelný trend. Porodnost v řadě států včetně ČR klesla hluboko pod reprodukční hranici průměrného 2,1 dítěte na ženu (asi na 1,5), v důsledku čehož tyto státy, resp. národy začínají vymírat. Že například sousední ekonomický prý velmi úspěšné Polsko s reprodukci v průměru 1,1-1,2 dítěte na ženu je na tom ještě hůř, je

slabá útěcha. Statisticky se přitom může dlouho zdát, že tomu tak není, prodlužuje-li se průměrná délka života.

Problém vymírání zesiluje prudký nárůst civilizačních nemocí (jen zčásti jde o důsledek prodlužování střední délky života, skutečnosti, že se v minulosti lidé rozvinutí těchto chorob málo dožívali) a slábnutí vitality populace, jež zpětně přispívá ke klesající porodnosti.

Doplňovat klesající počet obyvatel řady vyspělých států imigrací z rozvojových států nebo z méně rozvinutých vyspělých států je sice možné, ale může nést a často také nese problémy tolerance národnostní, náboženské, kulturní, zvykové a další. Současnou migrační vlnu vyprovokovaly vyspělé kapitalistické státy. Stala se základní rozbuškou v Evropské unii. Její západní, jižní a severní křídlo zřejmě čeká postupná islamizace (je již v plném proudu), státy střední a jihovýchodní Evropy se jí stále rozhodněji brání, takže mají šanci přežít. Zásadní problém je, že se mnozí přistěhovalci nesžívají s domácí většinovou populací zemí, kam se legálně či nelegálně přistěhovali, že často vytvářejí uzavřené komunity, ghetta, že většinou mají zájem jen o tamní sociální dávky a že svou odlišnou kulturu vnucují domácí společnosti.

Při špatně nastavených pravidlech tzv. politiky multikulturalismu dochází k šikaně domácí většinové populace ze strany části přistěhovaleckých menšin, které se ale v ghetech stávají většinové, i k růstu nacionalismu, viz úspěch nacionalistických stran ve volbách do Evropanlamentu ve Francii, Velké Británii apod. v roce 2014. V členských státech začal vítězit nejprve V. Orbán v Maďarsku (2002, 2010, 2014, 2018), po té Kaczynski v Polsku (2015), Svobodní v Rakousku (2017) a Liga v Itálii (2018). Vlády ČR a SR jsou dlouhodobě výrazně proti přijímání nelegálních, v podstatě asociálních migrantů, i přes hrubé vydírání ze strany vedení EU, Německa a Francie. Občané Velké Británie, konkrétně Anglie a Walesu, v referendu poměrně těsně rozhodli o vystoupení Velké Británie z Evropské unie, mimo jiné pro rostoucí nesouhlas s masovým přijímáním legálních migrantů, byť šlo zejména o bezproblémové Poláky.

V oblasti imigrace by mělo platit, že se tolerují jazykové, národní, náboženské a v určitém rozsahu i kulturní odlišnosti migrantů, ale migranti jsou povinni respektovat práva a zvyklosti většinové populace a snažit se s domácí většinovou populací sžít, asimilovat se. Narůstající šikana příslušníků většinové populace nelegálními i legálními migranty, občas skandálně potvrzovaná i justicí některých západních států, je cestou do pekla, o podpoře genocidy původního obyvatelstva ze strany vyspělých států nemluvě (Kosovo).

Pokud jde o **zastavěnou půdu**, je zde situace jednoznačná. Zábory další půdy je nutné minimalizovat a co nejdřív zcela zastavit. Nutné je zbytné stavby odstraňovat a rekultivovat zpět na půdu, o rekultivacích půd devastovaných těžbou nerostných surovin a paliv nemluvě. V tomto směru je situace v ČR dlouhodobě neudržitelná. Útěcha, že mnohé vyspělé západní státy s půdou hospodaří ještě mnohem hůř, o rozvojových státech nemluvě, připomíná pověstný provaz v domě oběšenově. Pokud jednotlivé obce, kraje a státy soutěží v lákání zejména velkých investorů, nebývá o využití opuštěných průmyslových areálů (brownfields) zájem. Pak jde

ochrana půdy před záborů obvykle stranou a mohou být na obtíž i samotné státní orgány ochrany půdy. Stejným směrem působí špatná dopravní politika, zejména preference silniční dopravy, a podřízenost územního plánování developerům. Zde ČR po roce 1989 patří ke špatným případům, byť rozsah odnímání půdy se v důsledku dlouhodobého krizového vývoje ekonomiky zpomalil.

Uplatňuje se i vliv stádia rozvoje. Na půdu bývá nejnáročnější stádium industriální. To je ale v ČR již minulostí. Zábory z titulu rozšiřování povrchových dolů (v ČR dlouhodobě asi třetina záborů zemědělské půdy, byť jako přechodné zábory mimo základní evidenci) nebo vzniku nových přehradních jezer se zásadně snížily a budou se dál snižovat. Pozitivně se projevuje útlum hornictví pro vytěžení rozhodujících ložisek.

Pokud jde o **spotřebu vody**, je zde jednoznačný požadavek snižovat spotřebu vody, byť tato potřeba zní v různých regionech státu a zejména v různých státech světa různě naléhavě. Snižovat spotřebu vody by měla především výroba, dále služby. Zemědělství by mělo přejít od plošného rozstřikování vody, prováděné nejednou pochybně v horkých poledních hodinách, k zavlažování ke kořenům, po vzoru států zápasících s nedostatkem vody. U domácností zůstává jen různě přísný požadavek neplýtvat vodou. V konkrétních podmínkách ČR se lze orientovat v zásadě na stagnaci spotřeby vody celkem na stávající úrovni, například roku 2013. Nelze považovat za přijatelné, aby v zájmu šetření s vodou lidé omezovali svou hygienu apod. Na druhé straně se jako velké plýtvání ukazuje praxe výstavby drobných soukromých bazének, vyžadujících častou obměnu vody v nich.

V žalostném stavu je nakládání s dešťovými vodami, resp. jejich obvyklý odvod dešťovou kanalizací do vodoteče s dobrým hospodařením s vodou nesouvisí, o zvyšování povodňových vln v případě velkých srážek nemluvě. Dešťovou vodu je nutné maximálně zadržovat a využívat na závlahy, k doplňování vodních nádrží ad.

Požadavek minimalizovat znečištění vod a čistit vzniklé odpadní vody v zásadě nezná výjimku. Jeho naléhavost ale roste s nebezpečností toho či onoho druhu znečištění příslušné vody, s klesající kapacitou samočištění jednotlivých recipient a s růstem důležitosti vodního zdroje pro zásobování obyvatel i hospodářství pitnou vodou. Pro čistotu vod nebezpečné aktivity, nejen těžba zlata kyanidovým loužením, nelze povolovat. Nelze opomíjet nové velmi nebezpečné druhy znečištění vod, jako jsou hormony, antibiotika ad.

Pokud jde o **těžbu a spotřebu paliv**, čeká lidstvo zásadní radikální změna – spíše rychlý než pomalý odchod od těžby a spalování fosilních paliv. Lidstvo může pokračovat v exploataci ložisek fosilních paliv prakticky až do jejich vyčerpání, ale za cenu vyvolání tak zásadních klimatických změn, že je nejspíš nepřežije, popřípadě přežije za cenu zásadního zhoršení životních podmínek budoucích generací.

Otázka, čím fosilní paliva nahradit, byla analyzována v kap. 4. Stručně řečeno, stávající velmi vysokou a marnotratnou spotřebu paliv a energie ve většině vyspělých kapitalistických států včetně ČR je nutné nahradit zásadním absolutním snížením jejich spotřeby. Fosilní paliva bude nutné urychleně nahradit razantními úsporami ve spotřebě paliv a energie, dále energeticky, ekonomicky i ekologicky efektivními způsoby využívání obnovitelných a druhotných zdrojů paliv a energie a bezpečným

využíváním jaderné energie včetně perspektivy termojaderné fúze. Bez mírového využívání jaderné energie se lidstvo v mnoha zemích ještě dost dlouho neobejde. Nebude to snadné, zvláště při stávající špatné dopravní politice velké části světa. Koexistence klasické velké energetiky s rozvíjející se malou energetikou na bázi obnovitelných zdrojů bude ještě celá desetiletí nezbytná.

Velkým problémem může být nedostatek ropy, která by měla být přednostně využívána pro potřeby chemického průmyslu, nikoliv jako palivo v motorech, zejména dopravních prostředků. Spíše brzký ropný zlom těžce zasáhne lidstvo v mnoha směrech. Nejen ČR se preferencí na ropná paliva náročně silniční a letecké dopravy odmítá na ropný zlom připravit. Je třeba vidět, že prosazovaná plynofikace dopravy z hlediska silnic klimatické změny proti ropným palivům nepředstavuje větší přínos. V případě elektrifikace motorové dopravy může pomoci jen za podmínky, že elektřina bude vyrobena z obnovitelných zdrojů využívaných udržitelně.

Současná konjunktura exploatace tzv. břidlicového plynu a ropy v USA na problému nic podstatného nemění, byť časový horizont vyčerpání ložisek fosilních paliv může oddálit, nebude-li zastavena co by další spekulativní bublina. Ať už jsou ekologické následky těžby břidlicových plynů více nebo méně negativní, protože při exploataci břidlicového plynu uniká metan a při jeho spalování vzniká oxid uhličitý, boj proti klimatickým změnám zvládnutí těžby břidlicového plynu ztěžuje a naději lidstva na přežití silnic klimatických změn snižuje. Ještě podstatně horší jsou environmentální negativa těžby ropy z břidlic.

Problém těžby jaderných paliv uranu a thoria komplikují doprovodné ekologické škody. Těžbu uranu loužením pro zásadní závadnost pro podzemní vody nelze povolovat. Ale i těžba uranu a thoria více méně klasickými hornickými technologiemi vyžaduje náročné zpracování v úpravárnách, jež představují citelné riziko pro okolní životní prostředí, o rizikovitosti ozáření horníků v uranových dolech nemluvě. Slevovat z požadavků na jejich bezpečný a ekologicky málo závadný chod nelze.

Pokud jde o **těžbu a spotřebu nerostných surovin mimo paliva**, lze je rozdělit na kovy, stavební suroviny a ostatní. Možnost recyklovat kovy je vysoká. Přechod na stacionární ekonomiku je zde nutný a relativně snadno realizovatelný, s výjimkou potřeby omezit konzumerismus ve hmotné spotřebě, viz kap 5. Musí se dál zdokonalovat využívání odpadů jako druhotných surovin a omezovat spotřeba příslušných primárních nerostných zdrojů. Zásadní otázkou bude, čím nahradit docházející ropu nejen jako palivo pro motory, ale zejména jako surovinu pro chemický průmysl.

Také spotřebu primárních stavebních surovin lze zásadně snížit zásadním zvýšením recyklace stavebních odpadů. Nízký zájem o recyklaci stavebních surovin v ČR způsobuje zejména velmi nízké zdanění těžby primárních stavebních surovin, stále ne dost vysoké poplatky za uložení odpadu a tolerance tzv. objektivních škod starým i novým občanským a až do jeho zrušení k 31. 12. 2013 i obchodním zákoníkem, takže ekonomické stimuly pro recyklaci stavebních odpadů zůstávají nízké. Zvýšení úhrad za těžbu nerostných surovin v ČR od 1. ledna 2016 nekryje ani inflaci proti

roku 1991, kdy byly úhrady uzákoněny, o skandálním snížení úhrad za těžbu lithia nemluvě.

Ostatní je značně rozsáhlá a nesourodá skupina surovin. I zde platí, že je nutné v první řadě minimalizovat potřebu využívání primárních surovin a to jak snižováním potřeby, tak zásadním zvyšováním využívání odpadů jako druhotných surovin a s následným omezováním čerpání surovin primárních. Významnou roli by měla hrát další miniaturizace mnohých výrobků a prodlužování jejich životnosti, což se ale značně přičí tržní ekonomice. Obrat se zvyšuje mimo jiné zkracováním doby životnosti mnohých výrobků pomocí různých kazítek, v rozporu s potřebou udržitelného vývoje.

Jestliže plochy zabrané těžbou, výstavbou a dalšími nešetrnými lidskými aktivitami je možné reálně vyjadřovat například v hektarech, použití jednotek hmotnosti při vyjádření množství těžných nerostných surovin nestačí. Stejně množství těžené horniny obsahující surovinu může znamenat jak 1 % vytěžené suroviny, tak 90 % vytěžené suroviny. Sledovat se musí nejen vlastní těžba, ale i jí provázející skrývka hlušiny, odvaly. Odvaly jsou ale zpravidla i problémem výstavby větších fyzických tunelů a větších terénních úprav v rámci investiční výstavby. Smutnou skutečností zůstává dominující nevyužívání ornice, samostatně skrývané v rámci záborů zemědělské i nezemědělské půdy, pro nezáměr zemědělců.

Jako příklady profilujících výrobků jsem uvedl výrobu oceli, cementu, kyseliny sírové, počítačů a vystavěné byty. Jde samozřejmě o značné zjednodušení, těch výrobků by mohlo být mnohem víc. Ocel a cement jsou typičtí zástupci objemově a energeticky náročných materiálů, vyráběných často z primárních surovin. Relativní i absolutní snížení jejich spotřeby je nutné. Řešit je ale nutné v první řadě poptávkovou stranu, resp. vysoká poptávka vyvolává vysokou nabídku. Naopak auta, zejména osobní, a počítače jsou typickými představiteli spotřebních předmětů. Zatímco osobní auta ve svém úhrnu představují vysokou zátěž životního prostředí při výrobě a zejména při svém užívání a jsou typickým ukazatelem neudržitelnosti, počítače naopak jsou materiálově a energeticky nenáročné, přičemž ve spojení s internetem umožňují lidem rozsáhlé aktivity včetně vzdělávacích a sebevzdělávacích. Není a zcela jistě nebude problém, aby každý dospělý občan vlastnil osobní počítač, byť na místo klasického stolního počítače to bude nejspíš note book či tablet. Problémem zůstává, že se počítače v Číně a v dalších asijských státech vyrábí vesměs v hrubě závadných pracovních provozech, ohrožujících zdraví svých pracovníků, a že některé suroviny potřebné pro výrobu počítačů se získávají značně závadnými způsoby.

Ve výrobě aut čeká vyspělé kapitalistické státy významné snižování. Stávající hypertrofie silniční dopravy vede v mnoha směrech do slepé uličky. Podmínkou je minimalizace dopravních potřeb společnosti a zásadní rozvoj veřejné, zejména kolejové dopravy po vzoru Švýcarska.

Auta byla zvolena jako typický indikátor konzumní společnosti. Lze místo nich zasadit i řadu jiných indikátorů. Lze o nich říci mnohé podobné, byť ničivost automobilismu patří k nejhorším ekologickým, bezpečnostním a urbanistickým negativům moderního rozvoje lidstva.

b) Vyspělé versus rozvojové státy

Pro ekonomicky vyspělé státy je vysoce aktuální snižovat ekonomický výkon, neboť jsou schopny při rozumném rozdělování nově vytvářených hodnot uspokojit základní hmotné potřeby všech svých obyvatel a zajistit jim základní sociální jistoty, aniž by byla omezena možnost jejich relativně všestranného rozvíjení se. Většina rozvojových států ale ani při rozumném rozdělování nově vytvářených hodnot není schopna uspokojit základní hmotné, sociální a kulturní potřeby svého obyvatelstva. Určitý ekonomický růst je u nich dosud nutností, mimo jiné k překonání bídy.

Zahraniční obchod konkrétní ekonomické struktury více nebo méně modifikuje. Protože ale k udržitelnosti patří také udržitelnost finanční (jednotlivé státy by se neměly výrazněji zadlužovat), od mezinárodní dělby práce zde můžeme v zásadě abstrahovat. V konkrétní politice ale taková abstrakce být nemůže.

Pokus části politiků vyspělých kapitalistických států v minulosti s odkazem na Limity růstu vnútit rozvojovým státům nulový růst byl od nich velice pokrytecký, v intencích ekologického neokolonialismu. Problém je ale podstatně složitější. Zásadním problémem zůstává struktura ekonomického růstu ve světě: zjevně neudržitelně se vyvíjí ve vyspělých kapitalistických i v rozvojových státech. Obrovské jsou náklady na zbrojení a války, dochází ke zjevně neudržitelné příjmové polarizaci, v dopravě je prosazována intenzivní silniční doprava bez ohledu na její neudržitelnost, pokračuje kácení tropických deštných pralesů, mimo jiné pro scestné potřeby výroby biopaliv v rámci ekologizace energetiky vyspělých kapitalistických států, rozšiřování monokulturních plantáží, mnohé doly v rozvojových státech jsou bezpečnostně, ekologicky i jinak hrubě závadné, v mnoha státech světa včetně ČR chátrají významné části technické infrastruktury atd.

Všechny státy světa přitom společně prosazují zjevně neudržitelnou politiku levné mezinárodní veřejné dopravy (osvobození od placení daně z přidané hodnoty včetně jí spotřebovaných paliv a energií) a velmi levné dopravy vodní a letecké (osvobození od placení spotřební daně za pohonné hmoty), což by pochybnou podporu exportu a nově i cestovního ruchu. Obojí chrání archaické, leč zatím nedotknutelné mezinárodní mnohostranné smlouvy, často charakteru zvykového práva. V případě letecké dopravy jde o tzv. chicagskou konvenci z roku 1944.

Stejněho druhu je cíl Evropské unie (EU) zajistit „*maximální levnou mobilitu občanů, zboží i kapitálu*.“ Politika levné dopravy stimuluje vysokou dopravní náročnost, dopravně náročné územní rozmístění výrobních i nevýrobních aktivit a tím i vysokou závadnost dopravy, a také rozvrat ekonomik většiny regionů. V prosperujících regionech jde obvykle o rozvrat environmentální, v zaostávajících regionech o rozvrat sociálně ekonomický.

Ve světě je často chráněna i politika levné energie, surovin a potravin, monokulturního exportního zemědělství, přednostního rozvoje národohospodářsky velmi nákladné a závadné silniční dopravy, odmítání účinnějších opatření na snížení emisí skleníkových plynů ad.

Dlouhodobě černou kapitolou rozvoje lidstva je léčba mezinárodními finančními institucemi, ovládanými ponejvíce USA – Mezinárodním měnovým fondem (MMF), Světovou bankou (SB), Světovou obchodní organizací (WTO). MMF a SB vesměs prosazují úspory v beztak podvyživeném školství, zdravotnictví a základním sociálním zabezpečení, pokud v mnohých rozvojových státech vůbec je, a tím i prohlubování bídy, největšího ničitele životního prostředí a největšího nositele neudržitelného vývoje. Podobně působí vnučování přednostního rozvoje národohospodářsky velmi nákladné silniční dopravy (výsledkem jsou i protesty proti rušení dotací pohonných hmot, ač by takové dotace neměly vůbec vzniknout) a monokulturního zemědělství (plantáže) na úkor drobných polí, které v rozvojových státech živí většinu obyvatel venkova, i na úkor zbylých tropických deštných pralesů. Zdůvodňování takových a podobných úspor potřebou udržitelných veřejných rozpočtů při pokračujícím odírání rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy a vnučování jim snižování přímých daní patří k velkému cynismu v režii světového finančního kapitálu. Boj za svobodný ničím neomezovaný obchod včetně snižování beztak nízkých cel v režii nejen WTO je, stejně jako politika levné mezinárodní dopravy, bojem za likvidaci relativní soběstačnosti jednotlivých regionů a za zvyšování dopravní náročnosti reprodukčního procesu. Rozumné hospodaření veřejných rozpočtů nemá být tímto zpochybňováno.

Předpokladem obratu je, že vyspělé kapitalistické státy přestanou rozvojové státy ožebračovat, od vedení otevřených i skrytých válek včetně podpory terorismu a následného předstírání boje s terorismem proti rozvojovým státům přes udržování nespravedlivé mezinárodní dělby práce, embargování špičkových technologií včetně politiky ochrany duševního vlastnictví na léky (neokolonialismus) až po vymáhání splácení nesplacitelných dluhů. Splatitelnost dluhů by si měl hlídat v první řadě ten, kdo půjčuje, a ne podplácet s cílem příslušný úvěr příslušné rozvojové zemi vnutit. Nutné je odpuštění četných dluhů. Vyspělé kapitalistické státy by také měly urychleně zakázat četné spekulace na finančních trzích, neboť ožebračují prakticky celý svět včetně jich samotných. Položka HDP finanční sektor a zejména její část - zisky z finančních spekulací - patří ve vyspělých kapitalistických státech k významným částem HDP. Vzniká odíráním materiální výroby a zejména rozvojových států. Analýza je zde ale obtížná, resp. disponibilní statistiky jsou zde zjevně nedostatečné.

Jen pro ilustraci, legálně vyvezené zisky zahraničních společností z ČR do zahraničí se v roce 2013 odhadují mezi 250-300 mld. Kč.

Rozvojové státy se musí orientovat přednostně na zabezpečování uspokojování základních potřeb svého obyvatelstva. Není to snadné, když svět vesměs žádá maximální růst exportu, nejednou i na úkor zabezpečování výživy vlastních obyvatel. Plně to potvrzují i zkušenosti zdaleka neúspěšnější Číny, která se díky Tengovým reformám stala dlouhodobě nejrychleji se rozvíjejícím a dnes i ekonomicky absolutně (ne ale na obyvatele) nejsilnějším státem světa. I když bylo obyvatelstvo vesměs vyvedeno z bídy, mnoho Číňanů nadále zůstává ve srovnání s Evropou značně chudých, základní sociální zabezpečení v Číně se teprve zavádí, environmentální cena čínských úspěchů je v řadě regionů Číny včetně metropole

Pekingu zjevně neúnosná a mnohé regiony střední a západní Číny vážně zaostávají za rozvinutými regiony na východě Číny.

Vlivné mezinárodní organizace jako je MMF, SB, WTO a NATO je nutno v zájmu pokroku lidstva zrušit. Úvahy o možnosti jejich efektivní transformace jsou mimo realitu.

6.1.3. Míra zespolečenštění ekonomiky

Nutností, která ale není vázána primárně na potřebu stacionární ekonomiky, je zespolečenštění některých klíčových odvětví ekonomiky. Jde zejména o:

a) Velký finanční sektor. Kdo ovládá velký finanční sektor, ovládá i ekonomiku. Bude-li i nadále velký finanční sektor v soukromém vlastnictví finanční oligarchie, nelze čekat vývoj k udržitelnosti, i kdyby jiné předpoklady byly příznivé.

Potřeba společnosti ovládnout velký finanční sektor má dvě roviny:

- zespolečenštění klíčových bank, pojišťoven a dalších velkých finančních institucí,

- potlačení některých forem finančního podnikání – lichvy, hedgeových fondů ad. Velmi riskantní druhy spekulací nelze tolerovat. Spekulanty je nutné přiměřeně zdanit tzv. Tobinovou daní (podle ekonoma Jamese Tobina, jež se zdanění finančních transakcí začal domáhat v 60. letech 20. století), viz kap. 6.3., a hazardéry vykázat do heren a kasin. Totiž, v hernách a kasinech nadělají společnosti mnohem méně škod než na burze.

Nechávám stranou potřebu úplného zákazu hazardu. Jeho případná realizace může narazit na vznik černých heren včetně náhrady běžných heren prakticky neregulovatelnými hernami na internetu. Zásadní redukce počtu heren v ČR proti stavu v roce 2013 je ale nutná. Herny a kasina nemohou být všeobecně dostupná, resp. nemohou být tolerovány „na každém rohu.“ Otázkou je, zda je efektivní přistoupit k úplnému zákazu (prohibici) heren a kasin. I Vídeň jedno velké kasino má. Praha ale měla v roce 2013 přes tisíc heren.

Celkem vzato, současný svět zná asi jediný pozitivní příklad relativně účinné regulace finančního kapitálu, a to v Číně, byť ani Čína dosud nezavedla Tobinovu daň. Při velmi silném veřejném sektoru včetně veřejného sektoru v bankovníctví se Číně do značné míry daří regulovat finanční kapitál a jistě i proto se Čína velmi rychle rozvíjí. Doufejme, že se jí ho bude dařit účinně regulovat i v budoucnu a že ukáže světu cestu k racionálnější společnosti.

b) Odvětví technické infrastruktury (vodárny a je podmiňující vodní díla, vodovody a kanalizace bez přípojek a na ně navazující komunální čistírny odpadních vod, větší přehrady, ropovody a zásobníky ropy, elektrorozvodné a plynovodní sítě včetně zásobníků plynu, horkovody a parovody bez přípojek, dopravní cesty – dálnice, silnice, cyklostezky, železnice, vodní cesty, letiště, tratě metra, tramvají a trolejbusů, základní sítě spojů apod.), resp. těch jejich částí, které jsou dnes v soukromých rukou. Zespolečenštění je myšleno za náhradu a týká se jen vlastních

sítí. Není důvod zespolečňovat přípojky všeho druhu, místní komunikace, železniční vlečky, lanovky apod. Ty se mohou efektivně rozvíjet v případě potřeby (zájmu) i v soukromém vlastnictví. Tento požadavek vychází zejména z celkové podmíněnosti efektivnějšího rozvoje společnosti efektivně fungující technickou infrastrukturou. Společnost nemůže tolerovat, aby v rámci honby za ziskem se zanedbávala údržba a opravy technické infrastruktury a ohrožovala se tak její funkčnost nebo aby monopoly soukromého vlastnictví technické infrastruktury neúnosně zdražovaly své reálně monopolní služby prakticky všem uživatelům.

Pokud v roce 2012 ve svém usnesení 3. summit Země (Rio+20) zakotví princip „zpeněžení přírody“ s tím, že stanovení ceny přírodních zdrojů je klíčem k vytvoření „trhu s přírodou“ a proto je nezbytné k legitimizaci soukromých procesů přivlastňování prodeje a nákupu přírodních prvků, lidstvo dál vzdaluje od možnosti udržitelného vývoje. Je hrubě asociální, protože popírá univerzální základní lidské práva na přístup k vodě pro všechny lidské bytosti. Navíc světová konference o biologické rozmanitosti COP 15 schválila požadavek, aby veřejné i soukromé subjekty pro posuzování ekologického dopadu svých činností zahrnovaly do svých ekonomických výpočtů finanční náklady a přínosy. Takže zisky postavila na roveň ochraně životního prostředí a stability klimatu, viz Financionalizace vody a celé přírody, viz ¹⁹⁾. Místo ochrany biologické rozmanitosti podpořila biopirátství.

Obdobného charakteru jsou některé další velké strategické podniky, v prvé řadě jaderné elektrárny. Pravda, vážné nehody měly jaderné elektrárny ve veřejném i soukromém vlastnictví, resp. přísný státní dozor nad jejich jadernou bezpečností je nutný vždy. Snaha šetřit na jaderné bezpečnosti za účelem zvýšení zisku může skončit hodně tragicky. Havárie jaderné elektrárny v japonské Fukušimě v důsledku absence dostatečně vysoké hráze na ochranu před možnými vlnami tsunami (vyvolalo je druhé nejsilnější zemětřesení v Japonsku) a odmítnutí přesunout náhradní agregáty do vyšších částí elektrárny (šetřilo se) ukazuje, že soukromé vlastnictví jaderných elektráren je nevhodné. Tristní závěr vyšetřovací komise japonského parlamentu, že s ohledem na japonskou mentalitu by cca 40 let trpěné nedostatečné zajištění atomové elektrárny před vlnami tsunami stalo nezávisle na personálním obsazení, nechávám bez komentáře stejně jako skutečnost, že japonská elektrárna na západním pobřeží neměla žádnou ochranu proti případným vlnám tsunami. Podle kritérií socialistického Československa by v seismicky velmi aktivním Japonsku nešlo postavit žádnou jadernou elektrárnu.

Může jít ale i o velké doly, hutě, chemičky a jiné značně rizikové podniky, továrny na výrobu léčiv (obchod se zdravím nabývá nejednou drsných podob) apod. Nevhodné je i soukromé vlastnictví zbrojovek, protože přispívá k militarizaci, korupci a k válkám. Zbrojaři je prosazují s cílem zajistit odbyt svého zboží.

Míra socializace velkých průmyslových podniků je do jisté míry otevřená. Platí, že velké podniky mají společenský charakter, řídí je z velké části manažeři a že se tudíž nutně nevážou na soukromé vlastnictví výrobních prostředků, na rozdíl od podniků středních a zejména podniků malých.

Z vlastnického hlediska by se socializující ekonomika měla opírat kromě spíš silného než slabého státního sektoru i o podniky krajské, komunální, družstevní, neziskové a

o živnostníky. Místo soukromých podnikatelů zůstává zejména v oblasti malých a středních podniků. Školství a zdravotnictví by mělo mít až na výjimky veřejný charakter. Výše uvedeným nemá být dotčen požadavek na jejich národohospodářsky efektivní fungování.

c) Odvětví ekologické infrastruktury, tj. lesy, vodní toky a nádrže, zejména ty velké.

Požadavek odborné lesní veřejnosti znárodnit všechny lesy v Československu v letech 1945-48 byl motivován zejména dlouhodobým neutěšeným stavem lesů malých vlastníků. Stejný problém vyvstal po roce 1989 v důsledku restitucí lesů v lesích drobných restituentů. Rozumná společnost neprivatizuje a nerestituuje lesní půdu a lesy a postupně stávající soukromé lesy vykupuje. Mimo jiné uplatňuje i přednostní právo státu, krajů a měst na odkup lesů.

Veřejný sektor, zejména stát, by měl přednostně vykupovat lesy ochranné a lesy zvláštního určení, které mají zvýrazněné mimoprodukční funkce. Stát musí ve spolupráci s uživateli lesů veřejnými i soukromými vypracovat zásady hospodaření v lesích k pokrytí zvýšených požadavků na vybrané mimoprodukční funkce lesů. Tyto zásady obnáší dvě skupiny problémů: odlišný způsob hospodaření pro jednotlivé druhy lesů ochranných a zvláštního určení a úhradu možných ztrát (na produkci nebo ze zvýšených nákladů nebo obojí), které mohou odlišný způsob hospodaření v těchto lesích provázet.

Veřejný ani soukromý sektor nikdy plně neovládal vodní toky, jak nám velmi často připomínají ničivé povodně. Veřejná správa vodních toků je nutná.

Neméně nutná je ale i zásadní změna obsahu práce stávajících státních podniků Povodí a dalších správce vodních toků – od devastace vodních poměrů podle zásad nechvalné 200 let staré rýnské koncepce k jejich ochraně, přejít k jejich renaturalizaci včetně posílení ekologických prvků protipovodňové ochrany – ochrany a obnovy říčních niv, výstavby suchých poldrů, přestavby pevných jezů na jezy klopné a jezů zabijáků na jezy bezpečné atp. Podobně u vodních nádrží je nutné důsledně hájit veřejné zájmy, resp. nekázeň vodní dopravy nákladní i rekreační, rychlých motorových lodí, vodních lyžařů a dalších je nutné tvrdě postihovat. Vodní hospodářství bude vždy víceúčelové odvětví. Nalezení optima v něm mezi jednotlivými, zčásti protichůdnými požadavky nebude ani v budoucnu snadné.

Ve veřejném vlastnictví by měla být i zvlášť chráněná území, což by nemělo být v rozporu s jejich správou nejen orgány státní ochrany přírody a samosprávy, ale i různými spolky na ochranu přírody či konkrétní rezervace. Stát by si zde nezbytný vliv udržoval jednak prostřednictvím platného zákona o ochraně přírody a krajiny včetně jeho zásady nezcižitelnosti těchto pozemků do soukromého vlastnictví, jednak poskytováním dotací na nezbytné práce.

d) Stát, usilující o udržitelnou ekonomiku, musí podporovat účast pracujících na řízení podniků, tzv. participaci.

Základem participace pracovníků musí být kvalitní zákoník práce, přísně chránící práva objektivně mnohem slabších pracovníků proti objektivně mnohem silnějším

zaměstnavatelům. Stát musí podporovat činnost odborů, uzákonit závodní rady pracujících přinejmenším v podnicích, kde nepůsobí odbory, družstva, ad.

Družstevní myšlenka začíná v dílech utopických socialistů, pokračuje u K. Marxe a J. S. Milla. V. I. Lenin spatřoval socialismus mimo jiné jako „*A systém civilizovaných družstevníků, jestliže vlastnictví výrobních prostředků je společenské a jestliže proletariát dosáhl třídního vítězství nad buržoazií – to je systém socialistický,*“ viz ²⁰⁾, s. 704.

Jinou věcí je, že po Leninově smrti v SSSR a později i v dalších státech reálného socialismu došlo k většímu či menšímu postátnění řízení družstev, což snížilo demokracii jejich vnitřního života a v úhrnu i jejich efektivnost.

Stát by měl podporovat i další formy participace pracovníků. Je přitom třeba počítat, že zejména pracovníci podniků, kteří se více či méně přímo či nepřímo živí poškozováním životního prostředí, budou v první řadě hájit svůj chléb jak při veřejném, tak při soukromém vlastnictví výrobních prostředků.

Nelze bagatelizovat problematické zkušenosti jugoslávských OOURů, samostatných základních výrobních jednotek práce. Základem možné podnikové samosprávy nemůže být dílna, ale musí jím být podnik jako celek.

Nutností je silné postavení inspekčních orgánů všeho druhu – bezpečnosti práce, hygienické služby, inspekce jakosti potravin, obchodní inspekce, inspekce životního prostředí, drážní a jiné dopravní inspekce atd.

e) Potřebám udržitelného vývoje je nutné přizpůsobit i **právní formy podniků**. Je neúnosné, když četné podniky neziskového charakteru mají právní formu společnosti s ručením omezeným či akciové společnosti, tj. podle občanského zákoníku mají vytvářet zejména zisk. Všechny tyto podniky by měly mít ze zákona veřejně prospěšný charakter a právní formu veřejné příspěvkové organizace, v případě finanční soběstačnosti těchto organizací pak formu státního, krajského či komunálního podniku.

Jde o:

- školská zařízení všech kategorií (zajímavost na zisku je pro kvalitu vzdělávání kontraproduktivní),
- zdravotnická zařízení s výjimkou podniků zákroků pro krásu (v zásadě žijí z plateb zdravotních pojišťoven, tj. z peněz veřejného zdravotního pojištění),
- podniky - zařízení sociální péče (dosahování zisku na úkor péče o potřebné je zjevně nežádoucí),
- podniky veřejné dopravy (kvalitní plnění společenské objednávky je důležitější než dosahování zisku, při respektování finančního plánu příslušného podniku),
- knihovny. Jiné podniky kultury nepřivatizovat. Nevyřešeným problémem je, že kritérium zisk vede nejčastěji k pokleslé kultuře,
- podniky masového sportu (kritérium zisku činí mnohý masový sport nedostupným pro sociálně slabší část populace),

- podniky působící v odvětvích technické (organizace státních investorů typu Ředitelství silnic a dálnic co by hlavní státní investor do dálnic a silnic 1. třídy nemůže mít formu akciové společnosti) či ekologické infrastruktury apod.

Finančně soběstačné podniky (Lesy ČR) ale nemohou mít povinnost zveřejňovat své hospodářské smlouvy a zvýhodňovat tak soukromé konkurenční podniky, jak požadují pochybné, ze zahraničí placené iniciativy typu Rekonstrukce státu či politická strana Pirátů.

6.2. Administrativní nástroje prosazování udržitelného vývoje

Disponibilní nástroje prosazování ekonomického pilíře udržitelného vývoje se příliš neliší od nástrojů používaných v běžné ekonomice. Určitou odchylkou je klíčový nástroj státní politiky ochrany životního prostředí i udržitelného vývoje - rozsáhlé používání ekologických norem. V mnohém se podobají různým technickým normám (nejblíže k technickým normám mají normy přípustného obsahu některých chemických látek v produktu, např. síry v uhlí či v topném oleji, dusičnanů v pitné vodě, olova v benzínu, ftalátů nejen v hračkách pro děti atd.). Mají ale i svá specifika. Jde zejména o následující typy ekologických norem:

- **Emisní normy**

Emisní normy udávají, jak vysoké emise té či oné škodliviny jsou přípustné u té či oné skupiny zdrojů antropogenního znečištění. Mohou se vyjadřovat v tunách (t), v miligramech na metr krychlový (mg/m^3) vypouštěného znečištěného vzduchu nebo vody, lze použít i další fyzické jednotky jejich měření. Stát nebo nadnárodní uskupení typu EU je stanovuje s určitým předstihem, aby znečišťovatelé měli čas přijmout nezbytná opatření k jejich dodržení. Stanovují se obvykle jako určitý politický kompromis, s přihlédnutím k materiálním možnostem a nákladnosti jejich zabezpečení. Užitečné je při přípravě jejich stanovení komunikovat se všemi hlavními hráči, aby se předešlo přehmatům, které mohou používání emisních norem kompromitovat.

Stanovování a důsledné vymáhání dodržování emisních norem je základním administrativním nástrojem prosazování ochrany životního prostředí i udržitelného vývoje. Jestliže se v řadě regionů podařilo významně zlepšit čistotu ovzduší a vod, pak je to v první řadě díky zavádění stále přísnějších emisních norem znečištění pro základní skupiny znečišťovatelů a více méně důsledného vymáhání jejich dodržování.

- **Imisní normy**

Imisní normy říkají, jak vysoké koncentrace těch či oněch škodlivin jsou přípustné v přízemní vrstvě ovzduší, ve vodních tocích či nádržích, v půdě. Mohou být odvozeny jako politický kompromis (můžou i směřovat k optimalizaci procesu znečišťování z hlediska vznikajících škod, ale ty obvykle nejsou vyčísleny a tudíž se z nich nedá vycházet), nebo mohou být zacíleny na ochranu lidského zdraví (tzv. hygienické normy, při jejichž dodržování by nemělo docházet k poškozování zdraví lidí, přitom přísnější mohou být stanoveny pro nemocnice či školy), na ochranu ekosystému (při jejich dodržování by nemělo docházet k narušování přírody, zejména přírody živé), na ochranu lázní či na ochranu památek. Devastace některých památek vysokými koncentracemi oxidu siřičitého je tristní, viz minulé ohrožení gotického chrámu v Kolíně n. Rýnem.

Charakter imisních norem mají také normy přípustného obsahu těch či oněch škodlivin v těch či oněch výrobcích, klasicky v potravinách nebo v pitné vodě. Snižování přípustného obsahu síry ve spalovaném uhlí či topných olejích a mnohé jiné jsou efektivním nástrojem ochrany životního prostředí. Je ale třeba hlídat, zda látky nahrazující například olovo v automobilových benzínech nezpůsobují větší škody na zdraví lidí než dříve přidávané olovo. Takových hrozeb je řada. Patří sem i známý spor o efektivnost stáčení nápojů do vratných či nevratných obalů či používání nádobí na opakované použití s mytím po každém použití nebo nádobí z plastických hmot na jedno použití.

Určitým problémem bývá, že samotné stanovení a dodržování platných emisních norem ještě nezaručuje dodržování norem imisních, je-li v dané lokalitě znečišťovatelů hodně nebo pokud jsou v ní špatné rozptylové podmínky. Klasicky jde o průmyslové aglomerace s vysokou koncentrací dolů, hutí, oceláren, chemiček apod. či v okolí silnic s intenzivní silniční dopravou. Inverzní polohy bývají na smogy podstatně náchylnější než polohy dobře větratelné. Přijímání regulačních opatření zejména vůči velkým znečišťovatelům ovzduší pro případ výskytu smogové situace je oprávněné. Protože se ale v 90. letech podařilo zásadně snížit znečišťování ovzduší z velkých zdrojů a tím i omezit výskyt smogu a na smogu se dnes v mnohem větší míře podílí zdroje malé (lokální topeniště a silniční doprava), možnosti omezování výskytu smogů pomocí výstražných smogových a regulačních systémů se významně snížily. Výstražné smogové systémy jsou určeny též lidem. Zejména nemocní a staří lidé a děti by v době smogu měli omezit svůj pohyb venku a fyzicky namáhavé aktivity.

Podobná situace je s ochranou čistoty vod ve vodních tocích. Při nízkém průtoku může i relativně nízké vypouštěné znečištění vodní tok neúnosně znečišťovat.

- **Depozitní normy**

Depozitní normy říkají, kolik těch či oněch škodlivin, zejména tuhých emisí, může spadnout na jednotku venkovní plochy. V tomto smyslu doplňují imisní normy, kterým se hodně podobají. Historické názvy „černý kraj“ (území silně zatížené těžbou a spalováním černého uhlí, kde dochází k rozsáhlým spadům tuhých znečišťujících látek) nevyžadují komentář. Podobně bývalo bílo kolem vápenek a cementáren, než počátkem 70. let se na nich začala v ČSSR instalovat první generace

filtrů na prach, podobně imise z Velké Británie celá desetiletí hubily život v četných vzdálených švédských jezerech ad.

• Územní normy

Územní normy se stanovují k ochraně určitého území před nežádoucími lidskými aktivitami. Známe více typů územních norem – z důvodu:

- Ochrany přírody (zvláště chráněná území všech kategorií, tj. velkoplošné národní parky a chráněné krajinné oblasti CHKO, a maloplošné národní přírodní rezervace, přírodní rezervace, národní přírodní památky, přírodní památky, památné stromy). Přírodní parky bývají plošně větší, ale obvykle nejde o velkoplošná zvláště chráněná území a podmínky jejich ochrany jsou mnohem mírnější ve srovnání s CHKO, o národních parcích nemluvě,
- Ochrany zdrojů pitné vody (pásma hygienické ochrany vod PHO, dnes jen 1. a 2. stupně), kde jsou z důvodů ochrany čistoty vody zakázány další rizikové činnosti. Tzv. vodárenské přehradní nádrže jsou zahrnuty v PHO 1. stupně),
- Chráněné oblasti přirozené akumulace vod CHOPAV povrchové (cílem je zlepšovat podmínky pro přirozenou akumulaci vod) a podzemní, které mají charakter ochrany zásobáren pitné vody,
- Ochrany lázní (kromě vlastních lázní včetně možných minerálních pramenů či ložisek léčivých rašelin apod. jde i o ochranu lázeňských parků a okolních lázeňských lesů),
- Ochrany rekreačních lesů (parky, městské a příměstské lesy, lesy významných rekreačních oblastí),
- Charakter územních norem má také jak základní, tak zvýšená ochrana zemědělské půdy, podobně ochrana lesů, ochrana vodních toků, niv ad.
- Chráněná ložisková území (za účelem nezkomplikovat možnou budoucí těžbu příslušných ložisek nerostných surovin a paliv),
- Ochranná pásma před negativními ekologickými vlivy, zejména z provozů značně závadných (velké povrchové, ale také hlubinné doly a lomy, velké hutě, velké chemičky, komunikace s intenzivní silniční dopravou) nebo značně rizikových činností (atomové elektrárny, velké chemičky, skládky a jiná úložiště odpadů, zvláště pak nebezpečných odpadů, různá odkaliště ad.). V ochranných pásmech bývá zakázána bytová a další výstavba, resp. území se ponechává s tím, že v případě havárie v něm více méně nebudou lidé a tím ani nedojde k větším újmám na zdraví lidí. Mají zmírnit negativní dopady případné havárie nebo běžného znečišťování ovzduší na okolí, zvláště pak na obytnou zástavbu, školská a zdravotnická zařízení. Často se do nich umísťuje ochranná izolační zeleň, zachytné nádrže (v případě úniku škodliviny ji mají zadržet a zabránit znečištění vodního recipientu) ad. Příslušný stavební úřad je stanoví nejpozději při vydávání kolaudačního rozhodnutí.

Obce a města v ČR mohou vyhláškou omezit provoz silničních motorových vozidel ve zvláště chráněných územích dle zákona č 114/1992 Sb., lázeňských místech a v

lokalitách, kde došlo k překročení některého z platných imisních limitů dle zákona o ochraně ovzduší (nízko emisní zóny). Problémem je, že takové omezení nelze dost dobře nařídit, pokud není k dispozici objízdná trasa, což se stává často, resp. ani několik let po uzákonění není v ČR žádná nízko emisní zóna.

Podstatné je, že územní normy stanovují ve vymezeném území určitý ochranný cíl a stanovují základní typy opatření k jeho dosažení. Speciální opatření pak stanovuje obvykle konkrétní správní akt, kterým se příslušná územní norma aplikuje v praxi. Tato opatření mohou být dvojí: zákaz či omezení těch či oněch rušivých aktivit a podpůrná opatření na udržení příslušných přírodních a dalších hodnot. Podpůrnými opatřeními mohou být v územích se zvláštní ochranou přírody opatření k likvidaci nepůvodních, zejména invazních druhů rostlin a živočichů, nežádoucích staveb aj.

Významným administrativním nástrojem využití území je **územní plán**, který lze charakterizovat jako určitou společenskou dohodu - kompromis - o způsobu využití toho či onoho území, povýšenou příslušným schvalovacím orgánem na územní plán, jehož závazné části nelze překročit. Územní plán se stanovuje pro určité území, obvykle na 10 let. V rámci řešeného území stanovuje území vymezená plně nebo převážně bydlení, školám, zdravotním zařízením, průmyslové výrobě, zemědělské výrobě, službám, dopravě, rekreaci, ochraně přírody apod. V územním plánu se dále rozlišují základní obory dopravy, průmyslových zón, obytných zón, tzv. transformační území (jejichž funkce se má zásadně změnit) a další. Územní plán může, ale nemusí být nástrojem účinné ochrany životního prostředí.

Záleží na cíli stanovení územního plánu, na kvalitě jeho zpracování a na ochotě společenské reprezentace ho respektovat. K územnímu plánu nelze přistupovat jako k tržacím kalendářím v zájmu hladké realizace různých, často pochybných podnikatelských záměrů či do něj prosazovat zjevně škodlivé záměry. Územní plán Prahy z roku 1999 je jen jedním z mnoha negativních příkladů nevyužívání a zneužívání možností územního plánování v ČR, totéž platí pro jeho mnohé pozdější změny. Hrozí přitom, že nový metropolitní územní plán Prahy dá prakticky neomezené možnosti developerské výstavbě, viz jeho návrh z dubna 2018.

Stav krajiny má zlepšovat krajinné plánování. Při těžké nadvládě ekonomických liberálů, projevující se mimo jiné špatným fungováním územního plánování, sotva překvapí, že krajinné plánování v ČR nedostává šanci se rozvíjet.

- **Pár příkladů územního plánování z praxe**

Rychlý rozvoj kapitalismu vedl při absenci územního plánování k značnému chaosu a tím i ke značným ekonomickým i mimoekonomickým ztrátám. Bankrot několika soukromých železničních drah byl asi tím nejmenším negativem. Mnohem horší byl vznik dělnických čtvrtí přilepených k továrním areálům, zpravidla se silně znečištěným ovzduším, otřesnými hygienickými podmínkami a často i bez základní občanské vybavenosti. Šlo o výstavbu zjevně značně nekomplexní. Chybějící občanské vybavení vznikalo zpravidla s velkým zpožděním a nejednou i při problematické lokalizaci. Územní plánování bylo velice potřebné, ale nedařilo se mu, zvláště ve velkých městech a průmyslových aglomeracích, kde bylo potřebné

nejvíce. Ekonomický liberalismus vítězil nad zdravým rozumem za konjunktur i za sociálně ekonomických krizí včetně mimořádně velké a ničivé krize 1929–33.

K úspěšným produktům územního plánování patřilo panelové sídliště s komplexní občanskou vybaveností (dnešním jazykem), tj. se školami, zdravotnickými středisky, kulturními domy, poštami, obchody, službami, veřejnou dopravou, veřejnou zelení a od 60. let i s centralizovaným vytápěním... Šlo i o příklad efektivní minimalizace dopravních potřeb, resp. nikdo nemusel za uspokojením svých základních životních potřeb s výjimkou zaměstnání a speciálních potřeb jezdit daleko. Vysoký tlak na výstavbu nových bytů 1. kategorie (včetně WC, vodovodu, centrálního vytápění atd. v každém bytě, v minulosti nedosažitelných vymožeností) způsoboval, že výstavba občanského vybavení mívala menší či větší zpoždění, ale tehdejší územní plány s ní počítaly a nestávalo se, že by příslušné pozemky propadly čísi komerční výstavbě s odlišným určením.

Územnímu plánování se dařilo podstatně více ve velkých městech a v průmyslových aglomeracích, méně ve venkovských regionech, kde se mnohým zdálo, že územní plány zas tak moc nejsou potřebné. To byl ale omyl, potřebné jsou i ve venkovských regionech, byť tam škody z jejich absence bývají mnohem menší.

Není pravda, jak se tvrdí po roce 1989, že neexistoval územní plán „pro vytěžení Severočeské Podkrušnohorské pánve“. Ing. Arch. Martin Říha, CSc., upozorňuje, že „už v roce 1966 byl schválen tzv. *„Územní plán rajonu Severočeské hnědouhelné pánve“*, který zpracoval Terplan Praha (hlavní projektant Ing. arch. Zdeněk Stáhlík) a tento plán byl opakovaně aktualizován podle tehdy nového zákona č. 50/1976 S. o územním plánování a stavebním řádu. Jako pracovník OVÚP Severočeského krajského národního výboru jsem zažil dvoje jeho změny a doplňky - z roku 1977 a pak 1988. První zpracoval tentýž projektant, jako původní plán rajonu, jen se to přejmenovalo na *„Změny a doplňky Územního plánu velkého územního celku SHP“*, při jejichž projednávání jsme odmítli zahrnout tzv. *„velkou variantu těžby uhlí“*, prosazovanou na radu sovětských expertů ředitelstvím SHD a Federálním ministerstvem paliv a energetiky. Tehdy také začal boj o záchranu zámku Jezeří. Druhé změny Ing. Stáhlík v průběhu zpracování po odchodu do důchodu předal svému nástupci ve funkci severočeského *„krajánka“* Ing. arch. Karlu Beránkovi, CSc.“

V Československou byla komplikovaná situace zejména v oblasti tzv. pohraničí, které se odsunem Němců vylidnilo a znovu osídlit jej bylo obtížné, dále v tzv. hraničním pásmu a velkých vojenských výcvikových prostorech, kde byl větší rozvoj nežádoucí. Některé obce tam zcela zanikly.

Za socialismu územní plánování bylo spíše nedostatečné než nadměrné. Za problém považují nezahrnutí rozvoje meziměstských tramvajových tratí do územního plánu Ostravska (čtyři dotčené okresy se nebyly s to domluvit na jednotné koncepci veřejné dopravní obsluhy, což trvá dodnes) a některé další. Územní plán pro oblast dotčenou plánovaným vodním dílem Křivoklát pomohl k odmítnutí tohoto zjevně škodlivého záměru.

Socialistický systém územního plánování dobře podpořil zákon o územním plánování a stavebním řádu č. 50/1976 Sb. Tehdejší územní plánování ve spojení

s dalšími mechanismy rozvoje socialistické společnosti, připívalo k relativně vyrovnanému územnímu rozvoji, kdy nebyly bohaté a chudé regiony, regiony dopravně izolované a s chybějící jinou základní technickou infrastrukturou, regiony s nedostatkem pracovních příležitostí, regiony s nedostatkem bytů a regiony bez přiměřeného občanského vybavení. Konečně, i tzv. střediskové obce vznikly z důvodu, že nebylo možné všechny obce a vsíky vybavit potřebným občanským vybavením.

Územní plánování nezabezpečovalo (a při neuspokojivé legislativě a nedostatečné pozornosti mu věnované) ani nemohlo zabezpečit účinnou ochranu životního prostředí, takže se některé regiony ocitaly na hranici ekologické katastrofy. Základní nedostatky v ekologické legislativě byly absence zákona o odpadech a o posuzování vlivů na životní prostředí (expertízy efektivnosti větších investičních projektů se ale konaly včetně rozboru dopadů na životní prostředí, ale ne na úrovni stávajících procedur posuzování vlivů na životní prostředí - EIA), nedostatečný byl zákon o opatřeních proti znečištění ovzduší, o státní ochraně přírody, rozporný byl zákon o ochraně zemědělského půdního fondu, na povinnost čistit odpadní vody existovalo na 2 000 výjimek.

Zkušenosti někdejších socialistických států sovětského bloku mluví o sblížení sociálně ekonomické úrovně jednotlivých regionů, od řádových rozdílů k rozdílům běžným. Postupné vyrovnávání životní úrovně na vesnici s životní úrovní ve městech úspěšně probíhalo v Československu, málo úspěšně v Sovětském svazu.

Z vývoje po roce 1989 je podnětná jen Vavrouškova novela zákona o územním plánování a stavebním řádu z roku 1992, zejména výrazným omezením „zákazů“ ve prospěch „limitů využití území“, dále otevření územního plánování, územního a stavebního řízení široké veřejnosti. Spolu s rehabilitací soukromého vlastnictví vytvořila mnohem větší prostor pro vyjednávání jednotlivých účastníků územního plánování, územního a stavebního řízení. Když odhlédnu od četných pozdějších excesů až po vyloučení veřejnosti z územních a stavebních řízení, faktem zůstává, že toto otevření umožňuje veřejnosti se někdy více, jindy méně úspěšně bránit proti zvlášť velkým investorům, takže ve výsledku nic moc.

Transformace ekonomiky ČR v 90. letech reálně zničily relativně komplexní územní plánování, resp. stávající obytné soubory jsou značně nekomplexní proti někdejším socialistickým sídlištím. Investoři počítají, že jejich obyvatelé budou parazitovat na okolním občanském vybavení. Dopravní náročnost se tak citelně zvyšuje. Nebezpečně se rozevírají nůžky mezi jednotlivými regiony. Hospodářská a územní politika ČR po roce 1989 venkov, zejména ten odlehlejší, v rozhodující míře ničí. Začalo to ničením jeho ekonomické základny, pokračovalo omezováním až rušením četných služeb potřebných k existenci. Dostatek ekonomicky dostupných bytů ani častý kousek přírody to nemohou zachránit. Tzv. program obnovy venkova je sice užitečný, ale připomíná onu pověstnou kapu v moři. I když méně ekonomicky liberální vyspělé kapitalistické státy mají tyto problémy méně vyhrcoené, i tam venkov vesměs kulhá za městy.

- **EIA, SEA**

Významným nástrojem předcházení ekologických problémů je proces **posuzování vlivů na životní prostředí (Environment Impact Assessment)** projektů, tzv. **EIA**. EIA je odborná expertýza, jejím úkolem je odhalit možné negativní ekologické vlivy realizace příslušného záměru a navrhnout opatření k jejich zmírnění, popř. doporučit nerealizaci projektu, jehož negativní vlivy na životní prostředí nelze efektivně zmenšit na přijatelnou úroveň.

Povinnost vypracovat EIA platí jen pro záměry s významným potenciálním negativním dopadem na životní prostředí. Není důvod dělat administrativně a časově relativně náročnou EIA na projekty s malým či nulovým potenciálem negativních vlivů na životní prostředí. Výčet projektů, které buď závazně, nebo po předběžném vyhodnocení podléhají procesu EIA, udává příloha zákona č. 100/2001 Sb. v platném znění. Známe tzv. jednoduchou EIA a plnou EIA. Výchoziskem procesu EIA je oznámení investora a následné zveřejnění projektu (investičního záměru) s jeho stručným popisem příslušným orgánem státní správy. Ten poté, s přihlédnutím k reakci veřejnosti, rozhodne, zda toto oznámení stačí (u bezproblémových nebo málo problémových projektů, s kterými nemá veřejnost problém, napíše příslušné dobrozdání) nebo se uskuteční plná EIA. Plná EIA se vždy uskuteční, pokud její uskutečnění vyžaduje bez výjimky zákon.

Plná EIA zahrnuje vypracování dokumentace vlivů na životní prostředí (vypracuje nebo nechá si vypracovat na své náklady předkladatel příslušného investičního záměru), posudek na tuto dokumentaci (vypracuje kvalifikovaná osoba, určená a placená příslušným orgánem státní správy (v ČR Ministerstvo životního prostředí nebo kraj), veřejné slyšení k záměru (kromě zákonem stanovených orgánů státní správy a samosprávy se k předložené dokumentaci a k posudku na tuto předloženou dokumentaci může vyjádřit každý občan a každá nevládní organizace a vznést své připomínky a požadavky – později bylo omezeno na občany v lokalitě bydlicí nebo vlastníci v lokalitě nemovitosti nebo tzv. kvalifikovaného zástupce veřejnosti – občanského sdružení, které získalo podporu dostatečného počtu občanů) a stanovisko příslušného orgánu státní správy. Vyjádření, resp. připomínky veřejnosti, stejně jako připomínky dotčených orgánů státní správy a samosprávy, je gestor EIA povinen řádně vypořádat. Poté MŽP nebo kraj vydá souhlasné (obvykle s řadou podmínek) nebo nesouhlasné stanovisko. Stanovisko je jedním z podkladů pro následné řízení o vydání územního rozhodnutí a stavebního povolení. Ve slušné společnosti se podmínky stanoviska EIA v dalších stupních projednávání příslušného investičního záměru respektují.

Kromě projektové EIA existuje také posuzování vlivů na životní prostředí územních plánů a posuzování vlivů na životní prostředí koncepcí (Strategic Impact Assessment), tzv. SEA. Její procedura je podobná jako u projektové EIA. Uskutečňují se vždy pod patronací MŽP.

Existuje oprávněný požadavek rozšířit proces SEA i na možné sociální a ekonomické dopady realizace navrhovaných koncepcí. V praxi ČR se tak vesměs neděje, jistě i proto, že v mnoha případech není uspokojivě zvládnána ani základní, tj. ekologická část SEA, a také proto, že v ČR takto rozšířenou SEA zákon nevyžaduje.

EIA i SEA by měla pomoci vylepšit předkládané projekty. Obvykle tak činí, pokud se konají řádně. Pokud se falšují ve prospěch předkladatele, jak se v ČR běžně děje u EIA záměrů stavět dálnice a s nimi spjaté koncepce, představuje jen pro všechny dlouhou, více méně byrokratickou proceduru s pozitivním efektem často blízkým nule.

Obviňování veřejnosti, že zpožďuje EIA, když si například vynutí vrátit špatně zpracovanou dokumentaci vlivů na životní prostředí k přepracování či k doplnění, je hrubý faul ze strany investorů.

Stanovování a prosazování v praxi těch či oněch emisních, imisních, depozitních a územních limitů (norem), územních plánů a konání procedur EIA a SEA vyžaduje kromě jejich uzákonění také zřízení příslušných orgánů státní správy, které bdí nad jejich dodržováním a za zjištěné delikty nařizují nápravná opatření, udílejí pokuty a další sankce a v krajním případě i zastavení provozu příslušného podniku.

6.3. Ekonomické nástroje prosazování udržitelného vývoje

Ekonomické nástroje prosazování udržitelného vývoje můžeme rozlišit na tradiční (veřejné rozpočty včetně veřejných účelových fondů, daňovou soustavu, úvěrovou soustavu a pojištění) a specifické. Specifickými jsou zejména tzv. ekologická daň, poplatky za znečišťování životního prostředí, poškozování a využívání přírodních zdrojů a tzv. obchod s povolenkami na emise. Protože se od tradičních ekonomických nástrojů politiky liší hlavně předmětem, na které jsou zaměřeny, budu je rozebírat v rámci jejich rozboru.

6.3.1. Veřejné rozpočty

Veřejné rozpočty zahrnují veřejné rozpočty a veřejné účelové fondy, tj. státní rozpočet, rozpočty krajů, měst, obcí a u statutárních měst též rozpočty jejich městských částí a jejich účelové fondy, rozpočty státních účelových fondů včetně možných fondů zdravotního a sociálního pojištění a v nadstátních celcích jako je EU i rozpočet a fondy EU. Rozpočty státních a polostátních firem a bank nejsou zahrnovány do soustavy veřejných rozpočtů, byť je mohou ze svých zisků dotovat.

Problém veřejných rozpočtů je známý již od dob vzniku prvních států. Platí pro ně, že by měly zajišťovat především veřejné potřeby, které není s to efektivně nebo vůbec zabezpečit soukromá aktivita lidí, ať už v rámci samozásobitelství (především v otrokářské a feudální společnosti) nebo trhu (zejména za kapitalismu). Tradičně šlo zejména o obranu, bezpečnost a státní správu. Postupně přibývaly i další veřejné potřeby financování – rozvíjející se školství, zdravotní péče, věda, sociální zabezpečení, efektivní rozvoj ekonomiky, ochrana životního prostředí ad. Ve středověku byla běžná praxe, že část veřejných zájmů (vzdělávání) zajišťovala

církev, které byl za tím účelem dlouhodobě pronajímán (ne darován) k tomu potřebný majetek.

Objem veřejných rozpočtů je dán zejména společenskými potřebami a ekonomickými možnostmi společnosti. Lze se důvodně domnívat, že potřeby veřejného financování v udržitelné ekonomice a společnosti budou vysoké.

Veřejné rozpočty i veřejný sektor by měly hospodařit přinejmenším v dlouhodobém časovém měřítku vyrovnaně. Z hlediska vyrovnanosti hospodaření to v případě hrozícího deficitu znamená buď zvyšovat daně a nástroje jim podobné, nebo snižovat výdaje veřejných rozpočtů. V obou případech zůstává zásadní otázka, které daně zvyšovat a o kolik či které výdaje veřejných rozpočtů snižovat a o kolik. Lze tak činit jak v souladu, tak v rozporu s potřebami udržitelného vývoje. V praxi se tak děje jak v rozporu (například snižování výdajů na sociální oblast, školství, zdravotnictví atd.), tak v souladu s potřebami udržitelného vývoje.

V kapitalistické praxi se běžně uplatňuje politika masového zadlužování veřejných institucí, končící občas jejich bankrotem, včetně bankrotu toho či onoho státu, viz Řecko či Itálie posledních let.

Hospodaření státního rozpočtu ČR s dlouhodobým ročním deficitem cca 100 mld. Kč před rokem 2017 je zjevně dlouhodobě neudržitelné. Jde o bankrotářskou politiku, která může skončit v dluhové pasti, z které budou jen velmi bolestné nebo žádné cesty, viz Řecko a další. Léčení MMF, Evropskou centrální bankou ECB a EU je k nepřežití.

Průměrný dlouhodobý deficit státního rozpočtu ČR cca 100 mld. Kč za rok je špatný v době vysokého ekonomického růstu (politika snižování daní v podmínkách vysokého deficitu veřejných rozpočtů je hrubě chybná, byť se míra zadlužení státu při rychlém růstu HDP nemusí zvyšovat) a velmi špatný v letech stagnace či poklesu ekonomiky, neboť míra zadlužení státu k HDP pak rychle roste. Realita přitom je ještě o dost horší, neboť kromě zjevného deficitu ČR vykazuje dlouhodobě i významné skryté deficity – podfinancování školství, kultury, sociálního zabezpečení, údržby a oprav železnic, silnic atd.

Deficit státního rozpočtu se podstatně snížil v prvních letech vlády A. Babiše 2018 a 2019. V důsledku pandemie nového druhu koronaviru se v letech 2020-21 zásadně zvýšil. Nová pravicová Fialova vláda sice předstírá šetření, ale svými nekompetentními rozhodnutími ho dále zvyšuje.

Ideál keynessovců, tj. za krize hospodařit deficitně s cílem krizi zmírnit a za konjunktury vzniklé dluhy splácet (též politika „stop – go“ se jaksi dlouhodobě nedaří, veřejné, zejména státní dluhy jsou zvyšovány za konjunktury i za krize.

Ožehavou otázkou veřejných rozpočtů je plýtvání penězi daňových poplatníků, nejen v ČR a nejen dnes. Kromě chybných koncepcí, například zbrojení, zemědělství, energetiky, dopravy, pořádání nákladných, reálně prestižních akcí (olympiády, mistrovství světa ad.) ad. jde o nechvalné předražování veřejných zakázek. Totiž, větší i menší skandály známe již z daleké minulosti a dnes jsou na denním pořádku. Skutečnost přitom bývá o hodně horší, resp. obvykle se provalí jen ona pověstná špička ledovce. Nejde ale jen o skandály typu předražování veřejných zakázek, nejen

investic, jejich nekvalitní provedení či machinace s výběrovými řízeními na ně. Jde také o financování opatření, ke kterému by vůbec nemělo docházet (pochybné zahraniční vojenské mise, chybné rozvojové investice, například v dálniční a vodní dopravní infrastrukturu ČR či v protipovodňové ochraně ad.

Veřejné rozpočty by neměly financovat opatření přímo či nepřímo poškozující životní prostředí. V praxi ale uplatňují politiku masivní podpory výstavby environmentálně i jinak silně škodlivých dálnic, říční ekosystémy ničících a průběh povodní zhoršujících vodních cest, často značně problematických průmyslových zón na zelené louce a nejednou i na nejurodnější půdě, technokraticky pojatou obnovu území zdevastovaných povodněmi, někdy i velmi riskantní výstavby v záplavových územích ad. Rada států, nikoliv ČR, i dnes nemálo dotuje spotřebu fosilních paliv, což je zjevně špatné.

V zahraničí se vyskytují i rozsáhlé investice do rozvoje těžby a dopravy fosilních paliv. Austrálie dotuje výstavbu největšího povrchového dolu na černé uhlí na světě, Polsko, Nizozemí ad. včetně EU dotují výstavbu přístavů a terminálů pro kontejnery na zkapalněný zemní plyn atd.

Ve financování akcí poškozujících životní prostředí i udržitelnost dlouhodobě v ČR dominuje masivní výstavba dálnic a jim podobných rychlostních silnic. V oblasti energetiky lze v ČR nalézt přímé dotace jen na útlum těžby uhlí a uranu. V roce 2012 činily v ČR asi 1 mld. Kč. Dále je dotováno odstraňování ekologických zátěží z minulé těžby uranu riskantní metodou loužení kyselinou sírovou u Stráže p. Ralskem, tj. minulých ekologických škod a rekultivaci těžbou devastovaných území. Veřejné rozpočty v ČR prakticky nedotují spotřebu paliv a energie, s výjimkou dotací náhrady zastaralých kotlů na uhlí kotly moderními.

Problém veřejných rozpočtů má dva základní aspekty: aspekt výdajů (požadavky bývají obvykle podstatně vyšší, než jsou disponibilní zdroje) a aspekt příjmů. Hlavním zdrojem příjmů veřejných rozpočtů je reálný výnos daní (tj. výnos nominálních daní snížený o daňové úlevy, daňové úniky legální i nelegální a daňové nedoplatky, a daním podobných nástrojů - pojištění, odvodů, cel, nejrůznějších poplatků apod.). Musíme rozlišovat nominální daňovou sazbu (v zákonu) a reálný daňový výnos, který bývá nižší o výši daňových úlev včetně úplných osvobození od daně, o výši legálních i nelegálních daňových úniků a daňových nedoplatků.

Musíme brát v úvahu rozpočtové určení daní. Je-li daň z nemovitosti příjmem obcí, neovlivňuje bezprostředně státní rozpočet. Ovlivňuje ho ale nepřímo, protože spoluurčuje příjmy obcí a měst a tím i potřebu je spolufinancovat z úrovně státu a krajů, sdílením daní i dotacemi. Podobně tzv. silniční daň a jí podobné výnosy dálniční známky a elektronického výkonového zpoplatnění jsou příjmy Státního fondu dopravní infrastruktury, nikoliv státního rozpočtu.

Obecně by mělo platit, že pokud jsou veřejné rozpočty deficitní a neplýtávají, musí se zvyšovat jejich příjmy a to i zvyšováním daní, zejména přímých daní, zprogresivňováním jejich sazeb. Veřejné peníze je nutné získávat tam, kde peníze jsou. Sdíření chudých je hrubě asociální a z hlediska přínosu pro veřejné rozpočty nezajímavé. Výsledkem je nejednou ještě vyšší deficit státního rozpočtu.

Kolize často deficitních veřejných rozpočtů s udržitelným vývojem je zjevná. Veřejné rozpočty nemálo plýtvají, nejednou i na poškozování životního prostředí a vyvracení udržitelného vývoje, a současně ke zmírnění svého deficitního hospodaření požadují další a další ekonomický růst jako údajně jedinou cestu ke snížení deficitu. Případné rozpočtové škrty jsou často proti ochraně životního prostředí. Řešení deficitu veřejných rozpočtů je ale nutné hledat ve zvýšení daňové kvóty, k obnovení nebo ke zvýšení progresivnosti přímých a majetkových daní, zavedení daně z finančních transakcí, zdanění tzv. technologických firem a zavedení ekologické daně, zejména na emise skleníkových plynů přepočtené na CO_{2ekv}.

Kromě zavedení ekologické daně jde o tradiční levicové témata, kterému se ale v podmínkách restaurace kapitalismu nedostává sluchu. Na levici bývá problém ve skutečnosti, že s vidinou zmírnění rozporů kapitalismu, zejména nezaměstnanosti, i levice nejednou podporuje i zjevně plýtvající výdaje veřejných rozpočtů, na stavbu dálnic, vodních cest či špatně pojímanou protipovodňovou ochranu. Veřejné rozpočty ČR po roce 1989 ohrožují i obří náklady na záchranu krachujících bank (cca 750 mld. Kč v 90. letech), mezinárodní arbitráže, mezinárodní dohody o ochraně investic ad.

Zásadním problémem jsou pokračující perverzní dotace z veřejných rozpočtů do průmyslu fosilních paliv. Zjištění, že po roce 2015, přijetí pařížské klimatické dohody, rozpočet EU a členských států EU vynaložil stovky miliard eur na výstavby plynárenské infrastruktury, nevyžaduje komentář. Tak se k udržitelné energetice ani společnosti nemůžeme dostat.

V souvislosti s válkou na Ukrajině v roce 2022 vynaložila EU na zastropování cen elektřiny a zemního plynu asi 800 miliard eur, prý aby se ekonomiky nesesypany.

Zásadní odklon od zemního plynu dodávaného Ruskem plynovody ve prospěch zkapalněného zemního plynu, na jehož zkapalnění se spotřebuje asi třetina energie v něm obsažená, je další rána ochraně stability klimatu. EU se tak rozhodla s cílem podpořit rusofóbní banderovskou Ukrajinu ve válce s Ruskem.

6.3.2. Problém daňové soustavy

Základní a neoddiskutovatelný úkol daňové soustavy je zajistit finanční potřeby veřejných rozpočtů, aby mohly uspokojovat objektivní potřeby společnosti, které nemůže zajistit efektivně trh (funkce fiskální). Samozásobitelství v ČR nehraje větší roli. Daňová soustava by měla stimulovat efektivní rozvoj sociální sféry, ochrany životního prostředí i ekonomiky (funkce stimulační). Po daňové soustavě se právem žádá spravedlnost, aby některé sociální skupiny nebyly daňovou soustavou neoprávněně zvýhodňovány (bankéři, nadnárodní firmy ad.) a jiné nebyly naopak diskriminovány. Tyto základní požadavky, kladené na jednotlivé daňové soustavy, platí i pro daňovou soustavu ekonomiky udržitelného vývoje.

Daňová soustava v ČR (podobná situace je ve většině států světa) zahrnuje daň z příjmů fyzických a právnických osob, viz zákon č. 586/1992 Sb., v jednotlivých

zněních, daň z přidané hodnoty, viz zákony č. 588/1992 Sb. a č. 235/2004 Sb., v jednotlivých zněních, daň spotřební, viz zákony č. 587/1992 Sb. a č. 353/2003 Sb. v jednotlivých zněních, daň z nemovitosti (z pozemků a ze staveb), viz zákon č. 338/1992 Sb., v jednotlivých zněních, a daň darovací, dědickou a z převodu nemovitostí, viz zákon č. 357/1992 Sb., v jednotlivých zněních.

Dále máme četné zákony, které zavádí různé poplatky a jim podobné nástroje zpoplatňující mimo jiné znečišťování životního prostředí, poškozování a využívání přírodních zdrojů, vše vesměs v různých zněních a další.

Oficiálně do daňové soustavy ČR patří i daň silniční, viz zákon č. 16/1993 Sb., v jednotlivých zněních. Silniční daň spolu s dálniční známkou a elektronickým výkonovým zpoplatněním má ale charakter uživatelského poplatku, konkrétně poplatku za užívání silnic a dálnic. Výnos všech tří druhů zpoplatnění užívání silnic a dálnic je příjmem Státního fondu dopravní infrastruktury, kde je účelově vázán na realizaci oprav, údržby a rozvoje silniční, železniční a vodní dopravní infrastruktury. Jde přitom jen o menší část jeho příjmů.

U řady daní je třeba rozlišovat stanovenou sazbu daně (může být v procentech, může jít o absolutní částku, může jít o vážený průměr) a výši reálného zdanění, které je nižší o četné daňové úlevy a osvobození, o různé daňové úniky legální i nelegální a o daňové nedoplatky. Daňová statistika Ministerstva financí ČR uvádí jen výši daňových nedoplatků za jednotlivé roky a druhy daní.

Významným příjmem státního rozpočtu je výnos povinného sociálního a zdravotního pojištění občanů a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, jež je základním zdrojem financování sociální a zdravotní péče, zejména vyplácení různých sociálních dávek a proplácení výkonů zdravotnických zařízení. Podíl zaměstnavatelů na placení těchto pojištění by měl činit asi 75 % a podíl pracovníků asi 25 %. Často v praxi využívané možnost placení velmi nízkých sazeb sociálního a zdravotního pojištění ze strany mnohých živnostníků je zásadně zvyhodňují na trhu práce a citelně ztěžují veřejné financování sociální a zdravotní péče a vyplácení sociálních dávek. Současně těmto živnostníkům zakládají nárok na jen velmi nízké starobní důchody. Zde je nutné provést diferencovanou (označovat například právní kanceláře za živnostníky je chyba) citlivou nápravu. Vyšší sazby povinného sociálního pojištění v ČR – 44,7 % proti 33,5 % v EU v roce 2011 nemohou představovat větší problém, protože mzdy v ČR jsou mnohem nižší než v jádru EU, viz Švihlíková, resp. ²¹⁾. Představa, že sociální a zdravotní pojištění by mělo být nahrazeno dotováním ze státního rozpočtu z výnosu daní k tomu určených, je nejen v ČR mimo realitu.

Daň z příjmu fyzických a právnických osob musí být významně progresivní. Stávající v zásadě lineární sazby daně z příjmu, prosazené v rámci tzv. Topolánkova batohu od 1. 1. 2008, významně přispívají k deficitnímu hospodaření veřejných rozpočtů, o ignoraci sociální spravedlnosti nemluvě. Podle zkušenosti Skandinávie není problém sociální stát držet, činí-li sazby přímých daní u vysokých příjmů cca 50 %. Snížení horních sazeb daně z příjmu fyzických osob ze 40 % na 15 % a horních sazeb daně z příjmu právnických osob z 35 % na 19 % v ČR i v EU v letech 1990-2011 v rámci podbízení se zahraničnímu kapitálu významně přispělo k růstu

zadlužení veřejných rozpočtů do nebezpečné výše, viz ²¹⁾. Nutné je zásadně zvýšit zdanění velmi vysokých příjmů, např. na 50 %.

Pro socializující a socialistické státy by mělo být typické progresivní zdanění příjmů a majetků. Podíváme-li se ale na praxi současných socializujících států, Vietnam, Čína, Venezuela a další mají silně degresivní sazby daně z příjmu, resp. v tomto smyslu mají k socialismu daleko. Boj o daňovou konkurenceschopnost mezi jednotlivými státy je velmi brutální zbraní světového finančního kapitálu, stejně jako tolerance daňových rájů. Jde i o velice praktickou otázku, protože progresivní zdanění příjmů a majetku umožňuje udržovat sociální smír a ekonomickou stabilitu. Degresivní daně z příjmů obojí ohrožuje.

Stávající DPH je nepřijatelná zejména vysokou sazbou snížené sazby DPH v ČR – 15 % k 1. 1. 2018. Nutné je sníženou sazbu DPH vrátit na původní sazbu 5 %. Nemůže se tak stát naráz, ale postupně v závislosti na stavu veřejných rozpočtů. Lze si představit i tři nebo čtyři sazby DPH. Počet sazeb DPH do pěti nepředstavuje vážnější komplikaci daňové soustavy za podmínky, že zařazování jednotlivých skupin zboží a služeb do jednotlivých sazeb DPH bude věcně logické, například léky či knihy. Jinak hrozí výrazné daňové úniky. V celé EU došlo ke zvýšení snížené sazby DPH též o 10 procentních bodů, tj. k významnému přenesení daňové zátěže z kapitálu na domácnosti, viz ²¹⁾.

Nízké jsou i sazby daně z nemovitosti. Na místě je jejich valorizace minimálně v rozsahu, aby byly reálně srovnatelné se svou výší v roce 1992, kdy byl stávající zákon o dani z nemovitosti uzákoněn. Jejich zvýšení k 1. 1. 2008 nepokrylo celou inflaci v ČR od roku 1992. V posledních letech mohou obce a města zvýšit daň z nemovitosti koeficientem 1-5, ale řada jich zůstává u koeficientu 1, tj. sazby daně z nemovitosti nezvyšuje.

Velmi zlý je starší návrh českých pirátů zavést daň z nemovitosti ve výši 3 % tržní hodnoty nemovitostí. Vedl by rychle k vyvlastnění všech nemovitostí v ČR s výjimkou těch vlastněných největšími boháči.

Nutné je ale zavést daň z velkých majetků – snad ve výši 1 %.

Nízké, v řadě případů velmi nízké jsou v ČR i sazby daně dědické a darovací. Jejich zásadní zvýšení, minimálně na stav před 1. 1. 2008, je v zájmu spravedlnosti nutné. Zrušení daně dědické pro střední a velké majetky v přímé dědické linii patří k vrcholům asociálnosti.

System daňových osvobození a úlev je rozsáhlý a nepřehledný. Ne všechny tituly daňových osvobození a úlev jsou odůvodněné. Některé jsou výsledkem tlaku silných ekonomických lobby proti reálným veřejným zájmům, byť se jimi zaštiťují. Rozsáhlost a nepřehlednost daňových osvobození a daňových úlev přispívá i k velkému rozsahu daňových úniků. Problém je, že se mnohé daňové úlevy samostatně nesledují, například u daně z příjmu fyzických a právnických osob, u daně dědické, darovací a z převodu nemovitostí, u spotřebních daní a u DPH. Neměl by být problém je sledovat, jak se děje u daně z nemovitosti a daně silniční.

Je podivné, že zatímco dotace bývají při projednávání veřejných rozpočtů ostře sledované a svádí se o ně nejednou v parlamentu i na zastupitelstvech krajů, měst a obcí tvrdé boje, často rozsáhlé a někdy pochybné daňové úlevy málokoho zajímají.

Zjevným problémem je i zákon o výnosovém určení daní, neboť zakládá obce, města a kraje s nedostatečnými vlastními příjmy, v zásadě odkázané na udílení dotací ze státního rozpočtu, ze státních účelových fondů a z fondů EU (administrativní složitost ale způsobuje, že většina malých obcí nemá šanci si na dotace z EU sáhnout) a často na život v chudobě. V takové situaci se snadněji prosazuje „politika rozvoje regionů“ v podobě „politiky jejich škrcení,“ kdy velká města a průmyslové aglomerace vyžívají rozhodující díl veřejných peněz a na venkovských regionech se brutálně šetří.

Jako zastupitel městské části Praha 13 v letech 1998-2018 jsem byl konfrontován s tristní situací, kdy vlastní příjmy rozpočtu Prahy 13 (daňové, nedaňové a investiční bez transferů vnějších i vnitřních - z výnosu vedlejší činnosti a vlastních rezerv) jsou zjevně nedostatečné. Stát přitom plně nehradí ani náklady přeneseného výkonu státní správy, které si nejen u Prahy 13 objednává. Vlastní příjmy Prahy 13 činily v roce 2013 cca 13,45 %, v roce 2014 necelých 10 %, v roce 2015 asi 12,5 %, v roce 2017 8,5 %. Dlouhodobě se v čase relativně snižují. Závislost nejen Prahy 13 na rozpočtu hlavního města Prahy, ČR a dnes i EU je drtivá.

Vedle daní existuje řada druhů poplatků, často administrativního nebo uživatelského charakteru, z nichž mnohé jsou příjmem obcí nebo státních účelových fondů – životního prostředí a dopravní infrastruktury. Některé poplatky se pojí s ochranou životního prostředí a šetrným využíváním přírodních zdrojů. Podobně je tomu s pokutami za porušování práva.

V daňové soustavě ČR a většiny jiných států roku 2021 stále chybí **daň z finančních transakcí**, tzv. **Tobinova daň**. K úsilí EU o zavedení Tobinovy daně se ČR trestuhodně nepřipojila. Daň z finančních transakcí by měla v první řadě zdanit tyto dosud DPH nezdaněné aktivity. Už proto, že jsou často zdrojem vážných finančních otřesů a často i přímých nároků na veřejné rozpočty, v rámci záchrany velkých bank, které údajně nelze nechat zkrachovat (Velká Británie za krize 2008-09) nebo všech bank (SRN za krize 2008-09). Za tristní je nutné označit praxi, kdy finanční sektor vysává reálnou ekonomiku a přitom je osvobozen od placení DPH.

Vysoce aktuální je zavedení zdanění tzv. obřích technologických, především internetových firem určitým procentem daně z obrátu, např. ve výši 5 % z výše obrátu na našem území, nejlépe na základě mezinárodní dohody.

Zavedení daně z finančních transakcí je nutné. Nejde jen o doplnění nedostatečných příjmů veřejných rozpočtů, ale zejména o destimulaci spekulací na finančních trzích, neboť tyto spekulace ohrožují stabilitu jednotlivých měn i veřejných rozpočtů. Snadněji se zavede v rámci kolektivního úsilí většiny států EU. Některé typy finančních spekulací by měly být ze zákona zakázány - hedgeové fondy. Bez dostatečné regulace finančních trhů se nemůže ekonomika a společnost přijatelně rozvíjet.

Pokrok představuje dohoda států G20 z 30. října 2021, že všechny velké firmy budou zdaněny nejméně 15 % ze zisku v zemi, kde působí.

Je nutné zavést i tzv. **ekologickou daň** za poškozování životního prostředí. Naskýtá se zejména zdanění emisí skleníkových plynů GHG, vyjádřených v CO_{2ekv.}, s cílem stimulovat omezování využívání fosilních paliv a šetrou spotřebou paliv a energie. Totiž, spalování fosilních paliv je hlavním zdrojem emisí skleníkových plynů, které jsou hlavním původcem zhooubného oteplování povrchu planety Země. Oteplování klimatu se stále více prodražuje a do budoucna ohrožuje existenci lidstva na Zemi. Je jen spravedlivé, aby se emitenti CO_{2ekv.} také finančně podíleli na řešení negativních následků svého problematického chování.

Předmětem zdanění by měly být emise přepočtené na CO_{2ekv.} Pokud by se vyšlo ze zásady 2 % HDP, pak by daň za tunu CO_{2ekv.} činila v ČR v roce 2019 asi 922 Kč/t. Zpoplatňování by mělo začít u těžby fosilních paliv, a to včetně úniků metanu těžbu fosilních paliv provázející, a dále tuto daň promítat do ceny výrobků a služeb tyto paliva spotřebovávajících. Současně je nutné přiměřeně řešit tuto daň ve vztahu k dováženým fosilním palivům, tj. stejnou sazbu v případě, že v exportující zemi zdanění emisí CO_{2ekv.} chybí a příslušně sníženou v případě, že v exportující zemi má nižší sazbu.

Nezbytností jsou účinná opatření proti daňovým únikům. Totiž, situace k 1. 1. 2018 zůstává nejen v ČR neutěšená. Předně, daňové zákony musí být jednoznačně formulovány, na případné problémy musí Ministerstvo financí rychle reagovat. Je nutné vyhodnotit funkčnost jednotlivých druhů daňových úlev a provést jejich revizi. Nepřehledný systém daňových úlev přispívá k vysokým daňovým únikům. Měla by platit zásada, že pokud podnik podniká na území určitého státu, tak také v něm a nikoliv jinde v cizině odvádí daně včetně daně z příjmu. Podobně by mělo platit, že podnik platí daně v místě provozovny, nikoliv v místě sídla podniku. Daňové úřady v Praze by pak přestaly být přetížené a mohly by se věnovat také kontrolní činnosti. Daňové orgány v ČR vyžadují personální a platové posílení a omlazení. Tzv. akcie na doručenkách nesmí zákon připouštět. Ze soutěže o veřejné zakázky by měl zákon vyloučit firmy registrované v daňových rájích, nemající vlastní zaměstnance a firmy pracující ve švarcsystému. Je nutné zavést povinnost všech podnikatelských subjektů mít registrační pokladnu. Boj s daňovými podvody vážně ztěžuje povinnost prokázat úmysl uskutečnit daňový podvod ze strany daňových orgánů. Vážným zdrojem daňových úniků jsou fiktivní doklady a dovoz zboží z třetích, zejména asijských zemí, viz ²¹⁾. Nepříjemné je, aby si podnikatelé do nákladů výroby mohly zahrnovat náklady na různé zahraniční dovolené, nákup a provoz osobních vozidel, aby lehká užitková vozidla byla osvobozena od placení DPH ad. Poslední jmenovaná daňová úleva obnáší v ČR asi 6 mld. Kč/rok.

Určitým pokrokem je zde zákon o elektronické evidenci tržeb, byť k 1. 7. 2018 se netýká zdaleka všech živnostníků. Účinnost zákona o elektronické evidenci tržeb byla v souvislosti s pandemií koronaviru pozastavena. Nová vláda Petra Fialy zákon zrušila s tím, že na rozsáhlých daňových únicích a postihu poctivých živnostníků nezáleží.

Ochranu životního prostředí a udržitelný vývoj citelně poškozují velmi nízké sazby silniční daně, které se navíc od roku 1992 v ČR nevalorizovaly. Ve srovnání se zpoplatněním užívání železničních kolejí citelně znevýhodňují šetrou železniční dopravu, o bezplatném užívání vodních cest v ČR nemluvě. Navíc způsob stanovení

sazeb – podle obsahu motoru a podle počtu náprav – nemá významnější vazbu na opotřebovávání silnic, které roste vysoce progresivně s růstem hmotnosti vozidla na nápravu. V roce 2020 dorovnání inflace znamená zvýšit sazby silniční daně 3 krát, tj. na 300 % stávající výše.

Lze diskutovat o konstrukci spotřebních daní. V praxi se vyvinula tak, že mají hlavně fiskální význam. Jsou významným příjmem státního rozpočtu. Zatěžují zejména spotřebu výrobků, která je buď společensky a zdravotně škodlivá (cigarety, alkohol), nebo která způsobuje vážné problémy a škody (pohonné hmoty) druhým. Protože jde o výrobky vesměs s nepružnou spotřebou, bývá výnos spotřebních daní značně pravděpodobný. Filosofie, že by výnos spotřební daně měl uhradit výši škod, která se odhaduje ze spotřeby výrobků zatížených příslušnou spotřební daní, nebyla oficiálně nikdy deklarována, byť požadavek na takové pojetí spotřebních daní zaznívá od ekologů již řadu let.

V tomto smyslu je značně kontroverzní výše spotřebních daní. Daně za tabák, resp. cigarety, a podobně daně za destiláty, pivo a víno jsou i po několikerém zásadním zvýšení, ke kterému ČR donutila EU, mnohem nižší, než kolik činí ekonomické škody na zdraví lidí, způsobované jejich spotřebou. Statistická data prokazují, že vysoké sazby spotřební daně za tabák a alkohol přispívají ke snížení jejich zdraví škodlivé spotřeby. Jejich další možné zvyšování ale bude narážet na hrozbu jejich masového pašování do ČR a jejich masové domácí výroby. Takovým hrozbám je nutné efektivně čelit.

Přibližnou bilanci příjmů a výdajů za alkohol udává ²²⁾, resp. tabulka č. 15:

Tabulka č. 15 - Výsledné srovnání výnosů a nákladů požívání alkoholu v ČR v roce 2006

Příjmy	Mld.	Výdaje	Mld
Spotřební daň z lihu a lihových	10,6	Náklady na zdravotnictví	45,7
DPH	7,5	Ušlé daně z příjmů fyzických	0,23
Cla z prodeje alkoholických nápojů	0,5	Ztráta na HDP	1,24
Daň ze zisku právnických osob	0,6	Hmotné škody vzniklé při	0,35
		Vyplacené nemocenské dávky	5,6
Ušetřené starobní důchody	0,24	Vyplacené důchody související s konzumací alkoholu	36,7 2
Ušetřené důchody za osoby usmrcené při dopravních nehodách	0,00 4	Snížení HDP v důsledku	13,1
		Ušlá DPFO v důsledku nemocnosti	2,39
		Škody způsobené při ostatní trestné činnosti	0,67
Ušetřené důchody za osoby usmrcené při trestných činech	0,00 1	Snížení HDP a DPFO v důsledku smrti obětí trestných	0,01
		Snížení HDP a DPFO v důsledku zranění osob při trestné	0,07

		Náklady na léčení osob zraněných při trestné činnosti	0,03
CELKEM	19,5	CELKEM	106,

Zdroj: výpočty Ivy Šmídové, Spotřeba alkoholu a její vliv na ekonomiku ČR, disertační práce, Masarykova univerzita Brno, 2013. S. 87-88 (tabulka 5.2. – Celkové výsledky).

Autorka výše uvedenou tabulku interpretuje realisticky následovně: „*Lze tedy říci, že jen za rok 2006 činí ztráta státu na alkoholu jako na „legální droze“ téměř 87 mld. Kč.*“ Nejde ale jen o vysoké ekonomické ztráty státu, která více než 5x převyšuje jeho ekonomický přínos. Závažnější zřejmě jsou ztráty na životech a zdraví lidí, které nejsme s to vyčíslit. HDP se ale na takových věcech slušně „napase,“ resp. nabobtná.

Je pravda, že stát opakovaným zvyšováním sazeb spotřební daně za alkohol zvýšil výnos této daně z 10,67 mld. Kč v roce 2006 na 16,715 mld. Kč v roce 2013, tj. asi o 57 %. Podstatně méně se již ve vazbě na toto zvýšení zvýšil výnos daně z přidané hodnoty za alkoholické nápoje. Ani pak se ale národohospodářská bilance výroby a spotřeby alkoholických nápojů nijak závažně nemění. Navíc je třeba počítat, že se v důsledku inflace zvýšily i ekonomické ztráty z jeho konzumace (inflace spotřebitelských cen 2013/2006 činila 17,9 %), klasicky náklady na zdravotnictví.

Disertace je zpracována pečlivě. Výpočet má jistě určité chyby vzhledem k chybám v podkladových materiálech a též k jiným možnostem vypočítávat výši ekonomických škod ze zvýšené nemocnosti a úmrtnosti, ale v zásadě dospívá k průkazným číslům. Občasné tvrzení ministerstev financí, že by výrazným zvýšením spotřební daně na cigarety a tabák mohlo ohrozit státní rozpočet, nepotvrzuje.

Také sazby spotřební daně za pohonné hmoty jsou nízké v tom smyslu, že výnos jejich placení silniční dopravou nepokryje ani ekonomické škody, které silniční doprava způsobuje. Tento rozdíl sice není mnohonásobný, na rozdíl od tabáku a alkoholu, ale také si žádá zvýšení sazeb spotřebních daní za pohonné hmoty, a to u motorové nafty asi o 2-3 Kč/l., po snížení její sazby o 1 Kč/l k 1. 1. 2021 o 3-4 Kč/l. Zjevnou chybou je přitom skutečnost, že je vyšší sazbou zatížen benzín, ač vyšší škody na zdraví způsobuje spalování motorové nafty, jež je navíc výhřevnější než benzín. Jde o praxi více méně prosazenou EU, protože její minimální sazby pro motorovou naftu jsou nižší než pro automobilové benzíny, ač má nafta vyšší výhřevnost než benzín a její spalování v dieselových motorech emituje nebezpečnější škodlivin než spalování benzínu v motorech zážehových. Prý je to další způsob podpory nákladní dopravy a exportu, v prvé řadě na pohonné hmoty náročné silniční dopravě. Doprava letecká a vodní je přitom od placení spotřební daně za pohonné hmoty osvobozena na základě chybných mezinárodních mnohostranných smluv s výjimkou rekreační plavby a nedopravního letectví.

Efektivní zvýšení minimálních sazeb spotřebních daní za pohonné hmoty je nutné uskutečnit na úrovni celé EU, jinak bude stimulovat tankovací turistiku a tranzit přes ČR by nemusel nakupovat pohonné hmoty a platit spotřební daň v ČR vůbec. S tím má zřejmě vážný problém ČR už dnes, resp. odhadovaný nevýběr spotřební daně za

pohonné hmoty je značný a zářící. Pravda, zřejmě se na něj nemálo podílí i fiktivní podvodné firmy, tzv. bílé koně.

Podobně je nutné pojmut EU jako jeden stát z hlediska osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení DPH a významně tak zmenšit od DPH osvobozenou mezinárodní veřejnou dopravu. Zatím pro to není politická vůle v ani jednom státu EU ani mimo ni. Přitom by tato dohoda měla optimálně zahrnout i státy mimo EU Norsko, Švýcarsko a ministáty obklopené státy EU.

Ochrana životního prostředí vedla ke vzniku tzv. **poplatkového systému**. Stát zpoplatňuje činnosti poškozující životní prostředí (škodliviny emitované do ovzduší, vody a půdy, ukládání odpadů na skládky), poškozování (odnímání zemědělské a lesní půdy pro potřeby nezemědělské a nelesní) a využívání přírodních zdrojů (těžbu nerostných surovin, čerpání podzemní vody ad.).

Doplňkem poplatků za znečišťování bývají tzv. odklady. Pokud znečišťovatel začne realizovat nápravné opatření, které zajistí snížení znečišťování alespoň na úroveň platných emisních norem, správce poplatků mu odloží placení části poplatků za znečišťování. Pokud opatření dosáhne včas požadovaných parametrů, promine mu po jeho úspěšné kolaudaci jejich doplacení.

Sazby úhrad za těžbu nerostných surovin jsou v ČR jednak za zabranou plochu (100-1000 Kč/ha za každý i započatý hektar těžebního prostoru), jednak z objemu těžených nerostů, diferencované podle druhu těžené nerostné suroviny. Sazby za zabranou plochu mají charakter kompenzace vzniklých škod. Proto jsou příjmem územně příslušné obce. Úhrady z objemu těžených nerostů jsou platbou za jejich využívání. V ČR nesmí převyšovat 10 % průměrné tržní hodnoty těžené suroviny v předchozím roce. Jsou z části příjmem státního rozpočtu, z části krajů. Zpravidla jsou mnohonásobně nižší, takže mají charakter odpustku hříchů. V praxi obvykle slouží k zahlazování následků těžební činnosti, tj. ke kompenzaci škod způsobených těžbou.

U hlubinné těžby uhlí jde o 0,5 %, u povrchové těžby jde o 1,5 % jeho průměrné tržní ceny za rok. ČR nechává využívat své nerostné bohatství za částky zpravidla nižší, než jsou škody způsobované příslušnou těžbou. Připomíná to poměry v kolonii. Třešničkou na dortu je beztrestné vytunelování OKD Bakalou a kol. a neukládání finanční rezervy na vázaný účet na následnou rekultivaci velkolomu Tykačem a spol., podnikajících v severních Čechách. Obava z vytunelování těchto peněz je na místě.

V případě poplatků za využívání přírodních zdrojů dochází k diferenciaci poplatků, resp. úhrad podle jednotlivých druhů těžených nerostů a podle způsobu těžby (povrchová x podzemní), u poplatků za poškozování přírodních zdrojů dochází k diferenciaci jejich sazeb podle bonity odnímané zemědělské či lesní půdy. Základem odvodů za odnětí zemědělské půdy, resp. poplatků za odnětí lesní půdy, je stonásobek čisté zemědělské, resp. lesní (dřevní) produkce z hektaru. Mělo by jít ale o stonásobek čisté produkce nejvyšší za rok, dosažené v uplynulých deseti letech u odvodů za odnětí zemědělské půdy, resp. půdy jehličnatých lesů, resp. stovvacetinásobek v případě odnětí půdy listnatých lesů.

Problémem jsou četná osvobození od placení odvodů za odnětí zemědělské půdy (na stavby dopravní infrastruktury, veřejných průmyslových zón, obytných čtvrtí v souladu s územním plánem), ještě více paralyzující cíl tohoto ekonomického nástroje. Osvobození má smysl jen v případě vzájemné konverze v rámci „zemědělská půda – lesní půda – vodní plochy“.

Podobně působí ignorace mimoprodukčních funkcí zemědělské půdy. Jejich zohlednění by měla být přiřazka k základní sazbě odvodu. U orné půdy by mělo jít o 10 % základní sazby, u trvalých travních porostů, vinic, chmelnic, sadů a zahrad by mělo jít o 50 % základní sazby. V případě poplatků za odnětí lesní půdy by zohlednění ekonomického přínosu mimoprodukčních funkcí lesa mělo být zásadně vyšší, tj. asi 2 000 % u lesů městských, příměstských, lázeňských a výrazně rekreačních, 600 % u lesů zvláštního určení, pokud nespádají pod sazbu 2000 % a 400 % u hospodářských lesů.

Společenská řídicí praxe v ČR využívá také poplatků k vytváření finančních rezerv na předpokládané budoucí nutné činnosti. Jde zejména o:

-Poplatek, jehož výnos vytváří rezervu na rekultivace těžbou devastované půdy. Je popřením smyslu a ostuda státu ČR, že umožňuje tyto peníze soukromým těžářům uhlí používat na běžnou činnost včetně vyplácení dividend. Může se stát, že náklady na rekultivaci budou „znárodněny“ na účet daňových poplatníků.

-Poplatky na vázaný účet jako rezerva na budoucí rekultivaci skládky po skončení její životnosti. Jejich funkce je podobná jako u nákladů na rekultivaci těžbou devastované půdy.

-Odvod na vázaný účet jaderné koncovky. Plátcem jsou jaderné elektrárny, sazba odvodu činí aktuálně 55 Kč/MWh v jaderné elektrárně vyrobené elektřiny. Na vázaném účtu jaderné koncovky se shromažďují peníze na budoucí zneškodňování vyhořelého jaderného paliva, nepodaří-li se jej přeprocovávat na nové jaderné palivo, a jaderné elektrárny po skončení její životnosti. Problém je, že stávající výše sazeb 50 Kč/MWh je nízká, měla by činit asi 100 Kč/MWh.

Spíše formálním problémem je zmatené názvosloví. Jak odvody, tak úplaty, tak úhrady by se měly jmenovat poplatky. Podobně by se silniční daň, dálniční kupón a elektronické výkonové zpoplatnění měla jmenovat poplatek za užívání silnic, resp. dálnic.

Z výnosů tzv. recyklačních poplatků se financují deficity nákladů provozu státem požadovaných systémů sběru a využívání odpadů jako zdrojů druhotných surovin.

Československo a Polsko měly před rokem 1989 nejrozsáhlejší systém poplatků za znečištění ovzduší a vody a využívání přírodních zdrojů na světě. Také současná ČR má tento systém zřejmě nejrozsáhlejší na světě. Základním problémem poplatků za znečištění a za poškozování a využívání přírodních zdrojů tehdy i teď a nejen v ČR jsou jejich velmi nízké sazby, takže reálně mají hlavně fiskální funkci, tj. jsou zdrojem příjmů fondů životního prostředí, jejichž účelem je spolufinancovat opatření na ochranu životního prostředí. Pro znečišťovatele bývá zpravidla ekonomicky výhodnější preferovat placení těchto poplatků před realizací nákladných opatření na ochranu životního prostředí, pokud ho k realizaci ozdravných opatření nenutí platné emisní či jiné limity.

Určitým problémem je pojmový zmatek, kdy kromě tradičních poplatků máme v ČR i platby, úplaty (ve slovenštině jazykově připomínají úplatky, kterými v jistém smyslu jsou), úhrady za těžbu nerostných surovin a odvody za odnětí zemědělské půdy a na účet jaderné koncovky, což je název odpovídající někdejšímu reálnému socialismu. Některé poplatky mají charakter úhrad nákladů za poskytnuté služby (platby za odběr povrchové vody k úhradě nákladů správy vodních toků a správy povodí, byť v tomto případě se z vybrané částky financují i další náklady podniků Povodí) aj.

Snahy o ekologizaci daňové soustavy začaly snahou o ekologizaci stávajících daní v podobě příslušných daňových úlev. **Daňové úlevy k ochraně životního prostředí** v ČR známe od 1. 1. 1993 zejména u daně z nemovitosti, u daně silniční, u spotřební daně za pohonné hmoty a do 1. 1. 2004 jsme je znali i u DPH, byť se okrajově vyskytují jako osvobození u daně z příjmu fyzických a právnických osob a u daně darovací, dědické a z převodu nemovitostí. U dvou posledně jmenovaných jde o dary do určité výše účelově vázané na ochranu životního prostředí, u daně z příjmů též o příjmy z malých zdrojů využívání paliv a energie z obnovitelných zdrojů během prvních pěti let jejich provozu.

Daňové úlevy v ČR mají problémy ve svém přílišném počtu a nepřehlednosti, takže působí různě. Rozsáhlý nepřehledný systém daňových úlev usnadňuje neomalené lobování (mnohé daňové úlevy na rozdíl od výdajů veřejných rozpočtů Ministerstvo financí nesleduje) i nemalé daňové úniky. Vyžaduje zásadní revizi.

Funkce daňových úlev může být různá. Mnohé daňové úlevy se netýkají životního prostředí, jsou v tomto směru neutrální. Z hlediska ochrany životního prostředí máme daňové úlevy neutrální, pozitivní, negativní, kontroverzní a typu kompenzace omezení (nejčastěji u daně z nemovitosti). Pokud stát zakáže nebo omezí hospodářské využívání určitého území např. z důvodu ochrany přírody nebo ochrany zdrojů pitné vody, nemůže za takové nemovitosti vybírat daň z nemovitosti.

Daňové úlevy k ochraně životního prostředí v podobě zařazení do nižší sazby DPH byly v ČR zrušeny jako jedna z podmínek vstupu ČR do EU k 1. 1. 2004. Měly tři skupiny: trojcestné katalyzátory, bionafta a ostatní. Zahrnutí trojcestných katalyzátorů do snížené sazby DPH se stalo od 1. 1. 1996 požadovanou emisní normou euro 2 disfunkční, neboť plnění této normy nešlo zajistit jinak než jejím užitím. Zvýhodňovalo přitom citelně silniční dopravu. Podpora bionafty byla od počátku chybná vzhledem k vysoké energetické náročnosti výroby bionafty a citelného poškozování orné půdy pěstováním řepky olejky. Její zrušení bylo na místě, leč její podpora se krátce poté reálně zvýšila zavedením povinnosti ji v určitém rozsahu přimíchávat do motorové nafty, ve větším množství zřejmě i za cenu určitého poškozování naftových motorů. Podpora bionaftě nabyla podobu nepřímé křížové dotace. Totiž, politika podpory paliv a energie z obnovitelných zdrojů EU i ČR byla od počátku zatížena hrubými chybami. Ostatní (zařízení k úsporám paliv a energie, k využívání obnovitelných zdrojů paliv a energie do určité velikosti kapacity apod.) byla do snížené sazby DPH zařazena právem. Neschopnost ČR vyjednat zde výjimku měla pro ochranu životního prostředí ČR negativní dopady.

Hlavními negativními daňovými úlevami z hlediska ochrany životního prostředí jsou osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení DPH včetně paliv a energií, které spotřebují, a osvobození mezinárodní letecké, námořní, námořně rybářské a vnitrozemské říční dopravy od placení spotřební daně za pohonné hmoty. Obojí je uplatňováno na základě mezinárodních mnohostranných smluv, často charakteru zvykového práva, na podporu exportu, nově i na podporu mezinárodního cestovního ruchu. V podmínkách ČR roku 2009 šlo asi o 44 mld. Kč, z toho cca 13 mld. Kč byla přímá daňová podpora spotřeby paliv a energie. V letech 2011-19 jde asi o 50 mld. Kč, z toho 14 mld. Kč jde na přímou daňovou podporu spotřeby paliv a energie.

Daňové úlevy k ochraně životního prostředí u spotřebních daní za pohonné hmoty a silniční daně (+ dálniční známky a elektronického výkonového zpoplatnění) jsou vysoké a kontroverzní, neboť ještě víc zvýhodňují nešetrnou silniční dopravu proti šetrné dopravě železniční. Dělají víc škod než užitku. Z hlediska ochrany životního prostředí a udržitelného vývoje lze u daňových úlev v ČR k 1. 7. 2014 najít následující vážné problémy:

1) osvobození autobusů veřejné dopravy i městské hromadné dopravy od placení silniční daně (podpora veřejné dopravy nelze řešit znevýhodňováním šetrné železniční dopravy vůči autobusům, tuto úlevu je nutné zrušit a příslušnou částku přesunout do rozpočtu krajů a měst, která tyto druhy veřejné dopravní obslužnosti dotují),

2) osvobození nákladní kombinované dopravy k dopravě letecké (není ekologicky šetrná, je nutné ji zrušit bez náhrady),

3) vysoké snížení silniční daně silničních vozidel od první registrace až o dvě třetiny a až do 9 let. Nelze jej hodnotit jinak než jako škodlivou, byť vzešlé z návrhu zelené poslankyně K. Jacques. Nutné je jej zásadně omezit na první tři roky od první registrace vozidla a do výše maximálně 10 % současné sazby silniční daně,

4) vysoké snížení sazeb dálniční známky a elektronického výkonového zpoplatnění pro méně znečišťující silniční vozidla, neboť paralyzuje jejich funkci regulovat silniční dopravu a vytvářet dostatek prostředků na údržbu a opravy silnic a dálnic. Efektivní rozdíl sazeb zde může být maximálně do tří let od první registrace vozidla a do 10 % při jejich stávajících sazbách,

5) do 1. 1. 2004 šlo v ČR i o daňové zvýhodnění bionafty, přestože se na její výrobu spotřebuje plus minus energie, kolik jí obsahuje, a trojcestných katalyzátorů, přestože od 1. 1. 1996 si jejich instalaci vynucovala platná emisní norma Euro 2. Jeho zrušení novým zákonem o DPH bylo sice značně opožděné, ale plně oprávněné.

Podstatně později se přistupovalo k zavádění vlastních ekologických daní – k vlastní **ekologické daňové reformě**. Nejvíce je ekologická daňová reforma rozpracována pro paliva a energie z neobnovitelných zdrojů, viz ²³⁾ a ²⁴⁾. Dle E. U. Weizsackera se výše ekologického zdanění má rovnat přibližně výši ekonomických škod ze znehodnocování způsobovaných fosilní a jadernou energetikou. Ekologická daň má být zaváděna postupně v průběhu cca 20 let při současném snižování jiných daní, zejména zdravotního a sociálního zabezpečení a DPH. Má být tudíž výnosově neutrální, má přesunout zdanění od pracovní síly k neobnovitelným přírodním zdrojům.

Weizsackerův teoretický koncept ekologické daňové reformy nebere v úvahu reálnou situaci, zejména vysoké zadlužení jednotlivých členských států EU a značné podfinancování sociální sféry a dalších. V tomto úhlu je snižování daní z příjmů v rámci ekologické daňové reformy i mimo ni velice problematické.

Původní Weizsackerův koncept ekologické daňové reformy předpokládal zpoplatnění spotřeby fosilních paliv při současném snížení sociálního a zdravotního pojištění na principu neutrality daňového výnosu. Ve vyspělých státech se její výnos v cílové podobě odhadoval na cca 5-10 % HDP. Vzhledem ke své značné cílové výši vcelku zákonitě naráží na zásadní odpor lobby fosilní a jaderné energetiky. Přitom při očekávaném překročení globálního prahu nenapravitelných škod za stávajících trendů rozvoje, ochrany a destrukce přírodních složek životního prostředí na Zemi pravděpodobně v letech 2010-20 by k jejímu plnému zavedení zřejmě došlo absolutně pozdě. Vlastní ekologická daň by měla pokrývat významné environmentálně závadné činnosti, v optimálním případě být ve výši odhadovaných environmentálních škod ekonomického charakteru, tj. ekonomických škod na životním prostředí, příslušnou činností způsobovaných. Nejvíce je potřebné ji zavést na exploataci či spotřebu fosilních paliv, a to bez výjimky. Není přitom podstatné, zda tradiční spotřební daň na pohonné hmoty nazveme či nenazveme ekologickou daní.

I k 1. 7. 2021 je zavádění ekologické daňové reformy v počátcích. Ekologická daň zavedená ve skandinávských státech je relativní, neboť výše jí uskutečněného zdanění nerostných zdrojů je mnohem nižší než minulé i současné zdanění pohonných hmot v ČR, počítáno v paritě kupní síly.

V praxi je vážným problémem vyčíslení vznikajících environmentálních škod ekonomického charakteru. Chybějící solidní vyčíslení těchto škod zásadně ztěžuje úsilí o internalizaci externalit. Poškozovatelé životního prostředí o internalizaci externalit zájem samozřejmě nemají. Obvykle si stěžují, že je i tak hodně peněz stojí emisními limity vynucené investice na ochranu životního prostředí. Problém je ale i v dominující metodice vyčíslování externalit subjektivním dotazováním na ochotu platit nebo na ochotu přijímat, jež nemůže dát solidní, těžko zpochybnitelné výsledky. Stížnost norského profesora, že na položenou otázku ochoty platit na jistý účel dostával v Norsku odpovědi na částku lišící se běžně desetkrát, je příznačná. Podobně je vážný metodologický problém, jak ocenit omezené přírodní zdroje, často nenávratně exploatované lidmi. Trh dlouhodobý časový horizont ignoruje. Konečně záleží i na kvalitě provedení ekologické daňové reformy.

Tzv. první etapa ekologické daňové reformy v ČR, zavedená v rámci tzv. Topolánkova batohu od 1. 1. 2008, je čítankovou ukázkou nekvalifikovaného přístupu. Zavedená ekologická daň na pevná a plynná paliva a elektřinu je velmi nízká. Velká část objemu zdaněných komodit je přitom od jejího placení osvobozena, viz zákon č. 261/2007 Sb., kapitoly 45., 46. a 47. Tuto daň prakticky platily jen domácnosti, které i tak byly hlavní obětí Topolánkova pseudoreformního batohu. Výnos spotřební daně za pohonné hmoty placené dopravou je nesrovnatelně vyšší (82 x 2,5 mld. Kč v roce 2008, 81,4 x 3,3 mld. Kč v roce 2010, 78,8 x 3,1 v roce 2012 a 84,5 x 2,8 mld. Kč v roce 2015). Přínos pro ochranu životního prostředí

tohoto opatření nelze prokázat, na rozdíl od zjevné kompromitace myšlenky ekologické daňové reformy.

Hrubou, ale záměrnou chybou batohu bylo odstranění progresivních sazeb daně z příjmů fyzických a právnických osob a citelné zvýšení snížené sazby DPH. To byla těžká rána zasazená veřejným rozpočtům ČR a sociálnímu pilíři udržitelného vývoje.

Naopak nebylo chybou, že nedošlo souběžně ke slibovanému snížení sazeb sociálního a zdravotního pojištění v intencích E. U. Weizsackera, neboť oslabovat tento klíčový nástroj sociální a zdravotní politiky není ze sociálně ekonomického hlediska rozumné. V podmínkách hlubokého deficitu státního rozpočtu by šlo o opatření chybné dvojnásobně. Chybou nebylo ani nepřevedení výroby a distribuce centralizovaného tepla ze snížené do základní sazby, jak bylo původně navrženo.

Mám za to, že ekologickou daňovou reformou je nutné začít zrušením všech výše vyjmenovaných daňových úlev a osvobození, které poškozují životní prostředí. Objemově zdaleka největším balíkem daňových osvobození a úlev je osvobození v dopravě vázané na mezinárodní mnohostranné dohody, jejichž zrušení je ale také nejobtížnější prosaditelné. Ekologicky kontroverzní či spíše škodlivé úlevy činily u silniční daně v ČR v roce 2012 asi o 1,8 mld. Kč, v roce 2016 asi o 2,1 mld. Kč.

Má analýza deformací cen paliv a energie ukazuje, že v roce 2012 v ČR byly zdaleka největší deformací neinternalizované škody na klimatu (snad 77 mld. Kč), nepřímé křížové dotace cen elektřiny z obnovitelných zdrojů (asi 35 mld. Kč), neinternalizované škody z emisí tuhých znečišťujících látek, oxidu siřičitého a oxidů dusíku (asi 7,56 mld. Kč) a podpora centrálnímu vytápění jeho zahrnutím do snížené sazby DPH cca 6,4 mld. Kč. Výši nepřímých křížových dotací cen elektřiny po zavedení trhu s elektřinou nelze spočítat pro absenci jednotlivých tarifů prodejních cen elektřiny. V roce 2008 podnikatelský maloobdoběr přispíval domácnostem asi 6,8 mld. Kč a elektřinou netopící domácnosti domácnostem topícím elektřinou asi 8,3 mld. Kč. Tyto problémy se ale v ČR do diskusí o ekologické daňové reformě ani o státní energetické či dopravní politice prakticky nedostaly.

Mám za to, že by ekologická daň měla mít 3 složky: daň zpoplatňující ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí vzniklé jiným subjektům, jež by měla být užita na jejich kompenzaci a likvidaci u poškozených, daň za poškozování přírodních zdrojů, fakticky sankčního charakteru, ve výši jejich možného ekonomického užítku, a daň za využívání přírodních zdrojů odpovídají přibližně velikosti diferenční renty. Pouze v rozsahu daně za využívání přírodních zdrojů by mohlo (při zdravých veřejných financích) být sníženo zdanění jiných činností, např. příspěvek na sociální a zdravotní pojištění či DPH. Nesmí být přitom ohroženo fungování systémů, které jsou závislé na výnosu snižovaných daní či pojištění. V zavádění ekologické daňové reformy ani SRN nebyla příliš úspěšná.

6.3.3. Úvěrová soustava

Věcně má poskytování úvěrů potenciálně stejné problémy jako poskytování dotací. Na rozdíl od poskytování nevratných dotací předpokládá poskytování úvěrů jejich návratnost. Problémy financování ekonomicky nenávratných projektů by se neměly

řešit využíváním úvěru. Je neúnosné a neudržitelné úvěrem obcházet limity deficitního hospodaření veřejných rozpočtů, jak se v praxi nejednou děje.

Poskytování úvěrů může mít několik podob:

a) základní, tj. poskytnutí úvěru jako takového, zde k realizaci opatření na ochranu životního prostředí. Už pouhé poskytnutí úvěru může umožnit realizaci toho či onoho ozdravného opatření ke zlepšení životního prostředí. Je proto třeba ho uvítat.

b) poskytnutí úvěru s výhodnou (nižší) úrokovou sazbou s tím, že rozdíl v úroku je nenávratně dotován z veřejného zdroje. Šance realizovat určité ozdravné opatření se tak dál zvyšuje.

Někdy se používá v kombinaci – část veřejné podpory se podnikatelskému subjektu poskytne jako dotace, část jako úvěr, zpravidla s výhodnější (nižší, popř. nulovou) úrokovou sazbou.

c) poskytnutí státní záruky na úvěr, kde v případě platební neschopnosti příjemce úvěru se povinnost splatit úvěr přesouvá na stát, popř. jiný veřejný subjekt.

Není efektivní poskytovat státem garantované úvěry na projekty nemající předpoklad fiskální návratnosti u příjemce, viz problematické spolufinancování výstavby 1. a 2. tranzitního železničního koridoru ze státem garantovaných úvěrů v 90. letech, které po té stejně musely přejít na stát, resp. státní organizaci Správa železniční dopravní cesty, a stále část z nich splácí stát, resp. ministerstvo financí, viz transformace Českých drah k 1. 1. 2003. Stát jejich výstavbu měl financovat rozpočtově, stejně jako dálnice, silnice a vodní cesty.

Kampaň klimatických NGO za zrušení úvěrování uhelných dolů, elektráren a tepláren na uhlí v ČR v roce 2021 v ČR má úskalí. Snaha rychle zavřít tyto podniky povede nejspíš k energetickému kolapsu ČR a náhrada uhlí zemním plynem ke zdražení elektřiny a tepla a k zvýšení celkových emisí GHG.

Součástí úvěrové politiky musí být potírání poskytování perverzních úvěrů, tj. úvěrů zjevně poškozujících ochranu životního prostředí a udržitelný rozvoj. Zprávy, že soukromé 60 největších světových bank vložilo během 7 let, tj. od přijetí pařížské klimatické dohody, do průmyslu fosilních paliv více než 5,5 bilionů dolarů, nevyžadují komentář, viz ²⁵⁾.

6.3.4. Pojištění

Pojištění se vztahem k udržitelnému vývoji se vyskytuje ve třech základních podobách:

1)

z

e zákona povinné sociální a zdravotní pojištění s cílem zajistit financování těchto klíčových sociálních sfér. Vlastní ochrany životního prostředí se prakticky nedotýká. Dostatečně vysoké sociální a zdravotní pojištění je ale jedním z předpokladů prosazování sociálního pilíře udržitelného vývoje. Rozhodně by se mělo zachovat, nezastropovávat a sazby pojistných částek v případě nutnosti zvyšovat,

2) ze zákona povinné pojištění značně rizikových činností (škody způsobené provozem motorového vozidla druhému, škody způsobené havárií v nebezpečném provozu – v uhelném dole, v chemičce, v jaderné elektrárně apod.). Škody, jež si sám způsobí na vlastním vozidle, se obvykle pojišťují dobrovolným pojištěním. Také toto pojištění je plně funkční, aniž by tak byla vyloučena možnost občasné potřeby jeho parametrických změn,

3) dobrovolné pojištění se pro případ vzniku škodních událostí, které mohou mít značně rozmanitý charakter. Stát by mu i nadále neměl bránit.

Škodní události přitom mohou mít charakter životní či zdravotní újmy a neživotní újmy, tj. vzniku hmotných škod.

V ochraně životního prostředí hraje významnou roli pojištění značně rizikových činností. O jeho (ne) dostatečné výši, se asi vždy povedou spory. S klesající pravděpodobností rizika vzniku určité škodní události roste prostor pro spekulace o přiměřené výši pojištění. Největší prostor pro takové spekulace je u možnosti vzniku velmi vysokých škod s velmi nízkou pravděpodobností vzniku, například havárie v jaderné elektrárně nejvyššího stupně, spojené se zamořením okolí radioaktivitou.

Pojišťovny při pojišťování škodních událostí vycházejí z odhadu rizika vzniku škody a její výše s tím, že usilují o dosažení zisku. Dlouhodobě bezproblémovým klientům obvykle poskytují, resp. by měly poskytovat určité slevy (bonusy), problémovým klientům dávají, resp. by měly dávat k základní sazbě pojištění přírážky (malusy), klasicky řidičům jezdícím s častými nehodami nebo kuřákům v případě pojištění života či zdraví. Pojišťovny se chovají více méně jako jiné komerční podniky, byť působí na silně specifickém trhu pojištění rizik, resp. možných škod.

Pro ochranu životního prostředí je významné pojištění škod způsobených povodněmi. Jeho specifikem je, že se vesměs pojišťuje majetek, neodpovědně umístěný v záplavových územích, tj. v územích ohrožených povodněmi. Povodňově klidné 20. století stimulovalo rozsáhlou neodpovědnou výstavbu v záplavových územích, ke které svým lehkomyšlným přístupem přispívaly i pojišťovny. Série velkých povodní spojených se vznikem vysokých povodňových škod v ČR od roku 1997 vedla pojišťovny k podstatnému zdražování pojistného za majetek v záplavových územích, až po jeho nepojišťování vůbec. Praxe neodpovědného umístění majetku do záplavových území tím sice nebyla zastavena, ale byla jí odňata neodůvodnitelná výhoda více méně hladkého pojištění takové neodpovědnosti.

Kampaň klimatických NGO za zrušení pojišťování uhelných dolů, elektráren a tepláren na uhlí v ČR v roce 2021 v ČR má úskalí. Snaha rychle zavřít tyto podniky povede nejspíš k energetickému kolapsu ČR a náhrada uhlí zemním plynem ke zdražení elektřiny a tepla a k zvýšení celkových emisí GHG.

6.3.5. Účetní osnova

Samozřejmostí by měla být jednotná, závazná a logická účetní osnova. Stav, kdy do roku 2015 včetně se dotace z veřejných rozpočtů ke krytí ztrátovosti provozování

veřejné dopravy osob mohly, ale nemusely zahrnovat do přidané hodnoty a tím i do HDP, byl tristní. Nejde jen o umělé nafouknutí HDP o cca 10 mld. Kč takovou praxí ze strany Dopravního podniku hlavního města Prahy.

Problémem je věrohodnost vykazovaných položek nákladů na ochranu životního prostředí. Nesrovnalostí je řada. Čížek v ²⁶⁾ ukazuje, že z Operačního programu Životní prostředí „oblast podpory 6.2. Podpora biodiverzity“ bylo v letech 2007-13 vynaloženo 2,28 miliardy Kč. Z této částky šlo ale na turisty 837 miliónů korun (36,7 % celku), na 9 Domů přírody 468 miliónů (21 % z celku), na 15 záchranných stanic pečující o zraněné živočichy 250 miliónů Kč, tedy 11 % celku. Jen 588 miliónů korun, tedy 25 %, bylo vynaloženo na projekty charakteru ochrana biodiverzity. Zneužití veřejných podpor se odráží v jejich nesprávném účtování. Tedy, nálezy kontrolních orgánů ve věci účetnictví v ČR bývají značné.

Jinak to znám ze zastupitelstva Prahy 13, kde pod položkou „ochrana druhů“ nacházím vysvětlivku „náklady na deratizaci hlodavců“. Z objemově významné položky životní prostředí jde zdaleka největší část na péči o městskou zeleň. Nic proti ní, ale pouze udržuje stávající stav zeleně, nepředstavuje ochranu životního prostředí ve smyslu jeho zlepšování. Najdeme tam i položky dětská hřiště aj.

6.3.6. Obchod s povolenkami na emise CO₂

Specifickým nástrojem ochrany životního prostředí se ve většině vyspělých států, zejména EU, stal tzv. obchod s povolenkami na emise oxidu uhličitého CO₂. Měl zajistit splnění značně umírněných závazků Kyotského protokolu snížit emise CO₂ o 5–8 % v roce 2012 proti roku 1990.

Primární inspirací byl podobný obchod s povolenkami na emise oxidu siřičitého mezi jeho velkými emitenty v USA. Zda byl efektivní, není známo. I v USA bylo rozhodující uplatňování přísných emisních limitů, zejména pro velké emitenty, a nebyl znám rozsah odvrácených ekonomických škod na životním prostředí. Nelze tudíž říci, že dané opatření bylo národohospodářsky efektivní, byť to někteří tvrdí. Umožnění některým podnikům realizovat nákladově efektivnější řešení ještě nezaručuje národohospodářskou efektivnost daného opatření, protože dražší a účinnější opatření na ochranu může přinést vyšší snížení ekonomických škod, než činí ono zvýšení nákladů.

Zavedení obchodu s povolenkami na emise CO₂ v rámci realizace tzv. Kyotského protokolu má vícero hrubých vad:

6.3.6.1. týká se jen emisí hlavního skleníkového plynu CO₂, nikoliv emisí metanu, oxidu dusného a dalších skleníkových plynů. Tím vydává chybné signály, zejména ve prospěch spalování paliv z ropy a zemního plynu proti spalování uhlí, o energeticky náročném zkapalňování zemního plynu pro potřeby jeho přepravy tankery nemluvě. V této logice je také značně nadsazen či zcela vymyšlen přínos těžby břidlicových plynů pro ochranu klimatu,

6.3.6.2. postihuje jen velké emitenty CO₂. I v zemích, které zavedly obchod s emisními povolenkami, zůstává významná část emisí CO₂ mimo tento obchod –

střední, malé a mobilní zdroje. Navíc může stimulovat zmenšování velikosti emitentů CO₂ s cílem se tomuto obchodu vyhnout,

6.3.6.3.týká se jen malého okruhu států. Velká část světových emisí CO₂ tak zůstává mimo, včetně tří největších emitentů CO₂ – v roce 2013 Číny, USA a Indie,

6.3.6.4.povolenky se poskytují zdarma. Podle představ tvůrců tohoto obchodu by na něm při nezměněných emisích CO₂ zdrojů zahrnutých do tohoto obchodu v úhrnu neměly tyto zdroje v úhrnu vydělat ani prodělat,

6.3.6.5.byl špatně nastaven. Vzal za výchozí odhadované emise CO₂ z roku 1990, takže bývalé socialistické státy včetně ČR, těžce zdecimované tzv. transformací, jej zajišťují a vydělávají na něm, aniž by musely hnout prstem. Ke cti ČR nutno uvést, že peníze utržené za prodej přebytečných povolenek na emise CO₂ využívá na opatření ke snížení spotřeby paliv v rámci programu Zelená úsporám. Na Slovensku pokusy o zneužití těchto peněz stály křeslo dvou ministrů životního prostředí první vlády R. Fica (Směr), na Ukrajině za Tymošenkové i později obohatily beztak všude přítomnou korupci.

Alespoň podle tehdejšího ministra životního prostředí ČR M. Bursíka byl systém obchodu s povolenkami na emise CO₂ zaveden proto, že mnohem efektivnější nástroj – daň za emise CO_{2ekv.} – nebylo možné prosadit pro nesouhlas řady států včetně států EU.

Ne všichni účastníci systému obchodování s povolenkami na emise CO₂ své závazky plní. Kanada a Španělsko své emise CO₂ v prvním období do roku 2012 zvýšily o plnou třetinu. Kanada poté ze systému vystoupila. Španělsku stejné „řešení“ neplnění svých závazků snižovat emise CO₂ zakázala EU.

Po mnoha letech se v EU přistoupilo k reformě obchodu s povolenkami na emise CO₂. Cena povolenky brzy klesla na 3 eura za tunu CO₂ a dlouho se pohybovala kolem této úrovně. Základem reformy bylo stažení části přebytečných povolenek z trhu a postupný přechod od bezplatného přidělování povolenek k jejich prodeji. Tím se cena povolenky zvýšila na 30 eur, v srpnu 2022 vystoupala až na 100 eur za tunu, v září 2022 klesla o 30 %. Že při takovém kolísání cen emisních povolenek tyto slouží hlavně ke spekulacím a následně k rozvracení velké energetiky založené na spalování fosilních paliv, netřeba vysvětlovat.

Jediné efektivní řešení je zavedení dostatečně vysoké ekologické daně na veškeré antropogenní emise CO_{2ekv.} Vyjdu-li z ekonomických podmínek roku 2020 a ocenění škod na klimatu ve výši 2 % hrubého domácího produktu, stála by 1 tuna emitovaného CO₂ asi 1350 Kč. Pro srovnání, v roce 2021 činila průměrná cena 1 tuny emisní povolenky 1355,69 Kč, ale při zátěži nemalého kolísání a spekulace.

To ale ve většině států světa podle všeho nehrozí. Nelze také předpokládat, že by EU zde mohla do budoucna hrát významnou roli. Podíl EU na emisích CO_{2ekv.} klesl asi na 15 % světových emisí. Postavení EU přitom významně upadá a při pokračující neoliberální ekonomické politice nelze čekat obrat.

Zdrojem pesimismu jsou i státní energetické politiky, které věnují rozhodující pozornost opatření dalších zdrojů fosilních paliv, tj. i dalšímu růstu emisí CO_{2ekv.}. Snaha uskladňovat CO₂ bezpečně pod zemí je mimořádně drahá a nebezpečná. Tzv.

bezpečně uložený CO₂ pod zemí se může uvolnit a pak běda všem, co budou nad místem jeho uskladnění.

Sílí i boj o tenčící se zásoby fosilních paliv ve světě, viz přepadení a následná okupace Iráku vojsky USA a Velké Británie v roce 2003 či rozbombardování na ropu bohaté Libye letectvem některých států NATO v roce 2011, zničení Libyjské arabské republiky (džamahírije), svržení pokrokového režimu M. Kaddáfího, nastolení islamistické vlády a následné „odevzdání“ ropného a plynového bohatství Libye do rukou západních nadnárodních monopolů, stejně jako v Iráku. Nic dobrého nevěští zvládnutí těžby břidlicových plynů tzv. metodou hydraulického štěpení a podobně ropu v USA ad., byť umožnila emise vlastního CO₂ USA snížit.

6.4. Informační, organizační a jiné měkké nástroje udržitelného vývoje

Informační nástroje obnášejí především dostatek informací o stavu životního prostředí a o příčinách jeho narušování. Příslušné informační systémy provozují obvykle odborné složky resortu životního prostředí. K jejich syntetickým výstupům patří Statistické ročenky životního prostředí a Zprávy o stavu životního prostředí. Vybraná podrobnější data obsahují například Ročenky Českého hydrometeorologického ústavu, výroční zprávy České inspekce životního prostředí, Státního fondu životního prostředí ad. Je v zájmu prosazování ochrany životního prostředí a udržitelného vývoje, aby informační systémy o životním prostředí byly pokud možno k dispozici odborné i laické veřejnosti. Stávající výpočetní technika a zejména internet umožňuje klíčové informační databáze dálkově zpřístupnit všem zájemcům.

Je třeba vidět, že statistika životního prostředí, tak jako kterákoliv jiná statistika mívá zpoždění. Sběr a prověřování dat trvá určitou dobu. Podstatně delší dobu obvykle trvá, než se závažný problém hodný sledování rozpozná a jeho sledování prosadí. Také sběr a zpracování dat má nutně větší či menší zpoždění.

Problémem je i výběr dat. Zrušení sledování daňových úlev z důvodů ochrany životního prostředí jistě neprospělo poznání reality. Nereagování Ročenky dopravy na obří emisní skandál velkých automobilek včele s Volswagemem ve výši zejména emisí NO_x (Ročenka s daty za rok 2016 a 2017) statistiku kompromituje. Jede v tom i Statistická ročenka životního prostředí ČR, neboť je nucena údaj o emisích z motorových druhů dopravy od Ročenky dopravy přebírat.

Organizační podpora ochrany životního prostředí je nezbytná. Protože jde o typicky průřezovou oblast, nemůže se vyčerpávat existencí ministerstva životního prostředí, jeho územních orgánů (depozitur) a specializovaných orgánů (Státní správa ochrany přírody a krajiny – Agentura pro ochranu přírody a krajiny + jednotlivé správy národních parků, Česká inspekce životního prostředí, Státní fond životního prostředí apod.). Musí zahrnovat i poměrně rozsáhlý výzkum. Útvary pro udržitelný vývoj by

měly mít i ostatní ústřední orgány státní správy, krajské úřady, magistráty a úřady měst a obcí. Doplnovat by je měly nevládní ekologické organizace, byť spolupráce s nimi může přinášet i problémy.

Nemůže chybět mezinárodní spolupráce v ochraně životního prostředí a prosazování udržitelného vývoje. Žel má mnoho vážných nedostatků a její výsledky jsou hubené.

K měkkým nástrojům ochrany životního prostředí patří i dobrovolné dohody, které sjedná nejčastěji ministerstvo životního prostředí s určitým uskupením podnikatelů. V takové dohodě se příslušní reprezentanti podnikatelů zaváží k realizaci určitých opatření na ochranu životního prostředí. Má-li být taková dohoda účinná, musí být sjednána jednoznačně, pokud jde o předmět závazku, čas jeho realizace, včetně sankcí za případné neplnění. Vzhledem ke své náročnosti se v praxi příliš nepoužívá. Spíš se stane, že výsledek určitého vyjednávání orgánů ochrany životního prostředí s příslušnými podnikatelskými uskupeními se stane základem nového či novelizovaného právního předpisu, dnes spíš na úrovni EU. Bývá přijatelnější, protože by v něm neměly být závady, které by mohly ohrozit realizaci závazku.

6.5. K tzv. alternativním levicovým ekonomikám

Tzv. alternativních, zpravidla levicových ekonomik, je značné množství. Jejich základním problémem je, že obvykle řeší jen určité dílčí otázky ekonomické teorie, takže bývá těžké je celkově hodnotit. S touto základní výhradou mohou konstatovat, že s většinou z nich nejsem v této knize ve sporu. Neuškodí ty významné vyjmenovat:

Tzv. **náboženská ekonomie**. Je či není? Všechna významná náboženství hlásají, že ekonomika má v prvé řadě zajistit všem členům příslušného náboženského společenství přijatelnou obživu. Nezaměstnanost je špatně, podobně živoření, byť v dobách před rokem 1945 živořili kromě privilegovaných prakticky všichni a za nepříznivých životních podmínek i mřeli hladem, bídou, na epidemie tehdy neléčitelných nemocí, v důsledku válek apod. Praxe byla často značně odlišná, protože hamižnost vládců byla i tehdy veliká.

Specifikem muslimské ekonomie je zákaz úroku. Úrok musí být roven nule, tj. nepřipouští se. Úvěry se poskytují, věřitel se stává spoluvlastníkem příslušného podniku. V praxi muslimského bankovníctví to k překvapení mnohých Evropanů nedělá zásadní problémy. Totiž, úvěrování s nulovým úrokem je ušetřeno kolísání úrokové míry a spekulací s úrokovou mírou spojených. V úhrnu pak nevede ke ztrátě, jak si různí tradiční ekonomové představují. Naopak absolutní ztráty produkuje vymoženost posledních 10 let Západu – záporná úroková míra. Důsledkem takové praxe je, že v muslimských zemích není úroková politika.

Samotná kritika úroků a úrokové politiky jako významné příčiny ekonomické krize a úpadku je mezi ekonomy poměrně široce rozšířená. Vcelku pochopitelně, špatná úvěrová politika bývá značně ničivá. Zásadním problémem je, že nutnost platit úroky

při vysokém zadlužení mívá charakter smrtící oprátky. Na rozdíl od muslimského náboženství ale kritika úroků u různých ekonomů mívá různé zaměření a málokdy jde k reálnému zákazu úroků.

Institucionální ekonomie. Důraz institucionalistů (Joseph Alois Schumpeter (1883–1950), J. K. Galbraith ad.) na správné fungování institucí, je oprávněný. Institucionalismus má význam zejména v konfrontaci s neoliberální ekonomikou, žijící v zajetí nereálných představ o dokonalém fungování tržního mechanismu bez státních zásahů (odpověď monetaristy M. Friedmana na otázku minimálně nutných státních zásahů, že „by zakázal lidem po sobě střílet a řidičům aut doporučil jezdit vpravo“, nevyžaduje komentář), resp. pro rozumné ekonomy včetně marxistických požadavek na správnou funkci jednotlivých společenských institucí je také jejich požadavkem.

Environmentální ekonomie. V prvé řadě jí je tato kniha věnovaná. Zde dodávám jedině: také environmentální ekonomie má mnoho různých směrů a směrečků, tato kniha se zabývá v zásadě jen směrem, který považuji za nejsprávnější a klíčový, a kritikou některých významných odlišných přístupů v některých otázkách. Pozorný čtenář si jistě všimne, že představa H. Herdensonové, že „celý produktivní systém“ by měl mít čtyři vrstvy, z nichž první vrstva je přírodní základ (matka příroda, která nám poskytuje řadu životně důležitých služeb zadarmo), druhá vrstva je skrytá neformální neplacená práce, kterou vykonávají z velké části ženy (v domácnosti, péče o děti, o staré a nemocné atd., tzv. ekonomie lásky), třetí vrstva je veřejný sektor a teprve horní čtvrtá vrstva, tzv. poleva na dortu, je tzv. komerční ekonomika, viz ²⁵⁾, je s touto knihou v souladu. Pokud environmentální ekonomie zásadně neodmítá liberální a neoliberální ekonomii, neoklasickou ekonomii hlavního proudu, monetarismus apod. včetně teze o neviditelné ruce trhu, nemůže ochráně životního prostředí, natož úsilí o udržitelný vývoj, výrazněji pomoci. Nejen výkon českých zelených ve vládě Mirka Topolánka a Jana Fischera v letech 2007-10 je toho otřesným dokladem.

Tzv. **feministická ekonomie.** V mnoha svých školách a školičkách zkoumá zejména ekonomické aspekty diskriminace žen a žádá jejich odstranění. Jde zejména o požadavky na zákaz legální prostituce (pojí se s ní četná kriminalita včetně nucené prostituce), odstraňování sexuálního obtěžování a násilí na ženách na pracovištích i mimo ně, odstraňování bariér vzdělávání žen, absence pasivního a aktivního volebního práva, odstraňování obvykle nižších mezd a následně nižších starobních a invalidních důchodů žen ve srovnání s muži apod.). Snaží se ženy plně zrovnoprávnit v práci, což se ale nedaří, protože velké části žen se nedaří dostatečně skloubit svou pracovní roli s rolí ženy matky a často ani o výrazné prosazení se v práci nemají zájem. Rození dětí a jejich výchova ženy nepřekvapivě zatěžují mnohem víc než muže.

Feministická ekonomie se začala formovat až v 60. - 70. letech 20. století, kdy už velká část právní diskriminace žen byla i ve vyspělých kapitalistických státech překonána. Bylo to ale diferencované, kde měla církev silné slovo, tam právo žen na potrat na žádost a nejednou i na antikoncepci neexistovalo a tyto jevy se nejednou dodnes kriminalizují, viz sousední Polsko. V zemích reálného socialismu ženy dosáhly rovnoprávnosti před zákonem vesměs krátce po vítězství socialismu, někdy i

dřív. Volební právo ženy v Československu získali hned po jeho vzniku v roce 1918. Zákaz legální prostituce krátce po vzniku Československa v roce 1918 prosadily jeho první ženy poslankyně a senátorky. V 60. a v 70. letech se ženy ve vzdělanosti plně vyrovnaly mužům a začaly je i předstihovat.

Tzv. feministická politická ekonomie, jejímž jádrem je socialistický feminismus, vidí dva základní zdroje útlaku žen: kapitalismus v ekonomice a v patriarchátu ve sféře kulturní. Mezinárodní feministická politická ekonomie navazuje na Imperialismus V. I. Lenina. Behaviorální i feministická ekonomie odmítají předpoklad, že ekonomické chování plně řídí člověk racionální, ekonomický. V zásadě ale nic nového pod Sluncem.

Tzv. reálný socialismus udělal pro zrovnoprávnění žen vůči mužům hodně a po právní stránce nezanechal významnější problémy, kromě dosažené potřeby rozhodně hájit před zvlášť některých církví apod. Reálné naplňování rovnoprávnosti žen v praxi postupovalo diferencovaně. Příliš se nedařilo v odměňování za práci. I za socialismu existovala tzv. mužská odvětví s vyššími mzdami (typicky hornictví, hutnictví, stavebnictví, doprava) a silně feminizovaná ženská odvětví (typicky školství, sociální péče a některé obory kultury) s nižšími mzdami, a to i při vyšší kvalifikaci učitelek proti horníkům, hutníkům, stavbařům, dopravákům. Někde převládalo hledisko velké obtížnosti a nebezpečnosti práce (hornictví, zvláště hlubinné), jinde byly vážným problémem, přežitky patriarchátu (muž živitel rodiny), které se nepřekonávají snadno ani rychle.

Rozbory ale ukazují na delší pracovní dobu mužů (vlivem absence mateřské dovolené, volna na péči o nemocné děti, pozdějšího odchodu do starobního důchodu a přesčasů), vysoké zastoupení rizikových povolání ad., resp. mzdová diskriminace žen je za stejnou práci mnohem nižší, než naznačují statistiky odměňování. Není také zanedbatelné, že při onom znevýhodnění se ženy dožívají podstatně vyššího věku než muži a tím pádem pobírají podstatně déle i starobní důchody, o vyšším podílu důchodů invalidních u mužů nemluvě.

Problémem se staly militantní feministky, které ve snaze plně zrovnoprávnit muže a ženy zacházejí do extrémů a svou netolerantností popírají všechno lidské i všechno ženské. Západní kampaň „Mee Too“ je hodna idiotů. Jde na vrub zejména militantních feministek. Některé se dostaly až k popírání mateřství a otcovství. Tragédií je, že takové přístupy pronikají i do řídicí praxe vyspělých kapitalistických států. Uzákoněný zákaz používat slov „otec“ a „matka“ v rámci boje s údajnou diskriminací LGBT patří ke zrudnostech stávající Francie a dalších států EU.

Tzv. **ekofeminismus**, spojování environmentální problematiky s problematikou feminismu. Trpí stejnými neduhy jako obě základny tohoto směru. Militantní část ekofeministek úsilí ostatních vážně kompromituje. O feministické a ekofeministické ekonomii podrobně Pavel Sirůček, viz ²⁶⁾, kap. 3.

Snaha o **demokratizaci ekonomiky**. Zahrnuje několik směrů:

a) Úplná (v Československu) nebo neúplná (v Polsku) nacionalizace výrobních prostředků, což je základem odstranění vykořisťování člověka člověkem, viz K. Marx. Ze své podstaty má dvě zjevné výjimky – osobní vlastnictví drobných živnostníků včetně zemědělských záhumenků, a družstevní vlastnictví. Souhra

historických okolností způsobila, že se vážným problémem plné nacionalizace ekonomiky stalo vytvoření reálného (byrokratického) socialismu, kde nepřivilegovaní při velmi silných sociálních a životních jistotách byli vytlačeni z rozhodování o podstatných otázkách rozvoje výroby ve prospěch státní byrokracie a stranické nomenklatury.

b) Družstva. I když nemusí být nutně socialistická, měla by hrát v socialistických ekonomikách mnohem větší roli, než hrála v letech reálného socialismu, kdy se na jejich samosprávnost příliš nehledělo.

- Osobní vlastnictví – netýká se výrobních prostředků, byť v některých případech to nemusí být zřejmé. Nemůže být ale základem socialistické ekonomiky.

- Samosprávné vlastnictví. Ve velkém se uplatnilo jen v socialistické Jugoslávii. I když Jugoslávie se snažila těžit z lavírování mezi tehdejšími východním a západním blokem, neprokázala vyšší efektivnost samosprávného vlastnictví. Vážným problémem byla deformace samosprávného vlastnictví jeho dovedením až do jednotlivých výrobních úseků, které pak snadno přenášely svou neefektivnost na navazující stupně výroby a roztáčely inflaci. Negativní roli hrál i tzv. územní chozrasčot, rozporuplná byla vedoucí úloha Svazu komunistů Jugoslávie.

- Místní ekonomika. Snaha o vytváření místní, převážně venkovské, co nejvíc soběstačné ekonomiky je oprávněná. Obrovské, často samoúčelné přepravní toky, zatěžující světovou ekonomiku počátku 21. století a zvláště pak životní prostředí, obvykle nesouvisí s efektivností sociální (levné zboží masové spotřeby obvykle vyrábí občané rozvojových států v polootrockých podmínkách), ani ekologickou. Úroveň ochrany životního prostředí v nich bývá nízká, tlak světové finanční oligarchie přitom vážně brání jak důstojné práci, tak účinné ochraně životního prostředí v nich. Snaha o místní soběstačnost ale naráží na nekonkurenceschopnost těchto místních výrob ve vztahu k velkovýrobě, zesilované politikou velmi levné dopravy a energie a tolerancí externalit, resp. jejich přenášení na poškozené. V této souvislosti je také kritizována teorie komparativních výhod D. Ricarda. Za nereálný se považuje předpoklad plné zaměstnanosti, nepohyblivosti kapitálu i za ztrátu bioregionální výhody.

Prvkem posilující samostatnost nejen místní je rozvíjející se sluneční energetika, tj. rostoucí využívání energie Slunce pomocí solárních slunečních kolektorů k ohřevu teplé užitkové vody a pomocí fotovoltaických panelů k výrobě elektrické energie.

Teorie komparativních výhod říká, že stát či region by se měl specializovat na činnosti, pro které má vhodné podmínky. To se zdá logické. Vážný problém vzniká při důsledném uplatnění této myšlenky, kdy dochází k vytváření úzce specializovaných a tím i silně zranitelných regionů s vysokými dopravními potřebami. Ze staré literatury známe projekt specializace ekonomiky podle dopravních nákladů, tj. v pásu nejbližším městu pěstovat snadno zkazitelné ovoce a zeleninu, v dalším pásu mléčný skot, v dalším pásu obilí a pastvě masného dobytka vyhradit od města nejbližší pás území.

Místní měny. S místními měnami se leckde experimentuje. Problém je, že se tak děje vesměs mimo právní rámec a bez jakýchkoliv záruk, což činí toto úsilí velice

rizikové. To, že zatím například u bitcomů nedošlo k úplnému krachu neříká, že se tak nemůže stát v budoucnu, nejspíš v nejnevhodnější chvíli.

Zjevným omylem některých levicových ekonomů jsou:

a) **Ekonomika základního nepodmíněného příjmu**, prosazovaná některými levicovými, ale také pravicovými odborníky. V kapitole č. 7 ukazují, že jde o řešení ne-socialistické a neefektivní. Citelně kompromituje socialistické myšlenky nejen v ČR.

b) Tzv. **sdílená ekonomika**. Sousedské sdílení toho či onoho spotřebního předmětu provázelo lidstvo od počátku bez větších problémů. Někteří levicoví ekonomové si od ní slibují zřejmě nesplnitelné. Výrazné rozšiřování sdílení co by formy podnikání vede k nepřijatelné praxi ekonomiky typu AirBNB či Uber, jež jsou jen nástrojem zvýšeného vykořisťování. AirBNB se stala i nástrojem prohlubování bytové krize, zvláště ve velkých městech. Nejen v ČR.

Určitě je toho podstatně víc, zde jsou vyjmenovány jen ty nejvýznamnější, a to velmi stručně. Existuje na to obsáhlá literatura. Zásadním problémem všech alternativních ekonomik je, že jsou prakticky nepoužitelné pro velké podniky, jádro moderních ekonomik jednotlivých států, o jejich nekonkurenceschopnosti ve vztahu k silným ekonomikám vyspělých kapitalistických států či Číny, nemluvě.

Literatura ke kapitole 6:

- 1) Cobb, C., Halstead, T., Rowe, J.: Pokud je HDP na vzestupu, proč je Amerika v útlumu? (If GDP is up, why is America down?) Atlantic Monthly č. 10/1995
- 2) Marx, K.: Kapitál I, II, III.1. a 2., Praha, Svoboda 1978
- 3) Stiglitz, J. E.; Sen, A.; Fitoussi, J. P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf
- 4) Nečadová, M.: Je HDP vhodným ukazatelem ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku v podmínkách globalizace? ACTA OECONOMICA PRAGENSIA 5/2012
- 5) Fischer, J. a kol.: Odhady zdrojů a užití hrubého domácího produktu ČR pro roky 1970 – 1990 v metodice ESA 1995, Politická ekonomie č. 1/2013
- 6) Zeman, J.: Ekonomická a environmentální náročnost přepravních výkonů, Internetový Marathon 2/2012,
- 7) Zeman, J.: Deformace cen paliv a energie v ČR v letech 1993-2006, Energetika. 6/2008
- 8) Voráček, V. a kol.: Metodika hodnocení pozitivních a negativních vlivů hospodářské činnosti v geografickém prostředí I. a II, Praha pobočka Geografického ústavu ČSAV 1970 a 1972
- 9) Voráček, V. a kol.: Současný trend negativních vlivů, expertýza, Praha, Geografický ústav ČSAV 1982

- 10) Jackson, T., Marks, N.: Hodnocení udržitelného ekonomického blahobytu. Zkušební studie: 1950-1990, Londýn 1994, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 11) Strategie udržitelného rozvoje České republiky, schválená vládou ČR usnesením č. 1242 ze dne 8. prosince 2004
- 12) Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky, schválený usnesením vlády České republiky ze dne 11. ledna 2010 č. 37
- 13) Strategický rámec Česká republika 2030, schválený usnesením vlády České republiky 19. 4. 2017
- 14) Kol. autorů: Krásný zelený svět, Ekumenická akademie Praha, 2013, ISBN 978-80-87661-09-03
- 15) Malthus, T.R.: An Essay on the Principle of Population..., 1803, resp. Esej o principu populace, Brno 2002
- 16) Mill, J.S.: Principles of Political Economy and Chapters on Socialism. 2. vyd. Oxford a New York: Oxford University Press, 1994. 450 s. ISBN 0-19-283081-3, ed. J. Riley; vychází ze 7. vydání Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy z r. 1871,
- 17) Meadows, D. a kol.: The limits of Growth, New York 1972
- 18) Meadows, D. a kol.: Překročené meze, Praha, Argo 1995
- 19) [Riccardo Petrella](#) - Nepřijatelné pirátství života, 29.6.2023, [Financionalizace vody a celé přírody: Nepřijatelné pirátství života – !Argument \(casopisargument.cz\)](#)
- 20) Lenin, V. I.: O družstevnictví, Vybrané spisy sv. 5., s. 704
- 21) Švihlíková, I.: Z čeho, kolik, pro koho? Aneb návrhy na změnu českého daňového systému, 3. 3. 2014, Údaje jsou čerpány z publikace Eurostatu Taxation Trends in the EU (za rok 2011)
- 22) Šmídová, I.: Spotřeba alkoholu a její vliv na ekonomiku ČR, disertační práce, Masarykova univerzita Brno, 2013
- 23) Weizsacker, E.U., Jesinghaus, J.: Ecological Tax Reform. Zed Books Ltd., London, New Jersey, 1992, 90 stran
- 24) Kloz, M.: Některé aspekty ekologické daňové reformy podle prof. Weizsackera při její realizaci v podmínkách ČR, závěrečná zpráva o řešení projektu Ekonomické nástroje pro udržitelný rozvoj ČR, Praha, UK 1993
- 25) Které banky financují fosilní projekty? 11.5.2023 [Které banky financují fosilní projekty? – !Argument \(casopisargument.cz\)](#)
- 26) Čížek, L.: Bujarý zelený večírek aneb jak skončily evropské miliardy určené k podpoře biodiverzity? Fórum ochrany přírody č. 2/2016
- 27) Hendersonová, H.: Building a win win World: Life Beyond Global Economic Welfare, San Francisco 1996. Berret.Koehler. ISBN 9781576750278
- 28) Sirůček, P.: J. V. Robinsonová a R. Luxemburová – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie, 2. rozšířené vydání, Alternativy 6/2019, má vyjít

Některé myšlenky byly rozvíjeny i ve stati:

Zeman,J.: Daňové úlevy, Eko 2/2009

Zeman,J.: Vyčíslení perverzních daňových úlev v dopravě, Zpravodaj MŽP 8/2006

Zeman,J.: Je potřebné zavádět v ČR ekologickou daňovou reformu? (ohlas na stejnojmenný článek J. Hanzlíčka), Energetika 1/2005

Zeman,J.: Ekologická daňová reforma nemůže být dílčí, ale celková, ohlas na J. Hanzlíčka, Energetika 1/05, Energetika 4/2005

Zeman,J.: Stamilardy prohospodařené na dopravních stavbách ČR, Int. Ekolist 14. 3. 2013, <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-zeman-stamiliardy-prohospodarene-na-dopravnich-stavbach-cr>

Zeman,J.: Mnoho otazníků na stavbě s poetickým názvem Blanka, Internetový Ekolist 9.1.2014, <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-zeman-mnoho-otazniku-na-stavbe-s-poetickym-nazvem-blanka>

Zákon o dani z příjmu fyzických a právnických osob č. 586/1992 Sb., v jednotlivých zněních

Zákony o dani z přidané hodnoty (zákon č. 588/1992 Sb. a zákon č. 235/2004 Sb.)

Zákony o spotřebních daních (č. 587/1992 Sb. a č. 353/2003 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákon o silniční dani (zákon č. 16/1993 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákon o dani z nemovitosti (zákon č. 338/1992 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákon o dani dědické, darovací a z převodu nemovitosti (č. 357/1992 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákony, které zavádí různé poplatky a jim podobné nástroje zpoplatňující znečišťování životního prostředí a využívání přírodních zdrojů, vše vesměs v různých zněních a další.

Zákon č. 261/2007 Sb., kapitoly 45, 46. a 47

Ke zdrojům této kapitoly patří i četné platné zákony a jejich novely, které zavádí různé poplatky a jim podobné nástroje zpoplatňující znečišťování životního prostředí a využívání přírodních zdrojů, vše vesměs v různých zněních a další.

Kapitola 7

Sociální pilíř udržitelného vývoje

Sociální pilíř udržitelného vývoje má řadu aspektů. Je logické, že se místy prolíná s pilířem ekonomickým a s pilířem environmentálním. Jeho východiskem je právo člověka na život, právo člověka na bezpečnost, právo člověka na ochranu zdraví a právo člověka na rozvoj, pokud možno všestranný. Základem práva na rozvoj bylo, je a bude právo na práci a na spravedlivou mzdu za ni, která ho přiměřeně uživí. S právem na rozvoj úzce souvisí právo člověka na bezplatnou zdravotní péči, právo na bezplatné vzdělávání, právo na základní sociální zabezpečení a právo na bydlení. Sociální pilíř udržitelnosti má i významné průniky do kultury, dopravy, masového sportu a relativně vyrovnaného územního rozvoje. Samozřejmě, vždy musí jít o právo reálné (deklarované nemusí pomáhat) a na právo v přiměřené kvalitě.

Na základě kritického hodnocení zkušeností budování reálného socialismu mám za to, že sociální pilíř udržitelného vývoje by měl zahrnovat zejména:

7.1 Bezplatné školství všech stupňů pro všechny občany

K velkým úspěchům někdejšího reálného socialismu patří dosažení bezplatného školství na školách všech stupňů pro všechny občany (sociální filtr přístupu ke vzdělávání neexistoval), které ale kazila praxe kádrování. Děti kádrově špatně zapsaných rodičů mívaly problém se na příslušnou střední a zejména vysokou školu dostat, popř. jim na ní bylo studium zcela odepřeno.

Zásadním úspěchem bylo i vytvoření jednotné školské soustavy. Systém škol byl v zásadě jednotný (jednotné učební osnovy pro základní školy a pro základní typy středních škol a přiměřeně diferencované podle zaměření jednotlivých vysokých škol a jejich oborů) a kompatibilní mezi základními typy škol. Přechod žáka či studenta ze školy na školu tudíž probíhal z hlediska učebních osnov bez komplikací. Tomu odpovídal i relativně malý počet kvalitních a levných učebnic, které byly na základních, učňovských a středních školách žactvu k dispozici zdarma. Snídaně, oběd či večeře ve vysokoškolské menze za 2,60 Kčs či nájemné za lůžko na vysokoškolské koleji ve výši 20-50 Kčs za měsíc dnes i po započtení inflace zní jako pohádka, podobně velmi levná veřejná doprava pro žáky a studenty. Tedy, od 1. 9. 2018 se levná doprava pro studenty obnovuje, paradoxně i přes protesty některých studentů. Od konce roku 2021 se slevy ve veřejné dopravě ve Středočeském kraji a v ČR opět redukuje.

Systém školství pokrýval přiměřeně celé obydlené území Československa.

Úroveň základního, učňovského a středního školství v Československu patřila ke světové špičce, což nepřímo potvrzuje i skutečnost, že emigranti z Československa se na Západě chytali vesměs dobře. V 70. letech se podařilo prosadit systém v zásadě desetileté povinné školní docházky – 4 ročníky nižší stupeň, 4 ročníky vyšší stupeň základní školy a na to navazovala buď čtyřletá střední škola, nebo čtyři, tři či dvouleté učiliště s možností studia na čtyřletém s maturitou. Vysoké školství svou úrovní za světovou špičkou mírně zaostávalo. I to je otázka v tom smyslu, že úroveň vysokých škol ve vyspělých kapitalistických státech byla a je velmi rozdílná. Zaostávalo proti špičkovým západním vysokým školám.

Právem byl kladen velký důraz na výuku českého jazyka a matematiky, po roce 1989 stále trestuhodněji přehlížených. Ruština se vyučovala až od 5. třídy, nikoliv jako dnes angličtina od mateřské školky, což slouží zejména odnárodňování mladé generace. Netrpěla se jazyková vstřícnost k cizincům, jak se děje zejména ve vztahu k angličtině po roce 1989. Výsledkem je rostoucí počet občanů na území ČR, neznající český jazyk, viz ¹⁾.

K problémům školství patřily zejména nízké platy nepedagogických i pedagogických pracovníků škol, byť při nízkých cenách základních životních potřeb to bylo pocíťováno méně bolestně než dnes. Pedagogové i nepedagogové ve školství byly placeni v zásadě na základě tarifních stupnic, postavených na základě počtu odučených let (čím déle učí, tím vyšší plat) s tím, že kvalita kantora se zohledňovala osobním ohodnocením. Neexistovala praxe financování škol podle počtu žáků či studentů spojená s honbou za počtem žáků či studentů prakticky za jakoukoliv cenu (v prvé řadě za cenu snižování kvality výuky), propouštěním pracovníků škol na prázdniny s cílem šetřit mzdové prostředky či pokusy ponechávat platy na libovůli šéfů škol.

Vybavení zejména vysokých škol učebními pomůckami nebylo vždy na světové úrovni, obvykle z ekonomických důvodů. Relativně nízká byla výměna studentů s jinými státy, a to i v rámci socialistického tábora. Budovy škol, internátů, studentských kolejí a menz byly různého stáří, čemuž často odpovídal jejich technický stav a vybavení. Rychle rostoucí poptávka po vzdělávání předbíhala ekonomické možnosti společnosti. Odkaz na prudký růst počtu a podílu středo a vysokoškoláků po roce 1989 má problém zásadního snížení kvality většiny dosavadních a velké části nových škol. Zdaleka ne každý má nadání a pílí úspěšně studovat, vysoká kvalita školství se dostala na podřadné místo v hodnocení škol.

Tento systém, podle kterého se reformovalo školství například ve Finsku, kde funguje dodnes, byl po roce 1989 při likvidaci socialismu pod rouškou různých reforem a transformací zničen, a špičková úroveň základních a středních škol začala být snižována. Podobně byla snižována úroveň většiny vysokých škol. Víc byly postiženy společenské vědní obory než přírodní, technické a lékařské obory.

Moderní socialismus by se měl vrátit k jednotnému systému řízení školství z dob reálného socialismu, s jednotnou učební osnovou a silnou kontrolou kvality výuky, ale bez zbytečného kádrování a ideologizování. Toho nelze dosáhnout financováním škol dotacemi odvozenými od počtu žáků (studentů), uplatňovaným u nás po roce 1989. Takové financování vede k bezuzdnému boji o získání a udržení co největšího

počtu žáků (studentů), v první řadě cestou snižování kvality výuky a nároků na žáky a studenty, byť se předstírá opak. Výsledkem je, že dnešní absolventi škol umí v mnoha směrech mnohem méně, než uměli absolventi škol za socialismu. Znalosti dějepisu bývají nulové. Úroveň mnoha soukromých, ale i řady státních škol je mizerná. Skandál plzeňských práv či Univerzity Jana Amose Komenského je jen špičkou ledovce. Nepřekvapuje, že se úroveň škol ČR výrazně propadá mezi vyspělými státy, o tragédii učňovského školství a ohrožení průmyslu chybějícími absolventy technických oborů nemluvě. Nekvalitní školy je nutné rušit, byť to bude politicky choulostivé.

Tragické bylo zrušení povinné (s několika výjimkami) maturity z matematiky. Tragické je hrubé podceňování češtiny, mající nejednou charakter opovrhování s ní s tím, že budoucnost patří angličtině. Vydatně k tomu přispívá televize, rozhlas, herci, pišící novináři a další častým mrzačením rodného jazyka. Široce rozšířená představa, že se dá všechno vygooglovat (nedá, o zásadním problému vyznat se v záplavě balastu na síti síti nemluvě) a že nám vše spočítají počítače (ty nám spočítají jen to, co jim zadáme, což mohou být nesmysly), je zjevně mimo realitu a je jedním z faktorů úpadku školství a vzdělanosti u nás. Šílená je častá šikana kantorů žáky, studenty, rodiči, novináři a občas i zřizovateli pro kde co. Ztráta autority kantorů vážně komplikuje vzdělávací proces. Tvrzení o revoluci ve výuce cizích jazyků ignoruje, že mnoho absolventů škol ovládá cizí jazyky mizerně. Navíc se ze statistiky vypustila před rokem 1989 prakticky všeobecná znalost ruštiny. Slovenština se pro mladou generaci stala cizím jazykem.

Školství by mělo být v zásadě veřejné. Soukromé a církevní školy by měly mít jen doplňkový charakter. Stát by jim měl přispívat penězi jen v případě, že by suplovaly obory, které by nebyly s to zajistit veřejné školy. Zatím je stát zvýhodňuje, protože jimi vybírané školné je přilepšením proti státním školám.

Pro rozvoj škol je zásadní i otázka uplatnění absolventů. Socialistické plánování se snažilo, aby počty absolventů s určitým převisem zhruba odpovídaly předpokládané společenské poptávce po pracovnících. Absolventi škol tak měli do značné míry zajištěno uplatnění nabytého vzdělání po škole v praxi. Po roce 1989 zavedená svoboda přijímat ke studiu nezávisle na očekávané společenské poptávce vede ve velkém ke studiu oborů bez naděje na uplatnění v praxi, navíc i studentů, kteří pro studium nemají předpoklady. Absolventi takových studijních oborů pak míří ve velkém ze škol rovnou na úřady práce, zatímco průmysl si stěžuje na nedostatek kvalifikovaných absolventů technických oborů, o hrozbě dalšího propadu průmyslu pro chybějící technicky kvalifikované pracovníky nemluvě. Totiž, značně degradovaná maturita přestala být zárukou uplatnění v praxi. Totéž lze říci i o diplomu o absolvování mnohých vysokých škol. Odborná úroveň velké části vysokých škol společensko vědného zaměření povážlivě klesá, navíc převís vysokoškolských diplomů nad potřebami praxe je u těchto škol vysoký. Socialismus problém vysokého nadbytku absolventů škol znal hlavně z uměleckých vysokých škol, kde se s ním asi nedá mnoho dělat. Osobně doporučuji usměrňování počtu studentů podle potřeb praxe, byť to znamená určité omezení svobody výběru oboru studia. Problém ale stojí za širší diskusi.

Rozpočet školství by měl být významně posílen, resp. dlouhodobý stav výrazného podfinancování školství je neúnosný, zvláště pokud jde o platy pedagogů a zejména nepedagogů a učební pomůcky. Učebnice musí být objektivní. Hrubé zkreslování českých dějin, mizerné pojmání občanské výchovy a další výrazně převyšuje problémy obdobných učebnic reálného socialismu v ČSSR. Tehdy problémy s historií začínali až rokem 1948. Dnes je zůstouzeno i husitství a doba reformace a naopak je neoprávněně idealizována doba protireformace a habsburská monarchie. Výuka dějepisu a občanské výchovy pro posledních cca 20-25 let ale komplikuje nízká sebereflexe společnosti. Kvalitu výchovy k občanství drsně ukazují chuligánské útoky studentů na vysoké politické činitele ČR, včetně prezidenta ČR i spřátelených států.

Také pro budovy škol všech stupňů je aktuální jejich urychlené zateplení, pokud se tak již nestalo.

Celkem vzato, problém vzdělanosti je mnohem širší. Týká se i gramotnosti v některých nových či staronových sférách – počítačové, finanční ad.

7.2 Bezplatná zdravotní péče pro všechny občany

Reálný socialismus zajistil v Československu bezplatnou zdravotní péči, s výjimkou „zámků pro krásu.“ Byl to obrovský úspěch, byť některými jedinci zneužívaný a jinými s odkazem na občasně zneužívání kritizovaný. Velmi vysoké a často zbytečné požadování předepisování léků některými občany (nejen hypochondry, ale i v rámci tvorby domácích zásob léků pro každý případ) vedlo k jediné výjimce z bezplatné zdravotní péče – zavedení placení 1 Kčs za recept v lékárně.

Lékařská péče v ČSSR pokrývala celé obydlené území, byť na venkově byla menší než ve velkých městech. Uplatňovala se jednotná státní koncepce, která zdravotnictví citelně zlevňovala. S menším množstvím peněz se dosahovalo vyšších efektů. Nemocnice se plánovitě vybavovaly potřebnou zdravotnickou technikou, na rozdíl od živelného zápolení veřejných i soukromých nemocnic po roce 1989, spojené s nedostatečným využíváním i umělém nadužíváním mnohé drahé zdravotnické techniky, o množství pijavic vysávajících rozpočty veřejného zdravotnictví nemluvě.

Otázkou je, jak dobrá byla prevence zdravotních problémů. V očkování, patřila ČSSR již od 50. let ke světové špičce. Dětská obrna byla v ČSSR v roce 1960 vymýcena jako v první zemi světa. Od 60. let prakticky vymizel záškrť, v roce 1976 prakticky vymizel tetanus, zásadně byly omezeny dávný kašel (50. léta), spalničky (od roku 1969 očkování první na světě), zarděnky (od roku 1982, resp. 1986), příušnice (od roku 1987). Otázkou může být, zda některá očkování se nestala časem nadbytečná a nepřispívala k růstu alergií. Vzhledem ke značné dynamice rozvoje jak zdravotnické vědy, tak nemoci, optimální míra očkování nebude zřejmě nikdy uzavřenou záležitostí. Žádnou šablonu a už vůbec ne bezhlavost zde nelze doporučit. Jisté je, že kampaně proti povinnému očkování po roce 1989 citelně poškozují prevenci nemocí.

Největším problémem prevence zdravotních problémů byla nedostatečná pozornost, kterou svému zdraví věnovala významná část občanů. Přes rostoucí poznatky o škodlivosti kouření a konzumace alkoholu jejich spotřeba na obyvatele, v ČSSR rostla až do poloviny 80. let, tj. skoro po celé období socialismu a v ČR i v SR roste i po roce 1989.

V 80. letech k nám začaly ve větším rozsahu pronikat ze západu i drogy. Problém ochrany obyvatelstva před drogami je ožehavý v celém světě. Prvním předpokladem jeho úspěšného řešení je odpovědný přístup občanů ke svému zdraví. Rozumný člověk nefetuje, nekouří tabák, alkohol užívá jen s mírou nebo vůbec. Rozumných občanů ale podle všeho ubývá, což je tristní, stejně jako častá kritika státu za kampaně zdravotní osvěty. Nejdříve to dokládá skutečnost, že i na obkládaném předvolebním slibu legalizovat měkké drogy některé politické strany a hnutí úspěšně získávají hlasy voličů.

Rychlý úbytek namáhavé fyzické práce při zlepšování stravování vedl ve významném rozsahu k růstu nadváhy a nejednou i k obezitě. Náhradní pohyb mnozí jedinci nezvládali a nezvládají. Některé výzkumy zdraví v 80. letech shledávaly, že se kouření, alkohol a nadváha včetně otýlosti (plus na ně vázané jevy jako nedostatek pohybu či kofeinismus) podílely na nemocnosti a úmrtnosti obyvatel asi 60 %. Dalších 20 % činily ve vyspělých státech včetně ČSSR nedostatky ve zdravotnictví a zbylých 20 % připadalo na všechny ostatní faktory včetně dopravních nehod, pracovních úrazů a narušeného životního prostředí. Tristní je, že lehkomyšlný přístup části občanů ke svému zdraví narůstal, včetně podceňování preventivních zdravotních prohlídek mnohými občany. Zde se ani reálný socialismus chlubit nemůže, stejně jako dnešek.

V roce 2014 Špork s odkazem na Světovou zdravotnickou organizaci (WHO) uvádí, že zdraví je ve vyspělých státech dáno asi z 15 % genetiky, z 20 % přírodním a sociálním prostředím, z 50 % špatným životním stylem a z 15 % nedostatky zdravotní péče. Podstatné je vyčlenění 15 % faktorů nemocnosti a úmrtnosti na genetické faktory. I při mírně odlišné struktuře jako dominantní zabiják zdraví zůstává špatný životní styl mnoha občanů. Zdroj!...

S rychlým rozvojem silniční dopravy narůstala nehodovost včetně četných obětí nehod na silnici. Za socialismu byl v ČSSR na silnicích nejkrvavější rok 1969. Absolutně nejkrvavějším rokem v ČR byl rok 1994. Velmi krvavá přitom byla celá 60. léta a celé období 1990-2003. V obou případech se na tom významně podílelo zaměňování demokracie za anarchii za volantem, provázející politické uvolnění.

Zdraví lidí poškozoval i neutěšený stav životního prostředí, zvláště pak vysoké znečištění ovzduší v řadě regionů. Jak moc ale zůstává otázkou. Skutečnost, že se i po roce 1989 zde málo podařilo prokázat, ještě nemusí znamenat, že vše je známo. V případě nadměrného hluku docházelo k přesunu zátěže z „továren“ na „silnice.“

Ve vazbě na reálné zajištění života v míru, odstranění bídy a potření mnohých zhubných infekčních nemocí došlo v 50. letech nejen k citelnému prodloužení střední délky života, ale také se rychle a významně zvyšoval výskyt tzv. civilizačních nemocí, zvláště pak nemocí kardiovaskulárních a zhubného bujení – rakoviny. Postupně se staly zdaleka největšími zabijáky obyvatel. Konečně, zajištění života

v míru, trvající odstranění bídy a potření mnohých zhoubných infekčních nemocí v letech 1945-60 významně přispívá k prodlužování střední délky života u nás i po roce 1989.

V 50. letech se v Evropě staly vážným zdrojem rakoviny plic zkoušky jaderných zbraní ve vzduchu. Ty ale byly v roce 1962 zakázány. Dopad jaderné havárie v Černobylu v roce 1986 byl proti nim v ČR prakticky zanedbatelný. Problémem se stal dříve neznámý radon, uvolňující se v různé míře z podloží.

Moderní socialismus by měl v zásadě uplatňovat zdravotnickou politiku někdejšího reálného socialismu, tj. zdravotní péči poskytovat bezplatně na základě jednotné celostátní koncepce a neziskovém principu hospodaření veřejných zdravotnických zařízení, při odstřihnutí četných stávajících pijavic od veřejných rozpočtů zdravotnictví. Zdravotnictví nelze hodnotit podle vytvořeného zisku. Lékařskou péči je nutné poskytovat na dosažitelné úrovni vědeckých poznatků, lékařských přístrojů a metod, s přihlédnutím k ekonomickým možnostem, k demografickým změnám a změnám stavu zdraví obyvatel, a bez experimentování na lidech. Zásadním problémem zůstávají tzv. civilizační nemoci včetně klesající vitality populace, rostoucí neplodnosti a degenerace lidského rodu, byť nelze podceňovat ani tradiční infekční nemoci, úrazy (problém adrenalinových sportů zásadně narostl) aj. Je nemravné, aby rozhodující část zdravotnického výzkumu byla zaměřena na velmi vzácné nemoci a nemoci – masové zabijáky – přehlížela. Je neúnosné, aby se i nadále často hrubě zanedbávala prevence zdravotních problémů významnou částí občanů.

Pandemie koronaviru na jaře 2020, byť k 21. květnu 2020 zdaleka neuzavřená, ukázala mnohé. S vědomím značně chatrné statistiky nemoci Covid 19 je zřejmé, že jí úspěšně prošla východní Asie včetně socialistické Číny a Vietnamu, relativně úspěšně někdejší evropské socialistické státy, zcela propadly někdejší vyspělé kapitalistické státy – Belgie, Španělsko, Itálie, Velká Británie, Francie, Nizozemí, USA. Potvrdila, že rozhodující jsou čtyři faktory: parametry nemoci (dosud mnohé lidstvo o ní neví), stav zdravotnictví na začátku epidemie (drastické pouštění žilou zdravotnictví významně přispělo k situaci, kdy nemocnice v řadě států nestačily a množství lidí bylo ponecháno zemřít bez pomoci), reakce vlády (velmi zpožděná reakce vlád jmenovaných států způsobila, že se z nemoci stala pandemie a nemocnice v řadě států nestačily) a reakce obyvatelstva (individualismus, sobectví a nekázeň totálně propadly). Zatím zcela propadá i bohaté Švédsko, které uplatňuje politiku téměř žádné karantény a patří k pěti zemím s nejvyšší relativní úmrtností na Covid 19.

Jak správně uvádí někdejší československý rozvědčík Ladislav Kubizňák, „*V české kotlině odhalil stav současné epidemie důležité věci, a to, že bez VIP osobností, tedy zpěváků, herců a jiných to jde. Bez Milionu chviliek to jde. Bez Senátu to jde. Bez poloviny členů Poslanecké sněmovny to jde. Bez „demobloku“ to jde. Bez neziskových organizací to jde. Bez prominentních novinářů to jde. Bez bruselské demokracie a jejích směrnic to jde. Jen bez armády našich pracujících žen a mužů to nejde. Ta jenom přesně neví, koho ve svém zájmu volit, a do důchodu odchází sedřená.*“²⁾

Moderní socialismus nemůže mít zdravotnické poplatky (chudým brání v přístupu ke zdravotní péči) s výjimkou cca pěti korunového poplatku za recept. Musí zvýšit dostupnost lékařské péče na odlehlejších venkově, alespoň na úroveň 80. let. Musí i nadále zpoplatňovat tzv. zákroky pro krásu a poskytování luxusních pokojů v nemocnicích. Musí zrušit zastropování placení zdravotního pojištění u vysoce příjmových vrstev, zvýšit platby za tzv. státní pojištěnce a procento sociálního pojištění placené zaměstnavateli. Nelze doporučit převádění výnosu spotřební daně za cigarety a alkohol do zdravotních rozpočtů, resp. závislost financování zdravotnictví na příjmech z těchto aktivit těžce poškozujících zdraví lidí je nežádoucí.

Návrhy účtovat feťákům, pijákům, kuřákům a dalším hazardérům se svým zdravím náklady na léčení jimi takto získaných chorob nelze akceptovat, neboť by to ve většině případů znamenalo ztrátu práva na bezplatnou zdravotní péči a často i práva na jakoukoliv nákladnější zdravotní péči. Často drsné následky hazardu se zdravím nesou především příslušní hazardéři svým zhoršeným zdravím a nejednou i předčasným úmrtím, byť postižení mohou být i nevinní neúčastníci. S výjimkou úrazů je přítom v mnoha případech těžké rozlišit, co vše tu či onu vážnou chorobu způsobilo. Ani rakovina plic nemusí být následkem kouření tabákových výrobků včetně tzv. „pasivního“ kouření.

Budovy nemocnic a poliklinik je nutné zateplit všude, kde se tak dosud nestalo.

Léky a jiné zdravotní potřeby je nutné nechat ve snížené sazbě DPH, ale tuto sazbu je nutné snížit z 15 % sazby k 1. 1. 2014 na 5 % sazbu i za cenu, že ČR bude mít dočasně 3 sazby DPH.

Moderní socialismus by měl mnohem větší pozornost věnovat podpoře zdravého životního způsobu. Komerzializace mnohých sportovních aktivit je nežádoucí a vylučuje z nich děti ze sociálně slabých rodin. Škodí i vrcholovému sportu, který pak má nedostatek talentů. Není ale objektivní důvod podporovat vrcholový sport. Tedy, falešná prestiž není objektivní důvod.

Ustupovat před demonstranty za legalizaci měkkých drog, aby si mohli snadněji ještě více ničit své zdraví, nelze. Nejen proto, že jde o plivání na nelehkou práci rodičů, vychovatelů, učitelů a lékařů. Tvrdě je nutné stíhat napadání lékařů a sester agresivními pacienty. Je neúnosné, aby byly v hromadných sdělovacích prostředcích hrdinou dne feťáci, alkoholici, kriminálníci, hazardéři, exhibicionisté, kuřáci atd.

7.3 Nulová nezaměstnanost

Bedřich Engels dokázal základní revolucionizující vliv lidské práce na rozvoj člověka, na přeměnu některých primátů na lidi, viz ³⁾. Dnes existuje dostatek studií, že nucená zahálka, obvykle v důsledku nedobrovolné nezaměstnanosti, lidi degraduje, někdy až zpátky na opice. Nezaměstnanost není přirozená, jak nám nalhávají různí apologeti kapitalismu. „*Nezaměstnanost je dítětem kapitalismu,*“ psal

K. Marx v ⁴⁾ i jinde. Lze říci, že nezaměstnanost nebyla před kapitalismem (případně byla jen okrajovým jevem) a nebyla za reálného socialismu, byť někdy i za cenu nadměrného počtu metařů ad. Problém je ale podstatně složitější. Totiž, před kapitalismem existovalo dvojí přímé donucení k práci, zvané bič otrokáře či feudálova drába a potřeba získat aspoň něco málo k uspokojení základních hmotných potřeb, aby jedinec a jeho rodina přežili. Také za reálného socialismu existovala pracovní povinnost, viz zákon proti příživnictví, byť v nesrovnatelně civilizovanější podobě a s řadou výjimek (děti, studenti, nemocní, matky s malými dětmi, invalidé, důchodci). Zásada: „*kdo je práce schopný a nepracuje, ať nejí,*“ odsouzeníhodná určitě není za podmínky, že existuje nabídka dostatečně placené práce. Klement Gottwald ji svého času razil ve zkrácené verzi: „*Kdo nepracuje, ať nejí!*“ Obnovený kapitalismus v ČR i v SR ale rychle vytvořil masovou armádu nezaměstnaných, která přes různá statistická vylepšování narůstá. V roce 2013 dosahuje kruté úrovně – v ČR cca 750 000 osob. Podobně a často ještě hůř je tomu i v jiných bývalých socialistických státech i ve státech kapitalistických, které nepoznaly socialismus. Pokles na cca 230 499 osob evidovaných na úradech práce k 1. 9. 2018 je pozitivní, ale jen přechodný jev současné vysoké konjunktury.

V ČR se vykazují trojí nezaměstnanost. Podle metodiky ILO z USA (kdo odpracoval alespoň jednu hodinu, není nezaměstnaný), podle metodiky Úřadů práce (jejich evidence počtu nezaměstnaných) a čtvrtletní zjišťování ČSÚ počtu osob, shánějících práci. Tento třetí výpočet je nejpřesnější.

Jen ideové klišé je tvrzení, že nezaměstnaní většinou pracovat nechtějí. Vyvrátil to jak reálný socialismus, tak to denně vyvrací i značně děravé statistiky kapitalistických států. Evidují mnohem větší počet nezaměstnaných než volných pracovních míst. Existuje i vážný problém častého strukturálního nesouladu mezi požadovanou a nabízenou kvalifikací a místa bydliště a potenciálního pracoviště, jeho dopravní nedostupností za ekonomicky přijatelných podmínek a někdy i dopravní nedostupností fyzickou. Je ale pravdou též, že existují i nezaměstnaní, kteří pracovat opravdu nechtějí.

Produktivita práce od roku 1945 rychle roste a při rychlém rozvoji tzv průmyslu V4 (robotů) hrozí, že při uspokojení základních potřeb a dokonce i při uspokojování množství falešných potřeb bude v dohledné době většina lidí bez práce. Pracovní síly dlouhodobě uvolňuje nejen zemědělství a lesnictví, ale přinejmenším od roku 1989 v ČR též průmysl a začínají je uvolňovat ve značném počtu i mnohé služby. Situaci zhoršuje silně závislý charakter ekonomiky ČR, zejména na Německu, po roce 1989, a dominantní pozice zahraničního kapitálu v ekonomice ČR. Tvorba nových pracovních míst vážně, tradiční lokomotivy zaměstnanosti nefungují, byť je nám nejednou nalháván opak. Na tuto hrozbu musí moderní socialismus nalézt přiměřený lék, má-li prokázat své přednosti.

Lze přitom důvodně předpokládat, že hospodářské oživení ČR let 2014-18, spojené s poklesem nezaměstnanosti, bude spíše přechodnou záležitostí.

Postup cestou brzdění růstu produktivity práce je neperspektivní, byť se používal jak za reálného socialismu, tak ve vyspělém kapitalismu, aby byl ve společnosti relativně klid. Plně se ho nebude možné zřeknout i v moderním socialismu. Za nepřijatelné je

nutné považovat snahy zvyšovat produktivitu práce její intenzifikací, což je klasická cesta zvyšování míry vykořisťování pracovníků zaměstnavateli.

Základní cesta zabezpečení práva na práci pro všechny je **zkracování pracovní doby**.

Může mít čtyři základní podoby:

- a) Prodlužování délky přípravy na povolání (při inflaci často nekvalitních vzdělávacích aktivit v ČR zde větší rezervy nejsou a v dohledné době nebudou).
- b) Prodlužování dovolené za podmínky, že určitá regulace zajistí funkčnost klíčových sektorů společnosti i v dobách dovolených. Využití této cesty je i nadále aktuální. Vodítkem mohou být sezónní práce, kdy po určitou dobu v roce, například v létě, se pracuje více a po jinou dobu v roce, například v zimě, se pracuje méně.
- c) Vlastní zkracování pracovní doby – zkracování pracovního dne a týdne. Nepoložilo ekonomiku v minulosti přes zásadní varování mnoha buržoazních ekonomů, nepoloží ji ani v budoucnu. Jde o základní cestu snižování nezaměstnanosti. Již dnes je v ČR i leckde jinde vysoce aktuální přechod na čtyřdenní pracovní týden, byť pravicové i sociálně demokratické vlády o něm neuvažují, a to ani při postupném zavádění. V programu skutečné levice by tento požadavek neměl chybět. Tím spíš, že o jeho zavedení uvažuje i vedení EU.

Z hlediska praktické politiky socializace společnosti je třeba vidět, že v první řadě je nutné odbourat praxi dvou a více pracovních úvazků řady pracovníků a práci nejednou 6 dnů v týdnu po 12 hodinách, resp. zajistit stále platnou osmihodinovou pracovní dobu. Dnes je často jen na papíře, zatímco stát trpí značnou nezaměstnaností. Odkazy na státy s ještě vyšší nezaměstnaností jsou samozřejmě bezpředmětné. Je třeba vidět, že jsou sektory, kde je velmi těžké uzákoněnou délku pracovní doby prosazovat – živnostníci a jejich rodinné příslušníci, vědci, manažeři, vyšší úředníci apod. Nejvíce na prodlužování pracovní doby tlačí zahraniční pracovníci.

d) Snižování věku odchodu do starobního důchodu, nikoliv jeho prodlužování, jak je nejen v ČR po roce 1989 nemilosrdně prosazováno neoliberalními ekonomy. Prodlužování věku odchodu do důchodu prohlubuje beztak masovou nezaměstnanost. I když by snižování věku odchodu do důchodu mělo být nejnázem prosaditelné, zatím se v ČR děje pravý opak a za úspěch levice se označuje zastavení prodlužování věku odchodu do důchodu na pro některé profese zjevně neúnosné hranici 65 let.

Úspěšná snaha KSČM uzákonit 65 let jako horní hranici odchodu do starobního důchodu odráží zoufalství dané neutěšenou kapitalistickou praxí, resp. zákonem o neomezeném prodlužování věku odchodu do starobního důchodu. Za socialismu muži odcházeli v 60 letech, ženy v 57 letech a dřív podle zásady o 1 rok dřív za každé vychované dítě. Pracovníci rizikových provozů (horníci, hutníci, vojáci z povolání, policisté) odcházeli do starobního důchodu v 55 letech. Není důvod, aby tomu dnes bylo jinak.

Podivná je i praxe zavedená Nečasovou vládou, kdy pracující důchodci berou jak starobní důchod, tak mzdu v případě přesluhování, zřejmě s cílem kompromitovat zbytky sociálního státu. Tuto praxi je nutné zrušit.

Choulostivou otázkou zůstane, jak náklady zkracování pracovní doby rozložit mezi zaměstnavatele a zaměstnance. Představy, že ji plně ponese zaměstnavatelé (názor odborů) nebo naopak že ji plně ponese zaměstnanci (názor podnikatelů) je antagonistický. Situaci přestává zásadně komplikovat velmi nízká úroveň minimální mzdy. Po roce 2013 došlo k jejímu citelnému zvyšování. Naopak zásadně ji komplikuje rozsáhlá práce přes čas (špatný zákoník práce) a rozsáhlá práce načerno. Bude narážet i na kvalifikační a územní nesoulad nabídky a poptávky po pracovní síle. Už v roce 2018 je zásadní problém nedostatku technických profesí mnoha směrů při vysokém nadbytku na trhu těžko uplatnitelných absolventů různých společensko vědních škol, nejméně hodně exotických.

Určitou roli při snižování nezaměstnanosti mohou sehrát podpůrná opatření. Jde zejména o:

- a) kvalitní fungování úřadů práce. Jejich personální zdecimování za Nečasovy vlády je odstrašující. Musí provádět i aktivní politiku zaměstnanosti (organizovat různé rekvalifikační kurzy, veřejně prospěšné práce apod.), stát by měl uzákonit zpět povinnost hlásit volná pracovní místa na úřady práce,
- b) lepší příprava mládeže na povolání. Svoboda volby druhu studia, vedoucí k situaci, kdy podstatná část absolventů míří ze škol rovnou na úřady práce, protože poptávka po jejich kvalifikaci není, je neúnosná. Nelze ji sice plně vyloučit, ale s výjimkou uměleckých škol, kde na větší regulaci pro obtížnou realizovatelnost rezignoval i reálný socialismus, by neměla být masová,
- c) znevýhodňování přesčasů, tj. skrytého prodlužování pracovní doby. Mělo by být pro podnikatele výhodnější zaměstnávat další pracovníky než platit přesčasy. Zdvojnásobení povolených přesčasů v zákoníku práce za vlády P. Nečase je mimo jiné sabotáží politiky podpory zaměstnanosti. Je nutné zásadně snížit počet hodin povolených přesčasů,
- d) zakázat větší řetězení krátkodobých pracovních úvazků, znamenající pro pracovníky vesměs překerní postavení,
- e) potírání práce načerno, ve švarcsystému apod., neboť významně zhoršuje podmínky zaměstnávání zde a nepřímo i v ostatní ekonomice, o ničivých dopadech na důchodové zabezpečení příslušných pracovníků a zvyšování daňových úniků nemluvě. Úřady práce zde musí být mnohem aktivnější,
- f) rozumná regulace tzv. sdílené ekonomiky. Systém v taxislužbě či ubytování na základě elektronické organizace ze zahraničí airbnb je odstrašující: neplatí v ČR daně, nemusí mít kvalifikaci, vykonavatelé se tak často ožebračují, resp. vydělané peníze jim nestačí ani na prostou reprodukci. Jde o jeden z řady projevů nekalé konkurence. V případě pronajímání bytů jsou tím jejich ceny dál šroubovány nahoru, o častém obtěžování sousedů nemluvě. Úsilí ČR o regulaci těchto aktivit k 1. 10. 2018 nepřešlo ještě do realizační fáze,

g) regulace migrace, omezování imigrace. Zde je nutné pečlivě zvažovat pro a proti, resp. stávající snahy neoliberálních ekonomů v západní Evropě i v ČR stlačovat mzdy, sociální zabezpečení a bezpečnost při práci pracujících pomocí ekonomických migrantů z Ukrajiny a dalších států, jsou cynické. Zatímco například ekonomičtí migranti z Ukrajiny obvykle pracují za nejednou i nelidských podmínek a nízké mzdy, většina migrantů z islámských států přišla „vyžít“ evropské systémy sociálního zabezpečení a islamizovat evropskou společnost. Jsou mezi nimi i bojovníci Islámského státu, potenciálních nositelů přímého masového teroru.

Nutné je změnit pohled na dosud neplacenou veřejně prospěšnou práci. Je třeba podstatně více cenit péči rodičů o své děti a dospělých o své staré nemocné rodiče, práci pro obec, pro ochranu přírody a životního prostředí ad. I dnes problémem není absence poptávky po práci, ale absence nabídky přiměřeně placené práce. Zásadním problémem je, že stávající kapitalismus hodnotí lidi hlavně podle peněz, resp. majetku, navíc často nezávisle na způsobu jeho nabytí. Systematické vtoukání občanům do hlavy, že za nic nestojí, protože si nedokázali vydělat, nahrabat či nakrást velký balík peněz, umožňující vysokou hmotnou i nehmotnou spotřebu, je mimořádně škodlivé, dehonestující.

Otázkou je, zda lze v moderním socialismu dosáhnout 100 % ní zaměstnanosti, tak jak jsme ji znali z reálného socialismu. Jisté je, že to nebude snadné, a to i s mobilizací tzv. neziskového sektoru, zejména v oblasti silně podvyživených sociálních služeb. Současně je nutné zabezpečovat podmínky pro smysluplnou existenci zaměstnaných i nezaměstnaných, pokud budou.

7.4 Garance mzdy za vykonanou práci, která by pracovníka uživila

Garance vyplacení sjednané mzdy za vykonanou práci by měla být samozřejmostí. Za reálného socialismu tomu tak nejen v Československu bylo, za vlády lumpen buržoazie po roce 1989 tomu tak není vždy. Důvodů je více, druhotná platební neschopnost podniků, bankroty podniků, vydřidušské praktiky některých podnikatelů, špatný insolvenční zákon (neklade na první místo uspokojení pohledávek pracovníků krachující firmy před uspokojením ostatních věřitelů) ad.

Tristi je, že i řádně vyplácená mzda nemusí pracovníka a jeho rodinu uživit. Smrtící bývá zejména tržní nájemné a nízká výše minimální mzdy. Za tento neutěšený stav odpovídá stát, neboť reálně zrušil regulaci nájemného a léta udržoval minimální mzdu na velmi nízké výši. Z 8 000 Kč v letech 2008-13 ji od 1. 8. 2013 zvýšil na 8 500 Kč za měsíc, k 1. 1. 2016 na 9 900 Kč za měsíc, k 1. 1. 2017 na 11 000 Kč za měsíc a k 1. 1. 2018 na 12 200 Kč/měsíc. I přes citelný pokrok i nadále platí, že z takové mzdy se žít nedá, dokonce ani při relativně nízkém nájemném. Kolik tak stát ušetří, je otázkou. Mnozí špatně placení pracující musí za ponižujících podmínek žádat o sociální dávky, aby vyžili. Někteří se stydí o sociální dávky žádat a nedostávají je, jiní zase žádají o sociální dávky i neoprávněně. Někteří oficiálně

vykazování špatně placení pracovníci dostávají část mzdy tzv. na ruku, tj. bez placení sociálního a zdravotního pojištění s negativním dopadem do příslušných účtů států a jejich pozdějších důchodů. Stát obvykle neušetří, zato narůstá byrokracie i možnost podvodů. Otázkou je, do jaké míry toto může omezit zavádění elektronické evidence tržeb v ČR.

Má-li se tento neutěšený stav změnit, musí stát významně zvýšit životní minimum, zvýšit minimální mzdu asi na 15 000 Kč/měsíc (v posledních letech došlo ke zrychlení růstu cen) a ve spolupráci s obcemi, městy a kraji umožnit chudým nebydlícím sociální bydlení. Ušetří si tak i nemalé úřadování, sociální kriminalitu a ponižování mnohých chudých.

Zásadní komplikací pro užití se vlastní prací se po roce 1989 u nízko příjmových pracovníků staly děti. Jisté je, že děti vždy byly pro své rodiče značně nákladné. Děti si zaslouží tudíž právem významnou společenskou podporu. Jsou budoucností rodičů a zpravidla i národa a společnosti. Stát musí obnovit za socialismu úspěšně praktikované zvýhodňování rodin s dětmi proti rodinám bezdětným. Jednak relativně vysokými přídávky na děti, jednak podstatně vyššími slevami na dani z příjmů fyzických osob pro rodiče pečující o děti. Stávající úleva na dani z příjmů fyzických osob je nízká a netýká se nejchudších, zejména nezaměstnaných a důchodců. Typicky dětské potřeby by měly být zatíženy sníženou sazbou DPH cca 5 %. Pravicí prosazená rovná daň z příjmu fyzických osob kromě jiného významně znevýhodňuje rodiny s dětmi, což je špatné.

Výsledkem ignorování potřeby prorodinné politiky po roce 1989 v ČR je mimo jiné silně antipopulační klima, nízká porodnost a vymírání českého národa, které se vláda snaží kompenzovat státem podporovaným přistěhovalectvím, převážně ze slovanských států. Netýká se jen 90. let, ale i příznivějšího období let 1999-2008 a po roce 2013. Nepříjemná je i po roce 1989 znovu zavedená praxe vysokých příjmů soudců, poslanců, vysokých státních úředníků, zlatých padáků, velkých výhod manažerů ad. K omezení nekompetentnosti, zneužívání moci a úplatkářství nevede.

7.5 Odstranit bezdomovectví, reálně zajistit právo na bydlení

Bezdomovectví je velmi tragický sociálně patologický jev, produkovaný obnovenou kapitalistickou společností nejen v ČR po roce 1989. Totálně degraduje člověka, zásadně zhoršuje jeho životní podmínky, zdraví, podstatně zkracuje délku jeho života a také významně zvyšuje strach nejen bezdomovců ale i bydlících. Tím zásadně omezuje svobodu a demokracii. Své oběti rychleji či pomaleji zabíjí. Bezdomovectví patří k předním zločinům proti lidskosti v obnovené demokracii či spíše demokracii v ČR.

Odborníci na bezdomovectví rozlišují čtyři typy bezdomovců. Tím nejhorším, nejvíce degradovaným je občan, který je nucen spát pod širým nebem – na lavičce, v lese, na seníku či v opuštěné budově odpojené od technické infrastruktury – úplný bezdomovec. Problém se přiměřeně týká i těch bezdomovců, kteří zatím mohou

přespávat u známých apod. I když existuje i dobrovolné bezdomovectví (zřejmě do 10 % ze stávajících 70 000 bezdomovců v ČR), proti kterému nelze navzdory jeho absurdnosti dost dobře namítat, rozhodující je i v ČR bezdomovectví primárně nedobrovolné. Stát se bezdomovcem lze v dnešní ČR velice snadno, stačí jedno větší i nezaviněné zakopnutí či (reálně státem chráněný) podvodník. Zruší se ubytovna, nechá se nájemní dům zchátrat, rozpadne se manželství a jeden z partnerů, obvykle muž, přijde o střechu nad hlavou, důchodce či nezaměstnaný se zadluží velmi vysokými nájmami v rámci špatné politiky deregulace nájemného. Na konci bývá exekuce, tj. násilné vystěhování, přičemž vystěhování z bytu na ubytovnu to nemusí končit. K asociálním jevům patří i rozvíjející se obchod s chudobou v bydlení.

Situaci vážně komplikují zákony, reálně paralyzující bytové družstevnictví, přijaté v 90. letech a dodnes výrazněji nezměněné.

Některá města se rozhodla zbavit tzv. nepřizpůsobivých občanů jejich přesunem do uměle vytvářených chudinských ghet, například v Mostě a v Litvínově. V roce 2018 se v ČR vyskytuje asi 250-300 tzv. vyloučených lokalit. V degradaci občanů se zde ČR propadla na úroveň rozvojových států. To ale nebrání multikulturalistům EU typu prosazovat dovoz převážně asociálních migrantů z převážně islámských států s tím, že se o ně musíme postarat (a naši bezdomovci můžou chcípát jak prašiví psi).

Domovské právo bylo u nás v minulosti zrušeno. Údajně příliš zatěžovalo obce meziválečného Československa. Za socialismu nebylo potřeba. Po roce 1989 se bydlení u nás stalo zbožím skoro jako každé jiné, regulace nájemného se stala nedostatečnou. Široké vrstvy obyvatel jsou ožebračovány celkově a uživatelé nájemného bydlení zaváděním tržních vztahů do bydlení zvlášť. Navíc se drasticky zdražily služby podmiňující moderní bydlení, tj. vodné, stočné, odvoz tuhých komunálních odpadů, paliva a energie. Uplatňování zásady, že se má každý o sebe postarat sám v bydlení, vede k bezpočtu tragédií. Děje se tak přitom v situaci, kdy podle sčítání bytů v roce 2011 má ČR asi 652 000 neobydlených bytů, z nichž asi polovina by mohla být využita k bydlení, a kdy se rozmáhá obchod s chudobou. Sociální dávky na bydlení umožňují spekulantům chtít za malé byty nebo i ubytovny nehorázně nájemné. Novým problémem je, že v Praze a v dalších velkých městech na jejich velmi vysoké nájemné nemají peníze z hlediska příjmu nejen dolní, ale už i střední vrstvy obyvatel.

Druhotným problémem je, že si bezdomovci na sebe vydělávají kromě příležitostných pracovních poměrů také žebrotou, drobnou kriminalitou, že nejednou šíří nebezpečné nemoci, že znečišťují veřejné prostranství, že se často vloupávají do opuštěných budov a rekreačních chat, obývají je nelegálně s cílem přežít zimu a nejednou tyto objekty devastují.

Základním řešením je uzákonění a praktická realizace povinnosti stavět a řádně provozovat sociální byty. Tato povinnost musí být uzákoněna pro stát, kraje, města, obce a městské části statutárních měst, samozřejmě za příslušné finanční pomoci ze strany státu a krajů a jednoznačně stanovených podmínek jejich přidělování k bydlení. Soukromí investoři stavící větší počet bytů by měli mít povinnost jich určité procento poskytovat za neziskové nájemné.

Neefektivní je dotovat různé spekulanty s bydlením, jak to zavedla vláda P. Nečase. Sociální bydlení musí provozovat veřejný sektor, nejlépe obce nebo jimi zřízené neziskové organizace s přiměřenou finanční podporou státu. Obydlí může být malé a jednoduše vybavené (tzv. holobyty), ale musí mít zajištěnu pitnou vodu, teplo a elektřinu.

Právo na bydlení patří k základním lidským právům. Bez bydlení není život snesitelný, bez bydlení není domov, resp. je jen živoření a předčasné umírání, často i na banální příčiny. Jde ale o poměrně nákladnou záležitost. Sociálně slabí občané nejen za kapitalismu mívají zásadní problémy si bydlení sami zajistit a za kapitalismu i udržet, proto vznikla potřeba regulovaného nájemního bydlení a potřeba sociálního bydlení. Situaci paradoxně ztěžují platné technické a hygienické normy obytných budov včetně povinnosti vybavit každý byt garáží. Tyto normy jsou sice z hlediska civilizačního pokroku pochopitelné, ale jejich zajištění je poměrně nákladné. Povinnost vybavit každý sociální byt pro chudé garáží pro auto by byla absurdní. V nárocích na sociální bydlení by neměla být. Vzorem rozumné politiky bydlení může být Vídeň.

Potřeby bydlení se historicky vyvíjely. Lišily se a liší na vesnici a ve městě, často nesrovnatelně vyšší potřeby bydlení (kvantitativně i kvalitativně) měli páni a preláti ve srovnání s kmány. Není těžké dokazovat, že bydlení v minulosti bylo proti dnešku velmi primitivní, že se standard bydlení po roce 1945 v socialistickém Československu zásadně zvyšoval. Bydlení početných chudých rodin ve vyřazených železničních vagoncích či malých zahradních domečcích (a i to jim úřady nejednou bouraly se zdůvodněním, že nesplňují platné technické a hygienické normy), ale i nejčastější bydlení chudých v malých bytech 1+1 s lokálním vytápěním uhlím nebo dřevem ve čtvrtích vesměs zakouřených kouřem z továren, parních lokomotiv a lokálního vytápění za Masarykovy první Československé republiky bylo špatné, o ratejnách za Rakouska Uherska nemluvě. Ale i ta nejhorší ratejna byla lepší než osud dnešních bezdomovců, přespávajících pod mosty, pod horkovody, v krmelcích v lese, na lavičkách apod. Jen výroční zpráva pražských hasičů za rok 2013 uvádí čtyři požáry s uhořením bezdomovce. Pomoc bezdomovcům, ponechaná většinou na charitu, je zjevně nedostatečná a v zásadě i neefektivní, protože nepomáhá bezdomovcům v návratu do normálního života. Spíše stimuluje bezdomovce ke každodennímu obcházení vývařoven pro chudé. Zásadní problém přitom je nevytvářet bezdomovce a stávající bezdomovce zpět integrovat do společnosti. S rostoucí délkou bezdomovectví schopnost bezdomovce integrovat se zpět do společnosti rychle klesá a brzy (u plného bezdomovce údajně po 2-3 měsících) dosahuje hodnot blízkých nule.

Řešit „problém bydlení“ je otázkou nejednoznačnou. Mám za to, že standard zavedený reálným socialismem v Československu, tj. aby každá rodina mohla užívat byt někdejší 1. či 2. kategorie (tj. se samostatným WC a koupelnou nebo sprchovým koutem s centrálním či etážovým topením) o počtu místností odpovídající počtu členů domácnosti, je přijatelný i do budoucna za podmínky přiměřené velikosti místností. Standardem bydlení je vodovod, kanalizace (v menších obcích ale kanalizace a někdy i vodovod dosud chybí), elektřina a vytápění, nejlépe centrální nebo blokové, ve vilách s vlastním kotlem pro celý objekt. Běžné, ale nikoliv nutné

je zavedení zemního plynu. Do budoucna poroste využívání sluneční energie pro ohřev teplé užitkové vody a pro vytápění bytů, podobně zásobování elektřinou z vlastní fotovoltaické minielektrárny. Vybavenost domácností automatickou pračkou, televizí a rozhlasem se stala prakticky 100 % už za socialismu. Rychle se zvyšuje i vybavenost počítačem včetně jeho připojení na internet, jež by mělo být bezplatné. Standardem ani za socialismu nebude „právo bydlet ve vile“ či „v Praze“.

Systém bydlení v bytech včetně bytů sociálních musí doplňovat systém bydlení na ubytovnách pro ty, kteří byt nemají (například pro značný územní rozdíl mezi místem bydliště a studia či pracoviště) nebo o něj přišli. Na vysokých školách jde o bydlení ve studentských kolejích, které by ale mělo být mnohem levnější než je v roce 2018. Hnat vysoké školy do obchodu s ubytováním na kolejích rozvoji vzdělanosti zjevně škodí.

Z hlediska zabezpečení bydlení není směrodatný spor mezi stavěním domů ze dřeva, z cihel či z panelů, resp. je to spíš otázka technická, ekonomická a jen pro někoho i ideologická. Je nutné ale zajistit splnění platných norem bez ohledu na použitý stavební materiál.

Zásadním problémem není otázka, zda bydlet ve městě nebo na vesnici. Suburbanizace ve venkovském prostoru dosáhla již za socialismu rozsahu, kdy se bydlení ve městech a na venkově příliš neliší, byť zejména v menších obcích leckde ještě chybí místní vodovody a ještě více místní kanalizace a čistírny odpadních vod, bývá slabá veřejná doprava, hůře dostupné školy, školky, zdravotní střediska, pošty, kultura. Zásadním problémem není ani v minulosti lepší životní prostředí na vesnici než ve městě, resp. dnes jsou mnohé vesnice zamořeny kouřem z lokálního vytápění tuhými palivy a emisemi z intenzivní silniční dopravy víc než mnohá města, zejména centrálně vytápěná panelová sídliště měst mimo hlavní silnice. Podobně nejrizikovější bývá dnes pitná voda vlastních studní, obklopených poli.

Preference lidí jsou přitom různé. Neúnosné je vyhánět obyvatelstvo z vesnic do měst likvidací pracovních míst, školek a škol, zdravotních a kulturních středisek, pošt, neopravováním silnic a železnic, omezováním veřejné dopravní obslužnosti a dalšího, jak se po roce 1989 v ČR na venkově dále od větších měst a hlavních komunikací běžně děje. Neúnosné je, aby kromě cca 4 104 000 obydlených bytů bylo cca 652 000 bytů neobydlených, z nichž asi polovina by mohla sloužit jako bydlení včetně bydlení sociálního. Ponechávání bytů prázdných, protože na požadované, často lichvářské nájemné nízko a dnes už i nejednou středně vydělávající občané nemají peníze, je nutné postihovat placením za neobydlené byty, popř. za nadměrné metry. V západní Evropě jde o standardní nástroj bytové politiky. Prvním předpokladem je řádná evidence bytového fondu v ČR. Samozřejmě, nelze podporu sociálního bydlení stanovovat na byty do 135 m² obytné plochy, jak ČR před lety nelogicky zavedla.

Závažná je otázka míry bydlení v bytových a rodinných domech – vilách. Bydlení v bytových domech (ať už ve vlastních nebo v pronajatých bytech) je vesměs levnější z hlediska nákladů na údržbu a opravy i pohodlnější. Tyto byty ale bývají vesměs menší. Také soužití s dalšími rodinami v bytovém domě nemusí být bez problémů. Občan bydlící ve své vile se může právem cítit svobodnější, resp. méně omezený

druhými občany. Bydlení ve vilách má do budoucna některé zajímavé možnosti – nejnázemně se v něm dá uplatnit minimální požadavky na vytápění (tzv. pasivní standard), využívání OZE (zejména sluneční kolektory, tepelná čerpadla a časem i malé fotovoltaické elektrárny) a na venkově i záhumné hospodářství, jež zvyšuje soběstačnost domácností v potravinách.

Jako zjevný omyl je nutno hodnotit výstavbu tzv. milionářských čtvrtí v přírodě, kde kromě velkých vil a k nim přiléhajících velkých zahrad, obvykle v parkovém provedení, a základní technické infrastruktury nebývají obchody, služby, pošty, školy, školky, zdravotní střediska, pracovní místa, veřejná doprava atd., resp. pro všechno se musí jezdit, zpravidla osobním autem, protože veřejná doprava tam také obvykle chybí. Také společenský život je tam nutně zásadně redukován podle zásad dopravní odlehlosti a „moje vila = můj hrad“. Problematické jsou i oplocené a hlídané okrsky, izolující jejich majitele od běžného života. I v nich je společenský život nutně omezen. Pokud ale stát není s to potlačit kriminalitu na přijatelnou míru, praxi oplocených hlídaných obytných celků nelze dost dobře ostře kritizovat.

Ožehavá se stala a v budoucnu ještě více stane otázka nákladů na vytápění. Ceny fosilních paliv a energie z nich vyrobené a tím i náklady na vytápění povážlivě rostou a do budoucna zřejmě porostou ještě víc, ač jejich momentální propad může mást. Levnější nebude ani elektřina a teplo z jaderných elektráren. Šetrná spotřeba paliv a energie, resp. energeticky úsporný životní způsob, se stane ještě více nutností. Z hlediska bydlení to znamená, že bydlení vyžaduje teplotěsné budovy (stěny, okna, střechy a podlahy), žádnou klimatizaci, žádnou či omezené využívání výtahů a menší dopravní nároky, uspokojované pokud možno veřejnou dopravou.

Teplotěsné budovy jsme dnes s to technicky dotáhnout až do cílového pasivního standardu. Problémem je, že jsme s to tak většinou učinit jen za cenu vyšších investic, které se i při stávajících relativně vysokých cenách paliv a energie k vytápění nemusí ani dlouhodobě zaplatit. Podmínkou je přitom kvalitní provedení, jež dosud činí nejednou problém. Z cíle dosažení nízkých nároků na vytápění budov nelze slevovat. Normy teplotěsnosti budov se zpříšňovaly a dál budou zpříšňovat. Plně oprávněný je požadavek stavět tzv. nízkoenergetické domy, jež je od roku 2017 závazný v celé Evropské unii. Tyto normy se začínají uplatňovat v praxi včetně rekonstrukcí. Náklady na energii bude snižovat i vyšší využívání paliv a energie z OZ, zejména slunečních tepelných kolektorů, tepelných čerpadel a z malých fotovoltaických elektráren.

Problémem je pokračující výstavba výškových budov s vysokými nároky na práci výtahů, což obnáší citelnou spotřebu energie, o všelijakých pocitech při práci či životě ve 20.tém či vyšším patře nemluvě. Obvykle též potřebují energeticky značně náročnou klimatizaci. Optimální jsou bytové domy s 5-10ti patry, rozhodně ne s více patry.

Podobně se staví mnoho rozsáhlých, nejčastěji kancelářských či obchodních budov se značnými nároky na energeticky náročnou klimatizaci, což je neúnosné a neperspektivní. Nároky na vytápění snižuje užívání atrií, tj. zastřešených nádvoří.

Novou výstavbu je třeba lokalizovat s ohledem na minimalizaci dopravních potřeb, nejlépe do dosahu kapacitní kolejové dopravy.

V Evropě existuje již vícero zelených ekovesniček, jejichž domy mají nejvyšší, tzv. pasivní standard a tím i potřebu jen minimálního vytápění. Nepotřebují také klimatizaci a výtahy. I když jsou v mnoha směrech inspirativní, jako vesnice zabírají značnou plochu, byť s vysokým podílem zeleně, a vyžadují rozsáhlou dopravu, často navíc energeticky náročnými a environmentálně závadnými osobními auty, takže v úhrnu nejsou zas tolik ekologické, jak se tvrdí.

Jen skloubení výše uvedených čtyř kritérií minimální energetické náročnosti bydlení může být realistickým cílem snažení moderní společnosti včetně socialistické.

Otázkou je, jak odstranit spekulativní držení bytů bohatými vlastníky. Institut placení za nadměrné metry, používaný např. v 50. letech v Československu, je reálný. Samozřejmě ne v tehdejších hodnotových parametrech. Ještě aktuálnější je jeho uplatňování na neobydlené byty. Naopak násilné dosazování nebydlících do volných bytů je opatření problematické nejen proto, že jde často o tzv. špatně přizpůsobivé občany, byť ho nelze zcela zatratit. Podobně problematická je praxe squaterů obsazovat nevyužívané objekty, byť ani tu nelze jednoznačně zahrnout. Efektivnější se zdá zavedení předkupního práva státu, krajů a obcí na byty, nabízené k prodeji za odhadní cenu. Tím by se spekulace mohla podstatně omezit.

K právu na bydlení se musí pojit i povinnosti, v první řadě přiměřeně přispívat na úhradu nákladů na bydlení, o bytový dům řádně pečovat, nepoškozovat jej a dodržovat zásady řádného občanského soužití, tj. nebýt spolubydlícím v bytovém domě na obtíž. První podmínkou hladkého fungování občanského soužití v bytových domech je absence nezaměstnanosti a garance pravidelného vyplácení mezd, důchodů a sociálních dávek. U neplatících je nutné uplatňovat systém strhávání nájemného z platu nebo sociálních dávek. Pravicí v ČR zavedený stav, kdy je sociální dávka neadresná a s výjimkou exekucí nedotknutelná, takže není problém ji propít či prohrát v hernách, je nepřijatelný. Podobně nelze řešit problém „vybydlení“ bytů poskytnutím nového bytu 1. kategorie. V případě vybydlení bytů je na místě holobyť, tj. malý byt s minimálním vybavením vzhledem k hrozbě devastace nepřizpůsobivými nájemníky.

Ožehavou otázkou je, co s tzv. *sociálně nepřizpůsobivými občany*. Existovali i za socialismu, byť v menším počtu a s menšími problémy proti dnešku. ČR po roce 1989 politikou vytváření mafiánského kapitalismu vytváří i množství sociálně vyloučených a časem i nepřizpůsobivých občanů. Přesto je vysoce pravděpodobné, že jistý, byť podstatně nižší počet nepřizpůsobivých občanů bude existovat i v podmínkách moderního socialismu. Konečně, určité, byť nízké procento bezdomovců si svůj strašný úděl zvolilo podle svých výpovědí dobrovolně.

Jedinou účinnou cestou k odstranění bezdomovectví je prevence. Totiž, kdo jednou propadne na dno společnosti, velmi těžko se do normální společnosti vrací. Nejen moderní socialismus, ale každá slušná společnost musí vytvářet mechanismy, aby nikdo nemohl nedobrovolně propadnout až na samé dno společnosti – stát se bezdomovcem bez střechy nad hlavou. Jinak řečeno, ubytovna, byť prostě vybavená, musí být k dispozici pro každého. Společnost je přitom povinna žádat po všech občanech, aby se slušně chovali, tj. nenarušovali zásady občanského soužití, nepoškozovali byty ani ubytovny apod.

Minimálním požadavkem nejen moderního socialismu, ale i každé civilizované společnosti musí být zajistit všem občanům střechu nad hlavou. Určitý počet reálně, ne ve vztahu k stávajícímu absurdistánu v ČR nepřizpůsobivých občanů zřejmě i v budoucnu bude realitou. V těchto souvislostech vyvstává požadavek zajistit jim bydlení alespoň na úrovni holobytů, tj. plošně malých bytů, které mají jen jeden kohoutek vody, sprchu a tzv. turecký záchod. Současný požadavek zajištění nebydlícím holobytu je ale jen minimální reakce na nově vzniklou zoufalou situaci bezdomovců. Proti reálnému socialismu představuje krok zpět. Pokrokem je jen proti stávající šílené praxi vytváření a následném postupném tichém zabíjení bezdomovců nejen mrazem.

7.6 Potírání chudoby a efektivnost

Předně, extrémní chudobou rozumím neuspokojování základních hmotných potřeb části občanů z důvodů nouze. Příčinou jsou primárně nedostatečné příjmy příslušných občanů, sekundárně vysoké ceny uspokojování základních potřeb, zejména bydlení, a přímé (reklamou) i nepřímé (zbavováním občanů možnosti jednodušeji a levněji uspokojovat své základní potřeby) vnučování uspokojování potřeb nepravých, falešných. Nouzi může vyvolat i sociálně patologické chování jedince, např. fetování, alkoholismus, gemblerství ad. Kuřáctví bídu přinejmenším zhoršuje, a to jak svou nákladností (ceny cigaret), tak svými negativními dopady na zdraví kuřáků a v zásadě i nekuřáků. Nemůže to být ale důvod ke snižování sazeb spotřební daně na tabák, cigarety, alkohol či dokonce k legalizaci drog.

Choulostivou otázkou může být i vymezení chudoby. I osobní auto zejména v odlehlých regionech či při některých profesích nemusí být luxusem.

Politika potírání chudoby stála za reálného socialismu a měla by stát i za moderního socialismu na třech základních pilířích:

- a) **zajištění práva na práci a práva na spravedlivou mzdu, která příslušného pracovníka a jeho rodinu uživí,**
- b) **zajištění bydlení za únosné ceny,**
- c) **zajištění systému důchodů a sociálních dávek, které zabezpečí uspokojování alespoň základních hmotných potřeb i chudým občanům.**

Podmínka ad a) je zřejmá, byť nesnadno zajistitelná. Podmínka ad b) za bytové krize, vyvolané zvlášť developerů a neschopností státu v bytové politice, je v ČR roku 2018 snad také zřejmá. Podmínka ad c) zdaleka tak jednoznačná není. Samotná potřebnost určitého počtu sociálních dávek, existence podmínek přiznávání sociálních dávek a stanovování jejich výše závisí na řadě okolností. Za reálného socialismu zde docházelo a za moderního socialismu může opět docházet k řadě problémů. Podívejme se na základní kladné a záporné zkušenosti odstraňování chudoby někdejšími reálnými socialismem a na možnosti vyhnout se recidivě zjištěných problémů.

Politika reálného socialismu, kdy uspokojování vybraných klíčových základních potřeb bylo bezplatné (vzdělávání, lékařská péče, základní sociální zabezpečení) byla správná. Hradila se z výnosu tzv. parafiskálu, tj. příspěvku na sociální a zdravotní zabezpečení v postátněné socialistické ekonomice. Obdobu parafiskálu dnes známe jako povinné sociální a zdravotní pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti pracovníků. Je významným socializujícím prvkem, byť vznikl už v Německu za Bismarka jako opatření k paralyzaci sílicího dělnického hnutí a hrozby socialistické revoluce.

Určité problémy přinášela politika levného až velmi levného uspokojování některých základních hmotných potřeb. Šlo zejména o politiku:

a) **levné energie**, zajišťované tolerancí externalit a tzv. zápornou daní z obratu, tj. dotacemi jejich cen pro domácnosti. V 70. a v 80. letech šlo reálně o dotace tuhých a plyných paliv a elektřiny domácnostem. Dotace cen paliv a energie je ekonomicky neodůvodnitelná. Byla tak stimulována nadměrná spotřeba paliv a energie, vyšší poškozování životního prostředí a destimulována opatření na jejich úspory. Důvody nízkých cen paliv a energie přitom nebyly (sociální hledisko mohlo platit v 50. letech a i tehdy zde byly na místě vyšší sociální dávky sociálně nejslabším), nejsou a nebudou. Není ve veřejném zájmu stimulovat nízkými cenami paliv a energie jejich vysokou spotřebu. Nutné je uplatňovat politiku drahé energie a případné negativní sociální dopady řešit sociálními dávkami potřebným. Paliva a energie musí být zařazeny do základní sazby DPH, s výjimkou šetrného centralizovaného zásobování teplem a paliv a energie z šetrně využívaných OZ. Jejich cena musí být státem účinně regulována. Účinná regulace je důležitá, protože v ČR se po roce 1989 cenová regulace sice uplatňuje, ale je vesměs málo účinná. Často jen kryje zvlášť podnikatelů, zvláště pak v odvětvích přirozeného monopolu,

b) **velmi levného vodného a stočného**, neboť nemotivovalo k šetrné spotřebě vody. Stejným směrem působilo neměření spotřeby vody v každém bytě a placení za průměrnou spotřebu v domě, rozpočítávanou na jednotlivé obyvatele domu. Velmi levné vodné a stočné se zajišťovalo nepřímými křížovými dotacemi, kdy vysoké ceny vodného a stočného pro podniky hradily ztráty z nízkých cen vodného a stočného pro domácnosti. Rozpětí 60 a 20 hal./m³ (trojnásobku) bylo neodůvodněně vysoké. Nízké vodné a stočné také nelze zajišťovat zanedbáváním čištění odpadních vod, jak se u nás ve velkém dělá a místy se dosud děje. Protože vodovod a kanalizace patří k základním civilizačním vymoženostem, vodné a stočné by měly být zařazeny i nadále do snížené sazby DPH. Vzhledem k přirozenému monopolu vodáren a kanalizací musí být cena vodného a stočného účinně regulovaná,

c) **velmi nízké ceny za odvoz tuhého komunálního odpadu**, které podporovalo i nízké zajištění skládek. Na místě je uplatňovat nákladovou výši poplatků za odvoz tuhého komunálního odpadu plus určitý minimální zisk a politiku řádného zabezpečení skládek, pokud se je v souladu se záměry EU nepodaří zcela eliminovat. Ceny za odvoz tuhého komunálního odpadu by měly být zařazeny do snížené sazby DPH a musí být účinně regulované,

d) od roku 1953 nízké a nevalorizované ceny nájemního bydlení. Nízké a časem velmi nízké nájemné nestimulovalo řádnou péči o příslušné bytové domy a vytvářelo situaci, kdy bydlet ve vlastním domě bylo sice pohodlnější, ale i podstatně nákladnější. Na místě je v zásadě nákladová cena nájemního bydlení plus určitý, nikoliv lichvářský zisk. Výše uvedené nemůže platit pro sociální bydlení. Ztrátovost sociálního bydlení bude nutné dotovat z veřejných rozpočtů. Protože bydlení je základní potřebou lidí, nájemné musí být zařazeno do snížené sazby DPH a musí být účinně regulované,

e) nízké ceny potravin. Není sice dobré vytvářet ekonomickou bariéru zajištění dostatečné výživy pro chudé občany, ale také bylo, je a bude problematické zajišťovat nízké ceny potravin formou záporné daně z obrátu, tj. pomocí dotací. Vysoké dotace cen potravin stimulovaly plýtvání s potravinami při spotřebě. Část potravin i proto končila v odpadu (ve vyspělých kapitalistických státech včetně ČR podle odhadů je to dnes asi třetina!), případně se levným chlebem krmil dobytek. Na tento jev v SSSR upozorňoval Josef Visarionovič (Džugašvili) Stalin i Michal Sergejevič Gorbačov. Cenu potravin lze snižovat jen v rámci dotací do zemědělství (i zde jsou určité efektivně nepřekročitelné hranice) a jejich zahrnutím do snížené sazby DPH. Musí jít o ceny státem účinně regulované. Nepříjemné je uplatňování individuálních sazeb daně z obrátu, jak se dělo před rokem 1989. Vysoce aktuální je bránění sdírání z kůže zemědělců a potravinářů ze strany obchodních řetězců, jež dnes v maloobchodě potravinami dominují,

f) dotování levné veřejné osobní dopravy bylo, je a bude nutné, má-li moderní společnost efektivně fungovat. Ne každý má či může mít a řídit osobní auto, je nemravné nutit špatným stavem či dokonce úplnou absencí veřejné dopravy občany riskovat zdraví i život svůj i druhých občanů v individuální automobilové dopravě, je nebezpečné stimulovat rozvoj národohospodářsky enormně nákladného a škodlivého bludného kruhu silniční dopravy a „táhnout tak prosperitu“, rozuměj zvyšování HDP. Ceny veřejné dopravy osob musí být zahrnuty do snížené sazby DPH. Musí jít o ceny účinně regulované.

Za reálného socialismu použitá forma nepřímých křížových dotací v osobní železniční dopravě na vrub zisků z nákladní železniční dopravy byla problematická vytvářením neprůhledných vztahů, kolik co stojí. Neprůhledná byla i realizace údržby, oprav a investic do železničních tratí. Obojí stěžovalo racionální řízení osobní železniční dopravy. Nevytváření integrovaných dopravních systémů bylo chybné, neboť zdražovalo veřejnou dopravu vedením souběžných železničních a autobusových spojů. Nedostatečná výstavba chybějících zastávek osobní železniční dopravy byla do jisté míry důsledkem vysokého zatížení většiny tratí nákladní železniční dopravou, jež limitovalo větší počet vlaků osobní železniční dopravy, často i taktový jízdní řád a na trati „Ústí nad Labem západ – Obrnice“ údolím Bíliny zcela vylučovalo osobní železniční dopravu. V každém případě byla chybná. Řada železničních tratí chyběla a i nadále chybí, další nejsou dovedeny do center osobní dopravy.

Nízké jízdné v osobní železniční dopravě by mělo být zajišťováno na základě objednávky státu a krajů s tím, že prokazatelné ztráty z jejího zajišťování budou přepravcům hrazeny na základě uzavřených smluv o zajištění veřejné dopravní

obslužnosti, její kvalitě a způsobu jejich prokázání. Podobně by ztrátové jízdné ve veřejné silniční dopravě (linkové autobusy) měly na základě uzavřených smluv dotovat příslušné kraje a v městské hromadné dopravě příslušná města. Na místě je poskytování těchto služeb za nákladové ceny včetně dotací, obsahující i jistou ziskovou marži, zhruba jako dnes.

Veřejnou dopravu železniční, městskou hromadnou a linkové autobusy je nutné dotovat, neboť většinou není s to být finančně soběstačná, a to ani v provozu. Jízdné musí být konkurenceschopné s individuální automobilovou dopravou, což znamená v první řadě podstatě zvýšit zpoplatnění užívání silnic a dálnic v ČR. Veřejnou dopravu může zlevnit budování integrovaných dopravních systémů. Přes nesporný pokrok zde má ČR i nadále značné rezervy, nejen v neutěšeném stavu mnoha železničních tratí a nejen v krajích Vysočina, Ústeckém, Středočeském, Jihočeském a Plzeňském, kde je nedostatečnost rozvoje integrovaných dopravních systémů zjevná.

Naopak vysoké zdanění škodlivé spotřeby, v první řadě cigaret, resp. tabáku, alkoholických nápojů a pohonných hmot (jejich spotřeba je spojena s rozsáhlými škodami na veřejném zdraví a životním prostředím) je nutné, byť kuřáci, pijáci a motoristé tvrdí opak. Nutná je i relativně vysoká daň na spotřebu fosilních paliv, nejlépe přímo úměrná emisím CO_{2ekv.}, které vznikají při jejich těžbě, dopravě, zpracování a spalování. Rozvrat klimatu je již dnes alarmující a podle všeho bude ještě o hodně hůř. Politika levného vodného, stočného, odvozu odpadů, energie a levné silniční dopravy je pseudosociální, reálně škodlivá. S bojem za moderní socialismus nesouvisí, byť se jí někteří pokouší zvyšovat zaměstnanost.

Určité problémy pseudosociálních opatření se vyskytovaly i v samotné praxi sociálního zabezpečení občanů v ČSSR. Šlo zejména o:

a) souběh starobního důchodu a práce za mzdu či odměnu mzdě podobné. Ladislavem Šafránkem navrhovaný systém typu „40 let odpracovaných je základem (při započtení let studia, mateřské dovolené, dřívějšího odchodu pracovníků špinavých a rizikových provozů do starobního důchodu apod.), každý rok dříve do penze 1/40 dolů a každý rok přesluhování 1/40 nahoru,“ může být plně reálný jen v podmínkách nulové nezaměstnanosti za reálného socialismu, viz ⁵⁾.

b) zvýhodnění neúplných rodin proti rodinám úplným. Stále častější soužití „na hromádce“ se reálně neliší od manželského soužití, resp. zohledňovat je nutné různý počet dětí, a to přibližně na úrovni praxe reálného socialismu v Československu. Pokud druhý rodič nepřispívá na náklady na dítě, měl by je hradit stát a poté je vymáhat na neplaticím rodiči. Má k tomu mnohem lepší možnosti než rodič - samoživitel, a to nejen s ohledem na nefunkční soudní systém.

Obnaženým problémem jsou homosexuálové. Homosexualita je v zásadě určitá, prakticky neléčitelná porucha chování. Že Světová zdravotnická organizace ji z poruch vyškrtla na základě politické objednávky pod falešným praporem rovnosti pohlaví, na tom nic nemění. Pro život a zdraví tato porucha postiženého sice není příliš nebezpečná (nestíhá-li ji inkvizice co by hrdelní zločin), ale jako každá porucha je i tato porucha chování nežádoucí. I zde platí nutnost tolerance včetně v ČR již uzákoněné možnosti registrovaného partnerství, ne však manželství homosexuálů.

Připustit manželství homosexuálů znamená ještě více degradovat rodinu, základ společnosti. Tím nemá být řečeno, že by stát neměl vytvořit ze sociálního hlediska příznivější podmínky pro nesezdané páry obojího pohlaví.

c) odvozovat starobní a invalidní důchod od čisté, nikoliv hrubé mzdy, resp. odměny mzdě podobné,

d) ze základu pro výpočet starobních a invalidních důvodů vyloučit příspěvky na důchodové připojištění zaměstnanců ve veřejném sektoru ekonomiky, viz ⁴⁾.

Nastavení výše uvedeného má značný dopad jak na výši reálných mezd, tak na výši a strukturu sociálních dávek. Tyto faktory je nutné citlivě vybilancovat. Jejich důslednou realizací se odstraní pseudosociální prvky sociální politiky a posílí se zásluhovost v životní úrovni. Nelze opomíjet kritéria ekonomické efektivnosti. Platí, že uspokojování základních potřeb má být zajišťováno co nejlevněji, ale ne na úkor kvality.

7.7 Základní nepodmíněný příjem kontroverzní

Proti výše uvedenému, podle mého názoru socialistickému řešení problému chudoby bylo ze strany tzv. nové levice navrženo odlišné řešení, založené na zavedení **základního nepodmíněného příjmu** pro každého občana nezávisle na jeho pracovních zásluhách.

„Nepodmíněný základní příjem by měl být minimálně na hranici chudoby podle standardů EU, což odpovídá 60 % tzv. národního mediánu ekvivalizovaného čistého příjmu. V zemích, kde má většina obyvatel nízké příjmy, by mělo být na určení základního příjmu použito alternativní měřítko (např. spotřební koš), aby byl zajištěn důstojný život, materiální bezpečnost a plná účast občana ve společnosti,“ viz ⁶⁾, s. 8. Nepodmíněný základní příjem by měl zajistit chudou existenci každému občanu, takže by neambiciózní lidé nemuseli pracovat, aby se užívali.

Myšlenka vypadá navenek dobře, ale má mnoho zásadních problémů. Na prvním místě jde o skutečnost, že to byla práce, která polidštila opici, viz Bedřich Engels, resp. ²⁾ a že zahálka ještě nic dobrého nepřinesla. Ignoruje, že Marx a Engels rozlišovaly dva stupně nové (komunistické) společnosti. Ten nižší (socialismus) měl stát na zásadě: „Každý podle svých schopností, každému podle jeho práce.“ Teprve vyšší stupeň (vlastní komunismus, kdy hmotné statky potečou proudem) měl stát na zásadě: „Každý podle svých sil, každému podle jeho (pravých) potřeb.“ Představa, že se člověk doma nějak zaměstná sám, u mnoha jedinců může snadno skončit v různých závislostech.

Za zásadní problém myšlenky základního nepodmíněného příjmu považuji fakt, že její případná realizace popírá zásluhovost občanů. Podporuje nemakačenky (snad aby nebyli ekonomicky nuceni krást), uráží důchodově dobře situované vrstvy obyvatel, které základní nepodmíněný příjem nepotřebují a pro které by šlo o příjem okrajový významem, a při určité konstrukci důchodcům s důchodem nad 10 000 Kč/měsíc

důchod snižuje. Pokud by se základní nepodmíněný příjem vztahoval i na děti, mohl by stimulovat početné rodiny a špatnou péči o děti rodiči i pěstouny. Dnes státem podporované pěstounství za účelem výdělků na úkor dětských sirotek je varovné. Pokud by se na děti nevztahoval, znevýhodňoval by rodiny s dětmi. Neřeší nezaměstnanost, pouze chce zajistit, aby nezaměstnaní neumírali na podchlazení pod mosty i jinde, přitom ani tuto základní povinnost přinejmenším ve velkých městech s vysokým tržním nájemným reálně nezajišťuje. Ignoruje, že to byla práce, která polidštila opici. Ignoruje i skutečnost, že postavit chybějící ubytovny a ty poskytovat nebydlícím třeba i zadarmo je mnohem levnější, než dělat mimořádně nákladné experimenty se základním nepodmíněným příjmem.

Základní nepodmíněný příjem také ignoruje skutečnost, že mnohou sociální pomoc je efektivnější poskytovat naturálně než v penězích. Naturální poskytování dotací sociálního bydlení (bytů za neziskové nájemné), školních obědů ad. sociálně slabým není možné propít, na rozdíl od sociální dávky proplacené v penězích.

Druhým zásadním problémem je, jak by měl být základní nepodmíněný příjem vysoký, aby byl smysluplný. Totiž, základní hmotné potřeby lze v extrémním případě absolutní fyzické chudoby, existující v řadě rozvojových států, uspokojit i s 1-2 USD za den. S rozvojem společnosti a růstem životní úrovně se ale částka nutná k existenci velmi rychle zvyšuje. Záleží přitom hodně také na organizaci společnosti. Reálný socialismus zčásti pod tlakem nedostatku zdrojů, zčásti díky jednotnému systému školství a zdravotnictví, tyto základní služby poskytoval levně a poměrně kvalitně. Za kapitalismu jsou poskytovány mnohem dražší a jejich kvalita je často problematická. Úpadek školství a vzdělávání vůbec nejen v ČR po roce 1989 je velký. Ve zdravotnictví zhruba platí, že čím víc trhu, tím dražší a méně kvalitní jsou zdravotnické služby.

Zcela klíčovou roli hrají náklady na bydlení, které ty, kdo nemají vlastní bydlení, stále více a ničivěji ožebračují. Pokud stát není ochoten či schopen zajistit ekonomicky únosné bydlení včetně bydlení sociálního, tak odsuzuje neúspěšné občany k živení v lepším případě u rodičů, jiných příbuzných či známých, v horším k umírání na ulici za podmínek nehodných civilizované společnosti.

Samozřejmě, čím vyšší zabezpečení základních sociálních jistot státem existuje, tím nižší může být základní nepodmíněný příjem, nutný k přežívání jedinců jen na něj odkázaných. A obráceně. Je zřejmé že z hlediska pomoci potřebných je efektivní systém rozvíjení a prohlubování péče o veřejný sektor a zvláště pak o základní sociální zabezpečení, než experimenty se základním nepodmíněným příjmem.

V ČR je největším propagátorem myšlenky základního nepodmíněného příjmu Marek Hrubec, viz ⁶⁾. Vzor vidí v konzervativní řídké osídlené Aljašce s velmi vysokou těžbou nerostných surovin, zejména ropy a zemního plynu, kde je již řadu let rozdělován zisk z vysoké těžby nerostů podle zásady „každému občanu stejná částka.“ Touto metodou se také rozdělovala humanitní pomoc v jedné namibijské provincii, až do zastavení jejího poskytování.

ČR ani jiné státy EU nejsou řídké osídleny a nemají vysokou těžbu paliv a jiných nerostných surovin, takže požadavek základního nepodmíněného příjmu vede buď k mizivému dopadu (bude-li se rozdělovat malá částka) nebo ke zjevné ekonomické

nereálnosti. Konkrétní představa efektivní výše základního nepodmíněného příjmu M. Hrubce pro ČR je cca 10 000 Kč na občana v roce 2013 a měsíc, což přesahuje státní rozpočet ČR. Současně předpokládá, že by základní nepodmíněný příjem nahradil všechny stávající sociální dávky, tj. asi jednu třetinu výdajů státního rozpočtu. Čistý dopad návrhu M. Hrubce obnáší více než dvě třetiny státního rozpočtu ČR 2013.

Snaha zrušit základní sociální zabezpečení a nahradit je jakousi chudinskou podporou podle zásady „všem stejně“ (měla mít charakter základního nepodmíněného příjmu) se na podzim 2006 pokusil pravicový ministr financí Vlastimil Tlustý (ODS). Levice, odbory, ale i značná část pravice tento záměr tehdy rozhodně odmítla.

V roce 2013 státní rozpočet vykázal příjmy 1 090,69 mld. Kč a výdaje 1 173,13 mld. Kč, z toho na sociální dávky 489,68 mld. Kč. Deficit činil 81,26 mld. Kč, viz státní závěrečný účet ČR za rok 2013. Mimo státní rozpočet jsou rozpočty státních fondů, rozpočty krajů, měst a obcí, platby „ČR - EU“ a některé další vztahy se zahraničím.

Při počtu obyvatel v roce 2013 v ČR 10 511 000 (střední stav), činily by výdaje na základní nepodmíněný příjem v případě velmi málo řešící sazby 1 000 Kč na osobu a měsíc 126,132 mld. Kč. V případě sazby 10 000 Kč na osobu a měsíc by činily 1 261,32 mld. Kč, tj. více, než činily výdaje státního rozpočtu 1 173,13 mld. Kč. Ano, ani celý státní rozpočet ČR roku 2013 s deficitem více než 81 mld. Kč by v číslech státního závěrečného účtu nepokryl nepodmíněný základní příjem ve výši 10 000 Kč na osobu a měsíc. Kouzlem nechtěného je, že ani základní nepodmíněný příjem ve výši 10 000 Kč za měsíc není s to zajistit na lichvářském trhu bydlení v Praze bezdomovci střechu nad hlavou! V případě zrušení všech ostatních sociálních dávek by sice celý státní rozpočet ČR vyčerpán nebyl, ale zcela jistě by se zhroutil a stát by nebyl schopen zafinancovat ani své mandatorní výdaje.

O moc lépe nevychází ani použití dat ČR roku 2015. Při středním počtu obyvatel 10 542 942 a příjmech státního rozpočtu 1 234,5 mld. Kč by výše nepodmíněného základního příjmu 1 000 Kč a měsíc a obyvatel pohltila asi 10 % příjmů státního rozpočtu, výše 10 000 Kč by pohltila celé příjmy státního rozpočtu a ještě by chybělo 30,6 mld. Kč. Šlo přitom o rok mimořádný jak vysokým ekonomickým růstem, tak velmi vysokými příjmy z EU v důsledku dočerpávání možných dotací z končícího rozpočtového období EU.

V roce 2019 státní rozpočet vykázal příjmy 1 523 mld. Kč a výdaje 1 552 mld. Kč, z toho na sociální dávky 489,68 mld. Kč. Deficit činil 28,5 mld. Kč. Pokud jsme měli v roce 2019 v ČR 10 649 000 obyvatel (střední stav), činily by výdaje na základní nepodmíněný příjem v případě sazby 1 000 Kč na osobu a měsíc 128 mld. Kč za rok. V případě sazby 10 000 Kč na osobu a měsíc by činil 1 278 mld. Kč za rok, tj. více než 82 % výdajů státního rozpočtu 1 552 mld. Kč. Na všechny ostatní výdaje státního rozpočtu mnoho nezbyde, je zřejmé. Přitom si za základní nepodmíněný příjem ve výši 10 000 Kč na osobu a měsíc dotyčná osoba koupí méně, zvláště pokud jde o prudce zdražující nájemné, nejen v Praze, viz ⁷⁾

Snad každý ekonom bude takový návrh považovat za ekonomicky zjevně nereálný, viz jeho základní ekonomické parametry. Argument disfunkce daňového systému

nejen v ČR včetně rozsáhlých daňových úniků je sice pravdivý, ale představy o tak zásadním zvýšení výnosů daňové soustavy její racionalizací jsou zjevně mimo realitu. Totiž, omezení daňových úniků legálních i nelegálních, zrušení některých chybných daňových úlev a zavedení velmi potřebných daní Tobinovy z finančních transakcí a z emisí CO_{2ekv.} ji nemůže zajistit, nemluvě o vysoké podfinancovanosti školství, kultury, sociální péče, bytové politiky atd. a nutnosti postupně vrátit sníženou sazbu DPH na zboží základní potřeby z 15 % na 5 %. Na základní nepodmíněný příjem cca 10 000 Kč/osobu a měsíc ČR nemá a podle všeho jen tak mít nebude peníze. Přitom při stávajícím lichvářském nájemném ani tato poměrně vysoká částka nemusí částí chudých zajistit střechu nad hlavou. V Praze tržní nájemné 15 000 Kč/měsíc není neobvyklé. K 1. 1. 2020 se přitom lichvářské nájemné týká většiny větších měst ČR.

Předmětem zájmu příznivců základního nepodmíněného příjmu je též enormní vývoz legálních zisků do zahraničí, blížící se částce cca 300 mld. Kč za rok. Jak ale takovému vývozu zabránit, neuvádí. Ani ekonomové si s tím nevedí rady, kromě možnosti mírně vyššího zdanění dividend, což uvedený problém řeší jen z malé části.

Pokud by se částka zásadně snížila, aby byla ekonomicky reálná, například na 1 000 Kč/osobu a měsíc, z hlediska omezení chudoby v ČR to bude mít jen okrajový význam. Přitom ani tato částka není reálná, resp. položila by státní rozpočet. Příznačný je v lednu 2020 aktuální spor mezi ministryněmi práce Maláčovou a financí Alenou Schillerovou o jistou sociální reformu. Chápu nesouhlas ministryně financí s reformou, když by stála asi 300 mld. Kč a ty peníze státní rozpočet nemá a mít nebude.

Lze jmenovat i vysoce pravděpodobnou inflační reakci v zásadě tržní ekonomiky na zavedení základního nepodmíněného příjmu cca 10 000 Kč/osobu a měsíc (na zvýšené příjmy obyvatel zareaguje trh příslušným zvýšením cen) a jistě i mnohé další, které ekonomové proti němu použijí. Názorně nám to předvádí spekulanti s chudobou v bydlení, kdy předražené nájemné z mizerných bytů a nejednou i ubytoven získávají na základě vysokých a stále rostoucích sociálních dávek na bydlení, placených z veřejných rozpočtů. S výše uvedenou kritikou myšlenky základního nepodmíněného příjmu se ztotožňuji. Srovnej ⁷⁾.

Petice za zavedení minimálního nepodmíněného příjmu v EU nezískala počet hlasů nutný k závaznému projednání v Evropském parlamentu. Ve Švýcarsku ale proběhlo k němu referendum, kde se asi dvě třetiny voličů, jež se referenda zúčastnily, vyslovili proti zavedení základního nepodmíněného příjmu.

Základní nepodmíněný příjem, ale jenom pro chudé a v neudané výši, navrhuje současný předseda vlády Itálie z populistického hnutí Pět hvězd. Itálie se přitom pro enormní zadlužení již ocitla prakticky v bankrotovém stavu a chrání ji jen obavy, že po státním bankrotu Itálie bude následovat bankrot eura a rozpad eurozóny. V roce 2019 italské odbory uspořádaly velké demonstrace proti záměru zavést základní nepodmíněný příjem s tím, že nechtějí žít povaleče. Podobný odpor lze očekávat v případě záměru zavést základní nepodmíněný příjem i v jiných státech včetně ČR. Kampaň proti parazitům je časté téma české pravice. Rozumí mu i levice a odbory.

Záměr nahradit základním nepodmíněným příjmem dosavadní systém sociálního zabezpečení samozřejmě vyvolá masové protesty postižených pracujících. Můžeme to v jiné souvislosti sledovat ve Francii roku 2019-20, kde snaha prezidenta Francie Emmanuella Macrona sjednotit důchodový systém a významným vrstvám pracujících odejmout četné pracovní výhody zejména v oblasti důchodového zabezpečení vyvolala masové stávky a protesty hnutí francouzských odborů. Doplnily tak již víc než rok trvající protesty hnutí Žlutých vest, jež začalo vzápětí odvolaným požadavkem vlády zdrazit pohonné hmoty, oficiálně s cílem chránit klima, reálně s cílem kompenzovat výpadek příjmů státního rozpočtu vyvolaný snížením zdanění vysokých příjmů, a provést řadu dalších asociálních reforem.

Z výše uvedeného považují myšlenku základního nepodmíněného příjmu za nejen nereálnou ale i hrubě chybnou. Její prosazování k socialismu nemůže vést. Totiž, odpovídá spíše vlastnímu komunismu, ke kterému se ale nelze dostat přeskočením etapy socialismu včetně jeho významného ekonomického systémového zákona rozdělování podle práce.

7.8 Kvalitní kultura

Reálný socialismus bohatě podporoval kvalitní kulturu, uměleckou i lidovou tvorbu a tvrdě potíral brak a bulvár. To byl obrovský pokrok, byť částí občanů bulvár i brak chyběl.

Rozporuplná byla **cenzura** za socialismu. Na jedné straně účinně chránila společnost před brakem a bulvárem, na druhé straně nebyla imunní přehmatům, a to nejen politicky motivovaným, o uražených autorech a pseudoautorech nemluvě. Někdy brzdila i rozvoj společenského poznání. Je-li do budoucna cenzura nepřijatelná a v podmínkách počítačových sítí zřejmě i technicky nemožná, vzniká velmi ožehavá otázka, jak společnost chránit před záplavou domácího i zahraničního kulturního braku. Zatím nikdo neví. Skuteční umělci se stávají disidenty, což je špatné, o společností pěstovaném úpadku českého jazyka nemluvě.

I budoucí moderní socialistický stát bude muset prosazovat kvalitní kulturu, uměleckou i lidovou tvorbu. Ponechat kulturu na trhu je cestou k její likvidaci, jak ukazuje vývoj v ČR po roce 1989. Výsledkem je stále větší živoření kvalitní kultury, její klesající ekonomická dostupnost pro podstatnou část obyvatel, odkázanost většiny občanů na bulvární televizní kanály (velmi negativně působí i veřejnoprávní Česká televize a také Český rozhlas, které by měly být základní oporou kvalitní kultury) či tisk zadarmo. Špatně vychází i kvalita komerčních televizních a většiny rozhlasových stanic a periodických neoborných tiskovin. Vážným problémem je i fakt, že hromadné sdělovací prostředky orientované na zisk nebo jen na ekonomické přežití jsou objektivně zcela ekonomicky závislé na hlavních zadavatelích reklam, tj. na hlavních ekonomických lobby, a jimi fakticky nepřímo, ale velmi účinně cenzurovány. Naivní představa některých disidentů, že novináři budou hlídacími psy

demokracie, se nenaplnila a v tržních podmínkách globálního kapitalismu se ani naplnit nemůže.

Ptáme-li se, proč novináři nejsou hlídacími psy veřejných zájmů včetně veřejných rozpočtů a úporně tutlají kdejakou velkou aféru včetně nekonečného seriálu obudných skandálů na stavbách tunelu Blanka v Praze či dálnice D 8 přes České středohoří, vedenou nesmyslně přes velká sesuvná území při jejich ignoraci až po její stavbou vyvolaný obří sesuv půl milionu m³ hornin na rozestavěnou dálnici a snah zlikvidovat tamní železnici, též v délce 200 m zničenou oním obřím sesuvem, pak jistě pro svou zásadní ekonomickou závislost na velkých ekonomických lobby, které i z těchto afér nestoudně tyjí.

Neoprávněné jsou i naděje spojované některými se svobodným internetem, neboť i na něm kanalizační stoky tečou proudem a nechybí i pokusy o cenzuru internetu, které se v západní Evropě v roce 2018 odvíjí od tristního zákona o zákazu kritizovat islám. Navíc se internet stává dalším nástrojem masového státního i soukromého špehování a manipulování občanů. Samozřejmě, nekvalifikované zásahy z moci úřední situaci zhoršují, bez ohledu na režim. Cenzura internetu by neměla být přípustná, leč zákon nezákon ve svobodných státech se začíná uplatňovat a v tomto směru zatím ČR naštěstí zatím zaostává.

Otázka, do jaké míry má stát, resp. společnost dirigovat kulturu, je ožehavá. Škodí jak přísný režim, tak ponechání kultury na výlučné iniciativě umělců, zvláště pokud umělcem může být kdokoliv, kdo se za umělce prohlásí. Dokládá to mimo jiné úpadkový stav české kultury po roce 1989. Veřejný sektor při financování kultury musí uplatňovat požadavek na vysokou kvalitu příslušné kulturní produkce, ne dotovat brak, jak se v ČR po roce 1989 běžně děje. Brak si žádnou veřejnou podporu nezaslouží. Neplatí z toho ale, že bude mít nouzi o konzumenty, že se některé soukromé kulturní instituce, produkující brak, tržně neuzijí. Veřejnoprávní média by měla jít příkladem v kvalitě pořadů a ne v pokleslosti.

Hlavní směr kulturních institucí by měl být rozvíjen vesměs na neziskovém principu. Nedostatečné dotování kultury brzdí její rozvoj a nejednou ji i likviduje. Nejde jen o podíl ministerstva kultury na státním rozpočtu cca 0,5 % (měl by být alespoň 1 %), ale také o skutečnost, že významná část peněz na kulturu jde reálně na podporu církví a další část na podporu braku, zatímco na podporu kvalitní kultury nejde téměř nic. Část rozpočtu kultury bude muset být i nadále vynakládána na údržbu historických památek, muzeí, galerií apod. Na kulturním rozpočtu obcí a měst se nemalou měrou podílí náklady na vydávání místních tiskovin, takže i zde jsou výdaje na kulturu vážně zkrácené.

V kultuře lze uplatňovat jak osvobození od DPH (pro uměleckou a lidovou tvorbu), tak základní sazbu DPH pro bulvár a jiný komerční brak. Pornočasopisy by měly platit ještě zvláštní spotřební daň.

Protože si bulvár a brak zřejmě udrží i v moderním socialismu významné pozice, není reálně očekávat obnovu kvalitní kultury na úrovni někdejšího reálného socialismu v ČSSR.

Náročnou otázkou je péče o nemovité kulturní památky. Předně je nepřipustné jejich ničení, jak se také v počátcích socializace pod rouškou účtování s minulostí místy

dělo. Také památky není lehké uchránit před válečnými hrozbami, jak je řešeno jinde. Sem patří i následky studené války – vojenské výcvikové prostory, hraniční pásmo ad. Problémem jsou ekonomická omezení, zvláště v chudých zemích. Křesťanské kostely ohrožuje klesající počet věřících, vytvářejících jejich nadbytek a problém jejich údržby a smysluplného využití. Problém je i občas se měnící názory památkářů na památkovou ochranu. V zemích bohatých na nemovitě kulturní památky, jako je ČR, je problém řádně pečovat o ně, podobně jako v Řecku či v Itálii. Problém je také je ochránit před zloději, pracující nejčastěji na objednávku snobských boháčů.

7.9 Podpora masovému sportu

Stát, resp. veřejný sektor, musí výrazně podporovat masový sport. Nemělo by to být příliš obtížné, protože ekonomické zajištění rozvoje masového sportu není příliš náročné, byť s jednoduchými levnými hřišti mého mládí (60. a 70. léta) se dnes nevystačí. Masový sport má přitom vysoký pozitivní vliv na rozvoj fyzického i duševního zdraví, na prevenci nemocí a civilizačních chorob i na zdravý životní způsob. Udržovat v dobrém stavu dětská a školní hřiště, základní síť nejen školních tělocvičen, sportovní oddíly místní úrovně, značení turistických cest a cyklostezek (aktuální je překládání těch vedoucích po rušných silnicích na komunikace bez aut), pro vodáky rekonstruovat jezy zabíjaky na jezy bezpečné apod. nemůže být větší problém. Jde ale i o zajištění základní plošné sítě cvičitelů běžných druhů sportu bez ambicí na vrcholový sport po všechny zájemce.

S výjimkou pochybné prestiže není důvod podporovat vrcholový sport, který má již dlouho ryze komerční charakter, byť nemalé dotace z veřejných rozpočtů nejednou úspěšně získává, a se sportem nemá mnoho společného. Existují preferované druhy sportu, pojící se s korupcí (fotbal, hokej, Český olympijský výbor). Preferované druhy vrcholového sportu jsou zatíženy množstvím korupčních a dopingových afér. Mnohem více odpovídá hazardu se zdravím sportovců za velké peníze a nejednou i nemalou korupci. Neměly by být vynakládány značné peníze na vrcholový sport, zvláště pokud mnohem levnější masový sport živoří, přestože významně přispívá k prevenci četných zdravotních problémů. Velká mistrovství světa včetně pořádání Letních i Zimních olympijských her jsou zde špičkou ledovce. Svou nákladností se podílejí i na ekonomickém krachu států, viz letní olympijské hry v Athénách v roce 2004. Je přitom třeba odlišovat investice do vlastního vrcholového sportu (např. sportovních objektů) od investic, které se s významným mistrovstvím „svezou“ (některé velké dopravní stavby apod.). Z 20 let trvající práce zastupitele Prahy 13 mám zkušenost, že existuje i řada druhů vrcholového sportu státem nijak nepodporovaných, kde nadšenci za cenu rozsáhlé hmotné podpory rodičů a dalších odvádí špičkové výkony.

Nelze samozřejmě předpokládat, že by moderní společnost byla ochotná zcela odepsat vrcholový sport. Základním kamenem podpory vrcholového sportu by mělo být zajištění masového sportu.

7.10 Zvýšená ochrana zranitelných skupin obyvatel

Kromě základních (prvořadých) výše uvedených sociálních problémů existuje i velké množství dalších sociálních problémů. Není reálné ani smysluplné zde mnohé rozebírat. Každý civilizovaný stát a tím víc stát socializující a udržitelný musí věnovat zvýšenou pozornost přiměřené ochraně více zranitelných skupin obyvatel. Jde zejména o **zvláštní ochranu žen, žen - matek, dětí, nemocných, invalidů a důchodců.**

Zvláštní ochrana **žen** zahrnuje bezpečnost, neboť ženy jsou více zranitelné než muži. Násilí na ženách nelze tolerovat. Netýká se zdaleka jen muslimů, byť k absurditám současné EU patří, že mnohé feministky spoluorganizují muslimskou migraci do Evropy, přičemž tím významně podporují násilí na ženách včetně násilí sexuálního. Všem ženám je nutné zajistit právo na antikoncepci a právo na potrat, byť náboženští tmáři jsou a budou proti.

Ožehavou otázkou je tzv. mzdová diskriminace žen. Za stejnou práci by měli muži a ženy pobírat stejně vysokou mzdu. O tom obecně není sporu. Ukazatel rovnosti odměňování, tzv. gender pay gapu (GPG), ukazuje na vážné nesrovnalosti. Ten podle dat Eurostatu činil v roce 2018 v EU jako celku v průměru 14,1 %, v ČR pak dokonce 20,1 %. Oficiální údaje za ČR patří k nejhorším v Evropě. Ukazatel GPG ale někteří zpochybňují, viz ⁸⁾. Kužel ukazuje, že mechanický průměr platů mužů a žen nezohledňuje zejména, že muži vykonávají mnohem víc fyzicky těžké, nebezpečné, zdravě nebezpečné činnosti, mnohem víc pracují na směny, že odpracují v průměru delší pracovní dobu (mají méně zkrácených pracovních úvazků, naopak odpracují víc přesčasů, dříve nastupují do práce a později odchází do starobního důchodu než ženy) ad. Reálný rozdíl mezi platy mužů a žen je jen 3,8 % ve prospěch mužů. Samozřejmě, pracovní kariéru ženám významně komplikují mateřské povinnosti. Zvláštní **ochrana žen – matek** – zahrnuje zdravotnictví (ženští lékaři, gynekologové, porodníci), školství (fyzická i ekonomická dostupnost jeslí a mateřských školek, má-li žena matka malých dětí zájem o jejich služby), veřejnou dopravu (pomocí jsou nízkopodlažní vozidla, zvýšená nástupiště do vlaků, chodníky se sjezdy pro kočárky, což ocení ještě více důchodci a zvláště invalidé) a služby pro domácnost, neboť péče o domácnost dosud spočívá převážně na ženách. Štvanice proti Mezinárodnímu dni žen, rušení jeslí a mateřských školek, organizované v ČR v 90. letech nejčastěji taky křesťany, či nově zavádění dětských skupin na místo jeslí a mateřských školek, jsou pokračováním středověkých praktik. Poškozuje ženy i děti.

Zvláštní potřeby dětí a mládeže jsou poměrně rozsáhlé a řada jich je ve srovnání s potřebami dospělých odlišná. Nepokrývá je jen sektor školství, mládeže a tělovýchovy, i když na něm leží zdaleka nejvíce. Problém je zajistit přiměřené aktivity

děti mimo školní výuku. Bezplatně užívaná dětská hřiště a školní družiny jsou nutné, ale zdaleka nestačí. Zatímco za socialismu do jisté míry postátněné dětské a mládežnické organizace pokrývaly cca 90 % dětí a z velké části jim dávali smysluplné využití volného času, dnes svobodné dětské a mládežnické organizace pokrývají asi 10 % dětí, což je velmi málo. I v nich je pro mnohé rodiče problém požadovaného pokrytí nákladů na činnost.

Nedostatečnou náhradou jsou různé zájmové kroužky. Mnohým dětem je rodiče nejsou s to zaplatit, protože na ně nemají peníze, popř. na venkově zájmové kroužky nejsou k dispozici. Ideálem ale nemůže být děti převážet z kroužku na kroužek, jak to někteří bohatší rodiče zejména ve větších městech praktikují v mylné představě, že je to pro jejich děti to nejlepší možné. Problém přiměřeného společenského vyžití se ale týká i četných vrstev dospělých, které obnovená demokracie více méně odsoudila k „*přežívání ve strachu o budoucnost.*“

Tristi jsou zjištění, že pozornost děti sledovat výuku dnes ze 45 minut výukové hodiny klesla na 13-15 minut, že děti mimo školní výuku na místo společné zábavy venku sedí doma u počítače, mobilu či tabletu a možná se i radují, kolik mají na facebooku kamarádů, které většinou nikdy neviděli a nejspíš ani nikdy neuvidí atd. Pobyt v přírodě je nezbytný, ale je dětem dopřává stále méně. Významně se na tom podílí přílišná zatíženost části rodičů sháněním obživy (část rodičů na své děti nemá čas pro enormní vyčerpání v práci včetně podstatně delší než osmihodinové pracovní doby), nejednou i nereálná snaha části rodičů umožnit svým dětem držet krok se spolužáky bohatých rodičů. Mnoho škod způsobuje nesprávná orientace aktivit části rodičů, zpravidla na tzv. úspěch, i zjevná pohodlnost mnohých rodičů a vymytost jejich hlav komerční reklamou či různými patologickými teoriemi o výchově dětí ve stylu „*vychovávejte děti bezstresově.*“ Snaha vychovávat děti bezstresově včetně odmítání výchovných pohlavků, prosazovaná tzv. ochránci práv dětí a dalšími sluníčkáři, vede k výchově rozmazlených frocků, neschopných se o sebe v dospělosti postarat. Znamená pro dotčené děti medvědí službu. Neúnosné je, když čtení pohádek nahrazuje televize nebo internet apod. Tragické je, když se i mezi dětmi pod 15 let šíří konzumace alkoholu, kouření cigaret, fetování. Kde jsou ty doby mého mládí 60. let, kdy jsme nevěděli, co jsou drogy.

Podpora dětem by měla být přibližně na úrovni reálného socialismu, samozřejmě s určitými korekcemi vzhledem k civilizačnímu vývoji.

Zvýšená pomoc nemocným je nezbytná i mimo zdravotnictví. Nemocní mívají více či méně omezení, která musí respektovat zákoník práce i sami nemocní, klasicky dietu.

Velmi zranitelnou sociální skupinou jsou **invalidé**. I když ke své invaliditě přichází různě, nejednou i vlastní vinou, je nutné jim co by osobám vážně postiženým život usnadňovat, a to nejen částečnými či úplnými invalidními důchody, finanční podporou nákupu nezbytných pomůcek (sem patří i podpora breilovu písmu a znakové řeči a další opatření k usnadnění orientace), zpřístupňováním veřejné dopravy (nízkopodlažní vozidla), prosazováním bezbariérových vstupů do budov, chodníků bez schodů aj.

Početnou skupinou osob se speciálními potřebami jsou **důchodci**, odkázáni zejména na svůj starobní důchod. Část důchodců vyžaduje i další pomoc, resp. značná potřeba domovů pro seniory je v civilizované společnosti reálná. Najít přiměřené společenské vyžití pro všechny seniory, zejména ty osamělé, nebylo, není a nebude jednoduché.

Na výše uvedených základech lze odvozovat základní sociální dávky včetně dávek podpory rodinám s dětmi.

Reálný socialismus v Československu dosáhl v letech 1965-75 uspokojování základních hmotných potřeb prakticky všech občanů (za svou bídu si alkoholici a podobní mohli vesměs sami) a tím i vymýcení materiálně podmíněné bídy. Tato skutečnost patří k jeho největším úspěchům a světlí lidstvu jako maják do budoucnosti. Efektivitu vymýcení bídy zesilovala skutečnost, že se lidé nehodnotili podle množství (často našmelených či dokonce nakradených) peněz a jiného majetku, ale především podle jejich pracovních a dalších reálných zásluh. Určitým problémem bylo, že ne všechny nové sociální problémy byl s to reálný socialismus předvídat a rychle na ně reagovat, a že představy části občanů, výrazně podněcované zahraniční propagandou, byly mimo realitu.

Prispívaly k tomu i psychické faktory. Pro generace, které prožily 1. a 2. světovou válku, byla šílená představa, že počet invalidů poroste v důsledku narůstání civilizačních nemocí, obětí úrazů motorovými vozidly, jiných úrazů apod. Proto se příliš dlouho neuplatňoval relativně nákladný požadavek na pořizování dražších nízkopodlažních vozidel veřejné dopravy, bezbariérových chodníků, bezbariérových přístupů do veřejných budov, na zastávky vlaků, tramvají, trolejbusů, autobusů a další.

Samozřejmostí v moderní civilizované společnosti nejen socialistické musí být potírání rasismu, šovinismu, politického a náboženského fanatismu, neofašismu, cynismu a jiných xenofobií. Současně je nutné v rámci možností tolerovat práva a zájmy i značně specifických menšin za podmínky, že budou dodržovat platné zákony a dobré mravy. Jde zejména o problém církví, cizinců a homosexuálů.

Problém **církví** má tři základní rozměry:

- a) navrácení majetku lidu, které mu církve za pomoci korupční vlády P. Nečase odcizily tzv. církevními restitucemi,
- b) realizace odluky církví od státu (není důvod, aby daňoví poplatníci – z velké části nevěřící ateisté – přispívali na fungování církví (na platy kněží ad.). Vysoká propagace církví ve veřejnoprávní televizi je v převážně ateistické ČR nemravná tím spíš, že reprezentanti ateistů (klasicky volnomyšlenkáři) do televizních pořadů přístup nemají,
- c) skoncování s překrucováním dějin ve prospěch katolické církve, nejen v učebnicích dějepisu.

Aktuální zůstane problém financování sakrálních památek. Zejména katolická církev se o ně vesměs odmítá starat za své. Pokud se budou církve věnovat duchovním potřebám svých věřících, nelze mít s jejich působením problém. Náboženský fanatismus ale tolerovat nelze, stejně jako církevní parazitismus a kriminální činnost některých duchovních.

Jako nový, velmi vážný problém náboženského soužití se stala od roku 2015 prudce rostoucí migrace či spíš masová invaze muslimů do EU včetně bojovníků Islámského státu s cílem v lepším případě zneužívat tamní sociální dávky, v horším případě ji také islamizovat. Tolerance muslimů k jiným kulturám výrazně klesá s jejich rostoucím počtem, o zhoubném působení islamismu a jejích hájících různých sluníčkářů nemluvě. Neúnosná je představa řady sociálních migrantů, že je vyspělé státy budou živit a oni se budou věnovat intoleranci. Vedení EU i řady členských států EU zde dlouhodobě katastrofálně selhává a ještě svou šílenou politiku multi kultí EU typu (nikoliv ruského či syrského multikultí) vnucuje těm členským státům EU, které ji odmítají, klasicky státy Vyšegradské čtyřky (Maďarsko, Polsko, Slovensko, ČR).

Rostoucí počet **cizinců** trvale žijících v ČR (i v řadě jiných vyspělých států) je realitou. Jejich základním problémem bývá neznalost českého jazyka. Od ní se odvíjí četné další problémy. Zde musí pomoci zejména stát prostřednictvím vzdělávacích institucí. Cílem společnosti nemůže být vytváření uzavřených cizineckých enkláv, žijících si více méně vlastním životem a někdy i v rozporu s platnými zákony. Internet zásadně usnadňuje si udržovat své národní vědomí i v jazykově a kulturně cizím prostředí. Rozptylovat některé národnostní menšiny (např. ukrajinskou, ruskou nebo čínskou) ale nebude jednoduché. Národnostní práva menšin je nutné respektovat za podmínky, že cizinci budou respektovat právní řád ČR, domácí kulturu a zvyklosti.

Migrace občanů jednotlivých států do jiných států představuje určitý problém. Pokud se uskutečňuje v malém množství a lidmi, kteří chtějí poměry v hostitelské zemi v zásadě respektovat a více méně se jim přizpůsobit (v dané zemi se někomu hodně zalíbilo, následuje manželka či manželku apod.), vážnější problém nevzniká. Taková migrace je snadnější, pokud je migrant z podobného kulturního okruhu, než když pochází ze zásadně odlišného kulturního prostředí. Adaptace migranta z odlišného kulturního prostředí je mnohem obtížnější.

Pokud ale dochází k migraci ve větším rozsahu, jsou kontroverzní důsledky dva:

a) Narušování národní kultury a nejednou i zvyklosti, které bývají migrantům cizí.

Česká republika byla do roku 1989 multikulturní jen ve vztahu ke Slovensku, s kterým sdílela stejnou Československou federaci, dále ve vztahu k nové cikánské menšině. Asimilaci cikánů dostatečně nezvládal žádný evropský stát. Po roce 1989 a rozbití československé federace k 1. 1. 1993 český národ v důsledku převažující asociální politiky na jedné straně vymírá, na straně druhé je doplňován legální i nelegální migrací. Jen čistý přírůstek počtu obyvatel ČR legální migrací činí v letech 1989 - 2017 asi půl milionu osob. ČR tak přestala být českým homogenním územím. Stále více ji kromě tradičních Slováků obohacuje mnoho občanů celé řady států a národností a rostoucí komunity Ukrajinců, Rusů, Vietnamců a nově i muslimů. Čím větší jsou komunity příslušníků jiných národů, tím hůř se „asimilují“. Jestliže Vietnamci, Ukrajinci, Rusové a mnozí další nepředstavují zásadní riziko nezačlenění do našich středoevropských poměrů v druhé generaci, u muslimů tomu tak není, viz tristní zkušenosti států západní, jižní a severní Evropy, kde rychle přibývá muslimských čtvrtí, kam se nedoporučuje po setmění a někdy i ve dne chodit. Islám

je totiž ze své podstaty státotvorné náboženství, své hraje i prakticky nekompatibilní způsob života a zásadní odmítání se přizpůsobit hostitelské společnosti.

Vznik početných komunit cizích občanů v ČR do budoucna představuje určitý problém, ať už jde o četné komunity Ukrajinců, komunity Rusů na Praze 13 a v lázeňské čtvrti Karlových Varů, Vietnamců v Praze Libuši, Arabů v lázeňské čtvrti Teplic v Čechách ad.

Kulturní rozdíly jsou dány i kulturní odlišností a nejednou i zaostalostí migrantů. Mnoho asijských a afrických migrantů nezná evropský typ záchodu, proto nejen v Německu grafické značky „nekálet ve sprchách“. Nejen v Německu je problém muslimské migranty vychovávat v tom smyslu, že na evropsky oblečené ženy se neutočí, že nejsou kurvy. Bagatelizovat nelze ani hrozbu zavlečení vážných nemocí nekontrolovanými migranty. Jedete-li do zahraničí se svým psem, musí mít průkaz, že byl očkovaný proti některým nemocem. Nelegální migranti nemívají ani průkaz totožnosti, popř. ho mají zfalšovaný, natož průkaz o očkování.

Negativní dopad migrace na českou kulturu zvyšuje politika potlačování české kultury, více či méně po roce 1989 praktikovaná vládami ČR a rukou trhu. Je tristní, když se mnozí křesťanští ministři kultury chovají jako ministři církví.

Zásadním problémem je i vysoká agresivita mnoha migrantů ze zaostalých kulturních poměrů. Kdejaký spor mezi sebou řeší brutálním násilím. Podobně se chovají k občanům hostitelských zemí.

b) Narušování sociálních systémů příslušného státu.

Motivy větší migrace mohou být různé. Může jít o více méně vynucený útěk před válkou či hladomorem, může jít o útěk před ekologickou katastrofou (v případě území zatápených stoupajícím mořem jde o katastrofu absolutní). V obou případech by měl ale končit v první bezpečné zemi, což se ne vždy děje), může jít o emigraci za lepšími sociálně ekonomickými podmínkami (v ČR klasicky Ukrajinci), může jít o předstíraný útěk s cílem vykořisťovat sociální systém země, kam migrant směřuje a poměry hostitelské země přizpůsobovat obrazu svému. Pak jde o tzv. asociální, parazitickou migraci, spojenou nejednou s islamizací převážně muslimské migranty přijímajících států. Masová nezvládnutá, převážně muslimská migrace posledních let do řady států západní, jižní a severní Evropy v těchto státech přinesla zásadní negativa, zásadním snížením bezpečnosti počínaje přes vyčerpávání sociálních fondů až po tichou i otevřenou islamizaci příslušných států.

Některé státy těžce poškodila válka, rozpoutaná západními mocnostmi (USA v Afganistanu v říjnu 2011, USA a Velká Británie v Iráku na jaře 2003 (proti této válce se v Evropě naposledy vzedlo silné protiválečné hnutí, ale dobití a zničení Iráku nezabránilo), USA a staré evropské státy NATO v roce 2011 v Libyi a od r. 2011 v Sýrii, zde za silné pomoci arabských monarchií Perského zálivu, Turecka ad. Občanskou válku v Jemenu zásadě zhoršuje agrese Saúdské Arábie, krutého spojence USA i EU. Vádkami přinesený rozvrat vyvolal rozsáhlou migrační vlnu z těchto států, která se zčásti nasměrovala do Evropy. Přidali se k ní četní asociální migranti z „černé“ Afriky i ze zaostalých států jižní Asie. Válečné konflikty, vykořisťování rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy a z nich plynoucí bída se významně podílí na migrační vlně i z řady dalších afrických států. První bezpečná

země s výjimkou Libye leží ale mimo EU, resp. zvednutá migrační vlna do EU má vesměs motiv riskantní cesty za lepším, byť se na ní významně podílí i zjevně nedostatečná pomoc prvním bezpečným státům na cestě migrantů a rozsáhlé pašování asociálních migrantů do zemí EU pašeráky a tzv. lidsko právními organizacemi, které státy EU do značné míry sami financují. Sousední státy Německo, Rakousko, Slovensko a Polsko jsou bezpečné, resp. muslimští migranti k nám, resp. do EU zcela jistě nepřejí pro ohrožení na životě, ale s cílem využívat a zneužívat naše sociální systémy. Proto také směřují především do Německa, Velké Británie a Švédska, které je mají zdaleka nejtěšnější.

Masová migrace za lepšími sociálně ekonomickými podmínkami má v hostitelské zemi výrazné kontroverzní dopady i na trhu práce, neboť sráží mzdovou úroveň pracujících, pomáhá prodlužovat pracovní dobu nad zákonem stanovených 8 i méně hodin za den, snižuje standardy bezpečnosti práce, rozbíjí beztak nízkou solidaritu pracujících ad. To jsou jistě hlavní důvody, proč se podnikatelé v ČR dožadují masového dovozu levné zahraniční pracovní síly. Domácí Češi odmítají těžce dřít za pár korun, na rozdíl od na Ukrajině zbídačených Ukrajinců, kteří berou prakticky jakoukoliv práci za jakýchkoliv podmínek, byť v roce 2018 za vysoké konjunktury se začínají orientovat na státy západní Evropy s vyšší mzdovou úrovní. Problémem mohou být i vážné nemoci, které migranti ze svých domovin mohou do Evropy zavléci. Plně chápu odbory, že dovoz levné zahraniční pracovní síly odmítají.

V případě muslimské migrace je situace jednoznačná: máme-li přežít, musíme se jí rozhodně bránit. Pokud by vedení EU prosadilo tzv. Dublin IV (povinné přijímání určených, převážně muslimských migrantů, jednotlivými členskými státy EU), nebyl by důvod v EU setrvávat. Czexit by byl sice tvrdý, ale alternativní islamizace by bylo ještě mnohem horší.

V červnu 2018 sice přijetí Dublinu IV na nejvyšším summitu EU neprošlo, ale boj nekončí. Ještě horší hrozbu představují dva mezinárodní pakty o právu na legální a bezpečnou migraci, připravované v rámci OSN v Marrakéši. Jejich přijetí by bylo sebevražedné. Ó, kam až Organizace spojených národů klesla! Chápu, že USA a Maďarsko z jednání o nich odstoupilo. Nechápu, proč tak ČR nečiní!

Sílicí klimatické změny mohou z Afriky a jižní Asie vyhnat v ne příliš vzdálené budoucnosti na půl miliardy lidí. Zamíří nejspíš do Evropy. Není-li Evropa připravena na současnou vlnu migrace odstartované zločinným pozváním všech potenciálních syrských migrantů německou kancléřkou koncem léta 2015, ještě mnohem hůř je to s připraveností Evropy na případnou masovou vlnu migrace z důvodu razantních klimatických změn. Ani já na to recept nemám. Jisté je jen tolik že je nutné sílicí klimatické změny co nejrychleji zabrzdit, ale ono už je celkem vzato pozdě teď a situace se dál rychle zhoršuje. Rázná opatření na zásadní snížení emisí skleníkových plynů, zvláště pak oxidu uhličitého CO₂ a metanu, se nerýsují, pokrok dosažený v Paříži v prosinci 2015 je zjevně nedostatečný a nejen nový prezident USA D. Trump ignoruje i ty malé závazky, které na sebe USA vzaly. Není přítom sám.

Spíš jen obnaženým problémem jsou **homosexuálové**. Homosexualita je v zásadě určitá, prakticky neléčitelná porucha chování. Že Světová zdravotnická organizace

(WHO) pod nátlakem různých pseudohumanistů, sluníčkářů apod. vyškrtla homosexualitu ze seznamu poruch chování, na věci nic nemění. Pro život a zdraví postiženého sice tato porucha není nebezpečná (pokud ji nestíhá inkvizice co by hrdelní zločin), ale jako každá porucha je i tato porucha chování společensky nežádoucí. I zde platí jednak nutnost tolerance homosexuality většinovou heterosexuální společností včetně v ČR již uzákoněné možnosti registrovaného partnerství homosexuálů, jednak střídme chování homosexuálů. Svou poruchu by neměli dávat okatě najevo na veřejnosti. Dožadováním se práva na manželství a na adopci dětí heterosexuálů citelně poškozují společnost a současně ji obrací proti sobě.

Zdravá společnost nemůže povolovat sňatky, resp. manželství homosexuálů, jak nejen v ČR prosazují kromě homosexuálů různí pseudo ochránci lidských práv, sluníčkáři, zelení, piráti a další. Tito lidé reálně opovrhují rodinou, základem společnosti. Manželství je výsada, která je v normální společnosti vyhrazena jen pro vztah osob opačného pohlaví, tj. pro vztah muže a ženy včetně očekávání zplození a vychovávání dětí manžely, nikoliv pro vztah osob stejného pohlaví, resp. pro vztah kohokoliv s kýmkoliv. Manželství je základem rodiny. Normální rodina si vyžaduje rozhodnou ochranu ze strany společnosti a ne její degradaci výroky typu: „*Homosexualita je hodně obdivu!*“ (primátorka Prahy Adriana Krnáčová). Hodna obdivu byla, je a bude normální rodina, kdy rodiče jsou heterosexuálové! Veřejné slavnosti homosexuálů typu Prague Pride jsou provokací vůči normální většinové heterosexuální veřejnosti, v první řadě poškozují samotné homosexuály.

Existence homosexuálů vytváří dva problémy, které vyžadují civilizované řešení. Protože v zásadě trpí nevyléčitelnou poruchou, která by se neměla šířit, nemůžou se dávat za vzor, jak se dnes nejednou děje pod praporem „zrovnoprávnování“. Ožehavou otázkou je i některými požadované právo homosexuálů adoptovat, osvojit si děti heterosexuálů, přestože jim homosexuálové vzhledem ke své zdravotní poruše nemohou být kladným vzorem pro založení normální heterosexuální rodiny. Jedovatý je argument, že osvojení dítěte párem homosexuálů nemusí pro dítě být horší než jeho další pobyt v dětském domově. Civilizované právo musí vycházet ze zásady, že se musí dbát především o reálné zájmy dětí, nikoliv o někdy zjevně pochybné zájmy pěstounů či homosexuálů.

Existuje názor, že registrované partnerství heterosexuálů i homosexuálů neskýtá stejná práva jako řádné manželství. Neskýtá a ani skýtat nemůže. V případě heterosexuálů je těžko pochopitelné, že neuzavírají manželství, které jim vytváří podstatně příznivější podmínky proti registrovanému partnerství. Je to jejich chyba! Současně nelze namítat proti požadavku některé sociální problémy registrovaných partnerů (dědění, péče o děti ad.) řešit lépe, než je tomu dosud.

Zvůle tzv. bojovníků za práva homosexuálů rozvrací společnost. Dovolím si jmenovat přehmaty bojovníků LGBT, vyvolávající právem nevoli, viz ⁹⁾.

a) Manželství pro homosexuály co by degradaci základu společnosti, heterosexuálního manželství a rodiny. Rozumný stát má v ústavě, že manželství může být jen svazkem muže a ženy, viz Rusko, Maďarsko ad.

- b) Zrušení pánských a dámských WC, neboť prý diskriminují osoby LGBT, požadovali ve Švédsku 11. března 2015. V Berlíně piráti prosadili výstavbu třetího typu WC - samostatných WC pro osoby LGBT.
- c) Narůstající cenzura textů, respektujících tradiční rodinu, že prý nejsou genderově vyrovnané. Tak v roce 2017 cenzurovali i překlad pohádek Andersena, na některých katalánských školách zmršili pohádky o Šípkové Růžence, o Červené Karkulce atd.
- d) Nahrazení oslovení „Vážené dámy, vážení pánové“ oslovením „Vážení“ nejen v metru v Londýně s tím, že dosavadní oslovení diskriminuje osoby LGBT k lednu 2018.
- e) Svoboda volit pohlaví podle toho, jak se kdo cítí. Britská vláda v říjnu 2018 právo svobodně si volit pohlaví rozšířila i na děti.
- d) Zákaz užívání slova „otec“ a „matka“ a jejich nahrazení souslovími „rodič číslo jedna“ a „rodič číslo dva“ s tvrdými pokutami za nerespektování ve školách, jež 18. února 2019 přes masové protesty prosadil francouzský prezident Emmanuel Macron, neboť prý při užívání slov „matka“ a „otec“ se osoby LGBT cítí diskriminované.
- e) Zrušit koncovku ženských příjmení „-ová“, viz návrh vlády ČR z 9. září 2019 a nejnovější návrh pirátů, jež byl nakonec schválen. Nejde jen o další mrzačení českého jazyka.
- f) Zavedení zásady v Hollywoodu, že film, kde se nevyskytuje osoba LGBT, ženy a černoši, se hodnocení automaticky vyřazuje. Podobně od roku 2020 na filmovém festivalu Berlinále 2020 zrušili ceny „Nejlepšího herce“ a „Nejlepší herečky“, neboť prý diskriminují osoby LGBT.
- g) Návrh zrušit zapisování údajů o pohlaví v občanských průkazech, viz požadavek petice studentů UK z 11. října 2020, projednáváný vedením UK, a současný legislativní návrh českých pirátů, který naštěstí neprošel.
- h) Výzva OSN z března 2021 „používat jen genderově neutrálních slov“ včetně nepoužívání slov „manžel“ a „manželka“.
- i) Existuje prý 70 druhů pohlaví, alespoň podle anglické wikipedie. Existují i studijní obory LGBT, produkující neupotřebitelné „odborníky“ LGBT.

7.11. Tzv. nová západní levice

Tzv. **nová západní levice** se zformovala jako protestní hnutí, v první řadě studentů, proti establishmentu, klasicky květen 1968 v Paříži, resp. ve Francii. Dalšími velkými centry zejména studentských protestů byly v roce 1968 USA (zde hrál významnou roli nesouhlas s válkou ve Vietnamu), Praha (pražské jaro, záležitost zejména inteligence a studentů) a Peking, kde vůdce Komunistické strany (KS) Číny Mao ce Tung vyzval do boje proti stranickým a státním kádrům, viz tragická velká proletářská kulturní revoluce, vyhlášená 16. května 1966 Mao ce Tungem s vrcholem v roce 1968, odvolaná v roce 1969 a definitivně zlikvidovaná po vítězství Teng Siao Pchinga v roce 1978. Ke státům reálného socialismu se chovala vesměs ignorantsky až nepřátelsky.

Zlepšující se materiální postavení neprivilegovaných vrstev obyvatel v poválečném dvacetiletí (rostoucí uspokojování základních hmotných potřeb většiny obyvatel a dlouhodobě nízká nezaměstnanost) byly materiální základnou k určitému rozvolnění společenských struktur v práci i mimo ni, rostoucího tlaku na tzv. vyšší potřeby, když ty základní hmotné byly většinou obyvatel stále více uspokojovány. Zesílila tzv. střední třída, posilovaná navíc rozsáhlými dotacemi z veřejných rozpočtů. Zde byl objektivní, materiální základ mnohdy nejasných a mlhavých hesel a požadavků masového studentského protestního hnutí „nové levice“ o boji proti „buržoaznímu establishmentu“, „zbyrokratizované“, „technokratické“, „konzumní“ společnosti, za přímou a bezprostřední „demokracii účasti“, kupř. ve formě studentské samosprávy na univerzitách a dělnické výrobní kontroly na závodech a v továrnách. Velká studentská revolta roku 1968 ve Francii, klasicky v Paříži, a v USA byla vesměs tvrdě potlačena. Pražské jaro s neméně mlhavými hesly „socialismu s lidskou tváří“ v ČSSR pomohla potlačit i vojenská intervence pěti států Varšavské smlouvy, za tichého porozumění západu. V boji proti studentské revoltě postupoval establishment západu i východu reálně v dojemné shodě, byť z hlediska propagandy vystupovaly ale oba tábory nesmiřitelně.

Levice, zvláště pak KS Francie, nepodpořila studentskou revoltu. Podle F. Neužila tím prohrála, viz ¹⁰⁾. Vyspělý kapitalismus našel dočasné východisko v určitém rozvolnění řízení podniků (přestalo být přísně hierarchizované). Časem přešel do protiofenzívy na bázi konzervativní neoliberální ideologie.

S názorem F. Neužila, že KS Francie nepodporou studentské revolty prohrála, se plně neztotožňuji. Levice se tehdy ocitla ve značně choulostivé situaci. Některé požadavky nové západní levice byly skutečně levicové, jiné směřovaly k rozbití společnosti bez náhrady a dost dobře je nebylo možné podpořit. Skutečná levice hájí v první řadě zájmy širokých vrstev neprivilegovaných občanů. Jejich součástí je i boj za posilování demokracie, ale nemůže sledovat rozbití společenského řádu bez náhrady, kam se ubírala tzv. nové západní levice po roce 1968, kam se tato ubírá i dnes.

Je ale otázka, do jaké míry se na oslabování staré levice podílel objektivní vývoj výrobních sil (ve Francii i pozdější kompromitace KS Francie účastí na vládě socialistického prezidenta F. Mitteranda v letech 1981-84) a jak moc chyby tradičních komunistických stran v souvislosti se studentskou revoltou v roce 1968. Postupná eroze klasického továrního proletariátu ve prospěch pracovníků služeb podle všeho hrála podstatně větší roli. Silné pozice v silicích službách KS Francie ani další tradiční komunistické strany nikdy nezískaly. Tradičního proletariátu ubývalo, neboť se přesouval do rozvinutějších rozvojových států, kde dřel na evropské poměry v ořesných podmínkách „za hrst či dvě hrsti rýže a den“ a proletariátu vyspělých kapitalistických států to příliš nevadilo. Nelze také nevidět, že zejména západo a severoevropská buržoazie v obavě před šířením reálného socialismu dělala z hlediska časů před rokem 1945 až neslýchané ústupky neprivilegovaným.

Pouštět se do divokých vod rozbití staré společnosti prakticky bez náhrady bylo a je pro komunistické strany velice problematické. I tehdy zněla otázka tak, zda především setrvat v obraně základních zájmů neprivilegovaných tříd a vrstev obyvatel (spolu s bojem za mír jádro levicové politiky), nebo se pustit do obrany

zájmů dílčích, nejednou i kontroverzních menšin (zde zásadní problém nebyl, otázkou byla jen míra obrany jejich zájmů) či do zcela zástupných témat typu „svobodného sexu“ a perverzní legalizace užívání ničujících drog. Zpětně nutno konstatovat, že někdejší představitelé nové západní levice se časem začlenili do stávajícího establishmentu a zcela opustili boj za základní sociální práva neprivilegovaných. Jejich účast v revoltě roku 1968 prý byla „mladická nerozváženost“, jak v jednom rozhovoru jeden před časem vysvětlil.

Krach tzv. nové levice ve vyspělých kapitalistických státech po roce 1968 se zakládal na postupném opouštění tradičních levicových témat boje za přednostní řešení základních sociálních problémů neprivilegovaných tříd a vrstev občanů ve prospěch řešení tzv. nových sociálních problémů – svobodný sex a drogy (klasicky hnutí hippies), plně demokracie (za kapitalismu ale nerealizovatelné, protože menší počet podnikatelů výrobní prostředky vlastní a velká většina občanů je nevládní), ochrany národnostních (v USA zejména rasových) menšin, od 70. let i ochrany životního prostředí. Zatímco v roce 1983 němečtí zelení významně spoluorganizovali masové protesty proti instalaci velmi nebezpečných USA raket středního doletu Pershing 2 v Německu, v roce 1999 jejich vedení podpořilo zločinnou válku NATO proti svobodné Jugoslávii. Definitivní odvedení tzv. nové západní levice do koryta kapitalismu bylo akceptování tzv. washingtonského scénáře transformace rozvojových a bývalých socialistických států, politiky ekonomického liberalismu, po roce 1989.

Po pádu evropských států reálného socialismu v letech 1989-91 se tzv. nová západní levice postupně transformovala na multikulturalismus EU typu. Objevil nová témata - boj za práva homosexuálů, boj za neomezená práva dětí (vedoucí ale k jejich těžkému rozmazlování, tj. k jejich velké škodě, až po odebírání dětí rodičům pod prapodivnými záminkami, klasicky v Norsku, a tím i rozbíjení rodiny), za práva migrantů (podporuje systematickou masovou, převážně asociálně motivovanou a muslimskou migraci do států EU včetně jejich islamizace) a nejnověji boj pirátů za svobodný internet (zavedení tvrdé cenzury internetu v Německu od 1. 1. 2018 ale na větší odpor pirátů nenarazilo).

Chybou nebylo věnování se těmto a dalším novým či spíš staronovým sociálním problémům s výjimkou svobodného fetování a volného sexu. Sex by se měl až na výjimky zakládat na lásce. Zásadní chybou bylo, že se nová západní levice ve jménu řešení nových sociálních problémů odklonila od přednostního řešení základních sociálních problémů v naivní víře, že už jsou v zásadě (v podmínkách výjimečné konjunktury let 1960-73), vyřešeny. Nebyly a je těžké si představit, že by to představitelé nové západní levice neviděli. Mnohé části nové evropské levice postupně opustily úplně tematiku voje za základní sociální práva neprivilegovaných, klasicky sílící francouzští socialisté, kteří si osvojili plně imperiální politiku kapitalistického státu. Destruovaly tak mezinárodní komunistické, dělnické a národně osvobozené hnutí. Nepřímo tak napomáhaly pádu států reálného socialismu v Evropě. Výsledkem je totální krach nové levice i tristní skutečnost, že v roce 2018 je reálně paralyzované i světové mírové hnutí, přičemž nebezpečí světové jaderné války narůstá.

Ideovým zázemím nové západní levice (v rozporu s realitou ji nazývají též kulturním neomarxismem, přestože s marxismem nemá nic společného, resp. postupně došla k symbióze s ekonomickým neoliberalismem, základním nepřítelem socializace společnosti) byl a dodnes je obvykle anarchismus, trockismu a maoismu s cílem rozbít stávající společnost a stavem blízkým anarchii osvobodit člověka. Snaží se rozvrátit tradiční konzervativní hodnoty, zejména rodinu, školu, obec, náboženství a společenský řád, zvláště pak národní cítění, vlastenectví. Z multikulturalismu EU typu udělala cynickou frašku, včetně šikany domácího obyvatelstva údajnými potřebami často podivných menšin včetně nepřizpůsobivé části nelegálních asociálních migrantů.

7.12 Relativně vyrovnaný regionální rozvoj

Z regionálního hlediska jsou pro sociální pilíř udržitelného vývoje nepřijatelné regiony výrazně chudé, regiony s nedostatkem cenově dostupného bydlení, regiony s nedostatečnou technikou, sociální (občanskou vybaveností) a ekologickou infrastrukturou, regiony s nedostatkem pracovních míst a regiony se špatným životním prostředím. Ve čtyřech z pěti výše uvedených okruhů problémů byl někdejší reálný socialismus úspěšný, byť v některých socializujících státech venkov citelně zaostával. Nedokázal ale v řadě směrů zajistit dobré životní prostředí, přičemž některé socializující státy přivedly své nejpostiženější regiony na kraj ekologické katastrofy.

Moderní socialismus musí mimo jiné nepřipouštět regiony se silně narušeným životním prostředím. Zajistit zejména dostatek pracovních míst na odlehlejších venkově bude náročné. Po roce 1989 je v ČR stále více ohrožena i technická, zejména dopravní, a mnohá sociální infrastruktura na venkově, viz opakované požadavky na rušení venkovských škol, pošt, těch či oněch úřadů atd., o hrubém zanedbávání údržby a opravy silnic 2. a zejména 3. třídy a lokálních železničních tratí nemluvě.

Socialismus v ČSSR dokázal rychlejším rozvojem Slovenska změnit i řádové rozdíly v ekonomické a životní úrovni bohatších českých zemí a chudšího Slovenska (asi 100 : 50) meziválečného období na rozdíly běžné (asi 100 : 90), což byl zcela ojedinělý úspěch ve světě mimo SSSR. SSSR relativně úspěšně překonával ještě mnohem větší rozdíly v rozvinutosti jednotlivých regionů, byť k homogenitě ČSSR se vzhledem k zásadním meziregionálním rozdílům v době startu a také velké odlehlosti mnohých regionů SSSR zdaleka nepřiblížil. Bez rozsáhlého a některými kritizovaného přerozdělování nově vytvořených hodnot ve prospěch zaostalých regionů by ale přibližné sociálně ekonomické vyrovnání nebylo možné.

7.13 Redukovat kriminalitu na velmi nízkou úroveň

Kriminalita, byť v různých dobách mohla být pojímána různě široko, byla odjakživa sociálně patologický jev. Ohrožuje právo lidí na život, právo lidí na zdraví, právo lidí na důstojnost a právo lidí na majetek. Je-li kriminalita vysoká, vyvolává pocit strachu, degraduje humanitu, spravedlnost, svobodu, demokracii atd. Úkolem každého státu a tím víc státu socialistického a udržitelného je jistě mimo jiné potírání kriminality. Nejde ale o úkol snadný a není zřejmě plně řešitelný (nulová kriminalita je zřejmě utopie, resp. ani drakonické tresty v některých společnostech kriminalitu zcela nevymýtily), resp. cílem nejen moderního udržitelného socialismu musí být nízká kriminalita a vysoká objasněnost a potrestanost zjištěných trestných činů.

Kriminalita má řadu podob. Z hlediska původce se nejčastěji rozlišuje kriminalita **válečná** (zde bývá ochrana mimořádně těžká, protože válčení má podobu více či méně organizované, státem posvěcené, byť do jisté míry mezinárodním právem válečným regulované kriminality), **státní** (stát se může chovat kriminálně, obvykle v rámci zneužívání své moci), **velká** (obvykle mafiánských klanů), **drobná** (jednotlivých zlodějů, násilníků a vrahů, popř. jejich malých skupin, dále **kriminální chování neukázněných jedinců** v afektu, za volantem, pod vlivem alkoholu, drog, vandalů apod.). Vysoká příjmová polarizace společnosti často vede ke kriminalitě **sociální**. Velmi chudí občané jsou doháněni k drobné kriminalitě, aby byli s to přežít. Známe je také rozdělení kriminality na **násilnou trestnou činnost** a na **majetkovou (hospodářskou) trestnou činnost**. Speciální kriminalitou jsou **trestné činy špionáže** ve prospěch cizího státu a **rozvracení společnosti v cizích službách**.

Kriminalita má více příčin: násilné sklony jednotlivců (zesilovat je může náboženský, národnostní, rasový či jiný fanatismus), snaha o žití na úkor druhých i mimo rámec platných zákonů, někdy i v rámci boje s konkurencí a někdy i chudoba, resp. sociální důvody. Rozsáhlá kriminalita se pojí s herním průmyslem, s nelegální výrobou a prodejem drog, s nevěstinci, s pašováním zboží. Ublížení na zdraví pod vlivem drog nebo alkoholu bývá větší, než jakého by se pachatel dopustil za srovnatelné situace takovými látkami neovlivněný. Na konto neukázněných kuřáků jdou některé požáry. K rozsáhlému poškozování zdraví lidí (nehody, systematický stres, emise, hluk, destrukce územní struktury sídel i přírody ad.) způsobuje intenzivní silniční doprava. Soudy ale řeší vesměs jen oběti dopravních nehod, nejen na silnici, v případě absence pojištění i zaplacení způsobené hmotné škody.

Potírání kriminality by mělo zahrnovat jak prevenci, tak represí.

Prevence by měla zahrnovat výchovu, jednoduché a jednoznačné zákony bez mezer, rychlou a pokud možno bezchybnou práci policie, soudů a věznic. Důležitou součástí prevence kriminality je vytváření společenského klimatu, že poctivost se vyplácí (každému i potenciálnímu pachateli by mělo být zřejmé, že ho nejspíš rychle vypátrají, odsoudí a potrestají, u závažnějších deliktů i vězením), a nenutit lidi ke kriminalitě vytvářením vysoké příjmové a majetkové polarizace a zejména masové bída. Ale ani vysoká pravděpodobnost odhalení v ČSSR neodrazovala zejména od drobné hospodářské kriminality některé jedince. Podobně ne všichni byli s to dostatečně krotit své případné násilnické sklony a také afekty.

Represe zahrnuje policii, soudy, prokuraturu či státní zastupitelství a věznice.

Reálný socialismus v Československu po své konsolidaci k roku 1960 dosahoval nízké kriminality, neboť mafiánské podnikání bylo prakticky potlačeno, nebyly sociální důvody ke kriminalitě, ČR netrpěla, popřípadě účinně potlačovala rasismus, šovinismus, náboženský fanatismus ad., zákony byly jednoduché a srozumitelné, efektivně řízené policii se dařilo objasňovat vysoký podíl trestné činnosti, soudy soudily rychle a přiměřeně, věznice pracovaly dobře (skutečnost, kdy se po roce 1989 vězňové v často dosti luxusních věznicích mají podstatně lépe než mnozí poctivě pracující občané, o bezdomovcích nemluvě, nelze hodnotit pozitivně), sázkové aktivity stát plně kontroloval, herny a veřejné domy nebyly připuštěny, byť k drobné prostituci docházelo, drogy k nám začaly pronikat ze západu výrazněji až v 80. letech apod.

Významnou příčinou byl fakt velmi silně postátně ekonomiky, kdy společenská kontrola hospodaření socialistických podniků byla vysoká, hromadit velké majetky prakticky nešlo a krást mnohé věci nemělo smysl, neboť je nešlo dost dobře prodat. Výjimkou jsou amnestie, které sice měly mnohem nižší rozsah než po roce 1989, ale též přispívali k růstu kriminality, stejně jako dnes, o možné negaci spravedlnosti nemluvě. Výjimkou byla část amnestie v roce 1960, která řešila dřívější politicky motivované přehmaty československé justice a ochránců bezpečnosti.

Problémem byla jistě i skutečnost, že socialistický stát v rámci potlačování třídního nepřítele omezoval svobodu a demokracii obyvatel v politickém smyslu, viz vedoucí úloha KSČ a systém vlády Národní fronty, ovládané KSČ. Za to dával obyvatelstvu bezprecedentní sociální jistoty. Otázkou je, jak moc tak činil a zda to stálo za to. Na to asi nebude nikdy jednotný názor. Konkrétně historicky bylo Československo konfrontováno mimo jiné:

- a) s nutností odsunu asi 90 % neantifašistických Němců a z části i Maďarů, páchajících za války na Židech, Cikánech, Češích a Slovácích genocidu (vynucené opatření, dokončené k 1. 1. 1947, které mělo ale i stinné stránky na morálku v Československu, tak jako každý, byť historickými okolnostmi vynucený hromadný trest). Soužití čtyř kultur v českých zemích ale zlikvidovala německá politika „nacionálního socialismu“, nacismu, nacistická politika genocidy v letech 1938-45. Sem patří i invaze Banderovců do slovenských hor, trvajících až do roku 1947,
- b) se studenou válkou, která probíhala i organizováním teroristické činnosti (dnešním jazykem) částí poražené domácí i zahraniční pravice, s vrcholem v letech 1950-53. Společnost se musela bránit. Vyprovokovaná odvěta zašla podle všeho příliš daleko. Rehabilitace probíhaly zbytečně pomalu a nedůsledně. Rozporuplný ostnatý drát na hranicích se SRN a Rakouskem vydržel až do roku 1990,
- c) tvrdé potlačování až kriminalizace skutečné i údajné protisocialistické opozice. Byla zjevnou chybou, narůstající v čase, byť šlo o navenek pohodlné řešení a ve srovnání se stalinským obdobím SSSR mělo mnohem mírnější podobu. Již v 60. letech mělo vymizet. Místo toho od roku 1970 přibývalo absurdní kádrování ve smyslu dotazování se občanů na jejich hodnocení vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968,

d) rozporuplná byla přímá a od roku 1968 nepřímá cenzura. Účinně potírala nejrůznější brak, významně zvyšovala laťku pro uměleckou tvorbu a chránila český jazyk, ale také se někteří autoři mohli právem i neprávem cítit poškozováni.

Netroufám si hodnotit, jak hodně své vlastní zákony porušoval socialistický stát u nás v rámci zneužívání pravomoci veřejného činitele a další. Statistiky zde bývají hrubě neúplné. Zdá se, že proti mafiánským praktikám polistopadové demokracie v ČR i v SR šlo jen o drobnosti. Ani ve srovnání s Masarykovou první republikou nevyznívá špatně, viz častá střelba do stávkujících zbídačených neprivilegovaných občanů či cenzura, která nevynechala jediné médium, byť asi polovina zákroků připadala na komunistické Rudé právo včetně jeho úplného zákazu v roce 1934. Doba mezi tím ale dost pokročila.

Srazit reálnou kriminalitu na úroveň 80. let by byl dnes obrovský úspěch. Otázkou je, zda v podmínkách soukromokapitalistické tržní ekonomiky s velkými rozdíly v příjmech a silně děravou záchrannou sociální sítí jde i v případě prosazení konsolidace policie, soudů a státních zastupitelství o cíl reálný. V každém případě zákony musí být jednoduché a jednoznačné, srozumitelné každému, policisté musí podle nich jednotně vyšetřovat, soudci je musí jednotně vykládat a musí podle nich jednotně soudit. Podobně musí soudy dozorovat státní zastupitelství. Zákony musí být spravedlivé. Současný stav, kdy zákony často chrání podvodníky všeho druhu a zejména velké mafiány, takže jejich oběti nemívají šanci, je tristní, o politicky motivovaném trestním stíhání některých politiků nemluvě. Policie musí efektivně vyšetřovat trestné činy, soudy je musí spravedlivě soudit, věznice musí stačit kapacitně pro všechny osoby, které byly právoplatně odsouzeny za porušování platných zákonů. Institut amnestie je přežitkem monarchie. Měl by být zrušen, nejen vzhledem k jeho rozsáhlému zneužívání prezidenty V. Havlem a V. Klausem. Podobně by měly být zrušeny akcie na doručenky (k zprůhlednění vlastnických vztahů v podnikání a tím i k vyloučení takových podniků z výběrových řízení, když izolovaný zákaz účasti povolených firem s vlastníky na doručenku ve výběrových řízeních považuje EU za diskriminaci) a zavedeny povinné elektronické pokladny, aby bylo podnikání aspoň trochu transparentní. Snaha Andreje Babiše o zavedení elektronických hlášení tržeb jde v tomto směru. Ve hře jsou i nemalé úniky na DPH a spotřební dani.

Skutečnost, že prakticky na každé ustanovení zákona mají právníci více názorů, že soudy stejné delikty soudí často různě nebo také nesoudí vůbec, je tristní. Politicky i jinak motivované války soudců, státních zástupců a policistů, provázející ČR po roce 1989, jsou tristní. Také demokratická ČR má své politické vězně a vězně svědomí, což je špatné.

K sociálnímu pilíři udržitelného rozvoje patří samozřejmě také zabezpečení života všem občanům v míru. Totiž, právo člověka na život začíná právem na život v míru, protože válka znamená pro území, kde se válčí, zabíjení, ničení, negaci všeho humánního ve velkém. Vzhledem k obsáhlosti problematika zabezpečování života v míru je jí věnována 8. kapitola.

Literatura ke kapitole 7:

Stat' má množství pramenů, které nelze dost dobře citovat, nemá-li být víc citací než textu. Významným zdrojem kapitoly 7 je někdejší generální linie budování socialismu v Československu, schválená IX. sjezdem KSČ v roce 1949, její část program odstraňování bídy a budování základních sociálních jistot v Československu, dále kritický rozbor úspěchů a problémů budování socialismu v ČSSR včetně využití četných diskusí na toto téma. Podobně využívá četné diskuse na téma moderní socialismus pro 21. století a diskuse k udržitelnému rozvoji. Takto strukturovaná kapitola jde prakticky výlučně za autorem, byť velká část myšlenek je více či méně známa.

- 1) Votruba,A.: Hledání levicového programu, !Argument 23. 8. 2022, [Hledání levicového programu – !Argument \(casopisargument.cz\)](https://casopisargument.cz)
- 2) Tajné služby by neměly být ideologické a čučkařit. Je vidět, jak je stát připraven na krizi. Bývalý rozvědčík Kubizňák práská bičem 16. 5. 2020, rozhovor, <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Tajne-sluzby-by-nemely-byt-ideologicke-a-cuckarit-Je-videt-jak-je-stat-pripraven-na-krize-Byvaly-rozvedcik-Kubiznak-praska-bicem-623971>
- 3) Engels,B.: Podíl práce na polidštění opice, Praha, Svoboda 1949
- 4) Marx,K.: Kapitál, Praha, Svoboda
- 5) Šafránek,L.: Úvaha nad některými aspekty zkvalitňování důchodového systému, cit. 17. 6. 2015
- 6) Hrubec,M. a kol.: Nepodmíněný základní příjem, Ekumenická akademie Praha, 2013, ISBN 978-80-87661-06-2
- 7) Zeman,J. - Destrukce sociálního systému pomocí nepodmíněného základního příjmu? 9.9.2020 <http://casopisargument.cz/?p=31466>
- 8) Kužel,P.: Nerovné odměňování mužů a žen – mýtus a realita časopis !Argument . 5. 9. 2022, [Nerovné odměňování mužů a žen – mýtus a realita – !Argument \(casopisargument.cz\)](https://casopisargument.cz).
- 9) Zeman,J.: O tzv. gender teroru nejen v Polsku, Naše pravda 23, Halo n. 14. 6. 2021
- 10) Neužil,F.: Pokus o srovnání teoretického obsahu a sociálně praktické funkce stalinského pojetí materialistické dialektiky a tak zvané negativní dialektiky v západním neomarxismu, interní materiál, vypracovaný v únoru – v březnu 2008

Kapitola 8

Zabezpečení života všem občanům v míru

Právo člověka na život začíná právem na život v míru, protože válka znamená pro území, kde se válčí, zabíjení, mrzačení, zraňování, ničení, negaci všeho humánního ve velkém, byť odhady počtu obětí válek bývají vesměs jen přibližné. Přesné statistiky obětí válek se obvykle nevedou, běžnou praxí je zveličování obětí protivníka a zamlčování vlastních obětí. Dochází k falešným operacím „pod cizí vlajkou.“

Války, zvané lov na otroky pro americké plantáže v počátcích kapitalismu mají bilanci sice jen přibližnou, ale i tak děsivou – na asi 10 miliónů živých černých otroků odvečených z Afriky do Ameriky připadalo asi 90 miliónů černochů, zejména starců, žen a dětí, kteří obstarávání otroků nepřežili. Neperspektivní byli obvykle povraždění na místě, z přepadených vesnic odvlékali obvykle jen mladé zdravé muže a ostatní povraždili. I když se na lovu otroků podíleli i černoši, Arabové a Turci, jisté je, že hlavním viníkem byli evropští kolonialisté, resp. bez bílých odběratelů by nebylo ani jiných dodavatelů, bez ohledu na rasu, resp. barvu kůže.

Válku lze vymezit v souladu s Carlem von Clausewitzem jako „*pokračování politiky jinými (vojenskými) prostředky*“, viz ¹⁾. Pruský stratég dodává: „*Politický záměr je účelem, válka je prostředkem – a prostředek si nikdy nelze odmyslit od účelu*.“ Tuto definici lze doplnit o nespravedlivé a spravedlivé války, třídní charakter mnohých válek, byť nejednou maskovaný národnostními, rasovými a náboženskými konflikty, nově bojem proti terorismu. Podstatné je, že na území, kde se válčí, jdou mnohé a nejednou i všechny humánní hodnoty stranou. Lidé přicházejí o své životy, zdraví, majetky, jsou ve velkém ničeny materiální hodnoty, někdy i celé ekonomiky a technické infrastruktury jednotlivých států, dochází ke zbídačování obyvatelstva materiálnímu i duchovnímu. Války nejednou způsobovaly i hladomory. Války provází úpadek mravů. Nákladná je jak příprava války, tak její průběh, tak náprava válečných škod v regionech, kde se bojovalo. Boj za mír je tudíž pro jakoukoliv humánní a samozřejmě i socialistickou společnost naprosto nezbytný.

V antagonistických společnostech otrokářských, feudálních, asijských i kapitalistických se mír zabezpečoval velice obtížně. Spíše býval mečasem mezi válečnými konflikty. Také v podmínkách koexistence nerozvinutého socialismu se světovým kapitalismem – imperialismem – se mírová existence socialismu zajišťovala obtížně. Zatímco v antagonistických společnostech války řešily vesměs geopolitické spory a bojovalo se mimo jiné o ekonomické zdroje, vznik socialismu, podobně jako svého času vznik kapitalismu, stimuloval války s cílem vznikající novou socialistickou společností co by nebezpečný vzor zničit, přičemž staré geopolitické a ekonomické důvody k vedení válek nezmizely.

Samotný základ socialismu v Rusku sice vznikl poměrně hladkým státním převratem v Petrohradu 25.–26. října 1917 podle starého ruského kalendáře, uskutečněný na půdě reálně zhrouteného ruského státu. Jeho cenou ve válčícím Rusku do počátku německého útoku 18. února 1918 bylo asi 1 000 obětí na životech, zejména

v Taškentu a v Moskvě, přičemž revoluce neztvrdila jen na Německem a Rakousko Uherskem okupovaných územích a v regionu Kavkazu s výjimkou Baku a Novorosijska.

V hrůzné bilanci 1. světové války – 10 miliónů padlých na frontách a 8,5 miliónů zemřelých v zázemí na následky válečné bídy, o 40-50 miliónech úmrtí zejména mladých lidí ve věku 20-40 let na tzv. španělskou chřipku v letech 1918-20, kterou do Francie nechtěně zavlekli vojáci USA, nemluvě – to nebylo mnoho. Následný útok Německé a Rakousko uherské armády, zastavený ve směru na Petrohrad 23. února 1918, mír uzavřený v Brestu Litevském 3. března 1918, následná okupace zbylého Pobaltí, Běloruska a Ukrajiny Němci a Rakušany, dále 25. května 1918 se vzbouřivší část československých legií otevřely cestu domácí kontrarevoluci k rozpoutání občanské a intervenční války. Po kapitulaci Rakouska Uherska 28. října a Německa 11. listopadu 1918 občanskou válku v sovětském Rusku zesílila intervence 21 imperialistických států.

Občanská a intervenční válka v sovětském Rusku v letech 1918-21 byla mimořádně krutá. Praxe, že přišli bílí a povraždili všechny skutečné i domnělé rudé a následně obráceně, nevyžaduje komentář. Odhady obětí občanské a intervenční války v sovětském Rusku jsou jen hrubé, ale i tak děsivé: asi 7 miliónů mrtvých (Dějiny VKS(b)) + milióny obětí následného hladomoru, o zablokování beztak malých možností demokratického rozvoje v Rusku nemluvě. Tragédií byla i skutečnost, že velká část původní dělnické třídy v Rusku vykrvácela na frontách světové, občanské a intervenční války. Vedení VKS(b) tak bylo nuceno budovat základy socialismu v zásadě na bázi třídně nezocelených drobných rolníků, maloburžoazie a inteligence.

20 let po jejím skončení se SSSR stal obětí nacistické agrese, kterou se podařilo zastavit a později ji i rozdrtit jen za cenu obrovských vojenských i civilních obětí – podle různých odhadů asi 25-28 miliónů životů lidí, z toho 9 miliónů na frontě, ostatní byli zabití, povraždění a často i utýraní civilisté, o obřích materiálních ztrátách nemluvě. Ekonomicky byl SSSR vržen asi o 10 let zpět, viz ²⁾.

Podle Jana Turka³⁾ za 2. světové války činily ztráty obyvatel 27 miliónů v SSSR, 10 miliónů v Číně, 6,85 miliónů v Německu, 6 miliónů v Polsku, 2,6 miliónů v Japonsku, 1,7 miliónů v Jugoslávii, 985 000 v Rumunsku, 810 000 ve Francii, 750 000 v Maďarsku, 525 000 v Rakousku, 520 000 v Řecku, 500 000 v Itálii, 406 000 v USA, 400 000 v Československu, 388 000 ve Velké Británii, 250 000 v Nizozemí, 85 000 v Belgii, 79 000 ve Finsku, 42 000 v Kanadě, 39 000 v Austrálii, 36 000 v Indii, 28 000 v Albánii, 13 000 v Austrálii, 12 000 na Novém Zélandě atd. Z toho padlo na frontách 27 miliónů a 110 miliónů vojáků bylo zraněno, zůstalo 13 miliónů sirotků a 40 miliónů dětí zůstalo bez otců. 55 minus 27 znamená, že cca 28 miliónů lidí zahynulo v zázemí, často hromadně, ale také individuálně povražděno fašisty a zvláště pak německými nacisty. Také v Asii významná část obětí 2. světové války byli civilisté povraždění vesměs japonskými militaristy. Na tom, kdo byl hlavní obětí 2. světové války, to ale mnoho nemění.

Podle Černé knihy zločinů kapitalismu ⁴⁾ ve 20. století mimo jiné balkánské války (1912-13) obnáší 500 000 zmařených lidských životů, genocida Arménů v Turecku 1 milión životů, 1. světová válka 8,5 miliónů životů, občanská a intervenční válka

v sovětském Rusku včetně následného hladomoru 6 miliónů životů, represe proti revolučním hnutím v Evropě (1918-23) 200 000 životů, oběti fašismu v Evropě (1923-39) 150 000 životů, oběti hladomorů a epidemií v Indii, v Číně a v Indočíně (1900-45) 8 miliónů (z toho 6 miliónů v samotné Číně), masové represe a občanská válka v Číně rozpoutaná Čankajškem (1927-37) 1 milión životů, japonská válka v Číně (1931-41) 1 milión životů, občanská válka ve Španělsku rozpoutaná generálem Frankem s pomocí Itálie a Německa (1936-39) 700 000 životů, 2. světová válka rozpoutaná Německem a Japonskem (1939-45) 50 miliónů životů, francouzská válka v Indočíně (1946-55) 1,2 miliónů životů, válka USA ve Vietnamu (1956-75) 2 miliónů životů (celá válka USA v Indočíně včetně Kambodže a Laosu stála 4 milióny lidských životů a umožnila i vítězství nechvalných Rudých Khmérů v Kambodži), 4 izraelsko-arabské války na Blízkém východě (1948-1956-1967-1973) + válka v Libanonu 300 000 životů + 700 000 Palestinců vyhnaných ze svých domovů, represe proti Kurdům v Turecku, Íránu a Iráku 200 000 životů, válka Irán-Irák (1979-88) 600 000 životů, válka v Perském zálivu (1991) přímo 200.000 životů + na podvýživu a blokádu 500 000 životů, přímé intervence USA nebo přes guerilly a polovojenské skupiny rozmístěné v Nikaragui, Salvadoru, Guatemale, Panamě, Dominikánské republice atd. 200 000 životů, represe v Chile, Argentině, Brazílii, Peru, Bolívii, Kolumbii, atd. vesměs s podporou tajných služeb USA 150 000 životů, mezinárodní konflikty v Zakavkazsku a ve střední Asii v důsledku rozpadu SSSR (1990-95) asi 200 000 životů (samotná válka v Čečensku v roce 1995 měla 80 000 mrtvých), války v Angole 2 miliónů životů, válka v Mosambiku 1 miliónů životů, masakry v Somálsku, v Libérii, v Rwandě (genocida proti Tutsiům 500 000), Burundi, Sierra Leone, Kongo Zaire, Kongo / Brazzaville, atd. (1990-97), v Jižní Africe za apartheidu 4 miliónů životů, válka mezi fundamentalisty v Afghánistánu 700 000 životů, války a etnické masakry v bývalé Jugoslávii při rozpadu státu z podnětu Německa a jiných západních mocností (1990-96) 200.000 životů (plus 1 milion uprchlíků vyhnaných ze svých domovů) ad., viz ⁴⁾.

S. Recman v ⁵⁾s odkazem na aktuální výzkumy historie uvádí „72 miliónů obětí 2. světové války, z toho 61 miliónů lidí ztratila protifašistická koalice a 11 miliónů státy Osy. Civilní oběti představují 47 miliónů obětí, z toho na 20 miliónů zemřelo hladem a na nemoci. V německých koncentračních táborech bylo vězněno 18 miliónů lidí, z toho 11 miliónů bylo ubito či umučeno.“

Vojenské ztráty představují 25 miliónů, z toho pět miliónů tvořili váleční zajatci. Největší ztráty nesl Sovětský svaz – 27 miliónů obětí. Fašisté srovnali se zemí 1710 sovětských měst, přes 70 000 vesnic, 32 000 průmyslových závodů, 98 000 zemědělských družstev a 1 876 státních statků. Zničili 65 000 km železničních tratí, vyvezli či zničili 16 000 lokomotiv, 42 800 železničních vagonů, atd. atp. Národní produkt SSSR se tak snížil o 30 %. Celkové ekonomické ztráty SSSR byly vyčísleny na 2 569 miliard tehdejších rublů. To vše bylo důsledkem nacistickým režimem uplatňované tzv. teorie spálené země na okupovaných územích Sovětského svazu.“

Vladimír Prorok a kol. uvádí následující oběti druhé světové války, viz ⁶⁾: Sovětský svaz 23,2 mil. osob (13,7 % obyvatel), Čína 10 mil. osob (1,89 %), Německo 7,5 mil. osob (10,82 %), Polsko 5,6 mil. osob (16,7 %), Indonésie 4 mil. osob (5,67 %), Japonsko 2,6 mil. osob (3,61 %), Indie 1,587 mil. osob ((0,41 %), Francouzská

Indočína 1 mil. osob (4,07 %), Rumunsko 0,841 mil. osob (4,23 %), Maďarsko 0,58 mil. osob (6,3 %), Francie 0,562 mil. osob (1,35 %), Spojené Království 0,4504 mil. osob (0,94 %), Itálie 0,459 mil. osob (1,05 %), USA 0,4185 mil. osob (0,32 %), Československo 0,365 mil. osob (3,51 %), Litva 0,353 mil. osob (14,12 %), Řecko 0,3 mil. osob (4,17 %), Lotyšsko 0,227 mil. osob (11,35 %), Nizozemí 0,2059 mil. osob (2,37 %), Etiopie 0,205 mil. osob (1,45 %), Filipíny 0,147 mil. osob (0,9 %), Rakousko 0,11 mil. osob (1,57 %), Malajsie 0,1 mil. osob (1,82 %). V ostních válčících státech opočty obětí nedosahují 0,1 milionu osob. Celkem přišlo v 2. světové válce podle V. Proroka o život 62 537 400 osob (3,17 %), z toho 22,756 miliónu činí padlí, 34,027 miliónů osob jsou civilní oběti a 5,754 miliónů osob jsou oběti židovského holokaustu.

Podle Wikipedie se většina dnešních historiků kloní k 60 miliónům obětí druhé světové války, z toho 20 miliónů mají být vojenské a 40 miliónů civilní oběti války. Jen 17 % má připadat na obyvatele mocností Osy a jejich spojenců. SSSR měl ztratit 27 miliónů občanů, Čína 3 - 10 miliónů. V nacistických koncentračních táborech mělo zahynout asi 12 miliónů civilistů. Nacistický židovský holocaust si připsal na 6 miliónů obětí z řad Židů. Bombardování mělo zabít 1,5 miliónů lidí, viz ⁷⁾.

Odhadů obětí druhé světové války i jiných válek je samozřejmě mnohem víc. Někdy i značně odlišné odhady počtu obětí té či oné války mají více příčin. Kromě obvykle chybějící podrobné evidence zejména civilních obětí války rozdíly vznikají zahrnutím či nezahrnutím civilních obětí války, obětí z některých bojišť (za 2. světové války se uvádí často jen oběti v Evropě, bez obětí v Asii a v Pacifiku) či některých etap války, zatajováním rozsahu vlastních ztrát, záměrnou manipulací s počty obětí ad. Oběti Číňanů se ještě dnes uvádí v obrovském rozpětí 10-35 miliónů mrtvých. Oběti Němců se uvádí obvykle kolem 8 miliónů mrtvých. I pro zdatný tým poctivých historiků není snadné určit relativně přesně počet obětí nejen 1. a 2. světové války. Jsou ale i pisálkové.

Zatajování obětí válek může být i pragmatické. Vesměs se zatajují vlastní ztráty a zveličují se ztráty nepřítele. Svou roli může hrát i psychologický moment. Kdyby SSSR po kapitulaci Německa přiznal své ztráty 25-28 miliónů obyvatel, z nichž 16-19 miliónů byli nacisty zavraždění civilisté, nemusel by v části Německa dobité Rudou armádou nikdo z Němců vcelku pochopitelnou pomstu přežít. Také vedení SSSR by mohlo mít problém s vysvětlením, že tak vysoké ztráty obyvatel dopustilo. Takže se nejdříve uvádělo 8 miliónů, později 20 miliónů obětí a teprve hodně dlouho po válce 27 miliónů obětí, resp. 25-28 miliónů obětí.

Tvrzení typu, že „*korejská válka má mrtvých, zraněných a pohřešovaných v úhrnu 2,5 miliónů*“ (Wikipedie) je málo přesné, neboť rozdíl mezi mrtvými a zraněnými je velký a nevěstní nemusí být po smrti. Vcelku přesný je naopak údaj o „preventivním“ popravení 100 000 politických vězňů podezřelých ze sympatií ke Korejské lidově demokratické republice (KILDR) v červenci 1950 jihokorejským režimem a jeho opakované žádosti vedení vojsk USA o souhlas s použitím jaderných zbraní proti KILDR a Číně, které naštěstí nebyly vyslyšeny. Skutečnost byla ještě horší, těch 100 000 preventivně popravených jsou jen popravení v první vlně. Počet mrtvých v korejské válce se uvádí nejčastěji kolem 3 miliónů osob.

Resp. rozdílné počty obětí té či oné války není dobré drammatizovat. Nutné je se ptát po příčinách těch či oněch rozdílů a snažit se je minimalizovat.

Zkušenosti reálného socialismu v Československu jsou mnohem příznivější. Za necelých 42 let existence reálného socialismu se českoslovenští vojáci neúčastnili žádného válečného konfliktu ani zahraniční vojenské mise. Je ale třeba vidět, že:

- 1) zabezpečení mírové existence reálného socialismu v Československu bylo možné v první řadě díky velké vojenské síle SSSR (od konce 60. let existovala přibližná vojenskostrategická rovnováha mezi USA a SSSR, resp. vojenskými paktů NATO a Varšavským) a existenci paktu Varšavská smlouva (založen 14. května 1955 v reakci na vstup západního Německa do paktu NATO, založeného již 4. dubna 1949), takže si na něj ani na jeho evropské spojení nikdo vojensky netroufnul zaútočit,
- 2) ČSSR materiálně, zejména dodávkami zbraní, podporovala řadu států, bojujících za nezávislost proti kolonialismu a imperialistické agresi,
- 3) ČSSR byla 21. srpna 1968 obsazena vojsky pěti států Varšavské smlouvy, což zastavilo rozporuplný proces tzv. pražského jara a mělo kromě jiného velmi negativní dopad na důvěru v socialismus nejen v ČSSR. Sovětská vojska byla z Československa stažena v zásadě až v letech 1990-91.

Hlavní socialistické velmoci SSSR a Čína z hlediska mírové politiky nemají zcela čistý štít. Válečné konflikty, kterých se zúčastnily, lze rozdělit na tyto skupiny:

a) kdy byly samy napadeny a musely se bránit

- Občanská a intervenční válka v sovětském Rusku (1918-21),
- Obrana Mongolska před Japonci v létě 1939, vojenská pomoc SSSR,
- Velká vlastenecká válka v SSSR proti agresi nacistického Německa (22. června 1941 – 9. května 1945, resp. ve vazbě na ní účast SSSR na rozdrčení Japonska v srpnu 1945 – Japonsko kapitulovalo 2. září 1945),
- Obrana komunistické i čankajškovské Číny proti Japonsku (1931-45) + následná občanská válka v Číně (1945-50),
- Osvobozenecký boj vietnamského lidu postupně proti okupaci japonské (1940-45), francouzské (1946-55), USA (1956-76), proti agresi kambodžských Rudých Kmérů (1976-79) a po jejich porážce proti agresi Číny (17. února – 16. března 1979),
- Ve dnech 16. – 19. dubna 1961 revoluční Kuba odrazila v zátocě Sviní invazi kubánských kontrarevolucionářů vyzbrojených a podporovaných USA. Kuba později poskytla významnou vojenskou pomoc zákonné vládě MPLA v dekolonizující se Angole proti intervenci vojsk Jihoafrické republiky v roce 1975 a znovu v roce 1988.

b) konflikty, které byly součástí rozbíhajících se 2. světové války, boje s fašismem

2. světová válka začala oficiálně 1. září 1939 útokem nacistického Německa na Polsko, reálně ale začala již akcemi:

- Útok císařského Japonska na čínské Mandžusko 18. září 1931 a jeho následnou okupaci a anexi. Záminkou byl tzv. Mukdenský incident, provokace Japonska podobná pozdější provokaci německých nacistů v Glivicích,
- Obnovení všeobecné branné povinnosti v nacistickém Německu 16. března 1935. Versailleská mírová smlouva se začala měnit v cár papíru,
- Útok Itálie na Habeš 3. října 1935. 5. května 1936 italská vojska dobila metropoli Etiopie Addis Abebu,
- Remilitarizace Porýní nacistickým Německem 7. března 1936,
- Frankistický puč ve Španělsku 18. července 1936, následná občanská válka a intervence asi čtvrtmiliónové armády fašistické Itálie, Portugalska a Německa proti Španělské republice až do kapitulace Madridu 28. března 1939. Francie a Velká Británie tváří v tvář fašistické intervenci proti zákonné španělské republikánské vládě vyhlásily politiku neutrality. Francie navíc později uzavřela svou pozemní hranici se Španělskem,
- Frontální útok Japonska na Čínu, zahájeným 7. července 1937,
- Tzv. anšlus (obsazení) Rakouska vojsky německého Wehrmachtu 13. března 1938,
- Povstání henlajnovců za účasti speciálních jednotek německého Wehrmachtu v českém pohraničí v květnu a znovu v září 1938, potlačené Československou armádou,
- Mnichovský diktát nacistického Německa, fašistické Itálie, demokratické Francie a demokratické Velké Británie s tichou účastí Polska o postoupení československého pohraničí hitlerovskému Německu 28. - 29. září 1938 + dalších území nuceně postoupených Československem Polsku a v listopadu 1938 též Maďarsku,
- Održení zbytku Slovenska od českých zemí 14. března 1939 na nátlak nacistického Německa a vyhlášení loutkového klerofašistického Slovenského státu,
- Obsazení zbytku českých zemí 15. března 1939 vojsky německého Wehrmachtu a zřízení protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939,
- Obsazení litevské Klaipedy 22. března 1939 vojsky německého Wehrmachtu,
- Obsazení Albánie vojsky Itálie 8. dubna 1939,
- Útokem Japonska na Mongolsko 11. 5. – 16. 9. 1939 (rozhodující porážku utrpěli Japonci od Rudé armády mezi 20. – 31. srpnem 1939 na břehu řeky Chalcyn gol).

V této logice je nutné též vidět:

- Obsazení východního Polska, resp. západního Běloruska, západní Ukrajiny a regionu Vilna Rudou armádou SSSR až po Curzonovu linii po 17. září 1939 (necháme-li stranou šílenou protisovětskou politiku meziválečného Polska, jisté je, že polské armády tou dobou již byly reálně rozdrčeny německým Wehrmachtem, byť jejich menší část ještě vzdorovala). Rudá armáda vstoupila do východního Polska ve chvíli, kdy Polsko opouštělo celé polské státní vedení. Snadná cesta německého

Wehrmacht na běloruský Minsk se uzavřela, sovětská státní hranice se významně posunula na západ.

SSSR neměl důvod pomoci Polsku s ohledem na Curzonovu linii (byla hranicí Polsko – sovětskou podle Versailleské mírové smlouvy, kterou ale Polsko ignorovalo, v krvavé válce proti Ruské, Ukrajinské a Běloruské sovětské socialistické republice v roce 1920 dobilo rozsáhlá území na východ od ní - tzv. východní Polsko - a tamní převážně ukrajinské a běloruské obyvatelstvo tvrdě utlačovalo - 10 miliónů Ukrajinců a Bělorusů a 3 milióny Poláků), uzavření polsko německého paktu 26. ledna 1934, trvalou politiku rusofobie včetně v letech 1934-35 mimo jiné polským vůdcem maršálem Pilsudským připravované války Polska, Japonska a Německa za rozdělení SSSR. Polsko mělo zabrat sovětskou Ukrajinu a Krym, Japonsko sovětskou východní Sibiř a Německo tehdy nesovětské Pobaltí, viz ⁸⁾. I když tento plán Pilsudského měl mnoho slabin, mimo jiné všeobecná branná povinnost v Německu byla teprve obnovována, jeho odhalení sovětskou špionáží bylo další ranou důvěře v Polsko. Tento plán byl zveřejněn ve francouzském listu Bourbonský republikán 18. dubna, odkud je převzal sovětský tisk 20. dubna 1935. K válce nedošlo, protože se k ní nepřipojila pro válku potřebná Francie. Francie se pochopitelně nechtěla propadnout na úroveň druhořadé mocnosti. Když se SSSR podařilo 2. května 1935 uzavřít spojeneckou smlouvu s Francií a poté 16. května 1935 i s Československem, stal se plán zjevně nereálným. Po smrti polského vůdce J. Pilsudského 12. května 1935 byly přípravy plánu na rozdělení SSSR v Polsku zastaveny. Sovětské pojmání německo polské války v září 1939 jako války dvou rusofobních států stálo na reálných základech.

Minulé i současné moralizování historie ve věci paktu Ribentrop – Molotov z 23. srpna 1939 a následného zabrání západního Běloruska, západní Ukrajiny a Vilna (10. října 1939 byl region Vilna vrácen Litvě) Rudou armádou po 17. září 1939 svědčí o zásadním ignorování historie (možná neznalost mnohých, na které se významně podílí hrubě překrucovaná výuka dějepisu na Západě, neomlouvá) a o obrovském pokrytectví, do kterého se až po uši ponořili nejen antikomunisté (u těch to nepřekvapuje), ale také vedení fašizující Evropské unie a tzv. nová západní levice a dokonce i mnohé radikálně levicové strany někdejší kapitalistické Evropy.

V Evropě byly v 30. letech uzavřeny následující vojenské pakty:

- Polsko - německý 26. ledna 1934,
- Anglicko - německá námořní smlouva (proti Francii a Sovětskému svazu ze dne 18. června 1935),
- Německo - britský (Hitler – Chamberlain 30. září 1939 v Mnichově),
- Německo – francouzský (francouzský předseda vlády Édouard Daladier uzavřel s Adolfem Hitlerem německo-francouzskou deklaraci o přátelských vztazích 6. prosince 1938),
- Dohoda mezi Litevskou republikou a Německou říší (22. března 1939, mj. stanovila, že region Klaipeda se znovu sloučí s Německou říší),
- Smlouva o neútočení mezi Německou říší a Lotyšskem (7. června 1939).

Teprve poté přišel pakt Molotov – Ribbentrop (23. srpna 1939). Že by válku rozpoutal jen ten poslední? To soudný informovaný občan nemůže brát vážně.

Kromě Velké Británie a Francie to bylo Polsko, kdo ruku v ruce s Německem prosazovalo zničení Československa, podílelo se na jeho rozdělení a pomáhalo tak zrušit tzv. Versailecký systém mezinárodního práva v Evropě, a které na jednání v Moskvě v květnu až červenci 1939 sabotovalo jakékoliv úsilí o protifašistickou koalici ještě víc, než Velká Británie a Francie. Svou sebevražednou politikou způsobilo, že se samo ocitlo na nacistickém talíři a též přišlo o svůj velký lup z roku 1920 západní Bělorusko, západní Ukrajinu a region Vilna.

Pakt Molotov – Ribbentrop měl tajný dodatečný protokol, který zní:

„U příležitosti podepsání paktu o neútočení mezi Německou Říší a Svazem sovětských socialistických republik podepsaní zplnomocněnci obou stran vedli přísně důvěrné rozhovory o otázkách hranic jejich daných sfér vlivu ve východní Evropě. Tyto rozhovory vedly k následujícím závěrům:

1. V případě nového územního a politického uspořádání oblastí náležejících k baltským státům (k Finsku, Estonsku, Lotyšsku, Litvě) bude severní hranice Litvy tvořit rozhraní mezi sférami vlivu Německa a SSSR. V této souvislosti obě strany uznávají zájem Litvy na území Vilna.

2. V případě nového územního a politického uspořádání oblastí náležejících k polskému státu bude rozhraní sfér vlivu mezi Německem a SSSR tvořit zhruba linie řek Narev, Visla a San. Otázka, zda zájem obou stran bude vyžadovat udržení nezávislého polského státu a jakými hranicemi má být tento stát vymezen, bude moci být definitivně vyřešena teprve v průběhu dalšího politického vývoje. V každém případě budou obě vlády řešit tuto otázku přátelskou dohodou.

3. Pokud se týče jihovýchodní Evropy, zdůraznila sovětská strana svůj zájem na Besarábii. Německá strana potvrdila svůj naprostý politický nezájem o tyto oblasti.

4. Tento protokol budou obě strany považovat za přísně tajný.

Moskva, 23. srpna 1939

Za vládu Německé Říše: **von Ribbentrop**

Zplnomocněnec vlády SSSR: **V. Molotov,**” viz ⁹⁾.

Z uvedeného textu tajného dodatečného protokolu je zřejmé, že nejde o dohodu o rozdělení Polska, ale o vyjasnění si sfér vlivu k předejití náhodného konfliktu.

- Sovětsko finskou válku o předpolí Leningradu od 30. listopadu 1939 do 12. března 1940. Potřeba vojensky zabezpečit obranu druhého největšího sovětského města Leningradu se může zdát morálně nepřijatelná, leč historie se na morálku neohlíží. Zvláště v situaci, kdy světová válka již byla rozpoutána a nacisté předváděli v Polsku taktiku spálené země. Že ji Velká Británie a Francie vedly podivně (3. 9. 1939 v reakci na přepadení Polska Německem vyhlásily Německu válku, ale na obranu Polska ani nevystřelily), na věci nic nemění. Za pravdu Sovětskému svazu dal další vývoj: již v dubnu 1940 se Dánsko a Norsko a v květnu 1940 Holandsko,

Lucembursko a Belgie a v květnu a v červnu 1940 Francie byly dobyty nacistickým Německem. Dánsko padlo za 1 den, Norsko za 7 dní, Holandsko za 5 dní, Belgie za 21 dní a velmoc Francie za 5 týdnů. Dánsko, Norsko a Belgie přitom byly až do svého přepadení neutrálními státy.

- Připojení pobaltských států k SSSR v srpnu 1940. Samozřejmě, SSSR nemohl připustit, aby se území pobaltských států stalo nástupištěm nacistického Německa pro připravovanou válku proti SSSR. Platí to, co výše.

- Připojení Moldavska. Motiv je tu slabší, ale v zásadě stejný jako u Pobaltí.

Tyto operace Rudé armády byly vynucené celkovou situací, jak potvrdilo následné přepadení SSSR nacistickým Německem.

- Potlačení pokusů o rebelii fašistů ve východním Berlíně v roce 1953 a zejména o potlačení krvavé bílé kontrarevoluce fašistického střihu v Maďarsku v říjnu 1956, obojí tam přítomnými vojsky SSSR. Naproti tomu USA, Velká Británie a Francie denacifikaci západního Německa a Rakouska prakticky neuskutečnily. Navíc brzy umožnily obnovu německé armády, v příkrém rozporu s rozhodnutím o demilitarizaci Německa podle závěrů konference v Postupimi.

Sovětský vůdce J. V. Stalin bývá často obviňován, že Sovětský svaz špatně připravil na neodvratnou válku s nacistickým Německem, že strašlivě zdecimoval vedoucí kádry Rudé armády v 2. moskevském procesu v roce 1937 a že důvěřoval paktu o neútočení Ribentrop – Molotov. První a třetí obvinění je zjevný nesmysl. Stalinovo vedení KSSS nechalo postavit rozsáhlé průmyslové a těžební základny na západní Sibíři a ve střední Asii, takže ani obrovské územní ztráty na západě v prvním roce války neochromily sovětskou ekonomiku. Dokázalo solidně vyzbrojit Rudou armádu, která měla osudného 21. června 1941 asi dvojnásobek tanků a dvojnásobek letadel proti útočícímu Wehrmachtu. Tvrdé centrální řízení umožnilo stupňovat výrobu zbraní, munice a jiných válečných potřeb na mnohonásobky. Dokázalo válku oddalovat a nechat své nepřátele se navzájem zničit (klasicky likvidace rusofobního Polska rusofobním Německem). Dokázalo posunout hranice Sovětského svazu na západ a tím ztížit útok na SSSR. Cesta do Leningradu a do Moskvy se prodloužila. Co ale Stalinovo vedení neumělo a zřejmě ani nemohlo umět je, jak bojovat s obrovskou, dobře vyzbrojenou a vycvičenou armádou Wehrmachtu, která zákeřně vpadla do Sovětského svazu a uplatňovala taktiku „spálené země“. Selhání zde bylo hodně, maršálem Pavlovem v prvním měsíci války počínaje. Bojovat s Wehrmachtem se učila až v průběhu války, s mnoha chybami a s velkými ztrátami. Teprve v bitvě u Kurska v létě 1943 nabyla trvalé strategické převahy nad Wehrmachtem a jeho satelity a držela jí až do dobití Berlína. Otázkou, na kterou musí odpovědět především ruští historici je, jak se projevil obrovské čistky ve vedení Rudé armády v roce 1937. Jistě šlo o obrovskou lidskou tragédii. Na druhé straně je známo, že generálové mají tendenci se na válku připravovat podle vzoru minulé války, i když je zjevné, že další válka bude mít odlišný průběh. Konečně, Buďonj navrhoval jezdeckou armádu proti tankovým vojskům. Naštěstí nebyl vyslyšen. Spor o koncepci moderního tanku prý také citelně přispěl k 2. moskevskému procesu. Prosadil se naštěstí na tehdejší dobu moderní tank T34.

c) konflikty neospravedlnitelné

Jde zejména o korejskou válku 25. června 1950 – 27. července 1953. Sovětská osvoboditelská Rudá armáda se z KLR stáhla v roce 1948. Vývoj války říká, že ji rozpoutal severokorejský vůdce Kim Ir Sen s podporou čínského vůdce Mao ce-Tunga, ale bez podpory sovětského vůdce J. V. Stalina. Bezprostředním podnětem k ní bylo bombardování KLR letectvem USA. V 1. etapě války do 14. září 1950 postupovala vojska KLR hluboko do území Jižní Koreje a málem ji zcela obsadila. Proto tuto válku nelze označit z hlediska KLR za obrannou, bez ohledu na předcházející napětí a provokace na provizorní hranici na 38. rovnoběžce. Čínu v té době v OSN reprezentoval zkrachovalý zbytkový režim na Tchajwanu pod ochranou vojsk USA. Sovětský delegát v Radě bezpečnosti OSN rezoluci schvalující trestní tažení vojsk USA a dalších vyspělých kapitalistických států pod hlavičkou OSN proti severní Koreji nevetoval, čímž umožnil její legalizaci. Zda J. V. Stalin jen respektoval reálný stav věci nebo se snažil vyhnout hroící horké světové válce v Evropě jejím přesměrováním na zástupnou válku ve východní Asii, zůstává otázkou. Intervenční vojska pod hlavičkou OSN pod vedením do 2. listopadu 1950 pronikla hluboko na sever Koreje, místy až do blízkosti čínských hranic. Poté KLR přišli na pomoc kromě sovětských zbraní tzv. čínští dobrovolníci. Fronta se do 9. ledna 1951 posunula hluboko na jih za provizorní hraniční 38. rovnoběžku. Poté následoval pozvolný postup intervenčních vojsk USA na sever a do 27. listopadu 1951 se dostala většina fronty mírně na sever od 38. rovnoběžky. Poté se válka změnila na zákopovou, jednotlivé pokusy o průlom selhávaly. V letech 1952-53 vojska USA v rozporu s rezolucí rady bezpečnosti OSN masově používala zakázané biologické a chemické zbraně hromadného ničení. Přííměří bylo uzavřeno až 27. července 1953 na tehdy dosažených frontových liniích, které se příliš nelišily od původní 38. rovnoběžky. Mírová smlouva zde nebyla dodnes uzavřena, jižní Korea zůstává okupována vojsky USA včetně dlouhodobého umístění jaderných zbraní USA v Jižní Koreji (teprve nedávno byly staženy) a postavila nejmohutnější izolační zeď u svých hranic na světě, která ale tzv. ochráncům lidských práv nevdává. Řinčení zbraněmi je tam dodnes na denním pořádku, vztahy mezi oběma Koreami zůstávají napjaté. Korejskou válkou vyvrcholila studená válka mezi východem a západem.

K neospravedlnitelným válkám vedených socialistickými státy patří i:

- Pohraniční střety na řece Ussuri v roce 1969, vyvolané Čínou k řešení pohraničních územních sporů se Sovětským svazem,
- Pokud by režim Rudých Khmérů v Kambodži byl považován za socialistický, pak jeho útoky na sjednocený socializující Vietnam v letech 1976-78,
- Útok Číny na Vietnam 17. února – 16. března 1979, jež vietnamská domobrana a pohraničníci zastavili poblíž čínsko vietnamských státních hranic. %So o malou pohraniční válku, stejně jako na Ussuri,

Problémem byla skutečnost, že čínské státní hranice nebyly dlouho (a s Indií nejsou dodnes) přesně vymezeny, což ale neodůvodňuje řešení hraničních sporů útokem armády.

- Pokud bychom režim Saddáma Husajna, vládnoucí v Iráku v letech 1979-2003, považovali za socialistický, pak útok Iráku na Irán a následná válka 1980-88, a obsazení Kuvajtu a jeho dočasná anexe 2. 8. 1990 – únor 1991. Obě války Irák vedl

za účelem získání cizích území (bohatých na ropu), takže pro ně není ospravedlnění, byť je též pravda, že problém Kuvajtu vytvořili britští kolonizátoři jeho svévolným odtržením od Iráku po první světové válce. Řešit tento starý územní spor vojenským obsazením Kuvajtu Irákem bylo ale zjevně nepřijatelné.

Za kontroverzní (protože k ní došlo na základě opakovaných žádostí legální afgánské vlády, nešlo o porušení mezinárodního práva) je nutné označit i vojenskou pomoc Sovětské armády levicové vládě v Afganistanu od prosince 1979 do 15. února 1989.

Obsazení Československa vojsky pěti států Varšavské smlouvy 21. srpna 1968 (operace Dunaj) naštěstí ve válku nepřerostlo. Hlavním cílem bylo posílení společné obrany států Varšavské smlouvy v Československu. Kontroverzní reformní proces v Československu zřejmě nehrál rozhodující roli. I když určité ohrožení socialismu v Československu bylo v důsledku velmi neschopného Dubčekova vedení KSČ reálné, intervence „spřátelených vojsk“ byla principiálně chybná a socialismus v Československu kompromitovala. Cílem vstupu vojsk pěti států Varšavské smlouvy nebylo uchvázení cizích území a jejich vysávání. Na ekonomické spolupráci v rámci RVHP „prodělával“ SSSR, neboť dodával ropu, zemní plyn, železnou rudu a mnohé další suroviny za ceny nejednou i podstatně nižší než světové. Pokud by Dubčekovo vedení KSČ přivedlo socialismus v ČSSR k pádu, byl jeho pád o 20 let oddálen.

Zde je třeba vidět, že nejvíce 21. srpen 1968 iniciovala vedení NDR, Polska a Maďarska, SSSR se nakonec přidal. Roli hrála jistě zkušenost s rokem 1956 v Maďarsku. Jednak, že tehdejší maďarské vedení nechalo situaci dojít až do masového vraždění, jednak kontroverzní přijímání této pomoci ve světě. V sovětském vedení – politbyru ÚV KSSS – měli většinu Ukrajinci. Proti intervenci hlasoval pouze jeden člen a byl to jediný Rus v tehdejším politbyru, dále se 1 člen z Pobaltí zdržel. Intervenující vojska tvořili asi z poloviny Ukrajinci. Přesto se v Česku mluvilo a mluví o ruské okupaci (Rusáci), ač šlo o akci mezinárodní a v případě SSSR o akci sovětskou. Tato nekorektnost trvá a nese hořké plody pro Českou republiku.

Řešení horkých situací bývá kontroverzní. Instalování sovětských jaderných raket na Kubě v reakci na instalaci obdobných raket USA v Turecku a jejich následné popírání přispělo k eskalaci karibské krizi v roce 1962. V případě realistického přístupu obou stran se dají přijatelně zvládnout i velmi horké krize, viz vyřešení karibské krize v říjnu 1962 dohodou „*John Fitzgerald Kennedy – Nikita Sergejevič Chruščov*“ podle zásad „sovětské rakety a vojska z Kubu, jaderné zbraně USA z Turecka (tato část urovnání nebyla na přání americké strany zveřejněna) a závazek USA vojensky Kubu nenapadnout. K rozumnému řešení sporů je ale nezbytný konstruktivní přístup všech hlavních aktérů konfliktu. Ten ale bývá nedostatkový. Naopak tragický byl výrok Chruščova: „*My vás pohrbíme!*“ (západ).

Je třeba vidět, že probíhající sovětská socializace situace měla i geopolitické aspekty. Ty byly v zápalu ideového zápolení často zejména Západem přehlíženy, ke škodě celého světa.

Zkušenost nejen Československa říká, že *optimální je pro stát být bez cizích vojsk a vojenských základen*. Odmítání šéfa KSČ a prezidenta ČSSR Antonína Novotného

připustit rozmístění vojsk Sovětské armády u nás za účelem upevnění společné socialistické obrany (3x se z toho obratnou diplomacií vyvlékl) byla plně na místě, byť představa, že Československá lidová armáda v případě frontálního útoku států NATO zemi ubrání, nebyla reálná. Byl to paradoxně jeho rival a pokořitel, neschopný A. Dubček, za něhož, navíc za nejnevhodnějších okolností, vojska Sovětské armády přišla do ČSSR a zůstala v ní až do června 1991. Je třeba vidět, že v podmínkách studené války včetně intenzivních příprav na horkou válku bylo na místě nenechat nic náhodě.

Žádný stát nemůže být plně svobodný, pokud v něm dlouhodobě pobývají vojska cizího státu. V této souvislosti je nutné konstatovat, že většina států světa je i v roce 2023 nesvobodná, obvykle pro přítomnost vojsk USA na svém území.

Podobně svobodu zásadně omezuje přítomnost zahraničních bojovníků, ať už z přesvědčení nebo bojujících za žold. Svrhávání nepohodlných vlád a terorizování civilního obyvatelstva vysíláním do příslušných států zahraničních žoldněrů, často hord hrdlořezů (tzv. kontras do Nikaraguy v 80. letech byly jedním z mnoha) se od přímé vojenské agrese příliš neliší. Poznala to řada států, od roku 2011 to zažívá obzvláště tragicky Libye a Sýrie.

Svobodu ve státě zásadně ohrožují i milice politických stran. Přinejmenším omezují demokracii a činí stát labilním. Mohou také zlikvidovat pluralitní demokracii nebo mohou vzájemnými boji vyvolat občanskou válku, jako v letech 1975-90 v Libanonu. Svobodu státu významně problematizuje i profesionalizace armády. Profesionální armáda je snáze zneužitelná ve srovnání s armádou budovanou na základě všeobecné branné povinnosti, tj. armádou občanskou.

Svobodu citelně omezuje používání hospodářských sankcí a embarg, informační válka ad. Hospodářská sankce a embargo ve velkém používají USA, dále státy EU, resp. o západním svobodném a demokratickém světě ve světle stovek nejrůznějších, především ekonomických sankcí uvalených na až stovku států nelze mluvit. K 30. září 2021 Spojené státy vůči druhým státům uplatňovaly na 9 400 účinných sankcí. Ano, ve světě roku 2021 je většina států nesvobodných, o dlouhodobém rozmístění zahraničních vojsk USA a některých států EU nemluvě. S jistým zjednodušením lze tvrdit, že dnes jsou svobodné pouze státy, které vlastní jaderné zbraně. Otázkou přitom je, jak svobodný je stát, který sám bere svobodu druhým státům, klasicky USA.

Přípustnou výjimkou je dlouhodobá poválečná okupace těch poražených fašistických států, jejichž významná část obyvatel podporovala fašismus, vítězi 2. světové války, v zájmu jejich denacifikace a demilitarizace. Šlo o:

- Horthyovské Maďarsko (okupováno SSSR),
- Ustašovské Chorvatsko a muslimská část Bosny (vítězná Titova partyzánská armáda se stala státní),
- Lotyšsko, Estonsko, částečně západní Ukrajina (připojeny k SSSR),
- Rakousko (1945-55 rozděleno a okupováno vojsky SSSR, USA, Velké Británie a Francie), poté se stalo neutrální a bez cizích vojsk na svém území,

- Hlavní strůjce 2. světové války - nacistické Německo (v letech 1945-90 rozděleno, stejně jako Rakousko, vojska USA v západním Německu jsou dodnes, vojska SSSR zůstala v Německé demokratické republice - NDR - až do roku 1994), militaristické Japonsko (dodnes okupováno vojsky USA), a v zásadě i o Mussoliniho Itálii (dodnes okupována vojsky USA, byť v Itálii masová podpora fašismu nebyla).

Ve Španělsku a v Portugalsku západní mocnosti podržely fašismus i po roce 1945, takže tam vydržel do roku 1975, resp. 1974. Vojska USA jsou tam dodnes. Početná rumunská armáda (i po velkých ztrátách v stalingradské bitvě) se Rudé armádě při kišiněvské operaci bez boje vzdala (1. září 1944 osvobozena Bukurešť), bulharský fašistický režim vzápětí smetla národně osvobozenecá revoluce (8. září 1944 osvobozena Sofie). Slovenským fašismem zásadně otrásl Slovenské národní povstání, které vypuklo 29. srpna 1944 asi na polovině území Slovenska. Rudou a československou Svobodovou armádou a partyzány osvobozené Slovensko se vrátilo do antifašistického Československa.

Světové dějiny učí, že velmoci nemají přátele. Velmoci mají jen své zájmy včetně zájmů geopolitických a nadstandardních požadavků na svou bezpečnost, což konec konců zná český národ ze svých dějin víc než dost.

Zahraniční vojenská pomoc k ochraně civilistů po roce 1945 byla účinná jen výjimečně, a to:

- v Bangladéši (Indická armáda v roce 1971 zachránila Bangly v tehdejším Východní Pákistánu před genocidou Pákistánu, i tak jich Pákistánci za 9 měsíců povraždili na 3 miliony a dalších 10 miliónů jich před masovým vyvražďováním uprchlo do sousední Indie. Nemožnost postarat se o tak velké množství uprchlíků z Bangladéše byla hlavní příčinou třetí indicko pákistánské války v roce 1971. První dvě se vedly o sporný Kašmír),

- v Nové Guinei Papui (Australská armáda v roce 1979 zachránila zbylé tamní obyvatelstvo před indonéskou genocidou, i tak byla zavražděna asi třetina z asi 600 000 obyvatel),

- v Kambodži (Vietnamská armáda v roce 1979 zachránila zbylé Kambodžany před genocidou maoistických Rudých Khmérů). Počet obětí Rudých Khmérů se uvádí až 1,7 miliónů. Protože napadali také vietnamské území a masakrovali tamní civilní obyvatelstvo, byl následný vietnamský útok na Kambodžu nevyhnutelný, byť vyvolal pokryteckou kritiku ze strany západu a následný vojenský útok Číny na Vietnam,

- v Angole (s pomocí kubánských vojsk byla v roce 1975 a znovu v srpnu 1988 odražena vojenská agrese JAR, provádějící genocidu),

- v Jižní Osetii Ruská armáda v srpnu 2008 zachránila tamní Osetince před genocidou Saakašviliho Gruzínců,

- Ruská účast na válce proti Islámskému státu v Sýrii od 30. září 2015 s cílem zničit tuto fašistickou teroristickou organizaci, provádějící s podporou Saúdské Arábie, Kataru, Turecka a západních velmocí systematicky zločiny genocidy a ohrožující kromě Sýrie a Iráku i celý arabský svět a Evropu včetně Ruska. K 1. lednu 2020 je Islámský stát prakticky zničen v Sýrii i v Iráku a velká část Sýrie je

osvobozena od islamistických teroristů (dle Západu bojovníků za svobodu a demokracii), ale ani k 1. lednu 2022 není v syrské provincii Indlīb dobojováno, zejména v důsledku pokračující nelegální přítomnosti vojsk Turecka a USA.

– Bude nutné pečlivě vyhodnotit k 6. srpnu 2023 stále probíhající quasi válku mezi USA a jeho západními vazaly na jedné a Ruskou federací na druhé straně na Ukrajině, oficiálně proti Západem 22. února 2014 nainstalovanému a mohutně proti Rusku vyzbrojovanému (netajené jaderné ambice, stavba odpalovacích ramp na rakety s pětiminutovým doletem do Moskvy v Okačevu u Oděsy, vývoj biologických zbraní hromadného ničení) rusofobnímu banderovskému režimu v Kyjevě, od 24. února 2022. K 6. srpnu 2023 je zřejmé, že jde o zástupnou válku mezi stále více rusofobním a k hranicím Ruska se rozpinajícím Západem, resp. paktem NATO, a Ruskou federací, kdy USA a banderovskými pluky ovládaný režim v Kyjevě provádí politiku rusofobie, brutální národnostní útisk neukrajinského, zejména ruského obyvatelstva Ukrajiny ad. Válka má vícero rozměrů a dezinformace se nepřekvapivě hrnou z obou stran, o západních prodejních mainstreamových médiích – prostitutkách nemluvě.

– K 1. únoru 2023 je již i úředně přiznáno, že koronavirus způsobující nemoc Covid 19, je vytvořen uměle. Vytvořil ho podle všeho americký tým doktora Fauciho s čínskou účastí. Unikl podle všeho nedopatřením. Tedy, žádný stát nebyl na tuto pandemii připraven. Spor pokračuje, zda unikl v laboratoři USA, Číny, popř. Ukrajiny či jinde.

Válka USA a spojenců proti Iráku v lednu a v únoru 1991 za odchod iráckých vojsk z okupovaného Kuvajtu (operace Pouštní bouře) byla vedena proti irácké okupaci Kuvajtu, která měla charakter loupeže, nikoliv genocidy.

Podle způsobu počítání vyspělé kapitalistické státy po roce 1945 vedly desítky až stovky vojenských intervencí a válek (zejména USA v Latinské Americe, Izrael na Blízkém východě, Francie, Velká Británie, Portugalsko a JAR – v Africe). Lze v nich vysledovat války:

a) Proti snahám o osvobození se z pout kolonialismu, klasicky Francie v Indočíně 1946-55 a v Alžírsku 1956-62, Portugalsko v Guinea Bissau, Angole a Mosambiku 1960-75, apartheidní JAR v Zimbabwe do roku 1980, v JAR do roku 1990, již zmiňované dvojím přepadení Angoly vojsky JAR v roce 1975 a 1988 ad.

b) Vojenské intervence a státní převraty organizované či spoluorganizované nejen USA za účelem dosazení nebo obnovení tyranských režimů, nejen v Latinské Americe. Sem patří i četné izraelské agrese proti arabské Palestině a svým arabským sousedům a politika apartheidu JAR a agresí JAR proti jejím sousedům, obojí za velké podpory vyspělých kapitalistických států, zejména USA. Zřejmě největší pogrom na levici provedl indonéský generál Suharto od prosince 1965. V zemi bylo povražděno podle různých odhadů 0,5-1 milión osob, především komunistů a dalších občanů hlásících se k levici. Patří sem i státní převrat „černých plukovníků“ 21. dubna 1967 v Řecku k zabránění převzetí moci ve volbách zvítězivší umírněně levicovou socialistickou stranou PASOK (fašistická diktatura s podporou západu vydržela do 23. července 1974), krvavý převrat generála Pinoccheta v Chile 11. září 1973 (Pinocchetova diktatura s podporou USA vydržela až do roku 1990),

vysílání ozbrojených band hrdlořezů (tzv. kontras) do Nicaraguy v letech 1978-89 sabotovat hospodářství a terorizovat obyvatelstvo podporující levicovou sandinovskou vládu, účast vojsk USA na teroristické válce vedené diktaturou v Salvadoru v letech 1980-92 proti tamní osvobozené frontě Farabunda Martího, svržení grenadské vlády v říjnu 1983 a panamského prezidenta Noriegy v prosinci 1989 vojsky USA, desítky pokusů zavraždit vůdce kubánské revoluce Fidela Castra po 1. lednu 1959 či libyjského vůdce plukovníka Muammara Kaddáfího v letech 1981-89 atd. Řadu jiných nepohodlných politiků se ale Západu podařilo zavraždit, klasicky vůdce konžského lidu Patrice Lumumbu 17. ledna 1961.

c) Války – dobývání cizích území za účelem anexe. Sem patří zejména izraelská genocida arabského lidu Palestiny od roku 1947, válka Izraele, Francie a Velké Británie v roce 1956 proti Egyptu, přepadení Egypta, Sýrie a Jordánska Izraelem v červnu 1967 a okupace Sinaje, Golanských výšin, Západního břehu Jordánu, východního Jeruzalému a pásma Gazy Izraelem, válka Izraele proti muslimům v Libanonu v roce 1982 ad. Od června 1967 probíhá izraelská genocida i na okupovaném Západním břehu Jordánu a ve východním Jeruzalému, který byl v roce 1980 nezákonně anektován Izraelem, a do roku 2007 i v palestinském pásmu Gazy. Poté tam již Izrael provádí genocidu „jen“ brutální blokadou a jednorázovými válečnými operacemi. S cílem osvobodit okupovaná arabská území vedl Egypt a Sýrie v říjnu 1973 válku proti Izraeli, v které část okupovaných území získali zpět (Sinajský poloostrov Egypt a menší část Golanských výšin včetně před vyklizením se zemí srovnanou metropolí Golanských výšin Kunejtru Sýrie). Izrael opakovaně útočil v Libanonu a v Gaze a dopouštěl se tam zločinů genocidy. Od roku 2011 často útočí i v Sýrii. K dobývání cizích území patří také irácko iránská válka v letech 1980-88 ze strany Iráku a obsazení a následná anexe Kuvajtu Irákem v srpnu 1990 až do jeho vyhnání spojeneckým bombardováním a následnou pozemní invazí z ledna a února 1991.

Vítězové 2. světové války měly špatné svědomí, že nezabránili genocidě Židů německými nacisty. Na 6 miliónů Židů bylo nacisty povražděno, nejčastěji hromadně v plynových komorách nacistických vyhlazovacích koncentračních táborů. Proto souhlasili s obnovou židovského státu – Izraele v Palestině, která ale byla od 7. století osídlena Araby, kteří s někdejší římskou genocidou Židů v povstalém Jeruzalémě neměli nic společného. Rozhodnutí OSN o rozdělení Palestiny na židovskou (Izrael) a arabskou část otevřelo cestu k izraelské genocidě palestinských Arabů, která trvá dodnes. Už v roce 1947-48 Izrael obsadil a od Arabů vyčistil větší část území, než mu přiřkla ona kontroverzní rezoluce OSN. Své území dále rozšiřoval ve válkách v roce 1956 (nakonec získal jen přístav Abaka, Sinajský poloostrov musel vrátit), v roce 1967 (obsadil území 3x větší než byl sám. Pásmo Gazy k 1. červenci 2021 sice není přímo okupováno izraelskou armádou, ale Izraelci jej blokují a sem tam podnikají do něj brutální trestní výpravy), probíhá letitá genocida domorodého arabského obyvatelstva s plnou podporou zejména USA, v menším rozsahu i dalších západních států), vznik nezávislého státu Arabská Palestina Izrael nepřipouští s tím, že státní terorista Izrael bojuje s arabským terorismem.

Paradoxní je, že podle nových výzkumů části izraelských historiků palestínští Arabové jsou nejspíš reálně potomci Židů mimo Jeruzalém, kteří po obsazení Palestiny Araby roku 636 n. l. přijali islámské náboženství a poarabštili se.

d) Kmenové, národnostní či náboženské války a pogromy v koloniích a z pout kolonialismu se osvobodivších států, často s významným podílem vyspělých kapitalistických států. K nejhorším zde patří velké náboženské pogromy po rozdělení Britské Indie na Indii a Pákistán v letech 1947-48 (300 000 mrtvých a 14 miliónů osob násilně přestěhovaných, některé zdroje uvádí až 10 miliónů mrtvých), podnícené Velkou Británií, válka v Biafře v Nigérii 1967-70 s 1 miliónem mrtvých, obří pogrom Pákistánců na Bangly v roce 1971 s 3 milióny mrtvých a 10 milióny uprchlých, Indonésanů na Papuánci na Východním Timoru s 200 000 mrtvými v roce 1979, genocida ve Rwandě (vyvražďování menšinových Tutsijů a umírněných Hutů většinovými Hutu v dubnu až v červnu 1994, až milión obětí) ad.

V masakry civilního obyvatelstva se nejednou měnilo bombardování měst za 2. světové války i později. První velký nálet Němců na Varšavu 17. září 1939 zabil asi 20 000 lidí, vesměs civilistů. Další velký nálet 27. září 1939 vedl ke kapitulaci Varšavy. V létě 1940 přišlo rozsáhlé bombardování Coventry, Londýna a dalších britských měst německým letectvem, 22. června 1941 začalo bombardování sovětských měst. Podle vzoru Coventry od jara 1942 angloamerické letectvo bombardovalo kromě vojenských, hospodářských a dopravních objektů německá a další města včetně zničujícího náletu na Drážďany v noci ze 13. na 14. února 1945. Vzhledem k obudným zločinům, spáchaných nacisty v mnoha zemích Evropy na civilním obyvatelstvu, v Sovětském svazu i na válečných zajatcích, by si Němci v této souvislosti neměli příliš stěžovat.

Velkým masakrem civilního obyvatelstva bylo svržení dvou atomových bomb na japonskou Hirošimu (bomba Little Boy) na místě asi 160 000 mrtvých) a Nagasaki (bomba Fat Man) na místě asi 80 000 mrtvých, přičemž desetitisíce lidí umírali na následky ozáření později a umírají dodnes), 6. a 9. srpna 1945 na konci 2. světové války letci USA, čímž si USA vyzkoušely novou, dosud neznámou a mimořádně ničivou zbraň, kterou pak několik let vydíraly svět. Válku ale rozpoutalo Japonsko nejprve proti Číně (7. července 1937), kde se systematicky dopouštělo zločinů genocidy ve velkém. Jen v tehdejší čínské metropoli Nanking Japonci krátce po jejím dobytí během šesti týdnů konce roku 1937 povraždili na 300 000 čínských civilistů. Již od roku 1905 Japonci páchali velké zločiny na obyvatelstvu Koreje. V letech 1940-45 se japonská armáda dopouštěla velkých zločinů i na obyvatelstvu Indočíny, v letech 1942-45 též Barmy, Indonésie, Filipín ad. Nešetřila ani válečné zajatce. Proti USA válku začalo Japonsko zákeřným útokem na vojenskou námořní základnu USA Pearl Harbon 7. prosince 1941, při kterém zničila podstatnou část tamní válečné flotily USA (akce Tygr). V těchto souvislostech by si Japonsko na Hirošimu a Nagasaky nemělo příliš stěžovat, natož své obudné zločiny popírat a jejím strůjcům se klanět. Byl tu i vojenský důvod, neboť dobývání vlastních japonských ostrovů by podle všeho bylo pro USA značně krvavé. Obětovat čtvrt miliónu japonských civilistů, či možná i stejný počet amerických vojáků při klasickém dobývání japonských ostrovů? Pochopitelně USA šetřili zejména životy svých vojáků. Japonské válečné letectvo a loďstvo bylo sice již neschopné klást větší odpor, ale jen

při dobývání Okinavy od 1. dubna do 21. června 1945 padlo přes 12 500 vojáků USA.

Rozvoj jaderných zbraní hromadného ničení včetně nosičů, se stal koncem 60. let základem vzniku přibližné vojensko-strategické rovnováhy mezi západním blokem vyspělých kapitalistických států v čele s USA a blokem socializujících států v čele se SSSR. Einsteinovo varování, že „*Čtvrtou světovou válku lidé povedou klacky*“, bylo již dříve reálné. USA v 50. letech plánovaly válku proti Sovětskému svazu a jeho spojencům podle zásady „meče a štítu“. Mečem měly být americké atomové pumy, obětovaným štítem měla být kapitalistická Evropa. Když ale v roce 1957 vzlétla první sovětská družice Sputnik 1, stal se plán bezpředmětným, neboť bylo jasné, že Sovětský svaz disponuje dálkovým nosičem jaderných zbraní, schopných zasáhnout území USA.

Beztak velkou surovost válek zesilovalo hromadné používání zbraní hromadného ničení, často přímo proti civilnímu obyvatelstvu. Šlo zejména o:

- Masové používání biologických, dále chemických zbraní hromadného ničení vojsky USA proti KLDK v letech 1952-53,
- Masové používání chemických zbraní hromadného ničení letectvem USA proti jihovietnamským partyzánům a civilistům. V letech 1963-73 defolianty zničily asi 10 % území jižního Vietnamu, některá území i opakovaně. V některých letech USA těmito zbraněmi ničily i Kambodžu a Laos.
- Chemické zbraně hromadného ničení, dodané USA, použil i irácký diktátor Saddám Husajn proti iráckým Kurdům,
- Používání bomb s obohatěným uranem, způsobující nemoci z ozáření, v Iráku v lednu a v únoru 1991, v srbské části Bosny v létě 1995, v srbsko černohorské Jugoslávii v březnu až v červnu 1999, v Afghánistánu v říjnu a v listopadu 2001 a v Iráku od 20. března do 1. května 2003 letectvem USA a Velké Británie. Následky jsou kruté – epidemie rakoviny plic, množství dětí se následně rodí znetvořených atd.,
- Používání zakázaných kazetových bomb letectvem NATO v Jugoslávii na jaře 1999, Izraelem proti Palestincům, ukrajinských banderovců uchvátivší násilně moc v Kyjevě proti povstalemu Donbasu v roce 2014 i později ad.

Chemické zbraně hromadného ničení – chlor – Němci poprvé použili proti ruské posádce Osowské pevnosti neúspěšně v lednu 1915 a úspěšně v červenci 1915 (otrávil asi 2 000 napadených vojáků a vojáky německých jednotek, kteří měli pevnost dobýt) a v roce 1916 ve Francii (zemřelo asi 5 000 z 15 000 napadených vojáků). Vítr ale obrátil použité chemické látky a ty zabíjely i vojáky útočníka. Také se brzy našla protiopatření – protiplynové masky. Všeobecná připravenost na tyto zbraně v Evropě způsobila, že jen fašistická Itálie použila yperit proti silně zaostalé Habeši, resp. k jejich použití za 2. světové války v Evropě došlo jen při hromadném vraždění vězňů německých nacistických koncentračních táborů v plynových komorách.

Zvláště odporná je politika masového teroru proti civilistům, použitá nejen německými a dalšími fašisty a japonskými militaristy za 2. světové války, ale i

Velkou Británií a jejich řeckých loutek proti řeckým antifašistům v letech 1945-49, Izraelem proti Palestincům od roku 1947 dosud, USA proti Korejcům v letech 1950-53, Francie v letech 1946-55 a USA a jejich loutek v letech 1962-75 proti národům Indočíny, atd. Nová vlna zločinů genocidy nastala po pádu evropských států reálného socialismu - Srbská Krajina 1991-95, Bosna 1992-95, Abcházie 1992-93, Čechensko 1993-95, Kosovo 1999, Irák 2003-11, teror trvá dosud, Libye a Sýrie od roku 2011 dosud, Ukrajina od roku 2014 dosud ad. USA, Velká Británie, Francie a některé další vyspělé kapitalistické státy pomohly k vzestupu islamistického hnutí a k rozbití řady států v posledních 15 letech. Z rozdělení států mimo Evropu jde zejména o Etiopii (oddělení Eritree v roce 1993), Súdán (oddělení tzv. Jižního Súdánu v roce 2012) a o Irák, jež byl v letech 2014-17 na pokraji rozpadu. K již dříve zkolabovanému Somálsku přibyl Afghánistán, Irák, Libye a Ukrajina. Rozbití Sýrie znemožnila pomoc ruské armády Sýrii, přes velkou nevoli arabských monarchií, Turecka, států NATO a EU. Nepřekvapuje, že z těchto zemí obyvatelstvo hromadně prchá do zahraničí, často jen ve snaze přežít válečné běsnění a strašnou bídu, byť po porážce hlavních sil islamistů se začínají do Sýrie vracet.

Výše uvedený výčet je jen hrubý. Zejména mnohé menší války v něm chybí, může obsahovat i dílčí nepřesnosti. O tom, co válka znamená, že je to obrovský zločin proti lidskosti, ale snad vypovídá přesvědčivě a v neprospěch původců války, ať jim je kdokoliv. Že války vylučují udržitelný rozvoj, snad netřeba zdůrazňovat.

Samostatnou kapitolou je rozpoutání tzv. studené války proti Sovětskému svazu a jeho spojencům krátce po skončení 2. světové války.

Prologem studené války ale byla příprava operace "Nemyslitelné" (Unthinkable) britským premiérem W. Churchillem – napadení spojeneckého Sovětského svazu 1. července 1945 za pomoci části divizí poraženého Wehrmachtu a polské západní armády, bleskový údar proti Rudé armádě v Německu, její rychlé rozdrčení a zatlačení až za Volhu, viz ¹⁰. Přípravu operace ale odhalila sovětská špionáž, Rudá armáda se v Německu přeskupila do obranných pozic (bez momentu překvapení by prý operace Nemyslitelné neuspěla), myšlenka na válku proti mimořádně populárním Sovětskému svazu byla nejen ve Velké Británii pro širokou veřejnost zjevně nepřijatelná, Churchill i proto prohrál volby a přestal být premiérem Británie, USA se do války nehrnuly, protože pro širokou americkou veřejnost by taková válka byla nepřijatelná, potřebovaly sovětskou vojenskou pomoc v pokračující válce proti Japonsku a atomovou bombou dosud neměly k dispozici. V Nevadské poušti byla vyzkoušena až 17. července 1945. Zapojení polské západní Andersovy armády do operace Nemyslitelné způsobilo, že se do Polska nemohla vrátit.

Studenou válku oficiálně vyhlásil W. Churchill v projevu ve Fultonu 5. března 1946, reálně ji začalo vyhlášení tzv. Trumanovy doktríny zadržování komunismu v březnu 1947. Václav Žák správně podotýká, že „Zásadní problém byl, že američtí politici po smrti prezidenta D. Roeselwelta 12. dubna 1945 začali považovat Sovětský svaz za expanzionistickou velmoc, již jedině síla může zamezit ve snaze vyvážet komunismus do celého světa. Zdá se, že roli ideologie na neštěstí notně přecenili. Letos v únoru (2019 JZ) vyšla kniha historika Benna Steila: *Marshallův plán aneb rozbřesk studené války*, v níž autor dokládá, že ve skutečnosti Stalinovi nešlo o ideologii ale o geopolitiku. Tvrdí v ní např., že si jak americký ministr zahraničí George Marshall,

tak diplomat George Kennan - duchovní otec Marshallova plánu -, byli dobře vědomi, že jeho vyhlášení nejspíš povede k utužení Stalinovy kontroly nad východní Evropou, ale považovali to za přijatelnou cenu, kterou je třeba zaplatit za to, aby se komunismus nerozšířil do západní Evropy a do Německa. Ovšem právě snahu obnovit hospodářskou sílu Německa Stalin považoval za nejzávažnější nepřátelské gesto, protože se bál, že ho Západ chce použít k novému útoku na Sovětský svaz,“ viz ¹¹⁾.

Součástí Trumanovy doktríny zadržování SSSR a tím i studené války byl i Marshallův plán, vyhlášený 5. června 1947. „V červenci jeli Klement Gottwald a Jan Masaryk informovat Stalina, že Marshallův plán československá vláda jednomyslně schválila. To je velmi zajímavý moment. Ukazuje jednak, že čs. vláda nechápala, že vyhlášení Trumanovy doktríny zadržování SSSR v březnu 1947 bylo vyhlášením studené války a že Marshallův plán je se svými některými politickými podmínkami její součástí, jednak že si vláda neuvědomovala, jaké je reálné postavení Československa v rámci tvořícího se poválečného uspořádání Evropy. Jan Masaryk si myslel, že do Moskvy jede jako představitel suverénního státu! Cesta do Moskvy přesvědčivě dokazuje, že Klement Gottwald svou národní cestu k socialismu myslel vážně. Dlouho mu tu iluzi Stalin nedovolil,“ viz ¹¹⁾ Marshallův plán Československo na doporučení J. V. Stalina nepřijalo.

Je to léta tvrdošíjně opakovaný omyl, a to i řadou československých historiků. Opakují jej, přestože disponibilní dokumenty hovoří jasně. O možnosti přijetí Marshallova plánu vláda Československa nikdy nejednala ani se o něm neuvažovalo, zcela jistě ne, pokud by ho nepřijal celý sovětský blok.

8.1 Zralost jednotlivých společností na socialistické přeměny

Nutnou podmínkou socialistických přeměn v jednotlivých státech je jejich vnitřní zralost na tyto přeměny. Tato zralost má dva rozměry: zralost ekonomická (čím zaostalejší je stát, tím je v něm objektivně nižší zralost na socialistické přeměny, viz Afganistan) a zralost společenská, tj. uvědomování si obyvatelstva potřeb socialistických přeměn. Nejsou-li subjektivně zralé na socialismus, socialistická revoluce, resp. přeměny nemají naději uspět, klasicky v USA. Vysoká religiozita a národnostní konflikty snižují naději na úspěch úsilí o socializaci, zvláště pokud církve nejsou spjaté s příslušnou zemí, klasicky římskokatolická církev řízená z Vatikánu. Konečně, problémy na Kavkaze, v Jugoslávii a na Ukrajině jsou výmluvné, byť byly a jsou významně příživovány ze zahraničí. Problémem může být i zlé historické dědictví, viz tradiční polská rusofobie.

Konkrétně, v Rusku, v Mongolsku, v Bulharsku, v Jugoslávii (Rudá armáda osvobodila jen Srbsko), v Albánii (v důsledku drtivých porážek Itálie ze strany Spojenců se nakonec dokázala osvobodit sama), v KLDLR, v Československu, v Číně, ve Vietnamu a na Kubě zvítězil socialismus výlučně nebo aspoň v rozhodující míře vlastními silami. V NDR a v Maďarsku byl socialismus budován na základě sovětské

poválečné okupace s primárním cílem navždy vymýtit v nich nacismus, fašismus a válku. Slovensko bylo do značné míry k socialismu strženo socializujícími se českými zeměmi. Odpor české, ale zejména slovenské pravice byl do značné míry podvázán kompromitací její velké části spoluprací s nacismem. V Polsku a v Rumunsku socialismus zvítězil převážně na bázi osvobození Rudou armádou v letech 1944-45, tj. zvítězil zejména díky příznivým mezinárodním podmínkám. Zřejmě i proto byl přístup levicových politických stran a vlád k jeho rozvíjení a k socialistické ekonomické integraci v Rumunsku, v Maďarsku a v Polsku spíše vlašný.

Byť vítězství socialismu v KLR usnadnilo osvobození Rudou armádou, další vývoj byl málo závislý na SSSR, viz rozpoutání korejské války Kim Ir senem. Klíčová byla vojenská pomoc Číny KLR v korejské válce. Po uzavření příměří v roce 1953 blízkost Číny a SSSR chránila KLR jen před přímou imperialistickou agresí. Z výše uvedeného lze usuzovat na vítězství socialismu v KLR převážně vlastními silami.

Vietnam, Kambodža a Laos se osvobodili nejprve od japonských okupantů 2. září 1945. Vietnamskou demokratickou republiku na celém území Vietnamu potvrdili svobodné volby v roce 1946. Od roku 1947 musel Vietnam, Kambodža a Laos čelit vojenské agresí francouzských kolonizátorů, snažících se v Indočíně obnovit své koloniální panství. Francouzi dobili Haipong, Hanoj i Sajgon. Po vleklé národně osvobozené válce a rozdrčení francouzských kolonizátorských vojsk v pevnosti Dien Bien Phu (13. března – 7. května 1954) za cenu velkých obětí v roce 1954 vybojovali státy Indočíny na Francii nezávislost. V jižním Vietnamu se Francii a USA podařilo udržet loutkovou vládu v čele s prezidentem Ngo Dinh Diệmem, plně závislou na USA. Rozsáhlé protesty „vyřešily“ v roce 1963 výměnou diktátora – místo Diệma dosadili ještě tvrdšího Nguyen Van Thieua. V letech 1962-73 v jižním Vietnamu vedla vojska USA zrůdnou válku (masakrování starců, žen a dětí, používání napalmu, agentu orange a dalších defoliantů) proti tamní národně osvobozené frontě Vietkongu a je chránícím pralesům. Současně po řadu let barbarsky bombardovala severní Vietnam, Kambodžu a Laos. Zrůdné metody vedení války proti civilnímu obyvatelstvu nahnaly k partyzánům kdekoho. Tyto státy vojensky, ekonomicky i politicky podporoval proti agresí USA sovětský blok, zatímco Čína hrála v tamní válce podivnou dvojí hru. Při svém odchodu vojska USA zanechala v Jižním Vietnamu loutkovou vládu s více než miliónovou armádou, která v rozporu s uzavřenými dohodami o příměří pokračovala ve válce s Vietkongem až do svého zhroucení na jaře 1975. 1. května 1975 byla osvobozena metropole jižního Vietnamu Saigon, přejmenovaná poté na Ho-Či-Min. Osvobodivší se jižní Vietnam se v roce 1976 spojil se severním Vietnamem a na rozdíl od roku 1945 byl nazván Vietnamskou socialistickou republikou - VSR.

V Kambodži proti intervenci USA zvítězili 17. dubna 1975 s podporou maoistické Číny maoističtí Rudí Kmérové. Pod vedením Pol Pota a Ienga Saryho prováděli politiku genocidy vlastního obyvatelstva, zvláště inteligence, vystěhovávání obyvatel měst na otrocké zemědělské práce na venkov a časem i agrese vůči sousednímu Vietnamu. Po jejich svržení vietnamskými vojsky v roce 1979 (7. ledna 1979 byl dobit Phnompenh) došlo v Kambodži k určitým, spíše mírným socializujícím

přeměním. V Laosu v roce 1973 zvítězilo národně osvobozené hnutí proti intervenci USA, které se poté snažilo socializovat společnost na základě spojení marxismu a buddhismu. V roce 2021 do Laosu dorazila i železnice.

Občanský aktivista František Ruda hodnotí turistickým pohledem Vietnam jako konsolidovaný rychle se rozvíjející stát bez bídy a bezdomovectví a s jistým budovatelským nadšením. V Kambodži naopak vidí veliký nepořádek a propastné sociální rozdíly, které připomínají velmi silně sociálně polarizovanou kapitalistickou Indii, viz jeho rozhovor v Halo n. 20. ledna 2015.

Také vývoj po porážce socialismu v Evropě ukazuje, že války jsou zákonitou součástí světového kapitalismu včetně jeho stádia imperialismu. Zatímco českoslovenští vojáci za socialismu nebojovali v zahraničí (neznali zahraniční vojenské mise), po roce 1989 se vojáci či spíše žoldáci ČR i Slovenska podíleli na řadě válek vedených USA a jejich koalicemi ochotných a všehoschopných, viz jejich účast na okupaci Bosny, Kosova, Iráku, Afghánistánu, Mali... V rozporu se zájmy ČR a SR dělali agresorům fíkový list. Děje se tak navíc v situaci, kdy stále více decimovaná armáda ČR není s to bránit území ČR před případným útokem ze zahraničí ani proti nelegálním migrantům. K 1. 2. 2023 Armádě ČR ze zajímavější výzbroje zbyly pouze stíhačky grippy, které má pronájmu, takže je nemůže poslat na Ukrajinu. Ostatní zajímavější ČR věnovala Ukrajině proti Rusku. Jaký to rozdíl proti době socialismu, kdy dobře vyzbrojená a vycvičená, asi dvou set tisícová československá armáda byla s to Československo bránit, rozuměj v hrozící blokové válce „NATO x Varšavská smlouva“, a nelegálně překročit státní hranice Československa bylo značně rizikové.

I když se požadavek zabezpečení mírového života za socialismu zdá samozřejmý a snadný, jeho praktické zabezpečení bylo velice obtížné a nejspíš nebude snadné ani v budoucnu, pokud bude existovat světový imperialismus. Pokud politické strany hlásící se k socialismu, klasicky francouzští socialisté, podporují neospravedlnitelné intervence Francie v Africe nebo je i sami vedou (Francois Hollande), pak to se socialismem nemá nic společného.

Bez reálně garantovaného míru nemůže být úspěšné úsilí o udržitelný rozvoj. Pokud ekologové (a mnozí další včetně části levice) mlčí k četným válkám, které naši západní protektoři vedou proti údajně darebáckým režimům, je to špatné. Pokud po 24. únoru 2022 právem odsuzují ruský útok na Ukrajinu, naskýtá se příležitost dvojím metru. S poctivostí to nesouvisí.

Literatura ke kapitole 8:

Kapitola 8 je v zásadě historická. Je v první řadě kritickým vyhodnocováním historie válek v období prvního pokusu o socialistickou společnost. Má velké množství často dílčích pramenů, které v ní mají spíše ilustrační charakter a které zde vzhledem ke koncepčnímu zaměření kapitoly uvádět není dost dobře možné. Mohlo by tu být víc citací než textu.

1) Clausewitz, Karl von: O wojnie, Warsaw Publishing House, 1955

- 2)Průcha, V., a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 2. díl. Nakladatelství Doplněk, Brno 2009, str. 27
- 3)Turek,J.: Československo a konec druhé světové války I, Naše pravda 16, Halo n. 26. 4. 2021
- 4)<http://pavelherman.blog.idnes.cz/c/384655/Cerna-kniha-zlocinu-kapitalismu-ve-20-stoleti.html>
- 5)Recman,S.: Druhá světová... trocha rekapitulace (II), Naše pravda 19, Halo n. 18. 5. 2020
- 6) Prokop,V. a kol.: Od stability poválečného světa ke globálnímu chaosu současnosti, Univerzita Jana Amose Komenského 2021, příloha 1
- 7)[https://cs.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%A1_sv%C4%9Btov%C3%A1_v%C3%A1lka#Počty obětí](https://cs.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%A1_sv%C4%9Btov%C3%A1_v%C3%A1lka#Po%C4%85ty_ob%C4%9Bt%C4%99), cit. 7. 7. 2021
- 8)Morozov,S.: Varšavská melodie pro Moskvu a Prahu, čerpáno z rozhovoru s autorem K útoku na SSSR mělo dojít již v roce 1935, Haló noviny 9. 5. 2017
- 9)Sovadina J.: Tzv. pakt Molotov - Ribbentrop (23. 8. 1939) <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-pakt-molotov-ribbentrop-23-8-1939/>, cit. 21. 3. 2020
- 10)Krasnov,P.: Retro - Operace „Nemyslitelné" 11. 6. 2020
- 11)Žák,Václav: Mnichov a Únor pohledem zvenku, 31. 10. 2018

Kapitola 9

Poučení z historie ve vztahu k udržitelnému vývoji

Mám za to, že úsilí o udržitelný vývoj lze hledat jen u úsilí o socialismus, byť to dosud připomíná hledání jehly v kupce sena. Tato kapitola rozhodně neaspiruje na úplnost řešené problematiky. Nejen proto, že to není v silách jednoho autora.

9.1 Obecné problémy reálného socialismu a udržitelný vývoj

9. kapitola zvláště silně využívá metody dialektického a historického materialismu. Z rozsáhlého vývoje se snaží vypreparovat to, co bylo objektivně nutné a oddělit to, co připadalo na tzv. náhodný a na subjektivní faktor. Současně analyzuje procesy budování socialismu z hlediska kritérií udržitelného rozvoje.

Konkrétní historii uvádím, stejně jako v 8. kapitole, velmi stručně, často bez citací a jistě i značně zjednodušeně. Jednak nejsem historik, jednak daná oblast je zde tématem jen ve vazbě na ekonomické základy udržitelného vývoje.

Předně, vývoj lidstva byl dosud vesměs neudržitelný. Podílely se na tom všechny základní faktory popsané v kapitole č. 3 – války včetně vyhlazování primitivnějších lidských společností, žijících často více méně trvale udržitelně, růst počtu obyvatel, růst ekonomiky, růst vysoké příjmové a majetkové diferenciaci lidské společnosti nad určitou úroveň, rozvíjející se tržní vztahy, ignorace externalit, růst váhy uspokojování nepravých hmotných potřeb. V 19. století zvítězivší kapitalismus dál všechny tyto rozpory vyhrocoval až po hrozbu sebezničení svého i lidstva. Zničující první světová válka vytvořila tolik zkázy a beznaděje, že dohnala obyvatelstvo Ruska k první vítězné proletářské revoluci, která umožnila zahájit socializaci společnosti – budování základů socialismu v tehdejšímu sovětském Rusku a posléze v Sovětském Svazu (SSSR), budování nerozvinutého socialismu. Otázkou je, jak se nerozvinutý socialismus projevoval ve vztahu k udržitelnému vývoji. Přinesl kladné i záporné zkušenosti.

V nerozvinutém socialismu sovětského typu, nazvaného L. I. Brežněvem reálný socialismus, často zjednodušeně interpretovaný předpoklad K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina, že ke spokojenosti lidí stačí jim zajistit slušné živobytí, tj. odstranit otřesnou bídu a zotročující kapitálové vztahy, se v poznacích praxe budování reálného socialismu i v poznacích soudobých společenských věd, zejména psychologie a sociologie, ukazuje sice jako naprosto nutný, ale ne jako dostatečný, viz rozhodující kritérium společenské praxe, resp. krach evropských socialistických států v letech 1989-91.

Tzv. reálný socialismus sovětského typu vznikl a rozvíjel se v historicky velmi nepříznivých podmínkách. Zrodil se poněkud předčasně v podmínkách velké (první světové) imperialistické války ve značně zaostalém a 1. světovou válkou těžce rozvráceném Rusku. Rozvrat způsobený 1. světovou válkou dorazila mu vnucená

válka občanská a intervenční 1918-21. Nezvítězil v hospodářsky nejrozvinutějších státech. Po celou svou existenci neměl sobě adekvátní materiálně technickou základnu. Byl terčem neustálých snah o rozvrácení světovým kapitalismem, kam je nutné počítat i pěstování Adolfa Hitlera Velkou Británií, Francií a Polskem v letech 1933-39 a jeho obracení na východ až do rozpoutání 2. světové války nacistickým Německem. 2. světová válka v letech 1939-45, resp. Velká vlastenecká válka v SSSR v letech 1941-45 skončila velkým vítězstvím SSSR, dále USA, Velké Británie a dalších států protifašistické koalice a velké části národů Evropy. Zejména slovanské národy porážka fašismu zachránila před fyzickou likvidací, připravovanou německými nacisty. Židy a cikány z velké části němečtí nacisté vyhladili v Německu a v jím okupovaných zemích stihli. Porážka nacismu za rozhodujícího přispění Sovětského Svazu umožnila vznik a rozvoj světové socialistické soustavy v Evropě a v Asii a rozpad koloniální soustavy, zejména v Asii a v Africe.

Studenou válku, vyhlášenou proti vznikajícím socialistickým státům britským expremiérem W. Churchillem 5. března 1946 ve Fultonu v USA, reálný socialismus v nerovném zápase se světovým kapitalismem ale nakonec po 45 letech prohrál. Ne plně zodpovězenou otázkou zůstává, proč se tak stalo. Převažuje shoda, že nešlo primárně o zradu, resp. zrada byla jen doprovodným jevem, že v pozadí působila kromě vážně podceňované hybridní války ze strany světového imperialismu **zásadní systémová chyba. Obvykle se za ní považuje nerespektování zákona hodnoty reálným socialismem pro ideovou předpojatost.** S tímto názorem se ztotožňuji. Mám ale za to, že v řadě evropských socializujících států šlo kromě možné jedné hlavní systémové chyby též o soubor dalších chyb, které neměly systémový charakter, tj. nebyly primárně spjaté s chybným pojmáním socialismu.

Nejsem s to řešit letitý spor, zda revoluce v Rusku měla vypuknout (V. I. Lenin a Lev Davidovič Bronstein Trockij, resp. bolševici) nebo zda měla počkat na pro revoluci zralější společnost (nejen pravcoví sociální demokraté či slaboši Grigorij Jevsejevič Zinovjev a Lev Borisovič Kameněv, ale i nadšená německá revolucionářka polského původu Rosa Luxemburgová (5. 3. 1871 – 15. 1. 1919) ad. Tento spor se táhl po celé dějiny pokusu vybudovat socialismus a táhne se i po jeho pádu, dodnes obě strany sporu mají mnoho příznivců a nepřehlédnutelných argumentů a ani pád reálného socialismu v Evropě v letech 1989-91 na tuto otázku nedává odpověď. Totiž, ono vyčkávání k socialismu ani v náznamech nevedlo a ruská revoluce probíhala nepřekvapivě v mimořádně obtížných podmínkách, kterým nakonec podlehl. Totiž, pád reálného socialismu mohl, ale nemusel nastat. Konečně, o tom je do jisté míry celá tato kapitola.

9.1.1 Nutnost přechodného období

Předně, dějiny lidské společnosti jsou dějinami třídních bojů. To neobjevil K. Marx a B. Engels, byť na to důrazně upozorňují v Manifestu komunistické strany ¹⁾.

V. I. Lenin třídy definoval jako “velké skupiny lidí, které se liší:

- “1. svým místem v historicky určitém systému společenské výroby;
2. vztahem k výrobním prostředkům;

3. úlohou v organizaci práce;

4. způsobem nabývání a velikostí disponibilního bohatství.”

Přesný citát zní: „*A co znamená ‚odstranění tříd,? Všichni, kdo si říkají socialisté, uznávají tento konečný cíl socialismu, ale zdaleka ne všichni přemýšlejí o jeho významu. Třídy jsou velké skupiny lidí, které se navzájem liší svým místem v historicky určeném systému společenské výroby, svým vztahem (většinou zakotveným a vytčeným v zákonech) k výrobním prostředkům, svou úlohou ve společenské organizaci práce, a tudíž způsoby nabývání a velikostí onoho dílu společenského bohatství, jímž disponují. Třídy, to jsou takové skupiny lidí, z nichž jedna si může přivlastňovat práci druhé, protože zaujímá jiné místo v určité soustavě společenského hospodářství. Je jasné, že k úplnému odstranění tříd je třeba nejen svrhnout vykořisťovatele, statkáře a kapitalisty, nejen zrušit jejich vlastnictví, je třeba zrušit také jakékoli soukromé vlastnictví výrobních prostředků, je třeba úplně odstranit rozdíl mezi městem a vesnicí, i rozdíl mezi fyzicky a duševně pracujícími. To je velmi dlouhý proces. Aby byl uskutečněn, k tomu je nutný obrovský pokrok v rozvoji výrobních sil, je třeba překonat odpor (často pasivní, který je obzvláště houževnatý, a překonat jej je zvláště těžké) četných pozůstatků malovýroby, je třeba překonat obrovskou sílu zvyku a setrvačnosti spjatou s těmito požadavky.“ Viz ²⁾.*

Jako podstatný definiční znak toho V. I. Lenin uvádí to, že jedna třída si může přisvojovat výsledky práce třídy druhé, že mezi nimi existuje vztah vykořisťování a potenciálního nebo reálného antagonismu. Toto pojetí v zásadě odpovídá původní *Marxově* intenci, v souvislosti s rozvojem reálné socialistické společnosti však bylo podstatně modifikováno, když J. V. Stalin zavedl pojem neantagonistických tříd (třída dělníků, třída družstevních rolníků a vrstva pracující inteligence) v roce 1936, v němž mělo být vyjádřeno specifikum sociálně-třídní struktury socialistické společnosti.

Nutnost přechodného období od kapitalistické ke komunistické společensko ekonomické formaci vychází ze skutečnosti, že socialistické výrobní vztahy nemají šanci se výrazněji rozvíjet v lůně kapitalistické společnosti (zcela jistě takovou šanci neměli v období do roku 1917, resp. 1945), na rozdíl od kapitalistických výrobních vztahů, které se do jisté míry mohly rozvíjet v lůně feudální společnosti. Ani poměrně silné družstevní hnutí v Rakousku Uhersku na tom mnoho nemohlo změnit. Nutnost přechodného období od kapitalismu ke komunismu odhalil jako první K. Marx v Kritice Gothažského programu: „*Mezi kapitalistickou a komunistickou formací leží revoluční období přeměny jedné společnosti ve druhou. Tomu odpovídá také politicky přechodné období, v němž stát nemůže být ničím jiným než revoluční diktaturou proletariátu,*“ viz ³⁾, s. 57. Lenin ve Státu a revoluce píše o přechodném období, nižší a vyšší fázi komunismu, tj. o přechodném období, socialismu a vlastním komunismu, viz ⁴⁾. Podle klasiků měl stát po vítězství proletářské revoluce začít odumírat, viz B. Engels:- „*Stát nebude odstraněn, stát odumře,*“ viz ⁵⁾, zejména ve své represivní funkci.

Předně, Říjnový převrat 1917 v Rusku (až od roku 1927 se nazýval Velkou říjnovou socialistickou revolucí – VŘSR) se do historie lidstva nesmrtelně zapsal zejména dekrety:

- o míru,
- o půdě (nacionalizace veškeré půdy a jiného přírodního bohatství),
- o zavedení dělnické kontroly nad výrobou,
- o zavedení osmihodinové pracovní doby,
- deklarace práv národů,
- o zavedení rovnosti žen a mužů včetně uzákonění rozvodů a potratů na žádost,
- o zavedení bezplatného školství a zdravotnictví do 10 let,
- o odstranění negramotnosti do 20 let.

Významných dekretů bylo samozřejmě mnohem víc, včetně přijetí evropského kalendáře.

Šlo tudíž jistě o revoluci velkou. Uskutečnila se v říjnu podle tehdejšího ruského kalendáře, tudíž říjnová. Vytyčila program budování socialismu a komunismu, tudíž socialistická. Samozřejmě, byl to program na dlouhé období.

Představa K. Marxe a B. Engelse, že proletářská revoluce zvítězí prakticky současně ve všech rozhodujících státech světa a „Stát nebude *odstraněn*, stát odumře.“, vzala rychle za své. O nutnosti přeměnit na určité přechodné období buržoazní stát v nástroj revoluční moci psal již V. I. Lenin, viz ⁴⁾, podobně J. V. Stalin, viz ⁶⁾.

Revoluční přeměny se ale v praxi ukázaly mnohem složitější, než předpokládali vůdcové VŘSR. Suchá je teorie, zelený je strom života. Říjnového převratu se účastnili kromě bolševiků i další levicové skupiny – leví esei, anarchisté ad. Rozdílné představy o směřování revoluce způsobily, že tyto skupiny brzy vypadly ze hry. Přitom ani ve vedení Všesvazové komunistické strany bolševiků VKS(b) nepanovala jednotná představa o rozvíjení revoluce.

Vítězíci revoluce vzápětí naráželi na zběsilý odbor domácí i zahraniční kontrarevoluce v podobě rozpoutání občanské a intervenční války. Šílená doba vytvářela šílené poměry. Vůdcové VŘSR 1917 v Rusku pod tlakem svízelných podmínek občanské a intervenční války byli nuceni v letech 1918-20 nejprve uplatňovat politiku válečného komunismu, aby revoluce mohla soustředit potřebné zdroje k ubránění své existence. Druhotné bylo, že politiku válečného komunismu podporovaly představy řady marxistických teoretiků o komunismu jako netržní společnosti. Prostě, špatně znali Marxe.

Vedení VKS(b) správně předpokládalo, že se poražená buržoazie a statkáři jen tak nevzdají své moci. Zběsilost občanské a intervenční války ale byla zřejmě překvapením i pro velice prozíravého V. I. Lenina. Přispěli k tomu dvě hrubé chyby L. D. Trockého na samém počátku revoluce a rozporuplná okolnost ukončení 1. světové války.

1) L. D. Trockij nezvládl první jednání o míru v Brestu litevském. Hrubě chybně odmítl mírové podmínky navržené Německem a Rakouskem Uherskem. Pravda, byly velmi tvrdé, tj. stanovit nové hranice na stávající linii fronty, tj. se značnými územními ztrátami pro sovětskou Ukrajinu a Bělorusko. L. D. Trockij

navíc na jednáních prozradil, že nová sovětská moc není s to pokračovat ve válce. Po té druhá strana rozhovory o míru ukončila, vypověděla příměří a krátce na to armády Německa a Rakousko Uherska zahájily novou vojenskou ofenzívu proti Rusku. Druhé kolo jednání o míru, kde již novou sovětskou moc nezastupoval komisař pro zahraniční věci L. D. Trockij, sjednala mír pro sovětskou moc ještě mnohem nepříznivější – musela odstoupit celé zbylé Pobaltí, celé zbylé Bělorusko a celou zbylou Ukrajinu. Tato skutečnost umožnila vzájemnou toleranci okupantů a sil bílé kontrarevoluce, jejich transformaci na silnou armádu bílého generála Antona Ivanoviče Denikina na Ukrajině a na podzim 1919 tzv. 2. tažení dohody – tažení generála I. D. Denikina proti sovětské vládě s vrcholem v říjnu 1919, dále útok Polska v březnu 1920 na Kyjev a také 3. tažení dohody pod vedením bílého generála Pjotra Nikolajeviče Wrangela na podzim 1920 (vrchol v říjnu).

2) Povstání Československých legií po tzv. čeljabinském incidentu 15.–17. května 1918. S obsazováním zbylých území Běloruska a Ukrajiny vojsky Německa a Rakousko Uherska musely Československé legie ustupovat na východ. V Čeljabinsku z transportu s maďarskými válečnými zajatci bylo na české legionáře hozeno železo, které jednoho smrtelně zranilo. Českoslovenští legionáři si to s domnělým pachatelem rázně vyřídili. Na to reagovaly sovětské úřady. Vyjednávání zásadně zkomplikoval L. D. Trockij požadavkem odzbrojit Československé legie. Ty se následně vzbouřily a zmocnily se rozsáhlého území o velikosti v úhrnu až 1,5 mil. km² kolem Transsibiřské magistrály, po které se pak pomalu přesunovaly do Vladivostoku (ale též se na Sibiř vracely jednotky, které již byly ve Vladivostoku) a dál do Francie, když si svým povstáním proti sovětské vládě zablokovali západní cestu na bojiště 1. světové války. Vedení Československých legií sympatizovalo se svrženou Prozatímní vládou, až do října 1918 na Uralu úřadující druhou či první ruskou vládou, odvozuji se od Ústavodárného shromáždění, do kterého se volby VKS(b) nepodařilo vyhrát, a s bílými jednak třídě, jednak chtělo bojovat proti Rakousku Uhersku. Tuto druhou ruskou vládu v říjnu 1918 svrhli bílí důstojníci a do čela dosadili nekompetentního admirála Alexandra Vasiljeviče Kolčaka, čímž nezamyšleně plně legalizovali sovětskou vládu v Moskvě. Rozsáhlá území na Sibiři v zájmu Dohody českoslovenští legionáři drželi dva roky, spolupracovaly s bílými vojsky admirála A. V. Kolčaka a sem tam s nimi i bojovaly.

Povstání Československých legií bylo neomluvitelné, přiměřenou reakcí bylo nenechat se odzbrojit. Je otázka, zda citlivější přístup L. D. Trockého by povstání Československých legií odvrátil. Mohl jistě vzniknout i jiný důvod či záminka pro povstání. Jisté je, že povstání Československých legií umožnilo zformování bílé sibiřské armády A. V. Kolčaka a zahájit tzv. 1. tažení dohody proti sovětské moci s vrcholem v březnu 1919. Po rozpadu východní fronty šel Kolčák a spol. od porážky k porážce. Musel ustoupit do Irkutska, kde byl 7. února 1920 popraven, neboť nechal popravit 110 000 občanů pro údajné či skutečné sympatie k bolševikům.

Rozporuplně se na občanské válce v sovětském Rusku podepsala kapitulace Německa a Rakouska Uherska. Umožnila sice zrušit brestlitevský mír a začít osvobozovat okupovanou Ukrajinu a Bělorusko, ale také uvolnila vojska 21 imperialistických států včele s Francií, Velkou Británií, USA a Japonskem

k vojenské intervenci proti sovětskému Rusku. Tedy, první intervenční vojska se v Murmanskou vylodila již v březnu 1918, tj. dlouho před tímto datem.

Z výše uvedeného je zřejmé, že L. D. Trockij svým avanturismem hned na začátku dvakrát těžce ohrozil a tím i zkomplikoval rozvoj sovětské revoluce. Kdyby nebyl mužem VSK(b) číslo 2, nevedel Rudé armádě a svými plamennými projevy nestrhával davy, zřejmě by ve vysoké politice skončil. Fronty občanské a intervenční války tak přešly, někdy i vícekrát, přes 90 % obydleného území tehdejšího sovětského Ruska. Občanská a intervenční válka v sovětském Rusku se vedla mimořádně brutálně. Obec či město dobili bílí a pobili v ní všechny rudé – skutečné i domnělé. Pak jej dobili rudí a na oplátku pobili všechny bílé – též skutečné i domnělé. Rudý teror byl vyhlášen v reakci na rostoucí bílý teror. Bezprostředním podnětem byl atentát na V. I. Lenina, provedený eserkou Kaplanovou 30. srpna 1918.

Následky občanské a intervenční války byly strašlivé. Tuto válku nepřežilo 6 - 7 milionu lidí, na jejich bojištích vykrvácela i většina někdejší ruské dělnické třídy, pokud nevykrvácela již v předchozí světové imperialistické válce, ještě více zdivočil lid a národy, bezprecedentně upadlo hospodářství sovětského Ruska. Bylo nutno Rusko obnovit doslova z popela v nepříznivých mezinárodních podmínkách. Nelze přitom L. D. Trockému upřít nemalé zásluhy o vítězství Rudé armády v občanské a intervenční válce.

Rudou armádu také vážně poškodila neschopnost některých jejích velitelů bojovat s nepřítelem. Sorokin způsobil v říjnu 1918 porážku kavkazské Rudé armády, stahující se po uzavření Brestlitevského míru z Turecka. Michal Tučačevský a Semjon Michajlovič Buďonnyj svou neschopností způsobili po 15. srpna 1920 porážku Rudé armády ve východním Polsku. Kromě mnoha zbytečných obětí včetně utýrání asi 40 000 zajatých rudoarmějců Poláky tak způsobili i ztrátu západního Běloruska a západní Ukrajiny.

Nutnou podmínkou překonání obrovské zaostalosti sovětského Ruska bylo rychlé odstranění ngramotnosti, resp. asi 90 % ní ngramotnost obyvatel Ruska patřila k velmi těžkým břemenům zděděným z dob carismu. Obrovskou ngramotnost se v Rusku podařilo odstranit během několika let, do značné míry v krutých podmínkách občanské a intervenční války. Rychlé odstranění ngramotnosti bylo obsahem tzv. socialistické kulturní revoluce v Rusku, resp. v SSSR.

Podobná situace byla i v dalších, zejména asijských socializujících státech. Týkala se ale i mnohých evropských socializujících států. Zatímco Německá demokratická republika (NDR) a Československo měly v roce 1945 prakticky 100 % gramotnost, Polsko mělo asi 30 % obyvatel ngramotných. Podobně i hůř na tom byly balkánské státy.

V. I. Lenin hned na začátku revolučních změn rázně odmítl požadavek Proletkultu „*zbourat vše kapitalistické včetně kulturních památek a nahradit je novým socialistickým.*“ S kulturností ani se socialismem takové požadavky nesouvisely. Smutné je, že se takto a podobně kompromitoval socialismus v některých dalších socializujících státech, v prvé řadě v Číně za tzv. Velké proletářské kulturní revoluce, byť jí tehdy mnozí levičáci na Západě tleskali.

Totální ekonomický rozvrat přinesený světovou, občanskou a intervenční válkou v Rusku si vynutil po porážce hlavních sil kontrarevoluce a intervence v letech 1919-20 velmi rychle připravit, vyhlásit a realizovat Novou ekonomickou politiku (NEP), založenou na částečné obnově soukromého vlastnictví (klíčové sektory ekonomiky stát dál držel, soukromé podnikání připustil jen v méně důležitých sektorech ekonomiky a za určitých, pevně stanovených podmínek) a na širokém využívání zbožně peněžních a regulovaných tržních vztahů. Klasicky, rolník část úrody zaplatil státu daň a zbytek úrody mohl užít sám nebo volně prodávat na trhu. Hlavním autorem politiky NEP byl V. I. Lenin. Lenin ji oznámil 15. března 1921, schválena byla krátce na to.

Nebylo to snadné, protože mezi ruskými, resp. sovětskými revolucionáři převládalo netrzní pojetí nové socialistické společnosti. Klasikové K. Marx a B. Engels se novou společností příliš nezabývali a zanechali v této věci jen málo spíše náhodných poznámek. Hrubě se podceňovala Marxova Kritika Gothajského programu, viz ³⁾.

Proti politice NEP se stavěl přední ruský revolucionář L. D. Trockij. Žádal politiku *vývozu revoluce* s tím, že pokud nezvítězí proletářská revoluce v hlavních evropských kapitalistických státech (k 30. září 1920 byla nereálná i Polská sovětská republika), nemá podle L. D. Trockého šanci uspět ani v zaostalém osamoceném sovětském Rusku, resp. SSSR. Šlo o šílený avanturismus. Ignoroval mimo jiné, že pro revoluci musí uzrát objektivní i subjektivní podmínky v té které zemi.

Trockého avantura záměru vývozu revoluce je radikální komunistické levici o hlavu otloukána dodnes a v rozporu s realitou je přičítána celému vedení VSK(b), a to po celé období budování socialistické společnosti.

O nemožnosti vítězství socialismu v jedné izolované, jen středně rozvinuté zemi byla přesvědčena nejen řada evropských levicových politiků včetně R. Luxemburkové (varovala Lenina před revolucí, jí však na rozdíl od V. I. Lenina spolu s Karlem Liebknechtem na rozkaz pravicového sociálně demokratického ministra obrany Noska němečtí reakcionáři zavraždili již 15. ledna 1919), ale i významní vůdcové VKS(b), později Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) G. J. Zinovjev a L. B. Kameněv. Byli v zásadě pro kapitulaci velmi těžce zvítězivší revoluce, což bylo šílené, byť jinak než L. D. Trockého požadavek vyvázet revoluci.

Na levici diskuse na téma předčasnosti a nevhodnosti VŘSR trvá dodnes. Zřejmě nemá řešení, resp. radikální levice má pravdu v tom, že nebyla jiná možnost. Kritici Říjnového převratu mají pravdu v tom, že následná socialistická výstavba byla mimořádně obtížná a komplikovaná. Sami přitom zvítězit nedokázali. Požadavek postupovat přísně parlamentní cestou má kruté milníky – Pařížskou komunu a májový týden na jaře 1871, Pinocchetovský převrat v Chile 11. září 1973 atd. Oba zmiňované pokusy o socializaci společnosti důsledně parlamentní cestou byly utopeny v krvi.

Zoufalé podmínky způsobené světovou, občanskou a intervenční válkou a chyby vedení VKS(b) vedly ke Kronštadské vzpouře 28. února – 18. března 1921. Měla sympatické požadavky, ale svoboda a demokracie uprostřed pomalu končící občanské a intervenční války byly nereálné. Vzpouře byla krvavě potlačena a její vůdcové popraveni.

Pod vlivem VŘSR zvítězila socialistická revoluce v roce 1921 v Mongolsku (od roku 1924 Mongolská lidová republika), které bylo ale ještě zaostalejší a izolovanější než Rusko. Začínalo se tam bouráním asijského výrobního způsobu. Reálně přeskočilo kapitalistickou společenskou formaci.

Pod vlivem VŘSR zvítězila socialistická revoluce v roce 1921 v jihosibiřské republice Tannu Tuva (dnes Tuvinská republika v rámci Ruské federace). Počátky socialismu spojují s buddhismem. V roce 1944 se Tuvinská republika připojila k SSSR.

Že socialistická výstavba v zaostalém, značně izolovaném SSSR bude připomínat křížovou cestu, se dalo předpokládat. L. D. Trockého myšlenka vyváženosti revoluce, byť i takto zdůvodněná, byla ale nesocialistická a šílená. Bylo dobře, že s ní L. D. Trockij zůstal osamocen a že V. I. Lenin, J. V. Stalin, Nikolaj Ivanovič Bucharin a další prosadili výstavbu socialismu jen v jedné osamocené zemi – v sovětském Rusku, resp. v SSSR, a že J. V. Stalin a spol. nejprve L. D. Trockého, později i G. J. Zinovjeva a L. B. Kameněva odstavili od moci.

L. D. Trockij se v zásadě orientoval na nahrazení doma revolucí rozbitého starého společenského řádu anarchií. Tradičními konzervativními hodnotami jako je rodina (propagace volné lásky apod.), škola, obec, náboženství, společenský řád a stát opovrhoval. Tento přístup ale nutně ohrožoval přežití zvítězivší revoluce, o kompromitaci revoluce v zahraničí nemluvě.

J. V. Stalin se naopak orientoval na vytvoření nového socialistického společenského řádu, přičemž jako do určité míry konzervativce chránil tradiční konzervativní hodnoty – rodinu, školu, obec, a do jisté míry i náboženství, jež tvoří základ společnosti. L. D. Trockij měl řadu sympatizantů a následovníků, nejen mezi anarchisty. K trockismu a později k jemu podobnému maoismu se vrátím v další části textu.

Myšlenka vývozu revoluce, byť v jiné podobě, se objevuje ještě u pokusu Che Guevary (14. 5. 1928, Rosario, Argentina – 9. 10. 1967) zorganizovat revoluci v Bolívii, jež ho stál život, aniž by se tím bagatelizovalo jeho hrdinství. Revoluční situace ale tehdy v Bolívii objektivně byla.

V hierarchii VKS(b) údajně za V. I. Leninem stál L. D. Trocký, poté G. J. Zinovjev, L. B. Kameněv, N. I. Bucharin a teprve poté J. V. Stalin. L. D. Trocký a N. I. Bucharin byli největšími prosazovateli tvrdého potlačování jakékoliv opozice. G. J. Zinovjev a L. B. Kameněv odmítali snahu L. D. Trockého vyváženosti revoluci spolu s J. V. Stalinem a N. I. Bucharinem. Odmítali ale také politiku budování socialismu v jedné izolované zaostalé zemi. V zásadě byli pro kapitulaci zvítězivší revoluce. Scestné představy o (ne)rozvíjení socializující revoluce L. D. Trockého, G. J. Zinovjeva a L. B. Kameněva usnadnili J. V. Stalinovi postupně získat rozhodující moc v KSSS i v SSSR, viz M. Formánek, resp. ⁷⁾.

Politiku NEP nevítrala ani většina sovětských marxistických ekonomů. Politiku NEP považovala za ústupek buržoazii vynucený historickými okolnostmi. Orientovali se na ekonomiku bez peněz, byť v sovětské střední Asii došlo i k pokusům o plnohodnotnou měnu, tzv. zlatého červonce. J. V. Stalin správně poukázal, že **zbožně peněžní vztahy je nutné rozsáhle využívat jako jediný efektivní prostředek**

ekonomického styku různých sektorů – socialistických státních podniků, kapitalistických soukromých podniků, kolektivních podniků družstev, komunálních podniků, minipodniků živnostníků a domácností. Tato potřeba nezmizela ani po ukončení politiky NEP.

Označování reálného socialismu za komunismus na západě dlouhodobě a v bývalých socialistických státech po roce 1989 je trapné, protože hranice mezi socialismem a vlastním komunismem – (ne) využívání peněz a zbožně peněžních a tržních vztahů – je jednoznačná. Jde o klasické matení pojmů s cílem oslabit radikálně levicové, socialistické a komunistické hnutí. Je ale též pravda, že o roli zbožně peněžních a tržních vztahů v socialistické ekonomice neměli jasno ani vůdcové socialistických revolucí v jednotlivých socializujících státech, že je zpravidla principiálně odmítali jako nesocialistické. Při rozlišování přechodného období, nerozvinutého socialismu, rozvinutého socialismu a komunismu se dopouštěli hrubých chyb.

Politika NEP byla úspěšná. Roční asi 20 % tempa ekonomického růstu z velmi nízkého základu umožnila v roce 1927 dosáhnout předválečného rozsahu výroby carského Ruska roku 1913 na mírně zmenšeném území.

Její úspěch zesílil dva vážné spory ve vedení KSSS:

a) spor J. V. Stalina se starou gardou revolučních vůdců, kteří uměli organizovat revoluci, ale neuměli organizovat mírovou socialistickou výstavbu (to byl problém všech zvítězivších revolucionářů) a zejména se tomu ani nesnažili naučit,

b) spor, zda urychleně rozvíjet zemědělství a spotřební průmysl a pozvednout tak velmi nízkou životní úroveň obyvatel a v zásadě pokračovat v politice NEP (N. I. Bucharin) nebo jít cestou urychlené industrializace státu a kolektivizace zemědělství (J. V. Stalin). Oba cíle byly plně legitimní. Nutnost urychlené industrializace a kolektivizace zemědělství násobilo trvalé ohrožení SSSR ze strany vyspělých kapitalistických států. Tak se zrodily sovětské pětileté plány rozvoje národního hospodářství. První na přelomu 20. a 30. let se podařilo splnit již za čtyři roky.

Odstranění většiny staré gardy z vedení KSSS bylo v dané situaci asi nevyhnutelné. To samozřejmě neospravedlňuje represe J. V. Stalina a kol., v rámci kterých byli později popraveni mnozí příslušníci staré gardy revolucionářů (klasicky mnozí delegáti XVII. sjezdu KSSS v roce 1934, kteří kritizovali J. V. Stalina, dále G. J. Zinovjev a L. B. Kameněv 25. srpna 1936 po tzv. 1. moskevském procesu a N. I. Bucharina 15. března 1938 po tzv. 3. moskevském procesu). L. D. Trockij byl v emigraci v Mexiku 21. srpna 1940 zavražděn. K nové vlně represí 1936-38 jistě přispělo dodnes legendami opředené zavraždění populárního předsedy vlády SSSR Sergeje Mironoviče Kirova (27. března 1886 - 1. prosince 1934).

Tvrdá surová politika urychlené industrializace a kolektivizace zemědělství SSSR nesmírně ekonomicky povznesla. Ze zaostalé převážně agrární země vytvořila v krátké době 20 let ekonomicky druhý nejsilnější průmyslově zemědělský stát světa. Také jej materiálně připravila i na nutnou obranu. Plány na přepadení SSSR se rodily a zanikaly. Zásadní změnu přineslo převzetí moci v Německu nacisty 30. ledna 1933. Poté se k přepadení SSSR nacistickým Německem a jeho spojenci nezadržitelně a konkrétně schylovalo. Bez úspěšné industrializace a spíše úspěšné kolektivizace zemědělství by zřejmě SSSR a s ním i socialistická revoluce nacistickému vpádu

podlehly a počet obětí nacistického teroru by byl ještě mnohem vyšší. V 30. letech se již zvyšovala i hmotná životní úroveň prostých sovětských lidí výrazně nad předválečnou úroveň.

Při hodnocení tvrdé až surové Stalinovy politiky je nutné kromě velké tragédie předchozí světové, občanské a intervenční války vidět, že socializující revoluce zvítězila v zaostalé, převážně rolnické a negramotné zemi s velmi tvrdými poměry, a to i se silnými přežitky feudalismu. V středoasijském a kavkazském regionu existovalo klanové společenské zřízení. Zvládnout urychlenou industrializaci „v rukavičkách“ nešlo, protože dominující rolnické masy neprošly tvrdou kapitalistickou výchovou k pracovní kázni, tak nutné v rozvíjející se průmyslové společnosti. Podobně je nutné vidět socializující režim Rákosiho v Maďarsku (rozsah fašizace Maďarska byl srovnatelný s hitlerovským Německem, navíc v Maďarsku měla velmi silný vliv katolická církev) či Boleslawa Bieruta v Polsku. V Polsku v letech 1944-47 probíhalo velké stěhování Poláků ze ztraceného Západního Běloruska, Západní Ukrajiny a Vilenska do získaného Slezska a Pomořanska, malá občanská válka, navíc se západní Andersova armáda zapletla do operace Nemyslitelné, takže se do Polska nemohla vrátit. Demokratický rozvoj Polska tak byl vyloučen, o vlivu velmi silné, s německým nacismem nekolaborující katolické církve nemluvě. V obou státech přítom byl průmysl a tím i dělnictvo slabé. Malá občanská válka s poraženými chorvatskými (ustašovci) a bosenskými fašisty silně komplikovala počátky socializace také v Jugoslávii.

Pozitivně se projevovalo nové společenské zřízení i ve vztazích mezi lidmi. Zmizely křiklavé rozdíly v životní úrovni a ve způsobu života, vymizely sňatky pro majetek ad. Navzdory tvrdým represím a trvajícím značným rozdílům v charakteru práce a způsobu života jednotlivých tříd a vrstev obyvatelstva a také v jednotlivých regionech SSSR se rozhodující část sovětské společnosti citelně homogenizovala. V základním směřování rozvoje SSSR na urychlenou industrializaci dala historie za pravdu J. V. Stalinovi, nikoliv jeho kritikům.

V SSSR a po roce 1945 i ve většině nově se socializujících států se prolínaly dva základní procesy – jednak proces socializace a jednak proces zásadní modernizace, někdy zjednodušeně nazývaný procesem industrializace, a někde i odstranění zbylých předkapitalistických výrobních vztahů, který v některých, zejména asijských státech či regionech měl uskutečnit, ale v praxi nedostatečně nebo vůbec uskutečnil kapitalismus. Rozhodující část ruské společnosti byla bytostně zainteresována na odstranění kolosální zaostalosti z dob carismu, proto i většina úředníků a důstojníků včetně generála carské armády č.2 Ālexeje Alexejeviče Brusilova podpořila bolševiky v občanské a intervenční válce i při následné socialistické výstavbě, se všemi jejími problémy a nedostatky.

Značně odlišná situace byla v ekonomicky vyspělejších Československu, byť mělo i značně zaostalé regiony včetně Slovenska, a v NDR, která byla historicky spíše zemědělským přívěškem průmyslového západního Německa.

Urychlená industrializace a kolektivizace zemědělství v SSSR měla své vysoké náklady a nemalé oběti, zvláště pak zemědělství, z kterého byly odčerpávány nadměrné prostředky na urychlenou industrializaci, což podvazovalo jeho rozvoj.

Těžká byla kolektivizace zemědělství, kterou zejména na Ukrajině ve velkém sabotovali vybíjením dobytka kulaci, nikoliv statkáři. Statkáři byli ukrajinskými vesničany pobiti po 11. listopadu 1918 za kolaboraci s německými a rakousko-uherskými okupanty. Kulaci proto byli preventivně i za trest vystěhováváni. Nemilosrdné požadování splácení úvěrů, které američtí bankéři poskytli carskému Rusku, dva velmi suché roky 1931 a 1933 a nízká kompetentnost tehdejšího vedení Komunistické strany Ukrajiny způsobily, že počátkem 30. let došlo na Ukrajině, i k hladomoru. Neměl ale milióny obětí, jak tvrdí antikomunisté.

Politika urychlené industrializace a kolektivizace zemědělství vytvořila mimo jiné rozporuplnou centralisticko-přikazovací soustavu plánovitého řízení (někteří autoři pro ni užívají i jiné názvy), kde zejména ve velkém průmyslu peníze hrály především evidenční roli. Její vznik byl v SSSR vynucen mimořádnými okolnostmi. Současně se stal její vznik základem vytváření nerozvinutého socialismu jako další neplánované a klasiky marxismu nepředvídané etapy budování socialistické společnosti. Jejím obsahem bylo v první řadě urychleně vyřešit ekonomické úkoly rozvoje, které měl vyřešit, ale nevyřešil předchozí kapitalismus. Ač centralisticko-přikazovací soustava plánovitého řízení měla být jen dočasná, stala se časem více méně trvalá a při přehlížení objektivní role zákona hodnoty v socialistické společnosti žádný z pokusů o ekonomickou reformu v sovětském bloku (SSSR, NDR, ČSSR, Polsko, Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko) po roce 1945 ji neodstranil. Mimořádně ji upevnila 2. světová válka (stylem řízení se blížila válečnému komunismu) včetně nutnosti urychlené poválečné obnovy těžce poškozeného SSSR a její následné rozšíření do většiny evropských států vznikající světové socialistické soustavy. Potřeba urychlené obnovy válkou zle poničených až zničených zemí se týkala i NDR, Polska, Jugoslávie, Slovenska ad. Ve válkou málo poničených státech bylo nutné překonávat „jen“ silné válečné vyčerpání (Rumunsko, Bulharsko, české země). Pro překonávání obrovské zaostalosti SSSR, zabezpečení potřeb 2. světové války a následné urychlené obnovy ekonomiky se centralisticko-přikazovací soustava plánovitého řízení osvědčila.

Často diskutovaná otázka, zda vznik centralisticko-přikazovací soustavy plánovitého řízení v Československu v letech 1949-53 byl objektivní nutností, je obtížně zodpověditelná. V normální situaci by její vznik nutností nebyl. V podmínkách sílící a vrcholící studené války 1950-53 včetně rozsáhlého západního embarga a velmi vysokých požadavků na růst těžkého průmyslu (české země kovárnou, strojírnou a zbrojírnou východního bloku), industrializace Slovenska, zásadní přestavby zemědělství, zásadní modernizace armády, obnovy pohraničí, modernizace asi o 40 let zaostávající železniční dopravy ad., navíc pod vlivem tehdy značně úspěšného sovětského vzoru, na přelomu 40. a 50. let zřejmě nevyhnutelná byla. Vážný byl nedostatek pracovních sil. Úbytek 3,5 miliónu obyvatel Československa v důsledku 2. světové války byl enormní. Odsun postihl asi 2,5 miliónů občanů, zejména Němců, něco málo též Maďarů. 360 000 občanů nacisté připravili o život. Šlo zejména o nacisty zavražděné Židy, Čechy, Slováky, Rusíny a cikány. 300 000 - 350 000 českých Němců padlo ve válce. Stejný počet Němců od nás uprchl ještě před koncem války v obavě z odpovědnosti za zločiny, kterých se u nás i jinde dopustili. Tvrzení představitelů sudetoněmeckého landsmanshaftu a jejich českých nohsledů o

3,5 miliónu odsunutých sudetských Němců není podloženo. Dále asi 95 000 obyvatel Československa zemřelo na následky válečného zbídačení v prvních letech po válce.

Po těchto obřích ztrátách obyvatel byl příchod asi 20 000 řeckých uprchlíků před terorem vítězné kontrarevoluce v Řecku v roce 1949 vítaný. Nebyly zásadní námitky ani proti přistěhování se nemalého počtu slovenských a rumunských cikánů, byť soužití s novou cikánskou menšinou nebylo snadné. Původní čeští cikáni byli až na výjimky, podobně jako Židé, vyvražďeni německými nacisty.

Nedostatek pracovních sil pro prudce se rozvíjející průmysl byl zřejmě i hlavním motivem znárodňování drobných služeb v Československu. Znárodňování drobných služeb bylo hrubě chybné i z hlediska pracovní teorie hodnoty a teorie vykořisťování. Pokud drobný živnostník na trhu prodává výsledky práce své a své rodiny, nevykořisťuje druhé občany. Podobně druhé občany nevykořisťují družstevníci.

Paradoxem je, že 9. sjezd KSČ (25. – 29. května 1949) při stanovení generální linie budování socialismu ukládal pokračování ve specifické české cestě k socialismu, tj. při hospodaření podniků podle zásad úplného chozrasčotu, tj. socialistický podnik si své výdaje hradí prakticky výlučně ze svých příjmů. Již na podzim 1949 začal příklon k centralisticko-příkazovací soustavě plánovitého řízení po sovětském vzoru.

J. Fajt klade do protikladu původní systém sovětů, tj. závodní rady ve městech a rolnické komise na venkově, který byl v sovětském Rusku vytvořen na místo obnovy carské karikatury parlamentarismu, viz rozeznání všech čtyř ruských parlamentů – Dum – carskými četníky, a diktatury komunistické strany. Původní systém sovětů dělnických, rolnických a vojenských zajišťoval významný vliv dělnické třídy a rolnictva na rozhodování. Československý systém velmi silných poválečných pravomocí Revolučního odborového hnutí přerůstal v diktaturu proletariátu. Potlačení závodních rad po únoru 1948 byla fakticky nahrazena diktaturou proletariátu diktaturou KSČ, přičemž parlamentarismus formálně zachoval. „*A jak se tedy zachoval Gottwald a pod jeho vedením celá KSČ v roce 1948? Místo aby závodní rady povýšil na orgány státní a hospodářské moci pracujících a zlikvidoval parlamentarismus, učinil s tichým souhlasem Stalina přesný opak: Zachoval parlamentarismus (a pro sebe funkci prezidenta) a závodní rady potlačil do role poslušné součásti odborů, čili tzv. Revolučního odborového hnutí*”⁸⁾ Leninský systém sovětů byl ale postupně ve 30. letech v SSSR potlačen silicím stalinismem. Formálně ho zrušila Ústava k 1. prosinci 1936. Formálně byly závodní rady v Československu zrušeny až v roce 1959 jejich sloučením s Revolučním odborovým hnutím. Ústava z roku 1960 mimo jiné zavedla vedoucí úlohu Komunistické strany Československa, i přes nesouhlas šéfa KSČ a prezidenta Antonína Novotného. „*Ona židle diktatury proletariátu, jejíž pevnost měla spočívat na čtyřech nohách odpovědnosti za řízení jednou osobou, kolektivně organizované a prováděné kontroly, hájení práv pracujících odborů a rámcovém spolurozhodování zaměstnanců o výrobě a výrobních prostředcích, byla zbavena své čtvrté nohy (tedy možnosti spolurozhodování zaměstnanců o výrobě a výrobních prostředcích) a místo ní byla podepřena zkrácenou, tudíž vrtkavou (čili mimo oblast výrobních vztahů stojící) podpěrou v podobě sice politických a společenských (nikoliv ovšem výrobních) aktivit pracujících ve společenských organizacích Národní fronty.*“ viz⁸⁾, s. 42).

Při kritice parlamentarismu ale nelze zapomínat, že volený orgán, specializovaný na schvalování zákonů, je v rámci společensko řídicí dělby práce naprosto nutný.

S centralisticko příkazovací soustavou řízení sílila staro nová vrstva (nikoliv třída, jak tvrdí Josef Heller a kol. v ⁹⁾ a jinde) řídicího aparátu. V meziválečném období výrazně urychlovala rozvoj SSSR. Bez jejího organizačního působení by byly mnohé úspěchy SSSR nemyslitelné. Velmi se osvědčila i v krutých letech Velké vlastenecké války 1941-45 i při následné poválečné obnově. Její reálná moc byla značná.

Spor z roku 1936 (požadavek volit orgány KSSS i sovětu z více kandidátů, než bylo mandátů), byl sporem o demokratizaci v KSSS. Požadavek byl odmítnut, jeho autoři byli tvrdě postiženi J. V. Stalinem a kol. Na místo demokracie se dál upevňovala totalita, která se po smrti J. V. Stalina 5. března 1953 transformovala na autoritářství.

Říjnový převrat 1917 v zaostalém Rusku se silnými pozůstatky feudalismu v evropské a asijského výrobního způsobu v asijské části nebyl klasickou socialistickou revolucí, které v době přechodu od feudalismu ke kapitalismu odpovídala Velká francouzská buržoazní revoluce 1789-94 (někteří historici uvádí až do roku 1799 nebo dokonce do roku 1814), byť se jí v následných bojích s domácí kontrarevolucí a zahraniční intervencí v krvavosti podobala. Byla ranou socialistickou revolucí, podobně jako byly ranými buržoazními revolucemi revoluce v Nizozemí koncem 16. století a v Anglii v 1. polovině 17. století a do jisté míry i česká husitská revoluce 1419-34 (někteří historici uvádí až do roku 1485). Přebíraly feudální výrobní prostředky, po kapitalismu vlastní materiálně technické základně – strojové velkovýrobě – nebylo ani potuchy, ještě dlouhou dobu byly ohrožované v Evropě vládnoucími feudálními mocnostmi.

Jak těžce se žije rané revoluci, známe dobře i z české reformace. Nejprve museli husité 15 let (1419-34) drtit domácí katolíky a křižácká vojska z větší části Evropy, aby nebyli vyvražděni, co by údajně kacíři. V husitském Táboře se zejména zpočátku uplatňoval primitivní válečný komunismus (kádě, kam každý přichozí odevzdával všechn svůj majetek charakteru pracovních prostředků a peněz, nikoliv předmětů osobní spotřeby). Po dvou stoletích své nesnadné existence byla česká reformace v důsledku porážky stavovského povstání v bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620 zardoušena Habsburky. Nastoupila brutální rekatolizace, germanizace, obnova nevolnictví a téměř třístaletá habsburská poroba.

Nerozvinutým ekonomickým podmínkám odpovídaly nerozvinuté ekonomické teorie. Obsahem přechodného období se stalo odstraňování nesocialistických sektorů v ekonomice. Podniky technické infrastruktury, velké těžební a průmyslové podniky byly na socialistické přeměny – reálné zespolečenštění, znárodnění – zralé. Zralost středních podniků na znárodnění byla sporná. Malé podniky, o živnostnících nemluvě, zralé na zespolečenštění nebyly a nejsou dodnes. Živnostníci ale zespolečenšťování s výjimkou Československa nebyli. Příliš se potlačovaly tržní vztahy.

K základním praktickým i teoretickým problémům reálného socialismu patřil spor, zda jsou v podmínkách socialismu výrobní prostředky objektem zbožně peněžních vztahů a působení zákona hodnoty či nikoliv. Tento problém velmi přesně formuloval J. V. Stalin. Ptal se: „*Je možné pokládat výrobní prostředky v našem*

socialistickém zřízení za zboží? Podle mého názoru v žádném případě. Zboží je takový produkt výroby, který se prodává jakémukoliv kupci, přičemž majitel zboží ztrácí při prodeji zboží na toto zboží vlastnické právo; vlastníkem zboží se stává kupec, který může zboží dále prodat, dát do zástavy, nebo nechat zkazit. Spadají výrobní prostředky pod tuto definici? Je jasné, že nikoli. Za prvé, výrobní prostředky se „neprodávají“ žádnému kupci, „neprodávají“ se ani kolchozům, ale stát je pouze rozděluje mezi své podniky. Za druhé, vlastníkem výrobních prostředků – stát – při předávání výrobních prostředků tomu či onomu podniku na ně vůbec neztrácí vlastnické právo, ale naopak si jej plně uchovává. Za třetí, když dostanou ředitele závodů od státu výrobní prostředky, vůbec se nestávají jejich vlastníky, ale jsou naopak ustanoveni jako zmocněnci sovětského státu pro využití výrobních prostředků podle státem určených plánů,“ viz ¹⁰⁾.

Vysvětlení přístupu k problému prodeje výrobních prostředků za sovětského typu socialismu je zřejmé, Nelze jej chápat absolutně. Určitý prodej přebytků či vyřazovaných výrobních prostředků za odhadní cenu je možný, dále se netýká (velmi skromných) výrobních prostředků drobných živnostníků, mírnější regulaci obvykle měly družstevní podniky. Tím ale není dotčena podstata přístupu. Výše uvedené pojetí výrobních prostředků pak provázelo reálný socialismus v Evropě až do jeho konce.

Vyjdeme-li z potřeby hospodaření podniků podle úplného chozrasčotu, je prodej výrobních prostředků při určité státní regulaci možný. Podmínkou této regulace by měla být v první řadě zásada, že majetek podniku se rozmnožuje a ne redukuje, pokud podnik není určen k postupné likvidaci, klasicky dotěžovaný důl na nerostné suroviny. Zabezpečit respektování této zásady v praxi ale není jednoduché.

Opačně k problému přistupoval hlavní autor ekonomické reformy ČSSR 60. let Ota Šik. Z nutnosti respektovat zákon hodnoty odvozoval nutnost rozvíjet zbožné peněžní vztahy. Ty ale podle jeho mínění vyžadují plnohodnotné vlastnické vztahy. Z toho O. Šik odvodil nezbytnost zrušit státní všelidové vlastnictví a nahradit jej vlastnictvím podnikovým, skupinovým. V procesu směny zboží budou dle Šikova mínění jednotlivé podniky vystupovat jako suverénní vlastníci, a proto je nutné eliminovat i úlohu státního řídicího centra, a to jak organizačně ekonomickou, tak i sociálně ekonomickou, neboť brzdí rozvoj hodnotových vztahů. Podrobněji viz ¹¹⁾. Uvedený požadavek samozřejmě rozbíjí společenské vlastnictví. Buržoazní ekonomové ekonomickou racionalitu spojovali výlučně s tržními vztahy soukromých subjektů a socialismus s dominujícím společenským vlastnictvím výrobních prostředků hodnotili vesměs jako „logicky nemožný a nesmyslný“, popř. jako „cestu do otroctví“ (Hayek), ač do reálného (tržního) otroctví vede v první řadě neregulovaný kapitalismus.

Tzv. podnikové vlastnictví se fakticky realizovalo v socialistické Jugoslávii v podobě výrobní samosprávy. Neprokázalo vyšší, ale nižší efektivnost ve srovnání se státními podniky evropského reálného socialismu. Zdá se, že není s to zabezpečit plnou zaměstnanost. Otázkou je, jak jej uchránit před rozkradením. Totiž, dáme-li jej do vlastnictví například jeho zaměstnanců, ti ho mohou například prodat komukoliv nebo v zájmu vysokých mezd exploatovat až do úplného vyčerpání.

Zdá se, že tento problém zvládá Čína po Tengových reformách. Tyto reformy si jistě zaslouží kvalifikovaný rozbor. Přes impozantní růst a rozvoj čínské ekonomiky mají i stinné stránky. Provází je řada sociálně patologických jevů včetně korupce (tento problém lidstvo provází už od starověku a poprav největších korupčníků, přes velké protesty eurounijních pseudohumanistů), problémy zadlužování a bankrotů neúspěšných podniků, nezaměstnanosti. Jak ale říkal český podnikatel František Čuba, rozvíjíme deset perspektivních programů s tím, že jeden dva úspěšné programy musí vydělat i na ztráty těch 8-9 neúspěšných.

Nápravy deformací cen byly řídké výskytem a nedostatečné rozsahem. Zřejmě se měly konat každý rok. Více menších změn cen je politicky dlouhodobě přijatelnější než občasné velké změny cen, způsobující určitý šok. Populismus ve smyslu cenové stability je dlouhodobě kontraproduktivní.

Záleží i na konkrétní situaci. Za dlouhé poválečné konjunktury se v Československu dařilo udržovat a dokonce i mírně snižovat maloobchodní ceny v dlouhém období let 1953-67, bez vážných negativních dopadů. Tato možnost se ale snižovala s růstem otevřenosti ekonomiky ČSSR. Velké turbulence na světových trzích od počátku 70. let ji prakticky znemožnily.

Nákladové ceny jsou zejména v odvětvích přirozeného monopolu technické infrastruktury a primární produkce (výroba produkce zásadně závislé na přírodních podmínkách – paliva, energie, suroviny, potraviny, dřevo, voda, odpadní voda) vesměs menším zlem než praxe dotací cen jejich výrobků a služeb, zvláště pokud jde o ceny paliv, energií, surovin, potravin, vodné, stočné, za odvoz odpadů apod. Cílem přece není maximální spotřeba paliv, energie, surovin včetně dřeva, vody, potravin... Stát by měl ale kontrolovat zda svého monopolu příslušné podniky nezneužívají k předražování při prodeji svých výrobků.

V 70. letech se v Československu podařilo postupně odbourat dotace cen vstupů do zemědělství. Nermalou zásluhu na protlačení těchto nahoře nepopulárních opatření měla pracovnice Federálního cenového úřadu ing. Květa Buriánová, CSc. Problém byl, že se ministerstva financí rozhodla maloobchodní ceny potravin dotovat prostřednictvím tzv. záporné daně z obratu, prý aby byl v zemi klid. Šlo o kontroverzní opatření. V zemi nikdo netrpěl hladem, rostoucím probléme byla naopak nadměrná váha mnohých.

Efektivnost prokázalo jen dotování jízdného ve veřejné dopravě. Určitá mobilita obyvatelstva patří k základním vymoženostem civilizace a tlumení kontroverzní silniční dopravy bylo, je a bude vysoce žádoucí.

Nejednou se do tvorby cen promítal ten či onen lobysmus. Dotace bez ohledu na původ obvykle podřezávají důležité stimuly rozvoje výroby, zejména kritériální funkci ceny. Vedoucí funkcionáři vládnoucích marxisticko leninských politických stran komunistického typu (dál bez ohledu na konkrétní název komunistických stran) nebyli s to rozpoznat, že vznikající nová socialistická společnost bude muset ještě poměrně dlouho rozsáhle aktivně využívat zákon hodnoty, zbožně peněžní a tržní vztahy.

Od dotací cen výrobků a služeb pro domácnosti z veřejných rozpočtů je nutno odlišit „nepřímé křížové dotace,“ kdy jedna skupina spotřebitelů určitého zboží

prostřednictvím vyšších cen reálně financuje nižší cenu příslušného zboží u jiné skupiny spotřebitelů. Nemělo by ale jít o systém, že ceny pro domácnost budou nepřímou dotovat velkoodběratelé, viz elektrina a plyn v ČR v 90. letech. Totiž, náklady na technickou infrastrukturu jsou vysoké. Čím je infrastruktura delší a čím menší množství produktů přepravuje, tím jsou měrné náklady na přepravu příslušného produktu vyšší. Nepřímé křížové dotace se nejen v ČSSR za socialismus využívaly zejména u jízdného v osobní železniční dopravě, jejíž ztrátovost se hradila ze zisků z nákladní železniční dopravy, v 70. a v 80. letech. Jejich charakter měla záporná daň z obrátu na potraviny, paliva a energii. Zatímco tyto dotace na potraviny byly problematické, obdobná záporná daň z obrátu na paliva a energii byla zjevně chybná, neboť stimulovala jejich nadměrnou spotřebu a podvazovala opatření k jejich úsporám. Těž stimulovala vyšší poškozování životního prostředí a veřejného zdraví. Mám za to, že systémový přístup by měl stát na dotacích z veřejných rozpočtů na úhradu prokázaných ztrát jak v MHD, tak ve veřejné linkové dopravě autobusy, tak v osobní železniční dopravě. V případě potravin stačí uplatňovat sníženou sazbu daně z přidané hodnoty. Měla by ale činit jen 5 %, resp. její zvýšení až na 15 % je zlé. Dotace na paliva a energie, zvláště pak na ta fosilní a biopaliva, by měly být nepřípustné.

Nutné je ale uplatňovat princip jednotných cen produktů technické infrastruktury ve městech i na vesnicích, přestože na vesnicích z čistě tržního hlediska (mnohem nižší spotřeba při stejné nebo i větší technické infrastruktuře) by měly být ceny těchto produktů vyšší. Stát nejen socialistický by měl mít zájem na zajištění přiměřených životních podmínek i na venkově.

Nepřímé křížové dotace jsou obvykle neefektivní. V úhlu rostoucích požadavků na ochranu životního prostředí se nepřímé křížové dotace jeví efektivní zřejmě jen u cen vodného a stočného či elektřiny tak, že občané s nízkou spotřebou na obyvatele budou mít vodu, resp. elektřinu levnější a rozdíl uhradí občané s vysokou spotřebou vody či elektřiny.

Podobně tomu bylo s ekonomickou demokratizací. Základem demokratizace ekonomiky bylo zespolčenštění výrobních prostředků, zvláště těch rozhodujících, protože odstranilo vykořisťování člověka člověkem ve velkém v rámci soukromého podnikání. Totiž, mluvit o ekonomické demokracii tam, kde jedni vlastní výrobní prostředky a druhí je nevlastní, takže jsou vesměs odkázáni na prodej své schopnosti pracovat (nesprávně práce), na najímání se na práci v soukromých podnicích, je mimo realitu, viz ¹²⁾, resp. Kapitál K. Marxe. Může jít jen o značně omezenou demokracii politickou, nikoliv sociálně ekonomickou.

Výjimkou jsou družstevníci (kolektivní vlastnictví výrobních prostředků, spojené nejčastěji s demokratickým řízením a s hlasováním podle zásady „1 člen družstva = 1 hlas“) a drobné živnostenské podnikání (určité, zpravidla malé výrobní prostředky vlastní a také s nimi či na nich pracuje), zejména pokud se živnostník živí vlastní prací + prací své rodiny.

Specifické postavení mají úředníci, policisté, vojáci z povolení a další složky ve službě státu.

Zatímco ve 20. letech se v sovětském Rusku a poté v SSSR značně rozvíjelo demokratické družstevnictví, od počátku 30. let byl jeho rozvoj zásadně usměřován státními plány, takže se vnitřní život družstev od direktivně řízených státních podniků příliš nelišil. Dnešní neziskový sektor neexistoval. Jeho funkci zajišťovaly v rámci možností sověty všech stupňů (v Československu národní výbory všech stupňů), živnostníci (v Československu byly ale potlačeni), odbory, brigády socialistické práce v rámci budovatelského nadšení, družstva, některé společenské organizace (Červený kříž, lidoví hasiči, zahrádkáři, rybáři, myslivci, sportovci) a zejména na venkově i tradiční sousedská výpomoc. Některé oblasti péče o pracující, ale také zájmovou činnost, přímo spravovaly socialistické společenské organizace, zejména odbory, dále organizace zahrádkářů, myslivců, rybářů, včelařů, sportovců atd., vesměs ovládané a volně řízené vládnoucí komunistickou stranou.

V ČR v roce 2017 se přímá samospráva zájmových organizací praktikuje jen při rozdělování dotací včelařům, které jsou svěřeny Českému svazu včelařství. Jinde se soutěží o granty, přičemž jejich přidělování je nejednou podivné.

Nedemokratické bylo zavedení možnosti cestovat mezi jednotlivými regiony SSSR jen na povolení, tzv. puťovky. V pozadí stál vážný problém hrozby vyliďnění ruského a ukrajinského venkova, neboť prudce se rozvíjející průmysl a města nabízely vesměs podstatně atraktivnější životní podmínky než pomalu se rozvíjející venkov. Realnost tohoto nebezpečí potvrdilo drtivé vyliďňování ruského venkova po zrušení puťovek za M. S. Gorbačova ve spojení s perestrojkou, fakticky katastrofkou, dále rozvinutou podvodnými pseudoreformami Borise Nikitoviče Jelcina a spol. Mimo SSSR se v sovětském bloku systém puťovek neuplatňoval.

Znalost děl klasiků K. Marxe a B. Engelse byla velmi nízká. Carská cenzura způsobila, že k vydání většiny základních prací K. Marxe a B. Engelse v ruštině došlo až po roce 1917. Některá významná díla, dosud bez užitku uložená v archivu německé sociální demokracie, byla vydána poprvé až v SSSR, obvykle v nekvalitním překladu do ruštiny. Rozlišit přechodné období, socialismus a komunismus, o kterých K. Marx, B. Engels a V. I. Lenin zanechali jen pár poznámek „na okraj“, se nedařilo ani marxistickým teoretikům. Praxe tudíž chtě nechtě šla často intuitivně, někdy i metodou pokusů a omylů (i centralisticko příkazovací soustava plánovitěho řízení se v SSSR formovala relativně dlouhé období), nejednou správně proti naivním radám teoretiků - ekonomů, kteří zaostávali za realitou revolučních přeměn. Probíhající socialistické přeměny v SSSR přitom zásadně postrádaly oporu v kvalitní teorii budování základů socialismu a později i v teorii rozvíjení nerozvinutého socialismu k socialismu rozvinutému.

Problémem bylo, že názory Karla Marxe a Bedřicha Engelse prodělaly určitý vývoj, odtud i polemika tzv. „mladý Marx“ a „starý Marx“. Socialistické směry, které kritizuje Komunistický manifest v roce 1848, do roku 1917 s výjimkou anarchismu zanikly. Vývoj je překonal. Naopak předpoklad mohutného rozvoje výrobních sil naplňoval to, o čem K. Marx a B. Engels psali v roce 1848 spíše futuristicky.

Dogmatici si jistě zoufali, že mnohé bylo napsáno v různých polemikách. Ztráta kontextu dobových polemik vedla často k chybným interpretacím.

Neschopnost sovětské společenskovědní teoretické fronty napomáhat socializaci společnosti vedla k jejímu přehlížení a postupnému podrobení společenskou řídicí praxí. Možnosti rozvíjení společenských věd, zejména marxistické filosofie, politické ekonomie socialismu a vědeckého komunismu se tak citelně zúžily a základní axiomy tehdejšího pragmatického výkladu marxismu leninismu začaly časem nemálo svazovat, přitom ještě více v SSSR než v ČSSR.

Nezralost socialistických teorií výborně dokládá Z. Hába v rámci analýzy neúspěšného hledání základního ekonomického zákona socialismu a komunismu, viz ¹³⁾, resp. kap. 2.10. Podobně tomu bylo s tápáním kolem místa zákona hodnoty, zákona plánovitého rozvoje, zákona rozdělování podle práce v socializující se společnosti.

Často se cituje teze B. Engelse: „*Nezralým ekonomickým poměrům odpovídají i nezralé teorie.*“ Celá Engelsova úvaha má následující formu: „*Nezralému stavu kapitalistické výroby, nezralé třídní situaci odpovídaly nezralé teorie. Řešení společenských úkolů, které bylo ještě skryto v nerozvinutých ekonomických vztazích, mělo být zplazeno v hlavě. Společnost byla plná vad; odstranit je bylo úkolem myslícího rozumu. Šlo o to, vynalézt nový, dokonalejší systém společenského řádu a naoktrojovat jej společnosti zvenčí, propagandou, pokud možno příkladem vzorových experimentů. Tyto nové sociální systémy byly už předem odsouzeny k utopičnosti; čím podrobněji byly rozpracovávány, tím víc musely upadat do pouhého fantazírování*“, viz ⁵⁾, s. 24.

Problém s dialektickým pochopením socializace známe i z oblasti umělecké tvorby. Krátkodobá roztržka, kdy se počátkem 50. let v Československu odmítala umělecká avantgarda ve prospěch tzv. socialistického realismu, ač správně měla být „*avantgarda pro umělce a (socialistický) realismus pro široké vrstvy pracujících*“ je výmluvná.

Nezralost socialistických teorií dokládají i tzv. zákonitosti budování socialistické společnosti, zformulované vedením komunistických stran evropských socializujících států ve Varšavě v roce 1958. Zásadním omylem už bylo, že se za zákonitosti budování socialistické společnosti vydávaly zákonitosti přechodného období od kapitalismu k nerozvinutému socialismu. Nutnost urychleně uskutečnit to, co společnost naléhavě potřebovala, ale co nedokázal zrealizovat kapitalismus, bylo přitom klíčovou částí etapy přechodného období i nerozvinutého socialismu.

V praxi politika přechodného období v mnoha směrech pokračovala i za nerozvinutého socialismu včetně odmítání objektivního působení zákona hodnoty v socializující se společnosti. Přívlastek „*nerozvinutý*“ se ale tehdy nepoužíval. Jen vlastní socializace rozhodujících výrobních prostředků byla v době vyhlášení vybudování základů socialismu prakticky dokončená, vzniklý nerozvinutý socialismus již v zásadě fungoval na své vlastní sociálně ekonomické základně, byť ještě s množstvím mateřských znamének předchozí kapitalistické, někde i předkapitalistické společnosti. Zásadním problémem bylo praktické neřešení „*reálných zákonitostí budování socialistické společnosti*“, způsobu rozvíjení socialistické společnosti po skončení přechodného období.

Vybudování základů socialismu, v některých socializujících státech ohraničené přijetím socialistické ústavy, mělo mít významné důsledky pro další rozvoj socialismu a uplatňování metod socialistické výstavby. Kromě nutné nápravy možných nezákonností z přechodného období měla skončit diktatura proletariátu (období revoluční přestavby společnosti bylo v hlavních směrech ukončeno, společnost se už rozvíjela převážně na svém socialistickém základě a relativně stabilně, rozumná byla dvojitá amnestie, tj. jak pro oběti nezákonností, tak i pro ty, kdo se jich dopustili), diktatura proletariátu měla být nahrazena vládou neprivilegovaných dělníků, rolníků a pracující inteligence (všelidový stát, chránící a podporující neprivilegované v první řadě). Kádrování ve smyslu zvýhodňování příslušníků dělnické třídy a drobných rolníků mělo být zásadně omezeno, zřejmě jen na určité zvýhodnění dětí z rodin dělníků a rolníků při přijímání na střední a vysoké školy, neboť byly objektivně svým sociálním původem znevýhodněné. Podobně mělo skončit omezování příslušníků poražené buržoazie a maloburžoazie pro třídní původ, snad mimo státní špičky. Důsledně měla být oddělena moc zákonodárná, výkonná a soudní. Orgány komunistických stran neměly nahrazovat orgány státu a už vůbec neměly řešit běžné operativní úkoly rozvoje společnosti. Samostatnost socialistických podniků měla být podstatně vyšší.

Ředitelé výrobních podniků SSSR byly paradoxně za L. I. Brežněva spoutáni nejrůznějšími předpisy a direktivami mnohem víc než za J. V. Stalina.

Socializující stát měl mnohem lépe využívat zbožně peněžní vztahy. Kritika směřuje zejména na enormní počet často individuálně a nejednou i podle subjektivních kritérií stanovených cen, sazeb daně z obrátu, podobně nejednou málo přehledný systém dotací a na praxi odčerpávání „volného“ zisku podniků. Úplný chozrasčot byl nutností, byť se ministrům financí a plánování mohl zdát přepychem.

Úplný chozrasčot vyžadoval efektivně řešit postavení socialistického podniku. Reálný socialismus narážel na několik mantinelů. V zásadě šlo o:

a) centralisticko příkazovací soustavu plánovitého řízení, která od jisté doby (zhruba od 60. let) jeho činnost a nejednou i rozvoj ve státech reálného socialismu neúměrně svazovala. Naopak nedostatečně používala závazných norem, nejen ekologických, ale i technických a technologických.

Případ za všechny: pantografy lidově zvané „žabotlamy“ z let 1964-72 byly prvními nízkopodlažními vlaky, usnadňující a urychlující nástup a výstup z vagonů a tím zrychlující osobní železniční dopravu, o pomoci osobám se sníženou pohyblivostí nemluvě. Čs. normy ani Federální ministerstvo dopravy ani Československé státní dráhy ale nepožadovaly nízkopodlažnost vagonů a souprav osobní železniční dopravy, podobně tramvají, trolejbusů, autobusů, zejména MHD, takže příslušné technické normy nebyly v tomto směru zpřísněny, ke škodě rozvoje veřejné osobní dopravy.

b) degradace státního vlastnictví socialistických podniků na samosprávné podnikové a někdy i jen dílenské vlastnictví v někdejší Jugoslávii.

Ze srovnání státem řízených podniků reálného socialismu sovětského typu se samosprávnými podniky socialistické Jugoslávie vychází podniky reálného socialismu efektivněji. Jugoslávské samosprávné podniky nebyly s to odstranit

nezaměstnanost, a to i při rozsáhlém výjezdu Jugoslávců do vyspělých kapitalistických států za obživou, o stále ničivější inflaci v důsledku častého svévolného stanovování cen nad hodnotu s cílem zakrýt špatné hospodaření jednotlivých dílen a následně i podniků nemluvě. Prostě, výrobní i nevýrobní podnik vyžaduje jednotné řízení (princip jediného zodpovědného vedoucího), které nemůže být rozbíjeno vydíráním ze strany jednotlivých výrobních stupňů s cílem získat pro sebe pochybné výhody na úkor ostatních.

Neznamená to ale, že by socialistické podniky reálného socialismu nebyly zatíženy zásadními problémy. Jednak je sužovalo množství někdy i nesmyslných předpisů (nejčastěji zvané úkoly plynoucí z rozpisu státního plánu a zasahování nadřízených orgánů do jejich operativy), jednak nebyly pod dostatečným tržním tlakem. Zajištěný, prakticky garantovaný odbyt za dlouhé konjunktury příliš nemotivuje k inovacím. Značně nenasyčený socialistický trh odebral a zaplatil i citelně zaostávající zboží. Lépe na tom byly podniky exportně orientované. Jednotlivé socialistické státy ale jimi vytvořené devizy často nadměrně odčerpávaly pro jiné užití.

Možné postavení státního podniku bylo i jedním z velmi problematických bodů připravované Šikovy ekonomické reformy roku 1968. O privatizaci státních podniků se v roce 1968 neuvažovalo. V případě pokračování Šikovy ekonomické reformy, zachování politické stability a socialistické orientace Československa tehdejší socialistické státní podniky mohly konvergovat:

a) k jugoslávským samosprávným podnikům s tím, že by se volil jen ředitel podniku, nikoliv i vedoucí samostatných výrobních úseků podniků, podobně by dílna nestanovovala ceny svých produktů navazující dílně a tím by byla i podstatně nižší inflace a další negativní jevy,

b) k modelu státních podniků v dnešní Číně, kde kromě mnohého jiného vzniká otázka, zda jde ještě o socialistické podniky a společnost. Obě cesty obnáší nezaměstnanost, neúměrnou příjmovou a majetkovou polarizaci obyvatel, obcí i regionů, kterou lze jen zmírňovat uplatňováním progresivního zdanění vysokých příjmů a vysokých majetků, a nemalou inflaci. Čína stále uplatňuje jen nízké a lineární zdanění i u vysokých příjmů a majetků. Vychází s výjimkou křiklavých rozdílů v příjmech a majetku a donedávna i těžkému narušení životního prostředí v řadě regionů Číny přitom národohospodářsky podstatně ekonomicky efektivnější. Oba modely jsou zjednodušené nepřihlížením k objektivně značně rozdílným podmínkám podnikání v jednotlivých odvětvích národního hospodářství. Ignorovat nelze ani jinou kulturní tradici včetně usilovné snahy o zásadní modernizaci Číny jako reakci na „*století hanby*.“ V letech 1839-1949 Čínu těžce sužovaly Velká Británie, Francie, Německo, USA a Japonsko, tzv. opiovými válkami, počínaje donucením Číny otevřít se dovozu zhoubného opia. Je třeba vidět, že načrtnuté postupy umožňují Číně dlouhodobě dosahovat vysokého ekonomického růstu a svůj prudký rozvoj ufinancovat i při neprogresivních daních.

Čína je zemí, která byla nucena překonávat tzv. asijský výrobní způsob. Základní zemědělskou plodinou v Číně byla rýže, jejíž pěstování vyžadovalo důmyslný systém zavlažování, který mohl efektivně organizovat jen stát. Její státní úředníci (mandaríni) pocházeli ze vzdělaných obyvatel. Jejich úřady nebyly dědičné. Ostatní

obyvatelstvo bylo znevolněno. Na rozdíl od evropského feudalismu ale děti nevolníků mohly studovat a stát se státními úředníky. V Číně neexistovala šlechta, jak jsme ji znali z Evropy. Je zřejmé, že přechod od asijského výrobního způsobu k socialismu byl mimořádně komplikovaný a plně není uskutečněn dodnes. I vedení KS Číny předpokládá dosažení středně rozvinutého socialismu s čínskými rysy až v roce 2049.

Navenek se zdá, že Čína vyspělý kapitalismus poráží jeho vlastní zbraní – svobodným podnikáním na stále více liberalizovaném domácím i světovém trhu včetně trhu kapitálového při zjevně nedostatečném sociálním zabezpečení pracujících.

V zásadě jsou ještě dva typy podniků – kapitalistický (zřejmě by neměl být cílem) a družstevní, který maximalizuje svůj hrubý důchod, tj. mzdy + zisk, Marxovo (v+m). Družstevní podnik nabízí vyšší zaměstnanost (zisky nejsou odčerpávány vlastníky), není ale imunní vůči chaosu tržní ekonomiky. Nejsou-li zakázky a tržby, je nucen propouštět i družstevní podnik, nemá-li zkrachovat. Podobně může zkrachovat živnostník.

Jugoslávský marxistický politický ekonom Milovan Djilas upozorňuje, že v důsledku nedokonalého zespolečenštění zespolečenštěných výrobních prostředků s upevňováním socialistického podnikového managementu sílí i jeho snaha přeměnit se ze správce na plnohodnotného vlastníka svěřeného podniku, a to i za cenu zrady socialismu, viz ¹⁴⁾. Píše o „nové třídě“ ve svém stejnojmenném hlavním díle z roku 1957. U nás vyšla o rok později. Následně byla velmi brzy zakázána jako "revizionistická".

Radim Valeník to shrnuje: „*Systém založený na zestátnění výrobních prostředků je historicky nestabilní, protože předpokládá realizaci dílčích vlastnických funkcí ve velkém rozsahu, v rámci velké dělby práce, přičemž ti, kteří mají možnost tyto vlastnické funkce realizovat v rámci své profesionální činnosti, se budou snažit přeměnit svá neplnohodnotná vlastnická práva v plnohodnotná, tj. přeměnit se v novou třídu vlastníků,*“ viz ¹⁵⁾.

Měly být propracovány mechanismy útlumu zjevně neefektivních výrob. Dotace měly být zejména programově orientované, tj. poskytované jen na základě předložení kvalitního projektu a na jeho realizaci vázané. Ne vždy se tak dělo. Měly být zásadně omezeny především dotace cen té či oné produkce, a to i ze „sociálních důvodů“. Efektivnější jsou přímé sociální dávky, zejména naturální, neboť ty nelze prochlorat, prokouřit, prohrát v kartách či v hracích automatech, utratit za zbytné zboží atd. Sociální důvody řešené prostřednictvím cen pomáhají i většině občanů, kteří pomoc nepotřebují. Jednou z příčin, proč se tak nestalo, byla trvajících představa o komunistické společenské formaci jako netržní, což ale platí jen pro její nejvyšší stupeň – vlastní komunismus. Nemůže platit pro nerozvinutý ani rozvinutý socialismus.

Je zbytečné nadávat J. V. Stalinovi a kol., že socialismus v SSSR budovali podle svých představ, když společenskovědní výzkum předváděl zjevnou impotenci, takže společenské řídicí praxi nezbylo než problémy řešit podle svých poznatků a představ,

vesměs lépe, než radili na obě nohy kulhající akademici. Stížnosti, že ignorovali naše představy, jsou k pousmání. Tím spíš, že naše představy bývají divné.

Nezralost socialistických teorií dokládají i některé opakované hrubé chyby v rámci přípravy a realizace ekonomických reforem, nejen v ČSSR. Zatímco rozvoj výrobních sil žádal koncentraci výroby a při různých reorganizacích se dál posilovala generální ředitelství výrobních hospodářských jednotek, českoslovenští ekonomičtí reformátoři v roce 1958, 1968, 1987 i 1989 žádali a po roce 1989 dělili velké podniky na menší s cílem vytvořit konkurenci, ač ta fungovala tvrdě zejména v mezinárodním měřítku. Ač posilování vybavení výroby základnímu fondu (fixním kapitálem) žádalo uplatňovat přinejmenším fondový typ cen, odpovídající výrobní ceně kapitalismu volné soutěže, mnozí ekonomičtí reformátoři nejen v ČSSR žádali hodnotový typ ceny, odpovídající prostě zboží výrobě. Jak už to bývá, jejich sebekritičnost byla většinou nízká. Objev obecného vzorce ceny ve zboží výrobě V. V. Novožilovem ignorovali. Jak bylo uvedeno v kap. 1, měli žádat ceny konvergující k mezním, marginálním (uzavíracím) nákladům, včetně externalit. Takové chyby připravované ekonomické reformy kompromitovaly.

Obsahem přechodného období ve státech budujících socialismus kromě socializace ekonomiky byla i urychlená industrializace a odstraňování bídy. Odstraňování bídy začalo v SSSR (podobně v Číně, Albánii, v KLR, na Kubě, v Libyi ad.) odstraňováním masové negramotnosti. Těžiště překonávání bídy leželo v zásadní změně v rozdělování vytvářeného nadproduktu (dosavadní kapitálové příjmy kapitalistů byly využívány prakticky výlučně na rozvoj společnosti, zejména ekonomiky a na zásadní posilování těch výrobních i nevýrobních sektorů ekonomiky, na kterých překonávání bídy záviselo. V SSSR a později i v dalších, zejména v silně zaostalých socializujících státech šlo v přechodném období především o budování základů ekonomiky včetně celých nových, chybějících moderních průmyslových a dalších odvětví. Z nevýrobních oborů šlo zejména o zásadní posilování školství, zdravotnictví, sociální péče, kultury, masové tělovýchovy a veřejné dopravy osob. Vědecký socialismus a komunismus je s bídou neslučitelný, viz hrubě protimarxistický a protileninský program maoistického Pol Potova režimu v Kambodži „*rovnosti v bídě*“.

I když teoretikové pod dojmem probíhající socialistické výstavby hlásali zákonitost přednostního růstu výroby výrobních prostředků před výrobou spotřebních předmětů (šlo o zákonitost jen období industrializace), neznamenalo to nezvyšování životní úrovně, byť zejména venkov značně zaostával a na asfaltové silnice nejen v někdejších SSSR část venkova místy čeká dodnes. Toto ale neplatí pro Československo, kde poslední obce získaly asfaltovou silnici kolem roku 1970.

Zacílení přechodného období na socializaci ekonomiky a odstranění bídy bylo srozumitelné. Přestože bylo nejednou provázeno vážnými excesy a zejména v SSSR a v Číně i značnými a nejednou i neospravedlnitelnými represemi, podporovala jej výrazná většina obyvatel většiny socializujících států. Problém nastal paradoxně po jeho dokončení. Vznikla zdaleka ne jednoduchá otázka, kam a jak dál.

Počáteční velmi rychlý rozvoj ekonomiky a následně i životní úrovně obyvatel bylo možné realizovat poměrně snadno vzhledem k velmi nízkému základu, jež byl ve

východním obdobím navíc ještě silně stlačen ničivou 2. světovou válkou a v zaostalých státech i vzhledem k základní vlastnosti industrializace: když se jednou rozjede, může se značnými tempy dosti dlouho takřka samovolně rozvíjet. V ekonomice se mohl orientovat na budování toho, v čem jednotlivé socializující státy silně zaostávaly (už prostá komparace s vyspělými kapitalistickými státy ukazovala na zásadní problémy zaostalosti, takže riziko volby chybných priorit bylo malé), v životní úrovni na uspokojování snadno rozpoznatelných základních hmotných potřeb a vytváření základních sociálních jistot obyvatel. Urychlený rozvoj ekonomiky poměrně rychle přinášel výrazné pozitivní hmatatelné pozitivní efekty.

Výše popsáný vznik a rozvoj socialismu v SSSR měl i neměl obecné rysy. V některých socializujících státech měl ještě těžší podobu, viz socializující Vietnam těžce bojující nejprve s japonskými, poté s francouzskými, poté s USA kolonialisty a agresory + ještě v letech 1976-78 odrážející agresi tzv. Rudých Khmérů z Kambodže a po jejich porážce agresi Číny (17. února – 16. března 1979) či totálním embargem, blokadou a jiným nepřátelstvím ze strany USA od počátku vítězství revoluce sužovanou revoluční Kubu. V těžké pozici je dlouhodobě i KLDR. S jižní Koreou, okupovanou vojsky USA, dodnes chybí mírová smlouva, resp. platí jen příměří, o oběi zdi na korejských hranicích a tamních častých vojenských incidentech nemluvě. Evropským socializujícím státům SSSR zajistil dostatečnou ochranu před imperialistickou agresí a tím i mnohem příznivější podmínky socialistické výstavby. Mnohé problémy si ale svými chybami zapříčinily jednotlivé socializující státy samy.

9.1.2. Problémy nerozvinutého socialismu

Obecný problém byl, že dříve nebo později další pokračování klasického industriálního vývoje nebylo dost dobře možné. Tempo ekonomického růstu se s růstem rozvinutosti jednotlivých socializujících států nutně snižovalo. Ekonomika se stávala složitější a v řadě směrů přestávala být limitovaná celkovou nerozvinutostí, ale novými problémy vzniklými předchozím rychlým industriálním rozvojem. Rychlý rozvoj přinášel i nemalá negativa, zejména plýtvání zdroji, byť jiné než z důvodů živelné tržní regulace a převážně parazitních příjmů buržoazie, a nejednou i povážlivé zhoršení životního prostředí. Také politici začali klást mnohem větší důraz na kvalitu, zejména na větší vyváženost ekonomického růstu, resp. samotný růst ekonomiky přestal být absolutní prioritou, byť zběsilé závody v často samoúčelném ekonomickém růstu mezi tehdejšími sovětským a západním blokem pokračovaly až do 70. let, kdy narazily na rozsáhlé strukturální problémy. V zásadě ale závody v ekonomickém růstu ve světě přežívají dodnes. Pravda, někdy v zkarikované podobě, viz dlouhodobě stagující HDP v Japonsku a značně zaostávající EU.

Otázka, jak dál, stála i před obyvatelstvem. Předně se v Evropě v letech 1950-89 dařilo zabránit dalším válkám, byť to nebylo vůbec snadné. To samo o sobě byla obrovská deviza, byť dnešní rozmazlená společnost vyspělých států nad ní ohrnuje nos. Odstranění válek, bídy, zabezpečení základních hmotných potřeb a základních sociálních jistot všem občanům jednotlivých socializujících se států a tím i překonání bídy, zajištění všem práceschopným reálného práva na práci včetně odměny za ni, která ho i jeho rodinu uživila, často v kombinaci s pracovní povinností, a úplné

odstranění nezaměstnanosti a bezdomovectví vytvořily zcela novou situaci, kdy pro široké vrstvy obyvatel skončil boj o pouhé přežití a i neprivilegovaní občané se mohli mnohem více věnovat vlastnímu rozvoji, byť mnohé dnešní vymoženosti nebyly tehdy k dispozici. Jedním z důsledků bylo mnohem ostřejší posuzování aktuálních problémů a nedostatečného tempa jejich řešení.

Výše uvedené zabezpečení základních potřeb neplatí plně pro ty, kdo se stavěli proti socialismu či vládní moci a byli za to někdy právem, někdy neprávem, někdy přiměřeně, někdy nepřiměřeně trestáni. Určitá omezení navíc měli i ti, kdo byli kádrově označováni jako příslušníci nebo potomci někdejší buržoazie, maloburžoazie, kulaků, oportunistů, revizionistů. Větší či menší postih opozice byl a je ale běžný i ve vyspělých kapitalistických státech včetně současné ČR, byť tam bývá lépe maskován.

Zdravotnický pokrok po 2. světové válce umožnil v socializujících i vyspělých kapitalistických státech zaváděním očkování a antibiotik postupně vymýtit nebo zásadně omezit četné nebezpečné nemoci, jež dosud vážně decimovaly obyvatelstvo, zejména děti. Zásadní snížení dětské úmrtnosti a rozšiřování užívání antikoncepce umožnily změnu modelu rodiny – přejít od praxe pořizování si více dětí k praxi pořizování si nejčastěji dvou dětí. Ženy byly nebo se brzy staly gramotné a vzdělanost se rychle vyrovnávala mužům. Větší počet dětí přestal být nutností v zájmu zajištění obživy i jako pojistka na stáří v podmínkách základních sociálních jistot, zde zejména bezplatné zdravotní péče a státem garantovaných starobních a invalidních důchodů, jakož i přísnou ochranou bydlicích, resp. reálnou nepřipustností vystěhování na ulici. Za pomoci antikoncepce se stalo reálné mít i při plném sexuálním životě převážně dvě děti.

Významné zkrácení pracovní doby, tj. přechod z šesti na pětidenní pracovní týden, v ČSSR uskutečněný koncem 60. let (v Polsku o 10 let později), významně zvýšil rozsah volného času občanů. Ukázalo se ale, že mnozí občané ho nebyli schopni využít ke svému výraznému rozvoji, že si s nabytými možnostmi vlastního širokého rozvoje nevěděli rady. V ČSSR to názorně dokládá pro příslušné jedince sebedestruktivní růst spotřeby cigaret a alkoholu na obyvatele a rok po celá 50., 60. a 70. léta. Při výrazném snižování fyzické námahy v práci mnozí občané stále více místo stravování provozovali slavnosti obžerství. Mnozí si tak způsobovali zdravotně i jinak značně závadnou otylost. Tisk, rozhlas a nově i televize nabízely rozsáhlé možnosti vzdělávat se a kultivovat. Mnoho občanů ale skončilo v „televize-mánii“, tj. sledování televize „od nevidím do nevidím“ a tím reálně i v rozsáhlém zabíjení narůstajícího volného času. Jistě, nabízela kvalitní pořady, nebyl to lidského ducha mrzačící televizní bulvár, plný komerčních reklam a černé kroniky, který známe nejen v ČR po roce 1989.

Výrazné zlepšování zdraví obyvatel ČSSR z 50. let v důsledku zajištění mírového života, odstraňování bídy a socialistické revoluce ve zdravotnictví (kromě zajištění bezplatné zdravotní péče hrálo významnou roli rychle se rozšiřující povinné očkování proti řadě dosud obávaných nemocí) nepokračovalo v dalším období, v první řadě z důvodu růstu spotřeby tabáku a alkoholu a růstu otylosti, negativně se projevující na zdraví, nejednou se smrtelnými následky při zpoždění 20 i více let, a to i při zlepšující se zdravotní péči. Když si někdo ničí různými zlovyky své zdraví,

lékaři s tím mnoho nesvedou. Výmluvy na špatné západní vzory, či že tak údajně protestoval proti režimu, jsou trapné.

Růst a postupné zajištění uspokojování základních materiálních i nemateriálních potřeb (vytvoření základních sociálních jistot) oslabovalo kolektivismus a podporovalo individualismus ve způsobu života i ve smýšlení. Rostlo sobectví a lhostejnost mnohých, těžká sociální nejistota přestala lidi shánět do houfu k obraně základních životních podmínek, narůstala namyšlenost a nejednou i vzdalování se realitě. Základní sociální jistoty se začaly brát jako samozřejmost. Možnost jejich ohrožení se stále více ignorovala, nejen vlivem jejich umné bagatelizace podvrtnou západní propagandou. Moderní socialismus bude muset mimo jiné řešit nelehkou otázku, jak nepřehnat základní sociální jistoty, jak při jejich plném zabezpečení bránit neuvědomělým občanům jimi opovrhovat a také jak omezovat jejich zneužívání.

Něco hodně zlého naznačuje i silící odtrženost a nejednou i zjevná degenerace významné části neziskového nevládního sektoru v západní Evropě pod praporem multikulturalismu EU typu a genderismu. V zásadě žije z peněz daňových poplatníků, ale věnuje se stále víc jejich šikanování, předstírajíc péči o veřejné blaho. Vůči EU konzervativní pravice mluví o novém socialismu diktovaném z Bruselu. Se socialismem to sice nemá nic společného, ale pravdou je, že rozsah šikanování ze strany politických neziskovek multi kultu a gender v řadě směrů předstihuje i tu nejhorší socialistickou praxi a rozbíjí společnost včetně jejího základu - rodiny.

Individualismus objektivně zvyšovaly i některé druhy růstu životní úrovně – domácí pračky nahrazovaly společné prádelny, sledování televize návštěvy kin, ježdění osobními auty ježdění veřejnou hromadnou dopravou, rekreace na soukromých chatách a chalupách kolektivní odborovou rekreaci a kolektivní výlety aj. Zásadní zkrácení pracovní doby přechodem na pětidenní pracovní týden koncem 60. let v ČSSR takové aktivity ztrátilo. S tím rostlo i sobectví, nejen v ježdění osobními auty s těžkými negativními dopady na bezpečnost, veřejné zdraví, životní prostředí a časem i na územní strukturu přírody a sídel. Vícepruhové silnice mají těžký dělicí efekt vůči přírodě a nejednou i vůči osídlení, struktura osídlení se začala přizpůsobovat a tudíž zásadně deformovat v zájmu potřeby stále větší silniční dopravy. Od 60. let ve velkém realizovaná výstavba moderních bytů panelovou technologií též přispívala k odcizení a k individualismu. Větší panelák, nenáročný na údržbu a opravy, mívá víc obyvatel než malá vesnice, ale obyvatelé paneláku se pořádně a někdy vůbec neznají a neznají, což je na malé vesnici nemyslitelné. Existuje i řada jiných, byť méně jednoznačných indikátorů nárůstu individualismu. Kolektivní způsob života přestal být existenční nutností pro většinu obyvatel, lidé se podstatně víc diferencovali profesně i zájmově. Tento trend rostl s růstem velikosti města, resp. nejsoudržnější zůstává dodnes venkov, kde se lidé navzájem mnohem více znají a jsou na sobě navzájem mnohem víc závislí. Bývají také nejstřízlivější, protože na rozdíl od obyvatel velkých měst mnohem lépe vědí, kde věci začínají a kde končí. Neslavný výrok žačky: „*Co nám to, paní učitelko, povídáte, že mléko dává kráva, mléko přece dává supermarket!*“ zcela jistě nepochází z venkova.

Pokud vedení vládnoucích komunistických stran vycházelo jen z nutnosti překonávat četné přežitky z minulosti (mateřská znaménka kapitalismu, případně

předkapitalistických společensko ekonomických formací) a ideovou diverzi ze západu, mělo zúžený prostor pro svou politiku. Objevení zákona společenského přivlastňování jako základního ekonomického zákona komunistické společensko ekonomické formace a rozporu mezi celospolečenským a individuálním jako jejího základního rozporu Z. Hábou ¹³⁾ počátkem 80. let ale přišlo relativně pozdě a hlavně ani náhodou neproniklo do vedení tehdejší KSČ či KSSS. Jistě i proto, že z něj plyne potřeba podstatně složitějšího, sofistikovanějšího přístupu k rozvíjení socialismu a mnohé zažité postupy opustit. Odstranit různé těžko odůvodnitelné rozdíly v přístupech k řadě věcí na minimum mělo být prvním krokem.

Ze zákona společenského přivlastňování nevyplývá, že chybou byl samotný vysoký stupeň přerozdělování nově vytvořených hodnot socialistickým státem. Problémem byl způsob jeho provádění, dostatečně nezohledňující hodnotové vztahy a pracovní zásluhy a tím i dostatečně nestimulující efektivnost. K jeho největším symbolům patřily odvody zůstatku volného (nerozděleného) zisku podniků, neobjektivní přerozdělování na základě stovek i tisíců individuálně stanovených cen a sazeb daně z obrátu, diferencovaných často subjektivně, mzdové tarify vytvářené nejčastěji na základě nedostatku pracovních sil, časté placení za nekvalitní a někdy i za nevykonanou práci, neodůvodněné dotování cen některých výrobků a služeb.

Historie bývá zlomyslná a mívá výkyvy. Zatímco první období socialismu bylo nejen v SSSR ve znamení velmi silného kolektivismu s vrcholem v době existenčního ohrožení za 2. světové války, po jejím skončení v roce 1945 došlo postupně k obrácení trendu směrem k individualismu s vrcholem v 90. letech po pádu evropských států reálného socialismu, které v zásadě trvá, viz klesající odborová organizovanost ad. Jak ale správně hlásal nemarxistický ekolog Josef Vavroušek, extrémní individualismus i extrémní kolektivismus škodí, neboť likvidují odpovědnost, viz ¹⁶⁾. Při extrémním individualismu je těžké o nějaké odpovědnosti mluvit, neboť si každý dělá, co chce, bez ohledu na druhé, na přírodu a na společnost. Při extrémním kolektivismu platí, že za nás myslí strana a vláda nebo dokonce jen její (údajně neomylný) vůdce.

Zčásti vlivem západní propagandy politické i komerční reklamou, zčásti ale i vlivem svého přežívajícího maloměšťáctví, se mnozí občané začali honit za kdekou chimérou, byť k tomu neměli reálné důvody. Nebyli jen socialisticky uvědomělí dělníci, rolníci a příslušníci pracující inteligence. Byla také nejen v ČSSR početná vrstva někdejší maloburžoazie, bylo i dost měšťáků, kteří hodně brali z výhod socialismu a málo odváděli. Heslo: „*Kdo neokrádá stát, okrádá rodinu!*“ bylo pro ně příznačné, stejně jako dříve za kapitalismu i později za obnoveného kapitalismu po roce 1989.

K záludnostem vývoje patřilo, že početné vrstvy měšťáků v Československu a zejména v českých zemích byly nejprve brutálně potlačeny nacistickými okupanty, po té rychlou socializací. Proti tomu měšťáci v rámci své zbabělosti nic podstatného nečinili. Příležitost výrazněji se uplatnit dostali až v 60. letech. Výbuch měšťáctví za pražského jara 1968 (vedle výbuchu upřímného nadšení a solidarity s mlhavým socialismem s lidskou tváří) neměl překvapit. Když to nevyšlo, učinili měšťáci jistou symbiózu s normalizační socializační společností, v které se jim do jisté míry dařilo. K druhému, ještě většímu velkému výbuchu měšťáctví došlo po převratu 17.

listopadu 1989. Faktor silného měšťáctví levici opakovaně zaskakoval, nejen v Československu.

Byly i zbytky poražené buržoazie a jejich příznivců, snících o zvrácení socialistického vývoje. Byly právem i neprávem, přiměřeně i nepřiměřeně socializujícím státem postižení občané.

Byly také vrstvy občanů, kteří chtěli jen v poklidu žít, na rozdíl od jedinců ambiciózních nebo uvědomělých. Železná opona, byť počátkem 50. let v zásadě vynucená západním embargem, vysíláním teroristů a sabotérů a studenou válkou, časem mnoha lidem vadila, o přítomnosti „spřátelených“ vojsk Sovětské armády v Československu po 21. srpnu 1968 nemluvě.

V NDR, v Polsku, v Maďarsku a do 50. let také v Rumunsku a východním Rakousku byla Sovětská armáda od dob osvobození od nacismu. Z Československa a z Bulharska se stáhla již na podzim 1945. V Jugoslávii byla jen krátce v Srbsku v rámci Bělehradské operace, poté se přesunula do Maďarska. Snahy o její umístění v Československu tehdejší prezident Antonín Novotný v 60. letech třikrát úspěšně odmítnul. Dostala se k nám až za jeho pokořitele neprozíravého a neschopného KSČ vést vpřed Alexandra Dubčeka, a to v nejnevhodnější chvíli. Ignorance geopolitických aspektů za pražského jara podle všeho byla velká chyba jeho vůdců.

Nutné je rozlišit rozdílná očekávání významných vrstev obyvatel v jednotlivých socializujících státech. Zejména v SSSR a v Číně bylo základním očekáváním velké části obyvatel včetně významné části státního aparátu a inteligence skoncovat s otřesnou zaostalostí a prohnílým carismem v Rusku, resp. s japonskou okupací a vládou cizím zájmům zaprodané (kompradorské) buržoazie v Číně. V Koreji, ve Vietnamu, v Laosu a v Kambodži šlo v letech 1940-45 o to skoncovat s někdejší japonskou a poté s jakoukoliv jinou porobou. Čtyřletá hrůzovláda maoistických tzv. Rudých Khmérů s podporou socializující maoistické Číny v letech 1975-79 perspektivu socializace v Kambodži smrtelně zkompromitovala. Na Kubě nechtěli být polokolonii USA.

V Československu byla základní očekávání (s výjimkou důsledného uskutečnění protifašistické a národně demokratické revoluce) značně diferencovaná. Dělnická třída měla spíše klasické odborové požadavky, tj. odstranit nezaměstnanost, bídu, dát všem občanům základní sociální jistoty. Tyto požadavky KSČ s významnou podporou silného jednotného Revolučního odborového hnutí důsledně naplňovala. Důvěra v kapitalismus byla zásadně otřesena předchozím vývojem. Mnichov a nacistická okupace dorazily důvěru v kapitalismus v Československu i v Evropě.

Značně revoluční bylo i rolnictvo, zejména požadavkem na důsledné provedení pozemkové reformy z počátku 20. let, byť jej v 50. letech kolektivizace zemědělství dočasně rozkolísala. Od 60. let patřilo k základním oporám budovaného socialismu. V roce 1968 se přes nemalé tlaky nerozpadlo ani jedno zemědělské družstvo. Sobecky socialismus viděla poměrně početná maloburžoazie, odmítavě zbytky poražená buržoazie.

V Československu žili i významné vrstvy nostalgicky vzpomínající na (značně zidealizovanou) Masarykovu Československou republiku. Špatně se neslo znárodnění živnostníků a jejich nedostatečné nahrazení v rámci socializace. Vážným

problémem byla i západem vnucená studená válka, vynucující si tvrdou obranu vznikající nové společnosti, odkud je už jen krůček k vážným nezákonnostem a za přispění západních i východních „přátel“ i ke zločinům.

V NDR, v Maďarsku, v Chorvatsku, v Lotyšsku, v Estonsku a částečně i na západní Ukrajině (v letech 1945-55 též v sovětské okupační zóně Rakouska), byl zásadní problém vyrovnat se s hrůznou fašistickou minulostí. V zásadě bylo možné buď někdejší fašismus více méně tolerovat a fašistické válečné zločince nestíhat, jak to činily západní mocnosti ve Spolkových republikách Německo a Rakousko, nebo fašismus tvrdě potlačovat, jak se dělo v SSSR a dalších socializujících státech Evropy.

Polskem a Litvou kromě šoku z nacistické hrůzovlády silně cloumala tradiční silná rusofobie, kterou v Litvě neotřásl ani vrácení Polskem držené litevské metropole Vilniusu Litvě 10. října 1939, na nátlak SSSR, a v Polsku získání Slezska, Pomořanska a západní části východního Pruska jako náhradu za brutální nacistický teror a ztracená území západního Běloruska a západní Ukrajiny – Haliče. Část Poláků, nejen z řad polských politiků a intelektuálů, i nadále sní o Polsku od Baltu k Černému moři, ač tam Polsko ani v dobách největšího územního rozsahu Polsko litevské unie nesahalo.

V Bulharsku a v Srbsku byla situace podobná té v Československu, jen měšťácké vrstvy byly podstatně slabší a zaostalost naopak podstatně větší. Národnostní vztahy byly v Jugoslávii mimořádně komplikované. Rumunsko se do socialistického tábora, podobně jako Polsko, dostala spíše nechtěně, byť bez zátěže rusofobie.

Mongolsko a Albánie byly na startu k socialismu ještě zaostalejší než někdejší carské Rusko. Mongolsko zahajovalo socialistickou výstavbu v roce 1921 bouráním asijského výrobního způsobu. O moc lépe na tom nebyla ani Albánie, kde feudalismus či spíše klanové uspořádání padnul až jejím osamostatněním na Turecku v roce 1912, ale silné přežitky klanového uspořádání v ní trvají dodnes. Podobné přežitky klanového uspořádání přežívají dodnes na Kavkaze, v někdejší sovětské střední Asii či v Libyi.

V období velkých socializujících přeměn ještě víc než jindy společenské vědomí výrazně zaostávalo za společenským bytím. S přibývajícemi léty budování socialismu se začalo zapomínat na neutěšenou kapitalistickou minulost. Rozsáhlé socialistické vymoženosti se stále více braly jako samozřejmost a možnost jejich likvidace v případě porážky socialismu a restaurace kapitalismu si lidé stále více přestávali připouštět. Podobně se zapomínalo, že výchozí postavení socializujících států bylo daleko za vyspělými kapitalistickými státy. Srovnávalo se do jisté míry nesrovnatelné. Současně narůstala kritičnost k nezákonnostem, v SSSR zejména těch z dob J. V. Stalina, v Československu zejména těch zpočátku 50. let, v Polsku z doby B. Bieruta (1944-56), v Maďarsku z let vlády Rákosiho (1945-56).

Rozvoj směřoval i nesměřoval k socialistickým ideálům. V SSSR na jistou vyčerpanost „ocelové“ industriální linie J. V. Stalina po jeho smrti 5. března 1953 rozporuplně reagoval jeho následník N. S. Chruščov. K pozitivům patřilo zrušení gulagů a soudních trojek, velká rozporuplná amnestie (Lavrentij Berija ji prosadil jako všeobecnou, přestože mezi vězni převažovali kriminálníci), propuštění statisíců

zajatých německých vojáků, léta využívaných na nápravu německým Wehrmachtem v SSSR způsobených válečných škod (významná část jich ale drsné přírodní podmínky SSSR nepřežila). Nesmyslné bylo zkrácení trestů odnětí svobody fašistickým banderovcům z 20 na 10 let (zřejmě Ukrajinec k Ukrajincům, takže mohli na Západě Ukrajiny mladou generaci vychovávat k nenávisti k všemu ruskému), citelná decentralizace řízení na podnikové i územní úrovni, snaha výrazněji povznést zemědělství a spotřební průmysl a tím i životní úroveň širokých vrstev obyvatel, několikeré výrazné snížení početního stavu Rudé armády ad.

N. S. Chruščov správně pochopil, že v éře jaderných zbraní hromadného ničení se role nejen klasických jednotek pěchoty, ale i tankových armád, snižuje. Výrazná redukce početního stavu Sovětské armády při zásadním rozvoji strategických, zejména jaderných a leteckých sil, uvolňovala významné prostředky pro rozvoj SSSR. Na tuto rozumnou linii nedokázal navázat Leonid Iljič Brežněv, ke škodě SSSR a celého sovětského bloku. Armády se tak staly zbytečně nadměrně početné a nákladné.

K pozitivním zásluhám N. S. Chruščova jistě patří odhalení kultu osobnosti J. V. Stalina včetně zločinů, ke kterým pod jeho vedením došlo. Problém je, že kritika J. V. Stalina nebyla dostatečně objektivní. Jednak N. S. Chruščov neodhalil zdaleka všechny stalinské zločiny, jednak vše zlé shazoval na J. V. Stalina bez solidní analýzy objektivní podmíněnosti politiky J. V. Stalina v letech 1923-53, mimořádně to rozporuplných desetiletí vedení SSSR J. V. Stalinem. Odmítal velké nesporné pozitivní zásluhy J. V. Stalina o rozvoj SSSR. Občas za zápory vydával a potíral i zjevné klady. Je to špatné, neboť se o tom rozhodlo za Stalina. Samozřejmě opomněl svůj významný podíl na stalinských zločinech, konkrétně na Ukrajině, kde byly největší.

Mimořádně stupidní bylo dodnes se běžně tradující obviňování J. V. Stalina, že věřil paktu o neútočení a držel při západních hranicích jen málo vojska, takže 22. června 1941 nebyl s to zastavit invazi nacistických vojsk. Předně, problém nebyl ani tak ve vyzbrojení Rudé armády (to bylo dobré a německý Wehrmacht významně převyšovalo, jako ve schopnosti bojovat s mašinérií Wehrmachtu. Západní armády včetně do té doby nejsilnější francouzské zde žalostně selhaly. Stejný problém měla i Rudá armáda, nejméně do Stalingradu, spíše až do bitvy u Kurska v létě 1943. Pak už byla s to nacistické armády drtit a více méně nedat jim šanci.

A. Hitler a spol. přitom právě doufali, že se jim hned na začátku války podaří bleskovými průlomy obklíčit a poté rychle zničit rozhodující síly Rudé armády a válku tak bleskově vyhrát. Tuto možnost J. V. Stalin A. Hitlerovi nedal. Vpád velmi početných, dobře vyzbrojených a vycvičených vojsk Wehrmachtu do SSSR (asi 3,5 miliónu vojáků + další hůře vyzbrojené a vycvičené 2 milióny vojáků spojenců Německa, kteří mimo jiné o rok dříve za pět či šest týdnů dobyli Francii) nešlo rychle zadržet a obrovským ztrátám civilního obyvatelstva při nacisty uplatňované strategii „spálené země“ nešlo zabránit, viz G. K. Žukov.¹⁷⁾

Jistě, mohlo to být méně zlé. Například kdyby si maršál Dmitrij Grigorjevič Pavlov nezopakoval chyby posledního velkého vojenského cvičení Rudé armády před válkou, když jeho (Rudou armádu hrající) divize nečekaně zle sevřeli „černé“ divize

G. K. Žukova, simulující nacistický útok na SSSR. Nepoučil se, což ho stálo funkci a život (pro přílišné ztráty jím řízeného Západního frontu byl popraven 22. července 1941).

Hloupou pomluvou bylo i tvrzení, že se J. V. Stalin po zprávě o vpádu Wehrmachtu do SSSR 22. června 1941 zhroutil. Archivy to nepotvrzují.

Hloupé bylo i dnes populární odkazování na veřejné Stalinovi projevy loajální k paktu o neútočení s Německem. Byly určeny především do USA a Velké Británie, byť nezasvěcené mohly mást.

Za nepodstatný považuji spor některých, zda J. V. Stalin o represích věděl či nevěděl. Samozřejmě věděl. V tak velkém rozsahu se nemohly dít za jeho zády. Zajímavější je otázka role mocenských bojů v tehdejší sovětské elitě a hlavních iniciátorů a tahounů rozsáhlých nezákonností. Hlavní aktéři nezákonných procesů se při 3. moskevském procesu sami ocitli na lavici obžalovaných a byli vesměs odsouzeni k trestu smrti a zastřeleni. To se stává, ale pro nevinnou část obětí těchto procesů je to slabá útěcha. Neznám dostatečně zde fakta. Proto si zde netroufám více soudit.

Přejít od glorifikace k zavržení je jistě jednoduché. Mnoho ale neřeší, zato mnohé může zkomplikovat. Zásadním problémem bylo, že N. S. Chruščov nenašel dostatečně pozitivní východisko ze stalinských deformací sociálně ekonomického rozvoje SSSR, které byly spíše daní nutnosti řešit svízelné, značně specifické podmínky rozvoje SSSR let 1923-53. Kritika kultu osobnosti byla tudíž nutně polovičatá. Těžko mohla být jiná, když N. S. Chruščov byl žákem J. V. Stalina a jeho jménem léta organizoval represe, a to i nad rámec Stalinových pokynů. Příznačná byla i blesková poprava jeho rivala L. Beriji 23. prosince 1953. Stupidní bylo přejmenování místa rozhodujícího vítězství Rudé armády nad německými fašisty Stalingradu na Volgograd. V rámci boje proti stalinismu N. S. Chruščov zrevidoval i řadu rozumných rozhodnutí J. V. Stalina. Zásadním problémem bylo zachování cenzury, „puťovek“, centralisticko příkazovací soustavy řízení ad., byť se o zásadní ekonomickou a společenskou reformu pokoušel.

Hrubé podceňování objektivní analýzy kladů a záporů budování socialismu v SSSR a jejich dobové podmíněnosti ve spojení s kritikou Stalinova kultu osobnosti bylo vodou na mlýn antikomunismu vyspělých kapitalistických států i tzv. nové západní levice. Že mu nebyli s to pomoci ani radou představitelů západního komunistického hnutí G. Lukács ad., nepřekvapuje. V prvé řadě o sovětské realitě velmi málo věděli.

Role N. S. Chruščova v rozvoji socialismu byla značně rozporuplná. Ale jinak, než uvádí dnes někteří dogmatici a antikomunisté. Kritika kultu osobnosti J. V. Stalina byla na místě. Měla být ale maximálně objektivní, což se z řady objektivních i subjektivních důvodů nestalo, stejně jako náprava Stalinových chyb.

Někteří autoři jsou názoru, že odhalení stalinských zločinů těžce poškodilo mezinárodní komunistické hnutí, zejména na Západě a citelně přispělo k diskreditaci socialismu a možná i k roztržce s Čínou, viz ¹⁸⁾. Je pravda, že Číňané nechávají svůj velice problematický Velký skok i Velkou proletářskou kulturní revoluci historikům. V podmínkách rychlého rozvoje Číny se jim to daří. Je otázka, do jaké míry je takový postup uplatnitelný v podmínkách evropské, resp. pravoslavné kultury, která

navíc změšťáčetla. Problém je i skutečnost, že co v hrůzných letech války a krátce po ní příliš nevadilo, začalo s odstupem času vadit zásadně.

K vážným chybám N. S. Chruščova patří prosazení svévolného odtržení Krymu od Ruska a jeho násilné připojení k Ukrajině 26. dubna 1954. Protesty na Krymu dominujícího ruského obyvatelstva byly tvrdě potlačeny. Právě proto v něm mnozí vidí nacionalistického Ukrajince, byť se narodil v ruské Kurské oblasti a není známo, že by se k otázce, zda se cítí jako Rus či Ukrajinec, někdy vyjadřoval. Motiv svévolného odtržení Krymu od Ruska a jeho darování Ukrajině zůstává nejasný.

Rozporuplné byly snahy o obdělávání celin v sovětské střední Asii, mánie zvaná bavlna ve střední Asii či kukuřice na Ukrajině a v Rusku. Drsné klima a nedostatečné hnojení způsobilo, že celiny dávaly velmi nízkou úrodu, byť při silně extenzivním hospodaření ji dodávaly levně. Konjunktura bavlny ve spojení s odstoupením od stalinského projektu převedení části vod Irtyše na západ do sovětské střední Asie od 60. let citelně přispívalo k vysychání Aralského moře a ke vzniku obří solné pouště, resp. bezprecedentní ekologické katastrofy v regionu. V USA úspěšné pěstování kukuřice naráželo v jiných přírodních podmínkách SSSR na zásadní problémy.

Není mně jasný podíl Chruščova na hluboké roztržce s Čínou. Zda šlo roztržce zabránit, nevím. Nekritické propagování sovětského vzoru jistě nebylo na místě.

Problémem byly i jeho časté až divoké pokusy v oblasti soustavy řízení včetně pokusů o územní chozrasčot. Za J. V. Stalina si jednotlivé regiony musely ze svých zdrojů pokrýt své běžné potřeby. Centrální investice šly na hlavní rozvojové projekty napříč SSSR. Systém zavedený Chruščovem umožňoval úhradu neefektivnosti regionů z celospolečenských zdrojů. Nový systém nejvíce postihoval regiony obývané Rusy.

Velice neuvážená byla jeho některá veřejná prohlášení aj.

N. S. Chruščov si nebyl s to poradit s řídicí vrstvou, s prorůstáním stranického aparátu do státního řízení SSSR. Nutností oddělit stranické a státní řízení a zásadně omezit stranické poručníkování se zabýval již J. V. Stalin v 2. polovině 30. let, leč blížící se 2. světová válka a následná poválečná obnova mu neumožnila problém řešit. Hrubou chybou N. S. Chruščova bylo, že ji zavrhnul.

Za J. V. Stalina měla řídicí vrstva obrovskou moc, ale ručila za její výkon svou hlavou, což příjemné nebylo. To se změnilo s nástupem N. S. Chruščova. Ve vztahu k řídicí vrstvě lze zaznamenat paradox: zatímco J. V. Stalin stranickou a státní byrokracií v letech Velké vlastenecké války zcela podřídil svému řízení, reformy N. S. Chruščova citelně posílily její moc. Při narůstající složitosti řízené reality tomu ale nemohlo být jinak. K plnému ovládnutí společnosti stranickou a státní byrokracií ale došlo až za vedení KSSS L. I. Brežněvem v letech 1964-82, zvláště pak v letech 1976-82, kdy L. I. Brežněv po sérii infarktů ze zdravotních důvodů nebyl s to řádně vést KSSS, ale v jejím čele zůstával. V takové zdravotní kondici měl samozřejmě odstoupit. Spolu založil mnohá negativa, včetně tendencí ke stagnaci. Vcelku lze období N. S. Chruščova hodnotit jako výrazný, byť rozporuplný posun k normalnosti.

Jisté je, že varování M. Džilase¹²⁾ o rozporuplném cítění řídicí vrstvy (na jedné straně jako správci socialistických podniků, na druhé straně pošilhávající po možnosti změnit své správcovství na své vlastnictví) ignoroval jak N. S. Chruščov, tak L. I. Brežněv, tak M. S. Gorbačov, podobně vůdci dalších evropských socializujících států.

V Československu spojení řízení strany a státu odmítal generální tajemník ÚV KSČ a prezident Antonín Novotný, ale zůstával zde ve vedení KSČ osamocen. Nebyl s to zabránit ani zahmutí vedoucí úlohy KSČ do nové socialistické ústavy z roku 1960. Pokrokem byla reforma struktury vlády, kdy např. vězeňství počátkem 60. let přešlo z ministerstva vnitra pod ministerstvo spravedlnosti.

V Polsku nástup Wladislawa Gomulky po smrti B. Bieruta v roce 1956 znamenal výrazný posun k normálnosti, byť představy většiny Poláků byly podstatně větší. Pokus o posun k normálnosti v Maďarsku v roce 1956 skončil velmi krvavým podzimem, kdy socializující Maďarsko proti krvavé bílé kontrarevoluci někdejších fašistů zachránila v něm přítomná sovětská vojska. V Československu posun k normálnosti probíhal pozvolna po smrti J. V. Stalina a K. Gottwalda 5. a 14. března 1953. V 60. letech byl nerozvinutý socialismus v ČSSR nejliberálnější.

Posun k normálnosti je jistě nezbytný. Tak jako mnohé jiné má dvě krajnosti. Na jedné straně absenci (klasicky v Albánii, i přes její roztržku se socialistickými státy Evropy a přeorientaci na maoistickou Čínu a politiku dobrovolného izolacionismu) a prudké uvolnění, vedoucí k velkým otřesům a k hrozbě rozpadu socialistické společnosti, klasicky v Maďarsku 1956 a v SSSR za M. S. Gorbačova.

V ČSSR došlo počátkem 60. let k mírnému ekonomickému propadu (poučení – nevytyčovat zjevně nereálné plány a zejména nerozkrmitávat investice, zvláště pak nemístně ambiciózními projekty), paradoxně krátce po mylném vyhlášení vybudování socialistické společnosti v ČSSR. Také přiměřené uspokojování základních hmotných potřeb (v ČSSR se stalo realitou v období 1965-75) může být různě široké, o uspokojování nepravých, falešných potřeb nemluvě. Podstatné bylo, že širokým vrstvám obyvatel již nešlo v prvé řadě o pouhé přežití vlastní a jejich rodin, že se již nemuseli příliš bát o zítřek, za podmínky zachování míru a socialismu ve své zemi. Společnost žádala jen politickou lojalitu, pracovat (většinou ale ne vyčerpávajícím způsobem) a moc nekrást. Aktivní budovatelský přístup byl vítán.

Potřeba naplnit nově vytvářenou společnost jí vlastním společenským obsahem se ukázala jako přetěžký úkol, na který vznikající socialistická společnost nebyla vůbec připravena. Těžkosti násobila relativně nízká rozvinutost socializujících států i jejich obklíčení vyspělými kapitalistickými státy včetně politiky vedení studené a někdy i horké války proti nim. Vládnoucí komunistické strany se orientovaly jak na rozvíjení socializující společnosti neprošlapanými cestami na již převážně socialistickém společenském základě, byť stále ještě s množstvím mateřských znamének kapitalismu, tak na imitaci nesocialistického konzumerismu vyspělých kapitalistických států. Do této imitace nemálo tlačila vnucená konfrontace s vyspělým kapitalismem i z minulosti přežívající (malo) měšťáctví. Vnucované soutěži o co nejvyšší hmotnou spotřebu se těžko odolávalo. Posilovaly ji všechny významnější chyby, ke kterým v rámci socializace společnosti docházelo. Touto

druhou orientací blokovaly některé možnosti využít významných předností socialismu.

Zjevně negativně působily zděděné národnostní a náboženské přežitky a třenice, příživované západem, kterých se předáci řady socializujících států nedokázaly plně zbavit, a hrubé chyby domácí politiky. Západ, zejména SRN a katolická církev, nejenže umožnily útěk a nepotrestání milionů nacistických válečných zločinců a neprovedly větší defašizaci státního aparátu v západním Německu a v Rakousku, ale podporoval i fašisty vládnoucí v Portugalsku (do roku 1974), ve Španělsku (do roku 1975), fašistickou vládu černých plukovníků v Řecku v letech 1967-74 a fašistické ustašovce v Jugoslávii včetně jejich teroristických akcí.

Státům reálného socialismu byla vnucena nerovná a pro ně neperspektivní soutěž ve zbrojení. V kapitalismu na zbrojení vydělávají zbrojaři, za socialismu nikdo. Ne vždy se jen udržovala vojensko strategická rovnováha s vyspělým kapitalismem. Jak už to bývá, generálové občas viděli z objektivních i subjektivních důvodů ohrožení větší, než reálně bylo, a politici jim ne vždy dokázali říci: „*Ne!*“ V rozumné vojenské politice N. S. Chruščova v této oblasti nedokázal pokračovat L. I. Brežněv.

V dobách budování základů socialismu byl rychlý ekonomický růst základní podmínkou úspěšnosti socializačních přeměn. Poté tomu již tak jednoznačně nebylo. V ekonomickém růstu s postupem času narůstaly prvky samoúčelu. Podobně růst hmotné spotřeby obyvatel výrazně nad úroveň danou uspokojováním základních hmotných potřeb často nepřispíval k jejich rozvoji, ale naopak jejich rozvoj výrazně deformoval a někdy i ničil (klasicky růst spotřeby cigaret a alkoholu na obyvatele, ale i rozvoj konzumerismu - vysoké, převážně samoúčelné hmotné spotřeby, automobilismu ad.). V přístupu vládnoucích komunistických stran k řešení těchto problémů vládla bezradnost. V zásadě přijímali soutěž s vyspělým kapitalismem v konzumerismu. Heslo N. S. Chruščova „*dohonit a předhonit!*“ (myšleno vyspělé kapitalistické státy) bylo velmi populární. Byť správně říkal: „*nikoliv v automobilismu,*“ automobilismus se rozvíjel i s množstvím svých negativ, byť na rozdíl od USA ne na troskách veřejné dopravy a v řádově nižším rozsahu. I za socialismu osobní auto u mnoha jedinců sloužilo víc falešné prestiži než uspokojování reálných dopravních potřeb. Paradoxem bylo, že nejvíce přispíval k odčerpávání rostoucích úspor obyvatelstva.

Rostla kupní síla obyvatel, která nenacházela na trhu dostatečné uplatnění. Zvláště palčivé to bylo v ČSSR, která téměř zcela potlačila živnostenské podnikání a která držela vysokou stabilitu maloobchodních cen.

Nerealizovaná kupní síla ze šmeliny provázející 2. světovou válku včetně nivelizujícího přidělového systému v některých nacisty okupovaných státech (v jiných nacisty okupovaných státech neměly garantovány ani minimální přiděly potravin na lístky, viz Polsko, Jugoslávie či Řecko, o okupované části SSSR nemluvě) na základní druhy zboží a služeb „na lístky“ padla se zhroucením protektorátní měny na konci 2. světové války. Velký poválečný nedostatek takřka všeho si vynutil zachovat přidělový systém v Československu až do 1. června 1953 (v SSSR jen do roku 1948, ve válkou málo postižené Velké Británii až do roku 1954), byť přiděly se i u nás zvyšovaly. Umožnil ale i značnou další šmelinu a

vysoké šmelinářské příjmy a úspory po válce. Jednotlivé evropské socializující i kapitalistické státy tehdy překonávaly válečný rozvrat. Byly nuceny sahat i k měnovým reformám. Jejich hlavním cílem bylo zlikvidovat vysoké úspory ze šmeliny. V Plzni došlo v této souvislosti i k ostrým protestům. Po sérii stabilizačních opatření včetně měnové reformy došlo ke konsolidaci trhu se spotřebním zbožím, v Československu od 1. června 1953.

V souvislosti s měnovou reformou z 1. června 1953 je u nás pěstováno mnoho lží, zvláště pak, že se měna přepočítávala v poměru 50 Kčs starých za 1 Kčs novou. Reálný přepočet byl:

- 1) do 5000 Kčs včetně byly přepočítávány v poměru 5 Kčs starých peněz za 1 Kčs nových peněz. Stejně byly přepočítány mzdy a důchody,
- 2) vklady od 5001 Kčs do 10 000 Kčs v poměru 6,25:1,
- 3) vklady od 10 001 Kčs do 20 000 Kčs v poměru 10:1,
- 4) vklady od 20 001 Kčs do 50 000 Kčs v poměru 25:1,
- 5) vklady od 50 001 Kčs v poměru 30:1,
- 6) vklady složené na nové vkladní knížky po 16. květnu 1953 (v zásadě peníze ze štrozoků) se přepočítávaly v poměru 50:1.

Kromě toho, že každý občan dostal určitou částku, aby se nezastavil oběh zboží a služeb, se vklady fyzických osob u peněžních ústavů přepočítaly následovně:

Pouze velké úspory na účtech i ve štrozocích byly přepočítávány v poměru 50 : 1.

Problém byl, že rostoucí kupní síla obyvatel v podmínkách širokých základních sociálních jistot se stala od 60. let více méně trvalá, rostoucí a vytvářela zásadní problém dostatečně zásobit trh nabídkou kvalitního zboží a služeb. Když mluvím o kvalitě, mám na mysli zejména zboží a služby, umožňující nekonzumní způsob života, byť citelné nedostatky byly i v nabídce zboží a služeb spjatých s konzumním způsobem života, auty počínaje. Některé socializující státy byly nuceny dlouhodobě uplatňovat kontroverzní praxi pořadníků na osobní auta. Problém zásobování vnitřního trhu byl ožehavý jistě i proto, že základní sociální jistoty byly zajišťovány všem z fondů společenské spotřeby (financovány z tzv. parafiskálu, což byla obdoba dnešního sociálního a zdravotního pojištění. Platili jej zaměstnavatelé) a tím byla snižována jak potřeba je platit, tak potřeba vytvářet finanční rezervy na jejich uspokojování v případě potřeby v budoucnu. Podobně působilo velmi levné nájemní bydlení (na místě bylo uplatňovat „nákladové“ nájemné) a nízké ceny pro život potřebných základních druhů zboží a služeb. Negativně působila častá praxe placení i za nekvalitní nebo dokonce neodvedenou práci. Systém byl zacílen na výraznou většinu průměrně a podprůměrně vydělávajících osob a do značné míry přehlížel nové potřeby i pseudopotřeby nadprůměrně vydělávajících osob. Podobně uspokojování základních potřeb mělo zásadní přednost před uspokojováním specifických potřeb úzkých skupin obyvatel. Objektivně rostly potřeby a požadavky i průměrně vydělávajících vrstev občanů.

Problémy s dostatečným zásobováním trhu kvalitním zbožím a službami ve spojení s nedostatkem deviz vedly i k zachování nesměnitelnosti čs. koruny a dalších měn

socializujících států. Reálně fungoval systém více kursů národních měn: oficiální, státem přísně regulovaný kurs národní měny, za který se nakupovaly zejména chybějící suroviny, paliva, stroje a zařízení, někdy i spotřební zboží, a neoficiální, tzv. černý kurs národní měny, vznikající na nelegálním černém trhu. Časem byl doplněn tzv. turistickým kursem národní měny (v omezeném rozsahu se daly směnit tzv. tvrdé měny pro potřeby cest do kapitalistické ciziny, ale za kurz podstatně nevýhodnější ve srovnání s kurzem oficiálním) a jeho derivátem - tzv. devizovými bony, za které se dalo koupit ve speciálních prodejnách západní spotřební zboží, nedodávané do běžné obchodní sítě. Nespotřebované devizy se směňovaly za tuzexové bony. Tzv. převoditelný rubl byl zúčtovací jednotkou v mezinárodním obchodě států Rady vzájemné hospodářské pomoci. Nefungoval jako oběživo a platidlo, existoval jen na bankovních účtech.

Analýzy prokazují, že bylo na místě nevstoupit do Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, ustavených v letech 1944-45 s cílem ekonomicky si podrobit druhou světovou válkou zubožený svět, zvláště pak Evropu, ze strany USA, kde jednou z podmínek byla politika vedoucí k plně směnitelné domácí měně. Kolísání kursu měny, spekuláční tlaky nevyjímaje, by citelně brzdilo rozvoj jednotlivých socializujících států.

Jistě je ekonomicky výhodné mít národní měnu volně směnitelnou a mít v ní i část svých devizových rezerv. Pokud ale není podložena dostatečně silnou ekonomikou, nejde ji efektivně zavést, přestože systém více kursů národní měny měl zjevná negativa, tak jako každý přidělový systém. Nedostatečná regulace zahraničního obchodu vedla k neúnosnému zadlužení Maďarska, Polska, Rumunska a Jugoslávie, které vážně podvázalo možnosti další socializace těchto států. Objektivní problémy zajištění volně směnitelnosti národních měn socializujících států citelně zesilovala trvající ekonomická válka vyspělých kapitalistických států proti socializujícím státům východního bloku.

Časem se drobil i dosavadní sociální základ socialismu – tradiční dělnická třída. Tradiční dělnická třída byla objektivně technologicky nucena pracovat více méně ukázněně ve větších i menších výrobních kolektivech, byla dobře organizovaná a značně koncentrovaná. Továrny s tisíci i několika tisíci pracovníků byly časté. Dělnictvo žilo, před socialismem spíše živořilo, více méně pohromadě, nejčastěji v tzv. dělnických čtvrtích. Bydlelo vesměs v malých a drahých bytech, v prostředí často silně zakouřeném (prakticky jediným palivem bylo uhlí, popř. dřevo, topení bylo vesměs lokální a na uhlí jezdili až na výjimky i lokomotivy), velmi často špatně větratelné a bez zeleně. Hygienické podmínky byly velmi často zlé. Dělnické profese se obvykle „dědily.“ Československá dělnická třída měla hlavně tradiční odborářské ambice, méně už ambice budovat socialismus. Budování socialismu chápala především jako naplnění svých tradičních odborářských cílů.

Řada socializujících států na tom byla podstatně hůř. Proletariát byl buď soustředěn jen do menšího počtu průmyslových center, klasicky v Rusku, navíc do značné míry vykrvácel ve válkách let 1914-21, nebo byl vzácný svým výskytem. V obou případech se musel formovat převážně z řad drobných rolníků, bezzemků, živnostníků, řemeslníků apod. Vychovat z nich proletáře včetně potřebných

pracovních návyků bez drakonických trestů (masová nezaměstnanost, mistrova kniha finančních trestů, nejednou i fyzické tresty) bylo těžké.

S rozvojem socialismu se dělníci ve svých továrnách konečně začali cítit jako doma. Strach z propouštění, nezaměstnanosti, nepřiměřených postihů a jiné zvůle kapitalistů a jejich ředitelů zmizel. Současně dělníci postupně získávali slušnou životní úroveň včetně bydlení. Tradiční dělnické čtvrti plné bídy mizely. Vzdělanost třídy dělnické a družstevních rolníků se rychle zvyšovala. Počet dělníků od 60. let v ČSSR stagnoval. Rychle klesal počet pracovníků v zemědělství. Narůstal počet pracovníků ve službách. Služby ale znají spíše malé a značně rozdílné podniky, často se značně decentralizovaným systémem řízení. Významně narůstaly služby péče o člověka – školství, zdravotnictví, věda, kultura, sociální služby, kde převažovali vysoce kvalifikovaní pracovníci. Diferenciace odměňování kvalifikované práce ve vztahu k práci nekvalifikované byla většinou nedostatečná, zvláště ve školství, v kultuře, v sociálních službách a v oborech vědy, kde si nešlo výrazně přivydělat patenty, což objektivně vedlo k nespokojenosti jejich pracovníků a od jisté doby i k větší, převážně ekonomicky motivované emigraci na západ „za lepším“. Vysokých mezd dosahovali zejména úkolově odměňovaní dělníci.“

Emigrace na západ měla více příčin. Týkala se spíše vzdělaných kvalifikovaných občanů. Významně se na ní podílel ekonomický motiv – vydělávat ještě víc peněz a zajistit si tak ještě vyšší životní hmotnou úroveň. Na rozdíl od dob mezi světovými válkami či za Rakouska Uherska nebyla základním motivem snaha přežít sociálně ekonomickou mizérii, ale mít se ještě lépe. Existovala i politicky motivovaná emigrace, zejména po roce 1938, po roce 1948 a po roce 1968.

Podle Jiřího Mála, viz ¹⁹⁾ z Československa v letech 1948-89 emigrovalo asi 250 000 občanů, z toho v letech 1968-69 šlo asi o 80 000 občanů (asi 24 % děti a 41 % mladí lidé ve věku 16-31 let, především z velkých měst). V letech 1969-89 šlo asi o 140-150 000 občanů. Emigrace v letech 1948-67 byla nízká. Část pravice emigrovala již před únorem 1948, někteří již s prchajícími nacisty v obavě z postihu za kolaboraci s nacisty, popř. i za zločiny, na kterých se s nimi podíleli.

Sociální struktura společnosti se významně homogenizovala, v rozvinutějším a územně spíše malém Československu víc a rychleji než v obrovském a značně rozmanitém SSSR s chronicky zaostávajícím a dopravně značně izolovaným venkovem.

S přibývajícimi roky socializace a změn sociální struktury nových socializujících států revoluční nadšení sláblo. Ve státech dříve silně zachvácených fašismem, šovinismem, nacionalismem či klerikalismem velké nadšení pro socialismus nebylo ani na začátku socializujících přeměn. Absence účinné hmotné zainteresovanosti postupně vedla ke zpomalování rozvoje jednotlivých socializujících států, ve 2. etapě vědeckotechnické revoluce od 70. let 20. století k nedostatečné konkurenceschopnosti ekonomik států reálného socialismu proti dravým tržním soukromovlastnickým ekonomikám (rozdíly se západní Evropou se přestaly výrazněji zmenšovat, byť hodnocení na základě HDP a národního důchodu je problematické), o nedostatečné schopnosti účinně řešit narůstající problémy životního prostředí nemluvě.

Toto konstatování má i významný strukturální (klasicky vztah veřejné a individuální automobilové dopravy) a statistický rozměr, zejména věcně chybného ztotožňování základního socialistického makroagregátu národní důchod se základním kapitalistickým makroagregátem hrubý domácí produkt. Reálné zaostávání socializujícího Československa a dalších socializujících států) bylo podstatně menší, než jak tradovala západní propaganda a od ní přejímala domácí protisocialistická opozice a některé vrstvy obyvatel, o opomíjení faktoru základních životních a sociálních jistot v socializujících státech proti vyspělým kapitalistickým státům nemluvě.

Socializující státy nebyly s to řešit obecnější problém nepropadání pozlátku konzumerismu, rozvíjet relativně všestranného člověka vysokých mravních hodnot, odolného vůči měšťáctví, byť se to pro generace odchované přímo nebo přes rodiče hmotnou a často i duchovní bídou minulého kapitalistického vývoje, dovršeného mnichovskou zradou a kapitulací první Československé republiky a následnou šestiletou nacistickou genocidní okupací českých zemí, mohlo zdát samozřejmé. Ostrý třídní boj přispěl i k nezákonným procesům z počátku 50. let, jež citelně poškodily důvěru v novou společnost, o demoralizujícím vlivu neúspěchu pražského jara, zvláště pak 21. srpna 1968 a následné normalizace v letech 1969-74, nemluvě. Byl to úkol velmi těžký a v podmínkách silné rozvratné západní propagandy, nejen pozlátka konzumerismu a po roce 1968 i rezignace tzv. nové západní levice na socializující přeměny obtížně řešitelný.

Výjimkou je zde Kuba, kde lidé žijí dlouhodobě materiálně skromně, ale slušně. Základní hmotné potřeby mají uspokojeny, základní sociální jistoty mají zajištěny. V okolní latinské Americe žije chudá většina nepriviligovaných vesměs v bídě, doplňované nejednou brutálním terorem. Bídu v řadě států Latinské Ameriky teprve v posledních 15 letech zmírňují tamní levicové vlády. Kubánci preferují volný čas. I na Kubě dochází k ekonomicky motivované emigraci do USA. Mírné tržní reformy Raúla Castra v oblasti drobného podnikání i na Kubě vytváří problém značné příjmové a majetkové polarizace společnosti a nárůstu hospodářské kriminality – úspěšní podnikatelé v cestovním ruchu versus podstatně chudší většinové nepodnikající obyvatelstvo Kuby, jehož řešení nebude snadné.

Vyspělé kapitalistické státy na ohlupování občanů komerční reklamou i jinak do značné míry stojí a v případě její neúčinnosti padají. Pro socializující společnost je komerční reklama velký problém. Jde o poměrně účinný způsob vymývání mozků, vytváří často nesmyslné a obtížně uspokojitelné lidské potřeby, byť není primárně orientovaný na rozvracení socialismu.

Diskutovanou otázkou je, zda nepouštění západního, zejména hollywoodského filmového braku nevedlo k idealizaci západních poměrů, neboť filmy zobrazovaly vesměs blahobytně si žijící vyšší vrstvy, málokdy bídu těch dole. Zdá se ale, že státy pouštějící ve větším rozsahu k sobě západní brak, z hlediska konzumerismu a socialismu nevykazují odlišné rysy proti Československu, tudíž asi o podstatnou chybu nešlo. Snad jen že nechtěným vydáváním špičkových děl za průměr vytvářela iluze o vysoké úrovni umění v Hollywoodu.

Zjevnou chybou bylo odmítání některých nových uměleckých směrů, např. hudebních, co západně úpadkových. Nepochopitelně sem spadli i Beatles.

Procesy oslabování socializace urychlovaly hrubé chyby vládnoucích komunistických stran, jednak přehnané ambice, jednak slabost či nejednota vedení socialistických států. V takovém případě docházelo rychle k jejich rozkladu a ohrožení. I o tom byla velká maďarská tragédie v roce 1956, pražské jaro 1968 v Československu a tzv. sovětská perestrojka či spíš katastrojka po nástupu M. S. Gorbačova do čela KSSS v roce 1985, která vyústila v rezignaci na reálný socialismus a jeho hladkou kapitulaci v Evropě v letech 1989-91.

Navzdory výše uvedeným trendům to byla dělnická třída a družstevní rolnictvo, které zůstávaly až do konce socialismu mu přinejmenším loajální, resp. v zásadě neuvědomělý tlak některých na obnovu kapitalismu v Československu šel zejména z řad inteligence, v níž nejvíce přežívalo měšťáctví a která se cítila právem i neprávem nedocenená. Konečně, i o tom byl rok 1968 i rok 1989 v ČSSR. Jen v Polsku část dělnictva vystupovala nejen proti deformacím socialismu, klasicky v roce 1956, ale i protisocialisticky (v roce 1970 a zejména od roku 1980).

V 60. letech vznikla v Československu známá studie kolektivu Radovana Richty Civilizace na rozcestí, viz ²⁰⁾. K jejím základním kladům patřilo načrtnutí řady vážných problémů rozvoje socialismu, zejména zvládnání nastupující vědeckotechnické revoluce a vytváření nového člověka. Tyto problémy zejména ve smyslu aktivního řešení společenskou řídicí praxí ale nebyly dál dostatečně rozvíjeny, takže zůstala jen slavná studie, navíc omezeně dostupná.

Mimořádně problematickou roli hrála inteligence ekonomická. Ekonomický výzkum nedokázal vytvořit model moderní životaschopné socialistické tržní ekonomiky bez vážných sociálních problémů, zejména nezaměstnanosti. Trvale sázet na obrovskou obětavost lidí SSSR, Číny či Vietnamu nebylo reálné, očekávání většiny obyvatel v evropských socialistických státech mimo SSSR byla jiná.

Zásadní otázkou zůstává, zda je možná socialistická tržní ekonomika bez značné nedobrovolné nezaměstnanosti. Různé tržní reformy a pseudoreformy, doporučované těmi či oněmi socialistickými i nesocialistickými ekonomy, vesměs šly na úkor efektivního rozvoje sociálního a často i ekonomického. Nejčastěji se orientovaly na imitaci různých třetích cest známých ze západní a severní Evropy té doby. Ty ale byly v zásadě podmíněny strachem tamních vládnoucích kapitalistických tříd ze šíření socialismu. Vývoj po roce 1989 ukazuje, že šlo o dobově vynucený ústupek buržoazie nepriviligovaným, který se po pádu evropských socialistických států postupně odbourává. Společná jim byla i nízká, v 60. letech ještě nulová reflexe vyhrocujících se ekologických problémů. Nelze též nevidět, že Švédsku a Švýcarsku k blahobytu nesmírně pomohla neutralita v obou světových válkách. Evropské socializující státy, resp. jejich předchůdci, takové štěstí neměly.

Známe ale i řadu jiných excesů socialistické společenskovední inteligence. V ČSSR od 60. let šlo o silnou idealizaci meziválečné Československé republiky částí společenskovední inteligence, „*Spisovatelé – svědomí národa*“ (z usnesení 4. sjezdu československých spisovatelů 27. – 29. června 1967), „*v uplynulých dvaceti letech Československo nevyřešilo žádný podstatný problém*“ (Ludvík Vaculík tamtéž)

„spotřební socialismus“ a „teorie elitářství“ (jaro 1968) a s ním spjaté *rozbíjení jednotné školské soustavy* (osmiletá gymnasia) a rozhodující podíl zejména společensko vědní inteligence na svržení socialismu v ČSSR koncem roku 1989 a následné restauraci kapitalismu.

Citovaný výrok L. Vaculíka ukazuje těžkou odtrženost některých českých intelektuálů od reality. Že by zajištění mírového života, základních sociálních jistot obyvatelstvu či velmi vysokého ekonomického rozvoje Československa v letech 1945-67 nebylo řešení podstatných problémů?

K problematičnosti ekonomického výzkumu uvádím ještě dvě věci: nerozvinuté diskuse na téma „*využívání zákona hodnoty*“ v podobě „*zbožně peněžních*“ a „*tržních*“ vztahů (nemusí to být totéž) a dodnes mimořádně populární žvanění o potřebě intenzivního rozvoje na místo potřeby efektivního rozvoje ekonomiky a společnosti. Ekonomická věda, orientující se na ekonomickou efektivnost a výkonnost, nejednou za jakoukoliv cenu, patří k největším rizikům socializace i prosazování udržitelného vývoje. V pozadí jsou povrchní nebo žádné znalosti děl K. Marxe, B. Engelse, V. I. Lenina. Chápu, že pečlivé studium Marxova Kapitálu, dialektického a historického materialismu, ad., je náročné a málo kdo je schopen a hlavně ochoten jej absolvovat. Chápu, že je mnohem jednodušší spekulovat, jak za pomoci trhu vyždímat z pracujících podstatně více a křiklavé tržní defekty vydávat za nutnou daň zvyšování ekonomické efektivnosti, jež se vydává za blíže nedefinovanou prosperitu.

V diskusích o poslední socialistické ekonomické reformě v ČSSR z let 1987-89 jsem vícekrát slyšel ze strany některých „reformních“ ekonomů definovat cíl jako „*společenské poměry, které donutí pracující dvojnásobně pracovat za poloviční mzdu pod strachem z nezaměstnanosti a bídy.*“ O socialismus těmto ekonomům zcela jistě nešlo, podobně jim nešlo o humanismus.

Pokud tržní ekonomika není realizovatelná bez nedobrovolné nezaměstnanosti, resp. socialistická tržní ekonomika se 100 % ní zaměstnaností je mimo realitu, pak selhání socialistických ekonomů – teoretiků – spočívá v neschopnosti vytvořit socialistickou převážně netržní ekonomiku, která široce využívá zbožně peněžní vztahy v souladu se zákonem hodnoty. Zákon plánovitého rozvoje, zákon rozdělování podle práce a zákon hodnoty v socialistické ekonomice působí objektivně a společně.

Plně to platí i pro pražské jaro 1968, resp. připravovanou ekonomickou reformu Oty Šíka, byť její tvůrci hrozbu nezaměstnanosti, inflace ad. bagatelizovali. Sám O. Šik v roce 1991 přiznal, že mu nešlo o reformu tehdejšího socialismu, ale o jeho likvidaci, viz ²¹⁾. Jistě, byli i další koncepcie ekonomické reformy, jako koncepcie rektora Vysoké školy ekonomické v Praze v letech 1966-68 Vladimíra Kadlece.

Naopak snaha, do jisté míry v letech 1968-69 dovedená i do praxe velkých podniků, v nich ustanovovat závodní rady pracujících s pravomocemi se podílet na řízení příslušných podniků, byla rozumná.

Lze modelovat rozvoj socialismu s nedobrovolnou nezaměstnaností, viz připravovaná Šikova ekonomická reforma v ČSSR. Měšťáci by se jistě nezlobili. Pro většinu poctivých pracujících by to ale byl zásadní problém i za optimistického předpokladu, že by se nedobrovolná nezaměstnanost politikou zkracování pracovní

doby držela v relativně přijatelných mezích, tj. byla by jen plynulá (do tří měsíců si najde nové pracovní místo) a strukturální (nové pracovní uplatnění je podmíněno rekvalifikací), nikoliv vážnoucí, a se slušným sociálním zabezpečením nezaměstnaných, jež ale může podvazovat zájem pracovat. V roce 2022 již třetí generace chudých nezaměstnaných v ghetech severních Čech je zjevnou sociální katastrofou.

Velkým problémem by byl i očekávaný inflační vývoj. Inflace postihuje nejvíce sociálně nejpotřebnější. Pomáhá dlužníkům, poškozují věřitele. Může mít i podobu reálné záporné úrokové míry, jak to zažíváme v ČR po roce 1989. Konečně je zřejmé, že hospodářská kriminalita by byla v podmínkách socialistického tržního hospodářství podstatně vyšší. V Polsku se na rozdíl od ČSSR kradly cisterny s mlékem, neboť v nich převážené mléko se tam dalo zpeněžit v soukromých mlékárnách. Tržní reformy zásadně zvyšují problém korupce, klasicky v Číně. Podobné zkušenosti má ale i Vietnam a ne jiné jsou první zkušenosti z Kuby. Nepřekvapuje, že nezaměstnanost byla pro vedení KSČ těžko stravitelná a jistě proto ji prosazovatelé nezaměstnanosti bagatelizovali. S odstupem času se ale zdá, že 100 % ní zaměstnaností socialismus v Československu a v dalších socializujících státech výrazně předběhl dobu.

Problematická je ale i tzv. dobrovolná nezaměstnanost. Sociologové tvrdí, že po roce 1989 si jistý počet občanů ČR zvolil nezaměstnanost a někteří i bezdomovectví a žebratu dobrovolně (podle jednoho staršího výzkumu 7 % bezdomovců), s odkazem na svou přirozenou lenost a na zvrácené pojmání osobní svobody. Restauovaná kapitalistická společnost jim v tom nebrání. Problém je, že nedobrovolně i dobrovolně nezaměstnaní zakrňují, degenerují, mnohem snáze propadají sociálně patologickým jevům, o problematickém přijímání jejich životního stylu ze strany většinové pracující společnosti nemluvě. Stačí jen že jsou špinaví a že jsou cítit, nejen alkoholem. Časem se nejednou mění ve zjevné lidské trosky, o významném zkracování střední délky života nezaměstnaných a zejména bezdomovců (snad o 10-15 let, podobně jako u kuřáků) nemluvě. To má být moderní společnost, svobodná, demokratická, humanitní? To snad ne! V těchto souvislostech se zdá mnohem přijatelnější a humánnější praxe pracovní povinnosti ze zákona, resp. trestného činu příživnictví, uplatňovaná v socializujících státech, byť znamená určité omezení občanských svobod.

V reálném socialismu sovětského typu se vyskytovaly tři možné bilance pracovních sil. V průmyslově rozvinutých regionech dominoval relativní nedostatek pracovních sil a byly značné problémy s pracovní kázní i s tlakem na růst mezd a platů. V řadě regionů byla relativně vyrovnaná bilance pracovních sil. Problémy s pracovní kázní a tlakem na růst mezd a platů v těchto regionech byly podstatně nižší. V některých regionech, typicky v někdejší sovětské střední Asii, byl relativní nadbytek pracovních sil, který řešili umělou přezaměstnaností. Zde bylo možné účinně tlačit na pracovní kázeň i mzdovou zdrženlivost, byť se tak ne vždy dělo.

Jedním z problémů „nedostatkové ekonomiky“ J. Kornaieho²²⁾ bylo, že za typické považoval stav nedostatku pracovních sil, což neplatilo zdaleka všude, nejen v Maďarsku. První dva stavy bilance pracovních sil znala dobře i ČSSR. Stavby s vysokými požadavky na kvalitu (rekonstrukce Národního divadla) se svěřovaly

firmám z venkova s vyrovnanou bilancí pracovních sil, z obavy z nekvalitní práce firem zaměstnávající pracovníky z metropole.

Když Teng Siao pching v Číně v roce 1978 startoval socialistické tržní reformy, sužovala Čínu v prvé řadě masová bída, v důsledku zlého dědictví z předrevolučních let, osvobozenecy války a divokých experimentů Mao Ce Tunga Velký skok a Velká proletářská kulturní revoluce. Masová bída činila určitou nezaměstnanost jako jednu z daní za úspěšnou ekonomickou reformu při správném dávkování reformních kroků (začala v zemědělství, jež zaměstnávalo zdaleka největší počet obyvatel a na němž stojí výživa početného obyvatelstva) v Číně dlouhodobě únosnou. Podobně postupoval od roku 1987 socializující Vietnam. Mongolsko při svém rozhodnutí v roce 1992 opustit převážně sovětský model rozvoje ke své škodě nesáhlo po modelu sousední Číny. Kromě jisté řetvivosti hrál významnou roli fakt, že v té době čínské úspěchy nebyly ještě zdaleka tak výrazné jako v roce 2022. Faktem je, že mongolská neoliberální transformace za významného přispění velkých přírodních pohrom skončila hladomorem. Podobně vzhledem k velké chudobě příliš nevalila dlouhá pracovní doba, trvající absence sociálního zabezpečení (tradičně v Číně zajišťovala rodina), dodržování zásad bezpečnosti práce, nešetrný vztah k životnímu prostředí ad.

Diskuse na téma příčiny pádu evropských států reálného socialismu sovětského typu výrazně přesahuje zaměření této knihy. V zásadě ji lze rozdělit na hledání „*hlavní systémové chyby*“ a na hledání „*souboru dílčích chyb*.“ V evropských socializujících státech hrál významnou roli i dominový efekt pádu SSSR, jejich ponechání na pospas vedením SSSR včele s M. S. Gorbačovem. Socializující Libyi 20 let po pádu SSSR zničil vojenský útok vyspělých kapitalistických států a islamistů. V řadě socializujících států šlo spíše o soubor dílčích chyb, z nichž mnohé neměly principiálně systémový charakter, byť byly principiálně „*nesocialistické*“. Klasicky silný byl katolicismus a nacionalismus včetně rusofobie v Polsku a v zásadě i v Maďarsku, neodpovědné zadlužování některých socializujících států ad.

Zcela jistě evropský socialismus nezkrachoval pro svou vojenskou slabost. Jeho pád nelze dost dobře vysvětlit ani určitým ekonomickým zaostáváním za vyspělými kapitalistickými státy od 70. let 20. století. Ve 20. letech sovětské Rusko zaostávalo proti vyspělým kapitalistickým státům mnohem víc a přesto se dokázalo ubránit, obnovit a své zaostávání zásadně zmenšit, byť nikoliv bezbolestně. Ekonomicky slabá Kuba s nízkou hmotnou životní úrovní díky nadšení obyvatel pro socialismus a citlivé sociální politice od počátku 60. let vzdoruje víc než půl století kruté hospodářské blokáde ze strany USA, a to i 30 let po pádu reálného socialismu v Evropě. Navíc poskytuje rozsáhlou, zejména lékařskou pomoc četným rozvojovým státům. Kubánský socialismus ale není sovětského typu a je obklopen kromě nepřátelských USA četnými zbídačenými karibskými státy, které ho svou neutěšenou realitou nepřímou „*upevňují*“ podobně, jako v 80. letech vleklou krizí zmítané Polsko svým zlým příkladem upevňovalo socialismus v Československu. Zdá se, že to není ani tak o úrovni ekonomiky a hmotné životní úrovni obyvatel jako o hodnotách – zda obyvatelstvo dává přednost překonání historické zaostalosti (sovětské Rusko, Čína), nezávislosti (Vietnam, KLDR), základním sociálním jistotám a volnému času (Kuba) nebo zda se orientuje na zlaté tele, „*spotřební socialismus*“ (Československo

a zvláště pak Praha), či dokonce na klerikalismus (Polsko), šovinismus (Chorvatsko, muslimové v Bosně) a jiné fobie. S tím úzce souvisí míra preference individualismu a kolektivismu obyvatelstvem. Velkou roli přitom hraje vymývání mozků.

K zásadním problémům reálného socialismu patřilo, že v Evropě až do svého konce v letech 1989-91 objektivně nedokázal vytvořit sobě odpovídající materiálně technickou základnu, tj. automatizovanou výrobu. Až do jeho pádu ji nedokázaly vytvořit ani nejvyspělejší kapitalistické státy, podobně internet či mobilní telefony. I když silně zmechanizované a částečně zautomatizované podniky v 80. letech vznikaly i ve státech reálného socialismu, byly to jen první vlaštovky, které ještě „jaro nedělají.“ První počítačové sítě vznikly v USA v 80. letech, podobně roboti, jež největší uplatnění nacházely v Japonsku. V zásadě i nadále dominovala tovární strojová velkovýroba, byť na mnohem vyšší technické úrovni proti 50. létům. Poměrně rychle se rozvíjela.

Prudký rozvoj výrobních sil vedl časem v tehdejších vyspělých kapitalistických i socializujících státech k nekritické víře, že vědeckotechnický pokrok vyřeší kdejaký problém lidstva, v tzv. technokratismus. Důsledkem bylo přehlížení drobných šetrných výrob (v ČSSR se malé vodní elektrárny a malé systémy tramvají a trolejbusů rušily jako přebytečné), hrubé zanedbávání ochrany životního prostředí, které se dostávalo nejednou i do havarijního stavu, i podceňování dobrých mezilidských vztahů růstem sobectví. K nejstupidnějším výkřikům technokratismu patřilo svého času populární opovrhování kojením nemluvnat jejich matkami s tím, že umělá výživa kojení nahradí. Pravda, tak jako mnohé jiné, přišlo k nám ze západu.

Kontroverzní byla levná ropa v letech 1960-73, a to i ve vztahu ke zmiňovanému rušení malých vodních elektráren a malých tramvajových a trolejbusových systémů. V socializujících státech díky dlouhodobým kontraktům se SSSR byla sice do roku 1973 méně levná, ale poté o dost levnější než na světovém trhu, resp. ve vyspělých kapitalistických státech. Co je levné, s tím se ale obvykle plýtvá. V případě ropy a ropných výrobků to má vážné negativní dopady na životní prostředí na území těžby, zpracování i spotřeby.

Rozbor houpačky ve státní energetické politice (uhlí x levná ropa x ropný šok) či kontroverzní snaha protlačovat auta v roce 1968-70 na úkor železnice by byly na dlouhý rozbor a s rozebíraným tématem zas tak moc nesouvisí.

Nezralým výrobním silám odpovídaly nezralé výrobní vztahy. Osvobození práce bylo převážně formální, tj. šlo o osvobození od okovů vztahů kapitálu, nikoliv od společenské dělby práce (fyzická x duševní aj.). Zákony maximalizace zisku a přirozené akumulace kapitálu přestaly v socializujících státech působit. Z toho lze soudit, že určitý ucelený základ značně nedokonalého nerozvinutého socialismu byl vytvořen a po jistém přechodném období, v ČSSR snad od roku 1960, byl asi 30 let rozvíjen, resp. fungoval, podobně v jiných evropských socializujících státech.

Dělníci se právem ve svých továrnách cítili jako doma, resp. nemuseli se bát nezaměstnanosti, buzerací ad. Při převažující strojové velkovýrobě ale dělník zůstával přívěskem stroje, tak jako za kapitalismu. Na tom mnoho neměnil fakt proti minulosti nevídaně rychlého rozvoje výroby a vysokého růstu produktivity práce v prvním poválečném čtvrtstoletí. Dělník měl tudíž objektivně největší zájem na

překonání stávající dělby práce, na přeměnu převážně manuální a monotónní práce na práci převážně duševní, intelektualizovanou. Že si to ne vždy uvědomoval a že v praxi při chybné hmotné stimulaci někdy odmítal, ba i sabotoval nové technologie, neboť mu braly „*příplatky za práci ve zdraví škodlivém prostředí*,” je také pravda.

Samotné osvobození dělnické třídy od zotročovacího vztahu kapitálu ještě nutně neznamená vytvoření přátelského vztahu k pracovišti, k péči o výrobu jako by byla pracujícím vlastní. Hodně záleželo na výchově v rodině (zde je asi dlouhodobě největší problém), ve škole, v pracovním kolektivu, v hromadných sdělovacích prostředcích, v zájmových organizacích včetně církevních. Pracovní kolektivy byly, tak jako vždy, různé. Teorie managementu říká, že v organizaci platí, že jaký je šéf, takový je jím řízený úsek, samozřejmě v rámci četných objektivních omezení. Proti kapitalismu tu byl ale problém praktické nemožnosti vyloučit z pracovního procesu různé nemakačenky, opilce apod.

Podle některých expertů byla základní chyba ve skutečnosti, že nebyla zavedena výrobní samospráva. Zřejmě ale byl problém mnohem složitější (nejkřiklavějším problémem některými požadované plné výrobní samosprávy je její neúspěšný vývoj v Jugoslávii) a odvíjel se zejména od pokračující staré dělby práce. Pokud dělba práce dělá z dělníka přívěsek stroje, výrobní samospráva může mít jen značně omezený pozitivní dopad. Lze vyslovit závěr, že je nutné podporovat participaci pracovníků na řízení svých podniků, demokratické družstevnictví (bez poručníkování) a drobné živnostenské podnikání.

Vedoucí úloha dělnické třídy se v ČSSR právem zdůvodňovala skutečností, že dělnictvo „*musí výrobu svými rukama odřít*“. V tomto směru byl vědecký komunismus ve svém poznání v ČSSR dál než v SSSR. Svou roli jistě hrál i faktor různě vysoké uvědomělosti jednotlivých dělníků, přílišné centralizace řízení a absence úplného chozrasčotu.

Také využívání zbožné peněžních vztahů bylo nutně značně nedokonalé. Zákon rozdělování podle práce se naplňoval jen v základní rovině - v odstranění parazitických příjmů buržoazie. Vytvářený nadprodukt si přivlastňovala společnost přímo (odvody) nebo nepřímo akumulací v příslušném podniku. Příjmy z titulu vlastnictví kapitálu byly zrušeny, v souladu s K. Marxem. Nepodařilo se ale odstranit drobné parazitické příjmy z okrádání zákazníků – klasicky u řezníků, zelinářů, taxikářů či hospodských ani drobné rozkrádání na pracovištích. Rozšířené bylo i melouchaření, tj. soukromá práce na černo, konaná nejednou v pracovní době a z kradeného materiálu, i naturální směna různých druhů nedostatkového zboží či služeb. I když neohrožovaly ekonomický základ socialismu (předmětem takové „privatizace“ nebyly výrobní prostředky, ale materiál, spotřební předměty či služby), demoralizující vliv těchto aktivit byl časem značný. I když zakládal vážný rozpor mezi teorií a praxí, hrubě se podceňoval. Plné prosazení socialistické zásady „*odměňování podle množství, kvalifikace a společenského významu vykonávané práce*“ se nedařilo. Nad množstvím, kvalitou a kvalifikací práce nejednou vítězil nedostatek pracovních sil i lobbování těch či oněch zájmových skupin včetně nedostatečné kontroly. Často se trpěla i práce nekvalitní, občas se platilo i za práci nevykonanou.

Současných asi 300 mld. Kč zisků, vyvážených z ČR legálně co by dividendy do zahraničí za rok (2019), je vážným ekonomickým problémem ČR, o rozsáhlých nelegálních daňových únicích nemluvě. Úniky kapitálu z ČR do zahraničí se v roce 2016 odhadují na 300-500 mld. Kč/rok.

Jako souhrnný faktor porážky socialismu mnozí uvádí nezvládnutí přechodu ze stádia průmyslové společnosti ke společnosti služeb, od industriální (průmyslové) společnosti k postindustriální v jazyku Daniela Bella, viz ²³⁾. Takové vysvětlení je ale silně povrchní a nedostatečné, zejména pro obrovskou heterogenitu sektoru služeb. Určitě to nebylo pro nerozvinutost finančních služeb (v USA vytváří finanční sektor asi 80 % HDP, a to zejména odíráním zbytku světa, tištěním nekrytých papírových peněz a jejich často i násilným vývozem do světa) či velmi luxusních služeb pro bohaté. Přitom tyto služby nemálo zvyšují HDP ve vyspělých kapitalistických státech.

Při srovnání převažující rekreace za socialismu prostřednictvím odborových rekreačních chat a hotelů se současným dominantním zajišťováním rekreace na bázi komerční shledáváme, že z hlediska uspokojování potřeb byla někdejší odborářská rekreace efektivnější, neboť byla podstatně levnější a mohli si ji dovolit prakticky všichni pracující v příslušném podniku. Problém byl, že národohospodářsky vychází podstatně lépe komerční rekreace, neboť komerční rekreace podstatně více zvyšuje HDP, přestože si ji chudší část pracujících, o nezaměstnaných nemluvě, nemůže dovolit. Odhlížím od patologických jevů, kdy obsahem rekreace je nejednou vyvalování se na plážích teplých moří, které známe z nekomerční i komerční rekreace za socialismu i dnes u nás i v jiných zemích. Stádo lidí a tuleň se tma příliš neliší.

Stručně řečeno, Komárkova Souhrnná prognóza, viz ²⁴⁾, se v rámci srovnání efektivnosti tehdejší československé ekonomiky s ekonomikami vyspělých kapitalistických států snažila přepočítat čs. národní důchod na západní hrubý domácí produkt, protože neuměla přepočítat tamní HDP na náš ND. Dospěla ke zjištění, že HDP je z metodických důvodů asi o jednu třetinu vyšší, než ND. Byť uvedla četná omezení takového srovnání, snad s výjimkou významného přilepšování si okrádáním rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy, v rámci nutného zjednodušení to společnost i někteří autoři vnímali tak, že když náš ND vynásobíme 1,33, dostaneme náš HDP a následně HPD na obyvatele a můžeme z jeho výše na obyvatele určit efektivnost. Že řada odvětví, počínaje školstvím a zdravotnictvím byla v Československu při nižších nákladech mnohem efektivnější (efektivnost školství, zdravotnictví a jiných činností nezávisí jen na penězích, na ně vynaložených), než vyplývá z takového srovnání, a že řada služeb na Západě je více méně nesmyslných a parazitických, jim unikalo. Podobně unikalo, že v rámci požadovaného přibližování se Západu se snadno můžeme ocitnout na „talíři Západu“ a že k průměrnému blahobytu občanů Západu citelně přispěla jejich nižší porodnost, jež se ale dlouhodobě stává pastí. Málokdo to také chtěl slyšet. Vidina zlatého telete mnohým zatemňovala mozek.

Rozporuplná byla vládnoucími stranami komunistického typu silná propagace socialismu jako nejlepší, málo rozporné společnosti, kde základním problémem je překonávání zaostalosti a mateřských znamének staré kapitalistické společnosti. Byla

to v zásadě pravda. Problém byl, že v praxi taková propagace narážela na mnohem složitější realitu, kromě četných nejednou i banálních nedostatků zvláště pak na střet konzumních a nekonzumních hodnot. Vnucená soutěž s vyspělým kapitalismem komplikovala i prosazování opatření ke zlepšení jako nápravu nejednou značných deformací cen spotřebního zboží a služeb, viz velmi nízké vodné a stočné pro domácnosti či tzv. záporná daň z obratu na uhlí, zemní plyn, elektřinu, potraviny, vodné a stočné pro domácnosti v ČSSR, o převažujícím bezplatném využívání přírodních zdrojů nemluvě. Mnohem pragmatictější se ukazuje politika Číny po nástupu Tenga v roce 1978, která i dnes počítá s budováním rozvinuté socialistické společnosti na asi 50 let. Tedy, lze-li v Číně ještě hovořit o socialistickém vývoji.

Zjevnou chybou bylo, že se proces socialistické výstavby nedostatečně vykládal ve své rozporuplnosti, s ohledem na obavy ze zneužívání západní propagandou.

Mimořádně rozporná byla a je činnost novinářů, kteří nejednou místo poctivého kvalifikovaného zpravodajství dělali takovou či onakou politiku. Vynášení do nebe těch či oněch funkcionářů strany či státu bez ohledu na jejich skutečné zásluhy si rozhodně za rámeček dát nemohou. To neomlouvá politiky Erno Geora a Imre Nagy v Maďarsku v roce 1956, A. Dubčeka a spol. v ČSSR v roce 1968, M. S. Gorbačova, B. N. Jelcína ad. v SSSR, resp. v Rusku po roce 1985, že za vydatné pompy zpívané novináři jim krátkodobá sláva zakryla rozum a zbavila je základní politické soudnosti, pokud nějakou měli, takže v důsledku jejich neschopnosti pod jejich vedením došlo ve svěřených státech ke katastrofám.

Institut cenzury jsme zdědili z Masarykovy Československé republiky a ta jej zdělala z Rakouska Uherska. Zrušení přímé cenzury v ČSSR v červnu 1968 bylo zřejmě předčasné, ale na cenzuře se mnoho podstatného po nástupu normalizace v roce 1969 nezměnilo. Podle některých je nepřímá cenzura podstatně účinnější (sofistikovanější) než někdejší cenzura přímá, neboť pěstuje u novinářů autocenzuru. Objektivita novinářů řízených někdejšími socialistickými státy byla ale podstatně vyšší, než tomu bylo a je dnes u novinářů hromadných sdělovacích prostředků hlavního proudu při převažujícím řízení „rukou trhu,“ resp. z USA. Je tu jeden paradox. Zatímco se v dobách soutěžení a ideové konfrontace „východ – západ“ museli novináři na obou stranách barikády hodně snažit, po pádu reálného socialismu v Evropě novinářina prožívá obrovský úpadek. Dnes je mnohým, údajně svobodným novinářům prakticky vše jedno, s naprostým klidem píše nejrůznější nesmysly v přesvědčení, že blbec občan spapá všechno. V zahraničním zpravodajství pak v zásadě jen přepisují vše, co vymyslí mozek západní propagandy, tvořený třemi tiskovými centry (dvě v USA a francouzská Reuter, která ale též hájí především zájmy USA). Také absence bulváru byla velkým pokrokem, o kterém si dnes můžeme nechat zdát, byť část lidí z různých důvodů preferuje bulvár.

Velkou roli v porážce reálného socialismu hrály iluze o vyspělém kapitalismu, které v socialistických státech intenzivně šířil, podobně umně bagatelizoval své zásadní problémy a rozpory. Svou roli hrál částečně oprávněný, částečně neoprávněný pocit nesvobody. Ano, sladké bezpočtukrát zneužitě slovo svoboda. Tzv. politické svobody měly a mají charakter nadstavby proti základně – sociálně ekonomickým svobodám a nesvobodám a v jejich rámci zejména reálnému právu na práci a relativně spravedlivou odměnu za ni. Základní sociální jistoty jsou ale opticky

mnohem méně viditelné než výkladní skříně obchodů, plné třpytivého spotřebního zboží v krásných obalech, o převažující formálnosti svobodných voleb na základě mozků systematicky vymývaných a otravovaných hromadnými sdělovacími prostředky hlavního proudu a nově i sociálními sítěmi nemluvě. Nejhorší iluzí byla bagatelizace základních sociálních jistot včetně reálného práva na práci, kterou i při všech svých nedostatcích reálný socialismus všemu obyvatelstvu dával, na rozdíl od reálného kapitalismu, byť někdy i za cenu umělé přezaměstnanosti. Strach z nezaměstnanosti a následně ze sociálního vyloučení patří k největším zabijákům svobody za kapitalismu.

Problém byl zřejmě velmi těžko řešitelný. Základní chybou zřejmě bylo vážné podcenění skutečnosti, že po uspokojení základních hmotných potřeb a zajištění základních sociálních jistot nároky občanů na kvalitu společnosti a jí poskytovaných služeb prudce rostou a mohou se dostat i do zjevně nereálných poloh včetně sklouzávání ke konzumerismu. Rozlišovat sociální a pseudosociální, ekonomické a pseudoekonomické, environmentální a pseudoenvironmentální nebývá snadné. Platilo to pro někdejší reálný socialismus, platí to pro četné radikálně levicové strany i dnes.

Otázkou zůstává železná opona, kterou mnozí označují za významnou příčinu porážky socialismu v ČSSR. Samotné rozdělení Evropy na sféru vlivu západu (USA) a východu (SSSR) vzniklo dohodou vítězných velmocí v letech 1944-45, mimo jiné s cílem zabránit mohutné nekontrolované migraci v Evropě, zdecimované 2. světovou válkou a zesílené rozsáhlým odsunem Němců z řady evropských států do Německa a Rakouska, aby německé menšiny nemohly v budoucnu jiné státy znovu rozbít zevnitř. Obavy z recidivy německého šovinismu a nacismu byla oprávněné. Kritika poválečného odsunu Němců z Československa po roce 1989 je lživá a stupidní.

Rozpoutání studené války západem koncem 40. let a zejména praxe vysílání nemalého počtu záškodníků, kriminálků i teroristů do socializujících států si vynutilo zásadní posílení ostrahy státních hranic včetně stavby různých plotů na některých hranicích a opožděné stavby zdi kolem západního Berlína 13. srpna 1961. Otázkou je, jak moc byla, až na výjimky, nutná v dalším období. Mechanické srovnání se Západem (obří zeď v jižní Koreji u hranic s KDR či obří a dále zvyšovaný plot USA na hranicích s Mexikem) není dostatečné, protože se pohybujeme v kulturním prostoru Evropy. Mluví jen o pokrytectví a dvojím metru.

Ze socializujících států měly zkušenosti s volným cestováním na západ včetně za prací jen Jugoslávie (od 1. 1. 1967) a od roku 1971 i Polsko. Občané Jugoslávie jezdili ve značném počtu pracovat do vyspělých kapitalistických států Evropy, kde si i na podřadných pracovních místech vydělávali v přepočtu oficiálním kurzem podstatně více, než kolik by si vydělali v Jugoslávii, pokud práci sehnali. Podobné zkušenosti mělo Polsko, kde Edward Gierek umožnil od roku 1971 Polákům volně cestovat na západ a také si tam vydělávat a posílat domů potřebné devizy. Alespoň část jich byla schopna zhodnocovat na západě nabyté zkušenosti i doma ve prospěch svých zemí v dobrém i zlém. To zakládalo značnou příjmovou diferenciaci občanů Jugoslávie a Polska (rodiny pracující na západě se při nereálném kursu dináru a zlatého k západním měnám staly mnohem bohatší proti rodinám pracujícím v Jugoslávii a Polsku), snižovalo sociální soudržnost obou zemí, zvyšovalo únik

mozků, přispívalo k šíření konzumních nálad (mnohé obří vily v Polsku ani pro početné rodiny nedávaly smysl a výrazně překonávaly i nejhorší výstřelky v ČSSR) ad. Jugoslávie se jako jediný socializující stát v Evropě nedokázala vypořádat s rozsáhlou otevřenou nezaměstnaností, jistě i v důsledku kontroverzního ekonomického modelu socializace - 2. a 3. jugoslávské hospodářské reformy. Právě úplný chozrasčot a výrobní samospráva včetně volby ředitelů, jejich náměstků a vedoucích ucelených výrobních jednotek (OOUR) podniků, tolik požadované některými levicovými ekonomy nejen u nás, byl v Jugoslávii realitou, ale jejich negativa nebyla Jugoslávie s to efektivně korigovat. Polsko trpělo skrytou nezaměstnaností, schovanou v převážně malovýrobním zemědělství.

Jugoslávci a Poláci určitě poznali západ mnohem reálněji než Češi a netrpěli zdaleka tolik růžovými brýlemi. Časté cestování Poláků na Západ zřejmě významně přispělo k prosazování nereálných mzdových požadavků, rozvracejících ekonomiku a tím i socializaci Polska, a ke vzniku pravicového odborového hnutí Solidarita v roce 1980 a jeho stávkovému boji proti socialismu, i za cenu citelného prohlubování krizového vývoje Polska až do vítězného konce na jaře 1989, s vydatnou podporou Západu. Významně mu pomáhala vysoká religiozita Poláků a historicky vypěstěná polská rusofobie.

Případ Polska ukazuje vážné dilema vedení SSSR v letech 1944-45. Zahrnout Polsko či Maďarsko do východního bloku bylo z hlediska budování socialismu značně rizikové, podobně zahrnout fašismem silně zachvácené Estonsko a Lotyšsko do SSSR. Ještě větším rizikem ale bylo Polsko, Maďarsko, Estonsko a Lotyšsko nechat provozovat rusofobii na státní úrovni až po možnost rozpoutání další války proti SSSR v žoldu západu. Konečně, rusofobní politika samostatného Estonska, Lotyšska a Polska po roce 1991 je výmluvná, stejně jako šovinistická politika Maďarska vůči jeho sousedům v 90. letech.

Jisté je, že všechny vojenské a policejní jednotky složené z občanů jiných států, dobrovolně bojujících či spolupracujících s německými nacisty, měly být zahrnuty mezi fašistické, což se ne vždy stalo.

Karel Kluz uvádí: „*Do Wehrmachtu bylo zařazeno 1 800 000 vojáků z jiných států. V průběhu války z nich bylo zformováno 59 divizí, 23 brigád, několik samostatných pluků, oddílů a praporů. Itálie vyslala na frontu proti SSSR expediční sbor, který čítal 62 000 vojáků. Rumunská armáda v průběhu války okupovala Besarábii, část Ukrajiny a Krym. Její armáda byla ze spojeneckých armád nejpocetnější – celkem 262 727 osob. Maďarsko vyslalo armádní sbor o síle 40 000 osob, 4 pěší brigády (63 000 osob), 2. armádu, složenou z 9ti pěších divizí. Slovensko vyslalo proti SSSR 2 pěší divize a další síly: celkem 56 000 osob. Bulharsko se tažení na Východ neúčastnilo, poskytlo však nacistům své vojenské základny. Finsko plnilo v plánu Barbarossa významný úkol blokády severního přístupu k Leningradu přes Karelskou šíji. Německé válečné dokumenty potvrzují, že po napadení SSSR v roce 1941 vznikla v Evropě vlna antisovětské hysterie a tisíce evropských občanů usilovaly o vstup do Wehrmachtu. Euforie trvala až do porážky u Stalingradu. Ve Wehrmachtu bojovaly proti SSSR i dobrovolně formace fašistů ze Španělska (Modrá divize), Švédska, Norska a Portugalska. Kromě toho bojovaly proti Rudé armádě síly z Estonska, Bosny, Lotyšska, Dánska, Norska, Holandska, Belgie, zařazené do vojsk Waffen SS.*

Ještě 10. února 1945 byla zformována francouzská divize SS, která byla nasazena proti Rudé armádě v Pomořansku a pak v Berlíně. Hitlerovi nepomáhaly okupované a neutrální státy pouze dodávkami zbraní a bojové techniky. Řada katolických biskupů si pospíšila schválit přepadení SSSR a nazvat je „Evropskou křížovou výpravou“. Wehrmachtem a vojsky SS prošlo v průběhu II. světové války celkem 250 000 Ukrajinců, 70 000 Bělorusů, 70 000 kozáků, 150 000 Lotyšů, 90 000 Estonců, 70 000 Sřredo asiatů, 12 000 Volžských Tatarů, 10 000 Krymských Tatarů, 7 000 Kalmyků, 40 000 Ázerbajdžánců, 25 000 Gruzínů, 20 000 Arménů a 30 000 příslušníků Severokavkazských národů. Celkový počet sovětských občanů, kteří nosili německou uniformu, činil asi 1 200 000. Z toho čistých Rusů asi 310 000. Pouze 450 – 500 000 bojovalo se zbraní v ruce. Ostatní byli zařazeni do strážních a jiných služeb a pomocných praporů. Němci zformovali celkem 75 praporů z kavkazských národů a Tatarů – asi 80 000 osob. Vzniklo rovněž 10 krymských policejních praporů (Tataři), byly zformovány i speciální jednotky z Kalmyků a jiných národů. Pobaltské státy vytvořily 93 policejních praporů (33 000 osob) a 12 pohraničních pluků (30 000). Postupně pobaltské státy vytvořily i 3 divize a 2 pluky SS (70 000 osob). V německé nacistické armádě tak bojovalo asi 100 000 Estonců, Lotyšů a Litevců. V Bělorusku bylo vytvořeno 20 policejních praporů (5 000 osob). V Běloruské zemské obraně vznikly 34 prapory (20 000 osob). Na Ukrajině v Haliči bylo zformováno 10 policejních praporů a později 1 divize SS a 5 policejních pluků (30 000 osob), na zbytku Ukrajiny 53 policejních praporů (5 000 osob). Po vzniku Ukrajinského národního výboru (v březnu 1945) byla 14. haličská divize SS přejmenována na 1. ukrajinskou divizi a začalo formování další. Z Rusů, Bělorusů a Ukrajinců bylo zformováno celkem 90 tzv. ochranných praporů „OST“. V těchto útvarech bylo vycvičeno celkem 80 000 osob.”, viz ²³⁾.

Je nutné rozlišovat počty vojáků, které nasadili proti SSSR jednotliví spojenci Německa a počty občanů, kteří se zapojili do služeb nacistů více méně dobrovolně, byť s vidinou výhod z očekávaného brzkého vítězství Wehrmachtu, až do jeho porážky u Stalingradu. V nacisty obsazených státech neplatila všeobecná branná povinnost, na rozdíl od států – satelitů Německa. Je nutné přihlížet i k jejich bojové morálce, resp. snaha bránit se do posledního muže byla typická zejména pro maďarskou a chorvatsko bosenskou armádu, dále pro oddíly Lotyšů a Estonců. Při terorizaci obyvatelstva nejhůře prosluli Chorvaté, Bosňáci, Estonci, Lotyši, ukrajinští banderovci a Maďaři. Naopak početná rumunská armáda se po zahájení kišiněvské operace celá vzdala Rudé armádě bez boje, ze slovenských jednotek k partyzánům přebíhaly celé pluky. Češi, Poláci, Srbové a Bulhaři byli k válce po boku Wehrmachtu nepoužitelní.

Pro pád evropských socialistických států byla klíčová kapitulace či zrada M. S. Gorbačova a jeho kliky v SSSR (zejména Alexandr Nikolajevič Jakovlev, údajně agent CIA, a Eduard Ševarnadze) včetně předhození svých dosavadních spojenců západu. Jejím základem byla jejich myšlenková impotence a bezcharakternost. Symbolizuje ji pozdější rozhodnutí exprezidenta M. S. Gorbačova figurovat v reklamě na francouzskou voňavku za účelem přivýdělku. Tím ale nemizí otázka, jak takoví lidé mohli ovládnout vrchní patro sovětské politiky a SSSR rozvrátit „shora“. Účast cizích tajných služeb byla reálná, ale na vysvětlení zjevně nestačí.

Je to stejně jako s diskusí, zda si J. V. Stalin po smrti V. I. Lenina přivlastnil Říjnovou revoluci a přeměnil ji k obrazu svému či zda si šílená doba porevolučního SSSR vybrala J. V. Stalina, aby zvítězivší socializující převrat provedl křížovou cestou socializace včetně urychleného průmyslového rozvoje a kolektivizace zemědělství v podmínkách imperialistického obklíčení a 2. světové války do relativně klidnějších dob. Jisté je, že obě otázky budou muset zodpovědět především ruští historikové.

Zdá se, že v Polsku, v Maďarsku a v Rumunsku nikdy pro socialismus příliš nehořeli, byť jim jeho výstavbu neorganizoval SSSR, jak se někdy uvádí. Účast na socialistické ekonomické integraci chápali spíše sobecky jako šanci získat rozsáhlou jednostrannou hospodářskou pomoc od Sovětského Svazu (Marshallův plán, nabízející za politické ústupky zejména úvěry na nákup spotřebního zboží, nebyl zajímavý), nikoliv jako příležitost rozvíjet oboustranně výhodnou výrobní kooperaci na velkém socialistickém trhu, jak si žádal rozvoj výrobních sil, stále více limitovaný úzkostí národních trhů. Snažily se chytračit i vůči vyspělým kapitalistickým státům, i za cenu vysokého neefektivního zadlužení, jež jim v 80. letech prakticky znemožnilo výrazně rozvíjet socialistickou ekonomickou integraci. Polská a maďarská elita s podporou významných vrstev Poláků a Maďarů v roce 1989 využila možnosti přejít z východního do západního chomoutu.

V NDR hrálo významnou roli rozdělení Německa jako důsledek 2. světové války, porážky zrudného nacismu a svévolného spojení tří západních okupačních zón do SRN za účelem zachování a upevnění německého kapitalismu a postupné obnovy německého militarismu. Oslabená vláda NDR 9. listopadu 1989 nevydržela nápor touhy Němců po sjednocení německého národa do jednoho státu a iluzi o konzumní společnosti, šířených ze západního Německa. Tyto iluze byly tak velké, že umožnily poté bleskový způsob sjednocení Německa, provázený obrovskými nemateriálními i materiálními ztrátami. Sjednocení měn na bázi západoněmecké marky znamenalo zásadní zhodnocení marky východoněmecké, které nutně zásadně podtrhlo podniky v NDR. Predátorský způsob převzetí a likvidační privatizace východoněmeckých podniků způsobila v zemi sociálně ekonomickou katastrofu, jejíž negativní důsledky v někdejší NDR do jisté míry trvají dodnes. Projevují se i odlišnými výsledky voleb v někdejší NDR do západním Německu v září 2017 i 2021. Dodnes trvá i frustrace obyvatelstva starých i nových spolkových zemí. Západní Němci mají oprávněný pocit, že přispěly na své východní spoluobčany obrovskými částkami peněz bez valného užitku. Východní Němci mají oprávněný pocit, že jsou i 30 let po sjednocení v SRN občany druhé kategorie. Oba pocity mají reálný materiální základ.

Na porážce socialismu v Československu v roce 1989 se spolupodepsal jak pod tlakem SSSR a studené války v letech 1949-53 uskutečněný odklon od původní cesty budování socialismu (smíšená sociálně regulovaná tržní ekonomika, kde socialistické podniky hospodaří podle zásad úplného chozrasčotu) a ne vždy odůvodněné represe z počátku 50. let, též iniciované západními intrikami a Moskvou, tak totální krach pražského jara 1968, špatně vedeného pokusu o reformu socialismu A. Dubčekem a spol. Bezprostředně ho zastavily tanky nejen SSSR a vnitřní nejednota vedení KSČ. Pohled tehdejšího sovětského politbyra přibližuje Jan Šolta v ²⁶⁾. Dubčekovo vedení KSČ bylo na takovou situaci nepřipraveno a nemělo v záloze žádný plán B (A.

Dubček navíc o řadě L. I. Brežněvem a dalšími vyslovených obav neinformoval ani vedení KSČ, jak alespoň částečně zachovat reformní program. Tedy, slovenská část vedení měla požadavek federalizace dosud unitární ČSSR, který se jí k 1. lednu 1969 podařilo naplnit. Podobně se nesnížila k masovým čistkám, k jakým došlo na území ČR.

Být nepřipraven na možný nepříznivý vývoj bývá tragické. Aktuálně k 1. 1. 2019 jsme to viděli na příkladu radikálně levicové vlády SPIRIZA, která na základě brutálního diktátu černé trojky (Mezinárodní měnový fond, Evropská centrální banka, Evropská komise) zruinovala Řecko, ožebračila nižší i střední vrstvy Řeků a prohloubila krizi v něm, ač slibovala a snad i chtěla Řecko z hluboké krize vyvést. Příznačné je, že se tradiční Komunistické straně Řecka nedaří ani v této hluboce krizové situaci posilovat své pozice, protože tvrdou pravdu lidé obvykle neradi slyší.

Bezradnost vládla i v otázce připravované ekonomické reformy. Ekonomická reforma byla v ČSSR připravena nedostatečně. Přesto byla bez řady dalších nezbytných kroků spuštěna k 1. lednu 1969 podle původního plánu, resp. 21. srpen 1968 na tom, stejně jako na federalizaci ČSSR, nic nezměnil. Vzápětí narazila na předvídatelné problémy: rychlý růst cen asi o 5 % za leden až duben 1969, citelné zhoršení i tak ne vždy dobrého odměňování podle práce, narůstající ekonomická nerovnováha. Snaha ekonomickou reformu podpořit velkou neúčelovou půjčkou nejprve v rublech a po jejím odmítnutí ze strany SSSR ve volně směnitelných měnách na jaře 1968 signalizovala bezradnost tvůrců ekonomické reformy. Vedení KSČ po zvolení Gustava Husáka generálním tajemníkem ÚV KSČ 17. dubna 1969 odmítlo snahu o zadlužování ČSSR, přijalo cenové moratorium a řadu dalších nutných stabilizačních opatření k obnově makroekonomické rovnováhy. Rázná stabilizační opatření byla nutná. Problém byl, že zvolený postup stabilizace ekonomickou reformu reálně ukončil. Následně došlo k obnově centralisticko příkazovací soustavy plánovitého řízení včetně častého uplatňování indexové metody plánování.

Něco naznačuje i postupné odpadávání hlavních protagonistů pražského jara po 21. srpnu 1968 z vedení KSČ a ČSSR. Nešlo rozhodně o hromadný odstřel údajně škodné podle pokynů Moskvy. Hlavní autor ekonomické reformy O. Šik se z dovolené v Jugoslávii do ČSSR nevrátil, takže tím ve vedení KSČ a státu skončil a připravovaná ekonomická reforma tak byla vážně oslabena. František Kriegel byl z předsednictva ÚV KSČ odvolán pro zásadní nesouhlas s tzv. moskevským protokolem 31. srpna 1968. Jediný jej nepodepsal. Z vedení KSČ byl odvolán koncem září 1968. V roce 1968 předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský se stal předsedou Sněmovny lidu nově vzniklého Federálního shromáždění k 1. lednu 1969, odkud byl odvolán v říjnu 1969. A. Dubček na funkci prvního tajemníka ÚV KSČ rezignoval 17. dubna 1969. Poté byl zvolen do funkce předsedy Federálního shromáždění, kterou zastával do října 1969. Předseda vlády ČSSR Oldřich Černík skončil 28. ledna 1970 pro osobní animozitu s novým prvním tajemníkem ÚV KSČ G. Husákem.

Historie samozřejmě nezná kdyby. Zdá se jisté, že kdyby vedení KSČ vzalo po 21. srpnu 1968 rozum do hrsti a dohodlo se na přijatelném kompromisu (znamenalo to souhlasit s dlouhodobým pobytém sovětských vojsk v ČSSR a vrátit se k pevnějšímu

řízení KSC a ČSSR), mohlo se mnohé z reformního procesu zachránit. Lidsky pochopitelné, ale politicky hrubě chybné setrvávání na pozici ukřivděného na místo řízeného ústupu na pozice v rámci možného vedlo k radikalizaci ulice v protestech a po 17. dubnu 1969 k potlačování protestů, již vesměs domácími silami. Prohra pražského jara se tak zvyšovala. K maximu ji přivedlo nové kádrování na základě přístupu občanů k 21. srpnu 1968, kdy o členství v KSC, nejčastěji za nesouhlas s tzv. „*internacionální vojenskou pomocí*“, přišlo a nejednou poté bylo i při pracovním uplatnění postiženo na 300 000 členů tehdejší KSC a dalších 200 000 položilo stranickou knížku. Bylo nesmyslné a buzerující. Nebylo ale nutné, resp. uskutečnilo se masově jen na území ČR, nikoliv na Slovensku, kde ale protesty byly mnohem slabší.

Neméně závažné je zjištění, že schválením tzv. Akčního programu ústředním výborem KSC v dubnu 1968 končí koncepční materiály rozvíjející pražské jaro, resp. deklarovaný socialismus s lidskou tváří dál rozvíjen nebyl. I když pro nejbližší období šlo o program dostatečný, množství praktických problémů Akční program neřešil. Hlavní autor ekonomické reformy v ČSSR O. Šik později přiznal, že mu nešlo o rozvoj tehdejšího socialismu, ale o jeho likvidaci, viz ²¹⁾, čímž ale dal zpětně za pravdu L. I. Brežněvovi. Ani mezi československou posrpnovou emigrací žádná koncepce rozvíjení socialismu nevznikla. V kapitalistické emigraci nepřekvapivě stále více ustupovali od idejí socialismu. Někteří přijali i protičeskou revanšistickou ideologii sudetoněmeckého landsmanšaftu, jak se ukázalo po roce 1989. Pražské jaro nebylo rozvíjeno ani mezi československými disidenty, přestože jejich jádro tvořili tzv. reformní komunisté z roku 1968. Její případné utajení lze k 1. lednu 2022 prakticky vyloučit.

Problematická, byť běžná byla značná závislost ČSSR na SSSR, reálně zesílená existencí dvou křídel ve vedení KSC v letech 1970-89 – silnějším k levičáctví a k dogmatismu inklinujícím křídlem Vasila Bilaka a slabším, více pragmaticky orientovaným křídlem Lubomíra Štrougala a Gustava Husáka.

Hledání nových cest k rozvoji socialismu začalo krátce po smrti L. I. Brežněva v říjnu 1982 z popudu sovětských akademiků a možná i nového šéfa KSSS Jurije Vladimiroviče Andropova. Fatální byl zásadní obrat v SSSR po nástupu M. S. Gorbačova v březnu 1985. Tedy, zásadní společensko ekonomické změny v Sovětském svazu a v celém sovětském bloku byly nutné. Ne ale v idiotské podobě realizované pod vedením S. M. Gorbačova. Šlo o bezprecedentní výměnu kádrů, srovnatelnou jen s někdejší Velkou proletářskou kulturní revolucí v Číně v letech 1966-69, jež byla sama o sobě s to paralyzovat SSSR. Šanci měli jen ti, co mu hodně lezli do zadku.

V dubnu 1985 vyhlásil M. S. Gorbačov politiku urychlení rozvoje. Může být.

Vážnou ranou byla katastrofa v Černobylské jaderné elektrárně 26. dubna 1986, vyvolaná těžko uvěřitelným porušováním bezpečnostních předpisů.

Po západní provokaci, zakončené nelegálním přistání německého sportovního letadélka na Rudém náměstí v Moskvě 28. května 1987, provedl M. S. Gorbačov děsivou čistku v Sovětské armádě a podstatně snížil její bojové schopnosti.

V roce 1987 vyhlásil politiku radikální ekonomické reformy. O povaze zamýšlené radikální ekonomické reformy v SSSR dodnes nic podstatného nevíme. Také na konferenci mladých ekonomů v Lesní Poljane u Moskvy v prosinci 1988 na téma „Ekonomická perestrojka“ jsem se o ní přes velké úsilí nic nedozvěděl, a to ani od starých zkušených ekonomů.

V roce 1989 M. S. Gorbačov vyhlásil politiku zásadní transformace socialismu. V březnu 1990 na plénu ÚV KSSS prosadil program reformy likvidující socialismus v zemi. Od začátku nešlo o reformu hospodářského mechanismu ani o glasnost, jak tehdejší šéfové KSSS nahlávali sobě, sovětskému lidu i světu, ale o totální rozvrat první velmoci socialismu. Zda šlo o zradu vědomou nebo jen o nechtěný důsledek předchozích, diletantsky prováděných pseudoreform SSSR, není podstatné. Historie nezná kdyby. Jak uvádí opakovaně politolog Oskar Krejčí, politik má předat svým nástupcům svěřenou zemi v lepším stavu, než ji převzal. To se v případě M. S. Gorbačova zjevně nestalo.

SSSR potřeboval různé sociální a ekonomické reformy ve stylu osvíceného autoritářství J. V. Andropova či Tenga v Číně, obnovující v SSSR elementární pořádek. Potřeba demokratizace v západním pojetí nebyla a ani dnes není hlavním problémem SSSR, resp. Ruska. M. S. Gorbačov se vzhledl v západním systému, o kterém věděl velmi málo, stejně jako o SSSR. Je těžko pochopitelné, že ač pocházel ze Stavropolského kraje v severním Podkavkazi, v sousedství národnostně mimořádně výbušného Kavkazu, o národnostních problémech SSSR podle všeho nic nevěděl. Uvěřil i neupřímným slibům západních politiků, kteří měli zájem na rozkladu SSSR jako nebezpečného vzoru pro své pracující, nebezpečného konkurenta a na uloupení jeho přírodního a dalšího bohatství. Potřebu pevné vlády v Rusku, nikoliv neskutečný bordel ala Gorbačov, obłudně rozvíjený v Rusku za Jelcina, podobně na samostatné Ukrajině až do dneška, o národnostně náboženských válkách na Kavkaze nemluvě, názorně potvrzuje stávající prezident Ruské federace Vladimír Vladimirovič Putin.

Již Macchiaveli ve středověku ve svém Vladaři, viz ²⁷⁾, správně napsal: „*Někdy může být krutý vladař dobrodělním. Když každý nenávidí každého a když každý bojuje s každým.*“

M. S. Gorbačov uměl podlézat svým nadřízeným, takže se mu podařilo vyšplhat až do funkce šéfa KSSS. Vděku se ti, kteří ho vytahovali nahoru, nedočkali. Jako vrcholový politik se ukázal zoufale neznalý, naivní, nerozhodný a také hodně závislý na své manželce Ukrajince Raise. Vývoji mnohem víc přihlížel, než aby ho formoval. Mnohá jeho rozhodnutí byla vysloveně destruktivní, zvláště svatá válka proti alkoholu, vyhlášená krátce po jeho nástupu do čela KSSS (problém nebyl v potřebě zásadně snížit spotřebu alkoholu v SSSR, ale v použité metodě absolutní prohibice) a ve vztahu k Sovětské armádě, kterou šílenými čistkami a nesmyslným rušením celých tříd strategických zbraní hromadného ničení vážně zdecimoval. Nereagování, resp. podrobení se potupným bělověžským dohodám stvrdil ortel nad SSSR i nad sebou. Jeho povinností bylo je pozastavit, mohl to snadno učinit, ale neučinil opět nic. Později v rozhovoru novinářům sdělil, že „*Prý co jsem měl dělat?*“

Kladem bylo, že v roce 1989 M. S. Gorbačov ukončil vojenskou intervenci v Afghánistánu a že urovnal vztahy SSSR s Čínou. Tím ale jeho pozitivní zásluhy končí.

V roce 1988 se M. S. Gorbačov podle všeho rozhodl předhodit své evropské spojence včetně ČSSR západu. Dlouho po listopadu 1989 jsme to jen tušili. Na základě studia příslušných ruských archivů to potvrdil až J. Šolta s tím, že se tak stalo na politbyru 27. - 28. 12. 1988 a že o tom neinformovali vedení dotčených komunistických stran včetně tehdejšího vedení KSČ, viz ²⁸⁾. Tristní.

Zatímco Polsko, Maďarsko a Bulharsko to více méně přivítaly včetně tam dosud vládnoucích stran komunistického typu, které se ale již začaly transformovat na strany sociálně demokratického typu, v NDR musela 9. listopadu 1989 padnout berlínská zeď a v Praze se musela odehrát černá fraška - „něžná“ či „sametová“ či „textilní“ revoluce, zahájená 17. listopadu 1989 svévolným zmlácením studentů na Národní třídě v režii československé STB, sovětské KGB, americké CIA a zřejmě i za účasti dalších tajných služeb. Zda jejím cílem bylo odstranění některých funkcionářů z vedení KSČ či ne, na tom nic podstatného nemění. Reálně šlo o poklidný kontrarevoluční převrat zpět ke kapitalismu, chabě maskovaný hesly o „svobodné demokratické tržní společnosti“. Vůči vedení NDR, Československa a Rumunska šlo ze strany Gorbačova o veliký podraz. Ještě v srpnu 1989 Gorbačov odmítl Jakešův návrh na postupný odchod Sovětské armády z Československa.

Vedení KS Rumunska pokračovalo v linii žádných reforem. Při incidentech v Timisoáře a následném svržení prezidenta Nikolaje Ceauscesca armádou byla i řada obětí na životech. Prezident a šéf KS Rumunska Nikolas Ceausescu a jeho manželka byli popraveni.

Pouze vedení Albánie od roku 1985 a Bulharska od roku 1989 se pokusila organizovat společenské reformy, včetně zavádění socialistické tržní ekonomiky. V roce 1991 byla ale obě svržena kontrarevolučními převraty, podporovanými Západem. Následné transformace v obou státech byly velmi brutální a s katastrofálními výsledky.

Rozbíjení socialismu v socialistické samosprávné Jugoslávii s vydatnou pomocí šovinismu a zahraničí, zejména Německa (Chorvatsko) a USA (Bosna), se změnilo v Chorvatsku v roce 1991 a v Bosně v roce 1992 v krvavou občanskou národnostně náboženskou válku. Odchod od socialismu ale probíhal, byť pomaleji a mnohem civilizovaněji, i v Srbsku za Západem později tolik demonizovaného a nakonec v Haagském vězení evropskou justicí zavražděného prezidenta Slobodana Miloševiče, a ve Slovinsku, jež se od Jugoslávie odtrhlo v roce 1991 jako první. Zásadní rozdíly v ekonomické a životní úrovni (Slovinsko a Chorvatsko podstatně bohatší než Makedonie a Černá Hora a zvláště pak srbské Kosovo) též citelně přizívovali konflikt, resp. bohaté republiky mimo jiné nechtěly doplácet na chudé.

Bylo tragédií Dubčekova vedení KSČ a A. Dubčeka osobně, že na jaře a v létě 1968 srozumitelnou politiku a obavy SSSR a dalších spojenců z chaotického vývoje v ČSSR ignorovali a pak se 21. srpna 1968 velice divilo a s ním i oba naše národy.

V letech 1985-89 nesrozumitelná a nevypočitatelná politika M. S. Gorbačova a kol. kladla před vedení KSČ obtížnou otázku hledat samostatnou cestu rozvíjení

socialismu při trvajícím silné závislosti na Moskvě a ohrožení ze Západu. Její součástí mělo být jistě i politické uvolnění, v první řadě zastavení nepřátelství vůči levicovým silám mimo KSČ (Obroda) a navázání dialogu i se silami protisocialistické opozice. Stručně řečeno, opozice měla být přinejmenším tolerována. Dlouholetý předseda vlády ČSSR L. Štrougal odcházel v září 1988 do důchodu zejména proto, že jeho reformní návrhy nebyly opět přijaty a že nastupoval nekontrolovatelný vývoj s obrovskými riziky, na která vedení KSČ adekvátně nereagovalo, viz ²⁹⁾. Následující vývoj mu dal plně za pravdu.

Citovaná kniha je zajímavá v mnoha směrech. Poodhaluje „kuchyni“ tehdejšího vedení KSČ a ČSSR, ukazuje, jak složité bylo prosazování rozumného budování socialismu v ČSSR, kdy sovětský blok sice poskytoval množství výhod, zejména ochranu před přímou vojenskou agresí světového imperialismu a možnost rozvíjet socialistickou ekonomickou integraci na velkém socialistickém trhu, ale také vytvářel nemalé limity rozvoje socialismu. Chyběly zkušenosti, poznávání problémů bylo obtížné, zdaleka ne všichni vedoucí funkcionáři byli na výši požadavků doby ad.

Nadějná byla poslední ekonomická reforma v ČSSR, tzv. Zásady přebudování hospodářského mechanismu v ČSSR z ledna 1987, stejně jako Tengovy reformy v Číně zamýšlená při zachování vedoucí úlohy KSČ a bez větší liberalizace politického života. V Číně se Tengovy reformy pokusil zastavit generální tajemník KS Číny Čao C' -jangem se svou partou s přímou podporou M. S. Gorbačova. Skončilo to násilným potlačením demonstrací ozbrojených studentů na náměstí Tchien-an-men 4. června 1989 se stovkami mrtvých na obou stranách, ale socialismus v Číně vydržel. Ekonomické reformy byly urychleny. Vyvedly stamilióny obyvatel Číny z bídy. Lze důvodně předpokládat, že případné zavedení Gorbačovovy katastrofky by v Číně vedlo k utýrání desítek milionů obyvatel bídou.

Lze to říci i následovně. Teng spustil rozsáhlé tržní ekonomické reformy a nedělal politické reformy (nezaváděl pluralitní demokracii) a uspěl. Realizace jeho reformem umožnila vytvořit z Číny nejrozvinutější stát světa, byť za cenu ostrých sociálních rozdílů a těžké devastace životního prostředí v řadě čínských regionů, které se teprve v posledních letech napravují. M. S. Gorbačov snahou o politické reformy a la západ bez reformem ekonomických zničil mu do péče svěřený Sovětský svaz.

V ČSSR realizaci poslední socialistické ekonomické reformy brzdily neustálé útoky zprava i zleva. Zřejmě pro krátkou dobu působení se výrazněji neprojevovalo ani zavádění voleb ředitelů podniků jejich pracujícími. Někdy vítězili populisté, někdy krasavci. Je otázka, jak hodně by ji ovlivnilo případné souběžně realizované politické uvolnění. Pravicová opozice existovala a byla připravena v ČSSR s podporou Západu zničit socialismus a obyvatelstvo připomínalo pověstné, víceméně spokojené stádo ovcí, jak ukázal následný vývoj. Poslední socialistickou ekonomickou reformu smetl pravicový státní převrat, zahájený 17. listopadu 1989. Současně otevřel cestu k obnově kapitalismu, nezaměstnanosti, bídy a jejímu rychlému rozšiřování. U bezdomovců šlo a jde o bídu absolutní. Kapitulace KSČ v listopadu a v prosinci 1989 a následný obrovský podvod disidentů a reformátorů na občanech voličích samozřejmě rychle zásadně prohloubil rezignaci široké veřejnosti prakticky na vše podstatné společenské.

Používám obecnějšího pojmu *převrat*. Pojem *revoluce* nesedí, neboť šlo o převrat od nerozvinutého socialismu zpět ke kapitalismu, byť současně od autoritářské k demokratické formě vlády, kapitalistické pluralitní demokracii, jež se rychle měnila v mafiánskou demokracii, tedy podle těch, kdo reálně ovládli společnost. Reálný socialismus nejen v ČSSR představoval autoritářský, nikoliv totalitní režim, nešlo o puč (násilné uchopení moci malou skupinou lidí v rozporu s ústavou) ani v roce 1989, ani v roce 1948, jak přepsali československé dějiny vítězové 17. listopadu 1989. O totalitním charakteru režimu bylo možné v Československu mluvit jen v nejvypjatějších letech 1950-53 na vrcholu studené války, kdy se stát z pochopitelných důvodů bránil teroru domácímu i zahraničnímu. Přívlastky „něžná“ či „sametová“ charakterizují vysokou politickou kulturu v ČSSR, na rozdíl od bílé krvavé kontrarevoluce v Maďarsku 1956 či svévolného rozdělení SSSR v prosinci 1991 a následným válkám, které odpovídaly tradicím politické nekultury v Maďarsku či v SSSR. Lze to vyjádřit i srovnáním s únorem 1948, kdy v Československu byla dovršena socializující revoluce parlamentní cestou srovnatelná s ústavností či neústavností převratu z listopadu a prosince 1989, v obou případech za podpory masových demonstrací lidu. Ale už vznik Československa 28. října 1918 a jeho zničení Mnichovskou dohodou 28. - 29. září 1938 proběhly až neuvěřitelně pokojně, což je přinejmenším v podmínkách střední Evropy pozitivní anomálie.

Když básník Ovidius Naso psal: „*na světě by měl zvítězit mír a láska*“, byl to krásný básnický verš, vyjadřující přání mnoha lidí. Když Václav Havel si přivlastnil výrok Gándhího „*Pravda musí zvítězit!*“ a s určitou úpravou na „*Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí!*“ ho vydával za svůj, muselo být soudným jasné, že buď neví, o čem mluví, nebo že jde o velké pokrytectví nebo o obojí. Mnoho lidí přesto tehdy uvěřilo a pak se mnohokrát velice divilo. V této souvislosti méně špatně vyznívalo v roce 1967 kontroverzní heslo „*Spisovatelé – svědomí národa.*“ Zde je nutno jen dodat: „*Jak kteří.*“

Vyvolat větší protisocialistická vystoupení se v ČSSR, na rozdíl od sousedního Polska, nedařilo. Politická apatie po krachu pražského jara trvala i v 2. polovině 80. let. Ani chaotická perestrojka M. S. Gorbačova v SSSR na tom mnoho neměnila. Podstatné bylo, že zásadní sociální důvody k nespokojenosti v ČSSR nebyly. Slabá opozice byla účinně kontrolována státní tajnou policií (STB). Ani demonstrace v Praze na Václavském náměstí v lednu 1989 nebyly masové. Tzv. charta 1977 v čele s V. Havlem byla spíš spolek podivínů, dobře placený západem, kontrolovaných alkoholem a STB. Program kromě požadavku zavedení základních politických svobod a převedení státu a společnosti z východního do západního chomoutu spojený s likvidací socialismu neměla, jak potvrdil následný vývoj. Také mnozí opoziční někdejší reformní komunisté „*osmašedesátníci*“ a velká část občanů ČSSR si zřejmě možnost likvidace socialismu nepřipouštěli. Navíc si nevšimli, že někdejší sociálně ekonomické a ekologicky regulované kapitalistické tržní hospodářství, vycházející s kyenesovské regulace, nebylo s to v 70. letech účinně reagovat na řadu hlubokých strukturálních krizí vyspělých kapitalistických ekonomik a bylo od 80. let nahrazováno ekonomickým neoliberalismem, známý od roku 1990 jako Washingtonský konsensus, reálně diktát.

Některé možnosti ekonomické reformy v ČSSR naznačila souhrnná prognóza Valtra Komárka z roku 1988, resp. kolektivitu Prognostického ústavu ČSAV. Nešlo ale o ucelený program přeměny společnosti na socialistických základech, viz ²⁴⁾, též ³⁰⁾.

Vlastní program si vytvářela skupina ekologů, vedená J. Vavrouškem, na němž jsem se také podílel, viz ³¹⁾ a ³²⁾. Program ozdravení životního prostředí v ČSSR nebyl vázán na socialismus či kapitalismus, v zásadě se dal uskutečnit v těch i oněch společenských podmínkách. Neslučitelný byl jen s extrémním ekonomickým liberalismem (trh bez přívlastků), který u nás po roce 1989 zaváděl Václav Klaus. Ekologové se tak zákonitě střetávali s V. Klausem a kol.

Protože se vedení KSČ právem cítilo i nadále odpovědné vůči stále podivněji se chovající Moskvě, jejíž vojska i nadále byla v hojném počtu umístěna v ČSSR a v sousední NDR, Polsku a Maďarsku a jejich odchod nehrozil (M. S. Gorbačov Miloši Jakešovi zde měl v srpnu 1989 říci jasné „ne“ s tím, že Jakeš má jeho plnou podporu), a celkem vzato ani nemělo komu moc předat, připravily podle všeho tajné služby ČSSR, SSSR, USA a nejspíš i dalších západních států hrubou provokaci – zmlácení účastníků pozdě večer 17. listopadu 1989 již nepovolené studentské demonstrace v Praze na Národní třídě, včetně jejího zlatého hřebu – předstírané mrtvého studenta Martina Šmída alias agenta Státní tajné bezpečnosti Luďka Zifčáka. Zpráva o údajné smrti studenta, byť vzápětí dementovaná, uvedla lidi do pohybu. Dezinformované vedení KSČ totálně selhalo. Státní moc se ocitla na ulici. Sebraly ji síly usilující o obnovu kapitalismu v ČSSR. V. Havel byl drtivou většinou poslanců zvolen komunisty ovládaným parlamentem prezidentem ČSSR, na hrubý nátlak M. S. Gorbačova, alespoň podle svědectví expremiéra Ladislava Adamce, a ulicí podporovaného Občanského fóra. I podle některých disidentů Gorbačov ujistil vedení Občanského fóra, že pokud se vedení KSČ bude zdráhat předat mu moc, pošle z Milovic do Prahy sovětské tanky. Socialismus v ČSSR hladce padnul, vítězové vzápětí rozvrátili stát, ekonomiku a základní sociální jistoty, v minulosti lidem těžce vybojované, ale i bytovou politiku, školství, zdravotnictví, kulturu, armádu, policii ad. Ač se slovně hlásili k zakladatelům Československa T. G. Masarykovi, M. R. Štefánikovi a E. Benešovi, již v roce 1992 protiústavně přes nesouhlas většiny obyvatel SR i ČR Československo svévolně rozdělili na samostatnou Českou a Slovenskou republiku a jejich základní odkaz zničili. Oba nástupnické státy učinili silně závislé na vyspělých kapitalistických státech, zejména na Německu.

Skupina ekonomů – neoliberálů – kolem V. Klause již na jaře 1990 porazila gradualistický směr reformy V. Komárka, zatlačila skupinu V. Havla a již v létě 1990 negovala volební program vítězného Občanského fóra a prosadila radikální ekonomickou pseudoreformu podle washingtonského konsensu, vypracovaného světovými finančníky za účelem destrukce ekonomik rozvojových států. Nejstručněji a jistě zjednodušeně ji charakterizovala urychlená liberalizace ekonomiky a masová privatizace veřejného vlastnictví mimo právní rámec. I v Československu její prosazení vedlo k velkému rozvratu ekonomiky včetně pádu celých odvětví, k obrovským mimoekonomickým i ekonomickým ztrátám a také k rozbití Československa, neboť slovenská politická reprezentace vedená Vladimírem Mečiarom ji neakceptovala. Preferovala postupnou (gradualistickou) ekonomickou

reformu včetně vytváření silné domácí buržoazie, byť ne podle představ V. Komárka. Začala nová éra manipulací s veřejností, která až na několik ostrovů pozitivní deviace brzy rezignovala prakticky na vše, na kritické myšlení a na svou aktivitu v první řadě. Ztráta základních sociálních jistot, zejména reálného práva na práci a na střechu nad hlavou, se projevila mimořádně negativně všeobjímajícím existenčním strachem většiny občanů a jejich reálnou rezignací na kde co. Podobně působila katastrofální bytová politika, že se má o své bydlení každý postarat sám. Nutila a nutí množství zejména mladých lidí brát si dlouhodobé půjčky, hypotéky, na nákup bytů a žít následně 20 i 30 let ve strachu, že nebudou s tou půjčkou splatit, o byt přijdou a skončí i se svými rodinami jako bezdomovci na ulici. K 1. lednu 2019 cena bytů dosáhla zejména v Praze úrovně, která je činí nedostupnými i pro příjmově střední vrstvy obyvatel. Cena bytů i nájmu se celé ČR dál rychle zvyšuje. Podobně jsou nájemci nuceni kupovat za nemalé peníze své dosud komunální byty, o částech soukromých majitelů bytových domů nemluvě. Existenční ohrožení většiny občanů zesiluje reálně značně děravá sociální záchraná síť, zvláště pak až na výjimky neexistence sociálního bydlení. Jedním z negativních důsledků takové bytové politiky je i praktická územní imobilnost pracovní síly. Jen naivka nebo šílenec se stěhuje za nejistou práci při stávajících nejistotách v nájemním bydlení. Všeobjímající strach ze sociálních nejistot a masová manipulace veřejným míněním rychle utlumily aktivity velké části občanů ČR.

Obnova kapitalismu včetně neústavního rozbití Československa probíhala bez větších protestů. Tedy, v Česku větší odpor kladla jen Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), nástupkyně dříve vládnoucí KSČ, ta ale byla až na výjimky ignorována na základě státní politiky antikomunismu, v roce 1993 uzákoněné zákonem a protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Jiné levicové strany a skupiny byly slabé (s výjimkou obnovené antikomunistické, málo kompetentní a od roku 2011 zjevně nekompetentní ČSSD), o absenci programu moderního socialismu nemluvě.

Ano, odchylkou proti jiným bývalým socialistickým státům kromě Ruska, Ukrajiny, Běloruska a NDR bylo jen zreformování se české části někdejší KSČ na KSČM na radikálně levicovém, komunistickém základě při udržení si významných pozic v ČR. Zůstala silnou opoziční parlamentní politickou stranou o vlivu srovnatelném s meziválečným obdobím, kdy též patřila k nejsilnějším komunistickým stranám v Evropě, až do roku 2021, kdy propadla pod 5 % hlasů voličů, nutných k získání poslaneckých mandátů ve Sněmovně. V Polsku, na Slovensku, v Maďarsku, v Bulharsku a v Albánii se tamní strany komunistického typu transformovaly na strany sociálně demokratického typu, v Rumunsku byla komunistická strana zakázána, byť nový prezident Ion Iliescu vzápětí vytvořil na jejich troskách novou politickou stranu sociálně demokratického typu. Komunistické strany v těchto zemích zůstaly velmi slabé, mimoparlamentní a nejednou i tvrdě perzekuované.

Ve výše uvedených souvislostech těžko překvapí kritický nečernobílý přístup KSČM k hodnocení jak socialistické minulosti, tak převratu ze 17. listopadu 1989 a následné „transformace“. Zákonem o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu požadované černobílé vidění je v hrubém rozporu s realitou Československa i ČR i SR. Citovaný zákon významně přispěl ke zhroucení kritického myšlení v ČR.

Zda bylo možné hájit socialismus i po jeho pádu v sousedních státech je otázka. Také zde historie nezná kdyby. Zřejmě by to šlo špatně, jak přímo ukázal pád vlády nereformující se KS Rumunska v prosinci 1989 a reformujících se vlád bulharských a albánských tehdy již socialistů v roce 1991 a nepřímo i protiústavní rozdělení SSSR v prosinci 1991 zvlášť třemi prezidentů, resp. zradou zevnitř. Přestože celostátní referendum se výraznou většinou hlasů sovětských občanů 17. března 1991 vyslovilo pro zachování SSSR kromě Estonska, Lotyšska a Litvy, prezidenti tří jeho republik - Ruska B. N. Jelcin, Ukrajiny Leonid Kravčuk a Běloruska Stanislav Stanislavovič Šuškevič - svévolně SSSR rozdělili na 15 dosavadních svazových republik a dosud hlavní mocnost socialismu tak zničili. Navíc tak učinili bez jakýchkoliv záruk dalšího pokojného rozvoje jednotlivých nástupnických států včetně garance základních práv menšin všeho druhu. Rozdělení SSSR tak bylo mnohem brutálnější ve srovnání s též protiústavním rozdělením Československa. To vedlo následně k mnoha tragédiím. Likvidaci socialismu v SSSR ale odstartovalo již plénum ÚV KSSS v březnu 1990. Janáevův pokus o puč v srpnu 1991 byl jen zoufalým pokusem odvrátit rozpad SSSR. Socialismus v nejsilnějším nástupnickém státu Rusku zničila neoliberální ekonomická pseudoreforma prosazená B. N. Jelcinem, odstartovaná k 1. ledna 1992. Jeho likvidaci dovršilo rozstřílení vzpouzejícího se parlamentu Jelcinovými tanky 4. října 1993 včetně zavraždění řady poslanců a následné zrušení sovětů všech stupňů, provedené s plným pochopením a podporou prý svobodného demokratického Západu.

Jak se dalo předpokládat, samostatné plavání jednotlivých někdejších sovětských svazových republik v divokých vodách samostatnosti se ukázalo náročné a provázely je obrovské nemateriální i materiální ztráty včetně obnovy masové bídy, jež na západní Ukrajině vytvořila s vydatnou zahraniční pomocí vhodné podhoubí i pro regeneraci banderovského nacismu, jež v únoru 2014 na Ukrajině násilně převzal moc, rozpoutal bezbřehý teror a národnostní útisk, ochotně se stal nástrojem Západu v boji proti Rusku a přivedl zemi do války se sousední Ruskem. Na Kavkaze a v Tadžikistánu vypukly i krvavé války a národnostně motivované pogromy, v Estonsku a v Lotyšsku byla významná část občanů zbavena občanství hrubě diskriminačními jazykovými zákony. Mírnější bylo pronásledování ruské a polské národnostní menšiny na Litvě.

Československé tajné služby údajně předvíдалy pád vlády KSČ nejpozději do června 1990, byť určité snížení tlaku na vedoucí úlohu KSČ mohly přinést nové zákony přijaté k zabezpečení poslední socialistické ekonomické reformy v ČSSR s účinností od 1. ledna 1990 a prosazování odchodu sovětských vojsk z ČSSR, pokud by se k němu vedení KSČ odhodlalo. Pád socialismu ale nemusel být provázen předáním moci všehoschopné části opozice - V. Havlovi, V. Klausovi a dalším, jak se o to zasadil S. M. Gorbačov. Určitou roli sehrála letitá animozita „Dubček – Husák (– Bilak)“. A. Dubček ale bojoval slabě i po 17. listopadu 1989, selhal i v letech 1989-92. Přesto zemřel 7. listopadu 1992 na následky velmi podezřelé dopravní nehody, ke které došlo na dálnici D1 dne 1. září 1992.

Z hlediska udržitelného vývoje udělala ČSSR vývoj příznivý z hlediska sociálního pilíře udržitelnosti (přes jisté deformace, viz kap. 7) a nepříznivý z hlediska ekologického a v zásadě i ekonomického pilíře udržitelnosti. Po roce 1989 byl

významně zlepšen ekologický pilíř udržitelnosti a zásadně zhoršen sociální pilíř udržitelnosti. Ekonomický pilíř udržitelnosti zůstával vesměs nerealizován a ani nedocházelo ke snahám o jeho větší naplňování. Výrazný posun od uhlí k autům s udržitelností nesouvisí, byť užívané indikátory udržitelnosti zlepšil. Stávající indikátory totiž nezachycují dostatečně ničivost automobilismu. Zdá se, že v převážně liberální soukromovlastnické ekonomice tomu nemůže být jinak.

Silící odklon od hodnot v souladu s udržitelným vývojem lze vyjádřit i postupnou rezignací na skromnost. V letech 1945-60, v přechodném období budování základů socialismu, byl požadavek skromnosti v Československu samozřejmostí. Přepych a rozmařilost se nejen nenosily, ale u lidí, jež něco znamenali, byly nemyslitelné. S politickým uvolňováním od poloviny 50. let ale sílily tendence ke konzumerismu. Za pražského jara 1968 došlo k rozsáhlé propagaci „spotřebního socialismu“ (vysoká, převážně samoučelná hmotná spotřeba – konzumerismus po západním vzoru, viz J. K. Galbraith³³), či spíš jeho zvládnutá Společnost hojnosti ad.), elitářství (měla jim být intelligence, zejména společenskovední) a mnohé jiné. Vedení KSČ na takové a podobné jevy až do 17. dubna 1969 výrazněji nereagovalo. V 70. a v 80. letech byla uplatňována dvojaká politika ve vztahu ke konzumerismu. Nebyl cílem, ale v zásadě se trpěl a nejednou i reálně podporoval, viz vyšší investice do infrastruktury silniční než do infrastruktury klíčové železniční dopravy aj.

Příznačný byl i výbuch v 50. letech tvrdě potlačovaného měšťáctví za pražského jara 1968 (tehdy ale v protikladu s významnými vrstvami morálně čistých lidí, z nichž někteří dávali státu i své zlato) a ještě mnohem větší po roce 1989, kdy morální čistota šla až na výjimky rychle pod kytíčky. Společenské vědomí významně zaostává za společenským bytím. Jak už bylo uvedeno v kap. 5, své nejvládnější potřeby si člověk nemusí z více důvodů uvědomovat. Také je nemusí respektovat. Nejde zdaleka jen o závislosti typu kouření, kdy kuřáci vesměs znají či by měli znát ničivé důsledky svého zlovyku na své zdraví, ale vesměs kouří dál, podobně pijáci konzumují alkohol aj.

I když nerozvinutým materiálním podmínkám socializující se společnosti odpovídaly nerozvinuté socialistické výrobní vztahy a nerozvinutá socialistická společnost, bylo by chybou všechny neúspěchy reálného socialismu svádět jen na jeho nerozvinutost a na jemu vnucenou konfrontaci s vyspělým kapitalismem včetně takto podmíněného blokového uspořádání Evropy a světa. Nevystačíme ani s chybami těch či oněch politiků, byť některé napáchaly hodně škod. Jak je známo, člověk je tvor chybující a sotva tomu bude v budoucnu jinak. Přední český politolog Oskar Krejčí v odpovědi na otázku často právem varuje před přeceňováním schopností politiků, nejen ČR. Řada problémů rozvoje států reálného socialismu měla kořeny podstatně hlubší, plynula z nedostatečného poznání člověka a jeho nedokonalosti, která je podstatně větší, než bylo v minulosti známo a než si byli nadšení revolucionáři „první generace“, stejně jako hlavní aktéři pražského jara 1968, ochotni připustit. Člověk je zřejmě ze své podstaty genově vybaven četnými špatnými vlastnostmi, které nelze přehlížet ani předpokládat, že v důsledku zásadního zlepšení společenských poměrů za pomoci převýchovy postupně vymizí. Biblicky řečeno, „*Bohu pomáhal při vytváření světa a lidstva Dábel a tomu také odpovídal výsledek*“.

K. Marx správně viděl v odstranění bídy a zabezpečení základních sociálních jistot základní předpoklad pozvednutí a osvobození lidí. V tom měl jistě pravdu. Jde ale jen o podmínku nutnou a základní, nikoliv postačující.

Víme ale spolehlivě, že budou-li sociální příčiny těch či oněch negativních společenských jevů zachovány, bude jejich odstranění prakticky neuskutečnitelné. Zdá se, že na místo v zásadě rovnostářských přístupů uplatňovaných s jistými odchylkami v socializujících státech sovětského typu, je na místě filosofie: „*Šance i jistoty všem!*“ Na levici populární: „*Šanci schopným, sociální jistoty všem!*“ klade otázku, kdo by měl vybírat schopné a podle jakých schopností? Snad ne podle schopnosti udělat v zájmu své sobecké kariéry cokoliiv?

Požadovaný převrat k udržitelnosti míří k materiálně skromně žijící společnosti uspokojící zejména základní materiální potřeby všech svých členů v podmínkách reálného zajištění základních sociálních jistot a při vytváření co nejvýhodnějších podmínek pro jejich co nejvícestrannější fyzický i duševní rozvoj a při nízkém (optimálně nulovém) plýtvání v hmotné spotřebě.

Protože se mění vše, mění se i pojem „skromně“ i „základní životní (hmotné i nehmotné) potřeby.“ Měly by se vyvíjet k větší humanizaci, k polidšřování člověka i společnosti jako celku, leč opak bývá nejednou realitou.

Pro dlouhé přechodné období k udržitelnému vývoji bude muset nová společnost poměrně rozsáhle využívat zbožně peněžní i tržní vztahy a zároveň je regulovat mnohem více než dosud činily a činí státy s nejrozvinutější ekologickou regulací, zejména ve výrazném zpoplatnění těžby paliv a dalších nerostných surovin, v antimonopolní regulaci, v omezování nepravých (falešných) potřeb (v omezování rozsáhlé hmotné konzumní spotřeby), ve vztahu k rozvojovým státům, které dosud vyspělé kapitalistické státy nemilosrdně odírají a ekologicky i jinak mrzačí ad. Tyto regulace a rozsáhlá omezení bude nutné s posilováním prvků udržitelnosti v transformaci lidské společnosti na udržitelný vývoj dále posilovat a prohlubovat. Místy se může změnit i jejich pojmání. Zásadně bude muset být posílena kontrola finančních trhů včetně zákazu četných riskantních operací - spekulací na budoucí zisky, tzv. hedgeové fondy, atd. Nutné je oddělení bank poskytujících úvěry na provoz od bank poskytujících úvěry na investice, obnovit Glass-Steagallův zákon z roku 1933 v USA, nesmyslně zrušený za prezidenta B. Clintona v roce 1999.

Poučné je i islámské bankovníctví, kde je zakázán zisk, spekulace, investování do tabáku, alkoholu, hazardu ad. Nulový úrokový výnos je kompenzován nulovými ekonomickými ztrátami v důsledku nejrůznějších spekulací na finančních trzích. Proto je poměrně stabilní, byť to tradiční ekonomové nejsou s to pochopit. Samozřejmě, je svým pojetím v příkrém rozporu s kapitalistickým podnikáním.

Požadavek zachovat a kvalitativně lépe využívat zbožně peněžní vztahy požadoval i nejvýznamnější český marxistický filosof období po roce 1989 Miroslav Ransdorf, viz ³⁴⁾ J. V. Stalina a stalinismus kritizoval kromě neodůvodnitelného teroru i proto, že rušil zprostředkovací mechanismy, mimo jiné reálné tržní vztahy, že peníze degradoval na evidenční jednotky. J. V. Stalin ze tří dialektických zákonů znal velmi dobře jen zákon jednoty a boje protikladů. Zákon negace negace a zákon přerůstání

kvantitativních změn v novou kvalitu přehlížel. Podobně M. Ransdorf kritizoval i řadu společností otrokářského, asijského a feudálního výrobního způsobu.

Na Blízkém a Středním východě ve středověku a v novověku vedlo nedostatečné zprostředkování zbožně peněžními vztahy ke ztrátě konkurenceschopnosti, v Indii a v Číně až do konce 19. století vedla úplná absence zprostředkování zbožně peněžními vztahy až k zablokování rozvoje. Společnosti byly mimořádně stabilní, ale strnulé. Podobně by dopadl případný pokus o materiálně skromně žijící společnost, pokud by se ho podařilo realizovat.

Otázkou je, jak převrat mířící k materiálně skromně žijící společnosti základních sociálních jistot, která uspokojuje zejména základní materiální potřeby lidí (bez většího plýtvání v hmotné spotřebě společenské i soukromé) a svých členů při vytváření co nejpříznivějších podmínek pro jejich co nejvšestrannější duševní i fyzický rozvoj politicky prosadit: selhává zde jak totalitní, tak demokratický systém vlády, ve smyslu dnes dominující pluralitní zastupitelské demokracie, jež je reálně silně manipulativní a více méně formální a často se redukuje na pouhou možnost občanů účastnit se voleb poslanců a zastupitelů a být v nich králem karnevalu jednou za 3-6 let, viz A. Gore, ³⁵.

Občané se reálně znají v obcích do asi 500 obyvatel. Ve větších obcích se nemusí příliš lišit systém přímé a nepřímé volby, neboť v obou případech voliči mohou být většinou bývají silně manipulováni (čím větší obec či město, tím víc) a obtížně se manipulacím brání. Již stará athénská otrokářská demokracie ukázala, že manipulace v otrokářsky demokratických městských státech dosahovala neúnosných rozměrů a byla terčem rozsáhlé oprávněné kritiky filosofů, kteří se proto vesměs přimlouvali za vládu aristokracie.

Programy vzájemně si konkurujících politických stran a hnutí se obvykle liší od sebe málo. Všechny v zásadě hájí plýtvání ve hmotné spotřebě, zvláště pak soukromé, a liší se jen představami o rozsahu a hlavních směrech přerozdělování nadproduktu mezi jednotlivé sociální vrstvy obyvatelstva, rychlostí zpřísňování technických, ekologických a jiných norem a rozsahu křiklavého plýtvání na zbrojení, prestižních staveb, výstavby dálnic apod.

Typickým příkladem zlé politické shody může být zastupitelstvo hlavního města Prahy v letech 2006-10 u stavby asi 6 km dlouhého, mimořádně nákladného a dopravně a z hlediska životního prostředí kontroverzního tunelového komplexu Blanka v Praze, nakonec za asi 46,5 mld. Kč (záměr se v roce 1997 schvaloval jako stavba za 7 mld. Kč), kdy všichni zastupitelé svorně tutily četné nejen kontroverze kolem smyslu stavby Blanky, ale také četné velké aféry na stavbě Blanky (když už byla rozjeta) i za cenu paralýzy řádné péče o stávající silnice a mosty v Praze, viz ³⁶. Primátorem byl arogantní Pavel Bém (ODS) s absolutní většinou v zastupitelstvu, radním pro životní prostředí byl dřív hlavní kritik Blanky a dalších megalomanií hlavního města Petr Štěpánek (SZ, souhlas s nimi byl podmínkou jeho vzetí do rady hlavního města), předsedou kontrolního výboru Karel Hoffman z KSČM (stejně jako drtivá většina zastupitelů byl pro podporu aut za každou cenu) atd. Rozsáhlé nesrovnalosti a četné nezákonnosti nevadily žádnému zastupiteli hlavního města ani jeho dopravnímu, ani finančnímu, ani kontrolnímu výboru. Schizofrenie na Blance

pokračovala i ve volebním období 2010-14 včetně rozhodnutí nevyšetřovat 3,8 mld. Kč, které stavby byly podle právního auditu vynaloženy bez doložení, právního titulu. Skončila až jeho uvedením do zkušebního provozu v září 2015, v kterém vzhledem k řadě porušení platných zákonů zůstává i 8. srpna 2023. Nenajdeme velkou dopravní stavbu s takovým množstvím afér a nezákonností v ČSSR před rokem 1989. Podobně je tomu se stavbou dálnice D 8, zvláště pak nezákonného úseku přes Chráněnou krajinnou oblast České středohoří při totální ignoraci velkých sesuvných území až do obřího sesuvu 7. června 2013, množstvím afér jsou ověřeny i mnohé jiné stavby dálnic v ČR ad. Stihán není nikdo nebo zjevně nevinný (Kamenolom v případě obřího sesuvu na dálnici D8). Ani za shození silničního mostu před rychlík s deseti mrtvými 8. srpna 2008 prý není nikdo vinen, resp. po 15 letech je jen pět podmíněných odsouzení.

Při praktické nedotknutelnosti soukromého vlastnictví rozhodujících výrobních prostředků politické strany nemají mnoho možností poměry ve společnosti výrazněji zlepšit. Lze připustit podnikání jen subjektům registrovaným a v dané zemi platícím daně včetně daně z příjmu právnických osob, ale ty mohou své zisky prostřednictvím zjevně nevýhodných obchodů vykazovat a zdaňovat v daňových rájích.

Jiný demokratický způsob vlády v moderní společnosti neznáme. Příznačné j dnes populární: „*Kdyby volby mohly něco změnit, dávno by je zakázali!*“ Realizace (mlhavých) slibů daných voličům není politickými stranami, zvítězivšími ve volbách, nijak garantována a mnohé předvolební sliby nejsou ani myšleny vážně. Mnozí politici před volbami s vidinou zisku hlasů voličů slíbí cokoliv. Je známa řada volebních kampaní, kde rozhodla realizace volební strategie navržené a během volební kampaně korigované týmem velmi dobře placených zahraničních poradců, expertů na volební kampaně.

Manipulace s veřejným míněním v USA je dlouhodobě tak dokonalá, že dokáže přesvědčit i na dno společnosti uvržené bezdomovce, že si za svůj děsivý úděl mohou sami, ač slušná společnost nemůže bezdomovectví připustit.

Z jiných typů demokracie známe kubánský systém, založený na navrhování zástupců občanů zdola do zastupitelstev a jejich volbě z více kandidátů, podepřený mimořádnými schopnostmi vůdců Kuby bratrů Fidela a Raúla Castra. Jejich fenomén je ale zřejmě neopakovatelný, navíc zejména ve větších městech naráží na problém anonymity. Vláda KS Číny představuje vedoucí úlohu strany ve spojení s mnohem větší vnitrostraničnou a vnitrostátní demokracií proti někdejší KSSS či KSC a ve spojení se smíšenou, silně regulovanou tržní ekonomikou, bez poručnictví vůči státním podnikům. KS Číny neřeší operativní řízení ekonomiky a společnosti. Svou roli hraje i mimořádně vysoká lidnatost Číny a její rychle rostoucí ekonomická síla. V roce 2015 či 2016 dosáhl objem HDP v paritě kupní síly srovnatelný s USA, ale bez obrovského odírání zbytku světa, na rozdíl od USA.

V podmínkách masové bída, absence základních sociálních jistot a na odlišném kulturním pozadí v době nastartování Tengových tržních reforem roku 1978 se tyto daly mnohem snadněji prosazovat než v podmínkách existence výrazných, místy až nadměrných základních sociálních jistot včetně plné zaměstnanosti, zejména ve vyspělejších socialistických státech jako ČSSR a NDR. Velmi rychlý rozvoj Číny

bez moderního zákoníku práce, základního sociálního zabezpečení, účinné ochrany životního prostředí a progresivního zdanění přitom zůstává nejen socialismu, ale i sociálnímu státu mnoho dlužen, byť v posledních letech jsme zde svědky nemalého úsilí o nápravu.

Zkušenosti Tengových reforem v Číně a krachu sovětského typu socialismu v Evropě kladou zásadní otázku míry sociálních jistot v socializujících se státech. Nízká míra sociálních jistot znamená, že nejde o socialismus a často ani o sociální stát. Totiž, socializace Číny za 65 let budování základů socialismu, jistě za významného přispění těžkých chyb Velkého skoku a Kulturní revoluce, nedosáhla ani úrovně sociálního státu, resp. o sociální stát Čína roku 2019 jen usiluje a lecos pro něj činí – zlepšuje zákoník práce, zavádí povinné zdravotní pojištění pro všechny občany, minimální mzdu, zákony na ochranu životního prostředí aj. Současný manévr posilování spotřeby obyvatel na úkor vývozu a investic je ekonomicky nutný, ale s tendencí ke konzumní společnosti.

Vysoká míra sociálních jistot ale znamená přinejmenším u části obyvatel nižší zájem o kvalitní práci a někdy i o práci vůbec. Pokud se vysoké míry sociálních jistot dosáhne v podmínkách centralisticko příkazovací soustavy plánovitého řízení, dosažená úroveň sociálních jistot se stává zásadní bariérou tržních reforem, neboť ty znamenají obnovení nezaměstnanosti, inflace a dalších negativ tržní ekonomiky, byť při správné státní regulaci by měly být menší než ve vyspělých kapitalistických státech téže doby. To je i jedna rovina sporů o Šikovu ekonomickou reformu v Československu roku 1968.

Mnohé problémy sociálních a pseudosociálních jistot byly řešeny v kapitole 7. Jejich doporučená řešení je možné uskutečňovat v rámci centralisticko příkazovací soustavy plánovitého řízení a s výjimkou úplného odstranění nezaměstnanosti zřejmě i v rámci socialistické tržní ekonomiky.

Na rozdíl od roku 1. světové války, kdy V. I. Lenin připravoval Říjnovou revoluci v Rusku, je použití vojenské síly k prosazování zásadních změn ve společnosti prakticky neprůchodné. Ani ne tak proto, že válečné zbídačení, resp. hrozba světové ekologické katastrofy nežene obyvatele vyspělých států na barikády. Dnes o lokální válce v důsledku vymývání mozků hromadnými sdělovacími prostředky (mediokracií), řízenými z USA, v zásadě ani nemusí občané vyspělých států moc vědět, viz půl roční bombardování Libye letectvem některých členských států NATO v roce 2011, završené svržením a zavražděním pokrokového libyjského vůdce M. Kaddáfího vojsky NATO a islamistů, aniž by západní veřejnost výrazněji protestovala (poslední významné vzepětí protiválečného hnutí v Evropě se konalo v březnu a v dubnu 2003 při protestech proti přepadení Iráku vojsky USA a Velké Británie na základě vylhaných důvodů o údajném vlastnictví zbraní hromadného ničení Irákem), jako pro schopnost dnešních zbraní hromadného ničení učinit planetu Zemí rychle neobyvatelnou a tím rychle zahubit všechny. Nebylo by vítězů, všichni by jen rychle ztratili vše, co ještě zbývá.

Pro slabší státy se po pádu evropských socialistických států silně zvýšila hrozba jejich přepadení ze strany vyspělých kapitalistických států pod nějakou smyšlenou záminkou, fakticky pro nezávislý politický a ekonomický kurs a zejména pro

vlastnictví významných zásob surovin. Zvláště ohrožené jsou státy bohaté na ropu, viz Irák 2003 či Libye 2011. Není ale podmínkou, jak ukazuje invaze USA do Afganistanu v roce 2001 či válka západu, Turecka a monarchií Perského zálivu proti nezávislé Sýrii od roku 2011. Motiv války USA proti Afganistanu v letech 2001-2021 není dodnes jasný, resp. oficiálně uváděná pomsta za teroristický útok na Dvojčata v New Yorku, s kterým Afghanistan neměl nic společného, je šílená. Zajištění jen odbytu zbraní pro USA zbrojovky? Jistě, ale na vysvětlení nestačí.

Současné zbraně hromadného ničení odstrašují protivníky z řad velmocí od jejich použití svou ničivostí, hrozbou vzájemného zničení. Současně pohlcují ohromné prostředky, které by bylo možné mnohem efektivněji použít jinde, nebo také se bez jejich použití v zájmu přežití lidstva obejít. Umožňují obráncům stávajících, neudržitelných pořádků tyto pořádky hájit a úsilí o udržitelný vývoj blokovat i pohrůzkou jejich použití.

Nelze podceňovat ani hrozbu vydírání jednotlivých vlád teroristickými skupinami státními i soukromými. I když pud sebezáchovy by měl státním i soukromým teroristům zabránit zbraně hromadného ničení skutečně použít (u islamistů ale ani toto neplatí), k vydírání světa hrozbou jejich použití i k prosazení dalšího konzumerismu, dalšího ničení životního prostředí na Zemi i ještě více přizemních cílů (náboženského fundamentalismu, rasismu, šovinismu atd.) může snadno dojít.

Druhou příčinou bezperspektivnosti použití síly k prosazení udržitelného vývoje je skutečnost, že i případný úspěšně provedený státní převrat nastolující osvícenou diktaturu stoupenců udržitelného vývoje (nechávám stranou mizivou pravděpodobnost takového převratu) nemůže dosáhnout víc než změny rolí, tj. částečné nahrazení šikanování trhů šikanováním úřady, byť proti sociálně orientovaným autoritářským státům reálného socialismu či asociálně orientovaným kapitalistickým diktaturám řady rozvojových a někdy i vyspělých kapitalistických států by šlo o diktatury zeleně orientované. Možná uvědomělá podpora diktaturám k udržitelnému vývoji je přitom mnohem problematictější, než byla podpora pracujících komunistických stranám ve státech reálného socialismu. Reálné základní sociální jistoty jsou mnohem hmatatelnější, snáze definovatelné a zajistitelné než mlhavá perspektiva udržitelného vývoje, která se navíc z řady důvodů nemusí realizovat. Vymezit věcné cíle k dosažení uspokojování základních hmotných i nehmotných potřeb pracujících nebylo a není obtížné, na rozdíl od vymezení četných, málo zřejmých změn nutných k prosazení udržitelného vývoje, které navíc nemusí být vnitřně konzistentní, viz letitý spor o energetickou, dopravní, zemědělskou, lesnickou, daňovou a mnohou další politiku. Případné úvahy o diktatuře k udržitelnému vývoji jsou pro udržitelný vývoj vyspělých kapitalistických států nepřijatelné stejně jako úvahy o zachování stávající nedostatečné ekologické regulace tržního mechanismu ve světě, nemluvě o úvahách o omezení ochrany životního prostředí, prosazované mnohými neoliberalními ekonomy, politiky, novináři, technokraty. Stačí srovnat možná předvolební hesla:

„Tak či onak zvýšíme hmotnou životní úroveň řadových občanů nebo aspoň zabráníme jejímu propadu!“ (obvyklý volební slib) versus slib k udržitelnosti: *„Vzájmu přežití lidstva snížíme hmotnou životní úroveň občanů, zejména tu bohatých, náročnou na paliva a energii, individuální automobilovou dopravu!“*

apod. Protože vedení většiny Stran zelených a radikálních ekologických organizací již dávno přešlo na pozice zjevné podpory neoliberální ekonomie, nelze od něj čekat reálné úsilí o udržitelný vývoj.

Situace je ale ještě složitější. Pokud se za program ochrany stability klimatu vydává paskvil zvaný Zelená dohoda pro Evropu, viz ³⁷⁾, pak jeho odpůrci mohou být a nejspíš budou jak rozumní ochránci životního prostředí a klimatu, tak přesvědčení technokraté. Není náhodou, že se v ČR proti liberální pravici i levici spojuje konzervativní pravice i levice, přitom významným společným cílem je odmítání Zelené dohody pro Evropu.

Obě výše uvedené námitky proti případné „zelené“ diktatuře k nastolení udržitelného vývoje zásadně zesiluje neschopnost radikálního ekologického hnutí zformulovat a následně prosazovat realistickou strategii udržitelného vývoje. Militantní boj významných sil ekologů za maximální využívání obnovitelných zdrojů energie (OZE) za jakoukoliv cenu, proti ekologicky šetrným jaderným elektrárnám, v ČR i proti šetrným spalovna odpadů, za neregulaci kůrovce v reálně druhotných smrčínách 1. zón národního parku Šumava, nově i oslavování obřího ničivého požáru v Národním parku České Švýcarsko ve dnech 24. července – 12. srpna 2022 z důvodu idiotsky prováděné politiky nezasahování do přírodních dějů, podceňování negativ silniční a pozitiv metra, železniční, tramvajové a trolejbusové dopravy a centralizovaného vytápění připomíná nejednou nové zelené náboženství, kterému by bylo zlé podléhat.

Jinak řečeno, V. I. Lenin měl v říjnu 1917 jasnou představu základních obrysů vytváření nové socialistické společnosti, která tehdy jako jediná mohla zachránit Rusko a ruský národ před zničením, takže bylo na místě se pokusit využít revoluční krize k socializující revoluci. Jednotlivé strany zelených i radikální ekologové realistickou představu o přechodu stávající trvale neudržitelné společnosti na společnost trvale udržitelnou ani v roce 2023 nemají, takže o převratu k trvalé udržitelnosti se jim může tak leda zdát.

Výsledky účasti Strany zelených na pravicové vládě ČR M. Topolánka v letech 2007-10 jsou tristní. Podílela se na dalším omezování demokracie i na asociálních reformách, likvidujících zbylou část sociálního pilíře udržitelnosti, viz tzv. Topolánkův batoh. V jeho rámci těžce zkompromitovala ekologickou daňovou reformu, její tzv. 1. etapou. Mimořádně zlým způsobem podpory OZE pomohla prosadit velký, převážně fotovoltaický tunel v úhrnné hodnotě podle Nejvyššího kontrolního úřadu, viz ³⁸⁾, asi 400 až 1 000 mld. Kč bez většího užítku pro společnost i ochranu životního prostředí, resp. nejméně dvě třetiny této obří sumy jsou reálně nadzisky tzv. solárních baronů. Nešlo o nešťastnou náhodu či tragický omyl. SZ, radikální ekologové – energetici a pestrá lobby OZE pokračuje v bezostyšné kampani za energetickou politiku likvidující jiné než OZE i za cenu těžké energetické krize ČR i EU i za cenu vážného poškozování životního prostředí, viz biopaliva, jejichž podpora mimo jiné stimuluje ničení tropických deštných pralesů, zvyšování celkových emisí GHG, erozi půdy, redukci biodiverzity, hlad, o tiché podpoře kriminalizace statečné předsedkyně Energetického regulačního úřadu ČR Aleny Vitáskové nemluvě. Nejotřesnějším případem je konjunktura oleje z plantáží palmy olejná, hromadně dováženého do EU, ze 46 % za účelem výroby tzv. biopaliv s tím,

že jde o ochranu životního prostředí. Hořící indonéské a další pralesy léta nevadily, stejně jako asi trojnásobně vysoká náročnost palmového oleje na emise skleníkových plynů ve srovnání s ropnými palivy. Pokračuje též ve vymáhání dalších výhod pro OZE a do jisté míry se jí to daří.

V Praze byl v letech 2014-18 pod vedením zelených víceprimátorů Matěje Stropnického a Petry Kolínské (SZ) prosazován nezákonný tzv. metropolitní plán, který má mimo jiné umožnit další zahušťování beztak husté výstavby v centru Prahy a na sídlišťích a ve vilových čtvrtích na úkor veřejné zeleně, resp. neomezenou zvlí velkých soukromých investorů s cílem snižovat záboory zemědělské půdy pro výstavbu.

Silná rakouská strana zelených v říjnu 2017 pro mnohé překvapivě vypadla z rakouského parlamentu, zřejmě pro svou rozhádanost a pro svou velkou podporu tragické muslimské migrace do Rakouska i EU. Pravda, při dalších volbách se do rakouského parlamentu vrátila.

Energetika z efektivních druhů OZE, alternativní zemědělství, pěší a cyklistická doprava a další jsou jistě vysoce žádoucí, ale zatím nemohou dominovat v uspokojování základních + konzumních hmotných potřeb lidí. Většinou prohrávají v konkurenci s konzumní společností. Pro jejich efektivní rozvoj se přitom dělá málo a často je jejich rozvoj systematicky potlačován tlakem velkých ekonomických lobby, jež dnes reálně vládnu ve všech vyspělých, rozvojových i bývalých socialistických státech nezávisle na vítězi voleb či osobnostech diktátorů. Jejich tlak na růst hmotného konzumerismu živí hospodářskou prosperitu. Obojí má velmi zlé ekologické i sociální dopady.

Diktatura bez ohledu na motiv vzniku má v sobě zabudovanou tendenci diktovat svou vůli druhým bez možnosti změny, což je zejména pro většinu obyvatel vyspělých kapitalistických států, jejichž základní hmotné potřeby jsou uspokojeny, nepřijatelné. Lépe se zřejmě přijímají nejrůznější manipulace s veřejností, typické zvláště pro na USA závislý vyspělý kapitalistický stát s liberální, převážně soukromovlastnickou tržní ekonomikou. Často příliš nevadí ani vedení neospravedlnitných válek, organizování tzv. barevných revolucí v zahraničí a podpora terorismu, nejen islamistickému, a mnohým nevadí ani islamizace vlastních států. Příliš nevadí ani nemilosrdná diktatura velkých peněz, kapitálů, alespoň podle výsledků svobodných demokratických voleb. Skutečná levice v nich neuspívá. Přestože má demokracie mnoho vážných slabin a je v mnoha směrech formální, je slovy W. Churchilla (v reakci na vystoupení nacistického Německa ze Společnosti národů 14. října 1933) „*nejméně špatným zřízením z těch, která máme k dispozici*“.

9.1.3. Problémy parlamentní demokracie

Nelze bagatelizovat hodnocení buržoazních parlamentů jako žvaníren, nejen té „frankfurtské“ v letech 1848-49. V kritických chvílích parlamentní demokracie obvykle selhává. Názorně to dokládá většina zlomů v historii Československa – v roce 1918, 1938, 1939, 1945 (v letech 1939-45 parlament vůbec nebyl), 1968, 1992, resp. jen dovršení socializující revoluce 20. - 25. února 1948 a protisocialistický

převrat 17. 11. – 29. 12. 1989 proběhly plus minus v souladu s ústavou. Bylo by ale vážnou chybou podceňovat možnosti parlamentní demokracie, a to i v buržoazním pojetí. Má zásadní i dílčí nedostatky. Rozumná společnost by měla usilovat alespoň o odstranění dílčích nedostatků parlamentní demokracie, protože ve většině států existují různé diskriminační prvky ve volebních zákonech ad.

Demokratický parlament musí být sborem zastupitelů zvolených ve svobodných tajných pluralitních volbách za osobní účasti každého voliče, kde každý občan má jeden hlas. Demokratickým parlamentem určitě nebyla polská šlechtická republika, resp. tehdejší polský parlament se skládal ze šlechticů rodem. K tragickému konci polské šlechtické republiky v letech 1772-95 významně přispělo právo veta každého šlechtice, které vedlo k paralyzaci parlamentu a tím i královské moci. Podobně nemůže být demokratickým parlamentem parlament britský, jehož horní komora – komora lordů - neprochází volební kontrolou. Její členy jmenují za zásluhy, přičemž často je hlavní zásluhou pouze jejich šlechtický původ.

• **Odstranění diskriminačních prvků** O

Zřejmě nejméně špatný je volební systém poměrného zastoupení ve volbách úspěšných politických stran a hnutí bez diskriminačních prvků, tj.:

- neposkytování bonusu pro vítěze voleb, viz 50 mandátů v Řecku,
- zákaz dělení území na volební obvody (ještě víc se tak reálně zvyšují potřebná procenta hlasů voličů pro zastoupení příslušného volebního subjektu v zastupitelstvu či parlamentu a diskriminují se menší volební subjekty). Za zvážení stojí zavedení povinnosti předkládat územně vyrovnané kandidátní listiny,
- povinnost v průměru poměrného zastoupení v orgánech parlamentu a ve výborech a komisích zastupitelstev,
- vyloučení nutnosti dosáhnout minimálního procenta voličských hlasů k zastoupení v parlamentu nad procento připadající na 1 mandát. Proti stojící námitka, že pak se často nedosáhne funkcí vlády, je bohužel reálná,
- disfunkčnost volby prostřednictvím ve volbách zvolených volitelů. Jde o systém volby prezidenta v USA většinovým, značně komplikovaným volebním systémem. Voliči zvolí volitele prezidenta s tím, že pokud kandidát v určitém státě USA vyhraje, jsou mu zavázáni všichni volitelé z tohoto státu. Závazek je sice jen morální, ale zatím nebyl nikdy porušen. Mám za to, že spravedlivější volební systém by byl, kdyby voliči volili prezidenta přímo a jejich hlasy z jednotlivých států USA se sčítali. Pak by vždy zvítězil kandidát, který dosáhl nejvyšší podpory voličů. Současný prezident USA D. Trump zvítězil počtem volitelů, přestože jeho hlavní protikandidátka získala o více než 2,5 miliónu hlasů voličů víc. Samozřejmě, konkrétní předvolební strategie se přizpůsobují platným volebním systémům.

Na charakteru parlamentu jako žvanímy a hlasovací mašinérie většiny to zřejmě mnoho nezmění, vítězit budou především populisté, s pomocí za peníze velkých hospodářských lobby koupených hromadných sdělovacích prostředků a manipulátorů.

Omezit předvolební manipulaci by měly především veřejné hromadné sdělovací prostředky. Dlouhodobý příklad veřejnoprávního Českého rozhlasu a zejména veřejnoprávní České televize je zde ale odstrašující, resp. tyto instituce v manipulacích triumfují soukromá masmédiá a tím zásadně kompromitují demokracii v ČR.

•

žehavé financování politických stran

Financování politických stran a hnutí a volebních kampaní patří tradičně k velmi problematickým aktivitám. Mnoho politiků mnoha politických stran v mnoha zemích svou kariéru předčasně ukončilo poté, co byly, nejčastěji konkurencí za pomoci prodejních spolupracovníků a někdy i provokatérů, odhaleny nejrůznější machinace v této oblasti. Nepřekvapuje, že v této souvislosti vznikla a vyvíjí se poměrně přísná pravidla, ale bez dostatečného efektu.

Prvním požadavkem je zde zákaz financovat politické strany a hnutí ze zahraničí a od právnických osob veřejných i soukromých včetně nevládních organizací, nadací apod., pod drakonickými tresty. V ČR ale zákaz financování politických stran a hnutí od právnických osob uzákoněn nebyl.

Zavedení rovného limitu volební kampaně pro prezidentské volby pro jednotlivé volební subjekty nepomohlo v lednu 2018, neboť došlo ke spolufinancování volební kampaně tzv. podporovateli či příznivci obou kandidátů, kteří postoupili do 2. kola. Vzali na sebe zátěž pořizování a vylepování předvolebních plakátů ad. Finanční limit byl hravě obejit. Otázkou přitom je, zda lze takovému obcházení zákona čelit. Zakážeme-li financování podporovatelů, mohou vést volební kampaň „nezávisle“ s tím, že protikandidáta (y) odmítají.

Paradoxně zákonem požadované minimální procento získaných voličských hlasů pro vstup do parlamentu či zastupitelstva může tento populismus omezovat, protože alespoň někteří populisté bez reálné naděje na zvolení tento pro ně beznadějný volební zápas nepodstoupí nebo na něj nebudou mít peníze. Stejným směrem působí i zálohy (u voleb do senátu Parlamentu ČR 20 000 Kč, později 50 000 Kč), které při nedosažení určitého procenta hlasů voličů propadají (zde 5 %).

•

rozba volebních podvodů

Ožehavým problémem jsou možné volební podvody. Prvním problémem je řádná evidence obyvatel. Figurují-li mezi voliči desetitisíce zemřelých (USA 2020) či umožní-li se některým voličům volit dvakrát či vícekrát, mění se volby ve frašku a demokracie je těžce kompromitována.

Každý volič by měl převzít úřední obálky při volbách ve volební místnosti stvrdit svým podpisem, případně tak učinit členům okrskové volební komise s přenosnou urnou jinde, viz dobrá praxe v Polsku. Významně se tak ztěžuje možnost členů okrskových volebních komisí a jejich tajemníků (tajemnic) volit za dlouhodobé nevoliče.

Realizace požadavku elektronických voleb nebo korespondenčních voleb umožňuje některým občanům hlasovat za druhé a tím i zpochybnění skutečné vůle voličů bez

O

H

možnosti kontroly, viz pochybnosti o regulérnosti 2. kola prezidentských voleb „korespondenčními“ voliči v Rakousku v květnu 2016, spojené s jejich následným zrušením Ústavním soudem Rakouska. Ze stejného důvodu má významná část občanů USA prezidentské volby v listopadu 2020 za hrubě zfušované. Pokrytí rozsáhlých volebních podvodů americkou justicí na skutečnosti nemůže mnoho změnit. O zabezpečení spravedlivých voleb něco napovídá i nedávný pokus v USA, kdy se dva desetiletí hackeři do volebního systému státu probourali za pouhých 10 minut.

Už se stalo v řadě států, že během sčítání odevzdaných hlasů voličů došlo k poruše sčítacího zařízení, načež se po jeho znovu zprovoznění výsledky sčítání podstatně změnilo ve prospěch dosud prohrávajícího volebního subjektu. Lze se důvodně domnívat, že v řadě případů šlo o cílené volební podvody, které významně změnilo výsledky voleb a zcela degradovalo demokracii.

Je nutné dodatečně přísně i elektronicky zkontrolovat rodná čísla těch hlasujících, kteří při volbách hlasují mimo své trvalé bydliště na základě voličských průkazů, které odevzdávají příslušné okrskové volební komisi.

Problémem je volební právo občanů žijících dlouhodobě v zahraničí, kteří jsou odtrženi od domácích problémů a hlavně nenesou za následky své volby odpovědnost. Mám za to, že by neměli mít volební právo. Praktickou otázkou je, kolik let trvalého pobytu v zahraničí stačí ke zrušení volebního práva příslušného občana. Za horní strop považují délku volebního období, na kterou zvolení získávají mandát voličů, ale dovedu si představit i délku podstatně kratší.

Nutný je zákaz vylučovat významné množství odevzdaných hlasů voličů pro jejich nejasnou platnost (nemůže platit pro tzv. bílé či prázdné lístky, kterými volič demonstruje odmítání volit kohokoliv ze soutěžících kandidátek), neboť anuluje vůli voličů, viz volby prezidenta USA v roce 2000 na Floridě a tím i v USA či vojvodské volby v Polsku v roce 2014. Za neplatné tam bylo tehdy označeno a ze sčítání vyloučeno 18,5 % odevzdaných hlasovacích lístků! Praxe odevzdávání bílých či prázdných lístků by ale měla být samozřejmá.

Otázka je, jak omezit nekalou předvolební kampaň. Stávající volební kampaně jsou mnohem víc o pomluvách konkurence než o pozitivních volebních programech a o osobnostech kandidátů. Možností omezit tuto praxi není mnoho, protože ničemnosti typu zneužití policejní či justiční mafie (klasicky v ČR zfušovaná tzv. Kubiceho zpráva, hrubě špinící tehdejšího šéfa ČSSD Jiřího Paroubka, zveřejněná 3 dny před konáním sněmovních voleb v roce 2010) se jeho pravicovým odpůrcům vyplatilo, resp. sebevětší prasárna se může určitému politickému subjektu vyplatit. Konečně, když při volbě Václava Havla za prezidenta v roce 1998 chyběl jeden hlas, byl získán křiklavým podvodem, snížením potřebného počtu nezákonným uvězněním jednoho z volitelů - poslance a současně Havlova protikandidáta Miroslava Sládka - na den volby prezidenta a znemožnění mu tak hlasovat proti Havlovi.

Měly by být zakázány a tvrdě stíhány tzv. volby „nanečisto“, protože jde vesměs o hrubou manipulaci s voliči. Například se zneužijí žáci a studenti, kteří často ani nemají volební právo a hlavně obvykle volí jinak než většinová populace.

ČR neměla připustit skandální praxi „lustrování“ vůbec, natož zahájenou tři dny před parlamentními volbami v červnu 1990 svévolným lustrováním předsedy KDU-ČSL pana Bartončíka, uskutečňovanou navíc na základě několikrát upravených a tudíž nedůvěryhodných seznamů spolupracovníků STB.

Speciálním volebním podvodem při komunálních volbách, zejména v menších obcích, je účelová přeregistrace některých občanů do těchto obcí s cílem získat volební právo a pomoci změnit v ní poměry. Otázkou ale je, jak takovému podvodu čelit. Podmínit možnost hlasovat v novém bydlišti jedním rokem trvalého bydliště v něm s tím, že v opačném případě má hlasovací právo ve svém dřívějším trvalém bydlišti?

S tím souvisí i občasná praxe, že se někdo přeregistruje do města či kraje za účelem, aby tam mohl kandidovat. Jisté je, že občané nově přistěhovavší o problémech příslušné obce či města mnoho nevědí a jsou tudíž rizikovější než „domorodci“. Ze stejného důvodu za nevhodné považují možnost, že do senátu za určitý volební obvod může kandidovat i občan tam nebydlící a nemající s příslušným obvodem nic společného. Pak se může snadno stát, že ho tam občané za celé volební období neuvidí.

• **Princip poměrného zastoupení**

P

Mělo by být uzákoněno, že veřejně prospěšná média budou otevřena všem subjektům zastoupeným v příslušném zastupitelském orgánu. Se zásadními nedostatky (zejména Česká televize se zpravidla chová jako hlásná trouba některých z volebních subjektů, v lednu 2018 se tím ani netajila) tomu tak je v České televizi a v Českém rozhlasu (platné zákony jsou v řadě směřů na papíře), není tomu tak a zřejmě ani nemůže být v soukromých médiích. Zákon by měl stanovit, že pokud obec, město, kraj či parlament vydává své periodikum (délka periodicity není podstatná), měl by v něm vyhradit jednu stranu na odpovědi na určitou otázku a jednu stranu pro volné vyjádření zástupců jednotlivých volebních subjektů v zastupitelstvu, podobně v případě referenda. Praxe, kdy médium placené z peněz daňových poplatníků slouží výlučně nebo alespoň v rozhodující míře vládnoucí straně či koalici, je problematická.

Problémy mohou nastat i v podmínkách práce parlamentů a zastupitelstev. Ze zákona musí platit povinnost poměrného zastoupení jednotlivých v nich zastoupených volebních subjektů ve všech výborech a komisích těchto samosprávných orgánů. Poměrné zastoupení musí být v průměru. Nemůže znamenat, že miniklub bude mít zastoupení ve všech výborech a komisích příslušného zastupitelstva.

Konkrétní rozdělení poslanců či zastupitelů do jednotlivých výborů a komisí je pak otázkou vyjednávání a politické dohody. Jistě není šťastné, když přední opoziční politici byli v roce 1994 koaličními poslanci zvoleni do výboru pro životní prostředí slovenského parlamentu, prý aby se naučili ochraně životního prostředí, fakticky aby nepřekáželi v jiných výborech parlamentu.

Praxe Evropského parlamentu, kdy hlasy europoslanců se sčítají podle hlasování šéfů jednotlivých frakcí s přihlédnutím k přítomnosti jednotlivých europoslanců, pokud některý z nich nepožádá o počítání podle individuálního elektronického hlasování, by

měla být zakázána. Rychlé a spolehlivé sčítání na základě elektronického hlasování poslanců lze dnes snadno zabezpečit.

•

volební právo od šestnácti let?

V

Požadavek je to velice problematický, protože jde o věk, kdy mládežník za své činy právně odpovídá jen omezeně. V pozadí požadavku je snaha umožnit maximálně volit zmanipulovatelné mládeži podle představ jejich manipulátorů, loutkovodičů.

Existují i protichůdné názory, například vázat volební právo na výdělečnou činnost (znamenalo by ale z voleb vyřadit nezaměstnané), či na výchovu dětí, což by znamenalo vyřadit z voleb bezdětné občany. Navíc není záruka, že dítě či děti skutečně vychovávají jeho biologičtí rodiče. Rozpadlých manželství a partnerství máme bezpočet, dítě či děti mohou vychovávat také prarodiče či jiní příbuzní ad. Obojí návrhy na omezení volebního práva jsou zjevně nepřijatelné.

•

ísto voleb losování?

m

Nejen volební podvody, ale také hrubé mediální manipulace způsobují, že v údajně svobodných volbách vítězí ti nejhorší a všehoschopní. Někteří tudíž navrhuji nahradit volby losováním z kandidátů, že takový postup způsobí společnosti menší škody.

Padl i návrh uzákonit závaznost volebního programu jednotlivých politických stran. Asi by to příliš nepomohlo. Jednak by šlo o závazky prakticky nevyhmatelné (nejméně ze strany ze svých předvolebních slibů vylžou s odkazem na nutný koaliční kompromis), jednak by se mohlo reagovat tak obecnými volebními sliby, že by byly prakticky nekontrolovatelné.

•

první kroky

P

Síly prosazující socializaci a demokratizaci obecně by měly v případě svého vítězství jako první opatření očistit ústavu od zjevných disfunkčních prvků. Nelze tolerovat ustanovení či mezery ústavy umožňující zrušit předčasné volby, neboť by zkorumpovaný poslanec přišel o výhody poslance, viz rozhodnutí Ústavního soudu ČR o zrušení předčasných voleb do Sněmovny na základě jejího usnesení ústavní většinou v roce 2009. Nelze tolerovat, aby nezvolení prezidenta předepsanou 60 % většinou poslanců znamenalo automaticky nové parlamentní volby a následně za pomoci přeběhlíků umožnilo provést ústavní státní převrat, viz Moldavsko v roce 2009. Nelze tolerovat zachování poslaneckého či zastupitelského mandátu těm, kteří byli právoplatně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Tzv. církevní restituce v ČR v roce 2012 byly přijaty většinou jednoho hlasu a to hlasu pravomocně odsouzeného poslance! Naopak soudům nelze tolerovat, aby nad poslanci či zastupiteli udržovali dlouhou dobu vazbu a tak jim znemožňovali vykonávat poslanecký mandát, do něhož byli zvoleni, viz David Rath po 14. květnu 2012.

Přeběhlictví poslanců by se mělo trestat ztrátou mandátu. Nelze ústavou umožnit odvolání prezidenta poslanci a senátory prakticky bezdůvodně, resp. jen proto, že se většina zákonodárců rozhodla provést ústavní státní převrat, jak se stalo v květnu

2016 v Brazílii. Problémů je zde jistě víc, včetně nestanovení lhůt pro některá klíčová ústavní rozhodnutí. Ústava ČR umožňuje prezidentovi nechat vládnout vládu v demisi až do dalších řádných voleb, což je zjevně špatné. Ústava ČR z roku 1992 je příkladem ústavy mnoha nejasností a mezer, umožňující různé machinace na účet svobody a demokracie.

Demokratická ústava by měla jasně stanovit, že Ústavní soud posuzuje pouze soulad přijímaných zákonů s platnou ústavou. Měl by mít ústavně zakázáno vykládat a extenzivně rozšiřovat legislativu. Rozhodnutí Ústavního soudu ČR 28. června 2016, že sezdané páry homosexuálů mají právo adoptovat děti heterosexuálních rodičů, klade další otazník nad ústavností v ČR, neboť degraduje rodinu, kterou ústava ČR chrání. Vzhledem k povaze svého postižení homosexuální páry nemohou být dobrým vzorem sexuálního chování jimi vychovávaných dětí. Takových případů rozhodnutí Ústavního soudu ČR známe řadu. Rozhodnutí Evropského soudního dvora, že nelegální překročení hranic migranty nemůže být důvodem pro jejich zadržování, je justiční zločin velkého rozsahu, který ničí Evropskou unii. Rozhodnutí Evropského soudního dvora, zakazující Polsku kácet v Bělověžském pralese, který byl kromě nekácené části „za plotem“ vykácen před sto lety německými okupanty, je směšné. Předběžné rozhodnutí Evropského soudního dvora, že Polsko musí okamžitě zastavit těžbu ve velkolomu Turow a způsobit si tak elektroenergetickou krizi, je zjevně šikanózní, navíc tento soud nemá pravomoc rozhodovat o takových to věcech. Vzniká tak zásadní otázka, jak ochránit společnost před justiční zvlí, mající nejednou charakter justiční mafie.

•

odvolatelnost politiků?

Značně kontroverzní otázkou je odvolatelnost volených politiků z funkcí. Někteří navrhují odvolatelnost politiků na základě výsledků referenda, což by mohlo odpovídat jen politikům zvolených většinovým systémem. Tím se může předejít justiční zvlí, ne však prakticky neomezené masmediální manipulaci a možnosti odvolávat menšinové politiky. Zásadním problémem je, že odvolatelnost politiků, a to i na základě výsledků referenda, popírá výsledek svobodných voleb v poměrném i většinovém volebním systému. Nezanedbatelná není ani skutečnost, že se tak zkracuje beztak krátký časový mandát zvoleného politika a stimuluje rozhodování jen pro tento a zítřejší den, tj. velmi často v rozporu s dlouhodobými zájmy společnosti. S takovým odvoláváním politiků nelze souhlasit.

V případě poslanců a zastupitelů volených poměrným hlasováním je zásadní problém, že by poslance či zastupitele nejspíš odvolávali voliči, kteří je nevolili, což jde přímo proti smyslu voleb. Dlouholeté diskuse mezi ekology dospívají jednoznačně k závěru, že případná odvolatelnost zákonodárců by znamenala přednostní odvolávání těch slušných. Přesto se ho někteří dožadují, předstírajíc péči o veřejné blaho. S tím nelze souhlasit.

-Možnosti předčasného zániku mandátu

Volení politici mají být nezávislí a mají odpovědně sloužit vlasti (podobně kraji či obci zastupitelé), viz poslanecký či zastupitelský slib. Nezávislost poslanců, senátorů a zastupitelů zvolených na kandidátní listině té či oné politické strany a za ten či

onen volební program je ale iluzorní. Veřejnost oprávněně žádá, aby byli odpovědní za jeho plnění. V praxi je běžné, že mnozí vrcholoví, ale také krajší a komunální politici žádnou odpovědnost ke společnosti a nejednou i k vlastní politické straně necítí.

Mám za to, že pravomocné odsouzení prezidenta, ministra, poslance, senátora či zastupitele soudem k trestu odnětí svobody nepodmíněně za záměrné spáchání deliktu kriminální povahy by mělo znamenat automaticky zánik jeho mandátu. Poslanecká, zastupitelská a podobná imunita by se neměla vztahovat na činy charakteru přestupků (jako řidič či řidička zavíní dopravní nehodu apod.). Rušit samotnou poslaneckou imunitu mimo projevy v parlamentu je ale zásadní problém, protože zneužívání policejní a justiční moci, nejednou charakteru mafie, v politických bojích proti konkurenci patří k časté praxi pozdního, nejen českého restaurovaného kapitalismu.

Podobně přestup poslance, senátora či zastupitele do jiné politické strany by měl automaticky znamenat zánik jeho mandátu. Jde totiž o plivnutí do tváře voličů a výsměch svátku demokracie – svobodným volbám, o zjevné zpronevření mandátu voličů. Ale ani takové řešení nemusí stačit, protože političtí turisté mohou zůstat ve svém klubu a hlasovat proti programu své strany, pouze by nemohli se zpronevěřelým mandátem vytvářet nový politický subjekt. Přitom v řadě případů nemusí být zřejmé, zda volební program příslušné politické strany zradil její konkrétní rebelující poslanec nebo poslanci věrní vedení příslušné strany.

Známe zradu volebního programu Občanského fóra Václavem Klausem a kol. v létě 1990 (na podzim 1990 pak rozbil Občanské fórum), známe zradu volebního programu ČSSD Vladimírem Špidlou a kol. po volbách v roce 2002 a mnohé další. Zatímco V. Klaus si poté založil Občanskou demokratickou stranu a s ní vyhrál pozdější volby, V. Špidla poté šel po krku těm poslancům ČSSD, kteří s jeho zradou měli problém. I když oba případy jsou dnes, s odstupem času, zřejmé, netuším, jak by je měl řešit případný soud.

Největším problémem zde bývá skutečnost, že v praxi nejednou po volbách ta či ona politická strana či hnutí na své předvolební sliby rychle zapomene, obvykle pod praporem nutného koaličního kompromisu. Zejména politické strany „*podnikatelských subjektů na jedno použití*“ se často brzy štěpí a rozpadají, nejen Unie Svobody, Věci veřejné či Úsvit v ČR. Jisté je, že různá politická hnutí vzhledem ke své ideové nezakotvenosti a volnějším organizaci jsou z hlediska plnění předvolebních slibů ještě rizikovější než klasické politické strany s určitou tradicí a s určitým ideově programovým vybavením. Je to hlavně o manipulacích s veřejným míněním, o kvalitě volených politiků, trochu též o vymytosti mozků voličů.

Lze si představit i některé technické změny volebního systému ČR. Hlasování by nemuselo být tradičně dva dny (pátek od 14.00 do 22.00 a v sobotu od 8.00 do 14.00), ale jen v sobotu nebo v neděli od 8.00 do 22.00. Termín krajských voleb by mohl být přesunut na termín voleb komunálních, a to zkrácením nebo prodloužením mandátů krajských zastupitelů v určitém volebním období. Těmito změnami se ale reálně mnoho nezmění, pouze ubude práce volebním komisím a mimo Prahu se sníží počet předvolebních kampaní o jednu v senátních obvodech, kde se v daném termínu

nevolí senátor. Těmito změnami se ale reálně mnoho nezmění, pouze ubyde jedna volební kampaň mimo Prahu v senátních obvodech, kde se v daném termínu nevolí senátor včetně práce volebním komisím.

-Referendum velmi potřebné

Nesporně pozitivní je uzákonění místního, regionálního i celostátního referenda, viz zkušenosti Švýcarska, kde ta či ona referenda provází prakticky každé volby. Zákon o referendu platný v roce 2016 v ČR má ale zásadní nedostatky. Počítá jen s obecním a krajským referendem, nikoliv s referendem celostátním, v rozporu s ústavou ČR. Zákon o referendu by měl zakázat machinace typu vyhlášení referenda na termín krátce před volbami nebo krátce po volbách, viz první referendum o poloze ústředního osobního železničního nádraží v Brně, vyhlášené brněnskou radnicí zákeřně na termín týden před krajskými volbami v roce 2004 s cílem ho zmařit nízkou účastí voličů, což se ve spojení se štvavou kampaní brněnských radních proti referendu povedlo a výsledky referenda nebyly závazné a následně byly ignorované. Referenda by se měla konat ve stejných volebních místnostech, ve kterém se konají volby, nejlépe časově v souběhu s nimi, v případě voleb většinovým systémem v termínu prvního kola příslušných voleb. Úřední obálky by se ale měly barevně lišit, podobně jako se liší při souběhu dvojích voleb.

Zákon by měl zavést trestný čin maření referenda, zejména vyzývání k jeho bojkotu ze strany politiků (vyzývat k bojkotu referenda může jen totalitář, který se bojí jeho výsledků), zneužívání veřejných peněz na maření referenda (možnost vést kampaň pro či proti otázce konkrétního referenda ve veřejných médiích či za veřejné peníze má často jen strana, zastoupená ve vedení příslušné radnice či kraje).

Mimořádně špatné je, pokud výsledky referend jsou často nezávazné pro nízkou účast voličů, nejen v ČR. Otázkou je, zda termín referenda nevázat zákonem přímo na termín celostátních voleb (do Sněmovny, Evroparlamentu, krajských, komunálních), což v ČR zaručuje termín přinejmenším 1x za 2 roky, často i jednou za rok. Tzv. nezávazné referendum nevidím jako smysluplné, viz Holandsko, nejen v podmínkách českého Kocourkova. Útoky na referendum, když jeho výsledek není po chuti vládnoucí moci, jsou cynickým opovrhováním vůlí voličů. Praxí opakování referend, dokud nedopadne tak, jak příslušná moc potřebuje, by mělo být zakázané, viz opakování referenda o nepatrně upraveném návrhu Lisabonské smlouvy ve Francii a v Holandsku + nahrazení referenda rozhodnutím parlamentu o tomtéž v Irsku. O stejné či podobné otázky by mělo být povoleno nové hlasování v referendu nejdříve za pět let.

-Poměrný versus většinový volební systém

Známe systém voleb poměrného zastoupení (zastoupeny jsou volební subjekty, které dosáhly určitého procenta odevzdaných hlasů voličů, optimálně počtu hlasů připadajících na jeden mandát) a systém voleb většinový, jež může být jednokolový (zvolen je kandidát, který obdržel největší počet hlasů, viz Velká Británie) nebo dvoukolový (pokud žádný z kandidátů nedosáhl v 1. kole více než 50 % odevzdaných hlasů voličů, v 2. kole se utkají dva kandidáti, kteří v 1. kole voleb obdrželi největší počet hlasů, viz Francie ad.). Existují také určité kombinace systému voleb poměrného zastoupení a většinového, například polovina poslanců či

zastupitelů se volí systémem poměrného a druhá polovina se volí systémem většinového hlasování, viz Maďarsko ad. Za demokratičtější považují systém poměrného zastoupení, protože ve většinovém volebním systému vítěz bere vše a tudíž i významné vrstvy obyvatel nemusí být v parlamentu či v zastupitelstvu zastoupeny, pokud nejsou v určitých volebních obvodech výrazně koncentrovány. Naopak výrazně mohou být zastoupeny regionální strany a skupiny či silné menšiny. Nejen český senát je toho dokladem.

Za užitečné považují uplatňování preferenčních hlasů v systému poměrného hlasování, například stávající čtyři preferenční hlasy v ČR. A to i s vědomím, že úspěšné výzvy: *„Volte ty odzadu!“,* nebo *„Volte mladé!“,* přinášejí vesměs tristní výsledky.

Pro zaostalé státy je zřejmě nejvhodnější prezidentský systém, kdy je prezident volen v přímých dvoukolových volbách, jmenuje a odvolává předsedu a členy vlády a volený parlament jen schvaluje nebo neschvaluje vládou navržené zákony. Prezidentský mandát bývá omezen nejčastěji na dvě volební období. Pokud prezident obhájí svůj mandát, jsou volby v takovém případě především referendem o důvěře hlavě státu.

Záleží ale hodně i na domácím kulturním prostředí včetně tradic. Zejména v zaostalejších státech a ve státech s neevropským kulturním prostředím může být evropský systém pluralitních voleb výrazně disfunkční. Jeho vnucování těmto státům je často nástrojem jejich cílené destrukce ze strany západních velmocí. Otázkou také je, zda již k roku 2018 nedestruuje i samotné vyspělé státy.

-Problém justiční mafie

K základním tezím politické demokracie patří rovnováha moci zákonodárné, výkonné a soudní. Občané zvolí parlament, většina, někdy i menšina poslanců schválí vládu, ta vládne, dokud jí nevyprší mandát nebo ji parlament neodvolá, a nad zákonností bdí na vládě nezávislé soudy. Tedy, možné trestné činy pod dohledem státních zástupců vyšetřuje policie a trestní obžaloby řeší nezávislé soudy. Proti rozsudku prvního stupně existuje odvolání u soudu vyššího stupně. Pak se rozsudek stává platným, ale existuje ještě možnost dovolání, např. k Nejvyššímu soudu.

Nezávislostí se rozumí skutečnost, že horní patro soudní moci obvykle spolu volí parlament s tím, že soudci jsou po dobu výkonu svého mandátu (měl by být delší než je jedno volební období, ale není vhodné ho dávat doživotně) vládou a parlamentem neodvolatelní, s výjimkou případů vážných deliktů, za které je může odvolat jen soud vyššího stupně.

Vypadá to krásně, leč praxe bývá neutěšená v totalitních, autokratických i v demokratických státech. Za první Československé republiky platilo, že když kradl chudý, byl zloděj, když kradl bohatý, byl kleptomán, resp. jím dobře zaplacený právník ho z toho obvykle vysekal. Ne jinak je tomu v ČR po roce 1989. Navíc bylo vytvořeno velmi složité a nepřehledné právo, takže co právník, to jiný právní názor na stejný problém, a to včetně soudců. Je běžné, že různé soudy stejné delikty soudí různě a že mnohé delikty nesoudí vůbec, nebo obžalované v rozporu s platnými zákony rychle osvobozují. Je tristní, když se k soudu chodí pro rozsudek, nikoliv pro spravedlnost. Soudy se nejen v ČR staly svými rozsudky zjevně nevypočitatelné, na

rozdíl od doby reálného socialismu, kdy právo bylo poměrně jednoduché, srozumitelné a postih provinivších následoval poměrně rychle a s vysokou pravděpodobností postihu podle platných zákonů, a to i v podmínkách vedoucí úlohy Komunistické strany.

Omezenou suverenitu Československa 1918-38 ukázal její tragický Mnichov 1938 a 15. březen 1939, za socialismu zejména tragický 21. srpen 1968, i vývoj po roce 1989, kdy Česko rychle přešlo z východního chomoutu do západního. Nejen proto, že Česká republika v roce 1999 vstoupila do válečného paktu NATO a k 1. 5. 2024 do Evropské unie, již předala značnou část svých pravomocí. Vstup do EU se uskutečnil za pro ČR nevýhodných, byť před občany dobře skrytých podmínek. Diktát EU přitom roste, o narůstající zvěli vedení EU nemluvě.

Také po roce 1989 jsou policie a justice zatahovány do sporů mezi politiky, stejně jako ve vyspělých kapitalistických státech se stala kriminalizace nepohodlných politiků častou praxí. Známe i ne jeden státní převrat, uskutečněný na základě justiční zvěle.

Nejinak je tomu v České republice. Například šéfka Energetického regulačního úřadu Alena Vitásková byla 6 let nezákonně trestně stíhána a nepravomocně odsouzena na 8,5 roku vězení nepodmíněně na základě absurdního obvinění, že porušila zákon. Porušení zákona mělo spočívat k návrhu na nezákonné opatření, který jí podržena poslala e mailem, vzhledem k jeho problematičnosti nereagovala. Nedávno ji osvobodil vrchní soud ČR. Zde zjevně pracovala policejní a justiční mafie v žoldu solárních a dalších baronů s podporou části ekologů - energetiků, podporující obří, převážně solární tunel do peněženek občanů. Takových případů máme více včetně počátkem roku 2018 v ČR velmi žhavé, zjevně umělé otázky, zda je premiér Babiš vinen či ne dotačním podvodem ve věci Čapí hnízdo.

Situace došlo tak daleko, že skutečnost, že je politik v České republice trestně stíhán, souzen a pravomocně odsouzen ještě nezakládá důvod věřit, že se skutečně provinil, v případě jeho osvobození, že se neprovinil. Příkladem může být 10 let se táhnoucí případ exministra zdravotnictví Davida Ratha (nedávných 7 let nepodmíněně při zrušení řady bodů obžaloby, resp. zůstaly jen dva body, z nichž kauza veřejné zakázky na Buštěhradský zámek klade otázku, jak mohl zmanipulovat zakázku, když ji rada Středočeského kraje za jeho předsednictví jednomyslně zrušila jako závadnou) či zmíněné obvinění premiéra Andreje Babiše, jež od počátku smrdí účelovostí objednávky. Je v politice úspěšný a to se nepromíjí.

Stav justiční mafie je mimořádně zlý. Otázkou je, co s tím dělat. Respektovat nezávislost soudců na platných zákonech znamená respektovat vládu justiční mafie. Snahy s tím něco udělat ale mohou snadno stát křeslo nejen ministra spravedlnosti, ale také celé vlády. Navíc za justiční mafii nejen Polska stojí vedení EU.

-Bez iluzí

Demokratická forma vlády negarantuje efektivní rozvoj, jak názorně ukazuje stávající ČR, EU a další buržoazně demokratické státy. Může prakticky vymazat i odpovědnost, protože jednotlivé koaliční strany té či oné vlády se často úspěšně vymlouvají, že své, často mlhavé a neupřímé předvolební sliby nemohly splnit pro nesouhlas politiků koaličních stran, viz praxe nejen v ČR po roce 1989.

Z hlediska zákona řádný průběh svobodných voleb může být i naprosto formální, když se v USA ve volbách většinovým systémem střetávají jen velké žoky peněz poskytovaných vesměs boháči dvěma hlavními politickým stranám s podobným programem, resp. jiní kandidáti tvoří jen ono pověstné křoví. Umožňuje i vládu výrazné menšiny, zejména při jednokolovém většinovém volebním systému, viz Velká Británie, a vždy při nízké volební účasti.

Zatímco v letech nucené koexistence vyspělých kapitalistických států se státy reálného socialismu sovětského typu se ve vyspělých kapitalistických státech Evropy utkávaly ve volbách i značně rozdílné volební programy, dnes se programy jednotlivých politických stran vzájemně podobají jako vejce vejci, resp. vybočují jen radikální levicové a ekologické strany a nově i protiimigrační strany a ani u nich často nejde o vybočování zásadní. Realnost volby v podstatných otázkách se vytrácí. Zvláště, pokud jsou autentická levice, resp. zelení slabí, což je realita většiny evropských států 32 let po pádu sovětského bloku. Zásadním problémem ale také je, že i radikální levice často nemá reálný program vytváření moderní socialistické společnosti. Podobně zelení nemají reálný program udržitelného vývoje. O podstatných věcech se vesměs rozhoduje v zákulisí mimo parlamenty.

-Legitimita volených zástupců

Čím nižší účast voličů, tím méně legitimní orgán z voleb vzejde. Zejména orgány zvolené při volební účasti pod 50 % nemají dostatečnou legitimitu. Nejsou ale neplatné, nezákonné. Pravidla voleb znali či alespoň měli znát všichni. Český senátor, zvolený často 15 i méně procenty voličů, reprezentuje ale výraznou menšinu. Tento problém se ale netýká zdaleka jen senátorů ČR, USA, resp. většinového volebního systému. V ČR sílí nástupy a po té rychlé úpadky volebních politických stran a hnutí na jedno (SZ, VV), popřípadě dvě použití na základě dostatečně velkého balíku peněz, poskytnutých většinou utajenými sponzory, za který si koupí kvalitní poradce k manipulacím s veřejným míněním a hromadné sdělovací prostředky hlavního proudu a jejich prostřednictvím náležitě občanům před volbami vymyjí mozky, jsou stejného druhu, viz Unie Svobody, Bursíkova Strana zelených, Věci veřejné, Úsvit. Hnutí Ano 2011 ale více méně financuje jeho šéf oligarcha Andrej Babiš ze svého obřího majetku a také ho autoritativně řídí. ČR má přitom politické spektrum podstatně podobnější se západní Evropou ve srovnání s Polskem, Maďarskem či Slovenskem, kde je zastoupení značně proměnlivých „exotických“ politických stran mnohem větší.

Nevím, jak reagovat na možnou nízkou volební účast. Ani zákonná povinnost účastnit se voleb spojená s citelnými pokutami za neúčast nezajišťuje stoprocentní volební účast, jak ukazuje praxe některých států, které k ní přistoupily. V Řecku je dokonce jen kolem 50 %, což vzhledem ke kruté porobě Řecka západními bankéři nepřekvapuje. Nejvíce (mnohokrát podvedeného) voliče odrazuje nízká politická kultura volených elit a pocit, že účastí ve volbách občan nemůže nic podstatného změnit. Bezmoc občanů Řecka byla nedávno umocněna nehorázným násilněním řecké levicové vlády A. Tsiprase bezohledným diktátem MMF, ECB a Evropské komise. Uzákonění neplatnosti voleb z důvodu nedostatečné účasti voličů ale může vést k ústavní krizi, kdy nebude nikdo platně zvolen a státní moc bude delegitimizována.

Dokud občané nebudou chápat, že volby jsou základním nástrojem prosazování svých zájmů a hlavně se nebudou podle toho chovat (bude pokračovat masová neúčast ve volbách, volení podle módnosti kravat, silných řečí, hrubých pomluv, líbivých mlhavých slibů či podle jiných nepodstatných kritérií), sotva se něco k lepšímu změní. Podobně pokud budou občané i nadále volit známé profláknuté korupčníky.

Není také překvapivé, že zatímco parlament za vedoucí úlohy komunistické strany a formálních voleb kandidátů Národní fronty byl z hlediska zastoupení základních tříd a sociálních vrstev společnosti poměrně vyrovnaný, byť převahu v něm měla inteligence, v ČR po roce 1989 v parlamentu prakticky chybí rolníci a dělníci (2-3 z 200 a to jde obvykle o odboráře, kteří patří spíše k odborové byrokracii). Parlament se stal prakticky výsadou inteligence, obvykle silně odtržené od potřeb běžného života. Vezmeme-li v úvahu, co vše dokáže současný demokratický parlament pokazit (vytvoření reálného bezpráví na základě množství často protichůdných a nejednou i absurdních ustanovení jednotlivých zákonů, kdy často špatný návrh ministerstva dále zhorší legislativní rada vlády, po té vláda, pak Sněmovna a dílo zkázy dovrší Senát), ani údajná formálnost parlamentů (většina poslanců poslancovala při zaměstnání, nikoliv na plný úvazek a také ne za tučný plat, ale za pouhé kompenzace platu a úhradu cestovních náhrad) socialistických států nevyznívá špatně. Tedy, je to hlavně obžaloba stávající problematické praxe, nikoliv přehlížení tehdejších problémů reálné vlády jedné strany.

-Minimální požadavky na volené zástupce

Zjevnou pohromou jsou politici, kteří jdou po škole nebo ještě za studií rovnou do vysoké politiky. Otázkou je, zda kandidaturu občanů do krajského zastupitelstva včetně hlavního města Prahy nepodmínit absolvováním jednoho volebního období v zastupitelstvu obce, městské části či města a kandidaturu do celostátního parlamentu absolvováním alespoň jednoho volebního období ve funkci komunálního a druhého ve funkci krajského zastupitele. Komunální, resp. krajská politika je totiž cenná škola politiků pro krajskou, resp. celostátní úroveň, byť i ta se dá „prosedět“ či prointrikovat.

Požadavek na minimální věk 45 let pro prezidenta, 40 let pro senátora (v ČR platí), 30 let pro poslance Sněmovny ČR a 25 let pro zastupitele krajů (v ČR zde není stanovena věková hranice) je zcela na místě. Účelové změny věkové hranice pro možnost zvolení některých politiků jsou zjevně špatné. Podobně je tomu s účelovými zákony, umožňujícími zastávat některé klíčové funkce ve státě po víc než dvě volební období po sobě, klasicky hlavy státu, člena Ústavního soudu, bankovní rady apod.

Častým problémem jsou politici, kteří dlouhodobě žili v zahraničí a pak často hájí zahraniční zájmy proti zájmům domácím. Problémem jsou i politici s dvojím či vícerym občanstvím. Mám za to, že takoví občané by neměli mít právo být voleni do zastupitelstev, zvláště pak ne do parlamentu a dalších vysokých funkcí na celostátní úrovni. Přísaha či slib věrnosti může být jen jedna. Problematické jsou i jejich dvě (či více) volební práva, neboť jde o neodůvodněné zvýhodňování vůči občanům s jedním občanstvím. Otázkou vůbec je, zda je rozumná praxe trpění dvojího či

dokonce vícereho státního občanství. Vůči občanům s jedním (domácím) státním občanstvím jde o zjevné zvýhodňování.

Rozdíl mezi konstituční monarchií a parlamentním systémem, kde má prezident nízké pravomoci (reálně kancléřský systém – viz Německo, Rakousko, Slovensko, Maďarsko, Polsko) je malý. Přímá volba prezidenta s nízkými pravomocemi nemá větší smysl, byť bývá prosazována jako významný prvek demokratičnosti, viz její zavedení na Slovensku při ještě větším omezení pravomocí prezidenta. Přímé volby starostů, primátorů a hejtmanů mohou být disfunkční v případě, že se zvolený militantní starosta, primátor či hejtman střetne s protichůdnou militantní většinou v příslušném zastupitelstvu (může nastat paralýza řízení), nebo když je zvolena populární, ale odborně nekompetentní osoba (běžná praxe). Sportovní či pěvecká hvězda má jistě vysokou šanci na zvolení v přímých volbách, leč také vysokou šanci totálně selhat ve zvolené funkci.

Historie zná především vládu různých monarchií, někdy více, jinde méně nebo také vůbec korigovanou sněmem. Ze zachovalých děl víme, že až na jednu výjimku všichni starořeční filosofové odsuzovali demokracii jako semeniště neodpovědných populistů, demagogů, šejdířů ad. Žádali vládu aristokracie.

Zásadní otázkou zůstává, co znamená tak často užívaný či spíš nadužívaný a zneužívaný pojem demokracie. T. G. Masaryk ji chápal především jako diskusi, leč společenská praxe nejen doby jeho prezidentování a v ČR po roce 1989 je tomu na hony vzdálená. Převažuje válcovací mašinérie většiny poslanců či zastupitelů a věcné problémy jdou velmi často stranou. Na denním pořádku jsou i výkřiky typu: „*Jak to, že ten či onen zastává takový (či makový) názor!*“

Nelze přitom bagatelizovat, že samotná politická demokracie pro řadového, zejména chudého občana nemusí mnoho znamenat, byť formálně a někdy i reálně vytváří větší prostor pro diskusi. Klasicky pro bezdomovce, ale zdaleka nejen pro něho, je na nic. Převažující nízká volební účast, motivovaná neschopností se ve složitých, vysoce sofistikovaných manipulacích s veřejností orientovat a často i nevírou v možnost podstatné věci volbami ovlivnit, to dokládá přesvědčivě. Totiž, manipulátoři systematicky vytvářejí dojem beznaděje pro široké vrstvy voličů, kteří by mohli ve svém zájmu hlasovat pro pro ně nežádoucí politické strany a hnutí. Praxe ukazuje, že stále častěji ve volbách vítězí populisté. Obvykle se tím zvětšuje spirála kompromitace demokracie včetně voleb.

6.1.4. Sociální stát

Demokracie se stává větším přínosem teprve ve chvíli, kdy je rozšířena o základní sociální jistoty. Různě široké základní sociální jistoty se v období po roce 1945 staly v důsledku strachu vládnoucí buržoazie ze šíření socialismu realitou většiny vyspělých kapitalistických států, zejména střední, severní a západní Evropy, Kanady a Japonska. Jejich rozsah byl většinou užší ve srovnání se státy reálného socialismu, zvláště v otázce nezaměstnanosti. Nezaměstnanost byla vždy realitou kapitalismu, nikoliv nerozvinutého socialismu sovětského typu. Vyšší zdroje, získávané mimo jiné historickým i aktuálním okrádáním kolonií a závislých států a také

„dovážených“ občanů z chudých států (gasteibartrů) na podřadné špatně placené práce, nepraktikované reálným socialismem, umožňovaly vyspělým kapitalistickým státům některé základní sociální jistoty zabezpečovat na materiálně vyšší úrovni ve srovnání se státy reálného socialismu (někteří nezaměstnaní mohli mít při přepočtu nereálným oficiálním kursem vyšší podporu v nezaměstnanosti, než činila mzda pracujících v socialistických státech), ale za cenu stále většího plýtvání z titulu převážně živelného rozvoje výroby, plýtvání vysokopříjmových vrstev obyvatel a také rozmařilejší hmotné společenské i soukromé spotřeby včetně trvalé frustrace z absence základních sociálních jistot (snaha chudých ve spotřebě napodobovat bohaté). I v těchto státech docházelo k zneužívání sociálních jistot, byť méně ve srovnání se státy reálného socialismu. Hospodaření na úkor životního prostředí a budoucnosti se více či méně praktikovalo a praktikuje ve všech státech světa dodnes, přestože jde o trend dlouhodobě zjevně neudržitelný.

I když určité prvky sociálního zabezpečení vznikaly již koncem 19. století (např. německý kancléř Bismarck je vytvářel s cílem paralyzovat sílicí dělnické hnutí), systém základních sociálních jistot s výjimkou reálného práva na práci (sociální stát) vznikl ve vyspělých kapitalistických státech až po roce 1945 jako reakce na předchozí katastrofy způsobené světovým kapitalismem – 1. světovou válku a jí vyvolanou revolucí v Rusku, světovou hospodářskou krizi v letech 1929-33 a jí vyvolaný nástup fašismu a rozpoutání 2. světové války, porážky fašismu za rozhodujícího přispění SSSR, jež umožnila vznik světové socialistické soustavy nejprve v Evropě a brzy i v Asii. Především strach vládnoucí buržoazie před socialistickou revolucí vedl ve vyspělých kapitalistických státech Evropy, v Kanadě a v Japonsku k vytváření systému základních sociálních jistot s výjimkou reálného práva na práci. V letech zlaté éry poválečného kapitalismu 1960-73 se nezaměstnanost v nich výrazně snížila až asi na 3 %, ale nezmizela. Bez alespoň tříprocentní nezaměstnanosti kapitalismus prý nemůže existovat. Pracující by žádali příliš vysoké platy a nebylo by reálné je dostatečně ukáznit. Proto ji jeho apologeti cynicky nazývali *přirozenou nezaměstnaností*. Tento systém se postupně stal mocným nástrojem spoluvytváření tzv. *prosperity*, jež dala vzniknout konzumní společnosti. D. Bell psal o společnosti hojnosti, viz ¹⁹⁾, jež ale obnášela rozsáhlé plýtvání a významně přispěla ke vzniku reálné hrozby zničení lidstva světovou ekologickou katastrofou.

Různých teorií transformace spojené s údajnou humanizací kapitalismu přinesli buržoazní ekonomové od 60. let 20. století velké množství. Celkem vzato, jde o apologetiku kapitalismu na základě dílčích změn v produkčních silách, kterým se připisují nereálné důsledky. Poctivější je přístup V. Klause, který lze shrnout zhruba v tom smyslu, že internet a jiné moderní informační technologie zase tak moc kapitalismus nezměnily, jak se někteří domnívají. Podrobný výčet, viz P. Siruček ³⁹⁾

Tento systém začal rozvracet až nástup neokonzervativismu ve Velké Británii v roce 1979 (Margaret Thatcherová) a v USA v roce 1981 (Ronald Reagan). Pád evropských států reálného socialismu v letech 1989-91 umožnil sociální stát odbourávat a uvrhávat stále širší vrstvy obyvatel zpět do chudoby s perspektivou přerůstání do bída včetně bída absolutní. Po roce 2000 trend omezování sociálního státu významně zasáhl i vyspělé kapitalistické státy kontinentální Evropy. Konzumerismus ve

hmotné spotřebě přitom neodstraňuje, pouze ho přesouvá od nižších a středních vrstev k horním deseti tisícům. Migrační krize navíc zásadně snížila bezpečnost ve vyspělých státech Evropy.

Pád evropských států reálného socialismu nevedl ani k zásadnímu omezení plýtvání vlád ve zbrojení. Zatímco v bývalých socialistických státech byly vojenské rozpočty často drasticky zredukovány a jejich armády zdecimovány na nebojeschopnou úroveň (Armáda ČR zde není výjimkou), ve vyspělých kapitalistických státech, zejména v USA, se náklady na zbrojení snížily jen málo a dočasně. Zejména po roce 2001 byly vojenské rozpočty USA dále výrazně zvyšovány. USA se dnes na vojenských výdajích světa podílí asi 45 %. Rozpoutání nového kola zbrojení včetně systému protiraketové obrany prezidentem USA Georgem Bushem mladším bylo krajně neodpovědné. Ve vysokém zbrojení a vedení nespravedlivých válek pokračuje i prezident USA Barak Obama, jemuž hned na začátku funkčního období svévolně připsali Nobelovu cenu míru. Následně ke dvěma zděděným válkám rozpoutal pět válek vlastních. Zbrojení stupňuje i nový prezident USA Donald Trump.

Plná demokracie musí obsahovat i ekonomickou složku, tj. základní sociální jistoty všech občanů, přiměřenou spoluúčasť pracujících na řízení podniků (participaci) a nejednou i spoluúčasť pracujících na kapitálu příslušných firem. Požadavek nastolení ekonomické demokracie přitom neznamená nutně nacionalizaci vlastnictví výrobních prostředků (s výjimkou odvětví technické, sociální a ekologické infrastruktury, které dlouhodobě mají plně společenský charakter a svou efektivitou podmiňují efektivní fungování celé ekonomiky, a menšího počtu strategických podniků) a rozhodně by neměl vést k vytváření centralisticko příkazovací soustavy řízení, centrálního direktivního plánování, jak se dělo s výjimkou Jugoslávie v evropských státech reálného socialismu.

Některá odvětví ekonomiky mají již dnes objektivně plně společenský charakter. Lépe fungují ve veřejném než soukromém sektoru - odvětví technické infrastruktury (technické sítě je neefektivní zdvojit či ztrojit v zájmu vytvoření konkurence), velké banky (nemohou riskantně spekulovat), některé velké průmyslové podniky a některé silně rizikové výroby. Nacionalizace odvětví technické infrastruktury se zdá nutností v zájmu efektivního fungování ekonomiky jak socialistické, tak kapitalistické.

Příkladů spoluúčasti pracujících na řízení podniků je řada, od baťovského systému, jež ale měl stejně jako taylorismus charakter vědeckého ždímání potu, přes jugoslávské OOURy, různá samosprávná družstva včetně moravských Slušovic a španělského Montdragonu, ke kterým mají blízko i podniky zaměstnanců – ESOPy, tzv. ekologické komuny, až po japonský manažersko paternalistický systém řízení.

Samosprávné výrobní podniky včetně jejich samosprávných výrobních úseků **OOUR** někdejší socialistické Jugoslávie se ukázaly neživotné, neboť dílna v nich mohla diktovat své podmínky, zejména cenové, navazující dílně, resp. přenášet na ni svou neefektivnost, což vedlo k vážné inflaci, v 80. letech k pádící inflaci, neboť ji zásadně ovlivnila „třetí etapa ekonomické reformy“ v Jugoslávii. Negativní roli sehrál i územní chozrasčot a zřejmě i vedoucí úloha Svazu komunistů Jugoslávie. Jugoslávii ale po roce 1990 rozbila v první řadě tradiční národnostní a náboženská

nevraživost, podporovaná ze zahraničí, zejména z Německa a z USA, a přiživovaná značnými rozdíly v ekonomické a životní úrovni jednotlivých jugoslávských republik. Základní poučení z výstavby socialismu v Jugoslávii jsou zřejmá. Základní ekonomickou jednotkou musí být podnik, nikoliv dílna. Územní chozrasčot budování socialismu i prosazování udržitelného vývoje citelně škodí, neboť vede nutně k bohatým a k velmi chudým obcím, městům i regionům.

Také reálný dopad dlouhodobé přímé volby vedoucích pracovníků OOUR nemluví ve prospěch přímé volby. Nejčastěji byli voleni ti kandidáti, kteří dokázali zajistit pro daný výrobní úsek výhody na úkor podniku jako celku, nikoliv kandidáti prosazující efektivní rozvoj výrobního úseku. Požadavek J. Hellera a kol. na bezpodmínečnou samosprávu podniků včetně přímé volby ředitelů podniků, viz ⁹⁾, ve světle jugoslávských zkušeností nezní přesvědčivě.

Negativní zkušenosti s **přímou volbou ředitelů podniků** zná i reálný socialismus v ČSSR v letech 1988-89, kdy volby ředitelů všemi pracovníky většinou nevedly k aktivizaci jejich úsilí o efektivní rozvoj, ale k vítězství populistů. Pravda, tyto zkušenosti byly jen krátkodobé. Mnohé ale naznačuje následné hladké zřeknutí se reálného socialismu a pasivita jejich pracovních kolektivů při následném rozkrádání a likvidaci řady i významných podniků ČSSR, někdy i světově proslulých značek.

K demokratizaci společnosti a ke snížení nezaměstnanosti přispívají **družstva**, kolektivní podniky svých členů, založené za určitým účelem, který může být značně rozmanitý. Družstvo řídí v prvé řadě schůze družstevníků, kde se hlasuje podle zásady „1 člen = 1 hlas.“ Pokud se přihlíží i k velikosti vkladů, družstvo více či méně sklouzává ke kapitálovému podniku – akciové společnosti. Družstva se zdaleka nevyčerpávají v ČR nejznámějšími typy – zemědělské, výrobní, bytové, spotřební. Znalí jsme i družstva elektrizační, pro výstavbu lanovky na Petřín, pro vybudování ZOO Praha atd. Zatímco kapitalista (soukromý vlastník) má za cíl maximalizovat zisk (ekonomická hodnota zboží či služeb = konstantní kapitál + variabilní kapitál + nadprodukt = nadhodnota a právě nadhodnota přeměněná na zisk je předmětem maximalizace), družstvo má za cíl maximalizovat hrubý důchod, tj. variabilní kapitál + nadhodnotu, resp. nadprodukt. Variabilní kapitál se v něm neminimalizuje, ale spolu s nadhodnotou se maximalizuje. Konstantní kapitál se minimalizuje a nadprodukt maximalizuje, stejně jako v soukromém podniku. Družstva jsou tudíž k zaměstnanosti přívětivější než soukromé kapitalistické podniky. I družstva se ale musí chovat v souladu s dominujícím ekonomickým prostředím. Proto mohou více či méně fungovat jak za kapitalismu, tak za socialismu, tedy, pokud je nezlikviduje z vůle státu a pokud uspějí na trhu.

Družstva a komuny jsou cenné vnitřní demokratičností a pružností. Objemem výroby zůstávají ekonomicky málo významnou částí kapitalistických ekonomik. Příznivěji vychází z hlediska zaměstnanosti. Podobně jako drobní soukromníci živící se prací svou a své rodiny. Navíc jsou vhodné především pro menší podniky, resp. velké družstevní podniky se těžko vyhnou značné byrokratizaci řízení a obtížné kontrole členskou základnou, stejně jako velké podniky soukromé i veřejné. Čím větší řídicí aparát, tím hůř ho členové družstva mohou kontrolovat.

Je tristní, že právní poměry v ČR po roce 1989 zásadně ztěžují existenci družstev a že levice s tím není nic s to udělat (KSČM), resp. nechce udělat (ČSSD). Také divoký experiment s enormní podporou obnovitelných zdrojů energie v režii zelených neposílil družstva, ale mafianizaci ČR.

Podniky zaměstnanců – **ESOPy** – obvykle jen s majetkovou účastí zaměstnanců, často poměrně nevýznamnou, přebírají krachující soukromokapitalistické podniky a snaží se v nich hospodřit lépe s cílem zejména udržet zaměstnanost. Podniky zaměstnanců ESOPy v USA počátkem 90. let zaměstnávaly asi 10 % pracujících. Nemají potenciál překonávat kapitalismus, ale jen zmírňovat jeho zákonitě rozpory. V každém případě si zasluhují podporu, zvláště pak ze strany levice.

Tzv. **ekologické komuny** = ekovesničky, zakládané ekologickými aktivisty, lidmi znechucenými přetechnizovanou euroamerickou civilizací s cílem pokusit se žít v souladu s přírodou, materiálně prostě, bez četných vymožeností civilizace. Zkušenosti s nimi jsou rozporné. Samotné ekologické vesničky se ukázaly v zásadě funkční a přinesly mnoho cenných zkušeností s praktickou realizací materiálně a energeticky úspornějšího a ekologicky šetrnějšího způsobu života. Mnohé jejich pozitivní zkušenosti se později začali uplatňovat i mimo ekovesničky. Přiblížily život svých členů k přírodě, omezily svůj negativní vliv na životní prostředí včetně konzumerismu a snížily svou závislost na dodávkách inputu z hospodářských center, což je v souladu s požadavky udržitelného vývoje a žití. Svou závislost na dodávkách inputu od velké ekonomiky ale plně neodstranily, pouze snížily, přičemž obvyklá závislost na autech je obzvlášť bolavá. Ukázalo se, že mohou existovat jen na okraji stávající konzumní společnosti, pod jejím drtivým tlakem a že ji nemohou překonat. Dokládá to zejména opuštění podléhání dětí jejich obyvatel pozlátkům konzumní společnosti, opuštění podstatně harmoničtějšího prostředí ekovesniček za vidinou zlatého telete do betonových, plechových a elektronických džunglí *moderních* měst.

Ekovesnička Hostětín v Bílých Karpatech v ČR vznikla za pomoci nemalých zahraničních grantů. Obnovitelnými zdroji energie se stala v tepelné energii soběstačná obec Kněžice, ale za cenu vysoké investiční dotace a značného dovozu biopaliv z jiných území. Bez rozsáhlé veřejné podpory ekovesničky v ČR zřejmě nevzniknou. Snaha o energeticky soběstačné město Litoměřice je bržděna neustálým odkládáním vyvrtání 3-4 km hlubokého pokusného dvoj vrtu k využití geotermální energie k vytápění pro jeho enormní nákladnost (měl by stát mnoho miliard korun). Podstatné je, že při vši úctě k těmto pionýrům snahám o trvalou udržitelnost bude i pro ČR rozhodující vytvořit udržitelnou Prahu s okolím, Brno s okolím, Ostravsko a další velká hospodářská a sídelní centra státu, což se ale ani v zárodečné podobě nerýsuje. Naopak, vývoj jde převážně opačným směrem.

V japonském **manažersko paternalistickém systému řízení** majitelé podniků byli vytlačeni z rozhodování o svých podnicích ve prospěch manažerů, formovaných na základě reálného práva pracujících na kariéru v závislosti na jejich schopnostech. Inspirativní je praxe, kdy vrcholoví japonští manažeři mohli mít svého času příjmy jen cca 5x vyšší než řadoví dělníci. Spoluúčasť pracujících na řízení své firmy je jednou z podmínek zaměstnání u firmy (stejně jako tomu bylo v ČSSR v JZD Agrokombinát Slušovice), manažeři pečují o mnohostranný rozvoj zaměstnanců,

zaměstnanci jsou na rozvoji své firmy zainteresováni kromě výkonových prémie i kapitálovou účastí, ztrátou postavení v případě odchodu z firmy a pěstovanou hrdostí na zaměstnání u své firmy. Při potížích jsou preferovány mzdy před dividendami. Podrobněji, viz ⁴⁰⁾. Od roku 1990 prožívá japonská ekonomika bezprecedentní hospodářské potíže, zadlužení Japonska dosáhlo v roce 2013 asi 270 % jeho HDP. K poslední eskalaci zadlužení Japonska přispělo 11. března 2011 mimořádně ničivé zemětřesení spojené s obrovskými vlnami tsunami, jež kromě asi 25 000 obětí na životech způsobily velké materiální škody a způsobily velmi tragickou havárii v jaderné elektrárně Fukušima, proti vysokým vlnám tsunami nedostatečně zajištěné.

Nehledě na uvedené a možná i další problémy myšlenka snižovat závislost domácností na dodávkách zboží a služeb z velké civilizace je správná a nosná, byť plně velmi těžko uskutečnitelná. Nižší potřeba dodávek energie je a bude přitom velice praktická, resp. ceny fosilních paliv se budou dál podstatně zvyšovat, byť mohou být i výkyvy směrem dolů. Zatím snaha o samozásobení ovocem, zeleninou, někdy i mlékem a masem některými obyvateli venkova je motivována zpravidla nedostatečnými příjmy, někdy i novou praxí potravinářského průmyslu nahrazování kvalitních potravin prapodivnými náhražkami s cílem výrobců ušetřit a zvýšit si tak na úkor zákazníků zisk.

Sporný je "**soucitný kapitalismus**", popsáný R. Devosem a kol. v ⁴¹⁾. Pozitivní je, že se jej pokouší vybudovat na základě své úspěšné firmy na výrobu ekologicky nezávadných čistících prostředků AMWay s rozsáhlou distribuční sítí asi v 60 státech světa (1998). Nepoužívá reklamy a fakticky ani maloobchodu, obojí zajišťují četní distributoři - dealeri, kteří jsou financováni z rozsáhlých ušetřených peněz na maloobchod včetně reklamy stejně jako rozsáhlá charitativní činnost, orientovaná na pomoc slabým v USA i ve světě a na pomoc životnímu prostředí podle zásady, že základem pomoci není hladovému dávat ryby, ale naučit ho ryby lovit tak, aby nezničil loviště. Ač o důsledcích kapitalistické tržní ekonomiky přináší četná smutná fakta, v rozporu s nimi ji oslavuje. Reálně požaduje uplatnění náboženské křesťanské ekonomie, blízké utopickému socialismu. Kapitálu užívá k jeho zhodnocování i jako prostředku pro odstraňování bídy, kterou plodí. Chce s ním vybudovat svobodný, spravedlivý a prosperující svět. I když má za to, že se mu daří omezovat bídu na Zemi, je zřejmě i velká firma AMWay malá na kolosální bídu plozenou kapitalismem na Zemi, zvláště pak v rozvojových státech. Z hlediska udržitelnosti je problematické, že soucitný kapitalismus odmítá plýtvání státu, ale neodmítá plýtvání v soukromé spotřebě.

Firma AMWay bojkotuje známky „ekologicky šetrný výrobek“. Dle státní zkušební výrobky firmy AMWay spadají vesměs do 1. třídy kvality. Srovnatelné účinné látky má ve svých výrobcích ale podstatně, nejčastěji o 60 % dražší. Protože tak postupuje i v SRN, nejde o řešení problému naší podhodnocené měny. Prostě, kšeft je kšeft a o zisk jde až na prvním místě i ve firmě AMWay.

Všechny výše citované hospodářské systémy (kromě taylorismu a částečně i baťismu) se vyznačují rozsáhlou **participací pracujících na řízení podniků a jejich podílem na výsledcích hospodaření**. Jsou tudíž sociálně mimořádně zajímavé, ve svých hranicích otupují ostré sociální rozpory kapitalismu, leč zatím zůstávají jen ostrůvky, někdy i ostrovy uvnitř kapitalismu a jejich budoucnost je značně nejistá.

Zatím nic nesevřdí o tom, že by mohly vést k překonávání kapitalismu, ani že by mohly významně posunout lidstvo k udržitelnému vývoji. Jsou jistě zajímavé i z hlediska dnešního střetu restauračních a postkapitalistických tendencí rozvoje.

Participace se do určité míry rozvíjí i v současných velkých kapitalistických firmách. Reálně jsou rozděleny na větší počet podniků, které mezi sebou obchodují podle pravidel stanovených mateřskou firmou, „matkou“. Konečně, tak nějak už mezi sebou obchodovali jednotlivé dílny Baťova Svitlu v meziválečném období. Šéfové podniků i jejich nižší manažeři se s osazenstvem radí, vysoké a kvalitní výkony stimulují určitými podíly na dosaženém zisku, postihy za špatnou práci uplatňují spíš jen výjimečně. Řízení takových firem není zdaleka tak vertikální, jak bývalo ještě v 1. polovině 20. století obvyklé. Problém bylo, je a bude, že jen některé podniky se úspěšně rozvíjí, jiné stagnují nebo upadají a s úpadkem podniků upadá i postavení zaměstnanců. Ničivě působí i četné fúze podniků: obvykle vedou k rozsáhlému propouštění zaměstnanců, neboť zde se prý dá ušetřit nejnáze. Situaci do budoucna dál zásadně zhoršuje nástup robotů a vytěšňování pracovní síly z bezprostředního výrobního procesu včetně automatizace četných administrativních agend.

Chybné při budování základů socialismu v ČSSR bylo reálné postátnění prakticky všech družstev a tím i omezení demokracie v nich. Boj proti družstvům v rámci Klausovy tzv. ekonomické reformy a v rámci restitucí je tristní.

Není zřejmě náhodou, že Klausova ekonomická reforma nepřipustila rozvoj participace pracujících na řízení podniků v ČR a rozvoj existujících družstev všemožně poškozovala.

Revoluční odborové hnutí mělo v ČSSR obrovské pravomoci a velmi silný vliv. Ne vždy ho ale dokázalo využít k prosazování zájmů pracujících. K jeho zjevnému selhání patří neprosazení zákazu kouření na pracovištích v zákoníku práce. I pod tlakem svých členů občas bojovalo proti zavádění techniky, beroucí příplatky za práci ve zdraví škodlivém prostředí. Aj.

Mám za to, že různé formy účasti pracujících na řízení je třeba studovat též z hlediska jejich využitelnosti pro udržitelný vývoj, byť programová snaha o udržitelnost se vyskytuje jen v ekologických komunách.

Nejzajímavější je již citovaný japonský systém řízení, neboť se stal převažujícím v Japonsku, jednom z ekonomicky nejsilnějších států světa, a protože do určité míry překonává základní rozpor kapitalistické společnosti - rozpor mezi prací a kapitálem. Ekonomicky přitom do stagnace po roce 1990 Japonsko bylo vitálnější než USA a země EU. Podstatné je, že v Japonsku stále více dominuje tvůrčí práce při zabezpečení přijatelné sociální spravedlnosti. Na tomto základě je teoreticky určitá naděje na úspěšné přesvědčování občanů o nezbytnosti rozsáhlé skutečné podpory chudých států Jihu a o nezbytnosti postupného omezování hmotného konzumerismu ve světě.

Zatím jde jen o naději potenciální, resp. výraznější ohleduplnost Japonců vůči přírodě nelze prokázat. Ve vztahu ke světové přírodě a životnímu prostředí rozvojových států patří Japonsko mezi nejbezohlednější. Rozvoj celého světa s dravostí a vitalitou Japonska není možný. Může se stát, že USA nebo nově vleklá ekonomická krize donutí Japonsko k zásadnímu růstu hmotné konzumní spotřeby.

Může se stát, že úspěšnost japonské konkurence ve spojení s tlakem silící Číny donutí USA a EU k zásadnímu omezení plýtvání v hmotné spotřebě. I významné změny v postavení jednotlivých velmocí ale nemusí vést k udržitelnému vývoji. Mohou také zesilovat neudržitelný konzumerismus v hmotné spotřebě pro občany všech velmocí.

Příznačné jsou i stížnosti japonských manažerů, že jejich pracovníci vysílání na odbornou stáž do USA se z ní vrací morálně rozvráceni, zkaženi hmotným konzumerismem. Příznačné jsou i poznatky japonských psychologů a sociologů, že mnoho Japonců se pro svou firmu upracuje k smrti.

Oprávněně pesimistický je i známý konzervativce R. Reich z USA v ⁴²⁾. Zjištění, že nově se formující elita, tzv. *symboličtí analytici*, má tendenci se uzavírat do *ghet ekonomické prosperity* a ostatní společnost ponechat osudu a nejednou i zkáze, je smutné. Obava, že tím dělníky v materiální výrobě a zaměstnance ve službách, o lidech neprivilegovaných států nemluvě, dříve či později doženou k zoufalé vzpouře včetně nalezení a použití prostředků k jejich zničení, se nezdá přehnaná. Trvalé řešení bídy na základě ekonomické segregace, trestními výpravami apod. považuje oprávněně za iluzorní.

I když ne vše kolem obudného atentátu na Světové obchodní centrum v New Yorku a na Pentagon ve Washingtonu s asi 3 000 mrtvými ani po 21 letech známe a stopy směřují spíše k tajným službám USA, resp. islámští teroristé z Al-Káida ze Saúdské Arábie byly zřejmě jen naverbováni na špinavou práci, jde jistě mimo jiné o jasný políček praxi výroby a segregace bohatství na jedné a bídy na druhé straně.

Bez systematického rozšiřování ekonomické demokracie nelze tlumit vnitřní rozpory kapitalismu do únosných mezí a postupně prosadit udržitelný vývoj jednotlivých států i světa. Rozvoj ekonomické demokracie za příznivých podmínek může, ale nemusí vést až k překonávání kapitalismu ve prospěch udržitelné společnosti pokojnou cestou při stálém rozšiřování demokracie. Různá oklešťování zákoníku práce ale po roce 1989 směřují k neudržitelnosti.

Některé postkapitalistické rysy již soudobý vyspělý kapitalismus má. Patří k nim i uplatňovaná státní ekologická regulace rozvoje.

Je zřejmé, že chudý, vyspělými kapitalistickými státy neustále ožebračovaný a mrzačený Jih nebude s to prosazovat doma, natož ve světě udržitelný vývoj. Světová ekologická katastrofa přitom začne, resp. už začíná na chudém Jihu. Svými důsledky se rychle rozšíří i do bohatých států Severu. Může se snadno stát, že příští migrační vlny nebudou vyvolány imperialistickými válkami vyspělých kapitalistických států ani organizovaným pašeráctvím s cílem srazit postavení pracujících v EU a rozvrátit evropskou kulturu, ale klimatickým rozvratem způsobujícím hlad a akutní nedostatek vody.

Ještě závažnější je, že nejrozmařilejší USA jsou podle některých rozborů s to přivodit nezávisle na úsilí ostatního světa světovou ekologickou katastrofu mírovými prostředky více méně samy, zejména svou velkou marnotratnou hmotnou spotřebou a agresivní zahraniční politikou nejen vůči rozvojovým státům, a to i při všeobecném používání ekologicky značně šetrných výrobků a technologií. Podobně ji mohou vyvolat i státy EU a Japonsko, nově Čína či Indie. Představa, že se bohatí mocní tváří

v tvář nastupující světové ekologické katastrofě zřeknou dobrovolně hmotného konzumerismu a že budou prosazovat udržitelné žití na Zemi, je iluzorní.

Prase se podle staletých zkušeností od plného koryta dobrovolně nehne. Kdo má hodně, chce mít ještě mnohem víc. Přitom platí „*Čím víc peněz lásky méně.*“ Zkušenosti s agóniemi různých režimů a společností jsou tristní. Agónie antického Říma je klasická. Vzhledem k dlouhým časovým zpožděním u mnoha ekologických problémů je vysoce pravděpodobné, že lidstvo v souboji s nastupující světovou ekologickou katastrofou prohraje na čas. Při značných časových zpožděních mezi příčinou a následkem, což je zvláště velký problém u klíčového ekologického problému klimatických změn, vyvolaných podle všeho masivními antropogenními emisemi skleníkových plynů, se může jednoho dne zjistit, že na účinná opatření k zastavení zesilování skleníkového efektu, zhoubného oteplování klimatu na Zemi a rostoucího rozvratu klimatu už je pozdě a že zkáza významných regionů Země nebo i lidstva jako celku je již více méně neodvratná, bez ohledu na opožděná opatření k jejímu odvrácení.

5. zpráva světového klimatického panelu IPCC 2014 nemusí vyznívat hrozivě, byť odpovědnost za sílící oteplování dává jednoznačně lidské společnosti. Má ale i zjevné nejistoty, v první řadě chování světového oceánu v budoucnu. Bude dál pohlcovat část antropogenních emisí CO₂ a většinu oteplováním vzniklého přebytečného tepla na Zemi nebo jej začne uvolňovat? Průměrná teplota povrchu Země rostla i v roce 2015 a 2016, ač údajně světové emise skleníkových plynů stagnovaly. V roce 2017 ale předběžně světové emise skleníkových plynů opět vzrostly na 408 ppm a vzrostla i průměrná teplota povrchu Země. Tento trend pokračuje, každý další rok přináší buď stagnaci nebo zhoršení.

K Marxově tezi, že „*zboží rozstřílelo i nejpevnější čínské feudální zdi,*“¹²⁾ je nutné dodat, že kromě nich rozstřílelo i různé, z hlediska naší bílé euroamerické civilizace *primitivní* společnosti s udržitelnou ekonomikou převážně udržitelným způsobem života, a že rozstřílelo i evropské státy reálného socialismu. Reálnému socialismu přitom obyvatelstvo paradoxně vyčítalo zejména nezajištění vysoké, tj. nejméně západoevropské úrovně hmotné konzumní spotřeby tamních středních vrstev, přestože ohrožuje přežití lidstva na planetě Země. Snahy dohonit vyspělé kapitalistické státy v hmotném konzumerismu po roce 1989 vyvolávají oprávněné ekologické obavy, přestože nabývají tragikomické podoby: hmotný konzumerismus může realizovat stále menší počet občanů bývalých socialistických států. Stále více se to týká i občanů vyspělých kapitalistických států, byť konjunktura let 2013-18 může vzbuzovat zdání opaku. Ne že by nechtěli hodně hmotně konzumovat, ale nemají na to peníze.

Zprostředkování tržními vztahy je ve vztahu k udržitelnosti mimořádně rozporné. Vytváří sice materiálně technickou základnu nutnou k udržitelnému způsobu života, současně ale ve velkém předpoklady pro udržitelný způsob života ničí hrubou nerovností v rozdělování a s ní spjatým velikým plýtváním ve společenské i soukromé hmotné spotřebě, s ní spjatými hrubými deformacemi struktury ekonomiky včetně obsluhy stále obudnější mašinérie, zvané moderní euroamerická civilizace.

Zásadní odlišnost reality zažívané většinou obyvatel bývalých socialistických států od růžových slibů někdejších disidentů je pro ně i pro udržitelný vývoj slabou útěchou, neboť při rostoucím nezajištění uspokojování základních hmotných potřeb a sociálních jistot významných vrstev obyvatel různí zbohatlíci dřívější rozsah plýtvání zvládnou za chudé, a to i nad někdejší reálně socialistickou úroveň, ke škodě své, chudých, přírody i nenarozených generací. Velmi nebezpečné není nezajištění slibovaného hmotného blahobytu (konzumerismu), ale likvidace systémů základních sociálních jistot, vytváření rychle rostoucí chudoby i bídy většiny obyvatel bývalých socialistických států, jež je s udržitelným vývojem neslučitelná stejně jako konzumerismus bohatých. Konjunktura posledních let tento trend dočasně zastaví, ale jen do nejbližší ekonomické recese, která 16. října 2018 klepe na dveře.

Prosazení udržitelného vývoje zásadně ohrožuje, že reklamou rozněcovaný chtíč mít všechno možné i nemožné rozbíjí pokusy o budování udržitelné společnosti. Lidé obvykle dávají volný průchod jeho potenciím. Zboží je ale plně v rukou lidí. Záleží a bude záležet jen na nich, zda ho zneužijí ke spáchání kolektivní sebevraždy své i svých potomků nebo zda budou dostatečně rozsáhle a efektivně regulovat zboží a umožní tak obstojné žití všem i prosté přežití. Zatím vše svědčí pro první možnost.

Téma najít šťastného člověka zpracovávají pohádky. Hledání spokojených či dokonce šťastných lidí dnes některými společenskými výzkumy vyznívá tragikomicky. Kde najít spokojeného, neřku-li šťastného člověka ve společnosti, ve které je všem občanům systematicky komerční reklamou vtlačováno do hlavy, že ke svému štěstí musí mít všechno možné i nemožné!

Společenská praxe zaznamenala dosud udržitelný vývoj jen neuvědomělý, a to vesměs v zaostalých, stabilizovaných, soběstačných a naturálně až na drobnosti uzavřených společnostech prvobytně pospolného, otrokářského, asijského a feudálního výrobního způsobu, a to ještě ne ve všech. Tyto společnosti byly až na malé zbytky zničeny vyspělejšími národy, obvykle španělskými a dalšími kolonizátory nebo rozvojem kapitalismu, tj. vesměs brutálním útokem naší bílé euroamerické civilizace. K těm zbytkům patří větší počet malých ostrovů v tropickém Tichomoří, někteří necivilizovaní indiáni v dosud nedotčených částech Amazonského pralesa a podle Rejzla i Laos, viz ⁴³⁾. Případ Laosu ale již zřejmě také patří minulosti.

Laos byl spolu s Vietnamem a Kambodžou těžce postižen za vietnamské války masovým bombardováním letectvem USA včetně rozprašování defoliantů. Nemá významnější přírodní bohatství, ekonomický potenciál ani strategický význam, laoská vláda má minimální ambice ve směru vytváření *prosperity*, země je od civilizace až na výjimky odříznuta horami a džunglemi, žije si v poklidu a až na menší nedostatky zřejmě i relativně udržitelně. Pokud by nebyl zaplaven proudy uprchlíků, zřejmě by světovou ekologickou katastrofu bez velké újmy přežil. Tedy, pokud by se také nedal na cestu rychlého rozvoje, po vzoru sousední Číny a Vietnamu.

Udržitelný vývoj přitom nebyl před kapitalismem zaznamenán zdaleka vždy a všude. Mnohé společnosti způsobovaly významné ekologické škody, klasicky při kolonizování nových států - Sahary a Středomoří již ve starověku, střední Evropy ve

středověku či Asie, Amerik a subsaharské Afriky v novověku. Udržitelné hospodaření rozkládá přemnožení obyvatel, války a zejména rozvoj tržních vztahů, přizpůsobování starých ekonomik potřebám rostoucího anonymního a proměnlivého trhu.

V rozvinutých tržních ekonomikách jsme se s udržitelným vývojem neseťkali, tržní podnikání četné *primitivní* společnosti žijící udržitelným způsobem života nemilosrdně zničilo, pokud obyvatelstvo nebylo přímo vyvražďeno či zotročeno dobyvateli, ať už netržně či tržně orientovanými.

Stávající sociálně a ekologicky nedostatečně regulované tržní hospodářství EU, budované na základech pluralitní demokracie, má z hlediska prosazování udržitelného vývoje kromě významných rezerv ve zdokonalování technologií vážné limity, zejména v mohutné energetice založené na neobnovitelných přírodních zdrojích, produkci ohromného množství odpadů, rozsáhlých záborech půdy, vážném poškozování orné a další půdy těžkou zemědělskou mechanizací a chemizací, v silně destruktivní intenzivní silniční dopravě, ve faktoru existence a růstu velkých měst ad. Zkázonosné se stalo i úsilí o rozsáhlé využívání biopaliv za každou cenu. Tyto faktory jsou v principiálním rozporu s udržitelností. Platí přitom přibližně, že co se vlivem pozitivních tržních stimulů ušetří ve výrobě, to se navíc proplývá v hmotné spotřebě, zpravidla samoúčelném hmotném konzumerismu, klasicky u spotřeby energie, viz tzv. Jevonsův paradox či efekt, viz ⁴⁴⁾. Proto lidstvo nemůže zachránit ani Weizsackerův Faktor čtyři, viz ⁴⁵⁾. Konečně, i podle E. U. Weizsackera při stávajících trendech může realizace faktoru čtyři lidstvu dát k dobru pouhých 30 let. Není to málo, ale není to také moc. O míru těsnosti Jevonsova paradoxu se ale vedou spory. Věrohodná empirická data, resp. analýza vesměs chybí.

Významnou rezervu má EU v zavedení ekologické daňové reformy, tj. v radikálním zpoplatnění využívání přírodních zdrojů, jejich poškozování, ve zpoplatnění ekonomických škod ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí způsobených druhým včetně nenarozených generací a ve zrušení osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení DPH včetně paliv a energie jí spotřebovaných a mezinárodní námořní, námořně rybářské, vnitrozemské říční a letecké dopravy od placení spotřební daně za pohonné hmoty.

Otázkou je, zda je stát či EU tak slabá vůči velkým ekonomickým lobby, či zda dosud neúspěšné zavádění ekologické daňové reformy je způsobeno reálnou obavou, že by byl ohrožen ekonomický růst a že by alternativou ekonomického růstu byl kolaps těchto ekonomik, viz J. Keller, ⁴⁶⁾. Ignorantský postup nejsilnější kapitalistické ekonomiky USA k ekologické daňové reformě brzdí jistě její zavádění i v EU.

Uvedené pojetí ekologické daňové reformy je rozporné neřešením nebo zjevně nedostatečným řešením otázky ekonomického ocenění a zpoplatnění poškozování a využívání omezených přírodních zdrojů paliv ve většině zemí. Výnos ekologické daně nemá kompenzovat vznikající ekologické škody, ale má snižovat jiné zdanění podniků a občanů.

Jakkoliv je zavedení ekologických daní nezbytné a ekologicky přínosné, v navrhované podobě je z hlediska potřeb prosazování udržitelného vývoje nedostatečné, mimo jiné pro dlouhodobě vysoce deficitní veřejné rozpočty.

Neúspěšné hledání udržitelného vývoje by nemělo překvapit: historie lidstva je dosud v první řadě více méně souvislou historií zločinů proti lidskosti, často obudných rozměrů, dále zločinů proti přírodě a nejobecněji pak historií ničení předpokladů pro udržitelný vývoj. Boj o moc a majetek, maskovaný často prosazováním náboženských, národnostních a jiných ideových dogmat ve spojení s netolerantností k názorům druhých, o katastrofální netoleranci k jiným kulturám nemluvě, charakterizuje dosavadní dějiny lidstva a zvláště nejvýznamnější bílou údajně křesťanskou, reálně pseudokřesťanskou euroamerickou civilizaci.

Stručný přehled plenění přírody lidskou civilizací uvádí např. J. Dorst v ⁴⁷⁾.

Šíření zla mnohostranně usnadňuje moderní technika, zejména doprava, spoje a hromadné sdělovací prostředky. E. J. Mishan uvádí v ⁴⁸⁾, že přestože prostí lidé za feudalismu vesměs těžce fyzicky pracovali, žili nesrovnatelně klidněji a bez neustálých stresů. Feudální vesnice byly víceméně soběstačné a hromadné sdělovací prostředky na ně nechrlily záplavu ohlupujících reklam, skandálů, tragédií, zločinů a dezinformací. I když E. J. Mishan podle všeho feudální poměry dost idealizuje, má pravdu v tom, že o konkrétním zločinu vědělo ještě v 19. století jen nejbližší okolí. Vzájemná společenská kontrola neprivilegovaných obyvatel byla vysoká. Lidi masově nedemoralizovala a morálně neničila svoboda šířit kdejaký brak, kdejakou ohavnost a nejednou i zvrhlost. Hrdinou dne nebýval masový sadistický vrah, jak tomu bývá dnes. Nelze podceňovat ani optickou stránku reality, vytváření virtuální reality hromadnými sdělovacími prostředky, zvláště televizí a nově i internetem.

České zkušenosti po roce 1989 ukazují, že jinak nepříjemná cenzura reálného socialismu měla i významnou kladnou stránku: chránila naši kulturu před záplavou západního i domácího braku. Při stávajícím pojmání svobod může společnost brak omezovat snad jen jeho zahrnutím do základní (vyšší) sazby DPH či podrobením spotřební daní, což je zjevně nedostatečné, o podivné kulturní politice demokratické ČR, že umělcem může být každý, kdo se za něj prohlásí (a podobně uměleckým dílem může být vše, co i samozvaný umělec za umělecké dílo prohlásí) a častým dotováním perverzního umění z velmi nízkého rozpočtu resortu kultury, nemluvě.

Historické zkušenosti ukazují, že klíčová je otázka reálných zájmů lidí. Otázka, které skupiny lidské společnosti mají zájem na prosazení udržitelného vývoje a které jsou zainteresovány na jeho zmaření, zní navenek nesmyslně: kromě několika šílenců nemá nikdo zájem zničit lidstvo i přírodu na Zemi světovou ekologickou katastrofou a všichni jsou zainteresováni na udržení obyvatelnosti naší modré planety.

Při pohledu na praktickou politiku ale zjišťujeme, že na prosazení udržitelného vývoje na Zemi nemá reálně zájem kromě malého počtu ekologických nadšenců nikdo, neboť lidi vesměs jednájí podle zásad: „*Bližší košile než kabát, smrádek, ale teploučko, vzdálenější budoucnost nás příliš nezajímá. Naše sobectví je svaté. Však oni si naši potomci už nějak poradí.*“ Nemusí mít přitom hlad a být odkázáni na spaní pod mostem či v lese. Kromě rozsáhlé neznalosti hraje zásadní roli lidská nedokonalost individuální (lidská hloupost, pohodlnost, lhostejnost ad.) a zejména

nedokonalost společenská, tj. zásadní selhávání společenských mechanismů regulujících společenský reprodukční proces. Ekologičtí nadšenci přitom vesměs nevědí, jak zásadního obratu dosáhnout. Tedy, dílčí úspěchy obvykle nemění celkový negativní trend.

Je běžné, že novináři, jež by měli být strážci informovanosti společnosti, mnohé i jednoduché problémy podávají tak podivně, že jim nerozumí ani mnozí odborníci, natož laici. Zatajování či překrucování nežádoucích pravd je přitom na denním novinářském pořádku stejně jako neinformování o podstatných problémech lidstva.

Týká se to i politiků – ekologů. Co říci k postoji známé, ekologicky orientované Gro H. Brundtlandové, která jako premiérka Norska v Norsku pod tlakem velrybářské lobby odmítala zákaz lovu vyhytnutím ohrožených velryb? Co říci k A. Gorovi, autorovi vynikající knihy Země na misce vah, popisující ekologické pustošení planety Země a jeho mechanismy, že jako viceprezident USA za 8 let nebyl s to prosadit proti velkým hospodářským lobby pro udržitelný vývoj nic podstatného a v roce 1999 si ruce smočil v krvavé teroristické a ekoteroristické válce proti svobodné Jugoslávii v zájmu USA (boj s konkurenční EU) a albánské teroristické narkomafie?

Co dodat lehkomyšlnosti mladých kuřáků, že je infarkt, mozková mrtvice, rakovina plic či jiná vážná nemoc, jež si možná za 20 či 30 let kouřením cigaret „pocitivě“ vykouří, nezajímá? O feťácích, kteří si zdraví fetováním zničí obvykle mnohem rychleji než kuřáci kouřením tabáku, nemluvě. Demonstrace asi 6 000 mladých lidí za legalizaci marihuany v Praze 1. května 2011 + dalších asi 6 000 mladých feťáků ji podporovalo vsedě na Židovských pecích, nevyžaduje komentář, byť jde prý o součást nového způsobu života mladých.

Dnes se k udržitelnému vývoji hlásí celá řada politiků vyspělých kapitalistických států včetně celých vlád, resp. všichni slušní vzdělaní politici. V praxi ale svou činností i nečinností udržitelný vývoj v mnoha směrech znemožňují. U některých jde o pokrytectví (reálně slouží té či oné velké podnikatelské lobby), jiní by i chtěli mašinerii ničení zastavit, ale o udržitelném vývoji mají mlhavé představy a v otázce mechanismů jeho prosazení zůstávají bezradní. Zejména však zůstávají ve vleku tzv. neoliberální ekonomie a těch či oněch velkých hospodářských lobby, zejména velkého finančního kapitálu (finanční oligarchie), který reálně ovládá vlády jednotlivých států vcelku nezávisle na schopnostech, osobnostech a pravomocích vládnoucích politiků. Za velmi dobrou analýzu selhávání stávajících společenských mechanismů považuji ⁴⁶⁾, přestože J. Keller zde ani jinde nenachází řešení, kudy z té šlamastiky ven.

Udržitelný vývoj dnes ve svých oficiálních prohlášeních prosazují i čelní ničitelé životního prostředí na Zemi – MMF (vnucuje chudým státům jako podmínku pomoci úspory na beztak podvyživené školství, zdravotnictví, sociální péči, je-li nějaká apod.), SB (vnucuje přednostní rozvoj urbanisticky a ekologicky silně destruktivní silniční dopravy) a WTO (prosazuje levnou mezinárodní dopravu v rámci podpory zahraničního obchodu a cestovního ruchu na úkor ochrany životního prostředí a lokálních ekonomik). Jejich praktická politika - podpora ekonomickému růstu a odírání rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy - je ale v příkrém rozporu s potřebou udržitelného vývoje.

Evropské nevládní ekologické organizace s překvapením zjistili, že Evropská komise vzešlá z eurovoleb 2014 chystá masovou redukci ekologické legislativy, mimo jiné i sjednáváním pro EU koloniální „transatlantické smlouvy“ s USA (nový prezident USA D. Trump je poslal k ledu) a podobné smlouvy s Kanadou (CETA), schválenou Evropským parlamentem k 1. dubnu 2017 a parlamentem ČR k 1. lednu 2018, obdobné nechvalnému pokusu sjednat a přijmout „mezinárodní dohodu a ochraně investic“, kde státy měly garantovat nadnárodním firmám i dosahování zisků. Směrodatné mají být dnes nižší hygienické, ekologické a bezpečnostní standardy USA a Kanady, povinnost obětí prokazovat své poškození, případné spory má rozhodovat nikým nevolená a nekontrolovaná arbitráž, žalován může být pouze stát, nikoliv firma porušující domácí zákony. USA se má přizpůsobit i relativně vyspělé pracovní a sociální zákonodárství členských států EU. Nyní je zřejmé, že firmy USA budou státy EU sdírat z kůže prostřednictvím svých filiálek zřízených v Kanadě.

Zdá se, že reálný socialismus prohrál tzv. studenou válku na slabosti své propagandy ve vztahu k běžnému životu a také skutečností, že poněkud předběhl dobu. Jurka své rozborů shrnuje v následujícím:

1. *„Ideologickou základnou studené války nebyl teoretický souboj myšlenek komunistického a západního systému, ale propagandistický boj zaměřený na veřejnost nepřátelského systému. Propagandistický boj vyhrál západní systém, protože v něm byl daleko více flexibilní, pružnější a daleko více lživý než komunistický. Ten oproti tomu byl těžkopádný, nepromyšlený, dogmatický a pomalý.*

2. *Ideologická základna západního systému měla mnohonásobně větší ideovou základnu ve smyslu množství území a prostředků, které mohla využít, takže byla schopna působit na komunistický systém prakticky ze všech stran a v daleko větší míře. Tím se zvyšovala dostupnost jejího působení, která byla u komunistických společností omezena.*

3. *Komunistický systém prohrál v ideovém souboji ne proto, že by jeho ideje byly horší než západní, ale protože své ideje nedokázal dostatečně přetvořit do konkrétního života svých zemí, takže pro jeho obyvatele zůstávaly pouhou teorií.*

Současně s tím jsem uzavřel i stručnou analýzu studené války jako možné vnější příčiny krachu komunistického systému. Vyplývají z ní tyto závěry:

1. *Studená válka nebyla pouze poválečným konfliktem mezi SSSR a USA, byla pokračováním antikomunistické politiky celého Západu uskutečňované v meziválečném období a ve válce Německa s jeho spojenci proti SSSR v letech 1941-45. Byla vedena v existenčním zájmu o budoucnost Země.*

2. *Svým rozměrem zahrnula celou naši planetu a všechny oblasti života lidstva – ekonomiku, politiku, diplomacii, ideologii, geopolitiku, kulturu, sport, turismus atd. Byly v ní využity veškeré prostředky vlivu na lidstvo – rádio, televize, kongresy, diskuze, kulturní výměna, úplatkářství, reklama, tajné služby apod. Používaly se v ní jakékoliv možnosti, jakékoliv slabé stránky nepřítele, jakékoliv lidské slabosti – národnostní rozepře, náboženské předsudky, zvědavost, marnost, chamtivost, závist, kritické myšlení, strach, sklon k dobrodružství, sobectví, láska atd.*

3. *Studená válka se stala v dějinách lidstva součástí 1. globální a komplexní války nového typu. Studená válka (v pojetí boje mezi západním a komunistickým systémem) byla v historii lidstva 1. „mírovou“ válkou, i když protivníci měli k dispozici zbraně, které do té doby neměla žádná armáda světa. Nepoužili je proti sobě ne ze strachu z možné globální katastrofy, ze vzájemného zničení, ale ze strachu z následků této katastrofy pro případného vítěze, neboť ani jedna strana nebyla schopná určit, jaké by po vítězném konci zůstaly na planetě podmínky pro její život. Existovala totiž možnost, že ani vítěz by pak nemusel přežít.*

4. *Průběh studené války ukázal, že teze o tom, že lid a národ není možné dlouhodobě obelhávat, je pouhým výmyslem. Válka prokázala, že se současnými prostředky ideologického působení na vědomí lidí a manipulace s masami lidí je to daleko lehčí, než by tomu bylo u jednotlivce, že je možné manipulaci provádět dlouhodobě, a to do doby, dokud to má smysl a dokud jsou na takové obelhávání patřičné zdroje.*

5. *Vítězství ve studené válce není vítězstvím západního způsobu života nad komunistickým, ale pouze vítězstvím jednoho hlavního představitele USA nad druhým SSSR. Aby bylo možné učinit závěr, že ve studené válce zvítězil západní způsob života nad komunismem, bylo by nutné, aby oba protivníci byly ve všem srovnatelně stejní – kromě sociálního zřízení. Nic takového však nebylo, a tak vítězství nepředstavuje nic jiného, než že USA v ní vynikly nad SSSR v základních faktorech, které ve studené válce sehrávaly rozhodující roli.*

6. *Krach komunistického systému nebyl možný jenom v důsledku této války.“, viz ⁴⁹⁾, s. 104.*

S tímto rozбором lze v zásadě souhlasit. Přesto se pokusím o vlastní rozbor, protože mám za to, že řadu důležitých stránek nezachycuje a že je nutné se z nich přinejmenším poučit pro budoucnost.

9.1.5. Levice dnes

K. Marx a B. Engels ve svém Manifestu komunistické strany, viz ¹⁾, pod heslem „Socialistická literatura“ věnují značnou pozornost jednotlivým směrům hnutí za sociální spravedlnost, za socialismus a komunismus, levice. Mnohé ostře kritizují. Není překvapivé, že většinu z kritizovaných směrů dnes znají jen někteří historici a čtenáři Komunistického manifestu. Tyto směry totiž mezitím dávno vymizely.

Rozdělení na pravici a levice je vágní. Vzniklo za Velké francouzské buržoazní revoluce v roce 1789, kdy sociálně více cítící jakobíni si sedli nalevo od krále a asociální girondisté napravo. Sociálnost (asociálnost) je dodnes základní dělicí linií mezi levicí a pravicí. Jinak řečeno, levice je nutné spojovat v první řadě s hnutími za sociální spravedlnost pro široké neprivilegované třídy a vrstvy obyvatelstva. S nimi bývají spojována témata kolektivismu, státní a další veřejná sociální politika, socializace základních odvětví ekonomiky ad. Pro pravici je naopak typické kladení důrazu na soukromé vlastnictví výrobních prostředků, pokud možno žádnou regulaci tržní ekonomiky, omezování sociálního zabezpečení a maximální individualismus. Pravice se přitom obvykle dělí na pravici konzervativní (přinejmenším slovně klade

důraz na ochranu tradičních hodnot, zejména rodiny, školy, obce, náboženství, přírody, krajiny a společenského řádu co by základem společnosti, byť sem patří nově i ochrana životního prostředí a v zásadě sem může patřit i úsilí o udržitelný vývoj společnosti) a liberálně ekonomickou, zdůrazňující pokud možno státem a veřejným sektorem vůbec neregulovanou tržní regulaci soukromých subjektů i při četných společenských aktivitách.

Problém jistě je, že v praxi zejména po roce 1989 vládne značné zmatení jazyků. K velkým trapnostem patří, když se někdo hlásí ke konzervatismu a dožaduje se přitom pokud možno nulové regulace společenských procesů reprodukce s tím, že vše efektivně zajistí Smithova neviditelná ruka trhu.

Levice je značně rozmanitá i dnes, byť jinak než v roce 1848. Často se nevyskytuje v čisté podobě. Pravice a levice se v jednotlivých státech často značně liší. Je otázka, které směry levice směřují k socialismu a komunismu a k trvale udržitelné společnosti a které kráčí buď jen dílčími, nebo dokonce slepými cestami. Problém třídím z hlediska ideových směrů, nikoliv podle množství skupin a skupinek, existujících nejednou hlavně kvůli nemístným ambicím některých jedinců a vyznávajícím obvykle určitou směsku názorů, respektive v čisté krystalické podobě se málokdy vyskytují. Možnou strukturu ukazuje tabulka č. 16a:

Tabulka č. 16a – Jednotlivé ideové směry současné levice – základní cíl

Směr směry levice		Základní cíl
Základní směry	Jednotlivé ideové směry levice	
Odmítání nejen kapitalistického, ale prakticky jakéhokoliv společenského	Anarchisté	Vyvrátit společenský řád bez náhrady
	Trockisté	
	Maoisté	
	Nová západní levice	
	Multikulturalisté EU	
Sociálně udržitelný kapitalismus	Sociální demokraté	Zmírňovat sociální nerovnosti při zachování kapitalismu
	Levicoví křesťanští demokraté	
	Odbory	
	Hnutí družstev všeho	
Socialismus a komunismus	Radikálně levicové strany. Nejen komunisté	Nahradit stávající kapitalistický řád moderním socialismem s perspektivou komunismu
Státní samostatnost	Bojovníci za osvobození se z kolonialismu či jiné cizí	Vybojovat nezávislost na koloniální mocnosti.
	Bojovníci za mír	Společnost žijící v míru
	Ekologové	Společnost chránící životní
	Hnutí za samosprávné podnikání ⁵⁾	Společnost všeobecné výrobní samosprávy

Proudy a skupiny, které mají jen dílčí cíle	Hnutí za přímou demokracii –	Společnost, kde se o podstatných věcech rozhoduje v referendu
	Hnutí za přímou demokracii - přímé	Politici jsou voleni přímo, tj. většinovým systémem
	Hnutí Alternativy zdola	Společnost, kde jsou rozhodující iniciativy zdola (samosprávy, dílčí organizace)
Hnutí za práva zranitelných skupin obyvatel a menšin	Za práva žen	Rovnoprávnost mužů a žen
	Za ochranu dětí	Přiměřená ochrana dětí
	Za ochranu starých	Přiměřená ochrana starých občanů
	Za práva národnostních menšin	Odstranění národnostního útisku
	Za práva rasových	Odstranění rasového útisku
	Za práva náboženských menšin	Odstranění náboženského útisku
	Za práva osob jiného pohlaví	Odstranění diskriminace osob jiného pohlaví

Zdroj: vlastní rozbor JZ.

Tabulka č. 16a ukazuje, že základní směry levice se štěpí na směry, které usilují o:

- rozbití stávajícího společenského řádu s tím, že prakticky nebude ničím nahrazen. Pojímají svobodu absolutně, svoboda u nich není poznaná nutnost, ale systém libovůle.
- držitelný kapitalismus, tj. o předejití socialistické revoluci. Záměrně neužívám pojem „reformní směry“, protože reformy (a reformismus) se stal po roce 1989 synonymem pro hrubě asociální kapitalistické transformace,
 - (moderní) socialismus a komunismus,
 - státní samostatnost,
 - vybrané dílčí cíle, ochranu a práva vybraných zranitelných skupin obyvatel a menšin.

Tabulka č. 16b ukazuje blíže jednotlivé směry levice, a to z hlediska slučitelnost se základním cílem levice, dílčích cílů levice, dlouhodobé udržitelnosti a k tradičním konzervativním hodnotám. Tradiční konzervativní hodnoty je přitom nutné rozdělit na základní (rodina, obec, škola, příroda a krajina), specifické (náboženství, společenský řád) a nové – ochrana životního prostředí a úsilí o trvale udržitelnou společnost.

Tabulka č. 16b – Jednotlivé ideové směry současné levice – slučitelnost se základním cílem programu radikální levice

Jednotlivé ideové směry levice	Základní cíl radikální levice	Dílčí cíl	Dlouhodobá udržitelnost	Respekt k základním konzervativním hodnotám ²⁾
Anarchisté	Ne	Jen rozbití stávající kapitalistické společnosti	Ne	Ne
Trockisté				
Maoisté				
Nová západní levice				
Mutikulturalisté EU typu				
Sociální demokraté	Ne	Základní cíl je jen dílčím cílem	Ne	Obojaký přístup
Levicoví křesťanští demokraté		Většinou základní cíl je jen dílčím cílem		
Odbory				
Hnutí družstev				
Radikálně levicové strany. Nejen komunisté	X	Běžné sociální cíle + snaha o moderní socialismus	Zatím jen v sociálním pilíři	U ochrany přírody, krajiny a ŽP dosud obojaký přístup
Bojovníci za osvobození se z kolonialismu či jiné cizí nadvlády	Ano	Většinou základní cíl je jen dílčím cílem	Ambivalentní	Ambivalentní
Bojovníci za mír	Ano	Ano	Ne - dílčí cíl	Ano
Ekologové			Teoreticky ano, prakticky ne	
Hnutí za samosprávné podnikání	Ano	Ano	Ne – dílčí cíl	Ano
Hnutí za přímou demokracii –				Ambivalentní přístup

Hnutí za přímou demokracii - přímé volby	Většinový volební systém je při volbách zastupitelstev všech stupňů méně demokratický (vítěz bere vše) ve srovnání se systémem poměrného zastoupení			Ambivalentní přístup
Hnutí Alternativy	Ano	Ano	Ne - dílčí cíl	Ambivalentní přístup
Za práva žen				
Za ochranu dětí				
Za ochranu starých občanů				Obojaký přístup
Za práva národnost-ních				
Za práva rasových				
Za práva nábožen-ských				Ambivalentní přístup
Za práva osob jiného pohlaví				Obojaký přístup

Zdroj: vlastní rozbor JZ.

V levicí lze vysledovat směry, které se orientují na zničení stávajícího společenského řádu a jeho nahrazení buď moderním socialismem (radikální levice), nebo udržitelným rozvojem (měly by prosazovat radikálně ekologické proudy a v zásadě by měly dosáhnout téhož, o co usiluje radikální levice) nebo odmítáním jakéhokoliv společenského řádu. Dále tu máme levicové směry reformistické, jakkoliv je toto slovo po roce 1989 zkompromitováno spojováním s asociálními pseudoreformami pravice. Usilují o určité polidštění kapitalismu při zachování jeho podstaty. Dále tu máme levicí s dílčími cíli. Jde o levicí usilující o národní osvobození z pout kolonialismu a dnes zejména neokolonialismu, levicí usilující o mír, levicí usilující o odstranění té či oné diskriminace a levicí s dílčími požadavky. Radikální levice má zásadní problém jednak s bojovníky za likvidaci jakéhokoliv společenského řádu ve prospěch anarchie, tak s těmi částmi levice, které odmítají radikální změny ve společnosti směrem k socialismu a udržitelnosti ve prospěch dílčích reforem. Určitým problémem mohou být hnutí na ochranu menšin proti diskriminaci, pokud svou ochranu přehánjí a stávají se problémem pro většinovou společnost. S radikální levicí souzní hnutí za mír, jež patří k základním předpokladům přežití lidstva na Zemi.

Hnutí odmítající jakýkoliv společenský řád má základní větve anarchistickou, trockistickou (do jisté míry vychází z ideologie evropské městské maloburžoazie), maoistickou (do jisté míry vychází z ideologie asijské vesnické maloburžoazie), tzv. nové západní levice a dnes zejména multikulturalismu EU typu, kteří jsou reálně bojovníky za přehnaná práva menšin na úkor většiny při přehlížení základních sociálních problémů, tj. reálně sektářskými levičáky. Sem patří i piráti, oficiálně bojovníci proti cenzuře internetu, reálně proti zavedení cenzury internetu v Německu

ale ani neprotestují. Levicovost těchto hnutí zpochybňuje skutečnost, že nemají problém s neregulovanou tržní ekonomikou, což je typicky pravicová hodnota. Také daňová politika například českých pirátů je typicky pravicová (snižovat daně a tím podvazovat veřejný sektor). Stejným směrem působí požadavek, aby veřejné komerční podniky zveřejňovaly své hospodářské smlouvy a tím byly likvidovány soukromými podniky, které takové povinnosti nemají. Mezi těmito skupinami existuje větší i menší překryv.

I když si moderní anarchismus nelze spojovat s jeho podobou v carském Rusku (občas vybuchne u policejní stanice bomba, občas je zavražděn některý exponent režimu), faktem je, že se anarchisté k hnutí za moderní socialismus staví odmítavě a nejednou i nepřátelsky. Často svými výtržnostmi dávají policii záminku k potlačování jiných levicových akcí, například pochodů a demonstrací, někdy je i přímo napadají.

L. D. Trockij již na začátku Velké říjnové socialistické revoluce ji svým avanturismem dvakrát smrtelně ohrozil. Měl značné zásluhy na vítězství Rudé armády v občanské a intervenční válce. Poté ale prosazoval prakticky „žádný společenský řád“ a tím opět smrtelně ohrožoval sotva zvítězivší socialistickou revoluci, viz propagování „volné lásky“ (odmítání rodiny) aj. Není náhodou, že se zásadně střetl s J. V. Stalinem, který bral konzervativní hodnoty pod ochranu a v dobách rostoucího ohrožení SSSR německým nacismem vztahy státu s ruskou pravoslavnou církví normalizoval. Postupně J. V. Stalin v SSSR zvítězil. Trockisté se proti radikální levici staví i dnes, neboť chce nový spravedlivý společenský řád, nikoliv žádný společenský řád.

Předseda Komunistické strany Číny a zakladatel lidové Číny Mao Ce tung se stal časem velkým avanturistou, viz nechvalný „velký skok“ v letech 1959-62 a ještě nechvalnější „Velká proletářská kulturní revoluce“ v letech 1966-69, rozuměj hromadný odstřel řídicích kádřů a kulturních pracovníků, organizovaný na jeho pokyn shora a vykonávaný mládežnickými „rudými“ gardami. Maoisté způsobili i řadu tragédií mezinárodní levici i v zahraničí, zvláště v Asii. Největší byl pokus o puč v Indonésii v roce 1965, který poskytl záminku k povraždění asi jednoho miliónu komunistů a dalších levicových občanů soldateskou generála Suharta, a vytvoření maoistického režimu Rudých Khmérů v Kambodži v letech 1975-79, prosazující „komunismus v bídě“ včetně vyvražďování inteligence a útoků na sousední socialistický Vietnam. Také maoisté dodnes odmítají prakticky jakýkoliv společenský řád, byť v Číně je Teng svými reformami odsunul na okraj společnosti.

Nová západní levice z roku 1968 měla více ideových zdrojů – od boje proti válce v USA přes hnutí za svobodné školství (studentská revolta ve Francii), proti rasové, národnostní a náboženské diskriminaci, až po hnutí za sexuální revoluci (volný sex) a legalizaci drog, později i za ochranu životního prostředí (časem se osamostatnilo), za práva sexuálních menšin a dnes zvláště za práva nelegálních asociálních migrantů na neomezenou migraci do zemí EU včetně práva na tichou i násilnou islamizaci členských států EU. Základní sociální problémy včetně boje za mír postupně zcela opustila. Neměla problém ani s půlročním bombardováním Libye v roce 2011 západními mocnostmi a nastolení krvavého islamistického režimu v ní. Prý se tak odstranila totalita a zvítězila demokracie. Že nejrozvinutější arabská a africká země

byla uvržena do bídy a sektářského násilí, že jí do značné míry ovládli zrůdní islamisté a že se tak otevřela libyjsko italská migrační trasa do Evropy byla prý jen malá vada na kráse. Někdejší vůdci nové západní levice později mluvili o „mladické nerozvážnosti“. Dnes někdejší novou západní levici známe v zdegenerované podobě „multikulturalismu EU typu“, v ČR též jako havlovská galérka a nově jako pražská kavárna, i když se sama hlásí k pravici, resp. k levici ji řadí jen čeští pravicoví konzervativisté. Protože je kapitalističtí ideologové označují za kulturní neomarxisty, skutečnou marxistickou levici těžce kompromitují. S marxismem nemá nic společného.

Multikulturalismus se lidskými dějinami táhne v dobrém i zlém. Může být obohacením, ale také ohrožením, může končit těžkými národnostními a náboženskými válkami včetně genocidy těch či oněch. Patologie dnešního multikulturalismu EU typu spočívá v přehlížení a šikanování domácí většinové společnosti v zájmu zpravidla přehnané ochrany národnostních, rasových, náboženských, sexuálních a dalších menšin. Podobně od ekologů přejímá někdy i nereálné nebo nedomyšlené požadavky na ochranu životního prostředí. Multikulturalismus EU typu v určitých směrech navazuje na anarchismus, trockismus, maoismus a zejména na někdejší hnutí nové západní levice. Nově se významně věnuje ochraně nelegálních, převážně asociálně motivovaných migrantů včetně organizování islámské invaze do Evropy.

Naopak reformátory kapitalismu tak, aby přežil, jsou zejména sociální demokraté, levicoví křesťanští demokraté, odbory hlavního proudu (jsou ale i radikálně levicové odbory a také vysloveně zrádcovské, žlutácké odbory) a družstevní hnutí, které se jednoznačně neváže ani na kapitalismus, ani na socialismus.

Složky levice s dílčími cíli jsou bojovníci za mír, ekologové, hnutí za samosprávné podnikání, hnutí za přímou demokracii (zejména s požadavkem všeobecného referenda, problematický je požadavek přímé volby politiků, zejména ve smyslu náhrady systému voleb poměrného hlasování systémem voleb hlasování většinového), a hnutí Alternativy zdola, vše má pokud možno vycházet z nejnižší možné řídicí úrovně (podnikové, územní atd.).

Hnutí za práva zranitelných osob a menšin se týká zejména zvýšené ochrany žen, dětí, starých, nemocných a invalidních občanů, národnostních menšin, rasových menšin, náboženských menšin, osob jiného pohlaví... Jde vesměs o dílčí cíle, které při rozumném prosazování lze uplatňovat prakticky v každé nediskriminační společnosti.

Vážným problémem dílčích proudů a hnutí za práva menšin je často skutečnost, že mívají tendenci sklouzávat k absolutizaci cíle svého úsilí na úkor všeho ostatního i ostatní většinové společnosti, což je nepřijatelné a nesouvisí s levicovým činěním, ale s levičáctvím, někdy i zjevným sektářstvím. Pokud tito ochránci své úsilí přehánějí, stávají se pro většinovou společnost problémem.

Společnost doslova ohrožuje snaha části ochránců práv dětí jim dovolovat vše a vyrůstat tak v rozmazlené frocky, neschopné se o sebe postarat, za to bez okolků tyranizující své okolí. Skutečné týrání dětí, ke kterému žel též tu a tam dochází,

přítom často přehlízí. Nejhorší je zde asi norská sociální služba, odebírající za kdekjakou kravinu děti rodičům ve prospěch děčáků a často i podivných adopcí.

V obávané sektáře a exhibicionisty se změnila i některá hnutí za práva žen (bojový feminismus).

Útok fašizující ukrajinské feministicky z hnutí Femen na prezidenta Miloše Zemana ve volební místnosti v lednu 2018 nevyžaduje komentář. Zcela stupidní je volání některých feministek po ochraně žen proti sexuálnímu násilí při souběžné podpoře převážně muslimské nelegální migrace, neboť ženy muslimské i nemuslimské se stávají velmi často obětí sexuálního násilí muslimských (i nemuslimských) migrantů. To je prý ale jen „malá kulturní odlišnost“. Neméně absurdní je prosazování rovnoprávnosti mužů a žen v podobě společných WC pro muže a ženy, přestože na takových WC je mnohem větší riziko znásilnění žen muži. Konečně, z tohoto důvodu vznikaly oddělená WC pro pány a pro dámy už ve starověku. Stejný defekt má gender magory prosazovaná filosofie, že si každý může volit pohlaví nezávisle na realitě. Pán se tak může prohlásit za ženu, chodit na dámské WC a tam ženy znásilňovat.

Hnutí za samosprávné podnikání se s programem radikální levice shoduje v požadavku na zavedení co nejširší participace, tj. spolurozhodování zaměstnanců o podniku a nejlépe přímé řízení podniku jeho zaměstnanci. V případě požadavku na zavedení úplné výrobní samosprávy má radikální levice za to, že ne vždy jde o efektivní prostředek rozvoje podnikání, zvláště u velkých podniků a síťových odvětví. Problematický je ale i na úřadech (někdo za jejich chod musí zodpovídat), není uplatnitelný v armádě, v policii, v tajných službách a v záchranných složkách, kde se velí apod. Je tu i neúspěšný jugoslávský příklad, ke kterému se ale neznají.

Základním problémem náboženství nejen pro levici je skutečnost, že každé náboženství je svou podstatou totalitní ideologie (rozhodující věci jsou dány Bohem a závazně, byť nejednou neurčitě vykládány příslušným Písmem Svatým) a že se náboženství může stát státotvorným, nebo v případě islámu je státotvorné i při vědomí, že ani islámská víra není monolitní, že existuje celá řada směrů islámu od umírněných (Turecko, alávisté vládnoucí v Sýrii) až po fanatický wahábistický islám, vyznávaný v Saúdské Arábii jako státní náboženství včetně středověkého práva šaría. Bez problémů lze tolerovat jen ta náboženství, která reálně tolerují občanskou společnost včetně charty základních práv a svobod občanů, které neusilují o její zničení, např. islamizací, nebo o omezení základních práv a svobod občanů (zákaz potratů, zákaz antikoncepce, za které křesťanští fanatici občas demonstrují i v Praze, atd.). U katolické církve je problém též ve skutečnosti, že jde o církev řízenou ze zahraničí, obvykle v rozporu s domácími zájmy. Zejména katolické církve se týká problém povinného celibátu kněží a jiných hodnostářů za účelem nekřesťanského hromadění majetku, jež také přitahuje do řad kněží pedofily. Pro ateisty a jinověrce je problém i nákladnost náboženství, dotovaná velmi často z peněz daňových poplatníků, typicky u katolické církve.

Pod prapory umírněného islámu byla v letech 1967-2011 budována socialistická společnost v Libyi. V roce 2011 ji zničila zahraniční vojenská intervence západních velmocí a islamistů s plnou podporou multikulturalistů EU typu.

Problém ve vztahu k osobám jiného pohlaví má tři směry:

- nelze je dávat za vzor hodný obdivu (biologicky jsou patologickou odchylkou, kterou lze jen tolerovat). Vzorem hodným obdivu a společenské podpory musí být heterosexuální manželství a zejména heterosexuální rodina,
- nelze jim přiznat právo uzavírat manželství (manželství je privilegium jen pro vztah osob různého pohlaví, připuštění sňatků homosexuálů jej degraduje),
- problematická je i snaha umožnit homosexuálům adopci dětí, neboť jim nemůžou být dobrým vzorem sexuálního chování. Homosexuální chování není normální, jak nám bojovníci za práva homosexuálů namlouvají. Vypuštění homosexuality z nemoci Světovou zdravotnickou organizací na tom nic nemění. Přesně řečeno, homosexualita není nemoc, ale prakticky neodstranitelná porucha chování.

Omezování osob jiného pohlaví v těchto směrech nemůže znamenat diskriminaci. Jinak degradujeme rodinu, základní konzervativní hodnotu a základ společnosti.

Vynecháme-li organizace podnikatelů a pracujících (odbory), četné zájmové organizace jsou ve vztahu k "levici - pravice" nejčastěji ambivalentní. Platí to i pro levice často vyzdvihované zahrádkáře, včelaře, lesníky, myslivce a rybáře, kteří zpravidla vyznávají i tradiční konzervativní hodnoty s výjimkou náboženství.

V zásadním rozporu s levicovými hodnotami jsou hodnoty liberální ekonomie. Má-li vše ukázat pokud možno neregulovaný trh, pak je společnost nutně asociální, lidská práva jsou prázdnu skořápkou, devastují se tradiční konzervativní hodnoty (rodina, obec, škola, náboženství, příroda, krajina) i spíše nové konzervativní hodnoty (životní prostředí), o vyvracení tenčících se prvků trvale udržitelného vývoje nemluvě.

Tradiční konzervativní hodnoty, tj. rodina, škola, obec, příroda a krajina, ne ale náboženství (a možné dogmatické lpění na špatném společenském řádu) by měly být levici vlastní, a to jako nutná podmínka, nikoliv jako priorita priorit. Vlastní jí by měla být i relativně nová konzervativní hodnota ochrana životního prostředí. Mezi základní konzervativní hodnoty se obvykle řadí i náboženství a společenský řád, resp. stabilita. Vzhledem k problematičnosti náboženství (nejde jen o požadovaný zákaz potratů a antikoncepce) nevidím důvod ho řadit do konzervativních hodnot hodných ochrany. Tím nevolám po svaté válce proti náboženství.

Společenský řád je hoden ochrany úměrně své přiměřenosti. Určitě k němu nepatří stávající přežrálý kapitalismus, ohrožující existenci lidstva na Zemi.

9.2 Některá specifická poučení z kladů a záporů budování a pádu reálného socialismu v Evropě

I když je i dnes obtížné stanovit všechny podstatné příčiny zániku reálného socialismu v Evropě (klíč neležel v ČSSR, ale v SSSR), mnohé věci jsou zřejmé:

9.2.1. Vojenská slabost

Od 70. let existovala přibližná vojensko strategická rovnováha „západ – východ“, kdy hrozba vzájemného zničení bránila a na linii „USA – Rusko“ i dnes brání západnímu imperialismu rozpoutat další světovou válku. Zajišťování přibližné vojensko strategické rovnováhy bylo ale značně nákladné a zatěžující, pro ekonomicky slabší socializující státy podstatně víc než pro ekonomicky silnější vyspělé kapitalistické státy, o faktoru vydělávání zbrojařů na zbrojení na západě nemluvě. Velmi silně zatěžovalo zejména Vietnam, KLDK, SSSR, Kubu, Albánii, Čínu ale i Rumunsko, NDR a ČSSR, v menším i další socializující státy.

Problém je ale podstatně složitější. Předně, hlavní tíhu zajištění přibližné vojensko strategické rovnováhy nesl SSSR (odtud kontroverzní úvahy o uzbrojení SSSR a jeho spojenců), dále státy vystavené přímé imperialistické agresi – KLDK, Vietnam a státy s velmi špatnou obrannou politikou - Albánie.

KLDK si rozpoutáním války s jižní Koreou kromě válečné zkázy „zajistila“ potřebu velmi vysokých vojenských výdajů do dneška. Dodnes trpí vyhrocenou situací na hranicích s jižní Koreou, která zůstává okupována vojsky USA a s kterou nebyl uzavřen mír, ale jen příměří. Řinčení zbraní, resp. vojenské provokace USA a jižní Koreje jsou tam na denním pořádku, což zemi jistě dosti vysiluje nejen ekonomicky.

Vietnam se stal opakovaně terčem imperialistické agrese, které se musel bránit. Prošel martýriem francouzského kolonialismu (do roku 1940), agrese japonské (1940-45), francouzské (1947-54), USA (1962-73-75), Rudých Khmérů (1976-78) a krátce i agrese ze strany Číny. Jeho enormní vojenské výdaje byly vynucené i při rozsáhlé vojenské pomoci ze strany sovětského bloku, zejména SSSR a ČSSR.

Albánie svou politikou dobrovolného izolacionismu ve spojení enormního a neefektivního zbrojení (výstavba asi jednoho miliónu bunkříků na mnohem slabší technické úrovni v 50. – 70. letech ve srovnání s čs. řopíky z let 1935-38) se těžce ekonomicky ruinovala.

Obrana výše nejmenovaných socializujících států mohla být v řadě směrů levnější, kdyby socializující státy postupovali jednotně. Tak tomu ale bylo jen v SSSR, NDR, Polsku, Maďarsku, Československu a Bulharsku, přitom jen v Bulharsku po celé období, v Rumunsku od roku 1958 a v Československu do roku 1968 nebyla umístěna sovětská vojska. Samostatný kurs Causescova Rumunska znamenal podstatně vyšší náklady na obranu, bezpečnost a policii Rumunska s negativním dopadem do životní úrovně obyvatelstva.

Velmocenské ambice vedení Číny vedly nejen k vyvážení velmi nákladné paralelní obranné struktury Číny, nekoordinované se SSSR, ale i k ohrožování jiných socialistických států, zejména SSSR, Vietnamu a Mongolska, včetně přímého napadení pohraničí SSSR na říčce Ussuri v roce 1969 a Vietnamu v únoru - březnu 1979. Vedly také k přiklonění se Albánie v 50. letech k Číně a k enormním výdajům Albánie na obranu, jež byly navíc krajně neefektivní.

Dlouhodobě je ze strany USA ohrožena Kuba, vzhledem ke své poloze před branami USA, což jí nutí vydávat nemalé prostředky na obranu a bezpečnost.

NDR a ČSSR do jisté míry doplácely na svou polohu na hranicích se SRN, aktivním členem paktu NATO, založeného v roce 1949. SRN se až do poloviny 70. let nebyla s to vypořádat se svou nacistickou minulostí. Vstup SRN do NATO v roce 1955 byl bezprostředním podnětem k založení Varšavské smlouvy v témže roce. Bulharsko pak doplácelo na svou polohu na hranicích s členy paktu NATO od roku 1952 Řeckem a Tureckem. Z hlediska nákladů na obranu byla výhodná poloha Polska, Rumunska a Mongolska s hranicemi jen s jinými socializujícími státy.

V historii socializace od roku 1917 najdeme i hrubé chyby, vedoucí k porážkám a zbytečným ztrátám na životech, území i vojenské technice. Bez nároku na úplnost uvádím kromě dvojího velkého fušerství L. D. Trockého, porážku Sorokinovy rudé armády na Kavkaze v říjnu 1918, porážku Rudé armády v polsko sovětské (bolševické) válce po 15. srpnu 1920, popravu vysokých důstojníků Rudé armády po 2. moskevském procesu v roce 1937, udržování nadměrných pozemních sil SSSR za L. I. Brežněva v 70. letech a jednostranné zničení některých skupin strategických zbraní za M. S. Gorbačova, jež vážně oslabilo obranyschopnost SSSR. Otázka zajištění dostatečné obrany přitom byla otázkou života a smrti.

Nedostatečně zajištěnou obranu měla Kaddáfího socializující Libye, která se 20 let po pádu SSSR stala obětí pozemní agrese islamistů a letecké agrese některých členských států NATO (Francie, Itálie, USA, Velké Británie, Belgie, Norska) a následně i pozemní invaze vojsk NATO, které se nebyla s to ubránit. Socializace v Libyi byla poražena zahraniční vojenskou intervencí.

Podobně řada pokrokových vlád v rozvojových státech koketujících se socialistickou orientací byla svržena státním převratem zorganizovaným obvykle armádou za pomoci západních mocností (klasicky armádní puč v Guatemale v roce 1954 či armádní puč a svržení levicového prezidenta Nkrumana v Ghaně v roce 1966), přímou vojenskou intervencí (kromě desítek starších vojenských intervencí USA ve státech latinské Ameriky k novějším patří přepadení Grenady vojsky USA v roce 1983 a svržení tamní levicové vlády), nebo alespoň byla paralyzována vyslanými oddíly hrdlořezů (klasicky v USA vycvičení a vyzbrojení „kontras“ v Nikaragui v 80. letech) nebo v kombinaci (klasicky svržení a zavraždění pokrokového předsedy vlády Patrice Lumumby v někdejší Belgickém Kongu v roce 1961 za vydatné účasti USA a Belgie a následné utopení prolumumbovského povstání v krvi). V Indonésii od prosince 1965 socializující levici hrůzně zmasakroval generál Suharto. Stávka autodopraců v Chile v roce 1973 podryla levicovou vládu zákonně zvoleného prezidenta Salvadora Allendeho, který byl poté 11. září 1973 svržen vojenským pučem a s tisíci jiných zavražděn.

Tzv. arabský socialismus

Řadu specifik měl tzv. **arabský socialismus**. Jeho největším nositelem byla Kaddáfího Libye v letech 1969-2011, významný byl ale i v Sýrii (1963 – na územích ovládaných syrskou vládou dosud), Demokratickém (Jižním) Jemenu (1962 – maximálně do roku 1994) a v Iráku (1958-79, částečně 2003). Protože šlo o společnosti vesměs překonávající feudalismus a zejména v Libyi i kmenové

uspořádání, evropské hodnoty demokracie apod. jsou jim cizí a jejich vnucování jim je zločinné. Socializující režimy tam vznikaly nejčastěji vojenskými převraty, optimální tam byla „osvícenská diktatura“, státním náboženstvím tam byl socializačně vykládaný islám, prolínala se tam rozporuplně myšlenka arabské jednoty, Libye a Irák stály na rozsáhlé těžbě a exportu převážně zdražující ropy. Z vysokých a rostoucích výnosů ropy financovaly rozsáhlé pozvednutí svých zemí a životní úrovně obyvatelstva, podobně za Hugo Rafaela Chávěze Friase socializující Venezuela. V jednotlivých státech existoval silný státní sektor ad.

Socializace v Iráku začala palácovým převratem Abdala Karima Kásima 14. července 1958, při kterém byla postřílena královská rodina a svržena monarchie. V únoru 1963 se k moci dostala panarabská socializující strana BAAS. V říjnu 1973 byla znárodněna těžba ropy. Prudký růst cen ropy umožnil rozmach ekonomiky a zásadní zvyšování životní úrovně Iráčanů. V roce 1979 moc v Iráku získal Saddám Husajn, čímž byla socializace země zastavena a následně zásadně zdeformována vedením neospravedlivitelných válek.

Husajn zásadně utužil diktaturu. 22. září 1980 zaútočil, podněcován západem a Izraelem, na sousední Irán. Vyčerpávající válka skončila až 20. srpna 1988 uzavřením příměří po vyhnání iráckých vojsk z Iránu. Vyžádala si podle různých odhadů 500 000-1 000 000 mrtvých, před jejím koncem začala genocida iráckých Kurdů za pomoci chemických zbraní hromadného ničení, dodaných USA.

Obsazení Kuvajtu iráckou armádou 2. srpna 1990 vedlo k operaci „Pouštní bouře“, při níž v lednu a v únoru 1991 byl Irák letectvem USA rozbombardován a totálně zruinován, dokud 28. února 1991 irácká vojska neopustila Kuvajt. Životní úroveň Iráčanů se drasticky snížila, obnovu státu znemožňovalo embargo a časté nálety letectva USA.

Přepadení Iráku a svržení iráckého prezidenta S. Husajna vojsky USA, Velké Británie a Polska 20. března – 1. května 2003 zlikvidovalo i zbylé socialistické prvky v sociálně ekonomické sféře v Iráku. Následné rozpuštění irácké armády a policie a masový teror zejména v sunitském severozápadním Iráku včetně hrůzného vybombardování povstalé čtvrt milionové Falúdzi, popravy svrženého prezidenta Husajna a některých jeho spolupracovníků aj. uvrhly Irák do středověkého sektářského násilí, v kterém se zmítá dodnes. Sektářské násilí vedlo k praktickému rozpadu Iráku. Stažení okupačních vojsk v roce 2011 na základě staršího rozhodnutí prezidenta USA G. Bushe zemi dál destabilizovalo. Na jaře 2014 sunitský severozápad Iráku ovládl tzv. Islámský stát (IS = ISIS = Daeš), krutá teroristická islamistická organizace. Vzápětí ovládl i část sousední Sýrie. Všude prováděl masový teror nejen proti svým odpůrcům, ale také proti osobám LGBT, ateistům, náboženským a národnostním menšinám, umírněným muslimům a emancipaci žen. Ničil i kulturní památky včetně mešit. Ač jde o jednu z nejbrutálnějších diktatur, které z historie známe, která se od roku 2015 snažila dobít i západní Evropu, IS mnoha způsoby podporovali a jeho zbytky ještě na podzim 2018 podporují naši spojenci Saúdská Arábie, Katar, Turecko, USA, EU, zejména Velká Británie a Francie. Dodávky zbraní tzv. umírněné opozici končí vesměs u IS. Británie a Francie donedávna vyzbrojovaly také přímého spojence IS – islamistickou frontu Al Nusra, syrskou odnož teroristické Al Kajda. Podle iráckých generálů letectvo USA ve dne

bombardovalo poušť mimo pozice IS a v noci mu dodávalo zbraně, tedy až do vstupu ruského letectva do války proti IS v Sýrii 29. září 2015, kdy tato skandální praxe přestala být realizovatelná. Došlo tak k obratu ve válce, k velké nelibosti západu. Velká část území ovládané IS zejména v Sýrii, ale i v Iráku, byla od něj k 1. srpnu 2018 osvobozena.

V roce 1946 osamostatnivší se Sýrie poznala od března 1949 řadu vojenských diktatur a v letech 1962-2011 nepřetržitý výjimečný stav. V roce 1963 se k moci dostala panarabská socializující strana BAAS, hlavní tvůrce socializace. V červnu 1967 byla Sýrie napadena Izraelem, který od té doby okupuje syrské Golanské výšiny. V říjnu 1973 se je ve válce s Izraelem pokusila získat zpět. Získala jen jejich menší část včetně metropole Golan Kunejtry, kterou ale Izraelci před odchodem srovnali se zemí. V letech 1971-99 byl prezidentem Sýrie Háfiz al-Asad, po jeho smrti se prezidentem stal jeho syn Bašár al-Asad. V neklidné oblasti Středního východu nebylo možné vládnout v rukavičkách. Relativně vysoká životní úroveň Sýřanů, silný státní sektor, žádné dluhy v zahraničí, vzorná náboženská a národnostní snášenlivost a další vzbuzovaly nevraživost na západě i v monarchiích Arabského poloostrova. Zásadní zhoršení začalo v souvislosti s tzv. „arabským jarem“, které vzápětí následovala invaze islamistů ze zahraničí a občanská válka, trvající k 1. 5. 2020 již jen v provincii Idlib.

Socializace Jemenu začala v roce 1962, kdy metropoli Saná ovládly revoluční síly Národně osvobozené fronty (NOF) a Muhammad al-Badr vyhlásil Jemenskou arabskou republiku. Občanská válka ale trvala až do roku 1967, kdy zemi opouští britská a egyptská vojska a vzniká Lidová republika Jižní Jemen. V Jižním Jemenu se v červnu 1969 dostalo k moci radikální marxistické křídlo NLF. Národní osvobozená fronta 1. prosince 1970 změnila název Jižního Jemenu na Lidové demokratickou republiku Jemen. Všechny politické strany byly sloučeny do Jemenské socialistické strany. 13. ledna 1986 se střetli příznivci prezidenta Ali Násira Muhammada a odešlého Abdula Fattaha Ismaila, který chtěl získat zpět svou moc. Konflikt si vyžádal mnoho mrtvých, mimo jiné i Ismaila. Násir uprchl s dalšími 60 000 lidmi do Jemenské arabské republiky. Jednotná Jemenská republika (sjednocení severního a jižního Jemenu) byla vyhlášena dne 22. května 1990. V květnu 1994 došlo k občanské válce mezi severním a jižním Jemenem, která skončila dobytím Adenu 7. července 1994 severojemenskými vojsky a úplnou porážkou tamní levice. Práva žen byla zásadně omezena, zemi ovládl konzervativní islám, o socialismu tam poté nelze hovořit.

Určité socializační úsilí egyptského prezidenta Gamála Abd an-Násira po jeho smrti 28. září 1970 negoval jeho nástupce Anvar Sadat, s výjimkou znárodnění Suezského průplavu z roku 1956.

Alžírská osvobozená fronta vybojovala zemi nezávislost v těžké válce s francouzským kolonialismem v letech 1954-62. Přes úsilí o socializaci časem degenerovala.

Osvobozená fronta Barmy v letech 1945-48 vyhnala britské kolonizátory ze země. Časem ale zdegenerovala v dlouhodobou tvrdou vojenskou diktaturu. Nástup demokracie přinesl genocidu povstalých menšinových muslimských Rohlingů a

jejich útoků na státní moc ze strany dominantních budhistů. Jisté je, že statisíce Rohlingů uprchlých z Barmy do Bangladéše je pro něj moc zatěžující.

Socializační snahy osvobozené fronty Západní Sahary Polisario utopila v krvi marocká vojska v roce 1976. Tato do té doby španělská kolonie byla anektována Marokem.

Neúspěšná byla i řada pokusů o sjednocování arabských států (Irák – Jordánsko, Egypt – Sýrie, Egypt – Sýrie – Libye). Pouze severní a jižní Jemen byly nakonec sjednoceny, byť hrubou silou. Je otázka, zda trvale, resp. občanská válka v zemi od roku 2015 má charakter války „Severní – Jižní Jemen“, byť Jižní Jemen drží zejména brutální podpora ze strany Saúdské Arábie a dalších monarchií Zálivu. Dlouhodobě samostatný a izolovaný vývoj jednotlivých, zpravidla porobených arabských států je vzdálil od sebe natolik, že úvahy o jejich znovusjednocení jsou podle všeho přinejmenším předčasné.

9.2.2. Chyby v ekonomické oblasti

Na rozdíl od vyspělých kapitalistických států socializující státy nikdy nebohatly přímým i skrytým ožebračováním kolonií, závislých a rozvojových států, což ne všichni občané socializujících států při hodnocení rozvoje socialismu brali v úvahu. Měšťáci to považovali za chybu.

I když k určitému ekonomickému zaostávání evropských států reálného socialismu v 80. letech docházelo, nešlo o zaostávání dramatické, navíc část tohoto zaostávání způsobovalo přepočítávání socialistického makroagregátu národní důchod na kapitalistický hrubý domácí produkt a jeho nekritická interpretace, viz kap. 6.1. Konečně, socialismus nesovětského typu na mnohem slabší a ohroženější Kubě a v KLR nepadnul, i když zánik reálného socialismu v Evropě byl pro ně ničivý. Udržel se navzdory kruté dlouhodobé ekonomické a další blokádě ze strany USA a dalších západních států, v KLR i při trvající dlouhodobé politice převážně dobrovolného izolacionismu.

- **Otázka měnových reforem**

Jen krátkodobým problémem ve vznikajících socialistických státech byly druhou, v Sovětském Rusku též první světovou válkou způsobené měnové reformy. Tisk zbožím a službami nekrytých peněz v zásadě znehodnocuje měnu. Pokud dosáhne určité kritické míry (tzv. příliš bojovný či rozmařilý, král, ale může to být i stát – monarchie i republika), má v zásadě jen dvě řešení – inflaci a měnovou reformu. Exprezident Václav Klaus nepřekvapivě preferuje inflaci. Jednak z politických důvodů (málokdo si jí prý všimne, resp. dá se politicky mnohem snadněji prodat než měnová reforma, jako klíčový český politik let 1990-97 s tím má bohaté zkušenosti), jednak je prý spravedlivější, viz ⁵⁰.

Tím je myšleno, že připraví všechny držitele peněz o určité stejné procento jejich reálné hodnoty, ať je pán, nebo kmán. Reálně ale čím má občan nižší příjmy, tím tvrději na něj inflace dopadá.

V. Klaus rámci své diletantské transformace v letech 1990-97 za pomoci trojí drtivé devalvace měny v roce 1990 a převážně jeho podivnou transformací rozpoutané inflace, fakticky skryté měnové reformy, zničil velkou část úspor občanů i podniků, prošťuroval velkou část národního majetku, proti vůli velké části občanů rozbil Československo a učinil rozhodující kroky k přeměně Československa a následně Česka na kolonii či polokolonii Západu. Inflace spotřebitelských cen v Česku činila 473 % (rok 1997 proti roku 1989), po zohlednění přechodu z národního důchodu na hrubý domácí produkt (koeficient 1,2126427), činila inflace spotřebitelských cen 390 %. Úroky vyplácené bankami byly ve srovnání s inflací zanedbatelné.

Praxe je o hodně složitější. Katastrofální inflace po první světové válce, kdy se v poraženém Německu, Rakousku-Uhersku a Bulharsku zhroutily měny a následně se při prudké inflaci peníze nosily sem tam i v nůšcích, vyvolávala zoufalství a vzpoury, klasicky tzv. rúrská krize v Německu v roce 1923, stejně jako v Českém království po Bílé hoře za řádění státního gangu sedmi vysokých státních úředníků - penězokazců v letech 1621-23. Politika masového tištění nekrytých peněz nacistickou Třetí říší vedla po její porážce ke zhroucení německé říšské marky, podobně měn satelitů Německa. Se zhroucením říšské marky se zhroutila i měna v Protektorátu Čechy a Morava a měny v dalších nacisty okupovaných zemích. Reakcí na zhroucení měny byla u nás měnová odlika jak v roce 1918-19, tak v roce 1945, vytvoření, resp. obnovení československé koruny, podobně v jiných státech okupovaných nacisty, resp. osvobozených od nacistů. Problém byl, že ve vysátém Československu, podobně v dalších nacisty vysátých a někdy i zničených státech byl velký nedostatek takřka všeho, kvetl černý obchod za nemravně vysoké ceny a křiklavě nespravedlivé zisky tzv. keřasů po první a šmelinářů po druhé světové válce. Doplácelo na něj nejvíce neprivilegované vrstvy obyvatel, důchodci, pracující ad., kteří měli nejmenší možnost se bránit.

Postupná konsolidace ekonomik po roce 1945 narážela na množství našmelených peněz, což si vynucovalo měnové reformy téměř v celé Evropě, resp. unikly jim jen neutrální Švýcarsko a Švédsko, které na válce naopak zbohatly. Britská libra přestala být vedoucí měnou světa, v této funkci byla nahrazena americkým dolarem. Shodou okolností jako poslední měnovou reformu provedla Velká Británie v roce 1954.

V. Klaus, podobně ale i mnozí jiní čeští ekonomové, se dopouští vážné věcné chyby tvrzením, že československá koruna (Kčs) se k 1. červnu 1953 přepočítala v poměru 1 : 50 všem (a tím všichni přišli o 98 % svých úspor, tj. téměř o všechny své úspory). Není to pravda.

Kromě toho, že každý občan dostal určitou částku, aby se nezastavil oběh zboží a služeb, se vklady fyzických osob u peněžních ústavů přepočítaly následovně:

- 1) do 5 000 Kčs včetně byly přepočítávány v poměru 5 Kčs starých peněz za 1 Kčs nových peněz. Stejně byly přepočítány mzdy a důchody, resp. v této kategorii všichni zůstali na svých příjmech i úsporách,
- 2) vklady od 5 001 Kčs do 10 000 Kčs v poměru 6,25 : 1,
- 3) vklady od 10 001 Kčs do 20 000 Kčs v poměru 10 : 1,
- 4) vklady od 20 001 Kčs do 50 000 Kčs v poměru 25 : 1,

5) vklady od 50 001 Kčs v poměru 30 : 1,

6) pouze vklady starých peněz složené na nové vkladní knížky po 16. květnu 1953 se přepočítávaly v poměru 50 : 1.

Tudíž, velká část prostých pracujících nepřišla téměř o nic, neboť žádné větší úspory chudí neměli. O část úspor přišly tehdy střední vrstvy, které určité úspory na vkladních knížkách měly. Nejvíc ztratili bohatí spekulanti a ti co měli mnoho peněz »ve strožoku«.

Lze říci, že měnová reforma to byla třídní, ve prospěch neprivilegovaných. Umožnila zrušit lístkový systém a obnovit trh spotřebního zboží, což z hlediska potřeby rozvoje společnosti bylo vysoce pozitivní. Že to ne všichni hned pochopili a že tu a tam došlo i k protestům, je pravda, která sotva překvapí. Zatímco projednání a schválení měnové reformy v parlamentu dva dny před jejím spuštěním se podařilo utajit, jeden novinář den před reformou přiměl otázkou do rozhlasového mikrofonu prezidenta Antonína Zápotockého reformu veřejně popřít a tím se zostudit co by lhář. Totiž, měnová reforma se nemůže říkat dopředu. I V. Klaus nechápe, jak se mohlo stát, že nikdo z poslanců záměr měnové reformy nevykecal. Lhaní tzv. demokratických politiků se po roce 1989 stalo nejen v Česku běžnou praxí.

Ekonomické zkušenosti socializujících států ale ukazují na některé zásadní a těžko pochopitelné problémy:

- **Politika izolacionismu**

Politika izolacionismu je v rozporu s marxismem. K. Marx v Manifestu komunistické strany i v Kapitálu předvídal i dnešní globalizaci a politika izolacionismu mu byla cizí, viz ¹⁾.

Politika izolacionismu může být **dobrovolná** nebo **nedobrovolná**.

Politiku dobrovolného izolacionismu uplatňovala:

- o
d korejské války v letech 1950-53 ji uplatňovala a dodnes uplatňuje KLR,
- o
d konce 50. let do smrti Mao ce tunga v roce 1976, resp. do vítězství Tenga v roce 1978 ji do značné míry uplatňovala tehdy maoistická Čína,
- o
d konce 50. let do roku 1985 Albánie, jež se koncem 50. let přeorientovala na Čínu a po pádu maoismu v Číně šla zcela samostatně. V Albánii se s ní rozešli až v roce 1985, takže politika otevírání se světu ovlivnila jen posledních 6 let albánského pokusu o socialismus.

Ve všech třech výše uvedených případech politika izolacionismu významně zbrzdila rozvoj příslušných socializujících států. V případě Albánie ve spojení se zbytečnými enormními neefektivními vojenskými výdaji a prosazováním ateistického státu v muslimské zemi tato politika významně přispěla k neúspěchu albánského pokusu o socialismus.

Politiku **nedobrovolného izolacionismu** vznikajícímu SSSR vnutila hospodářská blokáda ze strany vyspělých kapitalistických států hned po jeho vítězství v občanské a intervenční válce v letech 1918-21. Obratností sovětské diplomacie, využívající ostré mezi imperialistické rozpory, se jí postupně dařilo do jisté míry překonávat, až po vznik volné protifašistické koalice v roce 1941.

Nové kolo politiky nedobrovolného izolacionismu bylo vnuceno socializujícím se státům embargem vyspělých kapitalistických států koncem 40. let. Do jaké míry bylo možné překonat toto embargo jinak než zradou socialismu, zůstává otázkou. Pokusy Maďarska, Rumunska a Polska stojí za podrobné vyhodnocení. Zdá se, že určitá vstřícnost vyspělých kapitalistických států k nim sloužila hlavně k brzdění jejich inovačního rozvoje a k rozvracení socialistické ekonomické integrace. Zatímco embargo nutilo vyvíjet za embargované technologie a výrobky odpovídající vlastní náhrady, nabízení údajně moderních, reálně zastaralých technologií a výrobků podvazovalo jejich vlastní vývoj a výrobu a konzervovalo neefektivnost, byť v určitém rozsahu mohlo usnadňovat učení se od vyspělých kapitalistických států. Maďarsko, Rumunsko a Polsko svým určitým podbízením se západu byly v socialistické ekonomické integraci často nespolehliví. Přitom v úhrnu inkasovaly zřejmě o dost víc škod než užítka, neboť moderní technologie jim západ stejně neprodával, byť předstíral opak. Toto platí zřejmě i o socialistické Jugoslávii, která od roku 1949 stála mezi oběma hlavními evropskými mocenskými bloky a snažila se těžit z rozporů mezi nimi, stejně jako řada rozvojových států, většinou se značně problematickými výsledky.

Od roku 1978 se politiku otevřenosti vůči světu daří uplatňovat Číně. Zásadně ji posílily reformy Teng Siao Pchinga. Dělo se tak na bázi roztržky se sovětským blokem z dob Mao ce tunga, kterou západ nepřekvapivě podporoval. Obrovský, Tengovými reformami nastartovaný rozvoj Číny stojí za podrobný rozbor. Byl a je zákonitě značně rozporný. Dělo se za mezinárodně značně specifických podmínek – začal v době pokračující studené války, v době snah Západu a zejména USA o prohloubení rozkolu „Čína – SSSR“. Obratností čínského vedení se ho podařilo prolongovat i v podmínkách jednapolárního světa s dominancí USA po roce 1991. Podobně lze hodnotit rozvoj Vietnamu od roku 1987, který ale neprobíhal na bázi roztržky se SSSR.

K úspěchu čínského otevírání se světu je nutné dodat: pokud v zemi vládne masová bída, lze manévr typu Tengových reforem (bez účinnějšího zákoníku práce, základních sociálních jistot, účinné ochrany životního prostředí a při rozsáhlém lákání zahraničního kapitálu, zvláště do technologicky náročných výrobních) úspěšně uskutečnit. Podobně jako Stalinovy pětiletky realizoval tzv. původní akumulaci, kterou kapitalismus nebyl schopen v Číně zajistit. Pokud ale socializující státy zajistí základní sociální jistoty všemu obyvatelstvu, je povolení většího svobodného podnikání zásadní problém, viz diskuse o ekonomické reformě v ČSSR v roce 1968 i později. Byť to mnozí ekonomičtí reformátoři tehdy popírali, uvažované obnovení tržních vztahů by vedlo k nezaměstnanosti, k inflaci ad. Stávající Čína má inflaci 2-4 % za rok prý spolehlivě pod kontrolou. Známy americký ekonom P. A. Samuelson ve své (politické) Ekonomii ještě v roce 1989 odpovídal na otázku, „*zda je horší ekonomika socialistických států sovětského bloku se stoprocentní zaměstnaností,*

prakticky nulovou inflací a vysokými sociálními jistotami, nebo tržní, konzumně zaměřená ekonomika se značnou nezaměstnaností, inflací, bez základních sociálních jistot“, slovem „Nevím!“ viz⁵¹⁾.

V každém případě politika dobrovolného izolacionismu není socialistická (socialismus je svou podstatou otevřený), byť politika nedobrovolného izolacionismu mu může být vnucena nepříznivými vnějšími okolnostmi.

- **Politika vysokého zadlužování**

Také politika vysokého zadlužování může být převážně nedobrovolná a převážně dobrovolná. Politika převážně nedobrovolného zadlužování u spojenců v extrémních podmínkách přímého ohrožení válkou či bloádou ze strany imperialismu (KLDK, Vietnam, Kuba, SSSR za 2. světové války) může být v jistém čase vynucená. Podobně je tomu v případě likvidace následků velké přírodní katastrofy. I zde je ale třeba v dlouhodobějším časovém horizontu hledat cesty k oddlužení.

Ekonomicky nejsou zásadní rozdíly mezi zadlužováním u spojenců (přátel) a u nepřátel (ve volně směnitelných měnách). Problémy zadlužování je nutné vždy velmi pečlivě vážit a minimalizovat. Dluhy se musí dříve či později splácet i s úroky, zadlužováním řešené problémy se nemusí zlepšit, o možnosti zvýšení úrokových sazeb nemluvě. Zadlužení může snadno umožnit odklad řešení problémů, a tím i jejich reálnou eskalaci. V případě zadlužení ve volně směnitelných měnách se dlužnická země ve zvýšené míře vystavuje riziku vydíraní z politických důvodů.

Politiku převážně dobrovolného vysokého zadlužení ve volných měnách, nikoliv u spojenců, realizovalo v 70. letech Maďarsko, Polsko, Rumunsko a Jugoslávie. Tyto socializující státy si tak dlouhodobě nijak nepomohly k urychlení a k zefektivnění rozvoje. Vysoké zadlužení těchto států v 80. letech vážně podvazovalo jejich rozvoj a tím i jejich další socializaci a citelně přispělo k diskreditaci, a k erozi socialismu v nich. Podobné a často ještě horší zkušenosti získaly mnohé rozvojové státy.

Obrovské zadlužení Maďarska ve volně směnitelných měnách (na obyvatele v sovětském bloku bylo nejvyšší) vzniklo diletantským hraním si na ekonomickou reformu – realizací rozsáhlého dovozu západního spotřebního zboží na dluh s tím, že se tak realizuje ekonomická reforma v 70. letech, resp. že na trhu bude kupní síla obyvatelstva kryta nabídkou atraktivního zboží. Ekonomická reforma se tak ale nerealizovala, neboť ekonomické podmínky pro maďarské podniky zůstávaly měkké, viz János Kornai⁵²⁾. Rychle rostoucí zadlužení se už koncem 70. let stalo neúnosným břemenem Maďarska. Makroekonomické výsledky ČSSR a Maďarska byly v 70. letech srovnatelné až na jednu věc – ČSSR se drasticky nezadlužila (a na ekonomickou reformu si nehrála).

Vysoké zadlužení Polska vzniklo přílišným rozmáchnutím se polského vůdce E. Gierka a kol. pro rozvoj Polska v 70. letech. Velmi vysoké, a ne vždy efektivní, investice (až 40 % národního důchodu) z řady objektivních i subjektivních důvodů nepřinášely dostatečný efekt. První a zejména druhý ropný šok se citelně dotkl i socializujících států, byť nebyly zasaženy zdaleka tolik jako vyspělé kapitalistické státy. Nastal krizový vývoj ekonomiky Polska. Umožnění Polákům pracovat na

Západě od roku 1971 vedlo spolu s jinou podporou Západu k zformování se převážně protisocialistických odborů Solidarity. Narůstající stávky za platy podstatně vyšší, než činil růst produktivity práce, nutně vedly k inflaci a k prohlubování hospodářského rozvratu. Určitou roli sehrálo i zvolení polského Karola Wojtyly papežem v roce 1979. Strategie velkého se rozmáchnutí E. Gierka skončila v srpnu 1980 politickým a ekonomickým krachem, z kterého se socializující Polsko již nevzpamatovalo. Významně k tomu přispělo velmi vysoké zadlužení, neustávající převážně politicky motivovaná stávková činnost Solidarity, dočasně utlumená vyhlášením výjimečného stavu 13. prosince 1981 ad. Opakované oddlužení Polska po roce 1989 zajistili vlivní zahraniční Poláci – v USA působící Zbigniew Brzezinski a papež Jan Pavel II.

Polsko mělo dvě zatěžující dědictví minulosti. Jde o rozsáhlý přesun Poláků ze západní Ukrajiny, Běloruska a Litvy v letech 1945-47 do nově získaného Slezska, Pomořanska a části východních Prus, kde nově příchozí kulturně zaostalí Poláci si nevěděli rady s vyspělejší hmotnou kulturou, získanou od odsunutých Němců, a způsobili řadu retardací. Jde i o nákladnou obnovu hlavní levobřežní Varšavy, zničené německými nacisty na podzim 1944 v pomstě za Varšavské povstání na úkor ostatního Polska. V dopravě je někdejší zničení Varšavy znát i v roce 2014. Vážné válkou poničené ale byly i Gdaňsk, Wrocław a další velká polská města.

Vysoké zadlužení Rumunska vzniklo snahou Causescova vedení omezit ekonomickou závislost na SSSR v rámci koketérie s maoistickou Čínou. Tato politicky motivovaná snaha ale byla ekonomicky neefektivní. I když kanadské jaderné elektrárny byly technicky mírně lepší než sovětské a československé, cena takové nezávislosti byla příliš vysoká. Vysoké zadlužení se sice Rumunsku podařilo v 80. letech plně splatit, ale za cenu enormních restrikcí, a tím i podvázání rozvoje ekonomiky a životní úrovně v zemi. Dlouhodobý prodej pohonných hmot na základě přidělových lístků nevyžaduje komentář tím spíš, že Rumunsko samo těží nemálo ropy, byť soběstačné v ní nebylo. Jistě i proto byli N. Causescu se svou manželkou při státním převratu v prosinci 1989 jako jediní vrcholní politici hroučícího se reálného socialismu popraveni. Důvodem obou poprav byla ale i skutečnost, že milice mladíků bojující za Causescu jako za pána Boha poté zastavila svůj odpor a vzdala se rumunské armádě, resp. krveprolití skončilo. Zdá se, že už jich tam měli dost. Paradoxem je, že v roce 2014 cca 66 % Rumunů hodnotí období N. Causescu lépe než realitu liberálního kapitalismu. Ožebračení prostých lidí je vysoké, o přítomnosti vojsk USA na rozdíl od nepřítomnosti vojsk SSSR od roku 1958 za socialismu v zemi nemluvě.

Vysoké zadlužení Jugoslávie vznikalo z více příčin. Tou základní byla 2. a 3. ekonomická reforma. První ekonomická reforma v Jugoslávii, zavedená po osvobození od německých nacistů a chorvatských ustaševců podle vzoru sovětského NEP, byla úspěšná. Pomohla obnovit válkou zničenou zemi. Vedení státu se ale zdála nedostatečná. Tak zavedlo druhou, více tržní ekonomickou reformu. Ta ale vedla k destabilizaci ekonomického a sociálního rozvoje Jugoslávie, jistě ve spojení s hrubě chybným stanovením samostatných výrobních úseků za základ samosprávné ekonomiky, ač jim měly být samostatné samosprávné podniky, a ve spojení se silně problematickým územním chozrasčotem. Rostoucí ekonomické problémy se

Jugoslávie snažila řešit mimo jiné čerpáním rozsáhlých půjček z vyspělých kapitalistických států. Činila tak neefektivně. Šlo převážně o půjčky na úhradu deficitu, nikoliv na klíčové rozvojové projekty. Dosáhla zejména vysokého zadlužení, jež se stalo dalším vážným zdrojem ekonomických problémů. Krizový vývoj měla zvrátit 3. reforma z počátku 80. let. Na neúnosné zadlužení a vysokou inflaci ale lék nenašla. Naopak, rozvrat dále zvyšovala. Inflace se stala pádící. Krizový sociálně ekonomický vývoj přizivoval národnostní třenice v zemi.

Inflace nebyla zásadním problémem socializujících států s výjimkou Jugoslávie, kde se inflace v 80. letech stala pádící a jen přepisování cen zaměstnávalo na 300 000 pracovníků obchodů. Vážným problémem se inflace stala v 80. letech i pro Polsko.

Hrubé zadlužení ČSSR celkem (v závorce ve volně směnitelných = konvertibilních měnách) činilo v roce 1970 v Kčs k národnímu důchodu asi 8 % (2,4 %), v roce 1975 asi 10 % (2,5 %), v roce 1980 asi 24 % (2,8 %), v roce 1985 asi 16 % (2,8 %) a v roce 1989 asi 20 % (1,8 %). Politika výrazného nezadlužování ČSSR byla velmi rozumná, viz ⁵³⁾. Čisté zadlužení bylo záporné, resp. ČSSR měla aktivní devizovou pozici. Splácení některých, zejména vládních, úvěrů v rozvojových státech bylo ale obtížně vymahatelné až nevymahatelné. Volání po velké neúčelové půjčce ve volně směnitelných měnách k řešení ekonomických problémů na jaře 1968 bylo neodpovědné a s efektivním reformním úsilím nesouviselo.

Získávání dat o zadlužení jednotlivých bývalých socialistických států není snadné. ČSÚ obdržel e maily ze statistických úřadů Polska, Maďarska, Bulharska, Chorvatska a Ruska lakonické – nevíme.

Odhady o čistém zadlužení v konvertibilních měnách socializujících států se publikovaly ročně v Economic Survey of Europe, UN. Níže uvedené údaje jsou z ročenky 1986-87, s. 306-312, přetištěné L. Urbanem v knize Průcha, V. – Urban, L. a kol. v ⁵⁴⁾, s. 269.

„Podle hospodářské komise OSN pro Evropu činilo čisté zadlužení evropských států RVHP v roce 1970 asi 7 mld. USD, v roce 1981 asi 81 mld. USD, z toho Polsko dlužilo 25,4 mld. USD a SSSR včetně bank RVHP 20,5 mld. USD. V letech 1981-84 se snížilo z 81 % na 63,2 %, tj. o 22 procentních bodů. Polský dluh se nezměnil, Bulharsko jej snížilo o 70 %, NDR o 40 %, Rumunsko o třetinu, SSSR a ČSSR o 30 % a Maďarsko o 6 %. Pak zahraniční dluh všech států opět rostl a v polovině roku 1986 převyšil vrcholnou úroveň z roku 1981. Rumunsko dosáhlo do roku 1990 úplného oddlužení za cenu rozvratu vnitřního trhu.“ Na s. 42 je uvedeno „zadlužení v roce 1975 asi 43 mld. USD, v roce 1980 asi 72 mld. USD, z toho skoro 80 % připadalo na evropské státy RVHP mimo SSSR.“

Poučení je zde jednoznačné: rozsáhlé zadlužování bez ohledu na zdůvodnění nemůže socializující stát připustit, a to ani v rámci různě uvažovaných velkých manévrů řešení vážných hospodářských těžkostí. Nelze také roztáčet inflaci (Jugoslávie) ani rozkmitávat míru investic (velký skok v Číně počátkem 60. let, ČSSR počátkem 60. let, Polsko 70. let ad.).

- **Politika přeskokování etap**

Také politiku přeskakování etap známe nedobrovolnou a dobrovolnou. Politika dobrovolného přeskakování etap brzdila rozvoj socialismu a kompromitovala jej. Známe:

a) Politiku dobrovolného přeskakování etap

Politiku dobrovolného přeskakování etap známe z Číny jako tzv. *Velký skok* z let 1959-62 a jako tzv. *Velká proletářská kulturní revoluce* z let 1966-69.

Politika Velkého skoku nebyla vynucena extrémními mimořádnými okolnostmi, byť velmi rychlý rozvoj Čína potřebovala. Problém byl jak v samotné myšlence Velkého skoku, tak v jeho orientaci na budování drobných podniků zejména v těžkém průmyslu, což se ukázalo hrubě chybné. Četné drobné hutě a ocelárny pak vyráběly tak nekvalitní surové železo a ocel, že se prakticky nedaly v další výrobě používat. Velký skok skončil zákonitě předvídatelným krachem a citelně zbrzdil rozvoj Číny.

Ještě tragičtější byla tzv. Velká proletářská kulturní revoluce z iniciativy předsedy KS Číny Mao Ce tunga, útok na stranické a státní kádry (teror mládežnických rudých gard) a vystěhovávání zejména umělecké inteligence na venkov pod záminkou jeho kulturního povznesení. Nenavazovala na kulturní revoluci v SSSR, jejímž základem bylo odstranění asi 90 % negramotnosti, na venkově ještě vyšší. Zatímco Velký skok způsobil v Číně hlavně velké materiální škody, obětí Kulturní revoluce se stali zejména lidé. Čínskou Kulturní revoluci s vrcholem v roce 1968 lze těžko hodnotit jako specifickou vzpuru proti byrokracii obdobnou souběžné studentské revoltě v Paříži, v USA či pražskému jaru 1968, byť jí tak část zejména západoevropské levice oceňuje. V Číně k ní došlo z popudu předsedy KS Číny Mao ce Tunga a měla hrubě násilný charakter.

Je těžko pochopitelné, že po krachu velké revolty roku 1968 v Paříži, Washingtonu, v Praze, v Pekingu a v menším i v řadě dalších měst a zemí Západu se významná část západoevropské levice včetně části komunistické levice orientovala na maoismus (podle zakladatele lidové Číny Mao Ce tunga) a opustila boj za základní sociální práva a jistoty pracujících, zvláště pak dělnické třídy. Vyhlášení války „dvěma supervelmocem“ (USA a SSSR) vedením Číny znělo mnohým demokratům jistě velmi sympaticky. Avanturismy L. N. Trockého a Mao ce Tunga jsou si ale příbuzné, byť L. N. Trockij se ideově opíral spíše o městskou a Mao ce Tung spíše o venkovskou maloburžoazii. Mám za to, že Velká proletářská kulturní revoluce v Číně je, resp. měla by být, pro levice odstrašující.

Do absurdnosti přivedl praxi přeskakování etap maoistický režim Rudých Khmerů v Kambodži, vzniklý na základě porážky amerických interventů a jejich loutek s pomocí Číny 17. dubna 1975. Vyvražďování inteligence, vystěhovávání obyvatel měst na venkov a nucení je k těžké fyzické práci za „hrst rýže“ bez základní lékařské péče znamenalo genocidu, kterou zastavila až porážka Pol Potova režimu ve válce s Vietnamem v roce 1979, ve kterou přerostly vojenské útoky vojsk Pol Potova režimu na vietnamské pohraničí v roce 1978.

Poučení je jednoznačné, přeskakování etap v normální situaci není odůvodněné. V extrémní situaci se s přeskakováním etap musí zacházet velmi opatrně. Potřeba přeskakování etap se může objevit i v budoucnu, například v důsledku nutnosti adaptovat se na sílící rozvrat klimatu a radikálně snížit emise skleníkových plynů.

Politika přeskokování etap může mít i dílčí, zřejmě snáze zvladatelnou podobu v určité v oblasti.

b) Politiku nedobrovolného přeskokování etap

Politika nedobrovolného přeskokování etap má dvě základní podoby:

ba) Jako politiku od feudalismu k socialismu s vynecháním (přeskočením) kapitalismu, viz Libye, Irák, JLDR a Sýrie a **jako od (polo) asijského výrobního způsobu k socialismu,** viz Mongolsko, Čína, KLR, Vietnam, Laos, v SSSR střední Asie a Kavkaz. Na Čukotce šlo původně o prvobytně pospolnou společnost – rodové zřízení. Prvek kmenového zřízení znaly i některé arabské státy, zejména Libye.

Čím je sociálně ekonomicky zaostalejší stát či region, tím obtížněji se v něm společnost socializuje. Pokusy o vynechání kapitalismu jsou v nich tudíž objektivně mimořádně náročné, resp. snahy přeskočit výrobní způsob kapitalismus jsou velice obtížné. Leninův dekret o půdě (znárodnění veškeré půdy bez náhrady, nikoliv československá kolektivizace jejího využívání) především rušil ekonomické základny předkapitalistických společensko ekonomických formací v asijských regionech Ruska, zejména ve střední Asii a na Kavkazu. Z hlediska pokroku byl naprosto nezbytný, byť jisté prvky klanového uspořádání v těchto regionech působí dodnes.

Překonávání předkapitalistických společenských formací bylo těžké v Kaddáfího socializující Libyi v letech 1969-2011, byť znárodnění ropného bohatství v říjnu 1973 a jeho využívání k odstranění masové bídy umožnilo odstranit negramotnost, velký rozvoj školství, zdravotnictví, bytové výstavby, dopravy ad., bezprecedentní vzestup životní úrovně Libyjců. Svržení pokrokového Kaddáfího režimu intervencí států NATO a islamistů v roce 2011 vrhlo zemi hluboko zpět, viz následné podrobení ústavy Libye středověkým právem šaría, znovu uloupení ropného bohatství Libye ropnými monopoly Západu, obnova masové bídy a praktické bezvlády, mimo jiné i klanové, hraničící s rozpadem státu.

Levicový M. H. Mariam se v roce 1974 dostal k moci v Etiopii svržením císařství a zrušením feudalismu v situaci, kdy nezdanění feudálové nechávali množství své úrodné půdy ležet ladem, ač zemi sužoval hladomor. Armáda v letech 1973-74 popravila řadu zkorumpovaných úředníků, neboť nechali statisíce lidí zemřít hladem bez pomoci. Zrušení feudálních privilegií a spravedlivé rozdělení půdy bezzemkům ale příliš nepomohlo, neboť ti ji často neobdělávali, zvláště pak ne za účelem vytváření přebytků pro trh. I když se na pádu socializujícího režimu Mariana v Etiopii podílela sílící ekologická krize, vyvolaná rozsáhlým odlesňováním země, separatistické tendence v Eritrei a zesílené zahraniční vměšování po pádu socialismu v Evropě, základní příčinou byla neschopnost zabránit hladu v zemi. Proto se popravovalo i po svržení režimu M. H. Mariama v roce 1991.

Uváděný údaj 4 milióny obětí hladomoru v Sahelu zahrnuje kromě Etiopie i další státy, zejména Somálsko, dále období před a po etiopském pokusu o socialismus. Zahrnuje i nedostatečnou péči o uprchlíky.

Etiopský pokus o socializaci ale nedosáhl ani základního prahu nutného pro socializaci, stejně jako v Brazílii a v dalších státech latinské Ameriky mimo Kubu. Venezuela dlouhá léta zápasí se sevřením brutálního embarga USA.

Od roku 2011 nábožensky a národnostně tolerantní socializující Sýrii ohrožují Saudskou Arábií, Bahrajnem, Tureckem a Západem, vyzbrojení a vycvičení islamisté.

bb) Jako Stalinovy pětiletky spojené s urychlenou industrializací a značně násilnou kolektivizací zemědělství SSSR.

Podle Stalinova mínění by bylo nejnebezpečnější zaváhat, vylekat se, ustoupit a tak kapitulovat. „*Zaostáváme za vyspělými zeměmi o 50-100 let. Musíme tento náskok vyrovnat za 10 let. Buď to dokážeme nebo nás rozdrtí,*“ viz ⁵⁵⁾, s. 38-39, citováno podle Formánka. Tato úvaha byla přesná (nacistické Německo opravdu o 10 let později SSSR 22. června 1941 věrolomně přepadlo a bez obrovského zprůmyslnění by se mu SSSR neubráníl) a současně ilustruje těžké dilema takového rozhodování. Urychlená industrializace a značně násilná kolektivizace zemědělství byla z hlediska přeměny zaostalého SSSR na vyspělou průmyslově zemědělskou zemi velice úspěšná. Cenou ale byly velké oběti sovětského lidu (museli to za těžkých podmínek „*odřít*“ a někteří byli perzekuováni pro nedostatečnou aktivitu) včetně vítězství centralisticko-přikazovací soustavy plánovitého řízení a stranické i státní byrokracie nad možností postupné demokratizace. Byly provedeny surovými metodami hodnými cara Ivana IV. Hrozného. Otázkou je, do jaké míry byl nutný je provázející přímý teror.

Otázkou je Stalinova teze o „*zákonitostech zotřování třídního boje,*“ viz ⁵⁵⁾ s. 216-265, který ale ve 30. letech již nutně slábnul. Výsledkem byly i četné neobhájitelné politické procesy včetně poprav a gulagů. F. Neužil ale s odkazem na Stalinovo vysvětlení: „*Ve skutečnosti probíhá u nás nyní ne jednostranný proces obnovy kapitalismu, nýbrž dvoustranný proces rozvoje kapitalismu a rozvoje socialismu, rozporuplný proces boje socialistických živlů proti živlům kapitalistickým, proces překonávání kapitalistických živlů živly socialistickými. To však platí stejně nezvratně jak pro města, kde základem socialismu je státní průmysl, tak i pro venkov, kde hlavní oporou socialistického vývoje je hromadné družstevnictví, spojované se socialistickým průmyslem.*“ viz ⁵¹⁾ s. 156, vyvozuje: „*z toho důvodu se domnívám, že je chybné, když někdo tvrdí, že ideologickým principem stalinismu je teze o „zotřování třídního boje“, která je se Stalinovým jménem spojována,*“ viz ⁵⁶⁾, s. 4.

Evžen Smrkovský mě upozornil, že teze o „*zákonitosti zotřování třídního boje*“ pochází už od V. I. Lenina. To by jí ale posunovalo do období občanské a intervenční války v sovětském Rusku, kdy by nikoho neměla překvapit. Zda její autorství náleží Leninovi, nejsem s to dohledat.

Politika dobrovolného přeskokování etap je chybná, smrdí levičáctvím. Politika nedobrovolného přeskokování etap bývá vynucena nepříznivými okolnostmi. Vyžaduje mimořádnou obezřetnost, která ale často chybí.

- **Zaostávající zemědělství**

Sovětské zemědělství zle schytilo kde co, 1. světovou, občanskou a intervenční válkou v letech 1914-21 počínaje s následkem hladomoru přes násilnou kolektivizaci (za vydatného přispění bankéři Spojených států nemilosrdně vymáhaného splácení dluhů z dob carského Ruska a sucha s následkem hladomoru na Ukrajině v r. 1931 a 1933, třídní boj při kolektivizaci zemědělství na Ukrajině byl příliš tvrdý), 2. světovou válku a chybnou zemědělskou politiku po roce 1944 včetně rozvratu zemědělské vědy v SSSR v důsledku jejího uzurpování akademikem Trofinem Lysenkem. Ekonomické problémy sovětského zemědělství, popisované v různých dobách J. V. Stalinem a M. S. Gorbačovem, byly podobné. Způsobovala je zejména dlouhodobá ztrátovost velké části zemědělských podniků, která zásadně podlamovala zájem jejich pracovníků a zejména jejich vedení na efektivním rozvíjení zemědělské výroby. Řešení ztrátovosti velké části zemědělských podniků nesystémovými dotacemi je neefektivní. Efektivní je adekvátně zvýšit ceny příslušné zemědělské produkce, viz zkušenosti nejen ČSSR.

Brežněvovo: „*Bude-li chléb, bude i písnička*“ je nutné brát obrazně. Nešlo o nedostatek sklizeného obilí na pečení chleba, ale na krmení dobytka (nejednou se levný chléb zkrmoval dobytku) při zásadně zvýšené spotřebě masa v SSSR.

Problémy sovětského zemědělství vážně zesilovala absence asfaltových silnic do velké části vesnic, takže v případě rozbahnění cest dešti býval venkov dopravně prakticky odříznut. Udržování obyvatelstva na venkově v málo atraktivních regionech pomocí „puťovek“ bylo bezohledné.

Naopak zemědělství Československa, Maďarska a řady dalších států reálného socialismu postupně zajistilo potravinovou soběstačnost svých států i při vysokém růstu domácí spotřeby potravin včetně masa. Počáteční problémy čs. zemědělství 1945-65 nepřekvapují. Vynucený odsun 90 % neantifašistických Němců z asi třetiny území dnešní ČR (zemědělsky méně úrodných) a problémy doosídlení těchto území byly značné. Za dva roky po dokončení odsunu sice v pohraničí byla asi polovina obyvatel roku 1938, ale většinou ve městech, resp. problémem bylo doosídlení zejména venkovských oblastí. Kolektivizace zemědělství v 50. letech byla rozporuplná, a to i při poměrně rychlém vybavování zemědělství zemědělskou mechanizací včetně kombajnů. Z ekonomického hlediska rozhodující obrat nastal počátkem 60. let, kdy stát pochopil, že nemůže nechávat zemědělské podniky hospodařit z velké části ve ztrátě a začal zvyšovat výkupní ceny zemědělské produkce natolik, že průměrně hospodařící zemědělské podniky v základních typech přírodních ekonomických podmínek hospodařily se ziskem. Na to v 70. letech 20. století navázala politika odbourávání dotací cen vstupů do zemědělství. Také tyto dotace nahradilo zvyšování cen vstupů a navazující zvyšování cen zemědělské produkce, ale také snižování nákladů a růst výnosů pěstovaných plodin a užitekosti chovaných hospodářských zvířat. Od roku 1965 československé zemědělství zaznamenávalo vysoký stabilní růst, takže se mohlo přistoupit i ke zprůmyslnění chovů prasat, kuřat a slepic, pro chovaná zvířata značně surovému. Nebylo to ale možné bez rozsáhlých systémových dotací zemědělské výroby, udílených na hektar zemědělské půdy v závislosti na její bonitě, které v ČSSR v 80. letech 20. století dosahovaly asi 40 % objemu zemědělské produkce, tj. relativně stejně jako dosahovaly v tehdejší Evropském hospodářském společenství, předchůdci EU.

Československo se v 80. letech stalo čistým vývozcem potravin našeho klimatického pásma. Čistými vývozci potravin byly i Polsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko.

Negativní stránkou rozvoje zemědělské velkovýroby bylo špatné zacházení s půdou, rozsáhlé znečišťování vod rostoucí chemizací a špatné podmínky chovu hospodářských zvířat. Ani zde se ČSSR od tehdejšího Evropského hospodářského společenství příliš nelišila, a to i když odhlédneme od extrémně vysoké chemizace zemědělství a vysoké intenzity živočišné výroby v Nizozemí.

Zemědělství Číny přes obrovský pokrok dodnes zápasí se zásadním problémem alespoň skromně uživit mimořádně početnou populaci Číny. Při převažujícím silně hornatém terénu a drsném vnitrozemském klimatu jsou přírodní podmínky pro zemědělství v Číně příznivé jen ve Východočínské nížině. Ta je ale současně i hlavním rozvojovým centrem Číny se značnými tlaky na zábor často té nejméně příznivé zemědělské půdy. Velkým problémem je i určitý přesun srážek ze severní Číny na jih. Na severu roste deficit vody, na jihu přibývají obří povodně.

Odstrašujícím případem nezvládnutí zabezpečení výživy obyvatelstva se stala Etiopie, kde ironií osudu socializující revoluce zvítězila v roce 1974 na základě kritiky nezvládnutého hladomoru v zemi, a na podobný hladomor v roce 1991 došla. Nechávil stranou významné kontroverze se svou provincií Eritrea, až po její osamostatnění a v letech 1998-2018 existenci bez diplomatických styků s Etiopií.

- **Zaostávající služby**

Problém zaostávajících služeb (terciéru) má více aspektů. Zestátnění řady tradičních služeb charakteru opravárenství, maloobchodu a dalšího živnostenského podnikání, uskutečněná v rámci sovětského bloku jen v ČSSR počátkem 50. let, byla principiálně i věcně chybná. Problém nedostatku opravářských a některých dalších služeb pro obyvatelstvo byl citelný, byť od 60. let známe nepříliš úspěšné snahy o nápravu. Budovaný socialismus kompromitoval.

Kupodivu se na této situaci v ČR ani za 30 let obnovy kapitalismu v řadě směrů mnoho nezměnilo, resp. mnohé opravářské služby prakticky vymizely pod tlakem rozvoje konzumní společnosti, nechvalné značky použij a zahod'. Námitka, že málo kontrolované drobné živnostenské podnikání povede ke značné příjmové diferenciaci mimo pracovní zásluhy, byla jen částečně oprávněná. Jiné výsledky zde byly v NDR, jiné v Polsku (žalostný stav státních obchodů do značné míry souvisel s dominujícími soukromými obchody, u kvalitního masa od poloviny 70. let se zoufalou snahou státu splácet obří dluhy cestou rozsáhlého vývozu kvalitních druhů masa), jiné v Maďarsku. Tolerované drobné podnikání ve službách v řadě socializujících států zřejmě také do jisté míry tlumilo měšťáckou posedlost části občanů.

V Polsku drobné výroby a drobné služby zruinovali v 1. polovině 50. let cestou uvalení velmi vysokých daní na živnostníky. Tento postup byl z hlediska buržoazních ideologů nenapadnutelný, na rozdíl od čs. znárodnování, často bez náhrady, ale výsledky byly srovnatelné. Navíc v řadě západoevropských států se ze zisku, který nebyl investován, v 50. letech platila daň ve výši 100 %, takže situace

tam nebyla zásadně odlišná. Po smrti B. Bieruta a nástupu W. Gomulky v roce 1956 byla tato politika změněna, ale její negativní důsledky se v řadě případů táhly ještě dlouho.

Zkušenosti reálného socialismu ukazují, že nedostatečné služby se týkaly zejména socializujících států (podobně regionů v rámci některých států) se silným nedostatkem pracovních sil. K rozsáhlému dovozu pracovních sil ze zahraničí socializující státy vesměs nesahaly. Výroba i při rychle klesajícím počtu pracovníků v zemědělství byla pracovnívě příliš náročná. Naopak v sovětské střední Asii hrozbu nezaměstnanosti řešili mimo jiné přezaměstnaností ve službách za nízké platy.

Analýzu ztěžuje vysoká diferencovanost kategorie služeb. Slabost i úplná absence některých služeb je společností jen ku prospěchu – herny, veřejné domy, podomní prodejci, mnohé finanční a právní služby jsou v zásadě nežádoucí. Proto tvrzení ekonomů včetně V. Komárka a kol., že ČR zle zaostává v oblasti služeb, bylo značně kontroverzní. Tedy, z hlediska podílu služeb na tvorbě HDP zaostávalo, ale z této skutečnosti nebylo možno odvozovat, že jde o jev nežádoucí.

Zaostávání služeb se netýkalo školství, zdravotnictví a kultury, tzv. kvartéru. Tyto služby prodělávaly bezprecedentní rozvoj, byť i ten se mohl zdát nedostatečný, resp. objektivně i subjektivně se mohl pociťovat jejich nedostatečný rozvoj, jak už to u nesaturovatelných potřeb bývá. Potřeba vzdělávání rostla ještě rychleji, navíc někteří mívají nemístné ambice. Kvalitní školství kazila praxe kádrování. Sociální služby se výrazně rozvíjely, ale jejich potřeba rostla ještě rychleji. Zdravotní služby se velmi rychle rozvíjely, ale nemoci a úrazy jsou vždy nežádoucí a vždy se na něco umírá, o rostoucím neodpovědném přístupu části občanů ke svému zdraví nemluvě. Také zajistit bezvadný chod zdravotnictví není reálné, lidi jsou jen lidi. Je též v pořádku, že tyto potřeby zajišťovaly veřejně právní subjekty. Tyto druhy služeb byly později vyčleněny z tzv. terciéru do tzv. kvartéru.

Tvrzení o nízkém podílu kvartéru na HDP v ČR (podobně v jiných socialistických státech sovětského bloku) přehlíželo kromě absence vysokých kapitalistických příjmů, utrácených převážně ve službách, skutečnost, že jednotné veřejné školství či zdravotnictví jsou značně efektivnější než školství či zdravotnictví smíšené, o soukromém nemluvě. Srovnávat s menším počtem špičkových zařízení Západu náš průměr, jak se pod vlivem západní propagandy nejednou dělo, se solidností srovnání nemělo mnoho společného. Ještě komplikovanější je srovnání podílu kultury na HDP, neboť HDP má mizivou vypovídací schopnost. Jsou ale i další problémy takových srovnání. V současné ČR beztak žebračkový rozpočet kultury vysávají cirkve, časopisy a jiná média jednotlivých radnic i nemravná podpora kdejakému braku.

-Regionální disproporce

Z hlediska regionálního probíhal v zásadě proces vyrovnávání sociálně ekonomické úrovně jednotlivých regionů SSSR i mezi jednotlivými socialistickými státy. Jak bylo uvedeno v kap. 7, nebyly výrazně bohaté a chudé regiony, byť metropole na tom bývaly lépe a venkov hůře. Nebyly regiony s nedostatkem dostupného bydlení, byť zejména v metropolích bylo bydlení dostupné hůře než na venkově, nebyly regiony s vysokou nezaměstnaností (ta vůbec nebyla, resp. v některých regionech

měla podobu tzv. přezaměstnanosti), nebyly regiony s nedostatečnou technickou (neplatí pro venkovské regiony některých států – SSSR, Polsko apod., kde asfaltové silnice chybí dodnes), sociální (občanskou vybaveností, byť venkovské regiony na tom byly vždy nutně hůř) a ekologickou infrastrukturou, byť vodovody a kanalizace vesměs postupují od velkých měst k městům menším a do vesnic přicházejí až nakonec. Ještě dnes i v ČR v některých vesnicích chybí.

Byly regiony se špatným životním prostředím, které místy dosahovalo parametrů ekologické katastrofy. Nejčastěji šlo o hornické regiony a další regiony s těžkým průmyslem a špatnými rozptylovými podmínkami. Šlo ale také o některé regiony velkých havárií systémových (region Aralského moře) i nesystémových (region v dosahu havárie jaderné elektrárny v Černobylu).

Konečně někteří experti ukazují, že Sovětský svaz v rámci pomoci světové revoluci byl příliš štědrý ve vztahu k národně osvobozeneckému hnutí, k socializujícím státům sovětského bloku a v rámci SSSR – na úkor Ruska ve prospěch ostatních svazových republik. Zatímco J. V. Stalin uplatňoval zásadu, že každý sovětský region musí pokrýt své základní potřeby a centrální investice jdou jen na klíčové rozvojové projekty, počínaje N. S. Chruščovem docházelo k hrazení neefektivnosti ostatních svazových republik na úkor Ruské SSR a tím k brždění jejího rozvoje, zvláště pokud jde o růst životní úrovně, viz Pjakin, resp. podrobněji viz ⁵⁷⁾.

Pro někdejší reálný socialismus, ale i pro socialistické státy zbylé po roce 1989 a mnohé pokrokovější rozvojové státy se staly zásadním problémem ekonomické sankce USA, ekonomická blokáda, ke kterým se většinou připojovaly i další vyspělé kapitalistické státy včetně EU. Čelit jim nebylo snadné, v rozvojových státech často přinášely značnou smrt lidí bídou, absencí potřebných léků a někdy i hladem. Aktuálně v roce 2022 jsou embargovány Kuba, Haiti, Sýrie, Bolívie, Nikaragua, Zimbabwe, Severní Korea, Eritrea, Venezuela, Írán, Irák, Libye a Súdán. Zatím navzdory množství problémů přinášovaných sankcemi odolávají. Podrobněji viz Robin Davis ⁵⁸⁾.

Kubu, Severní Koreu a snad Venezuelu lze považovat za socialistické.

6.2.3. Nedostatečná schopnost účinně řešit často značně vyhocené ekologické problémy

Problém se týká nejvíce silně průmyslových regionů ČSSR, NDR, Polska a SSSR, ale zřejmě i obdobných regionů jiných socializujících států s rozsáhlou těžbou nerostných surovin a paliv, s rozvíjejícím se zejména těžkým průmyslem, s kolektivizací, mechanizací a chemizací zemědělství, s výrazným růstem silniční dopravy ad. V srpnu 1981 jsem vlakem projížděl mocným oblakem prachu z koksárny v Rumunsku. V SSSR se stalo katastrofální vysychání Aralského moře v důsledku nadměrných odběrů vody jeho přítoků pro potřeby zavlažování polí s bavlnou od 60. let 20. století a havárie Černobylské jaderné elektrárny 26. dubna 1986 s citelným dopadem na národní hospodářství (stalo se na Ukrajině, ale nejvíce bylo postiženo sousední Bělorusko) i důvěru. Pro ČSSR, NDR a Polsko byl největším problémem jejich společný „černý trojúhelník,“ ale byly i mnohé další.

Těžba ropy v Albánii se ještě v roce 1996 uskutečňovala metodami 50. let, spojenými s vážnou kontaminací vodních zdrojů ropou. Značně zplundrovanou a zerodovanou půdu ale Albánie již zdědila z doby dávno před pokusem o socialismus. Předantický je i základní ekologický problém socializující Libye, vznik a rozšiřování pouště Sahara. S významným přispěním lidí se vyhocoval již od starověku. K pádu o socializaci se snažící Etiopie citelně přispěly následky rozsáhlého odlesňování.

Základním poučením je, že zanedbávání ochrany životního prostředí nemá se socialismem nic společného, že představuje jeho vážný defekt a ohrožení. Otázkou je, jak významný byl faktor silně zanedbané ochrany životního prostředí na ekonomiku (určitý ano) a politický (zřejmě jen v NDR a v ČR). Totiž, silné ochranářské hnutí po roce 1989 existuje jen v ČR a v někdejší NDR, kde se opírá o silnou Stranu zelených „staré“ SRN.

9.2.4. Role tradičních sociálních problémů

V oblasti tradičních sociálních problémů nejsou doklady o zásadních problémech z ČSSR ani z jiných evropských socializujících států, byť vzhledem k velmi nízké výchozí úrovni jejich výrobních (produkčních) sil a jí odpovídající velmi nízké výchozí životní úrovni v mnohých socializujících státech existovaly citelnější sociální problémy než v ČSSR. Tím nemá být řečeno, že by zde vše bylo v pořádku, viz kap. Sociální pilíř udržitelného vývoje. V řadě asijských regionů SSSR či v Albánii a v Libyi bylo problémem přežívající klanové uspořádání, ve všech socializujících státech byl citelný problém plného prosazení zásady odměňování podle práce, resp. určitý parazitismus v malém rozsahu přežíval a rozvracel socializaci ekonomiky a společnosti.

9.2.5. Role kulturních problémů

• Role národnostních problémů

Předně je nutné rozlišovat pozitivní vlastenectví (láska k vlasti, ke svému národu a ke své kultuře) od nacionalismu (vyvyšování svého národa nad národy druhé) a šovinismu (zjevné nepřátelství vůči druhým národům). Za tragické je nutno označit státní politiku ČR po roce 1989, nepřátelskou k vlastenectví s tím, že jde o nacionalismus a šovinismus. Nejen proto, že přispěla k nelegitimnímu rozbití Československa. Tato politika je součástí ničemného plánu světové finanční oligarchie na zničení národů s cílem snadnějšího ovládnutí obyvatelstva.

K. Marx a B. Engels národnostní otázce nepřikládali větší význam. Prakticky se jí nevěnovali. Zejména ke slovanským národům měli navíc přezíravý vztah. Podobně národnostní otázku přehlíželi další přední marxisté, i známá R. Luxemburgová (řešení třídní otázky povede dle ní k odstranění národnostního útlaku Poláků režimem carského Ruska) či předáci Československé sociálně demokratické strany, až se ocitli na chvostu dění 28. října 1918, kdy česká společnost na katastrofu 1. světové války a porážku Rakouska Uherska ve světové válce reagovala nikoliv

proletářskou revolucí, ale vyhlášením Československé republiky. S respektováním práva národů na sebeurčení, teoretickým i praktickým, přišli až ruští bolševici.

Mnohé státy reálného socialismu byly národnostně značně smíšené, navíc často s těžkou zátěží národnostních třenic z neutěšené kapitalistické nebo i předkapitalistické minulosti. Nebyli proti nim dost imunní ani někteří představitelé vítězného socializačního hnutí. Taková situace žádala mimořádně citlivá řešení národnostních problémů. K tomu však ne vždy docházelo.

Leninova Deklarace práv národů byla velkým krokem dopředu v řešení ostrých národnostních problémů v Rusku, o velkorysém poskytnutí nezávislosti Finsku, Polsku, Litvě, Lotyšsku a Estonsku krátce po Říjnovém převratu nemluvě. Zlatým písmem se do historie zapsalo vytvoření abecedy a základů národní literatury a národního školství řady národů SSSR sovětskými, zejména ruskými experty.

Vytvoření federace Svazu sovětských socialistických republik (SSSR), složeného ze svazových sovětských socialistických republik (.SSR), autonomních sovětských socialistických republik (.ASSR), autonomních oblastí (.AO) a národnostních okruhů (.NO) 30. prosince 1922 se v zásadě osvědčilo, byť při tom došlo k vážným chybám a také se systém dál rozvíjel. I v 80. letech v něm bylo co zlepšovat. Přesto reálný socialismus nejednou národnostní problémy přijatelně nezvládal.

Problémem bylo hrubě necitlivé, násilné připojení:

a) tradičně ruských území Novoruska na jihu a východě dnešní Ukrajiny za V. I. Lenina, L. D. Trockého, G. J. Zinovjeva, L. B. Kameněva, N. I. Bucharina, J. V. Stalina ad. k Ukrajinské SSR 30. prosince 1922 – vyhlášení SSSR. Na občanskou a intervenční válkou zpusťšenou Ukrajině prý nebyla dělnická třída, takže ji tam takto museli dodat. Neuvěřitelné, hodně diletantské a asi i hodně ukrajinsko nacionalistické, protože ve vedení vznikajícího Sovětského svazu měli neúměrně vysoké zastoupení Ukrajinci a neúměrně nízké zastoupení Rusové. Navíc Rusové ve vedení KSSS byly obvykle Židy. Zřejmě i tato skutečnost přispěla k silně kontroverznímu rozhodnutí B. N. Jelcina rozdělit SSSR a zbavit se zátěže neruských republik.

Lidové povstání ve východoukrajinském Donbasu (Novorusku) na jaře 2014 proti pučistické vládě v Kyjevě není jen proti jazykovému zákonu, zakazující neukrajinské jazyky na Ukrajině, ale také a zejména obranou před fašistickým terorem, ekonomiky před zhoubnou asociační dohodou s EU a celkově nepřátelskou politikou Kyjeva.

b) Abcházie a Adžárie (jako autonomní SSR) a Jižní Osetie (jako autonomní oblast) v letech 1921-22 ke Gruzii. Toto špatné opatření zřejmě prosadil J. V. Stalin.

Spojení jazykově blízkých národů Srbů a Chorvatů do jednoho státu vzhledem k jejich dlouhodobé vzájemné národnostní a náboženské nevraživosti bylo sporné již v roce 1918. Plně se projevilo za 2. světové války, kdy Chorvati a Bosňáci (bosenští muslimové) patřili k nejhorlivějším fašistům, šovinistům a vyvražďovatelům Židů, Srbů a cikánů. Obnova Jugoslávie v roce, uskutečňovaná zpočátku (1944-45) v podmínkách občanské války, se značným přivřením očí nad válečnými zločiny Chorvatů a muslimů, byla sporná, jak ukázal vývoj za socialismu a zejména po jeho pádu, viz následná občanská válka v Chorvatsku v letech 1991-95 a v Bosně v letech

1992-95. Negativně se projevílo, že vůdce jugoslávské národně osvobozené armády a následně i prezident Jugoslávie J. B. Tito byl Chorvat a také snaha prosadit velkou balkánskou federaci „Jugoslávie – Bulharsko – Albánie“. Prosadil bezohledné odtržení Srbské krajiny od Srbska a její připojení jako autonomní oblasti k Chorvatsku, dále nevysídlení Albánců, kteří se do srbského Kosova a Metochie nastěhovali za německé okupace v letech 1941-44 aj., čímž těžce poškodil srbský národ.

Z rusofóbních důvodů probíhala malá občanská válka i v Polsku v letech 1939-47 za nacistické okupace, a ještě nějakou dobu po ní. Na Londýn orientovaná partyzánská Armia Krajowa (zemská) bojovala na území nacisty okupovaného Polska nejen proti německým okupantům, ale nejednou i proti podstatně slabší partyzánské prosovětské Armii Ludowe (lidové). S cílem zabránit osvobození Varšavy Rudou armádou na popud polské emigrantské vlády v Londýně vyvolala Armia Krajowa ve městě předčasně povstání, jež bylo nacisty krvavě potlačeno, obyvatelstvo zmasakrováno (nacisty zavražděno na 180 000 civilistů) a hlavní levobřežní Varšava srovnána se zemí. Armia Krajowa pokračovala v boji proti nové lidové moci i po osvobození Polska Rudou armádou, takže slušný vývoj v Polsku byl na dlouhou dobu vyloučen. Protože polská emigrantská vláda v Londýně vydávala partyzánskou a po boku Rudé armády bojující Ludowou armádu a novou polskou Ludowou (lublinskou) vládu za bandity, nemohla se z londýnské emigrace do Polska vrátit a mnoho příslušníků Krajowej Armii bylo právem i neprávem postiženo. Tragédii polské západní armády dovršil W. Churchill jejím zapojením do operace Nemyslitélné, přípravy na zákeřný útok na svého dosavadního spojence SSSR. Operace Nemyslitélné musela být na poslední chvíli odvolána, ale osud polské západní armády (nemožnost vrátit se do Polska) tak byl prakticky zpečetěn.

Kromě Krajowe a Ludowe armii v polském podzemí působily tzv. Narodowe sily zbrojne. Věnovaly se zejména vraždění Židů, bojovníků polské Ludové armády, Ukrajinců a dalších při otevřené spolupráci s německými nacisty. S nimi také koncem války přes Protektorát Čechy a Morava její bojovníci přechaly k vojskům USA.

Ožehavou otázkou je, co s národy, jejichž významné vrstvy se hlásí k fašismu, rasismu, šovinismu, náboženské nesnášenlivosti a jiným fobiím. Za 2. světové války ve velkém fašismu propadli Němci, Rakušané, Maďaři, Chorvaté, muslimové v Bosně, Lotyšci a Estonci, v menším rozsahu i „Západoukrajinci“ a občané dalších národů.

Z původní staroslověnštiny vznikla nejprve stará ruština východních Slovanů, kterou na části území po tatarském vpádu odklonila dlouhodobá polská (Lvovsko, vznikla tzv. západo ukrajinština) a litevská okupace (vznikla jednak běloruština, jednak ruština s ukrajinskými koncovkami, dnes ukrajinština, kterou mluví většina Ukrajinců včetně Kyjeva). Asi čtvrtina obyvatel Ukrajiny mluví čistou ruštinou. Ruština dominuje na jihu a východě Ukrajiny, které k Ukrajině historicky nepatří. Byly k ní svévolně připojeny k 30. 12. 1922. Většinou v pohraničních regionech žijí i další národnostní menšiny – na jihozápadě Ukrajiny v Bukovině žijí především Rumuni, na Podkarpatské Rusi především Rusíni, dále Maďaři, na západní Ukrajině žije asi čtvrt milionu Poláků, v Žitomířské oblasti je i enkláva Čechů.

U Slováků šlo jen o kolaboraci slovenských elit s nacismem, u Litevců převažoval jen silný nacionalismus.

Zrádci se nepřekvapivě našli ve všech okupovaných státech a regionech. Zásadní rozdíl byl v jejich množství. Nepatrný počet zrádců neumožňoval použití Čechů, Srbů, Poláků, Slováků a Bělorusů na vytváření kolaborantských armád, na rozdíl od Bosňáků, Chorvatů, Maďarů, Lotyšů či Estonců. Tedy, slovenská armáda ve válce proti Sovětskému svazu selhávala, deserce celých oddílů byly na denní pořádku, nejednou k partyzánům, takže byla brzy stažena pro nespolehlivost.

Pro vesměs zaostalejší národy socializujících se států a zejména jejich elit bylo vypořádat se s nacionalismem a nejednou i s šovinismem těžké. Situaci komplikovalo zahraniční vměšování, nejvíce v Jugoslávii. Národnostní nevráživost v těchto státech odhalil pád reálného socialismu v Evropě, kdy byly vášně za vydatného přispění ze zahraničí puštěny z řetězu. Kromě Chorvatů a Srbů v Chorvatsku a muslimů, Chorvatů a Srbů v Bosně šlo zejména o národy kavkazského regionu, Pobaltí, Albánce v Kosovu a Methochii, o „Západoukrajince“ a v jiném smyslu i o Maďary a Poláky.

Na Kavkaze se to tradičně „mydlívalo hlava nehlava“ (carské úřady nemusely příliš podněcovat národnostní třenice) a pořádek tam v případě potřeby dělala carská vojska a po roce 1920 J. V. Stalin a L. Bérija. Situaci zkomplikovaly obří pogromy Turků na Armény v roce 1898 a v roce 1916, v jejichž důsledku uprchli statisíce Arménů z Turecka na Kavkaz. Nové usídlení Arménů v dnešní Arménii nebylo bezbolestné. Národnostní nevráživost na Kavkaze přežila i 72 let socializace. Po rozpadu SSSR k 1. 1. 1992 umožnila následující války:

a) Ázerbajdžánsko arménskou válku o arménskou enklávu Náhorní Karabach (Arcach) v letech 1988-94 (někteří uvádí i pozdější začátek války, v každém případě začala za M. S. Gorbačova a jeho vedení ji nezastavilo, ač to byla jeho povinnost), kde Ázerbajdžánci (Azerové) dlouhodobě bránili i existenci arménské literatury. Mír si tam již léta vynucuje přítomnost ruských vojsk v Arménii. Potřebu jejich přítomnosti ukázaly znovu několikadenní boje mezi Ázerbajdžánci a Armény začátkem dubna 2016 i podzimní válka 2020, kdy Ázerbajdžánci dobili část Náhorního Karabachu a provedli tam brutální etnickou čistku. Po tentokrát už jen jednodenní válce 19. září 2023 Azerbajdžánci získávají i zbytek Náhorního Karabachu. Velká část tamních Arménců prchá do Arménie (čas mají do 31. 12. 2023), neboť jim hrozí azerbajdžánská smrt. Proevropský arménský premiér Pašinjan (od roku 2018) nejprve rozvrátil arménskou armádu, poté prohrál válku s Azerbajdžánem (podzim 2020) a nyní s genocidou Arménů na Náhorním Karabachu tím na radu z Bruselu nemá problém.

b) V reakci na gruzínský národnostní útisk za J. V. Stalina a L. Bériji, ale i později, se ještě před rozpadem SSSR vzbouřily proti vládě Gruzie její dvě autonomní republiky Abcházie a Adžárie a autonomní oblast Jižní Osetie, které byly k 30. prosinci 1922 násilně připojeny ke Gruzii. Jižní Osetie se stala 11. listopadu 1991 reálně nezávislou. Pokus ji dobýt gruzínskými vojsky Michaila Saakašviliho (útok v noci 7. / 8. srpna 2008) skončil do 11. srpna 2008 drtivou porážkou gruzínských vojsk Ruskou armádou. Obsazení druhého největšího gruzínského města

Gory a ohrožení metropole Tbilisy ruskými vojsky donutilo gruzínské vedení souhlasit s příměřím. Abcházie dosáhla reálné nezávislosti na Gruzii ve vleklé válce od 23. července 1992 do 27. září 1993, kdy Abcházci za pomoci tzv. kavkazských národů, především Čečenců, dobili metropoli Abcházie Suchumi a zmasakrovali tam množství ne Abcházců, zejména Gruzínců. Povstálá Adžárie nakonec kapitulovala před M. Saakašviliho Gruzii v roce 2004 na doporučení V. V. Putina. Jižní Osetie a Abcházie jsou již více než 25 let reálně nezávislé, ale nebyly žádným státem do února 2022 včetně Ruska uznány,

c) První čečenskou válku (11. prosinec 1994 – 31. srpen 1996) předcházela účast Čečenců na válce v Abcházii. Válka v Čečensku začala pogromy na nečečence, zejména Rusy, a na demokratické Čečence, na které B. N. Jelcin byl nucen reagovat. Prologem byl pokus čečenských separatistů zavraždit předsedu ruského parlamentu demokratického Čečence Ruslana Imranoviče Chasbulatova. Čečensko nakonec dobila Ruská armáda, zejména oddíly demokratických Čečenců,

d) Druhá čečenská válka (8. 8. 1999 – květen 2000) začala útokem Čečenců na sousední Dagestán. Povstálé Čečence rozdrtila opět Ruská armáda, byť boje v tamních horských soutěskách a čečenské atentáty na civilisty se protáhly i do dalších let.

Pro úplnost uvádím své poznatky z Abcházie, jež jsem posbíral v září 1987. Po porážce Sorokinovy Rudé armády v říjnu 1918 (stahovala se po uzavření Brestlitevského míru z Turecka) bílí ovládli Zakavkazí a drželi ho až do jara 1920, kdy je odtamtud vyhnala Rudá armáda. Část jich prchla do Turecka a Iránu, část se uchýlila do hor, kde s nimi ve 20. letech bojovaly pravidelné jednotky Rudé armády, v 30. letech jen jednotky policie. Za 2. světové války většina obyvatel Kavkazu s výjimkou Čečenců hrdinně bránili SSSR proti nacistům, ale po válce si ponechali zbraně, takže kulomet patřil v 50. letech k běžné výbavě venkovské domácnosti na Kavkaze. Při zásahu milice proti pytlákům za záchranu kavkazského kozorožce před vyhubením byly sestřeleny i dva policejní vrtulníky. Na Kavkaz se uchýlovali lidé, kteří měli problém se zákonem a kterým nevalil drsný život v horách. V horách Kavkazu chyběly ženy. Na pobřeží se ženy stávaly obětí únosů. I v září 1987 z možnosti únosů měli dívky v Suchumi strach. Ani kamenné věže domů v gruzínských obcích pro případ krevní msty nebyly udržovány pro ozdobu. Jak vypadal a jaké šance měl v takovém regionu socialismus, nechávám na čtenáři.

Někteří uvádí, že v letech 1991-2021 došlo v kavkazském regionu k 20 válkám.

Nevím nic bližšího o občanské válce v Tadžikistánu v letech 1992-97, která se v roce 1996 prý zvrhla v nejhorší etnické pogromy v zemi, viz ⁵⁹⁾.

Rozumný byl postup J. V. Stalina a kol., když za podmínky plnění náročných úkolů jednotlivých pětiletok včetně pokrytí uspokojování základních potřeb z místních zdrojů nechali četné zaostalé národy SSSR více méně žít po svém a jen pozvolna k nim nechávali pronikat civilizaci.

Po rozpadu SSSR v roce 1992 vypukla krátká, národnostně motivovaná válka i v moldavském Podněstří. Stejně jako v Arménii ji zastavila až přítomnost ruských vojsk.

V Minsku v roce 1958 (či 59) přednesl tezi šéf KSSS N. S. Chruščov: „*Čím dřív budeme všichni mluvit rusky, tím dřív budeme mít komunismus.*“ Je to teze nesmyslná a řešení složitých národnostních problémů SSSR určitě nepomohla.

Teze L. I. Brežněva o „*sovětském národu*“ měla říci, že ze čtyř základních znaků národů SSSR podle Leninovy definice zůstal odlišný už jen jeden – jazyk. Faktory společného území a historie, ekonomiky a mentality již neměly obyvatelstvo národnostně diferencovat. Jak k tak velkému omylu došel, nevím. Zastírání reality určitě nepomáhalo řešit národnostní problémy SSSR.

Poslední sovětský vůdce M. S. Gorbačov zřejmě nevěděl o vážných národnostních problémech v SSSR. Nějak mu i utíkalo, že jím zaváděná demokracie se mění v ohromnou zvlů a někde i v masové pogromy podle národnostního principu.

Zkrachovala i linie prezidenta Ruska B. N. Jelcina, „*at' si jednotlivé regiony Ruska vezmou tolik samostatnosti, kolik jí unesou*“. Čečenci tak údajně činili. B. N. Jelcin svou chybu pochopil až po pokusu o zavraždění demokratického Čečence Chasbulatova, tehdy předsedy ruského parlamentu. Nepodařený atentát Čečenců na Chasbulatova spustil první čečenskou válku. Kde vládne šovinismus a jiné fobie, ale také mafiánství, viz postsovětské republiky po 1. lednu 1992, zapomeňme na demokracii a svobodu.

Citlivé řešení národnostních problémů je nutností. Ani za socialismu nebylo vždy samozřejmostí. Ve státech reálného socialismu došlo přinejmenším k následujícím excesům v národnostní politice:

a) Vysídlení krymských Tatarů a Čečenců, kteří za 2. světové války ve velkém kolaborovali s A. Hitlerem.

Šlo o vystěhování 190 000 Krymských Tatarů během 10 dnů na základě rozhodnutí J. V. Stalina z 10. května 1944, hlavně do Uzbekistánu. *Alexandr Něukropnyj* v ⁶⁰⁾ uvádí: „L. Beria ve svém služebním zápisníku k tomu uvádí: *„Chcete vědět, kolik krymských Tatarů dezertovalo z řad Rudé armády ustupující z Krymu? 20 000. Kolik jich bylo předtím do Rudé armády povoláno? Přesně 20 000... Ukázkový příklad zrady, dá se říci bezpříkladný! 100% dezerce sama o sobě hovoří o objemech. Ale myslíte, že se Tataři před postupující německou armádou rozutíkali jako švábi? Vůbec ne! Němci ještě pořádně ani nevstoupili na Krym a vyslanci Tatarů se jim už vrhali k nohám s výrazem naprosté oddanosti a ujištěními, že jsou všichni připraveni věrně sloužit „Adolfu-efendi“ a uznávat jej za svého vůdce.*“ Dále Něukropnyj upozorňuje, že Krymští Tataři byli základem nacistického represivního aparátu na Krymu a dopouštěli se zločinů genocidy. Končí konstatováním, že nebýt jejich rychlého odsunu (s výjimkou 1500 zapojených do odboje proti nacistům a tatarským zrádcům), byly by se vši pravděpodobností za své zločiny pobiti vracejícími se Rusy a Ukrajinci.

Nejsem s to posoudit míru provinění. Čečenců. Nelze uplatňovat dnešní zhýčkaná kritéria. Válečné zákony jsou tvrdé. Tehdy šlo navíc o holou existenci národů SSSR. Zrada se tudíž podle tehdejšího práva trestala tvrdě. V roce 1954 se rozhodnutím N. S. Chruščova mohli do své vlasti vrátit.

b) Nevypovězení Albánců, kteří se ve velkém za nacistické okupace v letech 1941-44 do Kosova a Metochie stěhovali z Albánie, zabírali majetek Židů, Srbů a cikánů a podíleli se na pogromech na domorodé obyvatelstvo, po osvobození Jugoslávie J. B. Titem a kol., který snil o velké balkánské federaci pod svým vedením, myšlenka to zjevně nereálné. K vyhánění Srbů z Kosova a Metochie Albánci docházelo i za Titovy Jugoslávie. Bylo dovršeno po rozbombardování srbsko černohorské Jugoslávie letectvem NATO na jaře 1999. Následná okupace Kosova a Metochie vojsky NATO umožnila Albáncům vyčistit velkou část Kosova od zbylých Albánců a terorizovat zbytek Srbů na severu Kosova a Metochie.

c) Násilné připojení Srbské Krajiny J. B. Titem (Chorvatem) k Chorvatsku co by autonomní oblasti. Finále tohoto svévolného kroku bylo zrušení srbské autonomie Chorvaty v červnu 1991 a přijetí ústavy, dle které je Chorvatsko jen národem Chorvatů, což nutně vyvolalo revoltu Srbů včetně vyhlášení republiky Srbská Krajina 19. prosince 1991. V následné občanské válce byla za vydatné pomoci NATO většina Srbské Krajiny dobита chorvatskými vojsky v srpnu 1995 (vypálena metropole Knin) a Srbové v tomto tradičním srbském území vyhlazeni chorvatskou soldateskou. Asi 250 000 se jich zachránilo útekem. Část Srbské Krajiny kolem Vukovaru se držela do roku 1998, kdy byla mírovou smlouvou připojena k Chorvatsku.

d) Násilné připojení Rusy obydleného Krymu k Ukrajinské SSR 26. dubna 1954 po nástupu N. S. Chruščova do čela KSSS, na čemž se nic nezměnilo ani za jeho následníků v čele KSSS. Většinou Rusové na Krymu se s tím nikdy nesmířili. Od rozpadu SSSR usilovali o připojení k Rusku, viz první referendum 20. ledna 1991, jehož přesvědčivé výsledky vláda v Kyjevě ignorovala, byť Krymu přiznala autonomii. Po násilném svržení zákonného prezidenta Ukrajiny V. Janukoviče a znovupřijetí hrubě diskriminačního jazykového zákona v noci z 21. na 22. února 2014 ukrajinským parlamentem pod hlavními samopalů pučistů rozhodlo svobodné konání referenda o připojení Krymu k Rusku 16. března 2014. Drtivá většina obyvatel Krymu hlasovala pro připojení k Rusku, k nelibosti Kyjeva i Západu

e) Shora i zdola podněcovaný antisemitismus, který v roce 1968 v Polsku přerostl v útoky na Židy a vedl k emigraci mnohých z nich, zejména do Izraele.

f) Bourání maďarských vesnic v severním Rumunsku a sestěhování jejich obyvatel do měst v 70. letech v rámci boje s tzv. maďarskou iredendou.

g) Nucení Turků v Bulharsku přijímat bulharské přípony ke svým příjmením.

h) Znemožňování arménské literatury v arménské enklávě Náhorní Karabach Azerbajdžánci, proto i válka o Náhorní Karabach.

i) Snaha asimilovat Mongolce v tzv. čínském vnitřním Mongolsku Čiňany za Mao ce Tunga.

j) Národnostně necitlivé bourání obcí Lužických Srbů v zájmu povrchové těžby hnědého uhlí v NDR. Přispělo k další germanizaci nejmenšího slovanského národa, v minulosti těžce zdecimovaného dlouhodobou politikou germanizace a zvláště pak masovým nacistickým terorem proti jiným, zejména slovanským národům.

j) Neuznání Rusínů za národnost v Československu, resp. na Slovensku, podobně na Ukrajině, v Maďarsku a v Polsku.

k) Nikde v Evropě nebyla vyhovujícím způsobem vyřešena integrace romského etnika do většinové společnosti – absence romské inteligence, zejména pedagogů, v ČSSR i přidělování bytů 1. kategorie Romům, přestože si s nimi nevěděli rady.

Výčet hrubých chyb v národnostní politice, ke kterým došlo při prvním pokusu o socialismus v Evropě a v Asii, nemusí být úplný. I tak ukazuje na vážné problémy řešení národnostní otázky v řadě socializujících se států Evropy. Tyto problémy některé socializující státy zvládaly nedostatečně a jiné je dokonce vytvářely. To se skutečným socialismem nemělo nic společného.

Naopak problémy v národnostní politice nenastaly v České socialistické republice (tzv. problém s cikány nebyl primárně národnostní, ani rasový, ale v nekompatibilním životním způsobu), v Běloruské a v Kazachstánské SSR, v KLDŘ, na Kubě, v Sýrii, v Libyi.

Některé národy reálného socialismu projevovali nacionalistické až šovinistické tendence. Maďarské elity dodnes sní o velkém Maďarsku v hranicích před 28. říjnem 1918, tj. o zásadním rozšíření Maďarska o Podkarpatskou Rus (Zakarpatskou Ukrajinu), Slovensko, Chorvatsko, rumunské Sedmihradsko a srbskou Vojvodinu. Jak to přispívá k rozvoji Evropy, netřeba připomínat. Polské elity stále sní o Polsku až k Černému moři, byť tam někdejší Polsko litevská unie nikdy nesahala. Polské elity se nedokázaly dostatečně vyrovnat se svou minulostí ve vztahu k Rusům, Ukrajincům, Bělorusům a Litevcům a se ztrátou v 13. století dobytých a v 18. století ztracených východních území. Pod jejich nadvládou se část ruského národa měnila na (západo) ukrajinský národ. Tristní vláda meziválečného Polska na západní Ukrajině přispěla k vzniku ukrajinského šovinismu a v masové pogromy na Židy, Poláky, prosovětské Ukrajince, Rusy Čechy a občany dalších národností banderovci za nacistické okupace v letech 1941-44, což je samozřejmě neomlouvá, ale je dobré to znát. Liknavost Chruščova přispěla k přežití západoukrajinského šovinismu i za sovětské éry, viz události na Ukrajině po 1. lednu 1992 včetně bourání pomníků osvoboditelské Rudé armádě a oslavování fašistického vůdce, organizátora pogromů na Židy, Poláky a další S. Bandery, Stanislawa Šuškeviče ad. na Lvovsku a po násilném státním převratu v únoru 2014 i v Kyjevě s porozuměním Západu. Zákony, zakazující národnostním menšinám Ukrajiny užívat ve styku s úřady, na školách atd. rodný jazyk (ruštinu, rusínštinu, bulharštinu, rumunštinu, maďarštinu, polštinu, češtinu), se objevily až v 21. století, jako součást údajné cesty Ukrajiny do Evropy. Poprvé je nechal uzákonit prozápadní prezident Viktor Juščenko (2004-09) s tichou podporou EU. Juščenkův jazykový zákon z roku 2005 byl zrušen v roce 2011 na návrh poslanců Komunistické strany Ukrajiny. Strůjci západem spolu organizovaného násilného státního převratu v Kyjevě jej hned 22. února 2014 (pod hlavními pučistů) uzákonili znovu. Zásadní důvod k rozsáhlé rebelii na Krymu a v Novorusku byl na světě.

Estonci, Lotyšci a Litevci využívaly nacionalismus jako výraz nesouhlasu se začleněním svých zemí do SSSR v důsledku kolaborace s nacismem (u Litvy převážně jen elit) před i během 2. světové války. Po osamostatnění uplatňují Estonci

politiku šovinismu – z cca 600 000 občanů, zejména Rusů, udělali jazykovým zákonem v Estonsku ne občany, podobně v Lotyšsku, s tichým souhlasem EU. K 1. lednu 2014 má Estonsko stále cca 300 000 neobčanů, podobně Lotyšsko. Nacionalismus v Litvě, namířený zejména proti Rusům a Polákům, nemá tak drastickou podobu. Postupující likvidace ruského školství v Pobaltí patří prý také k evropským hodnotám.

Komplexy nacionalismu trpí nejvíce národy bez významnější vlastní historie, viz Estonsko, Lotyšsko, Ukrajina. Ale i zde jsou výjimky. Bělorusové nemají významnější vlastní historii též a komplexem nacionalismu netrpí. Pokojné soužití vládne mezi 135 národy a národnostmi Kazachstánu, hlásící se k řadě náboženství.

Za ruský šovinismus západní rusofobové vydávají ruský patriotismus (široka strana moja rodnaja). Nepřekvapuje to, ruský národ byl základem SSSR a i Gruzínek či Osetince J. V. Stalin se opíral logicky především o Rusy. Tzv. ruské medvědí objetí může být nepříjemné (ČSSR 21. srpen 1968), ale může být i nevyhnutelné. Je problém nechat mnohé národy na Kavkaze se vyvraždit v bratrovražedných bojích. Dlouhodobě slabá pozice hlavního ruského nacionalisty Vladimíra Žirinovského a jeho Liberálně demokratické strany v Rusku ukazuje, že nacionalismus není hlavní problém stávající Ruské Federace. Není ale nad pokrytectví a dvojí metr Západu.

Ruský národ hodně utrpěl, neboť některá tradiční ruská území byla za socialismu svévolně připojena k Ukrajině. Socialismus v SSSR zlikvidoval a mnoho Rusů mimo Rusko vážně ohrozil M. S. Gorbačov (po otci Rus, po matce Ukrajinec, za manželku měl Ukrajinu), v Rusku pak Rus B. N. Jelcin. Přestože Rusové zásadně urychlili rozvoj neruských národů Ruska a jejich ekonomik, byli to paradoxně Rusové, kteří se stali zdaleka nejčastěji obětí perzekucí a někdy i pogromů po rozdělení SSSR. Rozdělit mnohonárodní SSSR bez záruk pro národnostní, náboženské a jiné menšiny ze strany nástupnických států bylo krajně neodpovědné.

Národnostní problémy zvládala ne dost i národnostně smíšená Československá republika v letech 1918-38, zvláště ve spojení s trvalými odstředivými tendencemi německé a maďarské menšiny, s přehlížením Rusínů na Podkarpatské Rusi a s vleklou sociálně ekonomickou krizí let 1929-33 a následnou ekonomickou depresí. To ji citelně oslabovalo. Rozbita byla soustředěným tlakem fašistických Němců zvenku i zevnitř (německá menšina v Československu se nikdy nesmířila s jeho samostatností) s pomocí sousedního Polska a Maďarska po zradě svých hlavních spojenců Francie a Velké Británie. Katastrofální nacistická genocida prakticky vyhladila židovskou a cikánskou (= romskou) menšinu v dnešní ČR a vynutila si odsun neantifašistických Němců do Německa a Rakouska v letech 1945-46 a částečný odsun fašistických Maďarů do Maďarska. Došlo k zásadnímu posílení Československa jako státu Čechů a Slováků. Národnostní menšiny v ČR se zásadně zredukovaly. Ztráta Podkarpatské Rusi nepředstavovala zásadní problém, protože Československo k ní přišlo v roce 1919 spíš shodou okolností a spravovalo ji špatně, byť jako součást Polska či Maďarska by trpěla zřejmě ještě podstatně víc.

Zde je třeba vidět trojí:

a) Bylo jistě chybou významného představitele Československé sociální demokracie Bohumíra Šmerala a další levice, že v letech 1. světové války hrubě podceňovali

nutnost řešit národnostní otázku s tím, že důležitější je otázka třídní. I tak se stalo, že v říjnu 1918 sociální demokracie nestanula včele úsilí o Československou republiku.

b) Masarykova politika „československého národa“, čechoslovakismu, byla jistě kontroverzní, protože šlo o národy dva – český a slovenský. Problém byl, že šlo o jedinou možnost, jak prosadit a zdůvodnit vznik a existenci Československé republiky se silnou německou, maďarskou, rusínskou, ale také polskou a židovskou menšinou. Zpočátku šlo o politiku vynucenou okolnostmi. Problém byl, že byla zahrnuta do první československé ústavy z 29. února 1920, kdy už to nebylo nutné, resp. Československo bylo uznáno mírovými smlouvami uzavřeným v roce 1919, v první řadě ve Versailles. Hrubě chybné bylo v jejím pokračování v 30. letech. Obhájit Československo se ukázalo nad síly i tak prozíravých politiků, jako byl T. G. Masaryk a Eduard Beneš.

c) Nepřipuštění československé federace po osvobození od fašismu v roce 1945 bylo opět vynuceným manévrem vzhledem k ostudné kolaboraci slovenských elit s fašismem, jejich aktivní účasti na židovském holokaustu a válce proti Sovětskému Svazu. Přispěla k tomu také silná pozice Demokratické strany, jež na Slovensku suverénně vyhrála parlamentní volby 1946. Jen tak se mohlo Slovensko zařadit mezi vítězné státy, aniž by problém válečné kolaborace s nacismem ze sebe plně sejmulo.

Určitý patriotismus Čechů vůči Slovákům projevovali i čeští politici, byť z hlediska národnostní politiky v ČSSR zásadní problémy nebyly, resp. problémy slovenské vládní krize na podzim 1947, okleštění slovenské autonomie a procesu se slovenskými nacionalisty v roce 1953 neměly primárně národnostní charakter. Slovinci přitom tehdy byli vážně znevýhodněni, neboť nesli břemeno předchozí kolaborace svých elit s A. Hitlerem. Chybou ale bylo omezení slovenské autonomie a její zrušení ústavou z roku 1960. Naopak oprávněná byla federalizace někdejší unitární Československé socialistické republiky k 1. lednu 1969. Od roku 1969 byl určitý problém v absenci vedení komunistické strany ČSR (dnešní ČR) jako protiváha vedení KS Slovenska v rámci vládnoucí KSČ. Tzv. „české byro“ bylo zrušeno. Podobná situace byla v Akademii věd (Československá akademie věd a Slovenská akademie věd).

Určitým problémem bylo soužití s novou cikánskou menšinou, která do dnešní ČR přišla ze Slovenska a z Rumunska, a neuznávání Rusínů na Slovensku za samostatnou národnost, jakož i napětí mezi Slováky a Maďary na jižním Slovensku. Poslovenšťování Bratislavy masivní migrací Slováků do Bratislavy po roce 1918 ale probíhalo hladce.

Snaha zapojit cikánskou populaci do většinové společnosti byla málo úspěšná v celé Evropě. Vyzkoušelo se kdesi. V tom ČSSR nebyla výjimkou. S odstupem času je zřejmé, že se reálný socialismus v ČSSR dopouštěl ve vztahu k cikánům dvou chyb:

a) Nedokázal vytvořit cikánské učitele. I když podobná situace byla v celé Evropě, zřejmě měl podstatně více zajišťovat alespoň cikánské asistenty, tak jak se tomu děje dnes. Vážným, časem slábnoucím problémem bylo, že cikánské děti neovládaly český, resp. slovenský jazyk, takže kantorům nerozuměly. Klíčový problém byl, že mnozí cikánští rodiče potřebu vzdělávání svých dětí hrubě

podceňovaly a nejednou své děti i nabádaly k ignoraci školní docházky. S tímto problémem se potýká i současná ČR a SR, byť již v podstatně menším rozsahu,

b) Stěhoval cikány do bytů 1. kategorie. Protože cikáni nebyli většinou s to v panelových domech normálně žít a devastovali je, šlo o plýtvání zdroji a reálně i štvání většinové populace proti cikánům. Pro cikány se měly stavět byty ve stylu dnešních holobytů, byť to bylo pod úroveň představ o tehdy budovaném socialismu. Ne náhodou v „cikánských“ obcích, často bez základního civilizačního vybavení, cikáni na Slovensku žijí vcelku spokojeně, což je pro bílého civilizovaného Evropana sice nepochopitelné, ale pořád lepší než paneláky typu vybydleného, převážně cikánského sídliště Luník v Košicích.

Pokud se nepodařilo vytvořit romské učitele ani literaturu v romštině, je to špatné. Chyba ale nemusí být na straně dominantního národa, resp. integraci romského etnika s malými úspěchy řešila velká část Evropy.

Po roce 1989 bylo Československo již k 1. lednu 1993 částí svých nových elit svévolně, protiústavně, bez referenda rozděleno, přes nesouhlas výrazné většiny obyvatel v obou republikách federace. Stalo se tak bez větších excesů, natož válek, které provázely rozpad Jugoslávie, Kavkaz, Podněstří. Klidné rozdělení Československa potvrzuje, že národnostní politika uplatňovaná KSČ v letech socialistické výstavby byla odpovídající. Totéž platí pro Bělorusko, v příkrém kontrastu s Ukrajinou, s kterou dříve neslo podobný osud.

Když výše uvedené shrneme, reálný socialismus v řadě případů nezvládal řešení problému nacionalismu a mnohé jeho státy řadou národnostně necitlivých opatření tyto zděděné problémy nejen účinně neřešily, ale i přižívovaly. S nacionalismem se ale k socialismu nelze dostat. Je zřejmé, že rozšiřování socialismu do nacionalismem těžce zatížených států, vynucené vesměs historickými okolnostmi, je rizikové. Nacionalismus se významně podílel na porážce pokusu o socialismus v Evropě. Zcela zásadně tak činil v Jugoslávii, na Kavkaze a v Pobaltí.

Jaká lze z výše uvedeného velmi stručného a určitě i poněkud zjednodušeného a možná i neúplného připomenutí národnostních problémů za reálného socialismu vyvodit poučení? Předně je nutné velmi citlivě řešit národnostní problémy. **Zvláště citlivá v národnostní politice je otázka zabezpečení užívání národního jazyka, národního školství a národní kultury.** Na tyto oblasti slušná společnost nesahá ani za nehlubší ekonomické krize, natož z nacionalistických či šovinistických důvodů!

Požadavek maximálně respektovat národnostní hranice při uspořádání států se střetá s požadavkem nedotknutelnosti hranic jednotlivých států. Řešení není snadné, zvláště když jde nejednou o hranice historické, umělé a nejednou i o hranice ze zvučle mocných (příklady Ukrajiny, Gruzie, Srbské Krajiny, o umělých státních hranicích stanovených někdejšími koloniálními mocnostmi v Africe a v Asii nemluvě). Ještě složitější je situace národů, obývajících souvislá území ve více státech, ať už s vlastním státem (Tádžikové žijí kromě Tádžikistánu též v Uzbekistánu a v Afganistanu) či bez vlastního státu (Kurdové obývají rozsáhlá souvislá území v Turecku, Iránu, Iráku a Sýrii a jejich naděje na vlastní stát je i k 1. květnu 2022 blízka nule). Snahu zformovat samostatný kurdský stát v iráckém Kurdistanu v roce 2014 v důsledku rozpadu Iráku nakonec po porážce IS zmařila irácká armáda.

Kurdové v Sýrii směřují k autonomii. Navíc zahraniční vměšování patří k běžné praxi vyspělých kapitalistických států, včetně rozeštvávání, vojenských intervencí a organizování tzv. barevných revolucí. Prostě, staré římské: „*Rozděl a panuj!*“

Nejjednodušší je ctít národnostně homogenní státy. Podpora přistěhovalectví pod praporem multikulturalismu EU typu je hrubě chybná. Pokud už jsou státy historicky národnostně heterogenní, je rozumné při stanovování jejich vnitřních hranic maximálně respektovat národnostní poměry při důsledném zajištění práv národnostních menšin, byť ani to za určitých okolností nemusí stačit, viz první Československá republika. Minimum je ochrana, podpora a rozvoj národního jazyka, národního školství a národní kultury. Politika osídlování území obývaných jedněmi národy občany jiných národů je problematická, byť rychlý rozvoj zaostalých regionů často jinak nelze zabezpečit. Neospravedlňuje samozřejmě pogromy na tyto občany, viz Chorvatsko, Bosna, Abcházie, Čečensko ani přijímání diskriminačních jazykových zákonů, vytvářejících z národnostních menšin neobčany, viz Estonsko a Lotyšsko po roce 1991 či zakazující jim užívat při styku s úřady, na školách apod. rodný jazyk, viz Ukrajina v letech 2005-11 a znovu po násilném svržení prezidenta Janukoviče v noci z 21. na 22. února 2014. Politika nerozeštvávání, nejen podle národnostního principu, je nutností.

Současné mezinárodní právo je bezzubé v tom smyslu, že princip nenarušitelnosti platných státních hranic může krýt i velmi tvrdý národnostní či jiný útisk, dokonce i genocidu, klasicky Turecko 1898 a 1915-17, některé části někdejšího SSSR od roku 1991 či Ukrajina, zejména od 14. února 2014. Svévolné odtržení Kosova od Srbska v režii Západu a albánských šovinistů je nebezpečný precedent, který má následovníky. Tento princip je na místě jen za podmínky, že se jednotlivé státy budou slušně chovat ke svým národnostním menšinám. Budou-li omezovat užívání národního jazyka, národní školství či národní kulturu, musí mít příslušný postižený národ právo na odtržení se bez omezení na základě svobodného referenda. Pokud v takové situaci příslušný stát nepřipustí svobodné referendum nebo bude ignorovat jeho výsledky, musí mít diskriminovaní právo prosazovat své osamostatnění i cestou ozbrojeného povstání, viz ukrajinský Donbas po 22. únoru 2014. Zejména tak bych rozuměl tezi V. I. Lenina o „*právu národů na své sebeurčení až po odtržení*“ (od národnostně utiskujícího státu).

Je otázka, co z mezinárodního práva v roce 2022 platí a co ne. Zvůle USA, Velké Británie, Francie a dalších států válečného paktu NATO způsobila, že dnes platí jen právo silnějšího. De jure platí usnesení Postupimské konference z léta 1945, byť Jugoslávie byla s vydatnou vnější pomocí, zejména Německa a USA, rozbita a Sovětský Svaz a Československo byly přes nesouhlas většiny svého obyvatelstva svými „elitami“ rozděleny s porozuměním Západu. De jure platí závěrečný akt Helsinské konference z roku 1975, leč reálně byl zrušen uznáním nezávislosti Kosova většinou evropských států, reálně v roce 1999, oficiálně v roce 2008. Martin Kollert upozorňuje, že „*následně Mezinárodní soud OSN prohlásil ve svém rozsudku z 22. července 2010, že k jednostrannému vyhlášení nezávislosti a odtržení území není potřeba povolení ústředních orgánů státu*“, viz ⁶¹⁾. Na nezávislost dle Helsinského aktu mají nárok území, které mají svou autonomní vládu, nikoliv ta se statutem autonomní oblast či region. V této logice má v Gruzii právo na

osamostatnění Abcházie a Adžárie, ne však Jižní Osetie (přítom tato tři území byla ke Gruzii nelogicky připojena svévolně 30. prosince 1922), ve Španělsku Katalánsko, ve Velké Británii Skotsko, v Jugoslávii dnes již Chorvaty zničená Srbská Krajina, nelogicky přiřčená jako autonomní republika k Chorvatsku po 2. světové válce J. B. Titem, ne ale Kosovo a Methodie, na Ukrajině Krym, ne však povstálý Donbas atp.

Případná změna uspořádání jednotlivých států či dokonce jejich dělení „podle národnostních hranic“ může být přípustná jedině na základě svobodného referenda. Je to politicky velmi citlivá věc. Totiž, svobodné referendum o samostatnosti se může stát nástrojem rozbíjení řady států. Možná i proto, jak ukazuje krize na Ukrajině od roku 2014, se „demokraté“ ve vyspělých kapitalistických státech obávají svobodného referenda o osamostatnění jazykově hrubě diskriminovaných regionů jako čert kříže a spojují se proti němu i s fašisty, kterým pomohli násilně svrhnout zákonnou vládu Ukrajiny a uchvátit ve státě moc. Konečně, poučná je i hysterie kolem referenda o osamostatnění Skotska na Velké Británii, které se nakonec uskutečnilo 18. září 2014, či zakazování referenda v Katalánsku ve Španělsku a následné perzekuce ministrů katalánské autonomní vlády španělskou justicí.

Referendum se v Katalánsku uskutečnilo 1. října 2017, i přes úřední zákaz a brutální represe španělské policie s asi 900 zraněnými účastníky referenda a znemožněním konání referenda v řadě obcí. Represe včetně stíhání odbojných katalánských ministrů a poslanců španělskými soudy postavily proti španělské vládě velkou část Katalánců. Snaha násilím udržet Katalánsko ve Španělsku zneužitím nedemokratické španělské ústavy a ekonomických sankcí nemůže dobře skončit, byť tvrdé vedení EU podporuje brutální postup španělské vlády. V předčasných katalánských volbách 21. prosince 2017 katalánské politické strany usilující o nezávislost Katalánska na Španělsku i přes rozsáhlé zastrasování mírně posílily, zatímco vládní španělští lidovci utrpěli drtivou porážku. Nakonec separatistické strany vytvořily i novou katalánskou vládu. Později vláda španělských lidovců padla, leč katalánská krize pokračuje včetně věznění katalánských politiků na politickou objednávku španělskou justiční mafii.

V ekonomicky silném Katalánsku ale nelze mluvit o brutálním národnostním útisku, ale o dosti rozšířené představě, že se tak zbaví „španělské zátěže“, snad po vzoru V. Klause a ODS, že se rozdělením Československa zbaví „slovenské zátěže“ a snadněji prosadí své pojetí transformace Otázka zajištění sociálně ekonomicky a ekologicky přibližně vyváženého rozvoje byla, je a bude ožehavá, ne snadno řešitelná.

Také hlasování 51,9 % voličů Velké Británie o vystoupení z EU v referendu 23. června 2016 je motivována jednak velkou nekompetentností, ignorantstvím a arogancí vedení EU, jednak snahou nepřispívat na ekonomicky slabší státy EU.

Princip Leninovy Deklarace práv národů – práva národů na sebeurčení až do případného odtržení - v praxi naráží na princip nedotknutelnosti státních hranic a často také na problém zahraničního vměšování. Realizace práva na případné odtržení území obývaného tou či onou národnostní menšinou má zásadní problém v možných manipulacích všeho druhu včetně zjevného zahraničního vměšování. Může mít i

formu činnosti ze zahraničí financovaných nevládních organizací v hromadných sdělovacích prostředcích i mimo ně. Na místě je jistě zákon, podle kterého významněji ze zahraničí spolufinancované nevládní organizace musí mít ve svých stanovách „agent cizí mocnosti“, jak tomu je v USA, v Izraeli a nově i v Rusku.

Řešení tohoto problému není a nebude jednoduché. Základní, málo kde realizovaný požadavek, tj. zákaz vlastnění hromadných sdělovacích prostředků cizinci, je v této souvislosti zjevně nedostatečný, resp. dá se obcházet přes nastrčené kolaboranty. Nelze ani zakázat zahraniční vměšování typu vysílání zahraničních rozhlasových a televizních stanic, o zahraničních internetových serverech nemluvě. Ústředním problémem přitom zůstává skutečnost, že hromadné sdělovací prostředky hlavního proudu vesměs reálně fungují jako filiálky dvou velkých tiskových agentur USA a francouzské Reuters, komerční pak jsou těžce cenzurovány hlavními zadavateli komerčních reklam, tj. velkými ekonomickými lobby.

V žádném případě by nemělo docházet k omezování užívání národního jazyka, národního školství a národní kultury, resp. taková zvůle musí být legitimním důvodem k osamostatnění se příslušného regionu, viz Abcházie, Jižní Osetije, Krym, Donbas ad. Nelze také omezovat pravomoci autonomních orgánů regionů národnostních menšin či autonomii rušit, viz Srbská Krajina 1991. V tomto směru je mezinárodní právo bezzubé.

Neodstranitelným problémem může být fakt, že hlavním úředním jazykem může být jazyk cizí a že bez jeho ovládnutí v dané zemi je problém pro mnohé se domluvit a něco významného znamenat, viz angličtina v Indii, Nigérii, v EU aj. Domorodé jazyky pak zákonitě trpí, zvláště jde-li o málo početné národnosti.

Vzhledem k nedostatečným znalostem se nevyjadřuji k možným národnostním problémům Číny a Vietnamu.

-Problém multikulturalismu v pojetí EU

Současná evropská levice řeší či spíš se hádá o problém tzv. multikulturalismu EU typu, tj. problém soužití občanů více kultur na jednom místě, vedle sebe, pohromadě. Nejde o nic nového, v historii vedle sebe často žili lidé různých kultur. Často se v poklidu navzájem obohacovali, jindy mezi sebou bojovali a nejednou se i olupovali, znásilňovali a vyvražďovali. Zejména křesťané bezpočtukrát masově vyvražďovali obyvatelstvo nekřesťanských kultur, byť se k jiným kulturám genocidně nechovali pouze křesťané. Obludné zločiny křížáků spáchaných na muslimech se příliš nelišili od zločinů, které cestou do Palestiny spáchali na křesťanech včetně katolíků, za které údajně bojovali.

Tzv. multikulturalismus EU typu do národnostně téměř homogenní České republiky byl dovezen ze západu krátce po roce 1989. Prologem bylo svévolné rozbití společného státu Čechů a Slováků – České a Slovenské federativní republiky. Tím byla zásadně oslabena jak Česká, tak Slovenská republika. Docházelo a dochází k potírání vlastenectví, vydávaného cynicky za nacionalismus a šovinismus, prznění českého jazyka, k značné devastaci národní kultury zaváděním tržní regulace a divokého experimentování v kultuře ve školství a jinde. Problém je, jak se multikulturalismus pojímá. Znáám zhruba následující tři pojetí multikulturalismu:

a) Multikulturalismus jako zástěrka k ničení domácí kultury, viz Václav Havel a spol. Činil tak v rámci svých podivných představ o absurdním dramatu, o 40ti letech temna, o absenci hranic mezi kulturou, resp. uměním a brakem ad. Připočteme-li neoklasickou ideologii a z ní plynoucí transformaci ekonomiky, prosazenou Václavem Klausem (značka „vše včetně kultury zajistí neviditelná ruka trhu“), nepřekvapuje hluboký úpadek dříve velmi kvalitní české kultury (zejména oborů literatura, film ad., méně hudba), a ohrožení kulturní identity českého národa. Patří sem i pokračující odmítání přijetí zákona na ochranu českého jazyka a jeho systematické mršení,

b) Multikulturalismus jako zástěrka pro šikanování domácího obyvatelstva tzv. korektním chováním vůči cizincům včetně nelegálních sociálních migrantů z jiných kultur, kteří se nehodlají integrovat ani respektovat naši kulturu, naše tradice a zvyky ani naše platné zákony, viz současné vedení EU, mnozí politikové členských států EU a některé lidsko právní nevládní organizace, financované obvykle z USA včetně nadace George Soroše či z EU a jeho členských států. Takto pojatý multikulturalismus realizují zejména státy západní, jižní a severní Evropy. Aby se (často nelegálně) přistěhovavší občané islámského vyznání či jejich potomci cítili dobře, místy již zakazují i vánoční stromky. Občané islámského vyznání a kultury přitom platné zákony nerespektují a respektovat nehodlají, prosazují zákony islámské. Jejich rozsáhlá kriminální činnost se v rámci tzv. politické korektnosti (synonymum pro nehorázné lhaní) zatajuje. Výsledkem je zásadní zhoršení bezpečnosti a plíživá islamizace západní, jižní a severní Evropy, která může skončit katastrofou. Ohrožená je i Česká republika, byť v ní muslimů k 1. lednu 2016 žije jen asi 3 000. Tedy, oficiálně. Realita je vyšší a rychle se zvyšuje. Sobotkova vláda ČR napomáhala nelegální migraci muslimů do ČR mimo jiné podporou nevládních organizací, které ji spoluorganizují. K 1. lednu 2018 je již podíl muslimů na obyvatelstvu ČR odhadován na 0,2 %. Místo aby vedení EU a vlády jednotlivých států EU hájily práva svých vlastních domorodých občanů na normální život včetně domácí kultury, tradic a zvyků, šikanují je pod rouškou politiky multikulturalismu EU typu. Prý není možné připustit to, co uráží či jinak ponižuje přistěhované občany islámského vyznání a jejich potomky, jež vesměs nikdo nezval. Domácí obyvatelé zřejmě mohou být uráženi, ponižováni a omezováni neomezeně. Pak se ale nesmíme divit, že rychle posilují protiimigrantské politické strany a hnutí, že občané Velké Británie většinou hlasují za vystoupení z EU, byť důvodů vystoupení Velké Británie z EU je víc včetně významného přílivu levné pracovní síly z někdejších socialistických států Evropy, zvláště z Polska, a že hrozí rozpad celé EU.

Imperialistickou politikou teroru v Afganistanu, v Iráku, v Libyi, v Sýrii a dalších státech přitom západní mocnosti provokují rozsáhlé proudy migrantů do EU, islámský extremismus a terorismus. Problém v EU zásadně zhoršila současná migrační vlna ze zhroutených států Blízkého a Středního východu, Afganistanu ad., které zničila válka, kterou tam rozpoutali USA, Velká Británie, Francie a další západní státy, dále Saúdská Arábie, Katar, Turecko a jimi podporovaní islamisté. Přehlíží se přitom migrační vlna z též zhrouteného Kosova, Ukrajiny a ze zbídačené Albánie, dále z řady zbídačených států subsaharské Afriky. Místo, aby se bojovalo za odstranění příčin současné obrovské migrační vlny ze zemí, které Západ zničil válkou a které ekonomicky vysává, se apeluje na řadové občany, aby byli solidární s

běženci, kteří doma vesměs nepatřili mezi chudé a do EU nejčastěji přišli čerpat sociální fondy. Problémem prý vůbec není, že jejich záplavu domácí kultura a společnost nemůže přežít. Místo aby západní levice primárně bojovala proti imperialistické politice otevřené i skryté agrese a odírání rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy, vyzývá k solidaritě s běženci a k toleranci jejich časté ignorace i platných domácích zákonů. Nevadí, že většinou emigrují za účelem využívání a zneužívání bohaté podpory migrantům zejména v Německu, ve Švédsku a ve Velké Británii, místo aby bránili svou vlast proti hrdlořezům z Islámského státu, Al Nusry a dalších islamistických teroristických organizací. Nevadí, že tuto emigraci platí a organizují prostřednictvím nevládních organizací USA, Turecko, Saúdská Arábie, Katar, EU, Soroš a další aktéři válečné humanitární katastrofy nejen na Blízkém a Střním Východě.

Typická byla silvestrovská noc na 1. leden 2016 - masové organizované sexuální útoky na ženy, nejen v Kolíně nad Rýnem, tzv. „taharruš džamíja“ (znásilňovací hry muslimských migrantů). V arabštině sousloví „taharruš džamíja“ znamená, že muslimští muži obklopí na veřejném místě osamělou ženu, obtěžují ji, osahávají, okradou a znásilní. Příznačná byla multikulturalistická reakce německých úřadů, resp. EU: policie si netroufla zasáhnout z obavy ze skandalizace multikulturalisty, úřady a novináři věc ze všech sil tuhlali v rámci „politické korektnosti“. Když se to na sociálních sítích provalilo, doporučili ženám oblékat se tak, aby neprovokovali muslimské migranty. Rubem „vítací kultury“ je „kultura znásilňovací“.

Rostoucí islámských teror včetně individuálního a někdy i masového vraždění domorodých obyvatel Evropy zatím provádí především příslušníci slušně situované části druhé či třetí generace muslimských migrantů, včetně osob, které nedávno konvertovali k islámu a často i k Islámskému státu. Povzbuzeni jsou přílivem převážně muslimských migrantů a zrůdnou ideologií Islámského státu.

c) Multikulturalismus jako politika rovného přístupu k občanům jednotlivých národností, náboženství a kultur podle zásady „padni komu padni“. Migrantů jsou v první řadě povinni respektovat zákony státu, do kterého se přistěhovali. Nikdo se nemůže vyvyšovat nad druhé, omezování občanů z důvodů národnostních, náboženských nebo kulturních důvodů mimo zákony platné pro všechny je nepřípustné, provinilci se přísně trestají, padni komu padni. Takovou politiku multikulturalismu úspěšně realizuje každá rozumná země, byť jí tak současné Rusko ani Asadovská Sýrie před rokem 2011 neříkají. Znamená ale, že když se někteří občané či část národa dá cestou teroru vůči druhým, jak učinila za Jelcina část Čečenců, tak se s nimi rozhodně bojuje až do vyhlazení jejich teroristické části. Že přitom trpí i nevinní, je nabitelné. Jiné řešení ale není, byť si to různí pseudohumanisté odmítají přiznat.

Platí to i historicky zpětně. Pokud se 90 % Němců žijících v Československu zaprodalo německému nacismu, energicky rozbíjelo Československou republiku, po jejím zničení se zřeklo československého občanství a přijalo občanství německé a aktivně se zapojilo do genocidy Židů, Cikánů i Čechů (obvykle byli horlivější než říšští Němci), pak byli logicky tito neantifašističtí Němci, kteří se dobrovolně zřekli československého státního občanství, po skončení války odsunuti (transferováni) do Německa a Rakouska, na základě rozhodnutí Postupimské konference vítězných

mocností, aby nemohli znovu rozvracet Československo a vyvolávat válku. Alternativou bylo je odsoudit k trestu smrti a popravit za vlastizrady. Podobně byli Němci odsunuti z řady jiných států Evropy. V případě Slezska, Pomořanska a Východního Pruska byly odsunuti na základě kolektivní viny za masový nacistický teror v Polsku, v Sovětském Svazu a v dalších státech, aby uvolnili prostor zejména Polákům ze západního Běloruska, ze Západní Ukrajiny a z Litvy, kteří nechtěli žít nově v SSSR, ale v Polsku.

Útoky některých českých zaprodanců na dekrety prezidenta E. Beneše naplňují skutkovou podstatu trestního činu vlastizrady. I tak se někteří snaží rehabilitovat zruďný německý nacismus a pošlapávat české národní vědomí.

Mám za to, že výše uvedené třetí pojetí multikulturalismu je správné a jediné možné. Multikulturalismus v pojetí Václava Havla, současného vedení EU a některých „lidskoprávních“ organizací je cestou do pekel. Už dnes v řadě starých států EU vedl k vytvoření paralelní společnosti, v níž se všem žije velmi špatně. Nelze pod rouškou multikulturalismu šikanovat domácí obyvatelstvo, tolerovat vznik a rozšiřování tzv. „no-zone“ (muslimských čtvrtí, do kterých je pro nemuslimy nebezpečno chodit a kam si chodit netroufá ani policie), chránit pachatele trestných činů a zločinů pod rouškou politické korektnosti (rozuměj lhaní a sprostoty) a pošlapávat práva jejich obětí.

V roce 2011 německá kancléřka Angela Merkelová, francouzský prezident Nicolas Sarkozy a britský premiér David Cameron přiznali, že tzv. multikulturalismus EU typu selhal. Reálně je jen náhražkou řešení sociálních problémů, resp. podvodem na neprivilegovaných. Pro některé je ideologií. Vesměs se problém strašně zužuje. Multikulturalismus EU ale zůstal jedním z pilířů politiky EU, bez ohledu na jeho zjevnou nefunkčnost a dnes už i zjevné katastrofální následky. Merkelová jej pozváním všech potenciálních syrských migrantů do Německa na konci srpna 2015 za zády ostatních členských států EU i vedení EU rozpoutala naplno. Každý nelegální sociální migrant rázem ztratil své doklady, prohlásil se za Syřana a zamířil do Německa. Po shledání nevladatelnosti migrační vlny začala německá kancléřka část nelegálních asociálních migrantů vnucovat ostatním členským státům EU formou povinných kvót. Politiku multikulti tak dovedla do absurda. Ještě šílenější je projekt tzv. „Dublinu 4“, snaha uzákonit mechanismus automatického přerozdělování nelegálních, převážně asociálních migrantů mezi jednotlivé členské státy EU, brutálně prosazovaný Německem, Francií, Itálií (po volbách v březnu 2018 v Itálii nastoupila vláda odmítající přijímání nelegálních, převážně asociálních migrantů, leč v srpnu 2019 skončila), Řeckem a vedením EU. EU se, vzhledem ke svým nekompetentním vládcům, ocitla ve smrtelném ohrožení. Začíná se rozpadat. V EU se zvedá vlna sebeobránného nacionalismu. Obojí nevěstí do budoucna nic dobrého. Je zjevnou tragédií velké části levice v EU, že též propadla ideologii multikulturalismu EU typu. Může jí to snadno zničit.

Vážné národnostní problémy citelně brzdily socializaci společností a přispěli k jejímu neúspěchu. Základní poučení je, že budoucí socialistickou výstavbu by se v rámci možností měla vyvarovat většího míchání obyvatel různých národů. Rozhodně by se neměla spojovat s masovou migrací a vytvářením mnohonárodní společností.

- **Role náboženských problémů**

Historicky je úloha církví značně kontroverzní. Mnoho národnostních konfliktů zesilovala rozdílná náboženská víra („křesťané – muslimové – Židé“, „katolíci – protestanti – pravoslavní“, „sunnité – šiíté“ u muslimů apod.). Bylo tomu tak i při konfliktech ve státech reálného socialismu a zejména ve válkách po jeho pádu (Jugoslávie, Kavkaz).

Církev je svou podstatou totalitní organizace. Pokud je pravda dána v Bibli, v Talmudu, v Koránu, ve Védách, či v jiném písmu svatém, jsou mnohé další svobody zbytečné, podobně demokracie ad. Totalitarismus církve římskokatolické zesiluje skutečnost, že jde o církev mezinárodní řízenou přímo z Vatikánu. Papež je prý neomylný. Pokud se snad zmýlí, platí zákon číslo jedna. Katolická církev v řadě evropských států včetně ČR kolabovala s německými nacisty (pravda, ne jednou ze strachu a v každém případě čest výjimkám), v Chorvatsku se jako vládnoucí síla významně podílela na pogromech na Židy, Srby a cikány, na západní Ukrajině se významně podílela na pogromech na Židy, Poláky a občany dalších národností (banderovci), na pogromech jen na Židy se katolická církev podílela na Slovensku (prezident Tiso byl katolický kněz) a další. Zakázat ji po válce ale v silně religiózních zemích dost dobře nešlo, ve značně ateistických českých zemích paradoxně s ohledem na silně religiózní Slovensko. Katolická církev zůstala v rozporu se svým křesťanským učením i po vítězství lidových demokracií významnou protisocialistickou silou, byť čas ji donutil do jisté míry spolupracovat se socializující společností.

Katolická církev samozřejmě kolabovat s nacismem nemusela. Prokázala to například v Polsku. Pravda, řada polských katolických kněží byla nacisty popravena. Uchovala si tak v Polsku vysoký respekt a reálně značnou moc. V Polsku i za vedoucí úlohy Polské sjednocené dělnické strany bylo do jisté míry dvojvládí, které znemožňovalo kolektivizaci zemědělství aj. Není asi náhodou, že silně katolické státy (Polsko, Maďarsko) k socialismu příliš netáhly.

Samozřejmě, pokud katolická církev ke škrábnici kolaborace s nacismem přidá ještě sem tam zapojení do teroristické činnosti, jako tomu bylo v Československu počátkem 50. let, neměla by se divit, že odpovědi socializující společnosti byly perzekuce. A jak už to bývá, když se kácí les, létají třísky, resp. dochází k přehmatům. Jiná věc je, že těch přehmatů by mělo být co nejméně a že by se po jejich zjištění měly, pokud možno bez prodlevy, napravovat, což ne vždy bylo.

Církev může být i vlastenecká, viz kyperský pravoslavný arcibiskup a prezident Makários, pravoslavná církev v Rusku. Hájila vždy Rusko, ale za kapitalismu jeho bohatou elitu, za socialismu byla nucena respektovat vládu KSSS. Tragický vývoj na Ukrajině od prosince 2013 postavil její pravoslavnou církev před těžkou zkoušku. I v říjnu 2018 je též tvrdě perzekuována vládnoucí polofašistickým režimem. Ještě do horší situace ji postavila ruská válka na Ukrajině od 24. února 2022, ve které Rusko přešlo připravovanou biologickou válku ukrajinského banderovského režimu proti sobě.

Ideový nesoulad církví se socializací nemusí být zásadní. Zatímco církve vesměs slibují ráj až po smrti a na nebi, socializující moc slibovala usilovat o ráj už za života, na zemi. Problémem bývá dva či více kohoutů na jednom hnojišti, ale také chamtivost zejména katolické církve po majetku včetně povinného celibátu kněží, mnichů a jeptišek a častá praxe pedofilie katolických kněží. Když připočteme ateismus marxismu, jsou objektivní důvody k určité míře nevraživosti a třenic.

Hrubou chybou bylo úsilí o ateistický stát v silně religiózní muslimské Albánii za Envera Hodži, tj. až do roku 1985. Albánská strana práce sáhla i k nepřijatelnému bourání mešit, pokud nebyly cennými historickými památkami.

O ateistický stát se s katastrofálním výsledkem pokusil v muslimském Afganistánu i levicový prezident Núr Mohammad Tarakí v letech 1978-79.

Svévolné bourání církevních památek, zvláště pak starých, se socialismem nesouvisí, byť ne vždy se dá vyloučit. K jejich bourání docházelo mezi světovými válkami v SSSR, v ČSSR tam, kde zaniklo osídlení (hraniční pásmo, velké vojenské prostory, oblasti velkoplošné povrchové těžby uhlí, zátopová území přehradních jezer). Spory o kostely odrážely také v některých socializujících státech spory mezi jednotlivými církvemi.

Zvláštním problémem jsou sekty, zvláště některé. Poměry v sektách mívají nevolnický charakter. Sekty se mohou věnovat i zjevné protispolečenské činnosti včetně teroru. Soužití se sektami není a nebude jednoduché, nejen v Japonsku. Má-li být v zemi svoboda včetně svobody náboženského vyznání, je problém společnosti trpět sekty. Je také pravda, že i sekty jsou různé. S některými se společnost je s to domluvit, s jinými ne.

Poučení z výše uvedeného je, že je nutné víru občanů v boha při ateistickém školství a výchově a důsledně odluce církví od státu respektovat. Představa zejména první generace nadšených revolucionářů, budovatelů základů socialismu, že víra v boha a náboženství jaksi automaticky zmizí s vybudováním socialismu co by přežitek starých dob, je mimo realitu. Nelze ale žádně církvi dovolit, aby rozeštvávala společnost (nábožensky, národnostně, třídně či jinak), porušovala základní lidská práva (církvemi často i úspěšně prosazovaný zákaz potratů je hrubým porušením základních lidských práv, leč v Polsku v roce 1993 a ve Španělsku tradičně je uzákoněný, v Irsku donedávna uzákoněný byl), zaváděla výuku náboženství do škol (v údajně svobodném Polsku je povinné vybavení učeben kříži) či dokonce podporovala terorismus.

Je nepřijatelné, aby církevní preláti byli ve vysílání veřejnoprávní České televize neustále a vytvářeli tak dojem, že převážně ateistická ČR je náboženský stát.

Ožehavou otázkou zůstávají ekonomické potřeby církví, resp. dlouhodobé zneužívání veřejných rozpočtů církvemi přesahuje nejen v ČR, v SR, v Polsku či v Maďarsku únosné meze. Záleží jistě i na církvích samých, zda se budou věnovat náboženským věcem nebo zda budou politikařit a ždímat veřejné rozpočty. Nejde jen o nemravné tzv. církevní restituce majetku v ČR, který církvím vesměs nikdy nepatřil, resp. ho měly nejčastěji v dlouhodobém pronájmu nebo si jeho vlastnictví vymyslely. Výchova ke skromnosti je v souladu s učením Ježíše Krista, ale

křesťanským církvím, zejména církvi římskokatolické, říká málo. Podobně je tomu se solidaritou s chudými.

Samostatným vážným mravním problémem je častá pedofilie katolických kněží a prelátů. Celibát je proti přírodě a nic dobrého nepřináší. Údajně to již vyslovil i stávající papež František. Jen pomáhá katolické církvi uchovat často všelijak získaný majetek a být ještě více odtržená od reality. Nekatolické křesťanské cirkve celibát neuplatňují a negativně se to na jejich činnosti neprojevuje. Určitě jsou blíž k realitě než církve katolická.

Socialismus lze dost dobře budovat i podle Koránu, jak ukázal libyjský vůdce M. Kaddáfí v letech 1969-2011. Filosofie Kaddáfího revoluce, viz ⁶²⁾.

• **Role rasismu**

Lidstvo zná také diskriminaci rasovou, tj. podle rozdílné barvy pleti. Člověk jiné barvy pleti (rasy) bývá rasisty považován za méněcenného, nebo je také určen k otročení a někdy i k likvidaci. Jde o absurdní, ale reálnou diskriminaci. V historii bylo mnoho národů zništěno o vše a často i vyvražďeno oficiálně pro svou odlišnou rasu, obvykle ve spojení s rozdílnou řečí a s rozdílnou vírou v Boha. Rasismus drasticky připomněl německý nacismus v letech 1933-45 (židovský a cikánský holocaust a připravovaný holocaust slovanských národů) a jeho odnože – ustašovci v Chorvatsku a banderovci na západní Ukrajině. S koncem nacistické Třetí říše rasismus neskončil, viz Izrael, USA (nejde zdaleka jen o Kukluxklan), až do roku 1990 rasistická a apartheidní JAR, kde bělošská menšina uzákonila a brutálně utlačovala černošskou většinu a žlutou (indickou) menšinu, včetně zahánění černošské většiny do rezervací, zákazu sňatků osob různých ras ad.

V případě Židů a Slovanů nejde reálně o rasismus na základě různé barvy kůže, ale o nacionální šovinismus nejhrubšího zrna, byť v nacistické rasové teorii šlo o rasismus.

Není mně známo, že by rasismus způsoboval problémy při budování socialismu v jednotlivých socializujících státech, s výjimkou antisemitismu v Polsku koncem 60. let. Jistě i proto, že jednotlivé socializující státy byly s výjimkou SSSR rasově více méně homogenní. Evropu obývá bílá rasa, ostatní socializující státy Asie žlutá rasa. Asi jedinou výjimkou byla cikánská rasa (má blíž ke žluté než k bílé rase, cikáni přišli do Evropy z Indie). Problémy s cikány vznikaly primárně v důsledku odlišného způsobu života cikánů (původně kočovný, po 2. světové válce sice usedlý, ale bez základních nejen pracovních návyků, nutných pro slušný život u nás), neslučitelného se životním způsobem většinové společnosti. Problém soužití s cikány byl podrobněji popsán v subkap. Národnostní problémy.

Tím nemá být řečeno, že by rasismus nemohl být vážný problém. Pracující v USA v boji za své zájmy zásadně oslabuje silně rozšířený rasismus bílých vůči černým, o rudých indiánech nemluvě, zejména na jihu a středozápadě USA. Osvobozenecy boj v Jihoafrické republice vedli celá desetiletí až do roku 1990 černí proti zrůdnému apartheidu, tj. proti uzákoněné nadvládě bělošské menšiny nad černošskou většinou a žlutou (indickou) menšinou.

Rasismus významně ztěžuje rozumné řešení sociálních, národnostních a náboženských problémů. Neváže se ale nutně na národnostní či náboženský útlak, klasicky v USA.

- **Nevhodné symboly**

Revolučnost nespočívá ve vyřvávání vítězství socialismu (podobně pravdy a lásky, svobody a demokracie apod.), kde se dá. V zásadě jde o zastrašování občanů jiného názoru, stejně jako vyřvávání o vítězství tzv. národního socialismu, resp. nacismu v Německu v roce 1933. Rozhodující jsou reálné změny, uskutečněné ve prospěch občanů. Nemá smysl dráždit jinak smýšlející občany necitlivým vnucováním nového zřízení. Zřejmě vhodnější je provádět zásadní změny při maximálním zachování starých forem, zvyků a symbolů. Zde se reálný socialismus nejen u nás dopustil řady chyb, které ho poškodily.

Zřejmě největším nevhodným symbolem v Československu a v některých dalších státech sovětského bloku bylo zavedení oslovování dospělých „*soudruhu*“, „*soudružko*“ od školek a škol přes armádu a všechny úřady až po rozhodující společenské organizace. Bylo vhodné a tradiční při vnitrostranickém a vnitroodborovém styku, ale nevhodné bylo jeho zavádění do četných jiných sfér života. Někde se byli zvyklí oslovovat „*bratři*“ a „*sestry*“, někde „*sousedé*“, někde „*přátelé*“, někde „*kamarádi*“. Celkem vzato, zejména občané socialismu nenaklonění se tím cítili právem dotčeni. Jako neutrální lze doporučit oslovení „*pane*“, „*paní*“, popř. „*občane*“, „*občanko*“, byť to zní odosobněně, pokud v dané sociální skupině není zvykem se oslovovat jinak.

Absurdní je stávající zavádění oslovování „*vážení*“, např. v londýnském metru, na nátlak genderistů. Aby se údajně nedotkli osob jiného pohlaví, opovrhují naprostou většinou normálních heterosexuálních občanů.

Nevhodným symbolem jistě bylo, když československý erbovní lev (podobně polský erbovní orel) dostal místo tradiční královské koruny na hlavu rudou pěticípou hvězdu (ctít tradice národní historie by mělo být samozřejmé, byť historické tradice mohou být různé – u nás svatováclavská a boleslavská, husitská a katolická, resp. protireformační) či když československá stokoruna uváděla mezi symboly socialismu kouřící komíny. I technický pokrok bývá rozporný.

Špatná byla praxe, kdy málokteré město bylo bez ulice, náměstí, mostu, nábřeží K. Marxe, V. I. Lenina, K. Gottwalda a dalších významných činitelů mezinárodního i domácího komunistického hnutí či když se některé ulice ad. nešetrně přejmenovávaly bez ohledu na historické souvislosti. Za největší přehmat u nás je zde nutné označit přejmenování krajského města Zlín na Gottwaldov v roce 1949, učiněné navíc ještě za Gottwaldova života. Praxe horlivého přejmenovávání ulic (desatero přejmenování za 200 let lze na území ČR také dohledat), stěhování soch (zvláště ostudné bylo stěhování soch T. G. Masaryka a E. Beneše z veřejných prostranství do muzeí a depozitářů za socialismu), bourání pomníků a předělávání památníků po každém převratu a občas i mimo období krátce po převratu patří ke špatným českým tradicím. Vznikla dávno před pokusem vybudovat socialismus a pokračuje i po jeho ukončení, byť v obráceném gardu.

Osud sousoší J. V. Stalina, resp. Osvobození na Letné v Praze byl příznačný. Bylo slavnostně odhaleno 1. května 1955. Ač mělo vysokou uměleckou hodnotu a J. V. Stalin kromě neobhajitelného teroru měl i velké pozitivní zásluhy, mimo jiné o záchranu českého a slovenského národa před nacistickou genocidou, bylo 6,5 let po odhalení Stalinova kultu osobnosti potají v listopadu 1962 zbouráno. Značka „Chruščovičky nad Vltavou“.

Protože se ČR podle všeho neobejde bez další vlny přejmenování ulic ad. (vlastizrádci, vrazi, gauneři a nuly nemohou být oslavováni pojmenováním ulic apod. po nich), mám za přijatelné neutrální přejmenování stanic metra v Praze podle místních názvů, podobně přejmenování „Plzeň Gottwaldovo nádraží“ na „Plzeň hlavní nádraží“. Naopak přejmenování „Letiště Ruzyně“ na „Letiště Václava Havla“ si jistě vyžádá přejmenování zpět, a to nejen pro Havlův panický strach cestovat letadlem. Je i řada kontroverzních přejmenování ve stylu podle jmen dvou významných osobností (Švermův most na Štefáníkův v Praze ad.), protože bohyně sváru má v ČR pevné kořeny.

Je otázkou, do jaké míry potřebují zaostalé národy kult osobnosti, kdy šéf strany a státu je v roli poloboha včetně posmrtně stavěných mauzoleí, viz Mauzoleum V. I. Lenina v Moskvě (v letech 1953-61 v něm odpočíval i J. V. Stalin), Jiřího Dimitrova v Sofii, Mao Ce tunga v Pekingu, Kim Ir Sena v Pchjongjingu či Ho Či Mina v Hanoi. Tzv. Husákův kult osobnosti byl v ČSSR proti jiným socializujícím státům velmi slabý, viz Causescovo Rumunsko, o Mao ce Tungovi v Číně či Kim Ir Senovi v KLDR nemluvě. Je dobře, že se ČSSR obešla bez mauzolea a že to s kultem osobnosti nepřeháněla. Naopak dnes už slábnoucí kult Václava Havla v ČR po roce 1989 byl mimořádně trapný.

K nevhodným symbolům patří i nešetné zacházení s četnými velikány historie. Dnes se mu zpívá sláva, zítra se zatratí do horoucích pekel, za čas se možná dočká rehabilitace. Zdá se, že přinejmenším Češi dlouhodobě trpí neschopností přijímat své velikány s jejich klady a zápory, což je špatné, o politizování kdečeho nemluvě. Tím spíš, že ideální člověk – vůdce – se vyskytuje jen výjimečně a i ten bývá napadán, viz český husitský vojevůdce Jan Žižka z Trocnova či prezident budovatel Edvard Beneš. Zde by se Češi mohli poučit nejen od Slováků, ale i od značně nekritických Poláků a Maďarů, jež i nadále uctívají mnoho silně kontroverzních osobností své historie. Stačí se podívat na názvy polských (Piłsudského nesmí chybět) či maďarských (knížat Tökölyho, Rákocziho II. – kontroverzních šlechticů, surových vůdců protihabsburských povstání) hlavních ulic a náměstí. Také to není dobré, ale trocha velkorysosti nemůže uškodit. Ne vše je plodem jejich nacionalismu. Zde bychom se mohli učit i od Číňanů. I když zakladatel lidové Číny Mao ce Tung kromě velkých pozitivních zásluh, zvláště pak o vítězství revoluce nad Japonci a Kuomintangem, nadělal později v 60. letech i hodně škod včetně velkých tragédií, zatracen nebyl, je i nadále uctíván a zkoumán. Jeho hodnocení přenechali v první řadě historikům.

S tím souvisí i nekonečné české diskuse nad údajně kontroverzními událostmi, jako byla likvidace (atentát) zastupujícího říšského protektora R. Heydricha 27. května 1942 (jistě, pomsta nacistů za atentát byla krutá, v odplatě bylo nacisty popraveno přes 5 000 lidí, často těch nejlepších, včetně vyvraždění a vypálení Lidic a Ležáků,

ale nacistická bezpečnost byla oslabena na klíčovém místě a západní velmoci pak uznaly právní kontinuitu Československa, což byla pro jeho obnovení věc zcela zásadní. Je též pravda, že některé důležité aspekty likvidace Heydricha dodnes neznáme), Karpatsko dukelská operace (byly značné ztráty, ale válka je válka a značné ztráty měli i nacisté) aj. Srbové či Poláci, o Rusech a mnohých dalších národech SSSR nemluvě, zažili mnohem horší, ale jsou hrdí na své hrdiny, byť zejména v Polsku mnozí řadoví občané (civilisté, vojáci, povstalci) zemřeli sice za vlast, ale též pro diletantství svých elit. Ani potupná mnichovská zrada a kapitulace, ani krach pražského jara, ani protiústavní rozdělení Československa bez referenda (trojí Mnichov filosofa Karla Kosíka) nemůže být důvodem kapitulantství a pohrdání vlastní historií, hrdiny a velikány.

Odsouzeníhodné jsou snahy rehabilitovat historicky negativní postavy, ať už jde o Habsburky na českém trůnu, krvavého generála Radeckého, Habsburskou monarchii, Protektorát Čechy a Morava a kolaborujícího protektorátního prezidenta Emila Háchu, chladnokrevné vrahy bratry Mašíny, či katolickou církev po roce 1989 včetně stavění pomníků jim. Ještě horší jsou snahy zrádců českého národa omlouvat se za spravedlivý odsun Němců z Československa po 2. světové válce. Tito omlouvači v první řadě plivou po památce 360 000 československých přímých a 81 000 nepřímých obětí německého nacismu a posilují vazalské postavení ČR na Německu.

Pomník posledního císaře Karla, jež se zasloužil o prodloužení 1. světové války o další 2 roky a tím i o další miliony mrtvých, je zvláště ostudný, stejně jako prosazení obnovy Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze (symbol zničení českého stavovského státu, brutální popravy 27 českých pánů, rytířů a měšťanů a téměř třistaleté habsburské pobělohorské poroby, rekatolizace a tvrdého národnostního a sociálního útisku, zastupitelstvo hlavního města Prahy jeho připravovanou instalaci přes odpor pravice zrušilo, leč katolický radní pro kulturu usnesení zastupitelstva ignoroval), prosazovaný pomník katovi italských vlastenců českému generálu ve službách Habsburků maršálu Radeckému na Malostranském náměstí v Praze, císaři Josefu II. v centru Brna (patří před brněnskou psychiatrickou léčebnu, kterou založil) ad.

Výklad historie by měl být maximálně objektivní. V ČSSR nebyly za socialismu větší problémy s výkladem historie do roku 1945, byť plný význam některých událostí byl našimi vlastenci doceněn až po roce 1989, klasicky přetěžká úloha po roce 1989 českými zrádci tolik hanobeného prezidenta Edvarda Beneše. Socialismus akceptoval Palackého a Masarykovo pojetí českých dějin. Masarykova teze, že „česká otázka je především otázkou sociální,“ viz⁶³⁹⁾ s úsilím o socialismus plně souzněla, byť představy o způsobu jejího naplnění T. G. Masaryka a komunistů se významně lišily. Socialismus se u nás logicky vykládal jako dovršení dlouhodobého převážně vzestupného vývoje společnosti, na rozdíl od hrubého restauračního překrucování naší nové i staré historie po roce 1989, pojímající socialismus a nejednou i meziválečné Československo, českou reformaci a slavnou husitskou revoluci jako patologické odchylky dějin. Pro objektivní výklad historie období po roce 1945 (socializace společnosti) chyběl jednak dostatečný odstup a nadhled, jednak silná snaha seznamovat hlavně s úspěchy a přehlížet neúspěchy a deformace. Jinak řečeno, kritická sebereflexe vznikající socialistické společnosti byla objektivně,

a zejména subjektivně nedostatečná. Sotva to překvapí, resp. kritický pohled na posledních 20 i více let, kdy chybí kritický odstup, se vyskytuje jen výjimečně. Neuškodí připomenout, že francouzští historici vypsalí objektivní dějiny Velké francouzské buržoazní revoluce a éry Napoleona Bonaparta (1789-1815) až poté, co zemřeli poslední pamětníci těchto událostí.

Přijetí zákona o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu v ČR v roce 1993 zavedlo perzekuci objektivního bádání a výuky naší historie. Významně přispělo k úpadku historické vědy a znalostí historie našimi občany. Nedávný průzkum znalosti historie našich vysokoškoláků zjistil, že 90 % absolventů českých vysokých škol neví, co se u nás stalo v roce 1918, 1938, 1939, 1945, 1948, 1968 a 1989, tj. v hlavních meznících naší historie 20. století. Přitom národ, který zapomene svou historii, bývá často nucen si jí zopakovat. Ani trochu to nezměnil ani „osmičkový“ rok 2018.

Současně je třeba plně a důsledně doceňovat klady poctivého konzervativizmu, tj. úctu a ochranu rodiny, školy, obce, přírody, krajiny, životního prostředí, národní historie, národní kultury, národních tradic a odmítat patologické odchylky konzervativizmu – boj za zákaz potratů a antikoncepce, prosazování neoliberální ekonomie (je zradou skutečného konzervatismu) ad. S tím mívali problémy zejména nadšení mladí revolucionáři, kteří by nejraději vše staré zbourali.

V příkrém rozporu s konzervatismem, dále reálným i moderním socialismem, je tzv. nová, zpravidla trockistická či maoistická levice od 60. let 20. století. V rozporu s realitou ji nazývají též kulturním neomarxismem, přestože s marxismem nemá nic společného, resp. žije v symbióze s ekonomickým neoliberalismem. Snaží se rozvrátit zejména rodinu, školství, náboženství, národní citění, vlastenectví. Podporuje zejména drogy, homosexualitu, migraci a odebírání dětí rodičům prakticky bez důvodu, klasicky norskou sociální službou charakteru inkvizice. Politika, že děti mají všemožná práva a žádné povinnosti, je velice špatná a těžce poškozuje v první řadě děti. Z multikulturalismu udělala cynickou frašku, dovršenou šikanou domácího obyvatelstva údajnými všeobjímajícími potřebami nelegálních, převážně asociálních migrantů.

Zdravý konzervatismus, určitý nadhled a velkorysost jsou za socialismu nezbytné. Facku konzervatismu a naší historii dala vládnoucí KSČ podivným zacházením se státním svátkem 28. října. Nejprve k němu připojila časově neodpovídající podepsání znárodnovacích dekretů prezidentem Edvardem Benešem 25. října 1945 (28. října 1945 byly jen slavnostně vyhlášeny), později ještě časově též nesouvisející schválení ústavního zákona o československé federaci (schválen Národním shromážděním 27. října 1968) a nakonec jej zrušila jako státní svátek s tím, že je ten den nutný pro pracovní proces. Takhle degradovat výročí dosažení národního osvobození (kontroverzní poměry v Masarykově první republice na tom mnoho změnit nemohly) bylo stupidní. Po roce 1989 je srovnatelné jedině se zrušením státního svátku 9. května v ČR s tím, že válka skončila 8. května (v Československu a zvláště v jeho metropoli v Praze určitě ne, druhé zdůvodnění – odkaz na praxi Západu – je lživé, protože tato praxe se liší stát od státu), a s opětovným zrušením státního svátku 28. října na Slovensku, v rámci nacionalistických rejů. Laxní přístup Čechů a Slováků k Masarykovi nejlépe dokládá svévolné zničení jeho základního odkazu –

Československé republiky jejím nelegálním rozdělením bez větších protestů navzdory převažujícímu nesouhlasu s tímto svévolným aktem.

Špatným symbolem se můžou stát i hrubě lživé výroky. U nás často kritizované popření připravované měnové reformy prezidentem A. Zápotockým den před jejím zavedením 31. května 1953 je ale problematické, protože se měnová reforma kvůli panice nemůže zveřejnit dopředu. Jistě takové uklidňování veřejnosti nemuselo být.

S velkorysostí ani s nadhledem opravdu nesouviselo zavedení čtyř pracovních sobot v roce po zavedení pětihodinového pracovního týdne na přelomu 60. a 70. let 20. století. Přitom pracovní výkony o těchto pracovních sobotách byly vesměs mizerné.

Že je těžké nejen u nás potkat poctivého konzervativce? Ano, mám také takovou zkušenost. Není větší potupy konzervatismu, než když jeho jménem prosazují mnozí neoliberální ekonomii, ničící vše, co by mělo být konzervatismu svaté.

• **Jak pojmenovat socializující stát?**

Výše uvedené se promítalo i do občas problematické volby názvů některých socializujících států. Je jistě správné, že prakticky ve všech názvech socializujících států byl obsažen název „*republika*“ = latinsky „*res publica*“ = „*věc veřejná*“. Ponechat možné zděděné monarchie v praxi i v názvu socializujících států by bylo chybou, byť nikoliv principiálně nepřipustnou. Přívlastek „*občanská*“ se v praxi socialistické výstavby nevyskytl. Mohl být oprávněný jen tam, kde by chtěli zdůraznit likvidaci přežitého feudalismu nebo asijského výrobního způsobu. Jinak ho považují za málo říkající, protože „*věc veřejná*“ předpokládá svobodné občany, nikoliv otroky či nevolníky, byť známe z historie i republiky otrokářské a feudální. Problém byl, že otrokářské, resp. feudální republiky znaly demokracii jen pro svobodné otrokáře, resp. rodem privilegované feudály.

Mám za to, že optimální základní název socializujícího státu je jeho historický název + „*republika*.“ Pokud má socializující stát federální uspořádání, měl by mít v názvu i přívlastek „*federální*“ (Jugoslávie) či „*svaz*“ (SSSR). Pokud příslušníci určitého národa vytvořili více států, je funkční zahrnout do názvu státu i název příslušného národa. Klasicky socializující arabské státy by měly mít ve svém názvu také přívlastek „*arabská*“.

Za spíše neškodný přívlastek považují přívlastek „*lidová*“ (Polská, Bulharská, Čínská). Přeloženo doslova „*lidová lidovláda*“ zní ale všelijak a bylo proto předmětem vtipů.

Za problematický považují přívlastek „*demokratická*“, „*lidově demokratická*“ a „*socialistická*“, přinejmenším pro dobu nucené koexistence s vyspělým kapitalismem a pro euroamerický kulturní okruh. Přívlastek socializujícího státu „*demokratická*“ ať už samostatně (Německá, Vietnamská), nebo ve spojení „*lidově demokratická*“ (Mongolská, Korejská, Albánská, Jemenská) byl v podmínkách vedoucí úlohy příslušné komunistické strany přinejmenším v euroamerickém kulturním okruhu problematický, protože proti třídnímu pojetí *proletářské demokracie* (základem je vyvlastnění rozhodujících výrobních prostředků, resp.

buržoazie) stálo pojetí buržoazní demokracie v politicky *pluralitním* smyslu, tj. soutěží programově různě orientovaných politických stran a hnutí. NDR si tím nepomohla, byť tak chtěla demonstrovat svou protikladnost k předchozí nacistické totalitě, a nakonec přívlastek „*demokratická*“ v jejím názvu byl zneužit proti ní samotné. Vietnamská demokratická republika po sjednocení severního a jižního Vietnamu v roce 1976 tento přívlastek zaměnila za přívlastek „*socialistická*“, zřejmě jako nutné zakončení úspěšné obrany před imperialismem a sjednocením země.

Že by nějak pomohl, ale také ublížil název „*lidově demokratická*“ socializující Albánii, Mongolsku, severní Koreji a Jižnímu Jemenu mně není známo. Jistě i proto, že v obyvatelstvu těchto zemí evropské pojetí demokracie neříkalo nic.

9.2.6. Role násilí

Při vysokých základních sociálních jistotách měly při rozhodování o řízení společnosti rozhodující slovo vládnoucí strany marxisticko leninského, komunistického typu, zejména jejich vrcholoví funkcionáři a jimi řízený stranický a státní aparát. Tzv. základní politické svobody byly vážně omezeny a některé (svobodné volby) zcela chyběly. Socialismus ale vyžaduje obojí.

- **Zakotvení vedoucí úlohy komunistické strany do ústavy**

V reakci na krvavý podzim 1956 v Maďarsku zformulovala mezinárodní porada komunistických a dělnických stran ve Varšavě v roce 1958 tzv. obecné zákonitosti budování socialistické společnosti. Začínají vedoucí úlohou dělnické třídy (její materiální postavení je objektivně nejhorší a má tudíž objektivně největší zájem na překonání kapitalismu i staré dělby práce) a jejím předvojem – politickou stranou marxisticko leninského typu (nemusí se jmenovat komunistická) při budování socialistické společnosti. Je zřejmé, že úspěch socialistické výstavby je podmíněn mimo jiné vedením státu politickou stranou či stranami, usilujícími o vybudování socialistické společnosti. Je špatně pochopitelné, že se tento logický závěr realizoval v praxi jako zakotvování vedoucí úlohy komunistické strany do ústavy jednotlivých socializujících států. Tato praxe zakládala monopol jedné politické strany na vládu v příslušném státě, a tím i na diskriminaci a větší či menší potlačování ostatních politických stran, někde i nepřipustění jejich existence. Logickým důsledkem takového monopolu bylo, že se vedoucí úlohu vládnoucí politické strany komunistického typu nejednou nesnažily zajistit tím, že budou nejlepší a tím pádem bude mít i přirozenou autoritu vést společnost, ale tím, že budou potlačovat ty ostatní, včetně špatné praxe kádrování kdekoho. Protisocialistické převraty v letech 1989-91 směřovaly zákonitě v první řadě ke zrušení vedoucí úlohy komunistické strany v jednotlivých ústavách jako základní podmínky zavedení nebo obnovení pluralitní demokracie, pokud byly zavedeny a pokud je reformující se strany komunistického typu nezrušily samy.

S vedoucí úlohou strany úzce souvisí praktická kontrola a podle potřeb i cenzura hromadných sdělovacích prostředků vládnoucí komunistickou stranou. Měla kladné stránky – nebyl bulvár, byť některými postrádaný, zprávy neměly charakter černé

kroniky, nedocházelo k masovému vymývání mozků filozofií zmaru, byla na uzdě držena komerční reklama, na rozdíl od vyspělých kapitalistických států s pluralitním politickým a informačním systémem. Tato praxe znamenala ale i určité ochuzení v informační politice (něco se do zpráv záměrně či nezáměrně nedostalo) a určitou diskriminaci, zvláště pak politickou a náboženskou. I když šlo o podstatně objektivnější informování ve srovnání s vyspělými kapitalistickými státy s pluralitním politickým a informačním systémem, v konfrontaci s rozvrátným vysíláním stanic jako Svobodná Evropa a Svoboda z vyspělých kapitalistických států, ale i oficiálních státních rozhlasových stanic (britská BBC ad.) se nakonec ukázala nedostatečná. Otázka, jak čelit masovým manipulacím všeho druhu, je zásadní jak ve vztahu k minulosti, tak ve vztahu k budoucnosti, k prosazování moderního socialismu. Pokud má většina občanů na základě „svobodných“ komerčních i nekomerčních hromadných sdělovacích prostředků tak vymytý mozek, že kupuje všechno možné i nemožné a ve svobodných volbách buď nevolí, nebo volí proti svým zájmům, je prakticky nemožné budovat socialismus.

Říjnový převrat 1917 v Petrohradě uskutečnilo několik levicových stran a straníček (anarchisté, leví eseři ad.) pod vedením VKS(b). Přitom i ve VKS(b) byli frakce (trockisté, skupina Zinovjev a Kameněv ad.). Nereálné představy většiny z nich způsobily rozkol, který se musel řešit mocensky. Tím ale pluralita revolučních stran a straníček padla. K vládě VKS(b) přestala být alternativa. V následné občanské a intervenční válce zůstala v rodícím se SSSR jen VKS(b), jež se později transformovala na KSSS. V prvních letech po revoluci v KSSS existovaly frakce, než je po smrti V. I. Lenina silící J. V. Stalin potlačil. Podobná situace byla i v dalších státech, které se k socializaci musely probíjet „s puškou v ruce“ (Jugoslávie, KLR, Kuba, Vietnam). V řadě socializujících států sovětského bloku zůstal menší počet stran nekomunistického typu. Dostaly se brzy do trvalé závislosti na vládnoucí straně komunistického typu, jako její vazalové.

• **Vnucování sovětského modelu druhým**

Vnucování sovětského, z počátku tzv. stalinského modelu socializace společnosti socializujícím se státům bylo chybné. Budování socialismu v kterémkoliv státě citelně ovlivňuje domácí kulturní prostředí, rozdílná sociálně ekonomická a politická situace, mezinárodní politická situace ad. Problém si jistě zaslouží podrobný rozbor. Takto způsobené škody jsou dvojí:

a) **Přímé roztržky** - první byla se socializující se Jugoslávií v roce 1949 (titulek v tehdejším tisku „*Krvavý pes Tito*“ byl mimořádně trapný), druhá koncem 50. let se socializující se Čínou, ke které se přidala Albánie. I když výhrady N. S. Chruščova k chystané politice Velkého skoku v Číně byly oprávněné, neměly přerůst ve vměšování se do vnitřních věcí Číny, které poškodilo obě strany. Ve vztahu k Číně byl J. V. Stalin pragmatičtější.

Rozkol SSSR s Čínou koncem 50. let měl dalekosáhlé negativní dopady na rozvoj socialismu a na mezinárodní komunistické a dělnické hnutí. Část zejména asijských levicových stran včetně komunistických přešla na pozice maoismu (nereálnost maoistické politiky přispěla i k velké tragédii levice v Indonésii v prosinci 1965),

Čína v roce 1969 řešila své pohraniční územní spory se SSSR vojenských útokem na řece Ussuri, hrála podivnou dvojí hru ve vietnamské válce (pro nespolehlivost čínských železnic – ztrácely se celé vlaky se zbraněmi – rozhodující zásobování severního Vietnamu muselo probíhat ze SSSR po moři), po krachu revolty roku 1968 se přidala k maoismu i část západoevropské levice, z maoismu vycházel i zrůdný Pol Potův režim v Kambodži v letech 1975-79, který v ní zásadně zkompromitoval socializaci. Po jeho porážce Čína zaútočila i na socializující Vietnam (únor-březen 1979). Pravda, omezeně a neúspěšně. Svévolné zničení Ho Či Minovy jeskyně bylo symbolické.

Otázkou jsou ideové zdroje maoismu. Jak v Rusku, tak v Číně šlo mimo jiné o rychlé překonání katastrofální zaostalosti. Jestliže v hlavních průmyslových centrech carského Ruska existoval silný tovární proletariát, v kterém se mohlo uchytit Marxovo učení, přinášeny tam ruskými intelektuály, v Číně tomu tak nebylo. Sun Jat Senova revoluce v roce 1912 začala v Číně bourat asijský výrobní způsob. Dle Mao ce Tunga „*Marxův Kapitál je velmi zajímavá kniha, ale pro Číňana velmi těžko pochopitelná.*“ Snaha přenášet zákonitosti rozvoje z Evropy do asijského civilizačního okruhu byla problematická. Mao ce Tung se jednou vyjádřil, že je „*maloburžoazní rolnický inteligent*“. Extrémní zaostalost Číny sváděla ke snaze přeskokovat nutné etapy vývoje, vesměs s negativními, tragickými výsledky. Čína sice neměla gulagy, ale Velké proletářské kulturní revoluci zbytečně padlo za obět mnoho, podle některých zřejmě málo objektivních odhadů až několik milionů osob.

b) V důsledku přijetí centralisticko příkazovací soustavy plánovitého řízení Československo opustilo vlastní cestu budování socialismu na základě regulovaného tržního hospodářství při uplatňování metody úplného chozrasčotu v hospodaření socialistických podniků. I když zásadní urychlení rozvoje bylo v podmínkách socialistického tržního hospodářství značně problematické, zejména nebylo s to plně odstranit nezaměstnanost a inflační vývoj, mělo jít jen o dočasné odchýlení se v podmínkách budování základů socialismu a vrcholící studené války, tj. mělo být omezené přibližně na 50. léta. Podobně a někde i hůř se socializovalo v jiných státech sovětského bloku.

Je nutné přitom rozlišovat deklarace od reality. Kuba sice deklarovala sovětský model řízení, ale v praxi centralisticko příkazovací soustavu řízení nezavedla. Závody v ekonomickém růstu jí byly vždycky cizí, odtud i občasné spílání Kubáncům co by údajným lenochům.

Vstup vojsk pěti „sprátelených“ armád do ČSSR 21. srpna 1968 v zásadě nebyl o připravované ekonomické reformě ani o připravované československé federalizaci, ale o potřebě SSSR posílit společnou obranu států Varšavské smlouvy proti sílící vojenské síle NATO v západním Německu. Předchozí šéf KSČ a prezident ČSSR A. Novotný k umístění jednotek Sovětské armády na území Československa nikdy nedal souhlas, s tím, že by to anulovalo politický kapitál, který přineslo naše osvobození Rudou armádou. Určitou roli hrála i skutečnost, že vedení KSČ přestalo společnost řídit a ta se někam řítla. Ve hře byly zkušenosti z krvavého podzimu 1956 v Maďarsku. Když se roku 1988 ptal jeden novinář Gorbačova, jaký je rozdíl mezi ním a Dubčekem, odpověď zněla: „*Pouze těch dvacet uplynulých let.*“ Nejvzdělanější z „mužů Pražského jara“ byl Zdeněk Mlynář, takto i Gorbačovův

spolužák na Moskevské státní univerzitě. Když se počátkem 90. let vrátil z emigrace, nevyhýbal se ani spleť otázkám. Včetně té, může-li garantovat, že k obnově kapitalismu by nedošlo už samotíží „obrodného procesu“. Z. Mlynář odpověděl na rovinu: „*To opravdu nevím.*“

Ve svých důsledcích 21. srpen 1968 ale vedl mimo jiné k obnovení centralisticko příkazovací soustavy řízení v ČSSR s výjimkou zemědělství.

Socializující státy jdoucí nesovětskou cestou v konkrétních historických podmínkách neprokázaly její vyšší efektivnost. Jde zejména o Jugoslávii, která jediná zavedla částí levice velmi požadovanou výrobní samosprávu. Tu ale silně deformovalo, že jejím základem byl samostatný výrobní úsek (OOUR), nikoliv podnik. Diktování cen, a tím i své neefektivnosti následujícím výrobním úsekům, nutně vedlo ke stále větší inflaci, vysokému zadlužení a k hospodářskému rozvratu. Hrubou chybou bylo i zavedení „územního chozrasčotu,“ který nutně vytvářel nejen bohaté, ale i velmi chudé obce, města, regiony a republiky, což dál v zemi podněcovalo národnostní a náboženskou nevraživost a rozvracelo její soudržnost. Problémem byla i vedoucí úloha Svazu komunistů Jugoslávie včetně způsobů řešení národnostních problémů. Tito byl Chorvat, což se tragicky projevilo v nevyovědění Albánců z Kosova a Metochije, kam se přistěhovali za nacistické okupace Jugoslávie v letech 1941-44 a v svévolném přičlenění Srbské krajiny k Chorvatsku co by autonomní oblast. I když žádný národ Jugoslávie s výjimkou Srbů v Kosovu a Metochiji nebyl utlačovaný, nacionalismus při rozpadu Jugoslávie přerostl, za pomoci zahraničního vměšování, v šovinismus a krvavou válku mezi Chorvaty, Bosenskými Muslimy a Srby v Chorvatsku a v Bosně a k vyvražďování nealbánců v Kosovu a v Metochiji. Občanská válka pokus o socialismus v Jugoslávii pohřbila.

Otázkou je, jak hodnotit neevropské socialistické státy, vesměs se rozvíjející na jiném kulturním základě a ve značně odlišných sociálně ekonomických podmínkách. Na rozdíl od států evropského socialismu nejvýznamnější z nich v letech 1989-91 ani později nezkolabovaly. Etiopie padla v roce 1991, ale socializace v ní nedosáhla ani minimální prahu nutného k vybudování základů socialismu. Socialismus v roce 1992 opustilo Mongolsko. V roce 2011 byla půl roku trvajícím zahraničním útokem vojsk vyspělých kapitalistických států a islamistů zničena socializující Libye.

Netroufám si podrobněji hodnotit nesovětský model budování socialismu v Číně ani před rokem 1978, ani poté pod taktovkou Tengových reforem. Základní problém vidím v jeho realizaci vesměs bez zákoníku práce, bez základního sociálního zabezpečení (podle čínských tradic měla zajišťovat rodina, než tento model obrovská migrace do prudce se rozvíjejících pobřežních oblastí Číny + politika jednoho dítěte učinila nereálné), bez větší ochrany životního prostředí (řada regionů včetně metropole Číny Pekingu se dostala na pokraj ekologické katastrofy) a při prudce se rozevírajících nůžkách v příjmech mezi nejbohatšími a nejchudšími 10 % obyvatel. Zatímco v roce 1990 tyto nůžky činily jen 5 násobek, v roce 2013 činí 55-70 násobek, což je zjevně neúnosné. Počet obyvatel žijících v bídě se v té době ale snížil z 250-300 mil. na 25-50 miliónů a v roce 2021 na nulu. Připočteme-li k tomu vznik dolarových miliardářů v Číně, vzniká logicky otázka, zda je Čína ještě socialistická. Nemá ani sociální stát.

- **Nepřiměřené násilí**

Předně, násilí má dvě základní podoby:

1) Vedení útočných, dobytých válek. Ty jsou vždy neospravedlnitelné. Všechny oběti těchto válek jdou na vrub toho, kdo válku rozpoutal. Zde dosavadní socialismus vychází velice příznivě ve srovnání s předchozími společensko ekonomickými formacemi, kde neospravedlnitelné války byly na denním pořádku. Sem patří i násilí páchané tím či oním státem vůči státům zahraničním, třeba i účastí na válkách v roli fíkového listu, viz ČR po vstupu do NATO (Irák, Afganistán ad.). Situace nemusí být vždy jednoznačná. Někdo může začít válku, ke které ho donutil druhý, vizi současná válka v zastoupení mezi Ruskem a USA, resp. Západem na Ukrajině.

2) Nepřiměřené vnitřní násilí

Otázka přiměřenosti násilí použitého k prosazování socialistických přeměn je značně ožehavá. Jisté je, že vnitřní násilí provázelo lidstvo po celou historii a že bez určité míry vnitřního násilí se žádná společnost neobejde, ani prosazování podstatných změn k socializaci společnosti. Každý stát je v první řadě organizovaným násilím jedné (vládnoucí) třídy vůči třídám ovládaným. Násilí je nemálo přítomno i v tzv. svobodných demokratických státech s tržní ekonomikou, včetně ČR po roce 1989, a to nejen v souvislosti s agresivní zahraniční politikou (tady jsou ČR, SR a další bývalé socialistické státy v Evropě po roce 1989 ve vazalství na USA, NATO a EU značně krvavé) a četnými diskriminačními zákony. Násilí může mít různý rozsah a různé formy. Otázkou vždy bylo, je a bude přiměřenost násilí včetně jeho přiměřenosti při prosazování socialistických přeměn. Není to jednoduchá otázka.

Obecně platí, že minimální míra použitého násilí v socializujících státech odpovídá míře odporu poražené buržoazie, resp. stoupců starých pořádků a jejich zahraničních podporovatelů. Chyby nové moci mohou vést k vyšší než nutné míře používaného násilí.

Utopické představy, že se revoluční přeměna společnosti obejde bez násilí, život rychle vyvrátil. Jeden z vůdců Velké francouzské buržoazní revoluce Maximilien Robespierre před revolucí žádal zrušit trest smrti, leč po revoluci jí byla nucena začít hájit i nechvalná gilotina. Dosti to přehnal. Nakonec sřala i jeho. Nejvyšší sovět pod vedením V. I. Lenina dva dny po převzetí moci v Petrohradě zrušil trest smrti, leč již v reakci na atentát na V. I. Lenina 30. srpna 1918 musel být trest smrti obnoven. Jako odpověď na rostoucí „bílý teror“ nastoupil „teror rudý“, aby se revoluce ubránila. Podobné zkušenosti učinily i další socializující státy.

Pokus o socialismus parlamentní cestou, jak se o to pokoušeli pařížští komunardi na jaře 1871, chilský socialistický prezident S. Allende v letech 1970-73 a další, nemusí skončit vítězným 25. únorem 1948 v Československu, ale povražděním komunardů v „májovém“ týdnu 1871 či krvavým vojenským převratem generála Pinoccheta 11. září 1973 v Chile a krutou vojenskou diktaturou trvající 17 let. Řecká protifašistická revoluce byla na sklonku 2. světové války napadena vojsky Velké Británie, které ji v letech 1945-49 utopily v krvi a demokratický vývoj v zemi na dlouho znemožnily. Svobodné volby při zákazu opozice a masovém teroru svobodné být nemohou.

Posoudit přiměřenost násilí v letech socializace není snadné. Jak už bylo uvedeno, podmínky VŘSR 1917 byly extrémní, občanská a intervenční válka vyloučila možnost demokratického vývoje v SSSR. Masový rudý teror v letech občanské a intervenční války byl odpovědí na masový bílý teror. Bez něj by VŘSR byla utopena v krvi, stejně jako Pařížská komuna. Občanská válka v sovětském Rusku doznívala v dalších letech, kdy teror bílých band v některých regionech, klasicky na Kavkaze, potlačovaly jednotky Rudé armády, později jen jednotky policie.

Neutěšené poměry trvaly i v letech NEP i za stalinských pětiletok. Rozsah teroru a počet jeho obětí až do roku 1934 sice klesal, ale zůstával na vysoké úrovni. Jistě i proto, že obrovské válečné běsnění doznívalo jen zvolna, navíc ho podporovaly další a další pokusy imperialistických států rozvracet a sabotovat SSSR zvenku i zevnitř.

Sovětské diplomacii se poprvé podařilo prorazit mezinárodní izolaci navázáním normálních vztahů s v té době podobně, byť z jiných důvodů izolovaným Německem na konferenci v Janově v roce 1922. Po té Sovětský svaz do Německa vyvážel především suroviny a dovážel stroje a zbraně. Vítězství nacistů v Německu v lednu 1933 a jejich orientace na dobytí Evropy, zvláště pak SSSR, a světa daly, učinily tyto vztahy značně problematické. Pokračovat v nich zejména ve vojenské oblasti s rizikem infiltrace sovětských účastníků těchto vztahů s hrozbou zrahy v předpokládané válce Německa proti Sovětskému svazu, nebo je přerušit? J. V. Stalin oprávněně prosazoval přerušování, těch vojenských.

Mezinárodní situace si vynucovala urychlené budování základů socialismu v podmínkách obklíčené pevnosti, jež jsou živné pro nejrůznější podezírání, jež může vyústit v nezákonné procesy i soudy v rámci i mimo soudní soustavu. Chyběly zkušenosti, obrovská ekonomická a zejména kulturní zaostalost se nedala překonat rychle. Životní způsob mužika se nedal zásadně změnit za jednu generaci, na rozdíl od potřeby negramotnosti.

Rozsáhlý teror si vynutila i Velká vlastenecká válka 1941-45, v které šlo o holou existenci národů SSSR. Zrádci se za války, nejen za té Velké vlastenecké, střelí na místě, nejen v SSSR, ale ve všech armádách.

Masový teror je obvykle spojován zejména se sovětským vůdcem J. V. Stalinem. Největším prosazovatelem teroru ve vedení KSSS byl ale nejprve L. D. Trockij, viz jeho heslo „permanentní revoluce“, a po jeho odstavení N. I. Bucharin, který byl sám nakonec popraven po tzv. 3. moskevském procesu, mimo jiné se spoluorganizátory těchto procesů.

Je třeba ale rozlišovat skutečnost od fikcí, které uvedla chruščovovská garda poté, co si rozhodla umýt ruce tím, že vše hodí na svého předchůdce a učitele J. V. Stalina. Za J. V. Stalina nebyl teror větší než v letech občanské a intervenční války a krátce po ní za V. I. Lenina. Také až do roku 1934 klesal.

Prologem nárůstu teroru bylo zatčení a poprava řady delegátů XVII. sjezdu KSSS v roce 1934, neboť kritizovali J. V. Stalina. 1. prosince 1934 byl zavražděn předseda sovětské vlády M. Kirov. O okolnostech jeho vraždy jsou spekulace dodnes.

Podle N. S. Chruščova na XX. sjezdu KSSS v roce 1956 bylo z 1966 delegátů 1 108 zatčeno na základě obvinění z kontrarevolučních zločinů. Ze 139 tehdy zvolených členů a kandidátů ústředního výboru jich bylo zatčeno a zastřeleno 98, tj. 70 %.

V letech 1936-38 přišly „moskevské procesy“. V červnu 1941 přišla teroristická vyhlazovací válka, vedená proti národům SSSR německými nacisty.

Při hodnocení stalinského teroru nelze vycházet z ideových škvárů typu Černá kniha komunismu, ale ze seriózních prací ruských historiků. Po otevření archivů Ruska za S. M. Gorbačova je podle ruských historiků zřejmé, že stalinskému teroru nepadlo za obětí 80-100 miliónů lidí, jak tvrdí Černá kniha komunismu, ale že šlo o 2-3 milióny lidí, z nichž podstatná část byli kriminálníci. I to je ale velmi mnoho, navíc se tak často dělo nikoliv na základě právoplatných rozsudků soudů. Platí samozřejmě, že škoda každého nevinného.

„V souvislosti se zkoumáním této formy represe se musím zastavit i u represí, které ve 30. letech byly uplatňovány v SSSR a které jsou dnes tak často používány jako dokument zvrhlosti Stalina a komunistického systému. Zastavit se musím proto, že mnozí politici, tzv. historici apod. uvádějí, že počet obětí na životech těchto represí přesáhl 10 miliónů, jiní uvádí, že 20 miliónů, a dokonce jsou tací, kteří uvádějí, že počet přesáhl veškeré oběti 2. světové války (72 miliónů lidí). Zajímavé je, že nikdo z nich neuvádí, jak k těmto počtům dospěl, maximálně se neurčitě odvolává na nějaké nedefinovatelné zdroje. Protože to je velmi citlivá otázka a chtěl jsem se skutečně dozvědět, jak to s těmi počty je, tak jsem vyhledal zcela oficiální statistiky, které vycházejí z archivovaných dokumentů, přičemž statistiky, které oficiálně uvádí západní, a ne komunistický sociální systém. Takže tady jsou skutečná čísla. Za období od roku 1917 do začátku roku 1990 (tj. za celé období existence komunistického systému) bylo v SSSR (do roku 1922 Ruska) odsouzeno za kontrarevoluční činnost 3 853 900 osob, z toho ke smrti 872 995 lidí, do vyhnanství 765 180 a do vězení přes 2 miliony lidí. To je fakt, který nelze zpochybňovat. Takže žádné desítky miliónů, to je pustá propaganda, nic víc. Co by bylo možné kritizovat, je jiný fakt, a sice to, že z uvedeného celkového počtu osob bylo 2,9 miliónů odsouzeno mimosoudními orgány, které v různém období té doby v rozporu s ústavou SSSR existovaly – kolegia OGPU, trojky a zvláštní porady. Pokud bychom chtěli hodnotit, do jaké míry bylo odsouzení výsledkem skutečného vyšetřování, anebo zvláštní moci, pak bychom se stejně, jako i u našich případů, museli zabývat individuálními dokumenty každého případu. Jsem si vědom toho, že se po této konstataci okamžitě objeví protinázory, které budou ubezpečovat, že statistika nezahrnuje osoby, které zmizeli z povrchu Země bez jakékoliv dokumentace atd. a tedy, že počet takto zlikvidovaných lidí dosahoval jimi uváděných hodnot. S takovýmto „argumentem“ nelze vůbec pracovat, nelze jej vyvracet, protože je to „argument“ na bázi „jedna paní povídala“ a patří tak do oblasti čiré spekulace. Je pouhým vyjádřením přání, aby tomu tak bylo, než reálnou skutečností.“ Viz Jurka ⁴⁹⁾, s. 96.

M. Ransdorf v ³⁴⁾, s. 376-377, zejména s odkazem na práce V. N. Zemskova a A. N. Dugina, viz ⁶⁷⁾, vypracované na základě studia dokumentů po otevření archivů KGB, uvádí: „245 000 vězňů bylo v Gulagu v roce 1931, 510 307 v roce 1934, 994 000 vězňů v roce 1937, 1 313 000 v roce 1938, 1 360 000 v roce 1939, 1 560 000 v roce 1941. Úmrtí v letech 1937-38 byla 115 922 osoby, v roce

1939 asi 4 %, v letech 1939-53 v táborech umíralo 49 000 osob za rok. Na 1 000 vězňů zemřelo 30,9 osob v roce 1937, 34,7 v roce 1940 a 175,8 v roce 1942 za vrcholu války. Válka si připsala navíc 580 000 zemřelých v táborech. Podíl politických vězňů činil 25 – 33 %. Minimum politických vězňů bylo 127 000 v roce 1934, maximum za války 1941-42 asi 500 000 (průměr 272 000). Nejvyšší počet všech vězněných v Gulagu byl 1 948 158 v roce 1951, z toho politických 579 878, z nichž za zradu za války bylo odsouzeno 334 538 osob.“ Podle Ransdorfa jsou odhady obětí stalinského teroru D. Volkoganova, R. Medvěděva, R. Conquesta, Z. Brzezinského (20-40 miliónů mrtvých), Solženicyna a dalších zjevně mimo realitu.

Číselné údaje o počtu trestů odnětí svobody v SSSR v letech 1934-53 uvádí tabulka č. 17:

Tabulka č. 17 – Tresty odnětí svobody obyvatel v SSSR 1934–53 v tis. osob a v %

Vězni	Tábory Gulagu	Kontra-revolucionáři (počet)	kontrarev. %	Mrtví	Mrtvých %	Osvobozených	Uprchlých	v prac. koloniích
1934	510,307	135,19	26.5	26,295	5.2	147,272	83,49	
1935	725,438	118,256	16.3	28,328	3.9	211,035	67,493	240,2
1936	839,406	105,849	12.6	20,595	2.5	369,544	58,313	457,0
1937	820,881	104,826	12.8	25,376	3.1	364,437	58,264	375,4
1938	996,367	185,324	18.6	90,546	9.1	279,966	32,033	885,2
1939	1,317,195	454,432	34.5	50,502	3.8	223,622	12,333	355,2
1940	1,344,408	444,999	33.1	46,665	3.5	316,825	11,813	315,5
1941	1,500,524	420,293	28.7	100,997	6.7	624,276	10,592	429,2
1942	1,415,596	407,988	29.6	248,877	18.0	509,538	11,822	360,4
1943	983,974	345,397	35.6	166,967	17.0	336,135	6,242	500,2
1944	663,594	268,861	40.7	60,948	9.2	152,113	3,586	516,2
1945	715,506	283,351	41.2	43,848	6.1	336,75	2,196	745,1
1946	600,897	333,833	59.2	18,154	3.0	115,7	2,642	956,2
1947	808,839	427,653	54.3	35,668	4.4	194,886	3,779	912,7
1948	1,108,057	416,156	38.0	27,605	2.5	261,148	4,261	1,091,4
1949	1,216,361	420,696	34.9	15,739	1.3	178,449	2,583	1,140,3
1950	1,416,300	578,912	22.7	14,703	1.0	216,21	2,577	1,145,0
1951	1,533,767	475,976	31.0	15,587	1.0	254,269	2,318	994,3
1952	1,711,202	480,766	28.1	10,604	0.6	329,446	1,253	793,3
1953	1,727,970	465,256	26.9	5,825	0.3	937,352	785	740,5

Zdroj: Tabulka časopisu *American Historical Review*. Citováno z Mario Sousa - Lži týkající se dějin Sovětského svazu, 21. července 2015 = ⁶⁸⁾. Sousa za hlavní primární zdroje údajů o údajných desítkách miliónů obětí J. V. Stalina uvádí v USA působícího mediálního magnáta a přítele Adolfa Hitlera Williama Randolpha Hearsta včetně mýtu o hladomoru na Ukrajině s 6 miliony mrtvých, později zvýšené na 14 miliónů, Roberta Conquesta (knihy *The Great Terror* - Velký teror, 1969) a *Harvest*

of Sorrow (Sklizeň utrpení, 1986)), dále obdivovatele fašismu Alexandra Solženicína (nejen kniha *Souostroví Gulag* z roku 1960). V roce 1970 získal *Conquest* velkou podporu od A. Solženicyna a řady dalších osob jako Andrej Sacharov a Roj Medveděv.

Ne vše o těchto procesech i dnes víme. O druhém moskevském procesu s vysokými důstojníky Rudé armády v roce 1937 zajímavě píše Jaroslav Krupka, viz ⁶⁹⁾. Anonymizita „Stalin – Tuchačevskij“ (táhla se od prohrané bitvy pod Varšavou v srpnu - září 1920, kde Rudé armádě velel Tuchačevskij), spory o pořízení tankových vojsk, stále ničivější činnost pátých kolon fašistické osy, nejen ve Španělsku, vytvoření a dodání padělaného dokumentu o zradě Tuchačevského a dalších vysokých důstojníků Rudé armády J. V. Stalinovi, který pečlivě připravili nacisté pod vedením boha smrti Reinharda Heydricha, Stalinova vysoká podezřívavost, krutost a důslednost, nejspíš to nezbytná výbava vrcholového politika té šílené doby. Pro Čechy a Slováky je hořkou pilulkou skutečnost, že onen podvrh Stalinovi mohl předat v dobré víře československý prezident E. Beneš, jež jej získal od československé rozvědky přes velvyslance Československa v Německu Vojtěcha Mastného), byť jsou i další verze (francouzský ministr obrany Édouard Daladier, někdo další, o kterém historici nevědí, nebo také kanálů dodání mohlo být více). Dodnes nejsou hmotné důkazy, jak se onen falzifikát dostal ke Stalinovi. Jisté je, že vybití vedení Rudé armády sice předešlo možné neprokázané zradě, bojeschopnost Rudé armády to ale těžce oslabilo, o morální nepřijatelnosti nemluvě.

Tragédií jistě bylo, že N. S. Chruščev k boji proti Stalinovu dědictví podpořil argumenty takových „odborníků“, zvláště pak A. Solženicína. Vznikla tak situace, kdy reálný socialismus této obłudné lži propagandě, kterou přijímala i západní levice, nebyl s to čelit. Na místě bylo jistě otevřít sovětské archivy. K tomu se ale odhodlal až v roce 1989 M. S. Gorbačov. Ironií je, že tak činil s cílem potvrdit uvedené dezinformace.

Je třeba přihlížet též k historicko kulturnímu podhoubí. Pustit opratě z rukou ve společnosti neznající demokracii, jak to svého času udělal M. S. Gorbačov a B. N. Jelcin, může otevřít cestu k pogromům na občany podle národnostního, náboženského či jiného klíče. Přímé i zejména nepřímé oběti Gorbačovovy katastrofky (prudký růst úmrtnosti v důsledku hladu, bídy a prudkého růstu alkoholismu ad.), zásadní pokles porodnosti, činí milióny osob.

V rámci socialistické výstavby docházelo k nepřiměřenému užívání násilí. Navíc ne vždy směřovalo jen proti odporující buržoazii a jejím příznivcům, ale i proti leckomu dalšímu. Jestliže v přechodném období bylo vzhledem k tvrdému odporu buržoazie nejednou i značné násilí asi nevyhnutelné při maximálním respektování zásad spravedlnosti a přiměřenosti, po skončení přechodného období mělo používání tvrdého násilí skončit, s výjimkou válečných epizod.

Ne vždy se tak dělo. Tzv. moskevské procesy 1936-38 se odehrávaly paradoxně v době vyhlášení socialistické ústavy v SSSR 5. prosince 1936, jež nahrazovala ústavu přechodného období z roku 1924. Pravda, schylovalo se již ke 2. světové válce. Podobně tzv. kulturní revoluce v Číně probíhala v letech 1966-69 (začala 17 let po vzniku lidové Číny), kdy už měl v Číně třídní boj slábnout. Navíc směřovala v

prvé řadě na stranické a státní řídicí kádry, nikoliv proti možnému třídnímu nepříteli. V mnohem mírnější podobě známe používání rozsáhlého násilí i z dalších socializujících se států. Samozřejmě, žádné nepřiměřené násilí nelze omlouvat.

Zdaleka největší teror přinesl zrůdný maoistický Pol Potův režim v Kambodži v letech 1975-79, usilující o primitivní komunismus v bídě (vysídlování obyvatel měst na venkov, fyzická likvidace inteligence atd.). Ze socializujících států ho podporovala jen tehdy maoistická Čína. Ideově hodnotit Pol Potův režim při jeho asijském kulturním zakotvení není jednoduché. I když v jistém smyslu sledoval primitivní komunismus, svou orientací na rovnost v bídě a na masový teror se socialismem ani komunismem neměl nic společného.

Situace byla ale složitější, viz známá polemika o předčasnosti VŘSR v roce 1917. Samotné zveřejnění nesouhlasu s chystaným revolučním převratem v tisku den před jeho plánovaným provedením G. J. Zinovjevem a L. B. Kameněvem bylo zjevnou zradou, která jej mohla zmařit. Oba jej přežili zřejmě jen díky velkorysosti V. I. Lenina a hladkému průběhu Říjnového převratu v Petrohradě. Měli pravdu, že nešlo o revoluci klasickou, ale o revoluci ranou. Problém byl, že šílená doba 1. světové války, v které tvrdošijně pokračovala po svržení carismu i prozatímní vláda v Petrohradě, v Rusku jinou možnost nedávala. Nešlo přitom jen o osud revolučního hnutí. V sázce byla i nezávislá existence národů tehdejšího Ruska. Zatímco vlastní Říjnový převrat až do počátku německého útoku 18. února 1918 si vyžádal asi 1 000 mrtvých (v úhrnu pokračující 1. světové války s asi 10 mil. padlých na frontách a asi 8,5 milióny civilistů zahubených bídou v zázemí velmi málo), následná občanská a intervenční válka v letech 1918-21 stála životy asi 7 miliónů občanů, viz Dějiny VKS(b), o obětech následného hladomoru nemluvě, což je velmi mnoho. Postihla asi 90 % obydleného území vznikajícího SSSR a mimo jiné nadlouho vyloučila demokratický vývoj sovětského Ruska a SSSR ve smyslu politického pluralismu.

Češi a Slováci by neměli zapomínat, že k rozpoutání hrůzně občanské a intervenční války v sovětském Rusku citelně přispělo povstání československých legií 25. května 1918 proti sovětské vládě po tzv. čeljabinském incidentu a jejich následně téměř dvouleté držení podstatné části Sibíře při Transsibiřské magistrále.

Zřejmě čím ekonomicky a zejména kulturně zaostalejší společnost je, tím větší je riziko excesů při její případné socializaci, která navíc nejen v SSSR splývala s bojem za překonání historické zaostalosti a byla i proto masově podporována. Podobně čím šílenější jsou vnější i vnitřní podmínky socializujících změn, tím větší je riziko excesů. Rozpoutání občanské a intervenční války v sovětském Rusku bylo pro rozvoj socialistické revoluce mimořádně nepříznivé. I přes výše uvedené je jisté, že po upevnění sovětské moci mělo v 30. letech docházet postupně k politickému uvolňování, tj. v daných historických podmínkách k omezování represí a diskriminace z politických důvodů či pro sociální původ až po jejich zastavení. V tomto duchu šla sice nová ústava SSSR v roce 1936 proti ústavě SSSR z roku 1924, ale k zastavení stalinského teroru nepřispěla. Stalinský teror rozvíjející se socialismus sice na jedné straně výrazně upevnil, na druhé straně těžce kompromitoval. A to přesto, že byl mnohem menší, než světový antikomunismus a antisovětiismus uvádí.

Totéž platí o letech 2. světové války. Smrtelné ohrožení SSSR žádalo extrémní prostředky včetně tvrdého trestání zrádců a kolaborantů, ale normalizaci zavedl prakticky až N. S. Chruščov po smrti J. V. Stalina v roce 1953, viz velká amnestie a umožnění návratu vysídlených, s nacismem kolaborujících Čechů, Krymských Tatarů a banderovců do své vlasti. Ukončil také využívání statisíců zajatých německých vojáků na rekonstrukci německým Wehrmachtem těžce poničeného území SSSR a umožnil jim návrat do vlasti. Jejím stinnou stránkou bylo zkrácení trestů odnětí svobody banderovcům, jejichž část proti sovětské moci bojovala na Haliči až do roku 1950. Podobně tomu bylo v Číně po vítězství revoluce 1. října 1949 či ve Vietnamu po pádu jihovietnamského loutkového režimu 1. května 1975 a následném sjednocení země. Totéž platí v podstatně menší míře v různých obměnách i pro jiné socializující se státy. Krátce po skončení 2. světové války světový imperialismus vyvolal válku studenou, takže mezinárodní situace nesla opět dlouhodobě znaky šílenosti.

Není snadné hodnotit rozporuplnou osobnost J. V. Stalina. Někteří se domnívají, že trpěl a konal pod vlivem nerozpoznané duševní nemoci. Reálnější je úvaha, že žil a SSSR vedl v šílené době, kdy mimořádné, těžko zvladatelné úkoly, s jejichž řešením nebyly zkušenosti, komplikovalo množství intrik a spiknutí organizovaných domácí kontrarevolucí a nepřátelským okolním kapitalistickým světem včetně vytvoření německého nacismu a jeho cílené směrování zejména ze strany Velké Británie do války proti SSSR. Za této situace se velmi silná podezřívavost stala nutnou součástí výbavy politika. Zločinná idiotská politika Josefa Beka, N. Chamberleina, E. Daladiera a dalších ustupovačů nacismu skončila pro Československo, Polsko, Francii a další evropské kapitalistické státy předvídatelnou katastrofou. Vysoká podezřívavost J. V. Stalina tudíž nepřekvapuje. Jisté je, že kdyby nebylo velmi tvrdé ruky J. V. Stalina, evropskou civilizaci by zničil hnědý mor nacismu a slovanské národy by nacisté z velké části vyvraždili (naši předci by svět opouštěli nejčastěji v plynových komorách, resp. ve spalovacích pecích nacistických koncentračních vyhlazovacích táborů), z malé části by je poněmčili či vysídlili na Sibiř. U Čechů by poměr přežití byl asi příznivější, ale šlo by jen o jedince poněmčelé a nacistifikované. Takovéto střízlivé hodnocení bylo a je nad síly nejen N. S. Chruščova a M. S. Gorbačova.

Neuškodí připomenout, jak J. V. Stalina hodnotil několik let po jeho smrti jeho současník a velký politický protivník W. Churchill u příležitosti jeho nedožitých 80. Narozenin v britské horní Sněmovně:

„Byl vynikající osobností, imponující naší tvrdé době onoho období, v němž plynul život. Stalin byl neobyčejně energický, erudovaný, byl to člověk s nezłomnou silou vůle, člověk tvrdý, krutý, nemilosrdný jak v činech, tak v jednáních, na něhož jsem byl i já, ač odchován britským parlamentem, krátký... Z jeho děl číselná gigantická síla. Síla utajená ve Stalinovi byla natolik velká, že byl ojedinělým zjevem mezi jednotlivými představiteli všech dob a národů... Jeho vliv na lidi byl neodolatelný. Když vešel do jednacího sálu Jaltské konference, všichni jsme jako na povel povstali. A co bylo podivné – stáli jsme v pozoru. Stalin vynikal logikou a oduševnělou moudrostí, nepodléhající žádné panice. Byl nedostižným mistrem v nalézání východiska z toho nejbeznadějnějšího postavení v nejtěžším okamžiku... Byl to

člověk, který ničil svého nepřítele rukama vlastních nepřátel, nutil nás, které otevřeně označoval za imperialisty, bojovat proti imperialistům... Převzal zaostalé Rusko a zanechal je po sobě vyzbrojené atomovou bombou. Nech cokoli mluvili o něm, na takové národ nezapomíná.“ viz ⁷⁰⁾

Hodně záleželo na odporu poražené buržoazie a jejich spojenců. Markantně je to vidět na zásadních rozdílech mezi SSSR (zběsilý třídní boj) a Československem, kde rozhodující střetnutí proběhlo v roce 1948 i v roce 1989 bez výstřelu. I zde ale následně vyvstala otázka přiměřené reakce na narůstající teror poražené buržoazie a další pravice, na který vítězná KSČ po roce 1948 nedokázala přiměřeně reagovat. Odpověď, učiněná pod tlakem sovětských poradců, byla nepřiměřeně tvrdá, o hledání třídního nepřítele ve vlastních řadách nemluvě. Obětí se stali i někteří vedoucí funkcionáři KSČ. Podobně nepřiměřené je pronásledování komunistů po roce 1989 v údajně svobodném demokratickém Československu, resp. ČR, viz lustrační zákon a zákon o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu, o aktivní účasti české justice po roce 1989 na uštívání řady komunistů i nekomunistů nemluvě. Ke zvlí antikomunistů v ČR po roce 1989 došlo přesto, že ji západní politici nedoporučovali.

K nejčernějším kapitolám socialistického teroru patří tzv. 2. moskevský proces v roce 1937 a politické procesy počátkem 50. let.

Druhý moskevský proces proti vysokým důstojníkům Rudé armády spustila hrubá provokace německých nacistů, kteří svůj plagiát o spolupráci řady vysokých důstojníků Rudé armády s nacisty neznámou cestou dopravili do rukou J. V. Stalina. Tak byl spuštěn 2. moskevský proces, který skončil popravou řady nevinných vysokých důstojníků Rudé armády včetně náčelníka generálního štábu Rudé armády maršála M. Tuchačevského.

Existují i další vysvětlení 2. moskevského procesu. Na konferenci v Janově v roce 1922 se podařilo sovětské diplomacii prorazit mezinárodní blokádu zejména ve vztahu k poraženému a živořícímu Německu. SSSR poté dovážel z Německa zejména soustruhy, spolupracoval s ním ale i ve vojenské oblasti. Tato spolupráce byla ukončena v roce 1933 po převzetí moci nacisty v Německu. Zůstala otázka, zda část vedení Rudé armády nebyla získána pro spolupráci s Němci. Spor se vedl o modernizaci tankového vojska Rudé armády. M. Tuchačevský a další odmítali zavedení moderního tanku T 34 do výzbroje Rudé armády, resp. trvaly na zastaralém typu tanku BT. Otázkou je, zda nešlo též o generační výměnu vyzbrojení Rudé armády, při kterém nacistická provokace sehrála jen roli oné pověstné zápalné jiskry.

Nezákonným politickým procesům v Československu předcházela rostoucí teror poražené pravice, zesilované četnými teroristickými skupinami, vysílanými k nám ze Západu, zejména ze západního Německa.

Dodnes neobjasněná je násilná smrt ministra zahraničních věcí Československa Jana Masaryka 10. března 1948 na dlažbě ministerstva zahraničních věcí. Sebevražda na základě nehorázných štvanic, vedených proti němu poraženou československou pravíci i západem, nebo vražda? Pokud vražda, kdo byl pachatelem? Ani špičkoví kriminalisté prezidenta E. Beneše její pozadí neodhalili. O to víc se spekuluje. Významnou verzí je, že ji provedli dva pracovníci ministerstva zahraničí ČSR –

britští agenti, viz ⁷¹⁾, byť jsou podezřívány i sovětské tajné služby ad. Tedy, Jan Masaryk byl citlivý, leč hrůzostrašnou 2. světovou válkou byl i zocelený. Že by Jan Masaryk nevydržel ty strašné štvance, se nezdá pravděpodobné. Západ, na rozdíl od SSSR, na jeho smrti objektivně zájem měl, proto také ta obludná štvance na Jana Masaryka, na rozdíl od SSSR. Pro úplnost nutné uvést, že mohlo jít i o nešťastnou náhodu.

27. května 1948 byl ve dveřích svého bytu zastřelen agentem západu Chocem vedoucí partyzánského oddělení ÚV KSČ major Augustin Schramm. Další a další sabotáže, teroristické činy i vraždy, včetně řádění zločinců typu bandy bratří Mašínů či masakr místních funkcionářů v obci Babice. V roce 1950 na území Československa operovalo na 2 000 záškodnických a nejednou i teroristických odbojových skupin. Podobné problémy měly i další socializované státy Evropy včetně SSSR na západní Ukrajině (boj s bandlerovci trval do roku 1951) a v Pobaltí. Nebylo možné postupovat v rukavičkách. Schylovalo se k odvetě, byť Československo požadavku J. V. Stalina na tvrdý postup proti kontrarevoluci poměrně dlouho odolávalo.

Nezákonné politické procesy z počátku 50. let vyprovokovaly tajné služby USA – CIA, vedená Allanem Dullem. Plagiát, odhalující v řadě socializujících států údajné agenty, byly podstrčeny sovětské rozvědce prostřednictvím agenta USA, vysokého důstojníka kontrarozvědky, jednoho z dvanácti nevlivnějších a nejobávanějších mužů Polska, Józefa Swiatła. J. Swiatło denuncioval nejvyšší funkcionáře stran jako USA agenty. V důsledku této operace bylo vyvoláno podezření z angloamerického a později i sionistického spiknutí, které vyprovokovalo J. V. Stalina k činu zničit „*hnízd*o zmijí“ v zárodku. „*Věznice se plnily lidmi, kteří celý svůj život zasvětili věci, jež je nyní ničila.*“ Viz ⁷²⁾ str. 57. Když splnil své poslání, 21. prosince 1953 uprchl J. Swiatło na Západ.

Plně vyhodnotit povahu působení Josef Swiatło a Noela Fielda, kteří organizovali akce, jež vedly k likvidaci řady nevinných špičkových politiků a dalších lidí v lidových demokraciích, se dosud nepodařilo. Bylo však „*absolutně nejtmašším bodem americké zahraniční politiky v chmurných letech studené války. Škodila věci, které původně chtěla sloužit. Odsunula možnost uvolnění mezi Východem a Západem o jednu generaci,*“ viz ⁷²⁾, str. 120-122. Jisté je, že tyto procesy vážně zkompromitovaly evropské socializující státy a že budou radikální levici předhazovány ještě hodně dlouho. Citováno z Formánka ⁷⁾.

Na procesech a jejich brutalitě se u nás významně spolupodepsali kromě domácích vyšetřovatelů, prokurátorů a soudců, nejednou s průpravou z doby nacistické okupace, také sovětsí poradci. Československo jim ze socializujících států odolávalo nejdéle, ale po jejich zahájení v nich setrvalo déle než jiné evropské socializující státy. Také pozdější rehabilitace probíhaly nedůsledně a nepřiměřeně pomalu.

Zůstává zásadní otázka, jak demokratickými prostředky bránit socializující se společnost v podmínkách nucené koexistence s vyspělým kapitalismem a jeho snahám o permanentní rozvracení socializující se společností cestou přímých vojenských intervencí, organizování teroru, různých ekonomických a dalších blokády, neutuchající ideové diverze a nově i organizováním tzv. barevných revolucí. Potřebu

respektovat právní stát silně limituje odpor proti organizování škůdcovských akcí všeho druhu včetně barevných revolucí Západem. Dává za pravdu nejmenovanému, tehdy už ne socialistickému prezidentovi, který pokus o barevnou revoluci zlikvidoval střelbou ostrými do organizátorů nepokojů.

Pokud už k nezákonnostem došlo, měla socializující společnost urychleně usilovat o nápravu, včetně rehabilitací nevinných obětí. Naprosto špatná je praxe mýt si ruce shozením veškeré viny na svého předchůdce a ještě mu hodit na hlavu zločiny, které neučinil.

Výrok, že dějiny jsou schizofrenní, platí pro mnohá období lidské historie. I pro období pokusu o socialistickou společnost, i pro to současné.

Je třeba též vnímat současnou, často až hysterickou přecitlivělost, kdy na jedné straně reálně nevzdělané a mainstreamem vymyté mozky přehlížejí masový válečný teror prováděný západními mocnostmi v zahraničí, nemilosrdné vysávání rozvojových států a tvrdé potlačování levicové opozice doma, na druhé straně jsou hystericky citlivé na minulé, převážně dobově podmíněné násilí reálného socialismu, na němž se přitom významně studenou válkou podílel tehdejší Západ. Na této přecitlivělosti a tuposti se významně podílí skutečnost, že dokud se hromadně v Evropě umíralo ve válkách, hladem, bídou, na četné infekční a další nemoci, v hlubinných dolech atd. atp., k přecitlivělosti nemohlo docházet. Teprve poté, co se smrt dětí i dospělých v produktivním věku stala vzácná, ztratila společnost a její významné vrstvy základní soudnost. A tak může nejen v USA vládnout hysterie, že v Africe zastřelila lva Cecilia po té, co usmrtil několik lidí a následně se žádá zakázat lvy střílet a poškodit tak domorodé obyvatelstvo a ochranu přírody.

- **Stabilita kádrů**

Váženým problémem se v některých socializujících státech stala praktická absence obměny vedoucích, zejména vrcholových politiků. Přestože rychle se měnící realita vytvářela situaci, že vrcholný politik ztrácel po deseti letech přehled o zásadních problémech rozvíjející se socialistické společnosti (kubáňští bratři Fidel a Raul Castro jsou zde asi čestnou výjimkou), řada vrcholných politiků reálného socialismu ve svých funkcích vydržela až do své fyzické smrti. Nejdéle sloužícím vrcholovým politikem byl severokorejský Kim Ir Sen (49 let, 1945-94), po té kubánský Fidel Castro (47 let, 1959-2006), 41 let sloužil albánský Enver Hoxha (Hodža, 1944-85), 36 let vedl Jugoslávii a SKJ J. B. Tito (1944-80), 35 let vedl Bulharsko Todor Živkov (1954-89), 32 let vedl Maďarsko János Kádár (1956-88) a Mongolsko Jumdžágín Cedenbal (1952-84), 30 let řídil SSSR J. V. Stalin (1923-53), 27 let řídil Čínu Mao ce Tung (1949-76), 22-24 let Rumunsko vedl N. Causescu (od roku 1965 /67 do roku 1989). Z výše uvedených na své vedoucí funkce rezignovali jen T. Živkov a J. Kádár (oba spíše vynuceně krátce před koncem socialismu). Cedenbal byl odvolán ze zdravotních důvodů. Ostatní ve svých funkcích zemřeli. N. Causescu byl 22. prosince 1989 svržen a o tři dny později i popraven.

Podivně působí dynastie založená Kim Ir Senem v KILDR, kdy po jeho smrti se stal vůdcem KILDR jeho syn a po jeho smrti jeho vnuk. Ve výčtu lze pokračovat.

Zvlášt' tragické bylo, když L. I. Brežněv zůstal generálním tajemníkem KSSS i v letech 1976-82, kdy mu zdravotní stav po sérii infarktů neumožňoval vykonávat vysoce odpovědnou funkci šéfa strany. Dobrý politik nemůže být směšný.

Ke kladům čínského vůdce Teng Siao Pchinga patřilo i jeho umění odejít včas. Založil tak správnou praxi čínských soudruhů, že ve vedení KS Číny a čínského státu lze být nejvýš dvě pětiletá volební období. Za deset let se dnes společnost příliš změní na to, aby vrcholný politik byl s to dostatečně vnímat probíhající změny a adekvátně na ně reagovat. Nedávná negace této praxe v Číně do jure zde klade otazník.

• **Role osobností v socializujících revolucích**

Antikomunisté s oblibou říkají, že Rusko postihly dvě velké tragédie: že se V. I. Lenin narodil a že předčasně zemřel. Nepřímo tak vzdávají velký hold vůdci VŘSR. Otázka úlohy osobnosti v dějinách, zde socializujících revolucí, je ožehavá. Totiž, skutečných osobností – vrcholných politiků – bývá zoufalý nedostatek. Špičkoví revoluční vůdci bývají nenahraditelní, jejich ztráta velmi negativně poznamenává příslušný revoluční proces.

Můžeme si to ukázat na šestici nejznámějších vůdců VŘSR. Ne neomylný génius, stratég a vůdce VŘSR V. I. Lenin. Levičák L. D. Trockij – jež svou hrubě chybnou tezí: „*Bud' ruská revoluce podníti celosvětovou proletářskou revoluci, alespoň ve vyspělých státech, nebo padne!*“ ji zásadně ohrozil, neboť snaha vyvázet revoluci do zahraničí je hrubá, nepřijatelná chyba a pošetilost. K revoluci musí v příslušné zemi dozrát objektivní i subjektivní podmínky, na rozdíl od vývozu kontrarevoluce, který může, ale nemusí uspět i bez schopných kádrů, resp. často stačí jen všehoschopní. V jistém smyslu malověrní slaboši a zrádci G. J. Zinovjev a L. B. Kameněv – jež nejprve vyzradili záměr říjnového převratu nepříteli a později nesmyslným požadavkem na kapitulaci velmi těžce zvítězivší revoluce ji ohrožovali. Naštěstí neuspěli. N. I. Bucharin vykonal pro revoluci hodně, měl ale jinou představu o jejím rozvíjení v 30. letech. Historie mu nedala za pravdu. J. V. Stalin – prozíravý, velmi tvrdý surový pragmatik, řídící budování a obranu socialismu v extrémních podmínkách občas i šílenými metodami, hodnými cara Ivana IV. Hrozného, mistr nalézání východisek z beznadějných situací, současně vítěz nad německým nacismem a zachránce evropské civilizace a slovanských národů před vyhlazením. Vděku se ale nedočkal, neboť zejména útlocitní tvrdou rozporuplnou historií nejsou s to, resp. nechtějí ani trochu pochopit, natož tolerovat. Ne náhodou na tapetě nejen pravice je zdaleka nejvíc J. V. Stalin. Přitom jeho nástupce – N. S. Chruščova a L. I. Brežněva za velké osobnosti označit nelze (snad lze mluvit o průměrných politicích). Už vůbec nelze považovat za osobnosti naprosto nekompetentního a všehoschopného S. M. Gorbačova a B. N. Jelcina. Jurka tvrdí, že skutečným vlastizrádcem a agentem CIA byl blízký spolupracovník M. S. Gorbačova A. N. Jakovlev. Inu, V. I. Lenin, J. V. Stalin a další vybojovali vítěznou revoluci a vytvořili socialistickou mocnost Sovětský Svaz, S. M. Gorbačov, B. N. Jelcin a další SSSR rozvrátili a zničili. Druhým nejkritizovanějším sovětským politikem bývá vůdce VŘSR V. I. Lenin. Nebál se revoluci zorganizovat, vítězně vést a to se

nepromíjí, nejen na pravici. V ČR se tak dnes děje po vzoru odmítání husitské revoluce historikem Josefem Pekařem, přestože tehdy alternativou bylo vyvraždění českého národa křižáky. Známy je spor o výklad české historie „Palacký – Pekař“ je sporem především o výklad historie. V „datech“ se tyto historikové příliš nerozcházejí, byť jich měl mnohem mladší Pekař víc.

V Československu lze za nejvýznamnější osobnost socializace považovat (vedle sociálně demokraticky orientovaných T. G. Masaryka a E. Beneše) jistě K. Gottwalda. Nejprve levičák, viz výrok v parlamentu: „*My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krk!*“ viz ⁷³⁾. Později pod tlakem okolností budovatel lidové fronty proti fašismu. Po krátké roztržce po Mnichovu (oprávněně vyčítal E. Benešovi abdikaci na funkci prezidenta, jež otevřela dveře fašizaci Československa dokořán) s E. Benešem vedl protifašistický odboj v zahraničí. Byl hlavním autorem a po osvobození prosazovatelem strategie vlády Národní fronty a národních výborů s širokými pravomocemi, po vítězných volbách v roce 1946 pokojně rozvíjející socializující revoluci parlamentní cestou (dvouletka) až po triumfální vítězství v únoru 1948 bez výstřelu. Mobilizace širokých vrstev lidu ve dnech vládní krize 20. – 25. února 1948 komunisty vedenými K. Gottwaldem byla příkladná. To mu pravice, reformisté i všichni malomyslní nemohou prominout, proto také přepsání ústavního pokusu o protikomunistický puč na komunistický neústavní puč po roce 1989.

Ptáme-li se, v čem je i v roce 2021 K. Gottwald nejen pro komunisty i v současnosti vzorem, pak je to organizováním boje proletariátu proti kapitalistickému vykořisťování, lidové fronty proti fašismu v letech 1935-38, organizováním protifašistického odboje v Moskvě v letech 1939-45 a následným pokojným rozvíjením národně demokratické revoluce v revoluci socialistickou včetně jejího triumfálního vítězství ve dnech 20. - 25. února 1948. Naopak distancovat je nutné se od jeho neschopnosti říci rozhodně „*Ne!*“ snahám o politické procesy, přinášené sovětskými poradci na základě hrubé provokace CIA, dále nad některými omyly mládí, zvláště pak podléhání nepravdivé teorii o sociálfašismu sociální demokracie.

Velice poučná, byť opomíjená je i strategie budování základů socialismu, která byla pod jeho vedením připravena a schválena IX. sjezdem KSČ v roce 1949, zejména program překonávání bídy a vytváření základních sociálních jistot všem občanům Československa. I když poslední léta K. Gottwald jako prezident již byl za svým zenitem a dopouštěl se vážných chyb, zůstal nejvýznamnější osobností bojů za socializaci v Československu.

Významnými osobnostmi byli i českoslovenští prezidenti Antonín Zápotocký a Antonín Novotný, byť ani je nelze posuzovat nekriticky.

Za velkou osobnost je nutné považovat prezidenta ČSSR generála Ludvíka Svobodu - jako hlavního organizátora Československého armádního sboru v SSSR za 2. světové války, jako ministra obrany poválečného Československa, jako prezidenta, který svým rozhodným postojem ke vstupu „*spřátelených vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968*“ významně přispěl k zabránění krveprolití u nás a s Gustavem Husákem a dalšími zmařil záměr levičáků se s hlavními muži jara 1968 tvrdě vypořádat.

Velkou osobností KSC byl i poslední socialistický prezident Československa Gustav Husák. Komunistická internacionála ho hodnotila jako neukázněného a nespolehlivého. Neprávem. Byl významným organizátorem Slovenského národního povstání, významným politikem Komunistické strany Slovenska po válce, stal se obětí nezákonného procesu se „slovenskými nacionalisty“ v letech 1953-54 a do roku 1962 byl vězněn. Poté se věnoval vědecké práci (kniha Svědectví o Slovenském národním povstání). Byl významnou osobností roku 1968 – od dubna 1968 místopředsedou vlády. Po 21. srpnu 1968 v Československu spolu s prezidentem L. Svobodou zabránili nejhoršímu. 17. dubna 1969 byl zvolen prvním tajemníkem KSC. Všele KSC dokázal stranu stabilizovat a uchránit před přílišným vlivem levičáků typu Vasila Bilaka. Dokázal mu i vyfouknout funkci prezidenta ve chvíli, kdy L. Svoboda musel ze zdravotních důvodů abdikovat. Dokázal i prosadit zřízení samostatné katolické diecéze na Slovensku. Do jisté míry ho zlomila tragická smrt jeho druhé manželky v roce 1977. Podrobně, viz ⁷⁴⁾.

Významnou osobností byl i předseda vlády ČSSR v letech 1970-88 Lubomír Štrougal, byť stejně jako Gustav Husák a někteří další nebyli s to zlomit konzervativní levičácké křídlo ve vedení KSC, bránící nezbytným reformám.

Naopak zcela propadli svého času velmi oslavovaní muži pražského jara všele s A. Dubčekem, kteří to jistě mysleli dobře, ale v domácí i v zahraniční politice byli mimo realitu, až je zaskočil 21. srpen 1968, po té normalizace a nakonec i 17. listopad 1989. V této souvislosti jsou příznačné dva výroky na předsednictvu ÚV KSC v noci z 20. na 21. srpna 1968 po zprávě, že invaze spojeneckých vojsk do Československa začala: prezidenta ČSSR Ludvíka Svobody: „*Tak vidíte, kam jste tuto zemi dovedli*“. 1. tajemník ÚV KSC Alexandr Dubček: „*Toto oni urobili mne, mne!*“. Inu: „*Mysleli to dobře, ale dopadlo to jako obvykle*.“ (tj. špatně, mimořádně špatně). Tuto poslední větu Dubček ale nepřekvapivě neřekl.

Další velké osobnosti z řad KSC se při rozvoji socialismu v Československu do klíčových funkcí v KSC a ČSSR neprosadili.

Otázkou je, zda lze najít velkou osobnost socializující revoluce v Polsku. Tvrdý zakladatel socializujícího Polska B. Bierut zřejmě v daných podmínkách neměl moc na vybranou. Zemřel v roce 1956 a s ním i tzv. stalinistické období v dějinách Polska. Zřejmě podobně je nutné hodnotit jeho nástupce W. Gomułku, byť proti útokům na Židy v letech 1968-69 měl rozhodně zakročit. Bouře, které v roce 1970 přiměla W. Gomułku k abdikaci, ukazují nevládnutí situace. Jeho nástupce E. Gierek s jistými francouzskými zkušenostmi je sice dodnes Poláky značně uctíváný, ale faktem zůstane, že se svým premiérem Piotrem Jaroszewiczem (brutálně zavražděn i se svou manželkou v noci z 31. na 1. září 1992 za dodnes neobjasněných okolností, dává se do souvislosti s podivnou nehodou A. Dubčeka 1. září 1992 a se skutečností, že oba měli v Moskvě před soudem svědčit ve významné politické věci) se příliš rozmáchl a v zásadě přivedl polskou socializaci v srpnu 1980 ke krachu. Po jeho abdikaci S. Kania těžce zápasil s velmi těžkým dědictvím, podobně Wojciech Jaruzelski. Snad jen polská komunistka Wanda Wasilewska (přesvědčila J. V. Stalina, aby za SSSR zabíraná polská východní území Polsko odškodnil na účet Německa Slezskem, Pomoranskem a dvěma třetinami východního Pruska) a polský generál W. Jaruzelski, budující polskou lidovou armádu proti fašismu v SSSR,

později budující armádu socializujícího Polska a zvláště pak jako zachránce Polska před občanskou válkou vyhlášením výjimečného stavu 13. prosince 1981, lze označit za velkou osobnost polského pokusu o socialismus, byť nakonec zajistil hladké předání moci Solidaritě na jaře 1989 a tím i kapitulaci polské socializace. Jistě i proto ho po smrti hodlá polská vláda PiS po vzoru nejhorsších inkvizitorů soudit.

Nenapadají mě velké osobnosti v Maďarsku a v Rumunsku. Rozhodně jimi nejsou mužové velké maďarské tragédie roku 1956, v naivnosti připomínající muže pražského jara 1968 s tím rozdílem, že jim historie umožnila hrát roli ničitele až do konce. Jistě jím není ani János Kádár, který sice po bílé krvavé kontrarevoluci v roce 1956 Maďarsko stabilizoval, ale také diletantskou hrou na ekonomickou reformu smrtelně zadlužil a tím i paralyzoval. Jistě jím není ani rebel proti Moskvě N. Causescu, byť jako jediný z vůdců socialismu byl po jeho svržení se svou manželkou popraven.

Velkou osobností v Bulharsku byl jistě hrdina lipského procesu v roce 1934, budovatel lidové fronty proti fašismu a vůdce bulharské socializující revoluce, v roce 1949 předčasně zemřelý šéf KS Bulharska Georgi Dimitrov. Hodnotit věčného T. Živkova si netroufnu.

Významnou, ale značně kontroverzní osobností jak ve věci řešení národnostních problémů, tak 2. etapy rozvíjení ekonomické reformy v Jugoslávii byl vůdce protifašistického odboje v Jugoslávii maršál a prezident Socialistické federativní republiky Jugoslávie J. B. Tito. Jeho současná popularita na území někdejší Jugoslávie je ale dána především aktuální mizérií.

Velkou, ale silně kontroverzní osobností byl zakladatel lidové Číny Mao ce Tung. V roce 1959 skončila jeho výrazně pozitivní role (vedení vítězné revoluce a první desetiletí socializace Číny) a začala role výrazně negativní, viz Velký skok, Velká proletářská kulturní revoluce, pohraniční války se SSSR a s Vietnamem, podpora zrušného Pol Potova režimu v Kambodži ad. Velkou osobností byl strůjce čínského ekonomického zázraku Teng Siao phing.

Rozhodně nelze kladně hodnotit osobnost vůdce KLR Kim Ir Sena, neboť rozpoutal korejskou válku a prosazoval politiku dobrovolného izolacionismu, byť socialismus v KLR dokázal ubránit. Pro hrubé chyby při socializaci Albánie nelze kladně hodnotit ani albánského vůdce E. Hodžu.

Velkou pozitivní osobností byl vůdce vietnamské revoluce Ho Či Min (zemřel 2. září 1969), podobně vůdci kubánské revoluce bratři Fidel a Raúl Castro (od roku 1959, Fidel do roku 2006, Raúl 2006-18) a vůdce socializující Libye M. Kaddáfí v letech 1969-2011. Vyčítat Castrům tvrdý postup s kontrarevolucí, v případě M. Kaddáfího při řešení rozbíjů místních klanů, je pošetilost.

Veliký se jeví mnohaletý nikaragujský levicový prezident Daniel Ortega, brazilský levicový prezident v letech 2003-11 Luis Inácio Lula da Silva a znovu od roku 2023 a levicový bolivijský prezident v letech 2006-19 Evo Morales, donuceným k rezignaci řízeným vojenským pučem 11. října 2019 po čtvrtých vítězných volbách. Znovu se potvrdilo, jak rizikové je převzít buržoazní státní aparát a nezměnit ho na lidový.

Historie ukazuje, že předčasná smrt či vražda vůdce socialistické revoluce může revoluci vážně ohrozit, viz zavraždění Patrice Lumumby v Kongu v roce 1961, předčasná smrt prezidenta H. Cháveze ve Venezuele 5. března 2013. Tedy hodnotit jeho následníka Nicoláse Madura by bylo předčasné.

Podobné zkušenosti mají i jiné revoluce – následovníky neměl Mustafa Kemal Atatürk v Turecku, v roce 1961 zavražděný předseda vlády Konga Patrice Lumumba, v roce 1966 vojenským převratem svržený prezident Ghany Kwame Nkrumah, v roce 1970 předčasně zemřelý prezident Egypta Gamál Násir atd.

Podobné zkušenosti má i ČR a SR po roce 1989. Velké pozitivní politické osobnosti ČR po roce 1989 nemá. Řada různých odpadlíků od KSČ se sice k moci dostala, ale rozhodně v nich neobstála. Zůstala za nimi nejčastěji spoušť. Politici KSČM (vzniklé z od moci odstavené někdejší KSČ) byli odsouzeni zůstat v opozici, kde obvykle se snažili bránit těm nejhorším výstřelkům vládců, ale pro potřebnou socializaci toho mnoho přinést nemohli. Při zjevné rezignaci širokých vrstev obyvatel na základní sociální jistoty po roce 1989 toto nepřekvapuje. Zjevně velmi záporná osobnost je Václav Klaus v 90. letech, převážně záporná osobnost je Vladimír Mečiar, rozporuplné osobnosti zřejmě jsou Miloš Zeman a Robert Fico. Bezpočet politikářů, politických trpaslíků a zaprodanců cizím zájmům za politické osobnosti označit ani náhodou nelze, byť se jimi ČR i SR hemží, Václavem Havlem počínaje. Tak jako obvykle, mnoho malých napoleonků, ale žádný Napoleon Bonaparte.

9.2.7. Historický rozkol v československém dělnickém hnutí

Přední historik České strany sociálně demokratické (ČSSD) Jiří Malinský (JM) podává v poměrně obsáhlé stati ⁷⁵⁾ podává svůj pohled na „První boj o Lidový dům“ v prosinci 1920. Stať je podrobná. Je i není přesná. Proč?

Věřím, že JM složitý problém zpracoval podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a že ve stati se jako historik nedopustil většího počtu věcných chyb, zejména těch závažných. Přesto je stať zjevně nedostatečná. Proč?

Je psána s neochvějným přesvědčením, že tehdejší předseda Československé strany dělnické - sociální demokracie (ČSSDSD) Vlastimil Tuzar a její další pravíci vůdci konali vesměs správně a problém měl jen v nejednom silně kontroverzním rozhodnutí, které přinášela mimořádně složitá a rozporuplná doba těsně po první světové válce a vzniku Československé republiky. Prostě Tchacherovské: „*Není alternativy!*“ Alternativa ale byla zjevná.

V zásadě začíná až rokem 1918, což je k pochopení problému trochu pozdě. Pravda, ve stati najdeme poznámky i ke starší historii, bez kterých taková stať není možná.

Tudíž, co ve stati chybí?

1) Československá sociálně demokratická strana, založená v roce 1878 v Praze v hostinci U kaštanu, po celý svůj vývoj byla stranou radikálního i umírněného dělnictva, mezi těmito dvěma základními proudy kolísala, tu a tam docházelo k větším i menším rozkolům, tu a tam se zase obě základní křídla spojovala, viz Josef Hybeš ad.

2) Když císař Franc Josef I. vyhlásil 28. července 1914 Srbsku válku a následně žádal v tehdejším rakousko uherském parlamentu o podporu, dopustili se tehdejší poslanci nejen ČSSDSD nevýslovné zrady na dělnictvu, rolnictvu, živnostnících a jiných neprivilegovaných občanech monarchie i na českém národě – podpořili českým lidem právem odmítanou imperialistickou válku mocnáře proti malému Srbsku. Socialistická internacionála se rozpadla na národní spolky nacionalistů, kde jedni za zájmy své buržoazie pomáhali nahánět dělnictvo na jatka Velké války proti těm druhým. Případ ČSSDSD byl ještě tristnější, protože rakouský a uherský nacionalismus byl namířen proti vlastnímu českému a slovenskému národu. Že tím podporují rozpoutání světové imperialistické války, dost možná tehdy ještě netušili, i když obří válka byla na spadnutí, stejně jako na spadnutí byla možnost následné „královské“ odměny ze strany císaře. Císař Franc Josef I krátce na to pozastavil činnost parlamentu, politických stran, české a mnohé další politiky nechal pozatýkat, poslal je do vězení, nechal je odsoudit k trestu smrti, ale nenechal je popravit. Tedy, Eduardu Benešovi a některým dalším opozičním politikům se podařilo zatčení a uvěznění předejít uprchnutím do zahraničí, kde se připojili k zahraničnímu odboji, vedenému Tomášem Garrigue Masarykem a Milanem Rastislavem Štefánikem.

3) Vedení ČSSDSD bylo, tak jako vedení mnoha jiných politických stran v Rakousku Uhersku, za Velké války až do listopadu 1916 v zásadě paralyzované represemi režimu. Když po smrti císaře Františka Josefa I. jeho nástupce Karel režim poněkud „uvolnil“ a nepohodlné politiky propustil z vězení ve snaze získat jejich podporu pro pokračování nesmyslné imperialistické války, nevyužilo vedení ČSSDSD této situace k realizaci levicového hesla „Válka válce,“ byť takový vzor na východě v Rusku existoval a od 7. listopadu 1917 se v praxi naplňoval a doma po něm byla poptávka.

4) S reálně pravicovým povstáním Československých legií proti sovětské vládě po tzv. čeljabinském incidentu 15. – 17. května 1918 JM nemá problém, byť jak sám uvádí, stalo se tak přes nesouhlas vůdce československého zahraničního odboje T. G. Masaryka. Že tak naše legie významně přispěly ke zběsilosti občanské a intervenční války v sovětském Rusku s těžkými škodami pro pracující nejen sovětského Ruska (jen počty zabitých a popravených za občanské a intervenční války se odhadují na 6-7 miliónů osob, o následném hladomoru nemluvě) a nepřímo významně přispěli k nejen jím odsuzovanému stalinismu, mu nestálo za zmínku. V jiném materiálu ⁶⁷⁾ anabázi hlavního proudu Československých legií v sovětském Rusku více méně oslavuje jako civilizační misi. Stejný přístup zastávala pravicová většina vedení ČSSDSD, což ale byla zjevná zrada na dělnictvu nejen sovětském a československém. Hlavní prý bylo, že si šplhli u našich západních spojenců – USA, Francie, Velké Británie a Itálie.

5) 28. říjen 1918 zastihl vedení ČSSDSD zjevně nepřipravené. Její vůdci se domnívali, že rozhodující jsou třídní zájmy proletariátu, které ale nebyli s to účinně obhajovat. Do čela událostí se ale dostaly české a slovenské národní zájmy. Pravicovní vůdci ČSSDSD se do jisté míry ocitli ve vleku událostí – vyhlášení Československé republiky 28. října 1918 spíše sekundovali, místo aby je vedli. Uprímně se přihlásili k budování buržoazně demokratické Československé republiky, místo aby stály v čele úsilí o socialistický charakter vznikajícího Československa. Již od 28. října 1918 se začalo rozhodovat, že nová Československá republika bude

republikou buržoazní, kde buržoazie tvrdě vykořisťuje proletariát, o bídě rolnictva nemluvě. Pravicoví vůdci ČSSDS prosazovali republiku sice demokratickou, ale buržoazní.

6)JM zmiňuje krátkou životnost Bavorské republiky rad (13. 4. - 1. 5. 1919) a dalších německých republik rad. Neuvádí už ale, že německá listopadová revoluce byla nejen v Berlíně utopena v krvi za vlády sociálně demokratického kancléře Bedřicha Eberta (jeho sociálně demokratický ministr vnitra Nosek později vzal na sebe politickou odpovědnost i za zavraždění vůdců německé levice Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové 15. ledna 1919), že podobně utopila v krvi Bavorskou a další republiky rad, vznikající živelně po první světové válce v Německu.

7)JM nemá problém s neobhájitelnou intervencí Československé armády proti radikálně levicové Maďarské republice rad (21. 3. – 1. 8. 1918). Napoprvé intervence neuspěla, Československá armáda byla poražena a na jižním a východním Slovensku vznikla též radikálně levicová Slovenská republika rad (16. 6. – 5. 7. 1919). Západní mocnosti včele s Francií a Československem přiměly vojska v 1. světové válce poraženého Maďarska (Uherska) se nejprve stáhnout ze Slovenska, takže Slovenská republika rad skončila. Poté se Československá armáda významně podílela na násilném potlačení Maďarské republiky rad a tím i na nastolení polofašistické a protičeskoslovenské vlády admirála Horthyho v Maďarsku, která po té Maďarsko sužovala celé čtvrtstoletí. Na vládě Československa se tehdy podílela ČSSDS. Od 8. 7. 1919 byl její šéf Tuzar předsedou vlády.

8)JM zmiňuje polsko sovětskou válku (březen až říjen 1920) jako válku, která svým vlivem radikalizovala levice v ČSSDS a dál hrotila její beztak hlubokou krizi. Neuvádí už ale, že Československá vláda včele s Tuzarem k ní zaujala neutrální stanovisko bez zbrojního embarga vůči polskému agresorovi, takže reálně dodávkami zbraní polskou dobovačnou válku podporovala. Byli to nespokojení českoslovenští dělníci, zvláště pak železničáři, kteří blokovali dopravu zbraní do Polska přes naše území. Heslo „*Ruce pryč od sovětského Ruska!*“ bylo vyjádřením levicové politiky, kterou ale převážně pravicové vedení ČSSDS neprovádělo. Jinou otázkou je, zda by pro Československo byla lepší případná polská sovětská republika nebo mu nepřátelský režim polského maršála Pilsudského a jeho zuřivě protičeskoslovenského ministra zahraničí Josefa Becka. Nešlo zdaleka jen o pohraniční spory o Těšínsko, kus Oravy a kus Spíše, ale hlavně o pozdější aktivní polskou účast na zničení Československa na podzim 1938 v době Mnichova. Historie ale nezná „kdyby“.

9)Samozřejmě, na tehdejší kvas v československé levice lze hledět dvojím způsobem:

a)Jako na snahu o vytvoření buržoazně demokratické Československé republiky, která ale bude vůči většině svých občanů do značné míry kapitalistickou macechou. Zde bylo tehdejší převážně pravicové vedení ČSSDS Vlastimila Tuzara úspěšné. Přitom i progresivní opatření jako je zavedení osmihodinové pracovní doby či volebního práva pro ženy bylo v Československu uzákoněno více než rok po sovětském Rusku a pod jeho vlivem.

b) Jako snahu vytvořit sociálně spravedlivou společnost – socialismus. Zde vedení ČSSDSD zásadně selhalo. Odmítalo jej a sabotovalo i za cenu způsobení zásadního rozkolu ve straně, v českém levicovém hnutí, který trvá dodnes.

Ano, byla to dlouhá řada zásadních selhání převážně pravicového vedení ČSSDSD, která vedla k hlubokému rozkolu v československé levici a v československém dělnickém hnutí, byť je JM nevidí či spíš není s to vidět. Na tom mnoho nemění ani skutečnost, že progresivní sociálně ekonomické změny v Československu let 1918-21 byly mimo sovětské Rusko nejradikálnější v Evropě a velice špatnou situaci neprivilegovaných vrstev obyvatel do určité míry zlepšily. Otázkou je, zda tehdejší převážně pravicové vedení ČSSDSD opravdu chtělo znárodnit rozhodující odvětví československé ekonomiky, jak tvrdí JM a jak lze usuzovat i z některých dokumentů tehdejší doby. Tehdejší vládní koalice ČSSDSD se silně pravicovými agrárníky zpochybňuje, že to bylo myšleno upřímně a vážně.

S předchozím úzce souvisí, že se JM na konci stati právem zaráží nad skutečností, že rozkol ČSSDSD z roku 1920 trhá naši levici i 100 let poté. Ten rozkol je reálný, fakta jsou zde nesmlouvavá. Tehdejší intriky převážně pravicového vedení ČSSDSD ani neohrabanost tehdejší levice v ČSSDSD nemohou nic podstatného změnit na základní skutečnosti, že poválečná revoluční situace nebyla využita k výrazné socializaci společnosti, jak si přála většina občanů, viz demonstrace na sklonku války pod hesly proti válce, proti hladu, za sociální spravedlnost a za „Socialistický národ“.

Historie dovede být zlá, pěkná mrcha. Jisté je, že většina členské základny ČSSDSD po potlačení prosincové generální stávky 1920 přešla do vznikající Komunistické strany Československa a ČSSDSD tak byla zásadně oslabena. Ukázalo se ale brzy, že budovat radikální levicovou stranu (název není podstatný), není vůbec jednoduché a to ani za tuhé diktatury, která vládla v řadě států Evropy v meziválečném období, ani za buržoazní demokracie, která se udržela v Československu až do září 1938, kdy byla tzv. Mnichovskou dohodou – brutálním diktátem čtyř velmocí - zničena našimi nepřáteli, spojenci a domácími zrádci. Není to snadné za ekonomické krize a tím méně v letech dočasné stabilizace kapitalistických ekonomik 1925-29.

Komunisté i sociální demokraté skončili brzy po Mnichovu v ilegalitě, jejich vedení muselo uprchnout do zahraničí. Vedení KSČ do Moskvy, vedení ČSSD do Paříže a po jejím pádu do Londýna. Po válce vznikla situace příznivá pro pokojný rozvoj národní a demokratické revoluce až po její přerůstání v revoluci socialistickou, kterou KSČ pod vedením Klementa Gottwalda s podporou tehdejší ČSSD (podle JM zrádce Zdeňka Fierlingera) mistrně využilo. Rostoucí aktivizace pravice v ČSSD až po ovládnutí jejího vedení na sjezdu 14. listopadu 1947 ČSSD citelně oslabovalo. Dostávalo ji do stále silnějšího vleku KSČ, až po úplný rozkol ČSSD za politické krize v únoru 1948. Ministři ČSSD si zachovali tvář, neodstoupili a umožnili tak obnovu levicové vlády a další prohlubování národně demokratické a teď již i převážně socialistické revoluce v Československu. Tehdejší pravicové vedení ČSSD bylo poraženo a padlo.

Ano, historie dokáže být zlá a pěkná mrcha. Triumfální vítězství KSČ v rozhodující míře parlamentní cestou v únoru 1948 znamenalo prakticky plné převzetí moci v zemi KSČ. Teď již nic nebránilo přistoupit k budování základů socialistické

společnosti v Československu. Pandořinou skříňkou se ale stala skutečnost, že únorové vítězství umožnilo nastolit reálnou vedoucí úlohu KSČ. Tím spíš, když se těžce oslabené ČSSD nechala KSC pohltit, další legální politické strany degradovat v rámci Národní fronty na strany závislé na KSČ a Západ naplno rozpoutal studenou válku proti vznikající světové socialistické soustavě, která do značné míry omezila nejen možnosti demokratického vývoje a specificky československé cesty k socialismu, ale přispěla nemálo k řadě zčásti politicky motivovaných nezákonností té doby.

Nastalo téměř 42 leté období budování nejprve základů socialistické společnosti (přibližně do roku 1960), posléze socialistické společnosti – nerozvinutého (reálného) socialismu sovětského typu pod vedením Komunistické strany Československa. Nebyl to rozvoj bezproblémový a bezrozporný, jistě i pro nutnou závislost na první velmoci socialismu – Sovětském svazu – v rámci těžce třídně rozděleného světa. Na jedné straně socialismus v Československu odstranil bídu, odstranil nezaměstnanost, vybudoval bezprecedentní systém základních sociálních jistot (největší spolu s Německou demokratickou republikou) a zajistil největší sociálně ekonomický rozvoj v naší historii i její mírovou existenci, na druhé straně připustil nezákonné a počátkem 50. let i hrdelní procesy, 21. srpna 1968 a tzv. normalizaci po 17. dubnu 1969. Byl to rozvoj přes všechny problémy jednoznačně v historii našich zemí neúspěšnější. Nemá smysl spekulovat, co by bylo, kdyby nepřišel v Sovětském svazu k moci M. S. Gorbačov se svou prapodivnou perestrojkou a předhozením svých dosavadních evropských spojenců Západu. Ano, historie dokáže být pořádná mrcha.

Převážně úspěšný rozvoj socialismu byl v roce 1989 násilně přerušena poté, co poslední sovětský vůdce Michail Sergejevič Gorbačov se rozhodl své dosavadní evropské spojence nacpat do chřtánu Západu. Specifikem Československa byla skutečnost slabé pravicové, převážně parazitní opozice nezocelené větším úsilím a z velké části oddané té či oné větvi západní buržoazní demokracie. Výsledkem je jednak zbledlý antikomunismus i po třiceti třech letech, jednak nemravná rozkladná demokracie přežralého kapitalismu se silně mafiánskými prvky, resp. z Klausovské transformace při zhasnutí se Česko dodnes plně nevzpamatovalo. V Česku i na Slovensku byl vytvořen kapitalismus silně závislý na světových kapitalistických centrech. Z ideálů 17. listopadu 1989 nepřekvapivě mnoho nezbylo. Vrátily se nejen četné zásadní sociální problémy, nezaměstnaností počínaje, ale objevilo se i bezdomovectví, těžký úpadek vzdělanosti, kritického myšlení a mnohé jiné. Protiústavně, ale bez větších protestů bylo rozbito (rozděleno) i Československo k 1. 1. 1993, základní odkaz po roce 1989 tolik vzývaného T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a E. Beneše. Aktuální se stává i problém ohrožení nejen zbytkové České republiky, ale i samotného českého národa, jehož existence v silně exponovaném středu Evropy nikdy nebyla samozřejmá.

Máme tu opět dvojí selhávání.

a) Selhávání politických vůdců. Ano, ČR již 30 let nemá nového Masaryka, Štefánika, Beneše. Má jen velký počet politických nul, mezi kterými je sem tam jednooký král.

b) Selhávání programové. Přezrálý kapitalismus, válečné šílenství západu a vyhrocující se světová ekologická a v jejím rámci zejména klimatická krize už dávno křičí, že jediná šance lidstva na přežití je ve spojení budování moderního socialismu s udržitelným rozvojem. Co je ale moderní socialismus, málokdo tuší, natož ví. Shoda je jen, že to nemá být někdejší reálný socialismus. Obsah pojmu moderního socialismu zůstává předmětem rozsáhlých a často i protichůdných sporů. Já osobně za největší úchytky považuji politiku multikultury a genderu EU a tzv. nepodmíněný základní příjem, ale některé levicové skupiny na těchto politikách staví moderní socialismus a základní sociálně ekonomické problémy prakticky neřeší. Snad ještě hůře je tomu s udržitelným rozvojem. Situace došla tak daleko, že už ani zelení a vedení radikálních ekologických organizací příliš neoponuje tzv. vládním strategiím udržitelného rozvoje, ač k udržitelnosti z mnoha důvodů zjevně nevedou, a za svou vzalo i mimofádně kontroverzní tzv. Zelenou dohodu pro Evropu. Situace je objektivně zralá na radikální revoluci k socialismu a k udržitelnosti, ale chybí subjektivní faktor, takže se zejména v Evropě stává mnohem reálnější perspektiva islámské kontrarevoluce spojené s likvidací dosavadní evropské civilizace, paradoxně s podporou mnohé levice či spíše pseudolevice. Ano. Mnohé složky evropské levice se místo angažmá za práva neprivilegovaných bijí za různé excesy rozbíjející civilizovanou společnost, jako je ideologicky pojaté šílenství multi kultury a gender, podpora převážně muslimské migrace do Evropské unie a jiné. Patří sem i zjevně ekonomicky nereálná a podle všeho i nesocialistická koncepce základního nepodmíněného příjmu, jež by měl být poskytován všem občanům nezávisle na jejich pracovních a podnikatelských zásluhách. Jak ale již v 19. století objevil Bedřich Engels, byla to práce, která polidštila opici. Dodávám, že je to (často nucená) zahálka, která člověka degraduje zpět nejednou až k té opici.

Že oficiální výzkum a veřejné školství zcela ignorují ekonomické zákony, nepřekvapuje. Že se ale prakticky nezkoumají ani na levici včetně té radikální, je tristní.

Reálný socialismus v evropských socialistických státech, ne však různé západní, arabské či africké socialismy včetně tzv. švédského, potlačil působení základního ekonomického zákona kapitalismu - zákona maximalizace zisku a systémového ekonomického zákona kapitalismu - zákona přirozené akumulace kapitálu, a že začaly působit socialistické zákony plánovitého rozvoje (nikoliv zákon plánovitého proporcionálního rozvoje, jak někteří v letech reálného socialismu uváděli) a rozdělování podle práce. Tyto systémové zákony socialismu za reálného socialismu prokazatelně působily, byť značně nedokonale. Plánovitost se stala středem snažení socialistického státu i jeho územních částí (samozřejmě bylo co zdokonalovat, nejen ve vážně zanedbané zbožně peněžní vztahy a v ochraně životního prostředí), parazitní příjmy vlastníků kapitálu byly zrušeny. Rozsáhlé stížnosti na údajně až 100 % přerozdělování nově vytvořených hodnot reálně socialistickými státy jsou sice nadsazené, ale potvrzují, že základní ekonomický zákon komunistické společensko ekonomické formace - zákon společenského přivlastňování - působil. Působil i základní rozpor komunistické společenské ekonomické formace - rozpor mezi společenským a individuálním, viz Hába. Konečně, na nezvládnutí řešení tohoto rozporu reálný socialismus do jisté míry nakonec „dojel“.

Nepodařilo se efektivně využívat objektivní působení ekonomického zákona hodnoty. Tvrdošíjně lpění na nejednoznačných poznámkách Karla Marxe o komunismu jako netržní společnosti nevyužívající zákon hodnoty, které byly podle všeho myšleny až pro vlastní komunismus (alespoň tak chápu např. Marxovu Kritiku Gothajského programu), nikoliv pro jeho socialistický předstupeň, nadělalo mnoho škod a stalo se jednou z příčin nedostatečně efektivního rozvoje reálného socialismu a nakonec i jeho historické porážky v Evropě.

Co se dále nepodařilo efektivně využívat, byl ekonomický zákon růstu (pravých) lidských potřeb. Klasikové Marx a Engels nám zanechali jen pár poznámek, kterým se nepřikládá správný význam, nebo se zcela ignorovaly. Hrubé podceňování některých společenských věd, zejména sociologie a psychologie, zde sehrálo též negativní roli. Socialismus se tak rozvíjel poněkud živelně, často se honil za uspokojováním nepravých, falešných potřeb (zčásti v rámci vynucené i ekonomickou soutěží s rozvinutým kapitalismem) a bránil využití všech svých potenciálních předností.

Podíváme-li se na zápasy sváděné převážně pravicovým vedením v ČSSDSD v letech 1918-20 (platí to ale i pro všechna další léta, kdy už jen ČSSD působila samostatně), o prosazování socialismu jí s výjimkou let 1945-48 nešlo. Historický rozkol komunistické versus sociálně demokratické hnutí tak měl a má objektivní základ v rozdílných cílech. Historický rozkol přizívovaly četné osobnostní animozity i časté házení si klacků pod nohy. Za uplynulých 100 let se na něm mnoho nezměnilo. Nějaké velké překvapení zde tudíž není čekat na místě, byť jde jistě o jev pro levici převážně nežádoucí.

Navzdory různým, nejednou i hodně tvrdým třeticím včetně svého času teze vedení KSČ o „sociál fašismu“ ČSSD (nešlo ale jen o realizaci linie Kominterny, ale také o reakci na katastrofální politiku německé sociální demokracie), nikdy nenabyl tak tragických rozměrů, jako v sousedním Německu, kdy sociálně demokratická vláda nejen že zmasakrovala listopadovou revoluci 1918 v Německu a republiky rad v Německu na jaře 1919. Odtud se táhnoucí těžký rozkol a hrubé podceňování sílicího nacismu usnadnilo Hitlerovi uchopit moc v Německu, zlikvidovat buržoazní republiku a nastolit hrůzovládu.

...

Historii je nutno zkoumat objektivně a v první řadě respektovat fakta a jejich souvislosti. Fakta jsou samozřejmě základem. Se souvislostmi je to nelehké, nemusí to s nimi být občas ani jednoznačné. Navíc každý občan, tím spíše politik, historik a ideolog, má určitou představu. Pokud jdou fakta příliš mimo ni, svádí to k uplatnění nechvalné zásady: „*Tím hůř pro fakta!*“ Nemusí být uzákoněn neobjektivní výklad historie, jak se stalo v Česku v roce 1993 tzv. zákonem o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Jen objektivní výklad historie může sloužit k poučení. Že jsme tomu dnes hodně vzdáleni nejen v Česku, že nejen Česko zažívá kromě hluboké zdravotní a sociálně ekonomické krize také hlubokou politickou, morální a kulturní krizi, že těžce upadá vzdělanost, znalost historie a kritické myšlení mezi obyvatelstvem i odborníky, je též smutná pravda. Není to ale rozhodně důvod k rezignaci.

9.2.8. Nerozvinutá versus rozvinutá socialistická společnost

V SSSR byla v roce 1936 přijata ústava, která zemi prohlásila za socialistický stát. Podobně se Československo prohlásilo za socialistický stát novou ústavou v roce 1960, Jugoslávie (SFRJ) v roce 1963, Rumunsko (RSR) v roce 1970, sjednocený Vietnam (VSR) v roce 1976, dále Libye = Libyjská arabská socialistická Džumhária, Etiopie. XIV. sjezd KSČ přijal usnesení, že se v ČSSR v roce 1971 vybudoval rozvinutý socialismus. Toto konstatování ale solidně nezdůvodnil.

Šlo o kroky předčasné a socialismus kompromitující, protože ve všech případech byly vybudovány jen základy socialismu, resp. bylo ukončeno přechodné období od kapitalismu, popř. feudalismu či asijského výrobního způsobu k nerozvinutému socialismu a začala etapa nerozvinutého socialismu, ať už převážně netržního nebo převážně tržního. V Etiopii nebylo dosaženo ani tohoto základu, podobně v řadě jiných afrických a arabských státech, které svého času uskutečňovaly určitou socializaci.

Nerozvinutý socialismus sovětského typu měl mnoho vážných problémů, počínaje nedostatečnou materiálně technickou základnou přes nedostatečné využívání zbožně peněžních vztahů až po silně omezenou politickou demokracii. Problém byl, že v extrémních podmínkách budování základů socialismu v Evropě došlo s výjimkou Jugoslávie k vychýlení socialistické výstavby k centralisticko příkazovací soustavě řízení s nízkým využíváním zbožně peněžních vztahů, z které nebyla snadná cesta zpátky. Různé tržní reformy znamenaly značné omezení základních sociálních jistot, zejména práva na práci, dále inflaci a další rozporuplné sociálně ekonomické jevy. Platí to plně i o reformě O. Šika v ČSSR v roce 1968, byť to bylo oficiálně odmítáno.

Základem socializace v Libyi bylo znárodnění ropy a zemního plynu v roce 1973 a využití rozsáhlých příjmů z jejich těžby a vývozu k rozvoji státu i k zásadnímu povznesení životní úrovně obyvatel.

Z evropských socialistických států se pastí centralisticko příkazovací soustavy plánovitého řízení vyhnula jen Jugoslávie. Vytvořila si ale jiné pasti, zejména za základ výroby uzákonila samostatné výrobní úseky, nikoliv podniky, a územní chozrasčot. Tyto pasti byly zřejmě ještě destruktivnější ve srovnání s centralisticko příkazovací soustavou řízení. Uzákoněny ale být nemusely. Základem výrobní samosprávy mohl být podnik. Obce, města, regiony a republiky mohly být financovány podobně jako v ČSSR.

Inspirativní je jistě příklad současné Číny, která se neopíjí svými dosaženými obrovskými úspěchy a předpokládá vybudování socialistické společnosti s čínskými rysy až asi za 50 let. Úspěšný urychlený rozvoj Číny jí umožnil toto období zkrátit. K 1. 7. 2014 středně rozvinutý socialismus předpokládá dosáhnout v roce 2021, rozvinutý socialismus v roce 2049.

Naopak tragický byl výrok N. S. Chruščova na 21. sjezdu KSSS v roce 1961: „*Do deseti let budou sovětští lidé žít v komunismu.*“ Komunismus tehdy nebyl dosažitelný v SSSR ani v jiném socializujícím se státu ani za 30 let. Reálně bylo jen usilovat o

rozvinutý socialismus. Místo slibování nemožného, světlých zítřků, komunismu apod. je nutné slibovat poctivé úsilí o lepší společnost, o realistické řešení aktuálních problémů socialistické společnosti a tyto sliby plnit, samozřejmě při dlouhodobé orientaci na vybudování rozvinuté socialistické společnosti s perspektivou komunismu.

K 1. lednu 2023 jsou výrobní síly ale mnohem rozvinutější, takže hmotná nouze ani absence základních sociálních jistot by při rozumném rozdělování vytvořených hodnot a rozumném stanovení pracovní doby nikomu neměla hrozit. S využitím kladných a záporných zkušeností minulé socialistické výstavby by za příznivých podmínek neměl být problém vyvarovat se centralisticko příkazovací soustavy plánového řízení, politických, národnostních, náboženských a dalších excesů a v rámci socialistických přeměn přechodného období přejít rovnou na socializující, sociálně a ekologicky regulované tržní hospodářství orientované na udržitelný vývoj, na rozvinutý socialismus. Tedy, za podmínky, že se socializující společnost nebude muset bránit imperialistické agresi, že nebude sdírána národnostní, náboženskou, multikulturalistickou EU typu či jinou nevráživostí, že nebude zásadně ohrožena silicím rozvratem klimatu a za podmínky, že její vůdcové i lidé dole budou potřebu účinné ochrany životního prostředí brát vážně a nebudou podvazovat razantní úspory paliv a energie, zásadní rozvoj kolejové dopravy při tlumení neúnosné silniční dopravy, že nebude zásadně zvýhodňována dálková silniční, letecká a vodní doprava, že bude prosazováno šetné zemědělství, že se nebude devastace vodních poměrů vydávat za protipovodňovou ochranu aj.

Perspektiva nástupu průmyslu V.4 spojená s masovým rušením pracovních míst ve výrobě i v nevýrobní sféře zvýrazňuje problém zajistit smysluplnou existenci lidí mimo pracovní proces. Půjde o jeden z nejobtížnějších úkolů i pro socializující se společnost. Zřejmě na něj dnes není nikdo připraven. Bez podstatného zkracování pracovní doby, v dohledné době na čtyřdenní pracovní týden, nebude možné řešení otázky zaměstnanosti.

9.2.9. Společenské zákonitosti socializace

Zásady, resp. zákonitosti budování socialismu zformulovala První mezinárodní porada komunistických a dělnických stran socialistických zemí a Porada představitelů komunistických a dělnických stran, která se konala za účasti 64 stran v Moskvě 14.–16. listopadu 1957, resp. v roce 1958 ve Varšavě. Porada mimo jiné schválila Deklaraci představitelů komunistických a dělnických stran socialistických zemí, v níž je mimo jiné:

„Takovými společenskými zákonitostmi boje za socialismus jsou:

- vedení pracujících mas dělnickou třídou, jejímž jádrem je marxisticko leninská strana, při uskutečňování proletářské revoluce v té či oné formě a nastolení diktatury proletariátu v té či oné formě;*
- svazek dělnické třídy se základní masou rolnictva a jinými vrstvami pracujících;*

- likvidace kapitalistického vlastnictví a nastolení společenského vlastnictví základních výrobních prostředků;
- postupná socialistická přeměna zemědělství;
- plánovitý rozvoj národního hospodářství směřující k vybudování socialismu a komunismu, ke zvyšování životní úrovně pracujících;
- provedení socialistické revoluce v oblasti ideologie a kultury a vytvoření početné inteligence, oddané dělnické třídě, pracujícímu lidu a věci socialismu;
- likvidace národnostního útisku a nastolení rovnoprávnosti a bratrského přátelství mezi národy;
- obrana vymožeností socialismu před pokusy zahraničních a vnitřních nepřátel;
- solidarita dělnické třídy příslušné země s dělnickou třídou ostatních zemí – proletářský internacionalismus.“ Viz ⁷⁷⁾, s. 410.

Aktuální otázkou zůstává, co z těchto zákonitostí bylo oprávněné, co neoprávněné.

Výše uvedené zásady se v praxi budování rozvinuté socialistické společnosti vesměs uplatňovaly, s výjimkou odstranění národnostního útisku, kde v řadě států budujících socialismus docházelo k značným přehmatům, jak v přechodném období, tak i v nerozvinutém socialismu sovětského typu.

Základním problémem výše uvedených zásad je, že jde o zákonitosti boje za vytvoření základů socialismu, jejichž naplňováním se společnost socializovala k nerozvinutému socialismu, nikoliv o zákonitosti budování nerozvinuté i rozvinuté socialistické společnosti, byť například zákon plánovitého rozvoje patří k základním systémovým zákonům celé komunistické společenské formace. Pomáhaly spíše státům, které se vydávaly na cestu socialistických přeměn než státům, kde již byly základy socialismu vybudovány. Pro dogmatiky vznikl problém, co s nimi, když už byly vesměs nebo alespoň převážně naplněny.

Zásady se málo vyjadřovaly k rozvíjení socialismu. V první řadě se nerozlišoval nerozvinutý socialismus, vzniklý realizací základních socialistických přeměn v přechodné období, a rozvinutý socialismus, který měl vzniknout rozvíjením nerozvinutého socialismu postupným odstraňováním četných materiálně technických i společenských prvků nerozvinutosti. Po vzniku nerozvinutého socialismu měla být diktatura proletariátu postupně nahrazena všelidovým státem. Nerozvinutý socialismus dále trpěl nedostatečným využíváním zbožně peněžních a tržních vztahů, neboť hrubě podceňoval objektivní působení zákona hodnoty za socialismu. Věcně lze zásadám vytknout nedostatečné řešení likvidace předkapitalistických společenských formací, což ale nebyl problém ČSSR. Chyběla v nich zásada rozdělování podle práce, prosazování bezplatné jednotné státní školské soustavy, jednotného bezplatného zdravotnictví a základního sociálního zabezpečení, které ale byly v evropských socializujících státech vytvářeny a rozvíjeny, nejlépe zřejmě v ČSSR a v NDR, samozřejmě s omezeními plynoucími z disponibilní materiálně technické základny socialismu.

Ožehavou otázkou je, co ze společenských zásad budování socialismu z roku 1957 je aktuální pro úsilí o moderní socialismus dnes a co nikoliv.

I nadále platí, že objektivně největší materiální zájem na překonání přezrálého kapitalismu má dělnická třída a další vrstvy neprivilegovaných pracujících s výjimkou pracovníků v domácích službách. Na rozdíl od časů masového továrního proletariátu má situaci snadnější i obtížnější zároveň. Snadnější proto, že moderní elektronické komunikační prostředky umožňují proti minulosti mnohem snadnější komunikaci mezi občany včetně možnosti se takto organizovat. Problém je ve skutečnosti, že kontakt po internetu začal nahrazovat skutečný kontakt, virtuální realita mnohým začala nahrazovat realitu skutečnou. Socializace to má těžší proto, že snesitelná hmotná životní úroveň většiny pracujících nežene od 60. let 20. století pracující do jednoho šiku k obraně svých základních životních zájmů, ale stimuluje měšťáctví. Rozmáhající se zhýčkanost významné části pracujících včetně vzniku „nové západní levice“ se stala vážným problémem. Organizovanost a akceschopnost dělnictva se podstatně snížila, o organizovanosti a akceschopnosti ostatních pracujících nemluvě. Proti minulosti je mnohem účinnější vymývání mozků vládnoucím bulvárem i záplavou informací brakové hodnoty. Negativně působí i globalizace, kdy podstatně více vykořisťované vrstvy pracujících v rozvojových státech reálně fungují jako stávkokazi ve státech vyspělých s vysokými mzdami, resp. platy. Solidarita pracujících v mezinárodním měřítku a zejména mezi vyspělými kapitalistickými a rozvojovými státy prakticky nefunguje. Platí nechvalné: „*Bližší košile než kabát!*“ Ani vyostřující se ekologické problémy na tom mnoho nemění, přestože jde o otázku přežití celého lidstva. Nová je zejména nutnost spojit úsilí o socializaci společnosti s úsilím o (trvale) udržitelný rozvoj ekonomiky a o udržitelný způsob života občanů. Sladit ekonomický, sociální a environmentální pilíř udržitelnosti je velice obtížné obecně a za kapitalismu ještě o hodně těžší až nemožné. Zde nechvalné: „*Bližší košile než kabát!*“ platí trojnásobně.

S výše uvedeným úzce souvisí i neradostné postavení předvoje dělnické třídy a ostatních neprivilegovaných vrstev obyvatel – radikálně levicové strany komunistického typu. V řadě vyspělých kapitalistických i bývalých socialistických států jsou radikálně levicové politické strany velmi slabé, navíc nejednou zastoupené více vzájemně se svářícími skupinami, takže vesměs zůstávají velmi slabé, s mizivým vlivem na společnost a mimo parlament. Ale i ve státech s jednou dominující silnou radikálně levicovou stranou v parlamentních volbách dosahují spíše hubených volebních výsledků, obvykle do 10 %, zůstává situace nepříznivá. KSČM s dosahovanými asi 14 % odevzdanými hlasy voličů byla výjimkou. Ve volbách v říjnu 2017 ale KSČM klesla na 7,8 % získaných hlasů voličů a ve volbách v roce 2021 s 3,6 % hlasů voličů se do Sněmovny nedostala a přestala být parlamentní stranou. Svého času mohutný úspěch moldavských a kyperských komunistů neměl příliš dlouhého trvání, resp. tažení domácí i zahraniční pravice bylo zejména v Moldavsku velice nesolidní, ale úspěšné.

Špatně se rozvíjí ideová práce, úsilí o kritickou analýzu reálně socialistické minulosti a o vytvoření konceptu moderního socialismu. Většina radikálně levicových politických stran žádnou ideologickou práci ani žádné úsilí o vytvoření konceptu moderního socialismu nedělá, čímž otvírá prostor jiným politickým silám. V západoevropských státech podléhají ideologii multikulturalismu EU typu, kterou se následně ničí. Ve volbách pak nejčastěji vítězí populisté. Neschopnost tahu na branku způsobuje, že se navenek stírá rozdíl mezi levicí a pravicí.

Populisté mohou být i radikálně levicoví, viz řecká Syriza. Tomu pak odpovídají i výsledky. Absence programu B (pro nepříznivé počasí) vedla k tristní situaci, kdy Syriza po svém dvojitým volebním vítězství sice vytvořila vládu, ale neurvale vydíraná černou trojkou MMF, Evropské komise a Evropské centrální banky pokračuje v likvidaci zbytků sociálního státu i řecké ekonomiky, tj. v typicky pravicové politice. Na pomoc od levice v EU čekala marně. Strany socialistické internacionály ji hodily před palubu, strany radikální levice se do vlády v žádné další zemi EU nedostaly.

Nejednoznačný je ale i výsledek chávezovské revoluce střední síly ve Venezuele. Zdá se, že ji radikálně levicový populist H. Chávés 15 let úspěšně vedl, mnohé pro její vítězství učinil, v první řadě rozvíjel širokou lidovou frontu chudých a středních vrstev obyvatel a významně pozvedl hmotnou i nehmotnou životní úroveň širokých vrstev obyvatel. Přesto vývoj po jeho smrti 5. března 2013 ukazuje, že nečinil zdaleka dost, počínaje nevytváření významných finančních rezerv v letech vysokých cen hlavního exportního artiklu Venezuely – ropy a nedostatečně diverzifikoval venezuelskou ekonomiku, takže zásadní snížení cen ropy jí zasadilo těžkou ránu. Sociálně ekonomická situace v důsledku pádu cen ropy se ve Venezuele podstatně zhoršila. Situaci významně zhoršuje rozsáhlé sabotování zásobování obyvatelstva, které umožňuje zachování soukromého zásobování obyvatelstva soukromou obchodní sítí. Chyby činí ale i socialistická vláda, resp. současné zrušení silně dotovaných cen pohonných hmot, umožňující rozsáhlou spekulaci, mělo být skutečně již dávno. Takové dotace neměly být vůbec zavedeny. Výsledkem je nástup pravice – velkopodnikatelů podporovaných USA, její vítězství v parlamentních volbách a pokusy o odvolání socialistického prezidenta N. Madura. Ve své nadutosti odmítla zúčastnit předčasných prezidentských voleb, takže N. Maduro svůj mandát hladce obhájil, což venezuelská i zahraniční reakce označuje za nelegitimní.

Podobně tragický vývoj je v Brazílii, kde vláda levice od roku 2003 byla v roce 2016 svržena ústavním pučem za pomoci justiční mafie. Nyní byl prezidentem zvolen sympatizant s krutou brazilskou vojenskou diktaturou fašistického střihu. V roce 2022 ve volbách prezidenta zvítězil levicový Lula.

Když se KSČM v roce 2015 podařilo v Praze uspořádat mezinárodní konferenci komunistických a dělnických stran k problémům minulého evropského pokusu o socialismus a k hledání cest k modernímu socialismu budoucnosti, byl její výsledek mizivý. Mnohé strany radikální levice z různých důvodů nevyslaly ani zástupce. Kromě zástupců KSČM pouze delegáti z KS Vietnamu měli o problémy budování moderního socialismu vážný zájem. Ostatní se věnovali zrovna aktuálním problémům nebo jen sledovali diskusi (zástupci KS Číny).

I radikálně levicové strany v Evropě, o stranách sociálně demokratických, socialistických a nové evropské levice nemluvě, o možné socialistické revoluci, natož nastolení diktatury proletariátu nechtějí ani slyšet s tím, že revoluce a zvláště pak diktatura proletariátu stojí v protikladu s buržoazní demokracií. Jistě, diktatura znamená určité omezení demokratických možností. Otázkou ale stejně jako v minulosti je, zda pro přechodné období od kapitalismu ke komunismu bude jiná možnost, viz zkušenosti nejen Venezuely, která ani po 19 letech svého rozvíjení

nedosáhla prahu minimálně nutných socializujících přeměn. V praxi bude záležet na míře odporu vládnoucí finanční oligarchie a jejich příznivců, na celkové mezinárodní situaci a na míře prozíravosti vůdců socialistické revoluce. Mám za to, že o socialistických přeměnách musí mít radikálně levicové strany v první řadě jasno. Musí k nim také mobilizovat všechny vrstvy neprivilegovaných občanů. Je to těžké, ale jiná cesta není. Bez podpory většiny lidu není reálné prosazovat socializaci společnosti ani parlamentní, ani mimoparlamentní cestou, stejně jako v minulosti.

Sebevražedná je sociáldemokratizace a liberalizace radikálně levicových stran, viz zkušenosti maďarských socialistů, Strany demokratické levice na Slovensku a v Polsku ad. Podobně je sebevražedná „multikulturalizace“ či „sluníčkarizace“ radikálně levicových stran v západní Evropě. Je tristní, když europoslance za KSČM pro pochopitelné odmítání přijímání nelegálních, převážně asociálních migrantů velmi ostře kritizují kolegové z frakce Radikální levice – severská levice z EU 15. Podobně je tomu s kritikou KSČM ze strany např. německé Levice ve věci tolerance jaderné energetiky jako v dané konkrétní historické situaci menšího zla.

Výrazná početní redukce rolníků a dělníků je realitou. Místo nich se zvyšuje počet pracovníků značně nesourodého sektoru služeb, dále nezaměstnaných a také bezdomovců. Za kapitalismu přibývá i počet úředníků a sloužících. Svazek dělnické třídy s rolnictvem je i nadále nezbytný, přestože zásadní redukce počtu rolníků a značná redukce počtu dělníků význam tohoto svazku relativně zmenšuje. Nutné je budovat širokou koalici neprivilegovaných pracujících i nepracujících občanů na obranu jejich základních zájmů. Je běžné, že ani vysokoškolský diplom není zárukou slušného zaměstnání a slušné životní úrovně, viz pracovníci sociálních služeb, kultury, učitelky a učitelé, mnohé zdravotní sestry ad. Velmi negativně působí masová nezaměstnanost a téměř všeobjímající strach z nezaměstnanosti a dalších sociálních nejistot včetně prekarizace práce a hrozby exekucí majetku pro nesplácení dluhů.

Zrušení kapitalistického vlastnictví, resp. zavedení socialistického vlastnictví hlavních výrobních prostředků, zespolečenštění rozhodujících výrobních prostředků je pro socialistické přeměny nevyhnutelné. Nemusí mít ale podobu znárodnění bez náhrady. Může jít o výkup, resp. odkup za náhradu, přebírání krachujících podniků jejich zaměstnanci, ale také obcemi či státem apod. Nelze se ale a priori zříkat ani sankčních konfiskací. Nacionalizace půdy podle vzoru Leninova dekretu o půdě je na místě jen tam, kde je nutné zlikvidovat materiální základnu předkapitalistických společenských formací, což dnes je problém málokterých zemí.

Nejvíce jsou na zespolečenštění zralé podniky technické infrastruktury – dopravní, spojové a energetické sítě, vodárny, vodovody, kanalizace, komunální čistírny odpadních vod apod. Soukromé vlastnictví těchto podniků vážně podvazuje rozvoj společnosti, a to i kapitalistické. Podobně je tomu s jejich spravováním soukromými podniky, viz privatizace železničních kolejí za Margaret Thatcherové ve Velké Británii, končící tragédiemi s desítkami mrtvých či pád dálničního Moradiho mostu v italském Janově 14. srpna 2018 za plného provozu se 43 mrtvými a mnoha zraněnými.

Podobně jsou na zespolečenštění zralé klíčové podniky, zejména velké banky a další podniky finančního sektoru (jejich zespolečenštění je nezbytné, protože mohou snadno paralyzovat společnost, a to i sabotážním chováním), atomové a další velké elektrárny, velký těžební průmysl, velké rizikové chemičky, velcí výrobci léčiv a velcí distributoři zboží. Situace v současné Venezuele, kdy velcí obchodníci sabotují zásobování obyvatelstva zbožím potřebným k životu prostých občanů (toto státem silně dotované zboží ve velkém vyváží do ciziny, byť zde je na místě spíše vrátit cenám zboží tržní hodnotu a sociální problémy řešit přiměřenými sociálními dávkami), nelze připustit. Svého času politicky motivovaná stávka autodopravců v Chile za účelem paralyzace zásobování obyvatelstva vážně poškodila socialistickou vládu S. Allenda a usnadnila vojenský puč generála A. Pinoccheta 11. září 1973.

Rozbor ekonomických zákonů komunistické společenské formace pro stadium socialismu, viz kapitola č. 2, dospívá k závěru, že v nižší etapě komunistické společenské formace (socialismu) fungují následující zákony:

- 1) zákon ekonomie času,
- 2) zákon růstu společenské produktivity práce,
- 3) zákon závazného souladu charakteru výrobních vztahů s charakterem výrobních sil,
- 4) zákon růstu pravých lidských potřeb,
- 5) zákon společenského přivlastňování,
- 6) zákon plánovitého rozvoje,
- 7) zákon rozdělování podle práce,
- 8) zákon hodnoty,
- 9) zákon oběhu neplnohodnotných peněz.

Základním rozporům komunistické společensko ekonomické formace je rozpor mezi společenským a individuálním, celospolečenskými a individuálními zájmy. Není jednoduché ho řešit. S rostoucí rozvinutostí, diverzifikací, resp. individualizací mnohých potřeb jednotlivých občanů a také v důsledku rostoucí zhýčkanosti společnosti i mnoha jejich občanů pro mnohé stále víc platí ono havlíčkovské: „Protože mu kráva nedojí, jde hned k Pánu Bohu!“ (Křest svatého Vladimíra).

Z hlediska ekonomických zákonů socialismu je nutné se, na rozdíl od někdejšího reálného socialismu, vyhnout zejména:

- a) znárodňování drobných živnostníků (bylo jen v ČSSR),
- b) centralisticko příkazovací soustavě řízení včetně postátňování družstev,
- c) bujení konzumní společnosti.

V trochu normálních podmínkách by měla společnost usilovat o spíše krátké přechodné období a také o spíše krátké období nerozvinutého socialismu, pokud by nebylo možné se mu vyhnout. Měla by se maximálně bránit zavádění centralisticko příkazovací soustavy plánovitého řízení a co nejvíce využívat objektivní působení zákona hodnoty. Jak už bylo vícekrát řečeno, bujení konzumní společnosti není

jednoduché se bránit. Sílení klimatické změny a potřeba urychleně se obejít bez fosilních paliv znamená zásadní komplikaci rozvoje společnosti včetně její socializace.

9.2.10) Role tzv. Kondratěvových dlouhých cyklů

Problematika tzv. Kondratěvových (podle Nikolaje Dmitrijeviče Kondratěva, 16. března 1892 — 17. září 1938) dlouhých cyklů je na okraji zájmu ekonomů. Pro její základní popis ocitují Pavla Siručka, který se jimi dlouhodobě zabývá:

„Nestandardní koncepce dlouhých vln, která tyto spojuje s cyklickým charakterem inovační činnosti, modeluje industriální historii kapitalismu (počínaje I. průmyslovou revolucí) sledem 4 dlouhodobých Kondratěvových cyklů či vln. Jak bude dále precizováno, bývá I. K-vlna přibližně datována 1780/90–1844/51 (s horním bodem obratu 1810/17) a je založená na procesech I. průmyslové revoluce. Následuje II. K-vlna v období 1844/51– 1880/96 (s obratem 1870/76 – „věk železnic“), resp. III. K-vlna 1880/96–1939/45 (s obratem 1914/17, spojovaná s tzv. technickovědeckou revolucí) a IV. dlouhá K-vlna 1939/45 – původně cca 2000 (s horním obratem 1965/70, spojená s procesy VTR). Aktuální je již řadu let ukončení IV. a nástup V. K-vlny, často na pozadí tzv. informační revoluce. V jednotlivých cyklech lze identifikovat nosné obory technologických změn („tahouny“) i geografická centra s vedoucími zeměmi (Británie u I. a částečně II. vlny či především USA ve 20. století). Body obratu ekonomických dlouhých vln mohou být spojovány s pozadím významných historických událostí, revolucí, válek či monetárních jevů. Od konce 18. století lze vývoj kapitalistických tržních ekonomik připodobnit k obrysům zubů pily – pomocí I. až IV. K-cyklu. Každá z vln se skládá ze dvou základních fází: etap vzestupu (fáze růstu, dlouhodobé expanze – tj. vzestupná část) a fázi poklesu (období dlouhodobé deprese – sestupná část). Čistě ekonomické indikátory fázi mohou být spojovány s vývojem HDP, tempy růstu průmyslové výroby, vývojem míry ziskové, produktivity kapitálu a dalšími ukazateli, a to národním i mezinárodním měřítku atd.“, viz ⁷⁸⁾.

Stručně řečeno, masové využití shluků inovací vysokých řádů (jazykem prof. Františka Valenty) v praxi urychluje rozvoj přinejmenším hospodářsky vyspělých států. Jejich vyčerpání naopak jejich rozvoj zpomaluje. Tyto skutečnosti podle všeho přizívají i významné společenské převraty. Začátek Kondratěvových cyklů se tak stává dobou klasických revolucí, kdy se dosavadní společensko ekonomická formace nebo její stádium vyčerpala a je nahrazována novou, vyšší. U 1. K. vlny jde o Velkou francouzskou buržoazní revoluci 1789-94, ve Francii bourající a jinde v Evropě podlamující feudalismus, u 2. K. vlny jde o revoluci 1848, která dokončuje likvidaci feudalismu v Evropě mimo Rusko, u 4. K. vlny jde o vznik světové socialistické soustavy na základě protifašistických revolucí 1944-49. Vrchol K. vln se stává časem otvíracích revolucí – 2. K. vlna – Pařížská komuna 1871, 3. K. vlna – VŘSR 1917, 4. K. vlna – rok 1968 – začátek tzv. nové levice v Paříži, USA, v Praze a na dalších místech. Zajímavé jsou i sestupné části K. cyklu – 1. K. vlna – doba reakce v Evropě po porážce Napoleona v roce 1815, ústící nakonec v 1. průmyslovou revoluci a revoluční rok 1848, 2. K. vlna – doba reakce po porážce Pařížské komuny, kdy se

kapitalismus volné soutěže mění v monopolní kapitalismus, 3. K. vlna – vleklá deprese mezi dvěma světovými válkami, končící 2. světovou válkou a vznikem světové socialistické soustavy, 4. K. vlna – vleklá deprese po roce 1973, vedoucí k přeměně „národního“ monopolního kapitalismu na monopolní kapitalismus globální. V jejím závěru dochází i k pádu států socialismu sovětského typu v letech 1989-91.

Otázka zní, co z toho lze odvodit pro ekonomiku udržitelného vývoje, a co pro moderní socialismus. Měli bychom tyto dlouhé K. vlny znát a neignorovat je. N. D. Kondratěv se svou teorií dlouhých vln nebyl v SSSR příliš vítán, protože nepřímo upozorňoval na možné vážné budoucí problémy. Doba stalinských pětiletok byla mimořádně úspěšná, na rozdíl od vleklé deprese tehdejších vyspělých kapitalistických států, příživovanou sestupnou fází 3. K. vlny. Situace se ale změnila po roce 1945, kdy na vlně zásadních válečných inovací (kromě poválečné obnovy) 4. K. se nesla rozsáhlá konjunktura jak ve státech reálného socialismu, tak ve vyspělých kapitalistických státech. Strukturální krize od 70. let zásadně přibrzdila rozvoj obou bloků a více méně přešla ve vleklou depresi, proti poválečnému čtvrtstoletí dlouhodobě jen s nízkým ekonomickým růstem. Reálný socialismus tuto situaci podcenil a na konci této deprese se zhroutil. Prostě, K. vlna může lecos přiživit nebo přitlumit, podobně jako velmi příznivé či nepříznivé počasí, resp. ta či ona přírodní katastrofa. Působí ale po delší období.

Podle teorie dlouhých K. vln vypukla 1. světová válka, kterou údajně nikdo nechtěl, ale B. Engels předpověděl 27 let před jejím vypuknutím, předčasně na vrcholu 3. K. vlny. Skončila mimo jiné VŘSR a opět předčasným vznikem socialismu ve značně zaostalém Rusku. 2. světová válka naopak začala na konci dlouhé deprese 3. K. vlny, tj. jako zákonitě vyústění těžkých mezi imperialistických rozporů.

Otevřenou otázkou je nástup 5. K. vlny. Platí-li výše uvedené zákonitosti, pak měla nastat nejpozději k roku 2000. Hlavní inovačními ohnisky 5. K. vlny měly být biotechnologie, počítačové sítě, mikroelektronika, robotika ad. Tato inovační ohniska se úspěšně rozvíjí včetně jejich rozsáhlé aplikace v praxi, ale k urychlení rozvoje, přinejmenším v tradičním smyslu slova ve vyspělých kapitalistických státech, nevedou. Spíše rozsáhlým odbouráváním pracovních míst prohlubují beztak vysokou nezaměstnanost. Tedy, ekonomicky rozhodujícím státem se stává Čína mimo tyto státy. Otázkou je, zda se světový globální kapitalismus již opravdu vyčerpal. Možné to je, byť konjunktura posledních let tomu nenavzdává.

Podle K. Marxe nevznikne a trvale nezvítězí nová společensko ekonomická formace, dokud stará nevyčerpá všechny své možnosti rozvoje. Horní hranicí existence staré přežitě společensko ekonomické formace je stav, kdy začne destruovat výrobní síly, které vytvořila a už není je schopná rozumně ovládat a rozvíjet.

9.2.10. Vybraná fakta o státech, které budovaly socialismus

Rozbor významných charakteristik se zaměřením na vážné chyby v průběhu pokusu o výstavbu socialistické společnosti v jednotlivých socializujících státech jsem zkusil shrnout do tabulky č. 18:

Tabulka č. 18 – Vybraná fakta o státech, které budovaly socialismus

Stát	Vznik	Zánik	Cizí vojska	Kontr a- evol	Vnucené války náčelná	Vla stní převr
SSSR	Domácí revoluce – VŘSR	191 7	1991	Ne	1918- 21 1918-21, 22. 6.	Ano 196
Mong	Domácí revoluce	192	1992	SSSR 1938-	Ne	8.1938
ČSSR	Domácí revoluce	194	17.11.	SSSR 1968-	1968	Ne
NDR	Na bázi osvobození	8.5.	9. 11.	SSSR 1945-	17.6.1	Ne
Polsk	Na bázi osvobození	194	4.6.19	SSSR 1944-	1980-	Ne
Maďa	Na bázi osvobození	194	18. 9.	SSSR 1944-	10.	Ne
Rumu	Na bázi osvobození	1.9.	22.12.	SSSR 1944-	Ne	Ne
Bulha rsko	Domácí revoluce s podporou RA	8.9. 194	1991	SSSR 1944- 47	Ne	Ne
Jugos lávie	Domácí revoluce s podporou RA	194 4-	1991	SSSR 1944- 45	Ne	Ne
Albán ie	Domácí revoluce na konci	194 4-	1991	Ne	Ne	Ne
KLD	Na bázi osvobození	2. 9.	Trvá	SSSR 1945-	Ne	Ne
Čína	Domácí revoluce po 2. SV s podporou RA – Mandžusko	1. 10. 194	Trvá	SSSR 1945- 46	Ne	Ne
Vietn am	Domácí revoluce v boji proti japonské	2. 9. 194	Trvá	Ne	Ne	1947-54, 1963- 73,
Čína	Domácí revoluce po	1.10	Trvá	SSSR 1945-	Ne	Ne
Laos	Domácí revoluce	195	Trvá	Ne	Ne	1965-73
Írák	Palácový převrat	14.7	1991,	Ne	Ano	2003
Kuba	Domácí revoluce	1.1.	Trvá	SSSR 1962	Ne	1961
Dem.	Ovládnutí metropole	196	7. 7.	Ne	Ano	1962-67o
Sýrie	Vojenský převrat –	196	Dosud	od roku 2015	Ano	1967, od
Libye	Státní převrat armády	196	10.20	Ne	Ne	3.- .10.

Stát	Předkap itali- stické společě	Soci ální stát	Centralis ticko příkazov ací	Neřeše né národno stní	Zásadní nábožensk é problémy	Voje nská slab ost	Enor mní vojen ské	Dob ro- vol ný
SSSR	Ano	Ano	Ano	Ano!!!	Ano	Ne	Ano	Ne
Mongolsko	Asijský	Ano	Ano	Ne		Ne	Ne	Ne
ČSSR	Ne	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne		Ne
NDR	Ne	Ano	Ano	Ano!	Ne	Ne		Ne
Polsko	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
Maďarsko	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne	Ne	Ne
Rumunsko	Ne	Ano	Ano	Ano!		Ne	Ano	Ne
Bulharsko	Ne	Ano	Ano	Ano!		Ne		Ne
Jugoslávie	Ne	Ano	Ne	Ano!!!	Ano	Ne		Ne
Albánie	Ano	?	Ano	Ne	Ateistický	Ne	Ano	195
KLDR	Asijský	Ano	Ano	Ne	Ne	x	Ano	Od
Vietnam	Asijský	?	Do roku	Ne	Ne	x	Ano	Ne
Čína	Asijský	Ne	50.-70.	50.-70.	Ne	x	Ano	196

Laos	Asijský	?	.	Ne	Ne	x		Ne
Irák	Feudali	Ano	?	Ano	Ne	Ano	Ano	Ne
Kuba	.	Ano	Ne	Ne	Ne	x		Ne
Dem.Jemen	Feudali	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne
Sýrie	Feudali	Ano	Ne	Ne	Ne	?	Ano	Ne
Libye	Feudali	Ano	.	Ne	Ne	Ano		Ne

Stát	Extrémní represe	Vysoké zadlužení vůči	Dobrovolné přeskakování	Zaostávání zemědělství	Znárodnění drobných služeb	Vyhrocené ekologické problémy	Územní chozraščet, dílna	Vyhlášení vybudování socialismu	Vedoucí úloha KS v	Dominantní účely
SSSR	Do	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano!	Ne	Ano	Ano	
Mongo	Ne	Ne	Ne		Ne		Ne	Ne	Ano	X
ČSSR	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano!!!	Ano!	Ne	Ano	Ano	?
NDR	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano!	Ne	Ne	Ano	A
Polsko	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne	Ano!	Ne	Ne	Ano	A
Maďars	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne		Ne	Ne	Ano	A
Rumun	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne		Ne	Ano	Ano	A
Bulhars	Ne		Ne	Ne	Ne		Ne	Ne	Ano	A
Jugoslá	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne		Ano	Ano	Ano	A
Albánie	Ano	Ne			Ne	Ano!	Ne	Ne	Ano	?
KLDR	Ano	Ne	Ne		Ne		Ne	Ne	Ano	?
Vietna	Ano	Ne	Ne		Ne	Ne	Ne	Ano	Ano	X
Čína	196	Ne	1959		Ne	Ano!!	Ne	Ne	Ano	X
Laos		Ne	Ne		Ne	Ne	Ne	Ne		X
Irák	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	X
Kuba		Ne	Ne		Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	X
Dem.	Ano		Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne		X
Sýrie	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano	
Libye		Ne	Ne		Ne	Ne	Ne	Ano		X

Zdroj: vlastní rozbor. U nevyplněných kolonek nevím. Stav k 1. 1. 2023.

Poznámka 1: VS = členské státy Varšavské smlouvy (paktu) od roku 1955. OOUR = samostatné výrobní jednotky (úseky) práce v Jugoslávii, paralyzující efektivní řízení podniků při extrémní výrobní samosprávě.

Poznámka 2: K určité socializaci docházelo i v řadě rozvojových států. Většinou ale šlo jen o dílčí socializaci s cílem zbavit se tíživého koloniálního dědictví a urychlit překonávání zděděné katastrofální zaostalosti. K socialistickému společenskému zřízení ale zdaleka nesměřovaly, byť některé deklarovaly socialismus. Nejčastěji uplatňovaly státní kapitalismus, např. ve spojení se znárodněním významných přírodních či ekonomických zdrojů a jejich využíváním k vlastnímu urychlenému rozvoji. Někdy šlo jen o krátkodobý či střednědobý pokus, ukončený pravicovým státním převrácením (Ghana 1957-66) nebo zahraniční intervencí (Guatemala 1954, bývalé Belgické Kongo 1960-61). Ale ani při dlouhodobějším úsilí nedospěly k nerozvinutému socialismu (Guinea v letech 1958-89). V 2. polovině 80. let, v době

krize evropského reálného socialismu, se socializace, resp. socialismu vesměs zřekly. Proto zde, s přihlédnutím k nedostatečným znalostem autora o nich, nejsou uváděny.

Pokud údaje v tabulce č. 18 jsou správné, je ožehavou otázkou, co lze z nich odvodit. Vcelku bych očekával, že socialismus padne nejspíš v těch socialistických státech, které se dopustily největších chyb, tj. v KLR (vyvolání korejské války, politika dobrovolného izolacionismu a zřejmě i policejní stát) a v Číně (Velký skok, Velká proletářská kulturní revoluce, politika dobrovolného izolacionismu v letech 1959-78, malé válečné pohraniční ozbrojené konflikty se SSSR a s Vietnamem, podpora Rudých Khmérů v Kambodži). KLR ale zůstává socialistická, byť se zjevnými deformacemi vlivem extrémních podmínek. V Číně avanturismus Mao ce Tunga po roce 1976 vystřídal reformátorský pragmatismus Teng Siao Phinga a jeho následovníků. Nesporným faktem je, že v těchto státech socialismus vydržel, byť v případě Číny jsou vyslovovány obavy, zda jde ještě o socialistickou zemi. V Číně znovu působí zákon maximalizace zisku a zákon přirozené akumulace kapitálu, zjevně nedostatečně působí zákon rozdělování podle práce a nízké zdanění příjmů svědčí o nízkém přerozdělování vytvořených hodnot v Číně. Socialismus v Albánii, která se dopustila hrubých chyb politikou dobrovolného izolacionismu, ateistického státu v muslimské zemi a enormních vojenských výdajů, v roce 1991 padnul, přes veškeré reformní úsilí vedení Albánie z let 1985-91. Socialismus padnul také v zemích, které se enormně zadlužily (Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Jugoslávie) a v zemích s problémy zajištění výživy z vlastních zdrojů (SSSR a zejména o socializaci usilující Etiopie).

Případ KLR zpochybňuje i oblíbené tvrzení, že socialismus padnul tam, kde se uplatňovala centralisticko příkazovací soustava řízení. Je ale nesporné, že socialismus ve státech s centralisticko příkazovací soustavou řízení se s výjimkou KLR zhroutil. Mnoho skutečností naznačuje, že socialistické státy Varšavské smlouvy silně závislé na SSSR po zásadním obratu v SSSR nebyly s to socialismus bez SSSR ubránit.

Z tabulky č. 18 jednoznačně vyplývá, že socialismus vydržel ve státech, na jejichž území nepobývala dlouhodobě zahraniční vojska, ve státech, které se rozvíjely na neevropském kulturním pozadí a ve státech, kam nebyl vyvezen, zpravidla na bázi osvobozené role Rudé armády na konci 2. světové války, což plně neplatí pro KLR.

I když je nesporné, že historická zátěž ostrých národnostních a náboženských problémů některé socialistické státy vážně oslabovala, není zde trend jednoznačný. I SSSR zde vykazuje velké rozdíly – národnostně a nábožensky tolerantní Kazachstán versus četné národnostně náboženské války na Kavkaze po rozpadu SSSR.

Nejasný je dopad účinného neřešení narůstajících ekologických problémů. Škody byly značné, ale zřejmě jen v ČSSR a v NDR a v SSSR v regionech Černobylu a Aralského moře se staly sudem střelného prachu. S tím úzce souvisí i dominující politika levné energie a tím i nedostatečných úspor paliv a energie a vysokých škod na životním prostředí.

Zdá se, že objektivní extrémně nepříznivé vnější podmínky socialistické výstavby socialistické přeměny nezastavily, viz SSSR do roku 1953, Vietnam do roku 1975, resp. 1979, KLDLR (1950 - dosud), Kuba (1959 - dosud).

Naopak socialismus padnul ve všech evropských socialistických státech. Kromě Jugoslávie a reálně i Albánie šlo o evropské státy Rady vzájemné hospodářské pomoci – RVHP, založené v roce 1949, a Varšavské smlouvy, založené v roce 1955 v reakci na vstup Spolkové republiky Německo do paktu NATO. Kromě Jugoslávie a Albánie šlo o státy sovětského typu socialismu. Naopak socialismus se udržel v asijských státech s výjimkou euroasijského Ruska a Mongolska (Mongolsko jako jediný socialistický stát mělo v letech 1989-91 výběr mezi krachující sovětskou a relativně úspěšnou čínskou cestou, ale zvolilo si ke své škodě cestu neoliberalní západní), dále na Kubě.

Státy, které nastupovaly socialistickou cestu v podmínkách feudalismu, nakonec neuspěly, ale z velmi rozdílných důvodů, zvláště srovnáme-li Libyi a Etiopii. Zatímco nejrozvinutější arabský a africký stát – socializující Libyi – zničila vojenská intervence řady členských států NATO a islamistů v roce 2011, Etiopie nezvládla ani zajištění základní výživy obyvatel, takže její pokus o socializaci s přispěním zahraničí ukončil státní převrat na pozadí hladomoru v roce 1991.

Žádný evropský socialistický stát se proti agresivnímu vyspělému kapitalismu nebyl s to udržet bez opory v SSSR. I při této opoře se některé socializující státy Evropy dostaly do zásadních problémů, kterým bylo těžké čelit. V případě Jugoslávie šlo o tradiční národnostní nevráživost, ale také o deformovanou výrobní samosprávu (základem musí být podnik, ne jeho výrobní úseky) a územní chozrasčot, v 80. letech také vysoké zadlužení a pádící inflaci. V případě Albánie šlo o enormní vojenské výdaje, snahu o ateistický stát v muslimské zemi a dlouhodobou politiku izolovanosti až do roku 1985. V Maďarsku a Polsku šlo o velmi vysoké zadlužení ve volných měnách, silná opozice proti socialismu na základě velmi silné pozice katolické církve, ke které se v Polsku v 80. letech přidala i část dělnické třídy). Velkým problémem bylo vysoké zadlužení i v Rumunsku. N. Ceausescu jej sice v 80. letech dokázal splatit, ale za cenu zruinování životní úrovně, což se stalo socialismu v Rumunsku osudné. V NDR byla zásadním problémem přirozená touha Němců žít v jednom společném státě a po konzumerismu na západoevropské úrovni. O konzumerismu na západoevropské úrovni šlo na 1. místě i v ČSSR. V ČSSR měl významný vliv mindrák roku 1968 a trvajících pobyt sovětských vojsk. V NDR, v Polsku a v Maďarsku pobývala sovětská vojska od konce 2. světové války. Výše uvedené platí za podmínky, že zbylé socializující státy budeme považovat i nadále za socialistické nebo alespoň k socialismu směřující.

Často se uvádí, že optimální jsou postupné přeměny, jak se to dařilo léta ve skandinávských státech. Revoluční převrat je totiž značně náročný a může být i značně nákladný. Problém je, že ve státech evolučních přeměn dosud o socialismus nejde a podle všeho ani v dohledné době nepůjde, neboť i je zachvátily neoliberalní deformy a stupidní multikulturalismus EU typu včetně rostoucí islamizace. Podle všeho musí míra socialistických přeměn dosáhnout určité kritické hranice, jinak zůstává v lepším případě v hranicích sociálního státu, v horším nedosahuje ani jeho.

Historie Československa s četnými zásadními politickými zvraty – roku 1918, 1938-39, 1944-45, 1948, 1968-69, 1989, 1992 je traumatizující. Žádný z režimů ve 20. století neměl šanci v zemi pevněji zakotvit, resp. 20 let je na to příliš krátká doba. Platí i pro již 29 let trvající demokracii v ČR po roce 1989, jejichž bilance je výrazně negativní, takže nemůže být pozitivně vnímána většinou obyvatel.

Kritika jednotlivých pokusů o socializaci v jednotlivých státech, přicházející z vyspělých kapitalistických států včetně části tamních levicových stran a hnutí je vesměs licoměrná. Nejenže v těchto státech nebyly s to prosadit základní socializující přeměny v době obrovských úspěchů stalinských pětiletok a příslušné státy se většinou dostali do spárů německých nacistů a jejich loutek, ale nebyly s to je prosadit ani v dobách pozdějších. Většina sociálně demokratických i socialistických stran kapitalistické Evropy (podobně stran zelených a politicky angažovaná část rebelů roku 1968) tvrdě bojovala proti reálnému socialismu a základní sociální zájmy a jistoty neprivilegovaných je příliš nezajímaly. Strany Socialistické internacionály byly aktivní zejména ve smyslu předcházení snah o socialistickou revoluci v příslušných státech. Stejným směrem sklouzly i některé západoevropské komunistické strany, klasicky eurokomunistická KS Španělska a KS Itálie. Oslabování svých pozic ale nezabránilo.

Strany nové západní levice postupně zcela opustily boj za základní sociální požadavky neprivilegovaných obyvatel ve prospěch tzv. nových sociálních problémů. Usnadnily tak zničující protiofenzívu kapitálu vedenou pod praporem ekonomického neoliberalismu proti sociálnímu státu na západě i proti reálně socialistickým státům na východě. Usnadnily tak i pád evropských reálně socialistických států i těžké oslabení mezinárodního mírového hnutí až po neschopnost výrazněji protestovat mimo jiné i proti obludnému půlročnímu bombardování socializující Libye letectvem NATO, spojené s jejím zničením a nastolením islamistického režimu v ní, či proti genocidě páchané na vlastním obyvatelstvu s pomocí západu dosazené ukrajinské banderovské polofašistické diktatury. Spíše šlo o jejich souhlas s touto neomluvitelnou agresí, podobně s řadou jiných agresí západních mocností. Migrační politika EU multi kulti s podporou tzv. nové levice (kultura vítací versus kultura vraždící, loupící, znásilňující a islamizující) naznačuje agónii nové levice i EU. Brexit a podivná reakce vedení EU na něj je podle všeho začátkem rozpadu EU.

9.2.11. Čeho by se měl moderní socialismus vystříhat?

Otázka je jednoduchá i složitá zároveň. Navíc se může uskutečňovat v podmínkách soupeření s vyspělým kapitalismem (zde zřejmě žádný jednoduchý recept není, protože ze strany vyspělého kapitalismu lze předpokládat pokračování politiky konfrontace, ekonomických a jiných embarg, ideové a propagandistické diverze, studené, ale i horké asymetrické války ad., s cílem vznikající socializující společnost rozvrátit a zničit) nebo až po jeho pádu, kdy negativní ovlivňování socializace vyspělým kapitalismem nebude výrazné.

V každém případě by se měl pohybovat v následujících mantinelech:

- 1) Dostatečná, ale ne nadměrná obrana,

- 2) Politika otevřenosti ekonomické i společenské, resp. politika dobrovolné izolovanosti je vysoce škodlivá,
- 3) Vystříhat se přeskokování nutných vývojových etap, tj. na jedné straně společnost mobilizovat k rychlému rozvoji, na druhé straně se vyvarovat avanturismu všeho druhu,
- 4) Nepřipustit vyhrocování tradičních sociálních problémů. Bezdomovectví, bída, nedobrovolná nezaměstnanost, absence potřebné lékařské péče, vzdělání, negramotnost apod. jsou se socialismem neslučitelné,
- 5) Účinně řešit existující a předcházet vzniku nových ekologických problémů. Prosazovat udržitelný vývoj ekonomiky a udržitelný způsob života, což nelze plně zabezpečit v podmínkách konfrontace s vyspělým kapitalismem,
- 6) Při socializaci je nutné postupovat cestou zabezpečení přednostního uspokojování základních hmotných potřeb všech občanů a základních sociálních jistot, poté zajišťovat uspokojování ostatních potřeb. Luxus by neměl být podporován, ale měl by být vysoce zdaňován. V ekonomice je nutné přednostně zespolečenštit odvětví technické infrastruktury, na jejichž efektivním fungování do značné míry závisí efektivní rozvoj ekonomiky a společnosti, dále strategicky klíčové podniky. Vyvarovat se centralisticko příkazovací soustavy řízení. Pokud by si ji vynutily mimořádné okolnosti (kromě případného zvládnutí větší války zřejmě jen zvládnutí negativních dopadů narůstající klimatické krize), je nutné ji uplatňovat jako nutné zlo jen na přechodnou dobu. Nerespektování objektivního působení zákona hodnoty v období přechodu a nerozvinuté socialistické společnosti, je chybné a nesocialistické,
- 7) Služby rozvíjet v souladu s objektivními potřebami společnosti. Nepřipouštět zaostávání v rozvoji služeb, ale také nerozvíjet zbytečně „služby pro horních deset tisíc“ a služby sociálně patologického charakteru (kasina, herny, veřejné domy apod.),
- 8) Politika vyrovnaného hospodaření věcného i finančního, resp. politika vysokého vnitřního i vnějšího zadlužování je snad s výjimkou řešení mimořádných krátkodobých problémů (z vnějšku vnučené války, velké přírodní katastrofy) nepřijatelná,
- 9) Zajistit potravinovou soběstačnost v potravinách daného klimatického pásu, resp. produkovat určitý přebytek těchto potravin ke krytí dovozu potravin, pro jejichž výrobu nejsou v příslušném státě příznivé přírodně ekonomické podmínky, k vytváření nezbytných zásob potravin jako rezerva pro případ neúrody a pro potravinovou pomoc hladovějícím. Podobně je nutné usilovat o soběstačnost v zásobování pitnou vodou, elektřinou a teplem,
- 10) Citlivě řešit národnostní problémy. Národnostní útisk je neslučitelný se socialismem. Národnostní menšiny musí mít zajištěna svá práva užívat rodný jazyk, národní školství a národní kulturu, resp. na to se nesahá ani za nejhorší ekonomické krize, natož z důvodů nacionalismu. Toto neplatí pro jedince, které se rozhodli v příslušném státě usadit, ti sami sebe odsoudili k asimilaci a mohou spoléhat jen na

pomoc typu rozhlasového a televizního vysílání a internetu ze svých mateřských zemí,

11) Citlivě řešit problémy náboženství. Politika ateistického státu, zvláště pak ateistického školství, je nutná. Nepřípustná je ale v podobě zakazující náboženství a bourající náboženské stánky (Albánie), tak politika tolerování náboženské a církevní zvěle. Do škol nepatří kříže (Polsko), ale portréty J. A. Komenského. Socialistický stát musí být ateistický včetně školství, popř. vyučovat socialismus v souladu s písmem svatým, viz M. Kaddáfí v Libyi. Nesmí ale bránit svým občanům v provozování náboženských obřadů mimo školy a úřady za podmínky, že nebudou překračovat platné normy občanského soužití. Muslimské modlitby na ulicích západoevropských měst jsou zjevně nepřijatelné. Zakrývání si obličeje burkami i jinak nelze tolerovat, neboť vyvolává zjevný bezpečnostní problém a do evropské společnosti nepatří. Obličej si zakrývají zpravidla zločinci. Nelze tolerovat praxi, že žena je ve jménu islámského náboženství člověk jen napůl, že je plně podrobena muži. Nelze tolerovat zákaz potratů, prosazovaný četnými náboženskými tmáři. Nelze tolerovat praxi vysávání veřejných rozpočtů církvemi. Náboženské obřady a svatyně si musí věřící z velké části hradit sami. Toto platí i pro kláštery,

12) Rozhodně potírat rasismus. Socialismus je s rasismem neslučitelný, resp. lidé všech ras jsou si rovni. Nelze ale trpět pod rouškou údajného rasismu sociální parazitismus, jak prosazují některé tzv. lidsko právní organizace. Současně je nutné potírat uměle vyráběné rasové problémy typu české kauzy cikánského památníku v Letech u Písku, jež vynaložením stamiliónů Kč z peněz daňových poplatníků poštvá část většinové společnosti proti cikánům,

13) Nezakotvovat vedoucí úlohu strany komunistického typu ve společnosti, resp. politické strany prosazující socializaci společnosti si prestiž musí získávat tím, že budou pracovat nejlépe,

14) Vnucování určitého modelu socializace (nejen sovětského) druhým je nepřipustné, protože cesty k socialismu jsou objektivně značně rozmanité a každé vnucování je v rozporu se svobodou a demokracií,

15) K obraně socializace je nutné používat jen přiměřené násilí,

16) Důsledně uplatňovat zásadu, že vedoucí kádry socialistické společnosti ve svých funkcích mohou být nejvýše 10 let,

17) Socializující stát by měl být republika včetně názvu. Neosvědčil se přívlastek „demokratická“ ani „socialistická“, otazník je nad přínosností přívlastku „lidová“,

18) Ctít národní tradice. Nedráždit společnost nevhodnými symboly všeho druhu včetně nešetného pojmenovávání ulic, náměstí, nábřeží, měst apod. ani obrazoborectvím.

Nutno také říci, že je tu několik otevřených problémů, které mají obtížné řešení a jsou vážným rizikem i do budoucna:

- 1) Přiměřenost obrany před světovým imperialismem až do jeho pádu,
- 2) Přiměřený rozvoj demokracie, zvláště pak jak se vyhnout excesům,

- 3) Nejednotnost vedení radikální levicové strany a levice vůbec. Budou-li si v rámci rozdílných představ o moderním socialismu či vzájemné animozity házet klacky pod nohy, bude tím budování moderního socialismu vážně ohroženo.
- 4) Přejchod k udržitelnému vývoji ekonomiky a udržitelnému způsobu života.

Literatura ke kapitole 9:

- 1) Marx,K., Engels,B.: Manifest komunistické strany, Praha, SPN, 1970
- 2) Lenin, V. I.: Velká iniciativa. Vybrané spisy sv. 4; Svoboda, Praha 1974, str. 493. Celou Leninovu práci (v jazyce ruském "Vělikij počin"), viz tamtéž, str. 481 - 505).
- 3) Marx,K.: Kritika Gothajského programu, spisy, sv. 19, NPL, Praha 1966, s. 57
- 4) Lenin,V.I.: Stát a revoluce, sv. 25, SNPL, Praha 1956
- 5) Engels,B.: Vývoj socialismu od utopie k vědě, Praha, Svoboda 1954, s. 24, též [Vývoj socialismu od utopie k vědě \(Friedrich Engels, 1880\) – Revoluční marxismus \(revolucnimarxismus.com\)](http://www.revolucnimarxismus.com)
- 6) Stalin, J.V.: Otázky leninismu; Svoboda, Praha 1949, s. 578-579
- 7) Formánek,M.: Cesta k socialismu v Československu. Historická analýza, nepublikovaná studie CSTS k analýze socialistické minulosti z 22. 2. 2013
- 8) Fajt,J.: První socialismus, studie, s. 42, <http://www.klubspolved.cz/FajtPrvSoc.docx>, cit. 1. 2. 2015
- 9) Heller,J., Neužil,F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál? Praha Futura 2011
- 10) Stalin, J. V.: Ekonomické problémy socialismu v SSSR; Bratislava 1953, str. 56-57
- 11) Šik, O.: K problematice socialistických zbožních vztahů; NČSAV; Praha 1965, s. 269-305, zvláště pak str. 276-295.
- 12) Kapitál I., II., III.1. a 2., Praha, Svoboda 1978
- 13) Hába,Z.: Socialismus - systém ekonomických zákonů, Bratislava, Alfa 1987
- 14) Djilas, M.: Nová třída. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2957-7.
- 15) Valeník,R.: Těch 30 let II,, <http://radimvalencik.pise.cz/7255-tech-30-let-ii.html>, 30. 10. 2019, citováno 13. 11. 2019.
- 16) Vavroušek,J.: vystoupení na konferenci Lidské hodnoty a společnost v pohybu, konané 25.-26. 9. 1993, Praha
- 17) Žukov, G.K.: Vospominanija i razmyšlenija. Díl II., s. 26-27
- 18) Panarin,I. - Operace Anti-Stalin 2. 5. 2023 <https://www.czechfreepress.cz/cfp-doporucuje/operace-anti-stalin.html>
- 19) Málek,J.: Občané ČR nejsou xenofobní, příloha Halo novin z 22. 2. 2016 Naše pravda č. 8/2016, vystoupení na semináři k problematice migrace pořádané Transform! Europe v Praze 30. 11. 2015

- 20) Richta,R. a kol.: Civilizace na rozcestí, Praha 1965
- 21) Šik,O.: Socialismu dnes? Praha, 1991
- 22) Komai,J.: Teorie nedostatkové ekonomiky, Praha, EU ČSAV 1981, EVSZ č. 7 a 8 a 1982, EVSZ č. 3 a 4
- 23) Bell,D.: The Coming of Post Industrial Society, 1973
- 24) Komárek,V.: a kol. Souhrnná prognóza ČSSR do roku 2010, Prognostický ústav ČSAV 1988
- 25) Kluz,K.: Skleróza nebo demence Slovanů, emaily šířený materiál
- 26) Šolta,J. - Pražské jaro očima sovětského politbyra 19.8.2018
<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Jan-Solta-Prazske-jaro-ocima-sovetskeho-politbyra-548233>, cit. 1. 4. 2019
- 27) Macchiaveli: Vladař, napsáno 1513
- 28) Šolta,J. - Utajené rozhodnutí, které ukončilo epochu, 18. 11. 2018
<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Jan-Solta-Utajene-rozhodnuti-ktere-ukoncilo-epochu-559900>, cit. 1. 4. 2019
- 29) Štrougal,L.: Paměti a úvahy, nakl. Epoque, Praha 2009
- 30) Komárek,V.: Prognóza a program, Praha, Akademie 1990
- 31) Zeman,J.: Soustava plánovitého řízení k ochraně přírodních složek životního prostředí, Československé středisko pre životné prostredie, pracoviště Praha, 1986, nepublikovaná studie
- 32) Zeman,J.: Soustava plánovitého řízení k ekologizaci v podmínkách přestavby, Ústřední ústav národohospodářského výzkumu Praha, 1989, nepublikovaná studie
- 33) Galbraith,J.K.: Společnost hojnosti, Praha, 1967
- 34) Ransdorf,M.: Nové čtení K. Marxe, Praha Futura 1995
- 35) Gore,A.: Planeta na vlásku, Praha, Argo 1994
- 36) Zeman,J. : Mnoho otazníků na stavbě s poetickým názvem Blanka, Ekolist 9. 1. 2014, <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-zeman-mnoho-otazniku-na-stavbe-s-poetickym-nazvem-blanka>
- 37) Zelená dohoda pro Evropu, dokument schválený Evropskou radou 13. 12. 2019
- 38) Informace z kontrolní akce č. 14/06 Peněžní prostředky určené na podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů, NKÚ, 6. 1. 2015, [Informace z kontrolní akce NKÚ č. 14/06 - Peněžní prostředky určené na podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů \(nku.cz\)](#)
- 39) Sirůček,P. - Nové trendy (post)kovidového světa Presentace na seminář Centra strategických a teoretických studií (CSTS) k práci na S21, konaný 31. 10. 2022
- 40) Lutz,M.A., Lux,K.: Humánní ekonomie, The New Challenge, The Bootstrap Press, New York 1988

- 41) Devos,R.: Soucitný kapitalismus, Pragma 1996
- 42) Reich,R.: Dílo národů - Příprava na kapitalismus 21. století, Prostor 1995
- 43) Rejzl,M.: Zapomenutý Laos, Halo N. 9. 7. 1996
- 44) primárně Jevons,W.S: „The Coal Question“, 1865. Citováno v Brookes, 2000; resp. Rubínová,S. - Reakce poptávky domácností po energii na zvyšování energetické účinnosti: teorie a její důsledky pro konstrukci empiricky ověřitelných modelů, Politická ekonomie č. 3/2011
- 45) Weizsacker,E.U. a kol.: Faktory čtyři, Phare, Frýdek Místek 1996
- 46) Keller,J.: Až na dno blahobytu, Brno, Hnutí Duha 1993
- 47) Dorst,J.: Ohrožená příroda, Praha, Akademie 1988
- 48) Mishan,E.J.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994
- 49) urka,J.: 17. listopad 1989 v Československé socialistické republice bez iluzí, předsudků a ideologie, nepublikovaná studie, leden 2015
- 50) Václav Klaus,V. - Malé historické ohlédnutí se, jen 70 let 27. května 2023, [Páteční glosa: Malé historické ohlédnutí se, jen 70 let | Václav Klaus](#)
- 51) Samuelson,P.A., Nordhaus,W.D.: Ekonomie, Praha, 1991
- 52)Kornai,J. : Economics of Shortage, Amsterdam 1980
- 53)Statistická ročenka ČSFR 1990, Praha, FSÚ 1991
- 54)Průcha, V. – Urban, L. a kol.: Hospodářský vývoj evropských zemí RVHP po 1970, Svoboda, Praha 1989, s. 269
- 55)Stalin, J.V., Spisy. Sv. XIII, s. 38-39
- 56)Neužil,F.: Pokus o srovnání teoretického obsahu a sociálně praktické funkce stalinského pojetí materialistické dialektiky a tak zvané negativní dialektiky v západním neomarxismu, interní materiál, vypracovaný v únoru – v březnu 2008
- 57)Vážení diváci a posluchači, představujeme vám knihu Valerije Viktoroviče Pjakina 6, O světě křivých zrcadel, nakl. Zakázané vzdělání 2020, 17. 2. 2020
- 58)Davis,R.: Onyesonwu Chatoyer a Nancy Wrightová – Kořist sankcí - Ničivá lidská cena za sankce, z *webové stránky* <https://hoodcommunist.org/> přeložil Vladimír Sedláček
- 59)<http://cs.wikipedia.org/wiki/T%C3%A1d%C5%BEikist%C3%A1n>, citováno 30. září 2014
- 60)Něukropnyj,A.: „Historická pravda a fakta bolí a často se nehodí. Proto je také snaha dějiny ve školách zrušit. Prý to nikdo nepotřebuje a líné žáky to zbytečně zatěžuje! Co se tedy opravdu stalo na Krymu na jaře 1944?“ překlad Vladi, Nová republika, 26. 7. 2019, <http://www.novarepublika.cz/search?q=N%C4%9Bukropnyj>
- 61)Kollert,M.: Víte, co se má stavět na Krymu? A další dvě neznámá fakta... Důležité zprávy k Ukrajině od analytika Kollera, Parlamentní listy, 10. 4. 2019

- 62)Kaddáfí,A. M.: Zelená kniha, Praha, Dialog 1990
- 63)Masaryk,T.: Česká otázka, 1895
- 64)Kornai,J.: Economics of Shortage, Amsterdam 1980
- 65)Statistická ročenka ČSFR 1990, Praha, FSÚ 1991
- 66)Stalin, J.V.: Otázky leninismu; Svoboda, Praha 1950
- 67)Zemskov,V.N.: Zaključonnyje, specposelency, ssynopeselency,ssylnyje i vyslannyje. Istorija SSSR, 1991/5, též Archivy načínajut govorit' – Gullag, Sociologičeskije isledovanija, 1991/6, též Ob učotěspeckontingenta NKGV ve vsesojuznych perepiskach naselenija 1937 i 1939, Sociologičeskije isledovanija 1991/2, též v Argumenty i fakty 1989, N. 38, 23.-29.9., N. 39, 30. 9. – 6. 10., N. 40, 7.-13. 10., N. 45, 11.-17. 11. Dugin, A. N.: Gulag – Otkryvaja archivy. Na bojevom postu, Moskva, 27. 12: 1989, též Gulag glazami istorika, Sojuz1990/9, Dugin,A.N., Malygin,A:J. – Solženicyn, Rybakov: těchonologia lži, Vojenno istoričeskij žurnal, 1991/7, Dugin,A. N. – Govorjat archivy: neizvēstnyje stranicy GULAGa. Socialno političeskije nauki, 1990/7, též Stalinizm: legendy i fakty, Slovo, Moskva 1990/7
- 68)Sousa,M. - Lži týkající se dějin Sovětského svazu, 21. 7. 2015. Z angličtiny přeložil Lukáš Sluka.
- 69)Krupka, J. - Nemilosrdná poprava maršála Tuchačevského - Stalin s ním neměl slitování 21. 12. 2019
<https://www.dotyk.cz/publicistika/tuchacevskij.html?cast=4#kapitola>
- 70)Churchill,W.: projev v Horní komoře britského parlamentu u příležitosti nedožitých 80. narozenin J. V. Stalina 23. prosince 1959
- 71)Valenta,J.: Jana Masaryka patrně zabili britští agenti, napsal bývalý Havlův poradce, 19. 2. 2019,www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/cr-britanie-izrael-sssr-historie-vrazda-masaryk-rozvedky-sis.A190215_212651_zahranicni_luka"\t "_blank"
- 72)Steven,S., Výbušnina. Operace CIA Splinter Factor. SAKKO, Praha 1991, str. 57
- 73)Těsnopisecké zprávy o schůzích poslanecké sněmovny 1929-1930, Schůze 7., str. 13-19
- 74)Macháček,M. – Gustav Husák, Praha, nakladatelství Vyšehrad 2018
- 75)První boj o Lidový dům. Poznámky k 100. výročí tragického rozštěpu socialistického dělnického hnutí v ČSR.“, Alternativy 7 / 2020
- 76)Jiří Malínský - Cesta revoluce: Příběh zapomenuté knihy, !Argument 14.11.2017
[Cesta revoluce: Příběh zapomenuté knihy – !Argument \(casopisargument.cz\)](http://argument.casopisargument.cz)
- 77)Kol. – Čítanka z dějin mezinárodního dělnického hnutí a KSČ, SPN, Praha 1976
- 78)Sirůček,P.: Dlouhé vlny, inovace, globalizace Marathon, 76, 2007, roč. 11, č. 5, s. 2 – 35. ISSN 1211-8591, <http://www.valencik.cz/marathon>

Kapitola 10

Některé další problémy udržitelného vývoje

10.1. Přejchod k materiálně střídmé společnosti

Mimořádná obtížnost přechodu k materiálně střídmé společnosti spočívá v nutnosti zajistit základní sociální jistoty a základní hmotné potřeby všem občanům (přínejmenším ve vyspělých státech to při jen trochu rozumném rozdělování nemůže být problém) a současně nepřipustit větší rozsah plýtvání v hmotné spotřebě veřejného i soukromého sektoru včetně obyvatelstva, domácností. Jak už bylo řečeno, jsou tím odmítnuty dva základní pilíře moderní společnosti – nutnost neustálého ekonomického růstu a uznání společenských potřeb jen koupí a zaplacením příslušného výrobku či služby. Je tím odmítnuta i politika neolibérálních reforem, likvidující základní sociální a nejjednou i základní životní jistoty velké části obyvatel, měnící život většiny obyvatel v živoření. Není třeba provádět podrobnou analýzu k vyslovení základního závěru, že v rámci kapitalismu takový vývoj možný není. Jak už bylo uvedeno v kap. 2.6., základním ekonomickým zákonem kapitalismu je zákon maximalizace zisku. S ním jde ruku v ruce zákon přirozené akumulace kapitálu, viz kap. 2.7., tj. na jednom pólu společnosti se hromadí bohatství, na druhém pólu relativní a nejjednou i absolutní bída.

Pokud ale základním ekonomickým zákonem budoucí komunistické společenské formace bude zákon společenského přivlastňování, tak by zajištění uspokojování základních hmotných potřeb a základních sociálních jistot všech obyvatel neměl být problém, a to i při jejím základním rozporu – rozporu mezi individuálními (osobními) a společenskými (veřejnými) zájmy. Konečně, odstraněním bídy to dokázal už minulý značně nedokonalý reálný socialismus v Evropě.

Nelze ale čekat na případnou socialistickou přeměnu společnosti, pokud k ní někdy v budoucnu vůbec dojde, s rukama v klíně. Totiž, riziko uvržení lidstva do barbarství je vysoké a od dob pádu reálného socialismu v Evropě dál rychle narůstá. Ono barbarství lidstvo nemusí přežít.

Široká veřejnost, zdaleka nejen levice, musí nutně tlačit k četným změnám, snad ve stylu revoluce nízké či střední síly, jaká v současné době probíhá v řadě rozvojových států latinské Ameriky, samozřejmě s příslušnými národními specifiky. Další doporučení vychází z podmínek ČR, od kterých se zřejmě výrazně neliší podmínky většiny vyspělých kapitalistických států, byť v těchto státech nemají zkušenosti s budováním reálného socialismu. Uvedu jen některé směry změn, jejichž prosazování považuji za klíčové:

1) K mírovému soužití států a k odzbrojení. Pokud budou samostatné státy přepadávány podle libosti západních či jiných mocností, zapomeňme na rozumnou budoucnost, natož na udržitelný vývoj. Z přepadení Jugoslávie, Afganistanu, Iráku, Libye a dalších států vyvodily Indie, Pákistán, KILDR a další státy logicky závěr, že si musí opatřit jaderné zbraně, aby byly s to se podobnému přepadení ubránit.

Jmenované tři státy pak rozšířily jaderný klub. Totéž platí i pro požadavek nevysílání ozbrojenců do jiných států s cílem je rozvracet i pro jiné druhy vměšování, např. organizování různých barevných revolucí. Mírové soužití a odzbrojení lidstvu uvolní rozsáhlé ekonomické a další zdroje, ale současně vytvoří otázku zajištění obživy těch, které dosud armády přímo či nepřímo živí.

2) Nepoužívání v mezistátních vztazích různých hospodářských a dalších blokad, embarg, diskriminace ap. Hnutí za rovnoprávné mezinárodní vztahy je velmi potřebné.

3) K razantním úsporám paliv a energie při přednostním omezování spotřeby fosilních paliv kapalných, tuhých i plyných. Kromě nejhudších se na úsporách paliv a energie mohou přímo i nepřímo podílet všichni, ale bez účinné pomoci jednotlivých států a také mezinárodního společenství zde v úhrnu žádný velký pokrok nelze čekat, viz Jevonsův efekt či paradox. Spíše zde může nastat krizový vývoj pod tlakem ropného zlomu, resp. stupňující se energetické a zejména klimatické krize.

4) K prosazování minimalizace dopravních potřeb ve společnosti a v rámci dopravy prosazování energeticky úsporných a jinak šetrných druhů dopravy – dopravy železniční a jiné kolejové dopravy. Argumenty, že levná doprava podporuje obchod a že podnikatelé žádají levnou a kvalitní silniční dopravu, zakládají národohospodářsky neefektivní a dlouhodobě neudržitelný rozvoj dopravy a společnosti. Preference energeticky náročné silniční a letecké dopravy žene vývoj do slepé uličky. Nejde jen o vyvíjení tlaku na jednotlivé vlády a orgány územních samospráv, ale také o zvažování, zda je daná cesta opravdu potřebná, a osobní preferencí užívání šetrné veřejné dopravy před nešetrnými auty v rámci možností.

5) K prosazování šetrného zacházení s půdou. Jde jak o minimalizaci záborů půdy pro potřeby těžby (zde připomínám vysokou aktuálnost maximální recyklace odpadů jako druhotných surovin), výstavby, vodních nádrží (obvykle bývá efektivnější revitalizace vodních toků) ad., tak o šetrné obhospodařování zemědělské půdy v rostlinné výrobě. Prosazování politiky zákazu umísťování nákladnějších staveb do záplavových území a vymísťování nákladnějších staveb z nich redukuje „potřebu“ tato území chránit proti povodním. K šetrnému zacházení s půdou přispívá i neplýtvání s potravinami. Pokud asi třetina potravin ve vyspělých kapitalistických státech končí v popelnicích, je to tristní a na potřebu vyrábět potraviny na půdě, provázené jejím větším či menším poškozováním, to má velmi negativní dopad, o dopadu na hlad ve světě nemluvě.

6) K prosazování šetrného zacházení s lesy a s přírodou, nejen s tou zvláště chráněnou. Začíná to zdržením se různé nekázně jako kouření v lese, rozdělování ohňů v lese, hlučení v lese, střílení rachejtli, zabíjení a zraňování zvířat, nechávání psů volně pobíhat, poškozování stromů v lese individuální i dřevařské, ježdění na motorkách a v autech po lese, pytláčení a končí to rozumným hospodařením v lesích s preferencí přirozené druhové skladby lesů, věkově různorodých lesních porostů a výběrových způsobů hospodaření v lesích při přihlédnutí k probíhajícím změnám klimatu. Tyto požadavky platí i v nelesní přírodě a trojnásobně v přírodě zvláště chráněné. Zejména pro zvláště chráněná území platí i striktní požadavek potlačování

nepůvodních, invazních druhů rostlin a živočichů včetně druhů, které sice nejsou invazní, ale původní ekosystémy ničí (v ČR borovice černá).

7) K prosazování materiálně skromného životního způsobu. Kromě výše uvedených jde zejména o využívání jednotlivých výrobků až do konce jejich životnosti, nepodléhání různé módě či falešné prestiži, nechtění mít nedosažitelné (modré z nebe). Ušetří se tak mnohé peníze, starosti i nervy, bude se žít lépe. Odolat nejružnější pochybné reklamě a falešné prestiži ale není vůbec snadné. Praxe, kdy společnost přímo, nepřímo i skrytě vybízí k maximální hmotné i nehmotné spotřebě, je špatná.

Uvedené postupy tlaku zdola zřejmě nebudou stačit. Narůstající zbídačování materiální a zejména duchovní ve vyspělých kapitalistických i v rozvojových státech nedává předpoklady k zásadnímu obratu k udržitelné ekonomice a společnosti. Situace je o to vážnější, že někdejší hlavní tahouni ekologizace společenského reprodukčního procesu – radikální ekologické organizace – tahouny být přestaly, resp. nejsou s to vytvořit, natož prosazovat ucelenou vnitřně konzistentní politiku udržitelného vývoje. Ale i tlaky na dílčí ekologizaci, které se snaží vyvíjet nejen různé ekologické organizace, pokud jsou rozumně orientovány, jsou užitečné a zaslouží si adekvátní podporu.

Situaci příliš neřeší ani stav, kdy stávající vyspělé kapitalistické státy mohou ve střednědobém časovém horizontu zkrachovat a upadnout do druhořadé role ve světovém vývoji. Problém je, že možní noví hegemoni světového vývoje (aktuálně Čína, Indie) budou též prosazovat především růst svých ekonomik a zvyšování nízké hmotné životní úrovně svých obyvatel, nikoliv udržitelný vývoj. Předpoklad, že došlo k tak výrazné ekologizaci technologií, že zajistí udržitelný vývoj společností, není reálný. Navíc ani nejmodernější a ekologicky nejšetrnější technologie v žádném případě nemohou odstranit plýtvání v hmotné spotřebě.

Vážným problémem je, že vlády vyspělých kapitalistických států dnes provádějí převážně neoliberální ekonomickou politiku, i nadále podporují převážně neudržitelný vývoj svých ekonomik. Život občanů a jeho „smysluplnost“ jim bývá lhostejný. Existují přitom jen čtyři tržně konformní cesty ovlivnění občanů:

- a) výchovná (odhalování škodlivosti konzumního způsobu života a propagace zdravého životního způsobu), která ale obvykle bývá přebita komerční reklamou,
- b) ekonomická (vysokým zdaněním škodlivé spotřeby - spotřební a ekologická daň), jež ale může zahrnovat jen malý okruh komodit, těch absolutně nejškodlivějších,
- c) prosazování zásady „nepatří na veřejnost“ (například kouření), což není vůbec snadné, viz boj o tzv. protikuřácký zákon v ČR v letech 2016-18,
- d) bohatá nabídka možností se pokud možno všestranně a nekonzumně rozvíjet.

I když užití těchto postupů je nutné, proti masivní komerční reklamě ve stylu: **„Kupujte (všechno možné i nemožné)!“, „Spotřebujte (všechno možné i nemožné)!“, „Užívejte si!“** atd. nebývají dostatečně účinné, pokud se vůbec používají.

Případný zákaz komerční reklamy by jistě velice usnadnil případné úsilí prosazovat udržitelný vývoj. Pravděpodobnost jeho prosazení je ale velmi malá. Navíc stále více roste reklama na internetu a politika „svobodného internetu“ patří k pilířům práva na informace občanů, byť v EU stále více potlačovaným.

Jakkoliv je tlak zdola na prosazování udržitelného vývoje nutný, sám stačit nemůže, budou-li příslušné vlády a nadnárodní uskupení reálně prosazovat politiku neudržitelnosti. Dominující rezignace ve vyspělých kapitalistických státech nevěští nic dobrého.

Existují scénáře „divoké karty“. Jedním z nich se na jaře 2020 stala velká společenská i ekonomická krize vyvolaná pandemií koronaviru – nemoci Covid 19. Na její celkové hodnocení je ještě brzy. Kromě zjevného krachu společnosti někdejších vyspělých kapitalistických států mimo východní Asii je prakticky jisté, že posílí prvky individuální i kolektivní solidarity na úkor bezbřehého sobectví a individualismu. Nejen děsivá nekompetentnost vlád někdejších vyspělých kapitalistických států, ale i enormní individualismus a hrubá nekázeň množství občanů učinilo z epidemie Covid 19 v těchto státech ničivou pandemii, která nenechává „kámen na kameni.“

10.2. Stačí to na novou kvalitu k udržitelnému vývoji?

Na tuto otázku je snadná odpověď. Základní praxí podniků i politiků je usilovat o ekonomický růst, a to i za cenu vytváření rozsáhlých nepravých, falešných potřeb a s nimi neodvratně spjatého plýtvání ve hmotné spotřebě veřejné i soukromé. Stávající hysterie v ČR o potřebě razantního ekonomického růstu a razantní výstavby silně devastujících dálnic je příznačná, ale v jiných státech to není o mnoho lepší.

Podobně se snaží a zřejmě i nadále budou snažit významné vrstvy občanů o růst své hmotné životní úrovně, a to i za cenu prodlužování své pracovní doby a vyšší nezaměstnanosti druhých. Neberou a nejspíš nebudou brát v úvahu, že volný (skutečně volný) čas patří k základnímu bohatství každého občana, ani že samotná hmotná konzumní spotřeba bývá nákladná nejen na peníze, ale také na čas, takže její užitek pro spotřebitele bývá nižší, než se předpokládá. Na její rozumné užívání se často nedostává času, o spotřebě uskutečňované hlavně s ohledem na vnější efekt nemluvě.

Samotná uvědomělost se přitom z řady důvodů nemusí prosadit. Navíc nemusí k prosazení stacionární ekonomiky ani v podmínkách zajištění sociálního pilíře udržitelného vývoje v intencích předchozí kapitoly stačit. V dalším provedeme analýzu základních možností prosazování udržitelné ekonomiky. I když to nemusí stačit, řada možností zde za podmínky dostatečné politické podpory k dispozici je.

Doba nadšení v ČSSR let 1989-92, že zavedeme systém ochrany životního prostředí podle západního vzoru a dosáhneme udržitelného vývoje, je pryč. I když jsme západní systém ochrany životního prostředí v ČR velmi rychle zavedly a s pomocí

EU snad i vcelku ubránily, v ochraně přírody a krajiny dokonce s určitým nadstandardem, k udržitelnosti má ČR, stejně jako její západní vzory, daleko. Přestože se platné emisní normy EU s výjimkou aut vcelku dodržují a vykazované emise znečištění ovzduší a vody se snižují, přesto se ČR od udržitelnosti vzdaluje. Zdaleka nejde jen o pokračující nejviditelnější redukci biodiverzity, živelnou výstavbu pro nefunkční územní plánování a mohutnou preferenci silně závadné silniční dopravy. Dominující neoliberalní ekonomická politika ničí sociální pilíř udržitelnosti a podvazuje i pilíř ekologický a ekonomický.

Československo bylo protiústavně bez referenda k 1. 1. 1993 rozděleno a právní stát se v ČR nepodařilo dosud vytvořit. Záplava nepřehledných a neustále se měnících zákonů, vláda policejní a zejména justiční mafie, války policistů, soudců a státních zástupců, všude přítomná korupce a nekompetence vytváří špatné předpoklady pro smysluplný, natož udržitelný vývoj. Dlouhodobá hluboká krize politická, sociální, morální a kulturní i krize důvěry v rozumné vládnutí otřásá ČR stejně jako v roce 2013 skončivší už čtvrtá ekonomická recese od roku 1989.

K tomu přistupuje členství ČR ve válečnickém paktu NATO a účast ČR na neospravedlnitelných agresích v zájmu USA a dalších vyspělých kapitalistických států ochotných se podílet na jejich válečnické politice. Ač má ČR drahou a nebojeschopnou mini armádu, pomáhá ohrožovat svět válkou daleko od svých hranic v neutěšené roli „kanon futra“ USA. V důsledku špatné transformace ekonomiky upadla do závislého postavení na západních státech, zejména na Německu. Je jimi nemilosrdně vysávána. Být přívěskem cizích silných ekonomik ČR zásadně ztěžuje možnost samostatnějšího rozvoje. Závislé postavení ČR se dál prohlubuje.

ČR po roce 1989 zásadně omezila sociální pilíř udržitelného vývoje, který s určitými deformacemi zdědila z dob reálného socialismu. Dokonce na mírném v roce 2005 a zásadním omezování až likvidaci sociálního pilíře udržitelného vývoje v roce 2010 založila svou „politiku udržitelného rozvoje.“ K omezování až likvidaci sociálního pilíře, resp. sociálního státu dochází i ve většině členských států EU. Mírným obratem je až Strategický rámec Česká republika 2030 z roku 2017. Byl vypracován do jisté míry podle aktuální celosvětové koncepce udržitelnosti, která ale skutečné udržitelnosti zůstala mnoho dlužna. Oba dokumenty navíc postrádají nástroje své realizace a reálně tolerují neudržitelný vývoj dopravy.

Samotné členství v EU je značně rozporné. Sice poněkud drží na uzdě technokraty, usilující o likvidaci ochrany životního prostředí i ochrany pracujících v zájmu ještě většího kořistění kapitálu, ale také k nám přenáší vážné chyby v sociální, environmentální, ekonomické, energetické, dopravní a další politice EU. Chybný obchod s emisními povolenkami, bezhlavá podpora obnovitelných zdrojů energie, boj části států EU proti jaderné energetice, směrnice EU o liberalizaci trhu s elektřinou, o liberalizaci obchodu se zemním plynem, o podpoře obnovitelným zdrojům energie, o podpoře biopaliv a o liberalizaci železniční dopravy a mnohé další zasazuje těžké rány vlastní ochraně životního prostředí, o udržitelnosti vývoje nemluvě. Tzv. cardifský proces (integrace politiky ochrany životního prostředí do odvětvových politik) se nejen nenaplnuje, ale v posledních letech se již i přestal zmiňovat, samozřejmě k naší škodě.

Závažným problémem zůstává fakt, že v ČR ani ve světě (ani poslední strategie k udržitelnosti přes mnohé rozumné požadavky nevede) nevznikla ucelená vnitřně konzistentní koncepce udržitelného vývoje a že se o to společnost až na několik jedinců ani nepokouší. Ani SZ, kterou v ČR těžce zkompromitoval M. Bursík a spol. účastí v pravicové vládě M. Topolánka a prosazováním divokých pseudoekologických experimentů v energetice a v národním parku Šumava, ani silné environmentální nevládní organizace takovou koncepci nemají a ani se o její vytvoření moc nesnaží, neboť jsou vesměs vyčerpány bojem za dílčí požadavky na ochranu životního prostředí a dopouštějí se hrubých chyb, nejčastěji v oblasti energetiky. Vláda ČR sice v roce 2005 a znovu v roce 2010 přijala dokument s názvem „Strategie udržitelného rozvoje České republiky,“ ale tyto dokumenty k udržitelnosti nesměřují, nejen pro velkou asociálnost, ale také proto, že bez ohledu na původní návrhy si je podrobily četné neudržitelné požadavky jednotlivých resortů. Ministerstvo životního prostředí mohlo jen přihlížet.

Ucelenou, vnitřně konzistentní koncepci udržitelného vývoje nemá ani EU. Rozhádánost členských států EU se neodbývá na poli hledání cest k prosazení udržitelného vývoje, ale v posluhování světové finanční oligarchii a v boji o výhody na úkor druhých.

Na otázku, zda načrtnuté možné změny v 6. a 7. kapitole stačí na trajektorii udržitelného vývoje ČR, nelze jednoznačně odpovědět. Předpokládané nutné změny jsou rozsáhlé. Za stávajícího systému liberálních ekonomik nejsou realizovatelné. Dosavadní vývoj o směřování k udržitelnosti nesevědí, byť se ve statistikách vykazuje lecos, obvykle jako málo říkající indikátory snižování znečištění či spotřeby paliv, energie, materiálu a dalších na jednotku HDP, který bývá často různě uměle zvětšovaný. Vývoj ČR po roce 1989 zůstává neudržitelný, byť se hlavním problémem na místo environmentálního pilíře stal likvidovaný pilíř sociální a celkový úpadek společnosti, dále sílící celosvětový rozvrat klimatu.

Tak jako každá revoluce, potřebuje i revoluce k udržitelnému vývoji, resp. k překonání neudržitelnosti, dva základní činitele: hrobníka a lopatu, viz známý příměr K. Marxe a B. Engelse. S určením hrobníka stávající neudržitelné lidské společnosti ve prospěch revoluce k udržitelnosti jsou ale zásadní potíže. Totiž, přežít by samozřejmě chtěli všichni (možná s výjimkou nevelkého počtu sebevrahů), ale něco výraznějšího udělat pro přechod lidstva k udržitelnosti je ochoten jen málo kdo. Vzhledem ke své ideové orientaci může vést revoluci k udržitelnosti jednak radikální levice, jednak radikální ekologové, pokud pochopí nutnost úzkého propojení moderního socialismu s udržitelným vývojem a pokud získají dostatečný vliv ve společnosti. Klíč přitom leží u bohatých vyspělých kapitalistických států severu a zejména bohatých vrstev obyvatel vyspělých kapitalistických i rozvojových států, nikoliv u států chudých a chudých občanů vyspělých i rozvojových států. Zatím se ale jako hrobař stávající vyspělé i rozvojové kapitalistické společnosti rýsuje jen světová ekologická katastrofa se svou údernou pestí zásadních změn světového klimatu – oteplování. Nejspíš z ní nebude únik pro nikoho. Zatím jak radikální socialisté, tak radikální ekologové mají k ucelenému modelu udržitelného vývoje, natož ke snaze o jeho realizaci, daleko, o politických stranách a hnutích jiné orientace nemluvě.

Světová ekologická krize, která stále více ohrožuje i prosté přežití lidstva na Zemi, je již delší dobu realitou. Dílčí pokusy ekologů, ať už konzervativně či socialisticky orientovaných, nemohou stávající neudržitelný rozvoj lidstva zastavit. V nejlepším ho mohou přibrzdit a získat nějaký čas na opatření k radikálnímu obratu, které ale velká část lidské společnosti nebude chtít realizovat. Ani v ČR se zásadní obrat od stávajících zjevně neudržitelných pořádků nerýsuje.

Ohrožení lidstva světovou ekologickou a zejména klimatickou katastrofou narůstá. Cesty k záchraně lidstva se přitom postupně uzavírají. Přitom realistický projekt přechodu k udržitelné ekonomice a společnosti chybí. Také adaptační opatření na změnu klimatu v ČR se realizují všelijak. Nevytvoření životaschopného projektu přechodu lidstva k udržitelnému vývoji je největší dluh společenských věd, nejen ČR.

Revoluce k udržitelnosti přitom bude mít zásadní specifika. Zatímco dosud se vesměs sliboval ekonomický růst, růst reálných příjmů a hmotné životní úrovně obyvatel (jinou kapitolou je časté neplnění volebních slibů), revoluce k udržitelnosti může slibovat spíše snižování hmotné životní úrovně ve smyslu odbourávání konzumerismu v hmotné spotřebě veřejné i soukromé. S takovým cílem nelze vyhrát ani ty nejsvobodnější a nejdemokratičtější volby, i kdyby nebyly hrubě zmanipulované bohatými volebními subjekty podle rad jimi placených expertů na vymývání mozků, a novináři. Většina voličů chce další ekonomický růst, i když předvolební sliby nebývají míněny vážně. S narůstajícími ekonomickými potížemi stále více voličů slyší na jednoduchá populistická hesla, byť bývají zjevně nereálná.

Snižování hmotné životní úrovně ve smyslu odbourávání konzumerismu musí probíhat v podmínkách základních sociálních jistot, ne v podmínkách jejich rostoucí likvidace.

Revoluce k udržitelnosti vyžaduje přechod těžiště lidských aktivit z oblasti ekonomických do oblasti duchovní, ke svému sebe rozvoji na bázi nízké hmotné spotřeby. Podmínkou je zajištění uspokojování základních hmotných a základních sociálních potřeb všem občanům. Z hlediska rozvinutosti produkčních (výrobních) sil tomu již delší dobu vcelku nic nebrání. Brání tomu ale vládnoucí kapitálové vztahy, pokračující nebo obnovená orientace výroby a služeb na maximalizaci zisku na místo na zajištění relativně harmonického rozvoje obyvatelstva. Duchovními aktivitami ale nemusí být a taky podle všeho nebudou především aktivity náboženské. Dokud se tento základ společnosti, orientace na zisk, nezmění, revoluce k udržitelnosti nebude možná.

10.3. Vědomá regulace rozvoje

Z předchozího je zřejmé, že některé zákony regulující tržní ekonomiku, zejména zákon maximalizace zisku a zákon přirozené akumulace kapitálu, vedou svou logikou společnost do světové ekologické katastrofy. Lze jim čelit jen dostatečně

rozsáhlou a účinnou regulací společenských a zejména ekonomických aktivit lidí, jíž musí provádět jednotlivé státy i nadstátní uskupení, zejména OSN.

Klíčovým ekonomickým opatřením podmiňujícím vybudování udržitelné ekonomiky je aktivizace využívání zákona plánovitého rozvoje a zákona hodnoty. Jak tomu rozumět?

K. Marx jako významný rozpor kapitalistické společnosti 19. století shledal rozpor mezi plánovitou vnitřní organizací kapitalistického podniku a živelným vývojem kapitalistické ekonomiky jako celku vlivem svobodné konkurence podniků na trzích, viz ¹⁾. Ztráty vlivem živelného vývoje kapitalistických ekonomik byly vždy značné, byť se o nich psalo málo. Ještě ve 30. letech 20. století se považovaly za nutnou daň pokroku, byť právě velká hospodářská krize 1929-33 prokázala sociální i ekonomickou neúnosnost této daně.

Tento stav poprvé výrazněji narušila 1. světová válka, kdy potřeby válečné ekonomiky bylo nutné do jisté míry plánovitě zabezpečovat z centra. Bylo to narušení volné tržní soutěže za účelem zvýšení mrhání všemi disponibilními zdroji, za účelem materiálního zabezpečení krvavých lidských jatek organizovaných státy – velmocemi - s cílem zajistit ještě větší zisky pro jednotlivé skupiny vládnoucí buržoazie. Stejnému účelu sloužilo centrálně direktivní plánování, vytvářené od roku 1933 v nacistickém Německu. V červenci 1939 ho němečtí nacisté začali zavádět i u nás.

První národohospodářský plán vznikl v Sovětském Rusku v roce 1920 pod názvem *Goerlo*. Sledoval urychlení obnovy válkou zničeného sovětského Ruska. Byl úspěšný, realizaci obnovy SSSR napomohl.

Imperialistickými velmocemi obklíčený a ohrožený SSSR se ale nemohl obejít bez rozsáhlého těžkého průmyslu, na jehož rychlé vybudování nemohla uplatňovaná *nová ekonomická politika* (NEP) stačit. To bylo objektivní příčinou formování *centrálně direktivního plánování* v SSSR od konce 20. let. Přes všechny chyby a deformace umožnilo v historicky krátké době přeměnit zaostalý agrární SSSR v průmyslově rozvinutý stát a zvítězit ve 2. světové válce nad nacistickým Německem, jež si předtím podrobilo velkou část kapitalistické Evropy a za 2. světové války okupovalo území SSSR s 50 % jeho předválečného ekonomického potenciálu.

K růstu regulace vyspělých kapitalistických ekonomik přispěla i velká hospodářská krize 1929-33, viz podpory v nezaměstnanosti, Rooselweltův *New deal* aj.

Zkušenosti let 1914-45 ukazují, že vědomá regulace rozvoje společnosti státem se v nouzových krizových situacích osvědčila, byť byla provázena zásadními problémy, v případě německých nacistů už stanovením chybných cílů této regulace.

Po roce 1945 se centrálně direktivní plánování rozšířilo do všech socializujících států v Evropě s výjimkou Jugoslávie. Na jeho podrobné seriózní zhodnocení je ještě brzy. Lze se důvodně domnívat, že podstatně urychlilo ekonomický a sociální rozvoj těchto států, byť za cenu jisté extenzivnosti a nižší hospodárnosti ve vlastní výrobě. Stejně jako industrializace v kapitalistických státech vyhrcovala socialistická industrializace ekologické problémy, v některých regionech až za hranici ekologické krize.

V SSSR způsobilo diletantství i tři velké regionální ekologické katastrofy (jadernou katastrofu na Urale, vysychání Aralského moře a těžkou havárii v jaderné elektrárně Černobyl), v ČSSR, v NDR a v Polsku nechvalný čtený trojúhelník.

Konzumerismus se do životní úrovně obyvatel reálně socialistických států časem prosazoval, ale výrazně méně než ve vyspělých kapitalistických státech. Bylo tomu tak:

- neboť ekonomicky zaostával, což způsobovalo nedostatek zboží pro konzumerismus,
- v důsledku podstatně levnějšího a méně konzumního zabezpečení uspokojování čtených základních potřeb. Sem patří i značné omezení reklamy,
- v důsledku rovnostářské politiky v odměňování, uplatňované v reálně socialistických státech, jež širokým vrstvám obyvatel znemožňovala konzumerismus ve spotřebě na úrovni vyšších a vyšších středních vrstev obyvatel vyspělých kapitalistických států.

V méně rozvinutých socialistických státech nedošlo k plnému kvantitativnímu uspokojení základních hmotných potřeb obyvatel, což bylo předmětem oprávněné kritiky. Nelze ale za oprávněnou považovat dominující kritiku reálného socialismu za nezabezpečení konzumerismu na úrovni vyšších středních vrstev v západní Evropě, byť od 80. let v důsledku nastupující neoliberální ekonomické politiky začínala v těchto státech zahnívat. Rozhodující prostředky byly ve většině socialistických států vynakládány na uspokojování základních hmotných i duchovních potřeb obyvatel, na rozvoj ekonomiky a na obranu, nikoliv na zajištění vysoké samoúčelné úrovně hmotné spotřeby, konzumerismu, zvláště pak vyšší a vyšší střední vrstvy. V SSSR, v Albánii, v KLDŘ a v Rumunsku náklady na obranu a rozvoj ekonomiky přesahovaly sociálně únosnou mez, do jisté míry ze subjektivních příčin.

System centralisticko příkazovací soustavy plánovitého řízení dostatečně nezvládl 2. etapu vědeckotechnické revoluce, jež nastoupila v 70. letech. Teprve v 70. letech začalo značné zaostávání států reálného socialismu ve vědeckotechnickém rozvoji, což byl vážný problém. K základním příčinám těchto jevů patřil odklon od sledování rozvoje socialismu k imitaci konzumní společnosti, nedostatek objektivních kritérií pro měření ekonomické efektivity a nekontrolovatelnost činnosti vládnoucí stranické a státní byrokracie.

V 50. a v 60. letech se rychle rozvíjela tzv. keynesovská regulace ekonomik vyspělých kapitalistických států. Orientovala se zejména na zbrojení, na zmírnění rozporu mezi prací a kapitálem (sociální oblast) a na urychlení ekonomického růstu včetně snah o vyrovnanější regionální politiku. Ze sociálně ekonomického hlediska je nutno ji s odstupem času hodnotit jako relativně úspěšnou, byť čtené základní rozpory kapitalismu pouze zmírnila, nikoliv odstranila, další odsunula (dlouhodobě deficitní státní i komunální rozpočty) a na některé nové problémy 70. let (strukturální krize ad.) nenalezla účinný lék, což kromě ideových důvodů vedlo k jejímu opuštění.

Snahy o výrazné omezení státní regulace konzervativními monetaristicky orientovanými vládami R. Reagana v USA a M. Taccherové ve Velké Británii

způsobily těžké škody sociální, ekonomické (sem je nutné počítat i pád celých odvětví) i ekologické. Postupně byly modifikovány nikoliv k návratu ke keynesovské regulaci, ale k pragmatičtější politice zahrnující řadu i monetaristických i keynesovských prvků. Rozhodující slovo si ale zachoval finanční kapitál. Snaha omezit mnohé státní výdaje trvá, ale přerozdělovací úloha státního rozpočtu zůstává značná, přibližně na úrovni 70. let. Snaha o nemalé úspory státních výdajů ve školství, zdravotnictví a sociálním zabezpečení říká, že trvalou udržitelnost ohrožují, byť snižování hmotné životní úrovně může vést i k omezování konzumerismu. Tím spíš, že krize 2008-09 k nim přidala rozsáhlé sanování velkých bank z peněz daňových poplatníků se stupidním zdůvodněním, že tyto banky jsou natolik velké, že je není možno nechat zkrachovat. V Německu tak navíc bylo učiněno plošně. Ve Velké Británii byly podpořeny jen vybrané „systémové“ banky. V USA v rámci pomoci převažovaly návratné úvěry. Masivní odkup dluhů velkých soukromých bank mnohými západními státy a dalšími veřejnými subjekty byl podivnou modifikací neoliberální politiky. Eskalovalo tak zadlužení západních zemí i ohrožení eura.

Společná měna částí států EU euro nevznikla jako ambiciózní projekt k dovršení ekonomické integrace, ale jako nástroj jejího prosazování. Stalo se tak v situaci, kdy většina států zakládajících eurozónu byla zadlužena podstatně více než je hranice bezpečného zadlužení cca 60 % HDP. Již v roce 1999 (vznik eura) činilo toto zadlužení v průměru 71 % HDP. Do roku 2008 se toto zadlužování nepatrně snížilo. Po vypuknutí ekonomické krize 2008-09 toto zadlužení eskalovalo. V roce 2013 přesahuje 90 % HDP a je zjevně nesplacitelné, což ale povinným euro optimismem neotřásl a ani nevzalo některým bývalým socialistickým státům chuť vstupovat do eurozóny (Estonsko, k 1. 1. 2014 Lotyšsko, dále Litva). Z hlediska zadlužení se situace eurozóny stala prakticky beznadějnou, což ale nebrání západním elitám pokračovat v daném zjevně neefektivním a sebevražedným způsobu řešení bankovní krize. Podrobněji viz ²⁾. Ještě více jsou zadluženy USA, které ale tisknou ve velkém inflační dolary a silou své mohutné armády je vnucují druhým. Citelné snížení zadlužení Německa má rub v pokračujícím zadlužování ostatních hlavních členů eurozóny (Itálie, Španělsko, Francie).

Ani idiotské řešení enormního zadlužení Řecka černým triumvirátem MMF, Evropská centrální banka a Evropská komise s tristními dopady na obyvatelstvo Řecka i řecký státní dluh nevedlo ke změně kursu, byť podle rétoriky některých politiků EU se takstalo.

Významným impulsem ke zdokonalování makroekonomické regulace vyspělých kapitalistických ekonomik se staly vyhocené ekologické problémy. Stát donutily plánovat, kolik ekologických negativ, zejména jaký rozsah znečištění, je ještě pro danou společnost únosných a jak zabezpečit jejich redukcí na únosnou úroveň.

Ekologická regulace vyspělých ekonomik byla nesporně pozitivní a vedla k citelnému snížení znečišťování přírodních složek životního prostředí ve vyspělých kapitalistických státech. Mezinárodní dělba práce, zejména pokračující odírání a znásilňování většiny rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy vedlo k dalšímu vyhrocování ekologických problémů ve světě až na kraj celosvětové ekologické, zejména klimatické katastrofy. I když se ekologická regulace vyspělých kapitalistických ekonomik v zásadě osvědčila a zabránila jejich zničení domácí

ekologickou katastrofou, vyspělými kapitalistickými státy uplatňovaná politika odírání a ekologického mrzačení rozvojových států a politika masového konzumerismu v hmotné spotřebě vyhrtila ekologické problémy ve světě natolik, že je svět včetně vyspělých kapitalistických států dnes ohrožen nastupující ekologickou katastrofou celoplanetární. Státní ekologická regulace vyspělých ekonomik byla a dosud je nedostatečná a nikoliv nadměrná, jak tvrdí přívrženci monetarismu. Naprosto nedostatečná je zvláště při použití kritérií udržitelného vývoje.

Pozice ekologických problémů ekonomik států reálného socialismu byla z globálního hlediska střední. Příspěvek států reálného socialismu ke světové ekologické katastrofě byl menší (na rozdíl od vyspělých kapitalistických států se socialistické státy nepodílely na ožebračování rozvojových států a úroveň konzumerismu v nich byla podstatně nižší než ve vyspělých kapitalistických státech), leč ohrožení domácí ekologickou katastrofou bylo zejména v průmyslových regionech NDR, ČSSR, Polska a SSSR velké včetně tří regionů absolutní ekologické katastrofy v SSSR. Plýtvání ve společenské i soukromé spotřebě bylo v bohatších státech reálného socialismu proti vyspělým kapitalistickým státům o dost nižší, v chudších velmi nízké s výraznými položkami cigarety a alkohol. Ekologická politika států reálného socialismu zaměřená na ekologizaci technologií byla nedostatečná.

Jedno z možných řešení problémů vědomé regulace rozvoje načrtl L. Rasmich v ³⁾. Domnívá se, že zbožní výroba v socialistické společnosti (socialismem ale nerozuměl reálný socialismus) není přežitkem kapitalistické společnosti, ale že teprve za rozvinutého socialismu dosáhne svého nejvyššího rozvoje. Má se tak stát aktivizací působení zákona plánovitého rozvoje odstraňováním všech překážek bránících plnému působení zákona hodnoty na rozvoj výroby v rozvinuté socialistické společnosti. Jeho základ vidí v účinné státní regulaci všech oblastí, kde tržní regulace selhává.

Jako východisko státní regulace viděl L. Rasmich účinnou protimonopolní regulaci, neboť monopol je ze své podstaty jev úpadkový. Konečně, o potlačování konkurence na trhu monopoly z koncentrace výroby svého času psal již V. I. Lenin, viz ⁴⁾. Zatímco negativa monopolu běžného soukromého vlastnictví výrobních prostředků do značné míry tlumí konkurence, zásadní problémy přináší monopol z koncentrace výroby, jež vzniká potlačením konkurence, dále monopol vlastnictví konkrétních, omezených, výrazněji nerozmnožitelných přírodních zdrojů a monopol vlastnictví konkrétní technické infrastruktury, jejíž zdvojování za účelem vytváření konkurence je neekonomické.

Státní regulace by měla být značně široká, účinnou protimonopolní politikou počínaje a rozsáhlou ekologickou regulací konče. Pokud trh významně zkresluje společenské náklady výroby, typickým příkladem je přenos technologických a dalších škod – externalit - na poškozené a oblast tržního oceňování a využívání přírodních zdrojů, žádá L. Rasmich adekvátní státní intervenci k narovnání těchto křivých měr trhu adekvátními platbami za poškozování životního prostředí a za využívání přírodních zdrojů. Mám za to, že L. Rasmichem popisované zákonitosti lze využít při prosazování udržitelného vývoje.

I zběžná znalost poměrů v člověčenstvu vyvolává otázku, zda Rusmichův koncept má vůbec nějakou naději na prosazení v praxi. Sedm hlavních skupin vzájemně spjatých rozporů ženoucí lidstvo do světové ekologické katastrofy, bylo rozebráno v kap. 3. Nejde jen o svízelnost politického probíjování řešení uvedených zásad proti silným ekonomickým lobby, o mafiích nemluvě. Mám za to, že Rusmichův model neřeší 2 zásadní problémy:

a) otázku ekonomického růstu, resp. podmíněnosti udržitelného vývoje výrazným hospodářským poklesem ve vyspělých kapitalistických státech. Rusmich sice počítá, že např. důsledná internalizace externalit může odvětví energetiky a silniční dopravy snížit až o 50 %, ale tendenci ekonomického růstu má za neodvratnou. Otázka je ale mnohem obecnější. Všechny dosavadní ekonomické školy vždy hledaly cesty k zajištění ekonomického růstu, byť někteří přední ekonomové vyslovili pochybnosti o účelnosti politiky ekonomického růstu v dlouhodobém časovém měřítku. Spory se vedly o jeho optimální tempo, o jeho strukturu a o mechanismus jeho zajištění.

V neoklasické ekonomii hlavního proudu základní linií sporu zůstává otázka zasahování státu do ekonomiky versus nezasahování, resp. spoléhání se na Smithovu *neviditelnou ruku trhu* v zájmu urychlení a zefektivnění ekonomického růstu. O potřebě ekonomického růstu se nediskutuje. Závěry E. J. Mishana, viz ⁵⁾, sice nebyly otevřeně odmítnuty, ale o to důsledněji jsou v praxi ignorovány. Na ekonomický růst se orientovaly i státy reálného socialismu a rozvojové státy vlivem své zaostalosti i pod tlakem vyspělých kapitalistických států. Cíl ekonomický růst nezmizel ani po rozpadu států reálného socialismu, byť cesta k dosažení ekonomické úrovně roku 1989 se jeví i po 25 letech transformace jako dlouhá a trnitá.

Udržitelná ekonomika vyžaduje výrazný sociálně únosný pokles ekonomik vyspělých kapitalistických států ve struktuře odpovídající potřebám udržitelného vývoje, resp. žití. Jinak řečeno, chyba začíná už nesprávným stanovením jednoho ze čtyř základních cílů rozvoje tržních i netržních ekonomik. Cíl ekonomický růst je stanoven chybně, přestože již v roce 1972 a podstatně lépe v roce 1992 D. Meadows a kol. dokázali sebevražednost takového počínání, viz ⁶⁾ a ⁷⁾.

Studie Římského klubu Limity růstu byla sice ze všech stran napadána, skandalizována a vyvracena, ale skutečnost, že planeta Země je omezena, že lidstvo se rozvíjí na ní jako zhoubný rakovinový nádor na zdravé tkáni a že toto bujení musí poměrně rychle lidstvo a dost možná i živou přírodu zahubit, se jejím kritikům nepodařilo zpochybnit.

Zásadním problémem je i otázka způsobu měření ekonomického růstu. Jak bylo shledáno v ⁸⁾, používaný ukazatel růst hrubého domácího produktu HDP ve stálých cenách je nejhorší ze všech disponibilních objemových ukazatelů – makroagregátů, viz kap. 6.1. Následuje ho jeho předchůdce hrubý národní produkt HNP. Bez vážných problémů není ani národní důchod ND. Index udržitelného blahobytu statistické úřady tvrdošjně odmítají.

Zatím přes všechny důkazy o sebevražednosti pokračování v politice ekonomického růstu se v ní pokračuje a navíc se vydává za politiku *udržitelného rozvoje*. Se snahou o *udržitelný ekonomický růst* se přitom ztotožňuje i velká část environmentálních ekonomů a vesměs proti ní neprotestují ani ekologičtí aktivisté a strany zelených.

Zdá se, že jsou natolik ve vleku vládnoucích ekonomických konvencí, že základní ekonomické problémy udržitelného vývoje nechápou.

Tvrzení zprávy komise paní Brundtlandové i závěry světové konference o životním prostředí a rozvoji, konané v Riu v r. 1992, že naším cílem je udržitelný ekonomický růst, odráží ale především politický kompromis vzniklý na základě vyhoceného antagonismu „bohatý Sever-chudý Jih.“ Podrobněji, viz ⁹⁾.

b) vztah vyspělých a rozvojových zemí. Ruscichův model plného využití zákona hodnoty může relativně úspěšně fungovat ve vztahu mezi státy ekonomicky přibližně stejně vyspělými. Otevření se výrazně slabších ekonomik ekonomikám silnějším vede nutně k vážné destrukci až kolonizaci výrazně slabších ekonomik včetně destrukce ekologické. Za vydatného přispění diletantsky prováděné „transformace“ se tak stalo i v bývalých socialistických státech včetně ČR po roce 1989 po jejich otevření se vyspělým kapitalistickým ekonomikám. Samozřejmě, v některých státech víc, v některých méně.

Odhadneme-li minimální státní zásahy nutné pro prosazování udržitelné ekonomiky a možnosti jejich zabezpečení, dostaneme se ke společnosti a k ekonomice silně regulované a výrazně smíšené. Půjde ještě o ekonomiku tržní, ale orientovanou na ekonomický pokles ve struktuře omezující nepravé potřeby a na rozsáhlou skutečnou pomoc rozvojovým státům v budování jejich udržitelných ekonomik.

Problémem je, že dosud známe jen 3 cesty dosažení globálního ekonomického poklesu:

- cestu ničení ekonomického i lidského potenciálu válečnými operacemi,
- cestu zničení ekologického potenciálu v regionu s následným společenským, sociálním i ekonomickým kolapsem v důsledku kolapsu ekologického,
- cestu uplatňování monetaristické ekonomie, energicky vytvářející a rozšiřující bídu.

Že k redukci ekonomického potenciálu a přebytečných lidí je válka ta nejméně vhodná cesta, není snad třeba dokazovat. Úplné zničení životního prostředí v regionu vedoucí k jeho hospodářskému úpadku a vyliďnění je regionální ekologická katastrofa, kterou chceme odvrátit. Jak bylo ukázáno, k dosažení udržitelného vývoje nevede ani uplatňování monetaristické ekonomie, neboť vesměs likviduje i ty nemnohé předpoklady pro udržitelný vývoj, které existují. Případ ČR a dalších bývalých socialistických států po roce 1989 je učebnicový.

Otázkou je, zda určitou naději nemůže dát pokračující konkurence ve světě. Bude-li pokračovat prudký rozvoj východoasijského hospodářského centra vedeného Čínou, hospodářsky převálcuje celou Evropu i USA a Kanadu. Zejména hospodářský pád USA by významně ulevil životnímu prostředí planety Země. Problém ale je, že nic nesvědčí o záměrech Číny a dalších východoasijských států prosazovat materiálně skromný život, když jim ekonomická prosperita umožní podstatně víc. Krize ekonomik vyspělých kapitalistických států v letech 2008-09 ji dokonce paradoxně nutila k přeorientaci stimulů ekonomického růstu na mnohem výraznější růst hmotné spotřeby obyvatelstva, protože pokračování v sázce na export do vyspělých kapitalistických států se stává riskantnější. Pravda, i nadále jde o životní úroveň dosti

nízkou. V globálu by zřejmě došlo jen k přesunu plýtvání z USA a EU do východní Asie, takže z hlediska globálního životního prostředí by „nula od nuly pošla“. Na tom nemusí mnoho změnit ani sílící tlak nastupující světové ekologické, zejména klimatické krize s hrozbou přerůstání ve světovou katastrofu na lidstvo.

Jinou otázkou je, že po té, co někdejší východoasijsí tygři opustili relativně nezávislou cestu rozvoje a začali uplatňovat zhoubné recepty MMF a SB, dostali se před přelomem tisíciletí do těžké ekonomické krize, takže v úspěšné hospodářské expanzi ve východní a jihovýchodní Asii pokračovala prakticky jen Čína a Vietnam. Později se další asijské státy se snaží více či méně kopírovat čínský model.

10.4. Plán na záchranu lidstva

Nemá-li být tržní ekonomika krutou metlou lidstva, je nutné ji zásadně regulovat sociálními a ekologickými hledisky směrem k trvalé udržitelnosti na základě demokratické volby společnosti. Sociální a ekologická regulace na základě demokratické volby se ve vyspělých kapitalistických státech běžně uplatňuje, ale ne dostatečně a ne dost efektivně. Reálný vývoj ukazuje, že zasahuje jen vrchní pásmo ekologických problémů, tj. problém ekologicky závadných technologií a výrobků a to ještě ne vždy. Stávající formy sociální a ekologické regulace vyspělých kapitalistických ekonomik na záchranu lidstva včetně vyspělých kapitalistických států nestačí. Jak správně upozorňuje Keller v ¹⁰⁾, politika se utápí v nejrůznějších malichernostech, bojem o moc počínaje, resp. tzv. *demokratická* volba zatím vesměs rozhoduje ve prospěch světové ekologické katastrofy.

Titanik zvaný planeta Země najel na kru světové ekologické krize hrozící přerůst ve světovou ekologickou katastrofu a začíná se potápět. Na jeho palubě ale jedni vesele tančí, druzí strkají hlavu do písku a nejtříšší bojují v podpalubí o kajuty.

Aby vznikla vůbec naděje na odvrácení světové ekologické katastrofy, musí lidstvo přistoupit k regulaci svých aktivit kritérii udržitelného vývoje na celoplanetární úrovni. A. Gore žádá novodobý globální Marshallův plán vyspělých států k záchraně Země, viz ¹¹⁾. Gore v 1. části rozebírá destruktivní trendy, v 2. jejich příčiny a v 3. předkládá globální plán záchrany planety před světovou ekologickou katastrofou. S mnoha Goreovými analýzami a návrhy se v zásadě ztotožňuji. Přesto považuji Goreovu analýzu i návrh řešení za nedostatečné, neboť ač Gore požaduje snížení hmotné spotřeby ve vyspělých kapitalistických státech, k zajištění omezení konzumerismu navrhuje jen tržně konformní zásahy do ekonomik a apely na lidskou odpovědnost, což jsou sice opatření jistě potřebná, ale sama o sobě nestačí.

Předně musí vyspělé kapitalistické státy skoncovat s dosavadní praxí odírání rozvojových států. K ní ale dochází přesně podle zákona maximalizace zisku a zákona přirozené akumulace kapitálu. Zatím ani mnoho milionů lidí, které každoročně umírá v rozvojových státech na následky podvýživy, nuceného pití závadné vody či absenci základní zdravotní péče, nehýbe svědomím velké části občanů vyspělých kapitalistických států, viz ¹²⁾. Tzv. svobodné hromadné sdělovací

prostředky o takových faktech občany těchto států neinformují, takže pro velkou část obyvatel vyspělých kapitalistických států prostě neexistují. Zakrývání reálného stavu věcí jim vesměs vyhovuje.

Důsledné řešení antagonismu "vyspělé kapitalistické - rozvojové státy" znamená zásadní zásahy do stávajících poměrů jdoucí výrazně za rámec kapitalistické společnosti. Z hlediska ekonomických zákonů znamenají především zatlačování působení zákona maximalizace zisku a zákona přirozené akumulace kapitálu ve prospěch plného působení zákona hodnoty, posilování působení zákona plánovitého rozvoje a zákona rozdělování podle práce.

O uvedeném lze dlouze diskutovat. Efektivní úplné potlačení působení zákonů maximalizace zisku a přirozené akumulace kapitálu může nastat až plnou socializací příslušných ekonomik, i když bohatství a rozvinutost vyspělých kapitalistických států může svádět k opačnému názoru.

V zásadě nejde o nic nového, resp. necháme-li stranou plné potlačení zákonů maximalizace zisku a přirozené akumulace kapitálu reálným socialismem, jejich určité zatlačování odstartovala nejprve neprogramově válečná regulace a později programově keynesovská regulace vyspělých kapitalistických ekonomik. Bylo ukázáno, že nejdál zde postoupilo v 50. - 70. letech 20. století podle tradičních kritérií ekonomicky nejúspěšnější Japonsko. Keynesovská regulace ukázala, že kapitalistická tržní ekonomika snese mnohem větší státní regulaci, než byli ochotni liberální ekonomové v minulosti připustit, dokonce že snese i určitou míru postátnění. Tato regulace i přes zjevné nemalé postkapitalistické prvky ale nešla za hranice kapitalismu.

Zatlačování působení zákona maximalizace zisku a přirozené akumulace kapitálu prosazováním udržitelného vývoje na Zemi bude ale muset jít podstatně dál. Bude muset sledovat potlačení celých oborů lidské činnosti spjatých s plýtváním v hmotné spotřebě, bude muset prosazovat "proti srsti" těchto zákonů výrazný celkový hospodářský pokles vyspělých kapitalistických ekonomik ve struktuře odpovídající potřebám udržitelného vývoje, bude muset poskytovat rozsáhlou nenávratnou pomoc ekonomikám rozvojovým, orientovanou na budování základů trvalé udržitelnosti v nich na místo dosavadní "pomoci metodami sdírání z kůže", jež předpoklady pro udržitelný vývoj v nich ničí. Bude muset vážně zasahovat i do struktury hmotné životní úrovně obyvatel vyspělých kapitalistických států a do formování způsobu života ve smyslu omezování a postupném potlačování nepravých potřeb, konzumerismu ve hmotné spotřebě.

Námítka, že chci nějaký *zelený socialismus*, je sporná. Předně, pojem *zelený socialismus* nebyl dosud dostatečně vymezen. Na některé rysy reálného socialismu zde prezentovaný udržitelný vývoj ale navazuje, zejména na silně rozvinutý systém základních sociálních jistot (bezplatné školství, zdravotnictví, silně dotovaná kultura s potlačováním kulturního braku, základní sociální zabezpečení, vysoká bezpečnost, hustá síť levné veřejné dopravy, podpora masovému sportu – tyto požadavky ale zajišťují i některé vyspělé kapitalistické státy, například ve Skandinávii), v jiných se bude podstatně lišit. Jde zejména o radikální změny v daňové soustavě jak proti někdejšímu reálnému socialismu, tak proti současným vyspělým kapitalistickým

státům. Kromě zavedení zdanění emisí CO_{2ekv.} a vysokého zdanění využívání četných dalších neobnovitelných surovin a činností působících významné ekologické škody (v dopravě by hlavní původce externalit – silniční doprava – měla plně hradit náklady na silniční síť adekvátním zpoplatněním jejího užívání a ekonomickou část škod na zdraví lidí vlivem nehod, exhalací a hluku a dalších ze silniční dopravy adekvátní spotřební daní za pohonné hmoty), jde zejména o významnou změnu zdanění spotřeby občanů na principu zbytných a nezbytných potřeb. Základní materiální potřeby by měly být obyvatelstvu poskytovány levně, pokud nepůsobí vážné ekologické škody, luxusní draho. Na rozdíl od reálného socialismu ale trvá podmínka, že zatížení spotřební daní nesmí vytvářet množství nepřehledných sazeb, ale musí mít několik málo sazeb, jejichž tvorbu lze snadno kontrolovat. Ekologicky vysoce závadný palivo energetický komplex založený na exploataci neobnovitelných přírodních zdrojů by neměl své služby poskytovat obyvatelstvu levně.

Nejde ale o návrat k reálnému socialismu, který v zásadě vysoce zdaňoval průmyslové zboží a různými formami dotoval potraviny, paliva, energii, suroviny, vodné, stočné a bydlení. Navíc tak velmi často činil na základě individuálních podnikových kalkulací, jež jsou až na výjimky, kde neexistuje jednotný celostátní trh (vodní, stočné, centrální teplo), nepřijatelné. Dotování cen paliv, energie, surovin a vody stimuluje plýtvání s nimi v procesu spotřeby, vysoké zdanění průmyslového spotřebního zboží je ve vztahu k trvalé udržitelnosti irelevantní. Přibližně by se mělo postupovat podle zásady, že průmyslové zboží základní potřeby se zdaňuje málo, průmyslové zboží luxusní se zdaňuje hodně a průmyslové zboží z hlediska zbytnosti nejednoznačně průměrně, ve všech případech s přihlédnutím k ekologickým škodám vznikajících při jeho užívání. Uvedený požadavek vyžaduje podstatně členitější daňovou soustavu proti současné praxi ČR, ale zásadně jednodušší proti někdejší ČSSR se stovkami sazeb daně z obratu.

Z výše uvedeného je zřejmé, že nejde jen ani především o dosažení vysoké úrovně ekologizace výroby, minimálně na úrovni dnešních ekologických norem vyspělých kapitalistických států. Mám za to, že ve srovnání s reálným socialismem ČSSR 80. let by mohl být rozsah změn, regulací a omezení ve zde navrženém systému srovnatelný, ale měl by se svou kvalitou a strukturou zásadně lišit, zejména orientací na potlačení konzumerismu ve prospěch tvůrčích činností. I při značném ochuzení konzumních možností lidí by neměl vést k ochuzení lidského těla a tím méně k ochuzení lidského ducha, ale k jeho ozdravení a povznesení. Nutnou podmínkou je nahrazení konzumerismu tvůrčí činností a sobectví úctou k životu ve všech formách včetně pokory před ním, při zaručení práva žen na interrupci. Plná informovanost všech občanů je zde první, ale zdaleka ne jedinou podmínkou. Svoboda a demokracie musí být zásadně více než dosud limitovány odpovědností, nutnost společenské kontroly lidských činností a výtvorů si zřejmě vynutí omezit četné lidské aktivity. Při z hlediska potřeb udržitelného vývoje vynuceném velkém rozsahu státní regulace zřejmě přestane být kapitalismus kapitalismem, alespoň tak jak ho známe.

Doporučované změny kladou také zásadně nové nároky na ekonomickou vědu. Stávající ekonomie buržoazní i marxistická byly a jsou dosud mimo jiné vědami o mechanismech destrukce planety Země pod rouškou vytváření ekonomické prosperity. Environmentální ekonomie se sice formovala, ale zůstává nerozvinutá,

poplatná pochybnému cíli vytváření blíže nedefinované "prosperity", jako přívěšek stávajících hlavních ekonomických teorií místo aby je zásadně korigovala v zájmu přežití lidstva i přírody. Neskýtá dostatečné recepty na řešení globálních ekologických i dalších problémů. Mám za to, že se environmentální ekonomie bude muset zásadně zdokonalit a zásadně korigovat stávající ekonomii. Jinak ekonomie včetně její environmentální části ztratí právo na existenci a slovo ekonom se stane nadávkou, jako se stalo slovo demokrat v říjnu 1993 v Rusku po rozstřílení ruského parlamentu Jelcinovými tanky za potlesku domácích i zahraničních „demokratů“.

Otázka role ekonomů v převratu k udržitelnosti je ožehavá. Jejich elita vedla vesměs ekonomické reformy jednotlivých socialistických států, jejichž výsledky jsou převážně negativní a nejednou i katastrofální. Otázka nezní, jestli environmentální ekonomové ano či ne, ale aby ji připravovali kvalifikovaní environmentální ekonomové. Další experimenty ala Bursík v ČR si lidstvo nemůže dovolit.

10.5. Směr světová ekologická katastrofa

Relativně realisticky k boji proti nastupující světové ekologické katastrofě přistupovali experti Římského klubu. O studii *Limity růstu*⁶⁾ a *Překročené meze*⁷⁾ už byla řeč. V řadě dalších studií se věnovali dílčím cestám k ekologizaci. Tyto rozbor jsou jistě užitečné. Realizace jejich závěrů k odvrácení světové ekologické katastrofy ale nestačí. Toho si byli vědomi, resp. i proto se experti Římského klubu dostali ve studii "První globální revoluce"¹³⁾ k tristnímu závěru, že na současné sebevražedné trajektorii vývoje lidské civilizace do světové ekologické katastrofy se velmi pravděpodobně mnoho nezmění a naši potomci pomřou na následky krátkozrakého jednání současných generací. Varianty zničení lidstva použitím jaderných zbraní ve válce mezi jadernými velmocemi a záchranu lidstva rychlou realizací zásadních opatření k odvrácení nastupující světové ekologické katastrofy mají za velmi málo pravděpodobné. K těmto krajně pesimistickým závěrům dospěla i řada dalších předních ekologických expertů. Ani v roce 2015 na nich není co měnit. V roce 2018 lze dodat, že nebezpečí zničení lidstva ve světové jaderné válce se významně zvýšilo.

Kromě těchto více méně vědeckých závěrů se objevilo několik politicko odborných studií problematické kvality.

Zpráva komise Brundtlandové *Naše společná budoucnost*¹⁴⁾ kromě slušné analýzy existujících ekologických problémů udělala řadu kompromisů, z politického hlediska pochopitelných, ale z hlediska celosvětového úsilí o odvrácení nastupující světové ekologické katastrofy studii degradující. Její případná realizace světovou ekologickou katastrofu neodvrací. Fundovaný kritický rozbor studie *Naše společná budoucnost* dává např. De La Court: K Brundtlandovej, viz¹⁵⁾. S jeho závěry se ztotožňuji.

Udržitelný vývoj včetně nového hodnotového systému lidstva hledala 1. konference evropských ministrů životního prostředí v r. 1991 na Dobříši. Tím se ale zatím skončilo.

Světové konference OSN o životním prostředí a rozvoji, konaná 3.-16. 6. 1992 v Rio de Janeiru, sice neskončila úplným fiaskem, ale její závěry jsou hubené, v praxi se vesměs nenaplníují a na odvrácení nastupující světové ekologické katastrofy by stejně už na první pohled nestačily.

„Příští jednání se bude konat za 2 roky v Tokiu a pít se bude...“, tak lze shrnout výsledky světové konference o klimatických změnách konané v Berlíně roku 1995. Příznačné je, že i velmi mírná opatření navržená státy EU kromě rozvojových států zablokovalo Japonsko a USA, přestože série velkých přírodních katastrof, zejména tajfunů, vyvolaných nejspíš rostoucím rozvrácením klimatu lidmi USA postihuje silně. Závazky z konference konané o 2 roky později v japonském Kyótu jsou hubené a v řadě směrů spíše neefektivní. Mimo jiné se týkají jen vyspělých kapitalistických států. Dodnes se nezrealizovaly. President USA G. Bush mladší je odmítl ratifikovat, neboť údajně ohrožují ekonomickou prosperitu USA. Kyotský protokol byl přitom z hlediska potřeb odvrátit světovou klimatickou katastrofu zjevně nedostatečný, ale mohl znamenat první krůček k řešení rozvratu klimatu silicím skleníkovým efektem. Jinou otázkou je, že šlo o tak malý krůček, že jej např. známý britský ekolog J. Lovelock vcelku oprávněně označil za období Mnichovské smlouvy k odvrácení 2. světové války.

Stejně tak lze hodnotit na Dobříš navazující konference. Konference ministrů životního prostředí evropských států, konaná 28. - 30. 4. 1993 ve švýcarském Luzernu, šla proti dříve přijatým dokumentům dokonce zpět a nestyděla se pochválit ČR za pasivitu při ochraně životního prostředí. Podobně skončila 3. konference ministrů životního prostředí evropských států v Sofii v roce 1995. Ani 4. konference v dánském Aarhusu nepostoupila příliš daleko, byť se ministři z ní nerozjeli s prázdnou. Podobně následné konference evropských ministrů životního prostředí se jen omezily na řešení dílčích ekologických problémů, a to vesměs jen opatřeními technické povahy. Žádný významnější přesah k reálné udržitelnosti vývoje lidstva neměly.

Do úsilí najít strategii udržitelného rozvoje velmi pozitivně zasáhl Josef Vavroušek svými tezemi o (staro) nových lidských hodnotách, jakýmsi filosofickým náčrtem udržitelného rozvoje, viz ¹⁶⁾ a ¹⁷⁾. Problém byl, že málokterý ekolog byl ochoten tyto (staro)nové lidské hodnoty brát vážně a rozvíjet je zejména ve vztahu k mechanismu jejich prosazování a zabezpečování. První pracovní verze této knihy byla psána v roce 1993 a Vavrouškovým učením o (staro)nových lidských hodnotách byla olivněná. Publikována však byla poprvé až v roce 2002, viz ¹⁸⁾.

Ne moc úspěšný je i výzkumný projekt *Udržitelná budoucnost ČSFR*, realizovaný v letech 1991-95 pod vedením P. Nováčka z Přírodovědecké fakulty UP Olomouc, viz ¹⁹⁾ a ²⁰⁾. I když studie, možná i s přispěním mé kritiky, se postupně zlepšily, zůstala i závěrečná syntetická studie více či méně poplatná euroamerické civilizaci, nereálné představě, že stačí jen zavádět ekologicky šetrné technologie a výroby, zlepšit vzdělávání a informovanost o životním prostředí a více rozvinout demokracii a liberálně tržní ekonomiku a že tato spíše drobná zlepšení zvrátí působení ničivých mechanismů euroamerické civilizace. Výsledkem je nesourodý soubor kapitol dosti rozdílné kvality, jež se více či méně zabývají, výjimečně též nezabývají životním prostředím v ČR a světové environmentální trendy až na drobnosti neberou v úvahu.

S udržitelným vývojem mají něco společného jen některé kapitoly, některé s ním vůbec nesouvisí, resp. jsou nadbytečné. Nedostatečná je i práce s datovou základnou, jež kromě řady zjevných chyb způsobuje, že se některé kapitoly navzájem popírají a jiné překonal vývoj dřív, než byla studie dokončena. Ironií osudu Česká a slovenská federativní republika, kterou měla studie zachránit před ekologickou katastrofou, byla rozbita svévolí nových vládců zvolených v demokratických volbách již v 2. roce realizace studie. Splnění hlavního cíle studie nepomohlo ani ohromné nasazení hlavního garanta projektu P. Nováčka, jež zpracoval tzv. syntézu a kapitoly, kde nesehnal specialisty.

Podobný je výsledek i studie Hudek a kol. *K trvalé udržitelnosti Slovenska*, viz ²¹⁾.

Pokus o strategii udržitelného vývoje P. Nováčka a kol. patří do skupiny *ekonomické větve trvalé udržitelnosti*, jejíž nejznámější reprezentantkou je norská politička G. H. Brundtlandová. Tato kniha, přestože je autor profesí primárně ekonom a i zde rozvíjí ekonomickou teorii ze skupiny *alternativních ekonomii*, rozvíjí tzv. *ekologickou větev trvalé udržitelnosti*. K této skupině patří i projekt *Udržitelná Evropa*, vypracovaný Wuppertalským institutem pro potřebu stejnojmenného projektu Přátel Země, viz ²²⁾ a studie *K trvalé udržitelnosti dopravy* ²³⁾. Normativní požadavek radikálního snížení čerpání základních obnovitelných i neobnovitelných přírodních zdrojů vychází ze stejné filosofie jako tato kniha, leč vůbec nebo málo se zabývá mechanismy prosazení tohoto snížení čerpání přírodních zdrojů, což je jeho zásadní nedostatek.

Podnětný, leč též nedostačující je projekt *nového globálního Marshallova plánu* na odvrácení nastupující světové ekologické katastrofy, načrtnutý A. Gorem v ¹¹⁾. Jeho podrobnější rozbor je v 5. kap. Nutno konstatovat, že se z něj za 8 let více presidentování A. Góra v USA neuskutečnilo nic podstatnějšího a po zvolení W. Bushe prezidentem USA byl i formálně opuštěn.

V roce 2002, kdy vyšla v Olomouci má kniha *Ekonomické aspekty udržitelného rozvoje*, viz ¹⁸⁾, vznikala na Českém ekologickém ústavu v Praze zásadní studie Seják, J., Dejmal, I. a kol. **Návrh strategie udržitelného rozvoje České republiky**, viz ²⁴⁾. Tehdejší ministr životního prostředí M. Kužvar zadal, že má být vypracována tak, jak to autoři považují za správné, že politickou odpovědnost bere na sebe. Byla tak vypracována a dokončena. Také jsem se na ní v rámci početného autorského kolektivu skromně podílel. S jejími základními závěry se ztotožňuji. Protože předpokládala rozsáhlé společenské změny, stala se terčem zběsilého útoku tzv. pravicových ekologů, kteří sami žádnou strategii udržitelného rozvoje nikdy nevypracovali a nepředložili. U nového ministra životního prostředí Libora Ambrozka upadla v nemilost. K 31. 12. 2003 byl ředitel ČEÚ Josef Seják odvolán z funkce, krátce na to zmizela i z tamního webu, resp. na internetu se udržuje jen mimo resort životního prostředí. Od té doby resort životního prostředí na přípravu reálné strategie udržitelného rozvoje rezignoval. Příznačně.

Kromě zjevných společenských příčin málo úspěšného boje za odvrácení nastupující světové ekologické katastrofy toto úsilí neuspívá už proto, že analýza společenských příčin stupňujícího se ekologického rozvratu planety Země zůstává na povrchu, nejde na rozhodující společenské příčiny tohoto rozvratu a protože se v rozhodující míře

orientuje jen na technická řešení ekologických problémů. Ta jsou sice nutná, ale zjevně nestačí.

Velká studie, kniha charakteru encyklopedie P. Nováčka „Udržitelný rozvoj“²⁵⁾ je výborná rozbořením věcných problémů udržitelného vývoje, ale v řešení zůstává vesměs poplatná naší bílé euroamerické civilizaci a její špatné hodnotové orientaci.

Protože je nespornou realitou, že mechanismy společenské regulace reprodukčního procesu lidstva jsou značně nedokonalé, že lidé jsou jen lidé a nikoliv andělé a že nejsou schopni účinně reagovat na rychle rostoucí nebezpečí světové ekologické katastrofy, dospívám stejně jako některé studie Římského klubu¹³⁾ k závěru, že stávající generace svými nedokonalými společenskými regulativy, svou lhostejností, chamtivostí a krátkozrakostí způsobí překročení globálního prahu nenapravitelných škod planety Země a vyvolá světovou ekologickou katastrofu, kterou naši potomci už nebudou s to bez ohledu na své úsilí odvrátit pro výraznou setrvačnost negativních ekologických vlivů a jimi vyvolaných rozkladných procesů, zvláště pokud jde o sílící klimatické změny.

Ekologické ničení mnoha regionů i celých kontinentů rychle postupuje, zejména v rozvojových státech, a dříve či později přiměje stamilióny hladovějících dát se na pochod. V roce 2018 klimatické změny v Asii a v Africe mohou podle některých odhadů ze svých domovů vyhnat asi půl miliardy osob. Vyspělé kapitalistické státy budou doslova převálcovány tak jako kdysi bylo převálcováno Impérium Románů barbarů. Stoupnutí hladiny oceánu asi o 1 m může vyhnat z domovů až cca 1 mld. obyvatel, v závislosti na míře výstavby hrází kolem velkých měst proti stoupajícímu moři. Vyšší zeměpisné šířky zejména jižní polokoule decimuje ozónová díra. Byť se začíná zmenšovat, vzhledem k minulým emisím freonů se s ní některé regiony budou potýkat ještě půl století. Rozsáhlé odvodňování dále zvýší beztak ničivé účinky zesíleného skleníkového efektu proti situaci před odvodňováním, např. v 18. století. Potíže vodohospodářů posledních let mohou být jen předobrazem katastrof vlivem drastičtějších klimatických změn. Podobně půda znehodnocená obděláváním těžkou mechanizací a nadměrnou chemizací utrpí podstatně víc.

Lze samozřejmě namítat, že i to vše dohromady lze v zásadě přežít. Nevím. Určitě ne ve společnosti, kde o zisk jde až na prvním místě.

Čekání na dostatek jednoznačných vědeckých důkazů o té či oné nastupující ekologické katastrofě je hazard. Až bude vědeckých důkazů dost, bude nejspíš pozdě. Katastrofa zvaná ozónová díra se stala ekologickou katastrofou postihující rozsáhlé polární oblasti právě pro čekání na jednoznačné důkazy o zhoubnosti freonů, kterých se úspěšně domáhali *odborníci*, placení výrobci freonů, plných 15 let. Koncentrace stratosférického ozónu se přitom mnoho let měřily hrubě chybně. Zde nemohu souhlasit s tvrzením D. Meadowse v⁷⁾, že přístup firmy Du Pont a spol. k ochraně životního prostředí na Zemi byl odpovědný. Byl zoufale neodpovědný a výsledkem je obrovská ekologická katastrofa v regionech vysokých zeměpisných šířek.

Spoléhání se na regulaci vysoké populace v rozvojových státech hladem, bídou, nemocemi včetně AIDS a válkami je nejen hodně cynické, ale i značně riskantní, a to jak pro rostoucí zhýčkanost obyvatel vyspělých kapitalistických států, jež začíná mít

charakter nepřímé degenerace, tak pro zkázu ekologického potenciálu rozvojových států, která zřejmě celoplanetární životodárné ekosystémy nenapravitelně poškodí. Nemělo by nás mást, že mírný klimatický pás snese ekologicky mnohem víc než pásy tropické, subtropické a polární. Nelze zapomínat, že snahy o železnou či elektronickou oponu se mohou snadno minout účinkem, viz ²⁶⁾. Navíc hrozba ekonomické a sociální segregace narůstá i uvnitř vyspělých zemí, viz ²⁷⁾.

Základním problémem slavného Římského valu nebyla jejich nedostatečná pevnost, ale fakt, že jej nakonec neměl kdo bránit. Ve starém Římě obyvatelstvo vítalo barbary jako osvoboditele, neboť se chovali o dost slušněji než Římské vojsko. Nebylo tehdy obávanější hrozby než ochrana římským vojskem. Velká čínská zeď neuspěla ve chvíli, kdy jistý zrádný důstojník otevřel jednu její bránu nepřátelským vojskům.

Různá varování před "islámským nebezpečím" mají racionální základ. Jejich hlasatelé ale nechápou či nechtějí pochopit, že stávající odírání rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy je živnou půdou pro šíření islámského a dalších fundamentalismů. Srovnej ²⁶⁾ a ²⁷⁾. Rozmáhající se vraždy bílých turistů islámskými fundamentalisty v Egyptě či v Alžírsku nelze brát na lehkou váhu a jen naivní věří, že je lze vyřešit trestními výpravami včetně té, kterou v říjnu 2001 zahájily USA v Afganistanu. V 1. řadě dohnali Bin Ládina k vyhlášení džihádu, svatého zápasu (nikoliv svaté války, jak je nám nalháváno) a bezpečnost ve světě se dále zhoršila.

Situaci zásadně zhoršuje špinavá dvojí hra s islámskými teroristy ze strany USA a EU. Na jedné straně vedou svatou válku s terorismem, na druhé straně využívají islámské teroristy k rozvracení jiných států – Libye, Sýrie ad. Zdá se, že přinejmenším Vznikem tzv. Islámského státu na jaře 2015 se jim v jimi zničeném Iráku situace zcela vymkla z ruky, podobně v Sýrii, kde ale islamisty zastavila a rozdrtila syrská vládní armáda za podpory zejména leteckých sil Ruské federace po 30. září 2015.

Situace je ale ještě mnohem horší: nelze tvrdit, že EU není schopna se bránit převážně sociálně motivované masové muslimské invazi do Evropy a sílící islamizaci. Řada států EU včele s Německem se nelegálním, převážně asociálním muslimským migrantům otevřela sama a rozdupala přitom ochranu Schengenského prostoru. Navíc vnucováním části nelegálních sociálních migrantů dalším státům EU zásadně zhoršila beztak vážnou krizi EU. Ne všechny členské státy jsou ochotny nelegální, převážně sociální migranty přijímat. Je jen dobře, že se do čela odporu postavila tzv. V4 – Maďarsko, Polsko, Slovensko a ČR.

Může dojít i ke komplikacím druhu cynické vyhrůžky několika států ležících v nižších zeměpisných šířkách, že pokračující odírání rozvojových států vyspělými kapitalistickými státy potrestají zvýšením výroby a spotřeby ochranný ozónový štít ničících freonů. Není podstatné, zda tyto země ozónovou dírou reálně ohroženy jsou nebo nejsou a zda svou vyhrůžku myslely vážně či nikoliv. Pouhá skutečnost, že vůbec k takové vyhrůžce došlo, je velice varující.

Velmi nebezpečné je i samotné vyhrocování boje o mizející přírodní zdroje, neboť nutně urychlí jejich zkázu. Ostrůvky s relativně zachovalým životním prostředím, kam se dost možná pokusí uchýlit boháči, se stanou cílem nejruznějších emigrantů i

kriminálních živlů z chudoby i z bohatství. Policie ani různé soukromé bezpečnostní agentury je trvale neubrání. Může se stát, že na krutou občanskou válku v bývalé Jugoslávii (účinně rozdmýchávanou západními velmocemi, zejména Německem a USA) se bude ještě vzpomínat jako na slušnou záležitost. Podrobněji viz ²⁶⁾ a ²⁷⁾.

Již dnes spory o deficitní vodu Eufratu, Nilu, Jordánu a dalších řek provází řinčení zbraní mezi státy atd.

Lze souhlasit s obavami z nekontrolovatelnosti vývoje, jež vyslovil Z. Brzezinski v knize *Bez kontroly*, viz ²⁸⁾. Je nutné ale doplnit, že je to především krutá politika USA, která k takovému vývoji přispívá zdaleka nejvíce. Přitom Z. Brzezinski se na této politice až do své smrti také nemálo podílel.

10.6. Objektivní předpoklady pro udržitelný vývoj

Ze skutečností, které vytváří potenciální prostor pro realizaci udržitelného vývoje a žití, je nutno uvést především dosažený stupeň rozvoje výroby, který potenciálně umožňuje uspokojit základní hmotné potřeby všech obyvatel planety Země a zabezpečit jim přiměřený duševní rozvoj. Ekonomický růst se stále výrazněji odpoutává od závislosti na růstu vstupů surovin a energie. Při rozumných, tj. nekonzumeristických nárocích na nevýrobní spotřebu a při radikálním odzbrojení by k ohrožení planety Země materiální výrobou ani hmotnou spotřebou nemuselo docházet. Televize, počítačové sítě a podobné instituce jsou s to zaměstnat i ty, kteří nejsou s to se sami tvůrčím způsobem výrazněji rozvíjet.

Neučiní tak ale moderní západní televize a četné další složky západní, zvláště pak americké kultury, jež úspěšně rozkládají osobnost diváka a vychovávají otrlé zabijáky lhostejné ke všemu, neinformované o podstatných věcech.

Samotný rozvoj výroby přestává záviset na vynakládaném množství lidské práce. Dnes závisí především na kvalifikaci a adaptabilitě pracovní síly rychle realizovat poznatky vědeckotechnického rozvoje ve výrobě a vyhovět četným, často nepředvídatelným změnám poptávky na trhu. Moderní továrna reálně vytlačuje či už vytlačila dělníka z výrobních do předvýrobních etap. Vysoká úroveň společenské produktivity práce už dnes ohrožuje značnou část pracovních míst i ve vyspělých kapitalistických státech. Řešení problému masové nezaměstnanosti se při stávající úrovni technologií začíná stávat neřešitelné i v nich.

Z hlediska působení ekonomických zákonů vzniká situace, kdy ekonomická hodnota zboží přestává rozhodujícím způsobem záviset na množství společenské práce nutné na jeho výrobu, ale na faktoru „*schopnosti materializovat vědeckotechnický pokrok*“. Výrobní náklady zůstávají dolní hranicí ekonomické hodnoty zboží, ekonomický užitek nabízeného zboží jeho horní hranicí. Rozdíl mezi nimi se ale rychle zvětšuje a stále více rozhoduje o jakékoliv prodejnosti příslušného druhu zboží s výjimkou surovin, energie, vody a potravin. Zbožní výroba se tak začíná přežívat.

Zůstává jediné řešení - přenesení těžiště zájmů lidí od hmotného konzumerismu do oblasti nemateriálních hodnot, k výraznému sebe rozvíjení se. Hmotně jej dnes zabezpečit ve vyspělých kapitalistických státech není problém. Při rozumném uspořádání světa by nemělo být zásadní problém jej zabezpečit i ve všech rozvojových státech. Reálnou nadějí uspět má jen přístup kombinující dostatečnou regulaci populace s prosazováním struktury potřeb, výroby a spotřeby adekvátní udržitelnému vývoji a žití, který si vyspělé kapitalistické státy v rozvojových státech v zájmu svého přežití budou muset kupovat za skutečnou pomoc jim poskytovanou. Skutečná pomoc ale znamená zásadně přehodnotit vztahy s rozvojovými zeměmi, přejít od stávající politiky ožebračování a rozvracení rozvojových států k politice reálné pomoci jim.

Z hlediska materiálních podmínek takovému postupu již delší dobu nebrání nic. Zásadním limitem zůstává vládnoucí kapitálový vztah, iracionální potřeba kapitálu se zhodnocovat. Vládnoucí kapitálový vztah přechod k udržitelnému vývoji znemožňuje. Odkazy na *přirozenost práva svobodně podnikat, přirozenou nezaměstnanost* atp. jsou stejně bezpředmětné jako pojmání otroctví jako přirozeného vztahu starověkými filosofy.

Otřesy vyspělých ekonomik po roce 1989 mají výrazné rozporné ekologické dopady. Samotné snížení hmotné životní úrovně by bylo ekologicky pozitivní, ale stejně jako v ČR se nerealizuje v ekologicky příznivé struktuře. Snižování životní úrovně většiny občanů, růst sociálních nejistot a rostoucí rozdíly v příjmech rychle zvyšují plýtvání bohatých nemluvě o skutečnosti, že mohou snadno skončit sociálním výbuchem. Dříve či později nutně vyústí ve všeobecnou krizi z nadvýroby. Na místo vytváření předpokladů pro odklon od individuálního motorismu k veřejné dopravě jsou i ve vyspělých státech snahy omezovat veřejnou dopravu v zájmu automobilové lobby. Nebezpečnou municí je zachování relativního příjmu jako základního měřítka pro posuzování úspěšnosti života a práce jednotlivých občanů, neboť vede občany k pochybným soutěžím o co nejvyšší příjem, jež znemožňují slušný život a mocně stimulují konzumerismus. Kromě řady jiných negativ znamená systematické šikanování skromně, blíže udržitelného způsobu života žijících občanů. Otázkou je, zda tomu může být v demokratické tržní ekonomice, založené na soukromém vlastnictví zejména velkých výrobních prostředků, jinak.

Základní rozpor kapitálového vztahu se dnes ve vztahu k udržitelnému vývoji rozvíjí následovně: prosadí-li se hospodářský pokles vyspělých kapitalistických států, povede rostoucí příjmová diferenciaci obyvatel a snižování základních sociálních jistot dříve či později k sociálnímu výbuchu. Prosadí-li se hospodářské oživení, nově získané zdroje nepůjdou na potřeby prosazovat udržitelný vývoj, ale na jeho vyvracení rostoucími plýtváním ve spotřebě společenské i soukromé.

Stejně ostře uvedený rozpor stojí v ČR. Bude-li pokračovat stávající rychlé chudnutí společnosti (typické je pro pravicové vlády, které mnohem více provázejí hospodářské krize, ale také může být dočasně zastaveno a mírně zvráceno v letech konjunktury spojené s vládou středu), většiny podniků a občanů, dojde nutně dosti brzy k vážným sociálním otřesům. Dojde-li k ekonomickému oživení, většina občanů z něho mnoho mít nebude, neboť jeho efekty se budou realizovat transformací zisků do ciziny, ve prospěch zbohatlíků, přezbrojení armády ČR v zájmu NATO, účastí na

jeho trestních výpravách, budování dálnic a dalších staveb poškozujících občany i přírodu.

Zásadním problémem se ve vyspělých kapitalistických státech stává masová nezaměstnanost včetně vytváření a rychlého rozšiřování vrstvy občanů dlouhodobě nezaměstnaných bez naděje na opětné zařazení do pracovního procesu, vrstvy absolutně přebytečných občanů. Sociální smír je ohrožen. Hluboká krize středních vrstev vážně prohlubuje společenskou labilitu vyspělých kapitalistických států. I domácí ekologické problémy jsou zatlačovány do pozadí, o světových nemluvě.

Otevřenou otázkou jsou důsledky pokračující nemilosrdné konkurence ve světě. Kromě zachování prakticky těžké situace zejména Afriky se prohlubuje zaostávání západní Evropy (měnové, dále hospodářské, popř. i politické sjednocení států EU je základní příčinou hluboké krize eurozóny) a bývalých evropských socialistických států (podle klasických kritérií si vede nejméně špatně Slovinsko, Polsko a Slovensko), zásadní posilování Číny, Indie a dalších východoasijských zemí. Vzniká potenciálně možnost, že materiálně skromně žijící země východní Asie v konkurenčním boji ekonomicky rozdrtí země EU i nejrozmařilejší USA a donutí je tak k zásadnímu uskromnění, což může citelně přispět k prosazení udržitelného vývoje ve světě.

Dopady obrovského hospodářského vzestupu současné Číny, jehož motorem je kombinace centrálního řízení s rozsáhlým využíváním liberalizovaného trhu a zahraničního kapitálu na celostátní úrovni, který je i se svou nejmodernější technikou do Číny lákán mimořádně levnou (dnes už jen levnou) a houževnatou pracovní silou, dále velmi výhodnými ekonomickými podmínkami včetně tzv. zvláštních ekonomických zón, je těžké odhadnout. V roce 2013 již prakticky není *high technology* vyspělých států, kterou by Čína nezvládala. Pokračování této konjunktury tlačí hlavní hospodářská centra ve světě, zřejmě s výjimkou blízkého Japonska, ke zdi. Proti velmi vysoké kvalitě, technické úrovni a velmi nízkým nákladům výroby je těžké úspěšně konkurovat. Současně v roce 2013 nutí Čínu rozvíjet ekonomický růst mnohem více prostřednictvím výrazného zvyšování spotřeby obyvatelstva, resp. role dřívější dominantní orientace na export se bude snižovat. Trend výrazného posilování spotřeby v ekonomice růstu Číny se stal v letech 2013-18 realitou.

Pokud Čína bude chtít dosáhnout hmotné životní úrovně nejvyspělejších států, což je při pokračující rozmařilosti vyspělých kapitalistických států vysoce pravděpodobné a nic nesvědčí o opaku, bude to mít i při značném pokroku v ekologizaci technologií a výrobků katastrofální ekologické dopady domácí i světové. Konec lidstva tím bude zpečetěn. Zatím si příroda poradila s každým druhem, který se přemnožil a zničil ekosystém. Není žádný důvod, proč by člověk měl tvořit výjimku.

Literatura ke kapitole 10:

- 1) Marx,K.: Kapitál I., II., III.1. a 2., Praha, Svoboda 1978
- 2) Zeman,J.: Krize eura a eurozóny směřuje do finále, Internetový Marathon 4/2012, <http://valencik.cz/marathon/12/Mar1204.htm>

- 3) Rasmich,L.: Zbožně peněžní vztahy v rozvinutém socialismu, Praha, Akademie 1988
- 4) Lenin, V. I.: Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu, Spisy, Sv. 2, SNPL, Praha 1957
- 5) Mishan,E.J.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994
- 6) Meadows,D. a kol.: The limits of Growth, New York 1972
- 7) Meadows,D. a kol.: Překročené meze, Praha, Argo 1995
- 8) Cobb,C., Halstead,T., Rowe,J.: Pokud je HDP na vzestupu, proč je Amerika v útlumu? (If GDP is up, why is America down?) Atlantic Monthly č. 10/1995
- 9) Erkins,P.: Trvalá udržitelnost především: kontradikce a nesnadný výběr, překlad, Závěrečná zpráva o řešení projektu Ekonomické nástroje pro udržitelný rozvoj ČR, Moldan a kol., UK, 1994
- 10) Keller,J.: Až na dno blahobytu, Brno, Hnutí Duha 1993
- 11) Gore,A.: Planeta na vlásku, Praha, Argo 1994
- 12) Jackson,T. Marks,N.: Hodnocení udržitelného ekonomického blahobytu. Zkušební studie: 1950-1990, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 13) King,A., Schneider,B.: První globální revoluce, Bratislava, Bradlo 1991
- 14) Brundtlandová,G.H.: Naše společná budoucnost, Praha, Akademie 1991
- 15) De la Court: K Brundtlandovej, z originálu Beyond Brundtland: Green Development in the 1990s Nex York, New Horizont Press 1990 zpracoval M. Huba, Šok z prosperity, Olomouc 1996
- 16) Vavroušek,J.: vystoupení na konferenci Lidské hodnoty a společnost v pohybu, konané 25.- 26. 9. 1993, Praha
- 17) Keller,J.: Přemýšlíme s Josefem Vavrouškem, Praha, GplusG 1995
- 18) Zeman,J.: Ekonomické základy trvale udržitelného rozvoje, Olomouc, UP, 2002
- 19) Nováček,P. a kol.: Udržitelná budoucnost ČR a Slovenska I, II a III, Olomouc 1993, 1993, 1994
- 20) Nováček,P., Mederly,P. a kol.: Strategie trvalé udržitelnosti, Olomouc 1996
- 21) Hudek a kol.: K trvalé udržitelnosti Slovenska, studie na internetu 2000
- 22) Kol.: Trvale udržitelná Evropa - shrnutí, zkrácený překlad studie Wuppertalského institutu, 1995, Brno, Hnutí Duha 1996
- 23) Kol.: K trvalé udržitelnosti dopravy, Brno, ČSDK 2000
- 24) Seják,J., Dejmál,I. a kol.: Návrh strategie udržitelného rozvoje České republiky, Český ekologický ústav 2002, C:\Users\Jan\Documents\ceusurhlavni.htm, cit. 1. 2. 2018
- 25) Nováček,P. a kol.: Udržitelný rozvoj, UP Olomouc 2010
- 26) Kužvart,P.: K ekologii člověka, Napříč č. 3/1992

27) Kuřvart,P. a kol.: Změnou k přežití, brožura, Praha 1994

28) Brzezinský,Z.: Out of Control Global Turmoil on the Eve 21.st Century, New York, Collier 1993, ISBN 0-684-82636-4

Závěr

Předkládaná kniha dospívá k následujícím závěrům:

- 1) dáva přehled základních pojmů environmentální ekonomie a vztahů mezi nimi a upozorňuje na podstatu hlavních odlišných přístupů uplatňovaných jinými autory,
- 2) analyzuje základní ekonomické zákony regulující ekonomické vztahy mezi lidmi, resp. v lidské společnosti,
- 3) analyzuje základní rozpory mechanismu prosazení udržitelného vývoje - růst ekonomiky, růst počtu obyvatel, růst příjmové diferenciacce od úrovně dané uspokojením základních hmotných potřeb, války, tržní mechanismus, hodnotový systém euroamerické civilizace a degeneraci lidského rodu. Shledává, že většina dosavadních lidských společností s výjimkou společností prvobytně pospolných, některých převážně naturálních společností otrokářského, feudálního a asijského výrobního způsobu více či méně žily v rozporu s udržitelným vývojem a ničily předpoklady pro něj. Trend trvale neudržitelného vývoje zásadně akceleroval v důsledku rozvoje kapitalistické soukromovlastnické tržní ekonomiky. Významným hmotným činitelem se stalo využití parního stroje v průmyslu a na něm založeného rozvoje průmyslové civilizace,
- 4) popisuje možný věcný tvar udržitelného vývoje včetně hluboké propasti, která jej odděluje od stávající praxe více méně všech států světa,
- 5) popisuje možný věcný tvar udržitelného způsobu života. Shledává, že realita je zejména u nejbohatší a nejchudší miliardy obyvatel planety Země s ním v příkrém rozporu a stávající společenské mechanismy znemožňují žít udržitelným způsobem života velké části obyvatel Země,
- 6) popisuje možnou podobu ekonomického pilíře udržitelného vývoje. Ukazuje rozpornost základních ekonomických makroagregátů, tzv. zákonitost ekonomického růstu, měřeného navíc velmi špatným indikátorem hrubý domácí produkt, koupěschopnou poptávku jako základní kritérium efektivnosti a míru zespolečenštění ekonomiky. Popisuje administrativní, ekonomické, informační a institucionální nástroje ochrany životního prostředí a udržitelného vývoje,
- 7) popisuje možnou podobu sociálního pilíře udržitelného vývoje, zejména míru základních sociálních jistot (vyloučení válek, zajištění vysoké bezpečnosti, zajištění reálného práva na bydlení, bezplatného školství, bezplatného zdravotnictví, základního sociálního zabezpečení i kvalitní kultury a masového sportu). Kritizuje některé rádobí levicové koncepty (základní nepodmíněný příjem, multikulturalismus EU typu),
- 8) popisuje velké problémy zajištění mírového rozvoje socializujících států,
- 9) Analyzuje pozitivní a negativní zkušenosti minulého vývoje obecně i ve vztahu k udržitelnému vývoji, významné chyby, ke kterým došlo při pokusu o socialistickou společnost, zvláště pak v oblasti národnostní politiky,

10) Řeší některé další problémy udržitelného vývoje včetně hrozby pádu lidstva do světové ekologické katastrofy při prolongaci stávajících negativních trendů.

Případné prosazení strategie udržitelného vývoje bude nutně znamenat zásadní změny ve stávající lidské společnosti západní, východní i jižní. Zásadně se bude muset změnit světová ekonomika, zásadně se bude muset změnit i společnost, společenské vztahy mezi lidmi, životní způsob. Současný vrchol lidské společnosti – sociálně a ekologicky regulované tržní hospodářství - na odvrácení světové ekologické katastrofy zjevně nestačí, navíc trend po roce 1989 je jeho odbourávající ve prospěch co nejméně regulovaného kapitalismu.

Velkou překážkou prosazení udržitelného vývoje je liberální, monetaristická ekonomie či spíše pseudo ekonomie. Vědecká ekonomie bude muset být podstatně obohacena především četnými poznatky málo rozvinuté ekologické, environmentální ekonomie, jinak ekonomové budou mít významný podíl na zničení lidstva světovou ekologickou katastrofou.

Předložený rozbor dokazuje, že změny budou muset nastat zejména v následujících oblastech:

- a) zavedení závazného stanovování náhrad za odhadované ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí jejich původcům ve prospěch poškozených, zčásti i ve prospěch státu jako reprezentanta společnosti,
- b) zavedení racionálního ocenění přírodních zdrojů a plateb za jejich svévolné poškozování a ničení ve výši odhadovaných ekonomických škod a plateb za jejich využívání v souladu s teorií diferenční renty,
- c) v nepřipouštění válek,
- d) v orientaci ekonomického rozvoje od ekonomického růstu ve vyspělých kapitalistických státech na ekonomický pokles ve struktuře odpovídající potřebám udržitelného způsobu života, a to nejen odstraňováním plýtvání ve výrobě, ale i v zásadním omezení plýtvání v hmotné spotřebě státu a obyvatelstva - konzumerismu,
- e) v orientaci rozvoje jednotlivých odvětví, zvláště energetiky, zemědělství, dopravy, lesního a vodního hospodářství na kritéria udržitelného vývoje,
- f) v orientaci obyvatel vyspělých kapitalistických států od vysoké hmotné konzumní spotřeby k hmotné spotřebě uspokojující v podstatě jen základní hmotné potřeby a k přesunu těžiště lidských aktivit k rozvoji převážně duchovních potřeb sebe rozvoje člověka, tj. v pře orientaci rozvoje životní úrovně od převažujícího konzumerismu do oblasti duchovních hodnot. Nutnou podmínkou takové orientace musí být zabezpečení *přiměřených rozdílů v příjmech*,
- g) v přeorientaci vztahů vyspělých kapitalistických států k zemím rozvojovým od stávajícího ožebračování rozvojových států k pomoci vyspělých kapitalistických států budovat udržitelnou ekonomiku a udržitelný způsob života v rozvojových státech. Výhodiskem spolupráce musí být kvalitní projekt přechodu k udržitelnému vývoji na celé planetě Zemi včetně jeho četných věcně problémových a územních aplikací,

h) stávající manipulativní demokracie bude muset být nahrazena demokracií skutečnou. Její ekonomický základ lze hledat v zaměstnanecké participaci na výrobě. Stávající svobody budou muset být podstatně omezeny požadavky odpovědnosti k přítomným a zejména k budoucím pokolením.

Konkretizace strategie udržitelného vývoje vyžaduje rozsáhlý interdisciplinární výzkum, který by měl jít do patřičné hloubky zkoumaných problémů. Tento výzkum v žádném případě nemůže zvládnout jeden výzkumník, byť se specializací ekologizující (environmentální) ekonom.

Náčrt řešení problémů udržitelného vývoje v dopravě přibližují autorovy Metodika měření efektivity jednotlivých druhů dopravy a zásady zákona o dopravě, viz přílohy č. 2 a 3.

Seznam použité literatury

[Banqiao Dam - Wikipedia](#)

Bell,D.: The Coming of Post Industrial Society, 1973

Brzezinski,Z. : Out of Control Global Turmoil on the Eve 21.st Century, New York, Collier 1993, ISBN 0-684-82636-4

Boulding,K.E.: Ecodynamics: A New Theory of Societal Evolution, 1978

Boulding,K.E.: Evolutionary Economics, 1981

Boulding,K.E. v americkém Kongresu v souvislosti se Zákonem o reorganizaci energetiky, 1973, viz <https://citaty.net/autori/kenneth-e-boulding/>

Brundtlandová,G.H.: Naše společná budoucnost, Praha, Akademie 1991

Cenové rozhodnutí Energetického regulačního úřadu č. 10/2005 ze dne 18. listopadu 2005, kterým se stanovuje podpora pro výrobu elektřiny z obnovitelných zdrojů energie, kombinované výroby elektřiny a tepla a druhotných energetických zdrojů, viz [cr200510.pdf](#),

Cílek,V. - Milankovičovy cykly Astronomické teorie klimatických změn, 5. 9. 1995, Vesmír 74, 488, 1995/9

Cílek,V. Svoboda,J., Vašků,Z.: Kniha o klimatu zemí koruny české, [Leda](#), 15.08.2023, ISBN 978-80-7335-853-2

Zdroj: <https://citaty.net/citaty/267246-milan-zeleny-svobodny-trh-svobodny-trh-se-definicne-lisi-od-vo/>

Clausewitz,Karl von: O wojnie, Warsaw Publishing House, 1955

Cobb,C., Halstead,T., Rowe,J.: Pokud je HDP na vzestupu, proč je Amerika v útlumu? (If GDP is up, why is America down?) Atlantic Monthly č. 10/1995

Černá,A. a kol.: Otázky zjišťování a vymezování ekologických nákladů, Praha, EÚ ČSAV, 1985

Čížek,J.: *Kdyby EU přestala dýchat, tak se toho s emisemi CO2 moc nestane.* Bezpečnostní inženýr Čížek o nerealistických touhách Zelených, Parlamentní listy 6.4.2023 [Kdyby EU přestala dýchat, tak se toho s emisemi CO2 moc nestane.](#) [Bezpečnostní inženýr Čížek o nerealistických touhách Zelených | ParlamentniListy.cz – politika ze všech stran](#)

Čížek,L.: Bujarý zelený večírek aneb jak skončily evropské miliardy určené k podpoře biodiverzity? Fórum ochrany přírody č. 2/2016

De la Court: K Brundtlandovej, z originálu Beyond Brundtland: Green Development in the 1990s New York, New Horizon Press 1990 zpracoval M. Huba, Šok z prosperity, Olomouc 1996

Demek,J.: Systémová teorie a studium krajiny, Studia Geographica č. 40/1974, str. 33

Devos,R.: Soucitný kapitalismus, Praha, Pragma 1996

Djilas, M.: Nová třída. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-2957-7.

Drábová, J. - [dr. Drábová: Jaderné rozjímání \[Fyz. čtvrtek, on-line\] - YouTube](#), 44 minut 27 vteřin

Druhá světová válka -
https://cs.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%A1_sv%C4%9Btov%C3%A1_v%C3%A1lka#Po%C4%85ty_ob%C4%9Bt%C4%85, cit. 7. 7. 2021

Dučák, K.: "Boží světlo v temnotách Paraguaja, Jezuitský štát 1609 - 1768", vydala Spoločnosť Božieho Slova, Nitra 2012

[El Niño a La Niña - Meteocentrum.cz](#)

Engels, B.: Podíl práce na polidštění opice, Praha, Svoboda 1949

Engels, B.: Dialektika přírody, Praha, Svoboda 1950

Erben, S.: K problematice místa energie v kategoriích systému politické ekonomie, KDP Ekonomický ústav ČSAV 1981

Erkins, P.: Trvalá udržitelnost především: kontradikce a nesnadný výběr, překlad, Závěrečná zpráva o řešení projektu Ekonomické nástroje pro udržitelný rozvoj ČR, Moldan a kol., UK, centrum pro otázky životního prostředí 1994

Fischer, J. a kol.: Odhady zdrojů a užití hrubého domácího produktu ČR pro roky 1970 – 1990 v metodice ESA 1995, Politická ekonomie č. 1/2013

Formánek, M.: Cesta k socialismu v Československu. Historická analýza, nepublikovaná studie CSTS k analýze socialistické minulosti z 22. 2. 2013

Fromm, E.: Mít či být? Praha, Naše vojsko 1992

Galbraith, J.K.: Společnost hojnosti, Praha, 1967

Galbraith, J.K.: Ekonomía a spoločenské ciele, Bratislava 1984

Gofman, K.G., Rejmers, N.F., Lemešev, M.J.: Sociálně ekonomické problémy využívání přírody, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 5/1974

Gofman, K.G.: Ekonomické oceňování přírodních zdrojů v socialistické ekonomice, Praha, EÚ ČSAV, EVSZ č. 2 a 3/1979

Gofman, K.G., Gusjev, A.A.: Ekologičeskije izdrezki i koncepcija ekonomičeskogo optimuma okružajúšej prirodnoj sredy, Ekonomiko-matematičeskije metody č. 3/1981

Gore, A.: Země na misce vah, Praha, Argo 1994

Hába, Z.: Socialismus - systém ekonomických zákonů, Bratislava, Alfa 1987

Hanika, J., Hrdina, R.: Změna klimatu a větrná energetika? Chemické listy 112, 573-574 (2018) <http://www.chemicke-listy.cz/ojs3/index.php/chemicke-listy/article/download/3171/3148/>

Hegel, G. W. F.: Fenomenologie ducha

Hegel, G. W. F.: Logika

Heller,J., Neužil,F. a kol.: Kdopak by se Marxe bál? Praha Futura 2011
<http://pavelherman.blog.idnes.cz/c/384655/Cerna-kniha-zlocinu-kapitalismu-ve-20-stoleti.html>, cit. 1. 7. 2017

Hendersonová,H.: Building a win win World: Life Beyond Global Economic Welfare, San Francisco 1996. Berret.Koehler. ISBN 9781576750278

Hesse, H.: Citáty, které pohnuly dějinami. Praha, Knížní klub 2006

Hilferding,R.: Das Finanzkapital (Finanční kapitál), 1910

Holý,D.: Kolik máme volných pracovních míst, Statistika&My 8/2022

Hrubec,M.: a kol.: Nepodmíněný základní příjem, Ekumenická akademie Praha, 2013, ISBN 978-80-87661-06-2
<http://cs.wikipedia.org/wiki/T%C3%A1ld%C5%BEikist%C3%A1ln>, citováno 30. září 2014

Hudek a kol.: K trvalé udržitelnosti Slovenska, studie na internetu 2000

Husák,T.: Lidstvo před rozhodnutím, Praha, Melantrich 1986

Churchil,W.: projev v Horní komoře britského parlamentu u příležitosti nedožitých 80. narozenin J. V. Stalina 23. prosince 1959

Iľjenkov, E. V.: Dialektičeskaja logika, očerki istorii i teorii; Izdatělstvo političeskoj literatury, Moskva 1974, str. 238-239

Informace z kontrolní akce č. 14/06 Peněžní prostředky určené na podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů, NKÚ, 6. 1. 2015, [Informace z kontrolní akce NKÚ č. 14/06 - Peněžní prostředky určené na podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů \(nku.cz\)](https://www.nku.cz/1406-penezni-prostredky-urceny-na-podporu-vyroby-energie-z-obnovitelnych-zdroju)

Jackson,T. Marks,N.: Hodnocení udržitelného ekonomického blahobytu. Zkušební studie: 1950-1990, Londýn 1994, Šok z prosperity, Olomouc 1996

Jirásek,J. – Byla – nebyla potopa světa? Praha, Česká geologická služba 2021

Jurka,J.: 17. listopad 1989 v Československé socialistické republice bez iluzí, předsudků a ideologie, nepublikovaná studie, leden 2015

Kaddáfí,A. M.: Zelená kniha, Praha, Dialog 1990

Kalenda,P.: Klimatické cykly způsobené kolísáním sluneční aktivity, 12. 2020 https://www.researchgate.net/publication/347421603_Klimaticke_cykly_zpusobene_kolisanim_slunecni_aktivity

Kalenda,P., Tesař,M., Šír,M. - Cykly srážek a průtoků ve střední Evropě po roce 1800, únor 2022, cit. 15. 8. 2023, [Bulletin2021-Kalenda-cykly-RG.pdf](https://www.researchgate.net/publication/347421603_Klimaticke_cykly_zpusobene_kolisanim_slunecni_aktivity)

Keller,J.: Až na dno blahobytu, Brno, Ekocentrum, 1993

Keller,J.: Přemýšlíme s Josefem Vavrouškem

Keynes,M.J.: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz, Praha, 1963, ISBN nemá, originál 1936

King,A., Schneider,B.: První globální revoluce, Bratislava, Bradlo 1991

Klacková,J.: Ekonomie a životní prostředí, Praha, Akademie 1982

Klaus,V.: Ekonomie, ekonomika a ekologie, Hospodářské noviny č. 35/ 1990

Klaus,V.: Problém znečištění přírodního prostředí, Lidové noviny 14. 2. 1994

Klaus,V.: Stát a řízení porodnosti, Lidové noviny 26. 9. 1994

Klaus,V.: Modrá, nikoliv zelená planeta, Praha, nakl. Dokořán, 2007.

Václav Klaus - Malé historické ohlédnutí se, jen 70 let 27. května 2023, [Páteční glosa: Malé historické ohlédnutí se, jen 70 let | Václav Klaus](#)

Kloz,M.: Některé aspekty ekologické daňové reformy podle prof. Weizsackera při její realizaci v podmínkách ČR, závěrečná zpráva o řešení projektu Ekonomické nástroje pro udržitelný rozvoj ČR, Praha, UK, Centrum pro otázky životního prostředí 1993

Kohák,E.: Oh, beautiful for spacious skies, Právo lidu 26. 4. 1991

Kol. autorů: První socialismus, studie, <http://www.klubspolved.cz/FajtPrvSoc.docx>, cit. 1. 2. 2015

Kol. autorů: Doprava, životní prostředí a politika, Brno, Český a slovenský dopravní klub 1994

Kol. autorů: K trvalé udržitelnosti dopravy, Brno, Český a slovenský dopravní klub 2000

Kol. autorů: Krásný zelený svět, Ekumenická akademie Praha, 2013, ISBN 978-80-87661-09- 03

Kol. autorů: Čítanka z dějin mezinárodního dělnického hnutí a KSČ, SPN, Praha 1976

Kollert,M.: Víte, co se má stavět na Krymu? A další dvě neznámá fakta... Důležité zprávy k Ukrajině od analytika Kollera, Parlamentní listy, 10. 4. 2019

Komárek,V. a kol.: Souhrnná prognóza ČSSR do roku 2010, Prognostický ústav ČSAV 1988

Komárek,V.: Prognóza a program, Praha, Akademie, 1990

Kornai,J. : Economics of Shortage, Amsterdam 1980

Kornai,J.: Teorie nedostatkové ekonomiky, Praha, EU ČSAV 1981, EVSZ č. 7 a 8 a 1982, EVSZ č. 3 a 4

Kostarika - Země plná jedu 14.12.2022 [Kostarika: Země plná jedu – !Argument \(casopisargument.cz\)](#)

Krasnov,P.: Retro - Operace „Nemyslitelné" 11. 6. 2020

Které banky financují fosilní projekty? 11.5.2023 [Které banky financují fosilní projekty? – !Argument \(casopisargument.cz\)](#)

Tajné služby by neměly být ideologické a čučkařit. Je vidět, jak je stát připraven na krizi. Bývalý rozvědčík Kubizňák práská bičem 16. 5. 2020, rozhovor, <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Tajne-sluzby-by-nemely-byt-ideologicke-a-cuckarit-Je-videt-jak-je-stat-pripraven-na-krize-Byvaly-rozvedcik-Kubiznak-praska-bicem-623971>

Krupka, J. - Nemilosrdná poprava maršála Tuchačevského - Stalin s ním neměl slitování 21. 12. 2019
<https://www.dotyk.cz/publicistika/tuchacevskij.html?cast=4#kapitola>

Kudrna, J. a kol.: Biosféra a lidstvo, Praha, Academia, 1988

Kužel, P.: Nerovné odměňování mužů a žen – mýtus a realita časopis !Argument 5. 9. 2022, [Nerovné odměňování mužů a žen – mýtus a realita – !Argument \(casopisargument.cz\)](https://casopisargument.cz/Nerovne-odmennyvani-muzu-a-zen-mytus-a-realita-!Argument).

Kužvart, P.: K ekologii člověka, Napříč č. 3/1992

Kužvart, P. a kol.: Změnou k přežití, brožura, Praha 1994

Lacko, R.: Ekonomické problémy životního prostředí, Bratislava, Alfa 1975

Lacko, R.: Ekorozvoj - Problémy a perspektivy, Bratislava, Alfa 1981

Lamser, Z.: Energetika a škody ze znečištění ovzduší, Praha, EÚ ČSAV, 1982, str. 5-6. Studie cituje Mead, J.E.: External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation, Economic Journal, 1952, č. 254, Mead, J.E.: The theory of Economic Externalities, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internacionales, International Economic Series. No.2. Leiden - Geneve 1973

Lenin, V.I.: Materialismus a empiriokriticismus, Svoboda, Praha, 1984

Lenin, V.I.: Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu, Spisy, Sv. 2, SNPL, Praha 1957

Lenin, V.I.: O družstevnictví, Vybrané spisy sv. 5

Lenin, V.I.: Stát a revoluce, sv. 25, SNPL, Praha 1956

Lenin, V.I.: Tři zdroje a tři součásti marxismu napsal Lenin k třicátému výročí úmrtí Karla Marxe. Prosvěščenije č. 3 / 1913

Lenin, V. I.: Velká iniciativa. Vybrané spisy sv. 4; Svoboda, Praha 1974, str. 493. Celou Leninovu práci (v jazyce ruském "Vělikij počín"), viz tamtéž, str. 481 - 505).

Librová, H.: Pestří a zelení, Brno, Ekocentrum 1993

Lomborg, B.: Skeptický ekolog. Jaký je skutečný stav světa? 592 stran, ISBN 80-7363-059-1, ISBN koeditora 80-86389-42-4, EAN 9788073630591, 2006

Lovellock, J.: Gaia aneb nový pohled na planetu Zemi, Praha, Mladá fronta 1994

Lovellock, J.: Gaia vrací úder, ISBN, 978-80-200-1687-4, 208 s., Akademie, Praha 2009

Lutz, M.A., Lux, K.: Humánní ekonomie, The New Challenge, The Bootstrap Press, New York 1988

- Lyman,R., Lehr,J. - Net Zero — Honba za nemožným 21.12.2022 na [PA Pundits – International](#), *překlad P.A.Semi* 28. 12. 2022, [Net Zero — Honba za nemožným - pokec24](#), resp. https://tupa.gtk.fi/raportti/arkisto/42_2021.pdf
- Macmillanův slovník moderní ekonomie, Praha, Victoria Publishing 93, též Ekonom č. 35/1994
- Magdoff,F: Politická ekonomie a ekologie biopaliv, Monthly Review, červenec-srpen 2008 www.monthlyreview.org, překlad Vladimír Sedláček 2014
- Macháček,M. – Gustav Husák, Praha, nakladatelství Vyšehrad 2018
- Macchiaveli: Vladař, napsáno 1513
- Málek,J.: Občané ČR nejsou xenofobní, příloha Halo novin Naše pravda č. 8/2016, vystoupení na semináři k problematice migrace pořádané Transform! Europe v Praze 30. 11. 2015
- Malínský,J.: První boj o Lidový dům. Poznámky k 100. výročí tragického rozštěpu socialistického dělnického hnutí v ČSR, Alternativy 7 / 2020
- Malthus,T.R: An Essay on the Principle of Population..., 1803, resp. Esej o principu populace, Brno 2002
- Marx,K.: Kapitál I, II, III.1. a 2., Praha, Svoboda 1978
- Marx,K., Engels,B.: Sebrané spisy, sv. 13/36-37
- Marx,K.: Kritika Gothajského programu, spisy, sv. 19, NPL, Praha 1966
- Marx,K.: Rukopisy „Grundrisse“ I, II a III, Svoboda, Praha 1971, 1974 a 1977
- Marx,K.: Teorie o nadhodnotě I, SNPL 1958
- Marx, K. - Engels, F.: Kritiky programů; Svoboda, Praha 1950, str. 44 – 45
- Marx,K., Engels,B.: Manifest komunistické strany, Praha, SPN, 1970
- Masaryk,T.: Česká otázka, 1895
- Meadows,D. a kol.: The Limits of Growth, New York 1970
- Meadows,D. a kol.: Překročené meze, Praha, Argo 1995
- Metelka,L., Tolasz, R. – Klimatické změny, fakta bez mýtů, COŽP, Henri Boll Stiftung, 2009, <https://cz.boell.org/sites/default/files/klimaticke-zmeny.pdf>
- Míchal,I.: Ekologická stabilita, Brno, Veronika 1994
- Mill,J.S.: Principles of Political Economy and Chapters on Socialism. 2. vyd. Oxford a New York: Oxford University Press, 1994. 450 s. ISBN 0-19-283081-3, ed. J. Riley; vychází ze 7. vydání Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy z r. 1871, původně Mill,J.S.: The Principles of Political Economy, 1848
- Mishan,E.I.: Spor o ekonomický růst, Praha, Slon 1994
- Nečadová,M.: Je HDP vhodným ukazatelem ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku v podmínkách globalizace? ACTA OECONOMICA PRAGENSIA 5/2012

Něukropnyj,A.: Historická pravda a fakta bolí a často se nehodí. Proto je také snaha dějiny ve školách zrušit. Prý to nikdo nepotřebuje a líné žáky to zbytečně zatěžuje! Co se tedy opravdu stalo na Krymu na jaře 1944? článek 26. 7. 2019, <http://www.novarepublika.cz/search?q=N%C4%Bukropnyj>,

Neužil,F.: Pokus o srovnání teoretického obsahu a sociálně praktické funkce stalinského pojetí materialistické dialektiky a tak zvané negativní dialektiky v západním neomarxismu, interní materiál, vypracovaný v únoru – v březnu 2018

Neužil,F.: Zvláštnosti Bortkiewiczovy algebraické metody při řešení „transformačního problému“, zpracoval v listopadu 2016 až v lednu 2017

Nováček,P. a kol.: Udržitelná budoucnost ČR a Slovenska I, II a III, Olomouc 1993, 1993, 1994

Nováček,P., Mederly,P. a kol.: Strategie trvalé udržitelnosti, Olomouc 1996

Nováček,P. a kol.: Udržitelný rozvoj, UP Olomouc 2010

Novožilov,V.V.: Měření nákladů a výsledků, Praha, Svoboda 1972

Oparin,A.I.: Proizchozeníje žizni (Původ života), Moskva, Moskovskij rabočij 1924

Panarin,I. - Operace Anti-Stalin 2. 5. 2023 <https://www.czechfreepress.cz/cfp-doporučuje/operace-anti-stalin.html>

Pareto,V.: Kurs politické ekonomie, 1896-97

Pareto,V.: Příručka politické ekonomie, 1906

Patočka,J.: diskusní vystoupení na konferenci Lidské hodnoty slučitelné s udržitelným životem, Kostelec n. Č. L. 1993

Pearce,D.: Ekonomické hodnocení a přírodní svět, Návrh zprávy o světovém rozvoji 1992 Rozvoj a přírodní svět, Světová banka, Washington DC, Závěrečná zpráva o řešení projektu Ekonomické nástroje pro udržitelný rozvoj ČR - Překlady ze zahraniční literatury, Praha, UK 1993

Pecina, P.: Kořeny zla, seriál, Nika 1988-1991

Pecka,V.: Klimatické omyly Petra Pokorného, Ekolist 16.10.2023, [Vojtěch Pecka: Klimatické omyly Petra Pokorného - Ekolist.cz](https://www.ekolist.cz/clanek/2023/10/16/klimaticke-omyly-petra-pokorneho)

[Petrella,R.:](https://www.casopisargument.cz/clanek/2023/6/29/neprijatelne-pirastvi-zivota) - Nepřijatelné pirátství života, 29.6.2023, [Financionalizace vody a celé přírody: Nepřijatelné pirátství života – !Argument \(casopisargument.cz\)](https://www.casopisargument.cz).

Petty,W.: Rozpravy o daních a poplatcích, originál 1662

Píha,M.: Cena elektřiny z výroby do distribučních soustav, Energetika č. 12/2006

Emiliano Pipitone, Leonardo Occhipinti - Srovnání dopadu tradičních, hybridních a elektrických vozidel na životní prostředí v evropském kontextu, Katedra inženýrství, Univerzita v Palermu, 90128 Palermo, Itálie, 3. říjen 2021, <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/19/10992?fbclid=IwAR3UvuqcvzFBmJP39SE3ofF-7qtGbxpDuk3YmwIsbbmBA88XNFkAOw1plAA>

[Prestižní studie z USA: LNG je pro Zemi emisně mnohem horší než spalování uhlí - Seznam Médium, resp. Howarth LNG assessment preprint archived 2023-1103.pdf \(howarthlab.org\)](#), cit. 29. 11. 2023

Vážení diváci a posluchači, představujeme vám knihu Valerije Viktoroviče Pjakina 6, O světě křivých zrcadel, nakl. Zakázané vzdělání 2020, 17. 2. 2020

Prokop,V. a kol.: Od stability poválečného světa ke globálnímu chaosu současnosti, Univerzita Jana Amose Komenského 2021

Průcha, V. – Urban, L. a kol.: Hospodářský vývoj evropských zemí RVHP po 1970, Svobody, Praha 1989, s. 269

Ransdorf,M.: Nové čtení K. Marxe, Praha 1996

Recman,S.: Druhá světová... trocha rekapitulace (II), Naše pravda 19, Halo n. 18. 5. 2020

Reich,R.: Dílo národů - Příprava na kapitalismus 21. století, Prostor 1995

Rejzl,M.: Zapomenutý Laos, Halo noviny 9. 7. 1996

Rekomunalizace a demokratizace zásobování energií, návrh zákona předložený skupinou poslanců Německému spolkovému sněmu, 1990

Ricardo,D.: Zásady politické ekonomie a zdanění, originál 1817

Richta,R. a kol.: Civilizace na rozcestí, Praha, Akademie 1967

Robeš,M., Zeman,J. a kol.: Strategie rozvoje železniční a s ní související cyklistické dopravy v ČR, studie pro Ministerstvo životního prostředí (svého času byla na internetu www.env.cz), listopad 2003

Robinsonová,J. V.: An Essey on Marxian Economics, London, Macmillan. ISBN nemá (česky Esej o marxistické ekonomice, Praha, Práce 1948, ISBN nemá)

Robinsonová,J. V.: The economic of Inperfect Competition, 1933 London Macmillan, ISBN nemá. Slovensky Ekonomie nedokonalé konkurence, dizertace, Bratislava. Pravda 1987. ISBN nemá

Robinsonová,J.V.: The Acumulation of Capital, London, Routledge and Kegan Paul, 1955, ISBN nemá

Rusmich,L.: Zbožně peněžní vztahy v rozvinutém socialismu, Praha, Akademie 1988

Samuelson,P.A., Nordhaus,W.D.: Ekonomie, Praha, 1991

Say,J.B.: Pojednání o politické ekonomii, originál 1803

Seják,J.: Stav a možnosti oceňování přírodních zdrojů v ČSSR, Praha, EÚ ČSAV, VPE č. 179/1983

Seják,J. a kol.: K oceňování pozemků a přírodních zdrojů, Praha, Brada Publicching 1999

Seják,J., Dejmal,I. a kol.: Návrh strategie udržitelného rozvoje České republiky, Český ekologický ústav 2002, C:\Users\Jan\Documents\ceusurhlavni.htm, cit. 1. 2. 2018

Sirůček,P.: Dlouhé vlny, inovace, globalizace Marathon, 76, 2007, roč. 11, č. 5, s. 2–35, ISSN 1211-8591, <http://www.valencik.cz/marathon>, cit. 2. 6. 2015

Sirůček,P.: J. V. Robinsonová a R. Luxemburková – největší ženské osobnosti teoretické ekonomie, 2. rozšířené vydání, Alternativy 6/2019

Slovník politické ekonomie, Bratislava, vydavatelství SAV, 1966

Smil,V.: [Proč „čistá nula“ do roku 2050 opravdu nebude fungovat, !Argument 14. 8. 2022, !Argument \(casopisargument.cz\).](#)

Smith,A.: Bohatství národů, originál 1776

Sousa,M. - Lži týkající se dějin Sovětského svazu 21. 7. 2015. Z angličtiny přeložil Lukáš Sluka.

Sovadina,J.: Tzv. pakt Molotov - Ribbentrop (23. 8. 1939) <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/tzv-pakt-molotov-ribbentrop-23-8-1939/>, cit. 21. 3. 2020

Spangenberg,J.H. a kol.: Smerovanie k trvalo udržitelnej Europe, Štúdia, Brussel, Wuppertalský institut, Přátelé Země 1995, Šok z prosperity, Olomouc 1995, Spinoza: Etika, Praha, Svoboda 1977

Sraffa,P.: The laws of Return under Competition Conditions, economic Journal ročník 36, č. 144, s.535-550, ISBN 0013-0133, 1926

Stalin, J.V.: Spisy. Sv. XIII.

Stalin, J.V.: Otázky leninismu; Svoboda, Praha 1950. Statistická ročenka ČSFR 1990, Praha, FSÚ 1991

Staněk,P.: [Válka na Blízkém východě a geopolitická křižovatka. Profesor Staněk odpovídá | AC24.cz](#), 13. 10. 2023

Steven, S., Výbušnina. Operace CIA Splinter Factor. SAKKO, Praha 1991, str. 57

Statistická ročenka Životní prostředí ČR, tab. 3.1.2.1., CENIA, 2019

Stiglitz, J. E.; Sen, A.; Fitoussi, J. P. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

Strategie udržitelného rozvoje České republiky, schválená vládou ČR usnesením č. 1242 ze dne 8. prosince 2004

Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky, schválený usnesením vlády České republiky ze dne 11. ledna 2010 č. 37

Strategický rámec Česká republika 2030, schválený usnesením vlády České republiky 19. 4. 2017

Svoboda,J.: Utajené dějiny podnebí, Ivo Železný, 2002

Rozhovor s Jiřím Svobodou - Jaká nás čeká klimatická budoucnost? „Ještě se nikdo neupekl. A ani neupeče,“ tvrdí vědec, zabývající se historií planetárního systému, 7. 7.

Šafránek,L.: Úvaha nad některými aspekty zkvalitňování důchodového systému, cit. 17. 6. 2015

Šauer,P. a kol. : Základy ekonomiky životního prostředí, str. 86, skripta, VŠE 1992

Šik,O.: Socialismu dnes? Praha, 1991

Šik, O.: K problematice socialistických zbožních vztahů; NČSAV; Praha 1965

Šmídová,I.: Spotřeba alkoholu a její vliv na ekonomiku ČR, disertační práce, Masarykova univerzita Brno, 2013

Šolta,J. - Utajené rozhodnutí, které ukončilo epochu, 18. 11. 2018

<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Jan-Solta-Utajene-rozhodnuti-ktere-ukoncilo-epochu-559900>, cit. 1. 4. 2019

Šolta,J. - Pražské jaro očima sovětského politbyra 19.8.2018

<https://www.parlamentnilisty.cz/arena/nazory-a-petice/Jan-Solta-Prazske-jaro-ocima-sovetskeho-politbyra-548233>, cit. 1. 4. 2019

Štrougal,L.: Paměti a úvahy, nakl. Epoque, Praha 2009

Šturma,P.: Nové trendy a návrhy úprav mezinárodní a civilní odpovědnosti za škody na životním prostředí, Právník č. 8/1994

Šturma,J.A., SedláčekO., Šípek ,P.: Planeta Praha, 2022, ISBN: 978-80-907800-2-6

Švihlíková,I.: Z čeho, kolik, pro koho? Aneb návrhy na změnu českého daňového systému, <http://blisty.cz/art/72378.html>, 3. 3. 2014, údaje čerpány z Údaje jsou čerpány z publikace Eurostatu Taxation Trends in the EU (za rok 2011)

Švihlíková,I.: Jak jsme se stali kolonií, Rybka Publisher 2015

Tenzler,D.: Oteplování klimatu – stoupá opravdu koncentrace CO2 v atmosféře? 15. 6. 2017 <https://danatenzler.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=609170> cit. 18. 8. 2023

Texler,J.: K příčinám ekologických problémů rozvojových zemí, Ekonomický časopis č. 8/1990

Turek,J.: Československo a konec druhé světové války I, Naše pravda 16, Halo n. 26. 4. 2021

Valenčík,R.: Jak porozumíme Marxovi, když chceme porozumět, <http://radimvalencik.pise.cz/6223-jak-porozumime-marxovi-kdyz-chceme-porozumet-1.html>Valenčík,R.: Těch 30 let II., <http://radimvalencik.pise.cz/7255-tech-30-let-ii.html>, 30. 10.2019, citováno 13. 11. 2019.

Valenta Jiří: Jana Masaryka patrně zabili britští agenti, napsal bývalý Havlův poradce, 19. 2. 2019, https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/cr-britanie-izrael-sssr-historie-vrazda-masaryk-rozvedky-sis.A190215_212651_zahranicni_luka

Vaner,J.: Teoretické otázky intenzifikace společenské výroby, Praha, EÚ ČSAV 1981

Vaner,J.: K teorii a měření efektivnosti a materiálního efektu, Praha, EÚ ČSAV, 1983

Vavroušek,J., Moldan,B. a kol.: Stav a vývoj životního prostředí v Československu, expertýza, Praha, výtiskl ÚÚNV 1989

Vavroušek,J.: vystoupení na konferenci Lidské hodnoty a společnost v pohybu, konané 25.- 26. 9. 1993, Praha

Vědci objevili skutečnou příčinu tání ledovců [Vědci objevili skutečnou příčinu tání ledovců - YouTube](#), cit. 20. 1. 2022

Voráček,V. a kol.: Metodika hodnocení pozitivních a negativních vlivů hospodářské činnosti v geografickém prostředí I. a II, Praha pobočka Geografického ústavu ČSAV 1970 a 1972

Voráček,V. a kol.: Současný trend negativních vlivů, expertýza, Praha, Geografický ústav ČSAV 1982

Weizsacker,E.U., Jesinghaus,J.: Ecological Tax Reform. Zed Books Ltd., London, New Jersey, 1992, 90 stran

Weizsacker,E.U. a kol.: Faktor čtyři, Phare, Frýdek Místek 1996

Zahradník (ODS) - Zlepšení energetické účinnosti na mikroúrovni vedou k vyšší spotřebě energie na makroúrovni 5.3.2020, <https://www.parlamentnilisty.cz/politika/politici-volicum/Zahradnik-ODS-Zlepseni-energeticke-ucinnosti-na-mikrourovni-vedou-k-vyssi-spotrebe-energie-na-makrourovni-615871>" \t " blank"

Zákon č. 406/2000 Sb. o hospodaření s energií

Zákon č. 180/2005 Sb. o podpoře využívání obnovitelných zdrojů

Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny

Zákon č. 334/1992 Sb. o ochraně zemědělského půdního fondu

<https://www.klimatickazmena.cz/cs/vse-o-klimaticke-zmene/pruvodce-zmenou-klimatu/>, 3. Kapitola, s. 8, cit. 30. 3. 2020

Zákon o dani z příjmu fyzických a právnických osob č. 586/1992 Sb., v jednotlivých zněních

Zákony o dani z přidané hodnoty (zákon č. 588/1992 Sb. a zákon č. 235/2004 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákony o spotřebních daních (č. 587/1992 Sb. a č. 353/2003 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákon o silniční dani (zákon č. 16/1993 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákon o dani z nemovitosti (zákon č. 338/1992 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákon o dani dědické, darovací a z převodu nemovitosti (č. 357/1992 Sb.), v jednotlivých zněních

Zákony, které zavádí různé poplatky a jim podobné nástroje zpoplatňující znečišťování životního prostředí a využívání přírodních zdrojů, v jednotlivých zněních a další.

Zákon č. 261/2007 Sb., kapitoly 45, 46 a 47

Zatloukal, J.: Nový návrh dopravní politiky České republiky, Doprava č. 3/1993

Zelená dohoda pro Evropu, dokument schválený Evropskou radou 13. 12. 2019

Zelený, J.: O logické struktuře Marxova Kapitálu, Praha, nakladatelství ČSAV, 1962, 238 s.

Zeman, J.: Ekonomické základy trvale udržitelného rozvoje, Olomouc, UP, 2002

Zeman, J.: O tzv. zákonu klesající efektivity vkladů do životního prostředí, Politická ekonomie č. 2/1983

Zeman, J.: Soustava plánového řízení k ochraně přírodních složek životního prostředí, Československé středisko pro životné prostredie, pracoviště Praha, 1986, nepublikovaná studie

Zeman, J.: Ekonomické aspekty ekologických škod, kandidátská disertační práce, Praha, VŠE, 1987

Zeman, J.: Jaké jsou hlavní výhody a nevýhody jaderné energie? !Argument, 6.2.2020, <http://casopisargument.cz/2020/02/06/jake-jsou-havni-vyhody-a-nevyhody-jaderne-energie>

Zeman, J.: Klady a zápory ochrany životního prostředí v Československu v letech 1945-89, http://forum.klubspolved.cz/Ochrana_zivotniho_prostredi_CS.doc, vyvěšeno 3. 3. 2017, 71 s.

Zeman, J.: Úloha kritériálních odvodů v přestavbě hospodářského mechanismu v ČSSR, Finance a úvěr č. 2/1989

Zeman, J.: Soustava plánového řízení k ekologizaci v podmínkách přestavby, Ústřední ústav národohospodářského výzkumu Praha, 1989, nepublikovaná studie

Zeman, J.: Ekologické škody jako prvek soustavy plánového řízení, Ekonomický časopis č. 12/1989

Zeman, J.: Právní, ekologické a ekonomické aspekty pozemkových úprav a meliorací odvodněním, Zemědělská ekonomika č. 11/1990

Zeman, J.: Proces znehodnocování a teorie ekologických nákladů, Ekonomický časopis č. 2/1991

Zeman, J.: Metodologické problémy kvantifikace ekologických škod, Politická ekonomie č. 7-8/1991

Zeman, J.: Metodika měření efektivity jednotlivých druhů dopravy, Doprava č. 1/1992

Zeman, J.: Hrozí lidstvu světová ekologická katastrofa? Národní hospodářství č. 5/1992

Zeman, J.: K některým aspektům programu ekologizace dopravy v ČSFR, Doprava č. 3/1992

Zeman, J.: Ekologické problémy a tržní mechanismus, Národní hospodářství č. 2/1993

Zeman, J.: Problémy dopravy, Národní hospodářství č. 7/1993

Zeman, J.: Náklady na ochranu životního prostředí v ČSFR, Finance a úvěr č. 10/1993

Zeman, J.: K ekologickým omylům pana V. Klause, Nika č. 2/1994

Zeman, J.: Návrh zásad zákona o dopravě, Národní hospodářství č. 12/1994, též Planeta č. 12/1994

Zeman, J.: Zásady zákona o hospodaření s energií, Energetika č. 11/1995

Zeman, J.: Ekonomické a ekologické souvislosti územních vazeb, Praha, ČEÚ, VP pro MŽP ČR 1996

Zeman, J.: Systémové příčiny nízkých úspor paliv a energie, Energetika č. 10/1996

Zeman, J.: Je potřebné zavádět v ČR ekologickou daňovou reformu? (ohlas na stejnojmenný článek J. Hanzlíčka Energetika 1/2005 a v Ekolistu ze 4.3.2005)

Zeman, J.: Ekologická daňová reforma nemůže být dílčí, ale celková, ohlas na J. Hanzlíčka, Energetika 1/05, Energetika 4/2005

Zeman, J.: Vyčíslení perverzních daňových úlev v dopravě, Zpravodaj MŽP 8/2006

Zeman, J.: Deformace hospodářského mechanismu v palivo energetickém komplexu ČR, Energetika č. 12/2006

Zeman, J.: Deformace cen paliv a energie v ČR v l. 1993-2006, Energetika 6/2008

Zeman, J.: Daňové úlevy, Eko 2/2009

Zeman, J.: Je snaha Evropské unie o rozšiřování Kyotského protokolu reálná? aneb S čím EU měla do Durbanu přijet a nepřijela, Internetový Ekolist 12. 12. 2011, <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-zeman-je-snaha-evropske-unie-o-rozsirovani-kyotskeho-protokolu-realna>

Zeman, J.: Ekonomická a environmentální náročnost přepravních výkonů, Internetový Marathon 2/2012,

Zeman, J.: Krize eura a eurozóny směřuje do finále, Internetový Marathon 4/2012, <http://valencik.cz/marathon/12/Mar1204.htm>

Zeman, J.: Stamiliardy prohospodařené na dopravních stavbách ČR, Internetový Ekolist 14. 3. 2013, <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-zeman-stamiliardy-prohospodarene-na-dopravnich-stavbach-cr>

Zeman, J.: Mnoho otazníků na stavbě s poetickým názvem Blanka, Internetový Ekolist 9.1.2014, <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/jan-zeman-mnoho-otazniku-na-stavbe-s-poetickym-nazvem-blanka>

Zeman, J.: Zabezpečení co největší ekologizace veřejné zakázky hlavního města Prahy na svoz, využití a zneškodnění směsných komunálních odpadů, studie pro odbor odpadů magistrátu hlavního města Prahy, 18. srpna 2015

Zeman,J. : Zastavení rozvalu klimatu? Zapomeňte! Halo n. 2. 10. 2019

Zeman,J.: České lesy v letech 1989 až 2019, Halo n. 12. 10. 2019

Zeman,J.: Klimatická politika V ČR a v SR v letech 1989-2019, Halo n. 27. 12. 2019, <http://www.halonoviny.cz/articles/view/52818682>

Zeman,J.: - Destrukce sociálního systému pomocí nepodmíněného základního příjmu? 9.9.2020 <http://casopisargument.cz/?p=31466>

Zeman,J.: O tzv. gender teroru nejen v Polsku, Naše pravda 23, Halo n. 14. 6. 2021

Zeman,J.: Jak hodnotit efektivitu výstavby tramvajových tratí v Praze? 16.3.2023 [Jak hodnotit efektivitu výstavby tramvajových tratí v Praze? – !Argument \(casopisargument.cz\)](http://casopisargument.cz)

Zeman,J.: Ničivý požár v národním parku České Švýcarsko je selháním jeho správy, Ekolist 23.8.2022 [Jan Zeman: Ničivý požár v národním parku České Švýcarsko je selháním jeho správy - Ekolist.cz](http://ekolist.cz)

Zeman,J.: Krajina či lesy hoří, hoří, hoří... Ekolist, 15.8.2023 [Jan Zeman: Krajina či lesy hoří, hoří, hoří... - Ekolist.cz](http://ekolist.cz)

Zemskov,V.N.: Zaključonnye, specposelency, ssylnopeselency,ssylnyje i vyslannyje. Istoria SSSR, 1991/5, též Archivy načinajut govorit' – Gullag, Sociologičeskije isledovanija, 1991/6, též Ob učotěspeckontingenta NKGV ve vsesojuznyh perepiskach naselenija 1937 i 1939, Sociologičeskije isledovanija 1991/2, též v Argumenty i fakty 1989, N. 38, 23.-29.9., N. 39, 30. 9. – 6. 10., N. 40, 7.-13. 10., N. 45, 11.-17. 11. Dugin, A. N.: Gulag – Otkryvaja archivy. Na bojevom postu, Moskva, 27. 12: 1989, též Gulag glazami istorika, Sojuz1990/9, Dugin,A.N., Malygin,A.J. – Solženicyn, Rybakov: tčchonologia lži, Vojenno istoričeskij žurnal, 1991/7, Dugin,A. N. – Govorjat archivy: neizvēstnyje stranicy GULAGa. Socialno političeskije nauki, 1990/7, též Stalinizm: legendy i fakty, Slovo, Moskva 1990/7

Žukov, G.K.: Vospominanija i razmyšlenija. Díl II., s. 26-27

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 – Možné náklady na ochranu a možné ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí v ČR v letech 1990–2018

Tabulka č. 2 - Výše osvobození u spotřební daně a DPH v dopravě podle položek v ČR v letech 1990–2018

Tabulka č. 3 – Nekalkulované náklady v dopravě ČR v roce 2010

Tabulka č. 4 – Konečná spotřeba energie v ČR dle odvětví v letech 1990–2021

Tabulka č. 5 - Ziskovost energie z jednotlivých typů elektráren za dobu jejich životnosti

Tabulka č. 6 – Podpora OZE v ČR v letech 2004 – 2019

Tabulka č. 7 – Základní bilance podpory výroby elektřiny z OZE v ČR v letech 2011 - 2014

Tabulka č. 8 - Závažné problémy efektivního využívání OZE

Tabulka č. 9 - Dotace cen paliv a energie v ČR v letech 1989–2022

Tabulka č. 10 – Nepřímé křížové dotace cen paliv a energie v ČR v letech 1989–2016

Tabulka č. 11 – Daňové úlevy v oblasti paliv a energie v ČR v letech 1990–2021

Tabulka č. 12 – Neinternalizované externality paliv a energie bez dopravy v ČR v letech 1989–2021

Tabulka č. 13 – Členění lidských ekonomických aktivit HDP podle současné statistiky

Tabulka č. 14 – Ukazatele korigující HDP k jeho vyšší vypovídací schopnosti

Tabulka č. 15 – Výsledné srovnání výnosů a nákladů požívání alkoholu v ČR v roce 2006

Tabulka č. 16a – Jednotlivé ideové směry současné levice – základní cíl

Tabulka č. 16b – Jednotlivé ideové směry současné levice – slučitelnost se základním cílem programu radikální levice

Tabulka č. 17 – Trestry odnětí svobody obyvatel v SSSR 1934–53 v tis. osob a v %

Tabulka č. 18 – Vybraná data o státech, které budovaly socialismus

Tabulka č. 19 - Možné emise CO_{2ekv} v ČSSR dle upravené metodiky IPCC

Tabulka č. 20 – Plány rozvoje jaderné energetiky v Československu a realita

Tabulka č. 21 – Jaderné elektrárny o snižování emisí CO₂

Seznam grafů

- Graf č. 1 – Národohospodářské ekonomické optimum ekologických nákladů
Graf č. 2 - vývoj slunečních skvrn po dobu měření (od Galilea)
Graf č. 3 - Počty slunečních skvrn a přírodní cykly.
Graf č. 4. – Vývoj teplot vzduchu nad pevninou za posledních 140 let
Graf č.5 – Vývoj teploty svrchní vrstvy oceánů za posledních 140 let
Graf č. 6 - Vývoj hladiny mořské hladiny podle pozemních měření
Graf č. 7 – Vývoj koncentrace CO₂ ve vzduchu, v mořské vodě a pH mořské vody
Graf č. 8 - Srovnání trendu nárůstu teplot a koncentrací oxidu uhličitého
Graf č. 9 – Mannova klimatická hokejka
Graf č. 10 – Teploty na Zemi a koncentrace CO₂ za posledních 800 000 let
Graf č. 11 – Teploty na Zemi a koncentrace CO₂ v letech 1850-2010
Graf č. 12 – Vývoj průměrných koncentrací metanu v ovzduší Země

Seznam schémat

- Schéma č. 1 – Struktura procesu znehodnocování přírodních složek životního prostředí
Schéma č. 2 – Kategoriaální systém „Externality J. E. Meada – náklady zpětné vazby V. V. Novožilova“
Schéma č. 3 – Společensko ekonomické formace a ekonomické zákony

Seznam používaných zkratk

- CH₄ = metan
CO₂ = Oxid uhličitý
CO_{2ekv.} = účinek skleníkových plynů přepočtený na 1 t CO₂
ČHMÚ = Český hydrometeorologický ústav
ČR = Česká republika
ČSSD = Česká strana sociálně demokratická
ČSSR = Československá socialistická republika
ČSÚ = Český statistický úřad
DPH = daň z přidané hodnoty

EIA = posuzování vlivů na životní prostředí
EU = Evropská unie
GHG = skleníkové plyny
HDP = hrubý domácí produkt
HNP = hrubý národní produkt
IDS = integrovaný dopravní systém
IPCC = Intergovernmental Panel on Climate Change (velký klimatický panel)
ISEW = index udržitelného blahobytu
K.vlna = Kondratěvova dlouhá ekonomická vlna (cyklus)
KLDLR = Korejská lidově demokratická republika
KS = komunistická strana / komunistické strany
KSČ = Komunistické strany Československa
MHD = městská hromadná doprava
MMF = Mezinárodní měnový fond
MŽP = Ministerstvo životního prostředí ČR
N₂O = oxid dusný
NATO = Severoatlantická aliance
ND = národní důchod
NDR = Německá demokratická republika
NEP = nová ekonomická politika
OECD = Organizace pro evropskou spolupráci a rozvoj
OSN = Organizace spojených národů
OOUR = samostatná základní výrobní jednotka práce (v socialistické Jugoslávii)
PAU = polycyklické aromatické uhlovodíky
PHO = pásmo hygienické ochrany vod
PM = tuhé emise
SB = Světová banka
SO₂ = oxid siřičitý
SSSR = Svaz sovětských socialistických republik, zkráceně Sovětský svaz
SRN = Spolková republika Německo
SR = Slovenská republika
USA = Spojené státy americké
VRT – vysokorychlostní železniční trať

VŘSR = Velká říjnová socialistická revoluce

WHO = Světová zdravotnická organizace

WTO = Světová obchodní organizace

Příloha č. 1 - Klimatická politika v ČSSR a v ČR v letech 1948-2021 a velká energetická krize 2022

Předně, hodnotit klimatickou politiku v ČSSR a v ČR není vůbec jednoduché. Do přijetí takzvaného Kyotského protokolu v roce 1997 o politice ochrany klimatu jako cílevědomé činnosti lidí nelze mluvit ani v nejmenším. ČR dostává opakovaně tak měkké závazky, že k jejich plnění nemusí dělat nic, a to dokonce i při velkém maření snižování emisí významných skleníkových plynů (GHG) - oxidu uhličitého, metanu, oxidu dusného ad.

Aktivní politiku ochrany klimatu ztěžují omezení datové základny.

Energetická politika ČSSR a ČR

Energetická politika někdejšího socialistického Československa (ČSSR) 1948-89 byla založena v prvé řadě na rozsáhlé těžbě a spalování hnědého a černého uhlí, dále na spalování stále více ze Sovětského svazu dodávaného zemního plynu (vesměs s vysokými celkovými emisemi GHG) a od 70. let i na výstavbě jaderných elektráren s nulovými přímými a nízkými nepřímými emisemi GHG. Ropa se zpracovávala zejména na pohonné hmoty pro motorové druhy dopravy, dále byla cennou surovinou v chemickém průmyslu. Topné oleje jako palivo se prosadily jen omezeně. Mazut byl palivem jen v Elektrárně Vojany. Z hlediska snižování GHG bylo pozitivní masové využívání tepla kondenzačních elektráren k vytápění a tepláren ke kombinované výrobě elektřiny a tepla, dále rozvíjející se výstavba spaloven odpadu s energetickým využitím tepla získaného tepla spálením odpadu. První velká spalovna tuhého komunálního odpadu SAKO v Brně byla ale zprovozněna až v roce 1989. Negativní byla politika levné energie, podlamující její úspory. Dopravní politika byla proti dnešku nezvykle vyvážená jak ve vztahu údržba a opravy komunikací versus velké rozvojové investice, tak dopravně oborově. Motorové druhy dopravy zásadně závisely na rozsáhlém dovozu ropy ze Sovětského svazu s vysokými přímými i nepřímými emisemi GHG. Zatímco nahrazení parní trakce na železnici trakcí elektrickou a motorovou přinášelo velmi vysoké úspory paliv a energie a tím i emisí včetně emisí GHG, velmi rychlý rozvoj silniční a letecké dopravy přinášel prudký růst spotřeby paliv a energie a tím i nárůst emisí včetně emisí GHG.

Vážné jsou i metodické problémy měření emisí GHG, viz tabulka č. 19.

Tabulka č. 19 – Možné emise CO_{2ekv} v ČSSR dle upravené metodiky IPCC

Rok	Uhlí	Ropa	Zemní plyn	Vápno a cement	Propady lesy	Celkem
Tis. t CO _{2ekv}						
1950	81 559	1 647	115	1 386	-85	84 621
1989	203 119	930	32 415	8 724	-4 573	318 615
1948-89 A	7 378 885	1 823	500 575	169 713	-356 320	9 516 663

		810				
1948-89 B	7 261	818	356		-356	8 090
	649	886	199	9 592	320	007
1948-89 C	11	1	510			13
	887 931	990	440	169 713	.	785 074

Zdroj: Velmi hrubý propočít JZ na základě dat ČSÚ a FMPE (spotřeba paliv), ČHMÚ. U A a B nejde o oficiální metodiku IPCC, viz <http://www.ipcc-nggip.iges.or.jp/public/index.html>, ale o JZ upravenou metodiku. C jsou emise GHG vypočtené oficiální metodikou IPCC.

Vysoký růst emisí GHG v letech 1950-89 při vysokém sociálně ekonomickém rozvoji ČSSR nepřekvapuje. V řádku 1948-89 A je prostý mechanický součet možných (odhad na základě vlastních výpočtů autora) emisí GHG za léta 1948-89. Tato data ale nezohledňují přirozené odbourávání metanu v přírodě a opětné vázání emisí oxidu uhličitého při použití cementu a vápna ve stavebnictví. V roce 1989 jsou tudíž celkové, toho roku účinné emise GHG nižší, viz řádek 1948-89 B. Kyotská metodika výpočtu efektivnosti výpočty komplikuje zahrnutím emisí metanu při těžbě a dopravě fosilních paliv do jiné škatulky a při dovozu i do jiné země, popsáním defektem u cementu a vápna a nízkým uvažováním asimilace oxidu uhličitého lesy. Vychází z počtu hektarů lesa, nikoliv z vývoje zásoby dřeva na pni. Různé metodické problémy výpočtů emisí GHG a absence údajů o komplexní emisní náročnosti získávání elektřiny a tepla z jednotlivých zdrojů, podobně základních surovin a materiálů, politiku snižování emisí GHG ztěžují.

I když nepřímé emise CO_{2ekv.} u zemního plynu a u ropy vypadají hrozivě, při tehdejší jen 10-12leté životnosti metanu v ovzduší se v této položce zásadně snižují, protože všechny emise metanu vzniklé před rokem 1979 se již k 1. 1. 1990 zoxidovaly na CO₂. Proces jejich oxidace podobně probíhá i v dalších letech.

Pro srovnání, ČHMÚ pro ČR a rok 1990 vypočetl oficiální metodikou IPCC cca asi 192 milionů tun CO_{2ekv.}, zatímco mně pro ČSSR 1990 vychází cca 284,5 mil. tun celkových emisí CO_{2ekv.} Nemám zahrnuté emise oxidu dusného ve výši 12,4 mil. tun CO_{2ekv.} a emise metanu ve výši 18,6 mil. tun CO_{2ekv.}, obojí jen za ČR a metodikou IPCC.

Skutečnost se nejspíš pohybuje někde mezi oběma uvedenými výpočty. Jisté je, že příspěvek ČSSR k oteplování klimatu byl a stále je na obyvatele výrazně nadprůměrný (indikátor emise na jednotku hrubého domácího produktu je zavádějící, neboť ho určuje málo říkající HDP). Absence minulých dat neumožňuje mezinárodní srovnání. Problém oteplování začal být zkoumán až v roce 1988, kdy byl zřízen mezivládní klimatický panel IPPC.

Údaje ČR o vývoji emisí GHG vypadají příznivě. Dle aktuálních dat (původně se uváděla vyšší) v ČR v roce 1990 šlo bez propadů (například v dřevní hmotě) asi o 198 mil. tun CO_{2ekv.}, v roce 1992 asi o 149 mil. tun, v roce 2007 asi o 150 mil. tun a v roce 2016 asi o 130 mil. tun. Problém je, že vykazovaný pokles z 90. let obnáší především těžkou destrukci našeho průmyslu a zemědělství a tím i přesun části emisí z ČR do Číny, Indie a dalších rychle se rozvíjejících států a že velmi špatná dopravní

politika způsobovala hypertrofií energeticky a emisně náročné silniční a letecké dopravy a tím i podstatné zvýšení emisí GHG. Energii, ušetřenou v pěti nedopravních sektorech, spotřebovala rychle rostoucí silniční a letecká doprava. Tomu odpovídal i vývoj emisí včetně emisí GHG. Problém je, že v politice ČR po roce 1989 byly četné hrubé chyby:

Velká energetická krize 2022

Pro někoho možná překvapivě západní svět a v jeho rámci zejména státy Evropské unie na podzim v roce 2021 postihla velká energetická krize. Nespadla z nebe. Také není produktem zástupné války „Západ versus Rusko o Ukrajinu,“ která začala naplno 24. února 2022 útokem Ruska na Ukrajinu, byť válka na Donbase zuřila již od jara 2014. Že nám mnozí politici a novináři EU i jednotlivých členských států lecos nalhávají, na základních faktech nemůže nic změnit. Podívejme se, jak velká energetická krize v EU i v ČR na podzim 2022 vznikla a jaké jsou možnosti jejího řešení.

Energetické krize v minulosti

Lidstvo větších i menších energetických krizí zažilo a přežilo již vícero. Jde zejména o krize:

1) Z
nedostatku dřeva jako základního druhu paliva. Lidstvo ji zažilo mnohokrát, a to jak v důsledku rostoucího počtu obyvatel v příslušném regionu, tak v důsledku rostoucích nároků, zejména vládnoucí třídy, na dřevo. Šlo (a i nyní leckde jde) vesměs o důsledek růstu odlesňování krajiny. Dřevo přitom nikdy nebylo, není a nebude jen palivem, ale bylo, je a bude také základním stavebním materiálem a surovinou pro mnohé výroby. Nadměrná těžba dřeva měla a má fatální následky zejména v subtropích, kde významně přispívá k degradaci příslušných regionů. Přeměna lesů na ornou půdu, louky a pastviny obvykle naráží na nepříznivé klima, a zejména na nadměrnou exploataci, takže půda poměrně rychle degraduje na polopouště a pouště. Největší poušť světa Sahara vytvořila asi z poloviny větší klimatická změna před asi 6 000 lety, z druhé poloviny odlesňování, nadměrná exploatace lidmi. Nedostatek palivového dříví v subtropích vedl a vede k pálení zvířecího trusu – cenného hnojiva – a urychluje vyčerpávání půdy a její přeměnu na půdu neplodnou. Ve Středomoří je mnoho území, které člověk odlesnil, nejednou už ve starověku, a která se nepodařilo znovu zalesnit ani přirozeným náletem, ani umělou výsadbou. Proti odlesňování působil zejména pokles počtu obyvatelstva v důsledku epidemií, neúrody a válek. V západní a v jižní Evropě klasicky za velkého moru v polovině 14. století, na území Česka klasicky za války třicetileté 1618-48.

2) E
energetická krize plynoucí z nedostatku dřeva v Evropě v 18. století vedla k formování dobové moderního lesního hospodářství, které produkovalo podstatně více dřeva než dřívější extenzivní exploatace lesů, a k energetickému využívání uhlí, později i dalších fosilních paliv – ropy a zemního plynu. Energetická politika

jednotlivých států až do 50. let 20. století stála v zásadě na schopnosti zajistit dostatečnou těžbu nebo dovoz uhlí.

3)

I

když krizí ve využívání fosilních paliv byla řada, pozornost si zaslouží dva ropné šoky, ke kterým došlo v 70. letech 20. století.

První ropný šok (říjen 1973 za 4. izraelsko-arabské, tzv. Jongkipurské války) obnášel zvýšení světových cen ropy během dvou týdnů asi 4,5 x, tj. na 450 % a plné embargování dvou hlavních podporovatelů Izraele – USA a Nizozemí v dodávkách ropy a k dílčímu embargování (snížení vývozu ropy o 10 %) do ostatních vyspělých kapitalistických států (VKS) ze strany Organizace států vyvážejících ropu – OPEC.

Prvnímu ropnému šoku přecházelo období velmi levné ropy 1960-73. Přinášelo sice dosud nevidaný ekonomický růst a tzv. „blahobyť“ ve VKS, ale také obrovskou spotřebu paliv a energie, jednostrannou orientaci energetiky na stále více dováženou ropu a obrovskou devastaci životního prostředí. Energetika postavená na spalování uhlí a ropných paliv vytvářela „černé kraje“ se silně znečištěným ovzduším, levná ropa stimulovala velký rozvoj energeticky, environmentálně a na území náročné silniční dopravy při vážném potlačování mnohem šetnější dopravy železniční, tramvajové a trolejbusové i kontroverzní chemizaci zemědělství. Nadměrná silniční doprava významně zvyšovala hrubý domácí produkt, ale současně ve velkém devastovala životní prostředí, zejména ve velkých městech a v okolí dálnic. Ropné látky se staly postrachem vodních zdrojů.

Na první ropný šok VKS reagovaly vysloveně pasivně, tj. nechaly zásadně zvýšené ceny ropy promítnout do cen do cen příslušných výrobních a spotřebních řetězců ropy. V letech 1974-75 tak došlo ve VKS k vysoké inflaci (odtud dobová karikatura nikoliv Evropské, ale Inflační hospodářské společenství), od roku 1945 k bezprecedentní sociálně ekonomické krizi ekonomik všech VKS včetně prudkého zvýšení nezaměstnanosti. Tlak zásadně zdražené ropy vedl k omezení nejkřiklavějších případů plýtvání s ropnými palivy při spotřebě. Ceny ropy na světových trzích se posléze několik let zvyšovaly již jen mírně.

Druhý ropný šok vznikl vojenským útokem Iráku na Írán v září 1980, vyprovokovaný Izraelem a USA, spojený s vyřazením části iránských a později i iráckých zařízení na těžbu ropy a vývoz ropy. Nedostatek ropy vedl k dalšímu prudkému zvýšení cen ropy na světovém trhu a následně k další hluboké, sociálně ekonomické krizi ve VKS 1981-82. Zejména evropské VKS začaly vypracovávat a realizovat plány na úspory paliv a energie, zejména té z ropy. V energetice došlo k částečnému odklonu od ropných paliv k uhlí, k zemnímu plynu a k jaderné energii a k určitým úsporám paliv a energie ve spotřebě, včetně určité rehabilitace dosud přehlížené železniční, tramvajové a trolejbusové dopravy v evropských VKS. Došlo k výraznému posílení investic do průzkumu nových ložisek ropy a následně investic k růstu její těžby. Problém byl, že když se v roce 1982 situace stabilizovala, došlo k prudkému poklesu ceny ropy na světových trzích a následně k odložení četných programů úspor paliv a energie VKS do „šuplíku.“ O ochranu životního prostředí ani tenkrát příliš nešlo.

Oba ropné šoky vážně sociálně ekonomicky poškodily i rozvojové státy, netěžaře ropy. Naopak vedly k prudkému zbohatnutí států – vývozců ropy. Prudký pokles cen ropy po roce 1982 působil obráceně. Mimo jiné vážně prohloubil sociálně ekonomické problémy Sovětského svazu, na jehož vývozu se významně podílela ropa a na ní cenově navázaný zemní plyn.

Energetické krize zvané první a druhý ropný šok byly vyvolány špatnou energetickou politikou VKS, zejména jejich velmi vysokou spotřebou energií a jednostrannou orientací na do té doby levnou ropu. Vynutily si vyváženější energetickou politiku.

Oba ropné šoky zasáhly tehdejší socialistické státy mnohem slaběji než VKS a asymetricky SSSR (vývozce ropy) a většinu dovozců ropy ze SSSR. Základní příčinou byla skutečnost, že nebyly zdaleka tak závislé na dovážené ropě jako VKS a že při klouzavém průměru cen fosilních paliv a jiných nerostných surovin na mezinárodním socialistickém trhu se zásadní zdražení ropy do jejich cen promítalo se značným zpožděním – před prvním ropným šokem šlo o ceny na základě průměru světových cen za předchozí pětiletky, poté na základě průměru za posledních pět kalendářních let. V případě druhého ropného šoku tak byly ušetřeny drastického cenového vrcholu.

Druhý ropný šok a potřeba odbourávat dotace na těžbu uhlí v Československu vedly k citelnému zdražení fosilních paliv a k malé ekonomické krizi 1981-82 při plném zachování základních sociálních jistot včetně stoprocentní zaměstnanosti. K pozitivům prvního ropného šoku patří, že zastavil snahy o omezování vlaků, tramvají a trolejbusů ve prospěch údajně levnějších autobusů. K pozitivům druhého ropného šoku patří, že i v socialistických státech podnítil zvýšené úsilí o úspory paliv a energie ve spotřebě, viz zpřísnění normy tepelné náročnosti budov v Československu v roce 1982, vznik programů využívání tepla kondenzačních elektráren k vytápění sídlišť, k posilování elektrických trakcí v městské hromadné dopravě ad.

4)

E

energetická politika a s ní spjaté energetické krize byly ale mnohem závažnější, než se uvádí. Mnoho válek, včetně obou světových, se po roce 1900 vedlo mimo jiné o zdroje fosilních paliv a v jejich rámci zejména o zdroje ropy. Byly i války vedené prakticky výlučně „o ropu.“ Z válek po roce 1989 šlo klasicky o války států NATO vedené USA a Velkou Británií proti Iráku na jaře 2003 a vedené nejen Francií proti Libyi na jaře a v létě 2011, na základě hrubých lží vydávaných za pravdu. Cena bojů o paliva a energie byla často zjevně zničující, v uvedených dvou případech zničení příslušných států a ožebračení jejich obyvatel.

Jak se zadělávalo na současnou energetickou krizi v Česku

Samozřejmě, prvním problémem byla skutečnost, že VKS z předchozích energetických krizí nevyvodily žádné podstatné dlouhodobé poučení. S palivy a s energiemi se nehorázně plýtvalo dál, čítankový příkladem je dopravní politika, maximalizující mezinárodní přepravní toky při vysoké preferenci silniční, dále letecké a vodní dopravy. Úsilí o ochranu životního prostředí se omezovalo zejména na instalaci environmentálně šetrnějších technologií. Úsilí o ochranu stability klimatu dlouho chybělo, po roce 2000 bylo spíš jen předstíráno. Nebyly realizovány

rozhodné kroky na ochranu stability klimatu a nic podstatného na tom nezměnilo ani 27 světových klimatických konferencí, konaných od roku 1995.

Státní centralizovaný systém výstavby jaderných elektráren (JE) se osvědčil v Sovětském svazu, v Československu a ve Francii. Soukromovlastnický systém výstavby JE se v USA a v Japonsku neosvědčil. Doba výstavby JE v USA byla proti SSSR, ČSSR či Francii asi trojnásobná, trojnásobné byly i vynakládané měrné investiční náklady. V Japonsku připustili výstavbu JE s dvěma hrubými projektovými chybami, které umožnily velkou havárii JE ve Fukušimě.

Vázným problémem se v některých VKS stala silná hnutí proti JE. Postrádala racionalitu, resp. ani velké havárie JE v Harrisburgu v USA v roce 1979, v JE Černobyli na Ukrajině v roce 1986 a JE ve Fukušimě v Japonsku v roce 2011 k tomu nedávaly objektivní důvod. Rozvoj jaderné energetiky tak byl zcela znemožněn v Rakousku (referendum o zprovoznění dokončené JE ve Zwentendorfu v roce 1978 ještě před Harrisburgem), v Itálii, časem i v Německu. Navíc provozované JE stárnou, i při citelném prodlužování jejich životnosti. Jejich možná náhrada novými modernějšími JE nebude vůbec jednoduchá.

Na takovém vysvětlení je jistě hodně pravdy, ale zjevně nestačí, viz případ Česka, které ale při zásadní diskontinuitě vývoje po roce 1989 není plně reprezentativní.

Pro vysvětlení současné energetické krize v Česku musíme vzít v úvahu tyto faktory:

1)	P
rohlášení 40 let budování socialismu za dobu temna a nástup obrazoborců.	
2)	T
ažení ekologů českých i zahraničních proti výstavbě a provozování JE.	
3)	K
lausovská transformace, ignorující četná specifika energetiky.	
4)	T
akřka všeobecná ignorace potřeby razantních úspor paliv a energie v ČR a silná energeticky náročná prosilniční a proletická dopravní politika.	
5)	P
řijímání směrnic v rámci naší údajné cesty do Evropy (Evropské unie - EU).	
6)	V
yděračství ze strany USA.	
7)	N
ěmecká politika Energiewende, politika Zelené dohody pro Evropu EU, viz ¹⁾ a nemohoucnost českých vlád, zvláště té Petra Fialy v současnosti.	

V době státního převratu v listopadu 1989 měla Československá socialistická republika silný, rozvinutý a značně odolný energetický sektor, včetně silného energetického strojírenství, vyrábějícího i JE. Nešlo ale o energetiku soběstačnou, neboť rozhodující část ropy a zemního plynu jsme museli dovážet, a to v přepočtu na získanou energii v mnohem větším rozsahu, než činil náš vývoz uhlí a elektřiny. Ukončením těžby uranu v roce 1988 se Československo stalo plně závislé i na dovozu paliva pro jaderné elektrárny. Jaderné články jsme dováželi ze Sovětského svazu od počátku, ale do roku 1988 se vyráběly z českého uranu. Negativní dopady zejména povrchové těžby hnědého uhlí a jeho spalování v neodsířených elektrárnách

a teplárnách na životní prostředí byly vážné. Ropná paliva hrála v energetice (ne ale v dopravě a v chemickém průmyslu) Československa okrajovou roli. Plynofikace od konce 60. let sice postupovala poměrně rychle, ale týkala se zejména malých a středních zdrojů znečištění ovzduší, do velké energetiky prakticky nepronikla. Nedostatečný byl tlak na úspory paliv a energie. V dalším se pokusím popsat hlavní milníky na české cestě od silné energetiky k současné hluboké energetické krizi.

Ochromení rozvoje jaderné energetiky

Výstavba první československé průmyslové JE Jaslovské Bohunice měla několikileté zpoždění, druhá JE Dukovany byla postavena podle tehdejších plánů včas. V roce 1987 začala v Československu výstavba JE Mochovce na Slovensku a Temelín v Česku. Výstavba dalších JE se plánovala. Výsledky těchto plánů jsou po 33 letech žalostné, viz tabulka č. 1:

Tabulka č. 20 – Plány rozvoje jaderné energetiky v Československu a realita

Elektrárna	Elektr. výkon	Rok plán. zprov.	Uvedení do provozu
Jasl. Bohunice V1	2 x 440 MWe	1978	1980-1981
JB V1 II	2 x 440 MWe	1980	1984
JEDU – V2 I1	440 MWe	1985	1985
JEDU – V3 II	440 MWe	1985	1986
JEDU – V3 III	440 MWe	1986	1986
JEDU – V3 III	440 MWe	1987	1987
Mochovce (MO) 1	440 MWe	1989	1998
MO II	440 MWe	1990	1999
MO III	440 MWe	1991	2022
MO IV	440 MWe	1992	2024
Temelín (TE) 1	1 000 MWe	1992	2002
TE II	1 000 MWe	1994	2003
TE III	1 000 MWe	1995	?
TE IV	1 000 MWe	1997	?
Kecerovce	1 000 MWe	1999	?

Zdroj: ²⁾ První tři sloupce – Harmonogram výstavby JE v ČSSR, materiál schválený vládou ČSSR v prosinci 1985. Čtvrtý sloupec je skutečnost roku 2022.

Po státním převratu 1989 nastoupilo rychle obrazoborectví, protijaderné štvání, velmi špatná klausovská transformace ekonomiky (nejen přehnaná liberalizace a privatizace, ale také zuřivé odmítání snah o jakoukoliv koncepci, což v případě energetiky, vyžadující v hlavních směrech plánovat rozvoj na 30 i více let, je zjevně tragické) a stále větší nekompetentnost řízení obecně a energetiky zvláště. Následky byly drtivé. Zpoždění ve výstavbě nových bloků JE dosáhlo v ČR a v SR po roce 1989 obrovských rozměrů a některé plánované JE podle všeho nebudou postaveny vůbec. ČR by měla děkovat ministru průmyslu a obchodu Miroslavu Grégrovi, že silou své železné vůle dotáhl výstavbu prvních dvou bloků JE Temelín až do jejich zprovoznění. Jinak by na tom byla ČR zle i v elektroenergetice už v roce 2022.

Výstavba JE Mochovce I a II nabrala zpoždění 9 let, Mochovce III budou mít při letošním spuštění zpoždění 31 let, Mochovce IV zřejmě 32 let, JE Temelín I 10 let, JE Temelín II 9 let, dokončení JE Temelín III a IV a JE Kecerovce je ve hvězdách.

Pravda, v některých dalších bývalých socialistických státech bylo ještě hůř. V Polsku krátce po převratu v září 1990 nezprovoznilo dokončovanou JE v Żarnowici, v NDR krátce po sjednocení Německa zavřeli fungující JE v Greifswaldu, později si EU svým vydíráním vydupala zavření obou bloků slovenské JE Jaslovské Bohunice I po 440 MWe, obou bloků litevské JE Ignalino a čtyři ze šesti bloků bulharské JE v Kozloduji. Šlo o energetické, environmentální a klimatické zločiny.

Problémem po roce 1989 nebylo zavírání starých uhelných bloků elektráren, resp. s tím počítaly i plány tehdejší vlády vedené KSČ ve vazbě na výstavbu nových JE. Zásadním problémem bylo až na výjimky nestavění nových, zejména JE. Kolaps výstavby JE způsobilo obrazoborectví, militantní kampaň protijaderných ekologů a klausovská transformace ekonomiky, byť sám V. Klaus byl silně projaderný. Podle protijaderných ekologů je prý nepotřebujeme, lehce se nahradí obnovitelnými zdroji energie (OZE). Čert ví, jak k takovému závěru došli. Solidní výpočty nikdy nepředložili, s bilancemi paliv a energií nebyli s to solidně pracovat a ani se o to nepokoušeli. Možná je mátl prudký pokles průmyslové a zemědělské výroby, provázený poklesem spotřeby paliv a energie, v 90. letech. Dopad jejich boje na životní prostředí, a zvláště na ochranu stability klimatu, byl velmi negativní, viz tabulka č. 21:

Tabulka č. 21 - Jaderné elektrárny a snižování emisí CO₂ v ČR v letech 1990-2018.

Kdo	Kde	Období	Snižování emisí CO ₂
			Tuny
Výroba el. z JE	JEDU, JETE	1990-2018	612 062 042
ze zpoždění výstavby JE v l. 1990-2008 na území ČR 1)	JETE, JEMO, JE Kecerovce, předčasné zavření Jasl. Bohunic 1	1990-2018	868 853 279
JEDU	vytápění Brna	1993-2018	172 276 341
JETE	vytápění ČB, Ta, Pj, Str.	1995-2018	21 454 170
E. Mělník	vytápění Prahy z EME	1991-1995	4 220 680
Spalovna Malešice	likvidace odpadu, dod. tepla	3 roky z 6 1991-97	737 020
E. Chvaletice	vytápění Kolína	1992-2018	2 640 000
Zbytečná silniční doprava	(1/3 emisí CO ₂)	1990-2018	144 861 500
Celkem			1 682 243 531

Zdroj – vlastní výpočty, viz ³⁾. (1/3 emisí CO₂ v předposledním řádku tabulky je z celkových emisí silniční dopravy, vykazovaných českou statistikou).

Zatímco výroba elektřiny v JE Dukovany a Temelín v letech 1990-2018 odvrátila asi 612 mil tun emisí významného skleníkového plynu oxidu uhličitého (CO₂), zpoždění výstavby JE v ČR a na Slovensku včetně předčasného zavření JE Jaslovské Bohunice I na základě vydírání ze strany EU přineslo zvýšení emisí CO₂ ve výši asi 869 mil. t, počítáno proti dominující alternativě elektřiny vyráběné z uhlí. Hanba by měla praskat, ale nepraská, všechny původce této tragédie, a to nejen ve vztahu k obyvatelům různých korálových ostrovů, které v důsledku rostoucího oteplování klimatu, tání ledovců a stoupání hladiny oceánů mizí pod hladinou moře.

Výstavba JE by i v případě zachování socialismu v ČSSR mohla mít určité zpoždění. Zpozdila se výstavba Jaslovských Bohunic (naše první průmyslová JE), ne však JE Dukovany. Ty byly dokončeny včas a kvalitně. Patří do pětiny nejbezpečnějších a nejspolehlivějších JE světa. Československé ekonomice v roce 1989 rozhodně nehrozil kolaps, jak tvrdí apologeti nového režimu. Když vezmu možné průměrné zpoždění výstavby a zprovoznění nových JE dva roky, činí zbytečné emise CO₂ v důsledku ochromení výstavby JE v ČR a v SR po roce 1989 „jen“ 701,5 mil. tun emisí CO₂. Jistě by nedošlo k předčasnému zavření JE Jaslovské Bohunice 1.

Zvýšené využívání uhlí k výrobě elektřiny a tepla se negativně podepsalo na škodách vlivem jeho těžby a na emisích tuhých znečišťujících látek (TZL), oxidu siřičitého (SO₂), oxidu dusičitého (NO₂), oxidu uhelnatého (CO), těkavých organických látek (VOC) a dalších z jeho spalování. Rozsáhlá ekologizace elektráren a tepláren v Česku z let 1991-98 byla nutná. Jejich tzv. zbytkové emise ale nejsou zanedbatelné.

Projekt horkovodu z JE Dukovany do Brna k vytápění města byl v roce 1989 na rýsovacích prknech projektantů. V roce 1990 ho smetli obrazoborci a protijaderní aktivisté. Zpoždění při výstavbě a nepříznivé systémové prostředí v ČR způsobilo, že JE Temelín nevytápí České Budějovice, Tábor, Strakonice a Písek, což za léta 1992-2018 kromě jiného obnáší asi 194 mil. t emisí CO₂ navíc. Nevyužívání tepla uhelné elektrárny Chvaletice pro vytápění Kolína a opožděné využívání tepla uhelné elektrárny Mělník pro vytápění Prahy obnáší asi 6,8 mil. t emisí CO₂ navíc. Nekalkuluji čtyřleté zpoždění odvrácení emisí následným rozšířením vytápění mělnickým horkovodem na Jižní Město, do Modřan, Komořan, Vysočan, na Palmovku, do Holešovic... Špatná dopravní politika (maximalizace přepravních toků a brutální preference energeticky a emisně náročné silniční a letecké dopravy vedla k asi 145 mil t emisí CO₂ navíc.

Opuštěný rozestavěný parovod z Chvaletic do Kolína nakonec rozkradli zloději. Takových případů bylo víc. Při absenci solidních podkladů si netroufám dopady těch dalších případů nerealizace vyčíslit.

Terčem obstrukcí některých ekologů byly i spalovny odpadu. Od roku 1987 stavěná Spalovna Praha Malešice měla nakonec šestileté zpoždění uvedení do provozu. Tři roky dávám na zajištění přísnějších emisních norem, tři roky na obstrukce. V roce 2012 spálením necelých 300 000 tun komunálních odpadů odvrátila emise v přepočtu na CO_{2ekv.} (kromě vlastního CO₂ ze spalování uhlí odvrátila i nemalé úniky skládkového plynu s vysokým zastoupením silného skleníkového plynu metanu) ve výši 245 673 tun emisí CO_{2ekv.} (tolik emisí by vzniklo při alternativním spalování uhlí a skládkování spáleného odpadu). Za tři roky může jít o 737 020 tun emisí CO_{2ekv.}, dále o 54 tun emisí TZL, 1 125 tun emisí SO₂, 1152 tun emisí NO₂, 132 tun emisí CO a 50 tun emisí VOC. Reálně bylo odvráceno emisí víc, protože v roce 2012 bylo spalování proti letům 1994-97 emisně šetrnější. Podrobněji viz ⁴⁾.

Spalovna komunálních odpadů Chotíkov u Plzně byla postavena a zprovozněna přes četné obstrukce některých ekologů s víceletým zpožděním. Jak hodně ji zpozdili a jaký to mělo dopad na emise nejen skleníkových plynů, netroufám si odhadnout.

Jisté je, že další spalovny odpadu nebyly z obavy z obstrukcí realizovány. Takto vzniklé emise neumím vyčíslit.

Praktické zastavení výstavby velkých elektráren nejen v Česku vedlo k postupné erozi vyspělého energetického strojírenství Česka i Slovenska. JE Temelín 1 a 2 jsme ještě byli s to postavit z velké části sami. Výstavbu dalších jaderných bloků, zejména jejich technologické části, jsme již nuceni nakupovat v cizině.

ČR významně zvýšila emise skleníkových plynů také svou zběsilou prosilniční (a proletickou) dopravní politikou. **Zbytečná silniční doprava (doprava, která by při rozumné politice nemusela být, a doprava po silnici místo po železnici) obnáší za léta 1990-2019 asi 145 mil. t přímých emisí CO₂.** Vezmu-li za základ rok 1990 s emisemi z motorové dopravy ve výši necelých deseti milionů tun CO₂ a ČR, pak v letech 1991-2018 činily tyto emise v průměru za rok přes všechna technická zlepšení letadel, aut a silnic asi 15,5 mil. tun. Jde o vytváření zbytečné dopravy zejména nekomplexní výstavbou a o zbytečný přesun přepravních toků z kolejové na silniční dopravu).

Transformace ekonomiky v 90. letech

Pozitivní byly dopady ekologické transformace – stanovení územních limitů těžby uhlí, nový zákon o ochraně ovzduší a zákon o odpadech, ač jejich realizace nebyla levná. Nejnákladnější byl program odsiřování spalín. Nakonec ho podstatně zlevnila krize odbytu západních výrobců odsiřovacích zařízení, jež podstatně snížila jejich ceny. Řada podniků a některá města se drahému odsiřování vyhnuly zrušením svých kotelen a připojením se na dodávky centralizovaného tepla. Část podniků klausovskou transformaci nepřežila, včetně jejich kotelen. Zkušenosti realizace i zpětné analýzy ukazují, že podstatně zvýšené požadavky na ochranu životního prostředí zásadní problémy v rozvoji energetiky ani ekonomiky nevytvořily. Jejich realizace vedla k omezení enormní výše environmentálních škod na veřejném zdraví, vlivem koroze zvýšené znečištěním ovzduší, na lesích, na polích... Naopak nekvalitní byla novelizace horní legislativy.

Pozitivní bylo zavedení možnosti reverzního chodu plynovodu Bratrství. 18. října 1995 byla propojena elektroenergetická soustava ČR se soustavou EU. V roce 1996 byl postaven ropovod Ingolstadt. Tato opatření omezila energetickou zranitelnost Česka z titulu závislosti na jednom dodavateli. Usnadnil se tak i obchod s přebytky, což bylo významné zejména u elektrické energie.

Pozitivní bylo odbourání dotací na paliva a energie pro domácnosti v letech 1990-91 a odstranění tzv. nepřímých křížových dotací cen zemního plynu a elektřiny pro domácnosti v letech 1997-98.

Dočasný přebytek uhlí vyvolala převážně umělá hluboká transformační krize ekonomiky ČR v letech 1991-93, dále sociálně ekonomická krize 1997-99 a také úsilí o rychlou ochranu čistoty ovzduší, resp. plynofikaci. Stát jej řešil rychlým zavíráním dolů pro ztrátovost. Šlo o značně kontroverzní řešení. Důl je vysoká dlouhodobá investice na realizaci i z hlediska ekonomické návratnosti, o skandálech provázející rušení některých dolů nemluvě. Jednou zavřený důl se obtížně znovu otevírá. Vždy to stojí hodně peněz. Neméně závažné jsou sociálně devastující účinky zavírání dolů na příslušné regiony. Ani vysoké odstupné pro propouštěné horníky na

tom mnoho nezmění. Horník se na novou profesi rekvazuje obtížně. V 90. letech navíc byla nezaměstnanost v ČR vysoká. Zvláště v regionech útlumu těžby uhlí. Byly zavřeny i zcela nové doly Kateřina na Trutnovsku a Důl Slaný. Důl Slaný byl zasypán nebezpečnými odpady (!) Do roku 2022 byl jako rezervní udržován nový důl na černé uhlí Frenštát.

Transformace státních podniků palivoenergetického komplexu na akciové společnosti vedla k obnově ziskové motivace a nejednou i k rozsáhlému propouštění pracovníků. S výjimkou dolů určených k brzkému útlumu následovala částečná i úplná privatizace mnohých těchto firem, jež stimulovala poškozování životního prostředí, viz opakované pokusy o prolomení územních limitů těžby na Dole Československé armády. Privatizovaly se zisky, nacionalizovaly ztráty. Privatizace Ostravsko karvinských dolů Bakalovi včetně bytů proběhla za skandálních podmínek. Doly OKD stát prodal Bakalovi značně pod cenou. Bakala firmu následně vytuneloval. Stát umožnil Bakalovi nesplnit podmínku privatizace – prodat 42 000 bytů jejich uživatelům za tehdejší příznivé ceny. Místo toho je sdírá na rychle se zvyšujícím nájemném a všem se směje ze Švýcarska. Stát ČR, resp. jeho justice, proti němu nepodnikla nic. Sabotovala i trestní stíhání Bakaly švýcarskými soudy za ekonomické podvody spáchané ve Švýcarsku.

Nežádoucí úspory paliv a energie?

Razantní úspory paliv a energie vesměs odmítali ekonomové i energetici s tím, že by brzdily rozvoj ekonomiky ČR, což je prý nepřijatelné. Nahrává jim i používání chybného indikátoru – energetické náročnosti tvorby hrubého domácího produktu (HDP). Modelově řečeno, HDP se zvýší o 4 %, spotřeba paliv a energie se zvýší o 2 %, energetická náročnost HDP se sníží o 2 %, což vypadá pozitivně, ale dochází k absolutnímu růstu spotřeby paliv a energie.

Ani ekologové zde nevyvíjeli větší aktivity. Slovně ano, ale současně podporovali mnohé mechanismy, úspory podvazující. Náhrada nevhodných parovodních rozvodných systémů (ztráty tepla při transportu v parovodech činí asi 15 % přepravovaného tepla) horkovodními (proti parovodům mnohem delší mělnický horkovod má ztráty tepla při dopravě z Mělníka do Prahy asi 3 %) tak postupovala pomalu. Podobně to vypadalo v řadě jiných oblastí. Větší racionalizaci spotřeby paliv a energie činili jen podnikatelé s cílem snížit náklady. Proti působil značný růst průmyslové výroby za vlády s dominancí ČSSD. Specializace ČR na výrobu aut vyvolávala rozsáhlou spotřebu paliv a energie v dopravě. Pravda, někdo auta musí vyrábět. Slovensko, ČR a Slovinsko se zde staly evropskými premianty. Specializace na auta je ale značně riskantní, podobně hypertrofie silniční dopravy.

Program zateplování budov se rozjel až v roce 2010, a to na základě peněz, které ČR získávala špatně nastaveným obchodem s povolenkami na emise CO₂. Vedení EU jej nastavilo tak špatně, že ČR tak získávala značné peníze, aniž by musela hnout prstem. Tyto peníze našťastí prakticky nešlo jinak utratit a na rozdíl od Ukrajiny také nebyly rozkradeny.

Obecným problémem dosahování absolutních úspor paliv a energie je podle některých expertů zákonitost, že když se paliva a energie ušetří na jednom místě ekonomiky, vzápětí se spotřebují jinde. Poprvé na to upozornil ekonom W. S.

Jevonse roku 1865 v knize⁵⁾, zabývající se postupným vyčerpáváním zásob uhlí ve Velké Británii v 19. století, viz „Jevonsův paradox“. Takových případů ale známe dost i z domácí praxe. Vysoké úspory paliv a energie dosažené náhradou parní trakce na železnici trakcí elektrickou a motorovou, zejména v letech 1965-75, vzápětí pohltila rostoucí silniční doprava. Drtivě to známe po roce 1989, kdy rozsáhlé úspory paliv a energie, dosažené v nedopravních sektorech, dlouho plně a v posledních letech z větší části pohlcuje růst spotřeby paliv a energie v sektoru doprava. Problém jistě je, že takovéto zneklidňující fakta nechávají vědeckou frontu klidnou, resp. zjevná společenská potřeba tato fakta podrobně analyzovat se dlouhodobě ignoruje.

Mezinárodní smlouvy

I v ČR ze vzdálené minulosti platí mezinárodní mnohostranné dohody o osvobození mezinárodní veřejné dopravy od placení daně z přidané hodnoty, včetně jí spotřebovaných paliv a energie, a o osvobození mezinárodní námořní, námořně rybářské, vnitrozemské vodní a letecké dopravy od placení spotřební daně za pohonné hmoty. S výjimkou letecké dopravy (tzv. chicagská konvence z roku 1944) mají charakter zvykového práva. Lze-li věřit výpočtům na základě dat české statistiky, jen ČR tak v roce 2017 podpořila ničení životního prostředí a stability klimatu částkou asi 50 miliard Kč, z toho téměř 18 mld. Kč byla přímá podpora spotřeby fosilních paliv, zejména ropných. Údajně jde o podporu maximální mobility, což je ale zjevně perverzní, byť se na něm HDP „napase.“ Rozumná dopravní, energetická, environmentální i klimatická politika žádá tyto dohody okamžitě zrušit, resp. včera bylo pozdě. Realita je ale tristní. Ač se uskutečnilo již 27 světových klimatických konferencí a deseti státům světa hrozí zatopení stoupající hladinou oceánu v důsledku rostoucího tání ledovců, žádný stát nenavrhl jejich zrušení, takže platí dál a pomáhají ničit mimo jiné stabilitu klimatu na Zemi.

Perverzní je i tzv. energetická charta, zvláště pak ustanovením, že spory mezi státy, jež ji přijaly, a soukromými firmami řeší místo řádných soudů nikým nevolená a nikomu neodpovědná arbitráž. Také ČR k přijetí energetické charty pomohla EU. Za současné energetické krize členské státy EU energetickou chartu vypovídají a dokonce i Evropská komise zrušila klausuli o dvacetileté platnosti odpovědnosti států za případné škody způsobené soukromým firmám v případě opuštění energetické charty. Pro ČR je tragické, že o opuštění energetické charty ke své škodě neuvažuje.

Diktát Bruselu

Nastoupení cesty do EU, bylo v energetice kontroverzní, či spíše tragické, z řady důvodů. Rostoucí a dnes převažující protijaderný kurs vedení EU byl jen jedním z mnoha negativ.

Oddělení tranzitních soustav rozvodu elektřiny a zemního plynu od krajských distribučních firem vzhledem k jejich přirozenému monopolu postrádalo smysl, leč ČR se podvolila EU.

Ještě nesmyslnější byla částečná nebo úplná privatizace těchto firem z rozhodnutí domácích diletantů. Celostátní rozvody elektrické energie zůstaly ve státní firmě ČEPS, krajské distribuční společnosti se v Praze, v Jihočeském a v Jihomoravském kraji koupily zahraniční firmy. Ostatní distribuční společnosti elektřiny ovládla polostátní firma a.s. ČEZ, kde stát v roce 2022 vlastní asi 70 % akcií. Plynárenství

bylo celé nesmyslně privatizováno německému zájemci v roce 2001 – tranzitní plynovody, zásobníky i krajské distribuční společnosti, takže stát nad ním zcela ztratil kontrolu. Na privatizaci českého plynárenství se zle podepsal ministr Grégr. Petrochemický průmysl koupila polská státní firma Orlen.

Oddělení tepláren od elektrárenské společnosti ČEZ způsobilo, že s výjimkou dostavby mělnického horkovodu (4 roky zpoždění) nedošlo k většímu využití tepla kondenzačních elektráren k vytápění, a tím i ke značnému podvázání úspor paliv a energie, viz předchozí text. Noví majitelé tepláren o toto teplo neměli zájem.

Transformace původně státních podniků na akciové společnosti, a zejména následná částečná či úplná privatizace řady z nich, vedla k zásadnímu oslabení vlivu státu na rozvoj palivoenergetického komplexu. Hůř se připravovala státní energetická politika – koncepce. Ještě podstatně hůř se uplatňovala v praxi.

Dočasný nadbytek elektrické energie v 90. letech vedl k podivné kampani za „ekologicky šetrné vytápění elektřinou“, přestože jde z hlediska komplexní energetické náročnosti o nejnáročnější druh vytápění. Navíc po zásadním zdražení elektřiny se dostalo mnoho občanů, kteří přešli na elektrické vytápění, do problémů toto vytápění ufinancovat. Ekologizace vytápění neprobíhala potřebnou přednostní podporou rozvoje centralizovaného vytápění, ale plynofikací. Případy poskytnutí mnohem vyšších státních dotací na plynofikaci při odmítnutí mnohem nižších dotací na připojení se k centralizovanému vytápění, nevyžadují komentář. Únosné ceny zemního plynu ale stát nebyl s to po privatizaci plynárenství v roce 2001 zajistit, takže majitelé mnohých rodinných domků si raději starý kotel na uhlí ponechali, což úsilí o ekologizaci vytápění v případě nepříznivého vývoje cen plynu vážně poškozovalo, resp. i obec se i po plynofikaci ocitají ve smogu. Ideologický přístup k centralizovanému vytápění jako k nechtěnému dítěti, či dokonce přežitku socialismu, a jeho postupné osekávání byl chybný, leč i ekologové zde až na výjimky mlčeli.

Přijímání směrnic Evropské unie

Nasměrování České republiky na vstup do EU mělo pro rozvoj palivo energetického komplexu ČR výrazné negativní dopady. Jde zejména o tyto směrnice EU a jejich novely:

a)	S
měrnice o trhu s elektřinou.	
b)	S
měrnice o trhu se zemním plynem.	
c)	S
měrnice o podpoře obnovitelným zdrojům energie.	
d)	S
měrnice o podpoře biopaliv.	

- e) měrnice o obchodu s povolenkami na emise oxidu uhličitého. S
- f) měrnice o bezpečném ukládání oxidu uhličitého pod zemí. S
- g) měrnice o bezplatném přenosu elektřiny přes území druhých států. S
- h) měrnice o liberalizaci železniční dopravy. S

Tyto směrnice působí v souhrnu a zesilují svá negativa.

Směrnice o trhu s elektřinou

Směrnice o trhu s elektřinou popírá zákony fyziky. Elektřina je tok elektronů, který teče z místa jejich nadbytku do místa jejich nedostatku, ve využitelné podobě v příslušném vodiči. Tento fyzikální jev byl a je dobře známý. Elektrony nemohou téci v rozvodech proti sobě, neboť by to odporovalo zákonům fyziky. Podle ekonomických neoliberalů, pravicových ekologů, eurobyrokratů a různých spekulantů na trhu s elektřinou by ale tak téci měly.

Za pravicového ekologa se svého času označil někdejší ministr životního prostředí Bedřich Moldan, snad ve snaze vyjít s pravicovou ODS. Skutečným pravicovým ekologem byl liberál, předseda Strany zelených a ministr životního prostředí Martin Bursík. Z jeho avantýr v letech 2007-09 (chudým brát bohatým dávat, viz nechvalný Topolánkův batoh spojení s tzv. první etapou ekologické daňové reformy) se česká SZ a jádro českého ekologického hnutí dodnes nevzpamatovaly. Umírněně pravicový je i starší návrh Weisackerovy ekologické daňové reformy – dlouhodobě zvyšovat zdanění fosilních paliv (ano) při snižování sazeb daní z příjmu, viz ⁶⁾. Požadavek snižovat sazby daně z příjmu znamená dále snižovat jejich beztak nízkou progresivitu, přitom sociální spravedlnost žádá jejich progresivitu zvyšovat, nejen v ČR. V tomto směru je Weisackerův koncept ekologické daňové reformy chybný. V relativně chudé ČR se příliš neprosadil.

Mezi výrobce a spotřebitele na trhu s elektřinou tak vstupuje obchodník, který musí uhradit své náklady včetně možných ztrát a usiluje o zisk. Svým často spekulacním rozhodováním rozvrací rozvoj elektrizační soustavy. Zajímá ho jen okamžitý či krátkodobý zisk. Velké investice do rozvoje elektroenergetiky jsou ale rentabilní jen dlouhodobě. Trh s elektřinou tlačí její cenu k výši provozních nákladů nejlevnějších (uzavíracích, závěrných) elektráren. Ničí perspektivu rozvoje zejména klíčových, investičně náročných elektráren s dlouhodobou návratností. Trhem s elektřinou vytvářené nízké ceny elektřiny ochromují rozvoj elektroenergetiky. Bez jejího spolehlivého fungování ale moderní společnost není s to efektivně existovat.

Tyto skutečnosti jsou sice dobře známé, ale nebránily neumětelům z vedení EU pod tlakem ekonomických neoliberalů a pravicových ekologů prosazovat tzv. trh s elektřinou a klást si ho jako podmínku pro vstup zájemců o členství v EU. V ČR jeho přijetí nepodpořila jen KSCM.

Směrnice o trhu se zemním plynem

Podobně působí trh se zemním plynem. Pokud ve Velké Británii v 70. letech 20. století působilo asi deset hlavních těžařů a dodavatelů zemního plynu ze Severního moře, měl tam trh se zemním plynem smysl. Pokud se v Česku a v řadě dalších států prakticky všichni zemní plyn dováží, často od jednoho hlavního dodavatele, trh se zemním plynem smysl nemůže mít. Plodí pouze spekulace. Místo aby zemní plyn dlouhodobě zlevňoval, ho dlouhodobě zdražuje, protože i obchodník se zemním plynem musí pokrýt své náklady a vytvářet zisk. Není neobvyklé, že příslušná silová elektřina nebo zemní plyn je prodán 10krát, než ho koupí konečný zákazník, resp. spotřebitel. Sem tam se elektřina nakonec neprodá, tj. vzhledem k její neskladovatelnosti dochází k plýtvání.

Prosazování klimaticky vysoce náročného zkapalněného zemního plynu LNG, jež je i mnohem dražší a vyžaduje obrovské investice do terminálů (EU a její některé členské státy zde z veřejných rozpočtů proinvestovaly stovky miliard eur), začalo v rámci západní politiky rusofobie dávno před 24. únorem 2024, kdy začala ruská speciální operace na Ukrajině. Vedení EU sebevražedně vychází vstříc USA, které proti EU vedou nelítostnou ekonomickou válku.

Dlouhodobé spolehlivé dodávky zemního plynu přitom negarantuje, což názorně ukazuje současná energetická krize, jež propukla naplno na podzim 2021. Kromě objektivních faktorů ji vážně zhoršila spekulace. Zásobníky zemního plynu se plní zásadně v létě, kdy je levnější a kdy je nízká spotřeba, na rozdíl od zimy. Podobně se v létě pořizují tou dobou levnější zásoby uhlí a dřeva na zimu. Obchodníci se zemním plynem ho v létě 2021 nenakupovali do zásoby, protože se jim zdál drahý. Spekulovali na pokles jeho cen. Když přišel podzim a bylo zjevné, že v zimě bude plynu nedostatek, poptávky po plynu výrazně vzrostla a nastal další citelný růst ceny zemního plynu na světových trzích, jež byl nepřekvapivě přenášen na jeho spotřebitele v EU. Pravda, zlatým dolem spekulantů se stal rok 2022, kdy spekulaci podpořila válka na Ukrajině a zejména zběsilé sebevražedné embargování Ruska ze strany států EU.

Někteří experti říkají, že trh se zemním plynem je dobrý jen pro „příznivé počasí.“ To je hodnocení velice mírné. Skutečnost je mnohem horší.

Představa, že plyn v plynovodech bude proudit proti sobě, je stejně absurdní jako představa, že v elektrovodičích bude proudit proti sobě elektřina.

Směrnice o podpoře obnovitelným zdrojům energie a směrnice o podpoře biopaliiv

Negativa trhu s elektřinou a se zemním plynem zesiluje směrnice o podpoře OZE. Základní princip této směrnice je, že se elektřina z OZE musí vykupovat vždy přednostně, v jakémkoliv množství a za vysoké, spotřebiteli energie prostřednictvím nepřímých křížových dotací silně podporované ceny, jež jsou pro výrobce rentabilní. Elektřina je pak mnoho let zbytečně drahá, klasicky v Německu či v Česku. Elektrárny a teplárny na fosilní a jaderná paliva jsou tak uměle nerentabilní a není

efektivní do nich výrazněji investovat. Stávající zdroje postupně dožívají a jejich dostatečná náhrada OZ je v nedohlednu. Zakládá se tak na elektroenergetickou krizi.

Směrnice o podpoře OZE má hrubé vady. Po zavedení v roce 2003 v EU vedla k masivní podpoře převážně technicky a ekonomicky nezralých, a tím ekonomicky silně ztrátových technologií, vážně zdražujících elektrickou energii i teplo. I když základní typy OZE mají značně rozdílné vlastnosti, byly a dodnes jsou podporovány všechny a maximálně, ať to stojí, co to stojí. Tento systém vedl též k rozsáhlým tunelům na peníze spotřebitelů elektřiny a někdy i státu, přičemž ten český, převážně fotovoltaický, byl i v rámci zlé praxe EU při zohlednění velikosti ekonomiky ČR největší. Podle Nejvyššího kontrolního úřadu znamenal kumulativně tunel do veřejných rozpočtů a rozpočtů spotřebitelů elektřiny až 1 000 miliard Kč bez většího užítku pro ochranu životního prostředí, klimatu a energetiku, viz ⁷⁾, o těžké kompromitaci rozvoje OZE v ČR nemluvě. Odpovědnost za tento tunel nese vláda Mirka Topolánka (ODS, KDU-ČSL, SZ), v jejím rámci zejména premiér, ministři financí, životního prostředí, průmyslu a obchodu a zemědělství Miroslav Kalousek (KDU-ČSL), Martin Bursík (SZ), Martin Říman a Petr Gandalovič – oba ODS), úřednická vláda Jana Fischera a její významní ovlivňovatelé – Mirek Topolánek (ODS) a Jiří Paroubek (ČSSD), resp. reálná většina poslanců a senátorů v Parlamentu ČR.

Tak jako se V. Klaus na převzatou socialistickou ekonomiku díval jako na konfiskát, kterého se stát musí co nejrychleji zbavit prakticky za jakoukoliv cenu, tak evropští byrokraté pod tlakem části ekologů přistupují k tradiční velké energetice: klidně se může zlikvidovat. S její náhradou si nemáme dělat těžkou hlavu.

Nejen nevládní ekologové-energetici, ale také neumětelové z vedení EU ignorují skutečnost, že OZE jsou různé a mají značně rozdílné parametry se silnými dopady na efektivnost.

Elektřina je prakticky neskladovatelná. Potřeby spotřebitelů na dodávky elektřiny se liší v čase. Časový nesoulad mezi výrobou a spotřebou elektřiny mají řešit akumulátory elektřiny. Mají své nemalé náklady, zaznamenávají velký rozvoj, ale mohou pomáhat vyrovnat tyto rozdíly nejvýš v relaci „den a noc“ v malém, ale rozhodně ne ve velkém a zvláště ne mezi létem a zimou.

Potřeba omezit elektroenergetické špičky přispěla k prosazování tzv. elektromobility na základě představy, že čisté elektřiny bude dost. Že energetičtí experti dospívají ke zcela jiným závěrům? Stoupence OZE to nezajímá.

Klasickým problémem poměrně úspěšného rozvoje využívání OZE v Německu je, že v zimě, zejména v prosinci a v lednu, větrné a fotovoltaické elektrárny pracují jen minimálně, takže je nutné jejich stoprocentní zálohování, obvykle plynovými elektrárnami. Palivo zemní plyn, zvláště americký gbřidlicový, ale patří k těm drahým.

Nedávný materiál ⁸⁾ ukazuje, že požadavek českých nevládních ekologických organizací k nadměrné věcné i systémové podpoře využívání OZE, nejednou i za cenu vysokých negativ, se nezměnil a že si mnohá negativa využívání OZE ani nepřipouští.

Problémy jednotlivých druhů OZE jsou podrobně popsány v subkap. 4.4.

Směrnice o obchodu s povolenkami na emise oxidu uhličitého

Obchod s emisními povolenkami vznikl v USA v 70. letech. Tehdy byl v USA zaveden obchod s povolenkami na emise oxidu siřičitého SO₂. Tento obchod nebyl dostatečně vyhodnocen. Část expertů se domnívá, že uspěl, byl efektivní a přispěl ke snížení nákladů na snížení emisí SO₂. Jiní experti tvrdí, že nic podstatného neovlivnil, že redukci emisí SO₂ si vynutily uplatňované emisní limity. Závěr o efektivnosti snížení nákladů na redukci emisí SO₂ uplatňováním obchodu s povolenkami na emise SO₂ nevypovídá nic o národohospodářské efektivnosti, protože nebere v úvahu odvrácené ekonomické škody na životním prostředí, dosažené snížením emisí SO₂. I kdyby přispěl ke zlevnění redukce emisí SO₂, neplyne z toho nutně národohospodářská efektivnost. Pokud by samotný systém emisních limitů snížil tyto emise více a s tím i více snížil škody vlivem emisí SO₂, byl by efektivnější než obchod s povolenkami na emise SO₂. Protože solidní výpočty ekonomických škod ze znečištění ovzduší SO₂ chybí, jde o závěry spekulativní.

Výše uvedené pro obchod s povolenkami na emise SO₂ platí plně i pro obchod s povolenkami na CO₂. Při uplatnění obchodu s povolenkami na emise CO₂ vznikají i další negativa.

Předně, zatímco emise SO₂ škodí jen regionálně, emise skleníkových plynů včetně CO₂ ovlivňují klima srovnatelně na celé Zemi nezávisle na místě emise. Tudíž, pokud dosáhneme přesunu emitentů v prostoru, klasicky při redukci průmyslové výroby, která následně vzniká v jiných státech, celkové emise skleníkových plynů se na Zemi nezmění, nula od nuly pojde.

Vedením EU zavedený obchod s povolenkami na emise CO₂ vykazuje řadu absurdit: postihuje pouze emise CO₂, a to jen z velkých zdrojů znečištění. Ostatní emise skleníkových plynů nepostihuje. Směrnice se tudíž dá do jisté míry obcházet v zemích zapojených do tohoto obchodu příslušnou úpravou velikosti zdroje emisí CO₂ a také převodem aktivit náročných na emise skleníkových plynů do zemí, kde se obchod s povolenkami neuplatňuje.

Obchod s povolenkami na emise CO₂ je spekulativní nástroj, rozvracející velké emitenty CO₂. S rozumnou politikou nesouvisí nejen proto, že ignoruje jiné druhy skleníkových plynů, střední, malé a mobilní zdroje emisí CO₂ a že ho většina světa právem ignoruje.

Problémem bylo v EU i jeho hrubě chybné nastavení. Výchozí se staly emise CO₂ v jednotlivých státech EU, dosažené v roce 1990. Protože někdejší socialistické státy měly tehdy velmi vysoké emise CO₂ a v následujících letech je v důsledku katastrofálních propadů průmyslové a další výroby významně snížily, dosahovaly požadovaných hodnot i značných přebytků emisních povolenek, aniž by musely hnout prstem. Ty následně prodávaly, například Japonsku. Ke cti ČR patří, že příjmy z prodeje těchto povolenek v souladu s pravidly zavedeného obchodu s povolenkami vydávala na opatření ke snížení emisí CO₂, zejména na zateplování budov.

Dlouho se cena emisní povolenky na 1 tunu CO₂ pohybovala kolem 3 eur. V roce 2010 by přitom měla stát v průměru asi 27 eur. Po stažení části emisních povolenek z trhu EU v roce 2021 jejich cena vystoupala na 30 eur za tunu CO₂ (asi 750 Kč/t, ale v roce 2020 by měla činit asi 1 350 Kč/t, resp. data pro výpočet za rok 2021 dosud nejsou k dispozici, v srpnu 2022 dosáhla výše asi 100 eur/t CO₂, tj. asi 2 500 Kč/t. V září 2022 ale klesla asi o 30 % proti srpnu. Takové kolísání cen emisních povolenek samozřejmě vylučuje racionální rozhodování. Trh, resp. kvazitrh se chová tržně.

Vedení EU se v rámci rozvíjení obchodu s povolenkami na emise CO₂ dopustilo dvou hrubých faulů. Předně do obchodu s povolenkami pustilo spekulanty. Část povolenek na emise CO₂ poté skupili spekulanti z hedgeových a důchodových fondů z USA. Dále v roce 2021 stáhlo množství povolenek na emise CO₂ v rámci prosazování ochrany stability klimatu, čímž vážně poškodilo velké emitenty CO₂. Nejen v ČR tak nastartovalo prudké zdražení elektřiny, navíc v nejnevhodnější době. Hlavními postiženými jsou Polsko, Česko a Bulharsko, leč jen Polsko navrhlo systém obchodu s povolenkami na emise CO₂ přehodnotit.

Místo spekulativních povolenek na emise CO₂ je nutné používat jednotnou daň na antropogenní emise, uvalenou nikoliv jen na emise CO₂ z velkých zdrojů, ale na všechny antropogenní emise všech skleníkových plynů v přepočtu na tzv. CO_{2ekv.}, a pravidla jejich změn. Emitenti skleníkových plynů by tak věděli, kolik tyto emise stojí, s čím mají počítat a na co se mají připravit.

Směrnice o bezpečném ukládání oxidu uhličitého pod zemí

Myšlenka bezpečně ukládat emise CO₂ pod zemí je jistě krásná, ale efektivně nerealizovatelná. Základní problém tkví ve skutečnosti, že bezpečné ukládání emisí CO₂ pod zemí není reálné, že i při sebevětší opatrnosti, tj. pečlivém výběru vhodných geologických podmínek pro takové úložiště a jeho precizní realizaci, nelze vyloučit, že se tam ukládaný CO₂ za určitých podmínek neuvolní, neunikne na povrch a tam neudusí všechny přítomné. Zachycování emisí CO₂ je ve větším rozsahu realizovatelné jen u velkých emitentů CO₂, jež jsou ale v současné době zjevně předmětem odstřelu. Je energeticky i ekonomicky vysoce náročné, což je činí nesmyslné.

Směrnice o bezplatném přenosu elektřiny přes území druhých států

Jen totální ignorace ekonomických zákonů při zavádění trhu s elektřinou mohla vést k přijetí principu bezplatného přenosu elektřiny přes území druhých států. Vysoké environmentální a klimatické ambice Německa, protijaderná hysterie a neschopnost vybudovat vedení velmi vysokého napětí mezi severem Německa s vysokou výrobou elektřiny z větru a jihem Německa s vysokou spotřebou energie vedla k praxi rozsáhlých přetoků německé elektřiny přes českou elektrizační síť. Přestože několikrát naši elektrizační síť přetoky německé elektřiny přivedly na pokraj blackoutů, musíme tuto službu poskytovat Německu zadarmo!

Směrnice o liberalizaci železniční dopravy

Směrnice o liberalizaci železniční dopravy její rozvoj rozvrací, přestože představuje základ energeticky a ekologicky šetrné dopravy. Problém je, že železniční dopravní infrastruktura často nestačí, což je případ i hlavních železničních a příměstských tratí v ČR. Problémy české železnice jdou ale nejvíce za diskriminační a nejednou i škůdcovskou politikou českého státu vůči železniční dopravě obecně a vůči národnímu dopravci – Českým drahám zvlášť.

Velká odvětví technické infrastruktury mají strategický význam a přirozený monopol. Je nutné je rozvíjet jednotně v rámci celého státu, pro jejich efektivní rozvoj je nutné veřejné vlastnictví. Stát nesmí škodit programově, ani svou zkorumpovaností, ani svou nekompetentností.

Pozitivní směrnice EU v energetice

Jde zejména o směrnici, nařizující členským státům udržovat nouzové zásoby ropy ve výši alespoň 90 denní spotřeby příslušného státu pro případ výskytu krizových situací. Obdobnou směrnicí pro minimální zásoby zemního plynu EU přijala až v krizovém roce 2022. Trh se zemním plynem v roce 2021 v důsledků spekulací selhal a z více důvodů selhává i v roce 2022. Tedy, za socialismu bylo zabezpečení povinností těchto směrnic samozřejmostí.

Pozitivní jsou směrnice o hospodaření s energií, zvláště pak požadavky na snižování náročnosti budov na vytápění. Aktuálně je požadovaný tzv. nízkenergetický standard u nových a rekonstruovaných budov. Pravda, jsou případy, kdy energetické požadavky na nové výrobky se nevyvarovaly přehmatů, obvykle v zájmu těch či oněch lobby.

Pozitivní je i Směrnice o podpoře komunitní energetiky, která ale byla přijata až v roce 2017, tj. poměrně pozdě. V ČR přitom dosud nebyla aplikována, byť pod tlakem současné energetické krize se tak snad stane v dohledné době.

Komunitní energetika v Česku a v dalších státech EU sice není zakázána, ale právo platné v ČR i v říjnu 2022 její rozvoj brzdí. Zásadní problém je, že velcí distributoři elektřiny její elektřinu sice vykupují za obvyklé ceny, ale při jejím prodeji kalkulují využití sítí vysokého napětí, což ji citelně zdražuje pro spotřebitele, přestože spotřebitel může být v sousední obci a dodávka příslušné elektřiny nemusí vyžadovat služby velmi vysokého, vysokého a nejednou i středního napětí a také dochází k přenosu na podstatně kratší vzdálenosti. Proto zde musí zasáhnout stát a uzákonit, že prodejní ceny komunitní elektřiny konkrétního dodavatele konkrétnímu spotřebiteli musí být reálné a že její územně blízký odběratel ji dostane s reálnou přírůžkou za distribuci, tj. například jen s přírůžkou ve výši nákladů distribuční sítě nízkého napětí. Zatímco v Rakousku či v Německu je toto uzákoněno již dlouhá léta a komunitní energetika, obvykle na bázi OZE, se tam úspěšně rozvíjí a přispívá mimo jiné ke stabilizaci venkova, v ČR má zde i nadále ekonomickou stopku.

Zahraniční tlaky

Zahraniční tlaky směřují zejména proti rozvoji šetrné jaderné energetiky, viz tlak rakouských, německých a dalších zelených protijaderných ekologů, podobný tlaku jejich českých kolegů. Mají také podobu vydírání ze strany USA, které neomaleně ČR vnucují výstavbu JE dvakrát zkrachovalou, nekvalitní, málo bezpečnou a velmi drahou americkou firmou Westinghouse, a německou energetickou politikou Energiewende.

Vydírání USA

Když český premiér Petr Nečas po návratu z jednání v Moskvě připustil možnost účasti, a tím i výstavby 3. a 4. bloku JE Temelín ruským Rosatomem, byl vzápětí svržen, viz aféra Nagyové v červnu 2013, a od tendru na JE Temelín se o rok později odstoupilo.

Když se schylovalo k tendru na výstavbu 5. bloku JE Dukovany, byla českými tajnými službami (BIS) na přání USA 17. dubna 2021 vymyšlena provokace Vrbětice. Ruské a čínské firmy byly následně zákonem vyloučeny z tendru jako bezpečnostní riziko, ač největším bezpečnostním rizikem je výstavba Dukovan 5 brutálně prosazovaným Westinghousem z USA. Jisté je, že další JE za koloniální podřízenosti USA těžko postavíme.

Dnes je s to JE stavět pouze Rusko, Čína, USA, Francie a Jižní Korea (KHNP). Jedničkou je Rusko, dvojkou Čína, obě jaderné velmoci staví JE v nemalém počtu doma i v zahraničí. Ty si ale ČR absurdně zakázala, dokonce zákonem. Westinghouse v posledních dvaceti letech dvakrát zbankrotoval, v USA s obrovskými problémy staví dvě jaderné elektrárny. Výstavbu jedné po mnoha letech výstavby a investování velkých částek zastavil, resp. vzdal, ve výstavbě druhé pokračuje při obrovském zpoždění a násobném zvýšení nákladů s nejistým výsledkem. Zle je na tom i francouzská Areva, kterou po jejím technickém bankrotu převzala francouzská státní elektrárnská společnost EDF. Náklady výstavby nové jaderné elektrárny ve Finsku (Olkiulotu 3) se jí zvýšily asi třikrát a doba její výstavby se prodloužila o 14 let. Roce 2022 se konečně uvádí do provozu. Pokud si to Finové ošetřili vysokými sankcemi, budou mít novou JE sice s velkým zpožděním, ale prakticky zadarmo. Tím hůř ale pro EDF. Podobné problémy má i JE stavěná EDF ve Francii ve Flamanville. KHNP sice staví relativně úspěšně JE, ale jde o menší, modulové bloky o výkonu asi 400-450 MWe. Projekt výstavby JE Dukovany 5 ale počítá s výstavbou bloku o výkonu 1 200 MWe. Z výše uvedeného je zřejmé, že si zde ČR, na rozdíl od Maďarska, které si nechává novou JE v Paksu postavit Rosatomem na úvěr, pořádně naběhla.

Energiewende 1

Německá energetická politika Energiewende byla přijata v roce 2012. Počítala během deseti let s odstavením jaderných a uhelných elektráren a jejich dočasným nahrazením do doby plného přechodu k OZE levným ruským zemním plynem. Proto se v témže roce rozhodlo, že plynovod Nord Stream 1 bude doplněn výstavbou

plynovodu Nord Stream 2. Politika Energiewende chtěla sázkou na OZE získat pro Německo významnou ekonomickou výhodu. Jedničkou v OZE ale již v té době byla Čína, dvojkou USA. Drtivou většinu solárních panelů do Evropy dodává Čína. Politika Energiewende zásadní ekologizaci německé energetiky reálně nemohla příliš pomoci, protože její první prioritou byl boj proti ekologicky i klimaticky šetrným JE, takže emise skleníkových plynů v úhrnu spíš zvyšovala, než snižovala, o vážném poškozování přírody a krajiny nemluvě. Vážným problémem je ignorace negativ OZE, které jsou mnohem závažnější, než se připouští.

Problém komplexní energetické náročnosti

Velkým problémem byla a je neschopnost počítat komplexní energetickou náročnost zamýšlených „energetických manévrů“. Jinak by mnohá řešení, která v úhrnu zvyšují celkovou spotřebu paliv a energie, a tím i celkové emise skleníkových plynů, nemohla být přijata. Kromě elektrického vytápění sem patří úsilí o vodíkovou ekonomiku, elektromobilitu apod.

Vodíkovou energetiku můžeme rozvíjet jedině na základě dostatku levného a šetrného, tzv. zeleného vodíku. Jsou tři technologie průmyslové výroby vodíku: elektrolýza vody, chemický rozklad vody a ze zemního plynu. Energetická náročnost výroby vodíku elektrolýzou vody a chemickým rozkladem vody je tak vysoká, že tyto postupy ji činí energeticky absolutně neefektivní. Někteří autoři uvádí, že na 1 kWh elektrické energie z vodíku se spotřebují 3 kWh elektřiny. Někteří ekologové uvádí předpoklad dostatku levné šetrné fotovoltaické a větrné elektřiny. Tento předpoklad je problematický, zvláště v dohledném časovém horizontu. Výroba vodíku ze zemního plynu je sice možná, ale pak je efektivnější využívat přímo zemní plyn.

Vodík má četné vážné problémy. Protože atomy vodíku jsou velmi malé (atomové číslo 1), velmi obtížně se zkapalňuje (teplota blízká nule je průmyslově nedosažitelná, proto se vesměs užívá stlačený vodík), skladuje a dopravuje. Jeho doprava vyžaduje masivní ocelové tanky a důkladné chlazení, což citelně komplikuje jeho využívání v průmyslovém měřítku. Vodík snadno vybuchuje, resp. bezpečnostní hledisko nelze brát na lehkou váhu. Případný výbuch nádrže auta s vodíkem hravě rozmetá i velký dům.

Ekologicky šetrný (zelený) vodík nemůže být vyráběn ze zemního plynu. Klimatická a další efektivnost jiných postupů získávání vodíku závisí na šetrnosti získávání energie nezbytné pro tyto procesy.

O efektivnost elektromobility se vedou spory. Příznivci Energiewende a Zelené dohody tvrdí, že elektromobil je proti autům s benzínovým a naftovým motorem energeticky efektivní. Řada jiných odborníků tvrdí opak. Upozorňují na vysokou náročnost elektromobilů na dodávky barevných a vzácných kovů a na problémy spojené s těžbou a zpracováním jejich rud (obvykle je provází těžká devastace regionů těžby), soustředěných navíc často jen do několika států. Upozorňují na vysokou váhu elektrobaterií v elektromobilu, na vysokou energetickou náročnost výroby řady komponent pro elektromobil, bateriemi počínaje. Osobně se přikláním k problematické efektivnosti elektromobilů, byť v podkladech obou stran řada věcí

chybí, technologie se poměrně rychle vyvíjí a věcná diskuse je značně limitována ideovou přepjatostí stoupců elektromobility. V každém případě je metodicky i politicky nepřijatelné, aby EU počítala jen emise elektromobility na území členských států EU s tím, že energeticky a emisně náročné výroby zatíží bilanci státům, z kterých se příslušné výrobky dováží.

Zle dopadla kontrola reálnosti plné elektromobility na základě zákonů fyziky, viz ⁹⁾. Při žalostné datové základně se počítaly jen nároky Číny, Evropském Svazu (myšleno EU?) a USA v roce 2018. Ze 1 416 milionů aut je nutné nahradit jich 99,5 %. V roce 2018 fosilní paliva pokrývala asi 84,7 % spotřeby energie, OZE pokrývaly 4,05 a jaderné zdroje 10,1 %. Životnost auta přitom není nijak závratná, recyklace elektromobilů není efektivně zvládnutá.

Celková dodatečná kapacita generování elektrické energie z ne-fosilních paliv, která by byla potřebná na kompletní dekarbonizaci, je kolem 37 671 TWh. Dodatečných 221 594 nových elektráren by muselo být postaveno na zajištění energetických potřeb dekarbonizovaného světa. Průměrně přes 8 200 elektráren ročně by muselo být stavěno příštích 27 let. V Evropě a v Severní Americe to většinou trvá přinejlepším 12-15 let naplánovat, získat povolení a postavit novou elektrárnu, a 20-30 let pro elektrárny jaderné. Celková globální flotila v r. 2018 byla pouze 46 423 elektráren. Na vyřešení potřeby energie pro kompletní dekarbonizaci, téměř pětinasobek elektráren, než je v provozu nyní, by muselo být postaveno za pouhých 27 let. Pouze v USA by bylo potřeba téměř 16 000 nových elektráren.

Převést všechna současná silniční vozidla na krátké vzdálenosti (1,39 miliardy vozidel) na elektrická by vyžadovalo 65,19 TWh baterií (282,6 milionů tun lithiových baterií), a dalších 6 158,4 TWh elektřiny ročně z přenosové sítě na nabíjení těchto baterií. Studie předpokládala, že silniční vozidla pro dálkovou dopravu, drážní systém a mořská plavidla by byla poháněna vodíkovými palivovými články. Žádná taková dnes nejsou.

V hybridním scénáři, použitím ke zjednodušení výsledků, dalších 958,6 TWh elektrické energie z ne-fosilních paliv by bylo potřebných pro náhradu energie z fosilních paliv, vytápění budov a výrobu oceli. V celkovém součtu roční kapacity ne-fosilních elektrických zdrojů k přidání ke globální přenosové soustavě, jak poznamenáno dříve, byla spočítána na "ohromujících" 37 670,6 TWh.

282,6 milionů tun lithia pouze pro pohánění 1,39 miliardy silničních vozidel na krátké vzdálenosti přesahuje současné globální zásoby lithia. Navíc každá z těch 1,39 miliardy baterií by měla užitečnou životnost pouze 8-10 let, podle odhadů Mezinárodní Energetické Agentury (IEA). Takže 8-10 let po výrobě by byly potřeba nové baterie na výměnu. Recyklování, pokud je možné, bude narážet na významné technické náklady a výzvy pro životní prostředí. Není dost kobaltu v současných rezervách na uspokojení této potřeby. Navíc, tyto odhady ignorují potřebu lithia, niklu a kobaltu na uspokojení dalších průmyslových potřeb těchto minerálů.

Kapacita úložiště v bateriích na zmíněné přerušované dodávky na 24-hodinovém základě by byla 2,82 milionů tun. Mnohem víc by bylo potřeba na ochranu před sezónními deficity. Donedávna největší lithiové bateriové úložiště na světě byla Hornsdale 100 MW (nebo 100 MWh?) stanice v Austrálii, postavená za cenu 90

milionů australských dolarů. Celková kapacita úložiště pro poskytnutí čtyř-týdenního nárazníku světu (tedy přibližně polovina toho, co by bylo potřeba na většině severní polokoule) by byla 573,4 TWh. Toto by vyžadovalo 5,7 milionu stanic velikosti Hornsdale, a hmotnost lithiových baterií by byla 2,5 miliardy tun. Tedy v celkovém součtu 2,78 miliard tun lithia by bylo potřeba na vyřešení problému s přerušovaností. Toto představuje pěti-násobek globálních rezerv niklu, 11-násobek globálních rezerv kobaltu v r. 2018, a čtyř-násobek globálních lithiových rezerv. Doba od objevu po zahájení těžby v Severní Americe činí minimálně 15 let.

Jednoduše nahradit globální zdroje benzínu palivy z biomasy by vyžadovalo 16 milionů km² půdy. To je desetinásobek orné půdy v USA. Nahradit pouze současné palivo pro letadla biopalivy by vyžadovalo 831 000 km² půdy, nebo asi dvojnásobek množství orné půdy v Kanadě.

Autoři studie Geological Survey of Finland uvádí, že *“nebyli schopni citovat žádnou uskutečnitelnou náhradu pro použití zemního plynu pro produkci petrochemických hnojiv”*. Rozmarně doporučovali použití organického farmaření. Nicméně, bez moderních hnojiv by dekarbonizace snížila produkci potravin více než o 50 % a miliardy lidí by zemřeli hladu.

“Zásadní závěr je, že náhrada systémů poháněných fosilními palivy (ropa, plyn a uhlí) použitím obnovitelných technologií, jako jsou solární panely a větrné turbíny, není možná pro globální lidskou populaci v pouhých několika dekadách. Prostě není čas ani zdroje to učinit. Co může nastat, je zásadní redukce společenské poptávky po zdrojích všech druhů. Toto implikuje velmi odlišnou společenskou smlouvu a velmi odlišný systém vládnutí místo toho, který je tu dnes.”, viz ⁹⁾.

Nezávisle na studii ⁹⁾ jsem uváděl, že masová elektromobilita, korunovaná zákazem nových aut na fosilní paliva v EU od roku 2035, předpokládá dostatek šetrně získávané elektřiny, a tím i zásadní zvýšení její výroby, což se ale nezdá reálné. Kalkulace s dostatkem nepravidelně vyráběné a dodávané elektřiny ze Slunce a z větru klade otázku, zda vysoká elektromobilita nebude příčinou kolapsů elektroenergetických soustav, obávaných blackoutů. Elektromobilita předpokládá dostatečnou síť dobíjecích stanic. Současná intenzivní silniční doprava zajištění takové sítě dobíjecích stanic, navíc s preferencí rychlého nabíjení, silně problematizuje. Zdaleka ne všichni motoristé disponují garáží, kde lze snadno auto na noc zapojit do zásuvky a dobít. Sídliště nejen Prahy 13, kde bydlím, jsou doslova plné aut parkujících na ulicích, což možnost nabíjení elektromobilů za plné elektromobility zpochybňuje. Riziko zejména podzemních garáží je, že hořící elektromobily se obtížně hasí (auta na vodík mohou ničivě vybuchnout). Bezpečnostním rizikem je i skutečnost, že případný blackout by rychle paralyzoval veškerou dopravu. Elektromobilita je prakticky vyloučena v armádě, v záchranných složkách atd. Samozřejmě, náhrada stávajících aut na fosilní paliva elektromobily neřeší obrovskou náročnost aut na plochu.

Problém komplexní emisní náročnosti

Problém výpočtu komplexní emisní náročnosti skleníkových plynů spočívá zejména v ignoraci emisí silného skleníkového plynu metanu, který provází těžbu fosilních

paliv, přitom mnohem víc těžbu ropy a zemního plynu než těžbu uhlí. Nepočítají se emise od těžby jednotlivých druhů fosilních paliv až po jejich spotřebu, ale jen emise provázející jejich bezprostřední spotřebu, spálení. Výsledkem jsou scestné závěry o přínosu plynofikace pro ochranu stability klimatu. Opak je pravdou. Vzniká tu přitom dilema: zatímco u emisí toxických škodlivin jsou řádově horší tuhá a ropná paliva ve srovnání se zemním plynem, v případě emisí skleníkových plynů jsou podstatně horší ropná a plynná paliva ve srovnání s uhlím. U nekalkulovaných válek, spojených s proléváním krve a ničením hodnot všeho druhu, je zdaleka nejhorší ropa.

Problém je složitější v tom smyslu, že jsme dosud uvažovaly dopravu zemního plynu klasickými plynovody, bez zkapařňování na LNG za účelem přepravy tankery. Zkapařňování zemního plynu na LNG pro potřeby jeho přepravy tankery a jeho následná konverze na plyn jsou energeticky velmi náročné procesy. Spotřebují asi třetinu v něm obsažené energie. V posledních 10-15 letech rychle se rozvíjející praxe zkapařňování zemního plynu za účelem jeho přepravy tankery podstatně zvyšuje celkové emise skleníkových plynů ve srovnání s klasickou přepravou zemního plynu plynovody.

Tento trend začal dávno před 24. únorem 2022, kdy začala ruská „Speciální vojenská operace“ na Ukrajině a následovalo embargování Ruska Západem včetně odpojování se od dovozu ruských fosilních paliv, v případě plynu šetrně dopravovaného plynovody ve prospěch plynu nešetrně dováženého tankery. Nejen plynofikace, ale ještě víc vyřazování kvalitního levného ruského zemního plynu dopravovaného plynovody ve prospěch LNG je vážnou ranou ochraně stability klimatu, o ekonomické sebevraždě řady států EU včetně Česka nemluvě.

Dílčími chybami úředních výpočtů jsou počítání emisí CO₂ vzniklých rozpadem vápence na oxid vápenatý CaO a CO₂ (správně) při neodečítání spotřeby CO₂ při spotřebě cementu a vápna se zpožděním 4-5 let (chyba!) a počítání přínosů lesů k bilanci skleníkových plynů podle plochy lesů, nezávisle na výši zásob dřeva na pni. V řadě zejména rozvojových států není známá výše zásob dřeva na pni. Používaná metodika prý může být věcně chybná, ale musí být jednotná.

Realitu názorně ukazují data emisí skleníkových plynů v ČR za poslední léta, kdy tzv. fugitivní emise ze změn využívání krajiny přešly v důsledku kůrovcové kalamity lesů ze záporu do nemalého kladu, neboť zničení části našich lesů citelně zvyšuje emise skleníkových plynů. Ještě v roce 2017 změna ve využívání krajiny snižovala celkové emise skleníkových plynů o 4,1 mil. tun CO_{2ekv.}, a to zejména zvyšováním zásob dřeva na pni. Již v roce 2018 v důsledku kůrovcové kalamity přešla do zvýšení o 1,4 mil. t CO_{2ekv.}, v roce 2019 se zvýšily o 8,2 mil. t a v roce 2020 se zvýšily předběžně o 12,8 mil. t CO_{2ekv.} Plocha lesů se přitom v ČR prakticky nezměnila.

Energiewende 2

Politiku Energiewende prý připravovali nejlepší němečtí energetičtí odborníci. Obsahuje ale vážné chyby, svědčící o zásadních nedostatcích v matematice, či spíš o přání otcem myšlenky: potírání JE, ignorace zásadní potřeby absolutního snížení spotřeby paliv a energie, otazníky metodického rázu. Počítání emisí GHG jen za EU

při ignoraci emisí vyvolaných jinde, zejména v rozvojových státech, je letitý neduh politiky EU.

Řada agitátorů za Energiewende nerozlišuje „výrobní kapacity elektráren“ od jejich schopnosti vyrábět elektřinu. Nainstalování vysokých kapacit fotovoltaických elektráren vedlo ke zvýšení výroby elektřiny v nich jen v rozsahu zlomků jejich kapacity. Klasické velké elektrárny vyrábí běžně po 80 % ročního času proti nepřekvapivým 15-20 % ročního využití fotovoltaických elektráren, tj. po méně než čtvrtinu.

I když se nakonec v Německu elektřina z OZE absolutně dostala mírně před výrobu elektřiny z uhlí a z plynu (dominuje elektřina z větrných elektráren), problém nerovnoměrnosti a u větrné elektřiny také malé předvídatelnosti doby její výroby zůstává. Musí být ze 100 % zálohována jinými, obvykle plynovými elektrárnami, což jejich provoz významně prodražuje. Tyto plynové elektrárny ale svými velmi vysokými cenami vytvářejí uzavírací náklady a drasticky zdražují elektřinu všem účastníkům obchodu na burze s elektřinou v Lipsku. V Česku se zemní plyn k výrobě elektřiny téměř nevyužívá, takže jej tento obchod doslova ožebračuje.

K obchodování s českou elektřinou na lipské burze přistoupila vláda Mirka Topolánka (ODS, KDU-ČSL, SZ) z těžko pochopitelných (servilních?) důvodů v roce 2008, čímž Česko zbavila výhody levné elektřiny. Významně posílila české dotování německé politiky Energiewende. Povinnost účastnit se obchodování s elektřinou na burze směrnice EU neukládají, resp. zde jde zjevně o českou hloupost a servilitu. Jak ale v roce 2022 v podmínkách hluboké energetické krize řekl český (nikoliv německý) poslanec za ODS pan Skopeček, musíme být na lipské elektroenergetické burze, abychom podpořili německou politiku Energiewende!

Podobně zhoubný byl přechod od dlouhodobých smluv na dodávky ruského zemního plynu za relativně nízké ceny k nákupům na základě okamžitých, tzv. spotových cen. Vedení EU takovou povinnost neuzákonilo, byť k této praxi opakovaně vyzývá. V ČR tento přechod po roce 2001 učinil německý soukromý vlastník, vzešlý z privatizace českého plynárenství. Vláda ČR měla omezené prostředky tomuto čelit, ale ani se o to nepokusila. Naposledy Fialova vláda v roce 2022 nevyužila nabídky německých vlastníků zásobníků zemního plynu v ČR je odkoupit, a tím přispět ke stabilizaci české plynárenské soustavy. Odmítla je odkoupit přesto, že zemní plyn v zásobnících na území ČR jí z velké části nepatří, tudíž může být dodán například do Německa. To jí ale nebrání tvrdit, že na zimu jsme připraveni.

Tragická Zelená dohoda pro Evropu

Tragická se stala Zelená dohoda pro Evropu (tzv. Green Deal), viz ¹⁾, schválená vedením EU s výjimkou Polska v prosinci 2019. Má transformovat EU na klimaticky neutrální společenství do roku 2050, při snížení emisí GHG do roku 2030 na 50 % úroveň roku 1990. Tento mezicíl byl následně ještě zpřísněn na snížení emisí GHG o 55 % a pak ještě na snížení emisí o 57 %. Hlavními nástroji dosažení cílů Zelené

dohody mají být masivní dotace z těžce deficitních rozpočtů EU a obchod s povolenkami na emise CO₂.

Původní návrh Evropské komise „*povinnost každého státu*“ (dosáhnout požadovaného snížení emisí GHG) byl na návrh českého premiéra Andreje Babiše nahrazen formulací „*povinností snížit emise v průměru za celou EU*“. Tím sice byla odvrácena hrozící pohroma pro ČR, ale vznikly spory o výši snížení emisí GHG jednotlivými členskými státy EU. Doplnění textu pod čarou o „*bere se na vědomí, že některé členské státy pro uspokojení svých potřeb energie využívají jadernou energii*“ (návrh francouzského prezidenta Macrona, jímž vyšel vstříc Andreji Babišovi) vypadá pěkně, ale reálně má jen deklaratorní charakter.

Ano, je to krásný cíl, ale katastrofální je jeho naplnění, viz ¹⁰⁾. Prostě, nejprve uhelná, a krátce poté všechna stávající fosilní a jaderná energetika se relativně rychle zruší a nahradí OZE za pomoci nástrojů dotací a obchodu s povolenkami na emise CO₂. V EU pouze Polsko na tento paskvil nekývlo a naopak navrhlo odejít od obchodu s povolenkami na emise CO₂. I v prosinci 2022 pokračuje bizarní spor, zda zemní plyn a jaderná energie jsou klimaticky šetrné. Samozřejmě, zemní plyn je klimaticky krajně nešetrný a jaderná energie je klimaticky šetrná.

Schválení Zelené dohody pro Evropu především vyslalo dva velmi silné negativní signály:

1) S
távající velká energetika (těžba fosilních paliv, elektrárny, teplárny a výtopy na fosilní paliva, koksárny, petrochemie, domácí kotle na fosilní paliva ad.) a s ní spjaté činnosti jsou již nikoliv dlouhodobě, ale již střednědobě na odpis, nevyplácí se do nich významněji investovat, a to včetně investic za účelem snížení emisí a investic k dosažení úspor paliv a energie.

2) S
táty EU mají za ně náhradu, což je zjevně v rozporu s realitou, a to i když vynechám ropu jako důležitou surovinu pro chemický průmysl mimo výrobu pohonných hmot a topných olejů. Otevřela se tak naplno cesta k velké energetické krizi v EU.

K energetické krizi se schylovalo již delší dobu, protože nízké ceny fosilních paliv na světových trzích řadu let ochromovaly investice do rozvoje těžby fosilních paliv, do jejich zpracování a ve VKS i do velkých elektráren a tepláren na fosilní paliva. Stávající kapacity stárnuly a dožívaly a jejich náhrada preferovanými OZE postupovala zjevně nedostatečně, o nízkém zájmu o úspory paliv a energie nemluvě. Protože se investice zde staly vysoce rizikové, nevynakládaly se a riziko velké energetické krize rostlo.

Na jaře 2020 přispěla k dezorientaci v energetice pandemie nového druhu koronaviru, která snížila výrobu obecně a návazně i výrobu paliv a energií. I když šlo o dočasný jev, jednotlivé vlády států EU byly zaměstnány bojem s pandemií, hrozící energetickou krizí ignorovaly. Místo přípravy na energetickou krizi rozpracovávaly Zelenou dohodu pro Evropu a energetickou krizí tak prohlubovaly. Když kontroverzní očkování v první polovině roku 2021 utlumilo nejhorší projevy pandemie, došlo od poloviny roku 2021 k oživení ekonomik VKS. S ním začala prudce růst poptávka po energii. Nedostatečná nabídka paliv a energie a spekulace

obchodníků se zemním plynem vedly k jejich prudkému zdražování. Rostly i ceny surovin a potravin. Trh se choval tržně. EU i Česko byly zaskočeny energetickou krizí, kterou měly předvídat. Situaci zásadně zhoršil 24. února 2022 ruský útok na Ukrajinu, fakticky proxy válka „Západ – Rusko“ na Ukrajině. Problémem přitom nebyl ani tak samotný útok jako následné embargování Ruska, zvláště pak v dovozu ruských fosilních paliv, jež svléklo EU „donaha“.

Při trochu rozumné politice Západu by k válce nedošlo. Nechám-li stranou, že nepřátelství Západu vůči Rusku zahrnuje celé 19. a 20. století, skutečností zůstává, že Západ znovu vyhlásil tvrdé nepřátelství Rusku v roce 1999 bezdůvodným přepadením Jugoslávie a rozšiřováním vojenského paktu NATO o bývalé socialistické státy sovětského bloku, přes ostré protesty Ruska. Hodně oleje do ohně přililo prohlášení NATO o připravenosti přijmout do paktu Ukrajinu a Gruzii v roce 2008. Situaci dále prudce zhoršil USA pěti miliardami dolarů sponzorovaný státní převrat na Ukrajině v únoru 2014, následovaný zákazem neukrajinských jazyků na Ukrajině (postihl asi polovinu obyvatelstva, nejen nejpočetnější ruskou menšinu), zákaz řady politických stran a médií, masovým terorem nejen vůči obyvatelstvu povstalého Donbasu a uzákoněním a stupňováním politiky rusofobie, prý evropské hodnoty. Politika rusofobie na Ukrajině, v Polsku, v Pobaltí a zčásti vojenské a ekonomické zájmy USA prodávat EU svůj drahý, méně kvalitní (nižší výhřevnost, více nežádoucích příměsí ad.) a klimaticky mnohem závadnější břidlicový plyn vykonaly své. Budování odpalovacích ramp pro rakety s doletem do Moskvy v řádu 5 minut v Okačevu u Oděsy, tajná výroba biologických zbraní hromadného ničení v řadě ukrajinských biologických laboratoří za peníze USA, navíc se snahou je zaměřit na ruské a ukrajinské obyvatelstvo, prudká militarizace Ukrajiny, okázalé sedmileté ignorování minských dohod o urovnání na Donbase a příprava na dobytí povstalcí držené části Donbasu a referendem k Rusku znovu připojeného Krymu a Sevastopolu vedly ruského prezidenta V. V. Putina k zahájení „speciální vojenské operace na Ukrajině i za cenu těžkých sankcí za strany Západu, alespoň podle Putinova opakovaného prohlášení. Samozřejmě, válka je nepřijatelná, včetně té na Ukrajině. Je přitom pravda, že za přepadení Jugoslávie 1999, Afghánistánu 2001, Iráku 2003, Libye 2011 a mnoha dalších nikdo západní agresory nesankcionoval, takže zažíváme opět nechvalný dvojitý či vícetý metr.

Vedení EU na válečnou krizi reagovalo nejhlupečjším možným způsobem. Místo aby se postavilo do čela snahy vyjednat zastavení války a sjednání pro obě strany přijatelného míru (do léta 2022 to bylo reálné), plně se postavilo za Ukrajinu. Začalo ještě více Ukrajinu vyzbrojovat, i za cenu vlastního odzbrojení, vypracovávat a přijímat první, druhý, pátý, osmý balíček sankcí proti Rusku (k 1. lednu 2023 se schvaluje 9. balíček sankcí), včetně omezování a později zastavování odběru ruských fosilních paliv v rámci už i před 24. únorem 2014 hrozivé politiky sankcí proti Rusku. Ceny fosilních paliv po 24. únoru 2022 tak následně nepřekvapivě dále zásadně rostly, s kolísáním 3-5 krát. Protože je Rusko jejich velký vývozce a EU je nakupuje často za spotové ceny, paradoxně mu zásadně zvýšené ceny paliv a energií financují válku na Ukrajině. Rusko přitom svůj vývoz fosilních paliv rychle přesměrovává mimo západní země, zejména do Číny a do Indie, takže poklesem objemu jejich prodeje státům EU netrpí. Přesná bilance západního embargování není známa, protože jsou jen hrubé odhady prodeje „derusifikovaných“ ruských fosilních

paliv. Rozvojové státy se vesměs nepřipojily k západním sankcím proti Rusku s tím, že bližší košile než kabát (mnohé jsou závislé na dovozu ruského obilí, průmyslových hnojiv, ropy atd.) i proto, že zvláště Západu mají v zemích třetího světa již vesměs plné zuby. Příznačná byla podzimní reakce států OPEC+ – na místo Západem požadovaného zvýšení těžby a dodávek ropy se rozhodly těžbu ropy o 2 milióny barelů za den snížit a udržet tak vysoké ceny ropy na světových trzích. Odběr ropy z Ruska o 40 % ale zvýšily i USA, navzdory slovně vyhlášenému embargu na dovoz z Ruska. Sankce uplatňují, jen když se jim to hodí. Naopak slibovaný břidlicový plyn na rozdíl od jara a léta 2022 sice státům EU začaly na podzim dodávat, ale za ceny 4-7 krát vyšší než jsou jeho ceny v USA a 3-5 krát vyšší než jsou ceny zemního plynu u dlouhodobých kontraktů s Ruskem, o horší kvalitě břidlicového plynu, chybějících terminálech a tankerech na LNG nemluvě. Prostě, v rámci spojenecké solidarity USA státy EU sdírají z kůže a někteří v Česku, v Polsku či v Pobaltí jim za to ještě děkují.

Peter Staněk s odkazem na slovenské studie tvrdí, že sankce uvalené na Rusko v roce 2014 za Krym působily Západu asi 3krát vyšší ztráty než Rusku, o zásadním posílení energetiky a zemědělství Ruska nemluvě. Současné sankce postihují státy EU mnohem víc, podle některých expertů asi 10krát víc než Rusko. Rozptýl odhadů bilance sankcí je ale značný. Ale EU jede dál, až do svého úplného zhroutení či rozpadu. Totiž, životní úroveň širokých vrstev občanů rychle klesá, zejména energeticky náročné podniky bankrotují, nebo uvažují o přesídlení do států s dostatkem levnější energie.

Odpojování se od Ruska

Nová německá vláda SPD, SZ a FPD už v prosinci 2021 na nátlak USA rozhodla nezprovoznit dokončený plynovod Nord Stream 2. Polsko už před 24. únorem 2022 zastavilo odběr zemního plynu z Ruska plynovodem Jamal. Poté ho kupovalo z Německa „derusifikovaný“ s využitím plynovodu Jamal v reverzním režimu za dvojnásobné i vyšší ceny. O frašce zvané derusifikace ruských fosilních paliv, hnojiv ad. se už napsalo leccos včetně humorných fejetonů (kapitán nad nákladem rozpřáhne ruce, řekne „čabraka dabraka“ a ropa je derusifikovaná. Problém je, že při přečerpávání ropy z ruských tankerů na jiné tankery v mezinárodních vodách dochází k dalším únikům ropy do moře. U plynu a uhlí se derusifikace provádí přepsáním příslušných papírů v přístavech třetích zemí. Samozřejmě, cena derusifikovaných fosilních paliv je podstatně vyšší, než by byla cena při přímém nákupu v Rusku, přitom zvýšené dopravní náklady tvoří jen malou část takové ceny za předstíranou derusifikaci.

EU tolik podporovaná Ukrajina omezila tranzit zemního plynu do EU plynovodem Bratrství o třetinu a vrazila tak řadě svých střeoevropských spojenců včetně ČR nůž do zad. Ti jí ale dál lezou do zadku. Embargování Ruska Západem způsobilo, že se zastavila přeprava zemního plynu plynovodem Nord Stream I, viz nejprve kanadské obstrukce a poté německé nezprovoznění opravované turbíny plynovodu. Z energetické krize ale hlasitě obviňovaly Rusko a Putina, ač bylo a je zřejmé, že

energetickou krizi si evropské státy vyvolaly samy svou dlouhodobě špatnou energetickou politikou a nereálnou politikou sankcí vůči Rusku. Dne 26. září velký vojenský teroristický útok těžce poškodil plynovody Nord Stream 1 (obě větve destruovány) a 2 (jedna větev destruována, druhá zůstala ušetřena). Sice již nějaký měsíc nebyly provozované, ale mohly být na základě politického rozhodnutí prakticky kdykoliv zprovozněny. Hlavní podezřelý z tohoto teroristického činu jsou USA (prezident Biden to ještě před válkou sliboval), které vehementně léta vnucují EU svůj velmi drahý a klimaticky mnohem závadnější břidlicový plyn, popř. spojenci USA Velká Británie či Polsko.

Ministr zahraničí Ruska Sergej Lavrov obvinil Velkou Británii z teroristického útoku na oba plynovody Nord Stream. Ruská rozvědka zachytila textovou zprávu britské premiérky Lis Trussové. Přesně jednu minutu poté, co se na GAZPROM spustily alarmy, záznamy iCloud premiérky Liz Trussové iPhone ukazují, že použila svůj iPhone k odeslání nechráněné textové zprávy Antonymu Blinkenovi, ministru zahraničí USA: "*Je to hotovo.*" Zdá se, že únik této zprávy byl bezprostředním důvodem rezignace britské premiérky Trussové už po 45 dnech ve funkci dne 20. října 2022. Šlo o teroristický čin nejen proti Rusku, ale také proti EU, možná pomsta za bránění v brexitu.

Současně se Ukrajina neúspěšně pokusila zničit plynovod Turkish Stream.

Vedení EU a členských států s výjimkou Maďarska nedochází, že USA prostřednictvím Ukrajiny válčí nejen proti Rusku, ale také proti EU. Ke své škodě se EU stala vazalem USA. Ty jí nelítostně drtí. EU hrozí rozpad, mimo jiné pro nezvládnutou energetickou krizi.

Rozhodnutí Německa mohutně dotovat ceny paliv a elektřiny v Německu znamená zásadní zvýhodnění německých podniků a ohrožení konkurenceschopnosti ekonomik ostatních států EU. Jde o brutální porušení práva EU, byť mu to nemohoucí Evropská komise zpětně odsouhlasila. Německo podniká i další zoufalé kroky ke zmírnění energetické krize. Do 15. dubna 2023 odkládá uzavření svých posledních tří bloků jaderných elektráren, posiluje těžbu uhlí a výrobu elektřiny v uhelných elektrárnách, za účelem rozšíření uhelného velkolomu v Porýní likviduje i tamní park větrných elektráren...

Ani zveřejnění Zprávy Rand Corporation z 25. ledna 2022 ve švédském listu Nya Dagbladet, jak USA připravovali podstatné oslabení německé ekonomiky prostřednictvím války na Ukrajině, viz ¹¹⁾, s vedením EU nehnulo. Ani velké sezení předních politiků evropských států (bez Ruska a Běloruska) 6. října 2022 v Praze se nez mohlo ani na odsouzení válečné destrukce plynovodů Nord Stream 1 a 2, a to ani ve variantě bez jmenování viníka. Sezení reálně nad EU zlomilo kříž s tím, že za všechno zlo je vinen Putin a Rusko.

EU i Česko drtí energetická krize

Energetikou krizí, kterou samy vyvolaly, jsou více či méně postiženy všechny členské státy EU. Zle se projevují i četná minulá zanedbání. Jaderná mocnost Francie

v létě 2022 neprovozovala přes 50 % svých jaderných elektráren. Některé nesplňovaly normy bezpečného provozu (korozí některých zařízení pro dlouhodobě zanedbanou údržbu), další se v důsledku velkého sucha ocitly bez podmiňujícího chlazení říční vodou. Polsko, Finsko a Bulharsko se v létě 2022 odpojily od ruských dodávek fosilních paliv. Na podzim zjistily, že se bez nich neobejdou. Energetická krize již významně pomohla padnout vládám v Bulharsku, ve Švédsku a v Itálii. V případě pádu vlád v Černé Hoře, ve Velké Británii a na Slovensku byla neschopnost řešit energetickou krizi jen jednou z příčin jejich pádu.

Veliké problémy jsou i s dodávkami LNG. Kromě jejich přesměrovávání do lépe platicích zemí východní, jihovýchodní a jižní Asie je vážným problémem velký nedostatek tankerů na přepravu LNG a nedostatek terminálů na jejich přečerpání z plynových tankerů. Mezi Francií a Španělskem chybí propojení plynovodů. Nepříjemné je i to, že vážnou dodávky zemního plynu z Alžírka pro jeho oživený spor s Marokem o Západní Saharu.

Tragické je, že vedení EU trvá na nákupu LNG za spotové (okamžité) ceny, resp. odmítá dlouhodobé smlouvy na dodávky zemního plynu s odkazem na Zelenou dohodu pro Evropu. Proto je odmítl i Katar, jeden ze tří velkých vývozců LNG na světě. Do roku 2026 je prý vyprodán. Další dva významní vývozci LNG je Rusko a USA.

I když v jiných členských státech EU, s výjimkou Maďarska, o nekompetentnost řešit velkou energetickou krizi zakopáváme na mnoha místech, bezkonkurenčně nejhůře si vede nová česká vláda pětikoalice či spíš pětidemolice Petra Fialy (ODS, TOP-09, KDU-ČSL, STAN, Piráti), jež nastoupila v prosinci 2021. Její totální energetickou ngramotnost ukazují výroky ministra zahraničních věcí piráta Jana Lipavského, že Putin nám o vánocích 2021 dal dárek ukázaním, že se klidně obejdeme bez ruského plynu, či ministra průmyslu a obchodu Josefa Síkely, že v případě nouze Němci omezí svou průmyslovou výrobu a chybějící zemní plyn nám dodají (asi jako když na jaře 2020 kradli zdravotní potřeby, zakoupené druhými státy, podle zásady „krademe vše, krademe všem“), či když opakovaně zaměňuje závěrné elektrárny za neexistující elektrárny „závěrné“.

Pravda, problémů v české energetice zdědila Fialova vláda víc než dost. Že je ale nevidí, či spíš nechce vidět a všechnu kritiku bagatelizuje, je děsivé.

Vláda Petra Fialy patří k nehorlivějším podporovatelům Ukrajiny na úkor české armády i obyvatelstva. V rámci této horlivosti přivedla na buben Armádu ČR (česká vojenská pomoc Ukrajině činila v říjnu 2022 podle ministryně obrany Jany Černochové 47 mld. Kč a v jejím důsledku vojenské sklady ČR zejí prázdnotou), ale proti sílící energetické krizi nedělá nic podstatného. Spoléhá prý na jednotné řešení na úrovni EU, které ale nepřichází a při značně rozdílné energetické situaci v jednotlivých členských státech EU ani přijít nemůže.

Tváří v tvář hluboké energetické krizi vláda ČR ani nezakázala často spekuláční vývoz paliv a energie z ČR, jak učinily mnohé jiné státy EU. Podobně nezakázala vývoz potravin.

Již v srpnu 2022 vláda ČR rozhodla poskytnout půjčku a.s. ČEZ ve výši 75 mld. Kč, aby mohla pokračovat v pro ČR ničivém vývozu elektřiny přes Lipskou burzu a jejím

následném nákupu a prodeji v ČR za mnohonásobně vyšší ceny. Ani přebohatý ČEZ prý neměl dost peněz na zaplacení vysokých záloh, požadovaných na Lipské burze. Přitom vykazuje rekordní zisky (za leden až září 2022 se mu zvýšily z 6,7 na 52,3 mld. Kč, proto iniciativa Česká republika na prvním místě rozšířila požadavek demisi vlády o požadavky odvolání vedení Energetického regulačního úřadu pro pasivitu a vedení a.s. ČEZ pro vyděračství) a neurvale zvyšuje cenu elektřiny dodávané domácím odběratelům. Orgány regulující ceny paliv a energie v ČR zůstávají nečinné. Podobné půjčky v září odsouhlasila velkým soukromým vývozcům elektřiny z ČR.

Tzv. zastropování cen elektřiny a zemního plynu celého půl roku odmítala. Po mohutné stotisícové protestní demonstraci v Praze 3. září se rozhodla ji přijmout, zřejmě s cílem ovlivnit komunální a senátní volby. Učinila tak ale v perverzním provedení. Až od 1. ledna 2022 zastropovala jen cenu silové elektřiny ve výši 6 Kč/kWh bez daní a distribučních nákladů, tj. mnohem výše, než navrhuje EU, na úrovni 4-6 krát vyšší než některé jiné členské státy EU. Cenu zemního plynu zastropovala ve výši 3 Kč/kWh (nikoliv kubík, jak někteří uváděli). Místo konečných cen spotřebitelů zastropovala ceny výrobců elektřiny, a to diferencovaně podle základních typů výrobců elektřiny nad 1 MWh (70 eur za MWh u jaderné, 180-230 eur za MWh u elektřiny z hnědého uhlí v závislosti na velikosti elektrárny, u biomasy 200-230 eur za MWh a u ostatních OZE 180 eur za MWh). Ztráty příslušných energetických firem bude kompenzovat cestou enormních dotací, tj. na účet daňových poplatníků. Pro některé dodavatele je toto zastropování výzvou k dalšímu zvyšování cen elektřiny a zemního plynu na úroveň zastropování.

Diskriminace jedněch na úkor druhých je zralá na ústavní žalobu. Na ústavní žalobu je zralé i vládou prosazované zdanění nepřiměřených zisků některých firem (energetických, bank ad.) od 1. ledna 2023 sazbou 90 % (windfall tax), vzhledem ke dvojímu zdanění při zachování stávajících daní z příjmu pro tyto subjekty. Byla zveřejněna schémata, jak banky a další velké firmy v zahraničním vlastnictví se mohou placení windfall daně vyhnout. Český oligarcha Daniel Křetínský poté, co na vládě nepochodil s návrhem na řešení cen elektřiny po vzoru Slovenska, stěhuje sídlo své firmy do zahraničí, aby se placení této daně vyhnul. Nepřekvapuje, že velký výrobce a vývoze elektrické energie ČR má doma jednu z nejdražších elektřin v EU.

Cenu elektřiny pro domácnosti lze čekat ve výši 9 i více Kč/kWh, protože se do ní zahrnou ještě náklady na distribuci, na daně ad. Mnoho zejména energeticky náročných výrobců a občanů, závislých na topení zemním plynem nebo elektřinou, bude ožebračeno i při tomto zastropování. Naopak budou zachovány obří zisky energetických spekulantů a vytvoří se další obří díra v řádu stamiliard korun za rok ve státním rozpočtu. Do zastropování cen elektřiny nakonec vláda ČR zahrнула i velké spotřebitele elektřiny.

Výjimkou je Praha, která před lety majetkově plně ovládla holding Pražská plynárenská a udržuje cenu zemního plynu na podstatně nižší úrovni. Vznikl ale mnohamiliardový dluh Pražské plynárenské, který zastupitelstvo hlavního města řešilo schválením Prahou garantované půjčky Pražské plynárenské ve výši 4 mld. Kč + 1 mld. Kč na příslušenství půjčky.

K uzavření elektrárny Mělník 3 o výkonu 500 MWe došlo 17. srpna 2021. Zřejmě by se výroba elektřiny v ní ještě dala na nějakou dobu obnovit, ale neuvažuje se o tom. Navíc při pokračujícím prodeji elektřiny ČR na Lipské burze by to nemělo pro ceny elektřiny větší význam. Nedotčeno zůstalo rozhodnutí zasypat rezervní důl Frenštát navzdory vyhocené energetické krizi. Rezervní důl Frenštát byl v létě 2022 zasypán. Možnosti řešení energetické krize se tím v ČR dál zhoršily.

Relativně snadno těžitelná významná rezerva uhlí zůstává jen v lokalitě utlumovaného velkolomu Československé armády na Mostecku. Chrání jí ale územní limity těžby a existence městečka Horní Jiřetín, které by se muselo zbourat. Městečko se samozřejmě zuřivě brání. Nemyslím si, že by to bylo dobré řešení. S praxí bourání obcí a měst jsme snad v Česku jednou pro vždy skončily. Navíc by to byla otázka několika let, ne okamžitého řešení energetické krize.

Česko je ale energetickou krizí mimořádně ohroženo. Kromě řady výše uvedených faktorů, které lze shrnout jako nekompetentnost vlád ČR po roce 1989 a současné Fialovy vlády obzvláště, je to dáno geograficky a historicky. Prý nám nic nehrozí. Přitom už ve 2. čtvrtletí 2022 se snížila životní úroveň občanů v průměru o 10 %. Podobně dopadlo 3. čtvrtletí 2022. Při 18 % inflaci spotřebitelských cen (září 2022 proti září 2021, roční inflace 2022/21 vyšla na 15,1 %) se ještě více znehodnotily úpory peněz všeho druhu. Protiinflační zvyšování základní úrokové míry Českou národní bankou až na 7 % je málo účinné vůči stávající, převážně dovezené, inflaci. V prosinci 2022 už mohou dominovat domácí netržní faktory inflace v podobě sabotážní politiky vlády ČR, leč chovají se jako dovezená inflace. Ty ale úroková míra ČNB též ovlivňuje málo, podobně jako dovezenou inflaci. Vysoká úroková míra vždy podvazuje výroby závislé na provozních úvěrech a hypotéky. Řada nezávislých expertů předvídá krach té části české ekonomiky, která je značně závislá na provozních úvěrech a která má vysokou spotřebu zemního plynu a elektřiny, a studený odchov té části obyvatel ČR, která přímo či nepřímo závisí na vytápění zemním plynem či elektřinou. Prudce se přitom zvýšily i ceny uhlí a dřeva. Chudí občané, závislí na plynovém či elektrickém vytápění, jsou jistě ohroženi zdaleka nejvíce. Třešničkou na dortu je, že užívání elektromobilu dnes vyjde u mnoha dodavatelů elektřiny aktuálně draž proti vozidlu na benzín či naftu.

Vláda Petra Fialy má prý vše pod kontrolou, leč podnikatelé jsou zděšení a občanům často zbývá jen modlení. Hraběcí rady typu „*Noste jeden, dva či deset svetrů!*“ mohou leda naštvat. V září začalo zavírání výroby, řada firem zkoumá možnosti odchodu do zahraničí za levnější energií včetně největšího podniku Škoda Mladá Boleslav. Hrubý domácí produkt ČR ve 3. čtvrtletí 2022 klesl o 0,2 %, 2krát víc, než předvídali ekonomičtí analytici. V tuto chvíli ekonomiku ČR nejvíce sráží nutnost mnoha občanů i podniků nošetřit, kde se dá. Nakupují méně, a tím podvazují poptávku po službách i zboží a výnos daně z přidané hodnoty. Lze čekat i propad výnosů daně z příjmů, který nemusí do budoucna kompenzovat inflace. Ekonomická recese ČR bude podle všeho mnohem hlubší, než je nutné.

Propad se nepřekvapivě týká i spotřeby elektřiny a zemního plynu. Takovéto vyrovnávání nabídky a poptávky je nepřijatelné, neboť nás vrhá daleko do minulosti či spíše rovnou do třetího světa. Pro část občanů může být vražedné.

Nebezpečně roste i zadlužování ČR. Vláda navzdory významnému zvýšení příjmů státního rozpočtu vlivem vysoké inflace o asi 117 mld. Kč za rok 2022 nepřekvapivě nic neušetrila a již k 31. říjnu 2022 je s deficitem na úrovni předchozí, jí tolik kritizované vlády Andreje Babiše, bojující v letech 2020-21 s pandemií nového druhu koronaviru. Deficit státního rozpočtu za rok 2022 činí 360 miliard Kč. Jistě, asi 100 mld. Kč k deficitu přispívá daňový balíček z počátku roku 2021, schválený zejména poslanci ANO 2011, ODS a SPD na dva roky a nyní Fialovou vládou prodloužený na neurčito. Díru do rozpočtu ve výši asi 35 mld. Kč za rok a současně další ránu poctivému podnikání způsobuje zrušení elektronické evidence tržeb, prosazené přes veto prezidenta Miloše Zemana Fialovou vládou pětikoalice.

Základem obrovských rozpočtových deficitů je katastrofální hospodaření vlády Petra Fialy. Návrh státního rozpočtu ČR na rok 2023 je tragický, přičemž plánovaný deficit 295 miliard korun může být nakonec trojnásobný. Nedostatečná je zvláště jeho příjmová stránka. Uzákonění progresivního zdanění u pravicové vlády ale nelze čekat.

Přitom by v konkrétních podmínkách ČR stačilo málo, zejména přejít od politiky pro válku k politice pro mír, zrušit enormně nákladný a pro obranu ČR nepotřebný nákup nové vojenské techniky v čele s útočnými stíhačkami F35, po vzoru Německa a Maďarska sjednat s Ruskem dlouhodobou smlouvu o dodávkách zemního plynu za pevné, relativně nízké ceny (k bezpečné dopravě ale aktuálně zbývá jen plynovod Turkish Stream), opustit Lipskou elektro-energetickou burzu a zavést povinnost prodávat elektřinu za výrobní ceny plus určitý zisk přímo českým odběratelům (ceny elektřiny a plynu by pak mohly být poloviční i nižší), zredukovat převážně perverzní podporu OZE. Aktuální je i nadále zrušit velký, převážně fotovoltaický tunel z let 2009-10, dále podporu OZE omezit na investiční podporu solární energetiky. Nutné je i odstoupit od obchodu s povolenkami na emise CO₂. Premiér Fiala ale v prosinci 2022 odkýval rozšíření obchodu s povolenkami na emise CO₂ i na domácnosti, auta ad., což obnáší především jejich další zdražení. Již v září 2022 je zejména energetickou a potravinovou chudobou v ČR ohroženo na 40 % občanů.

Věcné možnosti řešení energetické krize v ČR jsou podstatně snadnější než v EU, byť tato krize má v ČR mnoho rysů podobných s EU. Základní bariérou účinnějšího řešení energetické krize v ČR je nekompetentní vláda Petra Fialy, která krizi neřeší a některými opatřeními i vyhrocuje. Koná podle pokynů z Washingtonu, z Bruselu a z Berlína proti zájmům ekonomiky ČR a jeho obyvatel.

Závěr

O rostoucí energetické krizi v Česku psali mnozí včetně mě, viz ¹²⁾, ¹³⁾, ¹⁴⁾, podobně o ozebračování obyvatelstva touto krizí, viz ¹⁵⁾ ad. Zatím to je, jako když se hází hrách na zeď. Energetická a následně sociálně ekonomická krize se ale neptá a ptát nebude.

Literatura:

1) Zelená dohoda pro Evropu, Brusel, 11. 12. 2019.

- 2) Harmonogram výstavby jaderných elektráren v ČSSR, materiál schválený vládou ČSSR v prosinci 1985.
- 3) Zeman, J.: Analýza vybraných problémů udržitelného rozvoje – pohled do budoucnosti a do minulosti, 2. 12. 2014, KSV – Fórum společenských věd, vyvěšeno 4. 1. 2015, ISSN 2336-7679, <http://www.klubspolved.cz/ZemanJ141202-ch.htm>.
- 4) Zeman, J.: Zabezpečení co největší ekologizace veřejné zakázky hlavního města Prahy na svoz, využití a zneškodnění směsných komunálních odpadů, Studie pro odbor odpadů magistrátu hlavního města Prahy, odevzdána 18. srpna 2015.
- 5) Jevons, W. S.: „The Coal Question“, 1865. Citováno v Brookes, 2000; resp. Rubínová, S. - Reakce poptávky domácností po energii na zvyšování energetické účinnosti: teorie a její důsledky pro konstrukci empiricky ověřitelných modelů, Politická ekonomie č. 3/2011.
- 6) Weizsacker, E. U. a kol.: Faktor čtyři, Phare, Frýdek-Místek 1996.
- 7) Informace z kontrolní akce č. 14/06 Peněžní prostředky určené na podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů, s. 22, NKÚ 6. 1. 2006, [Informace z kontrolní akce NKÚ č. 14/06 – Peněžní prostředky určené na podporu výroby energie z obnovitelných zdrojů \(nku.cz\)](#).
- 8) Návrh pozice Zeleného kruhu a Klimatické koalice k sladění rozvoje OZE s ochranou přírody a krajiny schváleno 5. 11. 2022
- 9) Lyman, R., Lehr, J. - Net Zero — Honba za nemožným 21.12.2022 na [PA Pundits – International](#), překlad P.A.Semi 28. 12. 2022, [Net Zero — Honba za nemožným - pokec24](#), resp. https://tupa.gtk.fi/raportti/arkisto/42_2021.pdf
- 10) Zeman, J.: Green Deal jako ohrožení ČR i klimatu 24.1.2022 [Green Deal jako ohrožení ČR i klimatu – !Argument \(casopisargument.cz\)](#).
- 11) <http://nyadagbladet.se/utrikes/shocking-document-how-the-us-planned-the-war-and-energy-crisis-in-europe/>, Švédský list Nya Dagbladet, do ČR 14. 9. 2022.
- 12) Zeman, J.: Energetická katastrofa v České republice, Haló n., 16. 3. 2022.
- 13) Zeman, J.: Bojuje vláda ČR s energetickou krizí? Haló n., 17. 3. 2022.
- 14) Jak zastavit inflaci v ČR? Časopis Argument, 2.8.2022, [Jak zastavit inflaci v ČR? – !Argument \(casopisargument.cz\)](#).
- 15) Šulc, J.: Lidem hodili drobký. Parlamentní listy, 14. 9. 2022, [„Lidem hodili drobký. Akcionáři? Z... - ParlamentníListy.cz | Facebook](#).

Příloha č. 2 - Metodika měření efektivity jednotlivých druhů dopravy

Úvod

Dlouhodobě chaotická a nejasná situace v dopravě zvyšuje aktuálnost vypracování adekvátní metodiky měření efektivity jednotlivých druhů dopravy. Dílčí zlepšení, jako zahrnutí zbytkové hodnoty dopravní cesty do kalkulace efektivity nákladů na rozvoj dopravní infrastruktury, nestačí. Pro tyto účely je tato metodika omezena na dopravu železniční, silniční, leteckou a vodní. Pro měření efektivity jednotlivých druhů dopravy jsem se rozhodl uplatnit následující kritéria:

1) Vlastní náklady jednotlivých druhů dopravy

Vlastní náklady vypočítáváme obvyklými postupy. Realnost výpočtu mohou komplikovat cenové deformace, dotace apod.

2) Náklady na údržbu dopravních cest jednotlivých druhů dopravy

V ČR roku 2013 si letecká a městská hromadná doprava náklady na údržbu dopravní cesty hradí ze svých prostředků, zatímco železniční a silniční doprava užívá své cesty za určité poplatky, které nepokrývají náklady na ně a vodní doprava užívá vodní cesty zdarma. Podmínky pro jejich rozvoj byly a jsou tudíž nerovné. Podmínkou rovnosti podmínek konkurence v dopravě je, že se stát bude starat o všechny dopravní cesty a za úplatu odpovídající nákladům na jejich údržbu a nezbytný rozvoj je bude jednotlivým dopravním organizacím pronajímat.

3) Náklady na externalitu způsobované jednotlivými druhy dopravy

Činitelem zásadně ztěžujícím porovnatelnost efektivity jednotlivých druhů dopravy je velký balík externalit, které provázejí zejména silniční dopravu. Zatím je vesměs nese poškozený, což je nutné hodnotit jednak jako vážné poškození veřejného zdraví a životního prostředí, jednak jako rozsáhlé zvýhodňování silniční dopravy na úkor ostatních druhů dopravy. V obou případech je to v rozporu s veřejnými zájmy. Podmínkou pro vytvoření rovných konkurenčních podmínek v dopravě je tudíž důsledná internalizace co největší části externalit produkovaných jednotlivými druhy dopravy jejich provozovateli. O jaké druhy externalit jde?

a) Zábor a využívání půdy

Zábor půdy je u jednotlivých druhů dopravy značně rozdílný. V roce 2012 se na záboru půdy dopravou podílela silniční doprava přibližně 86 %. Železniční přibližně 13 %, ostatní druhy dopravy přibližně 1 %. U ostatních záborů jde v rozhodující míře o letiště, resp. leteckou dopravu. Vzhledem k chatrnosti dat a skutečnosti, že jen část letištní plochy zabírají přistávací dráhy a letištní budovy, jde o údaje jen přibližné.

Problém jeho ekonomického ocenění spočívá ve skutečnosti, že dobrá dopravní dostupnost zvyšuje atraktivnost pozemku pro podnikání a tím i jeho tržní cenu, ale zejména zpřístupnění pozemku silniční a leteckou dopravou způsobuje v okolí

rozsáhlé ekologické škody na obytném prostředí a škody na územní struktuře sídel. Proto se škody vzniklé zábořem půdy pro dopravní účely nevyčísľují.

Nároky na půdu je nutné oceňovat jednak na základě ceny půdy (zemědělské, lesní, skrývající ložiska nerostných surovin či vysokou stavební rentu), jednak na základě daní za využívání půdy (zemědělské, lesní, důlní, stavební), jednak na základě odvodů za zábor zemědělské půdy k nezemědělským účelům (je dobře, že osvobození dopravních staveb od tohoto odvodu bylo v roce 1992 zrušeno, je špatně, že bylo nedávno obnoveno), a poplatků za odnětí lesní půdy pro účely nesouvisející s lesním hospodářstvím (měl by být konstruován jako stonásobek čisté roční produkce dřeva poskytované hospodářským lesem zvýšené o 400 % při záboru lesní půdy v hospodářském lese a o 600 % při záboru lesní půdy v lese zvláštního určení při striktním zákazu zabírat půdu lesů ochranných). Nedostatkem daňové politiky ČR je nezdanění dopravními stavbami využívané půdy. Zdanění půdy zabrané komunikacemi by mělo vycházet ze zdanění zemědělské a lesní půdy, půdy se stavební rentou apod. Ve výše uvedeném duchu je nutné změnit stávající daňovou politiku.

b) Dopravní nehody

Bilance dopravních nehod podle jednotlivých druhů dopravy je vysoce diferencovaná. Zdaleka nejnebezpečnějším druhem dopravy (měřeno nehodami a jejich následky na osobo a tunokilometry s přihlédnutím k zavinění) je doprava silniční a v jejím rámci individuální motorismus, což je dáno amatérismem většiny řidičů (v ostatních druzích dopravy je profesionalita řidičů včetně kázně za volantem dopravních prostředků podmínkou výkonu povolání). Podíl silniční dopravy na obětech dopravních nehod s přihlédnutím k zavinění činí v ČR dlouhodobě cca 98-99 %. Nejbezpečnějším druhem dopravy je doprava letecká, o něco méně bezpečná je doprava vodní a železniční. Je nutné vycházet z principu zavinění, tj. v případě nehody vozidel dvou různých oborů dopravy ji přičíst tomu oboru, který ji zavinil.

Dopravní nehody způsobují následující ztráty:

- škody na dopravních prostředcích. Jsou značné, ale jsou většinou hrazeny původci, zpravidla nepřímo prostřednictvím pojištění, popř. je nesou nepojištění majitelé příslušných vozidel. V roce 2005 statistika uvádí v ČR o cca 9,8 mld. Kč. Není ale do ní zahrnuta bilance mnoha nehod bez usmrcení a zranění pod určitou výši škod, resp. celková bilance je podstatně vyšší;
- ztráty vlivem nucené pracovní nečinnosti osob v produktivním věku při dopravních nehodách usmrcených, zmrzačených a zraněných. Představují největší položku ztrát způsobených dopravními nehodami. Nese je společnost a organizace, v kterých jsou dotyční zaměstnání, zčásti i postižení;
- náklady na léčení při dopravních nehodách zraněných a zmrzačených osob. Nese je vesměs společnost;
- náklady na policii a soudy, které vyšetřují dopravní nehody a rozhodují o odpovědnosti za ně;

- hodnota při dopravních nehodách zabité zvěře. Ekonomické škody způsobované zabíjením zvěře při dopravních nehodách vesměs nesou vlastníci a uživatelé honiteb.

Nápravu je třeba hledat v novém pojetí tzv. povinného a nepovinného pojištění řidičů. Zatím hradí pouze škody na vozidlech způsobené dopravními nehodami, dále náklady a zisk pojišťovny. Otázkou je, zda by nemělo uhradit všechny výše uvedené položky. Nic by nemělo bránit pojištění diferencovat například pro řidiče profesionály a řidiče amatéry, řidiče po více dopravních nehodách a řidiče jezdící bez zaviněných nehod. Užívání bonusů a malusů je žádoucí. Stejně principy by měly být uplatňovány i u dalších druhů dopravy.

c) *Následky exhalací*

Je nutné zohledňovat i prostorový aspekt exhalací, resp. zdaleka největší škody vlivem exhalací vznikají v hustě obydlených obcích a městech s intenzivní silniční dopravou. I při započtení exhalací z výroby elektřiny pro elektrické trakce dopravy zdaleka nejvíce exhalací produkuje silniční doprava. Její podíl na emisích z dopravy po roce 1989 přesáhl 90 %. Zatímco exhalace z železniční, vodní a letecké dopravy jsou soustředěny na nepočetných trasách, exhalace z aut jsou rozloženy vzhledem k všudypřítomnosti silniční dopravy prakticky všude a zejména v sídlech, kde je pocítujeme nejtěživěji. Škodí tudíž podstatně víc i vzhledem k místu působení.

Kromě škod na lidském zdraví poškozují exhalace z dopravy i zemědělskou a lesní půdu, rostlinnou výrobu a lesy, fasády domů aj. Lidé se na našich ulicích i přiotravují oxidem uhelnatým CO z aut. Vysoká produkce oxidů dusíku NO_x dopravou, především silniční, má pak významný podíl i na destrukci lesů ve vyšší nadmořské výšce (cca od 600-700 m n. m. výše). Tzv. trojcestné katalyzátory výrazně snižují emise CO, NO_x a VOC, ale současně zvyšují emise PAU. Nižší sazbou spotřební daně za motorovou naftu proti benzínu podporované naftové motory významně přispívají k emisím tuhých látek, navíc vesměs v podobě mikročástic, které zdraví lidí poškozují zdaleka nejvíc. Podle některých výzkumů způsobují v ČR tisíce úmrtí za rok. Pronikají totiž až do plicních sklípků. Nutno konstatovat, že ani trojcestné katalyzátory na auta nezachránili západoevropské výše položené lesy od těžkého poškozování NO_x, přízemním ozónem ad., na jejichž produkci se významně podílí silniční doprava.

d) *Nadměrný hluk a vibrace*

Velkým problémem dopravy je produkce značného množství nadměrného dopravního hluku a vibrací. Většinový podíl má na něm těžká silniční doprava, citelně se na něm podílí i hlavní železniční tratě, seřazovací nádraží, letiště, tramvaje a osobní auta. I zde máme vývoj k tišším komunikacím (pružné uložení kolejí, objevuje se i tišší asfalt) i vozidlům, dost záleží i na řádné údržbě komunikací a vozidel.

Ekonomické následky nadměrného dopravního hluku lze vypočítat opět jako ztráty z pracovní nečinnosti častěji nemocných osob v produktivním věku a jako náklady na léčení častěji nemocných. Při výpočtu ekonomických škod způsobených nadměrným dopravním hlukem se vychází ze skutečnosti, že nadměrný dopravní hluk je jakžtak změřen. Navíc existuje poměrně přesně závislost "nadměrný dopravní hluk - celková

nemocnost" a poměrně vyhovující mapy hlukové zátěže způsobované dopravou. J. Polena spočítal, že nás nadměrný dopravní hluk k roku 1980 prostřednictvím vyšší nemocnosti přišel na cca 3 mld. Kčs. Tato částka je s využitím inflace spotřebitelských cen, koeficientu HDP-ND a s korekcí na straně zdrojů dopravního hluku v zásadě přepočitatelná na stávající hlukové a ekonomické poměry. Věcně by nemělo být problémem na základě zjištěných ztrát zavést tyto náklady např. do spotřební daně pohonných hmot. Někteří experti tento dnes pozapomenutý postup odmítají a uvádí řadu vážných nemocí, ke kterým nadměrná hlučnost citelně přispívá. Pak by byla výše vznikajících ekonomických škod zřejmě ještě podstatně vyšší.

Při výpočtu škod ze zvýšené nemocnosti způsobených nadměrným dopravním hlukem je třeba zohlednit nástup pružného uložení kolejí v železniční a tramvajové dopravě, nástup tišších letadel a také nástup tišších silničních vozidel, který je ale kompenzován růstem jejich počtu a větším ježděním i v dosud tichých územích, viz výsledky výzkumů v SRN.

Zdanění pohonných hmot vyvolává problém rozdílného rozsahu škod vlivem spálením téhož paliva při rozdílné intenzitě a místě provozu, včetně efektu popojíždění v zácpách. Z obecného hlediska je zřejmé, že nejvíc škod připadá na auta, méně na motorovou trakci v železniční dopravě, na stavební a zemědělské stroje a nejméně na letadla a na lodě. Železnice tak placením stejné sazby spotřební daně za motorovou naftu je nucena dlouhodobě spolufinancovat rozvoj silniční sítě.

e) Vlivem emisí skleníkových plynů

Emise skleníkových plynů (GHG) působí nezávisle na místě emise. K odhadu škod jimi způsobených vycházím z doporučení konference ministrů dopravy států EU z roku 1997 v Paříži – 1-2 % vytvořeného HDP, resp. vzhledem k podprůměrnému HDP v ČR a nadprůměrným emisím GHG vycházím z horní sazby. Jde samozřejmě jen o podíl připadající na jednotlivé obory dopravy včetně výroby elektřiny spotřebované elektrickými trakcemi železniční a městské hromadné dopravy.

f) Vlivem zácp (kongescí) na silnicích

Silniční doprava si zácpy vytváří více méně sama, podobně je tomu i u jiných druhů dopravy v důsledku nedostatečné kapacity dopravní cesty, ale také dopravních nehod a příhod tzv. vyšší moci (extrémů počastí apod.), resp. externalitou je jen pro konkrétního řidiče auta, nikoliv pro silniční dopravu či jiný dopravní obor jako celek, pokud jeden dopravní obor nepoškodí dopravní obor druhý, zpravidla nehoda na úrovněném železničním přejezdu, někdy i likvidace dopravní infrastruktury jednoho dopravního oboru v zájmu dopravní infrastruktury druhého dopravního oboru. Dopravní kongesce jsou externalitou ale pro veřejnou dopravu, zejména pro autobusy, trolejbusy a tramvaje MHD (u tramvají pokud nejsou vedeny po samostatném tělese), dále pro linkové autobusy a také pro železniční dopravu v důsledku četných nehod na železničních přejezdech, které vesměs způsobují neukáznění řidiči aut, nebo také neukáznění cyklisti a chodci.

g) Vlivem otylosti

Možná to zní paradoxně, ale tím, že osobní auto nabízí dopravu od domu do domu, významně své uživatele zbavuje pohybu, což ve spojení s nadměrným příjmem potravy vede k rozsáhlé otylosti a četným zdravotním problémům, nazývaným civilizačními nemocemi. Příčin civilizačních nemocí je samozřejmě víc. Otázkou je, jak hodně se na otylosti podílí osobní auta. Vycházím z nejnižších odhadů, resp. skutečnosti je zřejmě ještě o dost horší.

h) Vlivem solení silnic proti sněhu

Solení silnic proti sněhu vyvolává několikeré ztráty – zasolení vody, zasolení půdy při silnicích, poškození úrody, vyšší korozi vozidel, vyšší opotřebení obuvi. Z dostupných dat lze vypočítat jen poškození půdy v okolí rušných silnic v důsledku solení silnic a vyšší opotřebení kožené obuvi solí – asi 50 % připadá na solení silnic a chodníků proti sněhu.

i)

Vlivem autovraků

Problém závadné likvidace autovraků se sice významně snížil, ale zcela odstraněn nebyl. Škody vlivem závadné likvidace autovraků nejsou sice příliš vysoké, ale také nejsou nulové.

4) Ostatní faktory

Tyto faktory nemusí vcházet do přímých kalkulací porovnání efektivity jednotlivých druhů dopravy. Do těchto kalkulací ale vstupují nepřímo, prostřednictvím tzv. možností jednotlivých druhů dopravy. O jaké faktory jde?

a) Rychlost dopravy

Každý uživatel dopravy má samozřejmě zájem na co nejrychlejší přepravě. Současně platí, že požadavky na rychlost jsou v závislosti na druhu nákladu a ceně příslušné přepravy značně diferencované. Kromě přímé rychlosti dopravního prostředku je nutné uvažovat i časové ztráty způsobené při přepravě tím či oním dopravním prostředkem, např. čas ztracený nutností být na letišti hodinu před odletem kvůli odbavení a čas ztracený cestou na letiště a z letiště vzhledem k poloze letišť mimo města, čas ztracený hledáním místa k zaparkování auta apod. Prostě, dopravní logistiku nelze dost dobře zanedbávat, jak se nejednou děje.

Odvozeným problémem jsou časové ztráty způsobené únavou řidičů osobních aut vlivem řízení. Mohou se projevit i v dopravních nehodách, ve vyšší nemocnosti, např. infarkty, či prostřednictvím kouření tabákových výrobků velkou částí profesionálních řidičů.

Při úvahách o efektivity rozvoje toho či onoho druhu dopravy je nutné přihlížet k rychlosti jednotlivých oborů dopravy včetně nutných časových ztrát.

b) Manévrovatelnost

Kromě pěší chůze a cyklistické dopravy má největší manévrovatelnost silniční doprava, která se může na souši dostat téměř kamkoliv. Podstatně menší manévrovatelnost má doprava železniční, která je vázána na železniční tratě a vlečky,

byť v ČSFR dosud vzhledem ke značné hustotě železničních tratí dosti husté. Minimální manévrovatelnost má doprava letecká (vázána na letiště) a vodní (vodních cest je v ČR málo). Metro, tramvajová a trolejbusová doprava jsou plně vázány na své tratě.

c) *Energetická náročnost*

Pokračující problémy v energetice, vyhrocující se klimatická krize a nejistoty na trzích ropy vyostřují otázku zásadního snížení energetické náročnosti ekonomiky ČR a SR. Automobilový a letecký boom při jejich vysoké energetické náročnosti znamená další zvyšování energetické náročnosti našich ekonomiky, navíc v nejméně deficitní ropě, což je v příkrém rozporu s potřebou strukturálního odlehčení a ochrany životního prostředí. Zjištění, že energii v ČR v letech 1992-2009 ušetřenou v pěti nedopravních sektorech spotřeboval nově sektor dopravy a v jeho rámci výlučně silniční a letecká doprava (spotřeba energie metrem při růstu dopravních výkonů stagnovala ostatní druhy dopravy vykazaly snížení spotřeby energie), je tristní.

Energeticky nejnáročnější v ČR je doprava silniční a letecká, energeticky nejušpornější je v nákladní dopravě doprava železniční v elektrické trakci a vodní, v osobní dopravě metro, druhé jsou tramvaje, třetí trolejbusy a čtvrté elektrické vlaky. Při omezeném rozsahu vodní a letecké dopravy je kromě snižování měrné spotřeby energie na pohon jednotlivých dopravních prostředků hlavní cestou úspor energie v dopravě cesta preference železniční a další kolejové dopravy před dopravou silniční a zčásti i leteckou a veřejné dopravy před dopravou individuální. V ČR se po roce 1989 ale děje přesný opak.

d) *Investiční náročnost*

Investiční náročnost je ve všech druzích dopravy poměrně vysoká. Údaje jsou v zásadě k dispozici. Problémem se stává inflace a obrovská ne hospodárnost na stavbách dálnic a vodních cest ČR. Pro investice v podmínkách ostré inflace je nutné uvažovat reálnou úrokovou míru, tj. nominální úrokovou míru sníženou o vyšší růstu cen.

e) *Propustnost*

Kapacita jednotlivých druhů dopravy hraje významnou roli pro úvahy o jejich dalším rozvoji. Z hlediska realizace dopravních toků v ČR je zdaleka největší kapacita hlavních železničních tratí. I při jejich rekordním vytížení a ne nejlepším technickém stavu v 80. letech měly určité kapacitní rezervy.

Kapacita silniční dopravy je též značná, ale limitovaná propustností silniční sítě a zejména dopravními náklady. Na větší vzdálenosti nemůže železnici i při stávajících cenách pohonných hmot dost dobře konkurovat s výjimkou nákladů, kde je vyžadována vysoká rychlost přepravy, relací, kde je stav železnic velmi špatný, a mezinárodních tarifů, které železniční dopravu zásadně znevýhodňují stejně jako nereálný kurs koruny.

Určit národohospodářské náklady jednotlivých oborů dopravy v ČR je těžké, protože náklady na infrastrukturu se počítají u různých oborů různě, podobně produkují velmi rozdílné množství externalit a jsou různě zdaněné (vodní a letecké doprava

jsou osvobozeny od placení spotřební daně, mezinárodní veřejná doprava je osvobozena od placení DPH).

Nákladově může železnici konkurovat i doprava vodní. Ta je ovšem závislá na vodních cestách, jejichž kapacita a kvalita v ČR je omezená, neboť jich je vzhledem k nepříznivým přírodním podmínkám velmi málo. Navíc jejich kapacitu snižují nízké a vysoké vodní stavy, zamrzání vodních toků apod. Kapacita letecké dopravy je významně omezena především vysokými dopravními náklady.

Při úvahách o rozvoji silniční dopravy je nutné respektovat zkušenost vyspělých států, že silniční doprava má tendenci se rozvíjet přímo úměrně propustnosti silniční sítě. Ucpané silnice se dožadují zvýšení své kapacity, jež stimuluje další růst silniční dopravy a to se opakuje. Ani mnohá pruhové dálnice nejsou s to odvrátit zácpy, při kterých pravidelně kolabuje silniční doprava ve vyspělých státech. Investice do silniční sítě se tak paradoxně stávají investicemi do zhoršování dopravních poměrů, investicemi do zhoršování bezpečnostních poměrů, investicemi do zhoršování životního prostředí ad. Přes stamiliardy dolarů proinvestovaných ve vyspělých státech do rozvoje silniční sítě se silniční doprava v těchto státech nezrychlila a dopravní problémy nevyřešily, ale naopak vyhrotily. Orientace na silniční dopravu skončila ve slepé uličce bludného kruhu silniční dopravy, z kterého dnes vyspělé státy hledají velmi těžko východisko.

Z výše uvedených poznatků nutně vyplývá, že je třeba skoncovat se všemi preferencemi silniční dopravy, s jejím přednostním rozvojem. Je třeba vidět, že orientací na její přednostní rozvoj dopravní problémy nevyřešíme, ale přes proinvestované ohromné částky je naopak vyhrotíme a učiníme prakticky neřešitelné.

f) *Zranitelnost*

Při úvahách o rozvoji jednotlivých druhů dopravy nelze zapomínat na zranitelnost těch či oněch dopravních prostředků. Letadla do nedávna nemohla přistávat za mlhy (dnes nemohou přistávat za mlhy již jen na menších letištích), lodě nemohou plout za příliš nízkého či příliš vysokého vodního stavu ani po zamrzlé řece ani v noci, mlha citelně brzdí i automobilovou dopravu apod. Významným druhem zranitelnosti silniční dopravy jsou dopravní kongesce, zácpy, propukající pravidelně na výrazně frekventovaných silnicích.

g) *Technické rezervy*

Všechny obory dopravy nehledě na svůj rychlý rozvoj mají i nadále nemalé rezervy pro zvyšování svých technických parametrů. S ohledem na nepříznivé přírodně ekonomické podmínky nepomohou v ČR většímu rozvoji vodní dopravy. Také představy některých o ČR jako ideální tranzitní zemi ve středu Evropy nejsou reálné.

Protože se mnohé železniční tratě v ČR a v SR vlivem dlouhodobého zaostávání ocitly v havarijním stavu, největší efekty přinesou investice do údržby a modernizace železniční sítě. Zahraniční zkušenosti ukazují, že tzv. vysokorychlostní železnice mohou jezdit už dnes rychlostí až 400 km/hod. Tím se dále podstatně zvyšuje její kapacita. Výstavba tzv. koridorů převážně za provozu a dodnes nedokončených od poloviny 90. let v ČR byla sice nutná, ale z „úsporných důvodů“ se uskutečnila v

málo progresivních parametrech, resp. zaostávání železnice nemohla odstranit. Potřebná dostavba železniční sítě ČR nebyla připuštěna.

U silniční dopravy je významnou rezervou zásadní snížení exhalací – tuhých částic PM u naftových motorů a kysličníku uhelnatého CO, uhlovodíků C_xH_y a kysličníků dusíku NO_x, u benzínových motorů. Přínos tzv. trojcestných katalyzátorů je značný, ale neznamená vyřešení znečišťování ovzduší auty s benzínovými motory, ale jen podmínku nutnou pro připuštění jejich další existence z důvodů ochrany životního prostředí. Navíc se vyhrotil problém emisí PAU z benzínových motorů. Velká aféra falšování měření emisí automobilky Volkswagen, která se brzy rozšířila i na řadu dalších evropských automobilek, zpochybňuje i výše uvedené.

Nejmenší rezervy má v ČR a v SR nákladní vodní doprava. Problémem je, že budování nových vodních cest naráží na jejich dopravní neodůvodněnost (přepravní výkony uvažovaného kanálu Dunaj - Odra - Labe zvládnou mnohem efektivněji souběžně jdoucí železniční tratě), nekonkurenceschopnost (analýzy ukazují, že citovaný kanál nemá naději konkurovat železniční a silniční dopravě), neprůchodnost po Labi a na nepřekonatelnou bariéru potřeby chránit životní prostředí, viz spor o projekt výstavby kanálu Dunaj - Odra - Labe, úvahy postavit dva plavební stupně na dolním Labi aj.

Letecká, silniční, železniční i vodní doprava mají citelné rezervy v úsporách pohonných hmot a energie. Na bariéru zdrojů budou narážet všechny druhy dopravy.

Všechny druhy dopravy by měly být maximálně tlumeny na území národních parků, přírodních rezervací a památek, lázní, městských památkových rezervací a do značné míry i ve městech a na sídlišťích (pro exhalace a hluk jsou nepřijatelné stávající autobusy a nákladní auta, pro exhalace jsou nepřijatelná osobní auta, pro hluk je na starších tratích nepřijatelná i tramvaj. Do obytných zón je tudíž vhodný zejména trolejbus, dále tramvaj s pružným uložením kolejí, autobus na plynový pohon či nově elektrobuses, dále jízdní kolo a chůze, dosud vesměs ochromovaná auty a pohodlností bohatších obyvatel. Tyto skutečnosti budou narážet na tvrdý odpor zejména motorizované části veřejnosti.

h) Vliv jednotlivých druhů dopravy na životní způsob

Lze konstatovat, že hromadná doprava osob podporuje kolektivní způsob života. Osobní auta naopak podporují individuální způsob života. S přihlédnutím ke konkrétním podmínkám v jednotlivých oborech dopravy lze označit leteckou a autobusovou dopravu osob jako neutrální, železniční (vodní má v podmínkách ČR vesměs jen přívozy a rekreační plavby) jako podporující kolektivní způsob života. Uvedené tvrzení platí plně jen za podmínky zabezpečení přiměřené kultury cestování, která nebývá v ČR a v SR zejména v železniční (čistota vagonů a nádraží) a městské hromadné dopravě (přecpanost dopravních prostředků) zajištěna.

i) Vliv na bezpečnost

Jak už bylo řečeno, je z hlediska bezpečnosti silniční doprava a v jejím rámci zejména individuální motorismus nepřijatelná, což motorizovaná veřejnost tvrdě odmítá.

Tzv. **metodika hodnocení efektivnosti staveb železniční, silniční a vodní dopravní infrastruktury**, které snad od roku 1998 používá Ministerstvo dopravy ČR, nejsou zdaleka objektivní. K jejich základním neduhům patří:

a) Za dopravní přínos určité investice do konkrétní dopravní infrastruktury uvádí získání objemů přepravy příslušného dopravního oboru získanou jejím přetažením z jiných dopravních oborů, aniž by u těchto dopravních oborů počítaly jim takto způsobované ekonomické ztráty. Dopravní přínosy těchto investic jsou tak výrazně nadhodnocovány.

b) Uvádí kritéria efektivnosti, která nemají prakticky žádný vztah k efektivnosti (tzv. evropský význam, přeshraniční komunikace, v zásadě vybájené zvýšení bezpečnosti a zlepšení životního prostředí u investic do výstavby dálnic a rychlostních silnic ad.). Přínosem opatření „modernizace úrovněových železničních přejezdů nebývá slibované zvýšení bezpečnosti (na neukáznění řidiče jsou taková opatření neúčinná), ale povolení vyšších rychlostí pro vlaky.

Metodika hodnocení efektivnosti staveb dopravní infrastruktury v ČR železniční, silniční a vodní aktuální v roce 2013 pracuje se třemi skupinami kritérií: dopravní potřebnost, regionální rozvoj a životní prostředí, investiční náročnost. Při veřejném slyšení k SEA návrhu dopravní politiky ČR na léta 2014-20 v létě 2013 bylo přiznáno, že druhá skupina kritérií (regionální rozvoj a životní prostředí) je zjevně mimo realitu, ale argumentuje se s ní dál. Praxe je ale taková, že výpočty efektivnosti podle těchto kritérií se realizují jen pro vykázáni v Bruselu a v praxi se staví to, co si která loby vylobuje, často nezávisle na dopravní potřebnosti, investičních nákladech a negativních dopadech na regiony a životní prostředí. Významnou roli hraje také připravenost staveb, ale ta se podle potřeby buď připustí, nebo nepřipustí. K zablokování nemusí dojít z titulu politického rozhodnutí, ale také soudního napadení nespokojenými. Platí, že v silniční a vodní dopravní infrastruktuře se může mrhat prostředky prakticky bez omezení, zatímco stavby železniční dopravní infrastruktury musí tvrdě šetřit i za cenu snižování efektů modernizace jednotlivých železničních tratí.

Studie srovnávající efektivnost rekonstrukce železničního uzlu Brno s ústředním osobním železničním nádražím v centru pod Petrovem s nádražím v odlehle poloze u řeky poprvé kalkuloval i zůstatkovou hodnotu staveb komunikací (typicky mostů a tunelů) v cílovém roce. I to něco vypovídá o kvalitě dříve používaných metodik.

Závěr

Efektivnost jednotlivých druhů dopravy musíme posuzovat jako součet vlastních nákladů toho či onoho druhu přepravy, nákladů na údržbu té či oné dopravní cesty, externích nákladů vyvolaných provozem toho či onoho dopravního prostředku a s přihlédnutím k dalším momentům. Je nutné respektovat, že do některých regionů nebudeme moci ten či onen druh, popř. všechny druhy dopravy pustit z důvodů ochrany životního prostředí v širokém pojetí a že některé dopravní stavby nemají smysl, když danou dopravní potřebu může efektivně zabezpečit jiný druh dopravy (případ kanálu Dunaj-Odra-Labe je jen špičkou ledovce). Technické možnosti rozvoje toho či onoho druhu dopravy jsou limitovány včetně zvláštností rozvoje toho

či onoho druhu dopravy. Mimoekonomické faktory mluví jednoznačně proti silniční dopravě, zvláště pak proti individuálnímu motorismu, a proti stavbám vodních cest.

Pozn.:

Původní Metodika měření efektivnosti jednotlivých druhů dopravy JZ byla zveřejněna v Doprava č. 1/1992, výše uvedený text zohledňuje změny, ke kterým od té doby v ČR došlo.

Příloha č. 3 - Návrh zásad zákona o dopravě

Úvod

Se systémovým přístupem k řešení složitých problémů dopravy měla ČSSR jisté problémy. Tyto problémy se zásadně prohloubily po 17. 11. 1989, kdy zmizela doprava jako odvětví národního hospodářství a tzv. dopravní politika ČR se stala neomezeným rejdištěm lobystických zájmů, často v rozporu s veřejnými zájmy. 25 let samostatné ČR na tom nic podstatného nezměnilo. Stejně je tomu na Slovensku a v dalších bývalých socialistických státech a v mnoha státech rozvojových i hospodářsky vyspělých. Základní příčinou tohoto neuspokojivého stavu je přetrvávající resortismus v řízení dopravy a zvláště pak pokračující nemilosrdný diktát automobilové lobby v dopravní politice většiny států. Jeho odrazem je i skutečnost, že máme sice zákony regulující rozvoj a podnikání v jednotlivých druzích dopravy, ale nemáme zákon o dopravě jako celku, který by řešil rozvoj dopravy jako jednotné integrované a ekologizované dopravní soustavy.

V posledních letech jsme svědky určitého úsilí o vytvoření realizovatelné jednotné integrované dopravní politiky, zejména v státech EU, ale i ČR, viz 1). Mám za to, že nestačí jen koncepce jednotné dopravní politiky, usilující o jednotnou integrovanou a ekologizovanou dopravní soustavu. Domnívám se, že by k zákonům řešícím základní problémy jednotlivých druhů dopravy měl přibýt zákon, který by řešil problémy dopravy jako celku. Samozřejmě, toto platí jen za podmínky, že společnost reprezentovaná státem o rozumnou dopravní politiku stojí a je ochotna ji uskutečňovat. Samotné formování jednotné dopravní politiky pro vypracování a přijetí zákona o dopravě vytváří příznivé předpoklady.

Po vypracování zásad zákona o ochraně zemědělské půdy, viz 2), jež významně pozitivně ovlivnily přípravu nového zákona ČNR o ochraně zemědělského půdního fondu č. 334/1992 Sb., jsem se pokusil vypracovat zásady zákona o dopravě, viz 3). Následující text je jeho novější verzí.

Zásada č. 1 - Vymezení čs. dopravní soustavy:

Dopravní soustavu tvoří doprava železniční, silniční, letecká, vodní, potrubní, městská hromadná (metro, tramvajová, trolejbusová, autobusová a další doprava), cyklistická, pěší a další doprava.

Zásada č. 2 - Základní povinnosti státu v dopravě:

Stát ve spolupráci s regiony a obcemi je povinen dopravní soustavu rozvíjet jako ucelený integrovaný systém zabezpečující nezbytné dopravní potřeby na celém území státu včetně dopravního spojení se zahraničím v intencích udržitelného vývoje s minimálními negativními dopady na bezpečnost, na veřejné zdraví, na životní prostředí, na územní strukturu sídel a s minimálními národohospodářskými náklady.

Zásada č. 3 - Minimalizace dopravních potřeb:

Stát je povinen řídit rozvoj společnosti mimo jiné tak, aby docházelo k minimalizaci dopravních potřeb. Je povinen tak činit zejména prosazováním udržitelného vývoje ekonomiky, dopravy a územní struktury sídel (relativně komplexní výstavba nutností), podporou racionálního rozvoje životní úrovně a podporou nekonzumního způsobu života.

K minimalizaci dopravních potřeb by mělo dopravní plánování pracovat zejména:

- s vědomou redukcí dosažitelnosti cíle, tj. s ušetřením dopravního výkonu,
- s vědomou redukcí přístupnosti obytných zón automobilem,
- s plánováním silničních tras pro relativně nižší rychlosti, které by redukovaly dopravní výkon, nehody a náklady, a nepřítahovaly transevropskou dopravu.

Zásada č. 4 - Rovné konkurenční podmínky v dopravě:

Stát je povinen vytvářet rovné konkurenční podmínky pro rozvoj jednotlivých oborů dopravy i v rámci jednotlivých druhů dopravy. Rovnými konkurenčními podmínkami pro jednotlivé druhy dopravy se rozumí zejména:

- financování nákladů infrastruktury jednotlivých oborů dopravy z účelových státních fondů rozvoje dopravních cest a poskytování příslušné dopravní infrastruktury jednotlivým uživatelům za úplaty, která kryje plně národohospodářské náklady na příslušný druh dopravní infrastruktury,
- zpoplatnění škod ekonomického charakteru produkováných jednotlivými druhy dopravy ve prospěch poškozených.

Stát je povinen podporovat obce a regiony při budování husté sítě stezek pro pěší a cyklisty k zabránění jejich diskriminace silniční dopravou.

Dopravní cesty - komunikace - jsou vesměs ve veřejném vlastnictví, jež mimo jiné zaručuje zásadu nediskriminace. V soukromém vlastnictví mohou být komunikace místního významu, které slouží určitému subjektu, např. železniční vlečky, silnice vedoucí jen k určité továrně, vnitřní komunikace v areálu apod.

Zásada č. 5 - Plné národohospodářské náklady:

Plné národohospodářské náklady jednotlivých oborů dopravy zahrnují:

- i) vlastní náklady provozu vozidel jednotlivých oborů dopravy,
- j) náklady na údržbu a opravy infrastruktury jednotlivých oborů dopravy,
- k) investice příslušného do vozidel jednotlivých oborů dopravy,
- l) investice do infrastruktury jednotlivých oborů dopravy včetně zdanění využívání půdy sloužící příslušnému druhu dopravy obdobné zdanění využívání jiných druhů půdy,

m) ekonomické škody ekologické i mimoekologické způsobované jednotlivými obory dopravy druhým.

Ekonomické škody způsobované jednotlivými obory dopravy zahrnují zejména ekonomické ztráty způsobené nucenou pracovní nečinností osob v produktivním věku zabitých, zmrzačených a zraněných při dopravních nehodách, náklady na léčení při dopravních nehodách zmrzačených a zraněných osob, náklady na příslušný obor dopravní policie, ekonomické škody způsobené zabíjením zvěře jednotlivými druhy dopravy, ekonomické škody způsobené solením komunikací proti sněhu, ekonomické škody způsobené nucenou pracovní nečinností častěji nemocných osob v důsledku nadměrného dopravního hluku a v důsledku exhalací produkovaných jednotlivými obory dopravy, náklady na jejich léčení, ekonomické škody způsobené exhalacemi z jednotlivých oborů dopravy na zemědělské výrobě, na lesích a na stavebních fondech a ekonomické škody způsobené na globálních ekosystémech jednotlivými obory dopravy v důsledku emisí skleníkových plynů. Zpoplatněny mohou být i další druhy ekonomických škod způsobovaných jednotlivými obory dopravy na životním prostředí.

Zásada č. 6 - Státní fondy pro financování dopravní infrastruktury jednotlivých oborů dopravy:

Dopravní infrastruktura je financována z účelových státních fondů rozvoje dopravní infrastruktury. Vznikají z výnosů poplatků za užívání příslušných dopravních cest. Dopravní infrastrukturu lze spolufinancovat též ze stanoveného procenta výnosu spotřební daně uvalené na prodej pohonných hmot. Pokud přispěje příslušná investice do dopravní infrastruktury k udržitelnému vývoji, lze ji financovat i ze státních prostředků. Účast zahraničního kapitálu na dopravní infrastruktuře je v zásadě nežádoucí. Výjimečně může být přípustná jen za podmínky, že si stát uchová kontrolu nad příslušnou dopravní infrastrukturou.

Alternativou je zřízení jediného účelového státního fondu dopravní infrastruktury, vnitřně členěného podle jednotlivých druhů dopravy (asi jako státní fond životního prostředí). Umožnil by překonání resortismu v dopravě při budování dopravních koridorů sloužících více druhům dopravy. Rizikem je možnost jeho zneužívání ve prospěch momentálně nejsilnějšího druhu dopravy.

Zásada č. 7 - Pojištění účastníků dopravy:

Nástrojem internalizace ekonomických škod způsobovaných dopravními nehodami jednotlivými druhy dopravy na vozidlech je povinné (pro škody, které způsobí druhým) a nepovinné (pro škody, které při nehodách utrpí) pojištění provozovatelů jednotlivých druhů dopravy.

Zásada č. 8 - Spotřební daň na prodej pohonných hmot a aut:

Nástrojem internalizace ekonomických škod způsobovaných jednotlivými obory dopravy mimo nehody, zejména exhalacemi a nadměrným dopravním hlukem jsou

spotřební daně uvalené na prodej pohonných hmot a dopravních prostředků. Jejich výnos je účelově vázán na odškodnění poškozených (zdravotnictví, lesní a vodní hospodářství, obyvatelstvo apod.). Výnos spotřební daně uvalené na prodej pohonných hmot může též dotovat jednotlivé fondy rozvoje dopravních cest. Stát je povinen spotřebitele pohonných hmot, které silniční síť užívají podstatně méně, např. zemědělce dotovat ze silničního, resp. jednotného dopravního fondu adekvátní částkou, tj. na úrovni přeplatků, které příslušné druhy dopravy v podobě spotřební daně na prodej pohonných hmot zaplatily do fondu, tzv. zelená nafta pro zemědělství a lesní hospodářství z titulu nižšího užívání silniční sítě. Sazby spotřebních daní musí respektovat situaci v EU, jinak hrozí rozsáhlé daňové úniky.

Zásada č. 9 - Omezování dopravy:

Dopravu lze omezovat jen z důvodů ochrany důležitých veřejných zájmů. Za důležité veřejné zájmy se považuje mimo jiné ochrana veřejného zdraví, životního prostředí, zejména ve zvláště cenných územích, a ochrana bezpečnosti. Ze stejných důvodů lze určité obory dopravy přiměřeně preferovat.

Z hlediska ochrany životního prostředí a územní struktury sídel je vysoce závadným, a značně nebezpečným oborem dopravy doprava silniční.

Zvláště cennými územími se rozumí zejména území národních parků, přírodních rezervací, přírodních památek, chráněných krajinných oblastí a přírodních parků, viz zákon ČNR č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, území lesů, území lázní, území nemocničních a školských areálů, území městských památkových rezervací, významných rekreačních oblastí. V těchto územích jsou příslušné státní orgány povinny z důvodů ochrany životního prostředí zásadně omezovat silniční dopravu.

Městská a obecní zastupitelstva jsou povinna nepřipouštět vyšší rychlosti aut v intravilánech obcí a měst mimo hlavní komunikace, uzákonit a vymáhat zákaz parkování aut na chodnicích, nákladních aut a autobusů volně na silnicích, omezovat parkování aut v centrech měst, zakázat vjezd kamiónů do městských center, budovat hustou síť stezek pro cyklisty a pěší, zakázat solení silnic proti sněhu, zakázat omezování sídelní zeleně ve prospěch "potřeb automobilové dopravy" ad. Dále jsou oprávněna zpřísnit požadavky na exhalace a hluk, v první řadě u vozidel městské dopravní obsluhy, ale také vytvářet nízko emisní zóny.

Diskriminace chodců, cyklistů a vozidel městské hromadné dopravy v právních předpisech regulujících silniční dopravu se zakazuje. Příslušné zákonodárné orgány jsou povinny do 1 roku od nabití účinnosti tohoto zákona příslušné předpisy uvést do souladu s tímto zákonem.

Z důvodů vysoké závadnosti vůči životnímu prostředí a vysoké nebezpečnosti je stát povinen omezovat tranzitní kamionovou dopravu na svém území.

Zásada č. 10 - Preference v dopravě:

Z důvodů ochrany životního prostředí sídel a z důvodu bezpečnosti jsou státní, regionální i obecní orgány státní správy v sídlech povinny preferovat chodce,

cyklisty a městskou hromadnou dopravu před dopravou silniční (budováním pěších zón, stezek pro cyklisty, udržováním kvalitní a levné hromadné dopravy).

Zásada č. 11 - Kombinovaná doprava:

V zájmu zefektivnění dopravy je stát povinen vytvářet příznivé podmínky pro rozvoj kombinované dopravy nákladů i osob včetně podmínek pro technickou integraci železniční a tramvajové dopravy.

Pokud se u nákladní dopravy nabízí možnost dopravy více druhy dopravy a nejsou zásadní důvody upřednostnit určitý druh dopravy, např. rychlá zkazitelnost zásilky, má se za to, že pro vybrané suroviny je nejefektivnější doprava potrubní, mimo ně je pro nákladní dopravu na stávajících vodních cestách nejefektivnější vodní a železniční, po té doprava silniční a že nejméně efektivní je doprava silniční a letecká. Při úvahách o efektivnosti konkrétní přepravy se přihlíží k počtu překladů, které si zvolený způsob konkrétní přepravy zásilky vyžádá (dopravní logistice), vzdálenosti při použití různých dopravních cest a k dalším okolnostem.

Pokud se nabízí u meziměstské dopravy osob možnost dopravy více druhy, má se za to, že nejefektivnějším druhem dopravy na krátké a střední vzdálenosti je doprava železniční, po té doprava automobilová a nejméně efektivní je doprava letecká. V rámci osobní dopravy v sídlech je nejefektivnější železniční a městská hromadná doprava a v jejím rámci na frekventovanějších trasách elektrická trakce.

Zásada č. 12 – Integrované dopravní systémy:

K zefektivnění veřejné dopravy osob se zřizují a rozvíjí integrované dopravní systémy osob. Využívá se jak doprava železniční, tak autobusová (linkové autobusy) tak městská hromadná (metro, tramvaje, trolejbusy, autobusy MHD). Základem (páteří) veřejné dopravy osob je doprava kolejová, v případě meziměstské veřejné dopravy osob je páteří doprava železniční. Souběžné autobusové spoje se ruší. Autobusy slouží jako napaječe kolejové dopravy a pro pokrytí území, kde železniční doprava není buď vůbec, nebo nemá potřebné parametry. Stát přednostně rozvíjí železniční dopravu, aby mohla fungovat jako doprava páteřní a byla konkurenceschopná s dopravou silniční, zásadně zvýhodněnou faktem výstavby četných dálnic.

Integrovaný dopravní systém (IDS) stojí na následujících vazbách:

- a) zapojení všech druhů veřejné dopravy osob do IDS,
- b) územně snadná přestupnost z jednoho prostředku veřejné dopravy na druhý,
- c) jízdní řád, kde jednotlivé druhy veřejné dopravy osob na sebe navazují (jednotný jízdní řád IDS),
- d) jednotný tarifní systém – možnost cestovat různými dopravními prostředky na jednu jízdenku IDS,
- e) jednotný informační systém IDS, mimo jiné dálkově přístupný.

Organizátor IDS určuje pravidla hry, sladuje jízdní řády a rozděljuje dotace ztrátovosti provozování jednotlivých složek IDS. Při zabezpečování pravidelných dopravních potřeb různými dopravními podniky téhož druhu dopravy na různé lukrativních trasách (týká se zejména silniční dopravy nákladní, osobní a městské), zohledňuje centrální dispečink adekvátními poplatky lukrativnost a nelukrativnost jednotlivých dopravních linek. Současně dbá, aby nedocházelo k dumpingu a křížovému financování u soukromých subjektů.

Organizátor IDS provozuje dopravní dispečink, jehož pomocí řeší nepravidelnosti v provozu IDS. Nabízí-li různé dopravní podniky téhož druhu dopravy uspokojení příslušné dopravní potřeby s různými náklady, je centrální dispečink povinen dát přednost podniku, který nabídne nejlevnější zabezpečení příslušné dopravní potřeby. Přihlíží přitom k vznikajícím externalitám.

Cílem celostátního dopravního dispečinku při ministerstvu dopravy je zabezpečit efektivní uspokojování základních dopravních potřeb na celém území státu, neboť dostupnost veřejné dopravy patří mezi práva občanů, a to na základě kritérií národohospodářské efektivnosti. V zájmu efektivního rozvoje IDS navrhuje též změny v dopravní infrastruktuře. Na trasách, které lze zabezpečit více druhy dopravy, je centrální dispečink povinen přiměřeně preferovat společensky efektivnější druhy dopravy.

Činnost centrálního dispečinku kontroluje zejména zástupce veřejnosti, tj. ministerstvo dopravy a zástupci regionálních dopravních orgánů. Zejména ke správnosti zohledňování lukrativnosti jednotlivých dopravních linek centrálním dispečinkem se vyjadřuje shromáždění zástupců jednotlivých dopravních podniků, které se schází nejméně 2x za rok.

Dotovat lze pouze druh dopravy, který dané dopravní spojení zabezpečuje společensky nejefektivněji. Dotace lze udílet jen na příslušnou dopravní linku. Plošné dotace dopravním podnikům se zakazují.

Úloha regionálních dopravních dispečinků provozovaných v rámci jednotlivých, zpravidla krajských IDS, včetně regionálního shromáždění zástupců dopravních podniků je obdobná úloze centrálního dispečinku pro příslušné regiony.

Úlohu městského dispečinku v MHD plní příslušný podnik MHD pod dohledem městského zastupitelstva. Shromáždění zástupců kontroluje adekvátnost zohlednění různé lukrativnosti jednotlivých linek městské hromadné dopravy jednotlivým přepravcům.

Zásada č. 13 - Dopravní koncese:

Provozovat dopravu železniční, veřejnou autobusovou, leteckou, vodní, potrubní a MHD lze jen na základě dopravní koncese.

Pokud to charakter příslušné dopravy nevyklučuje, je příslušný orgán státní správy povinen ji udělit každému žadateli, který prokáže kvalifikační, technickou a finanční způsobilost provozovat příslušnou dopravní činnost.

Pokud se jedná o provozování pravidelné dopravní činnosti, je její provozovatel povinen v zákonem stanovených oblastech se podřizovat rozhodnutí příslušného dopravního dispečinku.

Zásada č. 14 – Údržba, oprav, modernizace a budování komunikací:

Stát, regiony a obce jsou povinni vypracovávat komplexní plány údržby, oprav, modernizace a výstavby dopravní infrastruktury na svém území. Dopravní stavbu ani její část nelze povolit, není-li součástí komplexního plánu rozvoje dopravní infrastruktury. Nesystémové dopravní stavby a jejich části často narušují dopravní systém a způsobují citelné ekonomické, urbanistické i ekologické ztráty. Jsou tudíž nežádoucí.

Zásada č. 15 - Požadavky na dopravní prostředky a komunikace:

Stát zodpovídá za tvorbu norem pro dopravní prostředky a komunikace a za dozor nad jejich dodržováním v praxi. Dbá přitom zejména na maximální bezpečnost dopravy, minimální znečišťování životního prostředí exhalacemi a hlukem z dopravy, minimální zábor půdy pro komunikace a minimální dělení krajiny i sídel komunikacemi, minimální spotřebu energie a maximální využití odpadů jako zdrojů druhotných surovin. Přihlíží přitom k normám platným ve vyspělých státech, zejména v státech EU.

Literatura:

- 1) Zatloukal,J.: Nový návrh dopravní politiky České republiky, Doprava č. 3/1993
- 2) Zeman,J.: Právní, ekologické a ekonomické aspekty pozemkových úprav a meliorací odvodněním, Zemědělská ekonomika č. 11/1990
- 3) Zeman,J.: Návrh zásad zákona o dopravě, Národní hospodářství č. 12/1994, též Planeta č. 12/1994